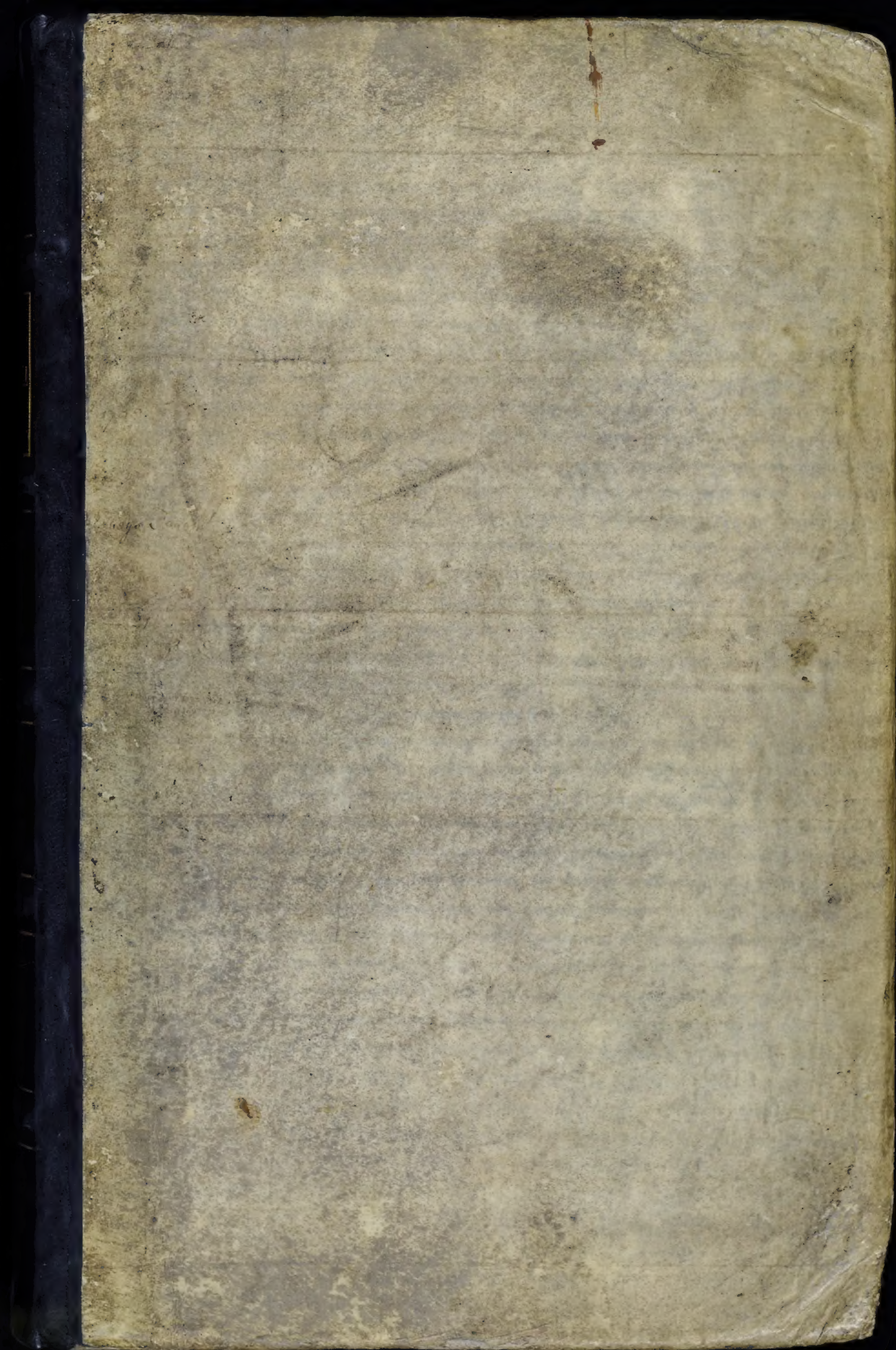

Theodore Besterman

387

ARINGHI (Pauli) Roma Subterranea novissima, in qua post Ant. Bosium, J. Severanum et celebres alios scriptores antiqua Christianorum et præcipue Martyrum Cœmeteria, Tituli, Monumenta, Inscriptiones, &c. illustrantur. *Best edition, Romæ,* 1651. 2 vols. folio, *plates and cuts, very neat* - - - 2*l.* 15*s.*

"The bill presented on Saturday by the Minister of the Interior, asking for a credit of 209,305f., to be applied to the printing of the *Rome Souterraine* by M. Perret, was distributed yesterday. The bill is preceded by an *exposé des motifs,* which gives a very interesting account of the author's labours. He explored in the most minute and patient manner upwards of 60 catacombs, presenting an extent of nearly 300 leagues; and in them collected an immense mass of information from monuments, the dates of which are matters of certainty, and have enabled the author to clear up many points in the early history of Christianity, and to a certain extent unite together ancient and modern art. He has thus been able to show in what manner the traditional representations of our Saviour, of the Virgin, the Apostles, and of a great number of holy personages, had originated. M. Perret has copied with the utmost accuracy an immense number of early inscriptions and

DE ROSSI'S ANCIENT INSCRIPTIONS FROM CHRISTIAN ROME.*

IT is pleasant to welcome from the Vatican press a thoroughly learned and useful work. The long-expected collection of Christian Inscriptions, on which the Cavaliere de Rossi has been engaged for so many years, has at last made its appearance in a first volume—a folio of above 600 pages, admirably printed, but stitched in the familiar faint grey paper wrapper which is so much affected by Italian editors and publishers, and so much detested by book-collectors. Five more volumes of equal bulk are promised; and we hope sincerely that this great undertaking will reach a speedy and successful conclusion. De Rossi has collected from all quarters no less than 11,000 Christian inscriptions, all belonging to the first six centuries of our era. It is his intention to print the whole of these, as far as possible, in facsimile, by means of woodcuts and lithography, or by special founts of type. His scheme also includes the arrangement of this immense mass of inscriptions in (at least) approximate chronological order, excluding all which are not certainly Christian. A very long and learned prefatory essay, written in Latin, discusses the whole subject in all its bearings. The author claims to have formed, for the first time, a complete system of what he calls Christian Epigraphy. His commentary and explanations are not merely critical as to the text, but are designed to show what incidental light is thrown by these ancient inscriptions upon the creed and practice of Christian antiquity, and also upon incidental questions of history and chronology.

About one-tenth of the whole collection of inscriptions are *dated.* These, with the Prolegomena, form the contents of this first volume. The learned author has arranged as many as 1374 Roman epitaphs, all bearing dates more or less exact, in a continuous chronological series, extending from the year A.D. 71—which is the earliest note of time which has been as yet discovered—to the end of the fifth century. The labour of this systematic arrangement must have been enormous. For some of the dates are reckoned by the notation of different *eras;* others by the official years of emperors, consuls, magistrates, popes, and bishops; others, again, by solar and lunar cycles, and by what are called indictions. De Rossi concludes that the use of eras in ancient Christian epigraphy at Rome was confined to foreigners from the East, Africa, and Spain. The native Roman Christians employed the other methods of determining dates. It need scarcely be said that the disquisitions on these subjects are of the greatest and most varied interest and importance. The author, for example, has examined and rearranged the consular fasti, and has shown that the Jews and early Christians used the Solar Cycle of their Pagan contemporaries. From this last conclusion he derives some guidance as to many epochs of ecclesiastical history, and especially as to the determination of the actual year of our Saviour's crucifixion. In discussing the Lunar Cycles, De Rossi had occasion to examine the famous Paschal controversies. We shall not be surprised to find him, in his capacity of a Roman partisan, castigating the rival pretensions of the Church of Alexandria. What he calls the "fabula de Orientali paschatis definiendi ritu a Britannis usurpato et de Orientali Britannicæ ecclesiæ origine" is also very summarily disposed of.

The chapter of the Prolegomena which deals with the undated inscriptions is considerably easier reading than the preceding ones. The Cav. de Rossi proves that, during the ages of persecution, all, or nearly all, the Christian inscriptions were subterranean. In the reign of Constantine, Christian monuments first begin to make their appearance above ground. Between A.D. 364 and 374 as many memorials seem to belong to one class as to the other. Then the proportions begin to be inverted. From 375 to 400 the underground epitaphs became less and less numerous; from 400 to 410 they are rare; from 410 to 450 they are quite exceptional. These considerations are obviously very useful for ascertaining the age of an undated epitaph. The author assigns its age to every inscription with the audacity of an expert. We should regard it as the height of rashness to controvert any of his decisions. No living man can compete with him in experience and long familiarity with his subject. He reminds us that long and minute examination of the palæographic character of the writing, of the symbols used, of the language, style, formulas, orthography, nomenclature, and a thousand other details, has given him almost a new sense in interpreting these ancient records. It is satisfactory to see that De Rossi's general conclusions are consistent with the common-sense view of the matter. For example, he distinguishes two general styles of ancient Christian Epigraphy—that of the ages of persecution, and that of the time which followed the political enfranchisement of the Church:—

The first (he says) is simple and timid. It expresses the Christian faith rather by symbols than by words; and when words make their appearance, they seem to flow spontaneously from the heart, and to express the tenderest emotions in a language which, though rude and untaught, is simple, fresh, and sometimes elegant. Hence those affecting exclamations, *Vivas in Deo, In Domino, In Christo, In pace, Refrigera, Deus tibi refrigeret, Pete pro nobis—pro conjuge—pro filiis—pro fratribus—pro sorore,* and many others. In these epitaphs there is seldom or never any reference to the private history of the deceased, or to his merits, or even to the day of his death. The style of the second epoch is very different. In its frigid and verbose language one sees much more desire to sing the praises of the departed, and to record the dates of his birth and death, than the wish to pour forth the spontaneous expression of pious and affectionate sentiments in the true language of the heart.

It is certainly somewhat startling to find that, even in the fourth century of the Christian era, it was common to describe the dead as being *miræ bonitatis atque sanctitatis, miræ innocentiæ ac sapientiæ,* and the like. But it seems that, even in the earlier centuries, it was not unusual to describe any departed soul by the phrase *spiritus sanctus*—an expression which De Rossi reprehends as theologically inconvenient, without seeing that there is no difference, in respect of Christian humility, between using the epithet *sanctus* to a human spirit, and saying that a man had been *miræ sanctitatis.* The philological importance of these ancient epitaphs, as giving in so many cases the earliest transitional forms by which the ancient Latin began to change into the modern languages derived from it, seems to be, if not overlooked by De Rossi, yet scarcely sufficiently recognised. But it is true that the preliminary essay ends with some abruptness, deferring some of the disquisitions suggested by the later epitaphs, and this (presumably) among the rest, for a future volume. While speaking of the philological value of these inscriptions, we may quote a rare and curious Greek epitaph—*antiquissima nondum edita,* says De Rossi—which has just been discovered in the Via Latina. We print it with the accents which the editor has supplied:—

Ἰουλείας Εὐαρέστας | τῆς θεοφιλεστάτης | ἡ σάρξ ἐνθάδε κεῖται | ψυχὴ δὲ ἀνακαινισθεῖσα | τῷ πνεύματι Χριστοῦ | καὶ ἀγγελικὸν σῶμα | λαβοῦσα εἰς οὐράνιον Χριστοῦ | βασιλείαν μετὰ τῶν | ἁγίων ἀνελήμφθη.

Our readers will, from these remarks, have seen the nature and general treatment of this invaluable work. We shall hope to recur in more detail to the consideration of the first instalment of ancient Christian epitaphs here given, and so lucidly explained. Meanwhile, we may borrow from the Cav. De Rossi's preface a short notice of the existing literature of Christian epigraphy. So early as the time of Charles the Great,

* *Inscriptiones Christianæ Urbis Romæ Septimo Sæculo Antiquiores.* Edidit Joannes Bapt. de Rossi Romanus. Volumen Primum. Romæ: Ex Officina Libraria Pontificia. Ab anno MDCCCLVII ad MDCCCLXI. London: J. Stewart.

Scriptores Antiqua
ta, ac Sanctorum
ly CHRISTIAN ART,
Romæ, 1651

peared, Rome, 1691.
tacombs of Rome—
ity—and his labours
alue, since the Cata-
ed and the frescoes
ss, now obliterated."
an Art, Vol. I. p. 8.

William L. Nichols:
Easter Tuesday, 1846.

THE CATACOMBS OF ROME.

POPE PIUS IX. having recently declared, on a solemn occasion, his willingness and readiness to abandon the gorgeous state of the Vatican for the subterranean quiet of the earliest Christian churches, if European potentates would not help him to recover dominion over the Æmilian provinces, and assist him to repeat the cardinal victory of Perugia over other towns for the spiritual welfare of their inhabitants; it may prove of interest to the reader to give an account of the latest intelligence received respecting the present condition of what may be the next residence of his Holiness—prior to his trip to Fontainebleau.

During the persecutions under Nero, Domitian, Trajan and Marcus Aurelius, the Christians, according to the general opinion prevalent hitherto, took refuge in the quarries in the vicinity of the Eternal City, to avoid death for the living and profanation of the dead, and also to celebrate their worship. So far the matter is clear; but as to the history of the Primitive Christians all is doubt and uncertainty. The "Acts of the Martyrs" contained an account of the long struggles of faith and freedom against a worn-out society, which they were destined to revivify and save. For a long period the "Acts" were regarded as authentic, until Pope Gelasius, in the fifth century, prohibited their being read in churches, "because they contained many things which are false and apocryphal (*quia sunt multa falsa et apocrypha*)." The catacombs, supposed to have been originally abandoned quarries, are a tortuous succession of galleries from six to eight feet high, and just wide enough to admit of the passage of one person at a time, with tombs hollowed out horizontally on either side in the tuffa. They have been traced and examined to an extent of nearly 600 miles, presenting to the view, at intervals, crypts or square chapels, lined on all sides with sepulchres, and lighted from the centre with well-holes, excavated after the persecutions ceased. And it is in this immense necropolis, uniform and monotonous, where scarcely a piece of sculpture is to be found intact, and only a few paintings executed subsequent to the reign of Constantine, that Signor de Rossi has discovered a clue to the history of the locality and its early inhabitants, like Rawlinson and Layard at Nineveh.

Upwards of two hundred years ago Bosio spent thirty-five years of his life in examining the galleries. He copied or described the paintings, inscriptions, and most striking peculiarities, which he published under the title of "Roma Sotterranea." It was translated into Latin by Aringhi, learnedly commentated by Bottari, and enriched with a supplement by Boldetti. No system, however, was established, for no one of the four was an archæologist. Towards the end of the seventeenth century, the illustrious Benedictin Dom Mabillon visited Rome, and complained of the negligence with which these monuments were treated, while their careful study might throw considerable light upon the Primitive Church. He also complained of the unscrupulousness with which the tombs of martyrs were ransacked. "I could say," he writes in his letter "On the Worship of Unknown Saints," "much upon the palms and glass vessels, which it is pretended are most certain marks of martyrdom; but the respect which I have for the Holy See and for the Congregation, obliges me to suppress what I could say thereon, which might, perhaps, be useful." Subsequently, Agincourt copied some subjects which had escaped the attention of Bosio: and, lastly, Father Marchi, of the Company of Jesus, actively undertook the study of the catacombs, collecting in his unfinished work, "Architectura delle Catacombe," numerous archæological observations, with a view to their generalisation, and a monograph of the catacomb of St. Agnes. He tinguished the pozzolana quarries, worked from the earliest days of Italian civilization, from the galleries excavated in the tuffa by the Christians, and which never served any other purposes than for private worship and sepulture. The subsequent researches of Signor de Rossi tend to confirm the hypothesis, and to show that the Christian successors of the Apostles were not houseless poor, flying to the quarries beneath Rome in fear and trembling to escape from their murderers. For the Christians, towards the end of the first century, already included many wealthy personages—members of the family of the Cæsars—like Flavius Clemens and Domitilla. They despised money, of which they had plenty, and handed it over to the common purse. The land was always their own property, wherein they opened the galleries, which were excavated at their own cost, and for their own uses. The decoration was simple, for the reason that simplicity was the rule in the Primitive Church before ceremonies and ornaments were debated upon in Councils of the later but by no means purer church. The image of death was everywhere present, because death threatened them everywhere in Rome. Simplicity was not the result of poverty, but of disdain for wealth and pomp. On the tombs there were no pompous inscriptions, and the early Bishops of Rome were indulged in no ceremony either during their lives or on their death. On the tomb of one may be read, "Cornelius Martyr, Ep.," all that tells of St. Cornelius, Pope of Rome. On the tomb of another we read, "Thou livest in God," and on another, "May Christ receive thee."

The next principle which may be deduced from the observations of Father Marchi is that the sepulture of the first Christians was copied from that of the Founder of their Faith in Jerusalem. Following and enlarging this system of uninterrupted tradition, he discerned in the crypts the examples of Primitive Churches, wherein there were the table of sacrifice, or altar, covering the remains of the martyr but distinct from other tombs, and places for the Bishop, the clergy, and the faithful. So he traced the transition of ecclesiastical architecture from the crypt to the basilica or church.

Of the system of Signor de Rossi, little is as yet known. Two letters have been published in Latin addressed to the Benedictin Dom Pitra, and printed in the Spicilegium of Solesme. One of the letters contains curious and interesting details upon Christian inscriptions in general, but particularly upon the Christian monuments of Africa. The other, more important from the incidental mention of researches in the catacomb of St. Calliste, and contains a dissertation on the fish, or ιχθύς For the first time Signor de Rossi drew back the mysterious and symbolical veil which hid from the profane the signification of early Christian ceremonies. He showed that in the paintings of this catacomb, the fish is first represented as caught, then consecrated upon a table, and next figuring upon a larger table, with loaves of bread. That this symbolical fish was intended to typify Christ would appear by decomposing the word ιχθύς into the following acrostic:—

Ιησοὑς - - - -	Jesus.
Χριστος - - -	Christ.
Θεου } Υιος } - - -	Son of God.
Σωτηρ - - - -	Saviour.

In the Naples Archæological Bulletin of Signor Minervini, Signor de Rossi published an article on "The Usefulness of the Geographical Method in the Study of Christian Inscriptions." With the exception of these three articles, he has published no account of his important researches and studies. Four persons who visited the catacombs in his company have alone referred to him. Cardinal Wiseman gives some details in his work, Fabiola, evidently procured from Signor de Rossi, although not acknowledged. The late M. Lenormant devoted an article to him in the *Correspondant.* A writer in the *Edinburgh Review* last year, believed to be the principal editor of the *Times*, did the same. And lastly, M. Ernest Desjardins reported upon his labors in 1856 to the French Minister of Public Instruction, and read an account of his latest discoveries to the Academie des Inscriptions et Belles Lettres, on the 26th of last October.

While quite young, Signor de Rossi spent his time in deciphering and explaining the inscriptions of Ancient Rome. His earliest studies were published in the *Annals* and *Bulletin* of the celebrated Institute, established in 1829, and placed him in the same rank with Borghesi, Henzen, Mommsen, and Gerhard. His marvellous sagacity fortified his knowledge, especially of cursive inscriptions; and his admirable explanation of the aphrodisiacal invocation of the Latin Way showed what might be expected from him as he grew older. His reputation as an epigraphist was fully established when he commenced to study the catacombs. The Roman College, proud of such a pupil, encouraged his zeal, and Father Marchi bequeathed to him the continuation of his works. The Pope nominated a commission of Sacred Archæology, under the presidency of Cardinal Patrizzi, and of which were members—Father Marchi, and Commander Pietro Ercole Visconti. Their labors took another direction, while Signor de Rossi concentrated his attention on the catacombs, although he was able to join Herren, Mommsen, and Henzen, who were charged by the King of Prussia to collect materials for the *Corpus Universale Inscriptionum Latinarum.*

The first result of his researches was the conviction that the apparent confusion of the catacombs had not always existed, but that they had topographical and chronological distinctions which might yet be discovered. Subsequently he made the discovery which may be looked upon as the fundamental principle of his method of exploring;—that the catacombs were subterranean cemeteries and parishes, separated from one another, as in Christian cities, after Constantine had proclaimed the Peace of the Church. Each of the parishes had a distinctive origin, a particular name, its martyrs and history, with its religious centre in the principal crypt. The theory received singular and convincing confirmation from the first series of works. Thenceforth it was only necessary to ascertain and distinguish these parishes or cemeteries; and the test was made with three whose necropolises are perfectly separated under the names of Domitilla, St. Prœtextatus, and St. Calliste. The galleries examined were, with the exception of that of St. Agnes, of slight interest. The great catacombs of the martyrs and Bishops of Rome, or early Popes, had to be discovered. It might be thought that they had disappeared, absorbed by the basilica, built in primitive times (as was learnedly set forth by M. Lenormant, after the data of Father Marchi), either in the centre of the catacombs, or above it, when the depth of soil was too great. The Confessional of St. Peter in the Cathedral of Rome, perfectly explains, by its level below the church, what must have occurred to most of the subterranean cemeteries after the time of Constantine. The catacomb of St. Alexander, on the Nomentana Way, explored by Signor Visconti, presents a faithful image of this primitive construction of a basilica in the fourth century, where the ground level is precisely that of the catacomb, and where the altar is the ancient central tomb of the principal crypt. The galleries of the catacomb, which are entered by the side door on the left, are on a level with the floor of the choir.

Nevertheless, Signor de Rossi believed with reason that all the historical centres of the catacombs had not been consecrated as confessionals of basilica. But then the question arose, how came it to pass that these localities frequented by pilgrims were not to be found?—which he answered by the following reasoning. In the eighth or ninth centuries the Saracens, on their invasions of Italy, penetrated up to the very gates of Rome, entering the most venerated catacombs, and despoiling them of the *ex votos* which were placed there. The Christians adopted what they deemed the wisest course. They removed the relics of saints and valuables, after which they threw earth into the wells and staircases to conceal the sites. Further, there were historical cemeteries, whose centres were too far below the level of the soil to be converted into the confessionals of basilica, wherefore the church must have been built over it, and have communicated with it by a staircase. It is known that pilgrims went in crowds to visit the localities which witnessed the first celebration of their religious worship, and which were the places of sepulture of the martyrs of a persecuted and suffering church. It was there the pilgrim accomplished his vow, invoked the saints, and made his offerings, from the fourth to the eighth century. The Bishops of Rome, to encourage the zeal of pilgrims, decorated certain portions of the catacombs with marbles, paintings, and inscriptions; whence we have two distinct epochs marked by the decorations executed anterior to the Peace of the Church, and by those belonging to a subsequent era. Fortunately, the crypts remained intact from 313. When the Saracenic invasion took place in the eighth century, the relics were removed, and placed in the churches to which they had given their names, and, lastly, the historical catacombs were filled up. The theory was ingenious, and only required to be fully confirmed by the discovery of one of these lost catacombs. This was the problem which M. de Rossi undertook to solve.

Under the Pontificate of Honorius I., sometime between 625 and 638, two travellers arrived at Rome from the diocese of Salzburg; when they returned home they wrote an account of their journey or pilgrimage, and this curious document was discovered towards the close of the last century in the library of Salzburg. They stated that the cemetery of St. Calliste was on the right-hand side of the Appian Way, and nearer to Rome than the basilica of St. Sebastian; they mentioned the names of the chief personages entombed there, specifying the central crypt as containing the tombs of five Popes, and adding that the tombs of Pope St. Cornelius and of St. Cecilia were in other parts of the catacombs. By means of data contained in the document, Signor Rossi was able to put an end to the confusion which previously reigned between the names and sites of the various catacombs that existed between the Latin and Appian Ways. He was induced to seek in an enclosure distinguished by previous discoveries, and known as the Vigna Amendola, and was struck by the character of the constructions raised in the Vigna and affected to rustic purposes. He soon recognised a basilica of the fourth century, like those that were built after the Peace of the Church, above the principal entrance to the catacomb. The entrance ought to lead to the staircase which the Popes built after Constantine, to facilitate pilgrimages; but that was not the primitive entrance. Another indication proved that Signor de Rossi was in the right path. Knowing that the cemetery of St. Calliste contained the sepulchres of Popes of the third century, from Alexander Severus to 313, he expected to find the tomb of St. Cornelius. A broken slab of marble was found on the surface of the soil bearing inscribed half the name, "ELIUS MARTYR." The diggings were commenced, and a staircase of twenty-four steps discovered. It was spacious, and such as the Popes constructed after the Peace of the Church but before the invasion of the Saracens. The galleries were cleared and the door of the crypts reached. Near one of them was found a broken marble slab, bearing the inscription "CORN EP." Placed beneath the other piece the inscription of St. Cornelius (Pope and Martyr under Valerius, 251—252) was completed, for it read—

CORN | ELIUS MARTYR
EP(ISCOPUS URBIS),

Thus fully justifying and confirming the accounts of the two Salzburg pilgrims.*

THE CATACOMBS OF ROME.*

ABOVE the funeral inscription of Pope Cornelius was a painting, dating from the third or fourth century, and representing this personage in episcopal garments, accompanied by St. Cyprian, which may be held to confirm the tradition of intimate friendship between the two, who contended against the doctrines of the Novatians—one at Rome and the other at Carthage—and who both died martyrs. Upon the exterior stucco revêtment of the chambranles, or entrance frames, to each of the crypts, Signor de Rossi remarked an infinity of inscriptions cut by hand with the point of a knife, nail, or other sharp instrument. They run into and over one another in all manner of ways, presenting a most involved and complicated appearance, like the names carved on the walls of Harrow. By dint of great patience, Signor de Rossi was enabled to separate the sentences and to decipher them, when they were found to consist chiefly in pilgrims' vows, supplications, prayers and thanks, among which are the following :—*Ελαφιν εις μνειαν εχετε* (Remember you of Elaphis); *Διονυσιον εις μνειαν εχετε* (Remember you of Dionysius); *Ζη εν Θεω* (May he or she live in God); Vivat in Domino (May he or she live in the Lord).

After having opened up the neighbouring galleries, and ascertained the entrances to several chambers, the central crypt or metropolitan of the parish was recognised, and of which the others may be said to have been the parochial or branch chapels. What led to this recognition was the attentive perusal of the cursive inscriptions. One was particularly useful. A pilgrim had come to pray for the soul of some one that had been dear to him. He had besought the intercession of the martyrs in each of the crypts, and left the trace of his stations by engraving the following words on the doors :—"Sophronia dulcis, vives Deo!" But after he had arrived at the most venerated tombs, which were to be prayed at last of all, and as he left full of faith in the efficacy of his prayers and of the intercessions of the renowned saints of the Catacombs, he cried, or rather engraved, "Sophronia dulcis, vives Deo!" Such at least is the theory of Signor de Rossi, and, acting upon it, he was led to conclude that where this last phrase occurred was the burial place of the chief martyrs—the tombs of the Bishops of Rome, including that of St. Cecilia—and the religious as well as the historical centre of the cemetery. The debris was cleared away, and the walls exposed, when he found upon them fragments of inscriptions that when connected and deciphered gave the following:—ANTEPΩS, EPIS. (Saint and Pope from 235 to 236). FABIANVS, EPIS. (Saint and Pope from 236 to 251). ΛΥCΙΟΥ, EPIS (Saint and Pope from 232 to 233). EYTICHIANVS, EPIS. (Saint and Pope from 275 to 284). SIXTUS, EPIS. MART. (Martyr, Saint and Pope from 257 to 258). The tomb of Sixtus II. is the central altar of the crypt, on which the sacrifice was celebrated; it was restored by Pope Damasus, who filled the episcopal seat from 366 to 384, after the Peace of the Church, and caused to be engraved upon it, in characters called after his name Damasian, the following epitaph in verse:—

Hic congesta jacet quæris si turba piorum
Corpora sanctorum retinent veneranda sepulchra;
Sublimes animas rapuit sibi regia cœli.
Hic comites Xysti portant qui ex hoste tropæa,
Hic numerus procerum servat qui altaria Christi
Hic positus longa vixit qui in pace sacerdos;
Hic confessores sancti quos Græcia misit,
Hic juvenes, puerique, senes, castique nepotes,
Queis mage virgineum placuit retinere pudorem.
Hic fateor Damasus volui mea condere membra,
Sed cineres timui sanctos vexare piorum.

This epitaph was known to have existed, and Pope Damasus is recorded as having restored the tombs in the cemetery of St. Calixtus. In clearing away the ruins of the crypt, several fragments of marble were found, engraved with Damasian characters, and among them was one piece with the word "Hic" repeated at the beginning of three successive lines. Further search brought to light 126 pieces of marble, which, when fitted together, gave the whole of the inscription just quoted. It refers not only to St. Sixtus, but also to all the martyrs of the Catacombs, and to a priest who lived during the long peace (Hic positus longa vixit qui in pace sacerdos) which commenced with Constantine. In all probability this priest was St. Melchiades, the African, who was Bishop of Rome at the period of the battle of Milvius, and of the edict of Constantine which gave peace to the Church. His pontificate lasted from 311 to 314, and his tomb must have existed in some other part of the cemetery. The phrase "Saints sent by Greece" refers to St. Antheros, who was a Greek, and to St. Sixtus, who was from Athens.

After the first grand discovery Signor de Rossi felt convinced that he was in the neighbourhood of the sepulchre of St. Cecilia. What may be regarded as exact, and may be evolved as historical, from the legend of this Saint is, that she lived at a very remote period, was martyred, and was buried in the cemetery of St. Calixtus by Pope Urban, Saint and Bishop of Rome from 223 to 230. The Salsburg Pilgrims, whose veracity was so strangely confirmed after a lapse of twelve centuries, stated that the tomb of St. Cecilia was placed near the sepulchral chamber of the Popes. Following this indication, Signor de Rossi uncovered an issue on the left and near the tomb of St. Sixtus. He removed the debris which was in this new chamber, and found also on the left an excavation containing a large sarcophagus, without any inscription. But on the wall was represented a venerable personage, wearing pontifical ornaments, with the name VRBANVS written vertically; whence he concluded that the sarcophagus was where St. Cecilia had been inhumed by the care of Pope Urban under the reign of Alexander Severus, and from which the remains had been removed by Pope St. Pascal in the ninth century (817—824) to the church dedicated to St. Cecilia, and which he had rebuilt. It follows, therefore, that this portion of the cemetery had been embellished after the Peace of the Church; but Signor de Rossi examined another part which, if not intact—for it had been devastated—had, at all events, not been restored subsequent to 313. Here he lately discovered two chambers, dating from the persecution of Diocletian, and decorated with historical pictures illustrating the period. The funeral inscription of St. Eusebius, Bishop of Rome, from 310 to 311 and the last before the Peace, the practised eye of Signor Rossi soon recognised, by the careless manner in which the letters were formed, to be a copy, but he subsequently discovered fragments of the primitive Damasian epitaph, which explained why this tomb had been set apart from the sepulchres of the other Roman pontiffs.

The paintings which covered the walls of the chambers were ascertained to belong, for the most part, to the third century. It is believed that they were executed during the persecution. The symbolical ideas they conceal, so to speak, and the mysteries they recall to the recollection of the initiated, alone are regarded as proof of external violence, and of the necessity that existed of concealing sacred truths under a veil impenetrable to the profane. Signor de Rossi's explanations of the symbols in his letter to Dom Pitra are regarded as a master-piece for science, logic, and penetration. They are mostly new, and must be considered henceforth as definitive. The palm, he says, is the emblem of peace. The dove is not always the Third Personage; it is also the soul of the Christian. If the dove is represented as flying with the palm, it symbolises, "spiritus in pace." The anchor is the hope of the faithful. It is seen with the initial E (*Ελπις*). If the upper part takes a cruciform shape it symbolises "spes in Christo." The ship is the church. The fish (*ιχθύς*) signifies Christ, as explained at page 167. The loaves of bread represent the body of Christ; the wine, His blood. But in the chambers of the Cemetery of St. Calixtus the paintings require more careful examination, for they exhibit the bread and fish intentionally placed together. In one is represented the catching of the fish, in another the fish is on a dish beside a loaf on a table. A personage with the arm raised imposes the right hand, and a female on the other side has the arm extended, symbolising the consecration and adoration. Elsewhere the consecrated fish is represented amid loaves on a large table, before which are seven figures, some seated and some recumbent. The number seven recurs constantly, and contradicts the supposition that the paintings represent the agapes of the Primitive Christians or the primitive holy table. To explain their signification, reference is made to the 21st chapter of the Gospel according to St. John, where it is stated "there were together Simon Peter, and Thomas called Didymus, and Nathanael of Cana in Galilee, and the sons of Zebedee, and two other of His disciples." This makes seven. After describing the great draught of fishes, the Evangelist wrote—"Jesus then cometh and taketh bread and giveth them, and fish likewise." It will be here remembered that this chapter is the last of the Evangile, and that the recital it contains is subsequent to the resurrection of Christ. It is stated that the Apostles and first Christians interpreted in a mysticsense the appearance of the Saviour giving food to his disciples. They are believed to have compared it with the declaration in the 6th chapter of St. John, "I am the living bread which came down from heaven," and saw therein Christ offering himself as in the Last Supper. St. Augustin mentions Christ as the great fish, who of himself fed his disciples on the shore. ("qui satiavit ex se ipso in littore discipulos,") and who offered himself as a fish for the whole world ("et toti se obtulit mundo *ιχθύς*)." Polidorius says, "The Lord caused a feast to be made for seven of his disciples; a feast composed of fish prepared on the fire, and of bread; the fish roasted is Christ, He is also the bread descended from heaven." It is considered evident, therefore, that the paintings in the catacombs represent this symbolical feast, at which were the seven disciples. Christ is personally absent; but Signor de Rossi believes him to be typified in the food, and that the paintings represent the communion in which the real presence is typified.

He says the fish is no longer the nominal and mysterious representation of Christ by the consecration spoken of above, but as there is no evidence in the discoveries to warrant this deduction, Protestants will doubtless differ from it, and arrive at what appears the simplest and most truthful conclusion, that the Apostles and Primitive Christians regarded, as they do, the Communion as typical and memorial of the sacrifice on Golgotha. Nor will their satisfaction be diminished by the remarkable fact that the strict concordance of their faith with that of the Early Christian Church is demonstrated by its opponents.

Among the paintings is one representing a basket of bread, showin through the openings a measure of wine, and having at bottom a fish. St. Jerome says—"None is richer than he who carries the body of the Lord in a wicker basket, and his blood in a vessel of a glass." (Nihil illo ditius qui Corpus Domini, in canistro vinineo et sanguinem portat in vitro.) To prove the signification of the fish, reference is made to an inscription of Greek verses of Autun, which says—"Take this nourishment, sweet like the honey of the Saviour of the saints: eat and drink, holding the fish between thy hands." (*Σωτῆρος δ'ἁγιων μελιηδέα λάμβανε βρῶσιν—Ἔσθιε πινε* ... ΙΧΘΥΝ *ἔχων παλάμαις*), and to a passage of St. Augustin that speaks of a solemnity, wherein the fish is presented that is eaten of by the Christian world (. . . Solemnitatem qua ille Piscis exhibetur, quem levatum de profunda terra pia comedit.)

Some of the paintings have a double signification, or, as M. Desjardins puts it, represent two subjects in one. Thus, in one of the chambers there is St. Peter serving to represent Moses smiting the Rock; and oftentimes the evangelical scenes have an allegorical signification, referring also to a special subject. For instance, a painting exhibits the Good Shepherd, aided by the Apostles on the right and left, preaching to sheep, some of which are shown in attitudes of attention, and others as continuing to crop the grass—thus typifying the faithful and the unbelieving or indifferent. As Sixtus II. maintained an ardent polemical controversy against the doctrine of Tertullian, which denied the infinity of Divine mercy, and as this painting is found in a locality in some sort dedicated to Sixtus II., Signor de Rossi believes it has a peculiar signification worthy of the greatest attention.

Signor de Rossi was charged by the Sacred Archæological Commission to explore the neighbouring cemeteries, that of Domitilla, near the Ardentina Way, which in part dates from the second century. The name of Domitilla is evidently connected with one of the most ancient Christian cemeteries, and belonged to a saint of the Flavian family. She was either the wife or rather niece of Flavius Clemens, the first martyr of the imperial race. The niece would have been exiled to the Isle of Pontia, facing Terracina, after the martyrdom of Flavius Clemens, and returned to Rome under Trajan, bringing back the remains of two of his faithful servants, Nereus and Achilleus, to whom a church was subsequently built in Rome, on the road leading to the cemetery of Domitilla. It was therefore to be expected that their tombs would be in this cemetery, and form its centre. What constitutes the greatest interest in the cemetery of Domitilla are the pictures, some of which belong almost to the apostolic period. It is worthy of remark on this point that the characteristic of certain personages, which are traditional, and which most people are familiar with, may have quasi-historical origin. St. Peter has a popular and plebeian type, low forehead, flat nose, wide open eyes, and a rough beard, energetic features, and fierce looks, but a physiognomy without nobility and without majesty. Such is he shown to be in the works of Leonardo da Vinici, of Ghirlandajo, and of the medieval painters, and such is he shown in the third century frescoes of the Cemetery of St. Calixtus. If the iconographical tradition of the son of Simon has been preserved from the third to the nineteenth century, may not the likeness have been transmitted from the second to the third century, and Leonardo da Vinci, as well as the latest of modern painters, have given us without knowing it, a general likeness of St. Peter?

In the cemetery of Domitilla is a painting of the second century, the Virgin holding the Infant on her knees, and receiving the offerings of the three wise men of the East. This scene, so often represented, has been taken by the Papal Government as warrant for the adoration of the Virgin. Protestant Germany was inclined to doubt its authenticity, until Herr Henzen, a Protestant and secretary of the Archæological Institute, vouched the good faith and pure scientific honesty of Signor de Rossi as being incapable of altering or concealing a portion of the truth. Fully admitting the authenticity of the fresco, it appears to us to prove not that the adoration of the Virgin was practised in the Primitive Church, but if anything, that of the Infant. It may be remarked that the figures in the cemetery of Domitilla are far superior, in an artistic point of view, to those in the cemetery of St. Calixtus. The figures in the cemetery of St. Prætextatus, occupy a middle artistic ground between those in the other two cemeteries, the same as it dates from an intermediate period. The frescoes of St. Prætextatus' Catacomb, were executed towards the end of the reign of the Antonini; and very imperfect copies are to be seen in the Christian Museum of the Lateran. They are:—Christ and the Woman of Samaria, the Woman with the Bloody Flux, and the Crowning with Thorns. The late M. Lenormant compared them with the works of Raffaelle, but that is exaggeration, for at most are they comparable with the productions of Orcagna and Beato Angelico. Independently of artistic considerations, the works in the three cemeteries are of great importance, for they reveal the state of early Christian art, and exhibit its decadence during three centuries of persecution—from Domitilla to St. Agnes—not however, keeping pace with the decline of pagan art. The period of the serious and ardent faith of the martyrs was very different from that of Julius II. or Leo X.; Art was then, and could only be, a religious instrument and exterior sign of faith; it was what it was with Fiesole—the docile expression of a unique sentiment. Art, however, requires other intellectual pabulum, a more general range and loftier æsthetics. For the beautiful in Art is the realisation of the ideal; and those who are content to copy Nature without striving to render visible to others that which is seen by the "poet's eye in a fine frenzy rolling," never become artists.

In the two chambers last discovered by Signor de Rossi in the catacomb of St. Calixtus, dating from the reign of Diocletian, the paintings were surprisingly superior. We have scarcely any pagan paintings of this period. Those of Vellia are, perhaps, the only ones, and they dating from Probus, give, so far as can be judged from what remains of them, an idea of third-century pagan pictorial Art. The figures in the chambers referred to of the St. Calixtus Cemetery, are far superior to the specimens preserved to us of the pagan art of drawing in works of sculpture and coins.

* Concluded from page 168.

THE BUILDING NEWS.

March 16, 1860.

ROMA
SVBTERRANEA
NOVISSIMA
IN DVOS TOMOS

DISTRIBVTA.

DE ROSSI'S ROMA SOTTERRANEA.*

WHEN we noticed, some time ago, the Cavaliere De Rossi's *Inscriptiones Christianæ Urbis Romæ*, we mentioned that he was engaged upon a new history and description of the Roman Catacombs. Of this great work the first volume now lies before us, and we hasten to give some account of it to those of our readers who are interested in this most curious and important branch of Christian archæology. Every one who knows anything of the modern literature of the subject, and every one who has visited Rome itself, knows that the Cavaliere De Rossi is the highest living authority on all questions about the catacombs and their contents. And he has never been even suspected of a wish to invent or to distort facts for a polemical object. So that we believe he may be implicitly trusted in matters which have given occasion before now, in other hands, for much angry theological controversy. It is some credit to the Pontifical Government that so learned and valuable a work as this should be published under its auspices. The book is, moreover, a beautiful specimen of typography, and the plans and chromo-lithographs are well executed. Nor is the price (2*l.* 15*s.*) for which the English publisher is able to supply it at all excessive for a quarto volume of above four hundred pages, with so many good illustrations. We mention this because we hope that no public libraries will be deterred by a fear of its cost from purchasing this remarkable work. The history of the Catacombs ought to be accessible to all students of Christian archæology. It is to be carefully remembered that the antiquities of the primitive Church of Rome are the common heritage of all Christendom.

This new *Roma Sotterranea* will supersede the well-known books, known by the same name, which were compiled by the famous Antonio Bosio, and by his successor Bottari. A well-arranged and compendious Preface by De Rossi gives a complete history of the labours of all his predecessors. He tells us that the Roman catacombs were visited for purposes of devotion, by pious pilgrims of every nation and language, until the beginning of the ninth century. From that time to the fourteenth they were deserted, suffered to fall to ruin, and forgotten. We learn now, for the first time, that Bosio, who is usually supposed to have been the first discoverer — "il Colombo" — of the catacombs, was preceded by many others, who, fortunately for their own immortality, wrote their names, after the fashion of modern Yankee tourists, on the walls of the galleries to which they penetrated. The first dated name is that of one Joannes Lonck in 1432. But a more remarkable man, Pomponio Leto, the semi-Pagan head of the Accademia Romana in the latter part of the fifteenth century, seems to have explored these abodes of the dead, in company with his learned and not very orthodox colleagues, very carefully. Nothing, however, came of their discovery. Others after them visited the catacombs, and left descriptions of their explorations, printed or in manuscript, which De Rossi has diligently sought, and often found, in European libraries. These notices were found extremely useful when compared with the rich store of materials accumulated by Bosio during many years of diligent study. It is needless to say that De Rossi does full justice to the claims of modern and contemporary explorers—such as the well-known Padre Marchi, Raoul-Rochette, and our own countrymen "il dotto Wisemann" and "il Roch," as the names of the late Cardinal and of the amiable archæologist Canon Rock are misprinted, in a manner to which we are more accustomed in French than in Italian typography. As an example of the need there is for a more complete examination of the general Christian antiquities of Rome, our author refers to the curious fact that the Basilica of San Clemente, long thought to be one of the oldest existing churches, has been proved of late to be not earlier than the twelfth century, while the more ancient building remains buried beneath it. We may here notice with approbation the project of a new association for the study of Roman topography and archæology on a great scale. The newspapers report that Mr. J. H. Parker has been lecturing during the past winter, at Rome, on some of the more famous Basilicas.

Addressing himself to the body of his subject, our author begins with a disquisition on the cemeteries of the early Christians in general, and those of Rome in particular. In a careful appendix at the end of the volume (contributed by his brother) we observe some interesting particulars as to the geology of the Roman soil, and particularly as to the properties of the tufa, which made the excavation of catacombs, and their use for purposes of sepulture, so obvious and convenient. The whole question of the customs of burial in the primitive Church is a very interesting one, and is very thoroughly examined. One of the most remarkable points alleged, and we think we may say proved, by De Rossi, is that the existence of common Christian burial-places was legally recognised even while the Roman Empire was still Pagan, and while it was a capital offence for a person to be a Christian. Any one who has visited the catacombs will know that it is not only difficult, but almost impossible, to lay down a ground-plan of any part of those labyrinthine subterranean passages. The galleries cross each other at all angles and at all levels, and nothing is harder than to identify any particular angle, doorway, chamber, or winding. A large folded plate, forming one of the illustrations of this volume, gives an ichnography of a considerable portion of the cemetery of S. Calixtus. It is a marvellous monument of industry and ingenuity; but we suspect that very few persons, however much they may be used to ground-plans, will like the trouble of mastering its details. However, it is clearly desirable that the main features of the chief catacombs should be laid down, if we wish to understand the description of particular tombs or sanctuaries. De Rossi has been at the further pains to examine minutely all the known ancient documents of every sort which profess to refer to the Roman catacombs. These underground cemeteries, for example, are frequently mentioned in the notices of the Martyrologies. Pope Damasus, towards the close of the fourth century, was especially active in maintaining and adorning the catacombs; and the present Pontiff is styled "alter Damasus" in the courtly dedication of this volume. Besides the inscriptions in every part of the catacombs, which attest the labour of the first Damasus, seconded by his secretary Furius Dionysius Filocalus, our author has gleaned many valuable hints, from incidental notices in liturgical books, and still more from the earliest catalogues, or guidebooks, which were compiled by pilgrims to Rome during the first centuries of the middle ages. Thus one Polemeus Silvius in A.D. 449 wrote a paper entitled *Quæ sint Romæ*, a unique copy of which exists at Brussels. Among these writers of itineraries occurs our own William of Malmesbury, who, in the *Gesta Regum Anglorum*, inserts a *Notitia*, or topography of Rome, when describing the arrival at that city of the pilgrims and crusaders under Urban II. This document, compared in a tabulated form with seven other like compilations, affords some very remarkable coincidences. This part of the work is very well done, and we congratulate the learned author on the happy idea of examining and comparing these curious records of mediæval pilgrimage. It is possible that in the next portion of his work — as to the respective antiquity of the several catacombs — other observers may arrive at different conclusions, or subsequent discoveries may throw more light on the question. But he would be a bold man who should enter the lists against Cavaliere De Rossi. For our part, we think he is moderate and just in all his conclusions. We observe that no fewer than forty-two cemeteries, large and small, are identified and described in this historical summary of the condition of the catacombs from the days of persecution to the final abandonment of subterranean interment in the middle of the fifth century, after the irruption of the barbarians. The last known case of such sepulture was in the year 454. After that time the catacombs became merely sanctuaries kept up for purposes of devotion, and treated with especial reverence as being consecrated by the relics of the martyrs buried within them. In the sixth century there is documentary evidence that intramural burial, which had been wisely forbidden by Roman law, had become common; and owing to the calamities brought on Rome by Alaric and other barbarian invaders, such as the Lombards in the year 756, the catacombs became gradually disused even as places of religious resort; they fell out of repair, became choked up, and forgotten. Meanwhile, the bodies of most of the supposed martyrs had been removed from their subterranean *loculi* to the shrines of the churches and basilicas of the upper city. Indeed, so complete was the spoliation of the catacombs that, as every one knows, an unrifled tomb is almost a thing unheard of.

The Crypts of Lucina (named after a Christian matron of the earliest times), in the Cemetery of S. Calixtus on the Via Appia, are the first part of the existing catacombs which De Rossi now proceeds to examine and describe in detail. This excavation was in use before the time of that pontiff (A.D. 220), and many of the early bishops of Rome were buried there. Its topography is investigated with singular patience, and the ground-plan already noticed is an attempt to make the mazes of this labyrinth clear to the student. The tomb of the martyred Pope Cornelius (A.D. 252) is one of the most famous spots in this most ancient catacomb. It was first exhumed by De Rossi and Marchi in March 1852. The plates illustrate this important archæological discovery very fully. Four pictures of saints, in a rude Byzantine kind of style, were brought to light, and are here printed in colours. The names of two of them—"Sci Cornelii, P. P.," and "Xystus, P. P. Rom."—are still clearly legible; one other is made out to be S. Ciprian. The tomb, of course, had been emptied; but it was a matter of great interest to come upon a hitherto unknown sanctuary which it was so easy to identify. All the details of this crypt are fully illustrated; and an untravelled reader will learn almost as much by studying these coloured prints of the galleries, and loculi, and polychromatic decorations, and inscriptions, and *graffite* (or scribblings on the walls), as by a visit to the spot. Some particular figures of women praying with extended arms are given in full size. De Rossi assigns to them the date of the seventh century. The art is so good that we cannot help suspecting the modern draughtsman of taking liberties with the original. As compared, for instance, with the effigies of the four saints noticed above, there is clearly too much modern feeling and modern skill in these chromo-lithographs. The well-known figure of the Pastor Bonus occurs repeatedly among these decorations. We notice also some cherubic faces, and the usual monograms and emblems. But these are familiar to all who have made the Roman catacombs their study. We have said enough to show the extraordinary value of this work to all who wish to investigate the arts, and manners and customs, and ecclesiastical usages of the first ages of Western Christendom.

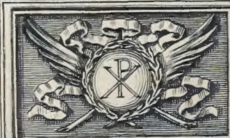
---

* *La Roma Sotterranea Cristiana, descritta ed illustrata dal Cavaliere G. B. De Rossi.* Tomo Primo, con Atlante di XL. Tavole. Roma, Cromo-Litographia Pontificia, 1864. London: C. J. Stewart.

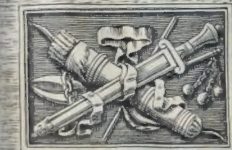

ROMA SVBTERRANEA

Baronius F. Romæ

ROMA
SVBTERRANEA
NOVISSIMA

IN QVA

POST ANTONIVM BOSIVM ANTESIGNANVM,
IO: SEVERANVM CONGREG. ORATORII PRESBYTERVM;

Et celebres alios Scriptores

ANTIQVA CHRISTIANORVM

Et præcipue Martyrum Cœmeteria,

TITVLI, MONIMENTA, EPITAPHIA, INSCRIPTIONES,
AC NOBILIORA SANCTORVM SEPVLCHRA

SEX LIBRIS DISTINCTA ILLVSTRANTVR

ET QVAMPLVRIMAE RES ECCLESIASTICAE ICONIBVS GRAPHICE describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur.

OPERA ET STVDIO
PAVLI ARINGHI ROMANI CONGREG. EIVSDEM PRESBYTERI

Cum duplici Indice, Capitum & Rerum locupletissimo.

TOMVS PRIMVS.

ROMAE MDCLI.
Expensis Blasij Diuersini, & Zanobij Masotti Bibliopolarum.
Typis Vitalis Mascardi. Superiorum permissu.

SANCTISSIMO
AC BEATISSIMO PATRI
ET DOMINO NOSTRO

INNOCENTIO X.

PONT. OPT. MAX.

PAVLVS ARINGHVS CONGREG. ORATORII PRESBYTER SEMPITERNAM F.

VBTERRANEAE Romæ gloriam, quæ irriguo adhuc martyrum cruore rubet, palmis viget, innumerisq; venerandorum pignorum thesauris ditescit, cui tu (PATER BEATISSIME) diuino nutu præes, atq; in Petri solio, velut Petri dignissimus, tum fidei, tum regni heres feliciter sedes, tota iam fere Vrbs admirabunda suspexit: hanc vero vix vllus, aut certe pauci ex his, qui exteras, dissitasq; incolunt oras, oculis necdum assecuti, vel procul (si quo modo fas est) de facie nosse percupiunt. Siquidem etsi cunctæ orbis terrarum nationes, Romæ, quæ mundi olim principatum tenuit, nomen, potentiam, diuitias, splendorem, ac triumphos ex antiquis historicorum paginis probe norint: Subterraneæ tamen huius facies, paucis quidem (quod nouerimus) hucusq; innotuit; Vrbis videlicet, quæ Christianorum quondam castris referta, & coloniarum instar exculta, viuifico Crucis vexillo idololatriam pessundedit, inaniumq; Deorum monstra fidei iugo subegit. Romanorum quippe ciuitas quondam *cum pene omnibus* (vt magnus ait Leo) *dominaretur gentibus, omnium gentium seruiebat erroribus, & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Verum vt illa frequenti olim victimarum sanguine fœda, inter Auerni tenebras, impuris dæmonum superstitionibus vincta detinebatur, ita hæc postmodum martyrum exuuijs, ac cruore consecrata, ampliores cœlo, quam antiqua Capitolio triumphos inuexit, quod ipsismet triumphales lapidibus insculptæ palmæ, ac ferro incisę adhuc notę per se loquuntur. Cum igitur omnes vbique terrarum, Subterraneæ, quam præferimus, Romæ vel notitia thesauros assequi exoptent, vt singulis ijdem innotescant, hanc multiplicium diuitiarum varietate nouam, conspicuamq; Latino, qui longe, lateque patet, sermone loquentem audire malunt.

S. Leo Papa ser. 1. in Natali App. Petr. & Pauli.

At cum innumeros venerandæ Christianorum antiquitatis thesauros intra Subterraneæ Romæ sinum, iugi perscrutantium labore adinuentos, vno eodemque sub Opere, in lucem prodire contingat, haud alteri profecto, quam Romano Pontifici, eiusq; nomini, qui ter maximus sacrorum Antistes est, hi præcipuo iure debentur. Quippe cum isthæc Iubilęi quinquagesimo supra millesimum sexcentesimum recurrente anno Typis euulgentur, quo potissimum tempore singulas ad primæuos redire dominos possessiones ex diuinæ legis præscri-

Leuit. cap. 25. n. 1.

pto

pto cautum erat, latentes quoque pretiosas militantis Ecclesiæ gazas, ipsoq; auro pretiosiores, inter iacentis Romæ rudera, thesauros ad Pont. Opt. Max. vtpote eius ditioni vnice addictos, reuerti par est. Et certe summo iure Subterranea Roma Sanctitati tuæ est ascribenda, quæ Romanos Pontifices prædecessores tuos, sacrorum pręcipue Cœmeteriorum cultores, ac inquilinos habuit, eosdemque in exhibendo Martyribus sepulturæ ministerio impense officiosos dignissime repręsentat. Pręterea quod in celebri Callisti Cœmeterio præter centum & quatuor septuaginta millenos, quos ibidem tumulatos nouimus, martyres, sex insuper & quadraginta Pontifices Maximos illatos fuisse sacris in actibus describatur, nec non Vaticani pręsertim Cœmeterij omnium nobilissimi, ac Basilicę augustissimę gloria sacris Beati Petri Apostolorum Principis, aliorumq; eiusdem Petri successorum pignoribus apprime illustretur, quorum insuper nobiles, ac triumphales imagines (vt in præsens videre est) affabre trophæorum instar exculptas, ipsimet laterales hinc inde parietes, Te iubente, exhibent contemplandas.

Inscript. Cœmet. Callist. recẽsit in Rom. Subter. to. 1. pag. 459.

Excipe itaque, BEATISSIME PATER, quo facis cætera, hilari vultu, ad te nunc venientem, ipsisque emergentem è tenebris, ac tuis humillime prouolutam pedibus Romam, & paterna insuper, totum antequam orbem excurrat, benedictione contra aduersariorum, qui multi suppetunt, incursus pręmunire non dedigneris: *Ostium quippe nobis* (vt loquar cum Paulo) *apertum est magnum, & aduersarij multi*; multi, inquam, qui nouitatis dumtaxat vmbra, haud veritatis luce gaudentes, perantiquos Ecclesię ritus, illibatosque Christianorum mores canino plus quam dente rodere non verentur; neque vero media cœcutientes in luce diuinum illud Sapientis oraculum didicere: *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui*; & quod antiquissimus item pre cęteris pro sacra retinenda, quasi pro aris, & focis, aduersus insanos Nouatores, antiquitate Tertullianus inculcat: *Omnino res Christiana sancta antiquitate stat, nec ruinosa certius reparabitur, quam si ad originem censeatur*. Antiquam enim atque originariam publicę Christianorum rei, suis apte coloribus adumbratam, si quis lynceis oculis faciem rimari exoptat, festino ad Subterraneam Romam pede recurrat, quę recolendum primæuæ adhuc Christianitatis prototypum ad viuum exhibet, & Te vnum, ac verum Christi in terris Vicarium, Petrique successorem vel silens compellare videtur, dum Columbæ Noeticæ, viridem rostro Oliuæ ramusculum prætendentis (quæ gentilitium Familiæ tuæ stemma, pacisq; symbolum est) in suis passim tum cubiculis, tum sepulchris contēplandam imaginem offert. Deniq; cum multis (vt vno verbo complectar omnia) nominibus tota Oratorij nostri Congregatio Sanctitati tuæ deuincta sit, deuotionis antiquę vel hoc vno Opere tributum debitum quoquo modo persoluimus. Aequi igitur, bonique consulat, singulari Sanctitas Tua qua solet animi benignitate, hoc qualecumq; nostrę tenuitatis Opus, & te suæ Deus Ecclesię saluum, ac sospitem diutissime seruet.

1. ad Corinth. cap. 16. n. 28.

Prouerb. cap. 22. n. 28.

Tertull. lib. 1. contra Marcionem c. 13.

PIO

PIO, AC STVDIOSO LECTORI.

VBTERRANEA Roma, quam perlustraturus nunc es, tot quidem, & tantis sacræ antiquitatis, ac rerum memorandarum thesauris apprime illustratur, quos diu tamen Vrbi, atque Orbi inuisos, intra sua clausit viscera, vt maximum Ecclesiæ militanti splendorem, & non exiguum studiosis quibusque oblectamentum conferre queant, si rediuiua è tenebris in lucem veniant, & vt par est, vbique terrarum innotescant. Ipsamet quippe vehementer aliquando Vrbs (*edisserent è Baronio*) obstupuit, cum abditas in suis suburbijs se nouit habere ciuitates, Christianorum tempore persecutionis colonias, modo autem sepulchris tantum refertas, & quod legebat in chartis, suis ipsis oculis intuens vehementer admirabunda spectauit. *Quamobrem iure quidem merito curiosus quispiam rerum abditarum perscrutator, serio isthæc aliquando recolens, maiori inter contemplandum admirationi Subterraneam, ac delitescentem in tenebris Romam, quam ipsammet conspicuam, patentemq; oculis recolenti, sibi extitisse pronuntiauit. Vt pauca enim ex multis in ipsomet Operis vestibulo attingamus. Quæ, & quanta venerandæ inter rudera etiamnum antiquitatis monimenta supersunt? Quot præclara quantumuis inculta Christianæ religionis insignia perscrutantibus passim contemplanda se offerunt? Qualia demum inde Christi trophæa ex hostibus debellatis in lucem prouehuntur? Profecto qui publicæ hæc luci reddunt non lutum, non rudera, sed aurum, immo gemmas, ac lapides pretiosos è terræ visceribus,* quasi effodientes (*vt Iob ait*) thesaurum; *merito de suscepto tum opere, tum labore gaudendum sibi, gratulandumque dignoscant.*

Baron. to. 2. Ann. Christi 130. n. 2.

Iob cap. 3. n. 21.

Verum, vt probe omnimodam in ipsomet limine Lector instituti rationem assequatur, nobis quidem præmittendum videtur, in sex hisce Subterraneæ Romæ libris diserte, ac copiose de Situ, Forma, & perantiquo sacrorum Cœmeteriorum Cultu, de Cubiculis insuper, Oratorijs, Imaginibus, Hieroglyphicis, Sepulchris, Inscriptionibus, Epitaphijs, ac Titulis agi. Et quoniam in his plane locis sub ipsa ingruentium persecutionum procella, pia Christianorum manu Martyres tumulo inferebantur, opportunus item de ritibus funeralibus, de Beatorum eorundem Martyrum sepulchris, ac de antiquis pariter, tum sacris, tum profanis viarum monimentis, iuxta quas præcipua olim Vrbis Cœmeteria sita fuere, & ex quibus veneranda nunc Martyrum Sepulchra certo requirentibus innotescunt; opportunus, inquam, sermo incurrit. Præterea de his potissimum, quæ ad primæuos nascentis Ecclesiæ mores, ad pios Christianorum cœtus, & consuetas eorundem cœmeterialibus in locis synaxes spectare quoquo modo videntur; diserte à nobis agitur: ac demum, vt vno verbo singula complectamur, de recolendis Vrbis Romæ thesauris nulli vnquam pretio æquiparandis, prolixior pro rerum opportunitate enarratio subtexitur. Vides igitur, amice Lector, quæ & quanta, legenda, inspicienda, perscrutanda, contemplanda bipartitum hoc tibi Subterraneæ Romæ volumen exhibeat, quod præcipuarum rerum additamentis, ac delineamentis locupletatum, pijs, ac studiosis, qui auide in ipsa antiquitate pietatem rimantur, haud minus gratum, acceptumq; futurum existimamus. Iure enim de sacris, ac perantiquis Romæ Cœmeterijs, quod olim de Cœmeterio, vbi sanctissimi illius Reginæ Candacis Eunuchi corpus religiose conditum fuerat, Dorotheus enunciat, nobis quoque asserendum, pronunciandumque videtur: Cœmeterium ipsius (*inquit*) munimentum insuperabile est fidelibus, barbaros scelestos fugans, morbos pellens, & sanationes operans vsque in præsentem diem. *Ita plane Romana (dixerim ego) Beatorum Martyrum Cœmeteria insuperabile Vrbi, immo Ecclesiæ, aduersus nominis Christi hostes, qui Christianam funditus perdere fidem adnituntur, munimentum existunt, cum inde tanquam ex nobili armamentario, validissima cuiusuis generis tela contra eos, qui sacrarum Imaginum, ac Reliquiarum cultum, Sacramentorum ritus, & venerandam denique nouis, subdolisque dogmatum deliramentis antiquitatem labefactare, subuertere, atque abolere conantur, nobis passim suppeditari contingat; ita vt veritatis orthodoxæ, quam ipsimet impugnant,* inimici nostri (*vt sacræ loquuntur paginæ*) sint iudices; *eorum quippe nonnulli oculis dumtaxat Subterraneæ, quam præferimus, Romæ paginas, haud pede semitas excurrendo, nec prototypa, & imagines, quibus illustratur, sed vel lippis oculis eorundem exemplaria perlustrando. Cœmeteriales inter tenebras lumen, sanamq; insuper mentem recepere, dum etsi adhuc inter viuos mortui, ad mortis tamen imaginem reuiuiscentes, ad orthodoxam Deo aspirante fidem feliciter traducti sunt.*

Dorotheus in synopsi apud Baron. to. 1. An. 36 n. 38

Deuteron. cap. 32.

Verum enimuero, in ipso Cœmeteriorum ingressu apologeticus nobis sermo inscribendus, vel certe vt video, præmittendus esset; sed studij susceptique rationem operis candide, ac sincere paucis exposuisse, pro ampla nobis excusatione futurum est. Excipe igitur tu quisquis es, gratis rem auribus, & velut æqui bonique arbiter, iustam amabo te sententiam feras. Subterranea quidem (vt titulus præ se fert) Roma opus, veluti quid posthumum, haud primum, nisi auctore præmortuo in lucem venit, ipsis tenebris lares intra domesticos addicendum, ni prompta, ac liberalis virorum principum, & amicorum manus, rem studiosis gratam factura illud obstetricantium more in lucem prouexisset. Siquidem Antonius Bosius, fama sat orbi notus, & de sacra vir antiquitate optime meritus, primus omnium Ecclesiasticam Cœmeteriorum historiam, ingenti studio, ac labore, per annos multos, nec absque magnis impensis curiose perquisitam, congesserat in fascem potius, quam in volumen digesserat, cum re prorsus infecta fatis concessit. Quapropter tenebris, ac sepulchro, vna cum suo pariter auctore, opus illatum, addictumque fuisset, nisi benigna Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini, S. R. E. Vicecancellarij, recolendæ antiquitatis, ac rei litterariæ, eruditorumque omnium patroni manus adiuuisset. Eius quippe iussu Ioannes Seueranus Congregationis nostræ Presbyter, attritæ iam inter studia ætatis prouinciam subire coactus, temporis angustia, ac rerum, quas in vnum coaceruatas, haud probe tamen digestas reperit, copia absterritus lento sibi pede, ne passim aberrare contingeret, procedendum indixerat: verum Cardinalis eiusdem auctoritas, calcarium instar stimulos quotidie admouens, instare, ac reluctantem, torpentemque in opus perurgere non destitit, vt qui subterraneam post auctoris obitum in lucem quantocyus prodire Romam, vt sacram quodammodo, vel vnico isto opere ab interitu antiquitatem vindicaret, & Romæ Romam redderet, impensius cupiebat. Quamobrem opus haud mature elaboratum, expensum, ac suis numeris absolutum (quod erat illi in votis) quamprimum compilando, breui, vt ita dicam, manu, librum, quem seueræ iudicij trutina librandum proposuerat, haud congruam temporis moram nactus, intempestiue edidit potius, quam diu, vt par erat, lucubrando elaborauit. Nam vt de cæteris taceamus, quartum præcipue librum, qui multiplici recolendæ antiquitatis eruditione scatet, dum ipsæ iam sub prælo paginæ laborarent, percurrendo exscripsit. Quod si Italico primum idiomate volumen in lucem prodijt, id eo potissimum consilio, vt multorum petitioni, qui Romanis res primum vrbanas, ac domesticas intra Vrbem degentibus diuitias innotescere cupiebant, importunisque amicorum votis fieret satis, à Seuerano præstitum est. Verum vbi præoptatam liber lucem aspexit, vtpote innumeris rei antiquariæ thesauris refertus, locupletatusque, cunctorum vltro, prompte, libenterque manibus exceptus est; quin immo cum idem omnium vtilitati, atque oblectamento inseruiat, omnium enixe votis exquiri cœpit (vno enim idiomate conscriptus exterarum gentium vsui, gustuique seruire nequaquam poterat.) Quapropter ipsemet, qui vernacula librum lingua ediderat, Latino quoque à se conscribendum sermone putauit: at dum in rem totus incumbit, morte præuentus voti compos effici nequiuit. Verum subinde eruditorum preces, ac studia, vt Subterranea Roma Latinitati redderetur, optatamque, vti præconcepta spes inerat, lucem tandem aspiceret, vehementius instare cœperunt. Quocirca fratrum ego minimus, licet inuitus, eorum, quorum imperio reluctari piaculum fuerat, hanc prouinciam subire, & Romæ Subterraneæ, cui quondam perlustrandæ pedem admoueram, manum quoque illustrandæ admouere coactus sum. Dum rem vero aggredior, multiplices difficultatum ambages, quod non putaram, incurrens, haud ipsammet omnino Subterraneam, editam hactenus à Bosio Romam, sed quamplura, & noua quidem, Bosio, Baronio, Seuerano, Henrico Spondano, alijsque sacris, probatisque Antiquarijs facem præferentibus, cœmeterialium rerum monimenta, quæ ad instituti propositum faciunt, & quæ in iam edito opere desiderari videbantur, simul coaceruando excultiorem, aliamque propemodum de facie Romam Vrbi, atque Orbi contemplandam exhibere pro viribus conati sumus. Nouum igitur, ac non perexiguum (vt quod verum est fatear) & minus à me expectatum mihi laborem imposui: meo quippe, etsi plano, ac facili, grande, & laboriosum opus stylo describere aggressus, ipsiusque auctoris mentem assecutus, eum veluti fidum itineris ducem mihi præscribens, operis quidem præcipue textum, ordinem tamen ipsiusq; historiæ contextũ haud ex integro seruandum, sed nouis insuper quampluribus, è probatorum promptuario scriptorum studiose collectis, præsens hoc opus concinnandum proposui. Atque vt totius rationem operis edisseramus, rem totam cœmeterialem, sex hisce libris distinctam, illustratamque in duos tomos compilauimus, & primum quidem librum in studiosi gratiam Lectoris, tam sacræ, quam profanæ antiquitatis eruditionibus, etsi temporis angustiæ præpedirent, pro nostri tenuitate ingenij, nouo plane labore contexere atque vberrime excolere studuimus; quod & in cæteris passim libris, vbi opportuna se præbuit occasio,

& in

& in sexto præcipue, vbi de cœmeterialibus symbolis atque imaginibus differitur, consulto à nobis præstitum est: in secundo autem libro antiquæ faciem Romæ, leui pennicillo delineauimus, atque æneæ incisam tabulæ contemplandam lectori subiecimus, vastamque Cœmeteriorum Vrbis amplitudinem, ac numerum pariter adumbrauimus, vt tu ipsemet iudex aderis, si Subterraneam hactenus à Bosio Romam in volumen congestam, & à Seuerano subinde cum additamentis editam, quæ iam secundam sortita est editionem, cum hac nostra nouissima componas, quæ merito faciem, vna cum idiomate eum in modum immutasse censebitur, vt nouum iam (quemadmodum nobis arbitrari fas est) pro veteri legentibus præferre opus videatur.

Cæterum nouis Cœmeteriorum Iconibus, Descriptionibus Epitaphijs, Inscriptionibus, Sepulchralibus item Titulis, Antiquis Numismatis, ac rerum insuper memorandarum appendicibus, præcipuisque Sanctorum Sepulchris, quæ hactenus in veteri iam edito desiderabantur, Opus istud Nouum abundat, ac alijs item quampluribus, quæ tum antiquos Sacramentorum, & Ecclesiæ ritus luculenter euincunt, veritatem edocent, & sinceram Nouatoribus, quam canino dente corrodunt, Antiquitatem obyciunt. Plura insuper sacrarum rerum historicarum monimenta, Orthodoxorum Patrum sententias, vbi opus fuit, seque nobis occasio obtulit, ad priscos Christianorum mores ad viuum repræsentandos, comprobandosque, & ad illibatæ fidei tum ritus, tum dogmata, quod ad rem Cœmeterialem pertinet, obfirmanda suggessimus, vt Lector in antiquis Romæ Cœmeterijs haud nouitatem, sed antiquitatem, vel inter mortuos in dies rediuiuam ediscat. Restat nunc, vt si quid operi, si quid latinitati, si quid decori deest, si quid apte minus, concinne, eleganterque nostris hisce elucubrationibus exprimi contigit, hoc nobis lectoris benignitate condonetur, cui post dimissa, iam multis abhinc annis, humaniorum litterarum studia, stylum, vt plerique consueuerunt, scribendo excolere, dum sacris iugiter in nostra Vallicellana Ecclesiæ munijs vacandum est, haud ita integrum fuit, hoc insuper breuitati temporis, quæ cunctantem, reluctantemque in opus compulit; hoc demum animo eiuscemodi oneri se longe imparem agnoscenti indulgendum est, quamuis facilem potius, quam comptam nimis, fucatam, & elegantem Latini sermonis rationem (quod rem sacram minus decet) nos data quasi opera æmulatos fuisse fateamur, vel hoc vno dumtaxat contenti, Subterranea Roma si minus eleganter, at saltem non omnino barbare loqueretur.

Illud vero hic Lectorem caute præmonemus, in quibusdam titulis, atque inscriptionibus ad rei propositum suggerendis, recensendisque, haud nos ea de re (vt mos aliorum est) sententiam statuere, ac prædefinire velle, sed vel obiter interdum, vt sacræ antiquitati, & acceptæ per manus traditioni nihil demi contingat, in medium protulisse; antiqua enim, & lapidibus præsertim insculpta, Subterraneæ Romæ tabulis monimenta inseruimus; quod vero obiter, vt dictum est, retulimus, non vt quidam solent, mordicus defendere, ac peruicaciter pro viribus tueri, sed sapienti lectoris, à quo edoceri malumus, arbitrio examinandum, probandumque remittimus. Verum quoniam paginis hisce nostris mendum quandoque obrepsit, & nonnulla alicubi inter legendum desiderari contingit, quæ nunc supplenda Lectori viderentur; singula isthæc ad Operis calcem haud expurgatorijs (vti mos est) notis expungere, sed adnotatis erratis præcipuis, cætera notæ Lectoris benignitati, prudentique eiusdem iudicio, ne doctos, vel dum menda corrigimus, inter legendum edocere videamur, expurganda relinquere visum est. Interim vero si quid commodi, si quid emolumenti has elucubrationum nostrarum paginas peruoluendo quis hauserit, haud vllam nobis pro labore, quem suscepimus, gratiam, sed totum Deo Optimo Maximo, supremo bonorum omnium elargitori referat, eiusque nomini nobiscum ascribat, cui Soli, Vni, Trinoque honor, Ad Tim c. 1
& gloria. Ipsi enim hoc qualecunque est, Sacrorum Romæ Cœmeteriorum, elucubrationum, laborumque nostrorum Opus sacrum perpetuo, dicatumque esto.

TRansmissum mihi per Reuerendiss. Sac. Pal Apostolici Magistrum Opus ingens, cui apposite præfixus est titulus, ideam Operis, & operæ à plerisque doctis viris exhibitæ præmonstrans: *Roma Subterranea Nouissima, in qua post Antonium Bosium Antesignanum, Io. Seueranum Congregationis Oratorij Presbyterum, & celebres alios scriptores, antiqua Christianorum, & præcipue Martyrum Cœmeteria, Tituli, Monimenta, Epitaphia, Inscriptiones, ac nobiliora sanctorum Sepulchra sex libris distincta illustrantur, & quamplurimæ res Ecclesiasticæ iconibus graphice describuntur, ac multiplici, tum sacra, tum profana eruditione declarantur, opera, & studio Pauli Aringhi Romani, Congregationis eiusdem Presbyteri*; dignissimum quidem reputo quod in omnium prodeat conspectum, in quo scilicet cuncti videant quantum adhuc Christianæ pietatis in suis visceribus retineat Vrbs omnium Regina, in suis ciuibus cædi solita, sed tyrannorum tormentis cedere nescia, sciant insuper vniuersi, quot, & quales habuerit fides Christi Agonothetas; quam gloriosos præmiserit magistros, per quos etiamnum vbique resplendet, & in Vrbe Orbis capite semper inconcussa permansit. Mihi profecto pulchrior apparet Roma Subterranea, quam quæ nunc oculis obijcitur; meoque iudicio maior est illius gloria in tenebris, quam istius in lumine: apud me non censentur magis speciosa Romana palatia, quam sint preciosæ sacræ cauernæ; neque pulchriora videntur nouella Diuorum Templa, quam dicantur veneranda prisca Martyrum Oratoria. Porrò quod summum, & præcipuum est, in hoc Opere eximia pietas elucet, varia delectat doctrina, veneranda placet antiquitas, neque quidquam conspicitur, quod offendat, aut fidei veritati, vel bonis moribus iudicari possit aduersum. Quapropter Opus per se satis probatum, vt latentes Vrbis diuitiæ vbique terrarum innotescant, typis censui euulgandum. Dedi in Collegio Romano S. Isidori Fratrum Minor. Hibernorum 4. Non. Octob. 1647.

Fr. Lucas VVaddingus.

Im-

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſs. Patri Magiſt. Sacri Palatij Apoſtolici.

A. Victricius Epiſc. Alatr. Vicesg.

Imprimatur

Fr. Vincentius Candidus Sacri Palatij Apoſtolici Magiſter Ord. Prædicatorum.

IN SVBTERRANEAM ROMAM NOVISSIMAM.

Anonymi.

IMpia Roma suis scrutata est molibus astra:
Scrutata est terræ viscera Roma pia.

Concidit illa: hæc perstat adhuc; stabitque perennis,
Obscuras inter non peritura specus.

Fallor? an ipsa suas iam dedignata latebras,
Exerit è tenebris irradiata caput.

Scilicet inuenit, qui det sibi lumina, solem;
Et trahat ad claram nigra spelæa diem.

O latebræ! iam non latebræ; neq; enim esse latentes
Iste nouus PAVLI vos sinit esse labor.

Ite coruscantes, mundo vos prodite; vestra
Humanis lucem mentibus antra ferent.

Nam priscæ fidei, & tot Relligionis auitæ
Argumenta dabunt, quot Monumenta tenent.

Aliud.

ERgo non satis vna Roma Romæ?
Vnam nec satis occupasse colles,
Si non altera surgat in spelæis?
Surgit? num potius sub ima sidit,
Et decliuia repit inter antra?
At surgit tamen; & suos alumnos,
Dum cælo inserit, eminentiore
Stellas vertice transilit micantes.
Id quondam: viduata iam colonis,
Præbet se vacuam, haud sed otiosam.
Olim martyribus dedit penates:
Fit nunc æmula martyrum sacratis
Se testem fidei probans cauernis.

In Sub-

In Subterraneam Romam à Paulo Aringho publica luce & Latina lingua donatam.

Fr. Io. Alexander Durdez Ord. Minim. S. Francisci de Paula.

ROMA sub obscuris terræ latitauerat antris
Hactenus, atque suas clauserat intus opes.

Has reserans toti communes efficit Orbi,
Quando suum promit PAULUS ARINGHUS Opus.

Nec contemnit Opus, sed summo ducit honori
Roma; & vt Auctori gratificetur, ait:

Tu me de terra super Orbis tolle Theatrum,
Mox ego de terra te super Astra feram.

De Roma Subterranea nouissime in lucem edita.

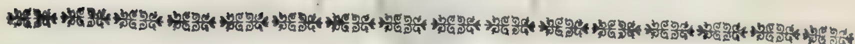
EPIGRAMMA.

QVæ toties Sancto sanctè lustrata PHILIPPO
Roma fuit, cunctis sanctior ipsa locis.

Ante latens subtus Terram, nunc cognita Terris
Omnibus, ex tanti prole Parentis erit.

Quæ tot habet, fecitque manens abscondita Sanctos,
O quales faciet nunc manifesta viros!

Pangebat Romæ Fr. Guil. Duplantè Gallus
Ord. Minim. S. Francisci de Paula.

Ad SS. Martyrum Sepulchra in Latino Romæ Subterraneæ opere exhibita.

FRANCISCI BENETTI

Epigramma.

SI quis auet sacræ pia funera visere Romæ
Lector inoccíduæ perlegat artis opus.

Extollunt Vrbem, Moles, Capitolia, Templa,
Quæ cecidere, vigent qui periere viri.

Corpora adhuc spirant sub fornice condita; semper
Viuere pro Christo est, sic voluisse mori.

In Rc:

In Romam Subterraneam Nouiſſimam, e tenebris rediuiuam, & Latino idiomate euulgatam.

ROMA antiqua iacet medijs tumulata triumphis ;
Ruderaque, attrito è marmore, ſola manent.

Nam quæ conſpicua olim, nunc addicta tenebris
Vrbs, heu quanta fuit, crebra ruina docet.

Aſpice nunc palmam fert Subterranea Roma,
Dum caput è tenebris exerit illa ſuum.

Altera, nimirum, Roma eſt (mihi credite) Phœnix
Dum venit è tumulis ſic rediuiua ſuis.

IN-

INDEX CAPITVM
QVAE PRIMO
ROMAE SVBTERRANEAE
Volumine continentur.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De

CAPITA LIBRI TERTII.

RO-

ROMA SVBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

LIBER PRIMVS.

DE Sacris recolendisque Vrbis Romæ Cœmeterijs toto terrarum Orbe celeberrimis, diuino aspirante Numine, generatim prius, ac postea singillatim acturi, operæ pretium duximus, nonnulla hic ad plenam rerum notitiam, de quibus sermo instituendus est, præmittere: ac primum de varijs eorundem Cœmeteriorum nominibus, situ, forma, vsu pariter ac religioso cultu pauca differere, quò facilè Lector deinde assequi valeat, quæ de singulis specialiter erimus suo loco dicturi.

CAPVT I.

De antiquis Christianorum Cœmeterijs, eorum nomine, situ, & forma.

COEMETERIA igitur, vt ab ipsius etymologia nominis, oratio deriuetur, loca quædam subterranea sunt, Christianorum sepulturæ speciatim addicta, quæ ob multiplicem, quam interdum præseferunt, significationem, varia itidem apud antiquos nomina sortita sunt. In antiquis enim Martyrologijs, & sacris Martyrum actis modò cryptæ, specus nempe subterranei, cryptæque arenariæ, ab arenarum fodinis ibidem existentibus, nuncupantur: modo Catacumbæ, a Græca voce κατὰ & κύμβος, hoc est, vt Hesychius Græcorum Grammaticorum doctissimus explicat, κοῖλος μυχὸς, βυθός, cauus recessus, siue locus in imo positus ac profundus. Areæ quoque, sepulchrorum scilicet loca, interdum appellabantur, vt apud Tertullianum, & in Actis beati Martyris Cypriani videre est: in quibus hæc recitantur: *Eius corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus, in Areis Macrobij Candidi procuratoris, cum voto & triumpho magno.* Potissima autem huius appellationis ratio inde manasse videtur, quia nimirum antiquis temporibus ipsa defunctorum sepulchra, tamquam loca, quæ reli-

Cœmeteriorum descriptio.

Baron tom. 2. Ann. 226. n. 8

Hesychius Grammaticus.

Tertull. ad Scapulam. Acta S. Cypr. Mart.

Funus, & sepultura B. Cyprian. mart.

Sepulcra inter sacra ac religiosa loca recensebantur.

religiosum cultum redolerent, ædificijs occupare, aut colere nulli omnino fas erat: quinimmo certis hæc terminis ac limitibus a reliquo agri totius ambitu distinguebantur. Hinc est quod in perantiquis frequenter inscriptionibus, sepulchrorum termini his plane verbis indicantur: IN FRONTE PEDES ..... IN AGRO PEDES .... locus autem eo ambitu circumscriptus, ac interclusus Area proprie dicebatur, quæ prout familiarum aut certe personarum dignitas ac splendor exigeret, ad quas eadem sepulchra pertinebant, maior interdum, vel minor esse consueuerat; & vbi primum quandoque area satis angusta, deinde ab hæredibus ampliori circuitu protendebatur. Id plane ex peruetusto quodam sepulchrali lapide, qui ad porticum S. Cæciliæ trans Tiberim extat, liquidò comprobatur: hæc enim titulus legenda præfefert:

Sepulchrorũ termini.

Area quid sit.

DJS MANIBVS.
Mario L. lib. Hermeti
Docetiæ Phasidi
Marius L. lib. Felix Patro ...
Suis benemerentibus de suo fecit & sibi,
Libertis, libertabusque suis, posterisque
... ta ne vnquam de nomine familiæ nostræ hic
Monument. .. Hered. non sequet..
In fronte lat. ped. xx. & digit. II.
In agro II.
IN AGRO ....
QVEM EMIT DOCETIA PHASIS P.C.
AREAE P. CCV.

Idem etiam in altero sepulchrali lapide videre est, qui non multis abhinc annis iuxta Viam Appiam in villa D. Ioannis Baptistæ Casalij Romani, viri rei antiquariæ apprime eruditi, erutus, ab eodem in libro, quem de antiquis Romanorum ritibus edidit, studioso lectori exhibitus fuit, & in præsens in eius nobili Musæo inter cætera monumenta curiosis oculis digna, & multiplici rerum varietate conspicua asseruatur; huiusmodi autem notis exculptus est:

Io. Baptista Casalius lib. de profanis et sacris veterũ ritibus c. 26. de funeribus Romanorum.

DJS MANIB.
Quationis
Decumi, Aug. lib.
Eufemiani
à manu Fidelis cõlibertis
Fratri B. M.
In Fronte pedes duo,
in agro pedes duo.

1 At vero quoniam rurales in villis, ac prædijs areæ stricte sumpto vocabulo, ipsoque teste Varrone, dictæ sunt, vbi frumenta iam falce resecta teruntur, solaribusque subiecta radijs arefiunt, opportune quidem hoc suis veteres Christiani sepulchris nomen imposuere, quod piorum scilicet hominum corpora ineuitabili iam mortis falce è viuis instar frumenti resecta, sepulchrales inter cineres aresacta consisterent, ad diem tandem nouissimum Angelorum manu intra beatitudinis horreum congerenda. Cuius plane cœmeterialis similitudinem areæ adumbrasse visus est Ezechiel propheta, qui digito Dei præmonstrante loca Israelitici populi referta cadaueribus vidit, & futuræ postmodum resurrectionis mysteria eodem reuelante vaticinatus est, sed vt ipsius hic verba inseramus: *Facta est*, inquit, *super me manus Domini, & eduxit me in spiritu domini: & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, & circumduxit me per ea in gyrum. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer, & dixit ad me: Fili hominis putasne viuent ossa ista? & dixi, Domine Deus tu nosti, & dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis: & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini.* Ab aridis igitur defunctorum ossibus, quibus campus redundabat, a Christianis olim, vt vides, area dicebatur.

Diuersa Cœmeteriorum nomina.

Varr. de L. lat. 4. verb. Area.

Cur Cœmeteria Areæ nũcupantur.

Ezechielis proph. c. 37.

Visio Ezechielis prophetæ.

Et huc commode spectare videntur illa Tertulliani verba, dum Scapulam sæuissimum Africæ Præsidem in Christianos grassantem præmonet, vt diuinæ in persecutores vltionis exhibitæ memor, exempla, quæ iam præcesserant, recolendo sæuiendi modum faciat, vbi isthæc de Cœmeterijs, quæ & areæ pariter dicebantur, apte ad rem nostram habet: *Sub Hilariano præside cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt; messes enim suas non egerunt.* Hæc venerandæ antiquitatis assertor Tertullianus, qui priori quidem loco arearum nomine, Christianorum Cœmeteria exprimere voluit; qua item ratione sub finem gestorum B. Cypriani Episcopi Pontius hæc eadem vocat; dein-

Tertullian. ad Scapulam.

deinde verò areas, vt præmiſimus, Tertullianus intelligit loca ſerendis, exiccandis, terendiſque frumenti granis deſtinata: vtrumque autem ab ipſa loci natura puri, & quibuſuis ædificijs vacui parem denominationem ſortitur. Et congrue quidem terræ Africanæ regionibus in vltionem perpetrati criminis Deus ſterilitatem intulit, quæ contra fas & pietatis humanæ iura, ſuis inhumaniter ſepulturam denegaret.

Quid ſint areæ.

Cœmeteria dicta etiam Concilia Martyrum.

2 Quandoq; inſuper & Concilia Martyrum, Cœmeteria dici contigit, eam nimirum ob cauſam, quod ſacra multorum ibi Martyrum corpora condita quieſcerent, vt ex Molano Baronius noſter in ſuis ad Romanum Martyrologium notis diſerte probat. Quamuis eodem nomine, vt idem auctor aſſerit, quæcunque loca intelligi commode, ac recenſeri queant, vbi Chriſti fideles ad ſacra obeunda munia de more conueniunt. Quo plane vtitur vocabulo Ambroſius, dum aduerſus Symmachum agens, ſanctarum virginum Collegium, Concilium virginitatis appellat. Plerumque tamen, & frequentiori quidem vſu, huius deriuationem nominis Cœmeteria ſortita ſunt a Græca voce κοιμάω, id eſt, dormio, quod illuc dormientes (vita nimirum functi) tandem humandi deferrentur. Verum enimuero mortuos ſimiles dormientibus eſſe, atque ipſammet ſomno mortem æquiparari, non ſacræ dumtaxat vtriuſque Teſtamenti Paginæ, & plerique ſacrarum rerum ſcriptores, ſed antiqui etiam ethnicorum Philoſophi ſatis ſuperque, Diuo Auguſtino teſte, profitentur. Sub vno tamen eodemque nomine, ipſius rei diſcrimen hic paucis adnotare licet, quod apud ſcriptores ethnicos mors haud temporaneus, ſed perpetuus vtique ſomnus appellatur. Ita enim apud Lesbiam Catullus appellat.

Baron. in notis ad Rom. Martyr. die 23. Iunij.

S. Ambroſius contra Symmachum.

Mors æquiparata ſomno.

S. Aug. ep. 120. ad Hon.

Mors apud ethnicos ſomnus perpetuus.

Catull.

Soles occidere, & redire poſſunt;
Nobis cum ſemel occidit breuis lux,
Nox eſt perpetua vna dormienda.

Et Horatius idem prorſus de Quinctilij morte canit.

Horatius l. 1. ode 24.

Ergo Quinctilium perpetuus ſopor
Vrget?

Et alibi:

Idem lib. 3. ode 11.

Surge, ne longus tibi ſomnus, vnde
Non times, detur.

Quò item ſpectant Virgiliana illa carmina, quibus id plane, quod aſſerebamus, comprobatur, ait enim:

Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternã clauduntur lumina noctẽ.

Virgilius Æneid.

Neque interim celebris illa Anaxagoræ ſententia ſilentio obuolenda eſt, quippe qui duabus è rebus in vnum conflatis poſſe nos recte deducere affirmat, quid ſit potiſſimum mors, ex ſomno videlicet, & ex tempore; alter enim breuis, alter verò longus ac perpetuus eſt.

Anaxagoras Phil.

3 Verum apud Chriſtianæ fidei cultores mors, ſomnus neutiquam perpetuus, at breuis & temporaria quædam quieſcẽdi mora nuncupatur. Quibus eandem verbis ſuo eleganter more adumbrat, ac deſcribit Chryſoſtomus: *Mors*, inquiens, *non eſt mors, ſed temporaria dormitio.* Sed quod ad inſtituti noſtri propoſitum facit, de Cœmeterijs, eorumdemque appellatione ſatis quidem luculenter ſanctiſſimus doctor edifferit peculiari Homilia, quam de Cœmeterij nomine & viuifica Chriſti Cruce inter cæteras habuit, & ab Antonio Agellio è Græco idiomate in Latinum tranſlatam, Thomas Gallettus ſeorſim ab alijs edidit, vbi inter cætera, iſthæc proloquitur: *Quæ cauſa maiores noſtros impulit, vt in hunc potiſsimum locum nos conuenire vellent* (in Cœmeterium ſcilicet extra Vrbem, in quo Sabbato ſancto conuenire fideles illi conſueuerant) *nimirum hoc loco mortuorum corporum iacet multitudo. Itaque cum hodierno die Ieſus ad mortuos deſcenderit, huc ob eam cauſam conuenimus: quamobrem etiam locus ipſe Cœmeterium appellatus, vt diſcas vita functos, & hic iacentes non eſſe illos extinctos, ſed dormientes cubare: cum ante Chriſti aduentum vitæ huius finis mors vocabatur. Quacumque, inquit, die de ligno comederis, morte morieris: & mors peccatorum peſsima: & pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius, &c.* Et infra optime ad rei noſtræ propoſitum ſubdit: *At vbi Chriſtus aduenit, non vltra mors vocatur, ſed ſomnus atque dormitio. Chriſtus certe dicebat: Lazarus amicus noſter dormit, non dixit: Mortuus eſt, quamuis eſſet ille mortuus. Atque vt intelligas ad eam rem inſuetum fuiſſe dormitionis nomen: audientes, inquit, diſcipuli, turbati ſunt, & dixerunt: Si dormit, ſaluus eſt: adeo quid eius dicto ſignificaretur, parum intelligebant. Paulus item: Ergo qui dormierunt*

Mors apud Chriſtianos ſomnus temporaneus.

Chryſ. Hom. 2. ad pop.

Idem hom. de Cœmet. & viuifica cruce.

Mors cur ſõnus appelletur.

Quid sint mortui apud Christianos.
Chrys. hom. 7. ad populum.
Idem hom. 5. ad pop.
Idem hom. 26. in Act. Ap.
Clem. Alex. 2 Pædag. c. 9.
Hieron. to. 1. ep. ad Theod.

in Christo, mortui sunt. Itemque alibi eundem in modum loquitur. Vides vbique mortem somni appellatione vocari? Quapropter etiam hic locus est Cœmeterium appellatus. Cœmeterium igitur Christianorum haud omnino mortuos, sed dulci correptos somno, ac momentanee in Christo dormientes excipit, ac sinu suo complectitur. His adde, quæ idem Homil. 7. ad populum statim post principium pari sententiarum pondere affert: *Nihil aliud,* inquit, *est mors, quam somnus, quam migratio, quam translatio.* Quod item altera ad populum Homilia de morte hunc in modum breuiter exponit: *Somnus est consueto longior.* Plura autem sunt, & studioso quidem lectore digna, quæ ad rem nostram Homilia in Actor. Apostolorum inculcat ac repetit, & post ipsum Clemens Alexandrinus. Quibus demum egregie congruunt, quæ Hieronymus ad Theodoram scribens, de morte in hæc plane verba edisserit: *Neque enim mors,* inquit, *sed dormitio, & somnus appellatur.* Quapropter haud horreat quisquis ille sit, dum Christianus, dum probus, dum pius, audito Cœmeterij nomine, immo lætetur, & gaudeat. Mortem enim, & sepulcrum ibi inter præscrutandum etsi offendat, somnum tamen ac tutum quietis locum, se vna pariter cum morte, ac sepulcro adinuenisse meminerit.

Fidelium sepulchra dicuntur deposita.
S. August. in Ps. 87.
Idem ep. 120. ad Honor. c. 32.

4 Iure igitur merito fidelium sepulchra defunctorum haud domus, ac mansiones æternæ, sed consono potius ipsimet rei vocabulo, deposita nuncupari consueuerunt; vti sua ab ethnicis appellata fuisse, sepulchrales, qui adhuc extant, tituli legentibus passim testantur. Cum igitur in spem certam futuræ resurrectionis obdormire mortui dicantur, vt idem probat Augustinus in illa Psalmistæ verba: *Sicut vulnerati dormientes in sepulchris,* vbi isthæc: *Ideo namque mortuos consueuit scriptura dicere dormientes, quia euigilaturos, id est, resurrecturos vult intelligi.* Huc item ipsemet Augustinus allusisse visus est, dum hæc recitat; *Ipsa mors sæpe in scripturis dormientium dicitur propter futuram resurrectionem, velut euigilationem. Hinc Apostolus dicit: De dormientibus autem nolo vos ignorare fratres.* Et alio loco: *Ex quibus plures manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte vtriusque Testamenti reperiuntur. Vnde & ille ait: Consanguineus lethi sopor. Et si aduertas, multa inuenies etiam in secularibus litteris, vbi mors somno comparatur.* Hactenus ad rem nostram Augustinus.

Cœmeteriũ quid sit.
Strabo lib. 1. de rebus ecclesiast. c. 6.
Steph. Durant. lib. 1. de ritibus eccles. Cathol. c. 23.

5 Quapropter congrue loca illa, in quibus olim fidelium corpora sepulturæ tradebantur, Cœmeteria frequentiori quidem titulo appellata fuisse nouimus. Vt enim assertionis nostræ proposito insistamus, Cœmeterium idem plane est, ac dormitorium, vt satis erudite exponit Strabo lib. 1. de rebus Ecclesiasticis, quem pariter Stephanus Durant. refert lib. 1. de Catholicæ Ecclesiæ ritibus, vbi isthæc recitat: *Cœmeterium est domus, in qua hospites dormire solent.* Quo etiam Prudentius Christianus poëta haud obscure carminibus illis alludere voluit, dum Christianorum sepulturas describit:

Prudentius.

Quidnam sibi saxa cauata,
Quid pulchra volunt monumenta;
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?
Hoc prouida Christicolarum
Pietas studet, vtpote credens
Fore protinus omnia viua,
Quæ nunc gelidus sopor vrget.

Chrysost. ser. 32. de appellat. Cœmeter.
Ath. lib. 4. c. 9.
In lib. regum.
Gruter. in ind. cap. 16.
Xenoph. lib. 8.

Hinc loca illa vbi defunctorum corpora humantur, haud alio ab Hebræis nomine appellata fuere, quam בית חיים *Bet haym,* hoc est, *domus viuentium:* a Græcis verò Christianis hæc eadem Κοιμητήρια, hoc est, *dormitoria,* vt *discamus,* inquit Chrysostomus, *eos qui illic siti sunt, non mortuos, sed somno consopitos esse & dormire a verbo videlicet* κοιμᾶσθαι, *quod significat dormire.* seù, vt Eustathius egregie ad rem nostram exponit, *discubare ad capiendum somnum.* Qua plane ratione a Cretensibus olim, vt Athenæus asserit, ipsa cœnacula, in quibus peregrini & hospites dormiebant, κοιμητήρια nuncupabantur. In sacris verò Paginis frequens admodum est phrasis illa, qua iustorum mors his plane verbis describitur: *Dormiuit cum patribus suis.* His quamplurimæ accedunt tam Græcorum quam Latinorum sententiæ, quæ apud Poëtas, enarratis hucusque optime quadrant, & in antiquis præcipue sepulchralibus titulis leguntur. Hinc apud Lycophrontem sepulchrum dicitur Ἐυναστήριον, hoc est, dormitorium. vt enim aiebat Cyrus apud Xenophontem:

Nil

Cicero 1. Tuscul. *Nil morti tam simile quam somnus:* & Cicero *mortem simillimam* dixit *somni imaginem.* Ouidius item imaginem mortis somnum appellauit.

Ouidius. *Stulte quid est sõnus gelidæ nisi mortis imago.*

Aeneid.6. Hac item adhibita voce consanguineum lethi soporem Virgilius dixit. Homerus item mortem, ac somnum gemellos concinne vocat. Pausanias. Et Pausanias singularem in hoc Lacedæmoniorum prudentiam celebrat, quod mortis ac somni, velut duorum simulachra fratrum, eodem contemplanda loco constituissent.

Mors cur somni frater appelletur? 6 Ad rem quoque præsentem facit, quod Athenagoras, Christianus ille philosophus, refert tractatu, quem de mortuorum resurrectione inscripsit, in hæc Athenagoras tract. de mortuor. resur. plane verba: *Existimo nonnullos somnum fratrem mortis appellare, non tanquam iisdem maioribus ac parentibus natos, sed quod eodem modo affecti sint mortui & dormientes, quantum quidem ad quietem spectat, vt nihil intelligant de rebus, quæ fiunt, immò nec seipsos esse aut viuere sentiant.* Hæc ille. Quibus Tertulliani item verba, apte eleganterque respondent, dum somnum, speculum mortis appellare non dubitat, atque ex eodem somno optimum ac validissimum ad comprobandam mortuorum resurrectionem argumentum nactus: Tertull. de anima c.42. 43. 58. *Cum euigilauerit,* inquit, *corpus redditum officiis suis, resurrectionem mortuorum tibi affirmat. Hæc erit somni & ratio naturalis, & natura rationalis: etiam per imaginem mortis, fidem initiaris, spem meditaris, discis mori & viuere, discis vigilare dum dormis.* Hæc luculenter Tertullianus ad excitandos in spem resurrectionis dormientes, immò dormitantes inter vitæ huius otia, vel consopitos inter mortis metum Christianos intonuit.

Sepulchrum idem est ac quies & dormitio. 7 Cum in sepulchris ergo defunctorum corpora obdormiant, vt in sacris interdum Paginis videre est, sepulchri nomen idem cum quiete ac dormitione fidelium auribus resonat. Quapropter cum futuram ibi resurrectionem corpora expectent, non absque peculiari mysterio quod Isaias Propheta *somnum,* & *dormitionem* appellauit, Hieronymus non tam vocem, quam ipsius significationem vocis attendens, paucis immutato vocabulo *sepulchrum* vertit. Apud Grut. 410.5. 810.2. 883.4. 954.1. Vid. Ind. c.16. Hier. in Isai. c.11. Sepulchrum quippe locus est quietis: *In sepulturis enim Christianorum,* vt Ambrosius ait, Ambr. lib. 2. de off. cap.28. *requies defunctorum est.* A quibus propterea defuncti *Quiescentes* etiam & *Pausantes* dicti sunt, quod consueta Christianorum formula defunctis bene precantium testatur frequens admodum vsu in sepulcralibus inscriptionibus: Cassianus 2. collat. 5. in fine. *Hic requiescit* N. vel *hic quiescit in pace* N. Item: *Hic requiescit in somno pacis.* Item illa: *Qui vixit annis p. m. L. requieuit.* Itemque ea qua mortuis quietem apprecantur his plane verbis: *Requiescant in pace.* Et: *Requiem æternam, &c.* Et Iob vir sanctissimus Iob.c.13.n.13 haud alio quam dormitionis titulo mortem descripsit, dum ait: *Dormiens silerem, & somno meo requiescerem.* Denique in ipsismet gentilium inscriptionibus sepulchrum *Ager somni,* & *quietorium,* ac *requietorium* sæpissime: apud Tertullianum vero *requies* appellatur: L. Diu. fratr. 39. de relig. & apud ipsos Iurisconsultos *inquietari* corpora dicuntur, cum a sepulchro vbi posita sunt, aliò transferenda dimouentur.

Sarcophagi etiam Cœmeteria dicta. 8 Insuper, vt apud antiquos videre est, non cryptas tantum, siue Arenaria, vel integras quoque Areas Cœmeteria nuncupari contigit, verum etiam ipsas quandoque marmoreas arcas, ac singulares sarcophagos, vt ex arca quadam lapidea eiusdemque inscriptione apparet, quæ fonti ad montem a Iordano Vrsino nuncupatum, supposita cernitur hisce verbis prænotata.

ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ
ΩΚΤΑΒΙΑΛΗ ΤΗ ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ
ΛΑΥΔΙΚΙϹ

Hoc est:

Cœmeterium Hoc
Octauillæ propriæ coniugi
Laudicis.

Cœmeteriorum Vrbis descriptio. 9 Porro Vrbis Cœmeteria, vt rei ac nominis originem altius repetamus, loca quædam subterranea sunt extra mœnia per circuitum sita, proximis sub collibus, variis cuniculis, multiplicibusque anfractibus in parte inferiori effossa, quæ antra, aut cauernas, vel speluncas, vel certe etiam cryptas proprio, aptoque vocabulo appelles: hæc tamen parum introrsum, aut nil fere lucis admittunt, & a viis, quæ frequenti perambulantium pede teri consueuerunt, ipsomet loci ambitu distinguuntur. Hæc rursum in varios, ac multiformes vicos & angipor-

portus subdiuiduntur, ita vt intuentibus labyrinthi cuiusdam faciem præseferant. In parietibus autem ferro hinc inde excauata sepulchra cernuntur, humanis excipiendis, recondendisque cadaueribus destinata. Porrò eiusmodi Cœmeteria talis ac tantæ amplitudinis sunt, vt vnumquodque eorum curiosis percurrentium ac perscrutantium oculis ciuitatem haud exiguam vel ipso repræsentare aspectu videatur. Statis enim quibusdam locis, vt in ciuitatibus potissimum, quas incolunt homines, ampliora quædam & longe lateque protensa spatia, ad sacros nimirum peragendos fidelium conuentus, videre est: & (quod maiorem infert admirationem) eiusmodi Cœmeteria duplicato interdum, ac triplicato etiam ordine constant, & vnum subter aliud in imis terræ visceribus altius defossum atque depressum reperitur, ita vt vastorum instar ædificiorum distega aut tristega apte ad habitandum disposita queant merito computari.

10 Hanc plane Cœmeteriorum formã diligentissimus explorator, atque oculatus rerum testis Hieronymus accurate hisimet verbis descripsit: *Dum essem*, inquit, *Romæ puer, & liberalibus studijs erudirer, solebam cum cæteris eiusdem ætatis & propositi diebus dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defossæ, ex vtraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: & ita obscura sunt omnia, vt propemodum illud Propheticum compleatur: Descendant in infernum viuentes, & raro desuper lumen admissum, horrorem temperet tenebrarum, vt non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, & caua noctis circumdatis illud Virgilianum proponitur:*

Horror vbiq; animos, simul ipsa silentia terrẽt

S. Hieronym. in Ezech. c. 40 Hieronymus vrbis Cœmeteria perlustrat.

Prudentius quoque de antiquo recolendi Martyris Hippolyti Cœmeterio loquens, quod ipse pariter iterum, atque iterum perlustrauerat, eandem Cœmeteriorum formam graphice carminibus hisce repræsentat:

Cœmeteriũ S. Hippolyti mart.

Haud procul extremis culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foueis.
Huius in occultũ gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primus namq; fores sũmo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde vbi progressu facili nigrescere visa est.
Nox obscura loci, per specus ambiguum.
Occurrunt cæsis immissa foramina tectis,
Quæ iaciunt claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texãt hinc inde recessus,
Arcta sub vmbrosis atria porticibus.
Attamen excisi subter caua viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.

Prud. Perist. hymn. 11.

11 In hanc igitur formam sacra, omniq; veneratione digna veteres illi, ac pij Christianæ fidei cultores Cœmeteria circa Vrbis ambitum, ingenti studio ac labore construxere; in arenarijs videlicet cryptis, arenarumque fodinis, quæ ipsismet gentilibus, vt testatur Cicero, vsui olim fuerunt ad immanes illas ædificiorum moles exædificandas, quarum vestigia inter ipsas proiectæ antiquitatis ruinas ad nostra hæc vsque tempora non sine admiratione suspicimus. Inibi enim religionis causa Christiani postmodum miserandæ seruitutis notam subire coacti, in arenam damnati (quorum infinitus prope numerus extitit, vt ex Martyrum Actis frequenter colligitur) loca sibi, effossa altius humo, aptarunt, quæ inter viuos adhuc degentibus mansiones ac domicilia, cum autem è viuis abscedere contigisset, cadaueribus inferendis deposita, ac sepulchra forent. At vero non imus inficias eiuscemodi loca in agris quoque piorum hominum, in quibus fodinæ existerent, eorumdem impensis elaborata interdum fuisse, atque in vsum, quem iam enarrauimus, destinata, vt satis quidem per se notum est ex his, quæ de Verano præsertim Cyriacæ pari pietate ac nobilitate inter Romanas conspicuæ matronæ agro, & de alijs infra suo loco dicemus. Illud postremo loco addimus, Christianos, qui Cœmeterijs extruendis operam dabant, haud fortuito quascumque arenarias ad id munus occupasse, nam effodiendis subterraneis hisce Cœmeteriorum cauernis humum paulo solidiorem inquisiere, vt facile ex ipsomet aspectu, Cœmeteria perlustrando dignoscitur, quæ ferme loca in tophum molliorem depressa videmus, cum arenariæ, quæ solo constant solutiori, facili negotio collabantur: quapropter vbi terra mollior, ac solutior quæ cauernis eiuscemodi subiacet, ne ruinam trahe-

Cicero orat. pro Cluentio.

Cœmeteria effossa a Christianis in arenam damnatis.

Baron. in not. ad mart. 16. Feb.

Vbi sua effoderint Christiani Cœmeteria.

heret, substructionibus quoque Christianos nonnunquam visos fuisse apparet. Sed iam ad altiora Sacrorum Cœmeteriorum indaganda principia progrediamur.

CAP. II.

Cœmeteriorum origo & vsus apud Antiquos.

1 NTEQVAM de Cœmeteriorum vsu sermonem instituamus, nonnulla hic a nobis, vt rem ad sua principia reducamus, de antiquo defunctorum corpora humandi ritu præmittenda sunt: & quidem huiuscemodi vsum apud mortales sub ipsamet orbis initia ortum habuisse satis exploratum est. In ipso enim susceptæ enarrationis limine, piam hanc religiosamque curam impense cadaueribus exhibitam fuisse, antiquissima legis naturæ tempora contestantur. Exinde enim æmulandum ad posteros exemplum dimanauit, quo videlicet studio, qua solicitudine, qua demum pietate defunctorum funera instruenda, ac iusta iisdem persoluenda sint. Vt autem enarrationem quandam nostris hisce paginis ex antiquitate petitam inseramus, quæ an historia, an fabula sit, prudentis iudicio lectoris discutienda remittitur; quidquid tamen sit, certe piis curiosisque non indignum auribus visum est, vtpote quod mortalium animis insitam erga defunctos pietatem exacte adumbret. Noëmus ille toti terrarum orbi notissimus, qui ab vniuersali interitu & eluuione fluctuantem inter diluuii vndas orbem seruauit, primus Cœmeteriorum figuram expressit, eorumdemque formam, vsum, ac ministerium mortalibus salubri consilio propinauit, dum arcam ipsam, quæ futuræ typum Ecclesiæ gerebat, & in quam diuino se imperio receperat, Cœmeterialem in vsum defunctorumque obsequium dedicauit. Vt enim auctor grauissimus, & Syros inter scriptores apprime nobilis,

Antiquus sepeliendi ritus

Arca Noëmi in Cœmeterialem vsum dedicata.

Iacobus videlicet Orrhoaita, siue Edessenus, magni Ephrem viri laudatissimi præceptor, refert; Noëmus, inquam, vir piissimus pari cum viuos, tum mortuos pietate complexus, omnium Protoplasti ossa, magna secum religione in arcam deuexit; & postquam terrarum orbis diluuii aquis rediuiuus emersit, ossa quoque illa, quæ apud se deposita fuerant, ex arca, tanquam ex illustri quodam sarcophago educens, cum ipso pariter terrarum orbe suos inter filios partitus est, & quidem Semo, qui primus inter filios genitus fuerat, cæterisque naturæ ordine præferendus, caluariam donauit, regionemque illam ei in habitationem attribuit, quæ postea Iudæa appellata est. Ne quis verò miretur, si in Moysis hæc libris silentio obuoluantur, cum præter orbis totius creationem, hominis lapsum, ac propagatum generis humani semen, quantum ad Christi genealogiam quoquo modo insinuandam sufficit, nil plane de primæua mundi ætate a diuino scriptore paginis consignatum sit. Sed assertæ nuper sententiæ auctor quæ dicta sunt, ab antiquioribus Syris quasi per manus accepit: nec quid omnino fabulosum in his portenditur, quod aliquam lectoris fidē non mereatur, nisi temere hæc quis, ideo fabulosa, quia noua, ideo incredibilia, quia ignota, pronūtiet. Hæc autem de totius orbis inter Noëmi filios diuisione opinio præcipue adstipulatorem Epiphanium habet: is enim Palæstinam in Semi sortem obtigisse affirmat: etsi a Chami deinde posteris eamdem vi occupari contigit. Verum quod ad hanc orbis terrarum diuisionem spectat, quamuis non omnium sit vna eademque sententia, Adami tamen primi humanæ totius prosapiæ parentis ossa in Palæstinorum regione sepulturæ locum sortita fuisse, constans Patrum omnium, qui de eiusdem sepulchro egerunt, opinio est, quorum ingens est numerus; licet de peculiari sepulchri loco aliqua interim dissensio oriatur. Id vero post vniuersale diluuium, non autem secus accidisse, ea certe ratio suadere videtur, quod ob immensam aquarum vim, quibus altissima quæque montium cacumina cooperta fuere, nō omnia dumtaxat cadauerum ossa huc atque illuc communi naufragio dispersa, sed ipsa quoque nobiliora sepul-

Apud nos Bar. epis. lib. de paradis. par. 1. c. 14. qui extat to. 1. Bibl. Patr.

Noëmus ossa Adami in Arcam contulisse fertur.

Ea inter filios partitur.

Semo Caluaria donata.

Epiphanius in Ancor. ad fin.

Adami ossa in Palæstina delata.

Tornell. Annal. sac. an. 930. Salian. eod. ann.

Vniuersale diluuium ordem deuastat.

pulchra, cum cæteris, quæ vbique locorum suſpiciebantur, ædificiorum molibus eum in modum deſtructa, ac vaſtata ſint, vt nullum prorſus veſtigium inter ipſas fluctuantis orbis ruinas extaret.

Oſſa Adami ne diluuio pereant, Noëmus in arcã infert.

2 Pie igitur ac ſapienter Noëmus in Protoplaſti obſequium, ſolicitam exhibendæ ſepulturæ curam egiſſe dicitur, ne eius videlicet oſſa, vti aliorum, certo ac communi naufragio expoſita, obliuionis iniuriam ſubirent, & condigni diſpendium obſequij paterentur. Nec vero ab re interim pronuntiandum videtur, ſi quis Adamum futuram hanc cladem longe ante prophetico ſpiritu præſagientem, de ſuis præſeruandis, honeſtoque loco reponendis oſſibus caute poſteris teſtamento indixiſſe pronunciauerit: vt tantus videlicet homo, qui pie, conſtanterque de corporum reſurrectione cogitabat, eiuſdem reſurrectionis fidem, dum ſuo religioſe funeri longe ante proſpicit, poſterorum quoque animis ingereret, commendaretque ſilentio. Porrò ſepulturæ famam primæui omnium parentis, Noëmi ſtudio percrebuiſſe Baſilius diſerte aſſerit; cui Theophylactus conſonat. Et quidem concors gentium omnium, loco quãtumuis, & moribus diſſitarum, vt infra dicemus, in ſepulturæ cultu, quæ cunctorum animis ineſt, cura & ſolicitudo, id potiſſimum ab vno eodemque omnium hominum capite, ab Adamo videlicet primum, & a Noëmo deinde, eiuſque poſteris originem traxiſſe, & apud ſingulos illibatæ poſtmodum vim legis obtinuiſſe demonſtrat. Neque vero aſſertio, quam de patriarcharum oſſibus lectori nuper præmiſimus, vtcumque ſpecioſum habeat auctorem, præponenda eſt conſtanti antiquorum Iudæorum traditioni, de Adami videlicet oſſibus in Hebron ſepultis, quam Hieronymus haud ſemel inculcat, atque amplectitur, vel de Caluariæ loco, vt plurimi, & probatiſſimi quidem Sanctorum Patrum ſentiunt, quos affert Malueda de paradiſo cap. 54. & 55.

Baſil. in Iſai. cap. 5. Theophyl. in Io c. 19.

Cura & cultus funerum in omnes gentes ab Adamo, & Noëmo profectus.

3 Certe in perantiquis Sacrarum Paginarum monimentis, frequens admodum ac repetita mortis & ſepulturæ mentio incurrit, cuius prima vocis nuncupatio atque origo ab ipſo Dei oraculo ad homines deriuaſſe videtur, cum poſt admiſſum culpæ piaculum, mortis ſententiæ Deus Adamum addicens: *In ſudore*, inquit, *vultus tui veſceris pane, donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es, quia puluis es & in puluerem reuerteris.* Et inter præclara magni Abrahæ geſta ſepulturæ potiſſimum mentio Deo ipſo reuelante recolitur; adde quod Patriarcha, vtpote omnium nobiliſſimus, qui primus fidei aſſertor extitit, Cœmeteriorum quoque præcipuus merito cultor extitiſſe celebratur. Vbi enim amantiſſima coniuge Sara orbatus eſt, vir alioqui præ cæteris diues, quadringentis argenti ſiclis agrum Ephron ad inferendum amiſſæ coniugis cadauer emit: & tunc primum profanam rem pio ac ſacro Cœmeteriorum vſui dedicauit; nec quidquam antea poſſediſſe legitur, quam hoc ſibi pretio ſepulchrum acquiſiuiſſet, vt Chryſoſtomus ait his plane verbis: *Hoc primum principium poſſeſsionis fecit Patriarcha poſt Saræ mortem. Vides igitur Abrahamum incepiſſe a fine, & primam poſſeſsionem in vltima habuiſſe, ſepulturam ſcilicet, vt cætera quæ deinceps haberet, hoc condimento ſciret poſsidenda, & nullatenus illi obeſſent acquiſita, eaque mente, & nihil certius haberet, nihil primum, nihil magis præ oculis quam ſepulchrum.* Hactenus ad rei propoſitum Chryſoſtomus pro ſepulchro ſibi ac ſuis comparando, Abrahami ſtudium dignis laudibus commendaſſe viſus eſt.

Nomen mortis à Deo primum in orbe pronunciatũ.

Gen. cap. 3.

Abrahamus Cœmeteriorum eximius cultor.

Gen. cap. 23.

Idem agrum emit pro inferendo Saræ cadauere.

Chryſ. hom. 23.

Sepulchrum mortis memoriam eidẽ inculcat.

4 Idem verò inſignis pietate vir Saræ, quam vnice diligebat, funus adeo impenſe curaſſe legitur, vt demortuam planxerit, eiuſdemque iacturam vberrime lamentatus ſit, quod Moyſes expreſſis aſſerit verbis, & cum ab officio funeris ſurrexiſſet, enixe Hethæos, vt ſepulchri ſibi ius darent, exorauerit; nam luctus & planctus haud ſolas deſignat lacrymas, quas intimus animi dolor in amoris ac beneuolentiæ ſignum ab oculis elicit, ſed cuncta quæ funebrem ad cultum, & ad ipſam funeris pompam pertinent, vt idem aperte Moyſes inſinuare videtur, dum de Iacobo quoq; Abrahami nepote, ac eius funere meminit; tam enim Ioſeph, quam totã ſimul Ægyptum eundem Iacobus extinctũ defleuiſſe deſcribit. Quorſũ vero productæ tot dierum numero lacrymæ? quæ ipſi quoq; lacrymabundo iugiter Heraclito defuiſſent? Porro vberrimus iſte plan-

Eiuſdem planctus & pietas in curando funere Saræ.

Gen. cap. 23.

Solemnis pompa in Iacobi patriarchæ funere & luctus.

hæreſ. cap. 10.

planctus funeris, ac funeralium pompam atque apparatum exprimit: vt liquido Apostolorum Acta de Protomartyre Stephano testantur, vbi dicitur: *Et fecerunt planctum magnum super eum.* Magni quippe semper fecerat sepulturam recolendus hic Patriarcha; qui cum sibi subdole a filijs Iosephi, quem diligebat, mors renuntiata fuisset, magis sepulturæ iacturam, vtpote quem deuoratum a belluis iactabant, quam acerbam, miserandamque nati mortem defleuit. Sed Philonem ipsum, si libet, antiquitate pariter ac eruditione Iudæos inter scriptores præstantem, & isthæc fusius enarrantem audiamus: *Vbi perlatum est,* inquit, *ad Iacob commentum illud de absumpto à bestijs filio, dolore turbatus obmutuit per longum tempus, tandem repente effusus in lacrymas, velut è fonte vberrimo prorumpentes, plangebat, pectus & faciem percutiens, & scissis vestibus lamentabundus talia loquebatur: Non tam mortem tuam, fili mi, doleo, quam sepulchri Iacturam. Nam si tibi sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium. Assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de iustis funebribus omisissem. Atque etiam si peregre defunctus esses, dixissem ipsemet mihi: Persolutum est naturæ debitum; noli tristari: viui habent suas patrias: mortuorum omnis terra sepulchrum est; breuis æui sunt omnes homines. Nam qui maxime longæuus fuit, quantillum temporis vixit, si ad æternitatem conferas? Vel si omnino moriturus eras per vim & insidias, leuius fuisset extingui manibus hominum, qui mortuum saltem miserati obruissent terra, & cadauer tumulassent: aut vt essent crudelissimi, quid amplius potuissent, quam insepultum proijcere? quem tamen mox viator aliquis præteriens memor naturæ communis miseratione tactus humasset.* Et infra ad sepulturæ beneficium mortalibus magis exaggerandum, nec non mortis & subtracti filio sepulchri memoriam acrius sibi exacerbandam hæc subdit: *Quis luctus potest esse maior aut miserabilior? vestis pueri ad patrem perlata est: ex ipso non membrum, non frustum, non vel minimæ reliquiæ, totum deuorarunt bestiæ; nihil superest, quod sepulchro inferatur. Sic ille sortem suam ac nati miserandam deplorabat.* Hæc Philo; ex quibus sane, quanti optatum, exhibendumque sibi sepulturæ obsequium antiqui patres æstimarent, & quam moleste eius iacturam ferrent, satis manifeste apparet.

Act. Apost. c.

Iacob non tam mortem filij, quam iacturam sepulchri defleт.

Philo de Ioseph.

Pietatis officia morientibus exhiberi consueta.

Opportuna consideratio ad laniandũ dolorem in suorum funere.

Idem loc. sup. citato.

5 Quis verò nesciat conspicuum hunc sanctitate virum Rachele coniuge, ipsius Iosephi matre è viuis sublata, vt diuina scriptura edocet, titulum super eiusdem sepulchrum erexisse; nempe, vt Brochardus tradit in descriptione Terræ sanctæ, pyramidem elegantissimi operis, in cuius basi duodecim prægrandes lapides, iuxta numerum filiorum Iacobi dispositi essent; tum vt præclaram eiusdem memoriam hoc monimento posteris commendaret, tum etiam vt, quod Lyranus asserit, omnibus palam *resurrectionis fidem protestaretur.*

Gen. c. 35.

Brocardus in descript. Terræ sanct.

Sepulchrum Rachelis.

Lyranus de Iacob.

6 Quis insuper non probe meminerit Iacobi eiusdem, qui in Ægypto defunctus est, cadauer regio plane cultu, ac funebri pompa exceptum fuisse, ac sepulchro subinde illatum: quo item honore ipse Ioseph, vt par erat, postmodũ elatus describitur. Et quidem ex intenso ac solicito parãdi sepulchri studio, quod vnicuique mortalium naturæ ipsius impulsu inest, animarum vtique immortalitatem iure merito argui Cicero affirmauit: *Itaque,* inquit, *vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, non sic excessu è vita deleri hominem, vt funditus interiret: idque cum è multis alijs rebus, tum è Pontificio iure, & cæremonijs sepulchrorum intelligi licet, quas maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, &c.* Hæc verba Christiano philosopho plane digna, Philosophus gẽtilis pro animæ immortalitate contra Atheos, ne dicam aduersus Epicuri sectatores expressit, qui paulo post hæc subijcit: *Maximum vero argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam indicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem quæ post mortem futura sunt.* Quibus demum isthæc addens, assertam de animarum immortalitate sententiam egregie ad rem nostram confirmat: & animales prorsus homines, qui aliter sentiunt, sugillat: *Quid sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futu-*

Gen. c. 50.

Iacobi patriarchæ cadauer regio cultu effertur.

Cicero Tusc. 1

Ex sepulcris immortalitas animæ innotescit.

Idem Cicero loc. cit.

futura etiam cogitare? Hæc Cicero.

Cadauera ab antiquis cur adeo colerentur.

7 Et certe vt propositæ seriem enarrationis prosequamur, cultum singularem cadaueribus, tanquam animarum domicilijs Ægyptij deferebant, *quas nimirum*, vt Herodotus ait, *esse immortales credebant*: quamobrem hæc maxima solicitudine saliebant, varijsque aromatum ac vnguentorum generibus imbuta condiebant, vt a putredine reseruarentur, gratumque ijsdem odorem conciliarent, quadraginta diebus eiusmodi officio, vel septuaginta, vbi opus erat, impensis, vt ex scriptura constat; & Diodorus Siculus adstipulatur. Cur autem tam profuse exanimatorum hominum cadauera ab Ægyptijs condirentur (vt quod veritati consonat, fateamur) regionis ipsius conditio id præstandum, Cassiano teste, indixit. Cum enim vniuersa terræ eiusdem facies haud exiguo anni tempore emergentibus Nili aquis obruatur, mortuorum corpora redolentibus condita pigmentis, in editioribus cellulis recondebantur; ab inundantium quippe aquarum copia humandi officium interdicebatur, nec terræ viscera ad infodienda cadauera perscrutandi facultas suppetebat. Exiccabant itidem Ægyptij defunctorum corpora, vt hac arte ænea quodammodo redderentur, ipso Augustino teste, eaque patria lingua *Gabbaras* appellabant, vnde & Glossæ Isidori, *Gabbares*, mortuorum condita corpora. Sed quæso lector, his hucusque ad plenam rerum Cœmeterialium notitiam enarratis, ab ipsorum cadauerum cultura, quam inspeximus, ad contemplandam sepulchrorum magnificentiam transeamus; qua cæteris quidem omnibus Ægyptij nationibus excelluere. Hi namque cum in priuatis ædificiorum constructionibus parcissimi essent, ambitiosissimi in erigendis sepulchrorum molibus, quibus (si fides scriptoribus adhibenda est) palmam sibi in toto orbe terrarum iure merito vindicarunt. Immanissimæ enim hæ substructionum moles potius quam sepulchra, tantæ olim magnitudinis extitere, vt quæ constructæ a Regibus sunt, inter orbis miracula adscriberentur, iugiterq; suspicerentur; præter pyramides enim vastis item Colossis, Sphingibus, obeliscis, labyrinthis, palatijs, ac cæteris eiusmodi superbissimis ædificijs decorabantur, quorum descriptio ab historicis posteritati consignata, vix digna creditu, ac fabulosa prorsus videretur, nisi quæ adhuc extant patentq; oculis, ruinarum vestigia haud dubiam rei fidem conciliarent. Quas quidem præ nimio magnificentiæ luxu suspiciendas omnium plausu sepulchrales moles multis ex causis Ægyptiorum Reges excitarunt; quas nosse qui cupit, Plinium & Pierium consulat, ad quos curiosum vltrò lectorem remittimus. Cum enim ingenia illa omni disciplinarum genere apprime exculta, nil sine mysterio agere consueuissent, ad animarum potissimum immortalitatem, corporumque resurrectionem mortalium mentibus ingerendam, inculcandamque id præstitere. Nam ipse diuinus Plato ex Ægyptiorum cadaueribus, quæ longa post secula solida atque incorrupta perstant, validissimum vtique argumentum ad comprobandam hominis immortalitatem deduxit. Hic quoque (vt breuitati consulam) prætereo splendidiores illas, tam artis, quam operis elegantia spectabiles excitatas a Regibus Iuda sepulchrorum constructiones. Nonne celebris sacris in Paginis recurrit memoria sepulchri quondam Dauid Regi a Salomone filio sumptuosissime erecti: quod in summa a Iudæis iugiter religione habitum, demum sub Hadriano Imperatore sponte, vt Dio refert, in futuræ cladis prodigium corruisse dicitur; ad quod item, vt Hieronymus asserit, suo adhuc tempore Christiani miro pietatis ardore succensi orare consueuerant. Nonne aliorum quoque Regum condignis passim præconijs monimenta celebrantur; quæ quandoque etiam ad exprimendum excellentissimi operis splendorem Mausolea, extranei deriuatione vocabuli nuncupantur? Vt enim Epiphanius adnotauit, Salomon Hierosolymis splendida Regum Mausolea excitauit, prout Dauid erigenda, construendaque descripserat, ibidemque ipsamet sacerdotum, iuxta Principum sepulchra, sita olim fuisse affirmat.

8 Fuere autem apud Hebræos peregrinis, quorum ingens erat numerus, erecta publice sepulchra, vel vt septuaginta appellant *Polyandria*; quo item nomine a gen-

Marginal notes (left): Herod. lib. 1. — Genesis. Diod. l. 1. c. 2. — Cass. coll. 15. c. 3. — Cura cadaueribus exhibita. — Aug. ser. 120. de diu. c. 12. — Ægyptij magnificentia sepulchrorũ cæteras nationes superarunt. — Herod. lib. 3. Diod. lib. 1. Strab. lib. 17. Plin. lib. 36. c. 12. & alij.

Marginal notes (right): Bellon. sing. obser. l. 2. et de admiran. oper. antiq. præstan. — Plin. lib. 36. c. 12. Pier. Hierogl. lib. 60. — Plato in Phædone. — Ex incorruptis cadaueribus à Platone immortalitas animæ infertur. — Splendida sepulcra Regũ Iuda. — Dio. lib. 6. 69. in Adriano. — Hieron. ep. 87. — Epiphan. in Isaiã de vit. omnium prophetarum. — Salomon sepulcra regum extruit. — Polyandria peregrinorũ apud Hebræos sepulchra. — Ierem. c. 2. 19.

gentilibus, & Christianis scriptoribus passim nuncupantur, quæ Catullus sepulchreta vocat, hoc est, vbi multitudo hominum plerumque peregrinorum tumulatur: hæc verò a nobis apto magis ac significanti vocabulo Cœmeteria dicuntur, vbi permixtim omnes nulla discreti ratione conderentur. Siquidem sepulchrorum vulgi ignobilis diserta occurrit mentio in lib. Reg. & ipsius Ieremiæ Prophetæ: in Euangelica vero historia celebris sepulturæ peregrinorum memoria est, in cuius obsequium Ager figuli ex eodem pretio, quo Redemptorem triginta argenteis impius ille proditor Iudas vendiderat, emptus est.

Catullus.

Sepulcra vulgi & peregrinorum quæ essent.

4. Reg. c. 23. Ier. c. 26.

Intra Vrbem sepeliri quênquam Romæ olim vetitum

9 Cæterum cum olim antiquos apud Romanos lege XII. Tabularum cautum esset, ne quis intra Vrbem sepulchro inferretur, multiplicia item, vt ex scriptoribus videre est, sepulchra circa Vrbem continebantur; cuiusmodi fuere ad Portam Capenam Via Appia, & iuxta Nomentanam viam. At in Campo Martio, qui extra Vrbis ambitum situs erat, nobilissima antiquis temporibus sepulchra extitere, vt Appianus affirmat, dum de Syllæ corpore ibidem sepulto sermonem habens, vt eiusdem augeat gloriam, *solos ibi Reges, & Imperatores humari consueuisse* scribit. Quem locum Romani (vt testatur Strabo) maxime sacrum, ac venerabilem rati, illustrium virorum, ac fœminarum monumentis conspicuum reddidere. Inter quæ omnium plane augustissimum quondam fuit Mausoleum illud, quod sibi suisque Augustus & se plane dignum extruxerat, cuius ingentes adhuc reliquiæ conspiciendæ supersunt.

App. de Bell. Ciu. lib. 1.

Campus Martius sepulchris olim præcipue destinatus.

10 Porro Mausolea quæ a Græcis Romani accepisse videntur, vt Pausanias ait, splendidiora quæque sepulchra appellata sunt, nominis nimirum deriuatione a celeberrimo illo sepulchro desumpta, quod inter septem orbis miracula merito adscriptum Mausolo Regi Cariæ defuncto Artemisia coniux ad perennem viri memoriam, præcipuorum manu artificum immani plane sumptu extruendum curauit. Verum cum deinde Augusti Cæsaris Mausoleum satis superque cadaueribus, monumentisque redundaret, ac præterea singuli familiæ suæ peculiaria haberent sepulchra, eidem plane vsui ab Ælio Antonino Pio destinata est, vt quidam asserunt, superba illa Hadriani Moles, quæ vulgo nunc Castrum Sancti Angeli dicitur, & ad pontem Ælium conspicitur. Præcipuas hic vrbes sileo, quæ sepulchralem in vsum conditæ atque extructæ fuerunt, Antinoen videlicet ab Hadriano, Bucephaliam ab Alexandro, Taphosyrim ab Ægyptijs, & alias complures varijs orbis terrarum locis in amplissimam formam, ac magnis impendijs exædificatas.

Pausanias in Arcad. Mausoleum quid sit.

Plin. l. 36 c. 5. Agell. lib. 12. c. 18.

Ciuitates in sepulchra mortuorum dedicatæ sunt.

11 His igitur nunc præmissis, vt de ipso Cœmeteriorum vsu, quod sub huius enarrationis exordium titulus præ se ferebat, agere incipiamus. Cœmeteriorum loca ad fidelium præcipue humanda, diligenterque condenda defunctorum corpora Christianis quondam vsui fuere: hæc quippe sepulturæ potissimum, ac quieti eorum, qui in somno pacis obdormierunt, ex primæua sui institutione, vt diximus, destinata sunt. Et quidem, vt singulis hæc nostra perlecturis euidenter pateant, quæ de Cœmeteriorum vsu apud Christianos, ac de eorumdem origine exponenda a nobis erunt, rem altius, vt ita dixerim, & ab ipsomet institutionis initio repetere opus est. Cum enim singulis fere hominibus, cuiusuis generis ac nationis, barbaris quantumuis atque inhumanis imbutæ moribus, id humanitatis a natura insitum sit, vt parentes, amicos domesticos, familiares, ac cæteros, quos vnusquisque viuos dilexit, mortuos quoque peculiari amoris, & beneuolentiæ, nedum humanitatis affectu prosequatur; hinc pariter naturæ ipsius magisterio cuiusuis menti inesse vel ipso experimento comprobatur, vt honorem atque obsequium mortuis deferant, eorundem funera solicite curent, studiosamque erga defunctorum corpora operam exhibeant, tum vt debito pietatis munere, natura præmonente, fungantur, tum ne hominum more pecudum inhumata cadauera triste atque horrendum oculis spectaculum exhibere contingeret.

Cœmeteriorum vsus.

Erga mortuos naturæ ductu quiuis vnus afficitur

12 Duplex vero in curandis defunctorum corporibus modus sub ipsamet orbis initia apud homines inualuisse legitur, Comburendi scilicet, vel Sepeliendi, illo Brachmanes, cæterique India-

Duplex curandorum cadauerum olim modus.

rum incolæ, Thraſes atque Æthiopes: hoc Chaldæi, Ægyptij, Hebræi, & Chriſtiani quoque Hebræos in hoc potiſſimum imitati vtebantur. Certe apud Græcos, itemque Romanos vtraque interdum funeris forma ac funeralium ratio ad libitum vſurpata fuit, quod vel ſolæ, ſi cætera nobis ad id probandum argumenta deeſſent, antiquiſſimæ XII. Tabularum leges a Græcis petitæ ſatis aperte teſtantur, hiſce verbis: *In Vrbe ne ſepelito, neue vrito.* Verum iam ſere apud omnes antiquum ſepeliendi ritum, vſuque receptam humandi conſuetudinem, humanitatis ac beneuolentiæ, ne dicam pietatis maiorem præ ſe ferre ſignificationem ipſemet quodammodo humanitatis ſenſus, quamuis naturæ iura ſileant, dictare videtur. Quid enim dignius, quid aptius præſtari poteſt, quam vt homo qui primum è terræ ſinu, diuino opificio formatus eſt, qui terreno pabulo victitat, qui terram calcat, atque inhabitat, vbi demum mori contingit, ipſius terræ viſceribus, natiui cuiuſdam ac pretioſi inſtar depoſiti commendetur? Quapropter Deus ſub ipſa mundi naſcentis initia, homini iam propter vetitæ arboris fructum, quem temere decerpſerat, obteſtatæ edicto mortis obnoxio, hanc vtique illi ſepeliendi formam, ac legem præſcripſit: *In ſudore, inquit, vultus tui veſceris pane, donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* En tibi pœnalis, atque amaritudinibus plena humanæ vitæ conditio, en cunctorum viuentium ſors iugiter deploranda, quæ laboribus ac doloribus innumeris ſubiacet: en indicta mortis ſententia, quam ſubterfugere mortalium nemo poteſt: en demum inferendorum terræ cadauerum ſingulis hominibus forma ipſius ore Dei præſcripta, & nullo vnquam tempore abolenda; paucis verbis grande negotium peractum eſt.

Quid de mortuis Romanorum leges ſtatuerent.

Mortui terræ, vnde ſumpti, iure mandantur.

Gen.c.3.

Deus homini terræ ſepulturam præſcribit.

13 Quapropter ſapientiſſimis quidem verbis diuinum illud patientiæ exemplar Iob enuntiauit: *Nudus, inquit, egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* Quibus item reſpondent illa Eccleſiaſtici verba: *Iugum graue ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vſque in diem ſepulturæ in matrem omnium.* Vt enim alio loco Eccleſiaſtes dixit: *De terra omnia facta ſunt, & in terram pariter reuertuntur:* omnia quippe naturali quodam ordine ad ſuum redire principium neceſſe eſt. Et inde mos olim ille apud Romanos fortaſſe inoleuerat, vt infantes, qui recens nati fuiſſent, humi primum ipſa obſtetricum manu deponerentur, a qua ſubinde a patre leuabantur, atque inde apud gentiles Leuana Dea dicta eſt. Inde quoque Ariſtoteles merito inter elementa rerum naturalium terram adnumerat. Inde etiam ex gentilibus nonnulli Terram rerum principium dixere. Quibus egregie conſonat Plinius de ſepulchro, quod terra nobis exhibet, elocutus: *Et vni, inquit, rerum naturæ partium eximia propter merita cognomen indidimus maximæ venerationis. Nos naſcentes excipit, natos alit, ſemelque editos ſemper ſuſtinet, nouiſsime complexa gremio, iam ab reliqua natura abdicatos, tum maxime, vt mater operiens, nullo magis ſacramento, quam quo nos ſacros facit.* Ad hoc ſepulturæ genus quod homini deſtinatum eſt, Philo alluſiſſe videtur, dum ait: *Hominibus, & omnibus terreſtribus animalibus natura magis propriam regionem tribuit, non ſolum viuentibus, verum etiam morientibus, vt ipſa & primum ſuſciperet, & à vita vltimam reſolutionem.* His inſuper rationibus potiſſima accedit, certa nimirum reſurrectionis ſpes, qua corpus in puluerem iam reſolutum, altiora præferendo myſteria ipſo è limo in melioris vitæ ſortem reſtaurandum omnes iugiter conſtanterque fideles credidere. Chriſtiani autem inter omnes præcipui a comburendis mortuorum cadaueribus, quod rem eiuſcemodi abhorrebant, perpetuo manum abſtinuere, tum quia funebris iſte ritus abolitionem quandam prætenderet, tum etiam quia acerbiſſimi inter homines ſupplicij ſpeciem id contemplantibus præ ſe ferret. Quamobrem hoc ipſum inter alia ridere, ac noſtris frequenter obijcere cæca & ſuperſtitioſa olim gentilitas conſueuit, vt Minutius Felix his verbis teſtatur: *Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas, quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram reſoluatur, &c.* Siquidem contra veterem & meliorem, vt mox idem Minutius reſpondet, humandi conſuc-

Iob c.1.

Eccl. c. 40. nu. 1.

Omnia de terra facta in terram redeunt.

Eccleſiaſtes 3.

Aug. lib.4. de Ciu.Dei 11.

Leuana Dea apud Ethnicos quæ fuerit.

Ariſt. lib. 1. Metaph.

Plin.l.2.c.63.

Terra quot & quanta beneficia homini præſtet.

Philo.

Cur Chriſtiani a comburendis cadaueribus abſtinuerint.

Minutius Felix.

ſuetudinem amplexi, Chriſtiani ſcilicet, mortuorum cadauera non profano gentilium more comburebant, cineresque intra vrnas reponebant, ſed integra illa vnguentis delibuta & pollincta, vt infra dicemus, in ſpeluncis & cryptis reſeruanda condebant, veteres imitati Patriarchas, Abraham, Iſaac, Iacob, & reliquos gentis eiuſdem primates ac principes viros, qui intra ſpeluncas, & in ipſiſmet ſubterraneis locis ſibi, ſuiſque ſepulturam elegerunt, immo & ipſius Chriſti Domini funus in Euangelio deſcriptum quoquo modo ſectari cupiētes, quem in eadem ſpelunca, in qua monumentum in petra exciſum fuerat, Sacrarum oraculo Paginarum conditum fuiſſe nouimus. At de antiquis Iudæorum monumentis, & de ſubterraneis præſertim Regum Iudæ ſepulchris infra nobis agendum erit: vbi prolixius de Iudæorum Cœmeterio, quod Portuenſi Via ſitum eſt, diſſeremus. Verum quod ad rem præſentem attinet, ſepulchra olim extra Vrbem, vel certe in agro, vel in hortis veteres apud Hebræos extitiſſe, compluribus ſacrarum ſcripturarum teſtimonijs confirmari poteſt, eundemque plane morem apud cæteras quoque orbis terrarum nationes vſu receptum fuiſſe, celeberrimæ illæ quondam Ægyptiorum pyramides, ac nobiliſſima id genus alia a ſcriptoribus paſſim recenſita monumenta teſtantur. Illud ſane apud rerum hiſtoricarum peritos exploratum eſt, Athenis ſacram extra portam defunctos efferri conſueuiſſe: apud Sicyonios vero hæc eadem lex vim ſuam apprime obtinuit, ipſo Plutarcho teſte in Arato. Porro apud Delios non modo extra oppidi ambitum, ſed ipſammet extra inſulam mortui deferebantur. Quod item olim apud Romanos XII. Tabularum legibus ſancitum fuiſſe didicimus. Hoc vtique tam crebræ monumentorum, ſepulchrorumque ruinæ, quæ ſeſe intuentium oculis offerunt, & ipſamet demolitorum veſtigia ædificiorum, quæ paſſim ad vias publicas, vel priuatis quandoque in agris diſperſa cernuntur, plenam contemplantibus fidem aſtruunt.

Patriarchæ veteres in ſpeluncis ſibi ſuiſque ſepulturam eligebant.

Hebræorum, & aliarum nationum ſepulchra in agris exiſtebant.

Antiquus mos extra vrbem efferēdi cadauera.

Plutarchus in Arato.

14 Verum enim vero apud antiquos Chriſtianæ fidei cultores non cadaueribus dumtaxat fidelium inferendis recondendiſque, ſed alijs itidem ſacris pijſque ritibus de more, vt diximus, peragendis Cœmeteria deſtinata fuere. In his enim locis inſontes Chriſtiani diris gentilium perſecutionibus exagitati, clam ad Synaxim frequenti cœtu conuenire, vigilias peragere, inibi diuini ſemen verbi auiditate maxima a Sacerdotibus excipere, precibus inſtare, ſacro baptiſmate ablui, in his demum erectis coram populo aris presbyteri diuina ſacramenta conficere, eademque fidelibus impertiri conſueuere. Quam laudatiſſimam Chriſtianorum conſuetudinem Clemens vetuſtiſſimus Pontifex in Apoſtolicis conſtitutionibus exacte expreſſit; de Cœmeterijs enim ibidem agens hæc recitat: *Conuenite in Cœmeterijs ad legendum ſacros libros, & pſallendos hymnos pro Martyribus mortuis* (ſcilicet Deo gratias agendo pro impenſa Martyribus gloria) *& ſanctis omnibus, qui ſunt à ſeculo defuncti, ac pro fratribus veſtris, qui in Domino mortui ſunt, & Euchariſtiam Deo acceptam, antitypon, id eſt, Sacramentum regalis corporis veſtri, offerte in Eccleſijs veſtris, & in Cœmeterijs, atque etiam cum excedunt è vita, proſequimini cantu pſalmorum, ſi fuerint fideles.* Hæc Clemens Romanus Pontifex ſacros Romanorum Cœmeteriorum ritus deſcribens. Athanaſius quoque in Apologijs ad Conſtantium Imperatorem, Alexandriæ Catholicum populum expletis iam ieiunijs hebdomada poſt ſacram Pentecoſten, ad euitandam pſeudoepiſcopi communionem, *ad orandum in Cœmeterium* abijſſe tradit; quod quidem S. Petri Epiſcopi, & Martyris Cœmeterium fuiſſe ex eiuſdem Athanaſij geſtis oſtenditur. Conſtat inſuper ex Diui Chryſoſtomi verbis Conſtantinopolitanæ olim Eccleſiæ morem fuiſſe, vt ipſo ſacroſancto Paraſceues die in Cœmeterium extra Vrbem in concionem deuotiſſime conuenirent.

Cœmeteria non ſepeliendis tantum mortuis, ſed & ſacris ritibus peragendis olim erāt.

Munia quæ a Chriſtianis intra Cœmeteria obiri conſueuerunt.

Clem. lib. 7. c. vlt. Ap. Cōſt.

Athanaſ. in apolog. contra Imp. Conſtantium.

Cœmeteriū S. Petri Epiſc. & Mart.

Chryſoſt. orat. 32. de Paraſc. Cœmet. apol. & de cruce Domini.

15 Cœmeteria igitur ſacris olim functionibus deſtinata erant, & conuenientibus frequenter Chriſtianis debitus ibidem Deo ac religioni cultus impendebatur; atque vt vno verbo omnia complectar, recenſita Chriſtianorum Cœmeteria, quorum mentio nunc agitur, latibula profecto erant, in quibus ab omni prorſus delicto immunes, apud barbaros tamen iudices, tanquam patriæ religionis perduelles, infenſique Deo-

Cœmeteria Chriſtianorum olim habitatio.

Deorum, Reipublicæ, Imperatorumque ipſorum hoſtes delati ad inſectantium rabiem ac ſæuitiam ad tempus declinandam, ſeſe occultabant: cum alij interim, qui Chriſti fidem nondum palam confeſſi erant, nec in medium pro religione dimicaturi prodierant, intra abditos terræ ſinus ferarum more latitantibus ſolicite alimenta miniſtrarent.

Chriſtianis Cœmeteria a gentilibus interdicta.

16 Hinc autem obtigit, vt cum Imperatores nonnulli de inſtauranda in Chriſtianos acrius perſecutione cogitarent, primum quidem eoſdem ſacris è Cœmeterijs, quò illi ſtudioſe conueniebant, arcendos omnimodo curarent, ne vlla videlicet, edictorum vi exagitatis in vnum coeundi (quod illi ſummopere optabant) facultas ſuppeteret. Quam certe ob cauſam quoddam promulgatum fuiſſe legimus a Valeriano Imperatore edictum, quo Chriſtiani grauiſſimis quidem pœnis addicti, propriam ſectari ac colere religionem vetabantur, Cœmeteria adire, & ſacros ibidem conuentus peragere. Hæc autem omnia in Proconſularibus Actis, his quidem verbis enuntiantur: *Proconſul dixit: Iuſtum eſt, vt nulla conciliabula faciant, neque Cœmeteria ingrediantur, quod qui facere comprehenſus fuerit, capite plectatur.* Porro hæc eadem Baronius recitat in Annal. vbi hæc addit: *Quod enim ex conuentibus Chriſtianorum, qui edebantur in Cœmeterijs, magna fieret ex gentilibus ad Chriſtianam religionem acceſsio, quorum occaſione Romæ perſecutio capta eſt, permotus fuiſſe videtur Valerianus, vt primus omnium ſuo edicto conuentus fieri, & Cœmeteria adire prohiberet.* Hæc Baronius.

Pont. Act. Proc.

Baron to. 2. an. 260.

Acclamationes gentilium de deſtruendis Cœmeterijs.

17 Hæc ſacra igitur loca Chriſtianis, adire legibus Imperatorum interdictum eſt. Inde enim apud Tertullianum illæ gentilium Africanorum acclamationes de ſepulchralibus Chriſtianorum Areis recenſentur: *Areæ non ſint*, hoc eſt, *Cœmeteria claudantur, deſtruantur.* Quod ſatis quidem comprobari videtur ex ſepulchrali quodam titulo Alexandri Martyris, quod apud Calliſti Cœmeterium repertum, vt lib. 3. enarrabimus, lugubrem illam, ac miſerandam temporum faciem, duramque Chriſtianorum conditionem haud obſcuris notis exprimit, atque ipſos ob oculos ponit. hæc enim ibi leguntur:

Tertull. ad Scap. c. 3.

O TEMPORA INFAVSTA,
Quibus inter ſacra & vota,
Ne in cauernis quidem ſaluari poſſumus!
Quid miſerius vita? ſed quid miſerius in morte,
Cum ab amicis & parentibus
Sepeliri nequeant?

Idem plane Cornelius Romanus Pontifex de Voluſiani ſeu Valeriani perſecutione ad Lupicinum Vienenſem ſcribens teſtatur: *Publice neque in cryptis notioribus miſſas agere Chriſtianis licuiſſe.* Et in recenſitis beati Martyris Cypriani actis Pontius eiuſdem diaconus edictum a Valeriano promulgatum fuiſſe refert, vt nulla Chriſtiani conciliabula facerent, neque Cœmeteria ingrederentur, qui vero ſecus faceret, comprehenſus, capite plecteretur. Quod quidem hanc ob cauſam Xyſto Pontifici Romæ in eodem Cœmeterio contigiſſe conſtat, in quo contra Imperatoris edictum, a ſatellitibus fuerat interceptus, vt Cyprianus aſſerit: quod item Cypriano in Africa contigit, qui inde ad Proconſulem plectendus capite, & martyrio coronandus ſiſtitur.

Corn. PP. ep. 8. ad Lupicin.

Acerba in Chriſtianos perſequutio.

Acta Cypriani Mart.

18 Porro de eodem Imperatoris edicto, quo Cœmeteria Chriſtianis interdicebantur, apud Euſebium Dionyſius Alexandrinus, qui eiuſdem vi acriter exagitatus exulauit, hæc ſibi ab Ægypti præfecto obiecta fuiſſe ſcribit: *In hac ciuitate, videlicet Alexandriæ, non liberum erit vobis verſari, ſed eritis in partes Libyæ relegati: neque vſquam omnino vel vobis, vel alijs quibuſque poteſtas erit, aut celebrandi conuentus, aut in ea, quæ Cœmeteria appellantur, ingrediendi.* hæc in actis. At his veſtigijs Maximinus quoque dum in oriente perſecutionem inſtauraret, mordicus inſtitit; in primis enim conſuetos in Cœmeterijs conuentus prohibuit. Gallienus vero cum pacem Eccleſiæ reddidiſſet, iuſſit, vt qui religioſa loca, quæ ad ipſos Chriſtianos ſpectabant, poſſiderent, ab illis confeſtim recederent, *& vt Epiſcopi loca illa, quæ Cœmeteria nominabantur, integram adeundi occupandique haberent poteſtatem.* Hæc item a gentilibus per ſummam iniuriam occupata magnus ille Imperator Conſtantinus Chriſtianis reſtitui præcepit hoc promulgato edicto: *Loca illa*, inquit, *quæ Martyrum corporibus honorata ſunt, &*

Imperatoris edictis Cœmeteria adire interdicitur.

Euſeb. l. 7. c. 10.

Apud Euſeb. 9. Hiſt. c. 2.

Cœmeteria Chriſtianis reſtituuntur.

Euſ. l. 7. c. 12.

Conſtantini edictum.

monu-

Idem lib. 2. de c. 40.

monumenta gloriosæ illorum è vita discessionis, quis dubitet, quin ad Ecclesias spectent? Hæc ibi de sacris Christianorum Cœmeterijs Christianissimus princeps optime meritus sanciuit, suamque eorumdem cultui operam inter ipsa susceptæ religionis primordia dedicauit, vt non tam vrbem Romam a tyrannide, quam sacra Cœmeteriorum subterraneæ Romæ loca ab impietate, ab iniurijs, a sacrilega impiorum hominum manu vindicasse videretur.

Gallienus Imp. Cœmeteria adeundi facultatem concedit.

19 Quamuis igitur Gallienus Valeriani filius miserrima patris clade perterritus, persecutionem aduersus Dei Ecclesiam acrius debacchantem repressferit, ac pro Christianis rescribens, eisdem Cœmeteria vltro adeundi facultatem concesserit: alij tamen deinde Imperatores impijs atque execrandis prædecessorum conatibus inhærentes, eadem Christianis rursus interdicere aggressi sunt.

Alij Impp. iterum interdicunt.

Acta SS. Chrysanthi, & Dariæ Mart.

Quapropter in beatorum Martyrum Chrysanthi & Dariæ actis legimus, Christianos, qui ad natalitium eorundem diem celebrandum in specu conuenerant, obstructo a gentilibus aditu, ac *monte, qui cryptæ imminebat*, supra eosdem per vim deiecto, eodem plane loco nobilissimi martyrij palmam sub Numeriano Imperatore anno Christi 284. consecutos fuisse.

Variæ gentilium in Christianis detegẽdis technæ.

20 Dum igitur intestina Gentilium Imperatorum in Christianos rabies eum in modum desæuiret, vt ad eosdem studiose perquirendos, insectandosque, ac penitus ex orbe delendos nullum lapidem non mouerent, varijsque hac de causa technis vterentur. Ad id, quod totis viribus contendebant, facile, & ex animi sententia præstandum, edicto protinus sanxere, ne ad victum necessaria cuiquam suppeditandi aut vendendi libera facultas daretur, nisi prius emptor idolo, quod in singulis plane officinis huius rei gratia adseruabatur, gentilium more thus obtulisset, quo execrando inauditæ crudelitatis, atque impietatis adinuento, è duobus vnum Christiani eligere cogebantur, aut temporalem videlicet mortem atrocissimis tormentis subire, si veræ illibatæque religionis cultum profiteri vellent, aut certe æternam omni malorum genere refertam amplecti, si insectantium minis, ac tormentorum vi deterriti aduersa pro Christo pati detrectarent, ac eius abnegãdo fidem, sacrum religionis cultum idolis, ac dæmoni exhiberent. Has igitur inter angustias deprehensi constantissimi illi athletæ, cum vtramque tam corporis quam animæ vitam sub vno eodemque temporis momento in aperto versari discrimine intelligerent, sibi caute, sapienterque prospicere cupientes, ad sacras quantocyus Cœmeteriorum latebras confugiebant, veteres potissimum in hoc Iudæos imitati, qui, vt inquit Dio, *arma & cædes Hadriani Imperatoris metuentes, auxilia sumebant in cauernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, vt quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus: inuicem quoque subter terram clanculum commeare, specus & subterraneas vias superne quibusdam in locis hiantes, ad ventos & lucem excipiendam perforantes.* Hæc Dio in Hadriano.

Cur tempore persequutionum ad cœmeteria Christiani confugerent.

Dio in Hadr. Imp.

Summi Pontifices in Cœmeterijs delitescunt.

21 Porro in illis, tanquam tuto recepti loco vna cum summis Pontificibus conuentus, vt iam diximus, frequenter agebant. Plerosque enim ex his, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, in abditis Cœmeteriorum finibus vnà cum cæteris fidelibus latitasse sat nobis ex Martyrum actis exploratum est, & vt cæteros prætereamus, quis præstitisse hoc nesciat sanctissimos vtique Pontifices, Callistum, Vrbanum, Pontianum, Antherum, Fabianum, Cornelium, Stephanum, & Sixtum huius nominis secundum, quorum ambo postremi nobilissimo illic martyrio coronati sunt. His iure merito adijciendus est Caius, qui sacrorum cultor ac inquilinus Cœmeteriorum octo annorum spatio ibidem delituisse legitur; & complures item alios adnumerare licet, vt expresse in libro de Romanis Pontificibus, & in eorundem actis enarratur: qui quidem in Cœmeterijs concilia cogere, baptizare, verbum Dei exponere, plebem instruere & confirmare, Episcopos designare, consuetisque Ecclesiæ ritibus instituere, & alia id genus munia pontificialia exercere consueuerant.

Acta SS. MM. Callisti, Vrbani, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelij Stephani, & Sixti II.

Acta Caij Papæ. In lib. de Rom. Pontif.

Et munia Pontificialia obeunt.

22 Verum cum ab hæreticis deinde Imperatoribus, aut factionis eorum ministris, Ecclesia iterum impeteretur,

intra

Sub Imperatoribus hæretici Pontifices in Cœmeteria iterum concedunt.

intra sacrum eorundem Cœmeteriorum ambitum summos sese recepisse Pontifices ex ipsisinet scriptorum antiquorum monimentis aperte nouimus. De Sanctissimo enim Pontifice Liberio hæc Bibliothecarius scribit: *Habitabat Liberius Papa ab Vrbe Roma milliario tertio in Cœmeterio Nouellæ, iuxta Cœmeterium Ostrianum, vbi Petrus baptizabat.* Et hæc infra: *Eodem tempore Paschæ baptizauit Liberius Papa in eodem Cœmeterio promiscui sexus numero quatuor millia & duodecim, &c.* Et de Bonifacio, qui primus inter Pontifices hoc nomen prætulit, isthæc idem Bibliothecarius recitat: *Habitauit Bonifacius in Cœmeterio Sanctæ Felicitatis Martyris Via Salaria.* De Ioanne item Tertio Bibliothecarius idem plane affirmat: *Tunc venerabilis Papa retinuit se in Cœmeterio sanctorum Tiburtij & Valeriani, & habitauit illic multo tempore, vt etiam Episcopos ibidem consecraret.*

Biblioth. in Liberio Papa.

Biblioth. de Bonif. PP.

Idem de Io: Papa III.

Complura in Cœmeterijs Oratoria extructa.

23 Quamobrem cum tot & hi quidem sanctitatis gloria præstantes Ecclesiæ duces longas interdum moras in Cœmeterijs delitescendo trahere cogerentur, suumque munus, prout tempus dictabat, studiose illorum quisque obiret, extabant ipsis in Cœmeterijs oratoria haud pauca sacrorum vsui mysteriorum pio Christianorum labore ac studio dicata, quod quidem non modo post redditam Ecclesiæ pacem præstari contigit, cum templa nobilissima super ipsamet Cœmeteria constructa, erectaque fuere, sed tunc potissimum, cum funestissimæ adhuc vigerent persecutionum procellæ; & vt rem altius repetamus, sub ipsamet beatissimorum Apostolorum tempora, sacra hæc oratoria extitisse Petrus cognomento Venerabilis, qui Romæ præsens affuit anno Christi 1145. & 1150. vt ipse testatur Baronius, apertissimis vtique verbis demonstrat: *Nunquid*, ait ille, *per viginti quinque annos, quibus Romæ Petrus Apostolus sedit, absque templo, vel Ecclesia, id est, orationis domo, vel paruo saltem oratorio fuit? Nonne vt gestorum veracium series narrat, si tamen præter diuinum canonem gestis aliquibus assensum datis, primus ipse princeps Apostolorum Petrus in Vrbe orbis capite Templum Christo inter innumera gentilium templa construxit. Et iuxta quod beatus, & magnus Papa Leo nobili sermone pronunciat, Trophæum Crucis Christi Romanis arcibus inuexit? Nonne & nos ipsi Romæ positi frequenter vidimus in cryptis antiquissima oratoria, & altaria, qualia eo tempore fieri poterant, quæ ab eodem Apostolo constructa & sanctificata, sicuti per successionem fama consentiens, ac celeberrima protestatur, in monumentum tantæ sanctitatis fidelibus ostenduntur, & ab eisdem fidelibus dulcissime & deuotissime deosculantur.* Hæc omnia Petrus Venerabilis rerum ipsarum testis oculatus, venerandorum Vrbis Cœmeteriorum, eorumdemque antiquæ religionis assertor nobilissimus.

Templa super Cœmeteria a Christianis constructa.

Baron. annal. to. 12.

Pet. Ven. l. 1 ep. 1. con Pet. resp. ad cap. 2.

Petrus Apost. in Vrbe Christo Templum extruxit.

Et Cœmeteria in Dei cultum ab ipso dicata.

24 Porro de sacris eiuscemodi ædificijs intra Cœmeteriorum ambitum, cum persecutionum tempora ingruerent, extructis Bibliothecarius meminit, dum Fabiani Papæ sub Decio Imperatore martyrio coronati gesta recenset, his quidem verbis: *Hic multas fabricas per Cœmeteria fieri præcepit.* Cœmeteria insuper priscis illis fidelibus, quorum animis cælestium iugiter meditatio insederat, sacrarũ ædium loco fuere, quo certis statisque temporibus, diuinis intensius rebus vacaturi conuenirent. Religionis vero causa in Cœmeterijs demorari ac pernoctare Christianis olim solemne erat, nec vllis ducti vanæ superstitionis erroribus, vti quondam Nasamones Libyæ populi, qui tantam sepulturis reuerentiam exhibebant, vt cum de re aliqua dubia iurandum esset, id eorundem sepulchra pertingendo præstarent; & cum diuinandum esset, ad maiorum monumenta propius accedebãt, vbi vero preces de more effudissent, obdormientes quodcunque per quietem insomnium vidissent, eo tanquam diuino quodam oraculo vtebantur. Celtæ itidem apud virorum fortium busta hac de causa pernoctabant. Augilæ pariter, qui circa Cyrenem degebant, cum nullos præter defunctorum manes agnoscerent, per eos deierare consueuerunt; eosdemque vt oracula, cum sibi opus esset, consulebant, & precati interim, quæ cupiebant, tumulis eorundem incumbentes, pro responsis somnia ferebant. Quod & impius Iulianus Apostata Christianis aliquando tanquam crimen obiecit: cum enim eosdem videret tã assidue, studioseq; Martyrum sepulchris aduolui, id ipsos perditissimus homo, Iudæorum exemplo, superstitionis gratia

Biblioth.

Cœmeteria tanquam Templa adire olim Christiani, in ijsque pernoctare soliti.

Herod lib. 4. Nasamonum in colendis sepulchris superstitio.

Tertull. de anima c. 57.

Item Celtarum, & Augilarum.

Iulianus Apostata Christianos superstitionis arguit ob cultum sepulchrorũ Martyrum.

præ-

præſtare aſſeruit, de quibus profectò illud Iſaias pronunciauerat: *In ſepulchris, & ſpeluncis dormiunt propter inſomnia;* quem egregie Cyrillus deinde confutauit, *dignißimum hoc plane Apoſtata viro, ac penitus delirante ſomnium fuiſſe pronuncians*. Neque enim Chriſtiani ſepulchra Martyrum frequentare & colere ad aſſequendam rerum futurarum per inſomnia notitiam conſueuere, ſed orationis gratia, & vt eadem Martyrum corpora veluti Chriſti membra venerarentur: & Iudæi ipſi captandis ex mortuorum tumulo vanis huiuſcemodi ſomnijs haud ſtuduere, niſi poſtquam a vero Deo, ac religionis cultu aberrantes, ipſis gentilium erroribus inuolui, ac prophanis itidem ſuperſtitionibus deſeruire cœperunt.

Iſai.c.65.ver.4.edit.ſeptuag.

Cyrill lib.10. cit. in Iulian.

Cur ſepulchris Martyrum cultus exhibendus?

25 Ab ijſdem pariter Cœmeteria veluti tutiſſima quædam Aſyla habita, excultaque ſunt, ad quæ ob pericula, quibus plerumque ad necem quæſiti premebantur, declinanda ſtudioſe transfugerent, tutoque ſuorum corpora defunctorum, ac Martyrum præſertim, ſepelienda deferrent, cum ab inhumanis hæc carnificibus, qui pietatem omnem abiecerant, inſepulta relinquerentur, & vltimi ſupplicij pœna propoſita eadem humari omnino vetitum eſſet; Chriſtiani qui, cum erga omnes, tum potiori ipſos erga defunctos pietate præſtabant, clanculum colligere, & ad propinquiora, quæ præſto eſſent, Cœmeteria ſub ipſa noctis ſilentia deferre conſueuerant: quorum admirandam prorſus pietatem, curam ac ſtudium nullo vnquam tempore intermiſſum ſacris hiſce pignoribus perquirendis, recondendiſque, aduerſus barbaram gentilium impietatem, ac ſæuiſſimam id omnimodo prohibere conantium, nec ſatis vnquam prædicandam diuinæ prouidentiæ vim in beatorum reliquijs Martyrum ab omni iniuria è Cælo vindicandis ſeruandiſq; prolixius infra, Deo adiuuante, prolatis quamplurimis in medium exemplis exponere, atque enarrare & ratio exigit, & noſtri inſtituti propoſitum vltrò ſuadet. A Cœmeterijs igitur ad Chriſtianorum, & Martyrum præcipue cadauera, hoc eſt ad pretioſa pignora, quibus ſubterranea Vrbis loca illuſtrantur, ſtylum conuertamus.

In Cœmeteria veluti aſyla Chriſtiani perfugiebant.

Cura, & pietas Chriſtianorum in perquirendis, ac humandis Martyrum corporibus.

CAP. III.

Gentiles in Chriſtianorum Cadauera ſæuiunt.

1 NOVVM plane ſæuiendi genus efferata hominum crudelitas adinuenit: quippe quæ in mortuos deſæuire, ipſiſque cadaueribus palā inſultare nullatenus erubuit, quod immane facinus natura adeo exhorret: *Crudelitas enim*, vt ait Seneca, *minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo*. Quid enim crudelius, quam vt nec viuis interdum homines parcerent, nec defunctis, & vbi exquiſitiſſimis actum eſſet tormentis, ludibrio ac contumelijs inſepulta eorumdem cadauera paterent. Quod in Hieroſolymitana illa clade haud ſatis vnquam deplorata obtigiſſe Ioſephus ingemuit; dum ipſoſmet Pontifices obtruncatos ait, *nudos atque inſepultos proiectos fuiſſe, prædam canibus & feris*. Quam ſane barbariem multi deteſtati, ad ſepulchra ſe prius receperunt, quam moriendi neceſſitas incumberet. Quare Nigrum Peraiten virum ſtrenuiſſimum a Zelotis captum, ab hac ſibi calamitate timentem, cum ſe extra vrbem duci videret, non iam pro vita, ſed pro ſepultura tantum cœpiſſe rogare in ſua ſcribit hiſtoria. Hæc, inquam, Ioſephus conceptis, vt par eſt, verbis, tanquam maximum malorum omnium cumulum, ac facinus intolerabile prorſus exaggerans cadaueribus ſepulturam denegari, ac ea beſtijs proculcanda, vorandaque derelinqui.

Inſignis gentilium crudelitas in Chriſtianorum cadauera.

Seneca lib. de Clementia.

Ioſephus l. 4. cap. 14.

Niger Peraites non pro vita ſed pro ſepultura occiſores ſui rogat.

2 Hinc iure merito Lactantius Chriſtianus vtique Philoſophus, & Orator egregie de Pietate ac Iuſtitia diſputans, in eos inuehitur, qui ſepulturam ſuperuacaneam aſſerunt, & nullam de cadaueribus curam gerendam eſſe pronuntiant. Sed ipſius verba excipiamus: *Non defuerunt*, inquit, *qui ſuperuacaneam facerent ſepulturam, nihilque dicerent eſſe mali, iacere inhumatum, atque abiectum: quorum impiam ſapientiam cum omne humanum genus reſpuit, tum diuinæ voces, quæ id fieri iubent*. Et infra crudelitatem erga defunctorum

Graue facinus mortuis ſepulturam denegare.

Lact. lib. 6. de Inſtit.

cadauera perstringens, hæc addit: *Non ergo patiemur figuram & figmentum Dei, feris & volucribus in prædam iacere, sed reddemus id terræ vnde ortum est. Et quamuis in homine ignoto necessariorum sepulturam nulli negandum munus implebimus; in quorum locum quia desunt, succedet humanitas; & vbicunque homo desiderabitur, ibi exigi officium nostrum putabimus. In quo autem magis iustitiæ ratio consistit, quam in eo, vt quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis per humanitatem?* Hæc ille. *Pietatis autem officium hoc exhibetur*, vt ait Cicero, *naturæ & humanitati*, id est, naturæ humanæ, cuius quisque vel fidelis, vel ethnicus, quantumuis barbarus, particeps est.

Vnusquisque sepulturam exhibare tenetur.

Cicero Philip. 2.

3 Quamquam & iure quidem merito Quinctilianus, ex affectu, quo quisque se ac corpus suum prosequitur, ac ex timore pariter, quo quisis adhuc viuens afficitur, ne quid triste ac contumeliosum corpori iam exanimi post mortem accidat, cadaueribus aliorum pietatem exhibet: *Inde enim est*, inquit, *vt etiam ignotis cadaueribus humus congeratur, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrat, vt non quantulocunque veneretur aggestu.* Ad cuius rei propositum faciunt, quæ luculenter Origenes contra Celsum Epicureum de resurrectione disputans, haud cadaueribus insultandum, sed debitum iisdem honorem impertiendum asserit; sic igitur ait: *Certe humana corpora propter animam, quæ inhabitauit in eis, præsertim si bona sit, non sunt abijcienda: nam & ciuiliores leges iubent illa conuenienti honore funerari, ne si proijciantur tanquam iumenta, iniuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio.* Et infra hæc subdit: *Rationales animas honorare nouimus, & earum organa solemni sepulturæ honore dignamur. Meretur enim rationalis animæ domicilium, non proijci temere sicut brutorum cadauera, & præsertim quod fuit animæ bonæ, ac sanctæ organo suo in certaminibus vsæ receptaculum.* Hæc Origenes. Sepulchri quippe honor non soli corpori, verum & animæ benemerenti impenditur. Et vt optime S. Thomas argumentatur, cum adhuc anima in memoria viuentium vigeat, apud illos infamiam quandam sempiternam subire cogitur, si corpus, cui vnita extitit, hac communi & naturali gratia priuetur: quocirca, vt idem bene infert, *non leuis pœna iudicatur, cum quis à iudice sepultura priuatur, & esse iubetur auium esca.* Magna enim ex hoc anima ipsa, vna cum corpore iniuria videtur affici, cum naturaliter corporis, cui associata aliquando fuit, honorem ac cultum summopere ambiat. Quapropter recte ad rem nostram Augustinus hæc infert: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habuit, si cognoscant homines aliquid post mortem corporibus suis defuturum, quod in sua quisque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur vt homines, & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quibus satis clare conficitur quam grauis sit, quæ cadaueribus etsi nil mali sentientibus, in vindictam tamen anteactæ vitæ ab hominibus contumelia infligitur.

Cur honor cadaueribus habeatur?

Quintil. Declamat. 5.

Origen. contr. Cels.

D.Th. 1.2. q. 32. ar. 2. ad 1.

Cadaueris infamia redundat in animã inde egressã.

Quæ pœna sit sepulcro priuari.

Aug. de cura pro mort. c. 7. & 9.

4 Sed vt ad instituti propositum deueniamus: tam acerbo gentilitijs quondam superstitionibus dediti, Christianos odio prosequebantur, & veluti in publicæ rei, Deorumque hostes eò vsque immanis eorumdem furor in viros alioqui innoxios grassabatur, vt nil omnino intentatum relinquerent, quo funditus illi cum religione pariter ex orbe delerentur. Neque vero cruore Martyrum, qui vbique terrarum vberrime effundebatur, eorum extingui sitis, nec vllis insatiabilis animorum crudelitas tormentis, quibus passim insontes addicebantur, expleri potuit. Inhumani enim homines vbi diris, atque inusitatis Christianos modis excruciatos ad extremum mortis supplicio affecissent, nouo crudelitatis genere in eorum cadauera debacchantes, hæc in frusta aliquando concidere, cremare, interdum quoque discerpere, dissipare, & in profluentem quandoque proijcere, ac varios, & inauditos plerumque modos, ingeniosæ crudelitatis viri excogitare consueuerant, quibus eadem inhumata, vel a feris, vel ab auibus descerperentur: quinimmò, vt sibi res ex voto procederet, adhibitis quoque custodibus in id potissimum toto animi studio contendebant, ne a Christianis Athletarum Christi cadauera, post consummata eorumdem martyria condigno, vt par erat, sepulchro inferenda colligerentur. Quo quidem detestando facinore, ac barbaræ impietatis adinuento, illud Prophetæ vaticinium longe ante prolatum merito adimpleri vide-

Gentiles cadauera Martyrum cum memoria illorum penitus delere satagunt.

Quæ crudelitatis genera.

videretur: *Posuerunt mortalia seruorum tuorum bestijs terræ: effuderunt sanguinem ipsorum in circuitu Hierusalem, & non erat, qui sepeliret.*

Psal. 88.

5 Quod autem a nobis hactenus enarratum est, dæmonis potissimum arte ac impulsu obtigit, qui cum futura Christiani nominis incrementa prænosceret, suique cultum, abolita Idolorum superstitione, abolendum pariter præsentiret, si quando erga inuictos Christi Martyres venerationis obsequium in orbe inualesceret, sacras eorundem reliquias ab oculis fidelium proripere, conculcare, disperdere, omnemque penitus cultum, ac memoriam è medio tollere nitebatur. Sed vt validius nostræ vis assertionis scriptorum quoque auctoritate comprobetur, id satis aperte testatur Ionas Aurelianensis Episcopus, qui ista ad rem loquitur: *An nescis Paganis moris fuisse, ossa Martyrum, quos diuersissimis mortium generibus necabant, ne à Christianis honorabiliter sepelirentur, diuersissimis modis occuluisse, aut igne concremasse, aut certe feris auibusque exposuisse. Hoc videlicet per eos, quantum eis possibile fuit, cauentibus immundis spiritibus, ne per cineres sanctorum, augerentur beneficia mortalium, confunderetur pertinacia infidelium, & detegeretur dolositas ipsorum, &c.*

Dæmonum impulsu Gentiles Martyrum reliquias disperdere nituntur.

Ionas ep. Aurel.

Reliquiæ Sanctorum beneficia præstant.

6 Quam verò crudeliter, qui gentilium erroribus tenebantur, dæmonis impulsu in sacra Martyrum cadauera insilirent, ex literis præcipue Viennensis Ecclesiæ, ac Lugdunensis, quæ ab Eusebio recitantur, liquidò potest quiuis vnus conijcere: in his enim post enarrata beatorum Martyrum sub Marco Antonino, & Lucio Vero Imperatoribus certamina pariter & cruciatus, isthæc leguntur: *Verum eorum rabies & crudelitas in sanctos non ita exaturata fuit. Nam ab immani & furiosa bellua diabolo, immanes illæ & barbaræ gentes exagitatæ, vix aut ne vix quidem à furore suo aliquando acquieuerunt: immò verò in corporibus Martyrum suam de integro contumeliam cœperunt & maleuolentiam exercere.* Et infra: *Quæ autem ad nos, videbantur sanè magnum mœrorem in se complecti, quod Martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nos ad hanc rem aliquid afferre præsidij, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces vlla ex parte placare poterant, sed nulla non ratione, & via corpora illa erant assidue ab illis obseruata, & id quasi in magno lucro deputatum, si penitus inhumata iacerent.* Hæc prænemoratæ nobis epistolæ legenda exhibent; quibus paulo post isthæc adduntur: *Martyrum corpora sex dies continuos sub dio iacentia, & maxima ignominia affecta, post autem ab impijs illis, & facinorosis carnificibus exusta, inque cineres redacta, in Rhodani fluuium, qui illic in proximo defluit, spargebantur, quò nullæ quidem illorum reliquiæ amplius super terram restarent.*

Crudelitas gentilium in Martyrum cadauera.

Litt. ecclesiar. Lugd. ac Vien. apud Euseb.

7 Præstat autem hic in studiosi lectoris gratiam adijcere, quæ S. Augustinus de eorundem Martyrum cineribus in Rhodanum proiectis in hæc verba describit: *Legimus*, inquit, *in Ecclesiastica historia, quam Græcè scripsit Eusebius, & in Latinam linguam vertit Ruffinus, Martyrum corpora in Gallia canibus exposita, eorumque reliquias, atque ossa mortuorum, vsque ad extremam consumptionem ignibus concremata, eosdemque cineres fluuio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcunque relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est diuinitus fuisse permissum, nisi vt discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnunt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sæuitia de corporibus Martyrum factum est, si eis quicquam noceret, quominus beate requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non vtique fieri sineretur. Reipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse Dominum: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, & postea non habent quid faciant, quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum, sed quoniam quidquid facere permissi essent, nihil quo diminueretur Christiana defunctorum felicitas, fieret, nihil inde ad se sum post mortem viuentium perueniret, nihil ad detrimentum saltem ipsorum corporum, quò minus integra resurgerent, pertineret.* Hæc Augustinus.

Martyrum cineres in Rhodanum proiecti.

S. Aug.

Euseb. l. 5. c. 1.

In Christianorum cadauera sæuiendi Ethnicis limitata permissa potestas.

8 Sed vt ad instituti propositum redeamus. Idem quoque Eusebius detestandam gentilium feritatem, & Tribuni cuiusdam Firmiliani Maxis nomine nequissimi quondam sub Maximiano & Maxentio Imperatoribus, immanitatem his verbis enarrat: *Iste igitur, Tribunus scilicet, immanitate longius progrediens, & rabiem proprie belluinam contra pios indies adaugens, adeo extra naturæ leges egressus est, vt inanimis sanctorum virorum corporibus sepulturam impudens inuideret; & propterea cadauera sub dio, vt à bestijs dilaniarentur, noctu assi-*

Cadauera Martyrum obiecta feris custodia apposita ne a Christianis sepelirentur.

Euseb. Hist. c. 19.

aſsidue & interdiu ſeruari præcepit. Itaque non exiguum hominum numerum multorum dierum ſpatio huic immani, & barbaro mandato inſeruientium cernere licebat: quin etiam alij ex ſpecula & loco edito, tanquam operæ pretium facturi, ne cadauera ſurriperentur, ſedulo obſeruabant. Itaque agreſtes beſtiæ, canes & aues carniuoræ membra diſcerpſerunt humana, eaque huc illuc diſperſerunt, & tota ciuitas vndique viſceribus, oſsibuſque hominum conſtrata fuit, adeo vt illis ipſis, qui antea fuiſſent infenſo animo in nos affecti, nihil vnquam crudelius, nihil aſpectu horribilius videretur; neque tam eorum calamitatem, in quos hæc admiſſa erant, quam cum ſuam ipſius, tum communis parentis naturæ ignominiam deplorabant. Spectaculum enim humanarum carnium non vno loco deuoratarum, ſed vbique miſere diſiectarum (quod omnem dicendi facultatem, omnemque tragœdiæ ſpeciem longe ſuperat) prope ciuitatis portus cuiuſque oculis ſubiecta fuit. Nonnulli autem membra, cadauera integra, & viſcerum partes etiam intra portas ſe vidiſſe dixerunt.

Gentiles deſæuiunt in mortuos.

Hanc in mortuos ſæuitiam vt communis naturæ ignominiã ipſimet gentiles commiſerantur.

9 His merito attexenda ſunt, quæ idemmet Euſebius recitat de inaudita prorſus gentilium in Chriſtianos rabie, qui omnem ſæuiendi modum prætergreſſi, nec ſepulchro iam conditis beatorum Martyrum corporibus damna, contumeliaſque infligere deſtiterunt. Porro rem totam hiſce verbis enarrantem audiamus: *Reliqua autem Chriſtianorum multitudo vinculis colligata, & à lictoribus ſcaphis impoſita, in vaſtum maris gurgitem, fluctibuſque præceps proiecta fuit. Famulos illos Regis (erant hi ex Diocletiani familia) poſt mortem decore & celebri funere terræ mandatos, Imperatores, qui eorum domini putabantur, rurſus de integro effodiendos, inque mare præcipitandos ſententijs decreuerunt, ne, vt eorum ferebat opinio, Deos eſſe reputantes, diuina veneratione proſequerentur.* Hactenus Euſebius.

Cadauera poſt ſepulturam effoſſa, & in mare proiecta.

Euſeb. l. 8. c. 6.

10 Neque hic interim omittenda ſunt, quæ de inſana huiuſcemodi gentilium barbarie Lactantius Firmianus, his plane, quæ ſupra ab Euſebio enarrata ſunt, conſentientia hunc in modum refert: *Quis Caucaſus,* ait ille, *quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, tam ſanguinarias beſtias vnquam aluit: quoniam ferarum omnium rabies vſque ad ventris ſatietatem furit, fameque ſedata protinus conquieſcit: illa eſt vera beſtia, cuius vna iuſsione funditur ater vbique ſanguis, crudelis vbique luctus, & plurima mortis imago. Nemo huius tantæ belluæ immanitatem poteſt pro merito deſcribere, quæ vno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis ſæuit; & non tantum artus hominum diſsipat, ſed & oſſa ipſa comminuit, & in cineres fundit, ne quis extet ſepulchro locus.* Hucvſque Lactantius.

Oſſa Martyrum in cineres redacta, & in ventum ſparſa.

Lact. l. 5. c. 11.

11 Sed quæ de barbaris gentilium moribus in ſacra Martyrum corpora ſæuientium hucvſque diſſeruimus, eadem nunc præſtat exemplis ex eorundem Martyrum Actis confirmare. Sequenti igitur capite ſermo a nobis inſtituetur de eorundem Martyrum corporibus, quæ feris, ignibus, & aquis quandoque tradita ſunt, & per varia interim loca omni pietate poſthabita miſerandum in modum diſperſa, facinoroſorumq; hominum, & ipſiſmet beſtiarum cadaueribus contumelioſe permixta, cum illud potiſſimum ingenioſa hominum impietas crudelitati adiuncta omni ſtudio caueret, ne horum quæ poſt mortem extant, reliquiæ, & quod ipſamet ſuadet humanitas, ſepulturæ traderentur: nonnulla autem ad id comprobandum ex recolendis martyrum actis exempla ſubijciemus.

CAP. IV.

Sepultura Martyribus interdicitur.

1 APVD diſſitas vbique terrarum orbis nationes quantumuis barbaras, haud vmquam mortuorum cadaueribus ex legum præſcripto ſepultura denegata eſt: *Sunt enim,* inquit Chryſoſtomus, *apud mortales omnes hæ leges communes, vt qui vita functus eſt, terra condatur, ſepulturæ tradatur. Atque has non Græcus, non Scytha, nec ſi quis illis immanior reperiatur, vmquam leges conuulſit, ſed reuerentur & obſeruant omnes: adeoque ſacræ, & apud omnes veneratione ſunt dignæ.* Hæc Chryſoſtomus. *Quæ autem illa feritas,* vt Lactantius inquit, *quæ rabies, quæ inſania eſt, lucem viuis, terram mortuis denegaſſe?* Quæ deteſtabilior, inquã, gentilium

Nulla vmquã natio ſepulturam mortuis denegauit.

Chryſoſt. hom. 10. de S. Babila.

Lactantius Firminus l. 5. cap. 2.

D. Ambros. ep. ad Valent. Imp. cont. Symm.

lium omnium aduersus Christianos furentium insania, quàm, vt scribit Ambrosius, *ipsos vitales anhelitus inuidisse, & nullis vsquam negatam defunctis inhibuisse supremæ commercia sepulturæ?*

Varia sepeliendi apud varias gentes ratio.

Lucian. de luctu.

2 Hinc varias humandi rationes, quæ easdem apud gentes vsu receptæ fuere, Lucianus exactè describens hæc ait: *Sepulturæ rationem in varios diuidunt modos: nam Græcus exurit, Persa defodit, Indus adipe suillo oblinit, Scytha deuorat, Ægyptius muria condit, & plures alios modos, corporibus sepulturam impertiendi Sextus Philosophus in vnum congessit.* Quapropter mos obtinuit, vt nec ipsismet sceleltissimis alijsq; hominibus, quibus supplicia vi legũ illata fuere, sepultura tamen haud vmquã sublata sit. Inde, vt Quinctilianus habet: *In honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur, cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat.* Quod pietatis officium vel ipsa diuina lex inculcat. De sontibus enim plectendis hæc sanxit: *Quando peccauerit homo, quod morte plectendum est, & adiudicatus morti, appensus fuerit in patibulo: non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur.* Ipsis igitur, quibus iure adimitur vita, vt diuina lex iubet, haud iure sepultura adimitur. Quod Iosue vel hostibus præstitisse legitur, quippe qui reges bello captos, actosque in patibulum, ad vesperum deponi, & sepulturæ tradi præcepit. Moyses autem ipsa legis verba id præcipientis describens, rationẽ addidit. Quia maledictus videlicet esset, qui pendebat in ligno, & ne contaminaretur terra, hoc est, quia cum suppliciorum omnium maxime execrandum crux olim haberetur, satis superque opprobrij, & contumeliæ illatum reo existimabatur, si eiusmodi supplicio ob patrata facinora addictus fuisset, neque humani corporis dignitatem decebat, quæ Dei imaginem repræsentat, vt diuturnior in hominum oculis permaneret infamia, cumque insepultum quempiam in patibulo relinqui, maximum quoddam præseferret supplicij genus, & immensæ crudelitatis argumentum, magnam inde dedecoris notam Hebræorum gens consequeretur, si more gentium barbararum sub omnium oculis destituta in cruce corpora computrescerent.

Quinctil. Decl. 6.

Facinorosos supplicio affectos sepeliri diuina lex mandat.

Deut. 21.

Cur Hebræis eadem die reos deponere, ac sepelire lex præcepe-rit?

Ioseph. lib. 4. c. 8. Antiq. Iud.

3 Et certe Iosephus in Antiquitatibus Iudaicis, ipsius Moysis mentem exponens, non solum legis eiusdem verba ad cæteros omnes extendit, qui legibus obnoxij cuiuis mortis supplicio subijcerentur, & vel lapidibus, vel gladio, vel alio instrumenti genere plecterentur, vt nimirum postquam per totum diem, funestum sui spectaculum exhibuissent, ad vesperam demum humo inferrentur: sed ad ipsosmet hostes eiuscemodi beneficium quodam humanitatis impulsu deuolui asserit: *Ne, vt ipse ait, mortuus quisquam expers terræ iacens, vltra quam iustum est, pœnas exolueret.*

Et ipsis hostibus sepulturæ ius tribuendũ Moyses censuit.

4 Et quidem gentiles ipsi hoc pietatis officium haud vmquam hostibus naturæ magisterio edocti denegarunt. Cum enim inter Græcos olim & Persas acriter decertatum esset, & è Græcorum parte victoriæ palma stetisset, & Pausaniæ Lacedæmonio Græcorum militum Imperatori nescio quis suaderet, vt Mardonio Persarum duci talionem rependens, sicut ille Leonidæ patrui Pausaniæ interempti reciso capite truncum in crucem egisset, ita Pausanias Mardonij necati corpus cruci affigeret, magnanimus Pausanias, magnanimus, inquam, se facturum negauit, quod barbaros deceret potius, quam Græcos. Sic pariter Philippus Magni Alexandri pater deuictis ad Chæroneam Græcis, his, qui in bello ceciderant, iusta funebria exoluit, ac eorundem ossa Athenas transferenda curauit. Ipse vero Magnus Alexander post hostiles copias profligatas, cum suis humandis militibus, qui in prælio occubuerant, operam daret, Persarum quoque nobilissimis eundem sepulchri honorem detulit, ac matri ipsius Darij permisit, vt quos vellet, patrio ritu sepeliret. Idem quoque Darij eiusdem coniugi, quæ in captiuitate decesserat, Persarum more præstandum censuit: quinimmò Darium a suis interemptum, dempta sibi chlamyde, regio plane cultu ornatum officiosa manu tumulo intulit. Innumera plane id genus exempla suppetunt. Sic Turnus apud Virgilium Pallantis a se occisi corpus ad eius patrem transmittens ait:

Nec id officium gentiles etiam hostibus denegarunt.

Herod. l. 9.

Q. Curtius l. 3. 4. & 5.

Pietas erga defunctos.

Æneid. l. 10.

Quisquis honor tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior, &c.

Æneas insuper eodẽ certamine cũ Laurũ Messentij filiũ transfodisset, hæc protulit:

Te-

------- *Teque parentum*
Manibus ac cineri, si quaest ea cura remitto.

Seruius in lib. 10. Aeneid.

Quippe, vt egregie ad eum locum Seruius adnotauit, ibi Æneas Latinis suorum corpora interemptorum ad humandi officium donauit; *quia sepulturæ beneficium*, inquit ille, *debetur vniuersis:* quocirca consona quidem voce ille apud Tacitum miles ad rem nostram clamabat: *Nec hostes quidem sepulturam inuidere.*

Iura Rom. punitorum cadauera ad sepulturam deposcentibus concedunt.

L. 1. c. vlt. de Cadau. punit. l. obnox. 11. C. de relig.

5 Et certe iura Romana, quæ ritus vniuerso orbi præscribunt, punitorum cadauera quibuslibet ad sepulturam impertiendam exposcentibus, haud neganda esse sanxerunt. Quamobrem vehementer olim de Flacco Ægypti præside, ac merito quidem conquestus est Philo, quod cum instantibus ipsorum Augustorum natalitijs, alijsque solemnioribus diebus mos esset, vt corpora de cruce deponerentur, & ad inferendum sepulchro cognatis vltro traderentur, non modo id pertinaciter Flaccus Iudæis denegaret, verum etiam illis ipsis diebus viuos in crucem agi iuberet. Philo item eundem Flaccum vel ex eo acri orationis stylo perstringit, quod Iudæos a seditioso vulgo corripi, atque occidi permiserit, eorundemque corpora tota vrbe miserandum in modum rapari, vt nullum quidem ad sepulturam membrum superesset: hisque sceleribus in eos longe crudelius sæuitum esse pronuntiat in pace, quam si in bello cæsi fuissent, cum sepeliendi ipsos apud hostes facultas vtique suppeteret. Iosephus item Hebræus Idumæos & Zelotas eo crudelitatis progressos fuisse ait, vt *etiam Pontifices obtruncatos, nudos, insepultosque abijcerent prædam canibus & feris*. Quanta vero Tiberij Imperatoris crudelitas in ipsosmet Vrbis Senatores quondam extiterit, & quo immanis eiusdem furor Deo scelerum vindice progressus fuerit, satis superque expressit Orosius, dum ait tot numero trucidatos fuisse, *vt iam qui magistratum gererent, magno labore reperirentur*, & quidem in vltionem contempti Christi numinis hæc illis obuenisse idem aperte asserit. Sed illud fato, & crudelitate acerbius visum est, quod præ cæteris præclarissimi quique viri in Vrbe passim insepulti ad aliorum terrorem iacerent;

Philo Iudæus in Flaccum.

Crudelitas erga cadauera.

Ioseph. lib. 4. de bell.

Orosius l. 7. c. 4.

sed rem totam ex Tacito si libet repetamus: *Iacuit immensa strages omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi, aut aggregati, neque propinquis, neque amicis adsistere, illacrymare, nec visere quidem diutius dabatur. Sed circumiecti custodes & in mœrorem cuiusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur, vbi fluitantia, aut ripis appulsa, non cremare quispiam, non contingere. Interciderat sortis humanæ commercium vi metus, quantumque sæuitia glisceret, miseratio arcebatur.* Hæc Tacitus conceptis vtique verbis miserandam tunc Vrbis faciem, deplorandamque prorsus hominum conditionem describens, quibus sæuam post mortem & ipsum quod naturæ beneficio terra omnibus exhibet, sepulchrum denegaretur.

Baron. t. 1. an. 35. n. 29.

Præclarissimi quique viri in Vrbe insepulti iacent.

6 Porro quam ingens sit pœna sepulchro, quod quisque ambit, vbi mors vitam ademit, carere, Hegesippus Iunior, vel alius quis, qui floruit Magni Constantini tempore, scriptor edocuit, dum truculentam illam Hierosolymitanorum cladem eleganti oratione describens, sepulturam in illa obsidione interdictam, morte ipsa grauiorem Iudæis extitisse affirmat. Ait enim: *Tunc superstites seipsos ingemuere, quod duriore pœna perirent, seque seruatos esse, vt viderent cum patria simul solui etiam leges naturæ, negari ius viuentibus, pacem ciuibus, sepulturam defunctis, criminosam esse misericordiam, religionis loco haberi crudelitatem: volebat aliquis defunctum humari, ipse extinguebatur, & qui defunctum occiderat, in sepultorem transferebat iracundiam, vt illi sepulturam negaret, hunc extinguebat: rursus qui sepultorem occiderat, maiorem crudelitatem circa defunctum exercebat; vt iam nihil debentem odio, non sentientem supplicia, spoliaret supremo naturæ debito.* Iudæos denique eo adactos fuisse refert, vt viuos se inferrent sepulchro: *Plerique*, inquit, *sibi ipsis loculos parabant manibus suis, ne deficeret huiusmodi ministerium, atque in ijs se sponte condebant, ne mors præueniret, & sepultor deesset.* Vt igitur ad nostra redeamus. Innumeri prorsus fuere, inuicti constantisque animi inter certamina Martyres, quorum post necem corpora proijcientes immanes carnifices inhumata in publicis foris, ac vijs reliquere, cum tamen, vt Tacitus ait:

Pœna atrox sepultura interdici.

Hegesippus de Iudæorum clade.

Idem antiq. c. 21.

Iudæi in obsidione Hierosolymæ ne mortui sepultura careant, viui sepulchra intrant.

Tac. ann. 1.

ait: *Nec hostes ipsi sepulturam inuideant*. Ad quod plane Gregorius Nazianzenus alludens grauissimis quidem verbis expostulare aliquando non destitit, quod dignissimus quidam Christi martyr sepulturæ obsequio caruerit, *quæ*, vt ipse ait, *impijs etiam, & sacrilegis hominibus debetur*. Verum ad dignoscendam Tyrannorum, qui per summum nefas id iubebant, impietatem satis nunquam execrandam, hæc, quæ infra subijciuntur, exempla lectori indicasse satis erit.

Gregor. Naz. orat. 23.

7 In primis autem, vt ab ipso Martyrum principe enarrationis huius desumatur exordium, sacrum beati Stephani Protomartyris corpus Principum iussu inhumatum præ cæteris perstitisse Lucianus presbyter verbis hisce testatur: *Exportatus est*, inquit, *ad Aquilonem foras portam, quæ ducit ad Cedar, vbi die, & nocte iacuit proiectus, vt sepulturæ non daretur, secundum mandatum impiorum Principum, vt à feris consumeretur corpus eius*.

Stephani Protomart. corpus inhumatum abijcitur

Lucian in reuelat. inuent S Steph.

Cod. M. S. S. Cæc. & Vall

8 Aliorum item Martyrum corpora pari contumelia fuisse affecta, eorundem Acta, quæ a probatissimis recitantur scriptoribus, indubitatam legentibus fidem faciunt: & vt nonnulla interim exempla recenseamus; Sententiam hanc recepere corpora sanctorum Processi & Martiniani sub Nerone. Quirini Tribuni sub Hadriano. Priscæ & Cyrillæ Decij filiæ sub Claudio. Gorgonij & Morothei, Primi & Feliciani, Cypriani & Iustinæ, Crispini & Crispiniani, & Quatuor itidem Coronatorum, quorum corpora sub Diocletiano canibus proiecta fuisse, eorundem Acta contestantur. Beatarum quoque Ruffinæ & Secundæ virginum corpora Arcesilaus scelestissimus Valeriani minister post inflictam eis tormentorum vi necem, humari, vt mos est, vetuit, & quodam in nemore iuxta Corneliam viam decimo ab Vrbe milliario, quod vulgo Buxo appellabatur, vt noctu nimirum luporum dentibus dilaniarentur, exponi iussit. Luciani item, qui beato Vrbano Papæ diaconus ministrauerat, sub Alexandro Seuero corpus dilacerandum canibus exhibitum fuisse, vt omni penitus sepultura careret, in actis eiusdem legimus; in quibus etiam ratio, cur eiusmodi gentiles insania aduersus Christianos furerent, satis aperte his verbis exponitur: *Et ecce ministri diaboli iactauerunt corpus B. Luciani de Tribunali, quod erat iuxta currum, iam mortuum. Sancti quoque penitus non audebant contingere eum, quoniam terror paganorum talis erat, vt quicunque a Christianis per apertum martyrium obijsset, nullus ausus esset neque gentilis, neque Christianus eum tradere sepulturæ, sed canibus relinquebatur: ob hoc scilicet, vt videntes cæteri metum haberent, maxime pro causa, qua æmulantes dicebant: Ne sibi Christiani propter enucleatum, quod perpessus est triumphum, in adiutorium sui erroris dicant Martyrem extitisse*. Idem plane contigit Martinæ præclaræ virgini, quæ sub Alexandro Seuero, martyrio coronata est: idem Olympiadi, & Maximo sub Decio: Polychronio item sub eodem: Pamphilo quoque & socijs: Marcellino Papæ, eiusque socijs: Victori ac Mauro sub Maximino; de quo præsertim hæc in Actis leguntur: *Vetuit Imperator, ne quis corpus eius humaret, sed bestijs vorantibus relinqueretur*.

Sur. to. 4. 2 Iul
lib 3 3 Maij.
Cod. Later.
lib. 4. 10. Aug
Cod. Vall.
Sur. lib. 4. 10. Aug
Cod. Lat. Sur. lib. 5 16. Sept.
lib 5. 25. Oct b
Cod. Vatic.

Sur. to. 4. 10. Iul.

Ruffinæ & Secundæ corpora in Buxo lupis obiecta.

M.S. Cod. Vat & Later.

Et Luciani corpus canibus.

Acta B Luciani mart. apud Sur.

Cur sepeliri martyres a gentibus prohibitum.

Cod S. M. ad Mart.
Sur. lib. 4. 10. Aug.
Id ib.
lib. 3. 1. Ian.
Anast. in Marcell.
Sur. lib. 3. 10 Maij.
Cod. Later.

9 Porro de sacro Vincentij Leuitæ corpore hæc in eiusdem apud Surium Actis recitantur: *Proijciatur igitur in campum eius cadauer, neque arborum folijs, aut alia re contegatur, sed feris & volucribus in esum pro ositum sit. Quicquid enim contra mortuum istum efficere potero, non omittam, vt careat funere ac sepultura. Itaque pretiosissimæ Martyris reliquiæ nefario Tyranni edicto proiectæ sunt, illis assidente, easque custodiente carnifice, pessimique illius Daciani amicis quibusdam, &c.* De venerando item Martyris inuicti Dulæ cadauere sub eodem Daciano isthæc apud Surium descripta habentur: *Proijcite*, inquit Maximus Præses, *illum in vallem aliquam, vt sepultura careat, &c.* De Pelagia item, quæ sub Diocletiano floruit, idem prorsus in eiusdem apud Surium actis in hæc verba reperies: *Iussit Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla sepultura honorari. Itaque proiectæ sunt in montem, &c.*

Sur. to. 1. 22. Ian.

S. Vincentius Leuita.

Sur. to. 3. 15. Iun.

Id. to. 4. 4. Maij.

10 Alijs demum prætermissis, hac contumelia Romæ sub Iuliano Principe, Bibianę Virginis Christi fide, ac nobilitate conspicuæ corpus affectum est, quod canibus obiectum in foro Tauri, illæsum tamen diuinitusq; seruatum biduo iacuit: sed inhumani prorsus homines, qui eiuscemodi Martyrum carnificinæ studebant, & iugi insontium laniena ac sanguine pasce-

S. Bibianæ corpus canibus obiectū diuinitus seruatur.

pascebantur, non Christianorum tantum cadaueribus a ferarum dentibus, immo nec quidem ab auium rostris parcendum esse decreuerunt. Quod Bibianæ Virginis Acta, cuius supra meminimus, hisce verbis confirmant: *Nec aues impastas esse voluerunt impij tyranni. Crucibus enim suffixa Martyrum corpora, auibus reliquerunt laceranda.* Id quoque testantur sanctæ Eulaliæ Barcinonensis Acta, & sanctorum Claudij, Asterij, & Neonis fratrum: de quorum præcipue martyrio, quod Diocletiano contigit, hæc leguntur: *Iussit Lysias præses: Foris ante atrium hi tres fratres, vt digni sunt, cruci affigantur, & eorum corpora auibus laceranda relinquantur.*

Cod. S.Mart. & Cod.Vall.

Sur. lib.4. 23. August.

11 Qua igitur ratione non impietatis, non crudelitatis redargui possint impij ac detestandi homines? Quibusnam verbis suam excusare crudelitatem ausi sunt, qui huiuscemodi rem erga insontes frequenter admisere? Quorsum enim hi non iniuste Christianos occidisse dicendi sunt, qui postquam occidissent, ijsdem sepulturam contra ius omne denegabant? Quo plane titulo Ambrosius Maximum Imperij inuasorem, intercepto eiusdem insidijs Gratiano Imperatore pijssimo, atque occiso, cum postea ille a se occisum haud fateretur, licet eidem sepulturam denegaret, atrocissimis verbis hunc in modum perstringit: *Allegas quod eum non mandaueris occidi, quem prohibes sepeliri. Poterit igitur credi, quod ei non inuideris vitam, cui sepulturam inuides?* Hæc Ambrosius; quibus item verbis detestanda tyrannorum impietas, qui Martyres Christi haud humari patiebantur, ad amussim retundi ac perstringi videtur. Et sane postquam fratrem Abelem scelestus ille parricida Cain interfecit, *eiusdem cadauer*, vt Iosephus ait, *studiose abdidit, rem clam fore putans, & hac quoque ratione in demortuum iterum sæuiens, cadaueri scilicet sepulturam denegando:* qua post mortem carere, dignum quidem homine impio supplicium diuino iudicio definitum est. Nam vt Eliphaz Themanites amicus Iobi optime in eiusdem verba prosequitur: *Hominem impium*, vt Septuaginta interpretes locum illum elucidant, *decretum, ait, esse à Deo in manus ferri, & ordinatum in escas vulturum.* Quod pariter Olympiodorus ita exponit: *Diuino est*, inquit, *sancitum imperio, ferro illi vitam eripiendam esse, & à vulturibus consumptum cadauer iacere debere insepultum. Quod quidem certe illius ætatis hominibus graue iudicatum est genus animaduersionis.* Qua pœna omnium acerbissima Hebræi olim ab Ægyptijs mulctabantur, vt ipse testis est Philo in Moysis vita. Cum enim seruitutis ac tyrannidis iugo pressos misere vitam finire contingeret, *eos*, inquit, *insepultos proijciebant, nec puluerem sinentes inijcere corporibus, nec lacrymis mortuos prosequi.* Perditorum quoque hominum cadauera velut quid abortiuum, cunctisque odiosum pariter ac onerosum viuentibus, ipse Deus immani hoc supplicij genere affecit, sepulturam ijsdem denegando, quod impijs Core, Dathan, & Abiron ac cæteris contigisse sacrarum oraculo paginarum narratur, quos humus vsque ad ima dehiscens viuentes adhuc absorbuit, & aperto infernus ore deglutijt, dirupta enim terra sub eorum pedibus, viui in infernum descenderunt: quod satis eleganter expressit Ambrosius: *Absumpti enim ita sunt*, ait ille, *vt ab omnibus mundi huius elementis ablegarentur, vt nec aërem haustu, nec cælum visu, nec mare tactu, nec terram contaminarent sepulchro:* etsi eorundem postea animabus in infernum deuolutis, corpora intra terræ viscera subsiderint: sicut & illi, quos ignis a Deo immissus eadem ratione absumpsit: *ita enim*, vt Iosephus & Philo asserunt, *absumpti sunt, vt ne minimum quidem membrum reliquum esset, quod sepulchris posset inferri.* Vides igitur, quam deploranda sit eorum conditio, quibus in patratorum scelerum pœnam cælum inhibet, & terra denegat defunctis sepulturam.

Iniuste se occidisse fatetur qui occiso sepulturam denegat.

S.Amb. ex 16 ad Val.Imp.

Ioseph. 1. ant. c. 3.

Cain occisi Abelis cadauer abscondit.

Iob c.15. v.22

Olympiodor. in Iob. 15.

Hebræi ab Aegyptijs insepulti proijciuntur.

Philo in vita Moys.

Deus impios quandoq; in scelerum vindictam sepultura priuari voluit.

Num. cap. 16. 34.

Sic Core, Dathan, & Abiron infernus viuos deglutijt.

Amb. ep. 25. ad Ecclesiam Vercellens.

Phil. l.3. de vit. Moys. nu. 16. Ioseph. 4. Antiq. 3.

12 Gentiles igitur Christianos tanquam perditum hominum genus, deorumque hostes, nec viuos, nec mortuos loco consistere ac conquiescere patiebantur; quippe eosdem, dum viuerent, tormentis quibusuis addicebant; demortuos vero feris exponebant, & vt deinde Martyrum corpora feræ sic derelicta libere pascerentur, nec esset vllus, qui easdem ad prædam aduolantes aut fugaret, aut prohiberet, & ne a Christianis interim sepeliendi gratia cadauera surriperentur, studiosa dum furit ipsas inter

Custodes adhibitine Christiani corpora Martyrum sepulturæ traderent.

Custodes adhibiti ne Christiani Martyres sepeliant.

inter feras, ac sanguinem crudelitas custodes plerumque vel pretio conductos adhibuit, qui in id potissimum toto conatu diu noctuque incumberent, quo Christianis sociorum, qui pro Christo interempti fuerant, non tantum alio corpora asportare, sed & ad illa propius accedere, immò vel etiam contingere facultas nulla suppeteret. Quod quidem in plerisque Martyrum actis præstitum legimus, sed in his præsertim, quæ infra adnotabimus, sanctorum videlicet Parmenij, Elimenæ, Chrysiteli, Lucæ, & Mutij sub Decio; de quibus in recolendis Beati Laurentij actis hæc conscribuntur: *Cæsis autem capitibus corpora proiecta sunt in publicam viam, adhibita custodia, ne quis ea sepeliret.* Idem fere in gestis SS. Pauli, & Iulianæ sub Valeriano Imperatore in hæc plane verba legitur: *Erant illorum corpora extra Vrbem iacentia, cum è loco illo ea tollere Christiani prohiberentur: milites enim ita vti iusserat Aurelianus, obseruabant, ne quis reliquias eorum auferret.*

Sur. to. 4. 10. August.

Id. to. 4. 17. Aug.

13 Porro inter descripta martyrum Cypriani, & Iustinæ acta sub Imperatore Diocletiano, quod modo lectori subijcimus, refertur: *Iacentibus ergo sic corporibus, nemo audebat ea tollere propter magnam gentilium feritatem, & ad supplicia sumenda procliuitatem, &c.* Iisdem quoque in actis nobile Theoctisti martyrium enarratur, qui cum beatos viros confestim ad supplicium rapi vidisset, huiusmodi crudelitatem summopere detestatus cum hæc tantummodo verba protulisset: *Quam iniuste morti traditi fuerunt sancti*, impiorum hominum manu mox dirissime trucidatus fuit.

Sur. to. 5. 26. Sept.

14 Verum de custodia Martyrum cadaueribus frequenter, ne a Christianis tumularentur, adhibita, pluribus quidem locis Eusebius meminit, sed præmemorata potissimum Ecclesiarum Lugdunensis & Viennensis epistola ab ipso relata legentibus fidem facit, vbi hæc: *Etenim corpora eorum, quos carceris pestifer odor, & cruciatus suffocauerat, canibus laceranda obijciunt, studioseque nocte dieque obseruant, ne quispiam è nostris illa sepeliat: Tandem vero Martyrum in Amphitheatro interfectorum membra, quæ nec bestiæ adhuc vorarant, nec ignis absumpserat, partim minutatim dilaniata, partim instar carbonum combusta: quin etiam securi percussorum capita vna cum corporis truncis collecta dies complures similiter militum excubijs insepulta custodiunt.* Quod vero in memorata epistola dicitur per dies quamplures militum excubijs ad custodiendum Martyrum corpora exhibita fuisse, etsi plurimis id comprobari queat exemplis, attamen ex multis pauca sufficiant, quæ a nobis hic infra apponentur. In primis enim de proiecto, insepultoque Bibianæ corpore ita legitur: *Cuius corpus iacuit in foro Tauri duobus diebus, iubente Iuliano tyranno, vt terrorem incuteret Christianis.* Porro sanctorum Pamphili, sociorumque Martyrum corpora sub Galerio Maximo dies quatuor iacuisse inhumata eorumdem ex actis comperimus. Necnon quinque dies Sanctorum Olympiadis & Maximi sub Decio, vt in S. Laurentij actis perhibetur. Totidem etiam dies inhumata SS. Quatuor Coronatorum corpora substitere, qui constanter pro fide Diocletiano martyrium consummarunt. Et sacra quidem Cypriani & Iustinæ pignora sub eodem ad sex dies proiecta sunt. Venerandæ autem Marcellini Papæ, & sociorum exuuiæ ad trigesimum sextum diem consueto sepulturæ honore caruerunt, vt in sociorum martyrio sub Maximiano perhibetur.

Corpora SS. Martyrum Lugd. & Vie. gentiles obseruant, ne sepeliantur.

Euseb. ep. Ecc. Lugd. & Vien.

Cod. Vall.

Sur. to. 3. 1. Iun.

Id. lib. 4. 10. Aug.

Id. lib. 6. 8. Nou.

Id. lib. 5. 26. Sept.

Anastas. in Marcell.

15 Quoniam vero etsi custodijs huiuscemodi adhibitis nefandum impiæ mentis propositum assequi haud commode poterant execrandi homines, aliud inusitatæ crudelitatis adinuentum excogitarunt: beatorum namque Martyrum corpora, vel membratim concisa per varia dispergere loca, vel alijs facinorosorum hominum, infideliumque, quin immo & ipsarummet aliquando belluarum cadaueribus commiscere, alijsque modis dedita opera occultare, & a Christianorum oculis surripere, ne condigno afficerentur honore, studuerunt.

Irrito custodum conatu, alijs inuentionibus Martyrum corpora sepulchris arcere satagunt.

16 Sed quò magis impietas recrudescebat, eo amplius erga Martyrum corpora deuota Christianorum pietas exarsit. Nonne Romæ Abdon, & Sennen Persarum nobilissimi, quod Christianorum corpora, quæ passim inhumata proijciebantur, sepultura donarent, Imperatoris iussu comprehensi crudeliter necati sunt? Nonne Irenæus, atque Abundius ob eam præcipue causam, quia nimirum Beatæ Concordiæ corpus, quod in cloacam

Crescente gentilium impietate in Martyrum corpora pietas Christianorū erga eadem crescit.

Rom. Breuiar. die 14. Sept.

cam proiectum fuerat, ad humandum quo par erat, obsequio leuauerant, in eandem ipsimet cloacam ob exhibiti præmium ministerij demersi sunt? Nonne Iustinus presbyter, qui humandis consimili deuotione Martyrum reliquijs indefessam iugiter operam nauabat, ab impijs ideo detentus, & Claudio præfecto oblatus, hæc vltrò oblatrantem sibi, vt fertur in actis, audijt: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis per longa tempora commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta inuictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepelisse diceris, & Romanum militem perditissimum absconse tulisse deprehenderis, & quamplurimos huius nefariæ sectæ tecum pariter absconsos habuisse inclamaris?* Hæc in Beati Laurentij actis de Iustino, qui martyribus exhibitæ seruitutis mercedem, martyrij coronam accepit. Sed nonnulla hic præstat ad rem exempla subtexere, quibus detestanda tyrannorum sæuitia comprobatur.

Rom. Martyr. Beda, Ado. Vsuardus 26. Aug.

Acta S. Laur. mart.

17 In actis igitur Alexandri Martyris sub Maximiano coronati, quæ apud Surium leguntur, has illi a Tyberiano Iudice intentatas præ cæteris minas fuisse constat, & quidem his verbis: *Illud velim scias, carnes tuas & ossa per singulas regiones, per quas ego transiturus sum, dissipatum iri: & ne mulieres ipsæ aliquid è carnibus tuis & ossibus inueniant, quod postea vnguentis odoratissimis perfundant, & vt sanctas aliquas reliquias venerentur, iubebo cineres tuos in fluuium proijci, sicque ne vestigium quidem aliquod memoriæ tuæ superet.* Hæc apud Surium. De celeberrimo autem Martyre Stanislao sacræ actorum eiusdem paginæ isthæc legenti exhibent; *Certatim in illud sacrum corpus gladijs, & pugionibus sæuiunt, creberrimis ictibus conficiunt, dexteram amputant, caput truncant, deinde reliquum corpus in sexcentas dissecant partes.* Et paulo infra hunc in modum: *Atque hac totius corporis beati viri dissipatione crudeli non contentus impius Rex* (Boleslaus scilicet) *iubet membra secta in varias dispergi partes, vt a bestijs & auibus deuorarentur.*

Sur. lib. 3. 3. Maij.

Tyranni minantur Christianis priuationem sepulturæ.

Id. lib. 3. 7. Maij.

18 At sacris Martyris Hippolyti reliquijs post consummatum martyrij agonem quid sub Valeriano contigerit, cru-dite in suo Peristephano canit Prudentius, dicens:

Prudentius.

Scissa minutatim labefactaq; corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pēdet scopulis, pars sētibus hæret,
Parte rubēt frōdes, parte madescit humus.

Et infra hæc subdit:

Mœrore attoniti, atq; oculis humentibus ibāt,
Implebantq; sinus visceribus laceris.
Ille caput niueum complectitur, ac reuerendā
Canitiem molli cōfouet ingremio. (vlnas,
Hinc humeros, trūcasq; manus et brachia &
Et genua, & crurū fragmina nuda legit.

Id. hymn. cit.

19 Porro Prouinciarum Præsides, quippe qui sacris Martyrum corporibus toto animi studio insultabant, vel occultando, vel certe humari eadem prohibendo, ex vna in aliam interdum prouinciam sibi inuicem eosdem Martyres, ac si res ioco perageretur, transmittere consueuerant, eo nimirum loci, vbi nulli prorsus Christianorum de facie ac nomine hi, qui transmittebantur, noti essent, eoq; potissimum consilio id præstabant, vt nemo postquam pro fidei confessione sanguine laureati Christi pugiles decessissent, nemo, inquam, gloriosi funeris curam gereret. Quod quidem sub Diocletiano sæuissimo Christianorum persecutore a Lysia, & Agricolao Præsidibus præstitum, Eustratij & sociorum acta fidem faciunt his præcipuè verbis: *Dum ergo Lysias versans in Sataleon, si huius regionis inueniebat aliquos sanctos viros, & sanctas fœminas, post multas interrogationes & tormenta, sub tutissima custodia transmittebat ad Agricolaum in metropolim Sebastenorum, vt ab illo de medio tollerentur, & non sinerentur in sua regione, & nec eorum cognati, & necessarij vllam eorum curam gererent, ne iusta fierent eorum corporibus. Prouinciæ quoque Præside transmittente eos, qui apud Sebastenos orti erant Sataleon, hoc improbo inter se inito consilio, &c.* En lector quovsque in Christianorum gentem dæmone persecutorum animos inflammante, desæuitum est, vt fidem, vitam, aërem ipsum quo viuimus, terram, quæ sepulturam exhibet mortuis, & vt vno verbo dicam, bona pariter omnia inuiderent.

Præsides in terras ignotas martyres transmittunt, ne ab aliquo funeris honore afficiantur

Cod. Vatic. & S. Mar. ad Mart.

20 Haud vero satis visum est superstitionis gentilitiæ cultoribus, tot modis in Martyrum corpora sæuire, nisi & hoc ad iniquitatis cumulum adderent, quo spem

Ossa Martyrum facinorosorum, & brutorū ossibus ne dignoscantur, permiscēt

ſpem omnẽ Chriſtianis præcluderẽt perquirendi eorum corpora, qui pro Chriſto ad ſanguinem vſq; decertauerant (quod conſtanti imperterritoque animo aggredi ſæpius vel morte ipſa contempta conſueuerant;) vt innocentium ſcilicet hominũ poſt mortem exuuias ipſis facinoroſorum cadaueribus aggregarent, & (quod ipſe horret animus) brutorum quoq; animaliũ oſſibus, veneranda piorum oſſa inſerere, ac inuicem permiſcere nullatenus dubitarent. Sed deteſtandi huiuſce facinoris ex approbatis ſelectiſq; hiſtoriarum paginis quamplura hic ad rem noſtram exempla ſuppetũt. Vt enim videre eſt in geſtis ſanctorum Vitalis & Agricolæ, qui ſub Diocletiano conſummati ſunt; pretioſa eorumdem corpora, ne a Chriſtianis dignoſcerentur, inter fœtida Iudæorum cadauera proiecta, & in eorumdem ſepulchra, quo penitus negligerentur, illata fuere: vbi poſtmodum a ſe reperta, honorificeque tumulata fuiſſe D. Ambroſius teſtatur his verbis rem totam proſecutus: *Inter Iudæorum ſepulchra reconditi fuerant, ne à fidelibus reperirentur. Chriſtum igitur confitentes, & pro eius gloria morientes, inter eos; qui eum negauerunt, indecore ſepulti ſunt. Locum autem qui omnes latebat, Chriſtus Dominus noſter mihi reuelare dignatus eſt; vbi ieiunijs, & orationibus plures habentes excubias inuenimus tandem pignora martyrum, prout mihi Dominus reuelauerat, tanquam inter ſpinas roſam legentes.* Huc item pertinere videtur, quod de quamplurimis Chriſti Martyribus, qui Cæſarauguſtæ ſub eodem Imperatore Diocletiano martyrio coronati ſunt, in eiuſdem Eccleſiæ Breuiario his verbis adnotatur: *Et vt tanquam criminoſos, hoc eſt, diuerſorum criminum reos, qui in carcerum ergaſtulis tenebantur, interfici iuſsit, Dacianus ſcilicet, & illorum corpora Chriſtianorum corporibus congeſta aggregari, & omnia ſimul ignibus cremari.*

S. Ambr. in exhort. ad Virg. & ep. 55

Corpora SS. Vitalis, & Agricolæ inuenta.

Breu. Cæſaraug. lect. 6.

21 De martyribus Iuliano & Celſo, qui ſub eodem martyrium perpeſſi ſunt, idipſum in eorundem apud Surium actis, & quidem his verbis expreſſum reperies: *Hæc videns Præſes, conuocans omnes magiſtratus ciuitatis, iubet omnes cuſtodias perſcrutari, & perſonas iam morte dignas in Amphitheatrum intromitti, atque ſanctos Dei inter diuerſorum criminum reos & ſacrilegos decollari præcepit.* Nec vero ſilentio id prætereundum videtur, quod de Tharaco, Probo & Andronico, qui ſub Diocletiano in agone pro Chriſti fide ad ſanguinem vſque inuicto animo perſtitere, conſcripta eorum geſta perpetuæ memoriæ commendarunt, poſteriſque legenda exhibent, vbi iſthæc: *Sed inuidus quidam & ſceleratus iudex nobis inuidens ſanctorum reliquias, iubet corpora Martyrum profanis admiſceri corporibus, quæ fuerant interfecta a gladiatoribus, decem militibus mandans; vt ea ſeruarent.*

Sur. lib. 1. 9. Ian.

SS. Iulianus, & Celſus inter facinoroſos decollantur.

Sur. to. 5. 2. Octob.

22 Illud autem execrandum omnino eſt, quod apud Sozomenum de Martyrum Euſebij, Neſtorij & Zenonis reliquijs enarratur, quæ profanis iumentorum oſſibus permixtæ fuere, vt idem refert auctor: *Reliqua autem oſſa,* inquit ipſe, *quæ ignis neutiquam abſumpſerat, oſsibus camelorum & aſinorum, quæ ibi proiecta erant, admiſcent, adeo vt perdifficile eſſet ea inter oſſa reperire.* Nec quiſquam interim admirari debet, dum iſthæc ſub Iuliano Apoſtata contigiſſe legit, cuius iuſſu ijdem Martyres interfecti ſunt. Impius enim ille Imperator, vt hiſtoriæ perhibent, longe amplius quam ipſimet gentiles Chriſtianæ religionis cultui, Chriſtique, ac Martyrum gloriæ inuidens, eo furore in Chriſtianos exarſit, vt eos de medio tollere, eorum penitus abolere nomen ac memoriam ſecum ipſe cogitauerit, totoque id conatu præſtiterit. Quapropter ad abſterrendos a ſincero religionis cultu Chriſtianorum animos, impius homo, non modo eorum corpora humari haud vmquam permiſit, ſed vbi iam humata fuiſſent, quantocyus perfodi ſepulchra, indeque cadauera extrahi, ignibus inijci, ac beſtijs tradi, alijſque modis venerandas iugiter diſpergi reliquias, & fere ad nihilum redigi, omnem mouendo lapidem quo nil prorſus intentatum relinqueret, iniquiſſimis toto orbe promulgatis edictis præcepit, Gregorio Nazianzeno huius rei teſte, qui in Oratione, quam aduerſus eumdem Iulianum ſcripſit, hæc vtique non abſque intimo animi dolore ac lacrymis exprimit: *Non iam ſanctorum inciſorum præcordijs impuros porcos immittent, vt ſimul & pabulo & præcordijs expleantur. Non iam Martyrum ſepulturis ignem admouebunt, vt per eorum ignominiam alios à certamine deterreant. Non iam ſanctorum*

SS. Euſebij, Neſtorij & Zenonis reliquiæ iumentorum oſſibus permiſcentur.

Sozom. hiſt l. 5 c. 8.

Iulianus Apoſtata Reliquias Martyrum promulgatis toto orbe edictis abolere nititur.

Gregor. Naz. Orat. contr. Iul.

Contumeliæ illatæ SS. reliquijs.

reliquias cum oſsibus contemptiſsimis per contemptum permixtas flammis abſument, aut in ventos mittent, vt eos honore talibus hominibus debito ſpolient. Alludit nimirum Gregorius, dum hæc lamentabundus recitat, ad ea, quæ Palæſtinis ſub Iuliano Martyribus contigiſſe Theodoretus tradit his verbis: *Aſcalone & Gazæ, quæ ſunt Vrbes Palæſtinæ, primum virorum ſacerdotali dignitate ornatorum, & mulierum perpetuam virginitatem profeſſarum ventres diſcindunt, deinde farciunt hordeo, ad extremum eos porcis deuorandos obijciunt. Sebaſtæ in Palæſtina Ioannis Baptiſtæ tumulum aperiunt, oſſa tradunt igni abſumenda, & cineres paſsim diſpergunt.* Porro id ipſum de venerandis ſanctiſſimi Ioannis Baptiſtæ Præcurſoris oſſibus, quæ grauem ſub immani principe contumeliam perpeſſa ſunt, Rufinus narrat: *Iuliani,* inquit, *temporibus veluti relaxatis frænis efferbuit in omnem ſæuitiam feritas paganorum: ex quo accidit, vt apud Sebaſten Palæſtinæ vrbem ſepulchrum Ioannis Baptiſtæ mente rabida, & funeſtis manibus inuaderent, oſſa diſpergerent, atque ea rurſus collecta igne cremarent, ſanctos cineres pulueri intermixtos per agros & rura diſpergerent.*

Theodoretus.

Crudelitas in Sacerdotum & virginum cadauera.

Rufin. lib. 2. cap. 28.

Sepulchrum S. Ioannis Baptiſtæ a gētilibus euertitur, oſſa cremantur, & cineres diſperguntur.

23 Quod vero de ſacris Præcurſoris Chriſti pignoribus a Iuliano mortalium nequiſſimo ſuo è loco exturbatis iam ſupra diximus, eadem prorſus iniuria ac probro affecta fuiſſe celeberrimi quondam Prophetæ Eliſæi oſſa, Nicephori auctoritate didicimus: acta inſuper Artemij a Surio prolixiori ſermone relata, hæc habent: *In ciuitate quidem, quæ olim vocabatur Samaria; poſtea vero & condita fuerat ab Herode, & appellata erat Sebaſte, oſſa Prophetæ Eliſæi, & Baptiſtæ Ioannis, vt putabant, è loculis educentes, & cum immundis brutorum oſsibus commiſcentes exuſſerunt, & cinerem in aërem cribrarunt ac ventilarunt.* Immania autem ſacrilegia, hæc impia nefandorum hominum manu perpetrata fuiſſe, non Iuliani dumtaxat temporibus, ſed ipſo inſuper velut impietatis architecto iubente ac inſtigante, haud obſcure ex ijs colligitur, quæ ipſemet in ſuo Miſopogone narrat, cum dicit: *Deorum templa,* ethnici nimirum Syri, *reſtituerunt, ſepulchrum verò Atheorum,* (ſic nominat ſepulchra Martyrum) *ſigno à me nuper dato euerterunt, ita elati & erecti animis, vt ſcelera eorum, qui Deos violarent, acrius etiam, quam mea ferebat voluntas, vindicarent.* Audiſti ex Apoſtatæ ipſiuſmet ore, quam acerbam martyrum oſſibus, & Chriſtianorum ſepulchris, hic hæreticorum, qui ſacras adhuc impugnant reliquias, anteſignanus cladem indixerit; ad reuocandos nimirum ab inferis rediuiuos abolitos gentilitiæ ſuperſtitionis errores, & orthodoxæ fidei religionem extirpādam. Sed ſanctorū oſſa dum petulanter cōculcat, contra impium hominem è Cælo dimicatum eſt, & ab his, quibus inſultauerat viuus, idem moriens tandem funeſtam in Perſide plagam accepit, & qui martyribus ſepulcri gloriam inuiderat, infelix è bello rediens, atque inglorius vix ad ſepulchri gratiā receptus eſt. Sed hic præſtat Gregorium Nazianzenum impij Iuliani funus è Perſide, vbi occiſus fuerat, Tarſum Ciliciæ, vbi ſe condi iuſſerat, proſequentem attentis auribus excipere: *Exagitabatur à populis,* inquit, *& vrbibus publiciſque & ſcurrilibus vocibus. Mimi & hiſtriones eum ducebant, probriſque à ſcena petitis, ac ludibrijs inceſſebant, eique fidei abiurationem, & cladem, vitæque finem exprobrantes, nihil denique ex eis non facientes, ac dicentes, quæ huiuſmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare conſueuerunt: quoad tandem Tarſenſis ciuitas eum excipit, haud ſcio quomodo & quam ob cauſam hac contumelia mulctata. Hic illi templum infame, tumuluſque impurus & execrandus, ac ne piorum quidem oculis ſpectabilis.* Hæc Nazianzenus in execrandum, ac impium hominem quot verba, tot iacula intorquet, neque hæc vna calamitas in patratorum illi ſcelerum pœnam obtigit, ſed & alia inſuper grauior, eodem teſte Gregorio, nam qui Chriſtianos cum viuentes, tum mortuos inſectatus iugiter, nec loco conſiſtere paſſus fuerat, eiuſdem deinde oſſa licet tumulo illata haud vnquam quieſcere permiſſa ſunt, ſed terra ipſa inſolito tremore ac fragore concuſſa, infame illud cadauer ſua intra viſcera retinere non ſuſtinens, abijcere ac euomere quid velut prophanum, atque abortiuum conata eſt; ſed portentum eiuſmodi condigno orationis ſtylo Nazianzenus in hæc verba perſtrinxit: *Non multum temporis interceſſerat, cum impium illum & ſacrilegum* (nempe Iulianum) *ad Perſas vis numinis vltrix ablegat; illicque cauſam diſceptat: & quem magnificum, & honoris cupiditate flagrantem tranſmi-*

Item oſſa Eliſæi Prophetæ.

Niceph. in Act.

Sur. lib. 5. 10. Octob.

Iul. in Miſop.

Funus Iuliani Apoſtatæ, qui honori ſepulchrali martyrum inuiderat, populi probris ac ludibrijs inceſſunt.

Gregor. Naz. orat. 2. in Iulianum.

Eius cadauer poſt ſepulturā terræmotu excutitur.

Naz. orat. 21. in laud. Athan.

transmiserat, eundem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permouentem, immo vt mihi quispiam narrauit, nec ad sepulturam assumptum; sed à terra, quæ propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum æstuque vehementi proiectum in sequentis, vt opinor, supplicij præludium. Hæc in cadauerum effossorem, & sacrarum contemptorem reliquiarum Nazianzenus, sed ad rem nostram si libet redeamus.

24 Neque omittendum hic est, quod Tertullianus in Apolog. adnotauit, eiusmodi videlicet cadauerum effossionem a gentilibus perpetrari in eorum potissimum ferijs, vel potius furijs, vt idem Tertullianus ibidem nominat, consueuisse, nempe; *Ipsis Bacchanalibus furijs, nec mortuis,* inquit, *parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, & asylo quodam mortis iam alios, iam nec totos auellant, dissipent, distrahant.*

Festis Bacchanalibus Christianorum cadauera effodere, ijsque insultare gentiles assolent.

Tertull. in apolog.

25 Vides ex iam enarratis, amice Lector, quousque insana barbarorum hominum impietas prosilierit, vt suprema humanitatis officia, quæ hominibus ipsæmet aliquando feræ præstiterunt, contra fas omne subtraxerint. Vt enim luculenter insignem Tobiæ pietatem in cadaueribus humandis Ambrosius celebrans ait: *Feræ hanc humanitatem corporibus detulisse produntur, homines denegabunt? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi iam non possit reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestijs consortem naturæ.* Quam immane igitur scelus, homines humanitatem ipsam exuere, quam siluestres vltro belluæ humanis præstare cadaueribus naturæ ipsius magisterio didicere.

Ipsæmet feræ humanitate erga cadauera superant gentiles.

S. Amb. lib. de Tob. c. 1.

26 Et Dæmone quidē instigante, qui Christi, sectatorumque eius virtutem, ac gloriam ferre non poterat, beatorum Martyrum corpora post tormentorum superata certamina a carnificibus eiuscemodi supplicio addicta fuere. Vt enim acri orationis stylo inuehitur Chrysostomus in quoddā simulacri Apollinis, quod in Daphne olim colebatur, exhibitum Iuliano Imperatori responsum, vt inde videlicet celeberrimi Martyris Babylæ reliquias quantocyus exturbaret, quarum vi dæmon obmutescere coactus, inglorius inter idola remanserat, eiusdemque oracula a confluentibus solicite requisita præpediebantur: hæc autem sunt verba Chrysostomus: *Quid scelestius his mandatis fieri possit? insolitas dæmon sepulchrorum expoliationis leges inuehit. Quis vnquam mortuos eiectos audiuit? Quis anima destituta corpora sedibus pelli iussa vidit, quemadmodum hic imperauit, & communes naturæ leges funditus euertit? Sunt enim apud mortales omnes hæ leges communes; vt qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur, ac sinu magnæ omnium matris obuoluatur: dæmon autem sublata persona, communia naturæ dogmata palam oppugnat.* Hucusque Chrysostomus detestandam Iuliani impietatem, irritosque ipsorum dæmonū conatus disertissimis verbis perstringens: ex quibus palam fit lectori, dæmonis plane impulsu beatis Athletarum Christi cadaueribus ab Apostata nequissimo, licet res illi haud ex voto contigerit, vt iam diximus, bellum fuisse indictum: sed ad vlteriora progrediamur.

Idolum Apollinis S. Babylæ mart. reliquias è Daphne exturbari iubet.

Chrysost. hom. 10. de S. Bab.

Dæmon communium naturæ legum oppugnator.

CAP. V.

Martyrum corpora igni traduntur.

1 APVD gentiles, qui infensi iugiter Christianorum nomini extitere, in more illud positum fuit, vt Christi Martyres, eorumque corpora igni absumenda traderent; quod in pluribus, quæ passim leguntur, eorumdem actis, tum ipsorum iussu persecutorum, tum prompta ministrorum manu præstitum fuisse nouimus. Cum enim illi Christianos omnes magos esse arbitrarentur, magicisque incantationibus, ac dæmonum præstigijs dementatos mira quæque ac portentosa eosdem patrare affirmarent, pœna alioqui magiæ sectatoribus, legum tenore inflicta, ignis videlicet, in eos animaduertere consueuerant. Hac vero olim pœna Deo æquissimo scelerū vindice Iosias Rex ille Iudæorū pietate, ac religionis zelo præcipuus sacerdotes sacrilegos nec non idololatras æmulādo ad posteros trāsmisso exēplo affecit. Tulit enim, iuxta id quod longe ante prænuntiatum fuerat, eorūdem e sepulchris ossa, & vt Scriptura testatur, *super altare combussit*, & su-

Christiani tāquam venefici pœna ignis ab Ethnicis afficiuntur.

Paul. l. c. l. 5. sent. tit. 23.

Iosias Rex Iudæ sacerdotū idololatrarū ossa in altari comburit.

4. Reg. 23.

ſuper excelſum, quod Ieroboam fecerat in Bethel, & polluit illud, cum tamen intactum prorſus Prophetæ illius tumulum ſubſiſtere voluiſſet, cuius voce, vel vt melius dixerim, diuinitatis oraculo, quod Ioſias tum demum præſtitit, ipſemet Deus multa ante ſecula prædixerat. *Venit*, Scriptura loquitur, *vt vir Dei de Iuda in ſermone Domini in Bethel, Ieroboam ſtante ſuper altare, & thus iaciente; & exclamauit contra altare in ſermone Domini, & ait: Altare, altare hæc dicit Dominus: Ecce filius naſcetur domui Dauid Ioſias nomine, & immolabit ſuper te Sacerdotes excelſorum, qui nunc in te thura ſuccendunt, & oſſa hominum ſuper te incendet.* En vltrix pœna, cui ſacrilegi homines, & qui idololatriam ſectantur, diuino impellente numine ſubijciuntur; zelus Dei piũ Regem inflammat contra idololatriæ impietatem, & dum ſacro igne ſuper altare prophanorum hominum oſſa incendit, gratum, acceptumq; Deo ſacrificium offert in odorem ſuauitatis.

Sacrilegi homines igni addicuntur.

Reg. 4. c. 23.

2 Hoc tamen in Chriſti Martyres animaduertendi genus, eam præſertim ob cauſam adhibitum eſt, ne venerandas eorundem reliquias, quas auide requirebant Chriſtiani, ſepulchro recondere, religioſoque, vt par erat, cultu proſequi valerent, quod ijdem ſummopere præoptabant, Martyrum enim memoriam ac cultum omnem, eorundem abſumptis igne corporibus, ſe abolituros perperam rati gentiles, in id totis viribus contendebant: hac vna enim permoti cauſa, vt Euſebius ait, *ſe Chriſtianorum cadauera vaſtare, comburere, demergere nequiſſimi homines profitebantur*, eo nimirum conſilio, ne vlla reſurrectionis ſpes illis reliqua fieret: & vt viam omnem fidelibus præcluderent, religioſum, promeritumque athletarum Chriſti reliquijs obſequium deferendi. Quanto vero animi ſtudio in id Chriſtiani iugiter incumberent, & quo doloris ſenſu afficerentur, cum Martyrum corpora abſumi viderent, nec vindicare ab igne, nec debitum eis cultum vlla ratione impendere liceret, diſertis vtique verbis Auguſtinus teſtatur, dum ait: *Tamen apud fratres luctus ingens erat, quod nulla dabatur poteſtas Sanctorum funeribus iuſta perſoluendi, nec occulte ſubtrahere aliquid crudelium cuſtodum vigiliæ permittebant. Atque ita cum illos, qui occiſi fuerant, in dilaceratione membrorum ſuorum, in conflagratione oſſium, in diſperſione cinerum, miſeria nulla contingeret, iſtos tamen, qui nihil eorum ſepelire poterant, magna miſeria cruciabat; quia nullo modo illis ſentientibus, ipſi quodammodo ſentiebant, & vbi iam illorum nulla erat paſſio, erat iſtorum miſera compaſſio.* Hæc Auguſtinus, dum illatas martyrum cadaueribus contumelias amariſſimis verbis deplorat.

Cur Martyres a gentilibus ad ignem condemnarentur.

Euſeb. lib. 5. c. 1. in fine.

Chriſtiani grauiter dolent corpora martyrũ ignibus abſumi.

D. Aug. de cura poſt mort. c. 8.

3 Inſignem vero Chriſtianorum erga beatos Martyres pietatem luculenter Chryſoſtomus deſcribit, piaque Antiochenorum ſtudia commemorat, qui vt corpora Romanorum militum Iuuentini & Maximi in eadem ciuitate ſub Iuliano Apoſtata coronatorum, officioſe è carnificum manibus abrepta, condigno honore colerent, quæuis ſubire pericula non dubitarunt: *Poſt beatam*, inquit, *illam cædem, quidam etiam cum ſalutis periculo, athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipſi viui Martyres, vt eorum reliquias curarent decenter. Nam quamuis non occidebantur, optaſſent tamen mori potius, quam vt corpora illa relinquerent inhumata.* Verum quoniam non eſt conſilium contra Dominum, haud deſtitit quandoque Deus miris vtique modis aberrantes a recto rationis tramite mortalium cogitationes, & conſilia gentium eludere, & Martyrum reliquias ab omni iniuria vindicare, vt ex apponendis infra exemplis conſtabit.

Antiochenorum ſtudium in humandis corporibus SS. Iuuentini, & Maximi.

D. Chryſ. orat in SS. Iuuent. & Max. mart

Deus vana gentium conſilia diſſipat.

4 Acturi igitur de Martyribus incendio abſumptis, ab ijs potiſſimum enarrationis exordium faciamus, qui iure merito innumerabilium Romanæ Eccleſiæ Martyrum duces, & primitiæ fuere; hi quippe apud Neronem de Vrbis incendio per calumniam delati, vario mortis genere, ſed flammarum præſertim ſupplicio, eodem iubente affecti ſunt. Quorum illuſtre martyrium ex Cornelio Tacito, licet infenſo Chriſtiani nominis hoſte, in Martyrologio Romano eiuſcemodi notis exprimitur, & quot verbis, tot pariter victoriæ palmis ac trophæis decoratur: *Romæ commemoratio Sanctorum plurimorum Martyrum, qui ſub Nerone Imperatore de Vrbis incendio per calumniam accuſati, diuerſo mortis genere ab eodem iuſſi ſunt ſæuiſsime interfici: quorum alij ferarum tergis contecti, laniatibus canum expoſiti ſunt: alij crucibus affixi: alij incendio traditi; vt vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis deſeruirent.*

Chriſtiani ſub Nerone de Vrbis incendio falsò accuſati varijs ſupplicijs afficiuntur.

Tac. Annal. lib. 15.

Martyr. Rom. 24. Iul.

nirent. Erant hi omnes Apostolorum discipuli, & primitiæ Martyrum, quas Romana Ecclesia fertilis ager Martyrum ante Apostolorum necem transmisit ad Dominum. En primus militum Christi in Vrbe flammis interemptorum triumphus, vt vere possent exultabundi iisdem verbis Prouerbiorum sibi ob partam victoriam gratulari & concinnere: *Transiuimus per ignem, & eduxit nos in refrigerium.*

5 Post inuictos autem Christi athletas, quos hactenus memorauimus, igni quoque traditus fuisse legitur præclarus ille Polycarpus Smyrnensis Episcopus, & beati Ioannis Apostoli discipulus; qui cum in Amphitheatro sub M. Aurelio, & L. Commodo coniectus in ignem fuisset, & ab eodem nil prorsus læderetur, gladio tandem confossus, gloriose Martyr pro Christo occubuit. Eius tamen corpus, Iudæis postulantibus, iterum igni traditum est, vt penitus absumeretur, nec pignus optatissimum Christianorum venerationi pateret. Insigne vero, ac satis nunquam celebrandum beati eiusdem Martyris certamen a Smyrnensi Ecclesia luculento sermone descriptum his plane verbis Eusebius recitat: *Nam certi homines Nicetem patrem Herodis, Daliæ fratrem submonebant, vt Præsidem exoraret, ne corpus eius cuiquam daret, ne Christiani, inquiunt, Crucifixo illo derelicto, hunc venerari incipiant. Atque hæc Iudæis submonentibus, obnixeque instantibus aggressi sunt. Iudæi autem nos, quibus in animo erat illum ex igne eximere, accurate obseruabant. Censor autem cum videret Iudæos instare contentius, corpus Martyris in medio poni, & vt gentium mos fert, igne comburi iubet.*

S. Polycarpus ab igne diuinitus seruatus gladio confoditur.

Martyr Rom. 7. Kal. Febr.

Iudæis instantibus eius corpus igne consumitur.

Euseb. hist. l. 4. cap. 14.

6 Martyres insuper quamplurimi sub Seuero Imperatore in Africa palis alligati suum inter flammarum globos consummauere martyrium, vt videre est apud Martyrologium Romanum. Ex quo factum est, vt tunc temporis Christianos Sarmentitios, & Semaxarios ignominiæ causa appellarent; quia ad semiaxis stipitem reuincti sarmentorum ambitu crudeliter exurebantur, Tertulliano huius rei teste in suo Apologetico. Ex quorũ numero Martyrum fuere Iucundus & Saturninus vna cum Artaxio, vt Acta SS. Perpetuæ & Felicitatis nuperrime in lucem edita legenti fidem faciunt.

Christiani Sarmentitij, & Semaxarij per contumeliam appellantur.

Tertull. in Apolog. c. 50.

7 Potamidenam vero vna cum matre post exquisita quæque, ac inaudita tormentorum genera, quibus eius fides tentata est, igne comburi sub eodem Seuero iussam Eusebius refert, eodemque ex Martyrologio comprobatur. Porro Iulianus vna cum Euno famulo, Macarius, Neron & Isidorus, Decio imperante ob fidei confessionem exusti fuere. Inter hos Nemesius eodem sub Decio Imper. vna cum latronibus igni addictus martyrium compleuit; & ne eiusdem cineres seligi possent, facinorosorum hominum cineribus permixti sunt. Plurimos item Martyres sub Valeriano flammis iniectos fuisse Cyprianus in suis epistolis narrat. Quod mortis genus tres illos inuicti animi Martyres, Fructuosum scilicet Episcopum, Augurium, & Eulogium diaconum sub Imperatore Gallieno, & alios sexaginta duos, vel, vt in Martyrologio legitur duos & septuaginta, ad comprobandam fidei veritatem magna alacritate & constantia perpessos fuisse, compertum satis est ex actis nobilium Persarum Martyrum Marij & filiorum prolixius a Surio recitatis. Iidem vero Marius & filij eodem sub Claudio igne cremari iussi sunt, ne sepulturam videlicet post martyrij agonem consequerentur. Eandem mortis in Ægypto sententiam excepere Claudianus & Dioscorus sub Numeriano Imperatore. At sub Diocletiano innumeri pene recensentur Martyres, qui flammis consumpti in cœlum euolarunt, inter quos Anastasia virgo Romana præcipue eluxit, Irene pariter virgo, Peleus, Nilus & Elias Episcopi Ægyptij vna cum pluribus clericis, Artemon presbyter, Menna Ægyptius, de quo Martyrologium & Surius. Præmemoratis vero Martyribus nobilis instar coronæ accedit copiosa Nicomediensium Christianorum multitudo, qui tunc ad celebrandum Natalitium Domini diem in Ecclesia conuenerant: quorum triumphus inter flammarum globos luce ipsa clarior redditus his plane verbis a Martyrologio Romano contemplandus proponitur: *Nicomediæ passio multorum millium Martyrum* (in Menologio Græco legitur viginti millium) *qui cum in Christi Natali ad Dominicum conuenissent, Diocletianus Imperator ianuas ecclesiæ claudi iussit, & ignem circumcirca parari, tripodemque cum thure præ fori-*

Series multorum Martyrũ qui per ignẽ coronati sunt.

Martyr. 4. Kal Iun.
3. Kal. Mart.
8. Id. Sept.
19. Kal. Ian.

14. Kal. Ian.

Cypr. ep. 35. Martyr. 5. id. Aug.

12. Kal. Febr.

5. Kal. Mart.

Sur. 14. Feb.

Martyr. 5. Kal Mart.

8. Kal. Ian.
Non. April.
13. Kal. Octob.
8. Id. Octob.
Martyr. 8. Kal. Ian.

Sur. to. 6. 9. Nou.

Martyr. Rom.

Viginti millia Martyrum Nicomediæ cum Templo cõburuntur.

foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent, & Ioui thus adolerent; cumque omnes vna voce respondissent, pro Christo se libenter mori, incenso igne consumpti, eo die nasci meruerunt in cælis, quo Christus in terris pro salute mundi nasci dignatus est. Hæc ex Martyrologio.

8 Quoniam vero ipso Diocletiano, cui par & in Imperio consors, haud morum tamen crudelitate impar Maximianus extitit, permulti quidem Christianorum sub eodem flammis item exagitati leguntur; vti in Phrygia Adaucus & cum eo omnes vrbis vnius eiusdemq; ciues, de quibus Martyrologium Romanum his verbis meminit: *In Phrygia sanctorum plurimorum Martyrum vrbis vnius Ciuium, quorum dux erat idem Adaucus, qui cum omnes Christiani essent, & constanter in fidei confessione perstiterent, à Maximiano Imperatore igne consumpti sunt.* Quorum nobilissimum certamen describũt Eusebius, & Nicephorus. Eorumdem Lactantius quoque memoriam repetit, laudibusque celebrat, dum suam ipsorum gentilibus exprobrans sæuitiam, ait: *Vnus in Phrygia vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit.* Idem supplicium Cyriaca virgo passa est, de qua Romanum pariter Martyrologium 10. Maij. Eodem supplicio affecti sunt Alexander miles, & Antonina virgo, de quibus hæc apud Surium habes lectu quidem dignissima: *Furore percitus Festus, accendite, inquit, in fouea pyram vehementissime, & isti celeriter in illam conijciantur. Fecerunt milites, quod iussi fuerant, & Festo id factum retulerunt. Tum ille immisericors Præses iussit militibus Martyres ipsos pice illinire, & in pyram conijcere. Fecerunt ipsi quod Præses iusserat, & Alexandrum & Antoninam illuc coniecerunt. Iussit autem Præses & auidam picem supra pyram imponi, vt illi omnino comburerentur; atque vt ipsorum ossa in cinerem redigi possent. Iussit deinde foueam ipsam obrui, dicens: Ne mulierculæ istorum ossa colligere possint, sicut mos est Christianis hominibus facere, &c.*

(Integra ciuitas in Phrygia propter fidem a Maximiano Imp. incenditur. — 7. Id. Febr. — Euseb. lib. 8. c. 13. Lactantius lib. 6. c. 11. Nicephorus lib. 5. c. 10. — 14. Kal. Iun. — Sur. to. 3. 3. Maij. — SS. Alexander, & Antonina pice illiti combusti sunt.)

9 Hadrianus quidem etsi vna cum viginti tribus martyrium crurifragio cõsummauit, eius tamen sociorumque corpora flammis addicta sunt, quo illustrior eorumdem memoria fieret, vel ipsos inter cineres rediuiua, de quibus isthæc in Actis: *Maximianus autem iussit corpora eorum flammis exuri, dicens: Ne forte veniant Galilæi (sic enim appellabat Christianos) & tollant ea, &c.* Theodorus denique miles, & Ennata virgo sub eodem Maximiano Imperatore ad optatam martyrij palmam, medios per ignes nobili adaucti triumpho victores in Cælum aduolarunt, quibus Adibus diaconus sub Licinio adnumerandus est. Sub impio autem Iuliano ac nequissimo Christianæ fidei desertore, flammis crudeliter absorpti sunt præ cæteris Manuel, Sabel, & Ismael, in quos barbaram hanc prolatam ab illo fuisse sententiam legimus, vt nimirum post multiplicia, horrendaque tormenta transuerberati gladio vitam finirent, & statim deinde rogus quam maximus accenderetur, in quem eorum corpora proijcerentur, vt ne puluerem quidem Christianis extrahere liceret, etsi tentare id vltro voluissent. Sub Iuliano item Apostata, qui contumeliosæ sacrorum pignorum dispersioni, summa, qua præditus erat, animi feritate enixe operam dedit, haud imparem crudelitatis modum in Eusebium, Nestalium, & Zenonem martyres adhibitum fuisse Sozomenus refert, qui isthæc in facinoris eiusmodi detestationem habet: *Vt vero eos discerpserant, & corpora ita confregerant, vt cerebrum in terram efflueret, extra Vrbem deducunt ad locum, in quo animalia expertia rationis mortua proijci solent, atque accenso rogo, eorum corpora comburunt.* Postremo enarrationis loco subtexendi, & condignis laudibus excipiendi sunt Elpidius ordinis Senatorij, Philippus Episcopus, Seuerus presbyter, Eusebius, Hermes, & cæteri, qui sub eodem Iuliano, alijsque sæuissimis Imperatoribus per ignem transeuntes in refrigerij locum mirabiliter educti martyrium consummarunt.

(Sur. to. 5. 8. Sept. — S. Hadrianus cum socijs post crurifragium crematur. — Prid. Non. Sept. — Id. Nouemb. — 17. Kal. Dec. — 15. Kal. Iul. Sur. l. 3. 17. Iun. — Corpora SS. Manuel. Sabel, & Ismael à Iuliano Apost. igni adiudicantur. — Sozomen hist. lib. 5. c. 8. — Martyr. 16. Kal. Dec. 11. Kal. Nou.)

10 Quis interim, vel obiter saltem amice lector, quoniam flammarum, quibus martyres excruciati sunt, mentio incurrit, quis, inquam, totus ingemiscens non meminerit, crudelitatis dicam, an impietatis, qua contra Dei Ecclesiam furens impurus æque ac impius Henricus Octauus Anglorum Rex, Catholicæque fidei ac religioni acrius moribus, manibusque bellum indicens, sanctissimum Archiepiscopum Thomam Cantuariensem, qui quadringentis ante annis sub Henri-

(Sur. in hist. ann. 1537.)

Henric. VIII. Rex Angl. S. Thomæ Cantuarien. corpus è monumento extrahi, damnari, ac concremari iubet.

Henrico item eius nominis Secundo pari nequitia prædito, ob iurium Ecclesiasticorum defensionem gloriose martyrium consummauerat, carnificis manu ipso è monumento extractum, & in iudicium ad regium tribunal euocatum, damnatumque publice concremari, ac cineres in ventum protinus dispergi iussit. Audistin paucis perstrictam verbis, ò Lector, inauditam hominis omnium nequissimi immanitatem? His adde quæ Græcorum Schismatici, cum aduersus Catholicos Constantinopolitana in Vrbe demorantes grassarentur, sub impio Andronico Comneno eorumdem Imperatore, crudeliter præstitere. Vt enim Guillelmus Tyrius ex Latinis, & ex Græcis Nicetas Chroniata conscribunt: *Nec mortuis*, inquit Tyrius, *quibus omnibus parcere consueuit impietas, tuta erat quies; quos de monumentis extractos, per vicos & plateas, quasi illatas sentirent iniurias, distrahebant*. Sacro item in bello contra Albigenses cum nobilis quidā Catholicus interemptus fuisset, & Catholicorū ritu humatus, ab hæreticis deinde extractus de tumulo & per plateas distractus, bestijs & auibus expositus est. En præclara hæreticorum gesta, quibus cum fide pietatem pariter ac humanitatem se exuisse testati sunt.

Sarder. de schis. Angelic. Bull. Pauli Papæ III. de Henrico condemnat.

Græci Schismatici cadauera Catholicorum effodiunt & per plateas raptāt

Tyrius l. 22. c. 12. 13. Nicet. in Andron. l. 2 in fin.

Hist Albigen. cap. 63.

Albigenses hæretici eadē contumelia viri nobilis Catholici corpus afficiunt.

II Sed quorsum hic haud hominum memoria dignam Dunaan Homeritarum Regis barbariem orationis stylo perstringere, atque enarrare prætermittimus? Qui cum Iustini Senioris temporibus Christianos in sua ditione constitutos acrius insectaretur, Naagran ciuitate per dolum intercepta, rogare protinus ab incolis cœpit, vbinam eorum Episcopus degeret, qui nomine Paulus, eximiæ vir sanctitatis extiterat; cumque duobus ante annis obijsse eumdem didicisset, *non habens*, inquit auctor, *in quem iram immitteret, contendit ad puluerem, & iussit sepulchrum effodere, & illius corpus comburentes in aërem ventilare*. Verum vt illud quoque merito Prophetæ vaticinium adimpleretur dicentis: *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*. Per aquam pariter Beatorum Martyrum quamplurimi pro Christianæ fidei confessione ad regnum transire compulsi sunt: de quibus nobis infra dicendum superest, quo post recensitas tot illustrium certaminum coronas insano gentilium furori, qui Martyres ad triumphum prouexit, coronidem potius quam silentium imponere videamur.

Dunaan Rex corpus Pauli Episcopi effodit, comburit, & cineres dispergit.

Metaphrastes Surius 24. Octob.

Psal. 65. 12.

CAP. VI.

Martyres aquis merguntur & in puteos atque cloacas proijciuntur.

I HORRENDVM supplicij genus ab antiquis habitum est, si aquis quispiam immersus occūberet, quia nimirum cōsueto sepulturæ honore ac beneficio careret, quod singulis hominibus natiuo quodam iure terra exhibet. Quapropter ipsemet Aristoteles ait, *viros alioqui fortes, qui in mari moriuntur, eiusmodi mortis genus molestissime ferre*. Quod & Vegetius affirmat, dicens, *nullum militibus quondam, cum tot ac tanta sint mortis genera, acerbiorem quidem casum contingere potuisse, quam si ipsis inter pelagi vndas demortuis, absumenda eorumdem corpora piscibus insepulta proycerentur*. Quod quidem acerbissimæ mortis genus heroëm illum celeberrimum Achillem summopere detestatum fuisse apud Homerum legimus, cum se a fluuio Xantho absorbendum expauesceret: quem Scipio deinde apud Silium æmulatus fuisse videtur, qui cum a Trebia imminens sibi vitæ discrimen præsentiret, sublatis ad Cælum palmis ita peroraſse inducitur:

Acerbū mortis genus antiquis visum submergi aquis, & quare?

Arist. Ethic. 3.

Veget. l. 4. c. 44 in fin.

Achilles in periculo submergendi talem mortem deprecatur,

Iliad. 21.

Item Scipio.

Dij patrij, quorū auxilijs stat Dardana Roma,
Taline me letho, tanta inter prælia nuper
Seruastis? fortunæ animam hanc exscindere dextra,
Indignum est visum?

Sil. Ital. lib. 4.

Qua plane ratione Hippomedontem, dū inter vndas Theumesij amnis periclitaretur, his vocibus exclamantem poëta describit:

Et Hippodemon.

---- fluuio ne (pudet) Mars inclyte, merges
Hanc animā? segnesq; lacus & stagna subibo,
Ceu pecorum custos, subiti torrentis iniquis
Interceptus aquis? adeone occumbere ferro
Non merui?

Stat. Thebaid lib. 9.

2 Et vt pauca ex multis in medium proferantur. Nonne Æneas apud Virgilium ob Pallantem a Turno occisum, furore in Latinos correptus, isthæc fulmina

Aeneas Pallātis corpus piscibus escam fore metuens casum illius deflet,

mina potius quam verba valide intorquet:

Apud Virgil. Aeneid. l. 10.

Isthic nunc metuende iace: nõ te optima mater
Cõdet humi, patrioq; onerabit mẽbra sepulcro;
Alitibus linquere feris: aut gurgite mœstum
Vnda feret pisceʃq; impasti vulnera lambent.

Achilles Lycaoni in flumen proiecto tanquam de malo grauissimo insultat.

Quibus etiam illa Achillis Homeriani carmina respondent, dum Lycaoni Priami filio a se occiso, & in flumen proiecto, hunc in modum furibundus insultat:

Apud Homer. Iliad. φ.

Isthic nunc iace cũ piscibus qui tibi vulneris
Sanguinem lambent securi: nequete mater
Impositum lectis deflebit: sed Scamander
Feret verticosus in maris latum sinum:
Saltans aliquis per vndam sub nigrum horrorem percurret
Piscis quo deuoret Lycaonis album adipem.

Complura item suppetunt petita ex antiquitatum tabulis exempla, quibus palam comprobatur acerbissimum pœnæ genus cuiusuis conditionis homines ratos fuisse, si aquis submersi cum sepulchri iactura perijssent.

Idẽ in aquis exitium vt sũmum malorũ Thyestes Atreo imprecatur.

3 Quocirca fatale hoc, quod inter aquas naufraganti contingere consueuit exitium, vt summum malorum omnium, quæ misero cuiquam acciderent, Thyestes Atreo imprecatur: illud verò miserandum ac lugubre mortis genus procul a se fieri enixe Ouidius, naufragio imminente, deprecabatur:

Ouidius 1. Trist. 2.

Non lethum timeo, genus est miserabile lethi;
Demite naufragiũ, mors mihi munus erit.
Est aliquid fatoque suo, ferroque cadentem,
In solida moriens ponere corpus humo:
Et mandare suis aliqua, & sperare sepulcrũ,
Et non æquoreis p scibus esse cibum.

Propertius 3. Eleg. 5.

Antiqui nauigantes pretiũ sepulturæ è collo suspendebant in casum naufragij.

Et Propertius in Pæti obitu id vnum vehementer dolet; ingemitque, quod naufragio interceptus perierit. Adeo enim aquis absorberi antiqui horrebant, vt qui naufragium pati inter nauigandum pertimescerent, ne ab vndis proiecti sepultura carerent, aurum, aut quidquid auro æstimandum venit, è collo in sepulturæ exhibendæ pretium suspenderent, quam sibi impendi ab his vel oblato pretio peroptabant, qui fortuito in eorumdem cadauera incidissent, vt ex Synesio conijci videtur, ad Euodium fratrem scribente, vbi de nauigatione quadam diserte meminit, qua tempestatis, procellarumque vi actus in apertum vitæ discrimen venerat.

Synes. ep. 4.

Cur veteres extingui aquis adeo abhorrerent.

4 Verum præmemoratus Synesius aliam subinfert rationem, ob quam adeo apud antiquos supremum in mari fatum timeretur, rationem, inquam, ipso ex Homero mutuatam, nimirum quod animos quoque eorum, qui in aquis extinguebantur, vna cum ipsis corporibus interire ethnici crederent, ac propterea virum strenuissimum Achillem & in obeundis, perferendisque vltro constanterque periculis audacissimum, mortem tamen ab aquis, quam exitialem nuncupat, perhorruisse tradit. Hanc vt effugerent milites, qui naui eadem cum Synesio periclitabantur, suomet potius gladio in auras animum effundere, quam in marinos fluctus proijcere maluerunt. Et inde Seruius pariter eodem ex Homero obseruat Æneam in immani illa tẽpestate, quæ Iunone instigante, oborta est, grauiter ingemuisse, nõ quidem ob mortem, quam libenti animo subire cupiebat, sed propter detestandam necem, quæ tunc sibi in mari, aquarum submersione contingeret, quod anima videlicet, quę igneę naturæ est, contrarij, aduersique elementi vi consumpta periret. Quapropter dispar olim cultus ratio ex Pontificum lege constituebatur inter eos, qui aut in mari necati, aut in mare proiecti essent, atque inter eos, qui in mari occubuissẽt, quoad persoluenda eisdem iusta, sepulturamque vti mos est, exhibendam. Ipse insuper Philo portentosum quiddã, & iugi commiseratione dignum existimauit, si quis in pelagi fluctibus diem obiret; de nece enim Flacci hominum nequissimi agens: *Satius est*, inquit, *in terra quam in mari perire*. Ex quibus colligi haud obscure potest, quam immane mortis ac supplicij genus antiqui reputarent, aquis quempiã absorbendum, omnimoda sepulturæ spe orbatum in profundum demergi. Hac autem potissimum animaduersione gentiles olim, quippe qui iacturam sepulchri adeo perhorrescebant, in Christianos quoque vti, ad auertendos a religione animos terroribus huiuscemodi consueuerant.

Malũt gladio perimi quam aquis submergi.

Ser. 1. Aeneid.

Æneas in periculo naufragij non mortẽ sed genus mortis deprecatur.

Grutherus de Iure manium lib. 1. c. 9.

Philo in Orat. contra Flacc.

Iactura sepulchri vt malorum pessimo Ethnici Christianos terrere conantur.

Torpes Martyr sub Nerone submergitur.

5 Vt nunc igitur (quod ad rem præsentem attinet) Martyrum beatorum certamina exponere incipiamus, qui aquis præfocati sunt, quis nescit Torpetem Martyrem in mare proiectum sub Nerone fuisse? de quo edita apud Mombritium acta hæc referunt: *Minister autem* 16. Kal. Iun.

tem

tem inuenerunt nauiculam modicam foris, & quia iam nullam vtilitatem facere poterat, miserunt in eam corpus iusti, & canem & gallum cum eo, & aquæ decurrenti dimiserunt, & tamdiu ibi steterunt, donec eam non viderent. In profundum item maris iacta sunt corpora Iuliani presbyteri, & Cæsarij diaconi sub Traiano, cum antea sacco inclusa fuissent, vt ex eorum gestis colligitur. Eodem sub Traiano B. Clemens Papa anchora ad collum alligata in mare demersus nobile martyrium consũmauit. Idem fere passi sunt alij quamplures sub Hadriano, de quibus hæc in Martyrologio: *Romæ natalis plurimorum Sanctorum Martyrum, quos S. Alexander Papa cum detineretur in carcere, baptizauit. Hos autem omnes Aurelianus Præfectus naui vetustæ impositos in altum mare deduci, & illic ligatis ad colla lapidibus, mergi præcepit.*

4. Kal. Nou.

SS. Iuliani, & Cæsarij corpora sacco inclusa mari merguntur.

Et S. Clemẽs Papa anchora ad collum alligata.

4. Id. April.

6 De fœmina præclaræ sanctitatis, nomine Aurea, in Martyrologio pariter enarratur, quod saxo ad collum alligato, sub Alexandro in mare deiecta portum salutis inuenerit. Quin immo sub eodem Imperatore Alexandro quamplurimi milites Tyberina apud Ostia in maris profundum præcipites acti, pro Christi fide certo naufragio donati sunt, vt in beati Eusebij presbyteri actis legitur. Sub Maximino Hieron, Leontius, Serapion, Selesius, Valerianus, & Straton eadem affecti sunt pœna: quibus Apollonium, & quinque alios eodem sub Maximino, necnon Restitutam sub Valeriano adscribere licet: sub Diocletiano autem Nicomediensium Martyrum corpora, sepulchris, in quibus reclusa iacebant, vt iam recensuimus, perfossis per summam Christiani nominis contumeliam in mare proiecta sunt.

Kal. Sept.

S. Aurea saxo ad collum ligato in mare deijcitur.

M. S. Cod. S. Petr.

Martyr. prid. Id. Sept.

Quamplurimi item Martyres eodem supplicio extincti sunt.

7 Romanum porro Martyrologium, eodem Eusebio teste, plurimorum memoriam repetit, quos sub immani Diocletiani eiusdem persecutione nauiculis impositos, pelagus viuos absumpsit: *Reliqua multitudo*, inquit Eusebius, *vinculis colligata, & à lictoribus in scaphis imposita in vastum maris gurgitem, fluctusque præceps proiecta fuere*. Præter hos Claudius Commentariensis, Nicostratus Primiscrinius, Castorius, Simplicius, & Symphorianus, necnon Adrianus Præses, Theoticus, & alij tres sub Diocletiano in mari submersi sunt. Quibus omnibus accedit insignis ille meritorum gloria reliquos inter Martyres Chrysogonus nobili & ipse sub eodem tyranno inter maris gurgites martyrio decoratus. Corpus vero inuictissimi Martyris Vincentij Leuitæ a feris ipsis, quibus vorandum sub Diocletiano expositum fuerat, mira Dei virtute seruatum; vbi resciuit Dacianus, excandescens ira illud protinus in mare proijci iussit. Quod quidem in eius gestis in hæc verba describitur: *Quo miraculo* (corui scilicet custodis, de quo infra dicetur) *percussus clamare cœpit: Heu quidnam est hoc? ne mortuum quidem hominem istum superare possumus: quinimmo quo maiori acerbitate in eum vtimur, eo efficitur gloriosior. Quoniam igitur fieri non potuit, vt in terris consumeretur, in altum mare demergatur, vt huius victoriæ magnificentiam mare ipsum obruat, ne quotidie omnibus ridiculus fiam. Deijciatur autem, quemadmodum parricidæ solent, in vtre ex bouis pelle confecto inclusum, saxisque magnis illigatum eius cadauer in altum mare demergatur; cumque nautæ ipsi multum maris tranarint spatium, in vndam profundissimam istius hominis cadauer deijciant, vt si quod Vincentij membrum reliquum est, illud pisces consumant, & deuorent*. Itaque pretiosæ Martyris reliquiæ, quemadmodum Dacianus fieri præceperat, conclusæ sunt, quas etiam in mare demersas fuisse in eiusdem Beati Vincentij Actis prolixius narratur.

5. Kal. Maij Euseb. hist. l. 8. cap. 6.

8. Id. Mart.

8. Kal. Dec.

Et S. Chrysogonus in mari submersus est.

Sur. lib. 1. 22. Ianuar.

S. Vincentij corpus, a quo feræ diuinitus abstinuerant, in mare proijcitur.

8 In Beatos autem Mennam, Hermogenem, & Eugraphum quam impietatis sententiam iniquus Galerius Maximianus protulerit, his notis apud Surium expressam videre est: *Quoniam autem magnus Menna adhuc viuus petierat ab Imperatore, vt eius corpus deponeretur Byzantij. De eo autem mandauit etiam ijs, qui tunc erant fideles, & erant ei alioqui familiares. Ei inuidens Maximinus vel ipsam sepulturam, iussit capsam construi ferream, & in ea imponi corpora Martyrum, deinde etiam in Maris profundum transmittere, ne forte, dicens, aliquid de iustis faciendis Galilæis prædixerit, & vt sic eius excideret prædictio &c.*

Sur. to. 6. 10. Dec.

Martyrum corpora capsæ ferreæ inclusa in mare demergũtur.

9 Alij quoque Martyres adnumerantur eisdem sub Imperatoribus Diocletiano, & Galerio in mare demersi, inter quos præcipui fuere Amphianus, Theodulus & Agathopedes, Callistus, Charisius vna cum alijs septem. Eiusdem quoque feralis edicti sententiam subiere Thodisia virgo, & Vlpianus, qui

Martyrol. 4. non. Apr. b

prid non. Apr

16 Kal. Maij

2. non. Apr.

S. Vlpianus culleo cum aſpide & cane inſutus ſub mergitur.

cum aſpide & cane inſutus culleo in mare demerſus eſt: quibus & alij plures adſcripti ſunt; inter quos eminet vir etiam nomine & merito præſtantiſſimus Lucianus, de quo iſthæc in recenſitis apud Surium Actis: *Maximianus autem admiratus eius perpetuam vſque in finem conſtantiam, iuſſit ijs qui in eiuſmodi rebus inſeruiunt, ipſum in mare iacere, cum magnum lapidem appendiſſent in brachio eius dextero, vt ſubmerſus nuſquam appareret, & corpus eius nullam aſſequeretur ſepulturam, nec iuſta ei fierent.* Licinio autem imperante ex Martyribus, qui ob confeſſionem ſubmerſi leguntur, Baſileus Epiſcopus, & Marcellinus puer præcipui fuere. In fluuios vero veneranda permultorum Martyrum corpora, vt ſupra ab Euſebio adnotatum eſt, & in Rhodanum præſertim proiecta ſunt, quod quidem ad rei noſtræ propoſitum non paucis comprobatur exemplis; maxime autem ex ſequentibus patet: Heſychij militis ſub Domitiano: Symphoroſæ ſub Hadriano: Aſilæ ſub Maximino: Sabini Hermopolitani ſub Diocletiano: Antoninæ virginis & Floriani ſub eodem Diocletiano: Quirini Epiſcopi & Martyris Sciſcienſis: Hermilij & Stratonici ſub Licinio: Quadraginta quoque Martyrum ſub eodem, de quibus in eorumdem Actis hæc leguntur: *At tyranni ſe mutuo conſpicientes, dixerunt: Si reliquias iſtas ita relinquimus, eas tollent Chriſtiani, & mundum vniuerſum complebunt. Age igitur ipſos in flumen proijciamus, &c.* En fidei Chriſtianæ contemptores, en martyrum hoſtes, en ſacrarum diſperſores reliquiarum, quo crudelitatis deuenere, dum martyribus triumphos ac gloriam, vitam inſuper ac ſepulturam inuident.

Sur. t. 1. 7. Ian. Et S. Lucianus appenſo ad brachium lapide.

6. Kal. Maij.

4. Non. Ian.

Euſeb. hiſt. l. 8. cap. 6.

Rhodanus innumeris in eo Martyribus ſubmerſis clarus.

Martyrol. 4. Kal. Dec. 15. Kal. Aug. 10. Kal. Feb. Id. Mart. Kal. Mart. Prid. non. Iun. Id. Ian. Sur. 9. Mart.

10 Porro inter flumina, quæ pretioſa hæc pignora, ſuo ſinu officioſa veluti manu excipiendo, eorundem contactu nobilitata pariter & conſecrata ſunt, Romanus Tyberis toto orbe celeberrimus, principem ſane locum iure merito ſibi vendicat. Huc enim præter recenſitos Martyres, quos ex eorundem actis nouimus, quamplurimos inſuper ex fidelium numero, Sublicio præſertim è ponte, ex quo facinoroſi olim homines omnique improbitatis labe affecti præcipites dabantur, pari crudelitatis ſententia exceptos proiectosq; fuiſſe credendum eſt: tales enim vt plurimum a gẽtilibus Chriſtiani ſumma licet vitæ innocentia ac morũ probitate præditi, habebantur. In ſacris tamen faſtis celebris horum tantummodo, annuaque memoria recolitur, Nicomedis ſcilicet presbyteri ſub Domitiano: Aſterij pariter presbyteri ſub Alexandro: Calepodij ſimiliter presbyteri ſub eodem: Quirini ſub Claudio: Claudij Tribuni ſub Numeriano: Maximi & Claudij fratrum, Præpedignę cum duobus filijs Alexandro & Cutſia ſub Diocletiano: Claudij item, Nicoſtrati, Symphoriani, Caſtoris & Simplicij ſub eodem: Simplicij & Fauſtini ſub eodem: Anthymi presbyteri & Tranquillini martyrũ, ac Zoe pariter ſub infeſtiſſimo eodem Imperatore; de qua haud omittendum eſt, quod eiuſdem in actis legitur, nempe: *Illi autem tollentes corpus eius, grandi alligatum ſaxo in Tyberim demerſerunt, ne Chriſtiani corpus eius tollant, & faciant eam ſibi Deam.* Pigmenius denique presbyter, qui Paſtoris titulo inſignitus erat, & ipſe in Tyberim ſub Iuliano Apoſtata proiectus ac demerſus martyrium compleuit: quo etiam apud Ameriam Secundus Martyr ſub Diocletiano proiectus eſt. Vides igitur amice Lector ſingularem Romani Tyberis prærogatiuam, tot quippe beatorum pignorum theſauris apprime locupletatus eſt, quot Martyres in eumdem necandos proijci contigit; haud aureas vero Tagi arenas Tyberis noſter inuideat, qui venerandas aureorum, immo diuinorum hominum reliquias ſuo alueo excepit, ab ijſdem benedictionis gratiam recepturus. Venerabilis enim inde magis apud Chriſtianos redditus eſt, quam apud gentiles ob quadraginta, & duos fluuios, qui ſuis eidem aquis tributum pendebant, ſacer olim haberetur.

Tyberis tot millium Martyrum contactu præ cæteris nobilitatus.

E ponte Sublicio præcipites dantur.

Martyrol. 17. Kal. Octob. 17. Kal. Nou. 6. Id. Maij. 8. Kal. Apr. 3. Non. Dec. 12 Kal. Mart. Ibid.

6. id. Nou.

Cod. Vat. & S. Petr. 5. Id. Maij. Prid. Non. Iul. 3. Non. Iul. Sur. to. 1. 20. Ian.

Gentiles SS. martyrum reliquijs inſultant.

9. Kal. Apr.

Kal. Iun.

11 Sed quoniam nunc de Martyribus mentio incurrit, qui aquis præfocati ad coronam euolarunt, Romæ quidem extat puteus, in quem laudatiſſimus Martyr ac Summus Eccleſiæ Pontifex Calliſtus ſub Alexandro principe ab impijs è feneſtra domus præcipitatus eſt. In puteum quoque pari decoranda martyrio Martha ſub Imperatore Claudio proiecta fuit. Verum & ipſaſmet interdum Vrbis cloacas, quæ quidem plures numero ſunt, ſepulchri loco excipiendis, fouendiſque Sanctorum Martyrum corporibus,

Calliſtus Papa in puteum præcipitatur.

Prid. Id. Oct.

In Vrbis cloacas innumeri proijciuntur.

ribus, cum ad contumeliam proijcerentur, inseruisse satis superque constat ex recolendis eorumdem actis: Feliculæ nimirum virginis sub Domitiano: Concordiæ beati Hippolyti nutricis sub Valeriano: Irenæi & Abundij, qui Concordiæ corpus ex cloaca, vt in condignum transferrent locum, reuerenti obsequio leuauerant: denique sacrum beati Sebastiani corpus in cloacam ipso sub Diocletiano, vt inter publicas sordes ignominiose putresceret, illatum fuit; de quo hæc in Actis præcipue leguntur: *Tunc ipsi milites tulerunt corpus eius noctu, & in cloacam maximam miserunt, dicentes: Ne forte Christiani eum sibi Martyrem faciant.* Complurium aliorum quoque Martyrum corpora, quorum nomina a nobis penitus ignorantur, in cloacas proiecta fuisse, vel ex eo manifeste conijci potest, quod nimirum apud plebem malcolentes olim homines, ijdemque nequissimi, quales, vt iam diximus, Christiani vulgo censebantur, primum per Vrbem ignominiæ causa tracti, ac miserandum in modum sub omnium oculis dilaniati in cloacas plerumque ob dedecoris notam, & ad malorum cumulum, proijci consueuerant; quod Herodianus Cleandri liberis, eiusdemq; amicis accidisse in ipsius Commodi Imperatoris gestis, in hæc plane verba enarrat: *Sed & liberi Cleandri, & quotquot illius amici fuerant, ad vnum omnes contrucidati, tractaque per Vrbem cadauera, & contumeliose habita, postremo in cloacas proiecta.* Idem plane infortunium præmemoratus auctor dum Heliogabali deinde gesta describit, de ipsomet Heliogabalo & Sæmide subtexit, sic autem inquit: *Cæterum Antonini & Sæmidis cadauera trahenda per contumeliam plebi tradiderunt, quæ diu per Vrbem raptata ac dilaniata, postremo in cloacas abiecta sunt, vt inde scilicet in Tyberim deferrentur.*

Id. Iun. — Id. Aug. — 9. Kal. Sept. — 13. Kal. Febr. — S. Sebastiani corpus in cloacam abiectum. — Sur. to. 1. 20. Ianuar. — Mos olim populo Romano malos homines per Vrbem raptare, & in cloacas proijcere. — Ea contumelia illata liberis, & amicis Cleandri. — Herod. lib. 1. in Comm. — Item ipsi Heliogabalo, & Sæmidi. — Idem lib. 5.

12 Sed quod ad rem præsentem attinet; vnco quidem antiquis temporibus damnatorũ corpora trahi per vicos Vrbis, & vias in more positum fuisse scriptores haud pauci testantur, & inter cæteros Lampridius in Commodo Imperatore, qui a furente acrius in ipsum Commodũ populo his vocibus acclamatum fuisse refert: *Carnifex vnco trahatur more maiorum, vnco trahatur*, dictum pluries. Sed perspicue id ex ipsis beati Martyris Sebastiani Actis colligitur, sub quorum finem hæc de sacri corporis reuelatione Lucinæ matronæ ab ipsomet diuinitus præstita recensentur: *In cloaca quæ est iuxta Circum quære, & ibi inuenies meum corpus, pendens in vnco*, quo scilicet tractum fuerat. Hac igitur ratione cum cæteris quoque beatis Christi Martyribus, quos in varias passim Vrbis cloacas proijci contigit a barbaris vtique hominibus actum fuisse haud vanis incertisque argumentis ad id asserendum permoti arbitramur. Et hæc interim studioso Lectori sufficiant, ad inhumanos gentilium mores comprobandos simul & improbandos, qui Christianorum corpora post cõsummata martyria, vt grauiori afficerentur iniuria, humari prohibebant. Ex his autem quæ a nobis hactenus enarrata sunt, eo magis mira ipsius Dei erga Martyres cura, & prouidentia singularis elucet, & pro merito satis numquam laudanda cultorum Christi pietas, iugis solicitudo ac studiũ in Martyrum reliquijs, quæ passim proijciebantur, haud absque certo vitæ discrimine vel inter ipsas persecutorum necnon carnificum manus diu, noctuq; perquirendis, ijsdemque honorifice tumulandis: vt palam omnibus ex iam dictis innotescit, & de quo potissimum a nobis infra differendum erit.

Lampr. in Comm. — S. Sebastiani corpus pendens in vnco quo tractum fuerat inuenitur. — Acta S. Sebast. apud Sur. to. 1. — Sæuitia gentilium in perdendis Martyrum reliquijs — Prouidentia Dei in ijs præseruandis. — Pietas ac studium Christianorum in ijsdem perquirendis, recondendisq;

CAP. VII.

Martyrum corpora à ferarum dentibus seruantur illæsa.

1
SPes vtique vana fefellit infensos Christiani nominis hostes, qui futurũ proculdubio sperabant, vt nouis ad sæuiendum modis quotidie adhibitis, adinuentisque, pietatem extinguerent, & Christi religionem tunc potissimum funditus perderent, cum beatorum Martyrum cultum, qui animis insederat, ac memoriam, quæ apud omnes iugiter vigebat, sacris eorumdem reliquijs insultando, ex orbe terrarum abolere contigisset. Nouerant quippe quantum incrementi fides Christiana cruore Martyrum imbuta, atque exemplis validis-

Cultum Martyrum abolere gentiles satagunt.

dissimè roborata, in dies acciperet, quidque militanti Ecclesiæ decoris & gloriæ ex recolendis eorumdem triumphis proueniret. Cum enim *pretiosa*, vt Psalmista ait, *in conspectu Domini sit mors Sanctorum eius*, haud vllo condigne pretio æstimandas athletarum Christi exuuias Christiani semper magni facere, vile prorsus ac nullius momenti rerum quarumcumque dispendium rati, cum de redimendis è barbarorum manibus, Martyrum reliquijs, oblataque ingenti auri copia ab omni iniuria vindicandis ageretur. Hinc inæstimabilem sacrorum pignorum splẽdorem ac dignitatem egregie Basilius expressit, cum de Martyribus loquens hæc habet: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticina habebantur abominationi contra mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ Sanctorum eius. In priori lege dicebatur Sacerdotibus, & Nazaræis: Non contaminabitur super vllo mortuo, & si quis tetigerit cadauer, immundus erit, & lauabit vestimenta sua. Nunc ẽ diuerso Martyris ossa si quis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps.* His merito laudum præconijs, venerandas Martyrum reliquias Basilius prosequitur, nempe, vt hæreticorum os loquentium iniqua, sicut habet Scriptura, obstruatur, qui Sanctorum cineres & ossa, velut quid futile ac profanum reijciunt, aspernantur, derident, atque conculcant.

Psal. 115.

Inæstimabile reliquiarum martyrum pretium.

S. Basil. in Psal. 115.

Reliquijs mortuorum Christiani haud polluũtur.

2 Porro eadem, qua nunc Nouatores hæretici insaniunt, impietate, Gentiles olim vanis superstitionibus dediti insanientes, martyrum beatorum corpora, profanas tanquam exuuias, & quid veluti abortiuum repellere, immundum pronuntiare, detestari, abijcere non dubitabant, quinimo feris interdum eorumdem corpora, vt crudelitati indulgerent, dilanianda offerebant: verum humanitatem, quam homines procul abiecerant, vel immites feræ, Deo auctore, didicerunt; quippe vt Ambrosius ait: *Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, quam homines frequenter denegarunt.* Immo Martyres ipsi, qui post diutinos cruciatus è periculis erepti apud Deum viuebant, corporum, quibus coniunctæ in laboribus quondam animæ fuerant, solicitam curam gessere; præmonendo nimirum exhibitis frequenter apparitionibus, eos qui viuebant, vt sepulturam quantocyus impertiendo ab impiorũ manibus eriperent, & tuto reponerent. Vt enim Augustinus monet: *Feruntur mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viuentibus, atque vbi eorum corpora iacerent inhumata, nescientibus, locisque monstratis admonuisse, vt sibi sepultura, quæ defuerat, præberetur.* Quorsum vero impij vel post mortem Martyribus insultare, & ipsis etiam cum feris ad intestina exercenda odia consilium inire ausi sunt? *Ferina enim*, vt cũ Seneca loquamur, *ista rabies est, abiecto homine in siluestrem animum transire.* Quorsum, inquam, Ecclesiam Dei, indicta non viuentibus dumtaxat pro religione, sed iam extinctis persecutione acrius impetere, pietatem omnem abnegantes non dubitant?

Hæretici impij contemptores reliquiarum.

S. Ambr. lib. de Tob. c. 1.

S. Aug. de cur. pro mort. hab. cap. 10.

Martyres post mortem suorum corporũ curam gerũt.

Sen. lib. de Clem.

3 Verum etsi mirabiles fuere interdum aduersus Ecclesiam, beatosque Martyres maris ipsius elationes, formidabilesque fluctuum procellæ subortæ sunt; quas ipso insufflante dæmone a tyrannis vbique terrarum excitari contigit: *mirabilis tamen in altis Dominus*, qui cum omnipotens sit, terminum mari arenã posuit; & *fecit ventis pondus*, singulari prouidentia illud præstitit, vt eorundem Martyrum perennis in Ecclesia extet, recolaturque memoria. Quamobrem ad Sanctorum reliquias custodiendas, seruandasque, cum occasio vrgeret, non modo homines, Deo volente, verum & ipsæ siluestres belluæ, marina monstra, volucres cæli, Angeli ipsi & superni ciues adiutricem operi manum exhibuisse visi sunt: vt vaticinium illud merito sit adimpletum: *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos*. De quo infra.

Memoria, & cultus Martyrũ incassum contranitente dæmone perennis erit.

Psal. 92.

Iob. c. 28. 25.

Sapien. cap. 5. 21.

4 Vt autem ab eo incipiamus, qui inter Martyres principatum tenet: de Stephano, inquam, Protomartyre in Luciani reuelatione sic legitur: *Ex Domini autem voluntate non tetigit vnum ex his non feræ, non canis, non auis &c.* De Martyribus Processo & Martiniano hęc apud Surium in Actis: *Cum vidisset autem illos beatissima Lucina, cum familia sua sequebatur eos vsque ad aquæductum, vbi etiam decollati sunt, & trunca eorum corpora relicta sunt canibus deuoranda; quæ eadem sanctissima matrona collegit, & condiuit preciosis aromatibus, sepeliuitque in prædio suo.* De Quirino in Actis Sancti Alexandri Pontificis, quæ apud eum-

S. Stephani protomar. corpus à feris diuinitus præseruatur.

Sur. t. 4. Iul. 2

Id. 3. Maij.

eumdem Surium describuntur, isthæc habes: *Iussit tyrannus manus & pedes eius amputari, atque ita demum capite plecti, & corpus eius canibus proijci, quod à Christianis raptum, humatum est via Appia in Cœmeterio &c.* De Beata Martyre Prisca hæc in M.S. eiusdem Actibus Cod. Later. *Inuenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum, & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aues, quæ vulgo aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur.*

Cod. Lat.

B. Priscæ corpus binæ aquilæ ab alijs bestijs illæsū custodiunt.

5 De Cyrilla autem Decij filia in Actibus Beati Laurentij isthæc: *Collegit autem corpus eius, canibus relictum Iustinus Presbyter, & sepeliuit cum matre eius.* De martyribus Gorgonio, & Dorotheo in Cod. M.S. Later. *In sequenti verò nocte corpora à canibus & lupis intacta rapuere, &c.* De Primo & Feliciano in Cod. pariter Lateranensi: *Corpora eorum proiecerunt inhumata canibus, & non feræ, neque aues, neque muscæ corpora eorum tangere potuerunt. Cum ergo non paucum temporis intercessisset, & sic preciosæ iacerent reliquiæ, quidam ex Christianis, qui Roma in transmarinas veniebant regiones, vbi sanctum vidissent, & eum statim agnouissent, non possent autem fallere custodum oculos, qui ad hoc ipsum manebant, quod esset eis imperatum, vt custodirent reliquias, ne ab aliquo surriperentur; donec essent deuoratæ à volucribus & bestijs, neque ipsi tempus obseruare neglexerunt, cum custodes quidem à somno victi fuere: tunc enim ipsi acceptis preciosis thesauris Romam denuo nauigarunt afferentes, &c.* Vides Lector, quo studio, quanta solicitudine ad custodiendas martyrum reliquias, & terra marique excipiendas Dei prouidentia euigilet, & omnipotentis dextera ad propugnandum iugiter præsto sit.

Sur. to. 4. 10. Aug.

SS. Primi, & Feliciani corpora ne muscæ quidem attigerunt.

6 Porrò lectu quidem dignissima sunt, quæ de Beatis Crispino & Crispiniano in eorumdem Actibus apud Surium recensentur: *Corpora eorum,* inquit Surius, *relicta sunt canibus, & auibus deuoranda, sed Christo ea custodiente nihil mali passa sunt. Eadem autem nocte, vt ferunt, senex quidam pauper, cui erat soror grandæua, ab Angelo admonetur, vt Sanctorum Martyrum corpora colligat, diligenti cura sepulturæ mandanda. Surgit senex nihil hæsitans; abit cum vetula sorore sua ad locum Martyrij: & quia apud Aronam fluuium Martyres perempti erant, facile poterant eorum corpora nauigio perduci ad eorum domicilium. Sed quid facerent rebus inopes, viribus imbecilli, quibus nec cymba erat, nec nauigandi indu?ia, nec facultas virium, quæ possent ipsa contra tractum fluminis ad se adducere. Vbi tandem noctu ad sacra peruenere corpora prorsus intacta, ecce nauiculam conspiciunt in littore, moxque multa concepta fiducia singuli singula tollunt, & tam inoffenso gradiuntur pede, vt videri possent non ferre onera, sed ferri ab oneribus. Imponunt nauiculæ corpora, eunt sursum contra impetum fluminis, & quidem celeriter, nullo neque gubernatore, neque remige freti. Postquam ad suum venere tugurium, clam illic cum multo gaudio sepeliunt, &c.*

Sur. to. 5. 25. Octob.

SS. Crispini, & Crispiniani cadauera canibus obiecta admonitu Angeli colliguntur ad sepulturam.

Eadem nauiculæ imposita aduerso flumine absque vllo remige ad locum sepulturæ deferuntur.

7 De Martyribus Quatuor Coronatis, hæc itidem apud Surium in eorumdē Actis reperies: *Iacuerunt diebus quinque: tunc pij Christiani venerunt, & collecta corpora sepelierunt via Lauicana, &c.* De virginibus Ruffina & Secūda isthæc prænominatus auctor: *Domini,* inquit, *gratia non defuit in Christum credentibus, etiam defunctis. Denique Plautilla matrona, in cuius prædio cæsæ sunt, vidit eas per visum sedere gemmatas in thalamo, & dicere sibi: Plautilla reuoca animum tuum à flagitioso cultu Idolorum, & impia incredulitate calcata crede in Christum, & abiens in prædium tuum corpora nostra, quæ illic inuenies, manda sepulturæ. Exurgens Plautilla peruenit ad locum, & inueniens sanctarum virginum corpora, nihil neque fœtoris, neque læsionis habentia, adorauit, & credidit, fabricauitque monumentum virginibus Christianis.*

Sur. to. 6. 8. Nou.

Id. to. 4. 8. Iul.

SS. Rufina & Secunda per visum Plautillæ mandant, vt sua corpora sepeliat.

8 De Luciano diacono in eiusdem iam recensitis Actis hæc habentur: *Ideoque verens insaniam Gentilium quidam Fortunatus presbyter nocte veniens, tulit corpus beatissimi Luciani diaconi, & sepeliuit eum in Crypta in Cœmeterio Prætextati.* De B. Martyre, ac virgine Martina in M.S. eiusdem pariter Actis sic dicitur: *Postquam verò ad locum, vbi sacrum corpus iacebat, ventum est, duas aquilas, alteram ad caput, alteram vero corpus custodientem inuenerunt.* Verum de Olympiade, & Maximo in B. Laurentij Actis quædam prorsus admiranda hunc in modum leguntur. *Itaque dies quinque ita iacuerunt (corpora nimirum canibus proiecta, sed canes non solum non attigere corpora eorum, sed etiam quosdam iuxta ea mugitus dederunt. Post diem quintum Abdon & Sen-*

Cod. Lat.

Cod. S. Mar. ad Mart.

B. Martinæ reliquias Binæ aquilæ custodiunt.

Sur. to. 4. 10. Aug.

& Sennen collegerunt & sepelierunt, &c.

9 Hoc idem venerandi funeris obsequium a canibus diuini numinis impulsu corpori S.Gordiani præstitū est, quod ijsdem sub Iuliano conculcandum ac discerpendum fuerat proiectum; quapropter Surius hæc scribit: *Præcepit* (Clementianus scilicet iudex) *ei caput amputari ante templum in tellure, corpusq; eius proijci ante Palladis ædem, vetuitque id sepeliri intra dies quinque, vt à canibus deuoraretur. Cum autem accurrissent canes, vlulatus edebant, nec ausi erant illud attingere, sed potius custodiebant. Venit itaque vnus ex familia eius noctu cū alijs Christianis, corpusque venerandum S. Martyris abstulit, & via Latina condidit, &c.*

Sur.to.3. 10. Maij.

S. Gordiani corpus canes attingere non audent.

10 Sed illud inauditæ pietatis officium maxime recolendum est, quod ipsimet canes B. Martyri Dulæ sub Diocletiano exhibuisse dicuntur; de quo in eiusdem Actis apud Surium id subditur: *Satellites igitur cadauer Martyris in torrentem deiecerunt; pastorum verò canes cum sancti Martyris reliquias odorati essent, vnus ex illis canibus venerandum illud corpus custodiebat, neque volucrem aliquam sinebat reliquias Martyris attingere. Alius verò canis pastoris pallium ore apprehensum ad sanctum Martyrem Dulam tegendum attulit. Hoc autem castello, quod illic erat, notum factum fuit. Venerunt igitur eius castelli habitatores, & sanctas reliquias collegerunt, &c.*

Sur to.3 15. Iun.

Mirum pietatis officium à canibus Dulæ Martyri occiso præstitum.

11 Sed his, quæ a nobis hactenus enarrata sunt, subtexere libet, quod de Martyribus Pamphilo & socijs in eorum Actis apud eundem Surium describitur: *Et quatuor quidem dies & totidem noctes iussu Firmiliani sanctissima Martyrum corpora exposita fuerunt bestijs carniuoris, cū autem Dei prouidentia, nihil ad eos accessisset, non fera, non auis, non canis, non aliquid aliud, sed salua permansissent & integra, iustum & conuenientem honorem consecuta, consuetæ mandata sunt sepulturæ &c.*

Pamphili, & sociorum cadauera à bestijs illæsa seruantur. Sur.13. Iul.

12 De Polychronio autem in Actis Beati Laurentij, quæ apud Surium leguntur, isthæc: *Eadem autem nocte venerunt duo subreguli, qui erant occulte Christiani, & rapuerunt corpus eius, quod proijci fecerat Dacius ante templum, & sepelierunt iuxta mœnia vrbis Babyloniæ.* De insigni item Hippolyto Martyre in supra recensitis B. Laurentij Actis hæc scribuntur: *Nocte eadem venit Iustinus presbyter, collectaque eorum corpora* (Hippolyti scilicet & sociorum) *eodem loco sepeliuit.*

Sur.to.4. 10. Aug.

Polychronij corpus duo subreguli sepeliunt.

Id. ibid.

13 Porro de Marcellino ac socijs sic in eodem Marcellino Anastasius: *Et exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris & diaconibus cum hymnis, & sepeliuit via Salaria in cœmeterio &c.* De Martyribus item Victore & Mauro hæc Surius refert: *Post dies sex misit* (Maximianus nempe) *Quæstorem suum cum militibus, vt viderent, num à feris belluis, aut serpentibus esset deuoratum. Venerunt illi, & corpus prorsus intactum, & inuiolatum inuenerunt, simulque duas bestias, alteram ad caput, ad pedes alteram corpus conseruantes; regreßique ad Imperatorem id illi indicarunt. Tum verò iußit sepeliri:* Sed illud omni admiratione dignum videtur, quod verbis hisce in eiusdem enarrationis pagina subiungitur: *Abiens igitur S. Marinus, alias Maternus Episcopus, inuenit illas bestias corpus seruantes, non aliter affectum, ac si hora eadem fuisset truncatum. Vt autem viderunt belluæ Marinum, cesserunt loco, & tamdiu illic hæserunt, donec ablatum esset corpus, & non longe ab ea silua humatum in pace.* Hæc ibi.

Anast. in Marcellin.

Sur.to.3. 8. Maij.

S. Victoris corpus illæsū & à bestijs custodiri intelligens Maximianus Imp. illud sepeliri iubet.

14 De inuicti autem Martyris Vincentij Leuitæ corpore a feris diuini numinis ope seruato hæc Prudentius in suo Peristephano hymno de eodem, eleganti carmine cecinit:

Prud. in Peristeph. Hym. de S.Vinc.

Sed restat illud vltimum,
Inferre pœnam mortuo,
Feris cadauer tradere,
Canibusque carpendum dare:
Iam nunc & ossa extinxero,
Ne sit sepulchrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque figat Martyris.
Sic frendit, & corpus sacrum
Prophanus (ah dirum nefas!)
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames,
Aut bestiarum, aut alitum
Audet trophæum gloriæ
Fœdare tactu squalido.
Quin si qua clangens improba
Circumuolaret eminus
Trucis volucris impetu
Depulsa vertebat fugam.
Nam coruus Eliæ datus
Olim ciborum portitor,

S. Vincentij corpus bestijs deuorandum etiam traditur.

Sed intactum coruus excubijs diuinitus præseruatur.

Hoc

Hoc munus implet sedulo,
Et irremotus excubat.

.Aug. ser. 3. S. Vinc. t. o.

De eodem Auguſtinus quoque in hæc verba ſermonem habet: *Datur nautis mergendum corpus in fluctibus, &c.* Sed fuſius memorandæ rei mentio fit in eiuſdem Actis apud Surium, a quo hæc recitantur verba: *Coruus autem quidam, ales, inquam, ille ignauiſsimus, & maxime ſegnis, è propinquo loco aduolauit, & ſanctum illud corpus cuſtodire cœpit, aliasque volucres grandiores volatu magno illuc irruentes impigre perſequens, è loco illo facile abigebat; quinimmo lupum quendam repentino curſu aduenientem ita repulit, vt ille terga vertens, repente ſubterfugit. Quo miraculo perculſus Dacianus, vt ſuperius dictum eſt, illud in mare demergi iuſſit. Sed priuſquam in aridam terram reuerſi eſſent, qui Martyris corpus in mare proiecerant, illud ipſum, quod proiectum fuerat, Chriſti manu ad terram appulſum fuit, qui ſtupore & metu correpti, illis ipſis reliquijs derelictis abierunt.* Et ſane quid maius ad conuincendos perſequentium animos quis vnquam vidit, aut certe hiſtoricarum rerum paginas perluſtrando aſſecutus eſt; portentum, quam aquilas & coruos, vt ſupra expoſuimus, aues nimirum carniuoras, quæ cadaueribus iugiter paſcuntur, & inhiant, Martyribus tamen noſtris iam mortuis honoris gratia ad cuſtodiam protinus adſtitiſſe, & ad repellendas cuiuſuis generis beſtias indefeſſo ſtudio excubaſſe?

ur. to. I. 22. an.

Tandem in mare projicitur, & ſponte ad terram appellit.

15 Sacris Pelagiæ reliquijs hoc idem fere contigiſſe Surius memorat hunc in modum: *Iuſsit*, Diocletianus ſcilicet, *Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla ſepultura honorari. Itaque proiectæ ſunt in montem Linatum nomine. Deſcenderunt autem quatuor Leones, & circa Pelagiæ oſſa conſederunt, à feris atque volucribus ea ſeruantes.* Et poſt enarratam reuelationem, qua diuinitus Epiſcopo ſacrum corpus innotuit, hæc ſubdit: *Abijt Epiſcopus Clino, cumque vidiſſet locum Beatæ Pelagiæ, vidit & Leones quatuor illi aſsidentes; qui cum Epiſcopum illum beatum intuiti eſſent, ei obuiam proceſſerunt, & ipſum ſubmiſsis corporibus adorarunt: beatus verò Epiſcopus ea re gaudens, exultanſque S. Pelagiæ reliquias ſuſcepit, & in montis ſublimiorem partem tulit, &c.*

Sur. to. 3. 4. Maij.

S. Pelagiæ reliquias quatuor leones cuſtodiunt.

16 De præclari autem ſanguinis, ac nominis pariter virgine ac martyre Bibiana Lippom. iſthæc verba meminit: *Tandem raptum*, corpus nempe, *à Ioanne presbytero ſepultum eſt in domo, vbi mater, & ſoror eius Demetria ſepultæ erant, iuxta Palatium Liciniani.* De Eulalia in Cod. M.S. Vat. ſic adnotatum habetur: *Poſt dies autem viri Religioſi noctu abſtulere corpus eius, non ſentientibus cuſtodibus, quod cum linteis, & aromatibus inuoluere.* De Parmenio, & ſocijs iſthæc in B. Laurentij Actis leguntur: *Audientes autem ſubreguli viri religioſi Abdon, & Sennen* (proiecta ſcilicet corpora in publicam viam) *venerunt noctu, & collegerunt corpora, condideruntque ea in prædio ſuo, iuxta Cordubam.*

Lippom. to. 4. S. Bibiana cõ...

Cod. M.S. Vat. Et S. Eulalia.

Sur. to. 4. 10. Aug.

Item Parmenius & ſocij.

17 De Paulo, & Iuliana martyribus in ſupra citatis eorundem Actis ſubditur: *Veniebant autem in eum locum lupi, canes, & volucres, & circa ſanctorum Martyrum corpora ſedentes, illa cuſtodiebant, cumq; muſcas & eiuſmodi animalia ſupra corpora illa ſedentia viderent, aues ipſæ alis ea expellebant, non permittentes, vt in ſanctis illis corporibus inſiderent. Itaque ſeptem dies & ſeptem noctes feræ & volucres cæli circa Martyrum reliquias conſederunt. Cæterum nunciata ſunt omnia hæc à militibus Aureliano, qui cum audiſſet: O furorem, inquit, peſſimum Chriſtianorum iſtorum, quos ne mortuos quidem ſuperare potuimus. Miſit igitur & milites ipſos* (cuſtodes nempe) *ac noctu illinc abduxit: neque enim volebat de die illos remouere, ne à Chriſtianis irrideretur. Cum vero dies illuxiſſet, exierunt Chriſtiani, & Martyrum corpora curantes, ſumptuoſe in pace condiderunt.* De B. autem Alexandro a canibus è flumine, in quod proiectus fuerat, educto, ac poſtmodum ſeruato, celebre illud eſt, quod apud Surium his verbis legendum exponitur. *Diuina prouidentia factum eſt, vt quatuor canes in fluuium illum veniſſent, & S. Martyris corpus inuentum è fluuio extraherent, ſuiſque linguis illud lambentes, ac prope ſedentes cuſtodirent. Vt autem beati Alexandri mater duobus milliaribus prope locum illum veniſſet, in quo Martyris corpus ſitum erat, duo illi canes occurrentes ipſi obuiam venerunt, & vterque vnus à dextera parte, alter à ſiniſtra mulierem ipſam ad filium recta deduxerunt.*

to. 4. 17. Aug.

Paulæ, & Iuliani corp. ribus beſtiæ per ſeptem dies ad cuſtodiam aſſident.

Sur. to. 3. 13. Maij.

B. Alexandri corpus in flumen demerſũ a quatuor canibus inde extrahitur.

18 Illud poſtremo loco ſubteximus, quod de ſanctiſſimo Epiſcopo, ac Martyre Staniſlao, cuius corpus membratim primo conciſum eſt, & deinde per agros diſſeminatum, eiuſdem Martyris Acta hunc in modum teſtantur: *Aquilæ mirabiliter*

Non. Maij.

S. Staniſlai membra conciſa, & diſperſa aquilæ tuẽtur.

biliter à feris defenderunt. Demum de martyribus Vitale, & Agricola isthæc D. Ambrosius recitat: *Sepulti autem erant in Iudæorum solo, intra ipsorum sepulchra. Illic igitur Martyris exuuias requirebamus, tanquam inter spinas rosas legentes*. Et hæc interim de sacris beatorũ Martyrum exuuijs, quæ tot modis a bestiarum dentibus, quantumuis fame exasperatis mirabili Dei virtute seruatæ sunt, exposuisse sufficiat, cum canes, lupi, immo leones ipsi, pro sacrarum reliquiarũ cultu in acie stetisse, ac omni feritate deposita contra earumdem insectatores diuinitatis impulsu decertasse videantur: sed ad vlteriora nobis procedendum nunc est.

D. Ambros. in exhort. ad virg. to 5.

Belluæ SS. reliquijs honorem deferunt.

CAP. VIII.

Martyrum corpora alijs permixta cadaueribus ab omni iniuria vindicantur.

1 PARRICIDARVM vtique pœna Christiani olim, licet insontes, mulctabantur, ita vt insepulta eorumdem cadauera iacerent, & sicubi forte tumulata fuissent, ipso velut tumulo, ac quietis beneficio indigna è sepulchris eruta, atque exturbata passim proijciebantur. Quod quidem moribus, legibusque statutum apud antiquos fuisse ex Quinctiliani declamatione ostenditur, cui titulus est, *Ossa eruta parricidæ*, ibi enim hæc inter alia enarrantur: *Sepulti ergo essent, & æterna quiete conditi iacuissent Parricidæ manes iuxta patris latus: vt quod dijs, hominibusque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant? Quem in pœna sua lex iubet viuere, huic tumulum, & exequias persolui fas fuit? &c. Nunc vnus superest dolor, quod parricida sepultus est, quod æterna quiete compositus sepulchro meo parricida patrem premit, &c.* Immo vero tamquam res è Cælo dijudicata fuisset, hæc subdit: *Vt primum accessi ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam apud inferos monstra in lucem redundare visa sunt*. hæc ibi.

Parricidas sepultura leges olim priuabant.

Quinctilian. Declam. 229.

Parricidæ cadauer terra euomit.

Haud alio igitur supplicij genere, quam quod impijs parricidis merito infligebatur, gentiles in Christianos animaduerti cupiebant, cum sacra cadauera alijs permixta conculcanda vtique proijcerent. Quod autem pœna hæc omnium acerbissima haberetur, ex populi contra improbos, scelestosque homines acclamationibus comprobatur; hinc illæ apud Lampridium in Commodum Imperatorem demortuum furentis vtique Senatus acclamationes: *Innocentes sepulti non sunt, parricidæ cadauer trahatur. Parricida sepultos eruit, parricidæ cadauer trahatur*; cum vero Pertinacis iussu, qui ei in Imperio successerat, corpus eiusdem noctu sepulturæ traditum fuisset, postera die Senatus his vocibus acclamauit: *Quo auctore sepelierunt? Parricida sepultus eruatur, trahatur*.

Vt parricidæ à gentilibus Christiani mulctantur.

Imperatores sepulchro eruuntur.

2 Quod autem hac potissimum pœna a gentilibus Christi cultores plecterentur, tanquam homines dijs, hominibusque inuisi, atque execrandi, testis locupletissimus est Tertullianus, qui primis illis temporibus floruit, quibus Christiana religio acerbissimos pertulit insectatores: is enim sub Seuero Imp. in suo pro Christianis Apologet. isthæc recitat: *Quotiens in Christianos desæuitis, partim animis proprijs, partim legibus obsequentes. Quotiens etiã præteritis vobis, suo iure nos inimicum vulgus inuadit lapidibus, & incendijs? Ipsis bacchanalium furijs, nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis iam alios, iam non totos auellant, dissecent, distrahant*. hæc Tertullianus. Qui in Scapulam quoque Africæ proconsulem, Carthagine Christianos acrius persequentem, vt ab incepto deterreat, hæc intonat: *Doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem, sicut & sub Hilariano præside, cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt, messes enim suas non egerunt*. hæc ille.

Tertull. in apol.

Insatiabilis in Christianos gentilium sæuitia.

Tertull. ad [...] *c. 37.*

3 Christiani igitur a persecutoribus, quippe qui eorum gloriæ inuidebant, ex vno interdum loco in alium transmittebantur, vbi nec de facie, nec de nomine cuiquam noti, haud Martyrum honore colerentur, postquam viriliter pro fidei confessione consummato certamine decessissent: vti iam supra de Martyribus Eustratio, & socijs a Lysia ad Agricolaum

Martyres i[n] terras ign[o]tas occiden[di] mittuntur, quare?

colaum transmissis enarrauimus, vt ibidem penitus ignoti martyrium subirent, & nemo esset, qui eorumdem sepulturæ, vti par erat, curam gereret. At vero horum corpora a Sancto Blasio illius regionis Episcopo sublata sunt, alioque perhonorifice translata; quemadmodum ipsemet Eustratius fieri testamento, quod scripserat pridie quam gladio consummaretur, præceperat, vt ijsdem in Actis videre est.

4 Quinimmo vbi iam defunctis coronatisque Martyribus promeritus cultus, atque obsequium deferretur, id manifestam religionis patriæ, Deorumque contumeliam rati, cadauera protinus è sepulchris exturbabant, proijciebantque. Cuius quidem rei testis est Eusebius, qui cum tormenta, & necem Christianis quibusdam ex Diocletiani Imp. familia inflictam descripsisset, hæc ad rem nostram addit: *Famulos illos regios post mortem decoro, & celebri funere mandatos, Imperatores rursus deintegro effodiendos, inque mare præcipitandos sententijs decreuisse; ne vt eorum ferebat opinio, quidam eos in sepulchris, & monumentis conditos, Deos esse reputantes, diuina veneratione prosequerentur.* Hæc ille, quibus aperte ostendit, gentiles ob id potissimum martyrum cadaueribus insultasse, quia eorumdem triumphis, & gloriæ inuidebant. Vnus ex his extitit impius ille Iulianus Apostata, Gregorio Nazianzeno teste orat. 2. in eumdem, qui omnimodam dedit, vt supra dictum est, gentilibus facultatem martyrum cadaueribus contumelias inferẽdi. Morem hunc autem ab ijsdem frequenter vsurpatum idem Gregorius insinuans, vt videlicet corpora martyrum alijs permiscerentur cadaueribus, ne dignosci ac coli possent, hæc addit: *Non iam Sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos spargent, vt eo honore, qui huiusmodi hominibus debetur, eos priuent.* Sed vt susceptæ iam enarrationis ordinem prosequamur.

Reliquiæ Martyrum è sepulchris eruũtur ob cultũ eis à fidelibus delatum.

Euseb. lib.8. hist.c.6.

Iuliano imperante gentilibus in Christianos fræna laxantur.

5 De Auxentio Martyre, qui inter Eustratij socios merito computatur, hæc eisdem in Actis apud Surium recensentur: *Sanctæ autem eius reliquiæ noctu furto sublatæ sunt à presbyteris. Eius vero capite non inuento cœperunt flere, & Deum rogare, vt eis aperiret sanctum caput Martyris. Dei autem prouidentia stans cornix super ramum arboris, in qua erat caput, cœpit clamare. Cum adspexissent verò ad ramum arboris, vident id iacens prope cornicem, & cum honorifice ipsum sustulissent, sustulerunt etiam sanctas reliquias, & eas transtulerunt, &c.*

Sur. to.6. 13. Dec.

Auxentij Mart caput cornice indicante reperitur.

6 Porro de innumeris fere Martyribus, qui Cæsaraugustæ pro Christo coronati sunt, in eorumdem Actis legitur, sacras martyrum reliquias angelico famulante obsequio collectas, seiunctosque ab alijs ipsorum cineres, a Christianis, qui eos condiderunt, haud alio, quam Massæ Candidæ nomine appellatos fuisse, quod in Ecclesiæ Cæsaraugustanæ Breuiario his verbis adnotatur: *Sed diuino nutu sic separata sunt, vt Martyrum cineres, velut frumenti candida massa in portiunculas conglobati fuerint, alijs vento spargendis remanentibus: visunturque hodie massarum candidi globi nitorem sanguineum sacrarum victimarum aperte demonstrantium.* Nouit quippe Dei prouidentia, vt meritum seruis suis deferat honorem, a luto aurum; & pretiosum a vili separare.

Breuiar. Cæsaraug. lect.6.

Martyrum reliquiæ in massas candidas conglobatæ diuinitus ab alijs separantur.

7 Neque silentio hic obuoluendum putamus, quod Surius de Martyribus Iuliano, Celso, ac socijs refert, qui persecutorum iussu improbis, nefandisque hominibus in Amphitheatro aggregati, capite obtruncati fuere. Hæc autem sunt ipsius verba: *Ea nocte venerunt sacerdotes, & Religiosi viri, vt sanctorum reliquias colligerent, sed præ multitudine cadauerum, Sanctorum corpora non agnouerunt. Positis ergo genibus oratione completa apparuerunt eis in specie virginum animæ sanctorum, & vnaquæque suo corpori insedit, sicque sanctorum reliquiæ collectæ sunt. Domini vero gratia ita ordinauit, vt sanguis eorum quasi lacteus panis circa vnumquemque eorum congelaret, vt nec terra auderet os suum aperire ad sanctorum cruorem recipiendum, quia sceleratorum sanguine iam fuerat satiata.* Vides obsequium, quod ipsamet terra inanimis Martyribus pręstat, dum sacri cruoris guttas, veluti inæstimabiles gemmas, impiorum imbuta sanguine, ac sordidata, impuro excipere sinu reformidat.

SS. Iuliani, Celsi, & sociorum animæ propria corpora ostendunt.

Sur. to.1. 9. Ian.

Eorum sanguis instar lactis congelatus à terra non absorbetur.

8 Addit vero idem Surius de Tharaco, Probo, & Andronico, dignissima eorumdem Acta conscribens, post enarratam admixtionem corporum cum prophanorum cadaueribus, qui a gladiatoribus fuerant interfecti: *Deus au-*

to.5.11.Octob.

Stella Martyrum corpora Christianis quærentibus agnoscenda præbet.

autem, inquit ille, *rerum admirabilium, conuiuantibus custodibus, cum iam rogum accendissent, magna vi repente cadentium imbrium, & ingenti terræmotu, rogum quidem extinxit, custodes autem vertit in fugam. Cumque cum alijs permixta essent sanctorum corpora, & ignorarentur propter tenebras, stella lucidissima è cælo terram illustrans, & stans super vnumquodque corpus, præbuit lucem ad ea agnoscenda. Ea vero sustulerunt, &c.* Et congruo sane portento pro Martyrum reliquijs è cælo dimicatum est, vt quas tenebrosa prophanorum hominum societate pollui, ac condigno honore destitui posse cæcitas insana crediderat, easdem stella miri fulgoris exorta ad obsequendum quærentibus, veluti digito præmonstraret.

Sozom. lib. 5. cap. 8.

SS Eusebij, Nestabi, & Zenonis ossa iussu diuino à muliere colliguntur.

9 His pariter consentiunt, quæ de Martyribus Eusebio, Nestabo, & Zenone, idem Sozomenus scribit vbi supra: *Attamen*, inquit ipse, *non diu sic iacuerunt, siquidem mulier Christiana, &c. iussu diuino ea nocte ex alijs ossibus selegit; atque in ollam iniecta Zenoni eorum consobrino seruanda dedit. Nam ita Deus ei mandauerat in somnis.* Rufinus vero de Martyribus Palæstinis hęc loco supra citato subdit: *Sed Dei prouidentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes, quam huiusmodi piaculo funestari, inter eos, qui ossa ad exurendum legebant, mixti, diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus subtraxere, & ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere, &c.*

Rufin. l. 2. c. 28

Ossa Martyrum Palæstinorum è carnificum manibus subtrahuntur.

Cœmeterium Vaticanum Martyribus sub Nerone coronatis primo dedicatur

10 Ij autem Martyres, qui iure merito primitiæ Martyrum Romanæ Ecclesiæ nuncupati sunt, de Vrbis incendio per calumniam apud Neronem accusati, eiusdem iussu multiplici tormentorum genere excruciati, nobile martyrium consummarunt, eorumdemque sacris reliquijs condendis Cœmeterium Vaticanum primo dedicatum est, vt suo infra loco dicemus. De insigni cæteros inter Martyres Polycarpo hæc in eiusdem laudem subdit Surius: *Sic nos postea ossa eius potiora lapillis preciosis, auroque puriora, ex cineribus selecta, eo loco reposuimus, qui illis erat decorus, consentaneusque, &c.*

Sur. to. 1. 26. Ian.

SS. Fructuosi, Augurij, & Eulogij semiusta corpora vino extincta colliguntur.

11 De Fructuoso Episcopo, Augurio & Eulogio diaconibus pro fidei confessione igni traditis hæc idem Surius: *Superueniente nocte ad Amphitheatrum cum vino festinauerunt, vt semiusta corpora extinguerent. Quo facto cineres eorum collecti sunt, & prout quisque potuit, sibi vendicauit.* Hoc idem testatur Prudentius in suo Peristephano, dicens:

Tum de corporibus sacris fauillæ,
Et profuso mero leguntur ossa.

Septuaginta duo Martyres è flammis sub tracti, ac sepulchro illati

12 Porro de septuaginta duobus Martyribus, quorum corpora igne comburi demandatum fuerat, in Sanctorum Marij, & filiorum Actis iam supra citatis hæc subduntur: *Venerunt* (id est, Marius & filij) *ad locum, vbi corpora Sanctorum interfecta fuerant, & inuenerunt super corpora Sanctorum ignem suppositum, & sumentes cœperunt corpora subtrahere, & sepelire cum linteaminibus ex facultatibus suis, quia locuples erant.* Quinimmo de eisdem Mario & filijs nobilissimis Christi athletis, quorũ corpora pari crudelitatis sentẽtia excepta fuere, sed pia obsequentis fœminæ manu è medijs ignibus sublata, illataque sepulchro; hæc ibidem leguntur: *Quorum corpora iussit concremari, ne sepultura afficerentur: matrona vero, quæ appellabatur Felicitas, rapuit corpora eorum semiusta, & in prædio suo sepeliuit.*

Felicitas matrona SS Mariun, & Filios semiustos rapit, sepelitq;

Apollonia curat funus S. Anastasiæ Mart.

13 De Anastasia vero præclarissima fœmina tribus palis alligata, & flammis omni ex parte circumdata, sic ijsdem in Actis legitur: *Apollonia autem quædam mulier genere insignis precata Præfecti vxorem, accipit sacrum corpus Anastasiæ, & cum ipsum præclarè, & vt oportebat honorasset, deponit in horto domus suæ, &c.*

SS. Adriani, & sociorum corpora varijs è cælo prodigijs illæsa seruantur.

14 De Adriano item, & socijs postquam veneranda eorum corpora in fornacem iniecta fuissent, sermonẽ habens, suam hunc in modum Surius historiam prosequitur: *Sed repente extitere tonitrua magna, & pluuiæ & grandines, & fulgura, atque terræmotus, ita vt ipsa fornax vi imbrium & tempestatis extingueretur. Eam Dei iram cernentes carnifices, aufugerũt, &c. Qui autem illic aderant homines fideles, cum Natalia, & alijs religiosis fœminis Sanctorum Martyrum rapuerunt reliquias, adeo prorsus ab igne illæsas, vt ne capilli quidem combusti essent.* Præstitit vtique etiam tunc ignis parem martyrum cadaueribus obseruantiæ cultum, quem tribus in Baby-

Babylonica quondam fornace pueris, vt ſacræ perhibent hiſtoriæ, detuliſſe deſcribitur.

15 De Sancto Abibo diacono igni tradito idem Surius: *Deinde cum ignis eſſet ſedatus, qui ad eum attinebant, precioſo linteo eum circumdederunt, & vnguentis vnxerunt; cumq; pſalmos & hymnos, vt par erat, ceciniſſent, prope Samonam, & Guriam*, de quibus ibidem, *depoſuerunt*.

Sur. to. 6. 15. Nou.

16 De ſanctis Manuel, Sabel, & Iſmael hæc admiranda in eorum Actis apud Surium recenſentur: *Protinus autem locus, in quo ſtabant* (in quo ſcilicet capite obtruncati fuerant) *ſciſſus in duas partes, eorum comprehendit corpora, vt ſalua conſeruarentur, & illæſa, & iuſſus tyranni appareret inanis, &c.* Et paulo infra: *Qui cum duos dies in loco manſiſſent* (qui ſcilicet viſo miraculo in Christũ crediderant) *& Deo multas preces fudiſſent, ſanctorum corpora repente terra dedit admirabiliter, longe optimo odore plena. Quæ cum ſuſtuliſſent, & honorifice depoſuiſſent, eis iuſta ſplendide & magnifice fecerunt.* Terra quippe, vt videre eſt, inęſtimabiles theſauros, Martyrum exuuias ſua intra viſcera primum complexa, amicabiliter excepit, & obſequiũ, quod carnifices denegabãt, vltro deuota impendit, quinimmo, dum ſacra pignora impijs perſequentibus occultat, eadem pijs obſequentibus Dei nutu manifeſtat: ſed ne his diutius immoremur, ad alia orationis ſtylum conuertamus.

SS. Manuel, Sabel, & Iſmael corpora terra dehiſcens à contumelijs tuẽda excipit.

Biduo poſt ad iuſta eis faciẽda mire reddidit.

CAP. IX.

Martyrum corpora iniecta aquis, diuinitus illibata ſeruantur.

1 ILLVD maxime in votis Chriſtianæ religionis hoſtibus ſemper fuit, vt ſacrum Chriſti nomen penitus aboleret, eiuſdemque fidem ex mortalium animis extinguerent. Hinc tot vbique terrarũ adinuenta tormentorum genera, tot frequenter inſtructæ ac vſurpatæ pœnarum machinæ, vt nec viuis, nec ipſismet mortuis vlla ratione parcerent; inteſtino nimirum vrgente aduerſus religionem odio: *Hæc omnia*, inquit Chriſtus, *facient vobis propter nomen meum*. Chriſtianis enim haud aliud probro, & crimini adſcribi poterat (cum ſanctiſſimi eorumdem mores omnem prorſus aduerſariorum calumniæ notam excuterent) quam glorioſa nominis Chriſti confeſſio. Inaudita quippe Chriſtianorum ſecta, vt teſtantur hi, qui libros pro fidei defenſione apologeticos ſcripſere, inaudita, inquam, damnabatur: quod ſatis quidem luculenter Clemens Alexandrinus religionis cauſam perorando hiſce plane verbis demonſtrare conatur: *Quamuis*, inquit, *non faciamus iniuriam, tanquam tamen facientes iniuriam nos intuetur Iudex: neque enim noſtra nouit, nec vult ſcire: ſed quodam inani præoccupatus abripitur iudicio, ſecundum quod etiam iudicatur. Nos etiam perſequuntur, non vt qui nos eſſe iniuſtos deprehenderint, ſed quod nos vitæ humanæ iniuriam facere exiſtiment, eo quod ſimus Chriſtiani*. hæc ille. Ex quibus, vt quiſpiam probe iam nouit, Chriſtiani olim damnabantur, ſed innocentes, plectebantur, ſed omni prorſus ſcelere immunes: gentiles vero eoſdem calumniabantur, impetebant, inſectabãtur, ſed temere, ſed iniuſte; mactabant, ſed impie, ſed crudeliter: *Tunc igitur miſeriores*, vt pręclare Auguſtinus ait, *qui propter hoc nomen iſta faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen iſta patiuntur*. Verum cum acrius deſæuirent homines, ipſamet elementa honorem ſacris martyrum pignoribus deferendo, miteſcere didicerunt, *& cum omnis creatura Creatorem ſentiat*, aquæ ipſæ martyribus obſequendo, cuius cauſa martyrium ſubirent, vitamq; profunderent, liquido comprobarunt.

Gẽtiles Chriſtianos, etſi iuſtos, ob ſolum nomen perſequuntur.

Ioan. 15. 4.

Chriſtiani inauditi à gentilibus plectũtur.

Clem. Alex. lib. Strom. 4.

Aug. tract. 88. in Ioan.

Ipſamet elementa martyribus honorem ab Ethnicis denegatũ præſtant.

2 Haud enim aquis obrui, nec vlla dæmonum arte extingui valuit Martyrum gloria, quos ad ſubeundum pro fide martyrium diuinæ charitatis flamma, & vehemens ille Spiritus ſancti ignis vel ſemel accenderat. Quapropter merito quis dixerit oraculum illud fuiſſe comprobatum: *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam*. Vt igitur exempla Sanctorum exponere aggrediamur, quæ ad inſtituti propoſitum nobis ſuppetunt: hic primo loco enarrandum eſt, quod de Torpete præcipui nominis ac meriti martyre poſt deſcriptam eius corporis in parua

Nulla vis extinguere Martyrum gloriã potuit.

Cant. c. 8.

cario-

S. Torpetem Angelo monente Celerina ſepelit.

carioſaque nauicula vna cum cane, & gallo depoſitionem Mombritius his verbis aſſerit: *Tunc Angelus Domini per noctem venit ad quamdam matronam, nomine Celerinam, & dixit ei: Celerina ſurge diluculo, & vade ad littus maris, & ſepeli corpus iuſti, nomine Torpetis. Quod illa celerius complens, inuentum cum omni reuerentia ſepeliuit.* Hæc eadem apud Lippomanum videre quis poteſt.

Lippom. to. 4. ex Adone.

3 Porro celeberrimum, ac omni dignum admiratione eſt prodigium illud, quod S. Clementis Martyris digniſſimi, & Romanæ Eccleſiæ Pontificis, qui in mare demerſus fuerat, reliquijs contigit. Cum enim Chriſtianis ad littus orantibus mare ad tria milliaria receſſiſſet, eo illi accedentes, Angelicis manibus ædiculam in modum templi marmorei in medio maris extructam, & lapideam intus arcam, vbi Martyris corpus reconditum erat, & iuxta illud anchoram, qua merſus fuerat, inuenerunt, quod plane inſigne prodigium omni ſeculorum memoria celebrandum, per multos deinde annos fidelibus ingenti quidem ſtupore præſtitum fuiſſe Gregorius Turonenſis, & alij probati nominis auctores referunt.

S. Clementis reliquiæ in ædicula in mari diuinitus extructa reperiuntur.

Breuiar. Rom. die 23. Nou.

Metaphraſtes Greg. Turon. Io. Papa, alij apud Ribadeneiram.

4 De Monachis ſeptem Martyribus ſub Hunnerico Vandalorum Rege interemptis hæc Vict. Vticenſis: *Horum corpora in mare proiecta, illico eadem hora illæſa pelagus littori reddere maturauit, nec auſus eſt, vt moris eſt, triduana dilatione in profundo retinere. Ad quod miraculi genus & ipſe tyrannus, licet impœnitens, expauit.* Dedit vel inuitus Deo, ac martyribus gloriam perſecutor iſte, & quos viuentes cultu proſequi dignatus nō eſt, iam mortuos tamen præſtitis è Cælo portentis timere compulſus eſt.

Victor. Vticen. lib. 6. Septem monachi in mare proiecti, in terram illico reſtituti.

5 De præclara mart. Aurea ex Cod. M. S. Baſ. Later. in quibus eiuſdem Acta habentur, hæc breuiter accipe: *Cuius corpus ſanctum in mare demerſum, peruenit ad maris littus, quod beatus Nonnus collegit (qui etiam Hippolytus nuncupatur) & cum omni diligentia ſepeliuit in prædio eius, vbi habitauerat, &c.*

S. Aureæ corpus in littore repertum à Nonno humatur. M. S. Later.

6 De Apollonio autem, & ſocijs hæc in Vitis Patrum, vbi eorumdem Acta, recenſentur: *Sed & horum corpora, Dei ſine dubio prouidentia, integra, illibataque maris vnda reportauit ad littus, quæque ab his, qui obſequij cauſa ſimul venerant, ſuſcepta, ac reuocata, ſub vno ſepulchri domicilio collecta ſunt, &c.*

Et Apollonij ac ſociorum reliquias mare vltro reddidit. In Vit. Patr. lib. 3. c. 19.

7 De Reſtituta virgine iſthæc Romanum Martyrologium recitat: *Neapoli in Campania ſanctæ Reſtitutæ virginis, & Martyris, quæ Valeriano imperante, à Proculo iudice variè torta, & in nauicula pice, & ſtupa referta, vt in mari combureretur, impoſita, immiſſo igne cum in incenſores flamma conuerteretur, ipſa in oratione ſpiritum Deo reddidit. Cuius corpus cum eadem nauicula, Dei nutu, ad Arenariam inſulam prope Neapolim deuectum, à Chriſtianis magna veneratione ſuſceptum eſt, &c.*

Martyrol. 16. Kal. Iun.

S. Reſtitutæ corpus diuinitus in terram à Chriſtianis funerandum deuehitur.

8 At de Ariano Præſide, Theotico, & alijs tribus martyribus hæc præcipue in eodē Martyrologio narrantur: *Apud Antinoum Ægypti paſſio ſanctorū Ariani, &c. Quos iudex ſubmerſos in mare necauit; ſed delphinorum obſequio corpora eorum ad littus delata ſunt.* Sed de obſequio delphinorum opera Martyribus impenſo, plura a nobis infra ſuo loco lectori proponenda exempla reſeruantur.

Martyr. 8. id. Martij.

Ariani Præſidis corpus ad littus Delphini deferunt.

9 Sancti Baſilei Epiſcopi corpus, eum ei caput primo exectum fuiſſet, in quorundam piſcatorum ſcapham coniectum, & longius a terra in altum mare a carnificibus demerſum, capite mirabiliter corpori iuncto, è maris profundo extractum Surius in eiuſdem Actis recitat. Recolendi vero Martyres Menas, Hermogenes, & Eugraphus in ferream incluſi capſam, in mare demerſi ſunt, vt in eorumdem apud Surium Actis hunc in modum: *Ad Imperatorem equitantem verſus Byzantium (quo ille properabat pudore affectus) peruenit capſa, quæ ferebat corpus Martyris, quæ & tanta erat, & ferrea, & per mare nauigabat. Nam cum diuina quadam virtute celerrime è fundo emerſiſſet, & fluctus marinos peruaſiſſet, ſecunda aqua nauigabat, & celeritate par volucribus currebat Byzantium, &c. Poſtquam autem* (inquit Surius) *diuina quædam apparitio ciuitatis Epiſcopo facta eſt, media nocte, quæ ſignificabat, & mox affuturos Martyres, & iubebat eum properare ad littora, vt eos deſcendentes è mare ſtatim exciperet. Cum hac ipſa hora noctu congregaſſet eos, qui ex clero ſimul aderant, perrexit ad littora. Cum autem verſus mare intenderent oculos, repente vident lucem tanquam columnam è cælo vſque ad mare peruadentem; duos verò viros adſpe-*

Sur. to. 2. 6. Kal. Maij.

Capſa ferrea cum S. Menæ & ſociorum corporibus aquis ſupernatans Byzantium peruenit.

Eadem ab Epiſcopo, & clero ciuitatis excipiuntur.

adſpectu præclaros ex vtraque parte appropinquantes, &c. At ibidem prolixiori ſermone narratur, quod ſubinde ab Angelis exhibitum eſt capſæ, in qua beata pignora cuſtodiebantur, obſequium, ac miniſterium; hi quippe cum eamdem mirabiliter aſportaſſent, Chriſtianis demandarunt, vbi propter barbarum Imperatoris furorem, eoſdem condigne recondi Martyres oporteret.

Lippom. ex Euſeb. to. 7. 2. April.

S. Amphiani in mare proiecti corpus magnus æſtus omnia perturbans eijcit.

10 De Amphiano autem ex Euſebio iſta Lippomanus ad rem noſtram memorat: *Quæ autem poſtea conſecuta ſunt* (nempe poſt proiectionem corporis in mare) *incredibilia viſum iri non dubito apud eos, qui ea non conſpexerunt.* Et paulo poſt: *Huius autem rei teſtes ſunt mihi omnes, qui Cæſaream incolunt. Nulla enim ætas hoc admirabili ſpectaculo caruit. Cum enim in pelagi profundum ſanctum Dei hominem, lapidibus ad pedes eius ſuſpenſis, proieciſſent, ingens confeſtim fragor, & commotio, atque æſtus, tum ipſum mare, tum circumſtans littus perturbauit, motuſque maximus vrbem concuſſit vniuerſam; ſimulque diuini Martyris corpus exanime, pelagus tanquam ipſum ferre non poſſet, ante ciuitatis portam eiecit. Iacens igitur mortuum ante portam ciuitatis, horrendum ſpectaculum exhibebat, & magnus omnia perſonans motus à Deo concitatus, grauem omnibus incolis indignationem minabatur. Quod cum per Vrbem percrebuiſſet, ad portam omnes ſpectandi gratia concurrebant pueri, viri, ſenes, itemque fœminæ cuiuſque ætatis, virgines etiam, quæ domi aſſeruabantur. Omnes autem tam viri, quam mulieres vnum, & ſolum Chriſtianorum Deum confitebantur.* Ex quibus Chriſti, ac martyrum eius virtutem ſatis ediſcere gentiles poterāt, dum vel nolentes illud fateri cogebantur, quia *mirabilis Deus in ſanctis ſuis.* De Theodulo, & Agathopode hæc a Surio in Actis eorumdem recitantur: *Mare autem cum eas ſuſcepiſſet, fractis lapidum vinculis, multo pulchriora propinquis corpora ipſorum reddidit.*

Eo prodigio vniuerſa Cæſarea commouetur, & ad Chriſtum conuertitur.

Sur. Prid. Non. Apr.

Pſal. 67.

Id. to. 1. 7. Ian.

S. Luciani exuuias poſt 14. dies delphinus in terram reportat.

11 De laudatiſſimo autem Martyre Luciano Antiochię item Presbytero hęc idem Surius: *Atque fuit quidem in profundo quatuordecim dies, nempe totidem, quot in carcere decertarat, &c. Quintodecimo autem die delphinus in ſiccum eum hoc modo expulit, &c.* Recenſetur ſubinde modus a nobis ſuo loco deſcribendus. Symphoroſa Chriſtianæ, ac inuictæ conſtantiæ mulier, quæ Tibure pro Chriſti fide ſtrenue decertauit, ſaxo ad collum alligato, in profluentem deiecta eſt, vt Acta eiuſdem fidem faciunt, & quæ in Romano Breuiario in hunc modum leguntur: *Cuius corpus conquiſitum à fratre eius Eugenio ſepelitur.*

Sur. to. 2. 13. Mart.

S. Sabinus corpus ſuum quod tertio poſt die ex aquis emerſurum prædicit, adſtantibus commendat.

12 Sabinus item Hermopolitanus, prægrandi lapide pedibus appenſo, præceps in flumen actus eſt; de quo in Actis apud Surium, verbis hiſce mentio fit: *Tertio autem poſt die factum eſt id, quod Beatus Sabinus prædixerat. Cum etenim in ſcapha poſitus ad fluminis medium perueniſſet, multitudinem adſtantem, & proſpicientem allocutus eſt, prædicens tertia poſt die corpus ſuum in terram ſubducendum; quod quidem cupiebat ab illis humari, vna cum ſaxo pedibus eius ſuſpenſo. Accedentes enim ad locum à ſancto Sabino præſcriptum, almas ipſius atque venerandas reliquias inuenerunt: & veſperi eas ſuſcipientes, clam, propter metum Præfecti, in domunculam comportarunt, & vnguentis conditas, in arca noua prope ciuitatem repoſuerunt vna cum lapide, &c.*

Sur. to. 3. 4. Maij.

S. Floriani cadauer fluuius in ſaxum eminens exponit.

13 De Floriano Martyre poſt enarratam eius, è ponte in fluuium, ſaxo ad collum alligato, ſæuiſſimi iuuenis manu ſubmerſionem, cuius oculi in pœnam admiſſi ſceleris mox crepuerunt, iſthæc Surius exponit: *Fluuius autem ſuſcipiens Martyrem Chriſti, expauit, & eleuatis vndis, in quoddam eminentius ſaxum corpus eius expoſuit, quod aquila, nutu Dei aduolans, expanſis alis protegebat.*

Id. to. 3. 4. Iun.

S. Quirinus mola ad collũ ligata fluuio merſus diu ſupernatat.

14 De Quirino Sciſciano Epiſcopo, & Martyre hæc idem Surius recitat: *Tunc iuſſit ſancto Dei ſacerdoti, vel famulo, molam ad collum ligari, & vnda demergi. Cumque de ponte præcipitatus fuiſſet in fluuium, & diutiſſime ſupernataret, & cum ſpectantibus locutus eſſet, ne ſuo terrerentur exitio, vix orans, vt mergeretur, obtinuit. Cuius corpus non longe ab eodem loco, vbi demerſum fuerat, inuentum eſt & depoſitum, &c.* Quod poſtea (vt ſubdit Surius) Romam delatum, in Cœmeterio Calliſti ad Catacumbas conditum eſt.

SS. Hermylus & Stratonicus reti colligati ſubmerguntur.

Sur. to. 1. 15. Ian.

14 De Martyribus Hermylo, & Stratonico, reti primum colligatis, & deinde in pelagi ſinum proiectis, Acta apud Surium hæc vtique legenda proferunt: *Tertio ergo die poſtea viſa ſunt corpora Martyrum, ab ipſo flumine in terram*

tranſ-

transmissa, in quæ cum incidissent quidam viri pij, & quorum erat officium venari corpora Sanctorum, & ea optantibus manibus pie & religiose suscepissent, & sacros hymnos cecinissent, & quæcunque mos est Christianis, peregissent, in quodam loco simul ea deponunt, &c.

16 Porro de quadraginta Martyribus, qui summis in Ecclesia iugiter concelebrati sunt laudibus, idem auctor addit: *Quo facto Reliquiæ nihil à flumine sunt imminutæ; sed tertio post die ciuitatis Episcopo Petro per visum Martyres aperuerunt, quo in loco reliquiæ seruarentur. De nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis viris religiosis, ad fluminis ripam accessit, & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua, tanquam stellæ fulgebant. Assumptas igitur inde sanctorum reliquias Martyrum, in loculis asseruauerunt, &c.*

Sur. to. 2. 9. Mart.

Quadraginta Martyrum reliquiæ tanquã stellæ in aquis fulgentes apparent.

17 De insigni martyre Nicomede, qui in Tyberim pariter proiectus, martyrium consummauit; ita in SS. Nerei, & Achillei Actis eumdem apud Surium: *Corpus autem eius quidam clericus re, & nomine Iustus, collegit, birotoque impositum transtulit ad hortulum suum, iuxta muros via Nomentana; atque illic humo condidit.* De Asterio, qui è ponte in Tyberinas aquas exturbatus, ibidemque demersus ad palmam euolauit, in B. Callisti Actis idem Surius: *Cuius corpus inuentum est ad Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem ciuitate Ostiensi, &c.*

Sur. to. 3. 12. Maij.

Id. to. 3. 12. Maij.

18 De Calepodio autem Presbytero isthæc Martyrologium Romanum in eius laudem recenset: *Beati Calepodij Presbyteri, & Martyris, quem Alexander Imperator gladio fecit occidi, & corpus eius per ciuitatem trahi, atque in Tyberim iactari, quod inuentum Callistus Papa sepeliuit.* Et quidem in eiusdem Callisti Actis, de sacri eiusdem corporis inuentione hæc habentur: *Qui* (Callistus nempe) *noctu conueniens piscatores rogauit eos, vt quærerent corpus Beati Calepodij; quo inuento, tradiderunt illud Callisto Episcopo. Acceptum vero cum gaudio Episcopus, linteaminibus inuoluit, aromatibus condiuit, & honorifice cum hymnis, & laudibus sepeliuit in Cæmeterio eiusdem.*

Martyr. 6. Id. Maij.

B. Calepodij per Vrbem raptatur, & in Tyberim iactatur.

Eius corpus à Callisto Papa inuenitur, ac terræ mandatur.

19 De Quirino, qui scilicet alter huius nominis inter Martyres adnumeratur, repete quæ hic sequuntur ex Actibus Beati Valentini excerpta: *Quem non inuenientes* (in carcere scilicet Marius, & Martha cum filijs) *contristati sunt nimis. Inuenerunt tamen quendam Presbyterum, nomine Pastorem, qui enarrauit eis rem omnem, & vt noctu interfectus fuerat gladio Beatus Quirinus, & iactatus in Tyberim, corpusque eius remanserat in insula quadam Lycaonia* (habetur in Martyrologio) *Pergentes igitur noctu cum familia sua, & beato Pastore presbytero, collegerunt corpus eius, & terra condiderunt in Cæmeterio Pontiani in Crypta, &c.*

Sur. to. 1. 14. Feb.

B. Quirinus in Tyberim iactatur.

Martyr. 6. Id. Maij.

20 De sanctis Maximo, & Claudio, Præpedigna, Alexandro & Cuthia Romanum Martyrologium agens; vbi sanctorum Martyrum reliquias igni traditas, & in flumen deinde proiectas fuisse, atque a Christianis diligenter perquisitas enarrasset, demum Ostiensem prope ciuitatem pia fidelium manu sepulturæ demandatas recenset. De Claudio, Nicostrato, Symphroniano, Castorio & Simplicio, quos impius Diocletianus in flumen præcipites dari iussit, hæc in eorumdem apud Surium Actis recitantur: *Post dies autem quadraginta duas venit quidam Nicodemus Christianus, & leuauit cum ipso loculo corpora Martyrum, & in domo sua honorifice posuit.*

Martyrol. 12. Kal. Mart.

S. Maximi, & sociorum reliquiæ comburuntur, & cineres in flumen sparguntur.

Sur. to. 6. 8. Nou.

SS. Claudius, Nicostratus, Symphronianus Castorius & Simplicius submerguntur.

21 De Martyribus Simplicio, & Faustino in M. S. Codice Later. sic legitur: *Et corpora eorum ligato saxo in colla eorum, sic mitterentur per pontem, qui vocatur lapideus in Tyberinis reumatibus, &c.* Deinde: *Quorum corpora Dei nutu inuenta sunt iuxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, via Portuensi. Tunc beata Beatrix vna cum beatis Crispo, & Ioanne presbyteris, & cum alijs Christianis leuauerunt corpora sanctorum Martyrum Simplicij & Faustini de fluuio, & sepelierunt ea ibi, in Sexto Philippi.*

Simplicius, & Faustinus è ponte sublicio in Tyberim præcipitantur

21 De recolendo item martyre Anthymo, qui in profundum Tyberis, saxo ad collum ligato detrusus fuit, hæc Surius: *Angelus autem Domini apparuit ei, & ruptis vinculis reduxit eũ in cellam Oratorij sui. Altero mane viderunt Gentiles more solito venire Christianos ad eum, illisque insultantes, & irridentes dixerunt: Ite ad Anthymum vestrum, iacet mersus in profundo Tyberi. Respondebant Christiani: Nos Anthymum Christi seruum sanum vidimus, &c. Dixerunt ergo Ethnici illi intra se:*

S. Anthymus iactatus in Tyberim ab Angelo in oratorium suum saluus reducitur.

Nos

Gentiles eum mortuũ credentes, concionantem reperiunt.

Nos eum ita traximus, vt membris omnibus attritus sit, nostrisque manibus, ligato ad collum saxo, in Tyberim eum præcipitem egimus. Quid est igitur, quod isti affirmant? Ingressi vero ad eum, viderunt eum saluum, & ad populum concionantem, &c. Prolixiori ibidem sermone Surius horum ad Christi fidem traductionem, & demum eiusdem Anthymi martyrium enarrat.

Sur. to. 5. 14. Octob.

Callistus Papa in puteum proijcitur.

22 De sanctissimo Romanæ Ecclesiæ Pontifice Callisto in puteum sacrilega impiorum manu demerso, hæc in eiusdem apud Surium Actis: *Effluxis vero septemdecim diebus, quidam ex presbyteris eius, nomine Asterius, cum clero noctu veniens, leuauit corpus Beati Episcopi, & sepeliuit in Cœmeterio Calepodij.* De Martha autem conspicuæ pietatis fœmina, & digna Marij ipsius vxore, in Beati Valentini eumdem apud Surium Actis hæc legenda occurrunt: *Matrona vero, nomine Felicitas, Martham de puteo, in quem & ipsa necata fuerat, leuauit, & iunxit corporibus sanctis. Eiusdem scilicet Marij, & filiorum ab ipsamet Felicitate collecta, vt supra iam dictum est.*

Et S. Marthæ in puteo præfocatæ corpus Felicitas sepelit.

S. Felicula in cloaca perit.

De Felicula, quæ a persecutoribus in cloacam proiecta fuerat, hæc in Actis SS. Nerei, & Achillei apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus eius, noctu in biroto vehens illud ad casulam suam, septimo milliario ab Vrbe Roma, via Ardeatina, ibique eam sepeliuit, &c.*

23 At de Concordia Beati martyris Hippolyti nutrice, quæ in Vrbis pariter cloacam iniecta est, dignissima lectu sunt, quæ eiusdem nobis exhibet apud Surium historia in Actis Sancti Laurentij, in hæc plane verba:

Sur. to. 4. 10. Aug.

B. Concordiæ corpus anxie quærit Iustinus nec inuenit.

Cœpit vero curiose inquirere (Iustinus nempe presbyter, qui corpora sanctorum Hippolyti, & sociorum collegerat, & sepelierat) *diebus multis corpus B. Concordiæ Martyris, & cum non inueniret, mœrore affectus non cessabat lacrymas fundere. Tertiodecimo die ab Hippolyti passione, Porphyrius miles venit ad cloacarium quendam, sperans se in vestimentis beatæ Concordiæ aurum, argentum & gemmas reperturum, dixitque cloacario: Si possis tacitum apud te habere, indicarem tibi quiddam, non parum tuæ arti quæstuosum. Cloacarius respondit: Secretum apud me erit; tu modo dicas veritatem. Ait Porphyrius: Ante hos dies iussit Valerianus Præfectus coram se Concordiam quandam è familia Hippolyti Christiani, plumbatis interfici, & eius mortuæ corpus proijci in cloacam. Eam ego puto in vestibus suis habere margaritas & aurum. Cum esset autem cloacarius fidelis, & occulte Christianus, dixit ad Porphyrium: Demonstra mihi locum, & ego nocte quæram eam, atque vbi inuenero, nunciabo tibi. Dicebatur vero cloacarius ille Irenæus, venitque ad Iustinum presbyterum, & narrauit ei omnia, quæ fecisset, & indicasset Porphyrius. Beatus Iustinus presbyter gratias agens Deo omnipotenti, & Domino Iesu Christo, flexis genibus cum lacrymis dixit: Eamus nocte, fili, ad cloacam. Respondit Irenæus: Sine vt prius accedam ad Porphyrium. B. Iustinus presbyter dixit: Vide fili, vt sacramentum tibi creditum conserues. Abijt Irenæus ad Porphyrium, isque indicauit ei locum, venitque cum illo nocte, & inuenit sacrum corpus incontaminatum. Quærentes autem in vestibus eius, nihil repererunt. Fugit ergo Porphyrius. Irenæus verò vocauit ad se Abundium Christianum, & cum illo attulit corpus Beatæ Concordiæ ad Iustinum presbyterum, qui illud suscipiens, gratias egit Deo, & sepeliuit apud corpora SS. Hippolyti, & cæterorum.* hæc ibi.

Porphyrius miles in cloacã illud abiectum Irenæo indicat.

Irenæus rem narrat Iustino.

Et cum Abũdio sacras reliquias ei affert sepeliendas.

Idem ille Irenæus cũ Abũdio in cloacã ob id demergitur.

Sur. to. 1. 10. Aug.

Porro de eisdem Irenæo, & Abundio, ob idipsum impia carnificum manu comprehensis, & ob delatum Martyribus sepulturæ honorem, in cloacam pariter demergi iussis hæc ibidem habentur: *Eorum corpora beatus Iustinus presbyter inde extracta, sepulturæ mandauit, iuxta corpus beati Laurentij in agro Verano, &c.*

Id. to. 1. 20. Ian.

S. Sebastianus post mortem apparet Lucinæ, seque iuxta Apostolos sepeliri mandat.

24 De inuicto demum Martyre Sebastiano in cloacam, quæ dicebatur Maxima, Principum iussu, ignominiæ causa illato, hæc eiusdem apud Surium Acta testantur: *Porro beatus Sebastianus apparuit in somnis matronæ religiosæ, Lucinæ nomine, dicens ei: In cloaca illa, quæ est iuxta Circum, quære, & ibi inuenies corpus meum pendens in vnco; quod cum leuaueris, perduces ad Catacumbas, & sepelies me in initio Cryptæ, iuxta vestigia Apostolorum. Itaque beata Lucina cum seruis suis media nocte abijt, & eleuans corpus eius, posuit in pilento suo, perductumque ad locum, vbi ille imperauerat, cum omni diligentia sepeliuit, &c.*

CAP. X.

Martyres curant, vt sua ipsorum corpora honorifice sepeliantur.

Anima corpori suo, quod exuit, honorẽ impendi naturaliter appetit.

1 VM naturæ quodam pondere ad seipsum iugiter, constanterque diligendum mortaliũ quisque feratur, inde fit, vt anima impendendum vel post mortem corpori cultum, atque obsequium appetat, contumeliamque omnem, etsi non sentienti infligendam timeat, perhorrescat, atque refugiat. Vt enim optime argumentatur Augustinus: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis defunctis corporibus defuturum, quod in sua cuiusque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur, & quod post mortem ad eos non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quo intelligi quidem satis potest, quã ob causam cunctis patrij sepulchri tam vehemens, propensumque studium pariter, ac desiderium insit; frequens quippe in scripturis ille loquendi modus: *Congregatus est ad patres suos. Dormiuit cum patribus suis. Congregatus est ad patres suos, vel ad populum suum*, & aliæ eiusce modi formulæ. His autem potissimum verbis, tum ipsius sepulturæ cum suis, quibus fide concordes vixere, participatio, tum status præcipue animarum hanc post vitam teste Ambrosio exprimitur: *Cognoscitur*, ille ait, *non illud otiose scriptum esse, sed perpense, atque examinate, quod legimus in regnorum libris: Et appositus est ad patres suos. Intelligi enim datur, quod patrum similis fuerit fide. Vnde claret non ad sepulturam tantum corporis, sed ad consortium vitæ relatum.* hæc Ambrosius. his enim, quibus quis communicauit viuus, vel mortuus communicare desiderat.

Aug. de cur. pro mort. agenda cap. 4. ad Ephes. 5.

Cuique patrij sepulchri desideriũ inest.

In lib. Regum

Ambr. l. 1. de Abel. c. 2.

Verbis illis S. Scripturæ, Appositus est ad patres suos, quid intelligendum sit?

2 Quamobrem sapientissime quidem Berzellai Galaadites intimus quondam Dauid amicus, cum post interemptum parricidam Absalonem suauissimis verborum officijs inuitaretur in regiam ad ocium, ad securitatem, ad honores, ad gaudia, his omnibus oblectamentis sibi a Rege vltro oblatis patriam iure optimo sepulturam antehabendam existimans: *Non indigeo*, inquit ad regem, *hac vicissitudine: sed obsecro, vt reuertar, & moriar in ciuitate mea, & sepeliar iuxta sepulchrum patris mei.* Et infelicissimus ille ipsa insanus inter consilia sua, sibiquemet prudens, ac humana nimis prudẽtia desipiens Achitophel, haud Hierosolymis, quod meditabatur, suspendium sibi inflixit, sed crucem sibi elegit, aptauitque apud patrios lares, vt ibi eidem suis miser cum patribus sepulchro inferretur. Neque vero studiosum lectorem, vt opinor, latet, in intestina illa Iudæorum obsidione, & nouissima vrbis Hierosolymitanæ, ac sæuissima omnium clade, dum Titus vrbi expugnandæ acrius insisteret, & quamplurimi domesticas cædes euitaturi ad Romanos passim transfugerent: a plerisque tamen, vt Iosephus, & Hegesippus testatur, patrij spe sepulchri, mortem apud suos lætiorem, tolerabilioremque æstimatam fuisse: quos & erga suam Hierosolymam sic affectos fuisse Tacitus refert, *vt si transferre sedes cogerentur, maiora illis inesset vitæ metus, quam mortis.*

2. Reg. 19.

Berzellaus Galaadites honoribus, & gaudijs præfert sepeliri posse in patria

2. Reg. c. 17.

Iudæi in obsidione Hierosolymæ spe patrij sepulchri malunt ibi mori quã alio perfugere

Ioseph. l. 5. de Bello c. 2.

Hegesip. l. 5.

Tac. hist. l. 5.

3 Cum igitur maxime homines sentiant subtracti pœnam sepulchri, & tam studiose, ac solicite certo illud sibi loco viuentes eligant, religiosum plane munus, sepulturæ obsequium, existimãdum est: *Si enim* (vt Augustin. ait) *nonnulla religio est, vt quis sepeliatur; non potest nulla esse, quando vbi sepeliatur, attenditur.* Inde sanctissimi quique viri de suis honesto loco corporibus reponendis tam soliciti fuere, vt mox enarrabitur; nam si nulla est natio ac gens, quæ condi cum suis quammaxime in votis non habeat, ob insitam animis dilectionis vim, hoc certe a probatissimis viris expetendum magis videbatur, vt ipse August. optime argumentatur his plane verbis: *Sed si hæc faciunt, qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere, qui credunt? vt corpori mortuo, tamen resurrecturo, & in æternitate mansuro, impensum eiusmodi officium, sit etiam quodammodo eius-*

S. Aug. de cura pro mort. haben. c. 4.

Idem ibid. c. vlt.

Christianos defunctorum corpora in honore habere decet.

eiusdem fidei testimonium. Hæc Augustinus, quibus hominum solicitudo pro cultu suis post mortem corporibus exhibendo noscitur, & comprobatur; neque vero Sanctorum animæ post cōsummata martyria suorum corporum curam neglexere, sed alacriter institerunt, vt honor ijsdem debitus contra quoscumque aduersariorum conatus deferretur.

4 Ex enarratis autem hactenus exemplis, satis, vt arbitror, perspicuè constat id, quod rationibus, argumentisque quamplurimis iam valide comprobauimus: irritos videlicet extitisse omnes gētilium conatus, atque consilia, quibus sepulturam Martyribus interdicere nitebantur; *& ipsosmet defecisse*, vt cū Psalmista loquar, *scrutantes huiusmodi scrutationes, consilia mala. Non est enim consilium contra Dominum* Ex quo pariter sapiens quisque probe intelligit, quanta vel ab ipsiusmet Ecclesiæ nascētis initio inter ipsas persecutorum procellas Christianorum fuerit pietas, studium ac solicitudo, in colligendis, inquam, iugi ac indefesso labore, humandisq; cultu quam honorifico sanctorum Martyrū reliquijs. Verum & ipsimet Martyres beatissimi, postquam ad palmam euolassent, maximam curam gessere, vt ipsorum corpora, quæ neglecta interdum persecutorum iussu iacebant, inde quamprimum tollerentur, & qua par erat, veneratione, sepulchro inferrentur. Vt horum igitur nonnulla hic ad instituti propositum in medium proferamus exempla, primum, si libet, a Torpete Martyre nūquam satis laudato dicere aggrediamur. De quo in eiusdem Actis supra citatis Mombritius enarrat, illum videlicet, dum ad supplicium duceretur, id a carnificibus postulasse, vt sibi amicum quemdam alloqui liceret, cui curam suæ sepulturæ demandare cupiebat: hæc autem lectori recensita exhibent acta: *Oro vos fratres, vt per amicum meum Andronicum transeamus; & sic venerunt ad domum eius cum multitudine populi; & clamans eum ad se, plorans, & osculans eum, dixit: Amice, sequere me, & sepeli corpus meum; credo in Deum, quod mercedem consequeris, &c.* hæc ijsdem in Actis.

Gentiles martyribus sepulturam irrito euentu interdicere nituntur.

Ps3. v. 7.

Ingens in colligendis humandisq; martyribus Christianorum pietas.

Ipsi etiam martyres in agone positi sepulturæ suæ curam habēt.

S. Torpes ad supplicium pergens Andronicum rogat, vt corpus suū sepeliat.

5 Subdit vero de martyribus, qui præclaro insigniti nomine triumphū, ac martyrij palmam ipso de nomine præferebant, de Victore scilicet & Corona sub Antonino Imperatore coronatis, hæc eorumdem in Actis Surius: *Nostri autem homines* (loquitur Victor Quæstoribus, quibus obitum post duodecim dies prænunciarat) *post tres annos venient ad tollendū corpus meum; habeo enim & loculos iampridem mihi paratos. Vos igitur rogo, ne in alienis loculis me ponatis, neque reliquias meas detineatis, quo minus in proprium locum reportentur.*

S. Victor rogat, vt corpus suum in proprijs & non alienis loculis ponatur.

6 De Eustratio itidem eiusdem in Actis fertur, Sebastenum Episcopum accersitum ab illo fuisse, quem subinde adiurauit, vt sui, & Orestis curam post mortem gereret. Quod his plane verbis Surius enarrat: *Etiam adiurauit eum per Deum, vt per seipsum iret, & portaret reliquias suas, atque sancti Orestis in patriam suam, & reconderet eas cum cæteris reliquijs, sicut in testamento suo ante disposuerat.*

S. Eustratius Episc Sebasteno suas reliquias in patria recondēdas cōmendat

7 De beato autem martyre Menna Ægyptio, qui primum mucrone transuerberatus, igne deinde crematus est, hæc in Actis apud Surium: *Hinc viri pij magnam adhibent diligentiam, vt martyris reliquiæ ex igne tollerentur, & insignibus locis reponerentur; quas quidem cum collegissent, & in mundis sindonibus imposuissent; vnguentisque & suffitibus inunxissent; & iusta omnia eius sancte fecissent, in patriam retulerunt; quomodo ante consummationem iusserat martyr Christi.*

Sur. to.6. 19. Nou.

S. Mennæ cadauer ex igne tollitur, & in patria, vt iusserat, humatur.

8 Verum de Fortunata virgine, cuius illustre martyrium vna cum tribus fratribus, sub ipsius Diocletiani tēpora incidit, & cuius natalitius dies apud Romanū Martyrologium pridie Idus Octobris recensetur, ita in M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ legitur, vbi eiusdem Acta enarrantur: *Audiens autem beatissima Fortunata, quod secū pariter decollandi essent germani, conuersa dixit ad spiculatorem: Do tibi aureos viginti, si quod rogo, factur ū te esse promittis. At ille ait: Si dederis, quod spondes, faciam quod hortaris. Illa vero diuinitus sibi collatos aureos obtulit, dicens: Peto ne corpora nostra post necem insepulta relinquantur, sed statim, vt mortis debitum persoluerint, humo tegantur: solicita enim sum, ne igne crementur. Quod postea ita factum est, vt ipsa petierat.*

M.S. Cod. S Cecil.

S. Fortunata aureis viginti diuinitus datis à carnifice impetrat sibi ac fratribus suis sepulturā.

9 Sabinus ille Hermopolitanus, qui in flumen, vt supra vidimus, demersus est, adstantibus prædixit, suum ipsius corpus post diem tertiam officiosa manu hu-

S. Sabinus tertio post die corpus suum emersurum prædicit, illud que adstantibus commendat.

humandum fore, eoſque enixius rogauit, vt terræ illud ſolicite commendarent, quod & ipſi præſtiterunt. Seuerianus quoque martyr quondam ſub Licinio miles, pijs quibuſdam hominibus ſui poſt mortem corporis ſepulturam iniunxit. Quapropter poſtquam pro Chriſti fide ad finem vſque ſtrenue decertauerat, tumulo ab ijſdem honorifice depoſitus eſt, vt eius apud Surium Acta his verbis exponunt: *Sequenti autem die quidam ex pijs, quibus martyr ſuam mandarat ſepulturam, ſimul conuenientes, cum martyricum illud corpus magnifice compoſuiſſent, & ſuper id hymnos ceciniſſent, & quæcumque ſolent Chriſtiani, peregiſſent, deſiderantibus ſimul, & colentibus manibus elatum, media nocte tulerunt in patriam Martyris, &c.*

S. Seuerianus in patria ſepeliri ab amicis petit.

10 At vero recolendi, ac laudandi iugiter Chriſti Martyres, non tantum, cum inter viuos adhuc degerent, ſepulturæ ſibi poſtmodum exhibendæ ſtuduerunt, verumetiam eorum nonnulli, vbi glorioſo iam fine laureati deceſſiſſent, ſeſe per viſum fidelibus oſtendentes, ſuorum ijſdem humandorum corporum curam ſolicite demandarunt: quod inter cæteros præſtitit inſignis martyr Tryphon, de quo ſic in eiuſdem Actis apud Surium refertur: *Qui autem Nicæam* (vbi paſſus fuerat ſub Decio) *concurrerant fratres mundis ſindonibus, & varijs aromatibus, ſancti Martyris venerandas ad ſepeliendum componentes reliquias, volebant quidem eas recondere, vt eſſent cuſtodes ſuæ ciuitatis; ſanctus vero apparens eis in ſomnis, iuſsit eas transferri in ſuum locum, quod etiam fecerunt.* hæc ibi.

Martyres poſt mortem corporum ſuorũ curam fidelibus demandant.

Sur to. 1. 1. Febr.

S. Tryphon reliquias ſuas in proprium locum transferri fratribus in ſomnjs iubet.

11 Beatus item Fructuoſus Epiſcopus ijs, qui ſacra eiuſdem, ſociorumque martyrum oſſa inter ſe venerationis ergo partiti fuerant, apparuiſſe legitur, eaque quamprimum reddi, ac ſepulchro inferri diſtricte præcepiſſe: quod in Martyris eiuſdem Actis Mombritius his quidẽ verbis enarrat: *Igitur poſt paſsionẽ apparuit fratribus, & obtinuit, vt quod vnuſquiſque pro charitate de cineribus vſurpauerat, reſtituerent ſine mora.* Idipſum Prudentius ſatis eleganter cecinit in ſuo Periſtephano, hymno, qui ſextus in ordine habetur.

S. Fructuoſus oſſa ſua reddi, ac ſepulchro inferri præcipit.

Prudentius in Periſtephano.

Sed ne reliquias reſuſcitandas,
Et mox cum Domino ſimul futuras
Diſcretis loca diuidant ſepulchris,
Cernuntur niueis ſtolis amicti,
Mandant reſtitui, cauoque claudi
Mixtim marmore puluerem ſacrandum.

Lectiſſimæ itidem virgines Rufina & Secunda Chriſtiana fide, ac martyrij palma illuſtres Plautillæ matronæ ſe per ſomnium videndas præbuere, eique ſuorum ſepulturam corporum commendarunt. Idem quoque præſtitit B. martyr Sebaſtianus, qui poſtquã ad coronã perueniſſet, Lucinæ matronæ ſanctiſſimæ (vt alibi diximus) noctu apparens, locum eidem præmonſtrauit, in quo ſuimet ipſius corpus proiectum iaceret, & vbi potiſſimum illud vellet recondi, indicauit.

SS. Rufina, & Secunda ſe videndas Plautillæ præbent ſeq; humari iubent.

12 Nec vero prætereundum hic eſt, quod de martyre Vincentio Leuita in ſupra recenſitis eiuſdem Actis hunc in modum habetur: *Ipſe vero ſanctus Martyr Vincentius viro cuidam in ſomnis reliquias ſuas ex alto mari in terram expoſitas eſſe ſignificauit; quin etiam locum, in quo reliquiæ ipſæ poſitæ erant, eidem patefecit. Quoniam vero Præſidem timens vir ille, ad Martyris reliquias inquirendas ſegnem, & parum alacrem ſe præbuit, ille ipſe Martyr in ſomnis apparuit fœminæ cuidam viduæ; quæ vt ætate prouecta, ita & morum ſanctitate prædita erat. Illam cum ſimiliter admonuiſſet, eidem ſigna quædam eius loci patefecit, in quo ſanctum illud corpus iaceret, quod videlicet lateret ſub arena, quam lenis & tranquilla vnda in reliquias illas ſancti ſic infuderat, quaſi arena ipſa Martyris ſepulturæ deſeruiret, &c.*

S. Vincentius viro cuidam reliquias ſuas è mari in terram expoſitas per ſomnium ſignificat.

Et viro præ metu nihil audente fœminã ſimiliter admonet, ac locum indicat.

13 Sanctus Martyr Tiburtius vna cum Petro & Marcellino videndum ſe pijſſimis Firminæ & Lucillæ virginibus obtulit, quibus omnia, & ſui præſertim corporis ſepulturam iniunxit. Quod totum eiuſdem ex Actis hic repetere nobis licet: *Apparuit eis in viſu ſanctus Tiburtius cum his duobus Martyribus, & inſtruxit, qualiter ambularent, & corpora eorum de ſilua acciperent; atque ibi iuxta ſe in inferiori parte Cryptæ ſepelirent.*

S. Tiburtius in viſu Lucillæ apparet, & corporis ſui ſepulturam committit.

14 Vitus item nobilis Chriſti martyr cum Florentiæ matronæ in flumine periclitanti apparuiſſet, eidem iuſſit, vt ſuum corpus, ſociorumque Martyrum decenti loco ſepulturæ traderet; quod in eodem M. S. Cod. Lateranenſi his verbis deſcriptum habes: *Quædam vero Florentia matrona illuſtris periclitabatur in fluuio nomine Siler; cui beatus Vitus viſus*

S. Vitus Florentiæ apparet, & ſepulturam ſibi ac ſocijs ab illa pręſtari cupit.

eſt

eſt ſuper aquas tranſire. Quem cum vidiſſet mulier, illico pauens, clamauit: Oro ſi Angelus Dei es, mihi ſubuenias cito. Ad quam beatus Vitus voce reſpondit ſonora: Ego ſum, inquit, Vitus, cuius, puto, nomen audiſti; ſpeli noſtra corpora, & cuncta conſequeris poſtulata; ſtatimque enixa mulier gurgitis periculo ſana reperta, ſanctorum corpora aromatum condiuit honore, & cum honore magno in Mariano prædio ſepeliuit. hæc ibi.

Et S. Florianus per viſum apparet Valeriæ, ſeque ſepeliri rogat.

15 Florianus quoque Valeriæ miræ pietatis matronæ per viſum apparuiſſe, eidemque locum indicaſſe, in quo ſepeliri vellet, in ijſdem Actis a Surio in hæc verba deſcribitur: *Apparuit autem in viſione beatus Florianus Valeriæ matronæ, indicauitq; ei, quo loco corpus eius humaret. Illa, hac viſione admonita, mox ad fluuium abijt, & præ Gentilium metu, virgultis illud inuoluit, perduxitque ad locum ſepulturæ deſtinatum, &c.*

Mira Luciani martyr. poſt mortem ſui funeris cura.

16 Hos inter Martyres, qui ſuis ipſorum corporibus condignum ſepulchri honorem poſt mortem deferri voluerũt, iure merito recenſendus eſt Lucianus ille Presbyter Antiochenus; qui ſuo apparens diſcipulo locum deſignauit, quo ſuum medijs è fluctibus ſublatũ corpus, miro delphinus quidam obſequio delaturus eſſet, vt in ſupra citatis apud Surium Actis his verbis ſubtexitur: *Cum eius diſcipuli circa ripas, & littora alius alibi verſarentur, vt viderent, ſi quomodo poſſent eum è mari eiectum inuenire; tempore autem biberno id valde eſſe turbatum, diuturnum tempus effecit, vt plane deſperarent ſe poſſe id inuenire. Interim vero adueniente quintodecimo die, Martyr in ſomnis apparens cuidam Glycerio germano ſuo diſcipulo, qui tunc verſabatur in regione aduerſa continenti Nicomediæ, dicit ei: O tu, cum primum mane ſurrexeris, abi in hunc locum (oſtendens locum littoris) te enim, inquit, conueniam, cum illuc veneris. Ille autem cum primum eum ſomnus dimiſiſſet, & iam dies illuceſceret, ſurgens, & quoſdam alios ex pijs ſecum aſſumens, cum eis venit in locum, qui fuerat ei ſignificatus. In eo autem ingens delphinus aſcendebat è mari, iam ex eo emergens, qui cum eſſet extenſus ſuper aquæ ſuperficiem, valde ſpirabat, & ad terram contendebat; eratque iuxta ipſum multa ſpuma, & murmur fluctuum, qui ab ipſo ſcindebantur: ferebat autem extenſum mortuum, tanquam in lecto iacentem; eratque ſpectaculum admirabile, ſuper corpus adeo lubricum, & rotundum, quiete manens mortuus, & nec à ſuo pondere, neque à vi fluctuum deuolutus ab eo, quod ipſum portabat vehiculo. Cum autem delphinus fuiſſet prope continentem, fluctu ſublimi fuit ſublatus, & terræ id appulit. Atque ille quidem ſtatim expirauit: mortuus autem ſtatim in arenam delatus, iacebat ſaluus, & omni ex parte integer, &c.* Vides officioſæ pietatis obſequium, quod beati Martyris cadaueri Delphinus iſte diuina prorſus vrgente vi detulit. Quoniam vero hic de delphino ſermo occurrit, nonnulla obiter nobis repetenda ſunt.

Anguntur diſcipuli quærẽtes corpus eius & non inuenientes.

Apparet Glycerio, mõſtratque locum, in quo illud viſuri ſint.

In littus ad diſcipulos delphinus illud defert.

Magna delphini φιλανθρωπία, ſeu erga hominem propenſio.

17 Haud enim latere lectorem exiſtimamus, quanta delphino intercedat cum homine, natura ipſa duce, propenſio: hic enim ſolus, vt Plutarchus aſſerit lib. vtrum anim. plus hab. rationis, hominem hoc ſolo nomine diligit, quod ſit homo, cum cœterorum animalium vel nullum, vel quæ manſuetiora ſunt, nutricatores tantum, & familiares diligant ſuos. Delphinis autem illa ſummis philoſophorum tantopere deſiderata, omni ſorde, omnique fraude carens amicitia: beneuolentiæ autem eorumdem, & opis allatæ multiplicia deſcribuntur ab auctoribus paſſim exempla; & præcipue de hominum cadaueribus medio è maris gurgite illæſis ad littus vſque delatis, ne a cæteris piſcibus deuorarentur, & vt delati in terram, ſepulchri beneficium conſequerentur. Celebre autem illud eſt, quod de Heſiodo proditoriè confecto inter alios enarratur, cuius cadauer delphinorum opera ad littus tandem appulit.

Amor eius liberalis, & ab omni ſorde purus.

Plutar. in conuiu. ſeptem ſapien.
Aelianus l. 6. c. 15. & lib. 1. c. 45.
Plin. lib. 9. c. 8. &c.

Heſiodi cadauer ad littus delphini deferunt.

18 Mirum itidem eſt, quod de quodam Cærano hiſtorici perhibent, hic cum iactum piſcium a piſcatoribus pecunia redemiſſet, delphinoſque, qui retibus intercepti fuerant, viuos, liberoſq; abire permiſiſſet, haud beneficiũ eiuſdẽ irremuneratum extitit; cum enim Cæranus præmemoratus poſt aliquãtum temporis naufragium feciſſet, vnus ex delphinis, qui eius ope liber euaſerat, naufragantẽ dorſo benigne exceptum, incolumem ad terram perduxit: demum vero cum hic vita functus fuiſſet, & a proximis iuxta littus eidem funebria de more perſoluerentur, frequentes ad littus Delphini aduenere, ac ſi ad beneficium ſibi ab

Cæranus delphinos captos è retibus liberat.

Idem naufragans à delphino beneficij memori in terram perducitur.

Aelianus l. 8. cap. 3. Athen. lib. 13. c. 8.

ab eodem præstitum recolendum euocarentur, sese palam omnibus videndos obtulerunt, quasi viri adeo de ipsis benemeriti exequijs interesse gauderent, funusque aliqua saltem ratione mœsti prosequerentur: haud enim ante ab oculis se proripuere, quam extincto rogo, iusta eidem de more persoluta fuissent.

Ac si eiusdem exequijs interesse vellent ad littus veniunt.

19 Sane Arionem insignem illum Citharœdum, dum ab Italia Corinthum nauigaret, a nautis eius auri cupidine in mare sese præcipitem dare coactum dorso officiose sublatum Delphinus quidam Chorintum vsque incolumem deuexit, & cum interim onere deposito, exanimatus in littore substitisset, ibidem Periandri regis iussu sepultura donatus est, constructo illi monumēto, ad quod nautæ promeritas sceleris pœnas dedere. Alterius insuper Delphini lector probe vtique meminisse potest, qui (vt Ælianus & Plinius testantur) cum in Iaso vrbe puerum quemdam vehementissimo diligeret amore, & longo temporis decursu spectatissima beneuolentiæ signa dedisset, lessorem suum incaute aliquando peremit; verum ad littus vna cum pueri cadauere inuectus, vbi puerum mortuū præsensit, ipse quoque præ dolore vita se protinus abdicans iuxta eumdem exanimatus decidit, & commune vna cum puero, quem dilexerat, sepulchrum a Iasentibus rem huiuscemodi admirantibus sortitus est.

Arionem Corinthum vsq; delphinus deuexisse fertur.

Delphinus pueri amore flagrans eimire obsequitur

Aelian. l. 6. de anim. c. 15. Plin. l. 9. c. 8.

Puero incautè à se occiso præ dolore moritur.

20 Prætereo, quod ipsimet Delphini, vt testis locupletissimus est Aristoteles, mira vtique solicitudine hoc ipsum officij cæteris sui generis cadaueribus exhibent: vt enim refert Aristoteles, conspici aliquando contigit, numerosum Delphinorum gregem maiorum vtique minorumque promiscuum, & post hos, binos subsequentes Delphinos, qui delphinulum iam defunctum inter ipsos pelagi fluctus dorso eueherent, ne ab aliqua marina bellua deuoraretur, quod & breuiter adnotauit Plinius, & magis expresse Ælianus, hos nimirum consueuisse suorum corpora dorso supposito ad aquæ superficiem leuare, tum ad continentem veluti funere efferentes, hominibus sepelienda tradere. Hæc interim satis. Sed quod de obsequio Luciani martyris corpori Delphini opera delato hactenus enarrauimus, haud naturæ, sed Deo ipsi rerum omnium auctori iure merito adscribendum est, vt patet etiam in beato Ariano martyre, ac socijs, quorum corpora sub Diocletiani persecutione saccis cum arena inclusa, & in mare proiecta pari delphinorum obsequio ad littus Alexandrinum delata fuere.

Delphini sui generis cadaueribus pompam funeralē exhibent.

Arist. lib. 9. de hist. anim. 48.

Plin. lib. 9. c. 8. in fin.

Aelian. l. 12. c. 6.

Martyr. Rom. die 8. Mart.

Sur. to. 3. die 13. Maij.

21 Celebre item est, quod de S. Martiniano Eremita apud Surium legitur, nempe dum in rupem quādam in medio maris sinu pœnitentiæ causa secessisset, vt ibidem ab omni hominum commercio seiunctus, cælestium rerum iugiter contemplationi insisteret, dæmonis impulsu, qui beati viri proposito inuidebat, ex naufragio puella miræ pulchritudinis ad petram appulit, qua visa dæmonis artem Martinianus præsentiens, & haud suæ fidens castitati, oratione præmissa, & crucis signo se muniens, protinus se misit in mare, & ecce duo delphini adfuere, qui dorso eumdem excipientes, suum in locum detulere; sed Surius paucis rem totam in hunc modum enarrat: *Quæ cum dixisset, se statim iecit in mare. Statim autem eum duo Delphines exceperunt, & in terra deposuerunt. Puella vero donec excessit ex oculis eius, videbat ipsum ferri super aquas, &c.* Sed de Delphinis Sanctorum obsequio propensius inseruientibus sat obiter diximus, nunc vero ad nostra redeamus.

Martinianus eremita amore castitatis in mare se iaciens à delphinis excipitur.

Sur. die 13. Febr.

22 Sacra insuper quadraginta Martyrum ossa, quæ in flumen proiecta fuerant (vt alibi diximus) a Petro quodam Episcopo, Martyribus id ipsum reuelantibus, reperta, quam decenter ab eodem tumulata sunt, vt in eorundem Actis his verbis exprimitur: *Sed tertio post die ciuitatis Episcopo Petro per visum Martyres aperuerunt, quo in loco reliquiæ seruarentur. De nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis, viris religiosis, ad fluminis ripam accessit; & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua tanquam stellæ fulgebant, & locus, vbi residebant, ab ipso lumine indicabatur. Assumptas igitur inde sanctorum Martyrum reliquias, in loculis asseruauerunt, &c.* hæc ibi.

Quadraginta martt ossa ipsimet reuelātibus reperiūtur.

23 Haud tamen hic omittendum esse arbitror, quod de sanctissimo Episcopo, ac Martyre Ianuario scribitur, Hic

S. Ianuarius digiti sui cum capite abscissi curam habet.

Hic dum Christiani de humandis, tum eius, tum sociorum corporibus pie, studioseque inter se agerent, eisdem apparens, præcepit, vt digitum quoque, qui illi cum capite præcisus fuerat, diligenter quærerent, & simul sepulturæ traderent. Verum in Actis isthæc leguntur: *Cum vero Martyr Domini decollaretur, & orarium ante oculos teneret, digitus eius vna cum capite abscissus excidit. Sed dum Christiani corpus ipsius, & cæterorum Martyrum nocte sepelire vellent, apparuit eis Ianuarius, eos admonens, vt digitum simul cum capite præcisum requirerent. Quod illi facere curauerunt.*

Martyres etiã post multa secula se curã suorum corporum habere monstrant.

24 Inclyti Martyres denique, vt exemplis quamplurimis toto hoc capite collectis abunde confirmari potest, post consummatũ feliciter martyrij agonem, frequentibus è cælo apparitionibus, suorummet corporum curam adhuc se gerere satis aperte contestati sunt: quinimo post longa temporum interualla, cum a quibusdam eorũdem reliquiæ interdum negligerentur, meritoque sepulchri honore carerent, nouis è cælo præstitis aliquando reuelationibus, decentiorem in locum easdem transferendas edixerunt.

Atque ea in digniora loca transferri iubent.

Quod præcipue constat ex celebri Beatæ Cæciliæ virginis Romanæ historia, quæ post sexcentesimum circiter annum ab eius martyrio dilapsum, Paschali Papæ huius nominis primo, ipsius corpus solicite perquirenti, videndam se præbuit, bonoque eum animo esse iubens, vbi sacra ipsius pignora adinuenisset, in ecclesiam suo nomini dicatam, atque ab eodem Pontifice instauratã congruo honore reponenda præcepit. Cuius quidem recolendæ apparitionis exacta in Vat. Cod. descriptio habetur, & in suis Annalibus a Baronio hisce verbis recitatur: *Dum quodam die ad beati Petri Principis Apostolorum ecclesiam pergeret* (Paschalis Papa scilicet) *quatenus apud eumdem beatum Apostolum solito more vigilias celebraret, & ante eiusdem Confessionem Dominicas laudes residens decantaret, subito depressus sopore, vidit adsistentem sibi virginali adspectu Puellam, angelico adspectu decoram, taliaque ipsam sibi locutionis affamina protulisse: Multas tibi gratias agimus, quod ad incertam famam, quam de me sparsam, frustratorijs relationibus peruulgatam, aures accommodare reliquisti: quippe qui tanti penes me fuisti, vt proprio loqui inuicem ore valeremus. Hæc iam sæpe fatus Pontifex diligenter audiens, studiose requirere cœpit, quæ esset ipsa, quæ talia illi verba diceret, vel quo nomine vocaretur. Cui illa respondit: Si nomen inquiris, Cæcilia famula Christi vocor. Ad quam summus Pontifex: Quomodo hoc credere possum, eo quod olim fama relatum sit, quatenus eiusdem venerabilis Christi Martyris Cæciliæ corpus ab Astulpho Longobardorum Rege hostiliter Romam obsidente, furto esse per eius homines sublatum? Cui venerabili Pontifici ista intimanti, omnipotentis Dei famula Cæcilia dixit: Quod me desiderabant, & vt inuenirent, Longobardi quæsiuerunt, omnino verum est; sed Domini mei Iesu Christi opitulatione, & Dominæ meæ sanctæ Dei Genitricis semper Virginis Mariæ auxilio, me neque inuenire, neque deportare longius valuerunt. Et ideo sicut quærere me cœpisti, vt inuenires, assiduo labore non desinas incumbere, quia Domino Iesu Christo, pro cuius amore, & honore passa sum, placuit, vt tu me inuenias, & in Ecclesiam, quam instruxisti, recondas. Et hæc dicens, ab oculis adspicientis sublata est.* Subsequitur autem ibidem prolixa inuentionis eiusdem enarratio, quæ apud Prætextati Cœmeterium eiusdem Beati Pontificis opera, & studio obtigit.

Cod. Vat. rel. à Baron. to. 9. Annal. an. 821

S. Cæcilia sexcentis annis post martyriũ apparet Paschali Papæ.

Et corpus suũ à Longobardis ad asportãdum quæsitũ, sed non inuentum narrat.

Has suas reliquias, quas anxie Pontifex quærebat, ab illo reperiendas esse dicit.

25 Quod autem ipsimet Angeli mortalibus interdum apparuerint, & sacras recondi iusserint beatorum Martyrum reliquias, ex prænarratis iam supra exemplis sanctorum Crispini, & Crispiniani, necnon & Torpetis Martyrum satis aperte demonstratum est. Restat nunc, vt quo studio martyrum reliquijs exquirendis Christiani olim institerint, & quæ ijsdem obsequia detulerint, videamus.

CAP.

CAP. XI.

Chriſtiani SS. Martyrum reliquijs perquirendis, humandisq; perpetuo ſtudent.

1 APVD Chriſtianos, quorum animis conſtanter infixa reſurrectionis ſpes, & beatæ immortalitatis deſideriũ altius inſederat, iugiter etiam officioſæ erga defunctorum corpora pietatis ſtudium viguit, vt egregie Prudentius quoque laudatiſſimus inter poëtas Carminibus ſuis cecinit:

Propter ſpem reſurrectionis Chriſtiani defunctorum corporibus curam impẽdunt.

Prudentius hymno de exeq. def.

Nam quod requieſcere corpus
Vacuum ſine mente videmus,
Spatium breue reſtat, vt alti
Repetat collegia ſenſus;
Venient cito ſæcula, cum iam
Socius calor oſſa reuiſat,
Animataque ſanguine viuo,
Habitacula priſtina geſtit,
Quæ pigra cadauera pridem
Tumulis putrefacta iacebant,
Volucres rapientur in auras,
Animas comitata priores.
Hinc maxima cura ſepulchris
Impenditur, hinc reſolutos
Honor vltimus accipit artus,
Et funeris ambitus ornat.

2 Hæc apte Prudentius, quibus condigno laudum pręconio Chriſtianorum pietatem euehit, vtpote qui impenſo animi ſtudio defunctorum funera curarent, eorumdemque cadauera omnibus (vt pios decet) officijs proſequerentur; ſubdit igitur.

Hæc Chriſtianorum opera à Prudentio ſummopere laudantur.

Hoc prouida Chriſticolarum
Pietas ſtudet, vtpote credens,
Fore protinus omnia viua,
Quæ nunc gelidus ſopor vrget,
Qui iacta cadauera paſſim,
Miſerans tegit agmine terræ,
Opus exhibet ille benignum
Chriſto pius omnipotenti.

Hæc ille. Cui optime conſonat Chriſtianus alter inter Philoſophos Lactantius, qui *maximum pietatis officium eſſe ait Peregrinorum & pauperum ſepulturam:* & idem met Petrus Apoſtolus apud Clementem eadem miſericordiæ opera recenſens, atque commendans, id veluti potiſſimum expreſsit, *Mortuos videlicet ſepelire, & diligenter eorum exequias peragere.*

Maximum pietatis officiũ ſepelire pauperes ac peregrinos.

Lactant. lib. 6. Inſtit. c. 12.

Clem. Rom. ep. 1.

3 Nouerant quippe Chriſtiani huius pietatis opera apprime ſacris in paginis commendata; ipſe enim Dominus hæc ad Eſdram prolocutus fuiſſe legitur: *Mortuos vbi inueneris, ſignans commenda ſepulchro, & dabo tibi primam ſeſsionem in reſurrectione mea.* Idem pariter ex Tobiæ libro quiſque edocetur: ſanctiſsimus enim vir inprimis, vt Paulinus ait, huius ſpecialiter muneris pręrogatiua iuſtificatus a Domino, & Archãgeli voce laudatus eſt, quod in miſerãda Iſraëlici populi captiuitate mortuis atque interemptis, vel ipſiſmet feſtiuis diebus ſepulturæ beneficium ieiunus impenderet: inde enim Deum ſibi promeruiſſe Raphael Archangelus conteſtatus eſt, cum ait: *Quando orabas cum lacrymis, & ſepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abſcondebas per diem in domo tua, & nocte ſepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*

Pietas erga mortuos in S. Scriptura maxime commendatur.

Eſdra 4. c. 2.

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias eo pręcipue nomine Deo, Archangelo teſte, placuit.

4 Quod ſuis eleganter carminibus Prudentius, quem ſupra citauimus, hunc in modum expreſsit.

Hymno de exeq. def.

Sancti ſator ille Tobiæ
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus iam rite paratis,
Ius prætulit exequiarum;
Iam ſtantibus ille miniſtris,
Cyathos, & fercula liquit,
Studioque accinctus humandi,
Fletu dedit oſſa ſepulchro;
Veniunt mox præmia Cælo,
Preciumque rependitur ingens.

Cura funerũ Tobiæ exemplo omni operi præferenda.

Hæc Prudentius. Quibus paria ſanctiſſimo digna viro pręconia S. Paulinus Nolanus Epiſcopus diſertis verbis ſubtexuit: *Negligens enim*, inquit, *ventris quia diligens animæ, maluit corpore eſurire quam ſpiritu: vt nobis quoque eſſet exemplo quo præoptemus ieiunare cibo carnis, vt ſaturitatem animæ conferamus.* Hæc in laudem officioſæ pietatis a Tobia defunctis exhibitæ Paulinus.

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias maluit eſurire corpore quã ſpiritu.

5 Chriſtiani igitur, quippe qui eximio pietatis affectu tenebantur, colebantque eos quibuſcumque officijs, quos pro Chriſti fide ad ſanguinem vſque in

in acie fortiter,constanterque decertasse nouerant, in perquirendis, sepulchroque condigno inferendis eorumdem corporibus, sedulam semper (vt sacræ edocent historiarum tabulæ) nauarunt operam. Tum vt ijsdem, qui id vnum summopere se peroptare testabantur, rem gratam facerent: tum vero, quoniam superno fidei lumine imbuti, certò sciebant, ac profitebantur futuram corporum ad diem nouissimum resurrectionē, eisq; perennis gloriæ ac felicitatis cōsortium impendendum fore diuina spe subnixi prestolabantur: tum etiam ob luculenta mirandorum operum signa, quæ earūdem virtute reliquiarum, ac Sanctorū meritis frequenter contingere, ipsa edocti experientia, aduertebant; quod quidem maximo fidei incremento, & Religionis Christanæ subsidio quotidie aduersus debacchantes gentilitiæ superstitionis errores inseruiebat.

Quare Christiani tam seduli in curandis Martyrum reliquijs?

6 Certe hoc ipsum Iulianus doluit, impius, inquam, ille desertor, qui Idololatriam ab inferis, quo se receperat, iterum in orbem euocare, auctoritate fouere, totoque conatu eamdem stabilire; ac sanæ, illibatæque fidei cultum penitus abolere cupiens, in ea, quam scripsit ad Arsacium, epistola inter cætera laudabilia pietatis opera, quæ Christiani de more præstabant, vt ipse meminit, studiosam, ac indefessam iugiter in defunctorum corporibus humandis solicitudinem recenset. Quibus profectò operibus eorumdem, quam acriter insectabatur, Religionem mirabiliter profecisse fatetur. Quapropter vt & hæc eadem a Gentilibus ad Idolorum cultum in orbe propagandum exerceantur, serio ibidem suos admonet, atque obtestatur. Hæc autem epistola his quidem verbis apud Sozomenum legitur: *Sed quid est causæ* (inquit ille) *cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescimus? ac non potius conuertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum Religio creuerit; id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, & ad sanctimoniam vitæ, quam simulant; quorum singula à nobis vere exequenda esse censeo, &c.* Hæc impius effutijt aduersus Christi religionem, immo contra pietatem pro idololatriæ impietate calamo æque ac gladio decertans. Verum, vt vides, dum Christianorum fidem acrius impugnat, eorumdem mores, ac vitæ sanctimoniam vel inuitus probare, atque extollere illustri hoc ad veritatem comprobandam elogio compulsus est.

Iulianus Apostata idololatriam iam labantem erigere nititur.

Ad eam propagādam hortatur gentiles ad imitandos Christianos.

Sozom. lib. 1. cap. 15.

Et maxime in cura sepeliendi mortuos.

7 Et is quidem ac tantus in pijs huiuscemodi operibus exercendis Christianorum feruor extitit, vt & summos quosque in perquirendis labores amplecti, quam multas vero in redimendis sanctorum corporibus, & comparandis sibi reliquijs pecunias, immo & vitam ipsam libenter profundere non dubitarent. Quamobrem eorum plerique, vt in sacris Martyrum Actis quamsæpissime legimus, ob impensum martyribus huiusmodi pietatis officium, pro mercede martyrium accepere. Quamuis & hi, qui in hæc laudabilia assidue incumberent charitatis ministeria erga defunctorum corpora, absque vlla sanguinis effusione, quæ sola martyres facit, Martyres viui iure quidem merito a Chrysostomo appellentur, vt videre est in Sermone, quem habuit in sanctos martyres Iuuentium & Maximum his plane verbis: *Post beatam autem illam cædem, quidam, etiam cum salutis periculo, Athletas illos optimos rapuerunt decenter, etiam ipsi viui Martyres, vt eorum reliquias curarent decenter. Nam quamuis non occidebantur, optabant tamen mori potius, quam corpora illa relinquere inhumata. Ita ad venationem festinabant.* Quæ quidem postrema verba hic a nobis, vt legitimum eorum sensum assequamur, diligenter adnotanda sunt. Ijs enim vir sanctissimus indefessum animi studium, solertiamque incomparabilem ad viuum exprimere conatus est, qua viri illi religione, & charitate conspicui sanctorum corpora iugiter indagare consueuerant: deducta nimirum a venatoribus in rem apte metaphora, qui abditissima quæque loca maxima auiditate circumeunt, perlustrantque, vbi latitantes plerumque velut in receptaculis feras inuestigent, adinuentasque demum ipsa intra latibula comprehendant. Hunc plane loquendi modum in alijs quoque sanctorum Martyrum Actis vsitatum fuisse reperimus; vt præcipue in beatorum Hermili, & Stratonici iam supra citatis videre est, in quibus haud aliud quorundam piorum hominum officium asseritur, quam huc illuc

Christiani nulli parcunt labori, nulli sūptui, nec vitæ propriæ in perquirendis, sepeliendisque martyribus.

Multi martyrio decorātur ob impensū mortuis obsequium.

Chrys. in ser. de Iuuent. & Max.

Martyres absque sanguinis effusione, qui dicantur?

Christiani venatores reliquiarum martyrum appellantur.

percurrendo corpora sanctorum diligenti indagatione venari. Sed ad singula hominum genera, quorum sacris in paginis ob huiusmodi pietatis opera memoria celebris reddita est, descendamus.

CAP. XII.

Romani Pontifices sacris Martyrum pignoribus sepulturæ ministerium exhibent.

Roma martyrum fertilis ager.

In ea Summi Pontifices martyribus humandis sũmopere incumbunt.

1 VM omnes vbique terrarum Christianæ fidei cultores, vt iam vidimus, huiusmodi pietatis, ac misericordiæ munia iugiter obeundi ardore flagrarent; at præ cæteris hi, qui Romæ degebant: quæ Vrbs inter reliquas totius orbis tanquam fertilis Ecclesiæ ager Martyrum sanguine vberius redundauit. Hic nimirum (vt sacræ exhibent historiæ) non modo pij quique viri, ac religiosæ fœminæ, verum etiam summi Pontifices, qui clauum Ecclesiæ tunc temporis tenebant, idipsum maxima animi alacritate, studio, ac labore præstiterunt: quod a nobis hoc speciatim loco exponendum erit, singulos nimirum referendo, qui sibi immortalem inde in Ecclesia laudem promeruerunt.

Pius I. curam sepeliendi martyres demandat Episcopis.

S. Callistus Papa Cœmeterium sui nominis ampliat

2 In primis autem sanctissimus Pontifex Pius Primus huius nominis, eiusmodi pietatis opus Iusto Episcopo demandauit, vt videre est in ea, quam potissimum scripsit, epistola his fere verbis: *Cura autem sanctorum Martyrum corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apostoli Stephanum*. Beatæ vero memoriæ Pontifex Callistus Martyrum obsequio deditissimus, cum primum presbyteri Calepodij corpus, quod suimet ipsius opera adinuentum fuerat, in eiusdem Calepodij Cœmeterio sepelisset, ratus tamen tum Martyrum sanguine, tum eorumdem corporibus, veluti pretiosissimis quibusque thesauris, ac gemmarum monilibus Romanam Ecclesiam illustrari, ad Martyrum præcipue sepulturam (quorũ tunc ingens erat numerus) Cœmeterium, quod via Appia situm erat, ampliauit, & quod postea ab eius nomine Cœmeterium Callisti nuncupatum est.

Martyrol, 13. Kal. Dec.

Anastas. in Pontiano.

S. Cornelius Papa Apostolorum corpora in pristinũ sepulchrum transfert.

S. Stephanus Papa Tertullinum mart. sepelit.

Sur. to. 4. 2. Aug.

3 Sacra item Martyrologia, Fabianum Romanæ Vrbis Episcopum in eodem Callisti Cœmeterio corpus sancti Pontiani Papæ, quod è Sardinia translatum fuerat, sepelijsse testantur: quod & ipse Anastasius in Pontiano confirmat. Quod autem Cornelius Romanæ item Ecclesiæ Pontifex sanctitate conspicuus hortatu Lucinæ matronæ, Apostolorum corpora è Catacumbis, vbi diu iacuerant, in pristinum sepulchri locum transtulerit, è sacris antiquitatum monumentis legenti palam fit. Stephanus item Romanus Pontifex ministerium suum in colligendis, humandisque beati Martyris Tertullini pignoribus vltro libenterque exhibuit, vt in eiusdem sancti Stephani Actis apud Surium legitur. Sanctissimus item vir Eutychianus, vt Anastasius refert, suimet ipsius manu indefesso studio ac labore ter centum, & quadraginta duos Martyres sepultura donauit.

B. Marcellus Papa titulos 25. instituit propter sepulturas præcipue martyrũ.

Anastas. in vit Marcell.

Idem ad loca honestiora transtulit multa corpora martyrum.

4 Beatus Marcellus Papa, & martyr viginti quinque, vt idem inquit Anastasius, titulos in Vrbe instituit, *quasi Diœceses, propter Baptismum, & pœnitentiam multorum, qui conuertebantur ex Paganis, & propter sepulturas Martyrum*. Qui etiam adhuc Presbyter (eodem teste Anastasio in B. Marcelli gestis) prædecessoris eiusdem corpus in Cœmeterio Priscillæ via Salaria sepeliuit, vbi & corpora sanctorum Claudij, Cirini, & Antonini pariter recondidit. Postquam vero Ecclesiæ Romanæ Pontifex Deo disponente renuntiatus est, è via Salaria ad Ostiensem transtulit, rogatu Lucinæ matronæ, corpora sanctorum Cyriaci, Largi, & Smaragdi, vt in eiusdem Marcelli Actis, & Cod. M. S. qui asseruatur apud sanctam Cæciliam, hisce verbis legitur: *Veniens autem sanctus Marcellus Episcopus cum Lucina matrona Christianissima, condiuit corpora sanctorum cum aromatibus, & linteaminibus, & imposuit nocte in pauone cum eunuchis suis, & sustulit inde, vbi commendati fuerant, &c.*

5 Melchiades quoque, dum & ipse

inter

elchiades corpora Quator Coronatorum sepelit

inter presbyteros Romanæ Ecclesiæ adnumeraretur, vna cum sanctissimo viro Sebastiano corpora sanctorum Quatuor Coronatorum sepulchro commendauit, vt in eiusdem Actis, & manuscripto Codice Vaticano his verbis legitur: *Tunc Sebastianus venit noctu cum Melchiade Episcopo, & collegit corpora, & sepeliuit in via Lauicana, milliario ab Vrbe Roma plus minus tertio, cum alijs sanctis in Arenario.* Adnotandum interim est, quod in his Actis Melchiades appellatur Episcopus, ob eam certe rationem, quia ipse, dum hæc eadem ab auctore conscripta sunt, eo munere exornabatur. Ex historicis enim enarrationibus manifeste constat, recensitos Martyres coronatos fuisse, cum Marcellinus Pontifex Ecclesiam regeret, anno scilicet Domini trecentesimo trigesimo, quo tempore Melchiades Presbyteri adhuc ministerio fungebatur.

Ps.115.

Christiani occisorum pro Christo reliquias thesauro cariores habent.

S.Cyprian. ad mart. & Conf. lib.2. ep.6.

6 Cum itaque probe antiqui Christiani nossent, quod & regius cecinit Psaltes: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, beatissimos videlicet martyres (vt Cyprianus ait) pretio sanguinis emisse sibi immortalitatem, venerandas eorumdem exuuias, *quasi effodientes thesauros* (vt diuinæ testes sunt paginæ) solicite perquirendas, excipiendas, curandas, seruandasque sibi indixere: & quoniam ad rem apte thesaurorum mentio incurrit, quis quæso adinuento thesauro non valde gestiat? quis sibi non merito gratuletur? quis eumdem vbi primum inuenerit, non protinus terræ visceribus altius infodiat, vt seruet; & si quando effodi contingat, non iterum ad eum caute conseruandum abscondat; *Simile est*, inquit Christus, *regnum Cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio vadit, & vendit omnia, quæ habet, & emit agrum illum.* Hoc plane a Christianis Pontificibus præstitum est, qui primum pretiosa martyrum cadauera cœmeterialibus inferre sepulchris indefesso iugiter labore studuerunt, & si quando hæc eadem effodiendo ad lucem, ad manum venirent, ex vno ad alterum transferre locum, ex Cœmeterijs in ipsas inferre basilicas, secretiori sinu, honoris gratia satagebant. Quis enim nesciat, antequam ad vlteriora progrediamur, quam solemnis semper extiterit dies, quo sacra martyrum corpora alio transferri contigit?

Mat.13.

7 Quanta vero præstitit recolendus ille cæteros inter Romanos Pontifices sanctitate Bonifacius Papa Quartus, qui veneranda Beatorum martyrum pignora impense adeo coluit, vt antiquissimum præ omnibus templum Pantheon in Vrbe solemni ritu Deo in honorem Christi martyrum dedicauerit, eorumdemque reliquijs vberrime cumulauerit; cuius rei annua iugiter memoria in Romano Martyrologio peragitur tertio Idus Maij, vt his verbis inscribitur: *Romæ dedicatio S. Mariæ ad Martyres, quam beatus Bonifacius Papa Quartus expurgato Deorum omnium veteri phano, quod Pantheon vocabatur, in honorem beatæ semper Virginis Mariæ, & omnium martyrum dedicauit tempore Phocæ Imperatoris. Diuina autem*, inquit Baronius, *dispensatione factum est, vt inter tot idolorum templa prostrata, & in anathema obliuionis euersa, Pantheon velut insigne quoddam, ac perenne trophæum de expugnatis hostibus permaneret, cederetque triumpho omnium Martyrum, qui omnium gentilium Deos, Christi cruce subegerant.* Quantis vero tunc sacrorum pignorum thesauris eiusdem beatissimi Pontificis opera templum hoc, quod martyribus dicabatur, refertum sit, si quis interim nosse cupit, Baronium consulat isthæc enarrantem: *Legi*, inquit ille, *in eius Ecclesiæ codice manuscripto, templum illud dicatum Deo in honorem Dei Genitricis Mariæ, omnium sanctorum Martyrum, & Confessorum, illataque illuc esse reperi duo de triginta curribus ossa sanctorum Martyrum, è diuersis Vrbis Cœmeterijs effossa, solemniterque comportata, ac decentissime collocata.*

Bonifacius Quartus Pantheon in honorem Martyribus dedicat, eorumque reliquijs ditat.

Baron. in not. in Mart. Rom.

Pantheon perenne Christi de expugnatis gentibus trophæum.

Baron. in not. ad Mar. Rom. 3. Id. Mart.

In illud duo de triginta curribus ossa martyrum illata.

Hæc in suis ad Romanum Martyrologium Notis Baronius, sed ad vlteriora properandum est.

CAP. XIII.

Presbyteri, & clerici tumulandis martyribus operam impendunt.

1 ERVM Sanctorum tot Summorum Pontificum religiosæ admodum pietatis vestigia in curandis, vt hactenus enarrauimus, instruendisque Martyrum funeribus, Romanus quoque Clerus pari alacritate æmulari haud destitit. Quamobrem ex Presbyterorum numero quamplurimi non defuere, qui tumulandis obtruncatorum pro Christo cadaueribus iugem nauarunt operam, vt iam supra recensuimus.

Romanus Clerus curandis martyrũ funeribus insignis.

2 Præstitit hoc Iustinus in Cyrillæ, Hippolyti, Concordiæ, Irenæi, atque Abundij funeribus, qui demum, vt plerique alij, ob exhibitum præstantissimæ charitatis officium, pro mercede optatam martyrij palmam accepit. Delatus enim quod Tryphoniæ vxoris Decij, & Cyrillæ eius filiæ corpora sepelisset, his eumdem verbis acriter increpans allocutus est Claudius: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta inuictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepelijsse diceris, & Romanum militem perditissimum furtim tulisse deprehenderis, & quamplurimos huius nefariæ sectæ vestræ tecum pariter absconditos habuisse inclamaris.* Et tandem capite obtruncatus est, vt in M. S. eiusdem Actis Basilicæ Lateranensis.

Iustinus martyrio coronatur ob exhibitam defunctis sepulturã.

In eius Act. M.S. Later.

3 Idem quoque laudabiliter præstiterunt Fortunatus beato Martyri Luciano diacono: Ioannes Bibianæ virgini Romanæ ac martyri: Iustus Nicomedi: Pastor item Quirino: Crispus, & Ioannes, alter videlicet huius nominis, beatis Simplicio & Faustino: Asterius Callisto: Nicomedes Feliculæ; quorum omnium corpora ab ijsdem, vt diximus, summo deuoti animi, ac Christianæ pietatis obsequio tumulata fuere. Et vt de cæteris taceamus, nonne martyr Nicandrus ille nobilissimus ob id vnum martyrij coronam sibi promeruit, quia martyrum reliquias studiose perquirens, debitum eisdem honorem deferre satagebat, vt enim Martyrologium Romanum testatur, hoc præclaro passionis titulo natalitius eiusdem dies illustratur: *In Ægypto S. Nicandri martyris, qui cum sanctorum Martyrum reliquias studiose perquireret, & ipse martyr effici meruit sub Diocletiano.* Cuius laudes etiam in Græcorum Menologio celebrantur.

Series sanctorum, qui studio in curandis mortuis excellunt.

Mar. Rom. die 15. Maij.

S. Nicander in præmium curæ habitæ mortuorum ipse martyr esse meruit.

4 His autem quos hactenus enumerauimus, ex eodem clero complures alij merito laudandi adnumerari possunt, qui tumulandis beatorum Martyrum cadaueribus suam toto animi conatu operam præbuerunt, quos infra recensebimus. In lectoris autem gratiam hic obiter in mentem reuocandum est, olim quidem in Ecclesia pium eiuscemodi obsequij munus, quod defunctis impenditur, tam religiose vsurpatum fuisse, vt clericis, quibus res sacræ committebantur, hoc Christianorum corpora curandi, ac terræ demandandi onus speciatim iniungeretur, vt satis aperte ipsemet Hieronymus in epistola de muliere septies icta innuere videtur.

Inter sacra clericorum munera, etiã officium curandi, sepeliẽdiq; mortuos in Ecclesia olim erat.

D. Hieron. ep. 39. ad Innoc.

5 Vt vero rem altius repetamus, in ipsis Apostolorum actibus, quorundam iuuenum mentio incurrit, qui Ananiam, Zapphiramq; ipsa Petri voce, eosdem acrius increpantis, exanimatos, inde leuantes sepulchro intulerunt: quos forte iam tum ab Apostolis ad hunc pijssimi ministerij vsum institutos, dicatosque fuisse credere nobis par est: quod sane vel ex hoc commode cõfirmari potest, quoniam Ignatius ille Antiochenus Episcopus, qui cum Apostolis aliquandiu vixit, inter cęteros Ecclesiæ ministros Κοπιῶντας recenset, hoc est, laborantes, quos Epiphanius Κοπιᾶτας eadem plane significatione appellat, vt ipse nimirum ait, qui corpora eorum, qui obdormierant, obuoluerent, ac terra cooperirent. Horum insuper Iustinianus Imperator in suis Nouellis de exequijs defunctorum meminit; vbi etiam ijdem ministri alio nomine *Decani, & Lecticarij* vocantur.

Actor. c. 5.

Ministros curandi defunctorum corpora ab Apostolis institutos verisimile est.

Horum meminit Ignatius martyr.

Ignat. ep. ad Antioch. Epiph. in expos. fid.

Iustinianus Imp. eosdem Decanos & Lecticarios appellat.

Nouell. 43. & 59.

Hos

6 Hos vero Auctor epistolæ ad Rusticum Narbonensem de ordinibus Ecclesiæ apud Hieronymum alio nomine *Fossarios* appellat, ac clericis adnumerat: non ita quidem vt eorumdem munus ex ijs ordinibus esset, quibus clerici ex consueto more initiantur, sed quod pium eiusmodi Christianæ fraternitatis exercitium, clericis plane ob sui meritum competeret: probatis vero eosdem moribus eũ in modum insignitos esse oportere demonstrat, vt ijsmet, quibus Tobias olim præfulsit, æquiparentur: *Eiusdem nempe*, ait, *fidei, eiusdem sanctitatis, eiusdem scientiæ atque virtutis, vt sicut ille, exhibentes visibilium rerum curam, ad inuisibilium festinent; & resurrectionem carnis credentes in Domino, totum quod faciunt, Deo se præstare, non mortuis cognoscant.* hæc ibi.

apud Hieron. 9.

apud Hieron. Fossarij dicũtur, ac clericis adnumerãtur.

Obsequium Deo præstat, qui mortuũ sepelit.

7 Magnus vero ille, ac primus Christianos inter principes Constantinus; quo condignum Christianæ pietatis, & misericordiæ, cæterisque æmulandum præstaret symbolum, illud quidem sanctissimis legibus instituit, vt Constantinopolitana in vrbe, quam ipse recens suo de nomine condiderat, ad curanda defunctorum corpora, efferenda, humandaq; nongentæ, ac quinquaginta diuersorum collegiorum, & artium officinæ præsto essent, quæ ab omni publicorũ munerũ, ac vectigaliũ onere immunes, lecticarios atq; copiatas instruendis funeribus suppeditarent. Hoc idẽ Honorius & Theodosius Iunior religiosissimi Augusti edita constitutione ratum habuere. Anastasius vero, impius alioqui Imperator, in hoc se tamen pium admodum exhibuit, vt aucto prædictarum officinarum vsque ad centum supra mille numero, redditum quoque librarum auri septuaginta constituerit, eam videlicet ob caussam, vt exequiæ sine vllo eorum sumptu, quorum funera curabantur, sed gratis omnino fierent. Quæ omnia iterum Iustinianus confirmans, opportune sanxit, vt illarum officinarum aliæ *decanos, seu lecticarios, & laboratores* funeribus curandis præstarent, qui in hoc obeundo munere Ecclesiæ subiecti essent: aliæ vero pecunias ad subleuandam inopiam suppeditarent, ita vt laudabilia funerum ministeria ipsius Ecclesiæ sumptibus, ex attributis huiuscemodi redditibus, absq; vlla defunctorum expensa perficerentur. Ac demum Leo cognomento Philosophus totum id ratum habens, ad vnguem seruari præcepit, velut ministerium, vt ipse ait, *ad numinis cultum pertinens*.

Constantinus Imp. 930. artium collegia, quæ funerum curam habeãt instituit, & à publicis oneribus liberat.

Nouell. Iustin. 43. & 59.
Leo Nou. 12.

Leg. non plures C. de sacrosf. Eccl.

Nouell. 43. 59 l. magna C. de sacrosf. Eccl.

Anastas. Imp. numerum illorum auget, & annuo reditu dotat.

DD. Nouell. 43. & 59.

Iustinianus eadem confirmat, & suũ cuiq; munus obeũdum inter illos distribuit.

Leo nouella 12.

8 Porro religiosi huius ministerij institutum, quod per longa temporum interstitia antiquatum, abolitumque fuerat, Deo tamen disponente iam superiori seculo sanctioribus legibus Romæ instauratum, & in diuersas inde Orbis terrarum Ecclesias mirifice propagatum est. In Vrbe quippe celeberrimum inter cætera sub Misericordiæ titulo Sodalitium erectum viget, cuius confratres viri plerumque nobiles ex instituto, quod seruant, eorum cadauera, quibus in patratorum criminum pœnam mors legum tenore infligitur, curare consueuerunt. Hi vbi ad bene moriendum pie, ac solicite eosdem adhortari reos, ac in mortis agone constitutos, paterna fouere charitate ac solatio non destitere, demum extinctorum corpora è patibulo leuantes, feretro imponunt, dissecta quandoq; membra diligenter colligunt, componunt, & ad sacrum Cœmeterium iuxta Ecclesiam, quo vna simul conuenire illis mos est, supplicantium ritu incedentes deuehunt, adhibitisque interim sacris precibus honeste sepeliunt.

Curandorum funerum institutum deletum instauratur Romæ.

Nobile Misericordię sodalitium in Vrbe, eiusque ministerium, quale?

9 Viget in Vrbe & alia sub titulo Mortis Confraternitas, quæ suis expensis mortuorum, & præcipue pauperum cadauera, vbicumque proiecta iaceant, excipere, ac feretro imposita in sacrum deferre locum tumulanda pro instituto habet: cuius etiam Baronius in suis Annalibus meminit. Hoc autem Mortis Sodalitium sub alio titulo Charitatis in multis Galliarum locis, hortatore olim per visionem, vt perhibent, S. Eligio Nouiomensi Episcopo, & Flandrorum Apostolo, floret, quorum pia obsequia haud multum distant a ministerio, quod præstabant olim Parabolani Ecclesiæ Alexandrinæ, quos Iunior Theodosius Imperator ad sexcentorum numerum auctos ad curãda quorumuis ægrotantium, etiam pestis tempore, corpora destinauit, sed de his hactenus.

Altera sub titulo Mortis sodalitas, eiusque munia.

Baron. Annal. to. 3. an. 366. in fin.

Sodalitium charitatis in Gallijs defunctorum obsequio vacat.

Parabolani qui sint? eorumq; numerus ac ministerium.

10 Vt laudatissimos igitur ex clero recenseamus, qui ex pio, quod sacris Christianorum cadaueribus detulere, obsequio, immortalem sibi in Ecclesia lau-

S.Rufinus diligentissimus funerum curator.

laudem peperere: primo quidem loco sese nobis offert Rufinus ille, qui sanctorum Antonij, Eusebij, Pontiani, Peregrini & Vincentij martyrum corpora sub Commodo Imperatore, haud longe ab Vrbe, sua manu sepeliuit, vt in beati eiusdem Eusebij, sociorumq; actis apud Surium videre est, & ex Vinc. speculo.

Sur. to.7.25. Aug. Vinc. Spec. l.11. c. 119.

Eodem prætextum nomine B. Eusebius clarus.

11 Inter eosdem quoque iure quidem optimo Eusebium recensere possumus, qui sanctorum martyrum Quiriaci Episcopi, Maximi presbyteri, Archelai diaconi, Taurini & Herculani, Theodori tribuni, & permultorum militum, quorum iam supra sub Alexandro meminimus, corpora, dum neglecta adhuc, incultaque iacerent, obsequenti manu extulit, & perhonorifice humanda curauit, vt in eiusdem Eusebij actis in M. S. Cod. Vaticanæ Basilicæ, & Lateranensis hisce verbis legitur: *Tunc* (post decollatum scilicet in carcere Quiriacum Episcopum) *beatus Eusebius presbyter in specula positus, noctu collegit corpora sanctorum Cyriaci Episcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia sepeliuit. Corpora vero sanctorum militum, qui in mari præcipitati fuerant, beatus Eusebius solicite colligens à littore maris in campo Ostiæ abscondit, quos & sepeliuit iuxta Vrbem Via Ostiensi. Taurinum vero, & Archelaum in portu Romano abscondit: beatum vero Theodorum Tribunum posuit in Mausoleo suo, & omnes alios collegit, & posuit iuxta corpora sanctorum Cyriaci, & Maximi, &c.* hæc ibi.

M.S.Cod.S.Petri & Lat.

Multorū martyrum corpora colligit, ac terræ mādat.

12 Iisdem addito insignem Polemium, qui vt in M. S. Actis B. Marmeniæ Cod. Lateran. legitur, tantæ religionis vir extitit, vt duorum & quadraginta Martyrum corpora, quos vna die decollari contigit, suismet manibus sepulturæ commendauerit. Præmemorato Polemio Tertullinum adiunge, qui cum adhuc gentilis esset, in hoc maxime laudandum se præbuit, quod duodecim clericorum sancti Stephani Papæ, sub Valeriano & Gallieno interfectorum pro Christo corpora primum curasse describatur, quorum venerandas postmodum reliquias prope sanctorum Iouini & Basilei corpora via Latina reposuit, vt in eiusdem S. Stephani gestis expressum habetur, qui cum postea resciuisset, quod ille in gentilitatis adhuc errore degens, pie religioseque præstiterat, ad se eundem accersitum benigne excepit, & ad Christianam fidem feliciter traductum, sacro baptismate abluit, & subinde presbyteratus honore insigniuit, ac demum gloriosum Christi Martyrem pro fidei confessione, beatos inter Martyres sepeliuit.

B.Polemius 42. martyres suis ipse manibus vno die sepelit.

Cod M.S.Basil Later.

Tertullinus adhuc gentilis erga defunctos se pie gerit.

Acta S.Steph. Papæ.

Accersitur à B. Stephano Papa & baptizatur.

Martyrio demum coronatur.

13 Neque ab horum interim numero ac merito disiungamus sanctitatis laude præcipuum, ac virum iugiter recolendum Polycarpum, de quo isthæc in supracitatis sanctæ Marmeniæ Actis: *Venerabilis per omnia sanctus nomine Sabinus, qui & ipse officium sacerdotale gerebat, &c. migrauit ad Christum iam per duodecim annos maceratus diu in carcere ob confessionem Iesu Christi Nazareni Filij Dei omnipotentis. At vbi sensit Taurinus cum esset carcerarius, quod sanctus Sabinus defunctus esset, funem illaqueauit pedibus, & trahebat corpus eius per terram, & in foro illud dimisit inhumatum. Deinde venit quidam Polycarpus presbyter nocte, & accepit corpus eiusdem sancti Sabini, & recondidit in sarcophago, vbi cæteri viginti duo, de quibus supra, sepulti fuerant.* hæc in recensitis actis. Eiusdem plane pietatis extitit Thrason, qui cum Ioanne presbytero, vt in beati Marcelli actis legitur, sanctorum Saturnini, & Sisinnij corpora via Salaria sepeliuit. Quibus omnibus postremo tandem loco accedit summis extollendus laudibus Pigmenius ille presbyterorum dignissimus, vt cæteros omittamus, qui cum Ioanne pariter presbytero sanctorum Terentiani, & filiorum corpora sepulturæ tradidit.

S.Polycarpus in martyrum sepultura officiosus.

Act. S.Marm. mart.

Corpus S.Sabini in foro abiectum colligit & in sarcophago recondit.

Eadem erga martyrum reliquias pietate S.Thrason excellit.

Act.S.Marcel. Papæ.

Et B. Pigmenius presbyt.

14 Porro Romani potissimum cleri erga sacras beatorū Martyrum reliquias solicitudo eum in modum excelluit, vt non modo propter fidei confessionem in Vrbe obtruncatos, alijsque modis dire interemptos nullo vnquam intermisso labore perquireret, decentiq; cultu quantocyus sepulturæ mandaret; sed & cæteros Christianæ fidei cultores, qui vbique terrarum degebant, etsi longo interuallo distarent, pari charitatis affectu complecteretur. Hinc inter laudatissima D. Cypriani opera Romani eiusdē cleri ad Carthaginensem Ecclesiam epistola recitatur, in qua hæc præcipue verba adnotanda videntur: *Et quod maximum est, corpora Martyrum, aut cæterorum si non sepelian-*

Romanus Clerus sepeliendis martyribus semper incubuit.

Hortatur omnes fideles ad eamdem erga mortuos pietatem.

Apud Cypr. Epist. Romani Cler. ad Carthag. Eccl.

peliantur, grande periculum imminet eis, quibus incũbit hoc opus. Cuiuscumque ergo vestrum, quacumque occasione effectum fuerit hoc opus, certi sumus eum bonum seruum æstimari, vt qui in maximo fidelis fuit, constituatur super decem ciuitates. Ex quibus assiduum totius Ecclesiæ, ac piorum omnium studium in tumulandis condigno honore beatorum martyrum corporibus satis perspicue legentibus apparet.

Magni meriti apud Deum sepelire mortuos.

CAP. XIV.

Viri laici eiusce modi pietatis munia obeunt.

1 Optimi quique viri, qui miris Ecclesiam Dei virtutum exemplis illustrarunt, consueta defunctis impẽdi supremæ pietatis officia, quibusuis detinerentur angustijs, aut certe incommodis premerentur, vel ob id maxime laudandi, haud vllo vnquam tempore intermisere. Ipse enim Dei voce laudatus cæteros inter Patriarchas Abraham quammaxima Saræ funus solicitudine curauit, eidemque nobilissimum aptando tumulum, vt Paulinus ait, *humanitatis memor, non spreuit corporis curam propter animæ securitatem, sed empto ad sepulchrum agro mortuam suam pretiosa sede composuit.* Huius vestigia pari studio Tobias probatæ vir integritatis æmulatus, in sepulturæ ministerio mirifice enituit. *Hoc enim,* vt Ambrosius ait, *illi quotidianum opus, & magnum quidem: nam si viuentes operire lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos? nihil hoc officio præstantius.*

Optimi quiq; viri ante omnia supremæ pietatis officia defunctis exhibent.

Paulin. ep. 39. ad Pammach.

Abraham Patriarcha Saræ funus sedulo curat.

S. Ambr. lib. de Tob. c. 1.

Quotidianũ Tobiæ exercitium humare defunctos.

2 Quapropter cum eiusmodi opus, vt sacræ passim testantur Paginæ, acceptissimum Deo sit, in Ecclesia ab ipsiusmet incunabulis semper viguisse constat. *Fideles enim,* ipso Tertulliano teste, *stipem conferre egenis, alendis, humandisque consueuerant.* Et grande quidem piaculum Hieronymus esse pronuntiat, defunctorum curam negligere. *Scindit enim,* inquit ille, *Ecclesiam, qui viuis habitaculum, mortuis sepulturam negat.* Hinc a sanctissimis Romanæ Ecclesiæ Pontificibus id tam districte fidelibus perpetuo iniungitur. Nam venerabilis ille inter Pontifices Pius sub ipsamet M. Aurelij Imperatoris persecutione, dum acriter Dei Ecclesiam diuexaret, ad Iustum Viennensem Episcopum scribens, solicite admonuit; *vt sanctorum præcipue Martyrum curaret corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apostoli Stephanum.*

Acceptissimũ Deo opus, mortuorum sepultura.

Tertull. in Apolog. c. 39.

Grande piaculum defunctorum neglectus.

Hier. epist.

Romani Pontifices curam defunctorum fidelibus vnice commendare solent.

To. 1. Concil.

3 Hoc idem in Deciana persecutione Romanus clerus præstare studuit: & sane Cyprianus Episcopus, quantumuis absens, id vnum præcipue suis inculcare non destitit, vt corporibus eorum, qui glorioso mortis exitu decederent, charitatis ardore succensi propensiorem curam impertirentur. Quod plane beatissimus Pontifex Stephanus Tertullino, qui recens baptizatus fuerat, inter cætera præclara monita, & tanto digna Pontifice monimenta, mandauit, vt sacra sanctorum Martyrum corpora perquireret ad sepulturam. Prætereo nunc repetitas sæpius a sanctis Patribus hac super re verborum sententias, quibus ad hæc Christianæ pietatis studia apprime fideles excitantur, vt defunctis nimirum quibusuis haud vlla interposita mora sepulturam exhibeant. Quapropter vnus præ omnibus Augustinus hæc ait: *Sit pro viribus cura sepeliendi, & sepulchra construendi: quia & hæc in Scripturis sacris inter bona opera deputata sunt. Nec solum in corporibus Patriarcharum, aliorumq; sanctorũ, & humanis cadaueribus quorumcunque iacentium, verum etiam in ipsius Domini corpore, prædicati, & laudati sunt, qui ista fecerunt.* Hæc congrue ad rem nostram Augustinus. Et sane (vt suus virtuti, ac veritati nitor sit) inter præcipua Christianorum pietatis opera merito a Theologis exhibendæ sepulturæ officium computatur, commendaturque: & ipsiusmet charitatis ac religionis iura quodammodo infringere ac lædere videtur is, qui id cum commode valeat, tamen præstare negligit: *Semper enim,* inquit Cassiodorus, *se reum iudicat, qui cineribus iusta non præstat.*

Clerus Rom. in Deciana persecutione in id defunctorum studiũ summo opere incumbit.

Cypr. ep. 37.

Acta eius apud Baron. to. 2. Ann. an. 260

Sancti Patres identidẽ hãc erga defunctos pietatem fidelibus inculcant.

Aug. ser. 32. de verb. Apost.

Theologi inter præcipua fidelium opera obsequium præstare mortuis adnumerant.

Cassiodor.

4 Iam vero paternæ charitatis, & sacerdotalis animi munificentia, qua Ambrosius olim præfulsit, toti terrarũ orbi satis, vt opinor, celeberrima in defunctorum obsequium prolata sententia innotuit. Quippe, vt ait, ipsa Ecclesiæ vasa

Amb. off. c. 28.

etiam

Sacra Ecclesiæ vasa ad sepelienda fidelium cadauera distrahere licet.

etiam initiata, confringere, conflare, ac vendere licet, non tantum ad templum Dei exædificandum, ad alendos pauperes, captiuosque redimendos, verum etiam, vt ipse addit, *ad laxanda spatia humandis fidelium reliquijs; quia in sepulchris*, inquit, *Christianorum requies defunctorum est*. Ex quo probe intelligere vnusquisque potest, quanti olim Christianæ reipublicæ præsules facerent curam, indefessamque operam, quam defunctorum cadaueribus exhibere Christianorum pietas consueuit, quandoquidem pretiosa quęque donaria in thesauris Ecclesiæ asseruata, vt pium hunc transferrentur in vsum, distrahere fas erat.

Omnibus innata pietas erga mortuos.

5 Quibus & addi potest ingenitum illud, quod singulis mortalibus suos erga defunctos ipsamet natura conciliat, pietatis nunquam obliterandæ obsequium. Vt enim ex gentilibus Quinctilianus ait: *Neminem non mortalium fauere hominis sepulturæ conuenit: quia hæc vna res est, cuius exemplum ad omnes pertineat: etiamsi qua sunt iura, quæ obstent, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas possit, vera clementia occasione contenta est, &c.* Et paulo infra hæc ad rei propositum subdit: *Nobis vero aduersus exanimes genuit non solum miserationem, quæ cogitationi nostræ subit, sed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus transeuntium viatorum collatitia sepultura: inde iniecta ab alienis humus. Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in communi succurrere, & per mutuas auxiliorum vices, in altero quemque, quod pro se timeret, asserere.* hæc Quinctilianus. Cui optime quoque laudatissimus ille morales inter philosophos Seneca consonat, sepulturæ officium, quod vicissim præstare homines consueuerunt, his maxime verbis commendans: *Quædam iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt: quamuis filiusfamilias sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri.* hæc ille; dum id ex ipso naturæ instinctu inuiolabilis vim legis apud homines obtinere affirmat: *quippe*, vt Cicero asserit, *omni in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est.* Quod & Aristoteles naturæ, vt ita dixerim, oculus vidit, & satis item ad Romanos Apostolus expressisse videtur, dum ait: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt; eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex.*

Quinctil. declam. 6. corp. proiect.
Senec. b. contrcuers. c. 4.
Quinctil. declam. 5.
Sed & quædã erga eosdem religio hominibus insita.
Senec. 1. controu. vers. 1.
Lex omnium certissima sepulturam exhibendã esse mortuis.
Cic. 1. Tuscul.
ad Rom. 2.

Naturalem gentilium erga mortuos pietatẽ Christiani superare debent.

6 Cum gentiles igitur naturali propensione admoniti, humandis, fouendisque cadaueribus promptæ ministerio manus intenderent, certe quidem Christiani, vtpote sanæ, illibatæque fidei imbuti lumine, diuinisque legibus exculti singulos erga defunctos, & in eos maxime, qui pro asserenda, tuendaque fide viriliter occubuerant, id toto animi conatu præstitere. Quapropter præter admiranda ac prædicanda iugiter, quæ a Romano clero exhibita sunt beatissimis Christi martyribus sepulturæ obsequia, illustres etiam viri quamplures, qui laicalis vitæ instituto addicti seculares inter illecebras versabantur, & ipsæmet primariæ nobilitatis matronæ, magno quidem laudum cumulo præstantissimum Christianæ pietatis munus in Vrbe vltro, libenterque obire, & ambitioso tam defunctis, quam funeribus obsequio inseruire nulla ratione destiterũt: quorum numerum, aliorumque complurium nomina numquam satis concelebranda sacris in dypticis desiderari valde nobis dolendum est. In recolendis tamen martyrum actis, quæ adhuc apud nos extant, præter anonymos, hi, quos modo recensebimus, merito quidem honore ac laudibus excipiendi sunt.

Nobilissimi quique viri in Vrbe defunctis operam dant.
Et primariæ nobilitatis matronæ.

7 Inter hos autem insignis extitit Palladius, vir nimirum sub Imperatore Hadriano antiquæ probitatis pariter & nobilitatis; de quo his plane verbis in sanctarum Sophiæ, & filiarum actis mentio peragitur, vt patet ex M. S. Cod. S. Cæciliæ: *Palladius vir illustris cum multitudine credentium, licet occulte, in laudibus proficiebat, omnes suas facultates in sanctorum dignas sepulturas erogabat.* Paribus item extollendi sunt laudum præconijs Flauianus, Callistus, & Ammonius Tribuni militum sub Alexandro, de quibus in beati Vrbani Papæ, sociorumque martyrum Actis hæc recensentur: *At vbi cognouerunt quidam ex Christiana orthodoxa fide, eo quod sancti fortiter agonizantes testimonium Christi suscipere meruerunt, venerunt nocte, & cum Tribunis, id est Flauianus, Callistus, Ammonius, & tulerunt corpora sanctorum humauerunt ea in Cœmeterio Prætextati.* Nec vero prætereundi hic sunt Ti-

Palladius vir illustris facultates suas in sanctorum sepulturam impendit.
M. S. Cod. S. Cæcil.
Flauianus, Callistus, & Ammonius viri nobiles martyribus tumulandis addictissimi.
Act. S. Vrb. Pap.
Tiburtius, & Valerianus viri primores eidem ministerio assidue vacant.

Tiburtius & Valerianus, qui per singulos quosque dies sacro huic ministerio vacabant, vt in eorumdem Actis fideliter in manuscripto Codice sanctæ Cæciliæ relatis videre est, vbi hæc præsertim leguntur: *Vt pretiosas martyrum facerent sepulturas. Quod eisdem postmodum grauiter exprobrans Turcius Præfectus, ait: Cum vos nobilitatis titulus clarissimos fecerit nasci, cur per nescio quam superstitiosam sectam infelices vos, & degeneres exhibetis. Nam facultates vestras audio in nescio quas viles personas expendere, & pro sceleribus suis punitas, cum omni gloria tradere sepulturæ. Vnde datur intelligi, quod consocij vestri sint, quibus pro coniuratione honestam traditis sepulturam.* hæc ibi ad instituti nostri propositum enarrantur.

A. S. Cæcil. & Cæcil.

...e facultates ...uas in hoc po...issimum ex...endunt.

8 Asterius vero pietate ac nobilitate cæteris omnibus haud impar, qui vnus è Senatorum numero erat, Romano in Martyrologio eiusmodi quidem laudum elogio decoratur: *Asterij Senatoris, &c. Qui cum corpus martyris capite truncatum subiectis humeris, & substrata veste, qua induebatur, exciperet, honorem, quem martyri detulit, continuo & ipse martyr accepit.* In eiusdem autem actis apud Surium descriptis hæc fusius recitantur: *Asterius autem vir è senatorum numero, cum martyri in ipso mortis articulo præsto adesset, simul atque è vita migrauit, cadauer tulit, splendida & pretiosa obtegit veste, ea scilicet qua induebatur, atque humeris impositum inde deportauit. Quod cum magnifico & sumptuoso linteo inuoluisset, decenti sepulchro condidit. Ob id meruit honorem, quem martyri detulit, continuo ipse martyr assequi.* O amplam Christianæ pietatis mercedem! O admirandam sanguinis pro Christo effusi vim, virtutemque, dum ob honorem obtruncato martyri delatum, martyrij corona obsequentis capiti incunctanter defertur!

Asterius sena...tor mirifico ...martyris ca...dauer honore ...afficit.

Martyr. 5. ...en. Mart.

...ur. 6. 5.

Hinc & ipse martyrij pal...mam prome...ruit.

9 Porro de illustribus viris Mario, Martha, & filijs iam a nobis supra dictum est, cum de Quirino martyre egimus, ac de duobus & septuaginta martyribus igni subtractis sermo opportune incidit; quorum sacra ipsi corpora condignis vltro obsequijs sepelierunt, vt in eorumdem actis, in quibus ab eisdem insuper Tribunum quendam Blastum nomine sepulchro illatum fuisse perhibetur.

Acta SS. MM. Marij, & Marthæ, &c.

SS. Marius, Martha, & filij martyrum ab ijs sepultorum gloria conspicui.

10 De quodam autem Nicodemo, qui inter Christianos celeberrimi alterius Nicodemi in funeribus rite curandis, pietate ac merito haud impar æmulator præfulsit, apud Surium in actis sanctorum Claudij, Nicostrati, Symphoriani, Castorij, & Simplicij legitur, hunc videlicet eorumdem martyrum corpora cum ipsismet loculis leuasse, & in domo sua perhonorifice reposuisse. Ijdem quoque dignissimi martyres, Claudius nimirum, Nicostratus, & reliqui nullam certe aliam ob causam martyrio coronati sunt, vt in eorumdem apud Surium actis & in Martyrologio Romano habetur, nisi quod ab impijs Christi Ecclesiæ persecutoribus tunc temporis potissimum comprehensi fuere, cum sanctorum martyrum perquirendis, humandisque sacris corporibus operam intensius nauarent.

Nicodemus funerum curandorũ studiosus.

Acta SS. Claudij, Nicostrati & soc.

Claudius cũ socijs ob studium eius erga mortuos martyrio afficitur.

Sur. to. 4. 7. Iun. Martyr. 7. Iũ.

11 Præclarum vero, æternaque dignum memoria illud est, quod de Flauiano Romanorum nobilissimo, beatarum virginum Bibianæ & Demetriæ parẽte, ac sanctæ Daphrosæ viro, in actis eorumdem, hisce præsertim verbis exponitur: *Erat enim homo timoratus, opera pietatis libenter exercens. Nam & more sancti Tobiæ Christianorum corpora, quos Apostata* (Iulianus scilicet) *occidi fecerat, cum omni diligentia colligebat, & sepulturæ tradere procurabat. Vnde factum est, vt corpora sanctorum Prisci presbyteri, & Prisciani clerici, & religiosæ fœminæ Benedictæ, quos tyrannus occidi iusserat, studiose perquireret, & honore debito sepeliret.* Hæc in sacris eorumdem sanctorum martyrum Actis in tanti viri laudem, & in monimentum Christianæ religionis exprimuntur: sed post commendatam condignis honoribus virorum pietatem, Christianis quoque fœminis merita laudum præconia nunc persoluenda a nobis sunt.

Flauianus nobilis Romanus martyrũ sepeliendorũ curator solicitus.

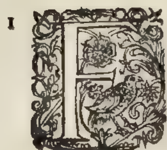
Act. Ss. Bib. & Dem.

I CAP.

CAP. XV.

Mulieres, ac primariæ nobilitatis matronæ martyrum obsequio, ac sepulturæ deseruiunt.

1 OEMINAS haud certe minus quā viros Christiana religio æque ac pietas insigniuit; hæ quippe dum martyrum obsequio se ac sua prompte libenterque dicassent, aurum, ac gemmas inuicto proculcantes animo: *Omnia*, vt Apostolus ait, *arbitrabantur vt stercora, vt Christum*, & Christianorum cadauera *lucrifacerent*. Tam alecres enim Christianæ mulieres in sanctorum funeribus curandis se præbuerunt, quam Israelitici olim populi mulieres in his quæ ad Sanctuarij opus necessaria forent, congerendis, instruendisque promptæ extitissent: vt enim sacræ testantur paginæ, cum Moyses admonuisset populum, vt pretiosarum rerum primitias ad Tabernaculi constructionem ex animo quisque offerret; en tibi mulieres, cuncta, quæ pro delicijs habebant, & quæ ad ornamentum corporis seruabantur, quamquam, vt ille testatur, *auarissimū sit genus mulierum*, liberaliter in sacrum ministerij opus contulerunt. *Viri quippe cum mulieribus præbuerunt armillas, & inaures & anulos, & dextralia, omne vas aureum*. Vidisti inauditam mulierum, promptamque liberalitatem. Sed mire ad rem nostram facit, quod acutè Pagninus adnotauit, viris videlicet priores ad offerendum aduenisse mulieres, ita enim legendum putat: *Viri super mulieres venerunt*, *id est post mulieres*; maior quippe deuotio vrgebat earumdem animos, ac intensior religionis ardor corda in Dei honorem inflammauerat; quod quidem egregie in hunc locum Oleaster expressit, dum mulierum pietati in his, quæ religionem respiciunt, palmam adscribit: *Fœminæ*, inquit, *prius venerunt, deinde viri; quoniam promptiores semper sunt fœminæ ad opera religionis, & pietatis, quam viri*.

Mulieres facultates suas in martyrum funera expendunt.

Christianæ fœminæ Israeliticas promptitudine, ac liberalitate superant.

Exod. 35.

Promptiores sunt fœminæ ad opera religionis quam viri. Oleaster.

2 Nonne in curando Christi funere, & in reuisendo eius sepulchro feruentiores mulieres, quam viri, immo quam ipsimet discipuli, si Euangelicam attendimus lectionem, se præstitere; siquidem Marcus solicitam earumdem pietatem descripturus, ait: *Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum, & valde mane vna Sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole, & dicebant ad inuicem, quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* En impigra, & studiosa, immo imperterrita sanctarum mulierum fides ac deuotio. De Magdalena autem taceo, quæ merito in hoc Apostolis præferenda, vt Gregorius ait, *à monumento Domini etiam discipulis recedentibus non recedebat*. Verum quod defuncto iam Christo Domino piæ fœminæ ministerium, par certe beatis martyribus Christianæ mulieres obsequium ambitiosis deferre manibus non detrectarunt.

In Christi funere ipsismet discipulis diligentiores sūt.

Marci c. 16.

Greg. hom. 33. in euang.

3 Pijssimos quippe viros, quos huc vsque recensuimus, pari studio conspicuæ sanctitatis fœminæ æmulatæ sunt; quarum frequens admodum in sacris Martyrologijs, necnon martyrum actis mentio recurrit. Has inter primatum sibi iure merito vindicant celeberrimæ mulieres Basilissa, & Anastasia, quæ cum essent Petri, & Pauli Principum Apostolorum discipulæ, eorumdem funus intento animi ardore curauerunt, vt in Menologio apud Canisium legitur, his quidem verbis: *Romæ sanctarum martyrum Basilissæ, & Anastasiæ, quæ cum essent ex magna Vrbe Roma, genere & diuitijs illustres, Discipulæ sanctorum Apostolorum, illos martyrio coronatos, cum eorum sanctas reliquias nocte sublatas curauissent, delatæ sunt, &c.* Quibus & Baronius in suis ad Martyrologium notis egregie adstipulatur. Et quamuis in actis, qua sub Lini nomine feruntur, id potissimum a Marcello presbytero præstitum fuisse asseratur, haud tamen historicæ veritati repugnat, quin & eædem præclaræ mulieres vna cum sacerdotali viro solicitam in hoc ministerio operam nauarint; qua ratione & plures alios vna cum presbyteris operi adiutricem præbuisse manum didicimus, de

Mulieres cū pijssimis viris erga martyrū cadauera pietate certant.

Basilissa, & Anastasia BB. Petri, & Pauli funus curant.

Menol. apud Can.

Baron. in Not. ad Martyrol. 15. Apr.

de quibus iam ſuo loco dictum eſt.

4 Eodem quoque titulo celebranda eſt Perpetua, digna vtique Apoſtolorum diſcipula, quam apud Martyrologium Romanum huiuſcemodi cumulatam fuiſſe præconio nouimus: *Sanctæ Perpetuæ, quæ à beato Petro Apoſtolo baptizata Nazarium filium, & Africanum virum ad fidem Christi perduxit, & multa ſanctorum Martyrum corpora ſepeliuit*. De Celerina autem, quæ corpus Torpetis Martyris ipſo ſub Nerone tumulauit, iam ſatis diximus, cum de eodem martyre opportune a nobis mentio fieret. Quanti vero meriti extiterit matrona illa præclariſſima Lucina Senior, Apoſtolorum itidem diſcipula, ipſiuſmet Romani Martyrologij teſtimonio comprobatur, vbi iſthæc: *Romæ ſanctæ Lucinæ Apoſtolorum diſcipulæ, quæ facultatibus ſuis, ſanctorum neceſſitatibus communicans, Christianos in carcere detentos viſitabat, ac Martyrum ſepulturæ inſeruiebat, iuxta quos, & in crypta à ſe constructa ſepulta eſt*. De qua Lucina ſupra, ò lector, meminimus, cum de martyribus Proceſſo, & Martiniano eius manu ſepulturæ mandatis ſermonem haberemus.

Perpetuæ martyrum ſepeliendorum ſtudio conſpicua.

Martyr. prid. Non. Aug.

Et B. Celerina funerum curandorum ſtudioſa.

Eodem nomine Lucina Senior laudāda.

Idem.

5 Neque interim a condignis fœminæ iſtius meritis ac conſortio ſeiungenda a nobis eſt Lucina altera Iunior, quæ plurima ſanctorum corpora pijſſime ſepeliuit, cuius etiam frequens in ſacris martyrum actis mentio recolitur. Ipſa enim primum è catacumbis pretioſa beatorum Petri, & Pauli corpora a Cornelio Romano Pontifice transferenda curauit, vt in eiuſdem beati Cornelij actis dicitur. Eadem inſuper vna cum Marcello Papa martyrum Cyriaci, Largi & Smaragdi corpora è via Salaria ſuum in prædium, quod Oſtienſi ſitum erat via, tranſtulit, vt ſupra dictum eſt. Quem ſubinde pro Christiana fide martyrio coronatum vna cum Ioanne preſbytero ſepulturæ mandauit, vt eiuſdem apud Surium acta teſtantur. Corpora item Beatricis, ſanctorumque Simplicij, & Fauſtini honeſto loco recondidit, vt in recenſitis beati Anthymi actis apud eundem auctorem videre eſt. Ipſa, inquam, eſt, quæ celeberrimi martyris Sebaſtiani corpus è cloaca, eodem iubente, leuauit, quod in pluribus M. S. Codicibus huiuſcemodi notis expreſſum legimus: *Tunc beata Lucina ipſa per ſe cum ſeruis ſuis medio noctis abijt, eleuans eum de cloaca, poſuit in panone ſuo, & perduxit eum ad locum, & ibi, vt ipſe ſanctus Sebaſtianus imperauerat, cum omni diligentia ſepeliuit. Ipſa autem ſancta Lucina vſque ad triginta dies à loco ipſo ſancto non diſceſſit, &c.*

Lucina Iunior eadem pietate ſeniori haud impar.

Hæc Petri, & Pauli corpora transferenda curat.

Acta S. Cornelij Papæ.

Sur. t. 1. 16. Ian.

Eadem Lucina B. Sebaſtiani corpus è cloaca ſuſtulit.

M. S. Codd. Lat. Vat. & Vallic.

6 Ambæ demum ſanctiſſimæ fœminæ beatorum martyrum obſequio apprime deditæ, eorūdem ſepulturæ ac funeribus pari quidem æmulandæ pietatis ſtudio famulari iugiter non deſtitere. Cœmeteria quippe in ſuis ipſarummet prædijs, impenſis quam maximis profuſa manu conſtruxere primum, constructaque deinde in meliorem redigendo formam, vt inferendis Chriſtianorum cadaueribus locus pateret, longum protendentes in ambitum, ampliauerunt, de quibus ſuo infra loco dicendum eſt. Recolenda hic interim ſe nobis offert Romanarum virginum Praxedis, & Pudentianæ ſororum pietas, quæ & parentis optimi exemplum æmulatæ, pretioſa martyrum beatorum corpora, huc illuc Romanam per Vrbem diſcurrentes, ſedulo perquirebant, & ſcaturientem adhuc è venis interemptorum ſanguinem ad minimam vſque guttulam toto animi conatu, iugique labore colligentes, in puteis, qui in earumdem Eccleſijs ad hęc noſtra vſque tempora conſpiciuntur, deuotionis gratia aſſeruabant. Id vero ex recolēdis ſanctorum Symmetrij, ac duorum & viginti ſociorum martyrum actis in M. S. Cod. Vatic. notum fit, vbi de nobiliſſima virgine Praxede iſthęc leguntur: *Quorum corpora noctu beata Praxedes colligens, ſanguinem quoque ſpongia, quæ hactenus extat, de pauimento exhauriens, ſepeliuit iuxta patrem ſuum & ſororem in Cœmeterio Priſcillæ.*

Ambæ Lucinæ Cœmeteria ſuis expēſis in martyrum obſequiū extruunt.

Incredibilis SS. Praxedis, & Pudentianę in martyrum reliquijs colligendis, humandiſq; religio.

Sanguinem ipſum, ne vel guttam perderet, ſpongia colligentes in puteum recondunt.

M. S. Cod. Vat.

7 At de Plautilla, quæ Romanas inter matronas nobilitate ac pietate pariter excelluit, ſatis a nobis ſupra dictum eſt in ſanctarum Rufinæ & Secundæ geſtis, quarum corpora ipſa deuotæ manus officio ſepeliuit. De Felicitate item primariæ nobilitatis matrona, ſi probe lector meminiſti, inter recenſendum præclara ſanctorum Marij, & filiorum martyrum, ac Marthæ eiuſdem coniugis geſta ſermonem inſtituimus; quorum omnium ſacræ exuuiæ ab ipſa condigno honore tumulatæ fuerunt. At Apollo-

Plautilla martyrum ſepulturæ deuotiſſima.

Eadem pietate prædita matrona nobilis Felicitas.

Item Apollonia, Anastasia, & Irenes virgo, ac martyr.

niam breuitatis gratia hic silentio præterire haud nobis eius pietatem recolentibus fas est, cuius manu lectissima martyr Anastasia sepulchro illata est; nec ipsam Anastasiam ab eadem interim seiungamus, quæ dum martyrum gloriæ propensiori affectu inseruit, & pro eisdem laborat, Irenes virginis ac martyris funus laudabiliter curauit. Et demum vt huic enarrationi finem faciamus, sit pro corona descriptorum hactenus exēplorum, Beatricis spectatissimæ fœminæ admirandum pietatis exemplum, quæ cum Crispo, & Ioanne presbyteris sanctorum Simplicij, & Faustini corpora, quo par erat, venerationis cultu sepeliuit. Et hæc de officioso Christianorum ministerio martyribus iugiter impenso, lectori exposuisse sufficiat.

Beatrix eiusdem quoque in martyres obsequij laude celebris.

CAP. XVI.

Fideles martyrum sanguinem colligunt, & quouis pretio eorumdem reliquias redimunt.

1 QVONIAM de sacris martyrum reliquijs hic mentio incurrit, nobis primum nonnulla, quæ ad confirmãdum earũdem cultum pertinent, opportune præmittenda videntur: locupletissimo enim diuinarum testimonio Paginarum legentibus, vt arbitror, ipsa luce clarius innotescit, sanctorũ reliquias ab omnibus, quo par est, honoris ac venerationis cultu prosequendas esse: quippe qui, vt Apostolicorum Actuum historia edocet, ab ipsismet Ecclesiæ primordijs apud fidelium animos iste deuotionis cultus inoleuit. Mira enim Deus per manum beatissimi Apostoli Pauli præstitisse olim legitur, dum ipsos super languidos, varijsq; morborum incommodis detentos, sudaria vel semicinctia ab eiusdẽ sancti viri desumpta corpore deferrentur, quorum deinde contactu noxij languores abscedere, & ipsimet spiritus nequam, cum immensam diuinæ virtutis vim haud ferre valerent, ab obsessis illico abire corporibus cogebantur.

Scripturæ oraculo sanctorum reliquias venerandas esse docemur.

Act. 19.

Mira per Ap. Pauli sudaria, ac semicinctia Deus edidit.

2 Et certe ipsamet vmbra Petri ægrotos, quos casu offendisset, salubritatẽ impertiendo, pristinæ cõfestim sanitati reddebat, vt aperte conscripti Apostolorum actus testantur: quapropter Hierosolymam homines passim ægrotos deferentes concurrebant, vt hi Petro illac transeunte protinus sanitatem consequerentur. Is autem ac tantus erat confluentium numerus, atque ea singulorum fides, quod sacræ loquuntur Paginæ, *vt in plateas eijcerent infirmos in lectulis, ac grabatis, vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quempiam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Act. 5.

Ipsamet vmbra Petri ægros sanitati restituit.

Ibid.

3 Et vt de sanctorum reliquijs hic obiter mentio agatur. Nonne veneranda *Iosephi ossa*, vt Ecclesiasticus ait, *visitata sunt, & post mortem prophetauerunt?* Nonne cadauer illud, quod in Elisei Prophetæ tumulum inferri contigit, sacro ossium contractu mirabiliter reuixit? Nonne ad Eliæ discessum, eius sibi pallium veluti nobile reliquiarum pignus donari Eliseus eiusdem discipulus enixè postulauit? quo postmodum in Iordanis fluenta immisso, diuisæ hinc inde aquæ substitere, vt commodum Eliseo pariter atque Eliæ ad transeundum iter præberent. Vestes igitur, sudaria, semicinctia, vmbra ipsa sanctorum hominum, priusquam è vita discederent, salubritatis vim ad pellendos morbos, viresque ægrotis pristinas restituendas diuinitus sortita sunt. Quapropter haud frustra, haud temere a pijs, religiosisque viris huiuscemodi reliquiæ venerationi iugiter habitæ sunt, vt ad rem nostram Ambrosius, Augustinus, aliique innumeri ex sanctis Patribus suis luculenter in scriptis testificantur.

Iosephi Patriarchæ ossa prophetasse dicuntur.

Eccl. 49.

Contactu ossium Elisei cadauer reuiuiscit.

4.Reg.13.

Eliæ Pallium per Iordanem iter Eliseo præstat.

4.Reg.3.

Reliquiæ sanctorum orthodoxe à viris pijs ac sapientibus in veneratione habẽtur.

S.Amb ep.vlt ad for. & ser. 91.92. Aug.lib.22 de Ciu.c.8.& ep. 139.

4 Nec vero inde vlla superstitionis, aut idololatriæ nota Christianis obijci potest, qui tam deuote sanctorum cineres colere consueuerunt: etsi delirantes hæretici hanc vnam ob causam congestis in vnum dicterijs Catholicos impetant, atque irrideant. Antiquissimi enim instituti mos iste apud Ecclesiam vsu receptus inualuit; quidquid ipsi errorum architecti, & impietatis assertores, & qui pro-

Stulte ac impie hæretici arguũt superstitionis Catholicos ob cultum reliquiarum.

profanis eorumdem deliramentis auctoritate præsto sunt, ex aduerso insurgentes sibilent, & criminentur. Verum quis nesciat a Gregorio Turonensi quamplurima recenseri miracula per ipsosmet sanctorum pulueres mirabiliter edita? Quis insuper diuina Nysseni verba non probe meminerit? qui oratione in Theodorum martyrem a se inscripta perantiquum reliquiarum vsum vnanimi Christianorum consensu stabilitum commendans, hæc ait: *Si quis puluerem, quo conditorium, vbi martyris corpus quiescit, obsitum est, auferat pro munere, puluis accipitur, atque tanquam res magni pretij terra condenda colligitur.*

Greg. Turon. lib. de gloria mart.

Res magni pretij puluis martyrum à Nysseno dicitur.

Nyss. orat. in S. Theod.

5 Cui egregie Ambrosius consonat, dum ipsos martyrum cineres velut quid diuinitati, cui testimonium dedere, maxime gratum, acceptumque honorandos esse pronunciat, sed eius hic verba excipiamus: *Honoro ergo*, inquit Ambrosius, *in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro per confessionem Domini sacratos cineres: honoro in cineribus semina æternitatis: honoro corpus, quod mihi Dominum Deum ostendit diligere, quod me propter Dominum meum docuit mortem non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reuerentur & dæmones? quod & afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulchro. Honoro itaque corpus, quod Christus honorauit in gladio, quod cum Christo regnabit in Cælo.* & merito hæc quidem Ambrosius. Honor quippe ac religionis cultus, quo quis martyrum cineres, eorumdemque reliquias prosequitur, in ipsos Christi martyres, qui iugiter apud Deum viuunt; quinimmo in Deum ipsum redundat, qui eiuscemodi venerationem martyribus deferri vult. Vt enim eleganter ad rem nostram ait Hieronymus: *Honoramus reliquias martyrum, vt eum, cuius sunt martyres, adoremus. Honoramus seruos, vt honor seruorum redundet in Dominum, qui ait: Qui vos suscipit, me suscipit.*

Ambr. ser. in natali SS. Nazarij, & Celsi

Præclara D. Ambrosij de martyrum reliquijs colendis verba.

Dæmones ipsi reuerentur martyrũ corpora.

Honor martyrum reliquijs exhibitus in Deum redundat.

Hieron. ep. 53. ad repar.

6 Prætereo, ne legenti tædium inijciam, quod eosdem pulueres a suis Deus fidelibus reuerenti obsequio excipi, & ambitioso precum suffragio conueniri voluit, quorum meritis mira quæque interdum signorum portenta exhibuisse comprobatur. Vestes enim & id genus alia tactis eorumdem corporibus, in Ecclesia passim miraculis coruscant; ex quo fit vt hæc non tam propter se ipsa, quam propter sanctos, quorum ossa, vel corpora tetigere, & quorum meritis tot assidue beneficiorum munera Deus præstare consueuit, propter sanctos, inquam, eorumdem certatim reliquias colere studeamus.

Reliquiæ sanctorum innumeris passim miraculis coruscant.

7 Et certe execrandam hanc hæresim primus in Ecclesiam Eunomius inuexit; quam deinde Vigilantius pertinaciter in impietate cæcutiens prosequi conatus est; etsi validis deinde argumentis fuerit ab Hieronymo confutatus. Alius item Eustachius Sebastiensis errorem eumdem maledico ore insanientibus propinans, in Gangrensi Concilio votis omnium impetitus damnari meruit. At dæmone iterum impellente, quippe qui sanctorum gloriam, velut inuidiæ parens, iniquius ferebat, vt ijsdem insultaret, Leo Isauricus, & Cõstantinus Copronymus Imperatores Constantinopolitani acrius contra orthodoxæ fidei cultum debacchantes, bello palam religioni indicto, sanctorum reliquias è medio sustulerunt.

Eunomius hereticus primus reliquiarum sanctorũ contemptor.

Et eius æmulator impius Vigilantius.

Item Eustachius Sebastien. in conc. Gang. damnatus.

Conc. Gangren. de sacr. Imag.

Leo Isauric. & Const. Copronymus hagiomachi reliquias sanctor. tollere nituntur.

8 Eandem vero hæresim in septima olim generali Synodo reiectam, damnatamque, vtpote quæ iampridem extincta, ac pene in tenebris sepulta euanuerat, denuo ab inferis rediuiuam excitare impudentissimus Nouatorum omnium coryphæus Ioannes Wiclef temerario ausu non dubitauit; quam cæteri deinde Nouatores (quibus nouæ fidei dogmata semper placent, & antiqua veritas odio est) ipsi videlicet Lutheri, atque Caluini sectatores post tot secula aduersus Catholicos tuendam, propugnandamque mordicus suscepere. Contra quos totidem iacula, quot verba intorquens sacrosancta Synodus Tridentina sess. 25. pro sacrarum reliquiarum cultu isthæc sanctissime, edito canone, sanxit: *Sanctorum quoque martyrum & aliorum cum Christo viuentium sancta corpora, quæ viua membra fuerunt Christi, & templum Spiritus sancti, ab ipso ad æternam vitam suscitanda, & glorificanda, à fidelibus veneranda esse, per quæ multa beneficia à Deo hominibus præstantur; ita vt affirmantes sanctorum reliquijs venerationem, atque honorem non deberi, vel eas, aliaque sacra monumenta à fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis*

Ioan. Vviclef impiam illam hæresim pridẽ extinctam ab inferis reuocat.

Item Lutherus, & Caluinus nefarij eiusdem defensores.

Conc. Trid. sess. 25.

Concilium Trid. sanctorũ reliquias venerandas esse debuit, damnatq; contrarium asserentes.

impe-

impetrandæ causa sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse, prout iampridem eos damnauit, & nunc etiam damnat Ecclesia. Hæc, inquam, ad sacrum reliquiarum cultum, qui semper viguit, retinendum, propagandumque, necnon ad laudabilem Ecclesiæ consuetudinem, auctoritate confirmandam a sacra Tridentina Synodo definita fuere, damnatis subinde ac perpetuo silentio addictis tanquam hæretica labe infectis, qui contrariam temere, pertinaciterque sententiam asserunt, atque defendunt.

8 Quæ quidem impia hæresis, vt rem altius repetamus, iam olim in septima Synodo act. 7. Concilio Africano 5. can. 14. Bracharen. 3. can. 5. Epaun. can. 25. Mogunt. sub Carolo Magno can. 51. Later. sub Innocentio Tertio can. 62. constanti Patrum auctoritate sacris legibus repressa, ac confutata est. Quam item ob causam Vigilantium petulanti ore reliquiarum vsum impugnantem, negantemque eisdem honoris gratia lucernas (vti mos erat) incendi debere, aculeatis acriter verbis Hieronymus perstringit: *In tumulis sanctorum*, inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed vt noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Multa insuper, quæ ad sacras reliquias, earúdemque venerationem spectant, decreta salubriter fuere *in cap. Audiuimus, de reliquijs & veneratione sanctorum, & in cap. Cum eo, de reliquijs, & in Conc. Later. sub Innocentio Tertio*, quæ studiosus antiquitatis ecclesiasticæ lector, si libet, fontem adeundo consulat.

Eadem hæresis reliquias impugnans à pluribus Cō ciliis olim cōdemnata est.

Conc. Afric. act. 7. can. 14. Conc. Brach. act 3. c. 5. Conc. Epaun. can. 25. Conc. Mogun. can. 51. Later. can. 62.

Hieron. contr. Vigilant.

Cap. Audiuimus de reliquijs & venerat SS in Conc. Later.

9 Interim, vt breuiter exponamus, qua potissimum ratione absque vllius suspicione labis Sanctis, eorumdemque reliquijs adorationis cultus in Ecclesia exhibeatur, nec idololatriæ quis notam incurrat, quod tamen hæretici frequenter inclamant, & insectatores reliquiarum passim obijciunt. Vt propositæ igitur quæstioni obiter faciamus satis, hic repetenda videntur, quæ Suarez insignis Societatis Iesu Theologus ad rei nostræ propositum disertissime docet: *Si enim absolute*, inquit, *loqui velimus de personis sanctis etiam cum Christo regnantibus, verum quidem est, si absolute adorentur, propter creatam sanctitatem non adorari religione, sed dulia. Et consequenter etiam verum est, irreuerentiam irrogatam sanctis, non vt habent respectum ad Deum, sed vt homines sunt excellentes, vt sic non religioni, sed duliæ opponi, vt bene etiam adnotauit Valentia in suis disputationibus. At vero si sancti considerentur, quatenus amici sunt Dei, & in eis ipse honorari potest, & illi etiam per respectum ad ipsum, vt sic per religionem Dei colantur; & consequenter etiam iniuria eis facta, sacrilegium est contra religionem Dei: vnde probabile est, quod omnis iniuria sanctorum cum Christo regnantium transit in Deum, sicut irreuerentia facta principi transit in Regem, licet non sit intenta respectu Regis: & hæreticus contumeliam inferens imagini Dei, iniuriam facit Deo.* Hæc pro tuendo sanctorum cultu, & reliquiarum veneratione aduersus delirantes ac impios contemptores arma ex reconditis Theologiæ promptuarijs excerpta laudatissimus scriptor suppeditauit. Sed hic gratis auribus excipiamus, quæ habet ad rem infra: *Loquendo de sanctis cum Christo regnantibus, & consideratò communi modo, quo in Ecclesia Dei coluntur, vix potest irreuerentia in sanctum separari, sicut à sacrilegio in Deum, quia æstimandi sunt vt coniunctissimi Deo, qui vult eos maxime è nobis honorari, & tanquam suam æstimat irreuerentiam, quæ contra illos fit.* Hæc ibi, qui demum de sanctorum reliquijs speciatim agens, isthæc subdit: *Admittimus sacrilegium inhonorando has, quia in Ecclesiæ vsum hæ res habentur, & æstimantur vt instrumenta diuini cultus, & ideo habentur sacræ, non tantum in ordine ad sanctos, sed etiam in ordine ad Deum, non minus quam sacræ vestes, vel altaris ornamenta.* Hactenus in rem præsentem Suarez, quibus tanquam clypeo perfidas calumniantium hæreticorum blasphemias valide, constanterque retundit, & sacris martyrum reliquijs insultantium linguas quot notis, quot sententijs, tot aculeis, totidemque gladijs transfigit.

Orthodoxe sanctorumque reliquiæ in Ecclesia adorantur.

Suar. t. de relig. l. 3. c. 6. de sacril.

Qua ratione adorandi?

Valen. to. 3. disp. 1. q. 14. punct. 2.

Iniuria sanctorum transit in Deum.

Deus sanctos à nobis maxime honorari vult.

Sacrilegium est sanctorum reliquias aspernari.

10 Sed vt sanctorum quoque Patrum ore perfidia hæreticorum confutetur, in eorumdem insaniam, & sapientissimis quidem verbis, acerrime Damascenus inuehitur: *O hominum*, inquit, *absurditas! Nonne animaduertitis vos plane sanctorum inimicos confiteri? nam si Christi imaginem admittentes, sanctorum imagines repudiatis; con-*

Damasc. orat. 1. de imagin.

Inimicum se Christi fatetur, qui sanctos repudiat.

constat vos non tam illorum imaginibus, quam honoribus aduersari: quippe qui Christi tanquam honorati imaginem facitis; sanctorum autem vt vilium & abiectorum effigies respuitis, veritatem ipsam mendacem appellatis: Viuo enim ego, dicit Dominus, hos, qui me honorat, honorabo. Hæc ille, quæ plane verba, æque temeritatem eorum suggillant, qui sacras imagines ac reliquias impugnant: *Deus enim sanctos honorat iam mortuos magis, quam Reges adhuc viuentes in honore habentur ab hominibus*, vt optime Diuus Bonauentura contra eosdem his plane verbis argumentatur: *Quia hic sanctus martyr Deum honorauit, ipsum Deus gloriosum effecit. Qui vnquam Reges, qui barones aut nobiles sic à mundo honorantur, vt martyres? immo vt martyrum crura? maior longe honor exhibetur Stephano, siue Laurentio, quam Alexandro, siue Apostatæ Iuliano.*

D. Bonau. ser. 1. de Mart. in ord. 14.

Maior honor sanctis quam vllis vmquã Regibus exhibetur.

11 Vides igitur amice lector, quam impense reliquias martyrum, ac sanctorum exuuias honorari in Ecclesia Deus voluerit, qui nec ipsosmet dæmones eorumdem obticere gloriam permisit: cum enim hi sanctorum Dei virtute & meritis, ac si inferni ignibus torqueantur, condigna eisdem laudum præconia soluere, & recolendum iugiter reliquiarum cultum, vel ipsis subsannantibus hostibus, suggerere, atque inculcare coguntur. Sed ad instituti propositum disertis perorantem verbis Chrysostomum audiamus: *Sanctorum ossa*, inquit, *dæmones sistunt ac torquent, cum nullus videatur, nullus immineat dæmonis lateribus, audiuntur tamen clamores, dilacerationes, flagella, tormenta, dæmone non ferente admirandam illam virtutem, & qui corpora gestarunt, incorporeas superant potestates. Puluis, ossa, cineres inuisibiles illas affligunt naturas.*

Dæmones gloriam illorum eloqui coguntur.

Chrysost. hom. 26. in ep. 2. ad Corinth.

Dæmones sãctorum reliquijs torquẽtur.

12 Idem plane de sanctorum reliquijs Gregorius Nazianzenus testatur, dum in Iulianum Apostatam detestandũ Christianæ religionis hostẽ hisce verbis inuehitur: *Ab his dæmones pelluntur, & morbi curantur, quorum apparitiones & prædictiones, quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ, siue manibus contrectentur, siue honorentur, &c.* & idem alibi Nazianzenus hæc ait: *Estque adeo frequens horum lucta, certaminumque veneratio, vt exiguus puluis, aut reliquiæ veterum ossium, totius ad honorem sufficiat, &c.* Sed Nazianzeno pro sacris reliquijs Baronius adstipulator accedat: *Magna sunt hæc*, inquit ille, *sed quod ad reliquias spectat, maiora his addimus, quod non tantum tenuis puluis ex ossibus martyrum, capillus, vel pannus vilis aliaque tenuiora eorumdem martyrum monumenta talia præstent, sed & si super istorum sepulchra flores & alia huiusmodi admoueantur, tantam ex his, quæ intus sunt, sacris reliquijs virtutem hauriant, vt ad animarum corporumque salutem consequendam, ac insuper ad mortuos excitandos potestatem accipiant. Est de his omnibus locuples testis sanctus Augustinus, qui libro de Ciuitate Dei, alijsque in locis hæc fusius est prosecutus. Sed adhuc maiora his accipe, Puluis ipse, qui situ sepulchrum obducit, vel circa ipsum iacens pedibus teritur, virtute martyrum miracula ingentia edere consueuit.* Hucusque Baronius.

Naz. orat. in Iul Apost.

Idem in Cygn. carm.

Bar. in Mart. Rom. c. 10.

Mirifica martyrum reliquiarum virtus.

Aug. lib. 22 de ciu. Dei c. 8.

13 Si quis vero haud cum Catholicis sentiens, auditis signorum portẽtis, quæ passim per beatos martyres patrari conspicimus, in medium ex aduerso prosiliẽs signa non fidelium sed infideliũ esse pronũciet, sicut impius olim Vigilantius fœtido iactabũdus ore effutiebat, Hieronymũ audiat perfidi eiusdem hæretici verba insectantem: *Nolo mihi dicas*, inquit, *signa infidelium sunt, sed responde, quomodo in vilissimo puluere & fauilla, nescio qua tanta sit signorum, virtutumque præsentia; sentio infelicissime quid doleas, quid timeas, spiritus est immundus, qui hæc te cogit scribere sæpe hoc vilissimo tortus puluere.* Eadem fere infra contra ipsummet Vigilantium scribens inculcat: vbi enim de sanctorum Andreæ Apostolis Lucæ, & Timothei reliquijs Constantinopolim translatis agit, hæc per ironiam pro sacro reliquiarum cultu habet: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui sanctas reliquias Andreæ, & Lucæ, & Timothei transtulit Constantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantij, illorum se sentire præsentiam confitentur.* hæc Hieronymus.

Miracula martyrum signa infideliũ hæreticus vocat.

Hieron. contr. Vigil.

Arguitur ab Hieronymo.

Reliquiarum præsentiam dæmones ferre nequeunt.

14 Magnificentissimum autem Constantinopolitana in vrbe templum, cuius hic mentio incurrit, a Constantino Imperatore ad sanctorum martyrum reliquias religioso cultu excipiendas, erectum fuisse, Socrates his verbis edocet: *Quam quidem Ecclesiam eam ob causam Constantinus ædificauerat, ne Imperatores, & Sa-*

Templum reliquijs sanctorum conseruandis a Constantino erigitur.

Soc. l. 1. c. 12. & 26 in pa.

Sacerdotes, Apostolorum reliquijs aliquando destituerentur. hæc Socrates. Porro sacratissimum Beati Andreæ Apostoli corpus Amalphim deinde translatum, quantis diuinitus miraculorum signis coruscauerit, vt idem Baronius ait, in illius Ecclesiæ Archiuis, rei gestæ monumenta continentur. De perenni item miraculo scaturientis inde liquoris medici ad curandos morbos, totus pene Christianus orbis est testis; in omnes enim regiones ex eo fonte fluxere riui, et si de his quæris testimonium antiquorum, habes Gregor. Turonensem lib. de gloria martyrum cap. 31. Huc item spectant quæ de S. Nicolai Episcopi reliquijs ex Myra ciuitate Lyciæ Barium in Apulia translatis vberius a scriptoribus enarrantur, & ab his, qui translationem hanc recensent: sed hæc interim lectori ex Baronio tanquam ex fonte in suis ad Martyrologium notis propinanda duximus: *Ex eiusdem*, inquit, *sancti antistitis corpore vt è perenni quodam charismatū fonte stillat liquor salubris, sicut olim cum esset Myræ: quamobrem Emmanuel Imp. cum de eo agit in Const. nouella de ferijs, his titulis eum exornat: Nicolaus miraculis insignis, vnguentorum fragrantia scatens, extat apud Theodos. Balsam. in nom. Photij tit. 7. c. 2. Deus enim Opt. Max. cum multis modis Sanctorum suorum cineres illustrarit, eo etiam honore dignatus est, vt ex aridis ossibus (vt olim ex asini maxilla, qua Sampson Philistæos deleuit, aquæ fontem manare fecit) liquorem medicamenti vim habentem ad curandas malas valetudines, & impios hagiomachos conuincendos iugiter fluere voluerit: idque non tantum Andreæ Apostoli, ac Nicolai, sed & aliorum complurium sanctorum reliquijs præstitit*. Certe de pretiosi liquoris vnguento, quod è sanctissimi Nicolai sepulchro iugiter emanare consueuit, in sacro hymno, qui in Toletano Breuiario legitur, hæc carmina describuntur:

Baron. in an. Mart. Rom. die 9. Maij.

Ex B. Andreæ Apost. corpore salubris stillat liquor.

Vinc. lib. 25. c. 83. Sur. to. 7. Nolanus Sigebertus in Chronic.

Item Barij è sacris ossibus S. Nicolai.

Encomium S. Nicolai ab Emmanuele Imp. editum.

Iudic. c. 15.

Cuius tumba fert oleum,
Manes oliuæ nesciunt,
Quod natura non protulit,
Marmor sudando parturit.

Quæ omnia supracitatus in suis ad Rom. Martyrologium notis refert Baronius.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 6. Decemb.

15 Neque hic interim pium, studiosumque sacræ antiquitatis lectorem latere volumus, ipsamet beatorū martyrum ossa, etsi arida, medici liquoris iugiter emittendo guttas, contra impios sacrarum reliquarum insectatores pro se apologeticum quodammodo sermonem scripsisse & oblatrãtes susurrones perscripta sententia confutasse. Vt de cęteris autem hic taceamus, sanctorum Laurentij presbyteri, sociorumque martyrum reliquiæ, quibus Nouaria decoratur, mirum quemdam liquorem curandis, abstergendisque quibusuis morbis singulare remedium diuinitus olim scaturiebant, cuius rei clarissimi testes sunt ipsæmet litteræ marmoreo eorumdem beatorum martyrum sepulchro ad signum eiuscemodi luce clarius comprobandum insculptæ; sed quæso Baronij verba ex Martyrologio Romano die 30. Aprilis in medium lectori proferantur: *Placuit hic describere*, inquit ille, *antiquum epigramma exculptum in marmoreo sepulchro, quod dictorum sanctorum martyrum sacris ossibus est refertum, ex quibus medicus liquor manare consueuit. Est autem huiusmodi.*

E sepulchro martyrum liquor medicus manat.

Baron. in Mart. Rom. die 30. Apr.

Aspicis hoc marmor tumuli de more cauatū?
In solidum est intus, rima nec vlla patet.
Vnde queat tellus occultas mittere lympas;
Manat ab ingestis ossibus iste liquor
Si dubitas, medio sudantes tolle sepulchro
Relliquias, dices, Vnda salubris vbi est?

Epigramma sepulchro S. Laurentii presb. & soc. insculptum.

Hæc de sanctorum martyrum reliquijs nobili portentó decoratis Baronius.

16 Hæc sunt, ò Lector, Christianæ fidei miracula dixerimne, an trophæa, quæ sanctorum merita, eorumdemque cultum legentibus, audientibus, ac videntibus iugiter prædicant, atque inculcant: ne quis vero cæcum Vigilantium imitatus in tanta miraculorum luce cæcutiat, mente quæso Hieronymum aduersus eumdem pro sacris reliquijs hæc iterum scribentem repetat: *Ais Vigilantium, qui κατ' ἀντίφρασιν hoc vocatur nomine, nam Dormitantius rectius diceretur, os fœtidum rursus aperire, & putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias, & nos qui eas suscipimus appellare cinerarios, & idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneramur? O infelicem hominem, & omni lacrymarum fonte plangendum: qui hæc dicens non se intelligit esse Samaritanum, & Iudæum, &c.* Verum idem Hieronymus in acie pro sacrosanctis reliquijs aduersus hæreticorum antesignanum Vigilantium strenue consistens isthæc iacula validius intorquet: *Gallia mon-*

Hieron ep. 53. ad Ripari.

Cinerarios, & idololatras catholicos ob cultum reliquiarum hæreticus appellat, arguiturq; ab Hieronymo.

monstra non habuit, sed viris semper fortissimis, & eloquentissimis abundauit. Exortus est subito Vigilantius, seu verius Dormitantius, qui immundo spiritu pugnet contra Christi spiritum, & martyrum neget sepulchra veneranda. Sed hæc nobis vel obiter pro sacris martyrum reliquijs aduersus oblatrantes propugnacula sanctorum patrum ope statuisse sufficiat.

17 Quoniam igitur (vt ad nostra redeamus) post superata tormentorũ certamina ad supernæ beatitudinis felicitatem illico euolare martyres, edocti diuinitus Christiani constanti fide tenebant, eorũdemq; animas post breuem agonis cursum optatissimã consequi immortalitatis coronam protestabantur, ad quarum deinde consortium corpora quoque ad diem nouissimum, quæ intra tumuli angustiam concludebantur, Archangeli tuba euocanda essent: hinc eorumdem reliquijs, quibus futuræ semen glorificationis inerat, honorem quammaximum impendere nullo vmquam tempore destiterũt; sacrum vero cruorem, quem pro Christo inter carnificum manus libenti profundebant animo, rem veluti pretiosissimam, nacti, thesaurorum instar habere apud se gestiebant.

Corpora sanctorum ob futuræ in ijs semen glorificationis honorantur.

18 Porro is ac tantus, vel inter persecutionum procellas, Christianorum ardor extitit, vt sacri eiusdem cruoris guttas, persecutoribus ipsis videntibus, ac pariter inuidentibus, & quod omnem excellit expectationem, exerto interdũ gladio minitantibus necem, nullo intermisso studio ac labore colligerẽt. Quamobrem lectori haud mirandum est, dum in subterraneis antiquorum Cœmeteriorum cauernis, vt suo infra loco dicemus, vasa tum vitrea, tum figlina venerando beatorum martyrum referta sanguine, apud eorumdem sepulchra inuenire passim, ac videre contingit. Qui sane pretiosissimi sanguinis liquor è venis quondam scaturiens immortali æternoque Deo in suauitatis odorem ob fidei confessionem oblatus, apud celeberrimas quasque Vrbis & orbis Ecclesias ad hanc vsque diẽ summa veneratione asseruatus colitur: & vt de cæteris interim vrbibus taceamus, quæ recolendis hisce thesauris apprime ditantur, ac veluti congestis gemmarum monilibus nitent mirifice, atque coruscant, Romæ præsertim, ac Neapoli sanctorum martyrum Io: Baptistæ Præcursoris, Stephani Protomart. Ianuarij Episcopi, Pantaleonis medici, aliorumque inuictorum Christi martyrum sanguis etiam nunc, quo par est, religionis cultu seruatur, ac fidelibus venerandus exponitur. Verum cum *sanguis*, vt Ambrosius ait, *suam habeat vocem*, pretiosissimus & iste martyrum sanguis, populis adhuc præter consuetum naturæ morem, rerumque ordinem stupenda quæque, ac inaudita, quæ eorumdem meritis in dies contingunt, mirantibus, ineffabilem Dei potentiam eloqui iugiter, ac prædicare videtur.

Sanguis martyrum studiose colligitur.

Et in vasis ad eorumdẽ sepulchra recõditur.

In multis Vrbibus nunc magna veneratione colitur.

Sanguis S. Io. Baptistæ, S. Stephani, S. Ianuarij, & S. Pantaleonis.

Ambr. lib. de Abel.

Et mira per illum opera iugiter patrãtur.

19 Sed quoniam de B. Stephani protomartyris sanguine mentio opportuna recurrit, haud ab instituti proposito alienum videbitur, si vel obiter hic, quæ de vitrea eiusdem sanguinis ampulla Baronius noster in suis ad Romanum Martyrologium notis commemorat, nostris hisce paginis inseramus: vbi enim de inuentione corporis B. Leuitæ, & de signis, quę ab eiusdem sacris reliquijs patrata sunt, sermonem fecit; de quibus S. Augustinus lib. 22. de ciuitate Dei c. 8. prolixius agit, & ser. de diuersis 31. 32. 33. & epist. 103. ad Quinctianum, Euodius præterea Episcopus Vzalensis eadem duobus libris prosecutus est: & de ijsdem demum agit S. Prosper lib. de prædic. dimid. temp. cap. 6. isthæc Baronius addit: *Cum autem postmodum Wandali in Africanam prouinciam grassarentur, fertur S. Gaudiosus Episcopus ampullam vitream concreti sanguinis S. Stephani inde Neapolim Campaniæ vrbem fugiens secum asportasse; quæ hactenus ibidem in Ecclesia eiusdem S. Gaudiosi religiose asseruatur: vbi adhuc miraculum perseuerat, vt super altare ampulla posita, dum sacra Missarum solemnia peraguntur, liquescere velut recens effusus sanguis aliquando conspiciatur, idque hac ipsa die, qua S. Stephani corporis inuentio celebratur.*

Baron. in notis ad Mart. Rom. die 3. Aug.

Ampulla sanguinis S. Stephani Neapoli asseruatur.

In Missæ sacrificio diuinitus liquescit.

20 His enarratis aliud insigne prodigium subinfert, quod circa sacri eiusdem cruoris ampullam oculis videntibus diuinitus obtigit, duo quidem præclara vno eodemque temporis momento inspicienda, & contemplanda exhibens miracula. Ait igitur Baronius: *Sed illud plane admiratione dignissimum, quod cum olim annis singulis tertia Augusti fieri consue-*

Aliud magis admirandum de eodem B. Stephani cruore.

sueuerit, ipso etiam anno, quo auctoritate sanctissimæ mem. Gregorij Papæ XIII. restitutum est Romanum Kalendarium ad formam reductionis anni, non vt olim decem post dies, sed eadem ipsa festa die sanguis visus est ebullisse, sicque annis sequentibus: idemque accidit de sanguine S. Ioannis Baptistæ. Et eius rei fidissimus, ac sincerissimus testis inter alios Illustrissimus, ac Reuerendiss. D. Franciscus Maria Taurusius S.R.E. nunc Cardinalis, qui nostræ Congregationis Oratorij Neapoli existentis olim præfectus, cum in altari, vbi ampulla sanguinis erat, sacras Missas ageret, concretus instar lapidis visus est sanguis liquescere totus in guttas. Alia complura his similia in diuersis orbis Christiani partibus accidisse audiuimus: vt ex hoc plane constet, diuinis suffragijs, quæ in sancta Catholica Ecclesia ab ipsoque Romano Pontifice constituta sunt, probari atque firmari. En lector decretis ac statutis rite ab Ecclesia diuinum suffragium adest, & quæ a Romano Pontifice circa vniuersalis Ecclesiæ regimen quoad mores & dogmata peraguntur, aut definiuntur, signis vtiq; ac portentis comprobantur. Sed audi, quid de eadem sanguinis ampulla Baronius asserit: *Quod ad eamdem, inquit, ampullam sanguinis Protomartyris spectat, quam per S. Gaudiosum ex Africa Neapolim diximus fuisse delatam; hanc ipsam opinamur, vel saltem illi admodum similem, cuius idem, qui supra, auctor commentarij, qui fertur nomine Euodij Episcopi Vzalensis, meminit, cum agit de reliquijs, & miraculis Protomart. Stephani lib. 1. cap. 1. his verbis: Ampulla quædam ei demonstratur intra se habens sanguinis quandam aspersionem, & aristarum quasi ossium significationem.* Et paulo post: *Ampullam sicut oculis suis viderat ancilla Dei in somnij reuelatione, sic inter manus suas accepit postea sacerdos. Hæc auctor, qui licet perperam inscribatur Euodius, cum potius ad Euodium scripserit, de eius tamen sincerissima fide non dubites. Produnt enim eiusdem Luciani litteræ non tantum articulos martyris, sed & terram ipsam sanguine madefactam ab Orosio in Africam transportatam.* Hæc Annalium Ecclesiasticorum scriptor de inuicti Protomartyris sanguine ad rem nostram recenset, vbi & plura de signis ac miraculis reliquiarum eiusdem virtute patratis subtexit, dum sacras eiusdem reliquias in Gallias delatas fuisse scribit; de quibus Gregor. Turon. agit hist. lib. 1. cap. 31. & de glo. mart. c. 33. vbi & de miraculis editis.

Card. Taurusio oculato teste sacer ille sanguis in altari ebullit.

Statuta in Ecclesia Rom. Pontificis manifesto Dei suffragio sæpe probantur.

S. Gaudiosus ampullam illam sanguinis protomartyris ex Africa Neapolim defert.

Ab Orosio terra eiusdē protomart. sāguine madefacta in Africam trāslata.

21 Narrat præterea Anconæ lapidem, quo idem beatissimus protomartyr percussus est, venerationis gratia depositum magno honoris cultu a fidelibus frequentari consueuisse: *Celebris itaque*, inquit Baronius, *olim fuit cultus memoriæ eius martyris ex illo lapide, postmodum autem venerando corpore inuento aucta ea dies est celebriori solemnitate, quæ iam semel lapidis eius memoriæ dicata erat, vnde apud Bedam, & aliqua alia manuscripta non tantum hac die agitur de inuentione prædicta, sed & de viuo lapide illo, ex quo multa etiam miracula velut mel de petra (iuxta propheticum illud) oleumque, de saxo durissimo emanabant.* Hactenus ad rem nostram Baronius. pretiosi sanguinis thesaurum in vitrea asseruatum ampulla, & mirabiliter liquescentis contemplandum obtulit, ad ingerendā quibusuis gentibus, & si nondum credentibus, tamen inspicientibus admirabilem martyrum, & effusi pro Christo sanguinis virtutem, quæ quidem nobis in medium afferre congruum visum est, vt intelligatur, quo studio ab ipsis Ecclesiæ primordijs martyrum sanguis colligi a fidelibus, atque intra eorumdem sepulchra custodiri consueuerit, vt in protomartyris sanguine comprobatur; nec id veluti nouum futilis obseruantiæ adinuentum, qui alieni a fide sunt, nobis obijcere valeant, sed si scriptis a sacra antiquitate petitis fidem præstandam non esse contendunt, saltem sacra perlustrando Cœmeteria, rem oculis deprehendendo, veritati manus, martyribus honorem, Deo gloriam præstent.

Vnus de lapidibus S. Stephani cum veneratione ob miracula ex eo emanantia Anconæ asseruatur.

Tam manifestis signis conspicuas reliquias aspernari, stulta, ac peruicax impietas est.

Haud nouo adinuento reliquiæ in Ecclesia colūtur

22 Paribus quoque prodigijs in Ecclesia S. Ioannis Baptistæ Præcursoris sanguis decoratur. In Neapolitana quippe vrbe celeberrima, vbi concretus in vitrea ampulla reconditur, annuo recurrente martyrij die, quo pro veritate constanter asserenda, ac tuendo castimoniæ candore aduersus effrænem Herodianam libidinem capite obtruncatus est, dum de incestuosis eumdem nuptijs acrius redargueret, verbis illis: *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*: res mira! concretus licet sanguis, dum sacra altaris mysteria peraguntur, & sacerdos ipsa euangelici oraculi verba de-

Ampulla sanguinis S. Io: Baptistæ Neapoli etiam visitur.

Die decollationi eius sacro liquescit.

depromit, ſanguis, inquam, ac ſi iterum è venis proſilire geſtiat, ac teſtimonium aduerſus libidinem in caſtitatis obſequium denuo proferre ſitiat, mox colliquefieri diuinitus cernitur. Idem quoque auguſtiſſimus Prophetæ cruor, vbi in offerenda ſacroſancti altaris hoſtia, ad ſanguinis Dominici conſecrationem deuenitur, nouo exultationis myſterio liquefit, & qui adhuc in matris vtero concluſus Chriſtum adeſſe exultando præſenſerat, nunc haud minori portento ſanguis exultabundus dum proſilit in occurſum Domini, ſacratiſſimum Chriſti ſanguinem adeſſe teſtatur: cuius rei locupletiſſimi teſtes ſunt viri fide digniſſimi, qui ſe rem oculis comprobaſſe narrant, & lacrymis vltro pietatis gratia profuſis, Chriſtianæ religioni haud mira iugiter deeſſe portenta hæc lecturis palam ingerunt, ac prædicant.

[Margin: ...t in Miſſæ ...acrificio ad ...erba ſacerdotis conſe...crãtis Calicẽ ...xultabundus ...roſilit.]

23 Rei huius prorſus admirãdæ, quæ omnem oculorum fidẽ, expectationemq; nouo portenti genere tranſcendit, Clemens Merlinus Foroliuien. qui Romanæ Rotæ Decanus, & ſacræ Pœnitentiariæ Regens deceſſit, vir ob præclara merita Vrbi, ac Orbi notiſſimus, cum Neapoli quondam teſtis oculatus affuiſſet, prædicandum iugiter liqueſcentis portentum ſanguinis, quo ſanctiſſimus Præcurſor haud ſemel rediuiuus in orbe coruſcat, carminibus eleganter expreſſit, quæ quidẽ carmina in ipſius ſanctiſſimi Præcurſoris, cui dicata ſunt, obſequium, & veluti nobile tanti viri, atque ingenij monimentum hic extare voluimus.

[Margin: Huius portẽti oculatus teſtis Clemens Merlinus Rõ. Rotæ Decanus.]

[Margin: Clemens Merlinus Rom. Rotæ Decanus.]

Hic vbi Chalcidico Syren circumflua Ponto,
Irrita Tyrrhenæ murmura ſentit aquæ.
Indigenæ Patris celebratos ſanguine muros,
Aduena felices iam quoque ſanguis habet.
Sanguis, ab inceſto petijt quem præmia Rege
Inter Idumæas dira puella dapes.
Cum ſacri Vatis ceruicem nata reſectam
Matris ad infamis auſa referre manus.
At ſanguis meliore manu ſeruatus, amicos
Littore Cumæo venit ad vſque ſinus.
Hic dum perſpicua delubro clauditur vrna,
Frigore duratus deſijt eſſe liquor.
Iam tamẽ aut glacies, aut gẽma gelata ruborẽ,
Sanguinis in ſolido ſeruat, amatq; globũ.
Quin ſimul attigua diuina litatur in ara
Victima (res oculis teſtibus acta meis)
Liquitur in ſubitum noua per miracula rorẽ,
Et natat in nitido defluus orbe cruor.
Ebullitq; recẽs, & geſtit, & vrget, & inſtat,
Et quacumq; licet quærere, quærit iter.
Carceris impatiens nexus niſi vitreus arctet,
Cernis in amplexus Chriſte ſubire tuos.
Scilicet in matris quod pridem conditus aluo,
Sãguis idẽ in vitreo carcere clauſus agit.
Exultatq; iterũ, atq; iterũ præcurrere certat,
Nũtius in Domini ſanguine, sãguis adeſt.

Et hæc ſtudioſo lectori propinaſſe ſufficiat.

24 Verũ vt ad noſtra redeamus, certe de S. Ianuarij Mart. ac Epiſcopi cruore in Breuiario Romano mirum quiddam enarratur, his plane verbis: *Præclarum illud quoque, quod eius ſanguis, qui in ampulla vitrea concretus aſſeruatur, cum in conſpectu capitis eiuſdem martyris ponitur, admirandum in modum colliquefieri, & ebullire, perinde atque recens effuſus, ad hæc vſque tempora cernitur.*

[Margin: Sanguis S. Ianuarij præſenti eiuſdem capite colliqueſcens ebullit.]

25 At vero recenſito hactenus B. Ianuarij miraculo poteſt & aliud addi, quo S. Pantaleonis medici Nicomedienſis ſub Impp. Diocletiano, & Maximiano ob fidei confeſſionem interempti cruor, qui è venis in lactis ſpeciem reciſo capite ſcaturijt, iugiter illuſtratur. In Rauellenſi enim ciuitate, quæ in Neapolitano Regno extat, in Cathedrali Eccleſia eiuſdẽ ſacri cruoris ampulla adhuc ſeruatur, qui cum toto anni tempore coagulatus appareat, feſto recurrenti die liquefieri cernitur. Noſtra item Vallicellana beatæ Mariæ, & S. Gregorij Eccleſia de Vrbe alia item eiuſdem ſanguinis ampulla ex maiori Rauellenſis Eccleſiæ decerpti nobilitatur, quam Eminentiſſimus olim Card. Cuſanus noſtræ Congregationi dono dedit: qui quidem ſacer cruor a primis veſperis feſtiui eius diei cum coagulatus antea exiſteret, mirum in modum liquefieri, ac ebullire cunctis cernentibus conſpiciebatur, cuius rei multi ex Patribus noſtræ Congregationis oculati teſtes fuere: verum multis abhinc annis id martyr ſecreto Dei conſilio haud vltra ita palam præſtitit, ſed hoc dumtaxat admirandum relucet, quod iſte ſanguis, cum infra anni tempus fuſci coloris ſit, circa feſtiua hæc tempora nitidi, ac limpidi coloris ſpeciem præſefert, & cum lacti permixtus videatur, illud certe prædicandũ, quod incorruptus poſt mille trecentos & triginta duos annos perſeueret. Si quis vero te-

[Margin: Petrus Ribadeneir. in lib. fol. ſanctorum die 27. Iulij.]

[Margin: S. Pantaleonis ſanguis feſto eius die quotannis liquefit.]

[Margin: Hoc eiuſdem ſanguinis portentum in Eccleſia Vallic. Romæ viſum.]

mere isthæc negare audeat, si nedum fidem miraculis, oculis saltem fidem adhibeat Neapolim ad Ianuarij sanguinem intuendũ accedat, inspiciat, contempletur, non peraguntur hæc in angulo domus, sed in publica luce, in totius orbis theatro; nota sunt omnibus, non vni vrbi, immo toti iam terrarum orbi innotuere, quot homines, tot testes, tot præcones, qui martyris portentum afferant, ac prædicent. Verum vt veritatis lumen, quisquis ille est, recipiat, consulentem audiat Hieronymum, qui Vigilantium hac super re pari ratione delirantem hisce verbis compellat: *Do, inquit, consilium, ingredere Basilicas martyrum, & purgaberis.* Quo autẽ cultu sacras easdem reliquias doctor sanctissimus prosequeretur, his verbis insinuat: *Ego confiteor timorem meum, ne forte de superstitione descendat* (religione videlicet nimis anxia) *quãdo iratus fuero, & aliquid mali in animo meo cogitauero, & me nocturnum phantasma deluserit, basilicas martyrum intrare non audeo: ita totus & corpore & animo pertremisco.*

Lect. Breu. Rom. die 19. Septemb.

Ad martyrũ basilicas Hier. ablegat hæreticos vt credant.

Hieron. contr. Vigil.

Diui Hieronymi scrupulus.

26 Quanti vero sacri guttas cruoris, inæstimabiles videlicet cælestium thesaurorum margaritas, Christiani facerent, ac tota auiditate perquirerent, & inter ipsasmet carnificum manus, inter districtos gladios, & secures deuoti exciperent, haud paucis sanctorum martyrum, vt infra patebit, exemplis comprobatur. Et vt dicendi exordium faciamus; in actis quidem beatissimi Cypriani Carthaginensis Episcopi ac martyris hæc Pontius ad instituti propositum recitat: *Exuit se* (Cyprianus scilicet) *lacernum birrum, & stans in linea expectabat spiculatorem, cui & viginti quinque aureos dari præcepit. Fratres vero flentes linteamina & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur in terra.* O admirandam viri ad necem, ad martyria pro Christo anhelantis! O fidem & deuotionem Christianorum recolendam, pari studio sanguinis guttas ac gemmarum monilia ambientium!

Ardens Christianorum studium in colligendo martyrum sanguine

Act. S Cypr. apud Pont.

S. Cypriani sanguinẽ linteaminibus fideles excipiunt.

27 In actis itẽ Syri, & Iuuentij Martyrum a Surio relatis, eumdem Iuuentiũ a B. Syro Mediolanũ ire iussum fuisse legimus, vt dignissima beatorum martyrũ Nazarij & Celsi corpora, a Christianis ibidem existentibus condigno reconderentur honore, descriptusque memorandi eorumdem certaminis libellus, victoriæ monumentum posteritati futurus, ad ipsorum caput instar coronæ reponeretur. Ab illis autem vir Dei postmodum lætus accepit, eorumdem corpora sepulchro iam illata fuisse. Cumque instantius ipse pro exuuijs quidpiam sibi, post nobilem reuectum de tyranno triumphum, è sanctorum reliquijs efflagitaret, vt præmemorata exhibent acta; *notum factum est ei, quandam Dei famulam, dum sancti Nazarij caput à lanista fuisset abscissum, sanguinem eius quodam linteo suscepisse, & fugam arripuisse. Iuuentius autem protinus ancillam Christi conuenit, & ab ea beatissimi martyris cruorem obtinuit, quem postea secum Ticinum detulit.* Isthæc præmemoratis in actis. Ex quibus videre est, qua solicitudine vel ipsæ Christianæ fœminæ mundum muliebrem, & sexum oblitæ, ex tortorum manibus cruorem, quem martyres profundebant, imperterrito animo subripere, ac prædari festinarent.

Iuuentius Nazarij mart. sanguinem Ticinum defert.

Act. SS mart. Nazarij, & Celsi MM. apud Surium.

28 Porro sacrum beatorum Nazarij, Geruasij, & Protasij sanguinem, quem gypso colligendum curauerat, se possidere iure quidem merito sanctus Gaudentius Brixiensis Episcopus gratulatur tractatu, quem in festo dedicationis Basilicæ sanctorum Quadraginta Martyrum habuit. Nobilissimæ item virginis ac martyris Cæciliæ sanguinem pia fidelium manu ambitiose collectum, eiusdem apud Surium acta testantur, & in M. S. Codd. Vaticano, S. Cæciliæ, & Vallic. aperte his verbis narratur: *Cuius sanguinem omnes bibulis linteaminibus populi, qui per eam crediderant, extergebant*, alias, *hauriebant*. Et in conscripto quodam libello, vbi inuentionis sacri eiusdem corporis mentio agitur, quæ sub Paschale Papa Primo contigit, eadem linteamina copioso imbuta cruore ad lectissimæ eiusdem virginis pedes inuenta fuisse hunc in modum legitur: *Vbi etiam linteamina, cum quibus sanguis eius abstersus, de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in vnum reuoluta, plenaque cruore inuenimus.* En Christianæ Religionis, quæ suspiciantur, monimenta! en trophæa martyrum sepulchris affixa, quæ recolantur! en sanguis Christianorum diuinitus

S. Gaudẽtius gypsum mart. sanguine imbutum se habere gloriatur

S. Gaudent. tract. 17. in fest. ded. Eccl.

S. Cæciliæ sanguis summo studio colligitur.

Sur. to 6 22. Nou. M S Codd Vat. S. Cæc & Vallic.

Linteamina plena sanguine S. Cæciliæ cum eius corpore reperiũtur.

In rel. inuent. Corp. S. Cæcil.

nitus

nitus martyrij gladio nobilitatus! sanguis nimirum, quo quis semel Deo consecratus est martyr, perpetuo martyrum & fidei obsequio in sepulchris reconditus consecratur.

29 Prudentius quoque elegantissimis carminibus de beati mart. Hippolyti sanguine a Christianis quam maxima cura collecto meminit. Hæc enim ille in suo Peristeph. cecinit:

B. Hippolyti cruorem spongijs fideles hauriunt.

Prudent. in Peristeph. hym. 11.

Palliolis etiam bibulæ siccantur arenæ,
Ne quis in infecto puluere ros maneat.
Si quis & insudibus recalēti aspergine sāguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.

Et de Romani item martyris Antiocheni sanguine, quem inter gladiorum ictus profluentem ipsius mater venerationis ergo apud se perpetuo reseruandum pallio manibusque exceperat, idem Prudentius hymno x. isthæc habet:

Mater filij sui martyris sanguinem colligit.

Prud. hym. 10.

Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu, & sanguine,
Venarum & vndam profluam manantium,
Vt palpitantis oris exciperet globum;
Excepit, & charo applicuit pectori.

30 Studiosus hic quoque lector mente repetat Serenam illam Augustam miræ religionis ac pietatis fœminā Diocletiani Imperatoris vxorem, ipsomet, quo regium caput operiebat, velamine scaturientem è martyris Susannæ membris sanguinem extersisse, ac veluti pretiosissimum quoddam pignus clam domi apud se custodiendum detulisse, quod totum in eiusdem Susannæ actis verbis hisce adnotatur: *Id vbi resciuit Serena Augusta, cum gaudio nocte veniens, collegit corpus sanctæ Martyris, & sanguinem eius illic fusum suo velamine extersit, posuitque in capsa argentea in palatio suo, vbi diu, noctuque furtiuis vicibus orare non cessabat.* Vides hic ambitiosam Christiani sanguinis prærogatiuam. Vides excellentiam susceptorum pro Christo vulnerum singularem; sanguis nimirum, qui non augustam, immo in tormentis angustam facere animam consueuit, vbi hic pro Christo effusus est, Susannam vere inclytam, vere augustam fecit, & Augustam martyri perpetuo gratulantem, obsequentemque reddidit.

Serena Augusta velamine sui capitis extergit sanguinē B. Susānæ.

Act. S. Susan.

31 Inuidit plane obsequium hoc Febroniæ martyri impius ille Lysimachus, qui ira excandescens, diro eamdem martyrio affecerat. Hic quippe, ne eiusdem sanguis vlla posset ratione fidelium manibus excipi, terram ipsam, vbi, cum prosiliret è venis, aspersus fuerat, proh scelus! diligenter abradi iussit, vt in M.S. Cod. Vaticanæ Basilicæ in hunc ferme modum enarratur: *Et omnia membra, quæ abscissa sunt, collige, & sanguinem, qui in terram cecidit, fortiter rade, vt nihil remaneat, &c.* Hæc a sacrilego homine, vt omni sacrilegio manum daret, & dum terram purgat a sanguine, nouo scelere se pollueret; hæc, inquam, in religionis odium demandata fuere. Memorandum insuper illud est, quod de Theodosia in M.S. Cod. Later. legitur, Christianos scilicet, qui nobilissimo eius certamini aderant, linteamina in Amphitheatri pauimentum proiecisse, ne sanguis, quem tormenta poscebant, in terram defluens immani fidelium detrimēto periret, sed ab ijsdem honore martyribus debito excipi, atque asseruari posset: *Repletur Amphitheatrum* (sic ibi) *linteaminibus dignis: omnes enim ad sepulturam sanctæ martyris, quod dignum habebant, iactabant, ne cruor tantæ virtutis ad terram distillaret.* Ex quibus impigra, ac laudanda iugiter Christianorum officia erga martyrum reliquias abunde satis commendantur.

Tyrannus locum sanguine S. Febroniæ aspersū abradi iubet, ne colligatur.

M.S. Cod. Vat.

Mirificum colligendi sanguinem S. Theodosiæ Christianorum studium.

M.S. Cod. Lat.

32 Sed & hic præterire nolumus, quod de sanctis Iuliano, & Celso narratur, eorum scilicet sanguinem, vt commode a fidelibus colligi posset, ab effuso ibidem aliorum hominum impiorum cruore discretum, ac segregatum ingenti quidem prodigio apparuisse, vt supra in eorumdem actis dictum est. Verum beati Petri Alexandrini sanguis, qua Christianorum contentione ac studio exceptus, ac reconditus fuerit, dignissima eiusdem acta in M.S. Cod. Lat. his verbis fidem faciūt: *Sacrum vero cruorem, qui secum fluxerat, pennicillo reuerenter collegerūt.* His adde, quæ de Polyeucti sanguine in eius apud Surium actis referuntur: *Inseruijt autem hic quoque Nearchus, qui accepto sanguine martyris, cum eum in nitido posuisset linteo, portauit in ciuitatem Cananæorum.*

SS. Iuliani, & Celsi sanguis ab infidelium cruore prodigiosè secernitur.

Cod. M.S. Basil. Later.

Ibid.

Sur.

33 Insignis autem pietate vir, Germanus Antissiodorensis Episcopus Albani martyris cruorem a se diligenter conquisitum, ipsemet secum postea honoris ac præsidij gratia detulit, vt in eius-

S. Germanus puluerem sāguine martyrum rubentē instar thesauri secum cōfert.

eiuſdem beati Germani actis apud Surium recitatur : *Quibus depoſitis* (alijs ſcilicet reliquijs ſanctorum, quas habebat) *honorifice, atque ſociatis, de loco ipſo, vbi beati martyris Albani effuſus fuerat ſanguis, maſſam pulueris ſecum portaturus abſtulit ; in qua apparebat, cruore ſeruato, rubere martyrum cædem, &c.* Porro de martyribus Kiliano, & ſocijs idem Surius ſcribens, memorandum fœminæ cuiuſdam facinus refert, quod nobilis nimirum quædam matrona Burgunda, quæ ſub ipſa Euangelicæ prædicationis initia, viris ſanctis adhæſerat, poſt nobile conſummatum ab eiſdem martyrium, recedentibus inde carnificibus, linteolo mundo ſacrum deuotiſſime colligens abſterſit cruorem, ac terræ vt digniſſimum quemdam theſaurum infodit, abſconditque, ne præda ſibi a carnificibus vllo vnquam tempore ſubriperetur, ſed tuto recepta loco in manus aliquando fidelium veluti optatiſſima merces deueniret.

Sur. to. 4. 31. Iul.

Id. t. 4. 8. Iul.

S. Kiliani ſanguinem linteolo mulier deuote abſtergit.

34 Vt de cæteris autem ſileamus, ſat quidem, vt credimus, notum eſt, quod de ſanctiſſimo Epiſcopo Blaſio conſcriptæ hiſtoriarum paginæ legendum perhibent, quod nimirum eumdem ad martyrium properantem piæ quædam mulieres inſequebantur, quæ ſacrum ſubinde è venis profluentem ſanguinem ſummo pietatis ardore hauriebant. Sic autem in M. S. Cod. ſanctæ Mariæ ad martyres legitur : *Cumque ducerent ſanctum Blaſium ad retrudendum, quædam ſeptem mulieres benignæ ac timentes Deum, poſt tergum lacrymabiliter aſſequentes, ſanguinem qui de eius corpore defluebat, bibulis colligebant linteaminibus.* Idem plane honor, & iure quidem merito martyribus Adriano ac ſocijs Chriſtianarum mulierum opera delatus eſt, quorum ſanguinem, nulla prorſus ratione perterritæ, nullique aut incommodo, aut labori parcentes, ſibi comparandum ſatagebant ; hoc inſuper ad pietatis nunquam ſatis extollendæ cumulum pro corona addentes, vt carnificum veſtes, eorumdem martyrum ſanguine veluti pretioſis diſtinctas, exornataſque lapillis copioſa vltro oblata auri vi coëmerent ; quod totum in actis, quæ apud Surium extant, hunc in modum exprimitur : *Sequebantur autem aliæ mulieres religioſæ, & honeſto loco natæ, martyrum ſanguinem in linteamina, & purpuram ſuſcipientes ; atque aliæ in ſinu ſuo ſanguinem illum abſcondebant : ipſas quoque carnificum veſtes, quæ ſanctorum martyrum ſanguine infuſæ erant, clariſsimæ fœminæ multo auro & gemmis, pretioſiſque ornamentis compararunt.* hæc ibi.

S. Blaſij ad mortem euntis ſanguinem defluentem mulieres per plateas colligunt.

M. S. Cod. S. Mar. ad Mart.

Ipſas carnificum veſtes ſanguine martyrum aſperſas Chriſtiani coëmunt.

Sur. t. 5. 8. Sep.

35 Vidiſti, Lector, vt alio loco iam diximus, miram Chriſtianæ fidei ac feruentiſſimæ pietatis munificentiam, quæ in ſacris martyrum reliquijs quouis pretio redimendis haud ſemel ipſius profuſione auri præfulſit, & vel hoc vno piarum mulierum exemplo ſatis ſuperque comprobatur ; quod quidem etſi eximiæ, quæ in cunctorum fidelium animis vigebat, pietatis locupletiſſimum contemplanti teſtimonium præbet, præſtat tamen nonnulla hic ſubtexere exempla, quibus hoc idem tamquam validiſſimis argumentis in medium allatis probe confirmatur. Et quidem in primo enarrationis ingreſſu laudandus a nobis eſt presbyter ille Iuſtinus, qui in perquirendis, condendiſque martyrum corporibus ſemper admodum dexter, ſolers, atque impiger extitit : ex qua re immortalem ſibi in Eccleſia gloriam peperit, vtpote de vniuerſa Chriſtianorum republica, & de beatis martyribus (qui præcipua ſunt eiuſdem Eccleſiæ portio) optime, ac præclare meritus : cui in actis S. Laurentij, quæ apud Surium recitantur, nobile eiuſcemodi elogium inſcriptum eſt : *Ab illa die beatus Iuſtinus accurate perueſtigauit, ſicubi ſanctorum corpora abſcondita eſſent, promiſitque præmium militibus.* Præmia igitur tyrannorum miniſtris olim Chriſtianorum manu protendebantur, non minæ ac pœnæ intentabantur, ad pretioſas videlicet martyrum exuuias, in quas improbi ipſi deſæuierant, in tuto reponendas, & ab omni penitus iniuria vindicandas.

Quouis pretio martyrū corpora Chriſtiani redimunt.

Iuſtinus presbyter promiſſo militibus præmio corpora martt. abſcondita quærit.

Acta S. Laurentij mart.

36 Quorſum vero hic, dicet aliquis, & Bonifacius inter cæteros non recolitur ? qui ab Aglaë matrona ditiſſima, cuius erat obſequio addictus, & cum qua intemperanter etiam aliquandiu vixerat, Tarſum Ciliciæ pœnitentiæ cauſa miſſus, & ob id maxime, vt veneranda martyrum corpora quouis pretio è carnificum manibus redimeret, ob delatam martyribus operam, præſtitumque obſequium & ipſe pariter martyrio coronari me-

Aglaë matrona mittit Bonifacium in Ciliciam ad redimenda corpora mart.

Bonifacius ea re martyrio afficitur eiusque corpus 500. aureis redimitur.

meruit: cuius deinde corpus, cum post gloriosi certaminis cursum palma Dei munere affectum nouissent socij quingentis aureis redimentes, vnguentis delibutum, inuolutumque linteis Romam honorifice deportādum curarunt. In M. S. autem Lateranensi Codice hæc in martyris laudem verba recitantur: *Illi autem dantes ei solidos quingentos, acceperunt corpus sancti martyris, & vngentes illud aromatibus, & inuoluentes linteaminibus pretiosis, posuerunt ipsum in vno de basternis, &c.* Hæc ijsdem in actis de obsequio martyri diuinitus in laborum remunerationem impenso, & de sacris eiusdem reliquijs intra nobilissimum templum Vrbis receptis, quod ei sumptu plane regio ab Aglaë exædificatum est.

M.S. Cod. Lat.

37 Verum quo esset olim in pretio apud ipsosmet crudelitatis ministros sancti Hieronis caput, Surius fidem facit ista conscribens: *Antonius vero & Marcianus ad Præsidem accedentes, auri permultum dabant, vt acciperent caput S. Hieronis. Ille autem, nisi, inquit, mihi tantum auri dederitis, vt ex æquilibrio respondeat, id vos non accipietis; magni æstimans vir execrandus, sed non recta ratione, caput martyris, reuera pretiosissimum. Illi autem cum id tanti non possent emere, erant animo perplexi, sed hoc quidem vt homines; Deus autem sic quoque inuenit exitum: vir enim quidam senatorius fidelis & amans martyrum, cui nomen erat Chrysaphius, cum aurum pro capite expendisset, id accepit à Præside.* O caput martyris inuicti æternis redimitum coronis, & multo auri pondere æstimatum, atque redemptum!

Sur. t. 6. 9. Nou.

Caput S. Hieronis auro contra appenso emitur.

38 Hoc plane modo redemptæ a fidelibus sunt beati Gregorij presbyteri Spoletani reliquiæ, iuxta id, quod M.S. Codd. Vatic. & S. Mariæ ad martyres hunc in modum legendum exhibent: *Corpus vero beati Gregorij iacebat in medio Amphitheatri: erat autem quædam mulier Christiana, Abundantia nomine, quæ accedens ad Hyrcanum, petijt corpus B. Gregorij, vt eum recolligeret de Amphitheatro. Cui Hyrcanus dixit: Affer mihi aureos triginta quinque, & recipe corpus. Abundantia dixit: Quod iubes, accipe, hoc tantum rogo, vt celeriter detur mihi corpus. Respondit Hyrcanus, & dixit: Affer mihi, & recipe corpus. Et obtulit Hyrcano Abundantia triginta quinque aureos, & recepit corpus B. Gregorij.* Tanto quippe in pretio hæc pignora apud fideles habebantur, vt pecuniam ad eas sibi acquirendas profundere, lucrum computarent, reliquias vere diuitias ducerent, & quidquid huius rei gratia carnificibus cogerentur expendere, non tam se dare, quam accipere mercatores optimi existimarent.

Mulier 35. aureis corpus S. Gregorij redimit.

M.S. Codd. Vat. & S. Mar. ad Mart.

39 Quanto vero animi ardore erga beatos martyres Christiani afficerentur; & quo studio in id singuli certatim contenderent, vt eorumdem exuuijs potirentur, testem quæso sanctissimum virū Gaudentium consulamus, qui Oratione de sanctis Quadraginta martyribus hæc loco supra citato ad rem nostram scribit: *Iam vero nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum mandato persecutoris in fluuium iacerentur, non defuerunt religiosæ matronæ, quæ partem cineris vel furto eriperent, vel pretio compararent.* Huc pariter referre licet, quæ de Ionæ, & Barachisij, alijsque martyrum corporibus maxima auri copia redemptis Surius enarrat: *Cum vir quidam pietate insignis, nomine Abdissotas, sanctos Ionam, & Barachisium coronatos intellexisset, accessit & sanctorum tabernacula quingentis milliarijs Darieis, & tribus vestimentis fericis emit ab ijs, à quibus seruabantur. Neque vero solum sanctorum Ionæ & Barachisij corpora mercatus est, sed illorum etiam, qui ante ipsos martyrium pertulerant.* Neque etiam perscrutandis sanctorum martyrum actis frequenter intentos latere putandum est, laudatissimi quoque martyris Anastasij corpus ingenti auri pondere a fidelibus redemptum fuisse, vt in M. S. Codd. Vatic. & S. Petri his verbis legitur: *Cognoscentes filij Deisdin transitum victoriosi martyris Anastasij, maximumpondus argenti quæstionarijs clanculum obtulere.* En aurum haud sacro beatorum corporum luto æquiparandum! en oraculum illud veraciter adimpletum: *Et diuitias nihil esse duxi in comparatione ipsius.*

Ipsosmet martt. cineres in fluuium spargendos Christiani magno redimūt.

S. Gaudent.

Sur. t. 6. 29. Mart.

Abdissotas ingenti auri vi martt. corpora mercatur.

Pro corpore Anastasij magnam pecuniam fideles offerunt.

M.S. Cod. Vat.

40 Quis præterea nesciat ingens quoque auri pondus vltro libenterque fidelium manu carnificibus appensum, ad comparandum, possidendumque incomparabilis viri, ac inuicti martyris Vincentij Episcopi corpus, vt ex M. S. Codicib. Vaticano & Vallicell. his verbis com-

Item S. Vincentij cadauer auro à muliere redimitur.

M. S. Codd. Vat. & Vall.

compertum fit: *Tunc aliqui diaboli inuidia, nitebantur pagani rapere corpus sancti Vincentij, vt eum æquoribus laci in ima profundi iam exanime mergerent. Præuidit hæc quædam matrona Glyceria, nobilis familiæ, & mercauit eum libra ponderis auri, & condiens aromatibus sepeliuit.*

41 Demum ex celeberrima illa Gallicanæ Ecclesiæ ad fideles Asiæ conscripta epistola, cuius iam sæpe a nobis mentio repetita est, quam item Eusebius præclari instar elogij, ac veluti nobile Christiani nominis monimentum, recitat: ex ea nimirum euidenter conijcere quis potest, quanta in id operis extiterit Christianorum numquam intermissa, immo & imperterrita solicitudo: quippe qui tunc maximo doloris sensu afficiebantur, piorumque hominum viscera grauiter excruciabantur, cum pretiosas, venerandasque martyrum reliquias, vel quouis oblato libenter pretio, ab ipsis tortorum manibus vindicando, assequi non valerent. Quod in eadem epistola conceptis in hunc modum verbis exprimitur: *Quæ autem ad nos videbantur sane magnum mœrorem propterea in se complecti, quod martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nox ad hanc rem aliquid præsidij, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces vlla ex parte placare poterant, &c.* Vidisti lector barbaras hominum mentes, quæ nec viuis, nec mortuis parcendum putabant, & dum tota auiditate innoxium sanguinem sitiunt, innatam ab auro sitim temperant. Nunc quidem nobis exclamare fas est: O tempora, ô mores! vbi pietas cum impietate pugnat; & auaritia, quæ sitit iugiter aurum, & vt Poëta canit, nil aliud est, quam auri sacra fames, a crudelitate, sacrilegijs vincitur atque expugnatur. Sed his, quæ ad cultum reliquiarum pertinent, enarratis; iam ad funerales Christianorum ritus in humandis intra Cœmeteria corporibus adhiberi consuetos, stylum orationis conuertamus.

Euseb. hist.

Iacturam magnā æstimanc Christiani nō posse assequi martyrū corpora ad ea sepelienda.

Epist. Eccles. Gall. ad fid. Asi.

Inexorabilis gentilium in martyrum cadauera crudelitas.

CAP. XVII.

Quinam Funerales ritus efferendis defunctorum corporibus adhibiti.

1 HACTENVS satis superque de immani gentilium furore, quo Christianos, vel iam demortuos, insectabantur: ac de mira Dei prouidentia, quæ fidelibus iugiter præsto fuit: & de pio demum, constantique, cuiusuis generis ac conditionis essent, Christianorum studio erga beatorum martyrum cadauera, sacræ insistentes antiquitati, disseruimus. Nunc igitur id vnum nobis reliquum esse videtur, vt eos præcipue ritus, quos in ijsdem martyribus tumulo inferendis ab antiquis illis temporibus fideles laudabilibus institutis edocti, seruare consueuerant, studioso lectori exponere aggrediamur. Quandoquidem id nosse haud parum legentibus ad exactam eorum intelligentiam conferet, quæ subinde prolixius in Cœmeteriorum, quam adornamus, descriptione a nobis dicenda erunt.

Expositio rituum funeralium ad notitiam Cœmeteriorum lectori vtilis.

2 Et quidem, vt rem altius repetendo perscrutemur, sepulturæ vsus, sepulchrorum religio, ac cæremoniales ipsorum funerum ritus haud a Moyse initium habuere, sed longe ante ipsum sub antiqua illa ac primæua rerum tempora, tum a sanctissimis Patriarchis, tum ab ipsis etiam gentilibus, inuiolabilis instar consuetudinis, recepti sunt: rationes vero eiusmodi institutionis cum ipsimet naturæ omnimodo consentiant, & quæ non absque peculiari instinctu numinis constituta sunt, supernaturalem hominis statum respiciant, haud aliunde fluxisse, nec ob aliud potissimum ita disposita fuisse, ac si vim legis obtineant, dicendū est, quam vt opportune religioni, ac obseruantiæ prospiceretur, quæ ipsis defunctorum cadaueribus ob insitam mortalium animis futuræ resurrectionis spem quodā excellentiæ titulo debetur. Hinc

Antiquissima in orbe est sepulchrorū religio, ac funerum ritus.

Resurrectionem corporis hæ cæremoniæ funerales respiciunt.

3 Hinc vero apud eos, qui gentilitiæ superstitioni dediti erant, & apud Athenienses præsertim, vt Pausanias ait, *pium semper existimatum fuit terræ mortuos mandare*. Et, vt Sophocles edocet: *Cum de defunctis agitur, id curare, facinus gloriosissimum, & aureo honore dignum habitum est*. Et vel ipsi Romanæ reipublicæ duces, atque augusti semper nominis, & animi Imperatores, dum iam in acie sub hostium prospectu præliaturi consisterent, suos adhortari milites consueuerant, vt pro maiorũ sepulchris, pro templis, Deorumque aris vsque ad sanguinis effusionem decertarent. Certe sapientissimus Plato cum omnibus absolutam numeris Reipublicæ faciem componendo delinearet, inter iustitiæ genera haud illam omisit, quæ ipsos maxime defunctos omni prosequendo officio respicit. Cui Aristoteles quoque, laudatissimus præ cæteris eiusdem discipulus, distributiuæ partem iustitiæ hanc vnam adscripsit: *Defunctis opitulari iustius esse*, inquiens, *quam viuis*. Cicero etiam, qui tot ac tanta rerum arcana lynceis oculis vidit, ac pari eloquentia expressit, æquitatẽ, id est pietatem, tripartitam esse definiens, vnam ad superos Deos refert, ad Manes alteram, hoc est ad Deos inferos, ad quos ipsa res funeraria ac sepulchralis spectabat; tertiam hominibus adscribit. Ad quæ, aliorumque antiquorum testimonia Seruius acutissimus Virgilij commentator alludens, *eos qui de pietatis generibus scripsere*, ait, *primum quidem locum in sepulchrali munere statuisse*.

...rare mor... ...s piumiu... ...m, ac glo... ...sum esse ...ntium sa... ...ntissimi do... ...ere.

...usanias in ...tic.

...uius lib. 27. ...p. 35. ...et. in Claud ...vit. ...tar. in ...berio.

...ato in Pha... ...ne, & Cra... ...lo.

...rist. lib. de ...re.

...ic. in Topic.

...eneid. 6.

4 Denique nil hoc pietatis officio iustum magis existimatum ab antiquis fuisse, vel ex eo aperte conuincitur, quod ipsi funerales ritus, & solemnes exequiarum, funerumq; pompæ haud alio a Latinis vocabulo, quam *Iusta*, a Græcis vero Δίκαια, siue etiam Νομιζόμενα, & Ἔθιμα, hoc est, legitima & consueta, ac denique ὅσια, id est, *pia & sancta* dicerentur; & certe nil frequentius legendo quis passim apud Latinos offendat, quam *iusta facere*, *iusta soluere*, *iusta peragere*, pro eo videlicet obsequio, quod a parentum, vel amicorum pietate defunctis impenditur: quin & ipsamet laudabilis actio, qua quis sepultura donatur, *iusta* interdum de more nuncupatur, quippe quæ ritum omni ex parte absolutum sortita est: *iustum* item & ipsum quandoque sepulchrum appellari contingit, quod solemniori religionis cultu consecratum est, sed ne in his diutius, lectori tædium afferentes, immoremur, scriptores, qui vult, hac de re ex professo agentes consulat.

Exequiæ vo... ...cantur Iusta, ...uia nihil hoc officio iustius.

...ipsamet sepul... ...ura iusta ap... ...ellatur.

Item sepulchrum Iusti nomine scriptores vocitãt

D. & C de relig. & sepult. vol passim apud ethn.

5 Porro, vt Diodorus scribit, opinio apud gentiles olim inualuit, Plutonem, qui erat vnus ex præcipuis Dijs, quos insana hominum cæcitas venerabatur, sepulturæ vsum, necnon exequiarum, ac totius rei funerariæ ritum primo mortalibus ostendisse: qua de causa postmodum accidisse creditur, vt defuncti sub potestate eiusdem constituti esse dicerentur, eidemque supremum inferorum principatum antiquitas detulerit; quem & Ἅδην siue Ἀΐδην, hoc est, *Orcum* siue *Tartarum*, celebri vulgatoque nomine appellarunt. Romani vero eundem *Ditem* patrem & *Summanum*, quasi summum ipsorum Manium, Deorum videlicet inferorum, principem nuncupauere: cui item Romani, vt Plinius & Augustinus scribũt, nocturna fulmina tribuebant, & officijs omnibus impensius ipsum, quam Iouem colere consueuerant, ad quem diurna tantum (vt ipsi somniabant) fulmina spectarent. Quapropter nil intentatum, etsi temere, omisere gentiles (vt Cicero ait) quo inueteratam funerum ac sepulturæ religionem, sanctitatemque omnibus testatam exhiberent.

Diodor. lib. 5. c. 15.

Cur Plutoni Inferorũ principatum Antiquitas detulerit?

Plin. l. 2. c. 52

Aug. de Ciuit. c. 23.

Præ Ioue Plutonẽ veteres colebant.

Cic. ep. lib. ep. 6. Orat. pro L. Rauco.

6 Hinc è sapientissimi viri Solonis, alijsq; antiquioribus sancitarum legum oraculis iusta funerum, siue ad funus spectantia ad religionum Interpretes, hoc est, ad supremos Pontifices deferebãtur, quibus diuina quæque curæ, ac cordi essent: &, vt Pausanias asserit in Atticis, in curijs, seu pagis extra Vrbem, & in vijs passim sita olim fuerunt Deorum simul Templa, heroumque ac hominum sepulchra. Apud Romanos enim, inter quos Deorum præ cæteris Religio vigebat, Numa secundus eorumdem Rex, religionisque auctor, *Pontificibus ipsis*, vt Cicero ait, *iustorum funebrium curam demandauit*, docens illos, inquit Plutarchus, *vt nil eorum rituum pollutum, ac profanum arbitrarentur, sed vt Deos quoque inferos colerent, qui præstantissimam nostri partem recipiant; quibus imperium, vt ait Virgilius*,

Plat. lib. 12. de legg. Cic. l. 2. de leg.

Deorum Tẽpla, & hominũ sepulchra pari religione ab antiquis habita.

Cic. orat. de Arusp. Resp. Plut. in Num.

Cur Numa funerum curam Pontifici demandat?

Virg. Aeneid. 6.

Libitina eadē quæ Venus.

lius, animarum est: ac præ cæteris Libitinam, rei funerariæ præsidem Deam, quam vnam, eandemque cum Venere, vtpote generationis Dea, esse credebant: in cuius potissimum æde, quæ ad apparatus funebres pertinerent, curari atque asseruari voluit; indeque sumpto vocabulo Libitinarij dicti sunt, qui funebria obirent munia; & Libitina tam ipsa mors & funus, quam quidquid ad funus persoluendum necessarium est; necnon & ipsum ferale Libitinariorum officium, & lectuli, in quibus defuncti efferebantur; ac porta denique Libitinensis in Amphitheatro appellari consueuit, per quā videlicet interemptorum in spectaculis funera exportabantur.

Ab ea mors, & quidquid ad funus spectat, nomen sortitur.

Liu. l.40. Val. Max. l.1 c.2. Seneca l.6. de benef. c. 38. Lamprid. & Dio in Commodo.

7 Verum & ipsorum pariter Pontificum munus fuisse, idonea quoque sepulchrorum loca designare, ex Cicerone, Dione, & ex quammultis perantiquis inscriptionibus abunde constat. Et quidem selectas auctorum paginas peruoluenti manifestum fit, & aras interdum sepulchra vocari consueuisse, & sicut antiqui Grammatici ad rem nostram egregie adnotarunt, ipsummet tēplum alio interdum vocabulo, sepulchrum nuncupari potest, auctoritate Virgilij, qui de Didone agens, hæc ait:

Pontifices loca sepulchrorum idonea designant.

Dio lib.48. ad f. de Opp. Cicero lib. 2. de leg.

Sepulchra ab antiquis Aræ, & templa dicuntur.

Aeneid. 4.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat.

Et Prudentius Poëta Christianus de Romanis sat eleganter cecinit: *(chra*

Prud. int. aduers. Sym. l.1.

Et tot tēpla Deum Romæ quot in Vrbe sepul-
Heroum numerare licet, quos fabula manes
Nobilitat.

Et ex ijs forte, quantumuis temere permotus, postea Traianus Imperator militibus suis, qui Decebalico in bello interempti fuerant, vt ad diuinos honores transferret, aras erigendas, statuendasque curauit.

Dio lib.68.

8 Porro in funeribus, & in ipsis defunctorum monumentis versari consueuerant propter religiosum cultum, quem eisdem exhibebant, ea plane obseruantia superstitiosi homines, ac si in sanctioribus immortalium Deorum templis, sacrificijs intenti, consisterent. Vt singula interim, quæ ad huius rei propositum faciunt, vel obiter percurramus, funera olim mortuorum ijsdem plane ritibus, ac Deorū sacrificia peragebantur: quippe, vt ex Varrone Plutarchus scribit, parentum funera velatis efferre capitibus Romani consueuere, quo plane cæremoniali ritu Deos suos adorare atque inuocare apud illos in more positum erat; quin immo & super eorumdem sepulchra, hæc veluti Deorum templa colentes, circumagere se, ac festiuis exultationem animi, atque mentis obsequiū motibus depromere satagebant. Illud insuper in studiosi gratiam lectoris hic addere liceat, quod celeber inter antiquos Poëta apud Stobæum asseruit, omnes videlicet mortuos, vulgo beatos appellari; & sacra subinde illis libamina in exequijs, sicut & Dijs, afferri, & inferias insuper fundi, ac ab eis vltro enixeque peti, vt bona ad nos mittant. Cui & Varro consentit, dum ait mortuos quidem omnes Deos Manes existimatos fuisse, quod vel ex eo potissimum probare nitebatur, quod sacra olim omnibus fere mortuis deferrentur: vbi & funebres quoque ludos commemorat, tanquam id maximum esset diuinitatis argumentum, quod ludos nimirum nisi sacris Cæli numinibus gentilitas instruere ac celebrare soleret.

Haud minori in sepulchris, quam in templis, obseruātia ethnici versantur.

Plutar. quæst. Rom. 10. & 14

Et ijsdem qui bus sacrificia ritibus funera faciunt.

Mortui vulgo beati appellātur.

Eisdem vt Dijs litatur.

Varro apud August. l.8. de ciuit. Dei c.26

Ludi funebres.

9 Quamobrem Cicero hoc plane modo legem illam antiquitus sancitam interpretatur: *Letho datos, diuos habento. Nec vero*, inquit, *tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia neci dentur mortui, quam cæterorum cælestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac vita migrassent, in Deorum numero esse voluissent.* Qui eo item libro, quo seipsum super dulcissimæ filiæ obitu solatus est, se haud alia prorsus ratione eiusdem dedicaturum imaginem profitetur, quam ea, qua Dij, qui publice colebantur, iam tum a veteribus solemni ritu dedicati fuissent. Ex quo Tertullianus deinde dicendi, perstringendique gentiles opportunitatem nactus, commentitios eorumdem Deos palam irridet: *Quid*, inquit, *omnino facitis ad honorandos eos, quod non etiam vestris mortuis conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus & insignia in statuis, vt ætas, vt ars, vt negotium mortui fuit, ita Deus est. Quo differt ab epulo Iouis silicernium? à sympalo obba? ab aruspice pollinctor? nam & aruspex mortuis apparet.* Tertulliano mirifice adstipulatur Lactantius, qui isthæc ad rem præsentem: *Pari ratione*, inquit, *defun-*

Cic. lib. 2. de leg.

Lex veterum de mortuis in Deorum numero habendis.

Cicero de obitu filiæ.

Cicero simulacrum vitā functæ Tulliolæ cōsecrat.

Tertull. in Apol. c.13.

Ridendi gentiles, qui parē honorem suis mortuis quē Dijs deferūt.

Lactant. l.2. c.4.

defunctorum corpora odoribus ac pretiosis vestibus illita, & conuoluta humo condunt, qui Deos honorant. Quocirca eosdem apud Romanos, *Corpore olim combusto*, vt ait Plutarchus, *vbi primum in reliquiarum lectione os occurrisset, mortuum Deum factum esse pronuntiabant*; quod & de ipso Ænea, qui Anchisen genitorem humauerat, Virgilius scripsit:

Quomodo ac quando mortuus Deus factus esse renuntiaretur?

Quæst. Rom. 4.

Æneid. 5.

Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, diuinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasq; sacrauimus aras.

Seruius in Æn. 5.

Vt concinne autem Seruius hunc locum exponit, mœstas quas poëta nuncupauit aras, Dijs vtique Manibus consecratas intelligi oportet, quæ ad Anchisen ex huiuscemodi consecratione iam in numerum Deorum renuntiatum pertinebant.

10 Qui plane ritus vel ex eo magis magisque comprobari videtur, quod sicut olim per Deos, eorumque nomina ac numina, qui publice sacris initiabantur, iurare consueuerant, ita pariter per cineres & charissimorum sibi defunctorum Manes iurabant. Vt autem diserte ait Cicero: *Iusiurandum est affirmatio religiosa Dijs immortalibus interpositis, tum iudicibus, tum testibus*. Sic enim apud Ouidium Briseis ad Achillem:

Dio. lib. 44 de Iul. Cæs. l. 59. lib. 60. Tacit. l. de Aug. Ambr. 5. ep. 3.

Per cineres, & defunctorum manes, vt numina, iurant.

Cic. l. 2. de leg. & offic. 3.

Ouid. epist. Heroid. ep. 8.

Per tamē ossa viri subito male tecta sepulchro
Semper iudicijs ossa verenda meis.
Perq; trium fortes animas mea numina fratrū
Iuro, fallentem deseruisse velis?

Et Hermione apud Orestem, *per patris ossa tui* Et Claudianus quoque religiosum hunc morem carmine descripsit dicens:

Claudian. in Rufin. lib. 5.

— Occisos pulchrum iurare parentes.

Et adolescens apud Senecam Rhetorem a patruo abdicatus, eo quod patrem (quod ipsa monet pietas) aleret. *Ergo*, inquit, *patrem morientem videbo, per cuius cineres iuraturus sum?* Et Quinctilianus paribus verbis huic elocutioni adstipulatur: *Iura per mea mala, per illos Manes numina doloris mei*.

Senec. lib. 1. controuers.

Quinct. 6. instit. 1.

11 Præterea & illud iam dictis addito, aras olim extrui ad sepulchra consueuisse, vt probatos apud Scriptores videre est, quæ siue in honorem virorum Principum, qui iam è viuis abijssent, vel certe aliorum, qui Diuis adscripti, iam diuinitate potiti fuisse crederentur, vel Dijs tandem Manibus in-

Aræ ad sepulchra veterum extrui solitæ.

genti pompa dicabantur. Quapropter solemnis illa ac frequens olim erat inscriptio, quibusuis sepulchris perpetuo adscribi consueta, *D. M.* vel *D. M. S.* aut magis expresse *DIs Manibus Sacrum*, tamquam si mortuorum sepulchra, templa Deorum Manium fuissent, quæ nobiliori item titulo ab ipsis interdum Imperatoribus *Manium ædificia* appellata sunt. Qua de re Prudentius Poeta Christianus in Symmachum:

Virg. Æneid 5. Ouid metaph. 8. Silius lib. 6 Tacitus an 3. Tertull apol. 13. L. 4. C. Theod. de sepul viol.

Hæc Dis Manibus sepulchrorū inscriptio quid denotet?

Prud. l. 1. c. de spec.

Esse Deos Manes cur inficiaris haberi? (illic
Ipsa patrū monumenta probāt DIs Manibus
Marmora secta lego, quæcunq; Latina vetustas
Custodit cineres densisque Salaria bustis.

Quis autem nesciat, dum probe hominum profanorum historias norit, tum apud Latinos, tum Græcos ex funeribus olim consecrationes Deorum initium habuisse. Præter vanam enim illam, ac ludicram, risuque prosequendam defunctorum domesticorum deificationem, publica etiam auctoritate tam viris, quam fœminis solemnes diuinitatis honores, publici nempe cultus, templa, religiones, ac sacerdotia decerni apud antiquos solebant, quod quidem Græci ἐκθειάζειν, & ἀποθεοῦν, Latini *consecrare*, & in Deos referre immutato plerumque vocabulo dixerunt. Cuius quidem, quæ palam peragebatur, nec sine peculiari cæremoniarum forma, consecrationis ritum solemnem Herodianus præ cæteris studiose ac luculenter descripsit; cuius frequens item apud scriptores mentio incurrit, vt ex Onuphrio Panuino patet.

Mortuos quisque suos tam priuatim quā publice inter Deos refert.

Herod. l. 4.

Onuphr l. 2. Gruther. lib. 1. c. 13. & lib. 2. cap. 3.

12 His accedit, quod singula, quæ ad sepulchralia quauis ratione pertinēt, sacra semper, ac veneratione digna habita sint, vt ex ipsissimet verbis compertum sit, quibus lex antiqua id satis exprimit, videlicet: *Deorum Manium iura sancta sunto*: quod scripsit & Cicero alijs verbis, *sanctitudinem sepulturæ*, & *sanctitatem sepulchrorum*. Inde Martialis sepulchrum, seu conditorium *sanctam vrnam* appellauit, & Tragœdus Seneca defunctorum exuuias intra tumulum consistentes *sancta ossa dixit*. Et egregie Plutarchus in Solonis vita confirmat: *Quoniam pium est*, inquit, *defunctos existimare sacros siue sanctos*, ἱεροὺς, & Quinctilianus cum de sepulchris loquitur, ipsos sepulchri lapides, sacratos morte lapides ap-

Funeralia quæque sacra olim habita.

Cic. l. 4. de rep.

Id. Philip 9. Martial. lib. 9. epig. 31. Senec. in adipo act. 5. Plut. in Solon.

Et mortui sacri ac sancti existimati.

Quinctil. declam. 10. de sepul.

pellat. At quamplura alia interim omittimus, quæ sacros funerales antiquorum ritus in efferendis cadaueribus apprime demonstrant, quæ a scriptoribus prolixiori sermone describuntur, ad quos curiosum vltro lectorem remittimus.

Vani veterũ ritus a Christianis in vsũ saniorem traducti.

13 Porro gentilium ritus, quos vana induxit antiquitas iam penitus aboliti, apud Christianos meliorem in vsum redacti salubri consilio ac obseruantia retinentur: quamuis hæretici, qui perpetuas Catholicis calumnias inferunt, nostra hæc velut inania ac futilia, non attendentes, quæ præ se ferunt sacra mysteriorum arcana, irrideant: quos lynceis plane oculis Dionysius ille Areopagita vel a longe deprehendit, dum hæc sapientissime describeret: *Hæc*, inquit, *quidem si adspexerint, aut auditione acceperint à sacris nostris abhorrentes homines à nobis perfici, magno risu, vt opinor, excipient, eosque erroris nostri miserebit. Sed hoc nobis mirum videri non debet: si enim non crediderint, vt scripta diuina loquuntur, non intelligent*. Etsi enim isthæc ideo sacra ac maxime sancta esse comprobantur, quia eadem impij hæretici subsannant, atque reijciunt.

Dionys. de Eccl. Hierar. cap. 7.

Institutis gẽtium naturaliter bonis dũ vtitur Ecclesia, optima redduntur.

14 Quod igitur ecclesiasticos ad ritus pertinet, certe omnia, quæ nobis ad præsens vsu recepta præ manibus versantur, haud ideo veluti sancta religiosoque habenda cultu Christiana religio approbando complectitur, quia ab ipsis olim Iudæis, necnon ac gentilibus solicite custodita, sanctitatem præ se ferrent, sed quod naturaliter sancta sint, atque impolluta, è profano videlicet vsu quo gentilibus deseruiebant, ab Ecclesia, quæ tanquã Agni Sponsa nullam penitus rugam, aut maculam nouit, omnibus reiectis errorũ inquinamentis, omnimodæ sanctitati, ac fidelium venerationi sint reddita: quidquid enim ab Hebræis acceptum, ad Christianorum manus deuenit, omni superstitione expiatum absque vlla prorsus erroris labe, ac deuiandi periculo obtigisse credendum est, cum & ab eisdem Christiani Christum primo acceperint ipsosquemet subinde Apostolos, qui Euangelicæ prædicationis verbo Ecclesiam tanta iam per orbem numerositate diffusam instituere: vt enim sanctus Leo habet: *Apostolica institutio, quæ Dominum Iesum Christum ad hoc venisse in mundum narrat, vt legem non solueret, sed impleret, ita veteris Testamenti decreta distinxit, vt quædam ex ijs, sicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant consuetudinis Iudaicæ, fierent obseruantiæ Christianæ. Quamuis enim varietates hostiarum, differentiæ baptismatum, & otia Sabbatorum cum ipsa carnis circumcisione cessauerint; manent tamen ex ipsis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia*. hactenus ille.

S. Leo ser. 7. de ieiunio 7. mensis.

Christus quędam legis Iudaicę rata habuit.

Ritus funebris cunctis legislatoribus antiquior.

15 Cum sepulchrales ergo, quæ vigent nunc, cæremoniæ haud a Moyse legum diuinarum promulgatore incœperint, sed longo ante ipsum temporis interuallo, sub primæuo scilicet qui scriptam antecessit legẽ, naturæ statu: proinde apud nos quoque, quantumuis Christianitati addictos, & Euangelicis præceptis imbutos, commentitijs ritibus magna iam ex parte reiectis, ex his nonnullæ adhuc supersunt. Si quis vero rursus obijciat, quædam pariter ex gentilibus ad Christianos, qui puris candidisque moribus mirabiliter præstant, prouenisse, quæ ipsi postmodum gentiles omnia miserandum in modum permiscendo multiplici errorum cumulo obuoluerint, atque inseruerint; vt enim Tertullianus ait: *Omnia aduersus veritatem de ipsa veritate constructa sunt, operantibus æmulationem istam spiritibus erroris*. Ex quibus quamplura, quæ singulari hominum beneficio diuinitus instituta fuerant, diaboli potissimum fraude ac nequitia ad execrandum superstitionis vsũ traducta fuisse constat; hæc autem cum idolorum cultui, ac dæmonijs inseruirent, noxiam quoque superstitionis labem redolebant, vbi vero immortali æternoque Deo adscribi cœperunt, saluberrimum inde illibatæ religionis vsum, gratiam vtentibus impertiendo, sanctitatemque ab ipso Christo, qui totius sanctitatis fons est, imbiberunt.

Multa diuinitus instituta gentiles erroribus perturbarunt.

Tertull. Apol. c. 47.

Idque dæmonum astu.

Dei cultui idoneũ, quod prius dæmonijs impie dabatur.

16 Et sapientissime quidem Ecclesia Dei, ritus, quos olim gentiles vsurpabant, in suum transferre vsum, abolitis superstitionibus, valuit, & quæ dæmonum quondam fœdata præstigijs, gentilium erroribus adstipulantibus sacrilegiorum instar peragebantur, sacris subinde ritibus expiata ad Christi pietatem, & orthodoxæ fidei candorem deriuare:

Disrumpuntur dæmones quod ijsdem quibus illi colebantur, nũc Christum coli videant.

ita vt nunc maiori ſit probro, ac contumeliæ ipſis dæmonibus, ſi eiſdemmet rebus ac ritibus, quibus olim hi colebantur, æternus, veruſque Deus religionis auctor colatur. Ab ipſiſmet enim gentilibus ſi quid ſanum, ſi quid mundum, ſi quid dignum, ac laudabile accipitur, tanquam ab impijs ac iniuſtis detentoribus vindicandũ, atq; extorquendum eſt, ipſo teſte Auguſtino, dum ait: *Philoſophi, qui vocantur, ſi qua forte vera, & fidei noſtræ accommoda dixerunt, non ſolum formidanda non ſunt, ſed ab eis etiam, tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus in vſum noſtrum vindicanda.* Et paulo infra de rebus varijs ac ritibus e profanis gentilium manibus a Chriſtiano vindicandis, hæc ſubdit: *Cum à dæmonum miſera ſocietate ſeſe animo ſeparat, debet ab eis accipere Chriſtianus ad iuſtum vſum prædicandi Euangelij veſtem quoque illorum, id eſt, hominum quidem inſtituta, ſed tantum accommodata humanæ ſocietati, qua in hac vita carere non poſſumus, accipere, atque habere licuerit in vſum conuertenda Chriſtianum.* Hæc Auguſtinus; & ſatis quidem congrue ad rem noſtram præclarus Doctor locutus fuiſſe videtur, cum de varijs funeralium ritibus ac cæremonijs acturi, quæ Iudæis æque, ac gentilibus communes olim fuere, vt infra ex enarrandis patebit; de ablutione videlicet cadauerum, de vnctione, de eorumdem veſtitione corporum, de conſueto more defunctorum oculos claudendi, corpora item cum luminibus efferendi, eademque demum humandi.

Iniuſti poſſeſſores bonorũ morum ac dogmatum gentiles.

Aug. de Doctr. Chriſt. l. 2. c. 40

Proba eorum inſtituta ab ijs vindicanda, & in vſum iuſtum conuertenda sũt.

Nonnullæ cæremoniæ funebres Chriſtianis cum Iudæis, & gẽtilibus communes.

17 Quæ quidem omnia cum religio inuexerit, & conſuetudo poſtmodum hæc per manus accepta in Eccleſia retineat, licet ſuper ijſdem nullæ ſuppetant ſcripturæ, ab Apoſtolis tamen, & ex antiquis eorumdem traditionibus omnem vim ſuam, auctoritatemque obtinuiſſe credendum eſt, ipſo teſte Auguſtino in hæc plane verba: *Illa quæ non ſcripta in libris canonicis, ſed tradita cuſtodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obſeruantur, debent intelligi vel ab ipſis Apoſtolis, vel plenarijs Concilijs, quorum eſt in Eccleſia ſaluberrima auctoritas, commendata atque ſtatuta retineri. Alia vero quæ per loca terrarum, regioneſque variantur, liberas habere obſeruationes, nec diſciplinam vllam eſſe in his meliorem graui prudentique Chriſtiano, quam vt eo modo agat, quo agere viderit Eccleſiam, ad quamcunque forte deuenerit. Si quid vero totum per orbem frequentauerit Eccleſia, quin ita faciendum ſit diſputare inſolentiſsimæ inſaniæ eſſet.* Hæc Auguſtinus. Quibus tanquam patentiſſimis notis modernorum pertinaciam hæreticorum, tumentiſque animi arrogantiam ſuggillat, eorum ſcilicet, qui ritus, quos tota nunc illibatos colit ac ſeruat Eccleſia, & quorum ſanctitati conſtans antiquitas ipſa pietati adiuncta iudicium fert, quorumque religioni haud vllum præiudicium inferri a nouatoribus patitur, nauſeabundi conuellere, immutare, reijcere ac calumniari non verentur. Et hæc quidem noſtris hiſce paganis inferenda merito duximus; vti cætera etiam, quæ ad funerales gentilium ritus ſpectant, prolixioribus verbis exponenda præmittere voluimus, vt cuncta quæ poſtmodum inter dicẽdum ſubijcientur, lectoris animum ad cœmeterialium rerum hiſtoriam præparent, & quiſquis eſt, mirari omnino deſinat, ſi tãtis olim ſuperſtitionibus ſuos ab inſana gentilitate defunctos exceptos fuiſſe cõperit, dum cumulatiſſima piorum officia legendo ſubinde aſſequitur, quæ primæui Chriſtiani illi, ſanctiſſimis imbuti legibus, venerandis Martyrum cadaueribus iugiter impendere non deſtiterunt.

Multa non ſcripta, ſed tradita in Eccleſia rite ſeruãtur.

Aug. ep. 118.

Quidquid Eccleſia vniuerſa frequentat, vt lex certiſſima habenda eſt.

Stolidi, ac ridiculi hæretici, nil niſi quod ſcriptũ, credendum aſſerentes.

18 priuſquam igitur Cœmeterijs eorumdem corpora, ſepulturæ tradenda, inferrentur, Chriſtianis mos extitit, cum opportuna ſuppeteret facultas, priuatis etiam in ædibus vigilias, aliaque in eorumdem Martyrum obſequium pietatis officia exhibere, vel certe in ipſiſmet Cœmeterijs eadẽ deuoto miniſterio peragere, ad quæ cum ſibi maxime a perſecutorum notitia cauerent, clanculum ſub intempeſtæ noctis ſilentium, curribus quibuſdam ſeu vehiculis deferebantur: hæc autem in pleriſque Martyrum actis birota, a duobus ſcilicet rotis, quibus conſtant, ad ruſticalia ferenda onera aptatis Latino vocabulo nuncupãtur, vt ſi qui forte ex gentilibus inter eundum occurrerent, haud vlla defunctorum corpora, ſed quæ ad commodum ruris pertinent vſum, eiuſcemodi curribus deuehi arbitrarentur: quod tunc præcipue præſtitum fuiſſe legimus, cum ſanctiſsimi Protomartyris, ac Leuitæ Stephani

Peruigilia in martyrũ exequijs peragi ſolita.

A. SS. Mart.

Birotis cadauera martyr. ad Cœmeteria piorumq. deferuntur.

phani corpus humandum deferretur, vt ex Luciani epistola, quam supra recitauimus, vbi isthæc habentur: *Ego Gamaliel, &c. misi per noctem quantos poteram religiosos Christianos habitantes Hierusalem in medio Iudæorum: & hortatus sum eos, & necessariam substantiam ministraui, ac persuasi illis ire occulte, vt portarent corpus eius meo in vehiculo ad villam meam, & ibi feci illi planctum fieri diebus septuaginta, & poni cum in monumento nouo, &c.* hæc in actis de obsequio a Gamaliele Protomartyri præstito. Idem plane in funeralibus beatæ Feliculæ lector habet, de qua in sanctorum Nerei & Achillei actis hæc apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus eius noctu, biroto vehens illud ad casulam suam septimo milliario ab Vrbe Roma, via Ardeatina, ibique eum sepeliuit.*

Lucian. in epist. in Actis Steph. protom.

Sacrum protomartyris corpus Gamaliel ad villam suam deuehi curat sepeliendum.

Sur. t. 3. 12. Maij.

Et Nicomedes S. Feliculæ corpus ad casulam suā.

19 Porro a laudatissima hac consuetudine Christianis frequenter vsurpata, noctu videlicet suos efferendi mortuos, ille postea mos inoleuit, vt quibuscumque in funeribus, vel etiam in ijs, quæ interdiu peragebantur, candelæ, cerei, faces, & funalia incenderetur. Quod Seruius ipse diligenter adnotat libro 6. Æneidos; indeque funus dictum, a funibus videlicet incensis feretro præferri consuetis ex grammaticis plerique autumant. Ita sentiunt Donatus, Seruius idem in XI. Æneidos, Etymologicus & alij. Neque id vero a Christianis prætermissum quis dixerit, vt beatorum martyrum corpora cereis præcedentibus, & facibus ad sua aliquando Cœmeteria deferrent. Quod plane studioso lectori testatum est in supra citatis beati Cypriani actis, de cuius celebri funere, quod omni triumpho præstantius fuit, hæc ad rem nostram ibidem inserta leguntur: *Eius corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus in Areis Macrobij Candidi procuratoris cum voto, & triumpho magno.* Vbi notanda, & admiranda pariter se nobis offert, omnibusque prosequenda laudibus Christianorum imperterrita constantia; *qui*, vt ipse adnotauit Baronius, *nil prorsus consueti officij in curando Cypriani funere, ante ipsosmet persecutoris oculos intermittere voluerunt, eam potissimum ob caussam, quod omnes, vt eadem acta testantur, vna cum suo Episcopo decollari quammaxime optarent.* Hæc Baronij in Cypriani obsequium repetita ex Annalibus monimenta, quæ a Christianis præstita illi certatim ministeria ad viuum exprimunt.

Mos efferendi mortuos cum cereis ac candelis vnde inoleuerit?

Seruius lib. 6. Aeneidos.

Hinc funera a funalibus dicta.

Virgil. 11. Aeneid. Etym. lib. 20. c. 10. Plin. l. 6. c. 37. Sen. ep. 122 & de Tranq. c. 11 Tacit. Annal. 3. apud Florum 4.

Act. S. Cypr.

Hanc cereorum consuetudinem in funere B. Cypriani sprero persecutore Christiani obseruant.

Baron. Annal to. 2. an. 261. n. 36.

20 Huc item spectare videtur, quod in Clementis Ancyrani apud Surium actis hoc plane modo describitur: *Fidelis autem Sophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerat certamina, sui amicissimi tollens corpus, mundis vestibus, & linteis inuoluit, &c.* Verum vbi ad Cœmeteria tandem defunctorum corpora delata essent, tunc vigiliæ, psalmodiæ, & reliqua funeralium ministeria, quæ haud alibi Christianis persoluere ab ipsa rerum opportunitate concessum fuerat, summo pietatis studio, animis in vnum coeuntibus, celebrabantur. Hæc autem quænam potissimum fuerint, prolixiori mox sermone a nobis exponendum erit.

B. Sophia in funere B. Clementis complures lucernas accendit, in signū multorum certaminum eius.

Sur. to. 1. 23. Ian.

CAP. XVIII.

Cereis ac lampadibus Christianorum funera instruuntur.

1 QVONIAM de cereis ac funalibus, quibus defunctorum olim corpora efferri consueuerant, in his, quæ a nobis hactenus enarrata sunt, sermo incurrit, illud opportune ad instituti propositum exponendum est, hunc videlicet morem gentilibus in diurnis quoque funeribus in vsu quondam fuisse; ita vt ipsummet funus non nisi a funalibus, iuxta id quod supra dicebamus, denominationem sortitum sit. Quamquam vero perantiquus hic mos apud omnes receptus, primo quidem inde apud eos cœperit, quod mortui nocturno tempore efferrentur, ob quamplures sane rationes, quarum vna est, ad maiores forte funerum sumptus deuitandos; altera vero, ne sacra diurna, aut Pontificum oculi (vt ipsi perperam credebāt) eorumdem occursu, infaustum quid ac funestū hauriendo, violarentur. Quam potissimū ob causam eos, qui mortuos efferebāt, *Vespillones*, quasi *vesperones* di-

Cereis accensis gentiles interdiu etiam defunctos efferunt.

Seruius & Donat. in Andr. Tacit. Annal. 13. Cic. l. 3. de leg.

Cur veteres noctu suos mortuos efferrent?

Vespillones cur sic dicti? Festus verb. Vesp. Ser. ibid.

dictos volunt. Quem sane antiquissimum morem iam omnino abolitum, nisi forte in vilioris fortunæ, ac conditionis hominibus retentum, & elatione potissimum, quæ diurno fieri tempore consueuerat, abrogata, Iulianus Apostata iterum edita sanctione pristinum in vsum reuocare conatus est; non eam tamen ob causam, vt ipse perperam effinxit, quod funeris occursus infaustum quid præsagiret, sed ob intestinum erga Christianos odium, quorum splendor vel inter ipsos ritus funebres infestis inuidisque tum animi, tum corporis desertoris eiusdem impij oculis acerbissimam iugiter doloris molestiam ingerebat.

Iulianus Ap. antiquũ mortuos noctu efferendi ritum restituere nititur, & quare?

2 Nec vero lumina dumtaxat in ipsa funerum pompa a Gentilibus adhibebantur, verum & in sepulchris quoq; defunctorum lucernæ statutis quibusdam temporibus accendi consueuerant, tanti lucis consortium mortui faciebant, & vel ipsas inter tenebras consepultorum oculis grata, & amica lux erat, ob animæ videlicet immortalitatem. Cuius rei vt cætera, quæ suppetunt, exempla omittamus, id certe a Mæuia in suis testamenti tabulis cautum est, vt seruus, & famulæ libertatem sub hac conditione consequerentur, si lucerna alternis mensibus accensa eiusdem monumentũ frequentarent, & colerent, nec non solẽnem mortis eiusdem memoriam peragerent. Verba autem hæc in eius lege adnotata sunt, videlicet: *Seruus meus, & Eutychia, & Irene ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunto, vt monumento alternis mensibus lucernam accendant, & solemnia mortis peragant.* En antiquus luminaria accendendi mos, & mortuos huiuscemodi ritu colendi ex ipsis superstitionis gentilitiæ monimentis adnotatus.

Gentiles in ipsis etiam sepulchris lumnaria accendunt.

Et testamento posteros ad ea sibi curanda obligant.

L. Mæuia de manumiss. test. Gruther. de iur. man. lib. 2. c. 11.

3 At vero licet tam gentilium, quam Christianorum funera luminibus instruerentur, ijsdemque monumenta colerentur, haud id tamen paribus vtrique permoti rationibus præstitere. Cereos enim ac luminaria Christiani in suorum exequijs sublimiori imbuti mysterio incendebant, quod defuncti videlicet post huius vitæ labores feliciter exantlatos, ac si nobiles, generosique athletæ solemni in morem triumphi pompa, ipso teste Chrysostomo, ad coronam proueherentur. Ignis quippe, seu lumen lætitiæ, honoris, ac vitæ symbolum est, & lampadum quidem vsus apud cuiusuis religionis nationes in festiuitatibus, locisque sacris frequens admodum fuit, sed præsertim dum honor ac obseruantiæ cultus personis insignioribus deferretur. In luctu autem, qui dolorem mœstitiamque animo ingerit, ignis extingui consueuit, vt omnibus sat notum est.

Christiani diuersa ab ethnicis ratione in exequijs lumina accendunt.

Chrysost. ep. 4. ad Hebr.

Lumen lætitiæ symbolũ.

Exod. 27. 40. Iudith. 3. 2. Mach. 10. 4. Xenoph. l. 8. Cic. l. 3. de off. Dio l. 63 & 17. Ammian. l. 23. Iuuenal sat. 12 & 3. Pers. sat. 5. Xiphilin. in Aust. Can. Act. S. Felic. Apul. lib. 12. Metamorph. Diodor. lib. 17 Iuuenal. sat. 3

4 Porro antequam lucernarum icones studioso lectori exhibeantur, quoniam de lucernis mentio incurrit, præmittendum a nobis videtur, quam antiquus sit iste lampadum, lucernarum, ac cereorum vsus apud Christianos, non ad effugandas noctis dumtaxat tenebras, sed ad lætitiam insinuandam, quod satis apte luminaria demonstrare videntur, quorũ Lucas meminit in Apostolorum actibus, & ea omnia, quæ Baronius in suis Annalibus ad rei propositum congerit: Ait igitur: *Quantumlibet ad noctis tenebras expellendas copiosum numerum, quem Lucas refert, fuisse lampadum in cœnaculo collocatum quisque iure dicere posse videatur; tamen exploratissimum est consueuisse Iudæos non tantum ad lumen inducendum, tenebrasque pellendas lucernas incendere, sed & lætitiæ causa, cum celebritatem aliquam agerent, vt docet etiam Persius versibus illis alia occasione à nobis superius recitatis, cum ait:*

Baron. to. 1. An. 58.

Act. 20.

Iudæi lætitiæ causa in celebritate lumina accẽdunt.

—— *At cum*
Herodis venere dies, cunctaque fenestra
Dispositæ pinguẽ nebulam vomuere lucernæ.

Pers. sat. 5.

Sicque non tantum lætitiæ causa, sed & religionis ergo incendi ab eis consueuisse lucernas exploratissimum est. Et vt prætermittamus de Candelabro aureo septem infusoria habente, re omnibus notissima testatur Iosephus cum seruaretur stola Pontificia in turri, cui nomen erat Antonia, ibi quotidie solitam incendi lucernam, qui quidem vsus in Ecclesiam dimanauit: nam non ad lucem tantum inducendam sed ad pium religionis cultum amplificandum interdu, vel in sacris adhiberi, vel aliter in honorem numinis accendi lumina consuetudinis fuisse, complura sunt antiquorum exempla. Cum enim ab ipso rerum nostrarum initio ordinem fuisse constet in Ecclesia Ceroferariorum clericorum, qui & acolythi dicebantur, cuius (vt diximus) mentio est apud Cyprianum, Cornelium Papam, Eusebium, Romanum Concilium sub Siluestro, nec non Synodum quartam Carthaginensem; quorum eo ordi-

Item religionis.

Ioseph. antiq. lib. 18. c. 6.

Hic vsus ab Hebræis in Ecclesiam dimanauit.

Ordo Ceroferariorum, eorumque munus.

ordine initiatorum Clericorum muneris erat ad sacram mysteriorum pompam ferre accensos cereos: cumque eadem sacra, licet aliquando nocte, vt in vigilijs; tamen clara etiam diei luce peragi consueuisse certissimum sit: æque exploratum habetur, adhiberi solita in Ecclesia luminaria non ad tenebras tantum propellendas, sed ad sacri quoque cultus celebritatem illustrandam. Id equidem in Orientis Ecclesijs fieri solitum, S. Hieronymus agens contra Vigilantium fidei desertorem, isthæc Catholicis exprobrantem, plane testatur his verbis: Absque martyrum reliquijs per totas orientis Ecclesias, quando legendum est Euangelium, accendunt luminaria iam sole rutilante, non vtique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum. hæc ipse, qui agere pergit de luminum mystico sensu, &c. Hæc Baronius, quibus plura subtexit, & quasi valida tela in vnum coaceruat contra Vigilantium dictorum luminarium impugnatorem, & postea a cultu idolorum ad sacram martyrum venerationem sermonem inflectens, hæc ait: *Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est: hoc fit martyribus, & idcirco recipiendum est:* hæc Hieronymus, qui ad Riparium scribens, exclamat: *Accensine*, inquit, *ante tumulos eorum cerei idololatriæ insignia sunt?*

Hieron. contr. Vigil.

In Ecclesijs per Orientē ad Euangeliũ lumina accēdi solita.

Hier. ep. 58.

5 Verum haud dubium est, gentiles quoque, quod & Iudæi religiose præstabant, lucernas eadem ex causa incendere consueuisse, vnde & Iuuenalis:

Et matutinis operantur festa lucernis.

Hoc ipsum Tertullianus sæpius inculcare videtur, vt in Apol. *Nec lucernis diem*, inquit, *infringimus*, & inferius: *Quam elatissimis, atque clarissimis lucernis vestibula enubilabat*: & ad vxorem scribens de lucernata ianua sermonem facit, vt etiam in lib. quem scripsit de Idololatria. Accedit his omnibus locuples Dionis testimonium, qui in Nerone ait: *Lætitiæ, & honoris causa Vrbem repletam fuisse lucernis, & festa fronde, nec non suffitibus.* Sed cum hæc ipsa, vt inquit Baronius, Iudæi factitarent, atque gentiles, cur non potius a Iudæis ea, sicut & pleraque alia, quam a gentilibus Ecclesiam mutuatam esse dixerimus? & si velimus ab eis accepta esse, quid absurdum, si eadem in veri Dei cultum conuersa fuerint, vt alia multa, quæ superius recensuimus. Quoniam vero hæc in martyrum honorem, religionis, ac lætitiæ causa, a fidelibus peragebātur, hinc est, vt tot passim in sacris Cœmeterijs lucernas adinueniri contingat, non fictiles dumtaxat, sed æneas insuper, quippe cum hæc loca frequenter Christiani in vigilijs eorumdem martyrum adirent, solemnioribus diebus clarius accensis luminibus eadem splendebant. Ex quo Vigilantius, qui in tenebris hæresum cæcutiebat, occasionem nactus, veluti rem superstitione imbutam, luminum ac lucernarum vsum mordicus improbare conatus est, quem egregie scriptis postea Hieronymus confutauit, sed Baronium hic audiamus: *Huiusmodi equidem pietatis officia feruentissimo studio à fidelibus exhiberi solitâ constat, testimonio etiam Vigilantij dicentis; moles cereorum sole fulgente accendi solere in Ecclesijs; licet ipse pium cultum derideat, perinde ac si id fideles facerent ad martyres illuminandos. In quem hæc iure Hieronymus: Cereos non clara luce accendimus (sicut frustra calumniaris) nimirum ac si hoc pietatis officio putemus martyres è tenebris vindicari, quorum lucerna est Agnus. Sed mysterium docet, scilicet sic facere, vt (quod sequitur) noctis tenebras hoc solatio temperemus: nempe, quod ait Apostolus: nox præcessit, dies autem appropinquauit: abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ac proinde (quod subdit) vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Perstat enim in metaphora, qua superius iam quarto eumdem non Vigilantium, sed Dormitantium nominarat, & paulo superius dixerat: Sic vigilans dormis, & dormiens scribis.* Cum igitur frequenter Christiani ad celebranda martyrum natalitia in sacris cœmeterijs conuenirent, frequens quoque lucernarum ibidem vsus pie ac religiose ad eorumdem sepulchra adhibebatur.

Gentiles eadē etiam festiuitatis causa lumina accendunt.

Iuuen sat. 12

Dio in Neron.

Nero lætitiæ causa Vrbem luminaribus replet.

In Cœmeterijs Christianorum innumeræ repertæ lucernæ, & quid eæ denotent?

Baron. t. I. an. 58.

Hier. in Vig.

Apoc. 21.

Ep. ad Rom.

6 Per totas insuper Orientis Ecclesias luminaria olim, Hieronymo teste, accendebantur, immo & in Ecclesia Hierosolymitana id quoque præstari consueuisse, sub qua idem Hieronymus viuebat, Epiphanius ad Ioannem tunc temporis Episcopũ scribens, demonstrat, dum ait: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse Ecclesiam, &c.* *Accidit id quidem interdiu* (vt inquit Baronius) *nam noctu non mirum multas vidisse vbiq; ardentes lucer-*

In Ecclesijs Orientalibus lucernæ olim vbique ardebant.

Epiph. Ep. ad Ioannem.

lucernas. In Ecclesia pariter occidentali interdiu incendi luminaria in more positum fuisse S. Paulinus, qui Hieronymi æuo floruit, his carminibus edocet.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte, dieq; micant. Sic nox splendorq; diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucē geminata lucernis.

Ad honorandos quippe, non illustrandos martyres hæc a fidelibus accendebantur, licet simpliciores nonnullos, & præcipue fœminas in hoc errare contigerit, tamen id nullatenus religioni præiudicat, vt idem Hieronymus optime his verbis argumentatur: *Quod si aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum fœminarum, de quibus poterimus dicere: Confiteor Dei zelum habent, sed non secundum scientiam: hoc pro honore martyrum faciunt; quid inde perdis?* id est (vt Baronius exponit) Esto quod tu dicis, id eo modo, quo tu asseris, faciant simpliciores, vt putent cereis martyres illustrandos, sicque habeant zelum nō secundum scientiam, quid tamen inde perdis? Vsitatus hic est differendi modus Hieronymi (teste Baronio) vt aduersus hęreticos pugnās, nec latū vnguem eisdem loco cedat. Cæterum eiusmodi pietatis cultum a se probari in eodem commentario paulo inferius, & supra eodem argumento ad Riparium scribens, aperte æque ac libere (quod dictum est) profitetur, dum ait: *Accensi ante tumulos eorum cerei, idololatriæ insignia sunt?* hæc ipse, Vigilantij vtique dictum execratus. Commendant & cæteri sanctissimi patres eius seculi, huiusmodi a fidelibus fieri solitas oblationes: & tantum abest, vt hæc simplicium, vel zelum non secundum scientiam habentium officia improbata fuerint, vt etiam S. Augustinus ad hæc ipsa præstanda pro concione populum sit adhortatus, sic dicens: *Qui possunt aut cereolos, aut oleum, quod in cincindelibus mittatur, exhibeant,* & Paulinus his versibus:

Ast alij pictis accendant lumina ceris
Multiforesq; cauis lychnos laquearibus aptent,
Vt vibrent tremulaq; funalia pendula flāmas.

Est & commentarius Euodij Vzalensis Episcopi, cuius sæpe Augustinus meminit, vbi de cereis afferri solitis ad reliquias sancti Stephani, ijsdemque diuinitus in visione monstratis agit, deque eo, qui argenteam candelam obtulit. Deplorat vero Athanasius cereos a fidelibus oblatos, sed ab Arrianis sublatos, & idolis incensos. vt Baronius enarrat.

7 Porro cum iam in sacris Cœmeterijs æneæ permultæ lucernæ adinuentæ sint, quæ Christianorum quondam vsui extitere, hic ad rei propositū nobis ex eodem Baronio repetenda videntur, quæ de ijsdem lucernis, ac lampadibus Ecclesiæ vsui destinatis prosequitur: *Quam vero sumptuosa,* inquit ille, *esse solerent vasa aurea, vel argentea, vel alterius generis metallorum affabre facta ad lumina incendenda composita, vt pharicantari, lampades cum delphinis, coronæ cum lilijs, candelabra, cerostrata, atque lucernæ, in quibus non oleum commune tantum, vel cera, sed interdum opobalsamum, vel nardinum oleum in honorem Dei, vel sanctorum incenderetur satis expressum, ac sæpius repetitum habetur in libello de munificentia Constantini, de donis scilicet, quæ nonnullis à se erectis Ecclesijs contulit: quod quidem scriptum, vt legitimum, atque germanum Ecclesia Romana semper habuit, dicemus nos de ipso suo loco. Perseuerasse noscitur id genus vasorum etiam Gregorij Papæ tempore: qui ad Anthemium scribens meminit de coronis cum delphinis, alijsque lilia habentibus furto sublatis. Nec quis miretur, si hæc facta sint tempore pacis Ecclesiæ, regnantibus Christianis Imperatoribus: cum constet vrgente adhuc persecutione Ecclesias vti consueuisse argenteis lucernis, atque capitulatis, quæ lampades erant multa habentes capita, quibus lumina incenderentur, quorum apud Augustinum est mentio ex actis proconsularibus.* hæc Baronius. Quam grata vero hæc pietatis officia Deo fuerint, compluribus miraculis, quæ tum oleo dictarum lampadum, tum etiam cera e candelabris desumpta peragi consueuerant, certissime comprobari Baronius affirmat; Paulino locupletissimo eiusdem rei teste, quem Gregorius Turonensis citat, quos consulat, qui plenam harum rerum notitiam assequi cupit.

8 Sed cum hic de lucernis, ac lampadibus sermo agatur, id a Christianis religiose martyribus Christi, eorumdemque corporibus præstitum est, quod olim gentiles idolis suis impie, ac superstitio-

Marginal notes:
...in. in na. 8. Fel.
...minaria ... marty- ... tumulos ...endi D. ...onymus ...at.
...ron. ep. ad ...parium.
...t alij Patres ...em cōmen- ...nt.
...ug. de temp. ...r. 215.
...aulinus.
Cereos sanctis oblatos Arriani tollunt, ac idolis incendunt.
Baron. t. I. an. 58.
Lampades aureæ cu... oleo nardino, ac opobalsamo Deo, & sanctis a Constantino l... incenduntur.
Aug. ser 33. de diuer. ... & 10 ciu. D. lib. 22. c. 8. Euodius de mir. ... S. Steph lib 1. c. 2. lib 2. c. 2 lib. 1. c 13. Athan. epist. ad orthodoxos circa princ. Extat tom 1. Conc. in Siluest. D. Greg. lib. 1. indic. 9 ep. 66. Aug. ep. 165.
Officium lucernarū multis miraculis sibi gratum esse Deus ostēdit.
Greg. Turon. de mirac S. Mar. c. 2. prope fin.

Hier. in Vig.

se exhibebant: *Quis autem,* inquit Baronius, *iure calumnietur, si quod olim idolis, vt ait Hieronymus, eadem modo martyribus offerantur? si quæ etiam diebus sabbatis lucernæ accenderentur in templis, non quod, vt inquit Seneca, Dij egerent lumine, sed pietatis ergo; eadem in Dei Genitricis honorē sint translatæ? Si insuper, qui in Saturnalibus cerei erogabantur, in solemnitatem occursus Domini, & sanctissimæ eius Genitricis fuerint permutati? Quid, inquam, mirum, si inolitas apud gentiles consuetudines, à quibus eos quamuis Christiani effecti essent, penitus posse diuelli impossibile videretur, easdem in veri Dei cultum transferri sanctissimi Episcopi concesserunt?*

Senec. lib. 15. ep. 66.

Honor, quem gentiles Idolis olim impie deferebant, martyribus nunc rite exhibetur.

Greg. Nyss. in vit. S. Greg. Thaum. at. Theodoreti de Eug. verit. l. 8. in fin.

9 Certe facum vsus in sacris origo tribuitur Atheniensibus, de quibus hæc apud Suidam: *Lampadis tria festa agunt Athenienses, Panathenæis, Vulcanalibus, Prometheis. Aiunt Athenienses primum facibus vsos esse in Vulcani sacris, qui vsum ignis primus deprehenderit, & mortalibus demonstrarit.* At si quis curiosius repetat eius rei antiquiorem originem, ex Ægyptijs in Græcos, sicut & idolorum cultum, & omnium fere Deorum nomina (vt Herodotus auctor est) fluxisse reperiet. Nam (vt idem testatur) ab ijsdem Ægyptijs vetus agebatur anniuersaria die solemnitas, quæ nominabatur Accensio lucernarum, cum illi noctu circa domos suas solebant accendere frequentes lucernas. Cum autem ab inolito tot seculis vsu tam Ægyptij, quam cæteri eos imitati, diuelli vix possent; veneranda antiquitas Ecclesiastica (vt Baronius ait) non sine instinctu diuini numinis superstitionem in religionem conuertit; effecitque, vt quod impendebatur idolis, prouide in Dei cultum conuerteretur, nimirum vt ipsa Ascensionis dominicæ nocte, in honorem Domini eadem exhiberentur pietatis obsequia: sicque non tantum in Ægypto, sed & in Palæstina, alijsque Christiani orbis Ecclesijs, vt ea nocte plures lucernæ accenderentur, fuit olim pia consuetudine introductum, quod alicubi hactenus perseuerat. Testatur & Beda de locis sanctis agens, noctu Ascensionis Domini sic montem Oliueti lampadum lumine illustrari, vt mons, & cætera loca supposita ardere viderentur. Quis insuper inique ferat, si quæ olim complures Christianorum in natalitijs principum consueuerunt facere, eadem in natalitijs martyrum fuerint commutata? Iste demum pius lampadum, ac lucernarum vsus multoties editis a Deo miraculis comprobari meruit, quæ si quis nosse cupit, D. Greg. l. 3. dial. c. 30. apud Baronium consulat.

Lampadum in sacris vsus a quibus originem trahat.

Accensio lucernarū apud Ægyptios.

Indulgēs mater Ecclesia superstitionē in religionem suauiter conuertit.

10 Congrue igitur, vt iam ad nostra redeamus, luminaria in Christi fidelium funeribus adhiberi consueuere, tum in triumphi signum ob peracti viriliter agonis cursum, tum ad contestandam mortalibus ipsius animæ immortalitatem, futuræque corporum resurrectionis spem inaugurandam; alias prætereo rationes, quæ pios homines ad id præstandum permouerūt; nempe ad propinandam quodammodo intuentiū oculis, insinuandamque ipso lucis, ac claritatis aspectu perennium gaudiorum felicitatem, quibus post hanc vitam animæ perfunduntur, & ad procul arcendas viuificæ lucis symbolo ipsas, quæ nos iugiter impetūt, tenebrosæ huius regionis potestates; & demum ob complura alia mysteriorum arcana, quæ erudite satis a Scriptoribus elucidantur. Sed nunc quæso Chrysostomum hæc omnia luculēter de more enarrantem audiamus: *Dic mihi quid sibi volunt istæ fulgentes lampades? annon defunctos tanquam athletas deducimus? Quid etiam hymni? Annon Deum glorificamus, & gratias agimus, quod eum, qui excessit, iam coronauerit? quod à laboribus liberauerit? quod abiecto metu eum apud se habeat? Nonne ideo sunt hymni? nonne ideo psalmodiæ? hæc omnia sunt lætantium.* hæc Chrysostomus, quibus hymnorum quoque, ac festiuarum vocum ipsa inter funeralia cantum admisceri consueuisse affirmat.

Luminaria in fidelium funeribus quid significent.

S. Chrys. hom. 4. in epist. ad Hebr.

Ritus veteri Christianorū efferendi mortuos lætitiam præsefert.

11 Quam quidem laudabilem consuetudinem Dionysius Areopagita, qui sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, digno locupletiq; elogio commendat: *Propinqui eius, qui mortuus est,* inquit, *pro iure diuinæ propinquitatis, ac morum similitudine, & eum qualis est, beatum esse ducunt, quod ad victoriæ finem peruenerit, & victoriæ auctori gratias cum cantu agunt; & præterea se ad similem finem peruenire optant, sumptumque eum ad antistitem portant, quasi ad sanctarum donationem coronarum. Ille autem eum libenter accipit,* eaque

Dionys. Areop. Eccl. Hier. c. 7.

Cæremoniæ in exequijs ab antiquis fidelibus frequētatæ.

eaque perficit omnia, quæ ex sancto instituto fiunt in ijs, qui sancte dormierunt. Quibus & hæc infra addit: *Pro hac diuina iustitia agens gratias antistes, sacram precationem adhibet, venerationeq; dignam diuinitatem laudat, quod & tyrannicum in nos imperium deleuerit, & nos ad sua iustissima iudicia transtulerit. Diuinarum autem promissionum cantus, & recitationes, tum beatissimas sedes indicant, ad quas ij, qui diuina perfectaq; virtute præditi fuerint, in perpetuum deducentur: tum eum qui à vita hac migrauit, sancte excipiunt, tum etiam eos, qui in vita manent, ad similem absolutamque virtutem hortantur.* hactenus Areopagita pro psalmodiæ cantu, quo suorum Christiani funera prosequebantur.

um hymnis, cantu mor is gloriã, & uentibus fi- ilem in Do- ino mortē precantur.

12 Hæc autem omnia apud gentiles funebribus eorũdem cantilenis, & mortuorum coronamentis vmbræ ad instar non tam videntibus, quam in ipsa luce cæcutientibus inter mœstitiæ, squalorisque caliginem, vt patet, proposita fuere; verum Ecclesia singula hæc in patentissima lætitiæ symbola commutauit. Quapropter Cyprianus hæc ait: *Fratres mortuos non esse lugendos assertione dominica de seculo liberatos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti, recedentes præcedere, vt proficiscentes, ac nauigantes solent: desiderari eos debere, non plangi, nec accipiendas hic esse atras vestes, quando ibi illi indumenta alba iam sumpserint: occasionem dandam non esse gentilibus, vt nos merito ac iure reprehendant; quod quos viuere apud Deum dicimus, vt extinctos, vt perditos lugeamus, & fidem, quam sermone, & voce depromimus, cordis & corporis testimonio non probemus.* hæc vtique Cyprianus, qui optime dicens, illis Apostoli verbis ad Thessalonicenses consonat: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Quos quidem immodicos luctus, ac minus temperatos sanctorum plerique a Christianorum funeribus arcendos procul esse proclamãt; acutisque verborum aculeis eiuscemodi intemperantiam perstringunt; eam maxime ob causam, quod deridendos hac ratione ethnicis ritus pariter, ac mores Christianorũ præberent: fabulam quippe illud omne, quod Christiana fides vltro, constanterque professione tenet, insani, ac superstitiosi homines crederent, dum fides nostra mortis contemptum prædicat, mortuorum resurrectionem asserit, immortalitatis gloriam ingerit; tamen ac si omnia corporis morte absumerentur, & omnis spes funditus euanesceret, ac periret, dolentes hunc in modum Christianos, lugentesque, dum funeribus peragendis instant, gentilitas vana deprehenderet.

...titiam in ...equijs ab ...thnicis olim ...dumbratam ...ecclesia aper- ...exhibet.

...ypr. tract. de ...ortalitate.

...lortuos in ...omino non ...e lugendos.

...1. Thess. 4.

...nfideles de- ...et luctus ...ortuorum.

Alienus, ac contrarius professioni Christianæ luctus.

13 Plerumque enim contigit, vt in funeribus altius eiulantes haud ex commiserationis affectu, sed ostentationis potius, inanisque gloriæ studio permoti, decorum nulla ex parte præferentes, nuda interdum brachia gladijs impeterent, vulneribus cruentarent, capillos vellerent, ac genas dilaniarent. Quam quidem insanam, & ridendam potius, quam miserandam, qua barbari vtebantur homines, dolendi, plangendique consuetudinem non solum ipsis olim Iudæis Deus Optimus Maximus, sed suis quoque Atheniensibus Solon inter legislatores sapientissimus, ac Romanis item ipsi decemuiri, qui cæteris sapientia præstabant, editis, etsi frustra, legibus seuere admodum interdixere.

Insanus veterum in funerē plangēdi mos

Is à Moyse, Solone, & Romanis inhibitus.

Leuit. 19. Deut. 14. Plut. in Solon. Cic. 2. de leg.

14 Quod autem phanaticus iste plangentium mos in vsu olim apud Iudæos esset, ex ipsomet Euangelico textu luce clarius comprobatur. Nam cum Christus Dominus in cuiusdam Principis Pharisæorum domum, cuius filia e viuis paulo ante abscesserat, eandem a mortuis excitaturus venisset, inuenit ibi (vt Euangelista ait) tibicines, & turbam flentem atque eiulantem. *In more enim*, vt Ambrosius ait, *receptum erat, vt in omnis ductione funeris tibicines ad incendendos, excitandosque confluentium luctus adhiberentur*, & *Præficæ*, hoc est, mulieres, quæ mercede conducebantur, ad deflendum laudandumque defunctum. Has vero, & congruo quidem nomine, eleganter Seruius Planctus principes, non doloris appellat: quippe quæ etsi nullo prorsus inter ementitas hasce lamentationes doloris sensu afficerentur, tamen, vt Horatius inquit, dicebant, faciebantque plura, ac si probe ex corde dolerent, cæterisque dolendi modulos per næniam, idest, inconditum carmen commentitia eiuscemodi adulatione propinabant, quod in laudem ipsius defuncti compactum a proximioribus, vel certe ab ijs, qui

Matth. c. 9. Marci cap. 5.

Tibicines excitando luctui in funeribus olim adhibiti.

Ambr. in Luc. 8. vid. Alex. ab Alex. lib. 5. c. 7.

Præficæ, earũque munus.

Aeneid 9. Varro lib. 6. de ling. Lat. Fest. & Non. verb. Præfica & verb Nan. Cic. l. 2. de leg

qui ad id munus mercede conducti essent, lugubri ac lamentabili voce ad tibias personando præcinebant. Quæ singula Tacitus breuiter recensens, eas olim populi Romani voces fuisse in Tiberium Aug. exprobrantis ait, omissa videlicet fuisse in Germanici funere *veterum instituta, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, ac lacrymas, vel doloris incitamenta*. Illud porro discrimen inter Præficas, & Funeras erat, de quibus & Virgilius, illud, inquam, quod inter doloris ostentationem, & dolorem ipsum, vt Seneca Philosophus edisserit; cui pariter Plinius Iunior egregie adstipulatur, eo quod Funerarum, hoc est, mulierum affinium ac propinquarum, ad quas funera proxime spectabant, dolor esset, ostentatio autem ad Præficas referretur, quas velut extraneas nil prorsus demortui casus, ac cura solicitaret.

Tac.Annal.3

Discrimen inter Præficas, & Funeras.

Virg.Aeneid.9 vers.486.

Sen.ep 99. Plin.4.ep.2.

15 Verum laudatoria illa carmina ab ipsis quoque Iudæis suis in funeribus vsurpata fuisse, satis vtique constat ex recensitis sacras apud paginas, & ad posteros transmissis iugiter concelebrandis epicedijs, quæ Dauid Rex sanctissimus in Saulis, atque Abneris laudem, dum eorūdem defleret obitum, expressit, quæ carmina & alio nomine planctus appellat, vtpote qui doloris, pietatis, ac summæ beneuolentiæ signis redundant. Lugubri item carmine Ieremias Propheta Iosiam augustissimum Iudæ Regem defleuit: vti pariter virum incomparabilē, ac strenuū præ omnibus Iudam Machabæum cunctus Israeliticus populus vberrimis lacrymis prosecutus est. At vero nænias, quæ ex consuetudine olim fiebant, illis palam verbis Christus adumbrauit, *Lamentauimus, & non planxistis.* Et apud Ieremiam, ad futuram Hierosolymitanæ vrbis cladem, Templiq; deuastationem deplorandam, & ad peragēdum quodammodo fatale totius Iudaicæ reipublicæ funus, lamentatrices vndique dato pretio euocari iubentur, & mulieres, quæ huius potissimum artis peritiam profitentur, vt grande ac ferale totis visceribus lamentum assumant, lacrymasque vel ab ipsis Iudæorum oculis eliciant, ac reliquas omnes fœminas planctum huiuscemodi, atque lamentum doceant. Eiusdem quoque rei apud Ezechielem, & Amos Prophetas, & in Machabæorum quoque libris mentio incurrit. Iosephus item Iudæus, cum a suis in immani illa obsidione vti mortuus iam fuisset creditus, lamenta Hierosolymis per dies triginta sui causa nunquam desijsse, ac magna quidem mercede tibicines, qui lamentarentur, conductos fuisse pronuntiat.

Næniæ, ac Epicedia ab Hebræis quoque in funeribus vsurpata.

2. regum

Machab.11.

Luc.7.

Ier.9.

Ieremias Iudææ interitū veluti nænia lamentatur.

Ezech.27. Amos 5. Machab.6. Ioseph.lib.3. de bell.c.15.

16 Ex quibus, amice lector, iam probe, vt arbitror, vides antiquissimam dolendi consuetudinem non apud Iudæos tantum, verum & ipsos apud gentiles vsu receptam, ac moribus obfirmatam; quæ peculiari subinde duodecim Tabularum lege a Romanis tanquam superstitionem redolens e medio sublata est. Ibi enim in hæc sancitur verba: *Mulieres genas ne radunto*. Hæc autem lex a Solone desumpta est, qui primus, Plutarcho teste, in mortuorum funeribus corpus dilaniare, ac meditatam edere lamentationem vetuit, idque Seruio attestante in illud Virgilij, dum ait:

Ficta ac meditata funerum lamentatio leg.12. Tab. sublata.

Leg.5.12.

Plutar.in Sol.

Seru. Aeneid. 12.

—— *& roseas laniata genas.*

Mos quippe antiquorum fuit, vt ante mortuorum rogos humanus sanguis, vel captiuorum, vel certe gladiatorum effunderetur: quorum si tunc temporis sufficiens forte non adfuisset copia, tunc profecto mulieres ob ementiti signum doloris laniantes genas vnguibus cruentabant, & ora insuper eum in modum dilacerabant, vt cruore vbertim effuso, inferis ac Djs Manibus hunc libando, satisfacere viderentur. Hoc igitur lex duodecim Tabularum, teste Plinio, fieri posthac non secus, ac quid valde ab humanitate alienum prohibuit. Vt autem ex ipsismet legis hactenus memoratæ verbis constat, caute interdicebatur, ne quid in funeribus abiecte, ne quid timide, seruiliter, muliebriterque fieret: quod idem Cicero in suis Tusculanis Quæst. edocet. Ad quod item Plato respexisse visus est, dum optimis suam rempublicam moribus informat, & his quidem verbis: *Flere mortuum iubere, aut vetare absurdum est; plangere vero, & voces, ac lamenta extra ædes mittere vetandum.*

Sanguis ante rogos mortuorum olim effundi solitus.

Plin.l.11.c.37

Omnis lugendi modus indecorus vetitus.

Tullio ac Platone approbantibus.

Plat.lib.12.de legib.

17 Et quidem ex his, quæ hactenus ad rem nostram, vel obiter in vnum congessimus, lectori palam fit, luctum nōnisi intemperanter adhibitum, nullaque rationis vi coercitum penitus improbari: vt enim

Moderate lugere licet, atque decet.

Eccles. c. 9.

vt enim Ecclesiasticus ait: *Mortuo non prohibeas gratiam; non desis plorantibus in consolatione.* Ferini enim cordis, atque agrestium fere morum homo ille agnoscitur, qui nullo prorsus doloris sensu in suorum decessu afficitur, qui lacrymas nescit, siccisque oculis, ac si nil damni charorum mors intulisset, æque inter funera suorum ac inter conuiuia immotus subsistit. Hinc inter præcipua pietatis argumenta, quibus Antonini Pij Augusti lenitas commendata est, merito adnumeratur, quod, cum Marcus Philosophus adoptiuus eiusdem filius educatorem suum mortuum defleret, verba hæc commiserationis indicia in medium imo ex corde protulerit: *Permittite illi, vt homo sit: neque enim vel philosophia, vel Imperium tollit affectus.* Et laudatissimus quoque inter Patres Ambrosius haud omnino a Christianorum oculis lacrymarum guttas abdicandas esse pronuntians, hæc ait: *Sunt lacrymæ pietatis indices, non illices doloris; non omnis infidelitatis, aut infirmitatis est fletus; alius est naturæ dolor, alia est tristitia diffidentiæ.* Cui Augustinus pariter in hæc verba subscribit: *Ideo non admonuit Apostolus, vt non contristemur, sed non sicut cæteri, qui spem non habent. Contristamur ergo nos in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi: inde angimur, hinc consolamur: inde infirmitas afficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat diuina promissio.* Et D.Hieronymus, qui grauiter alioqui Paulæ lacrymas super Blesillæ eius filiæ obitu reprehendit, aliqua tamen ex parte ijsdem indulgendum esse non negat, hæc addens: *Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quærimus in dolore: si parentem cogito, non reprehendo quod plangis: si Christianam & monacham, istis nominibus mater excluditur.*

Ferini ingenij est nihil dolere.

Antonini Pij vox de Marco filio mortuũ lugente.

Capitol. in eius vita.

Ambr. orat. de obitu Satyri fratris sui.

Luctus mortuorum spe illos recipiendi leuandus est.

Aug. ser. 32. de verb. Apost. 1. ad Thess. 4.

Hieron. ep. ad Paulam de obitu Blesillæ.

18 Haud igitur fletum quemlibet, & quibusuis lacrymis coaceruatũ Christiana religio inculpat: vti Nazianzenus pariter edocuit, dum corporis elationem iunctam cum mœrore lætitiam afferre pronuntiat, & vt Seuerus ille Sulpitius luculenter scribit: *Fides flere prohibet, gemitum extorquet affectus.* Et demum Chrysostomus rem funeralium planctuum his plane verbis quasi certis obfirmatisque ad congrue dolendum terminis definiendo concludit: *Non ego lugere, sed impudenter lugere veto: non sum immanis atque crudelis, video naturam dolere, & id quotidianam requirere consuetudinem. Nec licet multo moueri affectu, quod & Christus ostendit; lacrymatus est super Lazaro: eius sequere exemplum: lacrymare, sed leniter, & prudenter, & cum Dei timore. Si hac ratione lacrymas fundes, non resurrectionis diffidentiæ redargueris, sed ægre ferre charissimi seiunctionem videberis. Nam & peregre proficiscentes lacrymis prosequimur, non tamen vt mortuos: ita & tu lugeas tanquam præmiseris peregrinum.* Hæc Chrysostomus suas dolori leges exacte præscribens, & lacrymarum oceano, ne animi virtutem omnem absorbeat, temperantiæ ac rationis terminũ ponit.

...um lætitia ...ærori mixta ...ortuos esse ... decet.

...zian. orat. in Iulian.

...lpit. ep. de ...itu S.Mar-...

...rysost. hom. ... in Ioan.

Quomodo mortui lugẽdi sint.

Resurrectioni diffidit, qui mortuum immodice deflet.

19 Quem item opportunis restrictum legibus lacrymandi, dolendique modum sanctus Paulinus approbasse videtur, dum Pammachium super Paulinæ vxoris obitu consolaturus, primum quamapte eumdem commendat, quod eam nimirum non vacuam fletibus prosecutus, charo funeri iusta persoluerit, pijsque perfusus lacrymis exequias honorauerit; rem autem Patriarcharum exemplo confirmans, ait: *Quare bona religio sepulturæ: bonæ lacrymæ charitatis, &c.* Et infra: *Idcirco & tuæ lacrymæ sanctæ & piæ, quia simili affectione manarunt, & dignam casti cubilis fleuere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.* Hæc ille. Si vero gentiles hac super re philosophos consulamus, haud ab ipsis patribus discrepantes offendimus: Solon enim philosophus ille præ cæteris sapientissimus lacrymas in suorum honorem funerum ab amicis requisiuit, cum isthæc edixit:

Funera suorũ pijs lacrymis prosequi laudabile.

Paulinus ep. 37. ad Pammach.

Philosophi gẽtium ab amicis post mortem defleri cupiunt.

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrẽt funera cum lacrymis.

Cic. Tuscul. 1.

Omnibus quippe hominibus, vt Euripides ait, *innatum est, ac etiamsi ob culpam quis moriatur, cupiat tamen, vt amici eum defleant.*

Phryx apud Stob. ser. 121.

20 At vero, vt videamus interim, quam modeste Christiani lacrymis operam darent, & charissimorum funera gaudijs potius quam lacrymis prosequerentur, hic nonnulla a nobis obiter repetenda sunt. Gregorius quippe Nyssenus, quem supra laudauimus, in Macrinæ sororis suæ gestis scribit, quod cum in monasterio, vbi illa discesserat, virgi-

Modestia ac moderatio veterum Christianorum in suorum funeribus.

Greg. Nyss. in vit. S.Macrin.

nes

nes inconsolabiliter flentes vidisset, easdem solicite admonuerit, vt lamentationis clamorem pia psalmorum decantatione commutarent; *ex quo factum est*, inquit ille, *vt virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus*. Certe quidem Paulæ, quæ olim matronas inter Romanas nobilitate conspicua erat, apud Bethlehem morienti cum multi adessent Episcopi, ac sacerdotes, diaconi, totumque monasterium, vbi illa iacebat, Chori virginum, ac Monachorum repleuerant; vbi vero illa animam efflauit, *non vlulatus*, inquit Hieronymus, *non planctus, vt inter cæteros seculi homines fieri solet, sed psalmorum linguis diuersis examina concrepabant*. Idem plane refert in Epitaphio Fabiolæ, quæ altera Romanarum omnium nobilissima extitit: *Necdum*, inquit, *spiritum exhalauerat, necdum debitam Christo reddiderat animam, & iam fama volans, tanti prænuncia luctus, totius vrbis populum ad exequias congregabat, sonabant psalmi, & aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat Alleluia*.

Funus Paulæ Romanæ cũ cantu, & psalmis ducitur.

Hieron. ep. 27. & 30.

Eadem festiua pompa Fabiolæ exequię celebrantur.

21 Hic interim studiosus lector adnotet, quod vox *Alleluia*, quæ licet in funere vsurpari apud Christianos consueuerat, gratulantis magis quam dolentis vox est, quasi immortali Deo gratiæ a Christianis peragerentur, quod Fabiolam ab innumeris huiusce vitæ ærumnis, ac laboribus ad perennis locum quietis euocasset. Idem plane præstitum fuisse Augustinus refert in matris suæ Monicæ obitu: *Vbi*, inquit, *illa efflauit extremum spiritum, puer Adeodatus exclamauit in planctum, atque à nobis omnibus coërcitus tacuit: eoque à fletu cohibito, psalterium arripuit Euodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. Audito autem quid ageretur, conuenerunt multi fratres, ac religiosæ fœminæ, & de more illis, quorum erat, funus curantibus, &c.* Habet igitur (vt vides lector) & Christianorum charitas suas lacrymas, quibus amicorum, & charorum funera prosequatur, nec ferrea sortita est viscera, vt nullo afficiatur dolore, dum res chariores subtrahi videt; deflet quidem, sed temperanter; dolet, sed vt rationi consentaneum: est lacrymæ igitur, vt Sanctorum comprobatur exemplis, non abijciendæ prorsus ab oculis, sed temperandæ, vt prouerbio illi locus sit: *Ne quid nimis*. Sed quæ supersunt funeralium ritibus inserenda, infra exponemus.

Alleluia in funere mortuorũ à Christianis olim decantari solitum.

August. lib. 9. Confess. 12.

Funus S. Monicæ cum psalmis etiam elatum.

CAP. XIX.

Quam ob causam martyrum præcipue corpora à Christianis cantu ac luminibus ad Cœmeteria efferrentur.

1 CERTA vtiq; obuenturæ resurrectionis spes Christianorũ oculis, vt iam vidimus, lacrymas inhibebat, luctumque omnem conuertebat in gaudium, ita vt non flebili, quod ipsi consueuerant gentiles, eiulatu, sed hymnis, & cantu fideles suorum funera prosequerentur: & quandoquidem res tota lætitiæ erat, ob immensam bonorum copiam, quæ fides credentibus speranda suggerebat, lamentationum vice, vt infra dicemus, gloriosos beatorum Martyrum triumphos exultantibus animis concelebrabant. Vt primum igitur rem exponamus, illud præmittendum hic est, hymnos semper in Ecclesia adhiberi cõsueuisse, dum defunctis fidelibus iusta funebria persoluerentur: vt enim Chrysostomus ait: *Honor mortuo non fletus est, non eiulatus, sed hymni, & psalmi, & vita optima*. Et rursus ille: *Quanam de causa vocas presbyteros, & eos, qui psallunt? nonne vt consoleris? nonne vt eum honores, qui excessit?*

Spes resurrectionis omnẽ mortuorum luctum consolatur.

Hymnis ac luminaribus Christianorũ funera duci olim solita.

Chrys. hom. 61 & Hom. 4 in ep. ad Hebr.

2 Quam autem ob rationem psalmodia potissimum in celebratione funerum assumeretur, ipsamet Augustini verba declarant, dum ait, *psalmum dæmonem fugare, angelos ad adiutorium inuitare, esse in nocturnis terroribus scutum, diurnorum requiem laborum, angelorũ opus, spirituum cælestiũ thymiama spiritualé*. Huc nimirum allusisse visus est Epiphanius, cum de Christi Domini sepultura ac funere agens, psalmorum, hymnorumque funebrium, ac luminum pariter mentionem

Psalmorum vis, atque excellentia.

Aug. in prolog. in psal.

Elegans de Christi funere ad sepulchrales Christianorũ ritus allusio.

nem facit; Iosephum quippe illum ab Arimathæa ob præstitum Redemptori Domino obsequium, operamque ipsius funeri officiose delatam toto Christiano orbe celeberrimum, his ad rem nostram verbis alloquitur: *Quales lampades accendes luci inaccessæ illuminanti omnem hominem? Quales cantabis funebres hymnos, qui indesinenter laudatur ab omni cælesti exercitu? Num vero lacrymas fundis, vt super mortuum, qui lacrymauit mortuum Lazarum, eumque suscitauit? num vero & planctum facis, qui omnibus gaudium largitus est, ac tristitiam Euæ dissoluit? &c.* hæc Epiphanius, quibus aperte insinuat perantiquos funeralium ritus, apud Christianos olim exhiberi consuetos.

Epiph. orat. de Christi sepult.

3 Porro psalmodiam hanc funeribus interseri consueuisse, antiquissimo ipsiusmet Clementis Romani Pontificis, beatorum Petri & Pauli Apostolorum discipuli testimonio satis conuincitur, qui è sublimi Apostolicæ Cathedræ throno recolenda ecclesiasticæ disciplinæ monimenta præscribens, atque Episcopis, ac Sacerdotibus funeralium formam constituens, hæc ait: *Fratres vestros, cum excedunt è vita, prosequimini cantu psalmorũ.* Quibus sane ipsius Dionysij Areopagitæ verba optime consonant, qui hymnos in dormitione Virginis Deiparæ decantatos de more fuisse commemorat: de quibus pariter Iuuenalis Hierosolymitanus Episcopus hæc habet: *Ex prisca ac verissima traditione, corpus Deiparæ Virginis asserit* (Dionysius videlicet) *angelico, & apostolico cantu elatum fuisse.*

S. Clemens Papa psalmodiam funeribus adhiberi præcipit.

Clem. Constit. vlt.

Sacrosanctum Virginis Deiparæ corpus angelico, atq; apostolico cãtu effertur.

Dionys. Areop. de diu. nom. c. 3.

Apud Damasc. orat. de assũp. B. Mar. ex antiq. hist. euthim

4 Quem deinde laudatissimum ritum, ac omni sanctitate exultum, ab Apostolis tunc maxime retentum, seruatumque fuisse, cum acrius in eosdem Iudæorum persecutio Hierosolymis recrudesceret, ex oratione Nicetæ Christiani philosophi de martyrio, & inuentione corporis beatissimi Leuitæ Stephani constat; vbi Apostolos ait, vnà cum fidelium multitudine in psalmis, & hymnis sacrum eiusdem corpus ad sepulturam extulisse: quinimmo Romæ tunc præsertim, cum gentilium persecutiones feruerent, id ipsum a Christianis Pudẽti Senatori discipulo Apostolorũ dignissimo præstitum fuit; in cuius actis hæc recitantur: *Exequiæ eius celebratæ sunt in hymnis, & canticis, iuxta traditionem ecclesiasticam.* Et in beati Stephani Papæ actis, qui martyrio postea sub Valeriano coronatus est, nonnullorum Martyrum corpora a clericis noctu sublata, cum hymnis ex more ab ipsomet Pontifice Stephano, condignoque honore sepulta fuisse narratur. Idemque plane mos in Oriẽte viguit: Parthenius enim Lampsacenus Episcopus, qui sub Constantino Magno vixit, cum eiusdem Imperatoris cadauer sepulchro inferretur, comitantibus funus Episcopis, cum psalmis, & hymnis, ac spiritualibus canticis in oratorio, quod ipsemet exædificauerat, depositus est. Itemque sacrum Martyris cuiusdam corpus Liciniana sub persecutione a Christianis cum psalmis, & hymnis, vt par est, delatum fuisse legitur.

Ab Apostolis psalmorum funebrium ritus seruatus, ac propagatus

Apud Lipom. to. 6.

Pudentis Senatoris exequiæ canticis Romæ celebrantur.

Mombrit to. 2. Cod. Vat.

Apud Baron. t. 2 an 259. ad finem.

In orientali Ecclesia dem canticorum funebriũ mos viguit.

Apud Metaph 7. Febr.

Baron. to. 3. an. 316.

5 Recolendum vero illud est, quod de Saba abbate notæ sanctimoniæ viro in Palæstina mortuo a Cyrillo his plane verbis describitur: *Eo mortuo cucurrit ad sacrum illius corpus multitudo innumerabilis, & vniuersus ordo monachorum, & quinque etiam Episcopi, qui cum, quo par erat, ornatu corpus composuissent, hymnos, & cantica ei de more canentes, pie admodum, & sancte inter duas Ecclesias deposuerunt.* Eodemque prorsus modo, vt Gregorius Nyssenus refert, Magnus ille monachorum Basilius, sanctorum virorum manibus elatus est, psalmodiæq; a confluentium luctu vincebantur. Idemque de Abrahamo Carrarum in Mesopotamia Episcopo a Theodoreto describitur: *Licebat alios,* inquit, *audire psallentes, alios lamentantes, & cum laudibus, & lamentationibus sanctum illud corpus sepulchro mandauere.*

Funus S. Sabæ quinque Episcopi hymnis prosequũtur.

Cyrill.

Baron. t. 7. an. 531.

Naz. orat. 20.

Theodoretus in Histor. patrum c. 17.

6 In occidente autem præter cætera, quæ Catholicæ Religioni sub Vandalica persecutione satis nunquam deploranda obtigere, illud merito a Victore Vticensi recensetur, ipsis contra fidem orthodoxam Arrianis adnitentibus; *Quis,* inquit ille, *sustineat, atque possit sine lacrymis recordari, dum præciperent nostrorum corpora defunctorum sine solemnitate hymnorum cum silentio ad sepulturam perduci?* Vides igitur quanti pijssimi olim viri facerent sacros hymnorum ritus in funeralibus adhiberi consuetos, dum

Vandali hæretici hymnos in exequijs catholicorum decantari prohibent.

Vict. Vtic. hist. lib. 1.

Pſalmodia in funeribus à catholicis ſpreto vitæ diſcrimine conſtanter obſeruatur.

dum eoſdem ſibi interdici acerbius fieret, quam ipſamet vita priuari. Quamobrem Chriſtiani eadem acrius ſub Hunnerico Rege ſæuiente perſecutione, quamuis ad acerba quæque perferenda prompti animo eſſent, haud aliqua ratione pia hæc erga defunctos officia intermitti vmquam paſſi ſunt, ſed ſub barbari eiuſdemmet tyranni oculis monachorum ſeptem interemptorum corpora diligenti opera ſepulturæ commendarunt, *præeunte* (inquit Victor) *clero venerabili Carthaginenſis Eccleſiæ cum hymnis ſolemnibus*. His quoque Concilij Toletani auctoritas accedit, quæ morem hunc ſeruandum peculiari ſub his verbis edito canone ſanxit: *Corpora eorum, qui diuina vocatione ab hac vita recedunt, cum pſalmis, & pſallentium vocibus ad ſepulchra deferantur in ſpe reſurrectionis. Sic enim,* inquiunt patres, *Chriſtianorum per omnem mundum humari oportet corpora defunctorum.*

Appendix ad Victor. in fin.

Concilium Tolet. defunctos cum pſalmis, ac cantibus efferẽdos decernit.

C.22. & 13.q. 2.c.qui diuin.

Celebritas hymnorũ in exequijs S. Martini.

Seuer. Sulpit. in vit. Martin

7 Et quidem Eccleſiæ totius conſuetudo mirum in modum comprobari videtur ex his, quæ Seuerus in funere S. Martini Epiſcopi in hæc verba deſcribit: *Corpus eius,* inquit, *vſque ad locum ſepulchri hymnis canora cæleſtibus turba proſequitur: comparetur ſecularis pompa, non dicam funeris, ſed triumphi, quid ſimile Martini Epiſcopi exequijs conferetur? illos confuſis pleuſibus populorum honoret inſania: Martino diuinis plauditur pſalmis, Martinus hymnis cæleſtibus honoratur*. De Beato item Lupicino recluſo narratur, è vico, in quo ille deceſſerat, in alium ad ſepulturam eumdem delatum fuiſſe, *diſpoſitis in itinere pſallentium turmis cum crucibus, cereis, atque odore fragrantis thymiamatis*. En igitur quam ſplendide Sanctorum corpora fidelium manibus efferrentur.

S. Lupicini funus magna plaudentium ſolemnitate deducitur.

In vitis SS. Patrum.

De luminaribus pompæ funeralis.

8 Huc vſque quamplura de cantu expoſuimus, quo Chriſtianorum cadauera, & ſanctorum præcipue martyrum tumulanda deuehi conſueuerant, nunc vero de luminaribus, quibus funeralis pompa inſtruebatur, pauca quidem iam dictis adijcienda videntur. Nam inter cætera, quæ Imperatori ab exultante populo exhibebantur officia, cum Vrbem victor ingrederetur, vt Baronius ait, *illa potiſsimum erant, epulum publicum, lectiſternia, flores, laureæ, lumina, ſuffitus, & alia id genus, quæ omnia cum à frequenti populo præſtarentur, à Chriſtianis tantummodo, quod ſuæ ipſorum religioni minus conuenire putarent, prætermiſſa fuerunt*. Ex quo Seuerus Imperator in Chriſtianos commotus, quod hæc ſtudioſe omiſiſſent, commouendæ in eos perſecutionis cauſam nactus eſt, vt idem Baronius teſtatur, cum nimirum in ipſo aduentu victoris Imperatoris in vrbem officia lætitiæ publicæ ab omnibus exhiberi ſolita Chriſtiani ſoli prętermiſiſſe viderentur. Solebant item domorum poſtes coronare, & lucernas itidem in lætitiæ ſymbolum accendere, quod Tertullianus in ſua Apologia, quam pro Chriſtianis ſcripſit, his verbis confirmat: *Propterea igitur publici hoſtes Chriſtiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant: grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari; ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim curſitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? Hæccine ſolemnes dies principum decent, quæ alios dies non decent? O nos merito damnandos! cur enim vota, & gaudia Cæſarum caſti & ſobrij, & probi expungimus? Cur die læto non laureis poſtes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honeſta res eſt, ſolemnitate publica exigente, induere domui ſuæ habitum alicuius noui lupanaris*. Hæc Tertullianus idcirco, quod Romæ domus meretricum publica lupanaria etiã conſueuiſſent, vt Baronius ait, lucernis ac frondibus exornari, nam alibi hæc ait: *Procedit de ianua laureata, & lucernata, vt de nouo conſiſtorio publicarum libidinum.*

Officia Imperatori triumphanti ſolita Chriſtiani præſtare denegant.

Hinc orta in illos perſecutio.

Defendit eos Tertullianus, & arguit vana ac improba gentilium lætitiæ officia.

9 Quoniam vero Chriſtiani nonnulli haud facile eiuſmodi contineri poterant diſciplina, idem Tertullianus ijſdem hæc exprobrans, ait: *At luceant*, inquit, *opera veſtra. At nunc luceant tabernæ & ianuæ noſtræ: plures iam inuenies ethnicorum fores ſine lucernis, & laureis, quam Chriſtianorum*. Quamobrem prudenter ac conſulto quidem, vt Baronius infert, introductum poſtea videtur, vt quæ erant gentilitiæ ſuperſtitionis officia, eadem veræ religionis cultu ſanctificata in Dei Optimi Maximi honorem impenderentur. Sed vt pauca interim de feſtiuis lucernis inſeramus, & primum qui-

Multa gentilitiæ ſuperſtitionis officia in veram Dei religionem traducta.

...ina accé- ...titiæ ac ...uitatis ...bolum.

quidem obiter, tanquam certum ex historijs, tum sacris tum profanis supponendum est, luminaria olim ob lætitiæ signum incendi consueuisse: vt autem reliqua taceamus, cum Romæ natalitius Herodis Agrippæ dies celebraretur a Iudæis, qui ibi degebat, quam multa luminaria instruebantur, vti poëta scriptis hac super re carminibus fidem facit, sed Baronium supra in annalibus hæc describentem consuluisse satis sit.

...s natali- ...Herodis ...inaribus à ...æis Romæ ...ur.

10 Si vero a profanis ad sacra digredi velimus. In monte Olïueti in Ascensionis dominicæ loco multa quidem annuo recurrente solemnitatis die diuinitus peragebantur, vt Beda luculenter enarrat: sed ob mysterij tanti memoriam, vt dictum est, mons ille luminaribus tota nocte vndique Christianorum manu accensis coruscabat, ad præmonstrandam videlicet deuotionis lætitiam, qua erga diuinum hoc mysteriũ afficiebãtur: ex quibus constat legentibus, luminaria a Christianis accensa lætitiæ ac festiuitatis symbolum extitisse. Quod item in martyrum funeribus præstitum videmus, quippe in Clementis Ancyrani martyris inuicti funere Sophia ob lætitiæ signum lucernarum accendit multitudinem: ac si pij homines martyrum eorumdem non funera, immo triumphos luminibus in festiui symbolum gaudij prosequerentur, sed vt exemplis res comprobetur.

...s Oliue- ...ie Domi- ...æ Ascen- ...i sacro lu- ...ibus quo- ...nis exor- ...ur.

...ius to. 1. ...13.

11 De præstantissimo inter martyres Petro Alexandrino Episcopo narratur, quod cum sub Diocletiani persecutione martyrio coronatus fuisset, fideles vndique ad suprema Christianæ pietatis obsequia martyri persoluenda confluxere, & cum sacerdotalibus eumdem vestibus, ornamentisque induissent, sublatum humeris in pompæ triumphalis modum victrices præ manibus palmas habentes, ardentesque cereos, in Cœmeterium, quod ab eodem extructum fuerat, humandum deduxere. at de eodem plura infra. Ex quibus plane vides, lector optime, quo sumptu, & quam magnifice sanctorum funera, immo triumphales eisdem pompæ post agones & certamina celebrarentur.

...quiæ Pe- ...Episc. Alex ...n palmis ...cereis in- ...triumphi ...ebrantur.

12 Pari quoque honore excepti fuere post consummatum pro fide martyrium beati Marcellinus Papa, & socij martyres sub Diocletiano Imperatore. Marcellus enim tunc presbyter Apostoli Petri voce è Cælo in somnis admonitus, presbyteris, diaconis, hymnis ac luminibus adhibitis eumdem perhonorifice tumulauit. Quo pariter ritu antea sub Valeriani persecutione dignus Christi martyr Cyprianus Carthaginensis (vt eius passionis acta testantur) *cum cereis, & scholaribus*, hoc est, diuersarum classium, atque scholarum clericis, qui hymnos procul dubio sacros, psalmosque de more canerent, deductus est (etsi nonnulli hic cũ Isidoro quoad vocem illã *scholaribus*, legendũ putent *scholacibus*, hoc est, *facibus*) *in area Candidi cuiusdam procuratoris cum magno triumpho sepultus est*. Idem plane in celebri Macrinæ sanctissimæ sororis suæ funere seruatum fuisse Gregorius Nyssenus docet, qui rem omnem exacte lectori ob oculos proponens, ait: *Confluentem populum in genera describens, mulierumque multitudinem admiscens virginum choro, virorum autem turbam ascribens monachorum cœtui, vnum quemdam ex vtrisque studuit aptum concinnumque, tanquam in psalmos canentium congressu, ex communi omnium concentu apte coniunctum ordinem instituere, &c.* Ipse porro vnà cum alio Episcopo, & duobus è clero insignibus viris feretrum subijt; & infra ipsammet funeralem pompam his verbis describit: *Ex vtraque parte præcedebat non exiguus diaconorum, ministrorumque numerus, qui omnes ordine progredientes, accensos cereos manibus gestabant: eaque pompa non carebat mysterio, cum à principio ad finem vsque decantatio psalmorum eadem voce, triplicique canentium ordine, sicut ille trium puerorum cantus absolueretur*. Hæc Nyssenus, ad funerales, quos hactenus vidimus, antiquorum seculorum ritus comprobandos testis vtique locupletissimus.

Marcellinum Papam Marcellus a Petro Apost. in somnis admonitus magna pompa sepelit.

Lib. de Rom. Pont.

Extat inter opera ipsius Cyprian.

S. Cypriani funus cereis accensis etiam effertur.

20. Orig. 10.

Pompa funeralis Macrinæ sororis S. Gregor. Nysseni.

S. Greg. Nyss. de Macr. obit.

13 At nobilitate quidem conspicua, spectatæque illa probitatis matrona Paula cum extremum vitæ diem clausisset, eiusque cadauer de more efferendum esset, *translata est*, inquit Hieronymus, qui eiusdem laudes luculenta oratione celebrauit, *Episcoporum manibus, & ceruicem feretro subijcientibus, cum alij Pontifices lampadas, cereosque præferrent, alij choros psallentium ducerent*. Psalmos item in solemnibus eiusdem exequijs Hebræo,

Exequiarum Paulæ Romanæ celebritas choris psallentium, ac facibus peragitur.

Hier. ep. 27.

Græco, Latino, Syroque sermone in ordine personasse refert, *atque vtrimque*, vt ait, *quasi ignei amnes continentibus facibus, tractu continuo, perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime perspicere possent, porrigebantur*. Hæc Hieronymus. Idem quoque ex panegyri, quæ Constantinopoli habita est in funere Pulcheriæ virgunculæ Theodosij Magni Imperatoris filiæ comprobatur: hæc enim ibi ad instituti nostri propositum describuntur: *Lumen ignis multum, & copiosum ex transuerso vtrimque continentibus cereis, lampadibus prætendebatur: & magnus David suos hymnos, & laudum decantationes lamentationibus accommodauit, ac pro hilari choro, sumpto inuicem tristi, ac lugubri, cantilenis ad lamentationes inuitauit*. Idem quoque in funere Constantij Imperatoris præstitum fuisse Nazianzenus enarrat: *Celebri*, inquit, *pompa deducitur, religiosque his etiam nostris officijs, hoc est, nocturnis cantionibus ac cereorum ignibus quibus nos Christiani pium è vita discessum ornandum existimauimus*. His autem verbis ad id allusisse videtur, quod nimirum Constantius Cæsar pœnitens è vita decesserit.

In panegyri habita in funere Pulcheriæ Aug.

Eadem solemnitate funus Pulcheriæ Augustæ effertur

Naz. orat. in Iulianum.

Item funus Constantij Imp.

14 Ritus vero, quos pie admodum, ac religiose defunctis Ecclesia persoluere consueuit, eam antiqua ex institutione sanctitatem redolent, vt si quando illos necessitate ad opus vrgente intermittere contigit, eorum vicem ipsimet angeli supplere visi, atque auditi sint. Nam vt in gestis admirandi Simeonis legitur, qui propter Christum Salus, id est, stultus appellari voluit, quæ quidem gesta a Leontio Episcopo Cyprio descripta fuere; nec non, vt in Græcorum Menologio videre est, vbi de eo fusius agitur; cum defunctus conspicuæ sanctitatis vir a duobus infimæ fortunæ hominibus iam ad peregrinorum sepulchrum deferretur: *Sine vlla*, inquit, *funebri cura, illotus, & absque psalmodia, sine cereis, sine thuris suffumigationibus* (quibus verbis ritus seruandi in Christianorum exequijs satis adumbrantur) *tunc potissimum auditos esse angelorum choros cum diuina psalmorum harmonia funus comitari*. Hic vero quamplura omni quidem veritatis robore comprobata reticemus exempla, quibus sanctorum virorum plerumque animas cantu, ac cælesti psalmodia, diuinisque luminibus ad paradisi gaudia delatas fuisse sacræ historiarum Ecclesiasticarum paginæ testantur. Celebre autem est, quod in præclaro Medandi Nouiomensis Episcopi funere contigit: *Vbi enim vir sanctissimus decessit, Cæli aperti sunt, & diuina luminaria per duarum fere horarum spatium ante sancti apparuere præsentiam, de tenebris eum transitorijs ad lucem designantia pro certo transisse perpetuam*. Quod plane in obitu recolendi iugiter Benedicti abbatis innumerabilium monachorum patris accidit: *nam eiusdem anima pallio ornata pretiosissimo, fulgentibus circum lampadibus in Cælum ascendere visa est*.

Ritus Christianorum funerales ab hominibus intermissos Angeli peragunt.

Apud Metaph. & Sur. 1. Iul.

Menologium Græcorum.

S Simeonis funus Angeli psallentes comitantur.

Auctor eius vita apud Su[r.] 5. Iun.

In S. Medand[i] funere lum[i]naria de Cæ[lo] affulgent.

In vita S. Be[]ned. Abb.

15 Simeon vero ille cognomento Stylites maximum terrarum orbis miraculum, vbi in Domino obdormisset, a columna, super qua tot immotus persliterat annos, ductus est *ab Episcopis*, vt Antonius eiusdem discipulus scribit, *cum psalmis & hymnis Antiochiam: tunc vero omnes è ciuitate eidem obuiam prodeuntes cum psalmis & hymnis, & cum multis lampadibus portauerunt corpus ad Ecclesiam*. Daniele item demortuo, qui sanctissimi huiusce viri sectator extitit (& qui pariter nobili meritorum præconio Stylites dici meruit) funeri eiusdem curando præpositi, vt gesta conscripta referunt, *statuerunt ex vtraque parte homines, qui faces ferrent, & lampades tenerent in manibus, & ea canerent, quæ cani solent in decessu*.

Exequiæ Si[]meonis Styl[i]tis.

Vit. Simeon. Styl. c. 19. [2]1.

Ex eius vi[ta] apud Sur. [] Dec.

16 Ne vero hi laudabiles sacræ antiquitatis ritus in funeribus fidelium vnquam intermitterentur, Iustinianus Imperator Nouella Constitutione de exequijs defunctorum sanciuit, *non minus, quam octo Asceteria, siue canonicas, quæ psallerent, & tres Acolythos, qui cereos deferrent, cuiusuis funeri interesse debere*; relicta ditioribus potestate maiorem canetium, ac faces deferentium numerum aduocandi. Porro Iustiniani Imperatoris animum, qui adeo pietati addictus extitit in his, quæ ad defunctorum obsequium spectant, & in eorumdem funeribus instruendis, haud irremuneratum voluit Deus: quippe qui nobili funeris pompa ipsemet a populis suum post obitum efferri, ac celebrari meruit, vt Corippus carminibus hisce eleganter descripsit.

Iustiniani Imp. Consti[tu]tio de ritu p[]morum acf[]cum in ex[e]quijs seruan[]do.

Iustinianus Imp. Nouell. 59.

Hinc ipse n[o]bili pompa funebri m[or]tuus efferri meruit.

Corippus [] lib. 3.

——tota populus processit ab aula,
Mœstaq; funereas accendunt agmina ceras,
Omnis in exequias sexus conuenit, & ætas,

Hinc

Hinc Leuitarum mirabilis ordo canentum,
Virgineus sonat inde chorus; vox æthera pulsat.

17 Si quis interim probe nosse cupit, qua populi frequentia, viri pietate insignes humandi efferrentur, recolat, quæ Gregorius Nazianzenus Orat. de Basilij laudibus luculenter enarrat, dum in eiusdem funere ait, *plena fuisse fora, porticus, duplicia, & triplicia tabulata, hominum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, multa millia hominum omnis generis, & ætatis.* Haud absimile autem est, quod in Paulæ epitaphio, accidisse in eiusdem obitu Hieronymus describit, cum totam ad eius funus Palæstinarum regionum turbā conuenisse refert, *vt sacrilegium putaret, qui non tali fœminæ vltimum reddidisset officium.* Idem plane in Fabiolæ epitaphio enarrat, cuius obitus fama peruulgata totius Vrbis Romæ populus ad eiusdem exequias conglobatus est: *Non sic,* inquit, *Furium de Gallis, non Papyrium de Samnitibus, non Scipionem de Numantia, non Pompeium de Ponti gentibus triumphasse? adfuisse præcedentium turmas, & cateruatim in exequijs eius multitudinem confluentem.* Idem fere in obitu Doctoris eximij Ioānis Chrysostomi obtigit, ad quem subinde venerandum, licet in exilio multis affectus incommodis è vita decessisset, *tot cateruatim conuenisse* Palladius refert, *vt putarent plurimi eos ex condicto illuc aduenisse.* Idem etiam de sancto Martino Sulpitius narrat; in funeris videlicet eiusdem obsequium credi vix posse, quanta hominum multitudo conuenerit: *totam ciuitatem obuiam corpori ruisse: cunctos ex agris, atque vicis, multosq; ex vicinis etiam vrbibus affuisse, monachorum etiam ad duo millia conuenisse.*

18 Quo vero honoris cultu Christiani olim sanctorum funera prosequi contenderent, vel ex eo maxime comprobatur, quod cum ipsi Reges ac Principes hominum sanctitate conspicuorum cadauera suismet humeris ad sepulturam deferre gloriosum opus ducerēt, & eiusmodi fungi ministerio felicitati suæ adscriberent. Quapropter Theodoricus, & Clotharius augustissimi Francorum Reges, magni Clodouæi filij, quorum alter Theodorici abbatis sanctissimi feretro; alter vero Medandi celeberrimi Episcopi corpori, dum efferretur, humeros vltro supposuere. Idem Romæ præstitere Alexij cadaueri, dum ad sepulchrum deferretur, post longum, quod in paterna domo incognitus duxerat exilium, ipsemet summus Pontifex & Romanorum Imperator, vt ex eiusdem actis recitatur. Quod quidem, & iam olim ipsos apud gentiles vsu pariter receptum fuisse, præ cæteris, quæ in medium possunt afferri, exempla, id sane nos docent funera Numæ Regis, cuius funebrem lectum Senatores subierunt: Pauli item Æmilij, qui Macedoniam subegerat, feretro selecti Macedoniæ principes, qui tunc Romæ aderant, sponte sua terga subiecerunt. Dictatoris autem Syllæ cadauer in humeros sublatum Senatores ipsi extulerunt. Porro funebrem ipsius Iulij Cæsaris Romanorum Imperatoris lectum, magistratus, & qui præcipuis erant honoribus functi, detulere. Ipsius quoque Octauiani Augusti cadauer senatorum humeris elatum est: ac præ cæteris, & quidem insigni prodigio, Quintus ille Metellus quatuor filiorū humeris, vnius Prætoris, trium Consularium, duorum triumphalium, vnius Censoris, quæ singula paucis contigere, rogo est illatus.

19 Christiani igitur piorum olim virorum manibus tumulo inferebantur: at Martyres, quorū in Ecclesia amplior extitit semper gloria, a præcipuis selectisque ad id opus ministris, qui ecclesiastici erant ordinis, & quorum peculiare hoc officiosæ pietatis studium erat, sepultura donabantur, ipsiquemet, vt supra iam diximus, Pontifices Maximi huiuscemodi ministerium propria manu Martyribus Christi exhibere cōdignum religionis opus, ac munus præ omnibus sibi optatissimum arbitrabantur. A Christianis quoque inter cæteras funeralium pompas adhiberi odores ac thymiamata consueuere, de quibus suo loco agemus: sed hæc interim præmisisse satis sit; nunc ad alia properandum.

Marginal notes (left): Christiani piorum virorum funera sūmo studio cohonestare certabant. — Naz. orat. 20. de Basilij laudibus. — S. Basilij funus quanta populi frequētia celebratū? — Hier. ep. 27. — Item Paulæ Romanæ. — Hieronym. ep. 30. — Et Fabiolæ. — Ad exequias S. Chrysostomi maxima hominum multitudo cōuenit. — Pallad. in dial de Io. Chrys. — Item ad exequias S. Martini. — em. ep. 3. — Viri Principes corpora defunctorum suis humeris efferebant. — Greg. Turonensis in vita S. Medād — Flodoardus l. 1. H. Remens.

Marginal notes (right): Vid. Cerdon. Aenei. l. 6. vers. 201. — Plut. in Numa. — Val. Max. l. 2. — Appian. lib 1. de bell. Ciuil. — Suet. c. 100. Plin. l. 7 c. 44. Val. Max. l. 7 c. 1. — Martyrum sepulturæ dare operam nobilissimi quiq; honori sibi ducunt.

CAP. XX.

Christiani vigilias in funeribus defunctorum peragunt.

1 PERANTIQVVS ac recolendus sacrarum vigiliarum vsus, & laudabilis consuetudo, quæ in Ecclesia diu viguit, non modo sanctorum Patrum auctoritate, vt Baronius ait, verum etiam scriptorum gentilium testimonio comprobatur. Nam præ cæteris Plinius Iunior ad Traianum Imp. scribens de inolito apud Christianos more vigilias celebrandi satis explicite meminit, dum culpæ hoc eisdem adscriptum fuisse disertis verbis asserit: *Affirmabant autem*, inquit, *hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere secum inuicem*. Idem plane Lucianus testatur, qui, vtpote Christianis infensissimus, eos, eorumque ritus insectandi haud vllam, quæ se offerret, occasionem prætermittens, hunc in modum de vigilijs loquentes inducit: *Ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes talia somniamus*. hæc Lucianus; cui & Ammianus Marcellinus de nocturnis agens vigilijs egregie consonat, cuius quidem verba hic in medium afferre præstat: *In statione*, inquit, *in primis tenebris obseruata custodum absentia, qui die festo Christiani ritus in Ecclesia pernoctabant.* hæc ille.

Baron. Annal. to. 1. an. 51. n. 71.

Auctorum gentilium de Christianorũ peruigilijs testimonia.

Plin. l. 1. ep. 97

Lucian. in Philon.

Ammian. l. 28 in fin.

2 Absit vero, vt S. Ambrosius, quod nonnulli perperam asserunt, sacras vigilias S. Monicæ suasu abrogarit; quinimmo sub illa tempora pius earumdem vsus magis magisque frequentari consueuit. *Hoc autem*, inquit Baronius, *quid magis à veritate alienum potest excogitari; cum eo tempore quo S. Monica fuit Mediolani, occasione persecutionis Arrianorum, ibidem vigiliæ vigilantius, sanctius, purius, ac propensiori studio quam vnquam antea fuerint celebratæ? Nam præter longiores excubias, frequentiorem cœtum, conciones ad populum, sanctus Ambrosius addidit vigilijs sacros hymnos. Præsto illis erat vna cum cæteris S. Monica, & in eis (vt S. Augustinus scribit lib. 9. confess. cap. 7.) primas partes tenebat. Quam solerti studio Mediolanensis Ecclesia sacras vigilias ageret, accedat auctoritas ipsius sancti Ambrosij, qui in sermone de festo Pentecostes commendans exactam vigiliarum obseruationem ait: Ieiunauimus sabbato, vigilias celebrauimus, orationibus pernoctantes institimus*. Hæc, inquam, Baronius in suis ad Martyrologium notis, vbi de vigilijs plura erudite interserit, ad quem lectorem remittimus.

An S. Ambrosius sacras vigilias abrogauerit?

Baron. in Not. au Mart. Rõ. 5. Ian.

Immo ab Ambrosio maiori quam vnquã antea studio celebratæ fuere.

S. Aug. lib. 9. Conf. c. 7.

S. Ambr. ser. in Psal. 109.

3 Has igitur Christani vigilias, psalmos, hymnosque decantando, celebrare in Martyrum quoque natalitijs ac funeribus lætitiæ gratia consueuerant; vt satis aperte Tertullianus, & sanctus Cyprianus fidem facere videntur; quippe cum pietatis studio addicti in vnum conuenientes, defunctorum funera pio vigiliarum officio prosequerentur; sacro quoque eodem ritu natalitios præsertim Martyrum dies concelebrabant, quod & innumeris exemplis ex antiquitate petitis manifeste conuincitur: sed hic breuitatis gratia pauca tantummodo in medium proferamus.

Vigiliæ in martyrum funeribus peragi solitæ.

Tertull. de Corona milit. S. Cypr. ep. 34

4 Vt autem ab ipsa Romanæ Ecclesiæ, quæ cæterarum iure merito principatum obtinet, & fidei caput est, probatissima consuetudine dicendi nobis exordium pateat, dignissimi quidem Martyris Laurẽtij corpus post adeptam martyrij coronam, hac funebri pompa, hoc honore a Christianis depositum est, vt in eiusdem apud Surium actis, his plane verbis recensetur: *Itaque B. Iustinus presbyter, & Hippolytus plorantes, & multum tristes tulerunt corpus eius, venientesq; in prædium viduæ Cyriacæ, via Tyburtina, cum sacrum corpus abluissent, vsque in vesperam illic deposuerunt. Hora autem vespertina sepelierunt illud in crypta in eodem Cyriacæ prædio in agro Verano, ieiunantesque celebrarunt vigilias noctis triduo cum multa Christianorum frequentia, &c.* Et quidem in Martyrologio Romano summis concelebrantur laudibus Martyres Proculus, Ephebus, & Apollonius; *qui cum ad corpus sancti Valentini vigilias agerent, iussu Leontij Consularis cõprehensi gladio cæsi sunt*. Vigiliarum enim cõsuetudo apud Christianos vsu recepta, eisdem ad optatam mar-

In funere S. Laurentij tribus noctibus vigiliæ celebratæ.

Sur. tom. 4. 4. Aug.

S. Proculus in vigilijs comprehensus martyrio afficitur.

Martyr. Rom. 14. Febr.

martyrij palmam viam fecit. Idem quoque beatissimis Christi Martyribus Primo, & Feliciano a Christianis exhibitum est, qui nobile sub Diocletiano Imperatore martyrium consummarunt: *Sacra enim horum corpora cum perhonorifice iuxta arenarium Christiani posuissent*, vt eorumdem exhibent acta, *in hymnis, & psalmis per dies triginta, ac noctes perdurarunt*. Quibus verbis consuetus vigiliarum vsus luce clarius prænotari videtur.

In exequijs Primi, & Feliciani triginta diebus vigiliæ celebratæ.

5 Eodem sacro cultu ac pietatis obsequio delata fuere corpora sanctorum Felicitatis, & filiorum martyrum; de quibus in M.S. Cod. Later. & S.Cæciliæ isthæc: *Deinde collecta Christianorum phalanx per opaca noctis venere ad locum, quo sancti martyres, sanctorumque pignorum corpora inuenta iacebant; tacite Domino psalmodiæ concinentes, ex humo sanctorum membra leuauerunt, imponentesque feretro, silenti cursu relictum callem repedauerunt. Postquam vero ad locum venere, vbi terrore fugato, illis dignas exequias celebrare possent, mirificis aromatibus beatorum corpora condierunt, pretiosissimis tegminibus inuoluentes, in psalmis & hymnis palam Domino gratias referentes, honorifice humauerunt.*

M.S. Codd. Lat. & S.Cæc.

S.Felicitas ac filiorum funera eodem studio curantur.

6 Et demum, cæteris interim omissis, de funere ac sepultura Petri martyris Alexandrini, qui Maximino iterum persecutionem contra Christi Ecclesiam excitante, anno Christi trecentesimo decimo, nobili martyrio coronatus est: hæc in eius apud Anastasium actis a Baronio relatis: *Sed mirum dictu, abscisso capite in terram delapso, reliqua pars corporis innixa genibus erecta, firma immobilisque permansit, donec rem gestam tandem, qui in carcere agebant excubias, Christiani audientes, accurrerent, qui & sacro pignori circumfusi, prehensare sacrum caput, & veneranda martyris membra amplecti, exosculari, colligere guttas sanguinis, aliaque digna tanto martyri exhibentes pietatis obsequia, de tumulando corpore honorificentissimo funere consilia inierunt.* Et hæc paulo inferius: *Sicque indutum sanctum Episcopum vestibus sacerdotalibus albi coloris, colobio, & omophorio, nauiculæ impositum, venerunt versus locum, vbi erat martyrum Cœmeterium, confluentibus vndique Christianis, satagentibusque singulis suprema pietatis officia cumulate persoluere. Eundem sic indutum sacerdotalibus vestibus, perinde ac viuentem in sede sancti Marci collocant, indeque sublatum humeris venerandum corpus gestantes, triumphali pompa procedunt, habentes in manu victrices palmas, ardentesque cereos, thuribulaque odoribus incensi fumantia, sacrosque victoriæ hymnos concinentes, ad locum peruenerunt, vbi Cœmeterium à se constructum erat; ibique eum ex more delibutum vnguentis sepulturæ mandarunt, &c.*

Truncum S. Petri Alex. cadauer genibus innixum ad accursum fidelium permanet.

Baron. Annal. to. 3. an. 310.

Præclara pietatis obsequia à Christianis illi præstita.

Acta Petri mart. Alexã.

Pompa triumphali cunctis certatim obsequentibus sepulturæ mãdatur.

7 Qui plane antiquus Ecclesiæ mos, sacra beatorum martyrum, aliorumque virorum sanctitate præstantium funera vigilijs prosequendi, eorumdemque condigno pietatis obsequio memoriam recolendi, multis quidem, vt iam enarratum est, sacrorum actuum monumentis commendatur; sed id præcipue ex his, quæ de Medando Nouiomensi Episcopo a Fortunato descripta sunt, comprobari videtur. ait enim: *Corpore sancto composito, & delato ad Ecclesiam, nocte illa exequialem cum multa deuotione celebrauerunt vigiliam: mane vero facto, cum Episcopi, quibus interesse contigerat, suum defuncto celebrassent officium; peruentum est tandem ad sepulturam; Episcopi cum Abbatibus, peractis prius quæ Dei erant, sanctissimum illud corpus terræ decentissime commendant.* Idem prorsus de B. Gallo Episcopo a Gregorio Turonensi exponitur: *Delatus in Ecclesiam, donec comprouinciales ad eum sepeliendum conuenirent. Iacuit ibi per triduum, assiduo instante psallentis cum magna frequentia populi.* Vides igitur vigilias in beati eiusdem viri funere a populo solemni ritu celebratas.

Constans in exequijs vigiliarum apud Christianos mos.

Sur. 5. Iun.

In funere S. Medandi vigilia exequialis peragitur.

Exequiæ B. Galli per triduum populo in psalmis pernoctante celebratæ.

8 His itidem consonant, quæ Gregorius Nyssenus in sanctissimæ Macrinæ suæ sororis obitu contigisse narrat: ait enim, antequam sepulchro inferretur eius cadauer, per totam noctem a cunctis productam fuisse psalmodiam: *Factum est*, inquit, *vt virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus*. Et infra subdit, *perfectam esse nocturnam peruigilationem canendis psalmis, vt in Martyrum celebritate*. Hæc Gregorius dum sacrarum vigiliarum obsequium, quod martyribus impendi consueuit, commemorat. Idem certe præstitum fuisse videre est in Pachomij abbatis Sabennensis funere, qui Ægyptum, ac Thebaidem Constantini Augusti temporibus præclara vitæ sanctimonia illustrauit: vt in eiusdem enim

Macrinæ Nyssenæ funus nocturno peruigilio, hymnisque celebratur.

Apud Sur. die 19. Aug.

S. Pachomij discipuli tota nocte psallentes ...

In vit. Pach. lib. 1.

enim actis habetur: *Eo defuncto, eius venerabile corpusculum discipuli eius, sicut decebat pro more curantes, totam noctem super illum duxere peruigilem, psalmos, hymnosque canentes: sequenti vero die sepelierunt eum.*

B. Fulgentij funus eodem vigiliarum officio peragitur. Sur. 1. Ian.

9 Pio quoque vigiliarum officio B. Fulgentij Episcopi funus peractum est, vt enim eiusdem discipulus in eius actis accurate describit: *Ipsomet die obitus, sanctum eius corpus sepeliri minime potuit, sed in oratorio monasterij tota nocte illa in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus vigilare monachos simul & clericos inuitauit.*

In exequijs Paulæ Rom. psalmi trifario sermone per hebdomadã cantati. Hier. ep. 27. in Epitaph. Paulæ.

Quo item celebri honoris cultu funebria Paulæ Romanæ matronæ sanctissimæ apud Bethleem defunctæ persoluta fuisse constat, vbi per tres dies iugiter sacros Deo hymnos ac psalmos decantatos fuisse Hieronymus scribit. Sed ipsum interim hæc enarrantem audiamus: *Translata Episcoporum manibus in media Ecclesia speluncæ Saluatoris est posita.* Et infra: *Hebræo, Græco, & Latino sermone psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subter Ecclesiam, & iuxta specum Domini conderetur, sed per omnem hebdomadam, &c.* Ex quibus totos tres dies psalmis Deo iugiter canendis consumptos fuisse affirmat, haud tamen credere par est, vigilias, vt mos tunc erat, in celebri fœminæ dignissimæ funere fuisse a fidelibus prætermissas.

Omnes SS. Patres Ecclesiasticas vigilias approbãt.

10 Porro haud sanctorum quispiam sacras vigilias, vt nonnulli perperam affirmarunt, nisi vnus ille noctifer Vigilantius inter hæreticos perditissimus impugnare palam ausus est. Non itaque Ambrosius, non Augustinus, nec quiuis alius orthodoxorum his temporibus vigilias nocturnas ecclesiasticas abrogauit, vel minuit: sed impurissimus ille hæreticorum Vigilantius, vigilias sui nominis hostis impugnauit, atque eum in modum minuere conatus est, vt non nisi semel in anno, in Paschali solemnitate peragendas esse altius delirando iactaret: reliquas vero omnes, publicæ honestatis obtentu, ne tenebrarum occasionem captantibus, via ad delinquendum aperiri videretur, abolendas esse contenderet. In quem ita inuehitur Hieronymus; *Error autem, & culpa iuuenum, vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpius deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus: quia & in vigilijs paschæ tale quid fieri plerumque conuincitur, & tamen paucorum culpa non præiudicat religioni, qui & absque vigilijs possunt errare, vel in suis, vel in alienis domibus. Apostolorum fidem Iudæ proditio non destruxit.* Quibus verbis impij hominis petulantiam egregie suggillat.

Vigilantius hæresiarcha eas non nisi semel in anno peragendas esse delirat. Bar. to. 5 an. 406. n. 48. Idque futili honestatis prætextu. Hieronymus illum arguit ac eius rationes diluit.

Sed perfidus idem Vigilantius non solum recolendos piarum vigiliarum ritus, atque vsum maxime detestabatur, verum etiam luminaria beatis martyribus accendi, iniquo prorsus animo ferebat; quippe quæ detestandum idolatriæ errorem sapere ac superstitionem redolere affirmaret: impurissimus enim homo ab immundo spiritu in furorem actus hac ratione martyrum splendorem obnubere, ac de medio gloriam tollere, debitum eis venerationis cultum denegando, conabatur. Contra quem acriter deinde idem insurrexit Hieronymus, ista verborum in eumdem iacula contorquens: *In tumulis sanctorum*, inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed vt noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lucem, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Alludens nimirum ad laudabilem Christianarum vigiliarum vsum, quæ in martyrum honorem passim celebrabantur.

Idem Vigilãtius lumina martyribus accendi inique patitur. Hieronym. pium lumina vsum contra illum tuetur. Hieron. contra Vigilantium.

11 Si vero Augustinus, & alij quandoque eiusmodi lucernas damnant, atque reprehendunt; id proculdubio intelligendum est de his præcipue, qui id superstitiose ac gentilium more ad martyrum sepulchra peragebant: ipsi enim arbitrabantur huiuscemodi luminibus ipsosmet martyres densas inter tenebras illustrari. Qua potissimum de causa Elibertina quoque Synodus prohibuit, ne cerei accenderentur, ritu videlicet ac more gentilium, qui putabant defunctorum corpora aliquid leuamenti ex impertita luce sentire, & ipsis in tenebris ac sepulchris conclusa illuminari. Hieronymus vero haud morem eorum improbat, qui ad sepulchra martyrum luminaria religionis gratia accendebant, sed significare tantummodo voluisse visus est, hanc vtique consuetudinem tunc improbandum fore, si eo animi consilio accendantur, quod quis perperam martyrum spiritus illuminari existimet; quippe id faciens, zelum quidem, at non

Quis ac qualis lucernarum modus à sanctis Patribus reprehensus? Azor. instit. moral. t. 1. l. 9. 4. 3. Erroneus nõnullorũ mos accedendi lumina ad sepulchra, isque vetitus.

non secũdum scientiam habere cõprobatur, cũ beatissimi Christi martyres haud solis, aut lucernarum lumine indigeant. Verum in sacris martyrum Cœmeterijs, quo Christiani ad celebrandas de more vigilias coire iugiter consueuerant, frequens admodum olim lampadum, ac lucernarum vsus viguit, vt infra dicemus, ad noctis nimirum tenebras, quibus præpediebantur, effugandas.

12 Neque vero omnino negandum est, Gentiles quoque ad suorum sepulchra, quippe qui eisdem defunctorum vmbras sub tetra noctis caligine illuminari, ijsque tanquam opportuno leuamento indigere crederent, lucernas ac faces non solum in inferijs, & parentalibus accendere, verum etiam lumen iugiter in eisdem fouere solitos fuisse, nimirum præter lucernas illas, quas intra monumenta vnà cum corporibus sepulchro includere mos erat: in quibusuis enim sepulchris, quæ interdum aperiri contigit, lucernas eiuscemodi repertas fuisse experimento satis claro comprobatum est. Haud tamen laudatissimus iste mos submouendus a Christianis videbatur, luminaria scilicet honoris gratia martyrũ sepulchris accendendi, eo quod gentiles pariter, etsi varijs superstitionum laqueis irretiti, id peragebant. Christiani enim veræ, illibatæque fidei lumine imbuti, in Dei honorem, & in ipsius fidei obsequium, ac testimonium, qua defuncti, dum adhuc inter viuos degerent, maxime præfulsere, & qua contra tartareas legiones valide obmuniti religiose decesserant, necnon ad immortalis spem vitæ mortalium animis ingerendam, fouendamque iugiter, luminaria potissimum adhibebant. Quo plane argumento Hieronymus (quem supra citauimus) in Vigilantium, aut in Dormitantium potius, vt alio eundem nomine compellat, suo acriter stylo inuehitur: *Quicumque*, ait, *accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: Vnusquisque in suo sensu abundet. Idololatras appellas huiusmodi homines? non diffiteor, omnes nos, qui in Christo credimus, de idololatriæ errore venisse: non enim nascimur, sed renascimur Christiani: & quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est, hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est.* Hucusque Hieronymus validissimis perfidiam, insanamque hæretici hominis petulantiam verborum iaculis acute configens, & sanctorum martyrum cultum, vti in Ecclesia hucvsque illibatus perseuerat, cereis, ac lampadibus ad extinguendam idololatriam incensis velut claris patentibusque trophæis illustrans, atque stabiliens.

Superstitio gentilium lucernas ardentes cum corporibus sepelientium.

Ouid. l. 2. fast. Suet. in Octa. c. 98. Herod l. 2. c. 230 L. Mania 44. ac man. testam.

Dio. lib. 67. in conuiu. Laru. Domit. Petr. in Sat. Grutb. lib. 2. cap. 32. Lascar de rep. Rom. lib. 3. c. 18.

Rite ac sapiẽter nũc Christiani peragũt ea, quæ alias ethnici stultè factitabant.

S. Hieronym. contra Vigilã.

Nullus ideo ritus aspernãdus, quod gẽtiles eodem prius vsi sint.

13 Quoniam vero Christiani, cum ad celebrandas, vt iam vidimus, Martyrum vigilias de more conuenirent, sedulam psalmodiæ operam dare consueuerant; hic primum nosse operæ pretium nobis est, qui potissimum fuerint hi psalmi, atque hymni, quos in consuetis sanctorũ peruigilijs, atq; exequijs plebs Christiana hilari, ac festiua modulatione depromeret: quod sane Prudentius aperte docet in hymno, quẽ ipse concinne, ac erudite in Romani Martyris laudẽ in suo Peristephano scripsit: vbi Martyris eiusdem matrem canentem inducit psalmum 115. cui initium est: *Credidi, &c.* tunc potissimum temporis, cum filio, quem vnice ipsa diligebat, caput carnifex obtruncaret: hæc vero sunt ipsius Prudentij carmina:

Deinde dum ferit ceruiculam
Percussor ense, docta mulier psallere
Hymnum canebat carminis Dauidici,
Pretiosa sancti mors ab aspectu Dei.

Quid plura hic nobis repetere opus est? Nonne D. Augustinus Monicæ sanctissimæ matris suæ funus spectandum ob oculos exhibens, se vna cum alijs sacros decantasse psalmos fatetur, & præcipue psalmum centesimum: *Psalterium*, inquit, *arripuit Euodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine.* Verum apud rei historicæ, & sacræ præsertim, peritos notum peruulgatumq; est, quod in præclarissimi Sabæ apud Surium gestis legitur, auditos nimirum fuisse angelos in obitu Anthymi solitarij cuiusdam senis, versiculum illum ex psalmo 41. canentes: *Transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei, & in voce exultationis, & confessionis sonus eorum, qui festum celebrant.*

14 Porro in peruetustis sacrorum Ritua-

Qui nam psal mi in peruigilijs martyrũ cantari soliti?

Mater Romani in eius martyrio præsens canit psalmũ 115.

Prudentius in Peristephan. in laudem S. Rom. mart.

S. Augustinus in funere Monicæ cantat psal. 100.

August. lib. 9. Confess. c. 12.

Sur. t. 6. 5. Dec

Angeli in obitu Anthymi cantant versiculum ps. 41

Antiqui rituũ Codices psalmos in vigilijs canendos præscribunt.

Ritualium paginis præcipui quidam inscribuntur psalmi, & orationes, quæ in eiusmodi vigilijs a Christiano populo deuote præcinebantur; & ipsæmet apud D. Gregorium in libro Sacramentorum recensentur, vbi eas lector, qui sacræ antiquitati vacat, si libuerit, recognoscere potest. Illud autem reticere haud possumus, quod Romanorum Pontificum, & vniuersalis Ecclesiæ Pastorum, quippe qui semper forma facti sunt virtutum gregi, insignem eorumdem pietatem redolet, ac singularem eisdem apud populos cultum obseruantiæ conciliat. Sanctissimi enim Pontifices ad has vigilias, quæ noctu a fidelibus celebrabantur, cæteris omnibus, quæ tunc agenda occurrerent, ex condicto posthabitis, frequentissime conueniebant. Etenim in conscriptis perspicuarum virginum, & martyrum Praxedis, & Pudentianæ, quæ apud Mombritium habentur, actis, & in M.S. Codicibus Vatic. & Vallic. Pium Pontificem sanctissimum vna cum fidelibus quamplurimis, Pudentis Senatoris dignissimi, optimeq; de tota Dei Ecclesia meriti venerando funeri interfuisse his verbis legimus: *In confessione sanctorum emisit spiritum Pudens. Quod audientes Christiani, vna cum sancto Pio Episcopo vndique confluxerunt, & exequias iuxta traditionem ecclesiasticam in hymnis, & canticis celebrantes, dicatis Deo virginibus astiterunt, &c.*

Greg. in libro Sacramentor.

Summi Pontifices vigilijs nocturnis frequentes intersunt.

Pudentis Senatoris exequijs Pius Pōt interest.

In act. SS. Prax. & Pud. apud Mombr. t. 2. & M.S. Codd. Vat. & Vall.

15 Beatus item Melchiades Pontifex, dum Romanam regeret Ecclesiam, solemnibus Timothei martyris exequijs vna cum Siluestro, tunc presbytero, interfuit, qui postea ad Apostolatus apicem euectus est: quod in M. S. Cod. Vallicell. hunc in modum exprimitur: *Quem* (Timotheum nempe) *sanctus Siluester caute, & diligenter colligens, ad suum hospitium attulit; ibique sanctum Melchiadem Episcopum vocans, & cum eo per totam noctem in Dei laudibus permanens, eius martyrium dedicauit, &c.* Demum Stephanus eximiæ sanctitatis Pontifex, dum Symphoriani, & Olympij condigno a Christianis honore funeralia peragerentur, vna cum clericis interfuisse, ex M.S. Codicibus Vatic. & Vallic. describitur, vbi hæc, quæ sequuntur: *Eadem namque nocte adueniens sanctus Stephanus Papa cum clericis, & religiosis viris, hymnis ex more redditis, corpora abstulerunt.* Obseruatione interim digna sunt verba illa, *Ex more*, & illa itidem, quæ supra attulimus, dum de præclaris Pudentis senatoris exequijs ageremus, *Iuxta traditionem ecclesiasticam*; hæc quippe verba, etsi paucis syllabis constent, graui tamen sententiarum pondere obfirmata, perantiquum hunc vsu receptum ab Ecclesia morem satis euidenter legentibus digito quodammodo præmonstrant, eundemque laudabilem ritum, qui defunctis impendi consueuit, abunde, vt manifestum fit contemplantibus, protestantur. Sed de his hactenus.

In Timothei martyris funere M. chiades Papa in laudibus Dei pernoctat.

M.S. Cod. Vall.

Symphoriani, & Olympij funeralibus S. Stephanus Papa interuenit.

M. S. Codd. Vat. & Vall.

CAP. XXI.

Alij exponuntur ritus, quibus Christianorum cadauera curabantur.

1 RITVS, qui curandis defunctorũ corporibus ab antiquissimis præsertim temporibus in vsu apud Iudæos erãt, a studioso antiquitatum indagatore Baronio in suis Annalibus, his plane verbis recensentur: *Addimus, quæ Rabbi Iacob memoriæ prodidit ex Rabbi Moyse Ægyptio, nimirum viros virorum, & fœminas fœminarum curare consueuisse cadauera, in hunc scilicet modum: Oculos in primis, & ora claudere defuncto, ac stringere fascia, tondere capillos; corpus lauare, vnguentis vngere, hisque delibutum cadauer obuoluere linteis, sicque curatum ponere in sepulchro.* Quæ fere omnia diligenti studio, atque obseruatione præstita fuisse in condendis defunctorum cadaueribus, martyrum præcipue, & ipsiusmet Christi Domini, qui martyrum omnium caput & corona est, mox palam demonstrabitur.

Bar. to. 1. an. 34. n. 135.

Funerũ apud Hebræos curandorum ritus.

Hi in funere Christi, ac martyrum fere seruati.

2 Verum antequam vlterius progrediatur oratio, ne quis forte dubitandi scrupulus ad ea, quæ mox dicturi sumus, legenti obrepere queat, non imus inficias, eiusmodi pietatis obsequia, quæ defunctis ex more persoluebantur, & suprema item amoris ac beneuolentiæ, ne

Ab Hebræis, & gentilibus ritus funebres Christiani quadamtenus mutuati sunt.

ne dicam humanitatis officia, quæ lectori ob oculos subijcientur, hæc, inquã, Christianos cum gentilibus Græcis pariter, ac Latinis, tum etiam cum ipsismet Hebræis habuisse communia, & singula ab ijsdem mutuatos quodammodo fuisse. Haud tamen hæc omnia temere a viris singulari sapientia excultis præstita fuisse quis dixerit, cum & multis quidem de causis ipsi ad id studiose promouerentur, & munera alioquin, quæ serio obibant, peragebantque, veluti rerum altissimarum sacramenta, humanæ plurimum rationi consentanea essent. Nam vt silentio prætereamus insitum vnicuique a natura propensioris humanitatis sensum, affectumque haud modicum erga corpus, quod nobile ipsius animæ domicilium est, admirandumque superni artificis opus; quam quidem naturæ propensionem velut quid gentibus, quantumuis barbaris, animo ingenitam fateri omnes vna voce compellimur: ne sacrorum item oraculorum testimonia, quibus res palam conficitur, in medium proferamus, & ne insuper pijssimorum hominum exempla sacris obsignata paginis singillatim hic describamus, eorum, inquam, qui excipiendis hominum cadaueribus obsequentem manum, operamque iugiter impendere non destiterunt.

...i naturæ du...u, hi arcano ...oti myste...o eadem ob quia defun...is exhibent.

...orpus nobi... animæ do...icilium ho...ore, ac amo... dignũ est.

3 Sane haud vllatenus improbanda, imo summis extollenda laudibus se nobis primo loco offert Apostolicorum virorum συγκατάβασις, qui instituta quæque ad pietatem spectantia, necnon ritus, qui ex sacris plerumq; fontibus ad gentes vsque profanas fluxere, tanquam aurum a luto secernentes, rationibusque in medium adductis, cuncta sapienter, ac congrue ad primæuam originem, ac recolendum piæ obseruantiæ nitorem reuocarunt: *quippe qui omnibus omnia facti, vt omnes Christo*, vt Apostolus ait, *lucrifacerent*, ex Hebræorum, gentiliumq; promptuarijs, quæ ad ritus pertinent, quamplura sibi retinenda, seruandaque excerpsere: quædam vero non abroganda, sed ijsdem ad tempus permittenda visa sunt, ne vno eodemque temporis momento cuncta simul dimouendo, ipsum quodammodo terrarum orbem vna suis cum legibus, moribus, ac ritibus radicitus euellere viderentur. Sub ipsa quippe exorientis Ecclesiæ primordia hi, qui ex abortiuo gentilium semine ad amplectendam Christi fidem conuolabant, non secus ac plantæ, quæ ex inculto gentilitatis agro, vel certe è loco, vt ita dixerim, siluestri, dumisque obsito, ac sperandorum fructuum experte, in fertilem, excultumque Ecclesiæ sinum transferebantur, succum quemdam omnino insulsum, & qui palato haud arrideret, ex ipsa natiui soli, quam imbiberant, qualitate, primæuo tanquam ex fonte traductum altius retinebant.

...itus è sacris ...ontibus ad ...entiles dima...atos in suam ...riginẽ Chri...iani resti...uunt.

...onniuentia ...postolorum, ...e Pontificum ...olerantium ...differentes ...entium mo...s.

Multi in primitiua Ecclesia ex gentibus conuersi gentilismum semper redolebant.

4 Quamobrem beatissimi Apostoli, ac Maximi subinde Pontifices, qui Ecclesiam recte, sapienterque administrandam acceperant, quamplura, quæ illibatæ Christianorum fidei haudquaquam repugnarent, diuino plane numine annuente, prima quidem facie dissimulanda duxere; optimum videlicet rati viri diuina magis quam humana præditi sapientia tempori potissimum deferendũ tunc esse, cum vel fides inter ipsa lactentis Ecclesiæ cunabula versaretur: suadebant quippe sibi haud vllã aduersus gentilitios ritus vim, vtpote qui mordicus a fidelibus retinebantur, adhibendam esse, neque vllatenus enitendum, vt quidquid profanos saperet mores, omnino tolleretur; quinimmo quammaxima vtendum lenitate, sacrarumque legum ex parte intermittendum imperium arbitrabantur, quousque homines a se ipsis admoniti vltro, libenterque, ac omnem veritatem a Spiritu sancto suggerente edocti, suauissimo Christi iugo colla submitterent, & hi præcipue, qui recenter ad Petram, & ad sinum Ecclesiæ ex gentilitate veniebant.

Irradicatos eorum ritus, ac mores haud violenter euellendos esse Ecclesia arbitratur.

5 Quod sane magnus ille Romanos inter Pontifices Gregorius luculenter edocuit in ea, quam ad Mellitum scripsit, epistola, vbi de Anglis ad Christi fidem ex gentilitate traductis sermonem habens; pro quibus vir ille vna cum Augustino strenue elaborabat, hæc ad nostri instituti propositum sapienter subinfert: *Nam duris mentibus simul omnia abscindere, impossibile esse non dubium est: quia is qui locum summum ascendere nititur, necesse est, vt gradibus, vel passibus, non autem saltibus eleuetur. Sic Israëlitico populo in Ægypto Dominus se quidem innotuit; sed tamen eis sacrificiorum vsus,* quod

Gregorius Magnus Anglos recens cõuersos suos mores suauiter dedocet.

D. Greg. ep. 7 2 lib. 2.

Sacrificia idolis ab Israëlitis exhiberi fieri sibi Dominus præcepit.

quos diabolo solebant exhibere, in cultu proprio reseruauit, vt eis in sacrificio suo animalia immolare præciperet, &c.

6 Quam item rationem validi instar ad propugnandum argumenti ipsemet D. Thomas insinuare videtur, cum de legis Moysaicæ sacrificijs sermonem instituens, ideo potissimum ait exhibitum fuisse a Deo præceptum, vt hæc sibi offerrentur, quod huiusmodi videlicet homines a sacrificijs idolorum retrahebantur; vnde etiam *præcepta*, inquit, *de sacrificijs non fuerunt data populo Iudæorum, nisi postquam declinauit ad idololatriam, adorando vitulum conflatilem; quasi huiusmodi sacrificia sint instituta, vt populus ad sacrificandum promptus, huiusmodi sacrificia magis Deo, quam idolis offerret: vnde dicitur Ieremiæ 7. Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum.* hæc concinne ad rem præsentem S. Thomas edisserit. Cum igitur sacrificiorum vsum Iudæis olim Deus permiserit, vt eosdem ab idololatria compesceret, in quam procliues erant; Christianis quoque nonnulla ex gentilitijs ritibus assumenda permittere Ecclesiæ visum est, vt eadem deinde in Christianæ fidei obsequium religioso donata cultu transferrentur.

D. Th. 1.2. q. 102 ar. 3. in corpore.

Quando, & quare Deus Israëlitis præcepta de sacrificijs dederit.

Ecclesia exemplo diuino nonnullos gentilium ritus fidelibus permittit.

7 Quæ potissima extitit causa, cur idem D. Gregorius Pontifex, sub ipsa Anglicanæ fidei primordia, a profanorum templorum demolitione, vt Regi paulo ante iniunxerat, abstinendum, reuocandumque edixerit; *quippe qui*, vt Baronius ait, *regem ipsorum Anglorum nuper ad Christum conuersum epist. 60. lib. 9. indict. 4. monuit, vt idolorum templa euerteret. Inde autem considerans infirmis adhuc in fide concedendum aliquid; scribens ad Mellitum Episc. quem supra citauimus epist. 71. lib. 9. indict. 4. præcepit, ne idolorum templa destruerentur, sed iuxta ritum sibi præscriptum expiarentur primum, indeque sanctorum illatis reliquijs sanctificarentur: quod & posteris deductum est in exemplum. Si enim optassent Christiani idolorum templa in Ecclesiarum vsum conuertere, nullatenus mirifica illa templa Serapidis Alexandriæ, Marnæ Gazæ, Iouis Apameæ, Cælestis Carthaginis, & alia innumerabilia, quæ ob ingentem structuram visa sunt miracula mundi, solo æquassent.* hæc Baronius.

D. Gregorius Magnus Idolorum templa in vsum Ecclesiarũ conuerti iubet.

Celeberrima Idolorum templa Christianorum zelus præter scientiam euertit.

8 Id plane disertis verbis præ cæteris docuit S. Leo Papa, qui apud Catholicam Ecclesiam quamplura, quæ tum ex gentilium, tum ex Hebræorum fontibus excerpta sunt, haud temere retineri, sed diligenter custodiri pronunciat: *Quippe Christus Dominus ita veteris*, vt ipse ait, *Testamenti decreta distinxit, vt quædam ex eis, sicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant consuetudinis Iudaicæ, fierent obseruantiæ Christianæ: quamuis enim varietates hostiarum, differentiæ baptismatum, & otia sabbatorum cum ipsa carnis circumcisione cessauerint: manent tamen ex ipsis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia.* hæc S. Leo, cui & S. Augustinus cohærenter locutus fuisse videtur, dum quamplura ad Christianos itidem è gentilium manibus emanasse affirmat, quæ tamen haud ipsis reijcienda, atque implоranda fidelibus, sed libenti animo amplectenda sint: *Immo vero*, inquit ipse, *quisquis bonus, verusque Christianus est, Domini sui esse intelligit, vbicumque inuenerit veritatem, quam confitens & agnoscens, etiam in litteris sacris superstitiosa figmenta repudiet, doleatque homines, atque caueat, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt.*

Multa ab Hebræis, ac Ethnicis vsurpata Christiani retinent.

Leo ser. 7. de ieiunio septimi mensis.

Aug. lib. de doct. Christiana lib. 2. c. 18.

Veritas, si quæ apud ethnicos reperiatur, figmentis reiectis, amplectenda est.

9 Sed nec contentus Augustinus hæc enarrasse, Hebræorum exemplo, qui licet Ægyptiorum auersarentur idola, eorumdem tamen thesauros ex Ægypto profecturi secum detulere: pari quoque ratione quosdam sibi ritus ad pium vindicasse vsum Dei Ecclesiam sanctissimus doctor affirmat: *Sicut enim Ægyptij*, inquit Augustinus, *non solum idola habebant, & onera grauia, quæ populus Israël detestaretur & fugeret, sed etiam vasa, atque ornamenta de auro & argento, & vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad vsum meliorem clanculo vindicauit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptijs nescienter accommodantibus ea, quibus non bene vtebantur: Sic doctrinæ omnes gentilium, non solum simulata, & superstitiosa figmenta, grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens debet abominari, atque deuitare, sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta vtilissima continent; deque ipso vno Deo colendo nonnulla*

Aug. lib. cit. de doct. Christian.

Quidquid boni habent ethnici, ab illis Hebræorũ exemplo thesauros repudiatis idolis asportantium, accipiendum est.

Aug. de doctr. Christian. l. 2. c. 18.

vera

vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infusa est, eruerunt. Et infra hæc subdit, quibus tanquam conspicuis sacram monumentis antiquitatem confirmat: *Vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, quam in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit, in vsum conuertenda Christianum.*

Idem August. loc. cit.

10 Vides igitur, amice lector, quomodo antiqui ritus, quantumuis a gentilitate proueniant, minime tamen a Christianis sint reprobandi, immo potius salubriori consilio in religiosæ formam obseruantiæ transferendi. Congrue igitur Ecclesia Dei a Spiritu sancto edocta, quædam ex ipsis gentilium riuulis in religionis Christianæ vsum pie deriuata seligere ac retinere valuit. Retinendæ autem præ omnibus sacræ illæ obseruationes fuere, quæ a perantiquo gentilium cultu nostras ad manus quodammodo peruenerunt; nec quidquam ex his, aut nimia scrupulositate discutiendum, aut religionis obtentu innouandum est: nam vt optime Basilius asserit: *Si quis consuetudines, & instituta ecclesiastica, quæ traditione accepimus, conetur reijcere, totam fidei prædicationem ad nudum nomen contrahet.*

Non omnes gentilium ritus reprobandi sunt.

Quidquid pie tatem apud ethnicos redolebat, vtiliter retentum.

Basil. de Spir. S. c. 27.

11 Hinc igitur iure merito factum est, vt plerique superstitionis gentilitiæ ritus, vti iam diximus, qui tamen orthodoxæ religioni, illibatoque fidei candori nullatenus repugnarent, ab Apostolis primum, atque a venerandis subinde Ecclesiæ patribus recepti fuerint, quò in laudabiles ac pios vsus magno Christianæ religionis incremento eosdem salubriter deriuarent. Quibus profecto ritibus altissima quæq; mysteria, profanis quibusuis erroribus penitus aduersantia, prænunciabantur.

Ritus gentilium fidei nō aduersantes Apostoli ac Patres admisere.

12 Nos igitur ritus hic singillatim exponere aggrediamur: & primo quidem antiquissimum præ cæteris ritum illum, & quasque apud gentes inuiolabili consuetudine vsurpatum, commendatumque præmittamus, quo nimirum oculos defunctis claudere mos est: & hoc quidem in componendis charissimorum corporibus a Christianis seruatum fuisse, præ cæteris docet Dionys. Alexandr. epistola ad fratres, quam ex versione Ruffini Eusebius recitat; vbi de Alexandrinorum lue, ac de fidelium pietate in humandis decedentium corporibus verba faciens, ait: *Quin etiam Sanctorum corpora manibus erectis, supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, gestare humeris, cadauera decenter ornare, illis adhærescere, amice complecti, lauare accurate, & linteo funebri inuoluere nongrauati sunt.* Hæc Dionysius in Christianorum laudem, qui tam impense defunctorum obsequio deseruiebant: cui optime item consonat D. Chrysostomus, dum eadem Christianæ pietatis officia recensens, isthæc subtexit: *Exinde cum reddiderit puer animam, quemadmodum desiderant, iubent parentes officia adhibere, manus componunt, oculos claudunt, caput directe statuunt, pedes reducunt, lauant, sepulchro condigno dignis funeribus condunt, &c.*

Mos claudendi oculos defunctis.

Dionys. Alex. apud Euseb. li. 7. c. 17.

Chrysost. hom. in Iob.

13 Certe oculos ipsis morientibus, proximiorum adstantium manu claudi olim consueuisse Scriptorum auctoritate comprobatur: vtpote quibus haud amplius oculorum lumine ad res huius seculi delibandas, neque ad commodum ipsius corporis vsum pariter & oblectamentum opus erat. Nec quidem res vacua mysterio, nam vt passim loquuntur patres, hoc plane symbolo mystice præsignari videbatur, mortem nil aliud nisi somnum, vel somno imaginem quamsimillimam esse. Nisi quis rem ad sua principia deducens, præstitum id potius asserat, quia natura ipsa rerum omnium magistra, quæ moribus humanis legem præscribit, cæremonialem hunc ritum, adstantium manibus iniungendo dictabat: oculos enim vnicuique post decessum antiqui claudebant, ad recte videlicet ipsummet defuncti corpus sub omnium oculis in feretro componendum, propulsandumque horrorem illum, qui ex apertis, patentibusque mortuorum oculis, quibus omnis cum vita ac lumine decor extinctus est, extemplo adstantium animis refunditur.

Cur oculi mortuis a proximioribus claudere ntur?

Plin. lib. 11. c. 37.

14 Apud gentiles autem, & Romanos præsertim, etsi defunctorum oculi obductis palpebris obnubebantur, cum tamen post mortem, quod tunc in more positum erat, comburendi ad pyram

Apud Romanos ij, qui claudebant oculos defunctis, eosdem in pyra recludebant.

componerentur, ijdem eorum manu, qui antea clauserant, Cælum versus recludebantur, vtputa cælestium orbium regionem aspecturi, domicilium, natiuamque animarum sedem, ad quam recto tramite dirigerentur. Quod ipsamet natura vltro suggerere, ac præmonere videtur: singulis enim mortalium tacito, occultoque eiusdem magisterio insitum est, vt ipsi morientes, vel morti iam proximi, eo se corporis situ componant, & terræ, quam deserunt, aspectum dedignantes, meliore rerum futurarum præsagio oculos in Cælum attollant. Cunctarum quippe gentium conspiratione ad hanc vsque diem vsus merito obseruandus inualuit, vt nationes quæque mortuos vultu in Cælum supino, orientalem ad plagam spectante sepeliant; ad quoquo modo protestandum, licet, quod agunt, ignorent, patentissimum resurrectionis mysterium; quod tam dilucide, atque oculate princeps ille Idumæus inter gentiles, Iob videlicet, expressit, cum dixit: *Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum Saluatorem meum; quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Oculi quippe defunctorum terrenis hisce rebus, cælestium prospectui reseruandi, clauduntur, ob insitam videlicet cunctorum animis resurrectionis spem, quam Iob ipsismet oculis a longe salutando vehementius deperibat: *nam nullus*, vt Hieronymus ait, *tam aperte post Christum, quam iste ante Christum de resurrectione loquitur.*

Arist. Probl. sec. 4. q. 1.

Cur mortui supini & vultu ad orientē spectante sepeliantur?

Iob. 19.

Oculi rerum cælestium cōtemplationi reseruādi huic mundo clauduntur.

Hierony. ep. ad Pammach. aduers. error. Io. Ierosolym.

15 Hunc autem ritum (oculos nimirum vita iam functis claudendi) in sacro itidem Christi Domini funere adhibitum fuisse, atque ab ipsamet Deipara Virgine Filio dulcissimo præstitum, id plane suadet, quod Brigittæ conspicuæ sanctitatis fœminæ, eadem Dei Genitrice rem exponente, vt ex libro reuelationum eiusdem, hisce quidem verbis innotuisse fertur: *Sed iam quasi consolata sum, quod corpus eius iam de cruce depositum contingere potui, & in sinum recipere, vulnera explorare, & extergere sanguinem: deinde os eius digiti mei clauserunt, & oculos pariter composui.* Id autem, quod iam enarrauimus, haud temere & velut quid de triuio humanis ingestum auribus credendum, sed tanquam exhibitum e Cælo oraculum, & quid superna reuelatione acceptum aspernandum neutiquam esse, ipsa alioqui pietas, quæ vnicuique mortalium cordi inest, inculcare videtur: hoc quippe olim peculiare parentum munus erat, filijs videlicet iam defunctis obducere manu orbatos luce oculos. Quocirca Polynices ad matrem apud Euripidem in Phœnifs. sic: *Iam claude mihi palpebras manu tua mater.* Et apud Virgilium grauiter Euryali mater conqueritur, quod in amoris testimonium admotis manibus claudere filij oculos sibi concessum non fuerit, nempe:

Virgo Deipara Christo de cruce deposito oculos clausit.

Reuel. S. Brig. lib. 4. c. 70.

Parentū munus filijs extinctis oculos claudere.

——— *Nec te tua funera mater*
Produxi, pressiq; oculos, nec vulnera laui.

Aeneid. 9.

Quod pietatis officiū sibi, cum mors instaret, defuturum infelix Ariadna, quæ deserta in insula a Theseo miserandum in modum derelicta fuerat, interruptis hisce præ nimio dolore vocibus apud Ouidium lamentabunda deflet:

Ouid. ep. 10.

Ergo nec lacrymas matris moritura videbo,
Nec mea qui digitis lumina condat, erit.

16 Quod supremi quidem officium amoris antiquissimis temporibus vsitatum fuisse Philo testatur, qui dum Iacobum plorantem, dolentemque inducit super acerbissimo nati fato, dilecti videlicet Ioseph, quem iam a bestijs crudeliter abreptum, deuoratumque fama nunciante crediderat, isthæc illi defuisse exaggerat: *Nam si tibi*, inquit, *sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium: assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de iustis funebribus omisissem.* Vides igitur, vt impensum defunctis obsequium ipsa parentum, vel amicorum manu, cum hi debitum beneuolentiæ munus natura suggerente obierint; iure quidem merito concepti leuamen doloris, & opportunum mœrentis animi solatium nūcupetur. Quoniam vero hic quoque de osculis Philo meminit, hæc vtique a propinquis, & charissimis in amoris ac doloris signum ipsis aut morientibus, vel certe iam mortuis infigi consueuisse, exemplis quamplurimis cum sacris tum profanis comprobatur, vt ex illis præsertim Virgilianis carminibus vide-

Antiquissimus mortuis occludendi mos.

Philo in lib. de Ioseph.

Oscula mortuis dare apud antiquos solemne erat.
Gen. 5.
Philo lib. de Ioseph.
Dion. de Hier. Eccl. c. 7.
Senec. de breu. vit.
Suet. in Octau. c. 99. Auson. in Parent. ep. 23.
Aeneid. lib. 4.

videre eſt, quibus id aperte exprimitur :

—— Extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam ——————

Quibus æque conſonant, quæ Ouidius cecinit :

—————— Excipias
Hanc animam ore pio .

Sed conſuetudinem hanc omnium elegantiſſime explicat Ambroſius his plane verbis : *Nihil mihi profuit vltimum hauſiſſe anhelitum , niſi flatus meos inſpiraſſem morienti .* His addere quamplura licet ex antiquitatis fonte petita, ad quæ ſtudioſum vltro lectorem amandamus .

17 Capillorum vero præciſio (quæ in funeribus paſſim obuenire conſueuit) in præmemorato Chriſti Domini funere nequaquam adhibita eſt; quippe qui tanquam læſæ maieſtatis , & omnium criminum reus omni prorſus humanitate poſthabita, nullaque admiſſa commiſeratione, ad crucis patibulum a Pilato damnatus fuerat . In eiuſmodi enim interemptorum funeribus ipſa vi legum haud capillos Iudæi reſecare conſueuerant , vt eruditiſſime loco iam citato Baronius adnotat numero 136. hæc dicens : *Cæterum quod ſpectat ad ſepulturam damnatorum , quod maledictioni legis obnoxij eſſent , abſtinebant pollinctores à capillorum inciſione .* Sed de his hactenus .

Damnatis nō incidebantur poſt mortem capilli iuxta morem funebrem .

Baron. tom. 1. an. 34. n. 136.

CAP. XXII.

Defunctorum corpora abluuntur, antequam ſepulchro inferantur .

Antiquiſſimus apud omnes gentes abluendorum cadauerum mos .

Kirchman. de fun. Rom. l. 1. c. 3 Guther. de iure man. Onuphr. de Cœmet. Homer. Iliad. 5. & Od. de corp. Patrocl. & Achill. Eurip. in Phœniſ. de Polynic. Plato in Phædon. de Socr. Aelian. l. Var 1 Enn. de Tarquin. Virg. Aeneid. de Miſen. Apul. lib. 8. Metamorph.

1 ORVM corpora, qui iam è vita deceſſerant , antequam ab omniū conſpectu ſublata monumētis inferrentur, pio vtique obſequendi more , vel ſui, vel amici lauare conſueuerant . Quod quidem ipſos apud gentiles in vſu fuiſſe docuere præ cæteris Kirchmannus de Romanorum funere , Gutherus , Onuphrius , & nonnulli alij . Et quidem apud Sophoclem Electra Agamemnonis filia , dum Oreſtem fratrem , quem peregre extinctum putabat , amariſſimis lacrymis deflet , illud præcipue dolet , & immane conqueritur , quod fratris cadauer ſibi , vt ſororis amor exigere videbatur , proprijs abluere manibus non licuerit, ait igitur :

Nunc exul in peregrina terra male
perijſti procul à tua ſorore ; neque ego
miſera te charis manibus laui, neque in
ignem iuxta morem leuaui miſerū cadauer.

Sophocl.

2 Huius vero ablutionis rationem , riſu quidem , vt verum fatear , digniſſimam ſcriptores afferunt , nimirum , vt Celſus, Plinius, & Seruius in illud Æneidos : *Pars calidos latices, &c.* affirmant , quod plerumque vitalis ſpiritus, qui viuenti inerat , & a cadaueribus putabatur excluſus, hic tamen calidarum aſperſione aquarum veluti apto quodam fomento , quod natiuo calori congruat , ad priſtinum paulatim redeundo temperamentum, cōſopitus excitetur . Idipſum Brodæus in 2. epigrāmate relato in Theatro vitæ humanæ aſſerit, hæc dicēs : *Mortui calida aqua abluuntur, & per interualla proprio nomine conclamantur , quod ſolet plerumque vitalis ſpiritus excluſus putari , & homines fallere .* Si vero (vt ſubdit præmemoratus auctor) poſtquam ter alta voce conclamatum eſſet, ne tum quidem vitalis calor ſeſe proderet , nec ad proprij nominis nuncupationem expergiſceretur, qui defunctus putabatur, tunc de eo conclamatum dicebant , & inde prouerbium vulgo obtinuit , vt hi, quos certo iam experimento mortuos eſſe conſtabat , conclamati dicerentur . Potuit & alia interim apud gentiles ad id præſtandum ratio ſubeſſe, vt nimirum vnctioni aromatum, quæ mox ſubſecutura erat, corpora eo aptiora euaderent, quo mundiora adhibito aquarum lauacro ante exiſterent .

Ridicula gentiles moti ratione abluunt cadauera.

Celſus . Plin. l. 17. c. 52 Seru. Aen. 6.

Theat. vit. hum. vol. 2. pag. 563.

Conclamati olim, qui dicerentur, & quando ?

3 Noſtri vero, qui iſthæc haud ſine peculiari myſterio ſanctiſſimis inducti rationibus præſtabant , dum corpora defunctorum abluerent, nil aliud eiuſcemodi obſequiorum ritu præſignare volebant, quam ipſorum animis , ſaluberrimo Pœnitentiæ lauacro, ab omni prorſus criminum labe expiatis , futurum tandem aliquando , vt corpora quoque ad diem nouiſſimum rediuiua in æternæ felicitatis conſortium , condignam rece-

Myſtica Chriſtiani moti ratione lauāt defunctorum corpora.

ptu-

ptura laborum mercedem assumerentur. Quod in hanc fere sententiam, vt a nobis enarratum est, a Durando in Rationali diuin. offic. his verbis confirmatur: *Deinde corpus, nisi viuens nouiter inunctus fuerit, debet lauari, ad significandum, quod si anima per confessionem à culpa mundata sit, vtrumque (scilicet anima, & corpus) æternam glorificationem, & claritatem in die Iudicij consequetur, quodque illi iuxta sententiam ipsius Ioannis Euangelistæ, vocemq; è cælo auditam, vere in Domino moriuntur, qui mortui seculo nequam, ac sibimet ipsis, nullam secum exeuntes è corpore maculam deferunt, sed in hoc mundo per Pœnitentiæ baptismum sordes omnes, si quæ inerant, deposuerunt.*

Durand. in Ration. diu. off. l. 7. c. de offic. defunct.

Corpus cum anima in Cælo glorificandū ablutione significatur.

4 Certe de lotione antiquo iam vsu cadaueribus defunctorum impertiri cōsueta disertissimus inter scriptores Philo in libello, quem in Iosephi laudem edidit, luculenter meminit, vbi isthæc de filio Iacob, vt dolori suo faceret satis, lamentabundus pronuntiat: *Mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, &c* Quod vero apud Christianæ fidei cultores id quoque a primæuis vsque temporibus vsitatum foret, antiquissimus inter scriptores Tertullianus testatur, quippe qui morem hunc aliquando iocans his plane verbis tetigisse visus est: *Rigere & pallere post lauacrum mortuus possum.* Quem pariter ritum in defunctorum funeribus seruandum S. Gregorius magnus in suo Sacramentario præscribit, vbi post preces, psalmosque recitari in cuiusuis obitu consuetos, hæc subdit: *Postea lauetur, & ponatur in feretrum.* Et vt alibi ipsemet sanctissimus Pontifex scribit: *Theophanis Centumcellensis comitis defuncti corpus ex more ad lauandum est detectum.* Et sacrum Tartillæ eiusdem Gregorij amitæ corpus, vt ipse ait, *ex more mortuorum ad lauandum est nudatum. Et paupercula cuiusdam fœminæ vir defunctus* (eodem Gregorio teste) *ex more lotus, vestimentis indutus, & sabano constrictus est ad sepeliendum.* Apud Gregorium vero Turonensem *Theodobertus filius Chilperici Regis bello cæsus ablutus, ac dignis vestibus indutus sepulchro traditus legitur.* Quæ omnia perantiquum vsum legentibus satis aperte comprobant.

Iacob Patriarcha lotionis officium Iosepho se præstare non posse deflet.

Philo libello de Ioseph.

Tertull. Apol. c. 42.

S. Gregorius Magnus corpora mortuorum abluenda præscribit.

Greg. in Sacramentario.

Greg. hom. 36. in Euang. & 4 Dial. 17.

Greg. hom. 38. & 4. dial. 16.

Greg. lib. 3. dial. 17.

5 Sacratissimum quoque Saluatoris nostri iam defuncti corpus aqua lotum fuisse Chrysostomus hisce verbis affirmat: *Cum autem tempore vrgerentur (nona enim hora mortuus erat) & dum peterent eum à Pilato, & lauarent, iam vesper aduentaret, &c.* Quam quidem Chrysostomi auctoritatem pro se Durandus, quem hactenus memorauimus, affert Tractatu, quem scripsit de exequijs, & sepulturis, sic autem inquit: *Ex Chrysostomi homilia 84. in Ioannem, constat morem eum iam obseruatum ante mille ducentos annos, immo iam ætate Christi, dum ibi asseuerat Christi corpus à Iosepho & Nicodemo lotum. Quod licet Euangelium non exprimat, ex hoc ita sentit, quoniam credit eos nihil omisisse eorum, quæ præstare potuerunt ad honorificam eius sepulturam. Norat eum morem tunc obseruatum, nihilque obstitisse, cur minus lauarent: ideo censendi sunt id non omisisse, & ita lauisse.* Hæc concinne ad instituti nostri propositum Durandus.

Sacrosanctum Domini corpus abluitur.

Chrys. hom. 64 in Io.

Durd. tract. de exeq. & sepult.

Chrys. ho. 84. in Io.

6 Metaphrastes insuper apud Surium de dormitione Deiparæ cap. 35. suismet lacrymis a Deipara sacratissimum Filij corpus iam exanime irrigatum, ac lotum fuisse testatur, dicens: *Mortuum itaque videns Filium, eo motu animi vsa est, vt oportuit. Quin etiam in eo à cruce deponendo maternis manibus inseruijt, & clauos, qui extrahebantur, suo sinu accepit, & membra ipsius amplexata est, partim quidem vlnis stringens, partim autem suis quoque lacrymis plagas emundans: deinde etiam tota corpori circumfusa, ecce tibi ab omni seculo præfinitum mysterium ad finem vsque venit, ò Domine, placida voce dicit; & Iosepho in manu tradens sindonem: Tibi autem, inquit, deinceps erit curæ, vt in hac eum honeste componas, myrrhaq; condias, & ei iusta facias.* Porro has pretiosas, ac mundas, quin immo omni lauacro, ac cælis ipsis mundiores ex abluto Christi corpore sordes collectas a Balduino Hierosolymorum Rege ad suos Flandros è Palæstina per Abbatem sancti Bertini transmissas fuisse Lorinus tradit.

Metaph. to. 4. 15. Aug. apud Sur.

Virgo Deipara suis lacrymis Christi Filij corpus lauat.

Lotionē corporis Christi Balduinus Rex in Flandriam mittit.

Lorin in Cōm. Act. 9.

7 Nil autem sacrorum Euangelistarum silentium his, quæ a nobis hactenus de abluto Christi Domini corpore enarrata sunt, obstare videtur. Id enim ex hoc potissimum conuincitur, quod præ cæteris Ioannes affirmat, in Redemptore videlicet sepeliendo Iudæorum consuetudinem seruatam fuisse: quæ talis profecto tunc temporis erat, vt pro-

Iudæorū consuetudo in sepeliendo Domino seruata fuit.

Io. c. 19.

vt probe nosse vnusquisque potest ex ipsomet Euangelici scriptoris textu: nam cap. 19. sic ait: *Et ligauerunt illud* (corpus scilicet) *cū aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* Quem Iudæorum morem vna cum nonnullis alijs funeralibus ritibus Rabbi Iacob a nobis supra citatus in Thurim explicans, Iora Degha ex Rabbi Moyse Ægyptio ait *viros virorum, fœminas fœminarum curam habere consueuisse;* atque in primis oculos defuncto claudere, corpus lauare, & cætera exhibere pietatis obsequia, quæ ibidem recenset. Ex quibus hæc plane consuetudo comprobari videtur. Ad eumdem plane morem, qui & apud gentiles viguit, Sidonius Apollinaris allusisse videtur, dum ait *Gothos post quandam in Gallia acceptam cladem, interemptorum corpora tam præcipites, festinantesque terra obruisse, vt nec ossa tumultuarij cespitis mole tumularent: quibus nec elutis*, inquit, *nec vestitis sepulchra tribuebant, iuste sic mortuis talia iusta soluentes.* hæc dignissimus scriptor, antiquitati pro cadauerum lotione subscribens.

Apud Baron. an. 34.

Viri virorum & fœminæ fœminarum cadauera lauant

Mos lauandi mortuos apud gentiles etiam viguit.

Sidon. to. 3. ep. 3.

8 Tandem laudabilem ritum hunc in vsu primæuos apud Christianos quoque positum fuisse, eo potissimum tempore, quo viuebant Apostoli, ex eorumdem actis asserere necesse est. Lucas enim Euangelista, qui sacram gestorum Apostolicorum texuit historiam, de Tabita a mortuis excitata hæc habet: *Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur, quam cum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo, &c.*

Apud Christianos ipsis Apostolorum temporibus idem in vsu erat.

Act. 9.

9 Verum cum hæc Seueranus noster, qui Italico primum sermone Subterraneam in lucem edidit Romam, altius secum mente peruolueret, opportune quidem contigit, vt dum inuestigandi desiderio permotus de antiquissimis ritibus, qui ex historiarum fontibus passim hauriuntur, ipse vt piæ curiositati satisfaceret, hac præsertim super re cum Reuerendiss. Fortunato Scaccho Apostolici Sacrarij Præfecto ageret, viro vtique disertissimo, & in ijs, quæ ad rem Ecclesiasticæ literaturæ pertinent, apprime versato; cuius quidem eximiam eruditionem Opera ab eo hactenus in lucem edita legentibus aperte demonstrant. Dum Seueranus igitur cum tanto viro ageret, sibi ipsi summopere inter loquendum rem ex voto prouenisse gauisus est; quippe qui addiscendi gratia ipsum interrogando requirens, num Christo Domino iam extincto lauacrum, vt cæteris defunctis de more accidit, impensum fuisset, assertæ vtique mox vir ille sententiæ subscripsit, eiusdemque prorsus argumenti luculentam a se tractationem adornatam iam fuisse significauit, quam viro amicitiæ vinculo sibi deuincto, & de huiusmodi re percontanti legendam vltro libenterque obtulit: vbi doctissimus vir propositæ ad rem nostram quæstioni satisfaciens, libro quinto, cap. 24. ex ipsismet Christi Domini vulneribus in sacra sindone, quæ Augustæ Taurinorum religioso cultu asseruatur, impressis, nostræ vtique sententiæ propositum apte, ac cohærenter hunc in modum confirmat: *In sacra*, inquit, *sindone non modo totius corporis Christi vestigia, verum & vulnera singula, siue maxima, siue minima impressa, & ad amussim distincta, atque delineata conspiciuntur. At si sanguis, qui super cute coagulatus, corticem procul dubio induxerat, ablutus minime fuisset, glutinum vtique eiusdem sanguinis, non vulnerum vestigia manifesta apparuissent. Affirmandum est igitur sacratissimum Christi corpus de cruce depositum, aqua & fortasse calida ablutum fuisse, qua concretus sanguis in toto corpore, & in vulnerum oris colliquefieri, & spongia exceptus, eadem expressa asseruari potuit.* hæc ille. Quæ quidem hoc potissimum loco opportune inserenda nobis visa sunt, ad præmuniendam videlicet, exornandamque assertionem hanc tanti viri auctoritate, qui tum ibi, tum in sequenti capitulo de spongijs, ac de Christi sanguine in vitreis ampullis apud celebres quasque terrarum orbis Ecclesias fidelium venerationi exposito, satis luculenter suo ex more disputat.

Io. Seuerano cum Fortunato Schacco de lauacro Saluatori post mortem impenso sermo.

Ex vulnerum vestigijs sindoni impressis Domini corpus ablutum fuisse probatur.

Fortun. Schacc lib. 5. c. 24.

10 Nec quis vero obsequium istud abluendi corpora, martyribus tantum præstitum fuisse arbitretur; nam viros subinde, qui sanctitate spectabiles extiterunt, & quos Ecclesia Dei confessores nuncupare consueuit, eodem prorsus a fidelibus honore exceptos, & antequam tumulo inferrentur, lota pariter sacra eorumdem corpora fuisse innumeris potest exemplis conuinci, quæ eorumdem passim in actis describuntur, & hic consulto veluti notissima omittenda nobis

Haud martyrum tantum, sed & confessorum cadauera lauantur.

visa

visa sunt, tum quia ad vlteriora iam sacrorum Cœmeteriorum adyta properamus, tum etiam, ne multa simul coaceruando, tædio lectori simus. Causam vero, ob quam beatorum martyrum corpora abluerentur, præter receptum, quem diximus, communemque vsum, hanc item peculiarem fuisse existimamus: quia nimirum inuicti pugiles Christi ex ærumnosi certaminis agone, vel potius ex arena martyriorum, in qua palam cum hoste, & cum inferno conflixerant, haud sudore dumtaxat, sed sanguine madidi, sordibusque ac puluere non ad ignominiam, verum ad gloriam deturpati sacra intra Cœmeteria inferendi a fidelibus asportabantur, vtpote a carnificibus miserandum in modum, quod vel ipse horret animus dicere, dilaniati, discerpti a bestijs, vncis, vngulisque ferreis tracti, & in cloacas, ac sordida quæque loca, sæuientium manu ad contumeliam proiecti, ita vt ijsdem plerumq; haud vllum hominis post mortem vestigium superesset, ex quo a reliquis dignosci cadaueribus possent; cum totidem linguis, quot vulneribus, barbaram tyrannorum, & fidei hostium crudelitatem obtestarentur.

Cur martyrū præcipue corpora abluerentur.

11 Porro Christianos consueuisse sacra martyrum vulnera pietatis ergo officiose deosculari, Baronius in suis ad Martyrologium notis affirmat, vbi apud Cæsaream in Palæstina Iuliani Cappadocis martyrium describitur, *qui exosculans necatorum Martyrum corpora, vt Christianus delatus, & ad præsidem ductus, lento igne iussus est comburi*. Hæc ex Martyrologio Romano. Idem quoque antiquus Christianorum mos ex Prudentio palam deducitur, qui carminibus hisce rem expressit:

Martyrol. 17. Ianuar.

Christiani martyrum vulnera deosculantur.

Ille vngularum duplices
Sulcos pererrat osculis.

Prud. in Perist hym. de S. Vinc

Et in fine loquens de ferreo lectulo, in quo nobili martyrio B. Vincentius coronatus est:

Per quam trementes properi
Exosculamur lectulum.

Admouit & ipse Constantinus Magnus Imperator, vt Baronius ait, venerabundus labia sanctorum confessorum, vel potius martyrum cicatricibus, quod item Theodoretus asserit.

Theod. hist. l. 1 c. 11.

12 Illud autem a nobis prætereundum non est, aquam nempe post peractam pio huiuscemodi ritu ablutionem, ex sanctorum meritis virtutem plerumque & curationum diuinitus gratiā hausisse. Quod vtique de lotione corporis sancti Cuthberti apud Bedam in eiusdem gestis, his plane verbis enarratur: *Tunc ecce quidam de presbyteris edoctus spiritu per opitulationem B. Patris Cuthberti illum posse sanari; venit clanculum ad locum, vbi nouerat effusam fuisse aquam, qua corpus eius defunctum fuerat lotum, tollensque modicam humi particulam, immisit in ore eius, quo horribiliter hiante, voces diras, & flebiles emittebat, statim autem vt attigit aquam, continuit clamorem, clausit os, & oculos, qui sanguinei, & furibundi patebant, caput & corpus totum reclinauit in requiem*. Idem pariter de aqua legitur, qua beatæ Edwigis corpus celeberrimæ in Regno Poloniæ ducissæ ablutum de more fuit: isthæc enim apud Surium recitantur: *Mox accedens ad peluim, cunctis absentibus aqua loti eius corporis, quæ illic relicta fuerat, os, collum & guttur suum abluit, & confestim curata est*.

Lotio cadauerum viuis corporibus saluti fera.

Beda vit. S. Cuthb. c. 41. t. 3.

Aqua abluti corporis Cuthberti infessum à cacodæmone liberat.

Sur. t. 5. 15. oct.

13 Idem fere de Amatore Episcopo perhibetur, cuius venerandum corpus miraculorum vim, ac salubritatis donum aquis diuinitus impertijt, vt idem refert Surius in vita sancti Germani Antisiodorensis his verbis: *Tunc languidus exorat, vt vel aquis paululum frui mereretur, quibus perfusum fuerat illius sanctissimum corpus. Hoc comperiens Reuerendissimus Germanus tunc presbyter, admirans fidem illorum, iussit ex eadem aqua paralytici membra perfundi: mox autem, vt deuoluti corporis lympha, ægroti est membris allata, protinus languor omnis discessit*. Quamplurima item ad id comprobandum suppeditari possent è sacris repetita antiquitatum promptuarijs exempla, sed in lectoris gratiam hæc pauca in medium attulisse sufficiat.

Aquis, quibus Amatoris corpus lotum fuerat, paralyticus curatur.

Sur. t. 4. 31. Iul.

CAP.

CAP. XXIII.

Cadauera vnguentis, & Aromatibus condiuntur.

1 ID quoque olim in more apud Christianos positum fuit, vt defunctorum corpora pretiosis quibusque aromatibus condita, vnguentisque vberrime delibuta tumulo tandem, ritu ab Hebræis, gentilibusque mutuato, demandarentur. Id Baronius in suis ad Romanum Martyrologiũ notis expressit, dum ait: *In sepeliendis sanctorum Martyrum corporibus, & condiendis eis aromatibus effusæ erant impensæ Christianorũ, ac auctor est Tertullianus in Apolog. Ex Iudæis ea traditio manauit ad Christianos: sic enim mos erat Iudæis mortuos sepelire, Io. 19.* Hæc ad rei propositum, de qua nunc sermo instituitur, præmittenda nobis visa sunt ex Baronio. Cur autẽ a Iudęis potius, quam a gentilibus mos iste suos cõdiendi mortuos, ad Christianorum manus deuenerit, vel ex eo confici videtur, quod gentiles, Græci præsertim ac Romani, etsi defunctorum corpora comburerent, rogis tamen vnguenta, & odores aceruatim inijciebant, & selecta itidem è flammis ossa vino ac lacte perfusa, vbi postmodum siccata fuissent, aromatibus, odoribusque permixta sepulchrali in vrna reponebant. Non paucis autem mos iste exemplis ex antiquitate petitis posteritati commendatur. Sed præcipue ex Virgilianis carminibus, vbi illud de Misseno canitur:

Baron in not. ad mart. die 4 Aug.

Gentiliũ ossa mortuorum vnguentis ac odoribus condiendi mos.

Hom Iliad.6. Lucian de luctu Stobæ ser. 120. Plut. in Sylla. Valer. l. 5. c. 1 Virg. Aen. 6. & 9. Plin. iun 5. ep. 6. Plin. Senior l. 12. c. 18. & l. 13. c. 1. Pers. Sat. 3. & 6 Stat. Syl l. 2. Mart. 3. epig. 12. l. 1. epig. 55 Iuu. Sat. 4. Proper. 4. eleg. 7. Tib. 3. eleg. 2 Apul. Apol. 1. & 4 Flor. maier. L. fun. sũptus 37. D. de relig. Vlpian. l. & ideo 7. §. 3. ... in rem. vers. & C. Aeneid. 6.

——— *congesta cremantur*
Thurea dona dapes, fuso crateres oliuo.

Ex Apuleio item antiqua hæc consuetudo satis exprimitur: *Iam miseri, inquit, illius membra omnia aromatis persper̃sa: iam os ipsius vnguine, & odore delibutum.* Ad quæ pariter Persius allusisse videtur, dum de hærede offenso ait:

Apul. lib. 4. Florid.

——— *sed cœnam funeris hæres*
Negliget iratus, quod rem curaueris, vrnæ
Ossa inodora dabit.

Pers. Sat. 6.

Certe consuetæ huius vnctionis se carituram obsequio, dum procul a patrijs laribus deserta in insula a Theseo derelicta infelix instare sibi fatum Ariadna presentiret, vehementer aliquando apud Ouidium indoluit:

Ouid. ep. 10.

Spiritus infelix peregrinas ibit in auras,
Nec positos artus vnget amica manus.

2 Quam quidem consuetudinem acute perstringens Lactantius ait: *Pari ratione illos defunctorum corpora odoribus, ac pretiosis vestibus illita, & conuoluta humi condidisse, qua Deos honorarent.* hæc vtique Lactantius, dum profusam gentilium suos erga defunctos liberalitatem aculeatis verbis perstringit, quæ iure optimo illa subinde duodecim Tabularum lege apud Romanos coerceri meruit, his videlicet notis ad perpetuum temperantis eorumdẽ animi monimentum concepta: *Vti seruilis vnctura, omnisque circumpotatio tollatur.* Solebant quippe olim mortuorum corpora liberaliter odoribus, vnguentisque perungi: quamobrem id lex in sepeliendis seruorum corporibus fieri prohibuit: neque enim lex, quam hactenus recitauimus, vetat, quo minus liberi homines (vti consuetum erat) post mortem vngantur: nam in L. funeris ff. de religiosis & sumptibus funerum, ij sumptus probantur, qui vnguento pro mortui corpore comparato facti sunt. Lege quoque ex ijsdẽ duodecim tabulis excerpta vetitum olim est, *ne sumptuosi nimirum respersio fieret, neque myrrhata potio mortuo inderetur.* Mos quippe apud veteres extitit, vt cadauer, rogusque pretiosis quibusdam liquoribus perfunderetur, quod lex omnino interdixit. Myrrhata autem potio, seu myrrhina, potio quædam fuisse putatur miro artis studio confecta, & magno comparanda sumptu.

Lactantius gẽtilium in condiendis mortuis prodigalitatem irridet.

Lact. l. 2. c. 4.

Leges 12 Tab eandem coercent.

Azor. Instit. mor. l. 6. c. 63.

Ex leg. 12. Tab. leg. 8.

Azor. instit. moral. loc. sup. cit.

3 Illud autem tantummodo inter quasque gentium nationes, quæ eiusmodi ritu gaudebant, discrimen ponitur, quod Ægyptij exenterato corpore, & cerebro per nares extracto, condimenta intrinsecus reponebant. Iudæi vero vnguenta ex aromatibus confecta cadaueri extrinsecus infundebant. Quod quidem sacræ obtestantur Paginæ, & historiales præsertim Regum libri, in quibus hæc de Asæ Regis funere narrantur: *Et sepelierunt eum in sepulchro suo, quod fecerat sibi in ciuitate Dauid: posueruntque*

Ægyptiorum cadauera condiendi ratio.

Iudæorum.

2 Paralip. 16. n. 4.

Asæ Regis cadauer luxurioso condimẽto delibutũ est.

eum supra lectum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia. Ex quibus item verbis locus ille Paralipomenon explicari commode potest, vbi hæc de Ioram Rege habentur: *Mortuus est in infirmitate pessima, & non fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat maioribus eius.* His autem optime consonat illud Ieremiæ vaticinium, quod Sedeciæ Regi præstitum est: *Secundum combustiones patrum tuorum sic comburent te*, id est, vt Sancius optime explicat, *comburenda fore in eius funere regio vtique more, ac magnificentia aromata varia, & cadauer vnguentis delibutum sepulchro inferendum.* Qui combustionis modus in regijs exequijs splendido luxu, atque apparatu seruatus est: Reges enim fere omnes haud combustos, sed vnguentis egregie delibutos terræ mandatos fuisse constat.

Paral. 2. c. 21. n. 19.

Ieremiæ de corpore Sedeciæ Regis aromatibus post mortem cōdiendo vaticinium.

Gaspar Sanc. in lib. Reg. c. 31. n. 12.

4 Quam quidem ab antiquis quasi manu acceptam cōsuetudinem, & meliorem in vsum translatam vnguētis profuse corpora respergendi, ab Ecclesia quoque retentam fuisse auctor præ cæteris est Tertullianus in Apologetico hæc dicens: *Si Arabiæ queærantur, sciant Sabæi pluris, & carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Dijs fumigandis.* Et idem in libro, quem scripsit de idololatria, in hunc modum de aromatibus loquitur: *Etiam hominibus*, inquit, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatium sepulturæ.* Quænam autem essent hæ Arabum, Sabæorumque merces, thus nimirum, myrrham, aliaque pretiosissima cuiusuis generis aromata, atque odoramentorum species Statius in Priscillæ funere his carminibus enumerat.

Vnguentis cadauera perfundendi mos ab Ecclesia olim seruatus.

Tertull. in apolog. cap.

Idem Tertull. lib. de idolat.

Aromata cōdiendis cadaueribus quæ fuerint.

Statius sil. l. 5.

——————— *Quis carmine longo*
Exequias ac dona malæ feralia pompæ
Perlegat? omne illic stipatum agmine longo
Ver Arabū, Cilicumq; fluit, floresq; Sabæi,
Indorumq; arsura seges, præreptaq; templis
Thura; Palæstini simul Hebræisq; liquores
Coryciæq; comæ, Pyraneiaq; germina, &c.

5 Quanta vero eorumdem copia aromatum cadaueribus tam liberaliter condiendis, a gentilibus olim insumeretur, Plinius de odoribus atque aromatibus agens, his plane verbis de luxuriosa funerum pompa conqueritur: *Felix appellatur Arabia, falsa, & ingrata cognominis, quæ hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eis inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Dijs intellexerat genita, adhibens vrendis defunctis. Periti rerum asseuerant, non ferre tantum anno fœtu, quantum Nero princeps nouissimo Poppeæ suæ die concremauerit. Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, aceruatimq; congesta honori cadauerum, quæ Dijs per singulas micas dantur.* hæc Plinius. Ex quibus constat, impensiori plane cultu hominum funera, quam ipsa deorum sacrificia frequentari, & mortuorum pyras, ac rogos maiori splendore, quam templa, atque aras coli antiquitus consueuisse.

Veterum in cadaueribus condiendis prodigalitas.

Plin. l. 12. c. 18

Cur Arabia Felix falsa & ingrata cognominis dicatur

Quantum aromatum in Poppeæ funere Nero consumpserit?

6 Idem asserit Minutius Felix in Octauio, dum præcipua inter crimina, quæ Christianis frequenter a gentilibus obijciebantur, id vnum recenset, nempe: *Non floribus caput nectitis, nō corpus honoribus honestatis, reseruatis vnguenta funeribus.* Sed vt Clementis Alexandrini, aliorumque id ipsum constanter asserentium testimonia prætermittentes, a profanis ad sacra, quod nostri potissimum est instituti, redeamus, apertis quidem verbis ipsummet Christum Dominum de laudabili hoc ritu meminisse, eumdemque sua auctoritate comprobasse nouimus; dum pia scilicet Mariæ Magdalenæ vnguentum sibi officiose exhibentis studia commendans, discipulis interim illam vnguenti effusionem dixerimne, an profusionem ęgre admodum ferentibus, Aduocatum mulieri se pro pietatis officio, ac beneficio haud interpellatus exhibens, in hæc verba respondit: *Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me, &c. mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit*; vel vt ex Marci textu clarius habetur: *Præuenit vngere corpus meum in sepulturam.* Et ex Ioanne: *Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.* Quid commendatitijs hisce verbis ad rem nostram pro sacro funerū cultu, & pro stabiliendo defunctis obsequio clarius; & quod nam argumentum contra hæc temere impugnantes validius, quam verba Christi, & deprompta ex euangelico textu oracula?

Minutius in Octauio.

Ethnici Christianos cadauera vngentes in crimen vocant.

Christus hūc mortuos vngendi morem acceptum se habere in Euangelio dē Magdalena monstrat.

Matth. 26. Marc. 14. Ioan. 12.

7 Quod autem sacratissimum Christi Domini corpus, antequam sepulturæ tra-

Domini corpus aromatibus delibutū sepelitur.

traderetur aromatibus conditum de more fuerit, vnguentisque perfusum, idem Euangelista Ioannes locupletissimis verbis testatur, hæc dicens:

Io. 19.

Venit ergo, nimirum Ioseph, & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturã myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Quinimmo & postquam corpus sepulchro reconditum est, iterum Maria Magdalena, & aliæ pariter conspicuæ pietatis mulieres sedulo perungendum requisierunt; quod Marcus hisce verbis exponit:

Mulieres Dominum iam sepultum denuo perunctu ræ ad monumentum pergunt.

Mar. 16.

Cum transisset sabbatum, Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum. Vtique in sepulchro (vt patet ex textu) iam positum. Lucas quoque id ipsum confirmare videtur, dicens:

Luc. 23.

Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius, & reuersæ parauerunt aromata, & vnguenta; sabbato autem siluerunt secundum mandatum. Et idem sequenti capite isthæc subdit:

Luc. 24.

Vna autem sabbatorum valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quæ parauerunt aromata. Etsi deinde orto iam sole ad monumentum peruenientes, quod secum cogitauerant, pietatis obsequium venerando Christi corpori, quod iam in lucem rediuiuum surrexerat, impendere nullatenus valuerint. Haud otiose tamen pia sanctarum mulierum solicitudo tam exacte ab Euangelistis describitur.

Animaduertẽda exacta mulierum corpus Domini vngere cupientiũ ab Euangelistis descriptio.

Hinc quippe insignem, admirandamque earũ pietatem, fidei merito conceptam, charitatisque feruore nobilitatam edíscimus; dum illæ, quæ iam probe nouerant Christi corpus, antequã sepulchro inferretur, pretiosis, copiosisque a Nicodemo aromatibus pollinctum fuisse, nihilominus, vt corpori iam sepulto refunderent iterum vnguenta, liberaliter conquisita afferre pertentant.

Ab Ægyptijs ad Iudæos cadauera condiendi mos deriuatus.

8 Inde pariter palam fit, quod & iam a nobis supra enarratum est, eiuscemodi videlicet ritus a gentilibus olim deriuasse, qui superstitiose agentes erga defunctos, multiplici errorum laqueo irretiti delirabant, & hunc præsertim morem, qui vsu receptus est, corpora aromatibus cõdiendi ab ipsismet Ægyptijs mutuatos fuisse Iudæos constat: quippe qui haud semel dumtaxat, sed iterum, atque iterum id, dum pios se exhibere cupiunt, insana permoti prodigalitate præstabant. Quamobrem de Iacobi Patriarchæ corpore, quod hoc potissimum more apud Ægyptios conditum est, hæc in Genesi leguntur:

Iacobi Patriarchæ corpus aromatibus in Ægypto cõditur.

Gen. c. 50.

Præcepit Ioseph seruis suis medicis, vt aromatibus condirent patrem; quibus iussa explentibus, transierunt quadraginta dies: iste quippe mos erat cadauerum conditorum. Ad quem locum rite apteque dilucidandum, luculenti commentarij loco Herodoti, & Diodori testimonia esse poterunt; quibus tota hæc condiendi ratio, ac modus accurate describitur, nobis vero, lectori interim loca digito præmonstrasse sufficiat.

Herod. l. 2. Diodor.

Iam inde ab Ecclesiæ primordijs cadauera condire solemne est.

9 Quem sane pium, ac laudabilem morem ab ipsis Ecclesiæ primordijs in vsu apud Christianos fuisse, sacra Apostolicorum actuum historia testatur. Cum enim præcipuus ille Martyrum omnium antesignanus Stephanus a Iudæis lapidum ictibus crudeliter impetitus, in Domino obdormisset, *viri timorati* (vt Apostolorum loquuntur gesta) *ipsum curauerunt, & fecerunt planctum magnum super eum.*

Act. 8.

Quæ quidem verba, si Hieronymum Iudaicarum rerum peritissimum consulamus, ad hunc morem referenda proculdubio videbimus.

Quid per planctum magnũ super mortuũ in Scriptura intelligendũ sit.

Scribens enim vir oculatus intimis præscrutandis scripturarum sensibus, ad Paulam super dilectissimæ eiusdem filiæ obitu:

Hieron. ep. 25.

Planctus hic magnus, inquit, *non in plangentium exanimatione, sed in pompa funeris, & exequiarum frequentia intelligendus est.* Quod pariter de Patriarcha Iacobo iam mortuo, & pijs officijs, vti par erat, suorum opera excepto, Scriptura diuina præ cæteris meminit, in cuius funere *planctum magnum, & fortem nimis obtigisse,* ad insinuandam videlicet insignem funeris põpam, ornatumque tanti viri meritis congruentem describit.

Gen. 50.

Petri Apostoli corpus aromatibus perfunditur.

Eadem prorsus ratione sacrum beati Petri Apostolorum Principis corpus conditum aromatibus fuisse in eius apud Baronium actis legitur his plane verbis:

Baron. annal. t. 1. an. 69.

Cum in cruce sic affixus martyrium consummasset, à Marcello presbytero eius corpus curatum, aromatibusque conditum, magnificentissime more regio, nedum Iudaico tradidit sepulturæ.

10 Quamplurimorum item sacra mar-

Multorum martyrũ corpora pretiosis vnguentis cõdita fuere.

martyrum corpora, quin etiam Confessorum vnguentis delibuta fuisse eorumdem in actis perhibetur. Quapropter Gregorius Nyssenus hæc habet in funere Miletij; *Sindones mundæ, & panni serici, vnguentorum & aromatum largitas, liberalitas mulieris ornatæ, & honestæ, &c.* Et Gregorius Nazianzenus Sophronij præsidis opem aduersus eos implorans, qui Cæsarij fratris bona, ac diuitias inuaserant, de exiguo myrrhæ pondere ob summam fortasse inopiam, in quam redactus fuerat, eius funeri exhibito, grauiter hunc in modum conqueritur: *Ac nunc hic quidem exanimis iacet, ab amicis inops, desertus, miserabilis, exigua myrrha donatus (si tamen hac quoque) ac paucis, & vilibus integumentis, &c.* Quamuis Oratione decima funebri in eiusdem Cæsarij laudem, eumdem a parentibus pio (vt par erat) funere tumulatum fuisse lætetur, dicens: *Nobis egregius ille Cæsarius seruatus est, cinis pretiosus, laudabile cadauer, ac cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante, ac pietatem mærori subrogante, lacrymis sapientiæ cedentibus, psalmorum cantu luctum consopiente, &c.* En celebris pompa, qua viri probitate conspicui, & meritis clari inter parentum, & amicorum manus ad sepulchrum in triumphi morem, haud lacrymis, immo lætitiæ signis post exanthlatos pro Christo labores, ad coronam, ad requiem, ad gaudia prouehuntur. Certe nullus ex Cæsaribus Cæsarij funus æquauit, quippe qui propter Christum rerum omnium & sui ipsius contemptui viuens addictus fuerat, & nunc mortuus ea pompa, ea lætitia tumulo inferendus effertur, vt victor totum subiugasse orbem videatur.

Greg. Nyss. orat. de fun. Miletij.

Greg. Naz. ep. 18.

Greg. Naz. orat. 10.

Funus Cæsarij à parentibus celebri pompa effertur.

11 De antiqua item consuetudine, qua cadauera aromatibus conspergebantur, Prudentius poëta Christianus in Cathem. de defunct. his plane versibus agit:

Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine seruat.

Corpus in animæ reditũ quodammodo præseruãdum vnguentis conditur.

Cui & alter Christianus poëta Orientius nomine Episcopus Illiberitanus egregie consonat; quippe qui in commonitorio libello, quem erudite de animæ immortalitate, ac resurrectionis fide conscripsit, iterum hanc post vitam animas eisdem corporibus mirabili consortio adiungendas his quidem carminibus affirmat, quibus etiam de condiendi consuetudine meminit.

Orientius lib. de immortal. Anim.

Non modo quæ tumulis bene condita saxa re- (seruant,
Aut Arabum solidans, puluis odorq; tenet.
Sed dicto citius firmanda in membra redibit
Portio de tumulis, portio de fluuijs.
Quod vetus flatu minuit, quod bestia morsu,
Flamma quod exussit, quodq; ruina premit.

Vnguentorũ luxus vituperabilis.

Christianus vero pædagogus apud Clementem Alexandrinum, sobrium, temperatumque vnguentorum vsum commendat, quæ robur animi non emolliant, virum minime inertem faciant, honestosque mores dedeceant, fœminis vero ad corporis cultum, & elegantiam, vltro libenterque indulget: *Nimiæ enim,* inquit, *vnguentorum vnctiones, iusta quæ fiunt mortuis potius, quam familiarem vitæ redolent consuetudinem.* Vtinam, qui sub hæc nostra tempora inter eiuscemodi delicias petulanter lasciuiũt, ipsos gentiles poëtas aculeatis carminibus vnguentorũ luxuriam perstringẽtes attentis auribus perciperent, & odorum pompis, odoramentorumque mixturis modum præscriberent.

Clem. Alex. 1. pæd. 8.

12 Verum pretiosa inter aromata, quibus nostri olim in defunctorum condiendis corporibus pollinctores vtebantur, myrrha præcipue adhibebatur, quam & in funeralibus vsui fuisse etiam ex Prudentio didicimus, Rufino Aquileiensi id inter cæteros attestante, cum ait: *Myrrha est species valde amara, de qua vngitur corpus mortui, vt non putrescat, & pellit vermes.* Opobalsamum quoque ad condiendũ cadauera adhibebatur. Hinc in sanctorum duodecim fratrum actis apud Alphanum Episcopum Salernitanum a Surio relatis, & in M.S. Cod. Vall. hunc in modum legitur:

Myrrha inter præcipua corporibus condiendis aromata.

Ruf. Aquil.

Item opobalsamum.

Tunc Marcus præsul venerabilis vrbis Ecanæ
Cum clero veniens, sanctorum corpora noctu
Detulit, & pretij fundẽs opobalsama magni,
Atque peregrino peregrinus rebus odori
Permixtis studio, solemnibus & celebratis
Exequijs, &c.

Sur. t. 5. 1. Sept.

Mel insuper pio huic operi aliquando inseruisse compertum est. Quamobrem venerandum Epiphanij corpus condimenti instar illitum melle fuisse apud Nicephorum his fere verbis narratur:

Melle etiam cadauera illinita.

Niceph. l. 10. c. 46.

Epi-

Epiphanium vero in naui mortuum esse intellexi, quem comites eius melle oblitum, ne quid forte ingratum corpori accideret, in Cyprum detulerunt. Calce itidem, vbi nulla suppeterent ad cōdiendum aromata sanctorum corpora obducta fuere, vt eiusdem vi a putredine incorrupta permanerent. Nam beatæ martyris Afræ corpus post nobile consummatum pro fide martyrium, cum sepulchro repositum fuisset, hac prorsus ratione diligenter conditum, incorruptum postea ab Embricone Episcopo repertum est, vt Marcus Velserus testatur Comment. in Pass. sanctæ Afræ.

Calce etiam ex aromatum penuria obducuntur.

Marcus Velserus de pass. S. Afræ n. 63.

13 Porro de beatissimo Indiarum Apostolo Thoma id memoriæ a Maffeio in suis historicis enarrationibus proditum est, eiusdem videlicet Apostoli corpus sub Ioanne Tertio Lusitaniæ Rege Meliapoli in Coromandelio litore inuentum fuisse, hoc fere, vt supra diximus, modo studiosa piorum manu conditum; immista nimirum sacris ossibus calce, quæ arenæ candidissimæ speciem præseferebant, apposita insuper lanceæ cuspide, & quodam ad viatoris vsum baculi frusto, cum vase item fictili, cespite insuper inserto, qui profluentem sacris è vulneribus cruorem ebiberat.

Maffeius lib. de Indiar. hist.

Corpus Apostoli Thomæ calce ossibus permixta inuenitur.

15 Idem plane contigit alteri Indiarum Apostolo S. Francisco Xauerio Societatis Iesu, viro plane diuino, qui tot laboribus, tot triumphis, tot miraculis, tot populis ac gentibus ad fidem Christi feliciter traductis, tot reuectis de subacta idololatria trophæis, tot, inquā, palmis, quot peregrinationibus, quot passibus nobilitatus est. Huic vni totus orbis videbatur angustus, tanta cor eius charitatis latitudine fruebatur: plures quippe magno ipso Alexandro maior orbes desiderauit, quos non ferro, sed verbo, haud sibi, sed Christo, atque Euangelio subigeret. In nouas plane, atque inuisas mundi regiones ipse solus, ac primus, sine comite, sine duce Euangelij falcem detulit, Christi fidem, & triumphale crucis vexillum barbaris nationibus inuexit. Vere Apostolorum iste nouissimus, eo vsque peruenit, vt merito dici de eo potuerit: Hucusque Xauerius, Non plus vltra. Huius igitur sanctissimi, ac incomparabilis viri, cuius mentio habita est, venerandum corpus, cum Sanciani apud Indos decessisset, secum Lusitani Malacam deferre cupiebāt, quo classem erant directuri, ne tanto destituerentur thesauro, quod ipso Indiarum auro pretiosius illis erat: quamobrem calce obrutum est: eo nimirum consilio, vt breui temporis spatio consumptis omnino carnibus ossa nuda subsiderent, sed præter spem accidit insigne Deo operante prodigium: nam totum corpus integrum, ac illibatum, facies vigens, ac nitida duos post menses apparuit, nec vllum omnino vestimenta detrimentum sensere, ita vt vir qui incorruptis moribus semper vixerat, incorruptionis donum vel ipsam post mortem adhuc corpore illibato sentiret; sed rē totam ex Horatio Tursellino excipiamus, qui isthæc ait: *Francisci deinde corpus Sacerdotali vestitu rite indutum de sententia Lusitanorum ligneo loculo (vti Sinarum mos est) includere statuit, quod quidem diuino potius quam humano consilio factum ostendit euentus, vt ea scilicet, quæ sancto corpori diuinitus contigerant, essent hominibus notiora. Corpus igitur arca lignea inclusum postera die multis prosequentibus effertur: & funere quantis maximis in illa rerum inopia studijs potuit, celebrato in ipso portus littore, rite mandatur sepulturæ. Iam terram erant iniecturi, cum repente diuino vtique instinctu, placuit ad carnem exedendam viuam corpori calcem adhiberi, vti nuda deinde ossa in Indiam deferrentur. Itaque aperto loculo magna vis calcis inditur, quæ citius conficeret carnem, tum arca diligenter occlusa ibidem humatur. Tumulo grandes lapides sepulchri indices impositi. Discessum est à funere multis cum lacrymis, incredibili cum mœrore ac desiderio talis ac tanti viri.* hæc ille. Sed de portento incorrupti sacri corporis loquens, hæc subdit: *Mittitur spectatæ fidei vir, qui effosso, apertoque loculo, an Francisci corpus calce absumptum esset, intensius exploraret, secumque si videretur, auferret. Venit ille ad tumulum, arcam effodit, excussaque calce inspicit corpus, mirum dictu prorsus integrum reperit, modo humatum crederes, nullus grauis odor, sed potius suauis, nulla tabes.* Hæc ad rei propositum afferre in medium voluimus.

Encomium S. Francisci Xauerij Indiarum Apostoli.

Eius corpus viua calce coopertum illibatum prodigio se præseruatur

Tursell. apud Surium die 1. Decembr.

Humatio corporis S. Francisci Xauerij.

16 Haud tamen nobis hic silentio obuoluere fas est, quod eximiam, celebrandamque fœminei sexus pietatem locupletissime redolet; etsi enim Sacerdotes,

Mulieres præcipue pio vnguentis cadauera condiendi officio excellunt.

dotes, ac Pontifices Maximi ſacris perlinendis corporibus deuota plerumq; manū dare operam conſueuerant, vt in plurimorum martyrum actis legimus: peculiare tamen piarum matronarum munus hoc extitit; hæ quippe mulierum, vt ex Euangelio conſtat, ſacro Chriſti Domini inſeruientium funeri exempla æmulatæ, quæ venerandum eiuſdem corpus iam è cruce depoſitum, & tumulo illatum vngere, atq; ex more delibutum pijs fouere obſequijs ſatagebant: pari pietate, ac ſtudio, quod Chriſto exhibere non poterant, id Chriſti membris, beatis videlicet martyribus deferre non deſtiterunt. Quapropter in recolendis præclari martyris Alexandri actis hæc de minis a Tiberiano Tribuno eidem intentatis habentur: *Illud enim velim ſcias, carnes tuas, & oſſa per ſingulas regiones, per quas ego tranſiturus ſum, diſsipatum iri, & ne mulieres ipſæ aliquid è carnibus tuis, & oſsibus inueniant, quod poſtea vnguentis odoratiſsimis perfundant, &c.*

Trium Mariarum pietatem multæ fœminæ in viuis Chriſti membris martyribus vngendis æmulantur.

Act. B. Mart. Alexand.

Tyrannus Alexandro martyri minatur ſe reliquias eius, ne condiantur, perditurum.

17 Id ipſum in actis Taraci martyris legitur, cui Maximus præſes inſano furore percitus, vt inuictam animi conſtantiam deuinceret, hunc in modum exprobrauit: *Noli putare te ſemel damnari, ſed particulatim te exterminabo. Putas, quia mulierculæ aliquæ corpus tuum habent aromatibus, vel vnguentis condire nequiſsime? nam de hoc eſt cogitatio, vt reliquias tuas perdam.* Et paulo poſt barbarus homo haud contentus huiuſmodi intentaſſe minas aduerſus Chriſti pugilem, ſed ira eo magis excandeſcens, quo minus ſe verbis proficere, & magis inter tormenta martyrem erigi animo, ac infractum perſiſtere animaduertebat, hæc ſubinfert: *Nonne ſic te perdam? & ſicut antea prædixi, & reliquias tuas? ne mulierculæ in linteamine corpus tuum inuoluant, & vnguentis, & odoribus adornent? ſed ſceleſte iubebo te comburi, & cineres tuos in ventum diſpergam.*

Act. S. Taraci mart.

Idem Taraco martyri minatur Maximus.

18 Hinc Eunapius Sardianus perditiſſimus religionis Chriſtianæ hoſtis, ob diſiecta Chriſtianorum manu Alexandriæ idolorum templa, immani aduerſus eoſdē indignatione commotus, tūc potiſſimum cum martyrum reliquias in eadem inferri templa conſpiceret, de cultu ſacris reliquijs delato iſthæc blaſphemo, ac petulanti ore ſtomachabundus euomuit; *Ij condita, & ſalita eorum capita, qui ob ſcelerum multitudinem à iudicibus extremo ſupplicio fuerant affecti, pro diuis oſtentant: ijs genua ſummittebant, eos in Deorum numerum receptabant; ad eorum ſepulchra puluere, ſordibuſque conſpurcati: in ijs nonnulli Martyres, diaconi alij, & legati, arbitrique precum, petitionumque apud eos nominabantur, cum fuerint ſeruitia infida, & flagris peſsime ſubacta, & quæ cicatrices ſcelerum, ac nequitiæ veſtigia corporibus circumferrēt.* hæc perfidus, & veſanus homo contra pios Chriſtianorum ritus in condiendis Martyrum corporibus, & colendis eorumdem reliquijs, quot verba, tot blaſphemias euomuit. Sed cum, vt ſcriptura loquitur, inimici noſtri ſint iudices, certe dum res noſtras hi acrius impugnant, tunc pro veritate, pro fide, pro religione aduerſus idololatriam validius propugnant. Sed ipſa Baronij verba noſtris hiſce paginis inferamus, qui de Eunapio loquens ſacras deridente reliquias, dum ſalita damnatorum capita a Chriſtianis oſtentare aſſerit, hæc ſubinfert: *Sic ethnicus, Chriſtianorum hoſtis appellat ſanctos Martyres, quos Alexandrini maximo honore habebant.* Quæ paucis quidem lectori prælibaſſe voluimus ad antiquum, qui apud Chriſtianos viguit, morem vel fœtido hominis ore comprobandum.

Ex Eunapij de cultu martyrum blaſphemia vnctio mortuorū in vſu tunc fuiſſe colligitur.

Eunap. de vit. Phi. in ad. ad fin.

Salita damnatorum capita, martyrum reliquias Eunapius ethnicus vocat.

Baron. in not. ad mar. die 5. Aug.

19 Verum ſi quis ſanctorum Martyrum acta ſtudioſe requirat, quamplurima ad inſtituti propoſitum, quæ ritum hunc Chriſtianorum animis, atque auribus commendant, exempla numerabit. De Martyribus enim Primo & Feliciano hæc leguntur: *Inuoluentes ea*, ſcilicet corpora, *in ſindones cum aromatibus, iuxta arenarium poſuerunt.* Bonifacium vero, qui Tarſi martyrio coronatus fuerat, quingentis aureis redemptum ſocij odoriferis vnguentis, atque aromatibus perunctum, candidiſque inuolutum linteis Romam detulere, vt eius acta teſtantur. Gregorij item presbyteri, & Martyris Spoletani corpus primum auro redemptum, & ſubinde conditū balſamo, pretioſiſque aromatibus ſepulchro illatum fuiſſe legimus. Petri quoque Alexandrinorum Patriarchæ, ac conſpicui Martyris corpus ex more vnguentis delibutum pie a fidelibus humatum eſt.

Feliciani, & Primi corpora aromatibus condiuntur.

Sur. 5. Iun.

Item Bonifacij martyris.

Sur. 12. Dec.

Et Gregorij presbyteri.

Petri Alexandrini.

Baron. to. 3. An. 310.

20 Verum haud dumtaxat Marty-

Haud tãtum martyribus, sed & confessoribus vnctio post mortem exhibetur.

ribus, sed venerandis quibusque viris id obsequij antiqua piorum consuetudine præstitum est. Nam Meletio Antiocheno Patriarchæ sindones mundas, pannos sericos, & largam vnguentorum, & aromatum copiam ad eius corpus curandum, a fidelibus impertitam fuisse testis est Gregorius Nyssenus Oratione, quam in eiusdem funere habuit. Hæc tamen splendida aromatum condimenta suis post mortẽ corporibus impendi vetuere, Magni illi viri, ac toto terrarum orbe celeberrimi, Antonius monachorum pater, & Ephrem Ecclesiæ Edessenæ diaconus, qui huius antiqui ritus, & tunc quidem temporis vsu apud omnes recepti præ cæteris testes locupletissimi accedunt. Eamdemq; funebrem pompam Christianæ supramodum humilitati addicta inuicti animi mulier Monica S. Augustini duplici quidem titulo mater contemnendam sibi, ac reijciendam duxit: *Nam imminente suæ resolutionis*, vt inquit Augustinus, *non cogitauit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, sed tantummodo memoriam sui ad altare fieri desiderauit*. Hactenus Augustinus. Hæc autem splendidæ aromatum pompæ, quibus sanctissima mulier volens libensque, vt Christianam sectaretur humilitatem, post mortem carere voluit, haud viris, qui regio stẽmate decorabãtur, aut præcipuo honoris titulo prefulgebãt; haud, inquam, eiusmodi viris liberali suorũ manu consuetæ funebres aromatum copiæ denegatæ sunt: quippe virorum principum funera his aromatum condimentis, nulla sumptuum habita ratione, vt pietati, quæ defunctis debetur, consulerent, a propinquis de more celebrata sunt: & vt de cæteris hic taceamus, Iustiniani Imperatoris funus omni magnificentia, atque admiratione dignum recolatur, cuius exequiarum augustam æque ac munificam pompam Corippus Africanus grammaticus pereleganter carminibus hisce describens, consuetum præsetulisse morem narrat:

Greg. Nyss. or. in fun. Meletij

Magnus Antonius, & Ephrem vnguentis sua corpora condiri nolunt.

Athan. in vit. S. Anton. Ephrem in suo Testam.

Et S. Monica aromata cadaueri suo adhibenda respuit.

Aug. confess. l. 9. c. 13.

Aromatum profusio in exequijs Iustiniani Imperatoris.

Thura Sabæa cremãt, fragrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odore balsama succo,
Centum aliæ species, vnguentaq; mira terũtur,
Tempus in æternũ, sacrum seruantia corpus.

21 Postremo autem loco, vt assumptæ enarrationi finem imponamus, phœnicem in medium proferimus, quæ aromatum suo celebrando funeri satis ambitiosam se vltro exhibet, dum, antequam emoriatur, hæc sibi pyræ ad instar studiose præparat. Memorandæ vero huius alitis gloriam Tertullianus his verbis exposuit: *Illum dico alitem orientis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate monstruosum, qui semetipsum libenter funerans renouat natali fine decedens, atque succedens iterum Phœnix*. Ambitiosum item eiusdem funus, quod odoribus instruitur, ac aromatibus redundat, egregie carminibus adumbrauit ethnicus poëta, vel certe Lactantius, vt a multis creditum est, aut quiuis alius: sed carmina hic excipiamus:

Phœnix resurrectionis symbolum aromatũ cineribus se funerans renascitur.

Tertull lib. 13 de resurr.

Apud Lactant. in fin. op.

Construit inde sibi, siue nidum, siue sepulchrum,
Nam perit, vt viuat, se tamen ipsa creat.
Colligit hinc succos, & odores diuite silua
Quos legit Assyrius, quos opulentus Arabs.

Et post multa:

Tunc inter varios animã commendat odores,
Depositi tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali more peremptum,
Æstuat, & flammas parturit ipse calor,
Aërioque procul de lumine concipit ignem,
Flagrat, & ambustum cogitur in cinerem.
Hos velut in massam cineres in more coactos,
Conflat, & effectum seminis instar habet.

Hæc poëta in Phœnicis ipsos inter cineres rediuiuæ monimentum, quæ merito omnes inter aues celeberrima, aptissimũ etsi moriens, futuræ resurrectionis symbolum est, si fidem scriptoribus adhibeamus, quippe, vt aiunt, *per funus aromatum vitæ sibi perennitatem comparat*. Sed de his infra suo loco.

CAP. XXIV.

Linteis, institisque defunctorum Corpora inuoluuntur.

1 Oc aromatum condimento perfusa, vt dictum est, affluenter cadauera, linteis protinus inuoluebantur, institisque, ac fascijs circumligata, tumulo inferebantur. Quoniam vero de linteis hic sermo occurrit, vt in studiosi gratiam lectoris obiter nonnul-

Antiquissimus apud Græcos cadauera linteis inuoluendi mos

nulla præmittamus, quæ ad antiquum eorumdem vſum pertinent: certum vtique eſt, olim apud ipſoſmet gentiles defunctorum corpora linteis, alijſque inuolui tegminibus conſueuiſſe; quod ex antiquis probatæ fidei ſcriptoribus, Cicero, Suetonius, & Herodianus affirmant. Qui mos apud Græcos quoque inualuit. Certe ipſa Penelope apud Homerum Laerti Heroi linteum conſimile texuit, & pretioſiſſimas veſtes defuncto Pallanti, vt Virgilius canit:

Cic. orat. in Vatin. Suet. in Ner. c. 50. Herod. l. 4. in fun. Seuer. Plut. in orat. ad fin. Homer. ibid. 6 in fun. Patrocl Artemid. l. 2. c. 83.

Penelope linteum cadaueri Laërtij inuoluendo texit.

——————— læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.

His autem candidis linteis ob id potiſſimum corpora defunctorum amiciendo ornabant, quia nimirum defuncti animã, quam crederent hinc ab omni prorſus labe puram deceſſiſſe, ac quam nobili virtutum decore inſignitam ad ſuperos euolando ſui deſiderium, atque exemplum reliquiſſe ſentirent, ipſi inter huius ſeculi ærumnas derelicti, haud alijs proſequi valerent obſequijs: quamobrem ad feſtiuam proteſtandam lætitiam, qua defunctum iam immortalitate donatum Chriſtiani complectebantur, albi potiſſimum coloris integumenta in funeralibus adhibebant.

2 Albis item veſtibus ipſiuſmet defuncti affines inter funerum pompam induebantur, quia luctũ ſimplicia maxime decent, quæ mixtis autem coloribus intexta, vel infecta ſunt, partim luxum, & partim ſuperuacaneum rerũ ſtudium arguũt. Albus autem color, quippe qui purus dumtaxat & ſincerus eſt, optime his, qui ſepeliuntur tanquam adulterinum omne vitæ commentum, ac morum fallaciam iam exutis congruere videtur, mortuus enim quid omnino ſimplex, ac purũ, & fictionis ac mendacij expers præſefert. Præterea ipſius Plinij teſtimonio conuincitur, funebres videlicet Regum Ægyptiorum tunicas ex lino fuiſſe, & ex Herodoto item legentibus palam fit, profanum ijſdem fuiſſe tum laneis indutos veſtibus ſepeliri, tum eiſdem etiam amictos in Deorum templo verſari, ac lineas proinde ſolemnes vtrique vſui olim extitiſſe, quemadmodum & illis, qui Orphei & Pythagoræ cæremonijs participarent, ex recenſitis profanos apud ſcriptores ſuperſtitionis gentilitiæ ritibus, qui vſui quondam fuere, compertum ſatis habetur.

Cur albo mortuum lugentes olim induerentur?

Linea veſtimẽta apud Ægyptios in funere, & ſacrificio ſolemnes erat

Laneæ veſtes apud eoſdem profanæ.

Plin. l. 19 c. 1. Herod. l. 2.

3 Neque vero tanquam rem myſterio carentem id a gentilibus quiſpiam fuiſſe præſtitum dixerit: hanc enim ipſemet Plinius rationem inſinuare videtur, dum ait: *Lanam tingi, & alienis coloribus facilius adulterari quam linum: nam etſi tentatum eſt tingi linum quoque, & veſtium inſaniam accipere, tamen manſiſſe colori pertinacem gratiam.* Aliam item a Plutarcho rationem lectori gratis auribus excipiendam proponimus, dum in tractatu de Iſide, & Oſiride ait: *Sacerdotes Iſidis lineo veſtitu, & raſura conſpicuos incedere conſueuiſſe, quod ſacram de Dijs doctrinam ab omni ſuperſtitione, & curioſitate puram in animo ſuo tanquam in arca geſtarent, atque continerent; & eoſdem poſt mortem ijſdem ornari, quod ſignum eſſet illos abire nulla re alia, quam iſtiuſmodi doctrina inſtructos. Itemque propter colorem, quem linum florens emittit, cæruleum colorem mundũ æthereum circumdanti ſimilem.* Rationem vero diſcriminis inter linum, ac lanam præcitatus auctor hanc adfert, quod de excrementis lana, ſicut & crines, naſcatur; ineptum autem eſſet Iſaicos, vbi puritatis, & caſtimoniæ cauſa ſuos poſuiſſent capillos, impuris, & reiectaneis pecorum lanis amiciri: linũ autem cum è terra oriatur immortali, veſtem tenuem, puramque exhibeat, quæ gerentem haud grauet, ſingulisque anni ſit apta temporibus: quæcumque autem è terra naſcuntur, & pura, & munda antiqui exiſtimarunt.

Plin. loc. cit.

Cur linea veſtis ſacra, & lanea profana ab antiquis habita?

Plut. tract. de Iſide, & Oſir. dc.

Diſcrimen inter linum & lanam.

Lana de animaliũ excrementis nata impura.

Linum è terra oritur purum ac mundum.

4 Hinc porro Iſis linigera a poetis dici frequenter conſueuit, & linigeri eiuſdem ſacerdotes appellati ſunt: & è noſtris Tertullianus linteum, quo Chriſtus circumcinxit ſe, diſcipulorum pedes extremo diuini amoris, ac humilitatis obſequio abluturus, *propriam Oſiridis veſtem* appellare non dubitauit: ijdem quippe Oſiridis, qui & Iſidis ſacerdotes erant. At peculiari quodam titulo linum Oſiridi Lucanus quoque attribuit. Vt in Apollonij pariter geſtis Philoſtratus memorat, Apollonio videlicet apud Domitianum crimini adſcriptum fuiſſe, quod veſte linea præter conſuetos ritus vteretur; ipſumque vt obiectum ſibi crimen breui, ac facili excuſatione dilueret, reſpondiſſe: *Linum purum Indis, pu-*

Iſis eiuſdemque ſacerdotes lineis induuntur.

Ouid. Metam. 1. de Pont. 1. & 2. Amor. 2. Iuuen. ſat. 6. Martial 12. epig. 29 Claud. de 4. Hon. Conſ. Tertull. de coron. mil. c. 8.

Lucan. l. 9.

Philoſtr. l. 8.

Linea vestis Philosophos & sacerdotes decet.

purum & Ægyptijs videri, & propterea prius Pythagoræ, deinde sibi quoque conueniens visum fuisse lineo vti vestimento, quod & tam disputantibus congrueret, quam orantibus, & sacrificantibus. Apuleius item Apologia, quam pro seipso scripsit, *linum* ait, *esse purissimum rebus diuinis velamentum: quippe lana segnissimi corporis excrementum pecori detracta, iam inde Orphei, & Pythagoræ scitis profanum vestitum esse: sed enim mundissimam lini segetem optimas inter terræ fruges exortam non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris vsurpari.* hæc ille.

Apul. Apol.

Linea Hebræorum sacerdotes ex præscripto diuino vtuntur.

5 Neque vero gentiles tantum lino, sed & ipsi olim Hebręorũ sacerdotes diuino edocti magisterio, ac supernis cõsecrati ritibus, ex legis præscripto vtebantur. Dum enim Hierosolymitano in Templo ministrarent, & sacra obirent munia, lineis vti vestibus compellebantur, nec quid laneum ijsdem gestare fas fuisse sacræ testantur Paginæ. Quo item habitu Iacobus Apostolus Hierosolymorũ Episcopus, qui & frater Domini, vtebatur: is enim cum ex priuilegio Sancta Sanctorũ, vt Hegesippus refert, ingredi posset, haud laneis, sed lineis dumtaxat vestibus, ad obtestandam iugiter vitæ innocentiã, ac animi candorem, induebatur. Sacra item olim Ecclesiæ limina candidis velis, ex lino contextis Christiani ob singularem deuotionis cultum, ac lætitiæ symbolum exornare consueuerant: vnde S. Paulinus in natali S. Felicis laudabilem consuetudinem hanc commendans, hæc canit:

Iacobus frater Domini lineo indutus habitu describitur.

Aurea nunc niueis ornantur limina velis.

Et idem alibi.

Baron. Mart. Rom. 18. Nou.

——— Pulchra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Siue coloratis textum fucata figuris.

hæc S. Paulinus apud Baronium in suis ad Martyrologium notis.

6 Quod autem ad sepulchralem ritum attinet, è sacrarum Scripturarum oraculis compertum fit, Nahab, & Abiù sacerdotes lineis indutos vestibus elatos fuisse. Quo item habitu Lazarus, vt ex Euangelio constat; & ipsemet Christus Dominus, vt infra dicetur, pia obsequẽtium manu illati tumulo fuere. Ioseph enim ab Arimathia, vbi corpus Seruatoris nostri de cruce deposuisset, candida ac munda sindone inuoluit. Sindon autem, vt ipsius deriuationem nominis lectori exponamus, pannus lineus est, ex lino Ægyptiaco subtiliori, ac delicatiori contextus: hoc autem nomen sindon sortita inde est, quod in Sidone insigni Phœniciæ vrbe prope Iudæam fieri primum cœperit: ex quo pariter & Tyria sindon dicta reperitur; quippe Tyrus & Sidon vrbes vicinæ erant, ac eiusmodi pretiosarum texturarum artificio perillustres. Sidonium item ostrum celebre apud antiquos extitit, quo etiam illustrium virorum cadauera in funeribus contegi mos erat.

Nahab, & Abiu lineis induti vestibus efferuntur.

Leuitic. c. 10.

Dominus lineo habitu sepelitur.

Matth. 27. Mar. 15. Luc. 23.

Sindonis etymon.

Henric. Spond. lib. de sac. Cœmet. l. 1. p. 3. c. 4

Martial. 4. epigr. 19.

Stat. 5. silu. Clau. l. 12. in Ruffin.

7 Ioseph autem cum magni faceret sacrosancti corporis thesaurum, pretiosissimum quoque linteum eidem obuoluendo adhibuit. Sed vt rem totam probe assequamur, sacrorum quæso Euangelistarum hic oracula consulamus, qui hac plane ratione augustissimum Christi Domini corpus depositum in monumento fuisse satis luculenter affirmant. Ioannes enim vbi supra insignem & nunquam satis pro merito laudandam, vt diximus, probatissimi viri pietatem enarrando extollens: *Acceperunt*, inquit, *corpus Iesu, & ligauerunt illud in linteis cum aromatibus.* Matthæus pariter hæc ait: *Et accepto corpore Ioseph, inuoluit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo nouo.* Et Lucas loquens de eodem Ioseph, ait: *Et depositum inuoluit sindone, & posuit eum in monumento.* Idem insuper Ioannes de cæteris linteaminibus, & sudario meminit, dicens: *Exijt ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum, &c. Et cum se inclinasset,* Ioannes scilicet, *vidit linteamina posita, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum.*

Euangelistæ corpus Domini linteo inuolutum concordes memorant.

Io. 20.

Matth. c. 27.

Luc. 27.

Io. 20.

8 Ex quibus plane colligitur, in sacro Christi funere ex Iudæorum more sindonem, linteamina, sudarium, & institas, seu fascias (vt verba Ioannis innuunt, *ligauerunt linteis*) adhibita fuisse. De his vero singulis copiose ac erudite disserit doctissimus vir Ioannes Iacobus Chiffletius in recolenda Christi historia, quam scripsit, vbi & de sepulchralibus linteis; ex qua hic ad rei nostræ propositum nonnul-

Iudæorum consuetudo linteis cadauera inuoluendi ex Euangelijs de Christi funere comprobatur.

Io. Iacobus Chifflet. in hist. Christi.

Quæ vestis appelletur sindon? nulla excerpere libuit. Vt præmemoratus igitur auctor docet, sindone primum quoduis linteum textum, aut quælibet ex lino textura significari videtur, quæ velet simul, contegatque corpus. Quamobrem Marcus de adolescente illo, qui è ministrorum manibus dilapsus est, cum Præsidis Iudæorum milites in Christum Dominum irruissent, & arcte vinculis alligassent: *Adolescens*, inquit, *quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum; at ille relicta sindone nudus profugit ab eis*. Postea vero sindonis nomen, vt idem auctor asserit, vna cum vocabuli significatione ad sepulchrale linteum peculiariter denotandū translatum est, quo scilicet cadauer non secus ac vestimento quodam obtegitur & circumuoluitur. (Marc. c. 14. — Sindon linteū funerale vulgo dicitur.)

9 Idem præterea auctor, sudarium linteum pariter esse affirmat, quod a capite ad pedes vsque protendebatur, vt ex Beda de loc. san. cap. 5. constat. vbi de Sudario agens, quod supra Christi caput & faciem positum fuerat, oblongum illud quidem fuisse ait, ad pedum octo mensuram. Addit insuper institas, lineas pariter esse fascias Græce dictas *tænias* ἀπὸ τοῦ τείνειν, quod sonat extendere, quia hæ nimirum in longum extendebantur, erantque latitudine angustæ, iisque arcte perstringebantur vel quædam corporis partes, vel certe totum corpus. Neque id mysterio vacabat: *Æquum quippe erat*, inquit, *hominem redire ad sua initia, vt quemadmodum lucem auspicatus fuerat, ita iaceret mortuus, non tantum in cunis, sed in sepulchro etiam vincula pateretur*. (Sudarium quid sit? — *Chiffletius ex Beda de locis sanctis c. 5.* — Mensura sudarij quo Domini corpus inuolutum fuit. — Institæ quæ dicantur?)

10 De sepulchralibus autem fasciis Lucianus meminisse videtur; de variis enim tumulandi modis sermonem habens, hæc ait: *A Persis autem aiunt suspendi mortuos, & nitro condiri, & tum demum fasciis inuolui*. Et iuxta modum, quem hactenus exposuimus, Ioannes Euangelista eumdem Lazarum è monumento prodeuntem descripsisse videtur, dum his verbis rediuiuum inducit: *Et prodijt, qui mortuus fuerat, ligatus manus, & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dicit ei Iesus, soluite eum, & sinite abire*. Quod egregie quidem in sua historia Iuuencus presbyter hisce carminibus expressit: (Fasciarum sepulchralium apud Persas vsus. — *Lucian. de luctu.* — Lazarus resuscitatus institis ac fasciis ligatus prodijt. — *Io. 11.*)

Nec mora connexis manibus pedibusq; repente
Procedit tumulo, vultum cui linea texta
Et totum gracilis connectit fascia corpus,
Tum solui iussit, lætumq; ad tecta remittit.

(*Iuuenc. hist. Euang. c. 4. in lib. patrum t. 8.*)

Quod & pari elegantia Prudentius de more cecinit: (*Prud. in Apot. biblios. patrū.*)

Soluite iam lætæ redolentia vincla sorores,
Solus odor sparsi spiramen aromatis efflat.

Visuntur autem eiusmodi fasciæ ferro exculptæ in vetustioribus Christianorum sarcophagis ex marmore confectis, & in subterraneis quampluribus item Cœmeteriorum cubiculis, ad Lazari è sepulchro in lucem resurgentis expressam coloribus imaginem pennicillo diligenter appositæ. De qua fusius a nobis libro sexto agendum est, vbi Cœmeterialia huiusce modi symbola opportunis adnotationibus explicabimus. (Lazarus fasciis illigatus ab antiquis expressus vbique visitur.)

11 Hæc igitur omnia, quæ in cæteris adhiberi funeribus consueuerant, haud in sacro Christi funere desiderata fuisse Chiffletius noster asseuerat, quamuis, quod Ioannes ait *de linteaminibus*, Matthæus vero, & Lucas de *sola sindone* loquuntur, negotium aliquod facessere videatur. Attamen Augustinus Ioannis textui constanter inhærens, hæc ait: *Neque hic repugnat quicquam recte intelligentibus: nec enim illi* (Matthæus nimirum & Lucas) *qui de Nicodemo tractauerunt, affirmarunt à solo Ioseph Dominum sepultum, quamuis solius commemorationem fecerit: aut quia illi vna sindone à Ioseph inuolutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi & alia lintea potuisse adferri à Nicodemo, & superaddi, vt verum narraret Ioannes, quod non vno linteo, sed linteis inuolutus sit. Quamuis propter sudarium, quod capiti adhibebatur, & institas, quibus totum corpus alligatum est, quia omnia de lino erant, etiamsi vna sindon ibi fuit, verissime dici potest, ligauerunt eum linteis: lintea quippe generaliter dicuntur, quæ lino texuntur*. hæc valide ad nostræ vim assertionis corroborandam, & ad difficultatum nodos, qui legentibus obrepunt, dissoluendos Augustinus. (*Chiffletius in Christi histor. l. sup. cit.* — Domini corpus linteis quoque inuolutum. — *S. Aug. de cons. Euang. l. 3. c. 23.*)

12 Porro sacrum Christi corpus de cruce depositum idem Chiffletius in quadam lignea tabula substrata linteo extensum fuisse scribit, quod a summo capitis vertice ad pedes vsque reiectum, vtrique corporis faciei adhærebat, sicque obductum ad pollincturæ locum haud (Corpori Christi e cruce deposito linteum ad pollincturam substernitur.)

Chifflet. loc. cit.

haud tamen procul a ſepulchro piorum manibus delatum affirmat: *Commode enim*, inquit, *ac tuto nequaquam ſatis curari poterat ſacrum cadauer in ipſo cruciatus loco à Ioſepho, & Nicodemo, occultis præ metu diſcipulis*. Illudque ipſummet linteum eſſe validis rationibus probare nititur vna cum Alphonſo Paleotto Archiepiſcopo Bononienſi, Daniele Mallonio, & Pigonio, quod ad noſtra hæc vſque tempora, diuinæ prouidentiæ nutu reſeruatum Auguſtæ Taurinorum ſūmo, vt par eſt, honore ab vniuerſo Chriſtiano orbe, deuotionis gratia illuc quamplurimis in dies paſſim confluentibus, viſitur, atque colitur.

Illud linteum Auguſtæ Taurinor. hodieque aſſeruatur.

Alph. Paleot. Daniel Mallō. Pigonius de ſacris Chriſti linteaminib.

13 Conſtantiſſime tamen idem, qui ſupra auctor, nullatenus, vt alij contendunt, reconditum in ſepulchro fuiſſe aſſerit: *Non enim*, inquit, *decebat illud, quo recens è cruce exceptum Chriſti corpus fuerat vndique cruentatum, perluto purgatoque corpori iterum admoueri, ſed in ipſomet ſepulchro ſubſtratum fuiſſe corpori linteum alterum, aut certe plura, iacentique ac ſupino proxime ſuperpoſitum ſudarium, quod à capite, vt dictum eſt, ad pedes protendebatur: quod nunc pretioſiſsimam veluti ſarcinam Veſuntina Eccleſia ſe poſsidere gaudet, & gloriatur, ſacra eiuſdem corporis peranti-qua imagine decoratum*. Affirmat inſuper vir doctiſſimus, quem laudauimus, hoc ipſummet Sudarium eſſe, quod ad Chriſti cadauer tumulo honeſte componendum beatiſſima Virgo Ioſepho ab Arimathia porrexit, vt ſupra ex Metaphraſte diximus. Cui profecto ſententiæ Nazianzenus fauere videtur, ſeu quis alius extitit auctor, in Tragœdia illa, quæ vulgari titulo *Chriſtus patiens nuncupatur*; vbi cum eamdem beatiſſimam Virginem extrema Filio ſuo pietatis officia perſoluentem inducit; in materni amoris ac extremi monimētum obſequij filio vulneribus miſerandum in modum transfoſſo, & ſepulturæ iam inferendo, hæc, inquam, ait: *Et tegmine iſto muliebri obuoluo caput*.

Id. ibid.

Haud amplius illo, ſed alio linteo corpus ſepulchro cōdendum inuo[...]luitur.

Metaphraſt.

Nazianz. vel auctor in tragœdia de Chriſti paſſione.

14 Quædam alia inſuper præmemoratis adiecta fuiſſe lintea autumat, quæ anteriorem corporis faciem cooperirent. Circumuolutas deinde inſtitas a collo vſque ad imas calces; illamque Sudarij partem, quæ a capite eminebat, totumque corpus complectebatur, ad collum religatam fuiſſe docet. *Nec ſane quicquam prohibet*, inquit ille, *quo minus ſupra illud Sudarium alia quoque linteamina adiecta fuerint, quæ caput quoque obuelarent, totoque corpore protenta ſub inſtitis coërcita fuerint: quæ fortaſſe ea ſunt, quæ in alijs aſſeruantur orbis terrarum Eccleſijs*. Hæc ex illo fideliter excerpta ſtudioſo lectori propinauimus, quamuis lōge ab ijs præcipue, quæ de ſacra Taurinenſi Sindone iam ſupra enarrata à nobis ſunt ex reuerendiſſimo Fortunato Scacchio diſcrepare videantur; cuius quidem ſententia validiſſimis niti rationibus videtur, quæ ab eodem referuntur: conſtanter enim aſſerit, Sacratiſſimum Chriſti Domini corpus de cruce depoſitum, omni ex parte cruentatum, ipſiuſque conſtipati ſanguinis corticibus ſuperinductum in linteo poſitum (quod Cado in Gallia miraculis & prodigijs illuſtre, ſacratiſſimo item Chriſti ſanguine conſperſum, religioſe nunc aſſeruari ſcribit Campegius) deinde vero perlutum in ipſo cruciatus loco (quid enim mali ſibi à Iudæis timeret Ioſephus, quippe qui audacter acceſſerat ad Pilatum, petieratque ab eo corpus Ieſu, illudque datum ſibi iam dono fuerat, conſueto vtique Iudæorum more ſepeliendum) in eo ſubinde linteo, quod Auguſtæ Taurinorum colitur, delatum ad pollincturam fuiſſe, in anteriorem ſcilicet ſpeluncæ partem, quæ quidem duplex erat, vt apertiſſime probat cap. 32. Atque alio demum obuolutum linteo & in Sepulchro poſitum, inſtitis & ſudario ſuperadditis.

[...]ltura lintea [C]hriſti corpo[ri] inuoluēdo [ad]hibita fuere

Chifflet. in hiſt. Chriſti.

Fortun. Scac. c. 24. & c. 34. 35. & 36.

Primum linteum, quo corpus Domini ante lauacrū exceptū fuit cruentatū in Gallia viſitur.

Campegius.

Altero, quod Auguſtæ Taurinorum ſeruatur, ſacrum corpus ad pollincturam delatum eſt.

Fortun. Scac. cap. 32.

15 Veruntamen cum multiplices de huiuſmodi linteo, de Sindone, ac Sudario pariter auctorum, qui de ſacra eadem Sindone, ac Sudario lucubrationes ſuas edidere, & parum quidem inter ſe cohærentes ſententiæ exiſtant, eas, tanquam ab inſtituti noſtri propoſito alienas, alijs diſcutiendas relinquimus. Vnum dumtaxat hæc noſtra legentibus demonſtraſſe ſatis ſit, in ſacro videlicet Chriſti funere, conſuetos Iudæorum ritus ſeruatos omnino fuiſſe: quos & in cæteris Chriſtianorum funeribus, & beatorum præcipue Martyrum adhiberi quoque inuiolabiliter conſueuiſſe, repetitis nunc ex probatarum hiſtoriarum promptuario exemplis liquido demonſtrabimus.

Variæ de ſacra ſindone auctorum ſententiæ.

Ritus funebres Iudæorū in funere Domini, ijque deinde in martyrum funeribus obſeruati

16 Quam vſitatus igitur Chriſtianis olim

Soléniſſimus omnium cadauera linteis inuoluendi mos.

olim mos fuerit, funebribus linteis ac linteaminibus defunctorum corpora inuoluendi, egregie quidem Prudentius loco ſupra citato edocuit, qui hymno decimo de defunctis hæc ad rem noſtram canit:

Prud.hym. de def.10.

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos eſt.

Et ſatis aperte Maximus ille præſes hominum nequiſſimus expreſſit, de quo alibi meminimus; cum poſt tormenta videlicet ac cædem Tharaco martyri comminatam, iſthæc ſubdit: *Nonne reliquias tuas ſic perdam? ne mulierculæ in linteamina corpus tuum inuoluant.* Ad rem quoque noſtram congrue & illud facere videtur, quod probatæ fidei inter ſcriptores Dionyſius Alexandrinus ſcribit epiſtola ad Domitium, & Didymum, quam deinde ob Chriſtianæ pietatis ac fidei monimentum Euſebius recitat: ibi enim inſignem cuiuſdam Euſebij, qui Epiſcopus poſtea Laodicenus fuit, pietatem ſummopere commendans, ait: *Euſebium dico, quem ab initio perſecutionis* (ſub Valeriano nempe) *Deus ſua gratia roborauerat, & non modo ad miniſteria confeſſorum, qui carceribus detinebantur, ſummo ſtudio, ac animi contentione explenda, ſed etiam ad lintea, quibus corpora beatorum martyrum iam vita defunctorum inuoluerentur, neglecto vitæ periculo, conficienda præparauit.* Tanti quippe olim Chriſtiani æſtimabant martyrum obſequio deſeruire, & eorumdem cadaueribus operā impendere, vt iacturam bonorum, qua eos vrgebant paſſim perſecutores, acerbiſſima quæque pœnarum genera, quibus acriter tortores ſæuiebant, ac demum ipſiuſmet capitis periculum, quod palam imminere ſibi intelligebant, nihili prorſus facerent.

Tharaco martyri hoc linteaminum officium eius cadaueri deſuturum tyrannus minatur.

Euſeb.l.7.c.10

Euſebij Epiſcopi in conficiendis ad martyrum inuoluenda corpora linteis pietas.

17 Verum in recolendis martyrum actis frequens admodum de iiſdem linteis, atque ſindonibus mentio incurrit; ſed potiſſimum in præclaris Clementis Ancyrani apud Surium geſtis, in quibus iſthæc leguntur: *Fidelis autem Sophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerit certamina, ſui amiciſſimi tollens corpus, mundis veſtibus, & linteis inuoluit, &c.* Idem quoque inter enarrandum exponitur in vita Iſidori martyris ſub Decio quondam coronati. Nam Pyrope matrona piiſſima cum ſacrū Martyris corpus tamquam rem haud vllis æquiparandam

Frequens linteaminum funeralium in actis martyrū mentio.

Sur. t. 1. 23. Ian.

Sophia Clementis Ancyrani corpus linteis inuoluit.

theſauris cōſecuta eſſet, deuotis, vt Metaphraſtes narrat, illud excepit obſequijs, ſed præſtat nunc eum his loquentem verbis audire: *Cum cognouiſſet*, inquit, *pia Pyrope, noctu ad locum accedens, & manus ſuas orando ad Cælum extendens, fuit voti ſui compos, & cum inueniſſet venerandum, & ſacrum martyris corpus cuſtoditum ab Angelis, & reſplendens inſtar luminis, cum magno gaudio, & lætitia apprehendens reliquias, eas vnxit vnguento, & cum eas ſindone munda inuoluiſset, generoſa & præclara hæc mulier cum ſuis ancillis eas aſportauit, & tulit in domum ſuam, Deum laudans, & glorificans.* hæc apud Surium Metaphraſtes.

Sur. d.5.Sept.

Pyrope Iſidori corpus angelica cuſtodia, & ſplendore nobile ſindone inuolutum aufert.

18 Id quoque expreſſum videre eſt in actis SS. Felicitatis, & ſeptem filiorum: Calepodij item, Laurentij, Suſannæ, Cyriaci & ſociorum, Anaſtaſiæ, Pancratij, Primi & Feliciani; viginti trium martyrum, qui Via Salaria ſub Diocletiano coronati fuere: Theodoſij, Victoriæ, Hermagoræ, & Fortunati: Eulaliæ, Dignæ, & Emeritæ: Reſtituti, Sophiæ, & trium eius filiarum: ducentorum ſexaginta duorum martyrum ſub Claudio: Anaſtaſij, Victoris Mediolanenſis: Torpetis, Alexandri, Aquilinæ, Tryphonis, Mennæ, Gorgonij, & Petri, Abibi, Thyrſi & ſociorum, aliorumque pene innumerabilium, quos de induſtria hoc loco prætermittimus, ne ſingulos nominatim recenſendo, tædium lectori afferamus. Verum curioſo rerum antiquarum inueſtigatori, oculatum ipſius Boſij teſtimonium pro omnibus hic inſerendis, afferendiſque ſufficiat, quippe qui in ſacrorum Cœmeteriorum ſepulchris corpora oblongis, anguſtiſque colligata faſcijs haud raro ſe reperiſſe affirmat, & in quibuſdam præcipuis Vaticani Cœmeterij monumentis, cum nuper ad ponenda nouæ fundamenta baſilicæ, terra hinc inde artificum manu effoderetur, plura defunctorum corpora, quæ ibi quieſcebant, pertenuiſſimis detectis linteis, tunc multiplicibus inuoluta nexibus inſpectantium oculis apparuiſſe pronunciat: quem plane in modum aptata, diſpoſitaque in alijs item Cœmeterijs defunctorum cadauera a ſe adinuenta fuiſſe oculatiſſimus vir atteſtatur.

Series martyrum, qui ſolitis linteis ac inſtitis illigati a fidelibus dicuntur.

Boſius multa corpora faſcijs illigata in Cœmeterijs reperit.

19 Porro non beatorum tantum Chri-

Confessorum corpora linteis etiam inuoluere olim solemne Christianis erat.

Christi martyrum, verum & sanctorum quoque Confessorum corpora linteis diligenter obuoluere fideles consueuere: cuius rei etsi haud pauca recolentibus exempla suppetunt, vnum tamen præ omnibus lectori prælibasse satis erit. In recolenda enim Alberti conspicui sanctitate viri historia narratur, quod a B. virgine Aldegunde, cum morti iam proximus esset, funebre eiusmodi linteum ad se transmitti voluit: rem vero Surius in eiusdem gestis hunc in modum describit: *Adueniente tempore obitus sui, ipse sanctus misit ad beatam Aldegundem, vt vestes in vsus exequiarum sibi mitteret, vt linteis virgineis manibus textis virgineos artus componeret. Missus itaque nuncius cum iter medium expleuisset, ecce à beata virgine alter missus occurrit, ferens secum linteamina, quibus obuolui deberet corpus defuncti.*

Albertus linteum funebre ab Aldegunde sibi morituro transmitti voluit.

Surius in vit. S. Alberti.

20 Præterea sudario facies obtegebatur, de quo Ioannes meminit, dum de Lazaro rediuiuo ait: *Et facies illius sudario erat ligata.* Non absimilem in morientibus superinducti minoris panni morem ad faciem obtegendam Gregorius in funere Cassij Narniensis Episcopi adnotauit his verbis: *Cassius Narniensis vrbis Episcopus moriturus assistentibus ipse suis manibus linteum dedit, quod ex more morientium sibi contra faciem tenderetur: quo tenso spiritum emisit, sicque sancta illa anima ad gaudia æterna perueniens à carnis corruptione soluta est.* Idem in Caroli Magni funere seruatum est: *Corpus enim eius* (vt gesta perhibent) *vestitum est vestimentis imperialibus, & sudario sub diademate facies eius operta.*

Io. c.11.

Sudarium funebre quo facies obtegi solebat.

Greg. hom. 37. in Euang.

21 Nec interim prætereundum est, quod a S. Athanasio in Magni Antonij gestis narratur, morem videlicet Ægyptijs olim fuisse, vt virorum nobilium, & præcipue martyrum corpora linteaminibus obuoluerent; qua ratione ipsiusmet Antonij Anachoretarum principis exceptum fuisse corpus affirmat. Et ex Hieronymo item perspicuum fit, mulieris illius septies ictæ cadauer, cuius ille historiam contexit, a clericis antequã sepulchro inferretur, linteo inuolutum fuisse. Et insuper ex Eusebio cõperimus, Asterium Romanæ nobilitatis Senatorem Marini centurionis, postquam dignum pro fide apud Cæsaream Palæstinæ sub Imperatore Gallieno martyrium consummauerat, corpus tulisse & magnifico ac sumptuoso amictum linteo, decenti, vt tanto viro par erat, sepulchro condidisse. Quoniam vero fures prædandi cupiditate illecti, sepulchra olim effodientes, ipsamet defunctorum spolia, ac vestimenta diripiebant, quamplures ad compescendam hominum rapacitatem, & procul auertendas latronum manus, ne id suis accideret, vt Chrysostomus ait, præcauentes, *tenuia scindebant linteamina, multisque implebant aromatibus, vt duplici nomine furibus inutilia redderentur.* Sed hæc ad antiquissimum hunc morem comprobandum exposuisse sit satis.

Athanas. in vit. S. Anton.

Linteis illustrium virorũ cadauera inuolui solitis Antonij magni corpus obuolutur.

Hier. ep. 49.

Euseb. in lib. hist. 7. c. 14.

Asterius senator S. Marini corpus pretioso linteo indutum sepelit.

Quomodo ab antiquis cautum ne mortuorũ vestes furto auferrẽtur.

Chrysost. hom. 84. in Ioan. & hom. 5. de Anna.

CAP. XXV.

Vestes, indumenta, aliaque id genus in sepeliendis defunctorum corporibus adhibentur.

1 ON imus quidem inficias, amice lector, apud Christianos in efferendis beatorum martyrum, seu confessorum corporibus linteamina haud semper in vsu fuisse. Ex ipsis enim sanctorum gestis, quæ adhuc supersunt, & apud probatos quosq; rerum historicarum scriptores sat quispiam nosse potest, nonnũquam post delibuta vnguentis, ac perfusa aromatibus corpora, suismet eadem ac magnificis vestimentis superinduta fuisse. Qui certe mos defunctos pretiosis vestibus exornandi, apud ipsosmet gentiles in vsu quondam fuisse, dum a suis eorumdem cadauera amicas inter manus curanda exciperentur, ex ipsomet Ennio comprobatur: hic enim exhibitum in Cresphontis nece, ac filiorum eius luctum his verbis describit.

Sumptuosis etiã vestibus induta cadauera olim Christiani sepeliebant.

Antiquissimis temporibus magnifice amicire mortuos apud ethnicos solemne.

Neque terram inijcere, neque cruenta
Conuestire mihi corpora licuit,
Neq; miseræ lauere lacrymæ salsum sanguinẽ.

Ennius in Cresphon.

2 Quapropter (vt a profanis retrahen-

B. Cæciliæ corpus aurea veste indutum post multa secula reperitur.

hentes pedem, sanctorum actibus insistamus) pretiosissimum beatæ Cæciliæ corpus contextis ex auro vestibus amictum, quibus olim a Christianis sepulturæ demandatum fuerat, cum postea in lucem iterum tot euolutis annorum circulis prodire contigit, vestibus, inquam, pretiosis, ornamenti, & decoris gratia indutum, iam pridem primo sub Paschale Papa, & nuper sub Clemente VIII. repertum fuit, vti prolixe rem totam describens oculatus alioqui testis, omnique fide dignissimus Cardinalis noster Baronius Annalium Ecclesiasticorũ scriptor enarrat. De sacri autem eiusdem corporis inuentione ipsemet Bosius satis quidem copiosam, eruditamque enarrationem contexuit, quæ recolendis beatæ virginis, ac martyris Cæciliæ actis ab eo editis perpetui instar monimenti inserta est.

Baron. an. t. 9. an. 891. n. 13. ad 21.

3 Eusebius insuper refert Marini martyris corpus, cuius paulo ante meminimus, ab Asterio senatore pretiosis quoque vestibus coopertum fuisse: *Asterius*, inquit ille, *etiam vir è senatorum Romanorum numero, &c. sancti Marini martyris cadauer tollit, splendida & pretiosa veste obtegit, atque humeris impositum inde deportat, quod cum magnifico, & sumptuoso linteo inuoluisset, decenti sepulchro condidit*. In sacris præterea actibus, quibus martyrum certamina posterorum memoriæ commendantur, legimus corpus Vari conspicui martyris a Cleopatra matrona splẽdidis indutum vestibus tumulo iniectum fuisse, vt in eiusdem apud Surium actis in hæc verba: *Cleopatra matrona corpus martyris tollit, & pretiosis vnxit aromatibus, & splendidis induit vestibus, &c.* Quem profecto morem apud antiquos receptũ ipsemet Augustinus innuisse videtur, hæc dicens: *Sed pompa est funebris, excipitur sepulchro pretioso, inuoluitur pretiosis vestibus, sepelitur vnguentis & aromatibus*.

Asterius senator Marini corpus magnifica tectum veste suis humeris e loco supplicij asportat.

Euseb. lib. hist. 7. c. 14.

Cleopatra Varum splendidis amictũ indumentis humat.

Sur. to. 5. 19. Octob.

S. Aug in psal. 48.

4 Et quamuis hic postea vsus ob infelicem humanarum rerum, ac temporum conditionem, nimiamq; morũ corruptelam, quæ orbi contigit, a recto rationis tramite longe aberrasse visus sit, eumq; iure merito sancti patres, & Chrysostomus præsertim, velut quid reprehẽsionis stylo insectandum, dictis, ac scriptis pariter in lucem editis Christianæ religionis, ac temperantiæ zelo succensi acriter perstrinxerint, ob immanes videlicet, qui in vestiendis, exornandisque cadaueribus sumptus irrepserant; eum tamen Ecclesia in efferendis Pontificum, sacerdotumque, quin & ipsorum Regum, Principum, ac virorum, necnon fœminarum illustrium corporibus illibatum semper retinuit. Quamobrem ritum hunc vel ipse Chrysostomus, qui supra rationabilibus ex causis dumtaxat, tamquam luxuriosum quid damnauerat, facto comprobauit, dum supremam funeris pompam (vt cæteri consueuerant) vestiumque decorem sibi quoque sub vitæ finem aptari poposcit: moriens quippe nouis ac candidis indui vestimentis voluit, quod in eiusdem gestis hunc in modum Palladius enarrat: *Illuc vbi rediit, vitæ suæ digna candida vestimenta quæsiuit, exutusque prioribus ea sibi induit, omnibus vsque ad calceamenta mutatis*. Hoc idem Petro Episcopo ac martyri Alexandrino contigit, cuius venerandum corpus, antequam de more efferretur, sericis indumentis, & sacerdotalibus quidem, vel potius episcopalibus splendide coopertum est, cuiusmodi & nos fuisse credimus candidas illas vestes, quibus Chrysostomus sub extremam vitæ periodum ad pronuntiandam bene valentis animi lætitiam indutus est.

Nimius in mortuis vestiendis luxus notatus, ac perstrictus.

Chrys. in hom.

Principum, ac sacerdotum corpora magnifice vestiendi vsus semper tenuit.

S. Chrysostomus nouis ac cãdidis amiciri vestibus moriens postulat.

Pallad. in vit. Chrys.

S. Petrus Alexandr. cum sericis, ac episcopalibus indumentis sepelitur.

Sur. in vit. S. Petr. Alexand.

5 Mos enim olim fuit, vt Episcopi, necnon sacerdotes ornamentis suo ordini congruentibus, ad instar sacerdotum antiquæ legis amicti tumularentur. Vnde Nicolaus de Lyra in cap. 10. Leuitici de sacerdotibus Nadab & Abiù loquens, hæc ait: *Ex hoc autem quod Nadab, & Abiù fuerunt sepulti cum vestibus sacerdotalibus, inoleuit consuetudo, quod sacerdotes nouæ legis cum vestibus sacerdotalibus sepeliantur*. Id ipsum Glossa constanter edocet, cui pariter omnes fere sacrorum Canonum doctores adstipulantur, vt Abbas sub ipso disputationis exordio palam asseuerat. Expresse autem ibidem dicitur, clericos vtique sacris ordinum, quibus eorum quisque insignitus est, indumentis sepeliendos esse: quod si in omnibus canonicæ legis præscriptum seruari nequeat, seruandum saltem est in Episcopis, & sacerdotibus.

Sacerdotes & nouæ, quam veteris legis cum ornamẽtis sacerdotalibus humari soliti.

Nicol. de Lira in leuit. c. 10.

Glossa in c. in tuo de consecr. dist. 1. Abbas ibid.

Clerici cum ordinum suorum vestibus sepeliendi.

6 Hoc in perantiquis pariter Ritualium codicibus expresse decernitur, vt ipse testis est Durãtes de officio defunct.

Durant. in Ration. de off. def. l. 7.

Episcopos præsertim, ac sacerdotes suis ornamentis amictos sepeliri canon præcipit.

vbi hæc habet: *Clerici vero, si sint ordinati, illis indumentis induti sint, quæ requirunt ordines, quos habent: si vero non habent ordines sacros, more laicorum sepeliantur. Verumtamen licet in alijs ordinibus propter paupertatem hoc sæpius omittatur, in sacerdotibus tamen, & Episcopis nullo modo prætermittendum est. Vestes enim sacerdotales virtutes significant, cum quibus præ cæteris sunt Domino præsentandi.* Sacerdotalium autem vestium, siue Pontificalium appellatione non ipsa tantum indumenta importari videntur, sed cætera quoque ornamentorum genera, quæ ordinibus congruunt, vt calix, crux, annulus, baculus pastoralis, cum quibus singulis Pontificiæ cathedræ, vel tituli insignijs Episcopos complures tumulo illatos fuisse legimus.

Sacerdos cum cruce, & calice sepulchro conditur.

Sur. t. 6. 3. Dec

7 Quis vero nesciat sanctissimi Episcopi Birini corpus sacerdotali habitu superamictum, appositaque pectori cruce vna cum calice, annulo quoque Episcopali splendide exornatum fuisse, vt Surius in eius vita his verbis refert: *Inuenere corpus Episcopi integrum cum duplici stola, & infula rubra è panno serico, atque cum cruce è metallo cõfecta, pectori eius imposita, denique cum calice ad vmbilicum eius posito.* Et paulo infra de secunda venerandi corporis inuentione loquens, hæc subdit: *Inuentusque est annulus, &c.* Idem quoque in gestis B. Arnulphi Suessionensis Episcopi eumdem apud Surium videre est; illum videlicet pontificalibus de more indumentis coopertum fuisse, annuloq; pontificio insignitum, de quo postea præclarum illud miraculum his verbis recitatur: *Cumque beati viri corpus pro more compositum, & pontificali habitu ornatum in templum illatum esset, veritus frater Euerolphus, ne inter tot promiscuas turbas rapax quispiam aureum annulum à manu eius abstraheret, abstulit illum. Hora autem sepulturæ adueniente, cum vellet annulum digito rursus adiungere, frigida manus, & contracti digiti adeo rigebant, vt id efficere non posset. Ea re amor erga illum fidelium indoluit, orabantque cum gemitu, ne Dominus sineret illud sacrum corpus suo cultu carere. Et ecce illis pie conquerentibus, manus dextera à pectore se erigit, digitos displicat, & diducit, & annulum digito inserendi magnam præbet opportunitatem. Ideo insertum annulum ad pristinum se locum retrahit, & digitos vt antea intra volam contrahit.* hæc ibi.

Episcopus cũ annulo pontificio sepelitur.

Sur. in vit. S. Arnulph. Suessõn. Episc. to. 4. 15. Aug.

Arnulphi cadauer annulũ pontificium porrecto digito prodigiose recipit.

8 Herebertum item Coloniensem Archiepiscopum miræ sanctitatis virum ad Pontificalium infularum præmonstranda insignia, cum baculo pastorali tumulatum fuisse apud Surium inuenies, qui illud potissimum omni admiratione dignum enarrat, eodem baculo, dum è monumento prodiret, Volpertum quendam Tuitiensem abbatem, qui ad eius tumulum tunc orabat, percussum leuiter ab eo fuisse, qua ex visione is insusitato tremore correptus, obseruantioris vitæ proposito sibi posthac consulendum putauit. Plura quidem hic è probatis sanctorum gestis deprompta subtexere potuissemus exempla, eorum dumtaxat, quorum post mortem corpora sacerdotalibus indumentis exculta intra tumulum honorifice recondita fuere: verum vt ex multis pauca interim in medium proferamus: laudabilem hanc Ecclesiæ consuetudinem legentibus contemplandam exhibent gesta sanctorum Gebardi Constantiensis, Annonis Coloniensis, Corbiani Frisingensis Episcoporum, aliorumque pontificali honore præstantium, quæ breuitatis causa, ne lectorem grauemus, consulto omittuntur.

Cum baculo item pastorali Episc. humari soliti.

Surius in vit. S. Hereb. Colõ. Archiep.

9 Demum vt his, quæ de exornandis defunctorum corporibus hucusque enarrata sunt, coronidem imponamus, coronas ipsas adijcimus, quibus è vario florum genere contextis redimiri, atque exornari sacrarum virginum capita in vsu quandoque apud antiquos fuisse ex pia rerum historicarum traditione accepimus. Quod maxime tum deuotionis, tum obsequij gratia in sacratissimo Deiparæ capite seruatum fuisse Damascenus de dormitione Virginis his verbis edocet: *Postquam autem omnes desiderio simul & debito satisfecerunt, & ex multis floribus, varijsque hymnis contextam sacram coronam contexuere, &c.* vt merito virgineum illud sanctitatis caput, cui Deus subditus in terris fieri, & cuius imperio paruulus subiacere dignatus est, merito, inquam, caput in terris redimirent flores, quod in Cælo ipsa coronant sidera, & sol vestit, vt Bernardus ait, quo prophetæ vaticinium adimpleretur: *Et in capite eius corona stellarum duodecim.*

Virgines capite flores coronis redimito tumulantur.

Deipara Virgo post mortẽ multiplici florum serto coronatur.

Damasc. de dormit. Virg.

Ber. ser. in c. 12. Apoc.

Qua-

Comes Alex. Sfortia auream quotannis coronam Virgini offerendã, teſtamento reliquit.

10 Quapropter ſingulari deuotionis erga virginem Deiparam ſtudio his noſtris temporibus præclaræ memoriæ vir comes Alexander Sfortia ad recolẽdam hanc Virginis coronam alluſiſſe viſus eſt, dum ad perpetuã ſuæ erga Virginem obſeruantiæ monimentum reuerendiſsimis Vaticanę Baſilicæ Canonicis, quos ſibi ex teſtamento heredes nuncupauit, legatum hoc præ cæteris caute iniunxit, vt ſingulis videlicet annis ſacram aliquam Beatæ Virginis imaginem ex his, quæ miraculis quondam illuſtriores redditæ vel in Vrbe, vel vbiuis locorum claruerunt, vt eam nimirum corona aurea magni ponderis in capite ſolemni ritu exornarent, quæ ibi iugiter ad Virginis decorem, & pietatis monimentum permaneat: quapropter hoc ipſomet anno 1649. die 9. menſis Iulij ab ſacram noſtram Vallicellanam beatæ Mariæ imaginem, quæ quondam miraculis claruit, ſplendida ex auro magni pretij corona ab Illuſtriſſimis, & Reuerendiſſimis Vgone Vbaldino inter Baſilicæ Vaticanæ Canonicos Decano, & a Præſule Angelo Andoſilla vtriuſque Signaturæ Referendario item Canonico, & S. Philippi alumno, delata nobili muſicorum concentu, & patrum noſtorum, ac magno piorum interuentu ſanctiſſimæ Virgini dicata, & impoſita eſt, illis potiſſimum verbis muſico concentu ſacros poſt hymnos decantatis: *Corona aurea ſuper caput eius, &c. et: Gloria & honore coronaſti eam, & cõſtituiſti eã ſuper omnia opera manuum tuarum, Domine.* En lector vel obiter, dum Virginis caput floribus deuota Chriſtianorum manu redimitum meminimus, ad inſinuanda pia ſtudia, quibus erga Virginem viciſſim inter ſe fideles ſemper decertarunt, hic coronas aureas, quibus pari ſtudio, vt audis, venerandum caput ſingulis annis perpetuo exornatur, haud ingrato præterire ſilentio voluimus. Sed ad noſtra redeamus.

Vallicellanæ Virginis Imago hac Sfortiana corona donatur.

Macrina Nyſ[illegible] fl[illegible] tumu[illegible]da coronatur.

11 Id ipſum quoque venerabili Macrinæ capiti floribus exornando præſtitum fuiſſe Nyſſenus in eiuſdem vita teſtatur, dicens: *Veſtiana proprÿs manibus ornans ſanctum illud caput, &c.* Et quidem perantiquum, recolendumque morem, quo floribus defunctorum olim corpora reſpergebantur, Hieronymus ad Pammachium ſcribens ſatis clare inſinuaſſe videtur: miram enim eiuſdem pietatem commendans, illud ait: *Quod cum cæteri mariti ſuper tumulos coniugum violas, roſas, lilia, floreſque purpureos, & dolorem pectoris his officÿs conſolarentur, ipſe ſanctam fauillam* (Paulinæ videlicet coniugis ſuæ defunctæ) *oſſaque veneranda eleemoſynæ balſamis irrigaret, hiſque pigmentis, atque odoribus foueret cineres quieſcẽtes, &c.* Floribus item ac frondibus non defunctorum dumtaxat fidelium corpora, ſed honoris, & lætitiæ gratia ipſæ martyrum Baſilicæ, ac ſepulcra adornari conſueuerant: cuius rei teſtis eſt Hieronymus, qui Nepotianum magnis ob id laudum præconijs celebrat: *Hoc idem,* inquit, *poſſumus & de iſto dicere, qui Baſilicas Eccleſiæ, & martyrum conciliabula, diuerſis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis obumbrabat.* hæc Hieronymus recolendam Chriſtianorum conſuetudinem his verbis exaggerans.

Hieron. ep. 26. ad Pammach.

Flores quoq; tumulis inſpergi antiquis ſolemne.

Baſilicæ, & ſepulchra martyrum florib. adornantur.

Hier. ep. 3. ad Heliod. in epit. Nepot. Baron. in mart. Rom. die 23. Iunij.

12 Porro primi illi antiquæ probitatis, candidæque fidei Chriſtiani ſuos coronis proſequebantur mortuos, virgines præſertim, & martyres, hanc vnam potiſſimum ob cauſam, vt poſt ſuperata videlicet ærumnoſæ huius vitæ certamina, victores eoſdem è ſeculo in Cælum ſe recepiſſe, impertita capiti corona, quæ victoriæ ſymbolum eſt, conteſtarentur. Notandum tamen eſt, laudabilem hunc Chriſtianorum ritum alienum omnino ab eo extitiſſe, quo gentiles ipſi vtebantur, dum ſuos pariter poſt mortem ambitione ducti corona donabant, & contexta tumulo ſerta affigebant, vt ex duodecim Tabularum lege ſatis aperte conſtat, quæ earum dumtaxat coronarum vſum defuncto impertiendum ſtatuit, quas ipſe ſibi viuens honeſto virtutum cultu promeruiſſet. Sed legis hic verba excipiamus: *Qui coronam parit ipſe pecuniaque eius, virtutis ergo arduitor, ipſique mortuo, parentibuſque eius, dum intus poſitus erit, foriſque feretur, ſine fraude impoſita eſto.* Germanus vero ſenſus eiuſmodi verborum legis Ioanne Azor in ſuis moralibus inſtitutionibus exponente, hic eſt, *vt eas nimirum,* inquit, *coronas ad funera adhiberi permittatur, quas quiſque, vel per ſe ipſe, vel per ſeruos, equoſque ſuos virtutis ergo in publicis ludis, certaminibuſque ſibi peperiſſet;* ac

Myſtica mortuos coronandi cauſa.

Alia ratione ducti ſuos mortuos Chriſtiani coronãt alia ſuos ethnici.

Lex 12. Tab. nõ niſi ſuam cuiq; propria virtute partã coronam in morte concedit.

Azor. inſt. mor. to. 1. l. 6. c. 63.

Corona virtutis præmium sepulchris olim affixa.

de si lex dicat, tanquam præmium virtutis victoribus proponantur coronæ in sepulchris eorum, qui easdem consecuti sunt. Pecuniæ autem nomine ibidem, vt quidam interpretantur, *equi, & serui* intelliguntur. Porro verbum illud iam antiquatum *arduitor, antiquum vtique verbum est* (inquit Azor) *ab arduo*, siue *adduo*, idem *plane significans quod addo*. hæc ille: hanc autem, quam protulimus, legem Plinius quoque recitat.

Plin. l. 21. c. 3.

Antiquissimus feretra & vrnas coronandi mos.

Eurip. in Orest. Phœniss. & Hercul. fur. Aristoph. in Concion. Pind. in Nem. od. 4. Soph. in Electr. Plutarch. in Numa. Pericl. Timol. Pelop. Marcel. Phil. Lucian. de luctu. Dion. Halic. l. 11. in fun. Virg. Herod. l. 4. de Anton. Cic. l. 2. de leg. Virg. l. 6. Aeneid. Plin. l. 21. c. 3. Val. Max. l. 5. c. 1.

13 Et vt nonnulla hic, quæ ad instituti propositum faciunt, in lectoris gratiam exponamus: mos quidem antiquis extitit, non defunctos dumtaxat coronandi, verum & feretra, rogos, vrnas, ac sepulchra, & demum coronati ipsa prosequi funera consueuerant: Nempe, vt aperte in sua Pædagogia Clemens Alexandrinus innuit, ad significandam subacti nimirum seculi victoriam, quod & Chio ad Platonem scribens ijsdem plane verbis asserit, vt apud Suidam, & in Epicteti responsis ad Imperatorem Adrianum videre est. Quo item Hieronymus respexisse videtur, cum ad Marcellam de obitu Leæ, notæ sanctitatis viduæ scribens, hæc ait: *Vniuersorum gaudijs prosequenda, quæ calcato diabolo, coronam iam securitatis accepit.*

Hier. ep. 24.

Superstitiosū ac gentilicium coronarum morem Christiani improbant.

Clem. Alex. c. 8. Tertull. lib. de cor. milit. c. 16 Plin. l. 21. c. 3.

14 Hunc tamen morem a gentilibus frequenter vsurpatum, & superstitiosis eorum cæremonijs respersum haud ratum, acceptumque Christiani habuere, vtpote qui omnipotenti Deo omnimoda cordis puritate inseruientes, ne quid vlla ex parte immundum in religionem, eiusque cultum, ac in mores obreperet, omni adhibito studio præcauebant, quoniam & Dijs coronæ ritibus quibusdam adhibitis, Tertulliano teste, consecrabantur, &, vt Plinius ait, *Deorum honos erant, & larium publicorum, priuatorumque, ac sepulchrorum, & manium.* Et vt perátiquus ille poeta apud Stobæum exponit, coronatione, & delibutione cadauerum, sympoſia, siue beatorum conuiuia designabantur, ad quæ suos proficisci defunctos existimabant: veteres enim gentiles coronatos pariter, & vnguentatos solemnibus interesse conuiuijs consueuisse haud cuiquam, vt putamus, ignotum est.

Coronatio cadauerum sympoſia beatorū apud ethnicos designat.

15 At Christiani mortuos, quos inter certaminum agones merito desudasse sciunt, in victoriæ signum coronant: in Cælo enim immortales post mortem sancti de manu Dei coronas ambiunt: victoriales autem coronas, de quibus nūc sermo incurrit, vix vllus est ex tot sanctorum patrum numero, qui ne dum gentilibus, imo neque ipsismet Christianis militibus aliquando improbandas esse affirmare ausus fuerit; vnum dumtaxat Tertullianum excipiendo, in hac potissimum re, vt in alijs quammultis pertinaciter delirantem.

Coronatio mortuorū Victoriam huius seculi apud Christianos designat.

Coronæ militi ab Ethnicis Imperatoribus dari solitæ non respuendæ.

16 Quam vero mordicus ipse præ omnibus Tertullianus institerit, vt coronę, quas Imperatoris liberalitas vltro donabat, a Christianis militibus omnino respuerentur, velut quid redolens superstitionis errorē, ex ipsiusmet verbis in libro, quem scripsit de Corona militis, videre est, vbi isthæc: *Proxime facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum, expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis Dei miles, cæteris constantior fratribus, qui se duobus Dominis seruire non posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu otioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorum relucebat. Denique singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus in nostrum. Tribuno defertur: & persona iam ex ordine accesserat; statim Tribunus, cur, inquit, tam diuersus habitu? Negauit ille cum cæteris sibi licere. Causas expostulatus: Christianus sum, respondit. O militem in Deo gloriosum! Suffragia exinde, & res apud acta, & reus apud præfectos. Ibidem grauissimas penulas posuit, reuelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absoluit, terræ sanctæ insistere incipiens: gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit, laurea & de manu claruit. Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus de Euangelij paratura succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrij candida laurea melius coronatus, donatiuum Christi in carcere expectat.* hæc Tertullianus, qui militis Christiani facinus tanquā egregium prædicat, licet haud vlla prorsus necessitas militem ad id præstandum ob Christianæ fidei cōfessionem compelleret; nam nulla idololatriæ labes facinori tunc temporis inerat.

Poeta apud Stobæum.

Tertullianus perperam eas reprobat.

Baron. anno 201. n. 2. n. 1.

Miles Christianus coronam à Principe gentili oblatam imprudenter reijcit.

Laudatur à Tertulliano.

17 Et quidem reliqui Christiani quod a milite tunc minus caute gestum fuerat, haud approbarunt, immo potius tanquam futuræ in Christianos persecutio-

A prudentioribus tanquā occasionem persequendi Ecclesiam gentilibus frustra dedisse reprehenditur.

cutioni, quæ paulo post oborta est, aditũ aperuerit, summopere detestati sunt, vt ex ipso Tertulliano constat, his quidem verbis: *Exinde sententiæ super illo nescio an Christianorum, non enim aliæ ethnicorum, vt de abrupto & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus, nomini negotiũ fecerit: Solus scilicet fortis inter tot fratres commilitones, solus Christianus. Plane superest, vt etiam martyria recusare meditentur, qui prophetias eiusdẽ Spiritus sancti respuerũt. Mussitant denique tam bonam & longam sibi pacem periclitari. Nec dubito quasdam scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugæ accingi de ciuitate in ciuitatem: nullam enim aliam Euangelij memoriam curant. Noui & pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos.* Hæc sunt delirantis iam, immo a recta fide penitus naufragantis Tertulliani verba, quibus primum Ecclesiæ Romanæ refragari, quod solent hæretici, audacter non desinit, vbi ipsummet Victorem summum Pontificem aculeatis dictis perstringit, vtpote qui iam Montani hæresim ab ipsa Petri cathedra damnauerat, in quam ille miserrime prolapsus, errores, quos hauserat, tuendos, propugnandosque susceperat, & demum Catholicæ Ecclesię populum vna cum Pontifice carpit: *Quod*, vt inquit Baronius, *persecutionis tempore fugiendum esse, non autem negandum contenderent, secundum consilium Domini, dicentis: Si persecuti vos fuerint, de vna ciuitate fugite in aliam.*

Tertulliani iam Montanistæ in orthodoxos delirium.

Baron. t. 1. Ann. 201. n. 4.

Matth. c. 10.

18 Quoniam vero de militari corona meminimus, quam quidam perperam respuẽdo persecutioni causam dedit, repetendum est, haud vllã idololatriæ, aut superstitionis labem coronis hisce militaribus adfuisse, ob quam eas Christiani respuere, ac declinare cogerentur, sed totũ ab ipsa Tertulliani pertinacia prouenisse asserendum est, qui solus impugnare, quod Ecclesia non damnabat, & defendere, quod illa impugnabat, stomachabundo furore non destitit: sed Baronium hic quæso ad rem præsentem audiamus, vbi de Tertulliano loquens, hæc ait: *Et quod ab Ecclesia Catholica semel desciscens, in eamdem immortale iurasset bellum, inde accidit, vt quod Catholici improbarent, ipse mordicus defenderet, vt de milite illo accidisse vidimus, qui noluisset, vt alij quoque Christiani milites faciebant, lauream, donatiuum accepturus, in capite gestare. Non sane ex idolo eam sumebant, vel illi eam postea offerebant: nulla cum ea thuris oblatio, vel alia intercedebat superstitiosa libatio: nihilque aliud illa præseferebat, quam insigne victoriæ, qua quidem, nec qui tunc aderant, nec qui alias sub alijs Imperatoribus militassent, abstinuerint vnquam, nec quod vnus hic fecit, ab aliquo alio milite Christiano aliquando factum esse aliquod exemplum præcesserat, quo ea de causa miles aliquis videretur subijsse martyrium. Nam alias cum ouantes, tum etiam triumphantes venerant cum Imperatoribus milites Christiani, & vbique sicut cæteri laureati: quod à nemine illis datum est crimini; cum tamen certum sit, Christianos non paruo numero (quod & ipse Tertullianus in Apologetico testatur) in castris militare consueuisse. Legionem certe Fulminatricem dictam ex Christianis fuisse refertam suo loco narrauimus. Nec rursus eam ob causam, quod laurus Apollini, myrtus Veneri diceretur esse dicata, ex ijs coronari vetitum erat; nam ea ratione, nec ad vllum vsum Christiani elemẽtis (quod deridet Augustinus scribens ad Publicolam) nempe terra, quia Cereris, mari quod Neptuni, aëre quia Iouis, igne quia Vulcani esse dicerentur; nedum ijs arboribus, alijsque plantis, & animalibus Dijs dicatis vti valuissent: quod asserere insania plane videretur; cum alioqui etiã idolothyta nulla facta disquisitione manducare concesserit Apostolus, dum nullum scandalum immineret. Quod & dicendum de laurea: nam cum nullus pateretur offensam, quod omnes æque incederent laureati, frustra, atque superflue id ab eo milite tentatum esse videri poterat.*

Tertulliani proba improbandi, & reproba probandi peruicacia.

Castigatio militis Christiani coronã ab Imperatore ethnico ob latam frustra respuentis.

Legio Christianorũ Fulminatrix sub Ethnicis Imperatoribus militabat.

Aug. ep. 34.

Insania est, aliquid ideo reijcere, quia illud olim Idolis erat sacrũ.

19 Idẽ Baronius deinde discrimẽ assignans, cur Christiani abstinerẽt a coronãdis domorum postibus, & lucernis accendẽdis in publica signum lætitiæ, hæc subinfert: *Sed & his adijcimus non eamdem fuisse rationem lætitiæ causa domus postes coronare, vel lucernas accendere, quod Christiani facere detrectarent, & coronas victoriæ insigne milites ferre: nam illud erat voluntatis non necessitatis commune omnibus; sed vt idem Tertullianus ait, ex cuiusque pendebat arbitrio, qui eo obsequio adulari cuperet Imperatori. At militaris corona erat eius temporis necessarium capitis ornamentum: eo enim nobili insigni victoriæ, sicut & gladio accinctos ad victoriæ præmium capessendum milites progredi necesse erat. Atqui Tertullianus cũ tam vehementem, fortemq; pro eo instituerit defensionem, eo erroris quoque miser prolapsus est,*

Christiani alia adulandi Principi triumphãti signa præter gestationẽ coronæ exhibere renuunt.

Tertull. de cor. mil. c. 11.

est, vt negaret Christianum hominem posse fide salua militem agere. hæc ex Baronio, vel obiter lectori exposuisse sufficiat, iam vero ad nostra redeamus. Demum (vt coronis insistendo finem enarrationi faciamus) ipsa martyrũ sepulchra a Christianis olim coronari consueuerant, vt locupletissimi testes sunt Paulinus, Gregorius Turonensis, & alij. Qua etiam de causa ille apud Christianos mos inoleuit, vt laurum in sepulchralibus vrnis apponerent; eo quod videlicet frondibus nunquam emarcescentibus perpetuo virescat, & vt Plinius ait, *triumphis arbor hæc proprie dicetur*. Sed hæc in alium locum discutienda remittimus. Interim vero quæ diximus, magis infra exponendo patebunt.

Baron. t. 2. ann. 201. n. 16 17.

Greg. Tur. de Homer. SS. mart. l. 2.

Cur lauri folia in sepulchris.

Plin. l. 15. c. 30

CAP. XXVI.

Dissecta Martyrum corpora collectis & in vnum compositis membris tumulo inferuntur.

1 HRISTIANI vtpote graui olim, atque oneroso Mosaycæ legis, ac cæremoniarum eius iugo exempti, & a vano, futilique gentilitiæ superstitionis cultu immunes singulari ipsius Dei beneficio redditi, cum probe nossent, quod Hieronymus ait, *Samaritanum, & Iudæum esse, corpora mortuorum pro immundis habere*, ac proinde haud quemquam contactu, aut præsentia eorumdem pollui, quorum pretiosa in conspectu Domini mors est, maximum iugiter deuotionis studium beatorũ martyrum fouendis, curandis, tumulandisq; corporibus adhibuere. Olim quippe, vt diserte Basilius asserit: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticinia habebantur abominationi: contra, mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ sanctorum eius*. Et infra: *Nunc ossa martyris quisquis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps*. Tanti autem pretij hoc pietatis obsequium, quod defunctis impenditur, apud Christianos extitit, vt nullatenus extinctorum hominum cadauera immundum quid rati, ex laudatissima primitiuæ Ecclesiæ consuetudine, ipso Dionysio Areopagita teste; in excolendis Christianorum funeribus *primo quidem antistites, inde reliqui omnes, qui aderant, mortuos osculo, & complexu salutare consueuerint*, ἀσπάζεσθαι τοὺς κεκοιμημένους.

Cadauera immunda & abominationi ab Hebræis habita sunt.

Ep. 53. ad Rip.

Psal. 115.

Cadauera martyrum pretiosa & sanctificationem participantia a Christianis habentur.

Basil. sup. cit.

Dion. Areop. Hierar. c. 7.

Osculis, & amplexibus cadauera [illegible] hominũ venerantur.

2 Quo igitur animi studio, quibus manuum obsequijs eos potissimum prosecutos fuisse credere par est, quos tanquam dignissimos Christi martyres venerabantur, & quorum sacras reliquias vti laborum omnium, ac certaminum, quæ hic subierant, participes, immortalitatis laurea donandas, certissime sciebant. *Corporibus enim omnium*, vt Cyprianus ait, *qui glorioso exitu mortis excederent, vigilantiam, & curam propensiorem impertiebantur*. Et vt Pius sanctissimus Pontifex ab ipsa Petri cathedra docuerat, *sanctorum martyrum corpora, sicut Dei membra curanda esse non ignorabant*.

Martyrum præcipue corpora, vt membra Christi honorant.

Cypr. ep. 37.

3 Hinc iure merito pia eorum Christianorum studia magnis a Chrysostomo laudibus celebrantur, *qui Antiochiæ*, vt ipse ait, *post beatam illam cædem, etiam cum salutis periculo athletas illos optimos rapuerunt etiam ipsi viui martyres, vt eorum reliquias curarent decenter*. Quid enim homine Christiano dignius excogitari potest, quam eos certatim honoribus, & obsequijs prosequi, quos perenniter cum Christo victuros Christiana humanis mẽtibus fides suggerit? Quapropter ipsemet mortis eorumdem dies solemni ritu, festiuoq; gaudio ob immortalitatis spem concelebrabatur, vt Origenes acutissimus ingeniorum arbiter hunc in modum optime philosophatur: *Diem*, inquit, *mortis celebramus; quia non moriuntur hi, qui mori videntur; propterea & memorias sanctorum facimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis confirmationem in fide postulantes*. hæc ille.

Insigne Antiochensium in martyrum reliquijs honorandis studium.

Chrys. in SS. mart. Iuu. & Max.

Cur dies obitus sanctorũ festiuo ritu celebretur.

Orig. lib. 3.

4 Cum igitur adeo soliciti Christiani omnes extiterint in curandis, componendis, exornandisque iugiter beatorum martyrum corporibus, futuram vtique exhibitis huiuscemodi signis resurrectionem protestabantur, maximum tamen

Præcipuum in [illegible] dispersis martyrum membris [illegible] fidelium studium.

men

men adhibere ſtudium haud vnquam deſtitere in ſanctorum martyrum diſſectis, proiectiſque huc illuc membris diligenter primum conquirendis, colligendiſque, ac demum iiſdem inter ſe officioſa coaptandis, componendiſque manu. Quod quidem Prudentius in ſuo Periſtephano hymno de Hippolyto illis verbis innuit:

Prudent. in Periſtephano.

Cumq; recenſitis conſtaret partibus ille
Corporis integri, qui fuerat numerus.

Id autem euidentius ſanctiſſimi Conſtantij Epiſcopi Peruſini acta apud Surium deſcripta teſtantur, quæ legētibus iſthæc perhibent: *Quod illi Dei mandatum exhaurire cupientes, quæ primum ſeſe obtulere arbores, ex his ligna incidunt, in eaque ad feretri formam conſtructa corporis primò truncum imponunt, deinde huic caput ſacratiſsimum, quam maxime poſſunt, accōmodate annectunt.* Idem apud Adonem de conſpicuo inter martyres Petro Alexandrino Epiſcopo in hæc plane verba legimus; *Declinantes itaque triumphale funus, ſacrum caput ceruici apponentes, &c.*

Sur. t. 1. 9. Ian.

Ado de S. Petro Alex. 26. Nouemb.

4 Porro illud celebre, ac memorandum iugiter eſt, quod de venerabili Staniſlao Cracouienſi Epiſcopo legendum acta eiuſdem hunc in modum exhibent: *Canonici Cracouienſes ſparſa membra nocturni de Cælo ſplendoris indicio colligunt, & ſuis locis apte diſponunt, quæ ſubito inter ſe copulata ſunt, vt nulla vulnerum veſtigia extarent.* Vides hinc quam impenſe beati martyres charitatem, atque vnitatem dilexerint, qui quælibet tormentorum genera ſubire, & gladios, beſtias, ignes pati maluerunt, quam ſemel a Chriſti charitate excidere, ac ſeiungi & ab eius fide diuelli; clamabant quippe cum Apoſtolo: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an perſecutio, an gladius?* O vinculum charitatis animos inuincibiliter vinciens. Hoc vno amoris nexu vincti Chriſto tanquam capiti membra ita cohærebant, vt vel gladio receſi, ac mortui ipſam ſe diligere vnitatem, & a Chriſto, & ab Eccleſia ſeiunctionem odiſſe penitus comprobauerint, dum corporis membra etſi carnificum manu reſecta, & ſparſim plures in partes diuiſa, haud permanere ſeiuncta ad fidei vnitatem fidelibus commendandam inſigni miraculo paſſi ſunt.

Staniſlai mēbra diſperſa colliguntur, & inter ſe prodigioſe coaleſcunt.

Act. S. Staniſl. Epiſc. Cracou.

Apoſt. ad Rom c. 18.

Februniæ cōciſa membra a fidelibus ſtudioſe compoſita humantur.

Idem plane reliquijs ſanctæ Februniæ in M.S. eiuſdem actis Cod. S. Petri contigiſſe narratur: *Tunc leuantes corpus ſanctæ Februniæ cum magno ſtudio poſuerunt in lectulo, & ordinabant membrum ad membrum, vnumquodque ſuo loco.* Quapropter vt in ſacris frequenter Cœmeteriorum ſepulchris videre eſt, obtruncata beatorum martyrum membra ſimul compacta, ſuiſque aptata locis, ac tumulo pia fidelium manu recondita inter perſcrutandum reperiuntur.

M. S. Cod. S. Petri.

5 Sanctorum quippe martyrum reliquiæ haud vlla impiorum hominum, aut temporum iniuria abolentur, immo tunc magis condi, & condiri quodāmodo ac perennari videntur, cū maiori conatu impiæ perſecutorum manus inſilientes, eadem diſcerpere, perfringere, ac demoliri ſatagerunt, ſacrarum enim paginarum teſtimonio, *Cuſtodit Dominus omnia oſſa eorū, vnum ex his non conteretur.* Quapropter atteri quidē, & Deo permittente cōculcari, ſed minui, ſed aboleri eodem cuſtodiente nequaquam poſſunt. Nonne Ignatij Epiſc. Antiocheni nobiliſſimi inter martyres oſſa, quæ in Rom. Amphitheatro leonū ac beſtiarum dentibus cōtrita quōdam fuere, decorē inde ac ſplendorem potius, quam contumeliam, ac ſi contuſa frumēti grana, retulerunt? quippe tunc maxime martyris oraculū adimpletum eſt, qui dum Romam mortē afficiendus, ad beſtias iam damnatus properaret, tranſmiſſa eoſdē Romanos epiſtola præueniens, edixit: *Vtinam fruar beſtijs, quæ mihi ſunt præparatæ, quas oro & mihi velociores eſſe ad interitum & ad ſupplicia & allici ad comedendum, ne ſicut & aliorum martyrum non audeant corpus attingere, quod ſi venire noluerint, ego vim faciam, ego me vrgebo vt deuorer. Ignoſcite mihi filioli, quid mihi proſit, ego ſcio.* Vide alacritatem animi ad necem properantis, qui inſuper, vt Hieronymus ait: *Cum iam damnatus eſſet ad beſtias, & rugientes leones audiret, ardore patiendi ait: Frumentum Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, vt panis mundus inueniar.* Oraculum Dei, vox martyris extitit: eius quippe oſſa adeo ad viuum intuentibus panis formam exhibent, vt quiſquis oculis rem deprehenderit, hærebit profecto, oſſa ne ſint, an candidi potius fragmenta panis, quod in quadam ſacrorū oſſium particula videre eſt

Nulla vis martyrū reliquias abolere potuit.

Pſal. 33. 21.

Ignatij martyris patiendi pro Chriſto ardor.

Ignat. ep. ad Rom.

Hier. lib. de ſcript. Eccl.

Frumentum Chriſti ferarū dentibus molendum ſe vocat.

est, quæ in nostra Vallicellana Ecclesia ab eiusdem sepulchro Pauli Quinti Pont. Max. auctoritate desumpta asseruatur, cum pars altera ad Panormitanam vrbem, vbi in eius honorem a nostræ Congregationis patribus Ecclesia dicata est, transmissa fuerit. Porro in sacrorum ossium monimentum Martha Marchina singularis eloquentiæ virgo velut altera Maria Moysis soror sacri cantici carmen hoc cecinit, quod lectori hic exhibemus:

Et vere nunc ossa eius similitudinem panis referunt.

Pars ossis fuerat, sacri nunc aspice panis
Perspicuo gemmæ conditur in gremio.
Dente leo has Christi fruges cõtriuit, easdem
Igneus imbutus sanguine coxit amor.
Ambigis? Nũc iterũ viuos cõcrescere in artus
Aspiciens dices: hic modo panis erat.

En rem, amice lector, non tam oculis ac manu, quam fide, atque auribus deprehendendam, & a pia muliere eleganti carmine expressam hic tibi contemplandam offerre volumus. Sed iam ad nostra redeamus.

6 Quoniam vero hic de conscissis ac mutilatis beatorum martyrum corporibus mẽtio agitur, de eorumdem quoque martyrum membris ferro interdum ignominiæ causa notatis, vel obiter opportunus sermo occurrit. Ab antiquis enim tẽporibus cum acrius gentilium in Christianos rabies recrudesceret, quæuis tormentorum genera ad eosdem excruciãdos, & ignominia pariter afficiendos studiose adhibebantur; quamobrem eos, quos gladio non animaduertebant, ad maiorem pœnam notas eorumdem membris inurendo, vitæ, immo potius probro ac ignominiæ reseruabant: barbari quippe homines in hoc Cassium ferum illũ tyrannum æmulari videbantur, qui cum varia pœnarum genera in degeneres milites excogitasset, illud præ cæteris solemne erat, vt desertoribus nonnullis manus excideret, alijs crura ac poplites, vt Vulcatius refert, ferro incideret: *Maius exemplum esse*, dicens, *viuentis miserabiliter criminosi, quam occisi*. Quam crudelitatem Maximinus ille hominum sceleſtissimus prosecutus est, qui confessoribus Christi eiuscemodi contumeliam intulit, vt dextero nimirum oculo effosso, & sinistro poplite succiso eosdem ad metalla damnaret: quos postea Constantinus Aug. cum fidem Christi amplexatus fuisset, ab exilio reuocatos benigne admodum, tanquam victores e bello cum triumpho vulneribus saucios, ac stigmatibus insignitos redeuntes, non solum gratulabundus excepit, sed cum subinde sanctissimi ijdem patres ad Concilium Nicænũ ipso euocante se cõtulissent, stigmata, quæ pro fide glorioso mentis ambitu susceperant, condigno honore recolens, os vulneribus reuerenter admouit, & veluti sacrum quid vltro exosculari voluit, vt ipse testis est Theodoretus, qui eosdem donis ab eodem munificentissime cumulatos, & omni obsequio affectos fuisse in hæc verba describit: *Iussit, vt sedes multæ pararentur, quo illis pariter omnibus epulum daret: qui autem erant illustriores, eos suæ ipsius mensæ fecit participes, alios vero ad alias dimisit mensas, & cum videret dexteros oculos quibusdam effossos, intellexissetque, quod constantia pro pietate eam cladem illis attulisset, labra vulneribus admouit, pro certo persuasus osculo se inde benedictionem hausturum esse*. Quibus hæc ad rem subdit Baronius: *Eiusmodi insigne Constantini pietatis officium iterum ab eo exhibitum, tum in aduentu ipsorum Episcoporum, tum cum ijdem postea recessuri essent, ab Eusebio silentio fuit prætermissum, quod Arrianus ipse, vtpote nequam oculus orthodoxorum constantiæ inuideret, quæ præsertim suggillasset ipsius ignauiam, quod in persecutione negasset*.

Notæ, ac stigmata Christianis in contumeliam inurebantur.

Maius supplicium viuentis miserabiliter, quam occisi.

Vulcat. apud Baron. t. 2. an. 171. n. 6.

Constantinus Augustus notas, ac vulnera Sanctorum exosculatur.

Theod. lib. 1. c. 11.

Baron. to. 3. an. 325. n. 19.

7 Hæc quippe vulnera, ac cicatrices spectaculum Cælo dignum, hæc nobilis confessorum Christi corona, hoc perenne decus, hoc insigne plane admirandum; plagas videlicet & stigmata pro Christo in corpore mortali circumferre, & membris notas inflictas gestare: *Videbantur enim*, vt Tertullianus ait, *sibi de vulneribus formosiores*. Corporis quippe, ac membrorum integritas in confessoribus Christi, haud fidei ipsius integritatem, illibatamque virilis animi constantiam, sed eandem conscissam, ac labefactatam designabat. Hinc Potamon ille insignis inter Christi confessores, eiusmodi vulnerũ characteribus pro tuenda fide notatus, cum in concilio, quod apud Tyrum aduersus Athanasiũ hæreticis adnitentibus coactum fuerat, & in quo Arriani, & Eusebius Cæsariensis eorumdem signifer non omnem non mouebat lapidem aduersus sanam

Insignia gloriæ, ac decora à Sanctis vulnera & cicatrices pro Christo æstimantur.

Tertullian.

Potamon pro fide oculo priuatus.

Atha-

Athanasij fidem, Potamon, inquam, cum Athanasium Alexandrinum Episcopum, ac si reum in Concilio stantem, Eusebiũ vero perduellem, tanquam iudicem throno residentem contemplatus fuisset, religionis zelo exardescens, acribus eundem verbis increpauit: *Erat enim*, inquit Epiphanius, *vir liberum habens os, qui nunquam personam alicuius suscepit, oculo enim in persecutione propter veritatem orbatus fuerat. Hic cum vidisset Eusebium sedentem, & iudicantem, Athanasium stantem, superatus tristitia, & lacrymans ob ea, quæ aduersus veritatis professores fiunt, inuectus est voce magna contra Eusebium, & dixit: Tu sedes Eusebi, & Athanasius innocens stans à te iudicatur, qui talia tulerit? Dic mihi tu: Nonne mecum fuisti in carcere tempore persecutionis, & ego quidem oculum amisi pro veritate, tu vero nihil mutilatum in corpore habere videris, neque testimonium propter confessionem tribuisti, sed stetisti viuens nulla parte detruncata. Quomodo discessisti è carcere, nisi quod promisisti ijs, qui necessitatem nobis prosecutionis intulerunt, id quod nefarium est, te facturum esse, aut sane fecisti.* hæc Epiphanius de venerandis confessorum cicatricibus, quæ illis haud probrum, sed decorem, ac gloriam contulere, & quibus ijdem tanquam insertis gemmarum monilibus exornabantur, ita vt vnusquisque eorum vna cum Apostolo diceret: *Ego stigmata Domini mei in corpore meo porto.* Absit quippe, vt de militis vulneribus saucij e prælio redeuntis virtute ambigatur, haud fieri potest, vt qui vulnera & cicatrices domum reuehit, segnis ac formidolosus pronunciandus sit, vtpote qui in acie perstitit, qui cum hoste palam congressus est: *Vulnera enim*, vt Cassiodorus ait, *opinio inseparabilis sine assertore præconium, propria lingua virtutis, quæ licet ad præsens periculum ingerant, reliquum tamen vitæ tempus exornant; egens enim est adstipulatoribus corpus illæsum, quærit alios, qui visa diuulgent; de fortitudine vulneribus probata non ambigitur.* Ita plane confessorum, ac martyrum stigmata fidem Christi, ac Christiani pectoris constantiam non indicant, sed oculis ingerunt, sed auribus loquuntur.

Epiph. ser. 68.

Idem exprobrat ignauiã Eusebio fidẽ, ne mẽbro gloriose mutiletur, neganti.

Baron. t. 3. an. 335. n. 8.

Ad Gal. c. 6.

Vulnera militum signa virtutis illorum.

Cassiod. lib. 8. var. c. 10.

8 Hoc vero nobili probro ac contumelia Flauianus martyr dignissimus sub impio Iuliano Apostata affectus est, qui cum generis nobilitate inter Romanos præstaret, ab eodem seruilibus notis pro Christo inuri meruit, de quo isthæc in Martyrologio Romano: *Romæ S. Flauiani expræfecti, qui sub Iuliano Apostata pro Christo inscriptione damnatus, & ad aquas Taurinas in exilium missus, illic orans spiritum Deo reddidit.* En vt vides nobile pœnarum genus, quo Christiani tum martyres, tum cõfessores nobilitate conspicui afficiebantur, vt Baronius in suis ad mart. notis in hæc verba enarrat: *Eiusmodi ignominia affici solitos Christianos confessores docet Pontius Diac. in vita sancti Cypriani dum ait: Quis denique confessores frontium notatarum secunda inscriptione signatos, & ad exemplum martyrij superstites reseruatos, incentiuo tubæ cælestis animaret. Hæc ille. Seruorum vultus inscribi solitos testatur Plin. lib. 18. cap. 3. & alij, vt Varro lib. 1. de re rustica. Seruos pœnæ etiam, vnde Suet. in Caio c. 27. ait: Multos honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis ad metalla, & munitiones viarum, aut ad bestias condemnauit. De seruo hisce notis deformatẽ meminit Valer. lib. 6. c. 8. Dicebantur eiusmodi serui stigmatici, sic apud Dionem histor. Rom. lib. 97. Itemque aliquando litterati, & inusti. Erat itaque inscriptio antiquum genus supplicij, quo summa irrogabatur ignominia, cum liberi hominis facies atris notis perpetuo mansuris profundis characteribus incideretur. Meminit eius supplicij Seneca lib. 3. de ira c. 3. cum ait: Varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, &c. sed frequentius de benef. lib. 4. c. 137. & 138. vbi de inscriptione, qua Philippus Rex ingratum hominem notandum esse præcepit.* hæc satis erudite ad rei propositum Baronius.

Flauianus primariæ nobilitatis vir ab Apostata Iuliano notis seruilibus pro Christo inuritur.

Mar. Rom. die 22. Decemb.

Baron. in not. ad mar. loc. sup. cit.

Seruorum vultus inscribi soliti.

Caligula multos nobiles notis inustos ad metalla condemnat.

Inustio frõtis antiquum supplicium.

9 His nunquam satis laudandum clementiæ ac mitis animi exemplar a Constantino Augusto præstitum subtexit, dum pœnalibus eiusce modi notis plecti reorum vultus, ac rigari mitissimus princeps sanctione edita prohibuit, sed ipsum interim Baronium isthæc enarrantem audiamus; *Constantinus Imp. eiusmodi vultus deturpationem lege vetuit, sic rescribens ad Eumelium: Si quis in ludũ fuerit vel in metallum pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur; dum & in manibus, & in suris possit pœna damnationis vna scriptione comprehendi: quo facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis cælestis est figurata, minime maculetur*

Constantinus Augustus sanctione edita reorũ vultus inscribi stigmate vltra prohibuit.

tur lib. 2. de pœn. Cod. Theod. Theophilus Imperator hæreticus iconoclaſta abolitam, antiquatamque pœnam reſtituit, hiſce non dicam ignominiæ, ſed præclariſſimæ laudis notis rigauit vultus SS. martyrum Theophanis, ac Theodori fratrum, quos Methodius illuſtris confeſſor, qui ob Chriſti fidem ab eodem Imperatore tenebatur ſepulchro incluſus, per fidelem internuncium his ſalutauit iambus:

Quorum libris ſcripta ſunt in cæleſtibus
Nomina, piæque frontes compunctæ notis:
Hos, qui ſepultus ante funus eſt ſuum,
Vinctos ſalutat, & ipſe vinculis grauis.

Hæc apud Georg. Cedr. in compendio hiſt. in Theoph. Comminatus eſt Theodoricus Rex Italiæ Opilioni, & Gaudetio viris clariſsimis, inſcribendas notis eorum frontes. Boeth. de conſol. proſ ap.4. Thracibus vero notæ in facie ſcriptæ erant in ſignum nobilitatis: vnde in prouerbium adductæ Thraciæ notæ, vt ex Herodot. not. Cœl. Rodig. lect. antiquar. lib. 7. c. 31. Meminit de Thracijs notis Valer. lib. 9. c. 42. extr. Dacos ac Sarmatas ſolitos fuiſſe ſuas frontes notis inſcribere, auctor eſt Plin. lib. 22 c. 1. Stigmata fuiſſe & Britonum inſignia teſtatur Tertull. lib. de virg. velan. Fuerunt & Syri ſtigmatici: non tamen in vultu, ſed in vola manus, vel in ceruice (vt tradit Lucianus in Dea Syria) ſtigmata incidebant. Hucuſque de pœnalibus ſtigmatum notis dedecoris cauſa infligi conſuetis Baronius. Sed iſthæc ad perennem ſanctorum Martyrum gloriã, & ad triũphi pompam hic commemorare voluimus, quippe qui pro fidei confeſſione his cohoneſtati magis, & inſigniti, quam deturpati, quod iam de Thracibus enarratum eſt in ſignum nobilitatis, ſpectaculum facti Angelis, & hominibus, hęc, quæ gaudentibus animis acceperant, ſecum iugiter circumferebant, vt in eorumdem facie patentibus notis inuicta Chriſtiani pectoris conſtantia, & fidei imperterritæ gloria legeretur, & hæ haud Thracum, immo nobiles Chriſtianorum notæ qualibet triumphi pompa clariores totam Eccleſiæ faciem illuſtrarent. Sed iam a vulneribus martyrum ad ſacra eorumdem funeralia tranſeamus.

[Margin: Theodoricus Rex Opilioni & Gaudentio ſtigmata in facie minatur]

[Margin: Thraciæ notę quæ dicantur]

10 Chriſtiani quippe, qui ipſa martyrum ſtigmata, quibus, dum adhuc viuerent, inſigniti fuerant, adeo impenſe colebant, eorumdem funera pari honore proſequentes, haud minus ſe pios ac laudabiles erga inuictos Chriſti martyres pro fide ſaucios exhibuere, quam ſe gentiles olim ſuos erga defunctos præſtiterint. Nam militum in bello interemptorum cadauera ſtudioſe perquiri, curari, & tandem ab eiſdem officioſe in patriam deferri conſueuiſſe, quam multis, & quidem probatis ſcriptorum teſtimonijs comprobatur. Quod & antiquiſſimus omnium Homerus ſatis aperte demonſtraſſe viſus eſt, dum Neſtorem, poſt initum cum Troianis prælium, cæteris Græcorum ducibus ſuadentem inducit, ſuorum colligere cadauera, collecta comburere, tumulumque vnum communem omnibus, atque indiſcretum ſtatuere, eundemque aduerſus inſurgentes Troianorum petulantium impetus munire; *Vt oſſa*, inquit, *filijs quiſque domum ducat, quando iterum reuertemur in patriam noſtram.* Quem diſciplinæ militaris modum ab Athenienſibus religioſa obſeruatione retentum præ alijs Thucydides affirmat, qui ſepulturæ ipſius ritum deſcribens, ait, *ſolitos illos fuiſſe triduum antequam funus efferretur, tabernaculum facere, & ſub eo defunctorum oſſa omnibus ſpectanda proponere, vt quilibet ſuis munera funebria & inferias afferrent: die vero quarto plauſtris arcas cypreſsinas, ex ſingulis tribubus ſingulas, & in eis militum ſingularum tribuum oſſa vehi conſueuiſſe: quorum vero corpora inter alia cæſorum cadauera reperiri minime potuiſſent, eorum cauſa ſubſ qui ſolitum lectum ſtratum; elatoque cunctis comitantibus funere, oſſa ſepeliri conſueuiſſe in publico monumento, quod erat in pulcherrimis ciuitatis ſuburbijs: defunctos vero oratione funebri celebrari, quæ eorum, qui in prælio pro patria ceciderant, laudationem complecteretur, & reliquorum ciuium ad virtutem ſectandam adhortationem, eorumque, qui defunctis neceſſarij erant, conſolationem: qualem Demoſthenes habuit in illorum funere, quorum oſſa à Chæronenſi prælio Athenas delata fuiſſent.* Quibus conſentientia Pauſanias ſcribit, dum ait; *In via, quæ in Academiam ducebat, ſuum omnibus fuiſſe Athenienſibus, qui aut naualib[us], aut terreſtribus prælijs pro patria mortem oppetiſſent, monumentum, cum elogijs nomen cuiuſque & tribum teſtantibus.*

[Margin: Chriſtianorũ pietas erga martyres defunctos.]

[Margin: Ethnici in bello occiſos offi ioſè colligunt & in patriam deferunt.]

[Margin: Iliad. 2.]

[Margin: Militaris funerum curandorũ apud Athenienſes conſuetudo.]

[Margin: Thucyd. lib. 2.]

[Margin: Plut. in Demoſth.]

[Margin: Pauſ. in Attic.]

[Margin: In via ad Academiam ducenti Athenienſis militum in bello cæſorũ monumenta.]

11 Ab ipſis quoque Romanis morem hunc apprime ſeruatum fuiſſe, ex XII. Tabularum lege palam fit; cuius potiſſimum auctoritate peregre, aut in mili-

[Margin: Cic. 2. de leg.]

[Margin: Legis 12. Tab. de peregre vel in militia mortuis funerandis ſanctio.]

militia mortuis legere ossa licebat, quò post funus, siue corpora, aut ossa, cineresque referrentur, vt de peregre mortuis iam diximus: vel etiam (vt ex Festo intelligitur) eiuscemodi cadaueribus mẽbrum aliquod abscinderetur, ad quod deinde seruatum, reliquo corpore ibidẽ combusto, vbi quis mortuus esset, iusta fierent in patria; etsi deinde ex senatusconsulto id sancitum fuerit, vt ibidem corpora, vbi cecidissent, piè ac religiose humarentur. Olim quippe gentiles, vt Cicero ait, *tantam sepulchrorum religionem existimabant, vt extra sacra & gentem inferri fas esse negarent*. Quapropter eo studio erga militum in bello interemptorum cadauera perhonorifice tumulanda afficiebantur, vt collecta eorum membra, vel ossa haud patrio carere sepulchro, etsi grauia subeunda forent incommoda, paterentur. Quid mirum igitur, si quæ superstitiosa gentilitas militibus suis pietatis obsequia detulit, isthæc sincera Christianorũ fides fortissimis Christi athletis propensiori studio sacras eorundem, vt iam enarratum est, reliquias colligendo, præstiterit?

Fest. verb. membrum.

Appian. l. 1. de bell. ciuil.

Cic. l. 2. de leg.

12 Sed antiquos Romanorum ritus hactenus recensitos in demortuis militibus honorãdis, qui pro Republica viriliter decertassent, æmulatus præ cæteris fuisse videtur Phocas Augustus Imp. dum diuinos plane ijs honores, qui in bello aduersus infideles mortem oppetijssent, decernendos curauit. Vt enim scriptores eius temporis testantur, cum idem Imperator collapsam Romanorum militiam animaduerteret, & singulis quibusque annis nobiles a Persarum Regibus referri triumphos in Romanorum contumeliam cerneret, quo torpentes animos spe gloriæ ad virtutem erigeret, & palmis vel post mortem obtinendis ad præliandum in acie fortiter alliceret, illud tentandum sibi proposuit, vt videlicet hi omnes, qui in bello aduersus fidei Christianæ hostes dimicando cecidissent, coronam, quam viuentes non attigerant, saltem occisi inter Christi martyres recensiti consequerentur, quod ille perperam tentare aggressus haud voti compos effectus merito Constantinopolitanum, & alios religiosos Antistites valide sibi pro religione aduersantes expertus, ab incœpto desistere coactus est. Sed rem totam, si libet, ex Baronio in suis annalibus excipiamus, qui isthæc enarrat: *Ad postremum de Phoca illud non prætereundum ipsum dum imperaret, contendisse magnis studijs, vt ijs, quos in bello aduersus Christianæ fidei hostes certantes occidi contigisset, inter martyres censerentur. Hac ipsum via puto collapsam militiam Romanorum exercitus, eneruatumque militum robur erigere, atque firmare conatum esse, cum videret annis singulis à Rege Persarum eos sterni, atque fugari: probe sciens, non viros tantum, sed & fœminas ætate quoque tenellas fortiores ea spe extitisse tortoribus, atque inermes superasse etiam Imperatores. Cum autem eiusmodi animi sui consilium prodidisset in medium, & per sacerdotes, quorum sciret esse sancire Canones, ea perfici postulasset, minime auditus fuit. Restiterunt tunc magna laude Constantinopolitanus, & alij, qui cum eo ibi erant Antistites vtentes potissimum auctoritate S. Basilij, cuius esset ad Amphilochium canon pœnitentialis de ijs, qui in bello fecissent homicidium, vt non impertiretur eis sacra communio absq; præuia pœnitentia. Cum audisset ille tanti patris sententiam, eius cessit auctoritati, ab instituto penitus cessans. Habet ista Theodorus Balsamon, dum eiusdem S. Basilij canones interpretatur*. Hæc Baronius, quibus irritos vtiq; Phocæ conatus extitisse subsecuto postmodum interitu demonstrat, & Dei iram tunc maxime eundem expertum esse, cum sacris se immiscere, & Imperialibus infulis sacras Dei aras, ac sacerdotale munus impetere non dubitauit. Vides itaque lector, quovsque suis consilijs, adinuentisque humana ambitio prosilierit, vt fortes in bello, & contemptores mortis milites potissimum faceret, dum se martyrio candidatos, & paribus in Ecclesia ac martyres honore post mortem afficiendos, suisque corporibus sacrum cultum impendendum fore intellexissent.

Phocas Imp. militibus in bello contra fidei hostes occisis inter martyres recenseri iubet.

Episcopi se illi hoc perperam tentanti opponunt.

Baron. ann. 610. n. 4.

Quale consilium Phocas ad disciplinã militarẽ corrigendam inierit?

Vindicta Numinis in Phocam sacris temere se miscerem iruit.

13 Et magna certe gentilibus Christianam fidem calumniandi, ac nostros martyres deridendi occasio suppetijsset, vt & alias cõtigit, si militibus in bello occisis martyrij lauream donatam animaduertissent. Hanc enim Christianis calumniam scriptor gentilis Ammianus Marcellinus inflixit, dum ab eisdem coli vt martyres affirmauit, non *solum illos*, vt Baronius ait, *quos tyrannorum sæuitia, seu hostium rabies iniuste occidisset, sed quos etiam*

Numquam culti ab Ecclesia vt martyres, quos Christianus magistratus iniuste occidi iussit.

Ammian. Marcell. l. 27

Baron. in not. Rom. d. 19. April.

etiam Romanorum magistratus iniuste damnasset. Quin immo Eupraxij ad Imperatorem Valentinianum verba refert, quæ hæc sunt: *Parcius agito piissime princeps: hos enim, quos interfici tanquam noxios iubes, vt martyres, id est, diuinitati acceptos colit religio Christiana. Hæc ille, qui etiam tradit de Diodoro, & Diocletiano tunc iniuste necatis: quorum, inquit, memoriam apud Mediolanum colentes nunc vsque Christiani locum, vbi sepulti sunt, ad Innocentes vocant. Hactenus de his Marcellinus, quem imperitia rerum nostrarum hallucinatum putamus, nullum enim eiusmodi rei exemplum in Ecclesia reperitur, vt martyr habitus sit, quem Christianus catholicus magistratus, licet iniuste, occidi mandasset:* & subdit paulo post Baronius Imp. Phocæ exemplũ, quod supra meminimus de militibus inter martyres recensendis, a gentilium ritu plane desumptum: *Tentauit*, inquit, *aliquando Phocas Imperator illos etiam adscribendos in numerum martyrum, qui in bello ab infidelibus hostibus fidei cæsi essent: sed huic eius studio restiterunt orientales Episcopi nixi auctoritate canonis 13. S. Basilij, &c.* Et post multa, quæ recitat, hæc idem postremo loco addit: *Ex quibus omnibus satis liquet, quam temere Phocas Imperator prædicta tentaret. Ab Ethnicis enim potius, quam à Christianis mutuatus videtur exemplum, qui his qui in bello decessissent, summos honores habendos esse censuerunt. Nam Lycurgus eorum tantum, qui in bello desiderati essent, laudes pro concione celebrari, inscriptiones incidi, & sepulchra erigi mandauit; vt tradit Plutarchus in apophth. Laconic. Scribit & Dio in Traiano, eis qui bello aduersus Dicebalum occisi essent, ab eodem Imperatore iussas erigi aras, & annua parentalia celebrari. Sunt de his alia complura exempla.* Isthæc Baronius, quibus omnem diluit calumniam ab Ethnico homine, Christianorum nomini inscriptam, & quod a Phoca Imperatore temere tentatum fuerat, merito redarguens, a gentilitijs vtique ritibus superstitionis errorem emanasse, vt vidimus, asserit: sed iam ad nostra, si libet, orationis stylum reuocemus.

Ammianus Marcell. l.27.

Phocas ab Ethnicis consilium de militibus cæsis in martyrum numerum feribendis mutuatus est.

Lycurgus summos honores in militia occisis decernit.

14 Demum fidelium quorumuis defunctorum corpora, cum a viris, qui pijs ministerijs vacabant, hac ratione curata, atque ornata iam sepulchro inferenda essent, altero quoque interdum serico linteo, singulis eius initijs simul iunctis, & sigilli impressione obfirmatis cooperiebantur: quemadmodum beati Marci Euangelistæ corpus repertum fuisse in eiusdem translationis historia legimus, quæ in perantiquis Basilicæ Lateranensis, & Vaticanæ codicibus, his quidem verbis exprimitur: *Iacebat autem beatum corpus vndique circumdatum chlamyde serica, & positum resupinum, habens à capite vsque ad pedes sigilla imposita, per ea loca, quibus ora chlamydis desuper iungebatur.*

Christiani corpora mortuorum Chlamyde sigillis obfirmata sepeliunt.

Codd. Lat. & Vat.

15 Porro defunctorum corpora supina quidem facie, & quæ orientem respiceret, in monumentis deponebantur. Cuius rei illud congrue mysterium loco iam citato Durantes assignat, hæc dicens: *Debet autem quis sic sepeliri, vt capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat, & innuit, quod promptus est, vt de occasu festinet ad ortum, de mundo ad seculum:* hæc ille. Verum vt mysterio res Christianorum optime consonent, & capiti membra, quod in his, quæ gerenda sunt, cæteris legem præscribit, omnino respondeant, certe hunc in modum sacrosanctum Christi Domini corpus intra tumulum positum fuisse, Beda præ cæteris affirmare his verbis videtur: *Introëuntes ab oriente in domum illam rotundam, quæ in petra est excisa, viderunt angelum sedentem ad meridianam portam loci illius, vbi positum fuerat corpus Iesu. Hoc enim erat in dexteris, quia nimirum corpus, quod supinum iacens caput habebat ad occasum, dexteram necesse est haberet ad austrum, &c.* Atque vt ipsa veritas magis elucescat, & argumentis valide comprobetur; quis quæso nesciat, dum probe historicarum rerum ac locorum descriptionem norit, hac prorsus ratione, & sub hac itidem forma sacrosanctum Domini Sepulchrum, quod Hierosolymis extat, descriptum, delineatumque ab his potissimum fuisse, qui de sanctis, venerandisque Palæstinæ locis lucubrationes edidere; nuper autem id ab equite Zuallardo præ cæteris quam exactissime præstitum est. Beatorum quoque Apostolorum Petri & Pauli corpora a primis Christianæ fidei tunc in Vrbe cultoribus ad orientalem plagam tumulata fuisse, Isidorus Hispalensis in libro, quem edidit de vita & morte sanctorum, testatur.

Collocatio cadauerũ in sepulchro qualis, eiusque mysterium.

Durantes.

Collocatio corporis Domini in monumento.

Bed. in Marc. c. 16. l. 4. & Hom. l.2.

Sepulchrum Domini quomodo situatũ sit?

Zuallard. in descript. loc. Terræ sanctæ.

Inuentio corporum Simonis, & Iudæ Apost.

16 Ad huius autem nostræ assertionis vim magis roborandam, illud nobis addere visum est, quod nostro potissimum seculo adnotare, & ipsismet oculis explorare licuit, cum corpora sanctorum Apostolorum Simonis & Iudæ in Vatic. Basilica inueniri contigit. Etenim dum magnificentissimæ noui eiusdem templi structuræ summorũ Pontificum iussu insistitur, anno millesimo sexcẽtesimo quinto, eorundem beatorum Apostolorum corpora, quæ hactenus nulli prorsus innotuerant, tanquam pretiosissimi sacræ Christianorum antiquitatis thesauri summa omnium lætitia, & Vrbis totius exultatione reperta sunt, quæ orientem versus respiciebant. Quod & in alijs sanctorum corporibus consuetum iuxta morem contigisse ex approbato rerum historicarum testimonio liquet, & frequenter admodum in sacris Subterraneæ Romæ Cœmeterijs perscrutantibus visu deprehenditur: quamuis ob multiplices latentium viarum, quibus subterranea loca scatent, circuitus, semitarumque huc atque illuc tendentium diuerticula, id quod nunc dicimus, haud facile in singulis adnotari, ac digito præmonstrari potuerit.

Eadẽ corpora orientem versus respiciebant.

Cadauer alteri superponi in monumento nefas.

17 Demum vt singula, quæ ad cæremoniales tumulandorum defunctorum ritus quoquo modo pertinent, & quæ apud Christianos vigebant, lectori exponamus, illud haud silentio prætereundum est, quod inuiolabili consuetudine a Christianis receptum, seruatumq; fuisse nouimus, vt dum tumulo defunctorum corpora locarentur, si forte aliquando plura eodem monumento cadauera reponi contingeret, haud vmquam vnum alteri superponeretur, sed vnumquodque ad latus adiacentis consisteret. Quod postea in Matisconensi Concilio can. 17. & in Antissiodorensi can. 15. his quidem verbis sancitum fuit: *Non licet mortuum super mortuum mitti*. Et in Epitaphio Ioannis Cartaparij in Ecclesia S. Alexij in monte Auentino, quod Baronius refert, id quoque apud antiquos in more positum fuisse edocemur. Hæc enim ibi marmori insculpta leguntur.

Conc. Matisc. & Ant. s. can. 17. & 15.

Baron. to. 11. an. 1004.

Epitaphium Ioannis Cartaparij alienũ cadauer super se mittentem diris deuouẽtis.

NEMO SVVM VEL ALIENVM CADAVER SVPER ME MITTAT: QVOD SI HOC PRÆSVMPSERIT, SIT MALEDICTVS, ET IN PERPETVVM ANATHEMATE CONSTRICTVS.

Alteram pariter inscriptionem hactenus citatæ consonam, quæ in Ecclesia sanctæ Agathæ prope Suburram extat, haud tamen tantæ temporum antiquitati respondentem, videre est, tenoris videlicet eiusmodi.

Altera inscriptio Bonutæ idem prohibentis.

IC REQVIESCIT IN PACE DOMNA BONVTA, QVÆ VIXIT ANNOS XXXX. ET D. MENNA QVI VIXIT AN... E ABEAT ANATHEMA A IVDA, SI QVIS ALTERVM OMINE SVPERPOSVER.... ANATHEMA ABEAS ... DA TRICENTI DECEM ET OCTO PATRIARCHÆ, QVI CANONES EXPOSVERVNT, ET DA SANCTA CHRISTI EVANGELIA.

18 Mos autem iste diris execrationibus, ac mulctis eos insequendi, qui eodem sepulchro contra ipsius domini mentem alterum intulissent defunctum, apud gentiles quoque olim viguit, vt lectori ex isto præsertim sepulchrali titulo innotescit:

Veteres alienum cadauer suis sepulchris inferentem execrantur.

Grut. pag. 304 n. 1.

IN H. S. SIVE SERVVS, SIVE LIBERTVS, SIVE LIBER, INFERATVR NEMO. SECVS QVI FECERIT, MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

Idem & ex inscriptione hac comprobari videtur, videlicet:

Gruther. ibid. n. 10.

IN QVEM INDVXI SARCOPHAGVM, DVM RECEPTVM FVERIT CORPVS MEVM, NVLLI VNQVAM LICEAT ACCEDERE, NEQVE VEXARE OSSA MEA, NON FILIVS, NEQVE NEPOTES, NEQVE DE AFFINITATE VLLVS. SI QVIS AVTEM INFRINGERE VEL APERIRE AVSVS FVERIT, ISTVM INFERET POENÆ NOMINE REIPVBLICÆ FOLLES MILLE.

Quibus & alterum sepulchralem hunc titulum in studiosi gratiam lectoris adscribere liceat, videlicet:

Gruther. ibid. 672.

SI QVIS HOC MONVMENTVM CVM ÆDIFICIO VNIVERSO VENDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE, DABIT POENÆ NOMINE ARCÆ PONTIFF. H. S. XX.

Et hæc interim curiosis rerum antiquarum indagatoribus indicasse sit satis, ad comprobandum scilicet ipsorummet gẽtilium auctoritate, morem sepulchris indicendi, inscribendique mulctas contra eorumdem sepulchrorum violatores.

19 Verum antiqui Christiani sepulchri consortium respuentes, id modestiæ non fastus, aut arrogantiæ causa præstitisse

Christiani sepulchri consortium ex modestia respuunt.

tisse

tiſſe videntur, cum præcipue, mira Chriſti humilitate edocti, *non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes*, vt ait Apoſtolus, quid potiſſimum compoſitos eorumdem mores deceret, attenderent; nullatenus autē profanum illum ſuperſtitioſæ antiquitatis errorem recolerent, quo gẽtiles leuem ſuis terram defunctis in amoris ac beneuolentiæ ſignum precabantur, vel certe ad conteſtandum odium, quo eoſdem proſequerentur, grauem quandoq; eiſdem terram imprecari conſueuerant, vt Tertullianus refert, & Kirchmannus prolixioribus verbis edocet. Quod enim ſuis antiqui defunctis leuem apprecari terram ſoliti fuerint, probatiſſimi quique ſcriptores paſſim affirmant. Quo certe loquendi modo Claudianus poëta vſus eſt, dum a Gilidone tyranno in Africa ſub Honorio Imp. fratris filios inſepultos relictos fuiſſe deſcribẽs, hæc ad ferocientis animi, & a pietate prorſus alieni adumbrandam imaginem ait:

Rom. 12. n. 16.

Tertull. in Teſtam. anim. c. 4.
Kirch. de funer. l. 3. c. 9.
Terrã defunctis amicis leuem veteres apprecantur.
Claudian. de bello Gildon.

Naturamque ſimul, fratremque, hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæſis inuidit arenam.

Vtrumque vero tam humandi, quam imprecandi ritum ſatis aperte Euripides tetigiſſe viſus eſt, vbi Menelaum hæc dicentem inducit:

Menelaus apud Euripid.

——— *ſi ſunt Dij ſapientes*
Virum fortem interfectum ab inimicis
Circumtegunt leui terra in ſepulchro,
In ignauos vero ſolidum (ſeu durum) *terræ*
Inijciunt. *(aceruum*

20 Sed claris, aptatiſque ad rem noſtram verbis Tertullianus, quem ſupra citauimus, inde ipſius animæ, eiuſque immortalitatis teſtimonium contra Gentiles valide intorquens, ait: *Quid quod vt ſentienti maledicis, cuius memoriam cum alicuius offenſæ morſu facis: terram grauem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum: æque ex bona parte, cui gratiam debes, oſſibus, & cineribus eius refrigerium cõprecaris, & vt bene conquieſcat apud inferos, cupis.* hactenus ad rei propoſitum Tertullianus. Porro trita hæc & communis apud omnes erat loquendi forma, tum apud Latinos, tum apud Græcos, vt ipſi ſcriptores docent: ijs enim verba illa vſu recepta erant κούφη γῆ. Quod vero & aliud pariter genus imprecandi apud antiquos inualuerit, Propertius teſtatur, hæc in ſuis carminibus imprecando.

Inimicis terram grauem imprecantur.
Tertull. de teſt. anim. c. 4.
Virg. eclog. 10. & Ouid 3. amor. 9. & 5 Triſt 3. & in ep. Did. Tibul 2. eleg. 4. & 7. Proper. eleg. 17. Iuuenal. ſat. 7. Perſ ſat. 1. Mart. 5. epigr. 6. & 6. epigr. Eurip. in Alceſt. Iulian. epiſt. ep. 22. Hermog. Suid. verb. ...

Oſſa tibi iuro per matris, & oſſa parentis
Si fallo, cinis heu! ſit mihi vterq; grauis.

Propertius l. 2. eleg. 5.

Et Theſeus quoque tragœdum apud Senecam Phædræ iſthæc amarulento ore imprecatur:

Senec. in Hippol. ad fin.

——— *terra defoſſam premat*
Grauiſque tellus impio capiti incubet.

Callimachus pariter, ſi quid apte minus, ac perperam laudauit, terram ſibi non leuem imprecatur,

Μήτε συ κούφη γίνεο, &c.

Huc item lepidus ille ludendi, loquendique modus ſpectare videtur, quo Ammianus antiquus inter poëtas cuidam Nearcho iocabundus imprecatur, vt terra videlicet ſepulchri leuis eidem ſit, quo canes inde eum facilius erutum dentibus diſcerpant, ac deuorent: prorſus quod & Martialis quondam in Philænem imprecando intorſit, dum cecinit:

Iocus irriſorius terra non leuem mortuo apprecantis.
Antholog. l. 2. c. 43.
Martial. l. 9. epig. 30.

Sit tibi terra leuis, molliq; tegaris arena,
Ne tua non poſſint eruere oſſa canes.

21 Cæterum, vt a profanis ad ſacra orationis ſtylum reuocantes, inſtituti propoſito inſiſtamus, etſi antiquis plura ſimul eodem tumulo corpora inferendi, mos eſſet, ita tamen ponere, vt vnũ alteri ſubſterneretur, haud fas erat; vno autem eodemq; ſepulchro duo, aut tria, vel certe quatuor cadauera apponi, quæ ſibi inuicem ordine ſuccederent, reſponderentq; loco tamen diſcreta eſſent, apud ſacra frequenter Cœmeteria videre contigit. Atque inde factum eſt, vt ſepulchrorum alia μονόσωμα olim dicerentur, quæ vnum dumtaxat corpus capiebant, alia *diſoma*, *triſoma*, atque etiam *quadriſoma*, ex numero ſcilicet corporum, quæ ibidem condita aſſeruabantur, & ex minori, vel certe maiori ipſius vrnæ, in qua iacebant, capacitate. Porro quod ad rem noſtram ſpectat, ſepulchrales, qui de ſingulis inſcripti ſunt, lapides, pauci admodum perleguntur. In primis autē, vt de diſomo, ſeu biſomo loquamur, in celeberrimo Calliſti Cœmeterio huiuſmodi epitaphium legendum exhibetur:

Plura cadauera modo ſibi inuicem non ſubſtrata, eodẽ ſepulchro inferri licuit.

Sepulchrum biſomum.

BONIFACIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII. ET II... ES. POSITVS IN BISOMVM,
IN PACE SIBI ET PATR..... SVO.

At de triſomo in Cyriacæ Cœmeterio, quod via Tiburtina ſitum eſt, hæc inſculpta marmori, videre eſt:

Sepulchrum Triſomum.

S 2 SE

SE BIBA EMET DOMINA
LOCVM A SVCCESSVM
TRISOMVM VBI POSITI
ET

Sepulchrum quadriſomū.

De quadriſomo autē ſepulchrale quoddam fragmentum extat ad S. Agnetem via Nomentana, ex celebri vtique illo Cœmeterio erutum, hactenus omnino neglectum, neque ab vllo (quod ſciamus) pro antiquitatis merito ſtudioſe obſeruatum; eſt autem huiuſmodi:

DEPOSITVS P. . . . FIECT. . . . .
DN. VALENTINIANO AVE. . . .
IN PACE ETC. VIXIT ANNVS XX.
FECIT LOCVM QVADRISOMVM.

Varij apud varios Græciæ populos ſepeliendi ritus.

22 Quoniam vero hic opportuna ſe nobis offert occaſio, vt de vario ac multiplici quorumdam Græciæ populorum humandi ritu breuiter agamus, enarratis hactenus nonnulla obiter a nobis inſerenda ſunt. Et quidem Athenienſes, & Megarenſes, inſulæ olim Salamines dominium haud ex alio titulo, quam ex patrio ſepeliendi more, quem a maioribus acceptum, illibatum ſeruarent, vtroſque vindicare ſibi contendiſſe Plutarchus refert: Megarenſes quippe apud ſuos ipſius loci poſſeſſionem extitiſſe, vel hoc vno id argumento comprobantes aſſerebāt, quia videlicet in ea terni, quaterniq; vno eodemque loculo ſepulti iacerent, Megarenſium, non Athenienſium more, qui ſinguli ſingulis locati tumulis includi conſueuerant. Solon autem litem Athenienſibus adijudicandam vel ex eo pronuntiauit, quod ijdem mortui conſueto Athenienſium ritu, in occaſum verſi, nullatenus vero, vt Megarenſium mos eſt, facie ad orientem reſpiciente illati tumulo conſpicerentur. Quamuis dum hiſtoriam hanc Diogenes Laërtius in Solone recenſet, contrariam omnino ſententiam diſertis verbis mordicus tueatur. Ait enim, Athenienſibus morem extitiſſe, vt cadauera facie ad orientem verſa tumulo apponerēt; huius autem aſſertionis Scholiaſtem Thucydidis adſtipulatorem habet; vt Plutarchus pariter Ælianum, quorum alteros, cum veritas vna ſit, in aſſertionis propoſito errare oportet. Cęterum in ipſorum effoſſione cadauerum apud inſulam Deli, Cares ex peculiari humandi ratione fuiſſe agnitos, qua vti erga ſuos cō-

Athenienſes, & Megarēſes de Salamina litigantes, ius ſuum in eam ex patrio humandi more probare quiſque nititur.

Plut. in Solon.

Megarenſes plura cadauera eodem tumulo recondebant.

Scholiaſt. l. 1.

Athenienſes cadauera facie ad orientē verſa ſepeliunt.

Ælian. l. 5. var. 14. & l. 7. c. 19.

Carium cadauera ex peculiari colloca tione eorum agnita.

ſueuerant, Thucydides enarrat. Quin & ipſis quoque philoſophorum ſectis proprios quoſdam ac peculiares vnicuique extitiſſe funeralium ritus, eodem Plutarcho teſte, didicimus, dum de Pythagoricorum hominum funeribus prolixius agit.

Thucyd. l. 1.

Suus cuique Philoſophorū ſectæ ſepeliēdi olim ritus erat.

Plut. de dæm. Socr.

23 Quod autem, vt vnumquodque cadauer peculiari tumulo conderetur, in more poſitum eſſet, Seneca Tragicus ille poëta ſatis expreſſiſſe videtur, dum acerbam Thebanæ peſtilentiæ vaſtitatem lugubri carmine deſcribit, ob quam Thebæorum nemini diſcretus tumulus concedebatur. hæc enim habet:

Singula ſingulis tumulis cadauera apud veteres condendi mos.

Tum propria flammis corpora aliena cremant,
Diripitur ignis, nullus eſt miſeris pudor.
Non oſſa tumuli ſancta diſcreti tegunt,
Arſiſſe ſatis eſt.

Sen. œdip. act. 1.

Mos quippe apud antiquos viguit, vt vnumquodque cadauer peculiari rogo honoris gratia ſuccenderetur, ac cineres inde collecti, peculiari item tumulo inferrentur. Verum cum frequentiſſima eſſent hominum funera, contagionis lue graſſante, aceruatim rogis corpora, cū ab inuicem ſecerni haud poſſent, conglobataque imponebantur, vti Ouidius enarrat in funeſtæ quondam peſtilentiæ, quæ ſub Æaco accidit, deſcriptione, ait enim:

Corpora miſſa neci nullis de more feruntur
Funeribus, neq; enim capiebant funera portæ,
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reuerentia nulla eſt,
Deq; rogis pugnant, alieniſq; ignibus ardent.

Ouid. l. 7. met.

24 Sepulchra vero apud Romanos vel ſingulis propria, vel certe pluribus communia fuiſſe ſat notum eſt. At præter illa plebis, ac ſeruorum communia, frequens item mentio apud iuriſconſultos eorum ſepulchrorum incurrit, quæ Familiaria, & Hereditaria olim nuncupabantur: illa quidem, quæ quis ſibi, ac familiæ ſuæ conſtituerat: iſta vero quæ quis ſibi, heredibuſque ſuis, vel certe hereditario iure paterfamilias acquiſierat; in quæ funus alienum inferre leges paſſim diſtricte vetabant. Quapropter in omnibus fere antiquis lapidibus, ſepulchralibuſque titulis has notas inſculptas videre eſt: *H.M. H.S.* id eſt, *hoc monumentum heredes ſequitur.* vel certe *H.M. H.N.S.* id eſt, *non ſequitur.* vel etiam *H. M. H. E. N. S.* id eſt, *heredes exte-*

Sepulchra Familiaria, & Hereditaria apud Romanos quæ fuerint?

D. & C tit. de relig. & de ſepul. viol.

Briſſon. ſelect. antiq. iur. l. 2. c. 14.

Ex ſepulcr. lapid. antiq. apud Gruther.

Veteres heredum cadaueris ſuis ſepulcris, inſcripta lapidibus ſua voluntate, recipiebāt, vel arcebant.

exteros non sequitur: aptato videlicet titulo, quo sepulchrales vrnæ prænotabantur iuxta eas personas, quarum corpora, vel in sua inferri monumenta, vel certe ab his excludi volebant, quas nominatim quoque interdum alias generatim designabant, his verbis:

SIBI ET CONIVGI ET LIBERIS,
AC LIBERTIS, LIBERTABVS
POSTERISQVE EORVM.

Quibus Monumentum illud a domino constructũ, appositus titulus prænotabat, horum autẽ omnium etsi innumera plane ex antiquis inscriptionibus exempla suppetant, nobis tamen vnum dumtaxat ex omnibus in medium afferre libet, ex sepulchrali nimirũ quodam lapide, quem in lib. de profanis Romanorũ ritibus Io: Baptista Casalius rerum antiquarũ peritissimus expressit, & in suo Musæo adhuc seruat; est autem tenoris eiusmodi.

Vid. plura apud Grut. in inscrip. Ind. c. 17.

Io. Bapt. Casal. lib de prophanis, & sacris veter. ritib. c. 26.

L. HOSTILIVS FORTVNATVS SIBI, ET
HOSTILIÆ, IANVARIÆ. FILIÆ. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. SVIS.
POSTERISQVE. EORVM. FECIT.
EXTERÆ. FAMILIÆ. ADITVS. NON
DATVR. NEC IVRE. QVIS IN HOC.
MONVMENTO. OLLAS. EMET.

Inscriptio sepulchralis alienis cadaueribus aditũ ad tumulum præcludens.

In his enim studiosus recolendæ antiquitatis explorator quosdã consortij & ipsiusmet sepulchri cũ cæteris participãdi impatientes eum in modum offendet, vt diras insuper execrationes, ac graues mulctas suis incidi monumẽtis voluerint; ad prohibendũ videlicet, ne alius quis illuc inuitis, ac reluctantibus dominis inferretur, vt ex descriptionibus, quas supra recitauimus legenti palam fit. Quamplures interim alios sepulchrales titulos silentio obuoluimus, quibus sepulchra mutare, fiduciare, locare, mancipare, pignori obligare, & quouis alio prætextu de familiæ nomine, sub qua recensebantur, alienare grauis ibi mulctæ apposita nota vetitum erat.

Sepulchra quouis modo alienare titulis marmori incisis vetabant.

25 Veteres itidẽ consueuerant eos potissimum, quos dum viuerent, odio prosecuti fuissent, ne ad eorum sepulchra accedere vmquam præsumerent inhibere, cuius quidem rei testimonium locupletissimum esto sepulchralis ille Romanorum lapis:

Accessum ad sua sepulchra sibi odiosis interdicebant.

M. ÆMIL. ARTEMA FECIT M. LICINIO
SVCCESSO FRATRI BENEMERENT., ET
CÆCILIÆ
MODESTÆ CONIVGI SVÆ, ET SIBI ET SVIS
LIBERTIS, LIBERTABVSQVE,
POSTERISQVE
EORVM: EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM
VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM,
AMBITVM, NE VLLVM ACCESSVM HABEAT
IN HOC MONVMENTO:

Gruth. 844. 4.

In alia quoque sepulchrali inscriptione hoc idem exprimi videtur his verbis:

EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA
ADVERSVS CÆCILIANVM PATRONVM
SVVM &c.

Gruth. 862.

Et id genus alia lapidibus inscripta verba extant, quæ passim apud sepulchrales antiquorum titulos perleguntur. Quod & Græcis consuetum fuisse ex Sophocle comperimus, apud quem Teucer Vlyssem instanter rogat, ne se vlla ratione Aiacis funeri immisceat, aut eiusdem sepulchrum attingat; eam nimirũ ob causam, quod defunctus id inique ferret ob antiquas, quibus ad inuicem animi diffidebant, altercationes. Et Electra sororem suam, ne inferias a matre ad Agamemnonis sepulchrum, quem interemerat, missas deferat, grauissimis plane verbis suadere conatur: cum haud fas, ac pietati congruum esset, inimicæ mulieris manu, patris sepulchro libationes offerri.

Teucer Vlyssem ab Aiacis ipsi inimici sepulchro abire iubet.

Sophocl. in Aiac.

Electra inferias ad Agamẽnonis sepulchrum ab interfectrice missas haud ferendas censet.

Idem in Elect.

26 Illud quoque ad exactam sepulchralium iurium notitiam addendum est, quod ab hereditarijs quoque sepulchris iusta interdum ex causa nonnulli excludebantur, vtpote vir ille, qui testamento nuncupato, priuatim quempiam a sepulchri consortio amouendum decreuisset, vel certe scriptis testamenti tabulis, ne quis eo inferretur cauisset; cuius voluntatem omnimodo seruari oportere antiqua Romanorum iura sanxerunt. Cuius quidem argumenti celebre illud exemplum est, quod apud Suetonium de Augusto narratur; patientius enim augusti plane vir animi mortem, quam probra, ac suorum dedecora ferens, cum Iuliam filiam stupris diffamatam in Pandatariam insulam primo, postea in Rheginorum oppidum relegasset, testamento districte cauit, ne velut omnino indigna sui consortium sepulchri sortiretur. Et Iuliam itidem

Testatoris à sepulchris hereditarijs quẽpiam excludẽtis voluntatẽ seruandam iura sanciunt.

l. 6. de relig.

l. 3. §. si quis in hered. t. D. de sep. violat.

Augustus filiam, & neptem a sepulchro suo excludit.

Suet. in Octau. c. 65.

Dio. l. 56.

Tacit. Annal. 6.

Suet in octau. c. vlt.

neptem suam, memoratæ hactenus Iuliæ filiam æque adulterij damnatam, & in insulam Trimerum proiectam, eodem testamento, sui eamdem sepulchri beneficium consequi vetuit.

27 Patrio autem excludi sepulchro, acerbissimum apud antiquos pœnæ, atque infortunij genus inter omnia, quæ obuenire possunt, semper habitum est, vt epitaphium illud Leonidæ Tarentino inscriptum legentibus fidem facit, vbi ille vehementer dolens, atque his verbis loquens inducitur:

Patrio priuari sepulchro acerbissimum ab antiquis habitum.

Procul ab Italia iaceo terra, atque Tarento
Patria: hoc vero mihi acerbius morte.

Anthol. l. 3. 23. epigr. 75.

Vt enim ait Ouidius:

Mollibus ossa cubant manibus tumulata
suorum.

Ouid. 4 Tristium 3.

Subinde vero infelix poëta ob suam turpem lasciuiam in exilium Ponticum merito damnatus, cum patrij soli, ac sepulchri iacturam præsentiret, gemebundus vxorem, quæ Romæ substiterat, carminibus hisce pro suo funere interpellauit:

Ouidius exul vt ossa sua post mortem in patriam referantur, rogat.

Tã procul ignotis igitur moriemur in oris,
Et fient ipso tristia fata loco?
Et sine funeribus caput hoc, sine honore sepul-
(chri
Indeploratum barbara terra teget?
Ossa tamen facito parua referantur in vrna,
Sic ego non etiam mortuus exul ero.
Non vetat hoc quisquam, &c.

Ouid. Trist. 3.

28 Quanti autem antiquis temporibus optatissima apud omnes patrij sepulchri sors æstimaretur, si quis Ciceronem in moralibus oculatissimum consulat, hæc pro patrio sepulchro in suis commentarijs perorantẽ audiet: *Magnum est*, inquit, *eadem habere monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia.* Qui deinde, vt quod verbo expresserat, facto comprobaret, cum mors sibi oppetenda esset, haud fato, sed loco absterritus, non tolerabiliorem, immo dulciorem in patria mortem ratus, domi potius, & iuxta patriam, quam in peregrinis orbis terrarum locis eamdem excipere voluit. Patrium quippe sepulchrum mortis acerbitatem sopire, & ipsismet infortunijs gratiam ac felicitatem conciliare consueuit, vt acute ex peruetusto illo sepulchrali epigrammate lector conijcere valet:

Cic. l. 1. offic.

Cicero patriũ sortiri sepulchrum quandam esse felicitatem dicto prius, ac post moriens facto testatur.

Cic. l. 4. ep. 6.

lib. 8. ant. epig.

MONVMENTVM ABSOLVI HOC IMPENSA
MEA
AMICA TELLVS VT DET HOSPITIVM
OSSIBVS:
QVOD OMNES ROGANT, SED FELICES
IMPETRANT;
NAM QVID EGREGIVM, QVIDVE
CVPIENDVM EST MAGIS,
QVAM VBI LVCEM LIBERTATIS ACCEPERIS,
LAPSVM SENECTÆ SPIRITVM IBI
DEPONERE?
QVOD INNOCENTIÆ SIGNVM EST
MAXIMVM.

Epigraphe sepulchralis patrium sepulchrũ omnes optare, sed felices impetrare docens.

Et hæc de sepulchris, eorumdemque ritu ex inscriptionibus iam recitatis, quæ Christianorum tumulis potissimum affixæ sunt, occasionem nacti in studiosi lectoris gratiam, vel obiter disseruimus.

CAP. XXVII.

In defunctorum sepulchris quædam olim mysterij gratia apponebantur.

1 T nonnulla hic, dum antiqua rerum sepulchralium monimenta recolimus, in lectoris gratiã præmittamus, satis quidẽ per se notus, vt arbitror, mos ille antiquorum est; quo defunctorũ sepulchra peculiaribus quibusdam signis, aut certe insignibus exornabant. Vt enim ipsiusmet vitæ genus, quo quis functus fuisset, intuentibus palam fieret, signa quædam, vel potius dixerim symbola, quibus id exprimeretur, apponebant. Quapropter sepulchra militum armis, tubicinum tubis, nautarum vero remis prænotari consueuerant: & vt rem exemplis interim comprobemus, repetat quæso amicus lector, apud Homerum Elpenori olim, dum viueret, strenuo viro, & insigni inter cæteros remigi, ab Vlysse arma demortui busto aggesto, & desuper cippo erecto remum quendam fabrefactum in summo sepulchro defixum fuisse. Idem plane, vt apud Virgilium videre est, ab Ænea Miseno demor-

Sepulchra insignibus virtutem ac vitę genus inibi sepulti exprimẽtibus adornabantur.

Elpenoris viri fortis ac remigis sepulchro arma, remusque affigũtur. Odyss. 2.

Miseni item monumentũ virtutis eius insignib. exornatur. Aeneid. 6.

mortuo carminibus hisce præstitum fuit.

Qui lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Aenid.6.

Viroque nautico idem hæc insuper addidisse præconiorum insignia describitur:

——— *ingenti mole sepulchrum*
Imponit, suaq; arma viro, remumq; tubamq;

Ibid.

2 Verum & ad Archimedis sepulchrum viri ob geometricæ artis peritiam præ omnibus laudatissimi, ac siderum pariter machinarumque instruendarum scientia apprime inter mortales exculti, columellam cum ipsamet sphæræ figura, & cylindri ad perenne ingenij vix vmquam æquandi monumentum appositam erectamque fuisse Cicero, qui rem oculis assecutus est, posteris scriptum, testatumque reliquit. Id autem Archimedem suis vltro ab amicis, dum adhuc viueret, expetijsse, eosdemque hac de re serio interpellasse, Plutarchus in Marcelli vita constanter asserit. Nec latere interim lectorem patimur id, quod de Longobardis scribitur, ipsos videlicet his, qui extra patriam occubuissent, constituto, erectoque tumulo, eorumdem intra sepulchra perticas cum ligneis superpositis columbis, quæ in eam partem spectarent, vbi illi decessissent, figere consueuisse; cuius quidem assertionis auctor est Paulus Vvarefridus Foroliuiensis diaconus in eorumdem gestis. Athenienses autem, vt Suidas refert, cenotaphijs eorum, qui calamitatem perpessi rerum aduersarum vi compulsi extra Atticam sepulti essent, ligneā apponere crucem consueuerunt, ἰκρίον illi, quam simillimam patibulo, cui Iudæorum malitia Saluatorem affixit: nam crux Christianorum sepulchris tam frequenter insculpta haud rerum humanarum infortunia, & calamitatem, immo potius vberrimam bonorum, ac totius felicitatis copiam hominibus virtute crucis refundendam designat.

Archimedis sepulchro sphæra cum cylindro imposita fuit.

Tuscul. lib. 5.

Id ab amicis viuens postulauerat.

Plutarch. in vit. Marcelli.

Longobardorum circa peregre morientium sepulchra consuetudo.

Lib. 5. de gest. Longob. c. 34.

Suidas verb. ἰκρίον.

Athenienses crucem ligneam calamitatis insigne cenotaphijs apponebant.

Crux Christianorū monumentis insculpta quietis mysteriū præfert.

3 Illud insuper his, qui res historicas tum sacras, tum profanas recolunt, veluti quid notum, haud tamen apud antiquos nouum, quoniam opportuna hic mentio incidit, silentio neutiquam obuoluendum est; in defunctorum videlicet sepulchris magnos olim thesauros, ac ingentem auri copiam reponi consueuisse: sicut enim in fanis ac delubris pecunias tum publicas, tum priuatas antiqui reponebant, quo religiosa locorum custodia, æque ac res sacræ, quæ cunctis venerationem pariunt, diuitiæ tutius asseruatæ a diripientium manu submouerentur, quod plurium certe scriptorum auctoritate constat; pari quoque ratione maximam plerique in sepulchris pecuniarum vim congerebant, occulebantque, tum vt magnificentiæ ac splendori sepulturæ ipsius consulerent, tum vt religio, quam loca præseferebant, illic illibata quæ reponebantur, posteritati commendaret. Quod multis quidem patet exemplis, ac scriptorum auctoritate compertum fit. Plutarchus enim, Strabo, Ammianus, & Curtius cum de sepulchris Regum Macedonum ac Persarum agunt, & ipsemet Strabo cum de Albanis populis loquitur, pecunias suas cum mortuis sepelire consueuisse affirmant. Ex Planude insuper in Æsopi fabulatoris vita habetur, quod nobilissimum ille thesaurum inter sepulchrorum inscriptiones ingeniose reperit. Ex Phædro item Augusti liberto id innotescit, apud quem canis, dum pedibus humana effodit ossa, casu thesaurum detexit.

Thesauri sepulchris antiquitus condebantur.

Plut. in Pyrr. Strabo l. 15. Ammian. l. 6. Curt. l. 10. Strab. l. 11.

Persæ, Macedones, & Albani cum mortuis pecunias sepeliebant.

Aesopus 1. Fab. 27.

Canis humana ossa effodiens, thesaurum forte fortuna detegit.

4 Idem fere ex XII. Tabularum lege probatur, quæ aurum, vt tunc fieri vsu apud omnes receptum erat, vna cum mortuis sepulchro inferri vetuit, hæc autem sunt legis ipsius verba, cum de sepulchris agitur: *Neue aurum addito*. Quod & alijs insuper Romanorum legibus in vsu quondam fuisse aperte conuincitur: nonnullæ quippe ex his, pecunias ac gemmas vna cum defunctorum corporibus sepeliri, aliæ sacras, religiosoque dicatas cultui pecunias, impia effossorum manu violari prohibent. Neque ad confirmanda, quæ hactenus a nobis dicta sunt, ipsius Philostrati auctoritas deest, qui nefarias & procul arcendas esse ab humano commercio eas pecunias asserit, quæ profana è tumulis manu eruuntur.

Lex 12. Tab. aurum sepulchris recondi vetuit.

Alijs Romanorum legib. id licitum quondā erat.

L. 1. & 4. D. ad l. Iul. de pecul. l. vlt. de auro & arg.

Pecuniæ sepulchris erutæ nefariæ dicuntur.

Philostr. l. 7. de vit. Ap.

5 His editæ quondam hac super re Theodorici Regis sanctiones validi instar propugnaculi pro tumulis accedunt, quarum altera in quendam, qui effossis cineribus, aurum inter mortuorum cadauera exquisierat, inquiri iussit: altera vero thesauros, quos in sepulchris fortuito

Theodorici Regis de sepulchrorum effossoribus sanctio.

Apud Cassiod. 4. Var. 18. & 34.

tuitò reperiri contingeret, haud priuato cuiuspiam vsui ac commoditati cedere, sed publicæ dumtaxat vtilitati hos destinari præcepit. Certe recolendæ Patauinarum antiquitatum historiæ perhibent, in Antenoris, qui vrbis illius conditor extitit, tumulo librarum argenti plusquam triginta millia reperta fuisse. Et Eunuchi Terentiani prologus de splendido patrij monumenti thesauro ad rem præsentem peropportune sermonem inserit. Quinctilianus insuper de auro & pecunijs è sepulchro per summam iniuriam violato effossis diserte meminit.

In Antenoris tumulo maxima argenti vis reperta est.

Quinct. decl. 369.

6 Prætereo, quod ipsæmet marmoribus insculptæ sepulchrorum inscriptiones, id liquido comprobare videantur: hę quippe thesauros, vel notis palam loquētibus vno eodemque tempore monstrabant, & peruestigare, ac prædari cupientibus nimia verborum ambiguitate celabant, vt sacrilegos nimirū fures, qui pecunijs inhiant, ab expilatione procul arcerent. Hinc est, vt Petrus diaconus tractatu, quem de litterarum Romanarum notis cōscripsit, has olim sepulchris inscribi notas consueuisse affirmet, videlicet, *I.M.I.ST.B.ABSC.* quibus hanc subtexit interpretationem: *In monumento isto sunt bona abscondita.* Item, *INST.SB.EX.* hoc est: *Intus sunt bona eius.* Itemque, *IN.M.I.ST.D.AVGI.* id est: *In memoria ista sunt diuitiæ Augusti.* Quibus & alterum hunc titulum ad rem magis elucidandam lectori subijcimus: *IN.HC.MM.S.P.S.* quæ quidem verba hunc in modum exponenda videntur, videlicet: *In hoc monumento sunt pecuniæ sacræ.*

Plurimæ sepulchrorum inscriptiones hunc pecunias sepeliendi vsum fuisse indicant.

Petr. Diacon. tract. de litt. Roman. notis.

7 Ex enarratis igitur, ac in medium huc vsque prolatis sepulchralibus titulis satis, cōstat, pecunias olim, ad eas seruandum, sepulchris congestas fuisse. Quapropter quibusdam etiam antiquorum sepulchris gryphium figuras appositas, ferroque insculptas videre est, vt sepulchra scilicet, & quæ ad ea spectant, religiose a vigilantibus custodienda esse denotaretur; & qui violentas temere manus illis admouissent, pœnas vltro irato numini daturos. Hinc lepide quidem illa Babyloniorum Regina, Regum qui subsecuturi in imperio erant, auaritiæ illusit, dum suo hæc verba sepulchro viuens insculpsit: *Si cui Regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulchro sumito, quantumcumque libuerit pecuniæ: ne tamen nisi indiguerit, alioqui aperito; non enim in rem eius fuerit.* Porro cum sepulchrum hoc multis intactum, illibatumque seculis ad Darium vsque perstitisset, is pecuniarum amore illectus, ad prædandum anhelans, auidissime illud referans, pro immensis, quas inde collecturum se sperabat diuitias, haud paruæ ignominiæ notas sibi merito inter mortuorum ossa inflictas, & hæc descripta dumtaxat verba, omni spe frustratus, ad inuenit: *Nisi pecuniæ esses inexplebilis, & turpis lucri cupidus, defunctorum sepulchra non aperuisses.*

Gryphes sepulchris aurū continentibus insculpti, & quid ijs denotatum?

Herod. l. I. Darij auaritia inscriptione sepulchrali luditur.

Plutarc. in Apoph. Reg.

8 His demum, ne quid prætereamus, subtexenda videntur, quæ de regio, ac splendido Dauidis sepulchro Iosephus enarrat, etsi enim Scriptura sanctissimum eumdem regem in ciuitate sua, quæ Sion dicta est, in Hierosolymitana nimirum regali arce, sepultum fuisse affirmet, præcitatus tamen auctor regia plane magnificentia eidem a Salomone filio sepulchrum extructum fuisse scribit, vbi & ipse postea sepultus est; in quod præter solemnē regiorum funerum pompā, ingentes quoque diuitias singulari erga patrem pietatis, ac munificentiæ exemplo recolendus intulit, quarum admirandam copiam vel ex eo nobis coniectare licet, quod post annos mille, & tercentos, vt ipse numerat, cum Hyrcanus Pontifex ab Antiocho Pio acriter oppugnaretur, opportuno vsus consilio; vt eum ab vrbis obsidione auerteret, & necessitati prospiceret, reserato ipsius Dauidis monumento, inde tria talentorum millia protulit, quorum partem Antiocho persoluit, alteram externo conducendo militi destinauit. Ac rursum post longa temporis interualla Herodes Rex diuitijs propensius inhians, mundi pretiosi, aureorumque ornamentorum vim magnam eodem è sepulchro detraxit; neutrum tamen peruenisse ad loculos ait, qui Regum cineres continerent: verum cum Herodes abdita auidius perscrutaretur, duos amisisse milites, erumpente ex adytis flamma contra progressos temere, eoque ipsum casu perterritum exijsse. Hæc omnia Iosephus: sed

Ioseph. Antiq. lib. I. c. vlt.

Sepulchro Dauidis & Salomonis ingentes diuitiæ reconditæ fuerunt.

Hyrcanus Pōtifex tria millia talentorū ex eo accepit.

Et postea Hērodes plurima ex eodem aurea ornamenta abstulit.

Idem ad loculos intimos penetrare cupiens flamma ex adytis erūpente arcetur.

Actor. c. 2. Dio 169. in Adrian. Hieron ep. 27

Sed fides fit penes auctorem. Certe de sepulchro Dauidis Apostolus Petrus ad Hebræos meminit, & Dio refert illud maximæ Iudæis venerationi fuisse; ad quod suo adhuc tempore Christiani orare consueuerant, vt ipsemet Hieronymus luculenter describit.

Chaldæi sepulchra Regum Iuda, & sacerdotũ ad thesauros inibi reconditos diripiẽdos effodiunt. Ier. c. 8. Baruch. c. 2.

9 Et sane sicut gentiles, ita pariter Iudæos in defunctorum sepulchris præcipua mortuorum ornamenta, ingentemq; interdum auri vim addere in more habuisse haud improbandum nobis videtur: hanc præcipuam quippe ob causam Chaldæi ossa Regum Iuda, ac principum, necnon sacerdotum, ac Prophetarum, cæterorumque Vrbis Hierosolymitanæ ciuium è sepulchris effoderunt, vti longe ante Ieremias prænunciauerat, quod vbi adimpletum est, Baruch vberrime fleuit; ad effodiendos nimirum auiditate maxima, diripiendosque thesauros, quos in antiquorum sepulchris munifica recondi manu cõsuetos, ipso experimento edocti, probe norant; vt Hieronymus, alijque scriptores asseruere: & præ cæteris Sozomenus postremo suæ Ecclesiasticæ historiæ capite recolendam corporis Zachariæ Prophetæ, quæ suo tempore obtigit, adinuentionem describens; qui insuper addit de puero quodam Hebræo, regij quidẽ seminis, ad pedes ipsius Prophetæ sepulto, auream capiti coronam præferente, aureisque in pedibus calceamentis, ac veste pretiosa superinduto. Ex quibus palam, vt arbitror, vides, amice lector, moris apud antiquos extitisse, pretiosa quæque ornamentorum genera defunctorum sepulchris inferre, ad honorem videlicet, & obseruantiæ cultum apud homines, ipsismet defunctis, quos summopere diligebant, & venerabantur, hac via conciliandum.

Hier. in Ier. c. 8. Sozomen. hist. cap. vltimo. Zachariæ Prophetæ corporis inuentio. Ad eius pedes puer aurea corona, aureisq; calceamentis induтus iacebat

Christiani haud diuitias auaras, sed alia mysteriũ aliquod fidei præferentia sepulchris apponunt.

10 At Christiani, vt omnem penitus auaritiam abscinderent, potioribus mysterijs designandis intenti, ad cohonestanda fidelium mortuorum, dum efferebantur, corpora, & ad eorumdem memoriam futuræ spe resurrectionis illustrandam, specialia quædam symbola veluti absconditos sacrorum rituum thesauros, ipsa intra monumenta antiquitus includere consueuerunt, quæ & arcanarum rerum mysteria intuentibus præ se ferrent, & tacite cunctorum animos instruẽdo, fidei testimonium proloquerentur. Hæc porro fuere virides arborum frondes, lustralis aqua, crux, numismata, aliaque id genus, de quibus infra suo loco dicemus. In primis autem, vt breuiter singula perstringamus, mos apud sapientissimos illorum temporum Christianos fuit, vt frondes etiam lauri, aut hederæ, vel alterius arboris, quæ vegetum, constantemq; viriditatis colorem haud vnquã superueniente siccitate amittunt, quandoq; defunctorum corporibus inter tumulandum substernerent. Cuius, quidem rei mysterium Durantes loco citato his verbis edocet: *Hedera quoque, vel laurus, & huiusmodi, quæ semper seruant virorem in sarcophago corpori substernantur, ad significandum, quod qui moriuntur in Christo, viuere non desinunt, nam licet mundo moriantur secundum corpus, tamen secundum animam viuunt, & reuiuiscunt Deo.* Hæc nobis ille ad mysterij symbolum elucidandum exposuit.

Frondes viriditatis tenaces in tumulo cadaueribus substerni solitæ, earumq; mysterium. Durantes in rationali.

11 Verum gentiles, qui fidei lumine orbati, corporum resurrectionem haud nouerant, haud tenebant, cypressi folia, ramosque suis potissimum in sepulchris reseruanda ponebant, vt ipsius acerbitatem fati mortalibus symbolice propinarent; cypressina enim folia eiusmodi sunt temperamenti, vt vbi fuerint semel incisa, haud vnquam reuiuiscant. Quo plane argumento philosophorum omnium vox illa prouerbij instar est: *A priuatione* videlicet *ad habitum nullum dari regressum.* Quamplurima autem Christianis exempla, & hæc quidem ex antiquitatis fonte petita, suppetunt, quæ huiuscemodi consuetudinem declarant. Verum vt nonnulla ex his in medium proferamus, sancti Valerij corpus, cum post plura euoluta annorum, immò seculorum, curricula incorruptum omnino repertum fuisset, super lauri frondes magnifice compositum iacebat, vti Gregorius Turonensis affirmat, hæc dicens: *Lauri etiam folia sub se habebat strata, de quibus assumens Episcopus, multis infirmis præbuit medicinam.*

Cypressi sepulchris à gentilibus appositæ, & quare? S. Valerij corpus lauri frõdibus impositũ reperitur. Greg. Turon. de glor. conf c. 84.

12 Præterea quod egregie ad rem nostram facit, venerandum quoque Vmberti Confessoris sanctitate præclari corpus post centum, & quinquaginta annos diui-

S. Vmberti reliquiæ in vegetis virentibusq; mire folijs collocatæ inueniuntur.

diuina virtute ab incorruptione seruatum, substratis tumulo huiuscemodi folijs, adinuentum fuisse in eius gestis apud Surium his quidem verbis legitur: *Sed & herbæ à sepulturæ eius die appositæ fuerant, quas nullas pro temporis antiquitate putares, adeo virides sunt repertæ, ac si terræ radicitus inhærentes irriguis aquis virescerent.* Enarratis hactenus hoc loco addendum est, ne recolenda tantæ vnquam rei memoria ab animis excidat, Beatorum quoque Apostolorum Simonis & Iudæ corpora, quorum iam supra meminimus, viridibus pariter folijs ad eorumdem ornatum, decoremque permixtis, apud Vaticanam Basilicam inuenta in lucem prodijsse, quod cunctis, qui tunc spectaculo aderant, rem nouam mirantibus manifestum apparuit, & publica in acta exceptorum manu diligentissime relatum fuit.

Sur. t. 5. 6. Sept.

SS. Simonis & Iudæ Apost. corpora viridibus substratis folijs inuenta sunt.

13 Verum quod & in vetustioribus sacrorum Ritualium libris videre est, quorum supra non semel mentio occurrit: *Statutum etiam fuit*, inquit Durantes, *vt in sepulchris crux, & aqua lustralis, seu benedicta apponeretur*. Quocirca, vt nos multiplici scriptorum auctoritate suffulti, veri simile ducimus, atque lectori asserimus, vitrea illa seu fictilia vascula, quæ frequenter in abditis Cœmeteriorum sepulchris intus, vel foris, calce obfirmata reperiri contigit, ibidem haud ad alium, quam hunc plane vsum apposita fuere, aquam nimirum, quam lustralem dicimus, continendi gratia. Sed cum in omnibus fere fragminibus, quæ nobis quidem hucusque videre contigit, sanguinis aut meri, siue vini aqua diluti vestigia subsidere conspiciantur, asserendum potius videtur, nobilissima isthæc perpessi pro Christo martyrij signa, atque indicia intuentibus esse: de quibus sequenti capite prolixius agemus.

Durantes ex antiq. Ritual. sacr. libris.

Vascula cum aqua lustrali in sepulchris apponebatur

14 Verum præter cruces tabulis siue marmoreis siue testaceis altius impressas, aut certe pictas, quibus monumenta adhuc clausa obsignabantur, quarũ infinitus propemodum in eodem Cœmeteriorum ambitu, intuentium oculis numerus patet, in ipsismet monumẽtis, & quidem in superiori eorumdem parte, vel quandoque etiam in ipsamet interiori, supra iacentium tamen ibidem corpora cruces quædam multiplici ex materia confectæ, ex ære videlicet, argento, vel auro ab antiquis è consueto Christianorum ritu, studiose reponebantur. Quapropter in augustissimis beatorum Petri & Pauli Apostolorum sepulchris Magnus ille Romanorum Imperat. augustæ semper ac recolendæ memoriæ Constantinus, Romanæ tum Vrbis, tum Ecclesiæ decus, elaboratas quasdam ex auro cruces, ac pretiosissimis intextas lapillis, quo suam futuris seculis pietatis munificentiam locupletissime commendaret, Anastasio attestante, reposuit; qui insuper auctor formam crucium, earundemque materiam exactissimis hisce verbis describit: *Beati Petri*, inquit, *supra æs, alias supra os, quo conclusit illud, vnde conclusum est, fecit crucem ex auro purissimo pensantem libras centum quinquaginta in mensura loci, vbi scriptum est: Constantinus Augustus, & Helena Augusta hanc domum regali simili fulgore coruscans, aula circumdat, scriptum in litteris puris nigellis in cruce.*

Cruces frequentissimæ in defunctorũ monumentis multifariam fabrefactę ponebantur.

Constantinus Imp. crucem aureã 150. librarum in sepulchro Apostolorum reposuit.

Anast. in Silu.

15 Si quis autem ex sanctorum gestis nostræ huius assertionis propositum magis adhuc ostendi, confirmarique exoptat, legat, ac studiose consulat, quæ de S. Landoaldo a Notgero Episcopo scriptis tradita sunt, & a Surio item referuntur, vbi aptis ad rem nostram verbis enarratur, *quod super B. Vincianæ corpus crucicula quædam argentea reperta fuerit*. Et demum nouissimo hoc nostro seculo, recurrente anno salutis millesimo sexcentesimo trigesimo quinto, cum sacrum, venerandumque Martinæ Romanæ virginis corpus apud peruetustam eiusdem nomini dicatam Ecclesiam adinuentum fuisset, inter sacras virginis eiusdem reliquias, quæ diebus aliquot in altari totius Vrbis ac populi venerationi expositæ fuerant, perexigua quædam crux lignea, affabre tamen operosa artificum manu elaborata, cernebatur, quam a Christianis, qui tunc funeri aderant, supra dignum inuictæ virginis corpus, dum sepulchro inferendum esset, appositam fuisse pia hæc Christianorum, quæ a nobis hactenus descripta est, consuetudo suadet. Hanc autem Vrbanus VIII. Pont. Max. tanquam nobilissimum Christianæ pietatis, & sacræ pariter antiquitatis thesaurum, ac moni-

Ex gestis sanctorũ cruces cadaueribus imponendi vsus comprobatur.

Sur. t. 2. 19. Mart.

Crux lignea corpori S. Martinę nuper effosso apposita reperitur.

Hanc Vrbanus VIII. deuotionis ergo penes se tenere voluit.

nimentum ad recolendam iugiter purpuratæ pro Christo virginis memoriam sibimet vltro addixit, & apud se perpetuo custodiendam, possidendamque habere voluit.

16 Mos præterea extitit, vt in Imperatorum, ac Regum, virorumque nobilitatis, aut dignitatis merito præcellentium monumentis ingens auri, argentique copia, aut pretiosum quid simile vna cum corporibus includeretur, vt iam supra prolixiori sermone enarrauimus. Verum Christiani ipsius Christi exemplo, humilitatis, ac paupertatis studio addicti, ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio sepulchrales ritus apprime edocti, haud vnquam in defunctorum sepulchris aurum, ac gemmas reponebant, nisi forte aliquando contingeret, vt vestes, quibus corpora obtegebantur, ex auro contextæ forent, vel certe aureus annulus, quem quis digito præferens, in sepulchro apponebatur. Interdum vero Imperatorum numismata sepulchris recondebantur; eorum videlicet, sub quibus eorumdem aut mors, aut certe martyrium obuenerat. At in puellarum sepulchris, earum quandoque discriminalia, & iocularia quædam his similia, quæ illis, dum viuerent, in delicijs fuerant, seruanda inserebantur; & hæc quidem superadditis etiam numismatibus semel, atque iterum intra Cœmeteriorum sepulchra inuenta sunt. Cuius rei egregium plane testimonium est, quod de Maria lectissima fœmina Honorij Augusti coniuge apud Marlianum narratur: quamuis ad posteriora & pacatiora, quæ orbi deinde, atque Ecclesiæ illuxere tempora, isthæc referenda existimemus. Sed ne his diutius immoremur, ad ea, quæ Christianorum sepulchris tanquam peculiaria fidei insignia affigebantur, sermonem conuertamus.

Aurum in sepulchris cōdendi mos.

Aurum nullū nisi quod vestibus funebribus intextum, vel annulum, ac numismata in sepulchris Christiani recondunt.

Mundus muliebris in sepulchris puellarum.

Marl. l. 1. c. 21

CAP. XXVIII.

Martyrum sanguis ad eorumdem monumenta reconditur.

1 VONIAM omni pretiosior auro a candidis Christianæ fidei cultoribus sanguis ille habebatur, quem martyres ob fidei testimonium tam prompto, libentique animo profundebant, & quo tanquā pretio immortalitatem sibi coëmebant; hinc studiosissime eumdem colligere, siquando persecutores carnificinæ acrius insisterent, collectumque selecto, vbi condigne reseruari posset, vt iam supra dictum est, loco reponere consueuerunt. Et iure quidem optimo ad exprimendam sacri eiusdem colligendi cruoris sitim, ac seruandi studium, quo Christiani iugiter afficiebantur, ea commode verba aptari possunt, quibus poëta victores quondam milites, insano post prælia furore debacchantes, ac pretiosa quæque spolia respuentes, dummodo hostili, quem maxime sitiebant, sanguine potirentur, in hæc verba describit:

Pretiosior auro sanguis martyrum à Christianis habitus.

Locus Claudiani ad vehemens Christianorum sāguine martyrum potiundi desiderium exprimendū.

Inuisū miles cupiens haurire cruorem,
Per varias vestes, onerataq; plaustra metallo
Transit, & argenti cumulos, et cædis auarus
Contemptas proculcat opes; pretiosior auro
Sanguis, &c.

Claud. de bello gethico.

Ita plane in rem nostram lectissimus ille, qui passim profundebatur, martyrū sanguis, Christianis auro, gemmatisque lapillis pretiosior extitit, quem tanto colligendum labore, tantoque sibi studio seruandum satagebant, vt quam libenter aurum profunderent, vt sanguine vel inter ipsas carnificum manus collecto potirentur.

2 In quo potissimum Christiana religio merito prædicanda & ab ipsismet fidei hostibus admiranda iugiter est, quod plus nimirum martyrum sanguinem, quam aurum, præter humanæ consuetudinis vota, sitiret. Cuius plane

Veteres Christiani præ auro martyrum reliquias sitiebant.

rei fidem locupletiſſimam vtique facit mirus Africanorum Chriſtianorum ardor, quo ſacrum Cypriani Carthaginenſis Epiſcopi, & martyris mox futuri certatim poſſidere cruorem ſatagebant. Quippe, vt digna eiuſdem acta referunt, dum beatiſſimus *Epiſcopus ſtans in linea expectaret ſpiculatorem, fratres interim flentes linteamina, & oraria ante eum ponebant, ne ſanctus cruor defluens abſorberetur à terra. Tanti enim* (inquit Baronius recolendam præclari ac digniſſimi hiſtoriam martyris ſubtexens) *faciebant fideles ſacras martyrum reliquias, vt ſudoris, ſi poſſent, guttas haurirent, & ſtillas ſanguinis etiam perſecutore vidente & inuidente, atque exerto gladio minitante, qualibet arte ſuſciperent, atque reconderent. Mira res, eodem plane tempore duplici victoria vincitur crudelis impietas, ſanguine martyris, & fide credentium.* Hæc Baronius ad proteſtandam Chriſtianæ pietatis ſacram vere ſitim erga martyres, ac venerandas eorundem reliquias.

Pontius in actis S. Cypr. Epiſc. Carth.

Fidelium in Africa S. Cypriani ſanguinem legendi ſtudium.

Baron. t. 2. an. 261. n. 34.

Ardore potiū di martyrum reliquijs minas perſecutorum ac mortem negligunt.

3 Quis enim merito non admiretur ardentiſſimum beati Epiſcopi in ſubeundo martyrio deſiderium, & vehementiſſimum pariter erga Chriſti martyrem Chriſtianorum ſtudium: quippe ijdem probe nouerant, cum tam auide profluentem diſſecto è capite ſanguinem colligendum ſitirent, pretioſo huic liquori impertitam diuinitus ineſſe vim ac virtutem: *Sanctorum enim*, vt Gregorius Nazianzenus ait, *vel ſolæ ſanguinis guttæ, atque exigua paſsionis ſigna idem poſſunt, quod corpora.* Quapropter Chriſtiani parem venerationis cultum ſanguini martyrum, ac eorumdem corporibus exhibendum eſſe, vel facto teſtabantur, dum ſepulchris, vbi diſpoſita iacebant corpora, cruorem pariter nobilium inſtar exuuiarum inſerendum curarent.

Eadem, quæ totis ſanctorū corporib⁹ minimis eorum reliquijs diuina virtus ineſt.

Nazian. orat. 1. in Iul.

4 Neque vero beatis iſtud martyribus obſequium præſtitiſſe contenti, maiora ijſdem ſe debere rati ob præclarum ſanguinis, quod Chriſto ac fidei dederant teſtimonium, inſtrumenta pariter, ſeu ferramenta illa, quibus martyres tortorum manu excarnificati fuerant, & non raro ipſamet conſcripta martyrum, ac martyriorum acta, eorumdem ſepulchris poſteritati reſeruanda inſerebant, de quibus ſingulis modo differendum eſt. Et quidem, vt de præcipuo Chriſtianorum ſtudio, quod in cuſtodiendo beatorum martyrum cruore adhibuerunt, nonnulla breuiter præmittamus. Quis illud ignorat, quod Ambroſius exhortatione ad virgines, & epiſtola ad ſororem expreſſe teſtatur, ſacrum nimirum ſanguinem martyris Agricolæ, necnon martyrum beatorum Geruaſij & Protaſij ſe ex eorumdem ſepulchris collegiſſe, vbi illum Chriſtiani ſolicite depoſuerāt. Sed hic præſtat ipſum audire Ambroſiū de beati Agricolæ martyris cruore a ſe collecto iſthæc enarrantem: *Condant*, inquit, *alij aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretioſa monilium ſerta, temporalis ille theſaurus eſt, &c. collegimus ſanguinem triumphalem & crucem.* hæc Ambroſius.

Inſtrumenta martyrij, & acta in martyrū ſepulchris repoſita.

Sanguinem Agricolæ, Geruaſij & Protaſij D. Ambroſius ex eorum ſepulchris colligit.

D. Ambr. exhort. ad Virg. to. 5.

5 Quin & inuicti martyris Nazarij ſanguinem veluti recentem in eiuſdem ſepulchro repertum Paulinus in Ambroſij vita his verbis affirmat: *Vidimus autem in ſepulchro, quo iacebat corpus martyris (qui quando ſit paſſus, vſque in hodiernum diem ſcire non poſſumus) ſanguinem martyris ita recentem, quaſi eodem die fuiſſet effuſus.* Præclaræ item virginis ac martyris Cæciliæ corpus a Paſchale Primo in Calliſti Cœmeterio via Appia (vt eius perhibent acta) repertum fuiſſe nouimus, vbi, ſicut iam diximus, vna cum velaminibus ad pedes, panni quoque ac lintei ſepoſiti cernebantur, quibus eiuſdem ſanguis, dum è venis gladiorum inter ictus proflueret, religioſis Chriſtianorum manibus collectus fuerat. Quæ quidem velamina virgineo imbuta ſanguine, idem præmemoratus Pontifex vna cum corpore, in celebri Eccleſia, quæ in eiuſdem Virginis domo in Vrbe Deo dicata conſpicitur, ſuamet manu repoſuit; eademque nuper ſub Clemente VIII. Pont. Maximo, cum ſacrum corpus iterum lucem adſpexit, ſe vidiſſe Boſius in tractatu, quem ſcripſit de inuentione ipſius corporis, affirmat.

Sanguis Nazarij ac ſi recēs effuſus eſſet, in eius ſepulchro reperitur.

Paulin. in vit. S. Ambr.

Lintei, quib⁹ S. Cæciliæ ſanguis exceptus eſt, iuxta eius corpus reperti.

Boſius tract. de inuent. corp. S. Cæcil. Virg.

6 Neque vero prætereundum eſt, quod ipſe diſertis verbis Boſius teſtatur; ſæpe ſæpius, inquam, dum ſacra lynceis oculis Cœmeteria perſcrutaretur, ipſummet beatorum martyrum ſanguinem, quem pia fidelium manus collegerat, & ſupra eorumdem olim corpora repoſuerat, contemplatum ſe, veneratum-

Quamplurima martyrū ſanguine repleta vaſcula ad eorundem ſepulchra in Cœmeterijs Vrbis videre eſt.

tumque fuisse, qui vitreis quibusdam, aut certe fictilibus in vasculis, interiori vel exteriori quandoque eorumdem sepulchrorum parte ingestis religiose admodum asseruabatur. Quæ quidem vascula sacro referta cruore, immo potius cælesti perfusa opobalsamo, vt Ioannes noster Seueranus refert in opere Subterraneæ Romæ, quod a se Italico idiomate editum est, sibi quoq; ac cæteris, qui præsentes tūc aderant, semel atque iterum, Vrbis Cœmeteria perlustrantibus, quo par est, deuotionis cultu, contemplari, ac venerari concessum est.

7 Et sane insigne huius rei exemplum est, vasculum illud ex orientali gagate miræ pulchritudinis, quod in Callisti Cœmeterio superioribus annis iuxta sancti Felicis martyris sepulchrum, sanguine eiusdem repletum, & aureo panni inuolucro contextum reperiri contigit: quod ab Eminentissimo Cardinali Francisco Barberino sacri instar thesauri pro condigno recolendæ antiquitatis monimento pie asseruatur.

Vasculum ex gagate cum sanguine S. Felicis in Callisti Cœmeterio repertum.

Illud inter sua cimelia Emin. Franc Barberinus asseruat.

8 Eo igitur honoris cultu, vt iam enarratum est, sacratissimum martyrum cruorem, prosequi pietas Christianorum consueuit, vt venerationem iugiter maximam vel ipsis locis impenderent, quæ profluentem vitæ liquorem inter persecutorum manus excepissent. Quapropter locus, vbi martyr Cyprianus Carthaginensis sanguinem pro Christo effuderat, summa religione habitus, Cypriani Mensa appellari meruit, de quo isthæc egregie Augustinus, dum locum eundem in basilicam consecratum fuisse asserit: *In eo quippe loco*, ait, *vbi posuit carnis exuuias, sæua tunc multitudo conuenerat, quæ propter odium Christi, sanguinem funderet Cypriani: ibi hodie venerans multitudo concurrit, quæ propter natalem Cypriani bibit sanguinem Christi, & tanto dulcius in illo loco propter natalem Cypriani, bibit sanguinē Christi, quanto deuotius ibi propter nomen Christi sanguis effusus est Cypriani. Denique sicut nostis, quicumque Carthaginem nostis, in eodem loco mensa Deo constructa est, tamen mensa dicitur Cypriani: non quia ibi est vnquam Cyprianus epulatus, sed quia ibi est immolatus, & quia ipsa sua immolatione parauit hanc mensam, non in qua pascat, siue pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui & ipse oblatus est, offeratur. Sed vt mensa illa, quæ Dei est, etiam Cypriani vocetur, hæc causa est, quia vt illa modo cingitur ab obsequentibus, vbi Cyprianus cingebatur à persequentibus; vbi nunc illa ab amicis orantibus honoratur, ibi Cyprianus ab inimicis frementibus calcabatur. Postremo vbi illa erecta est, ibi prostratus est.* hæc Augustinus. Ex quibus studiosus lector per se conijciat, quem Christiani cultum ipsimet martyrum cruori merito impenderent, qui adeo vel profana loca eodem sacro respersa, vel potius illustrata sanguine suspiciebant ac venerabantur.

Ipsamet loca martyrū sanguine aspersa in sacris habentur.

Mensa Cypriani, locus vbi ille passus est, appellatur

Aug. de diuer. ser. 113.

Bar. t. 2, an. 261.

Elegans ab Augustino illius nominis allata ratio.

9 Certe Hemiterij, ac Cheledonij martt. sanguis, quo Hispanias nobili consūmato martyrio illustrari contigit, magno venerationis cultu a fidelibus habitus est, vt Prudentius his carminibus cecinit:

SS Hemiterij & Cheledonij sanguis in Hispanijs magnæ venerationi.

Illitas cruore sancto
Nunc arenas incolæ
Frequentant obseruantes
Voce, votis, munere.
Externi necnon orbis
Huc colonus aduenit.

Baron in not. ad Mart. Rō die 3. Mart.

Complutum item in Hispania Iusti, & Pastoris Martt. sanguine apprime decoratum est, vt Prudentius exprimit:

Et SS. Iusti, & Pastoris cō pluti item in Hispania.

Sanguinem Iusti, cui Pastor hæret
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuuabit
Membra duorum.

Bar in Mart. Rom. au 5. Aug.

10 Sed quoniam de martyrum cruore, quo Ecclesia Dei iugiter illustratur, nobis hæc scribentibus mentio adhuc recurrit; en alterum, & quidem insigne, memorandumque portentum, hic recensendum, oculatis illud testibus, ac viris fide dignissimis enarrantibus se offert, quod nostris hisce paginis in studiosi, ac pij lectoris gratiam coronidis instar inserere voluimus. Excipe igitur, quisquis es, & Dei opera, quibus Ecclesia mirifice coruscat, inusitataque portentorum genera, quibus veluti patentibus è Cælo signis Christiana fides comprobatur, in martyris Laurentij sāguine, dum audis, venerare. In oppido, quod in Campania situm, S. Laurentij nomine decoratur, & Procerum Columnensium ditioni subest, haud longe ab Vrbe, ad hæc vsque nostra tempora ampulla vitrea satis quidem ampla extat sacro beati eiusdem martyris cruore, repleta, quæ in Ecclesia ibidem B. Laurentio dicata perhonorifice asseruatur: hæc autem

Oppidum in Columnensium Romanorum Procerum ditione ampullæ S. Laurentij sanguine repletæ possessione clarum

autem nouum mirandumq; portentum intuentium oculis quotannis exhibet: ſanguis enim, qui præmemorata in ampulla concretus, ac adipe permixtus recluditur, cum feſtiua Martyris beatiſſimi, ac ſolemnis martyrij eiuſdem memoria decima die Menſis Auguſti de more recurrit, qua potiſſimum die ille ſub Valeriano ferreā in ſupra craticulam lento igne aſſatus, ſe ipſum dignam Deo victimam, ac holocauſtum acceptabile pro Chriſto obtulit (mirum eſt, quod dicturus ſum) a primis feſtiui eiuſdem diei veſperis, ſanguis, qui paulo ante cõcretus cernebatur, extemplo liqueſcere, ebullire, & intra ipſius vitri ſepta, ac ſi iterum ad martyrium proſilire, iterumque tyranno ac ſubijcientibus flammas inſultare geſtiat, nouo charitatis incendio ſuccenſus, ac denuo flammis, quibus ſemel ille ſupra craticulam decoctus fuit, occulta vi exurentibus, è vitro, non ſecus ac è venis, prodire tentat cum in modum, vt ſi ad calefactiuam ignis vim appoſitus eſſet: confeſtim enim ſanguis ab adipe, eodē plane modo, quo oleum ab aqua, ſecernitur: atque ita vſq; ad octauam ipſam a feſto diem diſiunctus, ac ſecretus permanet. Verum completis dierum illorum ſolemnijs iterū ſanguis coaleſcit, & adipi cõmixtus in vitro coagulatur. Perenne autem portentum hoc eſt, etſi recens ſingulis annis ac nouum in præmemorati oppidi Eccleſia vigeat, innumeris vndique populis ad rem eiuſcemodi conſpiciendam confluentibus.

Die eius feſto quotannis liqueſieri, atq; ebulire cernitur.

Peracto feſto continuo coagulatus conquieſcit.

11 Portentum autem vel eo magis illuſtre, ac ſolemne contēplantibus redditur, quod cum, vt teſtes rei perhibent, notum cuiquam haud eſſet, cuiusnam martyris ſanguis in eadem vitrea ampulla aſſeruaretur, vt debito feſtiuam eius diem honore incolæ quotannis (vti mos eſt) recolerent; en tibi: licet is coagulatus perſiſteret, dum martyr perquirentes latet (en tibi, inquam) feſtiua recurrente Laurentij Mart. die cum primis veſperis concinendis hora inſtat; ſanguis mox intra ampullam ebulliens liquefieri cœpit, & id poſtmodum quotannis præſtare non deſijt. Cuius rei mox fama percrebuit, & Vrbem vſque delata ad Pauli V. Pont. Max. aures peruenit, qui martyris, vt par erat, portentum admiratus, quod viris probatæ fidei vltro enarrantibus compererat, nonnullas ſacri eiuſdem cruoris guttas inde extractas ad ſe deferri voluit, quas vitro intra pretioſam thecā incluſas, in ſacelli a ſe apud S. Mariam Maiorem erecti ſacrario inter cęteras Sanctorum reliquias recondidit. Vides hinc lector miram ſanguinis vim vel poſt mortem adhuc in certamen proſilire geſtientis? Vides immenſum leuitici pectoris ardorem, dum charitatis igne vel concretus in vitro ſanguis recens liquefit? Haud ſemel quippe igneus Laurentij animus martyrium pertuliſſe contentus, noua pro Chriſto tormenta ſubire gaudet. O inuictam martyris leuitæ gloriam, quæ cum iam rutilantibus flammis orbem vniuerſum illuſtrauerit, liqueſcentis nunc portento ſanguinis Eccleſiam illuſtrat. Quippe tanta, vt Auguſtinus ait, *eius martyrij gloria extitit, vt paſsione ſua mundum illuminauerit vniuerſum*. Adhuc autem ſanguis dum recens ebullit, Chriſtianorum corda illuminat atq; Ambroſio teſte, calefacit: *Illuminauit plane mūdum eo lumine, quo ipſe accenſus eſt, & flammis, quas ipſe pertulit omnium Chriſtianorum corda calefecit*. Viget igitur adhuc ſanguis, & adhuc vel videntes noua hæc portenta calefacit. Ille, inquam, beati martyris cruor liqueſcens vel palā intuentibus obteſtatur quam libenti animo è venis pro Chriſto quondam proſilierit: *Laurentius enim*, vt Auguſtinus loquitur, *dum Chriſti ardet deſiderio ignis tormenta non ſenſit*. Quis hæc interim audiens, ne dum rem oculis hauriens, quis inquam, *nolit ad horam vri Laurentij igne*, cuius vis ipſūmet ſanguinem in vitro coagulatum, vti recens effundendum præ gaudio proſilire facit. Et hæc ſunt, quæ ad perennem B. Laurentij, eiuſdemque ſanguinis memoriam haud vnquam obliterandam his noſtris paginis nobilis inſtar monimenti inſerere voluimus. In cuius honorem Hieronymus Eminentiſſimus Card. Columna pio, quo flagrat erga Chriſti martyrem, ſtudio, ſuorumque pietatem æmulatus, ad incolarum præmemorati oppidi deuotionem magis excolendam, augendamque, pretioſi liquoris ampullam argentea incluſam theca, quo par eſt honore, in dicta Eccleſia ſeruādam curauit, & publico rem hanc teſtimonio comprobatam hic pio lectori exhibendā voluit.

Ignotus primum ipſe ſe S. Laurentij ſanguinem eſſe luculento miraculo prodidit.

Paulus V. Pōtifex aliquot guttas inde ſūptas in ſacello S. Mariæ Maioris recondidit.

Aug. ſer 30.

S. Laurentij patiendi ardor ex eius sāguine quotānis liqueſcendo nouę profuſioni quodā modo ſe aptāte innoteſcit.

Ambr. off. l. 5.

Aug. ſer. 30.

Emin. Card. Hier. Colūna hoc miraculū publico teſtimonio firmari iuſſit.

An-

12 Antequam autem de recolendo martyrum cruore sermo absoluatur, vt nonnulla hic ad rei propositum subtexamus, & ipse sanctorum Confessorum sanguis debitam in orbe Christiano venerationem promeruit, suam quippe vocem habet, ad fidei Christianæ magnalia iugiter, gentilium, & hæreticorum auribus & oculis inculcanda, si isthæc audire, si videre dignentur. Nam vt experimento comprobatur, venerandæ B. Nicolai Tolentinatis Ord. S. Augustini reliquiæ, quæ Tolentini in Piceno asseruantur, recentem interdum cruorem, nouo, stupendoque portento copiose emittunt, & futuræ cuiuspiam calamitatis, quæ Christianorum Reipublicæ imminet, vt precibus Deum præuenientes, longius propulsent cunctos solicite præmonent. Vir etenim sanctissimus cum ab Eugenio Quarto summo Pont. inter tutelares Ecclesiæ patronos adscriptus sit, vbi quid triste, ac lugubre impendit, etsi arida, ac præcisa a corpore eiusdem brachia, quæ argento inclusa seruantur, ac si vitali spiritu prædita sint, recentem sanguinem protinus distillant, & clara fidelibus rerum futurarum signa exhibent, quod hactenus exemplis quamplurimis compertum est: post exhibitum enim cruoris signum statim ingens aliqua ab Othomannis, vel ab hæreticis clades Christianis illata est, & superioribus quidem annis, vt multi sunt testes, sanguis iste nouo stillicidio vberrime effusus bellorum, quæ Christiano postmodum orbi adfuere, & præsertim Venetorum Reipublicæ ex Turcarum armis, prænuncius & index extitit.

[margin: ...guis san...rum suam ...et vocē.]

[margin: ...liquiæ S. ...colai Tolēt ...minente ...qua Reip. ...ristianæ ...lamitate ...guinem ...ittunt.]

13 Sed quoniam iam de portentoso sanctorum Christi Confessorum sanguine in præsens agitur, pari admiratione, ac venerationis cultu a fidelibus excipiendus est sanguis Seraphici viri Francisci Assisinatis Ord. Min. institutoris, qui è sacris stigmatibus sibi diuinitus apud Aluerniæ montem impressis vberrime emanauit: è vulneribus nimirum non tam ferro, quam amoris diuini cuspide in carne Beatissimi viri nouo inusitatoq; prodigio patefactis; hic autē sanguis in vitrea ampulla pluribus in locis Romæ asseruatus longa post secula adhuc intra vitri septa recens, ac fluens ad sacrorum Stigmatum miraculum fidelibus inculcandum, perennis instar monimenti conspicitur, quin haud mortua licet iam sepulti sacri corporis vulnera intra sepulchrum recenti adhuc sanguine imbuta ab oculatis perscrutatoribus, vt infra enarrabitur, inuenta sunt. Sed his de martyrum cruore enarratis, ad veneranda martyriorum instrumenta, quibus eorumdem sepulchra locupletata sunt, & Subterranea Roma illustris reddita est, deueniamus.

[margin: ...raphici Frā ...sci stigmata ...guinem ...isse visa ...it. ...nau.in vit. Franc.]

CAP. XXIX.

Martyriorum instrumenta vna cum martyrum corporibus tumulo reponuntur.

1

Vid quæso ad iugē ac perēnem Christi martyrum gloriam in orbe terrarum non contulit? Quid ad miram eorumdem in perferendo constantiam militanti Ecclesiæ, posteritati, immo æternitati commendandam sæua persecutorum rabies, atque ingeniosa crudelitas non adinuenit? *Quando*, vt inquit S. Leo, *in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta supplicij*. Ita plane, ipsamet instrumenta pœnarum, quæ martyrum corporibus saniem, cruciatum, pallorem, dolorem, cicatrices, ac vulnera quondam inflixere, ex eorumdem contactu pretium ac decorem hauserunt. Quapropter pœnale ferrum pluris quam regium aurum ac diadema a Christianis iugiter habitum est: quippe qui post gloriosa martyrum certamina, suppliciorum instrumenta vna cum sacris pignoribus tuto inferre loco, & ad posteros conseruanda, & colenda transmittere satagerunt.

[margin: Omnia in martyrū pœnam a tyrannis ad.inuenta in eorumdem gloriam recidere.]

[margin: S. Leo Papa ser. in natal. S. Laur. mart.]

[margin: Ipsis instrumentis pœnalibus ob martyrum contactum honor habetur.]

2 Vt huius autem celebrandæ consuetudinis initia repetamus; illud iam ab antiquis temporibus in more positum apud Hebræos potissimum fuit (quod etiam supra innueramus) vt post addictos patibulo reos, ac diro mortis genere absumptos, cum corpora postmodum tumulo darentur, ibi vna cum damnatorum

[margin: Crux & cætera instrumenta supplicij cum reorum corporibus apud Hebræos sepeliri solita.]

rum

rum corporibus, & instrumenta, quibus excruciati, ac interempti fuerant, apponerētur, quod in legū Iudaicarum libro, præcepto vtiq; affirmatiuo 203. expresse cauetur, dum dicitur: quod blasphemus quisque & idololatra, vbi in ligno suspensus fuisset, paulo ante occasum solis deponatur, & *mox postquam depositus est*, inquit, *cum ligno sepelitur*. Id ipsum collegit Baronius in suis Annalibus, cum ait ex Rabbinis Iacob Zacim, & Moyse Ægyptio, cadauera scilicet damnatorum sepulchris inferri vetitum fuisse, quæ cæteris essent communia, sed in priuatis dumtaxat tumulis, & seorsum ab alijs reponenda esse: rursumque separatim quoque sepelienda esse instrumenta illa, quibus carnificum manu ex legum præscripto mors ijsdem illata fuisset, nempe cruces, clauos, enses, lapides, pro mortis genere, quo quis affectus esset. Sed verba quæso Moysis Ægyptij, Maiemonis filij in opere Iad, quod instar commentarij est in legis Mosaicæ præcepta, hic ad rem nostram excipiamus: *Lignum*, inquit ille, *super quo fuit aliquis suspensus, cum suspendioso sepelitur, ne maneat illi malum nomen, & dicant homines, illud est lignum, in quo suspensus est ille. Sic lapis quo aliquis fuit lapidatus, & gladius quo fuit occisus, & sudarium, siue mantile, quo fuit strangulatus, omnia hæc cum ijs, qui perierunt, sepeliuntur*. Hactenus Rabbi Moyses in Iudaicæ consuetudinis comprobationem, quam enarrauimus.

Idque ex legum præcepto.

Baron. t. 1. an. 34. n. 134.

Damnatorū cadauera peculiaribus inferri tumulis consueuere.

Et instrumēta pœnalia seorsum ab illis defodiebantur.

Lib. vlt. Galat Saned perest. 15.

Instrumenta illa cur sepeliri lex præscripserit.

3 Quocirca ex Theodoreto, Socrate, Sozomeno, Nicephoro, & reliquis probatæ fidei scriptoribus, pretiosissimam Christi Domini Crucem iuxta venerandum eius sepulchrum longa post secula repertam fuisse didicimus. His adde, quod & Socrates ac Nicephorus asserunt, in eodem videlicet sepulchro clauos insuper adinuentos fuisse, quibus idem Christus Dominus cruci a Iudæis affixus fuerat.

Theodor. l. 1. c. 28. Socr. l. 1. c. 15. Sozom. l. 2. c. 1 Niceph. l. 8. c. 29.

Viuifica Domini Crux cum clauis iuxta eius sepulchrum reperitur.

4 Porro vt lectori magis assertionis nostræ ratio patens fiat, tum antiquarum traditionum argumentis innixa, tum grauissimorum hominum auctoritate suffulta, experimento ipso confirmanda est. In selectis enim Cœmeterij Vaticani sepulchris ferrea vngula reperta est, qua dire olim martyres a tortoribus excarnificabantur, quæ quidem veluti nobilissimum Christianæ fidei, inuictæque martyrum patientiæ monimentum ad hanc vsque diem in Vaticana Basilica summa fidelium omnium veneratione seruatur, & interdum recurrentibus solemniorum festiuitatum diebus populo conspicienda proponitur.

Vngula ferrea martyribus excarnificandis in Cœmeterio Vaticano reperta.

5 Huius autem pœnalis instrumenti Baronius in suis ad Martyrologium Romanū annotationibus expresse meminit vbi multiplicis quidem generis forcipes fuisse asserit, quibus ad infligendum cruciatum tortores vti consueuerant, sed eius verba in medium lectori interim expendenda proferantur: *Triplicis generis*, inquit, *erant forcipes, quæ adhibebantur in carnificinis SS. Martyrum. Harum aliæ erant ad incidendum, vt hæ de quibus agimus; aliæ autem ad comprimendum, & contorquendum compositæ. Harum meminit Synesius Episcopus epist. 58. cum agit de Andronici præsidis feritate, aitque nasi forcipe, auribus apprehendendis & labijs obtorquendis parato instrumento, &c. Agit illic idem auctor de digitali, & pedali tormento, ac de prælo. Tertij generis erant forcipes dentatæ, quæ quidem tribus ferreis aculeis cutem martyris perforabant, cum stringerentur, quæ crudeliter nimis membra carpentes vellebant. Asseruatur hactenus eiusmodi genus instrumenti in Basilica Vaticana inter Sanctorum reliquias, licet scorpiones à quibusdam falso esse credantur. Sed qui vere fuerint scorpiones tortorij, diximus superius duodecima huius mensis. Meminit & Iosephus de Forcipe dentata, cum ait: His dictis ignea forcipe eius lingua cauteriatur, &c. Huic simile erat genus illud cruciamenti, quod Victor lib. 2. de persecutione Vvandalica appellat palos dentatos, dum ait: Illico palis minoribus dentatis iactis in capite, crinibusque in eisdem colligatis, ac vehementius stringentes simul cum capillis omnem pelliculam capitis auferebant. Hæc Victor.* hactenus Baronij verba ferreos forcipes exacte describentis, quæ nobis in medium afferre congruum visum est, vt lector, vel obiter pœnale hoc ferrum antiquis comprobatum monimētis recognoscat; sed plura infra, cum de eodem instrumento apud Vatic. Basilicam condito ex professo agemus, eiusque imago typis diligenter excepta, oculis contemplanda pro-

Bar. in Rom. Mart. die 26. Iun.

Forcipes tri[...]plicis generis ad martyres torquendos gentilibus in vsu erant.

Forcipes dentatæ quales & cui martyrum carnificinæ adhiberentur.

proponetur. Sed nunc ad alia pœnalia martyrum instrumenta, vnde abscessit, sermo recurrat.

6 Addimus præterea, quod ipse Bosius in quodam Vrbis Cœmeterio ferreā item forcipem se reperisse affirmat (quā postea Scipioni Cobellutio S.R.E. Cardinali Bibliothecario dono dedit) quamdam item securim, laminas ferreas, plūbeos globulos, ac alia huiuscemodi instrumenta, quibus inuictissimi martyres impiorum manu excruciabantur: & nostris quoque temporibus a perscrutantibus quamdiligenter abditos Cœmeteriorum sinus, quibus Vrbs Roma abunde referta est, non raro id genus alia, sacras inter martyrum sarcinas reperiri contigit.

Forceps, secu-ris, & alia in-strumenta pœnalia mar-tyrum in Cœmeterio Cal-listi reperta.

7 Nonne quamplures hic Christi martyres commemorare nobis licet, qui iacentes quandoque in tumulo reperti sunt, ipsismet iuxta eosdem instrumentis appositis, quæ eorumdem quondam carnificinæ inseruierant? In primis autem Quintini martyris corpus vna cum sudibus & clauis, quibus cruci suffixus fuerat, adinuentum fuisse in eiusdem apud Surium actis legitur; vbi item Eusebiam, matronam pietate conspicuā deuotionis ergo sudes ferreas ab eiusdem corpore clauis relictis extraxisse narratur; quas postea Eligius Episcopus pari pietatis studio permotus, & miro erga beatū martyrem feruore succensus secum cælestium instar munerum detulit. De eodem autem Quintino isthæc Surius: *Venerabilis autem fœmina sudes ferreas, quibus beatum Christi martyrem confixum fuisse iam diximus, manentes adhuc in eius corpore cernens, extrahi eas curauit, &c.* De beato item viro Eligio idem Surius loquens sic ait: *Clauos quoque miræ magnitudinis, quos tempore passionis eius persecutores corpori eius infixerant, ex cerebro, cæterisque artubus extractos sibi pro reliquijs sequestrauit.* Porro idem Eligius obsequio martyrum deditissimus, vt ibidem scribitur, Piatonis martyris corpus adinuenit, è cuius deinde corpore oblongos pariter clauos abstraxit, ac populis in recolendi eiusdem martyrij argumentum conspiciendos, venerandosque proposuit.

S. Quintini corpus cum sudibus, & clauis inuentum.

Eusebia matrona sudes illas cadaueri eius infixas extrahit.

Eligius clauos eiusdem martyris secū pietatis ergo confert.

Sur. to. 5. 31. Octob.

Idem 5. 2. 10. Nou.

Item Piato. corpori fixos clauos erit ac populo venerā expenit.

8 Sed Ambrosius interim nobis audiendus est, qui (quod nostram ad rem facit) vt ipsemet refert, non sanguinem dumtaxat, sed & crucem & clauos, quibus vir Dei Agricola nobile quondam pro fide martyrium consummauerat, in eiusdem sepulchro a se inter perscrutanduminuentos, ac secū doni instar pretiosissimi delatos fuisse his verbis paulo ante a nobis in medium prolatis testatur: *Detuli ego vobis munera, quæ meis legi manibus, id est, crucis trophæum, cuius gratiam &c. condant alij aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, & sæpe habentibus perniciosus. Nos legimus martyris clauos, & multos quidem, & plura fuerunt vulnera quam membra. Collegimus sanguinem triumphalem, & crucis signum, &c.* huc vsque Ambrosius, qui sibi iure merito gaudet & de pœnali ferro, ac si de regio adinuento thesauro gratulatur. Neque hic interim omittēdum putamus, quod de venerando martyris Danielis corpore reperto eo prorsus modo, quo multos ante iam annos cruci affixum fuerat, Petrus de Natalibus laudatissimus inter Scriptores affirmat, quod & in Patauinis tabulis hunc in modum recitatur: *Corpus martyris inuenerunt iacens supra ligneam tabulam, adinstar suæ longitudinis, supinum & extensum, habens super aliam marmoream tabulam, eiusdem longitudinis cum inferiori, confixam clauis, videlicet ferreis enormibus, caput martyris, pectus, & ventrem, & omnia transfodientibus membra, & binas tabulas colligentibus, &c.* hæc ibi. En gloriosa vtiq; tormētorum monimenta, quibus fideles vel semel pro Christo affecti sunt, nulla vnquam temporum iniuria ex animis, imo neque ex oculis obliteranda; nam videntibus & credentibus populis, & ipsis carnificibus ac gentilibus inuidentibus, isthæc reseruata adhuc coluntur & vigent.

S. Ambrosius crucem & clauos Agricolæ mart. repertos thesauri loco habet.

D. Ambr. lib. de exhort. ad Virg. in princ. to. 5.

Danielis mart. corpus clauis inter binas tabulas confixū in sepulchro repertum.

Petr. de Natal. l. 2. c. 60.

9 Quanti vero ipsi martyres Christi, haud vnquam tormentis deuicti, suarum instrumenta pœnarum semper fecerint, vel ex hoc vno conijcere quis potest, quod ne interdum hæc deperirent, vel certe a nescientibus negligerentur, meritoque honoris cultu carerent, expressis quandoq; verbis sub extremam vitæ horam destricte præceperunt, vt eadē a fidelibus quam solicite reseruarētur. Nonne inuicti ille animi inter martyres Babylas

Martyres cū instrumentis pœnarū suarū sepeliri cupiunt.

S. Babylas cū ferreis suis catenis sepeliri voluit.

ſe vna cum ferreis catenis, quibus pro Chriſto circumdatus quondam fuerat, ſepeliri voluit? qui ob præclaram fidei confeſſionem, & miram in perferendo conſtantiam, hoc nobiliſſimo præconio in Romani Martyrologij tabulis celebratur: *Antiochiæ ſancti Babylæ Epiſcopi, qui in perſecutione Decij, poſteaquam frequenter paſsionibus ſuis, ac cruciatibus glorificauerat Deum, glorioſæ vitæ finem ſortitus eſt in vinculis ferreis, cum quibus & ſuum corpus ſepeliri mandauit, &c.* hæc in laudem memorandi martyris ex Martyrologio Romano excerpta deprompſimus. Quod Chryſoſtomus quoque ſatis luculenter oratione illa contra gentes his verbis teſtatur: *Sanctus autem Babylas morti ſe propinquum dum videret, corpus ſuum vna cum ferreis illis catenis ſepeliendum mandauit, planum faciens, quæ ignominioſa videntur, ea, quoties propter Chriſtum ſunt, honorifica eſſe ac ſplendida.* hæc Chryſoſtomus. Quas quidem catenas ornamento ſibi futuras ipſemet Babylas edixerat, teſte in eiuſdem geſtis Suida, vbi ita: *Deinde & ipſe, collo percuſſori porrecto, mandauit ijs, qui cadauer eius collecturi erant, vt catenas & pedicas vna ſecum ſepelirent, vt, inquit, hæc iacenti mihi ſint ornamento.*

Rom. Mart. die 24. Ian.

S. Chryſ. contr. gent.

Ignominioſa alias ſi propter Chriſtũ ſunt, clara atque honorifica euadunt.

Suid. in Babyla.

10 De hoc autem præclariſſimo Antiochenorum martyre, qui pœnarum ambitioſiſſimus ferreas, vt vidimus, catenas, quibus pro Chriſto deuinctus fuerat, ſecum tumulo honoris gratia inferendas demandauit, vt ijſdem veluti nobiliſſimo poſt mortem triũphi titulo, oſſa ac ſepulchrum illuſtriora redderentur, hæc idem Chryſoſtomus ſubdit: *Extant etiam cum Babylæ cineribus compedes Eccleſiarum præfectos omnes commonefacientes, vt vinciri, vt iugulari, vt quiduis pati oporteat: certe omnia prompto, atque alacri animo, ac magna item cum voluptate ſuſtinenda, vt concreditæ nobis libertatis ne leuiſſimam quidem partem prodamus, aut contaminemus.* Vincula igitur vincire quidem martyrum corpus, ſed vincere animam, ipſa inter tormenta inuincibilem nullatenus queunt: & compedes ipſi Chriſtianorum quidem manus ac pedes haud ad ignominiam, ſed ad triumphum copulant; iiſdem enim, quibus fortiter deuincti ſunt, orbis pariter vna cum perſecutoribus, ac demum infernus ipſe cũ ſuis tartareis legionibus deuictus eſt.

Chryſoſt. orat. Iuuen. & Max.

Inſtrumenta martyrum pœnalia in Eccleſijs aſſeruata quid doceant?

11 Porro catenæ, quibus Babylas iugiter vinctus, & inuictus carceri mãcipatus fuerat, & ipſamet inſtrumenta pœnarum, quibus conſtrictus decertauerat, vna cũ ipſius corpore tumulo illata, dæmonem ſubinde potenti virtute vinctum deuictumque magno fidei triumpho captiuum quodammodo reddidere. Quis enim neſciat ad Antiochena quondam ſuburbia Babylæ delato corpore, loquax illud ac fallax Apollinis ſimulacrum, ac ſi ori frænũ martyris præſentia inieciſſet, protinus obmutuiſſe? nec vllũ deinceps percontantibus exhibuiſſe reſponſum? Quis inquam non meminerit, inolitas Græcorum ſuperſtitiones, vbi primum veneranda martyris oſſa, & pœnarum eiuſdem vexilla aduenerunt, ceſſaſſe, inſanoſque deliciarum luxus, qui ibidem vigebant, protinus loco ceſſiſſe? En admiranda, iugiterque prædicanda Chriſti martyrum virtus: en ſuppliciorum ac pœnarũ, quas libenter, imo gaudenterq; pro Chriſto pertulere, immenſa vis, ac potentia aduerſus ſtygias phalanges: pugnauit viuus, ſed nec deſtitit vel mortuus ipſo è tumulo Babylas pugnare, & pugnando tyrannos, quin ipſa gentilitiæ ſuperſtitionis arma, ipſa obſcœnarum voluptatum, ac vitiorum irritamenta, ipſum deniq; debellare ſatanam, expugnare, ac vincere nouit. Sed repete hic lector, quæ in ſuis ad Martyr. Rom. notis Baronius die 24. Ianuar. his plane verbis enarrat: *At vero non ſimul cum ipſa morte finis fuit certaminis Babylæ: quin velut rediuiuus, grauiores contra gentiles eſt aggreſſus pugnas: nam & more Sampſonis oſsibus pugnans, in fugam vertit Philiſthæos. Huius enim illuſtris martyris oſſa Gallus Cæſar in Daphnem ad Antiochena ſuburbia tranſtulit, quo tanti martyris reuerentia inolitæ ibi Græcorum ſuperſtitiones ceſſarent, & effuſus deliciarum luxus contineretur. Res accidit ex ſententia: nam præſentia ſacrorum pignorum mox loquax illud Apollinis oraculum obmutuit, nec vltra reſponſa dedit: prout ſcribit Sozomenus hiſt. lib. 5. cap. 18. Cum autem Imperium impius Iulianus Apoſtata accepiſſet, vt ſilentis Apollinis linguam ſolueret, inde tollendum Babylæ corpus Chriſtianis imperauit; quo tandem ſublato, & in locum priſtinum reſtituto mox mutum idolum, & nonniſi ſui ſilentij cauſam*

Babylæ corpus, & catenę dæmonem ligant.

Et gentium ſuperſtitiones, ac luxuriam reſtrænant.

Baron. in Mart. Rom. die 24. Ian.

Gallus Cæſar oſſa eius in Daphnem ad corrigendos corruptos mores mittit, & fit voti cõpos.

Sozom. lib. 5. hiſt. c. 18.

Iulianus Apoſtata inde illa iterum aſportari iubet.

Sed fulmine Idolum conteritur, & templum conflagrat.

sam fari permissum, illapso de Cælo fulmine contritum est, ingensque eius ædes cælesti illo igne conflagrauit. Huius triumphi Babylæ extant antiquorum scriptores, velut egregiæ columnæ victorijs illius insculptæ in monumentum sempiternum erectæ. Tantæ enim rei oculatus testis Ioannes Chrysostomus tunc adolescens interfuit, & (vt ipse testatur, vidit, eademque scripsit præclara illa Oratione contr. gentiles & hom. 4. de laudibus Pauli. Idem & cæteri antiqui historici præstiterunt, Ruffinus lib. 1. cap. 35. 36. Sozomenus cap. 19. Socr. lib. 3. cap. 16. Theodoretus lib. 3. c. 10. Euagrius lib. 1. c. 16. & alij. Id factum esse 11. Kalend. Nouemb. Ammianus Marcellinus gentilis historicus lib. 22. testatur, licet homo Christianis infensus causam profiteri erubuerit. Hæc ex Baronio proferre voluimus in præclarissimi martyris laudem, qui instrumenta pœnarum secum tumulo tamquam validissima contra hostes arma inferri demandauit.

Bar. in Mart. Rom. die 24. Iunij.

12 Quod autem martyres præstitere, hoc & confessores ipsi, qui sanctitate præfulserunt, faciendum curarunt, quippe qui ea ipsa, quæ instrumenta ijsdem fuerant ad mira exercenda iugiter pœnitentiæ opera, edomandasque voluptatum titillationes, dum adhuc inter viuos degerent, hæc vna secum post mortem tumulo reponi voluere, ferreas videlicet catenas, cilicia, & pœnalia huiuscemodi instrumenta, quibus ad excrucianda corporis membra, carnemque spiritui subijciendam ijdem diuino amore succensi frequentissime vsi fuerant. Inde est quod vna cũ venerando Simeonis Stylitæ corpore torquem ferreum, quem ipse adhuc viuens ad corpus conterendum gestauerat, tumulo illatum fuisse Nicephorus enarrat. Euagrius autem oculatus huiusce historiæ testis, ferream quoque catenam se in eodem sepulchro vidisse his quidem verbis fatetur: *Ibi quoque catena ferrea, quam collo gestabat, reponebatur. Nam ne mortuum quidem carum illud ferrum Simeonem deseruit.* Sed de his hactenus.

Sed & confessores instrumenta pœnitentiæ secum sepeliri volũt.

Simeon Stylites cum torque ferreo tumulo inferri voluit.

Niceph. l. 14. c. 15.

Euagr. l. 1. c. 14.

13 Quis vero tam ferrei sit cordis, vt ad ferrea hæc Martyrum, & Confessorum Christi vincula, quibus pro eodem hi prompto, libentique animo deuincti sunt, totus in lacrymas resolutus immensam vinculorum pro Christo perpessorum virtutem, ac gloriam sentiens, non emollescat? quis insuper mente raptus non obstupescat; & illa interim Chrysostomi verba nõ probe meminerit, quibus Paulum magis admirandum vinctum, quam vincentem, & Cælo ipso fruentem prædicat? *Nihil est enim,* inquit ille, *æque præclarum ac vincula propter Christum, & catenæ sanctis illis manibus impositæ: si quis me faceret vnum ex Potestatibus, quæ circa Cælum sunt, aut talem vinctum, potius optarem talis esse vinctus, scio quid expedit. Mihi optabilius est, & magis eligendum male pati pro Christo, quam honorari pro Christo.* Hæc aureus Chrysostomus in ferreorũ vinculorum laudem vnus præ omnibus perorauit, quibus nos tanquam gemmarum monilibus, ipsamet pœnarũ instrumenta insignire voluimus. Certe vincula, quibus Petrus Apostolus Hierosolymis sub Herode, & Romæ sub Nerone alligatus est, magna populi veneratione in Ecclesia in eorumdem titulum, & cultum erecta asseruantur, & sanctorum iugiter gloriã inculcant. Horum vero virtutem, ac splendorem præ cæteris admirans Augustinus hæc ait: *Merito per omnes Christi Ecclesias auro pretiosius habetur ferrum illud pœnalium vinculorum.*

Præclarius atque optabilius mihi, quã [...]iri pro Christo.

Chrys. hom. 8. in ep. 4. ad Ephesios.

Vincula S. Petri Apost. Romæ in magnã veneratione habentur.

Aug. ser. 28. de sanctis.

14 Et certe, vt ipse Baronius ait, *Petri vincula veluti nobilissimæ victoriæ gloriosa trophæa, omnium fere sanctorum Patrum egregijs celebrata præconijs, in Ecclesia sunt perpetua memoria consecrata.* Mira quidem sunt, quæ demum in sacrorum Petri vinculorum honorem Augustinus, quem modo citauimus, luculenta oratione insinuat: *Felices,* inquit, *illi nexus, qui de manicis, et compedibus in coronam mutandi Apostolum contingentes martyrem reddiderunt. Felices catenæ, quæ nudatis pene ossibus inhærentes, viuas reliquias de sanguinis sudore, iam attrita carne rapuerunt; tactusque membrorum cruciatus sui sanctificat instrumentum, in quo dum afflictio crescit ad pœnam, causa pœnæ perficit ad gloriam. Felicia vincula, quæ reum suum vsque ad Christi Crucem non tam condemnatum, quam consecratum miserunt.* Hæc sanctissimus Doctor de vinculis Petri; licet non de illis, vt Baronius asserit, quibus sub Herode vinctus est Hierosolymis, nondum enim ea reperta fuerant (quæ temporibus Theodosij iunioris Augusti in lucem prodita sunt) sed de illis, quibus Romæ, est in-

Baron. t. 1. an. 44. n. 7.

Eadem à Patribus mire celebrantur.

Aug. ser. 29. de SS.

Vincula S. Petri Hierosolymitana Romã translata.

carcere detentus, antequam Crucis supplicium subiret. At de his, quibus vinctus Hierosolymis est, tandem Romam translatis hæc cecinit Arator Diaconus.

Arator in Act. lib. 1.

——— *manet omne per æuum*
Pignoris huius apex, & syderis obtinet instar
Corpore, quod Petrus sacrauit, & Angelus ore.
His solidata fides; istis tibi Roma catenis,
Perpetuata salus: harum circumdata nexu,
Libera semper eris: quid enim non vincula præstant,
Quæ tetigit, qui cuncta potest absoluere, &c.

Baron. t. 1. an. 44. n. 7. & 8.

Quomodo autem hæc ipsa Petri vincula diligenter asseruata, fideliter custodita, ac denique feliciter adinuenta fuerint, Metaphrastes ex antiquioribus monumentis in lucem prodidit: ait enim ea nimirum in manus cuiusdam ex Agrippæ familiaribus, sed in Christum credentis, deuenisse, sicque per manus per quatuor delata secula fuisse, ac tandem patefacta tradit.] Hæc ex Baronio in medium protulimus; ex quibus profecto, vinculorum gloria toti terrarum orbi patens fit; fideles enim maiori ambitione ferrum, quam aurum, & catenas potius, quam gemmas aucupantes, infodiebant terræ, quas veluti pretiosissimi reliquias thesauri seruandas, & ad posterorum manus diligenti studio transmittendas curabant, vt id vnum indicio esset, quanto honoris, ac deuotionis cultu erga sacras martyrum catenas, & martyriorum instrumenta fideles iugiter afficerentur.

Quomodo Petri catenę diu seruatæ.

15 Porro qua potissimum veneratione sacratissimę Petri catenæ, in quarũ honorem Ecclesia erecta, & festiuus dies institutus est Romæ, a fidelibus recolerentur, vel illud aperte cõprobare videtur, quod a Summis olim Põtificibus earumdem catenarum limatura, auro in clauis formam inclusa ad Imperatores, Reges, & illustres quosque viros insignis instar muneris transmitterentur, vt huius rei testis est S. Gregorius, qui duas claues hoc catenarum puluere perfusas Recaredo Hispaniarum Regi dono dedit; his verbis ad eum scribens: *Clauem paruulam à sanctissimo beati Petri Apostoli corpore vobis pro eius benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis eius inclusum, vt quod collum illius ad martyrium ligauit, vestrum ab omnibus peccatis absoluat.* Hoc idem Gregorius Ioanni viro Consulari præstitit his plane verbis: *Sanctissimam clauem à beati Apostolorum principis corpore vobis transmisi, quæ super ægros multis solet coruscare miraculis; nam etiam de eius catenis interius habetur. Eædem igitur catenæ, quæ illa sancta colla tenuerunt suspensa, colla vestra sanctificent.* De sacris iisdem catenis particulas auro pariter insertas idem Gregorius Childeberto Frãcorum Regi in hæc verba transmisit: *Claues præterea S. Petri, in quibus de vinculis catenarum eius inclusum est, excellentiæ vestræ direximus, quæ collo vestro suspensæ à malis omnibus tueantur.* Hæc pro triumphalibus Apostoli Petri vinculis Gregorius. Magni ergo ac pretiosi instar doni vel minima quæq; venerabilium catenarũ particula computabatur, quæ è sacro Principis Apostolorum contactu benedictionis gratiam sortita, ipsorum colla Regum ac principum non secus ac gemmarum monilibus illustraret, sanctificaretque.

Catenarum S. Petri limaturam aureis clauiculis inclusam Regibus Pontifices mittunt.

Greg. reg. l. 7. ep. 126. Baron. to. 8. an. 599.

Greg. reg. l. 1. ep. 30. Baron. t. 8. an 591.

Honor catenarũ pulueri delatus.

Idem reg. l. 5. ep. 6. Baron. t. 8. an. 595.

16 Nec res quidem hæc perfunctoria, & vacua miraculis, vt idem testatur Gregorius de miserabili, ac repentino Longobardi cuiusdam interitu, qui aureæ claui, quæ sacrum ferrum seruabat, insultare ausus est: *Mox enim cultellum*, vt Gregorius ait, *cum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum sibi in gutture defixit, eademque hora defunctus cecidit, & dum illic Rex Longobardorum Antharit, atque alij multi eius homines adessent, factus est omnibus vehementissimus timor, vt eamdem clauem de terra leuare nemo præsumeret, &c.* Qua postmodum ab eodem Rege ad Pelagium Romanum Pont. honorifice trãsmissa, condignum Petro, ac eiusdem catenis honorem patenti admonitus miraculo detulit. Sed postremo loco ipsum præstat audire Chrysostomũ, qui cum de vinculis, quibus Hierosolymis Apostolus Petrus carceri mancipatus est, loquitur, sibi magis optandam esse Petri pro Christo vincti sortem, quam ipsius Angeli eundem vinctum soluentis felicitatem diserte pronunciat: *Hic si mihi quispiam*, inquit ille, *dixisset, elige vtrum velis, vis esse Angelus Petrum stimulans, ac soluens? an Petrus qui seruatur? Petrus vtique maluissem esse, propter quem & Angelus descendit. Vinculis istis*

Quidam hisce D. Petri clauiculis insultans male perit.

Greg. lib 6. ep. 23. ad Theocr.

Chrysost. hom. 8. super c. 4. ad Ephes.

istis potiri libuisset. Quod si mihi quis vel vniuersi, vel huius catenæ copiam & optionem largitus esset, catenam hanc ego plane elegissem. Hæc Chrysostomus.

Martha Marchina nostri seculi Sappho ingenio, & Lucretia moribus.

17 Apte autem, eleganterque conceptis rem carminibus Martha Marchina Parthenopensis quidem ortu, at educatione, & incolatu Romana, miræ innocentiæ ac eruditionis virgo expressit, quæ probe vtramque, Græcam nimirum, & Latinam litteraturam edocta, nullo magistro, postremo hoc nostro seculo in Vrbe floruit, poëtarum vtique laurea, & virginitatis pariter aureola insignis; cuius carmina eruditissimis quibusque viris admirationi extitere, & ipsimet Vrbano Octauo Pont. Max. vbi ad eius manus aliquando delata sunt. Præclaris insuper laudum præconijs ob ingenij perspicacitatem, quâ præstabat, necnon ob eruditionis, ac poeseos præsertim excellentiam, sapientum ore haud semel laudari promeruit. Huius autem elucubrationes paulo post piorum virorum studio in vnum collectæ, ne vna cum auctore obliuionis tumulo intercептæ iacerent, in lucem euocatæ prodibunt.

Collaudatur ab Em. Card. Spada.

18 Interim vero, vt huius ingenij præconia, velut quid a proposito alienum sileamus; ipsa dumtaxat verba hic in medium proferre sufficiat, quibus virginem omni eruditione ac probitate excultam Eminentissimus Card. Spada Albanensis Episcopus merito aliquando collaudauit. Conscripta quippe, dum adhuc Sedis Apostolicæ Legatum Bononiæ ageret, graui epistola, sic eandem gratulabundus alloquitur: *Et piam & eruditam expertus, nouissime te officiosam agnosco, &c.* Et paulo infra: *Nunc ipsum si sapis, animi neruum toto robore intende & conuerte ad Deum bonorum omnium auctorem, ex quo scilicet habes raro seculorum exemplo, vt pro lana librum, pro fuso calamum, stylum pro acu tractare noueris, quod olim de Cassandra fideli muliere Veneta, mirabundus edixit Politianus. Adde quod sine præceptore, hoc est, Deo præceptore didiceris, id quod inter mulieres vni Constantiæ Alexandri Sfortiæ vxori tributum alibi obseruauimus.* Audis lector exhibitum doctissimæ fœminæ ab Eminentissimo pariter & eruditissimo Cardinali, qui singulis insuper mensibus eidem in virtutis

Em. Card. Spada in epist. ad eand.

præmium stipendia exhibuit: audis, inquam, promeritarum laudum vllo absque fuco testimonium, quod vnum illi pro amplissima laudatione sat est. Decessit autem virgo hæc haud multis abhinc annis, pijs operibus, ac omni virtutum genere, & Christianæ præsertim humilitatis studio exculta, & apud nostram Vallicellanam B. Mariæ, & sancti Gregorij de Vrbe Ecclesiam ingenti omnium dolore, & magno sui relicto desiderio sepulturæ locum, quem sibi delegerat, sortita est, quæ nobili insuper sepulchrali titulo aucta est, quem Gaspar de Simeonibus vir præcipua eruditione conspicuus, Innocentij X. P. M. ab Epistolis ad viros principes, virgini promereti inscripsit. Vt igitur his obiter recensitis, aliquod tanti ingenij, cuius & alibi mentio incurret, monimentum extet; carmina quæ in ipsa B. Petri vincula eleganter cecinit, hic pio Lectori ob singularem pietatem ac eruditionem, quam redolent, prælibanda voluimus. De vinculis igitur Petri Apostolorum Principis hæc habuit:

Pie ex hac vita decedit.

In Eccl. Vallic. B. Mariæ sepelitur.

Gaspar de Simeonibus ei titulum sepulchralem inscribit.

Elegans eiusdem de B. Petri vinculis carmen.

Cum defessa senis captarent membra soporē,
Clauderet & dulcis lumina bina sopor.
Auricomus iuuenis cælo demissus ab alto
Ferrea dum soluit vincula, dixit, abi.
Tunc Petrus lacrymās, manibus date vincula, dixit,
Nam vinclis maior gloria nulla meis.

His in sacrorum vinculorum memoriam virginis ore decantatis, nunc vel obiter ab ipsis Petri catenis, ad ferrea vincula, quibus martyres Apostolicorum triumphorum æmuli in carceribus constricti sunt, orationis stylum conuertimus. Qualem autem, ac quantum Martyribus, vel tum viuentibus catenæ, quas collo circumdari contigit, splendorē conferrent, locuples vtique testimonium, Ignatij Antiocheni epistolę perhibēt, qui de vinculis, tamquam de re omnium præclarissima, cum Romam immolandus duceretur, armatis septus militibus, verba faciens, easdem Epistolas vinculorum suorum memoria, ac si nobilissimo quodam honoris titulo, ac signo cæteris omnibus præferēdo illustrat. Ad Trallianos enim hæc scribit: *Vinctus sum,* inquit, *propter Christum, sed necdum Christo sum dignus; si vero consummatus fuero, fortasse dignus ero.* Idem quoque ad Magnesianos repetit:

Vincula pro Christo pati magno sibi honori, ac gloriæ martyres ducebant.

Ignat. mart. suis pro Christo vinculis mire gloriatur.

Ign. epist. ad Trall.

Ta-

Ignat. epist. ad Magnes. & Ephes.

Tametsi vinctus sum, comparandus tamen vni vestrum solutorum non sum. Ad Ephesios vero subinde scribens vinculorum gloriam satis perspicue inculcat: *Romam vinctus abducor, nouissimus fidelium eorum, qui ad honorem Dei hus gestare catenas dignus habitus sum, hæc enim spes mea, hic mea gloriatio, hic meæ indeficientes diuitiæ, in quo à Syria Romam vsque, hæc vincula circumfero, spirituales margaritas, in quibus contingat mihi consummari precibus vestris*. Alias interim epistolas Ignatij vinculis, quibus apprime gloriabatur, obsignatas, silétio interim obuoluimus, sed vt Baronius in rem præsentem ait: *Dignum equidem esset, vt omnes sanctissimi viri, catena martyrij nobilitatæ epistolæ, hic pariter velut nobilissima quædam intexerentur emblemata.*

Baron. t. 2. an. 109. n. 11.

20 Porro quali honore vinctum pro Christo Ignatium Christiani per singulas Ciuitates, per quas transibat, certatim prosequerentur, legationes, quæ passim ad eum salutandum fiebant, & cultus, qui eidem adhuc viuenti deferebatur, fidem legenti facit; vt enim Baronius asserit, cum sanctissimi viri, cuius fama in toto Oriente apud omnes celeberrima erat, vincula quoque totius Asiæ Ecclesijs innotuissent, & quæ propinquiores erant, de eius aduentu Smyrnam, certiores redditæ fuissent, continuo vnaquæque ex illis legatos, qui debitæ salutationis officia impenderent, ad eum misit, imo & ipsimet Ecclesiarum Episcopi vna cum alijs, eodem functi munere ad eundem Smyrnæ agentem quantocyus conuolarunt: sed hæc piorum obsequia Ignatio, eiusq; vinculis delata, S. Chrysostomum exactè recolentē audire præstat, dum eumdē non quasi ad martyrium, imo potius ad triumphum prodeuntem & triumphantium in morem gratulationibus exceptum in hæc verba describit: *Ciuitates, quæ erant in via vndique concurrentes, pugilem excipiebant, & cum magno commeatu dimittebant precibus, & legationibus ipsum adiuuantes, & ipsi non vulgarem consolationem ex ipso percipiebant, cernentes martyrem tanta cum alacritate ad mortem currere, vtpote qui ad Regna Cælorum proficisceretur*. Cernis immensam vinculorum pro Christo susceptorum gloriam, quæ haud honorem, sed gratiam, haud ignominiam, sed admirationem & venerationem pariter vi-

Quantus vincto Romam pergenti a fidelibus honor deferretur.

Omnium vndiq; ciuitatū, per quas trāsit, concursu, ac gratulationibus excipitur.

dentibus, contingentibusque ingerunt.

21 *Admiratione equidem*, inquit Baronius, *digna res est, hominem vinctum ferali militum custodia septum, ad bestias damnatum, vel Romæ damnandum, perinde ac si non ad pœnas, sed ad triumphum duceretur, omnium Ecclesiarum, per quas transiret, & quæ de illo audissent, omnibus omniumacceptum officijs, & honoribus cumulatum: quæ quidem vt sibi liceret in sanctissimum virum conferre, quemque ipsorum à truculentis militibus eius custodibus ingenti redemisse pecunia (vt ab alijs fieri solitum esse alibi diximus) certissimum existimamus*. Hæc Baronius, qui isthæc enarrasse haud contentus, paulo ante verba illa ad rem præmisit: *Quanta autem charitate Christiani esse solerent erga vinctos, quod corruptis pecunia custodibus, vna cum eis in carcere pernoctare consueuerant, satis abunde dictum est primo Annalium tomo, cum egimus de Peregrino*. His veneranda sanctorum Christi Confessorum vincula notis Baronius prosecutus est, quibus certè si talem, ac tantū honoris cultum Christianorum pietas, viuentium adhuc collo circumdatis detulere, qua subinde veneratione easdem catenas amplexatos fuisse credere par est, cum iam ijdem Deo viui Martyres consecrati fuissent, & victores in cælo martyrij palmam adepti obtinerent. Sed his obiter prælibatis, iam a vinculis, & beatorū martyrum nexibus, quibus Orbis, & Vrbs Roma illustris reddita, & singularibus Ecclesia beneficijs Deo obstricta est, & quibus item nos hic aliquantisper detenti subsistere coacti sumus.

Baron. t. 2. an. 109. n. 14.

Charitas Christianorū erga vinctos pro Domino.

A vinculis, inquam, iam expediti ad sacra perscrutanda eorumdem martyrum acta orationis stylum conuertamus.

CAP.

CAP. XXX.

Martyrum acta intra sepulchra inscriptis eorumdem nominibus reconduntur.

Martyrum passio fidei veritatem cōfirmat.

Hieron. ep. 15. ad Heliod.

1 VONIAM *triumphus Dei martyrum est passio*, vt Hieronymus inquit, & auditis, lectisq; eorundem actibus, *odor notitiæ Dei*, eodem teste, *dißeminatur in gentes, subitque tacita cogitatio, quod nisi verum esset Euangelium, nunquam sanguine defenderetur*; haud quis profecto miretur, si primæui surgētis adhuc Ecclesiæ sectatores, qui præclara illibatæ fidei germina in Vrbe hac extitere, quæ orbis iugiter principatum obtinuit, recolendas martyrum beatorum memorias, eorumdemque acta, ne obliuione vnquā exciderent, perquirere, colligere, ac custodire, summorum, qui tunc Ecclesię regimini præerant, Pontificum iussu, totis animi viribus studuere.

Romani Pontifices rebus martyrū præclare gestis cōscribēdis præcipue student

Baron. in not. ad Mart. Rom c. 1.

2 At cum opportuna hic de sacris martyrum actis mentio incurrat, nonnulla nobis in studiosi gratiam lectoris vel obiter repetenda videntur, & primum quidem nihil antiquius fuisse constat, vt Baronius ait in suis ad Martyrologium Romanum notis, apud sanctæ Romanæ Ecclesiæ præsules, quam vt fortia Christianorum acta, & ipsæ sanctorum martyrum res præclare gestæ, perpetuæ memoriæ monimentis consignarentur. Cui quidem rei egregiam primum operam nauatam fuisse a sancto Clemente Romano Pontifice, testatum habetur in libro de Romanis Pontificibus, qui a quibusdā recentioribus, Damasi nomine citari cōsueuit, vbi hæc in Clemente leguntur: *Hic fecit septem regiones diuidi notarijs fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum solicite & curiose vnusquisque per regionem suam perquirerent*. Nec vero quispiam hactenus a nobis assertis obijciat, quod Vrbs Romana tunc temporis in quatuordecim regiones diuideretur, vt antiquorum auctoritate scriptorum, Taciti, Plinij, Sexti Rufi, Publij Victoris, aliorumque exploratissimum est. A Romanis enim Pontificibus in septem tantum regiones eandem partitam fuisse, iuxta numerum videlicet septem diaconorū, qui Regionarij dicebantur, vetera ipsius Romanæ Ecclesiæ monimenta satis edocent. Mos autem hic diutius in Romana Ecclesia perseuerauit, ipso teste Sozomeno, *vt nonnisi septem diaconi ordinarentur. His ergo septem cum diuisæ dicantur à Fabiano Papa regiones Vrbis, quatuordecim illas, quas supra memorauimus, in septem fuisse conflatas necessario fatendum videtur*.

Notarij septē, qui gesta martyrum colligerent, Romę a Clemente Papa instituti.

Lib. de Rom. Pont. nomine Damasi.

Roma in 14. regiones olim diuisa.

A Romanis Pont. in septē tantum dispartita.

Diaconi septē Romæ Regionarij dicti.

Soz. hist. lib. 7 c. 19.

3 Cum septem igitur diaconi essent, totidemq; numero subdiaconi, his quidē par numerus Notariorum in Vrbe constitutus est, qui diaconibus ijsdem ac subdiaconibus subiecti conscribendis martyrum gestis sedulā nauarent operam, vt habetur in libro de Romanis Pontificibus, vbi de Fabiano his verbis agitur: *Hic regiones diuisit diaconibus, & fecit septem subdiaconos, qui septem Notarijs imminerent; qui gesta martyrum in integrum colligerent*. Ad quod valide comprobandū, recentius illud nobis exemplum suppetit ex Paulino sancti Ambrosij notario, qui eiusdem gesta diligenter conscripsit: in ijs enim satis expresse sub Casti diaconi cura se fuisse fatetur, ad quem cuncta referret. Ex quibus profecto lectori innotescit, quanto olim studio Christiani vbique contenderent, vt martyrum acta pure ac sincere conscriberentur, cum in id opus non modo notarij solicite incumberent, sed & qui notarijs præerant, Diaconi videlicet & subdiaconi, quorum munus erat cūcta exacte peruestigare, ac Pontifici nota postmodum facere, qui demum, vt Baronius refert, a notarijs excepta probare, ac probata inter Ecclesiastica monumenta recondere consueuerat.

Subdiaconi septem Notarijs rerum a martyrib. gestarū scriptoribu præfecti, & quare?

Lib. de Rom. Pont. in Fabiano.

Paul. in vita S. Ambr.

Quam exactā in actis martyrum fideliter ac sincere cōscribendis curam Christiani olim ponerent?

4 Quo autem studio martyrum gesta a Christianis, pretiosæ veluti margaritæ passim exquirerentur, vel ex eo sat cōprobari videtur, quod videlicet S. Antherus Romanus Pontifex vel hanc vnam ob causam martyrio coronatus fuisse legatur. In lib. enim de Romanis Pontificibus hæc scribuntur: *Hic gesta martyrum*

Antherus Papa acta martyrum colligens martyrio afficitur.

Lib. de Rom. Pont.

tyrum diligenter à Notarijs exquisiuit, & in Ecclesia recondidit: propter quod à Maximo præfecto martyr effectus est, vel, vt Baronius legendum vult, *à Maximini præfecto*. In id autem non Antherus dumtaxat, sed ipse Clemens primum, vt iam diximus, instituit, & Fabianus subinde, cui Antherus in Pontificatu successit, qui vt magis magisq; sacræ historicæ veritati consultum foret, septem notarijs huic operi adscriptis, qui acta martyrum integra exciperent, totidem subdiaconos præfecit. Sed ipsum Baronium de sacris martyrum actis loquentem, & quid potissimum eadem acta continerent, demõstrantem audiamus: *Porro notariorum opus*, inquit ille, *fuisse existimamus, vt non ipsa tantum acta, cruciatus nempe, diraque ac sæpius repetita tormenta describerent, sed etiam quæcumque ijdem sancti martyres locuti essent, dum caperentur, ac publice torquerentur, quæ item ad supplicia ducti fuissent interlocuti, memoriæ commendarent. Illa autem quæ intra cancellos obducto velo coram iudicibus, cum de ipsis quæstio haberetur, ijdem rogati dicerent; publicorum exceptorum muneris erat, cuncta scriptis mandare, & inter publica acta referre: quæ cum agerentur in prouincijs, Proconsularia ab Augustino, & alijs dicta reperimus. Porro hæc ipsa, vel horum potius exemplum à Christianis collata pecunia redimi solebant, & inter acta martyrum sedulo asseruari. Quæ vero extra cancellos cum martyribus agerentur, vel dicerentur, ab Ecclesiæ Notarijs magna adhibita cautela consuetis notis quam celerrime tabulis adnotabantur*. hæc in rem præsentem de martyrum actis Baronius.

Baron. t. 2. an. 238. n. 2.

Notariorum munus.

5 Interim vero, si quis isthæc perlegens miretur, qua ratione tũ sententiæ tũ ipsa martyrum responsa tam diligenter a notarijs excipi potuerint, eundem quæso Baronium consulat, qui isthæc subtexit: *Cæterum ipsas notas olim*, inquit ille, *à Tirone Ciceronis liberto primum excogitatas fuisse Eusebius tradit, quibus non verba tantum, sed etiam sententiæ integræ continerentur: sed id Dio tribuit Mecœnati, qui per Aquilam libertum eas alios docuerit. At de horum mira in scribendo velocitate est Martialis Distichon*:

Eorumdẽ ars ac industria in verbis martyrum excipiendis quæ esset? Baron. t. 2. an. 237. Euseb. in cuei. Olymp. 192. an. 4. Dio. hist. Rom. lib. 15. Martial. l. 14. Auson. ep. 137

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondũ lingua suũ, dextra peregit opus.

Subditur autẽ ibi aliud perelegans Ausonij epigramma ad notarium suum velociter excipientem, in quo & hi versus:

Eorũ in scribendo velocitas.

Quam præpetis dextræ fuga,
Tu me loquentem præuenis:
Quis quæso, quis me prodidit?
Quis ista iam dixit tibi,
Quæ cogitabam dicere?
Quæ furta corde in intimo
Exercet ales dextera?
Quis ordo rerum iam nouus,
Veniat in aures vt tuas
Quod lingua nondum absoluerit, &c.

Ausonius lib. epig.

Quæ quidem haud otiose, inquit Baronius, *hic voluimus recitasse, immo magna ex causa. Ne quis adeo miretur, & impossibile ducat, descriptas fuisse longas martyrum orationes, quæ ipsorum actis interdum reperiuntur intextæ; licet non negarim aliquas ex illis postea superadditas*.

Hinc nil mirum, si longiores martyrũ orationes in actis descriptæ reperiantur.

6 Certe quidem, vt idem Baronius asserit, si quid apud iudices ius valebat & spatium suæ dicendæ causæ reis a lege concessum, Christianis liberum debebatur, haud mirabitur quis, si in actis sanctorum martyrum longiores legerit ab eis habitas coram iudicibus orationes. Siquidem ex lege accusatori sex horæ dicendi dabantur, reo autem nouem, id quidem testatur Plinius scribens ad Vrsum: cum alioqui antiquitus prolixior terminus esse soleret, & arbitrio cuiuscumque: Pompeius autem in tertio suo consulatu (vt tradit auctor apud Tacitum in lib. de oratore) primus inuentus est, qui dicentibus causam, certum præfixerit, quem diximus, terminum: qui hæc, inquam, considerat, haud mirabitur longiores interdum reperiri apud acta martyrum dictas ab illis orationes, quas notarij excipiebant mira pernicitate scribendi. Laudatur & a S. Augustino horum peritia non in conscribendis tantum actis martyrum, sed & in publicis excipiendis cum hæreticis disputationibus, mutuisque collationibus, atque in sacrorum Conciliorum gestis scribendis. Sed his ad omnimodam assequendam Actorum notitiam præmissis hæc Baronius subtexit: *Egregiam igitur nauatam esse operam à maioribus nostris, vt non Præsulum modo, aliorumue, qui in Ecclesia illustriores essent, martyrij acta conscriberentur, sed etiam infimi ordinis hominum, tradit Pontius Diaconus in passione S. Cypriani*. Porro non solum in Romana Ecclesia, vt

Accusatori sex horæ dicendi, & reo nouem dabãtur.

Plin. l. 4. ep. 9.

Tac. l. de orat.

Aug. de doct. Christian. l. 2. c. 26.

In tract. de Mar. Rom. c. 1

vt acta martyrum accurate conscriberentur, sed ab alijs quoque id diligenter curatum esse, alibi diximus. Hæc de martyrum actis ex Annal. excerpsimus.

Omnes Ecclesiæ Romanā in conscribēdis martyrū gestis æmulatæ sunt.

7 Haud igitur solius Romanæ Ecclesiæ studium (vt ex Baronio vides) in perquirendis, conscribendisque Sanctorum martyrum actis mirifice enituit, sed aliorum quoque nobilium Ecclesiarum labor satis nunquam prædicandus ingentem sibi laudem apud omnes promeruit. Huius autem rei præclarissima antiquitatis monumenta fidem faciunt, Ecclesiæ videlicet Smyrnensis Epistolæ de martyribus illic sub Marco Aurelio, & Lucio Vero Imperatoribus coronatis, fideliter ab Eusebio relatæ. Idem pariter Ecclesiarum Viennensis & Lugdunensis literæ obtestantur, quas idem Eusebius ex parte recitat. Hoc ipsum nuper ex epistolis quampluribus Dionysij Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopi comprobatur, vt idem auctor est Eusebius. In Ecclesia quidem Carthaginensi satis nouimus notæ sanctitatis Episcopum Cyprianum (vt idem Baronius asserit) solicitum iugiter fuisse, vt dies quibus martyres nobili passionis ac victoriæ laurea donati fuissent, exacte in dypticis adnotarentur, vt ex eiusdem epistola ad presbyteros & diaconos Ecclesiæ Cathaginensis conscripta satis liquet.

Euseb. hist. l. 4. c. 14. Idem l. 5. c. 1. & 3.

Id. l. 6. c. 33. & 34. & l. 7. c. 10

Cypr. ep. 37. in ed. edit. Pa-me'i.

8 Quinimmo vt magis eorundem Actuum, qui ad martyres spectant, decus ac fides innotescat, longe ante ipsa Cypriani tempora, maiorum in hoc solicitudo vehementer institit. De viris enim antiquiorum temporum, qui sacræ huic martyrum memoriæ operam nauarunt, Pontius diaconus (quem supra ex Annal. Eccl. citauimus) insignem eorundem pietatem commendans isthæc enarrat: *Maiores nostri*, inquit, *plebeis, & catechumenis martyrium consecutis tantum honoris præ martyrij ipsius veneratione dederunt, vt de passionibus eorum multa aut prope dixerim, pene cuncta conscripserint, vt ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, peruenirent.* Hæc in Cypriano Pontius, dignus, inquam, Pontificis tanti diaconus. *Erant autem illa*, vt Baronius inquit, *acta martyrum pura atque sincera, quæ cum de illis coram iudicibus quæstio haberetur, à notarijs publicis exceptoribus excepta, in acta publica, quæ Proconsularia sæpe dicta inuenimus, inserebantur atque inter alia publica monumenta asseruabantur: horum autem adhuc nonnulla extant, eorundemque in notationibus mentionem facimus.* Hæc Annal. scriptor, quæ pariter acta tanquam nobilissima trophæorū insignia, ad nos quasi per manus diligenter transmissa, ipsemet aliquando Pontius diaconus recitat de Cypriano agens his plane verbis: *Et quid sacerdos Dei Proconsule interrogante responderit, taceam; sunt acta quæ referant.*

...am inde ab ...cclesiæ cu... abulis iste ... martyrū acta ... onscribendi ... nos viguit.

...ont. in vit. ... Cypr.

...o. ad Mart. ... n. c. 1. ... acta Procō... aria res à ... rtyrib. ge... ... referebantur.

Pont. in Cypr.

9 Porro, vt quid de genuinis martyrum actibus sentiendum sit, hic vel obiter dicamus, ea quidem fideliora agnoscuntur, quæ a nostræ fidei hostibus descripta, & in publica Proconsulum monumenta relata sunt, vt idem Baronius de sanctorum Taraci, Probi, Andronici martyrum actis, qui in ciuitate Tarso Ciliciæ, nobili martyrio coronati sunt, affirmat, vbi eadem nimirum acta a Metaphraste mutilata, atque in compendium redacta fuisse non sine magno recolendæ antiquitatis detrimento grauiter conqueritur, sed ipsum hic Baronium audiamus: *Hæc autem ipsa acta mart.* (idest SS. Taraci & sociorum) *Metaphrastes, quod prolixiora fortasse sint visa, redacta in compendium edidit magno præiudicio Ecclesiasticæ antiquitatis, nec sine aliquo dispendio veritatis. At licet fusiora videantur, iucundum tamen audire illa ipsa martyrum verba à notarijs tunc fideliter scripta, quæ postea à fidelibus pacis tempore magno redempta pretio sunt, & exscripta: gratiora quidem hæc, & clariora alijs quibusuis licet veris, pigmentis tamen eloquentiæ circumlitis. Etenim omne quod fucatum est, suspectum redditur, & verum non semper creditur, quod magna artis industria concinnatur: contenta namque nitore suo veritatis pura simplicitas, eo pulchrior, quo incultior, recte sentientibus esse solet: sic igitur ex omnibus memoriæ commendatis actis martyrum illa fideliora, atque in omnibus magis integra* (quod sæpe dicere solemus) *esse noscuntur, quæ à fidei hostibus scripta, atque in publica relata sunt Proconsulum monumenta. Adeo namque execrandum erat, in publicis tabulis falsum quid scribere, vel ex eis aliter, ac scripta essent recitare, vt hoc ipsum crimen primo capite legis Maiestatis* (vt Vlpianus tradit) *includeretur. Ac proinde, quæ sic scripta ab* illis,

Quæ acta martyrum fidelissima censeri debeant?

Baron. t. 2. an. 290. n. 33.

Metaphrastes acta mart. magna antiquitatis, veritatisque iniuria in compendium contraxit.

Omne fucatū de mendacio suspectum.

Veritas simplex ac inculta pulchrior.

Vlp. l. 2. ff. ad leg. Iul. Maiest.

Tabulis publicis falsum inserere, vel inserta adulterare quã graue apud Romanos crimẽ

illis, & exscripta à nobis veneranda prodit antiquitas post tot naufragia scripturarum, facie pura, sincera ac decora, sunt eadem cupide à veritatis cultoribus amplectenda, atque auidius osculanda. hæc vtique in rem præsentem Baronius.

Peruersorum hominum impietas acta quædã martyrum deprauauit.

10 Et idem infra ingentem eisdem actis iniuriam, cladẽmque ab his illatam fuisse docet, qui de Christianæ religionis incremento, ac de ipsa martyrum gloria inique sentientes, hæc eadem acta mutilare, corrũpere, ac deprauare, vt nulla videlicet fides eisdem suppeteret, temere ausi sũt; sed eius hic verba excipiamus: *Etenim haud pepercit actis SS. martyrum, malis perpetrandis semper inuigilans astutia Satanæ, quæ per prauorum hominum mentes ea labefactare curauit. Nam impietas omnium malorum autrix, quod veris actis martyrum à Christianis exscriptis Christianæ fidei certitudo, & Christi gloria effulgerent, gentiliumque Deorum falsitas, colentiumque ipsos stultitia, & hæreticorum nugacitas perspicue haberentur expressa, atque conuicta; interdum sanctorum martyrum vera acta corrupit, ac falsa edidit, suppressis veris, vel igni traditis. Id quidem cæca malitia de actis Pilati primum, quæ de Christi Domini nostri mortis sententia (vt dictum est) fuere conscripta, temerario conatu præsumpsit, quod ipsum quoque factitatum est de quibusdam actis martyrum.*

Arnob lib. 1. aduers. gen.

11 Quibus ex Baronio præmissis, huc item iusta illa Arnobij querela spectat, qui eiusdem Diocletiani tẽporibus vixit, quando Gentiles hæc de Christianis scriptoribus garriẽtes his merito verbis inculcat: *Sed conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt* (de Christo scilicet, atque eorum præconibus) *extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatauere præconio. Atqui vtinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quę ab ipso gesta sunt, vel quę ab eius pręconibus pari iure, & potentia terminata: magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum; aut apprehendere locum fortasse possetis, quo videretur esse simillimum veri, & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis, & commentarijs falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium peruenire potuerunt gesta gentibus in ignotis & vsum nescientibus litterarum: at si qua sunt litteris conscriptionibusque mandata, maleuolentia dęmonum, quorum cura & studium*

Dæmonum astu gentiles muita Christianorũ scripta deprauarunt.

est, hanc intercipere veritatem, & consimilium his hominum interpolata quædam, & addita passim mutata, atque detracta, verbis, syllabis, litteris, vt & credentium tardarent fidem, & gestorum corrumperent auctoritatem. Hæc concinne in rem præsentem, Arnobius grauiter, vt par est, ingemiscẽs, id quod gentiles pariter, & hæretici erga nos odio perciti præstiterunt. Indeque prudens illa Gelasij Papæ animaduersio dimanauit, qua in Romano Concilio, vbi scriptorum Christianorum salubris est facta cribratio: *Gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant: quis ista Catholicorum dubitet, & maiora eos in agonibus fuisse perpessos, nec suis viribus, sed gratia Dei, & adiutorio vniuersa tolerasse? sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur.*

Baron. t. 2. an. 291. n. 15.

A Gelasio Papa scriptorũ Christianorũ facta cribratio.

Cur non omnia martyrũ acta in Ecclesia Rom. legãtur?

12 Et magno quidem Ecclesiæ detrimento, dæmone ipso martyrum gloriæ inuidente pariter atque insultante, recolenda mart. acta (quod quidẽ valde dolendũ est) contumeliam hanc perpeti, & quemadmodũ reliquas sacras historias deprauari contigit. Quocirca consulto ab eorundem lectione fidelibus abstinendum esse sancitum fuit, vt Gelasius (quem nuper in medium protulimus) in Romano concilio, disertis verbis affirmat: *Gesta*, nimirum, *sanctorum Martyrum secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in Sancta Romana Ecclesia non leguntur, &c.* eo quod adulterinis intercepta manibus, multiplicibus passim erroribus ac fabularum deliramentis referta sint. Et vt exemplis in medium prolatis res valide comprobetur, quorundam Martyrum acta, quæ falsariorum manum perpessa sunt, Gelasius his plane verbis recenset; *Sicut cuiusdam*, inquit, *Quirici & Iulitæ, sicut Georgij aliorumque huiusmodi passiones; quæ ab hæreticis perhibentur compositæ: propter quod, vt dictum est, ne vel leuis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur.* Hæc Gelasius.

Ab adulterinis martyrum actis abstinẽdum Conc. Rom. sanxit. Gelas. in Conc. Rom.

13 Quam vero oculate, quo studio, & quanto labore eiuscemodi acta,

ante-

antequam Ecclesia reciperet, discuterentur, Hadriani Pontificis conscripta ad Carolum Magnum epistola luculenter his quidem verbis testatur: *Vitæ patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur: nam ab orthodoxis titulatæ suscipiuntur, & leguntur; magis autem passiones sanctorum Martyrum sancti canones censuerunt, vt liceat eas etiam in Ecclesia legi, cum anniuersarij dies eorum celebrantur.* Quæ laudabilis quidem consuetudo apud Gallicanam quoque Ecclesiam viguit, vt ipse Gregorius Turonensis hisce verbis affirmat: *Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, & in Ricomagensi Vico ciuitatis Aruernæ eius solemnia celebrabantur. Lecta igitur passione eius cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis inuexit.*

...xactissima ...æuia discuss... ...one acta sã- ...orum ab Ec- ...esia recipi ...lent.

...adr. Pont. ...ad Carol. ...ag.

...reg. Tur. l. de ...lor. mar. c. 86

14 Porro de vitiatis quandoque perfida hæreticorum manu sanctorum Martyrum actis, ex canone edito in sexta synodo comprobatur, vbi isthæc: *Quæ à veritatis hostibus falsò conficta sunt Martyrum historiæ, vt Dei martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem deducerent, in Ecclesia non publicari iubemus, sed eas igni tradi: qui autem eas admittunt, vel tanquam veris, his mentem adhibent, anathematizamus.* hæc vtique sacrosancta Synodus ad detegẽdas, atq; exprobrandas hæreticorũ fraudes expressisse voluit. At eadem acta vel omnino sublata, vel certe ab hæreticis penitus deprauata fuisse, Romæ vbi perpetuo Catholica religio viguit, & haud vllus extraneæ sectæ Pontifex sedit, credendum neutiquam est. Hæc autem clades sacrarum Scripturarum deploratissima, impio Diocletiani edicto potissimum vrgente obtigit, cũ omnes religionis Christianæ codices ignibus destinati sunt: cuius impijssimi edicti Eusebius meminit his verbis: *Per Imperatoris litteras palam edictum fuit, vt deturbarentur Ecclesiæ, soloque æquarentur, & scripturæ absumerentur igni.* & infra: *Quando, inquit, diuinas & sanctas Scripturas medio foro in rogum impositas oculis nostris aspeximus.* De eodem quoque immanissimo edicto plura Arnobius, quæ præsens ipse spectare potuit, & diram Martyrum lanienam, & sacrorum librorum incendia: hæc enim habet aduersus gentes: *Quod si haberet vos aliqua ve-*

...cta marty- ...um à prauis ...ominibus ...onficta sub ...athemate ...ohibentur. ...an. 63. sex ...ed.

...agna sacro- ...m librorũ ...tura sub ...iocletiano ...cta.

...useb. l. 8. c. 2. ...3.

...dictum eius ...m de abolẽ ...s libris sa- ...is.

...nob. l. 4. ...tr. gent.

tus pro religionibus indignatio; has potius litteras (vestras scilicet) *hos execrari debuistis olim libros, istos demoliri, dissoluere theatra hæc potius, in quibus inf me numinũ propudiosis quotidie publicantur in fabulis: nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari.* Idem quoque habent Optatus & S. Augustinus de Donatistarum schismate agens.

Optat. Milen. Aug. de schis. Donat. Idem to. 7. contr. Cres. Gram. l. 3. c. 27.

15 Hæc vero scripta, quibus & diuina lex, & sanctorum præclare gesta continebantur, sic canes illi venatici indagabant, vt omnia scrutarentur, sic extorquebant crudeliter, vt si quis illa aut tradere nollet, aut occultare vellet, acerba illi subeunda suppliciorum genera proponerẽtur. Christianorũ enim quamplurimi ob id Imperatorum rabiem experti fuere, quibus dum vita ipsa cariora sunt sacra scriptorum pignora, quæ tyrannus exposcebat, sanguinem potius, ac vitam vltro dedere; de quibus Rom. in Martyrologio 2. die Ianuarij hæc recitantur: *Romę commemoratio plurimorum sanctorum martyrum, qui spreto Diocletiani Imp. edicto, quo tradi sacri codices iubebantur, potius corpora carnificibus, quam sancta dare canibus maluerunt.* Quod vero eo potissimum tempore, Imperatorij edicti incendio grassante in Hispania & sacri codices, & alij quoq; libri exusti fuerint, in quibus conscripta a fidelibus martyrum gesta continebantur, vehementer aliquando Prudentius indoluit hymno, quem de Hemeterio, & Chelidonio conscripsit, in quo iuste quidem conqueritur, in immani illo piorũ Codicum incendio plurima maximarum, recolendarumque virtutum exempla perijsse. Sed ipsius carmina lector excipe:

Complures Christiani pro tuendis sacris codicib. martyriũ subierunt.

Mart. Rom. die 2. Ian.

Prudentius hanc sacrorũ codicum iacturam vehemẽter deflet.

O vetustatis silentis
Obsoleta obliuio,
Inuidentur ista nobis
Fama & ipsa extinguitur:
Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit:
Ne tenacibus libellis
Erudita secula
Ordinem, tempus, modumque
Passionis proditum
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Ad quod item Isidorus alludit in Missali Gothico eodem festo cum de histo-

ria martyrum ageret, quam tyrannorũ furor perdidit: *Non illas*, inquit, *paginas negligentia perdidit, nec casus aboleuit, nec vetustas cariosa corrupit, sed malitia persecutoris inuidit*. In vastissimo autem illo haud satis vnquam deplorando sacrarum scripturarum naufragio, recolenda martyrum acta funditus perijsse haud asserendum est, sed diminuta quidem ac mutilata eadem fuisse, quod & Gregorius Turonensis affirmat: *Multi quidem*, inquit, *sunt martyres apud Vrbem Romam, quorum historię passionum penitus nobis integrę non sunt delatę*. hæc Gregorius.

Haud omnia mart acta penitus deleta, sed diminuta dumtaxat superfunt.

Tur. de glor. mart. c. 40.

16 Fideles autem consueuere in beatorum martyrum natalitijs, eorum acta repetere, & sacrificia Deo in eorumdem honorem offerre, vt diserte Cyprianus testatur ad presbyteros, & diaconos Carthaginenses hæc scribens: *Denique & dies eorum, quibus excedunt, adnotate, vt commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quamquam Tertullus fidelissimus, & deuotissimus frater noster, pro certa sollicitudine, & cura pia, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit, & scribat, & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt; & iam celebrantur à nobis hic oblationes, & sacrificia ob commemorationes eorum: quæ cito vobiscum Domino propitio celebrabimus*. hæc Cyprianus, qui vt martyrij pro Christo subeundi auidissimus, ita pariter sanctorũ Martyrum honori, ac cultui deditissimus semper extitit.

Acta martyrum in eorũdẽ natalitijs relegi solita.

Cypr. ep. 37. ad presb. & diac. Carthagin edit. Pamel. 37.

17 Reponebantur igitur Ecclesiasticis in tabulis, ingẽti præhabito in singulis exacte perquirendis studio, beatorum Martyrum nomina, teste Augustino. Verum cum decem persecutionum tempore, quas Dei Ecclesia constantissime pertulit, in infinitum prope Martyrum numerus adauctus fuerit, publici conscribendi Martyrologij (vt Baronius asserit) occasio suborta est. Huiuscemodi autem tabulæ a Tertulliano fastorum nomine nuncupantur, vt optime eruditeq; Pamelius adnotauit, Isthęc igitur Tertullianus ait: *Habes tuos census, tuos fastus, nihil tibi cum gaudijs seculi*. Quos autem fastos Ecclesiasticos appellat, eas vtique tabulas subintelligere voluit, *in quibus Christianorum*, vt Baronius inquit, *solemnitates, ipsaque natalitia martyrum certis diebus prænotata haberentur, è quibus Martyrologij conscribendi profluxit origo*.

Tabulæ Ecclesiasticæ in quas martyrum nomina referebantur.

Aug. l. de sa. vig. c. 40.

Bar. in Mart. Rom. c. 4.

Pamel. in ep. 37 Cypr. Tertul. lib. de cor. mil.

Bar. in Mart. Rom. c. 4.

18 Quis vero nesciat, vt rem altius repetamus, quo detestanda gentilium in Christianos sæuitia peruenerit, vel enim ex eo conijcere lector queat, quod haud vnus in Vrbe exercendæ carnificinæ locus destinatus esset, sed pluribus, & præcipuis quidem in locis eadem iugiter exerceretur, quod Prudentius carminibus illis, satis ad rem expressit.

Loca plura in Vrbe martyrum carnificinæ destinata olim erant

Non contentus humũ celsæ intra mœnia Romę
Tingere iustorum cædibus assiduis.
Ianiculum cum iam madidum fora, rostra,
Suburram
Cerneret eluuie sanguinis effluere.

Prud. in perist. hym. 2.

19 Certe quam immensa Romæ potissimum sub vna Diocletiani persecutione Christianorum strages, & quam ingens martyrum numerus extiterit, vel ex edicto, quod eiusdem iussu promulgatum est, conijci potest; quo videlicet sancitum est, ne quidquam illis vendi, neq; alia naturæ necessaria impartiri liceret, quod, vt Baronius ait, tum in Oriẽte, tum in Occidente ab ijsdem Augustis scriptum fuisse, certa ac fidelia martyrum acta demonstrant: nam de Gallijs perspicue testatur Beda, qui versu scripsit acta Iustini martyris, in quibus hæc inter alia:

Diocletian. nemini nisi thus Idolo prius offerenti quid vendi mandat.

Baron. t. 2. an. 306. n. 31.

Et ne quisquam potuisset
Contutari latebris,
Vbique componebantur
Hoc modo insidiæ,
Quæ euntes compulissent
In ius idololatriæ.
Nec illis emendi quicquam,
Aut vendendi copia,
Nec ipsam hauriendi aquam
Dabatur licentia,
Antequam thurificarent
Detestandis idolis.

Beda to. 3

Hæc Beda. Eo vsque autem Diocletianæ persecutionis acerbitas, quæ haud in Vrbe dumtaxat, sed in terrarum orbe vigebat, progressa est, vt idem Imperator iugi Christianorum sanguine Christi fidem a se penitus iam ex orbe deletam, obliteratamq; fuisse arbitratus

Bar. to. 2. an. 304. n. 9.

haud

haud obscura huius rei monumenta erexerit, sed nobis isthæc ex Baronio accipienda sunt: *Et perinde*, inquit Baronius, *ac si cum hominibus, & non cum Deo bellum gestum esset, creditum à gentilibus fuit Christianam fidem esse penitus subiugatam: quamobrem veluti gloriosæ victoriæ titulis, & summarum laudum excellenti præconio longeque sublimiori cognomine, quam Parthico, Gothico, atque Germanico, de subactis, deletisque penitus Christianis columnas erexerunt. Cluniæ enim in Hispania in nobili columna hæc inscriptio legitur:*

lem se Chri ianorum no en extinxisse frustra, & lso gloriatur

DIOCLETIAN. IOVIVS. MAXIM.
HERCVLEVS CÆSS. AVGG.
AMPLIFICATO PER ORIENTEM,
ET OCCIDENTEM IMP. ROM.
ET NOMINE CHRISTIANORVM.
DELETO, QVI REMP.
EVERTEBANT.

Rursus ibidem altera, quæ extat, inscriptio hæc habet:

DIOCLETIAN. CÆS. AVG.
GALLERIO IN ORIENTE ADOPT.
SVPERSTITIONE CHRISTI VBIQVE
DELETA, CVLTV DEORVM
PROPAGATO.

Leguntur hæc etiam Areuaci Hispaniæ in columnis pluribus. At non tantum in Hispania eiusmodi fuisse de Christiana religione prostrata erecta trophæa, sed toto orbe Romano similiter facilitatum existimamus: sed in odium impietatis, & impiorum principum reddita Ecclesiæ pace eadem penitus fuisse deleta. Hæc autem relicta memoriæ causa non sine nutu diuino, vt eiusmodi monumentis immanitas persecutionis intelligi posit, & ex his plane existimare iure liceat, maiora admodum esse, quæ de martyribus tunc passis diuersis in locis scripta habentur, quam quæ tunc à prouinciarum Præsidibus facta sunt. hæc Baronius ad acerbam illorum temporum faciem legentibus repræsentandam expressit.

...idus Manut ...s schol. in ...omment. ...s. not. ...dolph. mar. Diocl.

...rophæa de ...hristiana re...gione subiu...ta a gentili...us toto orbe ...aniter en...untur.

20 Sub ipsa autem Domitiani potissimum tempora, vt rem altius repetamus, & funesta execrandaque Neronis, ac aliorum persecutorum taceamus, Christianos sæuissime exagitatos fuisse constat; ex quo tunc sanctus Clemens Papa (vt diximus) notarios septem instituit, septemque Vrbis regiones eisdem diuisit, *qui* (quod liber de Romanis Pontificibus nomine Damasi habet) *acta martyrum solicite, & curiose per regiones quisque suas perquirerent, atque conscriberent.* Verum cum persecutio a Domitiano Imperatore excitata Christianos omnes vbique terrarum impeteret, acrius tamen in eos, qui tunc Romæ agebant, grassata est, quod & ipsimet ethnici scriptores testantur, vt Eusebius quoque scribit his plane verbis: *Tanto vero temporibus illis, quæ supra demonstrauimus, nostræ fidei doctrina splendescebat, vt ij etiam scriptores, qui à sermone & disciplina religionis nostræ videntur prorsus alieni, historiarum suarum monumentis cum persecutionem, tum martyria, quæ id temporis gesta erant, tradere minime grauati fuerint.* De externis enim scriptoribus, Tacitus Domitiani crudelitatem perstringens, Christianorum martyria satis expressisse videtur, dum in vita Iulij Agricolæ, qui ante ciuium funera è vita decesserat, hæc ait: *Non vidit Agricola obsessam curiam, clausum armis senatum, & eadem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum fœminarum exilia, & fugas.* hucusque Tacitus Christianos vtique tam mares, quam præclarissimi generis fœminas, ex quorum numero alij tormentorum vi exagitati, alij in Insulas deportati fidei testimonium dedere, his verbis subintelligens, veluti digito præmonstrat.

...ar. to. 1. an. 9. ...omitiano ...rincipe Chri...ani sæuissi...e exagitan...r.

Illa tempestate Clemens Papa septem notarios martyrum actis scribendis Romæ creat.

In Vrbe persecutio maxime sæuit. *Euseb. l. 3. c. 14*

Id testatur Tacitus Domitiani sæuitiam perstringens.

Tac. in vita Iul. Agrip.

21 Iuuenalis item eadem funestissima tempora carminibus hisce ad luctum captatis deplorat:

Qua fornace graues, qua non incude catenæ?
Maximus in vinclis ferri modus: vt timeas, ne
Vomer deficiat, ne marræ, & sarcula desint.

Quibus plane verbis patentibus vtique apertique notis Domitiani in Christianos debacchantis sæuitiam descripsit: insontium autem iniurias Deo tandem vlciscente, gladio eumdem sublatum fuisse affirmat, hanc vnam videlicet necis eiusdem causam assignans, quod bellum cerdonibus, id est, Christianis immanissimum, omne contra fas indixisset. Sed eiusdem carmina hic in medium proferre libet;

Iuuenalis eiusdem crudelitatem etiam notat.

Idem ob sæuitiam in Christianos illum male perijsse cantat.

Atque vtinam his potius nugis tota illa dedisset
Tēpora sæuitiæ, claras quibus abstulit Vrbi
Illustresq; animas impune, & vindice nullo,
Sed perijt, postquā Cerdonibus esse timendus
Cœperat, &c.

Iuuenal. sup. cit.

Hæc, inquam, Iuuenalis exacte immanē aduersus Christianos excitatam ab Impera-

peratore persecutionem lectori ob oculos proponens. Ex quibus lector perspicue vides, haud vno nostrorum testimonio scriptorum gloriosa beatorum martyrum certamina, sed ipsismet gentilibus vltro conscribentibus, palam fieri, & satis superque comprobari, vt veritas ipsorummet inimicorum ore, ac calamo, tamquam lydio explorata lapide, inter funesta persecutionum tempora magis magisque elucescat.

Immanis gẽtiliũ ad Christianam religionem delẽdam sæuitia.

22 Porro quam diris, exquisitisque tormentorum generibus vbique terrarum Gentiles in Christianos desæuire consueuerint, vt eos a fidei cultu abductos ad insanam Idololatriæ superstitionem compellerent, verbis exponere superuacaneum est. Id enim antiqua Martyrum acta (quorum mentio hic est) satis, superque legentibus inculcant: sed audi quid Cyprianus de gentilium rabie aduersus insontes Christianos proclamat: *Admouet*, inquit, *in laniandis corporibus noua tormenta, excogitat nouas pœnas ingeniosa crudelitas, &c.* Consule itidem quid Eusebius pari verborum pondere aduersus gentilium immanitatem intorqueat: *Has quidem*, inquit, *pœnas ingeniosi illi, & æqui scilicet Iudices, quo suam solertem indolem, & ingeniorũ acumen ostenderent, & perinde ac si singulare quoddam sapientiæ specimen in ea re eluxisset, attentius excogitarunt, atque in nouis suppliciorum generibus adinueniendis, non aliter atque in certamine præmia assequi laborabant, seque inter ipsos superare obnixe contendebãt.* hæc Eusebius. Sed quid de Christianis ad illos Tertullianus in Apolog. in fine? *Exquisitior*, ait, *quæq; crudelitas vestra illecebra est magis sectæ; plures efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis Christianorum.* & idem alibi: *Crucibus, ac stipitibus imponitis Christianos: vngulis deraditis latera Christianorum: ceruices exponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos* (idest clauos) *ad bestias impellimur; ignibus vrimur, in metalla damnamur, in Insulas relegamur.* Sed infra, barbaram furentis in eosdem Christianos populi insaniam acutissimis verbis describit: *Quoties*, inquit, *in Christianos desæuitis partim animis proprijs, partim legibus obsequentes? quoties etiam præteritis vobis suo iure nos inimicum vulgus inuadit lapidibus, atque incendijs?* Insuper etiam idem Tertullianus rationem affert, cur ipsis adeo gentilibus Christiani exosi haberetur, quod nimirum tanquam homines prorsus inutiles, & nulli Reipublicę commodo apti, parum admodum detrimenti ex eorumdem nece terrarum orbi proueniret: *Sed alio quoque*, inquit, *iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotijs dicimur.* Sed vt inde citatus auctor pro Christianis ad rem optime argumentatur, cum a criminibus quidem vacare, ac vitijs immunes fore, Christianorum otium esset; & è contra gentilium ipsorum negotiũ, & in humanis solertia, quam tanti faciebãt, computaretur, nempe turpitudinibus se vltro polluere, ac delictis enormibus operam dare, magnum profecto lucrum erat his calumniarum notis, insontes alioqui homines canino gentilium ore suggillari, quippe, vt idem subtexit: *His esse infructuosos magnus fructus est.* Verum quam ingeniosa olim crudelitatis adinuenta gentiles passim ad excruciandos homines excogitarent, ipsimet Ethnici scriptores asserunt, quæ quidem singula in Christianos præsertim exerceri consueuisse, nemini ambigendum videtur; sed Baronium, vbi de SS. Primo, & Feliciano martyribus agit, qui diuersa, ac exquisita perferentes tormenta, gladio tandem consummati sunt, isthæc enarrantem in suis ad Mart. notis audiamus: *Inuehitur & Seneca in exquisitã tormentorum inuentionem eo libro, quem de Clementia scripsit ad Neronem c. 25. Multiplicia exquisitorum tormentorum genera recenset Iosephus lib. de Machab. ad Polyb. cuius hæc sunt verba: Singula proferri in medium tormenta mandauit: exhibentur itaque Rotæ, radij, vngulæ, rotabula, catapultæ, lebetes, catastæ, frixoria, digitaria, pugillaria, manus ferreæ, subulæ, succensoria, ollæ æneæ, sartago; hæc illis esse nomina reperimus, &c. Hæc Iosephus de his, quæ spectant ad exquisita tormentorum genera: sed ex textu, & versione Erasmiana aliter tamen se habet communis Græca editio, quæ habetur præ manibus, quam ad verbum fere recitat Gregorius Nazianz. in orat. de Machab.* hucusque Baronius de multiplici suppliciorum genere, ac de pœnalibus instrumentis ad homines excruciandos carnificum manu adhiberi consuetis, de quibus scriptores satis luculentos tractatus edidere, & præ cæteris Antonius

S. Cyprian. ad Demetrian.

Euseb. hist. l. 8. c. 24.

Sed quo magis premitur, eo felicius fœcundiusque excrescit. Tertull. in Apolog. c. 12.

Idem in Apol.

Apol. c. 47.

Baron. t. 2. an. 201.

Tertull.

Varia tormẽtorum genera in Christianos excogitata.

Baron. in not. ad Mart. die 9. Iun.

Sen. lib. de Clem. c. 25.

Ioseph. lib. 6. Machab. ad Polyb.

. Gallon. cruciat. rtyrum. nius Gallonius nostræ Congreg. Presb. qui de sanctorum Martyrum cruciatibus volumen inscripsit.

24 Vnum hic subtexere visum est, ipsa videlicet immanium lapidum pondera excruciandis martyrum corporibus, & ad dissoluendas ipsorum membrorum compages olim inseruisse, vt ex his plura, quæ adhuc extant, & iugi Christianorum veneratione coluntur, fidem intuentibus faciunt: hi quippe Lydij instar lapidis ad inuictam Christianorum patientiam, aureamque beatorum hominum charitatem explorandam extitere; his ponderibus ad trutinam appensi constantes adinuenti, probatique sunt ab eo, *qui fecit omnia in numero, pondere, & mensura*; his, inquam, lapidibus ipsimet viui lapides expoliti in cælestis Hierusalem ædificio supremi manu artificis inseri, atque aptari meruere, vt canit Ecclesia.

(Margin: pides ma- ponderis rtyrum pe us ad eos quendos ędebātur. — .a 11.n.21 — Hymno dedicat. clesiæ.)

Tunsionibus, pressuris
Expoliti lapides
Suis coaptantur locis
Per manus artificis
Disponuntur permansuri
Sacris ædificijs.

Visuntur autem vsque nunc, & frequenter quidem in martyrum Ecclesijs, & apud sepulchra eorumdem locata subsistunt pretiosa hæc lapidum pondera, cum cætera pœnalium suppliciorum instrumenta raro alicubi in præsens appareant; sed de lapidibus istis Baronius in suis ad Martyr. notis consulendus est, qui hæc ait: *Frequens est reperiri in actis martyrum, eosdem inter alia cruciamenta ponderibus aggrauatos. Qualia autem fuerint isthæc lapidea pondera Romæ in Basilicis Apost. alijsque in Ecclesijs posita inuisuntur: Nimirum ingentis ponderis lapides rotundi, vel oblongi, ferreum annulum saxo impactum habentes, quo immittatur funiculus ad ligandum, & suspendendum ad pedes, vel manus in sublime. Miratus sum cuiusdam sententiam, qui putaret globos illos lapideos non ad inferenda cruciamenta, sed ad pensanda onera fuisse compositos: nesciens quod quæ erant huiusmodi, habebant inscriptam notam numeri, vt tradunt Isidorus lib. 19. Origin. & Alciat. de pond. cap. 1. & alij. Eiusmodi globus lapideus à Iosepho lib. de Machab. ad Polyb. orbiculare appellatum videtur; de quo his verbis: Inhumana crudelitate aliquid maius excogitat: orbiculare in medium afferri iubet: hinc cum pedes vna cum manibus deorsum colligati fuissent, sanctum quoque chorda orbiculari ventrem circumcingente in altum vsque contrahit, nec mora, separatur à sede sua dorsi iunctura, crura cum brachijs extrahuntur, eijciuntur humeri, sicque singulis neruis disiunctis soluitur martyr inuictus. Hæc Iosephus ex versione Erasmiana. Diuersa ab his erant illa pondera, quæ lege XII. Tab. exhibebantur debitoribus: erant enim compedes, de quibus Gellius lib. 20. c. 1. in fin. vbi hæc inter alia; Vincito autem neruo, aut compedibus quindecim pondo non minore; aut si volet maiore vincito. Vetuit Constantinus Imperator admoueri pondera debitoribus lib. 3. de exact. C. Theod. Meminit & Cassiod. Var. lib. 11. c. 40. de his ponderibus reos aggrauantibus.* Hæc tibi studiose Lector ex Baronio delibanda voluimus, vt præclara martyrum, ac martyriorum monimenta ex conscriptis eorumdem actis in medium contemplanda proponantur.

(Margin: orum plu- ni Romæ funtur, & in neratione bentur. — tr. ad Mart. om. die 17. ptemb. — apidum eo- mdem de- riptio, & tor entum. — lem vocā- globi la- lei, & orb. laria. — Pondera alia debitoribus ex lege XII. tab olim admouebantur.)

25 Et pari quidem olim studio (vt quod verum est fateamur) martyriorum acta, ac martyrū reliquiæ, & ipsa pœnarum instrumenta a Christianis ad seruandum legebantur; nullus autem, vt putamus, ignorat, ex ijs quæ hactenus recensita sunt, quam alacres, quam læti, quam diuites Christianæ fidei cultores eiusce modi sarcinis, ac paginis onusti domum remearent. Ex martyrum quippe reliquijs, quanti martyriorum notitia apud Christianos fieret, merito computari potest; vbi enim quis ad martyrium vna ex vrbe ad aliam ex remotissimis quibusq; orbis terrarū regionibus, & Romam deniq; abduceretur, qui feruentiores erant, eundem comitari, laboranti iugiter præsto esse, omne martyribus obsequium impendere, eorumdemque martyrijs præsentiam vltro exhibere, & qui eorumdem passiones conscripturi erant, quæcumq; dicerent, dum secretiora intra carcerum septa tormentorum vi de ijsdem quæstiones haberentur, inquirere, singula postmodum in acta fideliter relaturi, diligenterque adnotare consueuerant. Quis enim nesciat (vt exemplo res comprobetur) Antiochenos Romam vsque Ignatium Episcopum huius rei gratia prosecutos fuii-

(Margin: Acta martyrū summa solicitudine fideles colligunt, & tuentur. — Ignatium Antiocherū vinctum ... Romā pergentem ad eius ge... scri ptis excep... da sequuntur.)

fuiſſe, vt eius reliquias, & eiuſdem Martyrij acta, prout viderant, ſecũ referrent. Oſſa enim, quæ à leonum dentibus ſuperfuerãt, & ſingula, quæ interim acciderant à Christianis excepta ſunt; quippe Syri, qui vinctum eumdem Romam venientẽ comitati fuerant, Antiochiam ſubinde ſacra pignora ouantes magno cum gaudio vna cum geſtis ipſimet oculati nobiliſſimi eius martyrij teſtes retulerunt. Sed hic ipſum præſtat audire Chryſoſtomũ, Antiochenos hac ſuper re gratulabundis vocibus ſic alloquentem: *Exiguum ad tempus vobis eum ademit Deus, ſed maiore cum gratia reſtituit, & quemadmodum pecuniam mutuantes, cum fœnore ea reddunt, quæ acceperunt: ſic etiam Deus precioſum hunc theſaurum pauliſper ſuſcipiens, vt oſtenderet Romæ, maiore cum gloria illum vobis retulit. Emiſiſtis eum Epiſcopum, & martyrem recepiſtis: emiſiſtis cum precibus, & cum coronis ſuſcepiſtis: nec verò vos ſoli, ſed cunctæ, quæ interiectæ ſunt Ciuitates. Quomodo enim eas affectas exiſtimatis, cum reportatas reliquias cernerent: quẽ voluptatis fructum percipere? quanta lætitia geſtire? quam fauſtis vndique acclamationibus coronatum amplecti? quemadmodum pugilem generoſum, qui omnes deuicerit aduerſarios, ſpectatores è cauea cum plauſu conſurgentes ſublimem ſtatim excipiunt, nec terram attingere patiuntur; ſed humeris ſublatum innumerabilibus laudibus exornantes domum reportant: ſic quoq; ſanctum illum omnes ex ordine Ciuitates ab Vrbe relatum ſuſcipientes, humeriſque geſtantes Antiochiam vſque ſunt comitatæ, martyrem coronatum celebrantes, diabolum deridentes, quod è contrario illi verſutia ſucceſſiſſet. Et tunc quidem cunctis illis ciuitatibus profuit, documentoque fuit, & patriam hanc vſque in præſentem locupletauit*. hucuſque Chryſoſtomus de celebri reliquiarum ipſius facta tunc tranſlatione, quas poſitas fuiſſe in ſuburbijs Antiochiæ ad Portam Daphniticeam auctor eſt S. Hieronymus.

Chryſ. ſer. de S. Ignat. t. 5 in fin.

Apoſtrophe S. Chryſoſtomi ad Antiochenes corpus S. Ignatij Antiochiam celebri pompa reuehentes.

Hieron. de ſcript. eccleſ. in Ignat.

26 Interim vero, quod Chryſoſtomus ait, hanc ſcilicet tranſlationem ſolemniter omnium plauſu, concurſu, & accurſu peractam fuiſſe, cum tamen antiquo iure Romanorum (vt Baronius aſſerit) defunctorum reliquias transferri prohibitum eſſe conſtet, ſcribatque Plinius his temporibus ad Traianum, pro ea re impetranda, collegium Pontificum adiri ſolitum, dicẽdum eſt Christianos eiuſmodi licentiam nulli parcentes impenſæ ingenti pecunia redemiſſe, quod & de ipſis martyrum actis ſæpe contigit. Pecunia autem diſtrahere Gentiles conſueuiſſe Martyrum reliquias, in Martyrologio Romano adnotauimus. *At* (inquit Baronius) *ſicut qui nuper, licet vinculis alligatus, cum duceretur ad beſtias magno honore (vt vidimus) à ciuitatibus, per quas tranſiret, fuit affectus; ita Deo ſic diſponente cum ab iiſdem, qui eum Romam ad martyrium fuerant comitati, Antiochiam reduceretur, factum eſt, vt eadem loca, & ciuitates eidem occurrentes, quem vinctum magno fuerant honore proſecutæ; eumdem corona martyrij redimitum exultantes vbique ſuſciperent.*

Mortuorum reliquiæ trãsferri per iura Rom. non licuit.

Plin. lib. 10. ep. 75.

Ignatij mart. reliquiæ magno honore Antiochiam referuntur.

Baron. t. 2. an. 110. n. 6.

27 Porro ignei, inuictique Martyris Ignatij reliquias Antiochiam perlatas, & in ſuburbio (vt dictum eſt) in Cœmeterio collocatas permultis, magniſque poſtmodum coruſcaſſe miraculis Chryſoſtomus his plane verbis teſtatur: *Non aliter quam theſaurus quidam perpetuus, qui quotidie exhauritur, & nunquam deficit: ſic etiam beatus hic Ignatius cunctis ad ſe accedentibus benedicens, fiducia, & ſtrenua alacritate, magnaque fortitudine plenos remittit domum. Itaque non hodie tantum, ſed quotidie confluimus ſpirituales ex eo fructus percipientes: quiſquis enim cum fide ad illum accedit, magnis afficitur beneficijs. Sanctorum enim non modo corpora, ſed ipſi loculi, & monumenta ſpirituali gratia conferta ſunt*. Hæc & alia plura de cultu reliquiarũ beatiſſimi Epiſcopi Chryſoſtomus: *Videas itaque ex his* (ſubdit ad rem Baronius) *quanti fecerint Chriſtiani huius temporis (omnes haud dubium Apoſtolorum diſcipuli) reliquias ſanctorum Martyrum: dum ſæuiente licet perſecutione nil veriti inuidiam, ſæuitiamq; gentilium, nec viarum pertæſi difficultates, & longitudinem Roma Antiochiam vſque ea magna veneratione, & lætitia retulerunt, & loco honeſtiſſimo collocarunt*. hæc ille de præcipuo reliquiarum cultu, quæ noſtris hiſce paginis vltro, libenterque inſerere voluimus, vt inde Lector probe intelligat, quo ſtudio Chriſtiani colendis martyrum reliquijs, & colligendis recolendiſque pariter ſacris martyriorum, ac certaminum actis nulla, vel impenſa itinerum, & incommodorum habita

Innumeris coruſcant miraculis.

Chryſ. ſer. 4. de S. Ignat.

Baron. t. 2. an. 110. n. 8

bita ratione, insisterent, vt eadem acta postmodum oculis excepta, posteris promulganda seruarentur.

28 Cum igitur Dei Ecclesia tanto labore, ac solicitudine, vt supra dictum est, colligendis, conscribendisque martyrum actibus ab antiquis temporibus sedulo institerit, ingentique Christianorum damno, dæmone insufflante, sacras martyrum historias, ac recolenda Christi pugilum gesta execrandis gentilium, & immanissimi Diocletiani edictis inter tot scriptorum incendia magna ex parte deperire contigerit, & deinde subdola hæreticorum arte hæc, quæ è flammis supererant, corrupta ac deprauata fuerint, sapienter quidem sibi Christiani consuluere, vt martyrum acta, quo tutius posteritati illibata reseruarentur, & ad fidelium manus deuenirent, clam intra tumulos, iuxta ipsorummet martyrum corpora, inæstimabilium instar sarcinarum, ac pretiosissima veluti reliquiarum pignora, solerti ac cauta manu excerpta reconderent, ac vno eodemque honore martyriorum acta prosequerentur, quo sacra scripturarum volumina venerabantur, quæ in secretario quodam iuxta altare seruari olim in Ecclesia mos erat, Paulino teste, cum de Nolana a se erecta Ecclesia agit, vbi de sacris Scripturis vir diuinus hisce carminibus meminit, quarum ad læuam altaris partem, volumina custodiri consueuisse testatur:

Acta martyrũ tot periculis amittendi ob noxia in suorum quæque sepulchris prudenter condebantur.

Paul. ep. 12. ad Seuerum.

Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.

Hæc vtique Paulinus de secretario sacrorum librorum.

29 Condigne igitur Christiani apud martyrum corpora, eorundem gloriosa certamina scriptis exarata, ad perenne fidei monimentum seruari voluere, vt luctis, laboribus, ac certaminibus, quæ paginis ad viuum exprimebantur, ipsamet corporum præsentia, quibus vulnera quondam inflicta fuerant, fidem omnimodam conciliaret, eosdemque veros, germanosque Christi martyres tanquam sigillo quodam ab antiquitate transmisso demonstraret, meritoque iugiter honore colendos, cum ad posterorum manus haud dubia eorumdem acta vna cum corporibus tandem venirent. Hæc quippe haud vllo æquiparanda pretio scriptorum fragmenta, ne vlla deinde temporum iniuria exciderent, in ipsismet martyrum sepulchris velut quid omni sanctitate conspicuum ad posteros per manus quodammodo transmittenda ponebant: quin immo iuxta propheticum illud regij Vatis oraculum: *In memoria æterna erit iustus*: conscripta iustorum gesta, & gloriosa athletarum Christi certamina posteritati, immo æternitati consecrabant. Id autem tum experimento comprobatur, tum ex conscriptis martyrum actis, quæ nunc præ manibus sunt, pio studiosoque lectori luce clarius patebit, quod a nobis pariter erit suo infra loco dicendum.

[...]ur gesta [...]artyrũ ad [...]rumdẽ ca[...]auera apponerentur.

Psal. 111.

30 In primis autem, vt instituti proposito insistamus, de celeberrimo martyre Leontio isthæc, quæ sequũtur, apud Surium videre est: *Hæc commentaria beati martyris Leontij Cyrus quidam scriba in tabulis plumbeis conscripsit, & apud sancti martyris monumentum ea deposuit.* Quo vero solicitudinis studio sanctissimi Episcopi in id incumberent, memoria repetendum est, quod de conscripto beatorum Nazarij & Celsi, Geruasij item & Protasij martyrum gloriosi certaminis libello, monimentisque perpetuis consignando Syrus Episcopus Ticinensis miræ vir sanctitatis Iuuentio iniunxit, vt ex M.S. codice Vat. his verbis constat: *Supernæ vos ardor charitatis detineat, & erga Christi martyrum reuerentiam vinciat, vt corpuscula fratrum nostrorum martyrum Nazarij & Celsi, quorum sanguis pro Christi effusus est nomine, dignæ sepulturæ cum maximo honore tradantur, atq; epitaphium certaminis eorum sacris apicibus conscribentes simul recondite. Protasium vero & Geruasium dignissimos confessores, qui à pestifero præside clausi carcere detinentur, cum pro Christi fide & ipsi martyrio coronati fuerint, debito honore, & merito condientes, certaminis eorum libellum pro futuris temporibus ad laudem, & gloriam Domini nostri Iesu Christi, & gloriam ipsorum, ad capita eorum reponite.*

Gesta Leontij mart. vna cum ipso sepeliuntur. Sur. t. 3. 16. Iun.

Syrus Episc. Ticinen. acta Nazarij vna cum corpore eius sepulchro condi mandat.

M.S. Cod. Vat.

Gesta item Protasij, & Geruasij.

31 Ibidem vero subditur, eidem Iuuentio, priusquam illuc perueniret, innotuisse, sanctorum Nazarij & Celsi corpora vna cum descriptis eorumdem martyrum actis a Christianis sepulturæ demandata esse, ea prorsus ratio-

tione, qua ipsimet beatissimi martyres faciendũ iniunxerāt, quod totum prænotata hunc in modũ historia prosequitur: *Consequens vero quidam philosophus sanctum Nazarium, ab initio scripsit libellum certaminis eius, quem seruans apud se fideliter retinebat. Iussus autem in somnis à sanctis, dedit illum Ceratio, cui sancti dixerunt: Absconde libellum certaminis nostri ad caput nostrum vsque in diem, quo Dominus noster voluerit demonstrare nos, & accipiens libellum cum festinatione, consecrauit eum ad caput sanctorum martyrum.* hæc ibi. En quam solicite id inuicti martyres præstiterint, vt ad promouendos ad virtutem animos, quæ ipsi pro Christi tormenta pertulerunt, conscriptis, seruatisque martyriorum libellis, tandem aliquando ad Fidelium notitiam deferrentur.

Idem Nazarius gesta sua conscripta penes se sepeliri Ceratio in somnis iubet.

32 Celebre autem est, quod de nobilissima virgine, ac martyre Agatha in eius gestis apud Surium descriptis narratur; hæc quippe cum gloriosum consummasset pro Christi fide certamen, ipsimet Angeli è cælo aduenientes, sepulchralem inuictissimæ martyri titulum inscripsere, qui eiusdem constantiam, puritatem, sanctitatemque admirandam hominibus vltro contestaretur, marmoreamque tabulam triumphalibus insculptam notis ad sacrum eiusdem caput trophæorum instar erexere. Sed hic ex Metaphraste historiam repetamus: *Peractis autem precibus* (virgo nimirum) *protinus tradidit spiritum: adeo vt populus cum audiisset, venerit cum omni studio, & reliquias sanctæ martyris cum omni reuerentia, & honore deposuerit. Quidam vero adolescens habens secum pueros numero centum pulcherrime vestitos, & qui erat similiter ignotus iis, qui habitabant ciuitatẽ Catanensium, cum venisset in locum, in quo situm erat sanctum eius corpus, tabulam quam apportauerat marmoream capsæ imposuit, sic inscribens: Mens sancta, honor in Deum voluntarius, & patriæ redemptio. Quam cum tuto intus deposuisset ad caput sanctæ Virginis, recessit, & non amplius apparuit in ciuitate, adeo vt nonnulli eum suspicarentur esse angelum.* Hæc apud Surium Metaphrastes; ex quibus Angelorum quoque manu sepulchrales martyribus titulos honoris gratia inscriptos, erectosq; interdum fuisse manifestum fit. Angeli enim, quibus, vt Cypr. ait, *cognata est virginitas*,

Epitaphiũ S. Agathæ Angeli tabulæ marmoreæ inscribunt eã, que ad caput eius ponunt.

Sur. die 5. Feb.

Cypr. lib. de Virgin.

eis potissimũ, qui ad virginitatis coronã martyrij palmam adiunxere, obsequium omne impendere, ipsa inter funera non destiterunt: sicut enim corpus Catharinæ Virginis Alexandrinæ in monte Sinai sepultura donauerant; sic Catanensi Agathæ, quæ duplici, virginitatis, & martyrij, palma præfulsit, sepulchralem titulum pari triumpho erexere.

33 Huc pariter referenda sunt, quæ de Geruasio & Protasio martyribus Ambrosius affirmat; *Peruenimus*, inquit ille, *ad arcam, quam sanctus promiserat Paulus* (*hic enim Apostolus Episcopo apparuerat*) *quam aperientes, inuenimus quasi ipsa hora positos sanctos, miro odore fragrantes. Ad quorum caput illum libellum inuenimus, in quo erant hæc per ordinem vniuersa conscripta*. hucusque Ambrosius, a quo deinde recolendus de celeberrimo Geruasij & Protasij martyrio libellus subtexitur. Idem plane de insigni martyre Iuliano narratur, qui sub Decio martyrio coronatus est; de quo Petrus de Natalibus hæc scribit: *Patefacto leuiter tumulo corpus sancti Iuliani martyris vna cum vestibus omnino incorruptum inuenit. Passionis quoque epitaphium conscriptum ibidem repertum coram omnibus legit, &c.*

Acta Geruasij & Protasij mart. ad eorũdem capita in tumulo posita S. Ambrosius reperit. S. Ambr. de SS. Geruas. & Protas.

Acta item Iuliani mart. in eiusdem sepulchro reperta. Petr. de Nat. l. 5. c. 141.

34 Porro de Valentino Patauij Episcopo, qui sanctitate præfulsit, hæc Surius: *Ipso autem sancti Valentini Pontificis inuento corpore nostris temporibus in Ecclesia Patauiensi, iuxta illud reperta est tabula plumbea, in qua continebantur scripta striclim, & vt vix possint intelligi, eius sanctissima gesta, &c.* His addi possunt, quæ de sanctissimo viro Donatiano Rhemensi Episcodo Molanus in suo Indiculo recitat, *positam* nimirum *fuisse in sepulchro epistolam gloriosi eiusdem martyris acta continentem*. Demum haud hic a nobis silentio inuoluẽda sunt, quæ de Magno illo re pariter, ac nomine monacho Theodorus Abbas Campedonensis apud Canisium litteris cõmendauit; vbi hæc ait: *Purgato ergo ipso sarcophago, assumpserunt sanctum corpus, & recondiderunt in loco, vbi pariter ipse sibi oraculum construxerat, & cooperuerunt humo, ponentes eius vitam in capite suo scriptam, virtutibusque plenam, sub auctoritate Theodori, ita: Ego itaque Theodorus, &c.*

Epitome gestorum S. Valentini Episc. laminæ plumbeæ inscripta iuxta corpus eius inuenta. Sur. t. 4. 4. Aug.

Gesta Donatiani Episc. in tumulo cum illo cõduntur.

Et vitam Magni conscriptã Theodorus Abbas ad eiᵘˢ caput in sepulchro apposuit. Canis. antiq. lect. t. 5. de S. Magno c. 28. & 29.

35 Verum hoc quoque studiosus rerum antiquarum indagator adnotare debet,

omina de- nctorum ta ulis marmo eis inscripta tra tumu- s olim re- ondi solita.

debet, in tumulandis defunctorum corporibus apud superioris seculi homines, vtpote, qui sacras martyrum reliquias haud vllo vnquam tempore obliterari cupiebant, interdum vsu quoque receptum fuisse, vt in interiori sepulchri parte, vbi corpora recondebantur, defunctorum dumtaxat nomina tabulis vel testaceis, vel certe marmoreis incisa reponerentur. Quocirca, vt rem exemplis conficiamus, in historia translationis Marcellini, & Petri martyrum, quæ a Surio digesta est, marmoream in eiusdem sancti Marcellini sepulchro tabulam, ad venerandum martyris caput positam fuisse legitur, quæ dignissimum ipsius pro titulo nomen legentibus præse ferret. In gestis item venerabilis viri Landoaldi eundem apud Surium mentio fit de eiusdem Landoaldi, & Amantij appositis in sepulchro nominibus: *Inuenerunt autem*, inquit, *plures thecas, sed vna erat, in qua sanctus Landoaldus archipresbyter, & diaconus suus pariter tegebatur Amantius. Aderat & lapis ad capita eorum, nominibus ipsorum insculptus*. hæc ibi.

abula marmorea SS. Iarcellini, & etri nomina præferens cū is sepeliur.

Sur. to. 2. 19. Mart. SS. Landoalo, & Amanio lapis eorū nominibus in culptus in sepulchro apositus.

36 Haud igitur martyrum dumtaxat sepulchris titulus, eorumdemque nomen a Christianis olim inscribebatur, sed sanctorum quoque confessorum, ac Virginum (vt enarratum est) memoria, exculptis marmori notis in loco, in quo veneranda corpora reconderentur, posteritati consignabatur. Vt præcipue videre est in corpore S. Rosaliæ virginis Panormitanæ ex Regia ortæ prosapia, quæ cum in subterraneā altissimi montis speluncam deuotionis, & humilitatis feruore succensa se recepisset, multosq; ibidē annos varijs laboribus, atq; incommodis affecta vitam, incognita mundo, solique Deo nota, vixisset, ibidem tandem in osculo Domini feliciter obdormiuit, sed anno Iubilei 1625. sub Vrbano VIII. Pont. Max. eius corpus eodem loco repertum, Panormitanam Ciuitatē a grassante lue mirifice liberauit: inuentum autem ibi est vna cum sacro corpore, inscriptum pariter præclaræ Virginis, ac prosapiæ eiusdem nomen, vt ex verbis a Martyrologio Romano in eius laudem recensitis constat; quæ sunt eiuscemodi: *Panormi natalis sanctæ Rosaliæ Virginis Panormitanæ, ex regio Caroli Magni sanguine ortæ, quæ pro Christi amore paternum principatum, Aulamque profugiens in montibus, ac speluncis solitaria, cælestem vitam duxit*. His ex Martyrologio in virginis laudem enarratis, nunc subtexenda videntur, quæ de sepulchrali titulo ipsiusmet virginis manu inscripto Io: Baptista Ferrarius in lib. de Sanctis Italiæ his plane verbis recitat: *In antro nemoris S. Stephani apud Bi-uonam Op. hæc verba in marmore inscripta leguntur: Ego Rosalea Sinibaldi Quisquinæ & Rosarum domini filia amore Domini mei Iesu Christi in hoc antro habitare decreui*: Ex quo, vt idem subdit auctor, nomen a Rosio pago habuisse videtur. En dignum & nunquam obliterandum nobilissimæ Virginis, quæ se mundo abdicauerat, & altissimæ pariter humilitatis, quę seculum ipsum dum viueret, iugiter latere concupierat, monimentum ipsiusmet manu disponente Deo marmori insculptum, vt Rosalia nimirum, quæ viuens inter cauernarū latebras, & asperrimæ vitæ spinas delituerat, vel mortua, immo iugiter apud Deum ad interpellandum pro populis viuens, è tenebris in lucem rediuiua & patriam, & omnem Christianorum posteritatem non lateret.

Et Confessorum, ac virginum nomina n sepulchris eorumdē ponebantur.

S. Rosaliæ cor pus vna cum eius ac prosapiæ nomine reperitur.

In Rom. Mart die 15. Iul.

Io. Bap. Ferr. in lib. Coff. Italie. Titulus, nomē eius, ac patris susceptumq; animi consiliū præferens ipsiusmet manu marmori insculptus.

37 Qui plane mos iam recensitis antiquorum exemplis inhærendo, hac quoque nostra ætate seruatus est, vt nimirum intra arcam, in qua sanctorum corpora reconduntur, nomen pariter insculptus recludatur: nam cum an. Sal. 1639. venerandum Sancti Philippi Nerij Confes. Fundatoris Congr Oratorij & Parentis nostri corpus, quod incorruptum, illibatumq; post annos quadraginta quatuor, piorumque oculis contemplandum perstitit, perpetuæ sepulturæ demandandum esset, ne, dum populorum deuotio erga eundem sanctum in dies augetur ob innumera, quæ iugiter eius meritis patrantur, miracula, pretiosum sacri Corporis thesaurum, viris principibus eiusdem reliquias ambitiose exposcentibus, posthac mutilari, ac detrimentum pati contingeret, eiusdem nomen in plumbi lamina insculptum est, & publicum notariorum manu instrumentum memoratæ depositionis, quatuor interuentu testium inscriptum est, cui singuli deinde Sacerdotes postquam sub-

Antiquus nomē sepulchris imponendi mos in S. Philippi Nerij corpore condedo hoc æuo obseruatus.

Nomen eius laminæ plumbeæ a publico tabellione coram testibus iuratis inscribitur, ac in tumulo recōditur.

ſcripſere, & nos pariter, qui iſthæc ſcribimus vna cum ipſis, in capſula item plumbea ſub eiuſdem ſancti Philippi capite ad perennem rei memoriam locatum eſt. Porro ſacrum corpus indumentis ex auro contextis ſacerdotalibus de more coopertum in vrna iacet: caput ac facies argento eius ad viuum imaginem exhibente, vt viuens ipſe prædixerat, obducitur. Caput coronam ex auro ac gemmis, Leonis Papæ XI. eiuſdem olim diſcipuli manu, dum adhuc Cardinalem ageret, impoſitam præfert: & mirum vndiq; venerandæ exuuiæ odorē efflant, ac deuotionem intuentibus ingerūt, elatæq; pectoris coſtulæ, diuini amoris portenta fidelibus adhuc loquuntur. Perſolutis igitur ſancto Parenti extremis officijs, intermixtis etiam gaudio lacrymis, ab his præcipue, qui eius dū viueret, monitis, præſentia, ac conſuetudine, ſingulari beneficio dignati fuerant, corpus in arca ferrea miro artis ſtudio elaborata incluſum, ac feris liquenti metallo obfirmatis ſub Altari in Eccleſia B. Mariæ in Vallicella, eidē S. Philippo Nerio dicato illic perpetuo aſſeruandū inſcriptione, vt diximus, his verbis expreſſa repoſitū eſt.

Eius corpus pretioſe prius exornatur.

Titulus eius ſepulchralis eumque Presbyteri Orat. ſubſcribunt.

CORPVS
S. PHILIPPI NERII CONGR. ORATORII
FVNDATORIS
AB IPSO DORMITIONIS DIE ANNOS
QVATVOR ET QVADRAGINTA
INCORRVPTVM DIVINA
VIRTVTE SERVATVM, OCVLIS FIDELIVM
EXPOSITVM A DILECTIS IN CHRISTO
FILIIS SVB EIVSDEM S. PATRIS ALTARI
PERPETVÆ SEPVLTVRÆ MORE MAIORVM
COMMENDATVM EST.
ANNO SALVTIS M. DC. XXXVIIII.
VRBANI PAPÆ VIII.
XVI. INDICTIONE VII.
IDIBVS APRILIS.

Cui inſuper inſcriptioni, ſingulorum, qui in Vrbe tunc aderant, Sacerdotum Congregationis ſubſcriptio acceſſit his verbis, videlicet:

DVM SACRVM CORPVS TVMVLO
ÆTERNVM INFERRETVR,
QVI INTERFVERE SINGVLI
CONGREGATIONIS PRESBYTERI
MANV SVA SVBSCRIPSERVNT.

Et hæc obiter de Sancti Philippi corpore ſepulturæ tradito, & inſculpto ibidem ad perennem rei memoriam eiuſdem nomine. Hæc item de ſepulchro, quod (vt cum Baronio noſtro ſuos eidem Eccleſiaſticos annales acceptos referēte loquamur) votiuis coruſcat tabellis, & ex pretioſo metallo ſignis affixis miraculorum indicibus, quibus magis, quam pretioſorum marmorum cruſtis, vel Ægyptijs pyramidibus, & obeliſcis effulget, maius decoris in dies accipiens incrementum ab ijs, qui noua beneficia conſecuti inferunt noua ſigna. Hæc, inquam, de Vallicellani templi ſepulcro, quod cœleſtis viri exuuijs decoratur, quod nouis quotidie miraculorum ſignis coruſcat, cuius fama totum terrarum orbem repleuit, haud ingrato ſilentio noſtris hiſce paginis inſerere voluimus.

Eius ſepulchrum innumeris affixis ſignis miraculorum, beneficiorumque indicibus effulget.

38 Quin imo ipſimet ſanctiſſimi Confeſſores in loco, in quo ſepulchrum ſibi delegerant, ſuum inſcribere nomen interdum conſueuerant, vt patet in geſtis B. Caſſij Narnienſis Epiſcopi a ſancto Gregorio Magno mirifice laudati; qui, vt Baronius refert, viuens adhuc ſibi in crypta S. Iuuenalis, tumulum elegit, & ſupra cryptæ eiuſdem ianuam ſepulchralem ſibi titulum carminibus inſcripſit: de quo hæc in notis ad Martyr. Romanum Baronius: *Claruit hic temporibus Iuſtiniani Imperatoris. Sedere enim cœpit anno eius decimo, migrauitque ex hac vita eiuſdem an. 31. prout conſtat ex eiuſdem ſepulturæ epitaphio, quod extat Narniæ in Eccleſia Cathedrali ſuper ianuam Cryptæ S. Iuuenalis, vbi & corpus ſancti Caſſij requieſcere creditur. Eſt inſcriptio inciſa in marmore oblongo, in cuius medio Crucis forma expreſſa eſt, itemque duo agni exculpti, qui ſe è regione aſpiciunt. Creditur ſanctus Caſſius cum de ſuo obitu diuinitus eſſet admonitus (vt apud ſanctum Gregorium) ſibi viuenti ſepulchrum poſuiſſe, atque ſuum epitaphium ſex hiſce verſibus inſcripſiſſe.*

Viri complures ſanctitate præclari epitaphia ſuis ſepulchris viuētes inſcripſere

Baron. Mart. Rom. die 29. Iunij.

S. Caſſius ſepulchrum cū titulo ſepulchrali viuens ſibi poſuit.

Caſſius immerito Præſul de munere Chriſti
Hic ſua reſtituo terra mihi credita membra
Quam fato anticipans conſors dulciſſima vitæ
Ante meum in pace requieſcit Fauſta ſepulchrum
Te rogo quiſquis ades, prece nos memorare benigna
Cuncta recepturum te noſcens congrua factis.
S. D. Ann. XXI. M. IX. D. X. req. in pace prid. Kalend. Iulij. P. C. Baſilij V. C.
An.

An. XVII. Numeratur hic annus Dominicus (subdit idem Baronius) 558. *Iustiniani Imp. XXXII. Porro illa verba post carmina posita, Sedit &c. eo mortuo fuisse addita certum est*, hucusque Baronius. Ex quibus vides ipsamet virorum Sanctorum manu sepulchris eorumdem nomen, ac titulum quandoq; inscriptum fuisse.

39 Sed quoniam hic de Martyrum corporibus sepulchro illatis agitur, quibus tituli, eorumdemque martyriorum acta apponebantur, vt fama, ac eorum notitia his indicibus prænotata ad posteros transiret; haud hic Seraphici viri Francisci Assisinatis memoria prætereūda est, eius nimirum, qui inaudito, inusitatoque adhuc viuens prodigio, nouo martyrij genere a Deo sacrorum vulnerum impressione insignitus, vel inter martyres viuus, nedum mortuus iure merito recenseri potest, cuius tumulo pro actis vulnera, cuius corpori præmonstrando pro titulo sanguis adest. Porro Seraphici viri corpus, quod in subterraneo templi ambitu Assisij in Vmbria depositum fuit, totius nunc orbis veneratione recolitur; quod & Nicolaus Papa V. qui an. 1449. dum Asisij degeret, oculis inuisit, ac osculis prosecutus est. Cum igitur idem Pontifex sacri huius corporis intuendi, ac contemplandi ingenti desiderio teneretur, tribus secum socijs ad id opus adhibitis, quorum illi nota iam, ac spectata fides, ad subterranea loca, quibus nobile templum imminet, sub quintam noctis horam se contulit, vbi in secretiorem locum Conuentus eiusdem Guardiano, ac duobus fratribus aditum sibi præmonstrantibus deductus est: *En tibi*, inquit Franciscus de Baucio Dux Andriæ, qui historiam hanc refert: *En tibi, amoti sunt lapides, cum quibus ianua constructa erat, gradusque marmoreos diligenter aspeximus, quos & magno silentio descendimus; & ecce ostium ferreum habuimus obuium, in quo tres catenæ ferreæ ex ordine stabant, quæ illico fuerunt apertæ clauibus. Tunc Guardianus flexis genibus Pontificem allocutus, ait: Ingredere Pater sanctissime, qui solus ingrediens ante pedes sancti corporis prostratus humiliter, tam vehementer plorabat, vt fremitus audiretur à nobis. Postquam vero Summus Pontifex consecutus est, quod desiderium suum flagitabat, ad se reuersus, introduxit & nos; qui cum peruenissemus ad locum, stupor equidem incredibilis omnes inuasit*. Et mox de mirabili eiusdem venerandi corporis situ ac prospectu hæc fudit.

Nouo martyrij genere Seraphicus Franciscus à Deo afficitur.

Nicolaus V. ... corporis ... endi gratia eiusdem sepulchrum descendit.

Genua pro ... ictus illud ... ratur.

40 *Vere inuestigabiles viæ Domini, & iudicium eius ab omni humana cogitatione prorsus alienum, quis vnquam audiuit, aut quis talia effatus est, vt corpus humanum per tot æua mortuum super plantas proprias recte staret? sed non fuerat abbreuiata manus Domini. Erat autem locus ille cernentibus nobis instar paruæ Ecclesiæ, habens tres tribunas in testudine rectas: Media vero, quæ ab inferiori parte erecta erat, miro marmoreo tabulato fabricata videbatur: in cuius medio lastra marmorea posita erat, supra quam ex orientali latere corpus illud sacrum Francisci Seraphici erectū stabat, facie ad occasum tendens, & oculis eleuatis in cœlum: manus vero coopertæ erant habitus manicis, & simul iunctæ, vt fratres ferre consueuerunt. Erat autem corpus ita incorruptum, quasi esset prima die positum: videbatur enim quasi dormiens. Ex alio vero latere alium erectum stantem vidimus habitu B. Dominici indutum, qui & manus simul iunctas habebat cum articulis sursum iunctis, veluti mos est orantium; oculi vero eius ad B. Francisci pedes intuebantur. Ambo autem ita lucidos, & splendentes habebant oculos, vt nulla ad viuos esset differentia. Odor insuper suauissimus talis erat, vt olfactus hominum numquam talem senserit*. His interim enarratis, paulo post, quæ circa sacrum corpus ijsdem obseruare licuit, hunc in modum subtexit.

Loci, in quo sacrū corpus requiescit, descriptio.

Situs ac habitus eiusdem corporis.

41 *Cumque summus Pontifex à lachrymis, & gemitibus abstinuisset aliquantulum, ad Beati Francisci pedes iterum procumbens, manu fimbriam eius vestimenti extulit: nos vero sine sotularibus pedes adspeximus: o felices oculi, qui hac videre meruerunt, &c. Magna enim his fuerat collata gratia, vt in ferum liquido aspicerent, quæ in Deum minime videre poterant. Erat enim in pedis Sancti medio foramen cum sanguine, ita recenti, ac si tunc mucrone pes fuisset confossus. Cuius quidem rei aspectu singultus magnus omnes arripuit. Et quis cogitare posset animi motionem? animum præ deuotione liquescere? alienari sensum? & vires totas desitui? omnes autem ante recessum è loco osculum dedimus sancto pedi, omnesque pariter ob odorem refocillati sumus. Pes vero*

Sanguis stigmatum eius recens.

alius fimbria habitus operiebatur, nec nobis visum fuit illum violenter arripere. Manus similiter perforatæ vt pedes cernebantur, recentem sanguinem ostendentes. O igitur memoria profunda nostræ redemptionis in seruo intueri, quæ in Redemptore prius fuerant. Hæc oculatus iste rei testis, qui paulo post hæc subinfert: *Et quis nostrum, qui ibidem aderamus, ausus fuit amplius corpus sacrum tangere, nisi solus Summus Pontifex? ipse enim manus illius pretiosas deuotissime osculatus est, osculumque sacro ori dedit. A quinta vero noctis hora vsque ad vndecimam illic mansimus suauissimo odore repleti. Cum vero à narrantibus nuntiatum fuit nobis diem prope esse, doluit quam maxime: visum enim fuerat nobis per horam ibi fuisse. In illis vero tribunis sociorum B. Francisci corpora tumulata iacent: vnusquisque enim locum suum possidet, vnus hinc, & alter hinc. Ante ostium vero loci iacet corpus illius ecstatici viri Dei fratris Ægidij, quorum corpora absque diminutione vlla, integra cernuntur, suauissimum odorem redolentia. Ad extremum autem cum magna animi fortitudine ro orati omnes inde recessimus.* Hæc in perenne B. Francisci, ac sacri eius corporis monimentum Franciscus de Baucio Dux Andriæ ad Episcopum Andriensem transmissa epistola extare describit ex his, quæ ab Astergio Cardinali Presbytero S. Eusebij Beneuentano Archiepiscopo referente nũciata sunt; & hic quidem Cardinalis vna cum eodem summo Pontifice sacrum corpus inuiserat, & rerum omnium, quas amico retulit, testis ipse oculatus fuerat, extrema autem correptus valetudine, & iam morti proximus, rem totam, prout descriptum est, enarrauit.

Pontifex sacrum corpus exosculatur.

Sociorum B. Francisci corpora ibidem etiam cõquiescunt.

Card. Astergius cum Nicolao V sacrũ corpus inuisit, remque omnem ipse narrat.

42 Hanc autem Seraphici corporis apud Assisium tumulati, eiusq; vulnerum recentem adhuc sanguinem exhibẽtium enarrationem, hic studioso lectori propinare voluimus, excerptam vtique ex opusculorum S. Francisci libro, quem Fr. Lucas Wadinghus Hibernus Menapien. Ord. Min. Regul. Obseru. Prou. D. Iacobi, & olim apud Salamanticenses Theol. professor, vir singulari prudentia, ac omni plane eruditione in Vrbe conspicuus, olim in lucem edidit, cuius sententiæ plurimum deferimus, & cui nos plurimum item debere fatemur, quippe qui nostrum hoc Subterraneæ Romæ Opus perhumaniter recognoscere dignatus est; sed eius hic verba ad calcem opusculorum de B. Francisci tumulo hæc perorantis Lector accipe: *Vt curiosi* (inquit ille) *& deuoti Lectoris desiderio in omnibus satisfacere videar, & ne portentorum tanti nostri Auctoris præcipuum prætermisisse dicar, æquum iudicaui, vt prodigium illud naturæ, cæli miraculum, quo mortui viri corpus per tot sæcula in pedes erectum, faciem immutatam, lumina illæsa, oculosque in cælum erectos, & vulnera sacro, recentique sanguine manantia in hunc vsque diem conseruari Deus decreuit, pro coronide huius operis apponerem; stupendæ huius stationis, & à sæculo inauditi priuilegij præter alios testis fuit Nicolaus V. Pontifex Maximus, Optimusque, & deuotione in Dei virum, eiusque institutum singularis. Transcripsi, quæ scripsit, siue potius exscripsit Rodulphus, ab eoque transtulit in suam historiam Seraphicam Henricus Sedulius multa fide in ijs, quæ scribit, dignissimus. Eadem apud alios inuenies, apud quos de typographia, loco, & tempore constabit, quæ in hac epistola desiderare visus est Antonius Posseuinus in suo apparatu sacro littera F. sub nomine Franciscus Assisas, postquam eiusdem Francisci recitauit opuscula.* Hæc Frater Lucas Wadinghus, qui sacra Seraphici Viri opuscula præclaris adnotationibus aucta in lucem pijs, ac studiosis viris suspicienda edidit, qui sepulchralem insuper B. Francisci titulum addit, quem Gregorius IX. Summus Pontifex eiusdem tumulo inscripsit, a nobili quodam viro Assisinate (vt ille ait) acceptum; qui Ducem Mediolanensium Sfortiam, dum sacrum corpus inuiseret, comitatus fuerat, & per eundem ad posteros transmissum; hunc autem nos vltro studioso lectori hic perlegendum offerre voluimus.

Fr. Luc. Vvad. in lib. opusc. B. Franc.

Luc. Vvading. in opusc. S. Franc.

Sacrum S. Francisci corpus in pedes erectum tot seculis prodigiose stat.

V. S. C. A.
FRANCISCI ROMANI
CELSA HVMILITATE CONSPICVI
CHRISTIANI ORBIS FVLCIMENTI,
ECCLESIÆ REPARATORIS,
CORPORI NEC VIVENTI, NEC MORTVO
CHRISTI CRVCIFIXI PLAGARVM
CLAVORVMQ; INSIGNIBVS ADMIRANDO
PAPA NOVÆ FETVRÆ COLLACRYMANS
LÆTIFICANS, ET EXVLTANS
IVSSV MANV MVNIFICENTIA POSVIT
ANNO DOMINI M.CC.XXVIII.
XVI. KALENDAS AVGVSTI
ANTE OBITVM MORTVVS,
POST OBITVM VIVVS.

Titulus sepulchralis B. Francisci tumulo à Greg. IX. inscriptus.

Vbi

Vbi, vt ex Wadingho adnotandum est, quatuor litteræ capitales ita explicantur: Viro, Seraphico, Catholico, Apostolico: Romanus vero dicitur Franciscus ob summam erga Romanam fidem affectum, vel certe, quia Asisium ditionis est Romanæ. Sed de his hactenus.

43 Porro, vt ad Cœmeterialia martyrũ sepulcra, vnde digressi sumus, reuertamur, eorundem defunctorum, vt iam diximus, nomina, inscriptiones, sepulchrales tituli, epitaphia, aliaue signa, quæ martyris nomen, vel genus indicarent, in exteriori parte, immo in ipsamet sepulchrorum facie, ac prospectu, vt osculatim patet legentibus, inserebantur. Qua de re in suis carminibus hæc diserte admodum Prudentius cecinit:

...artyrum se-...chris epi-...hia, aliaue ...a nomina, ...merum, & ...ilta indicã insculpi ...m solita.

...l. Perist. ...n 11. de Hippolyt.

Plurima literulis signata sepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sint & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum;
Quanta virum iaceant congestis corpora aceruis
Morte licet quorum nomina nulla legas,
Sexaginta illic defossa mole sub vna
Relliquias memini me didicisse hominum.
Quorum solus habet comperta vocabula Christus
Vtpote quos propriæ iunxit amicitiæ.

In plerisque autem sacrorum Cœmeteriorum monumentis ad hanc vsque diem huiuscemodi tituli, vel certe inscriptiones & numeri visuntur. Et hæc quæ hactenus præmisimus, satis esse putamus ad Cœmeteriorum quandam ipsis legentium animis generatim saltem notitiam adumbrandam, quo vnusquisque deinceps commode assequi valeat, ea, quæ vberius a nobis suo infra loco dicenda supersunt.

CAP. XXXI.

In Cœmeterijs sacras Christiani Synaxes peragunt.

1 HACTENVS de antiquis Christianorum Cœmeterijs, ac de funeralium ritibus satis prolixe (ne quid Lectorem lateat) egimus: De sacris nunc Synaxibus, quæ intra abditos Cœmeteriales sinus ab ijsdem Christianis peragebantur, agendi opportuna se nobis occasio offert. Verum in ipso enarrationis vestibulo, & quorsum, quis inquiet, hic de Synaxi sermo incurrit? quid cum Cœmeterijs Synaxi? quid conuiuio cum funeribus, cum funeralibus? vt quid enim, vbi sepulchrum obijcitur, ibi mensa ad epulandum instruitur? Ita plane; procul conuiuia a loco, in quo Christianorum pro fide interemptorum funera olim instruebantur, procul, inquam, festiuæ ac nuptiales epulæ, vbi tumuli, vbi sepulchrales tituli defunctis exhibentur. Minus etenim congrue altaris mensa supra dormientium tumbas, ne dicam iuxta cadauerum turbas, quæ horrorem ingerunt, aptatur, atque erigitur: *Musica*, quippe, *in luctu*, vt sacræ testantur Paginæ, *importuna narratio*. Verum enim vero, ipsa Subterraneæ Romæ loca, sacra, inquam, cubicula, in quæ fideles ad incruenta altaris mysteria participãda iugiter conueniebant, vt de Synaxi sermonem, vel obiter, instituamus, nos vltro admonent, atque ad dicendum inuitant.

Prolepsis auctoris de SS. Eucharistiæ Sacramento acturi.

Ecclef. c. 22. n. 6.

2 Quoniam igitur in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis ad sacras antiqui Synaxes Christiani conuenire, & dum acerbior persecutionum vis recrudesceret, *tanquam apes ad aluearium* (vt Chrysost. ait) ad Christi corpus & sanguinem in Sacramento Altaris participandum aduolare consueuerant, quod prolixiori sermone enarrauimus, & satis superque antiqua martyrum, quæ iam in medium protulimus, acta testantur;

Feruentissim' olim ardor Christianorũ ad participandum sacramẽtale Domini corpus.

Chrysost. ser. de SS. Innoc. & Max.

nec-

necnon Clementis ſanctiſsimi Romani Pontificis verba id aperte conuincunt, qui Romæ degentes Christianos, vt in ſacra Cœmeteria ad Synaxim conueniant, illis verbis præmonitos voluit: *Conuenite*, inquit, *in Cœmeterijs ad legendum ſacros libros, & pſallendos hymnos, &c. & Euchariſtiam Deo acceptam, antypon, id eſt, Sacramentum regalis corporis veſtri offerre in Eccleſijs veſtris, & in Cæmeterijs.* Si autem ex martyrum actibus aſſertionem hanc tanquã validis argumentis præmunire quis velit, repetat quæſo ſtudioſus lector id, quod præcipue de B. martyre Stephano Papa ſupra à nobis recenſitum eſt, eum ſcilicet in Lucinæ Cœmeterio ad Catacumbas decollatum fuiſſe: *Nam ingraueſcente* (vt eius ferunt acta) *Imperatorum Valeriani, & Gallieni perſecutione, Stephanus conuocato clero ad martyrium ſuos hortabatur, in cryptiſque martyrum aſſidue Miſſas, & concilia celebrabat, & cum ad Martis templum, vt ſacrificaret, adductus fuiſſet, terræmotu oborto omnibus aufugientibus, qui Stephanum tenebant, Pontifex ad ſuos reuertitur in Cœmeterium Lucinæ, quos diuinis præceptis inſtruens, Sacramento corporis Chriſti communicauit, ibique dum Miſſarum ſolemnia perficit, aduenientibus iterum Imperatorum ſatellitibus, ei in ſua ſede caput abſcinditur.* hæc ibi in eiuſdem actis. Sed interim ex Romano Martyrologio hæc accipe: *Romæ in Cœmeterio Calliſti natalis S. Stephani Papæ & martyris, qui in perſecutione Valeriani, dum Miſſæ ſacrificium perageret, ſuperuenientibus militibus ante altare intrepidus & immobilis cœpta myſteria perficiens, in ſede ſua decollatus eſt.*

In actis S Stephani Papæ.

B Stephanus Papa inter Miſſarum ſolemnia, & fidelibus Chriſti corpus impertiens capite truncatur.

Rom. Mart. 3. Aug.

3 Inde autem Tarſicio acolytho nobilis ſubeundi pro Chriſto martyrij occaſio ſuborta eſt. Is enim cum in idem Calliſti Cœmeterium ad Synaxim Chriſtianorum more conueniſſet, & è loco poſtmodum, ſacramenta ſecum deferens, abijſſet, a gentilibus tentus, ac dire mactatus eſt: *Olim quippe,* vt Baronius in ſuis ad Martyrologium notis ait, *ingruentibus in Chriſtianos perſecutionibus, laicis etiam domum ferre Euchariſtiam certis diebus ſumendam (quod non eſſet liberum, cum vellent, ad Eccleſiam conuenire, & ſynaxim celebrare) permiſſum erat, vt ex Tertulliano, & Cypriano.* Quem ſane laudabilem vſum, ac receptum apud Chriſtianos morem Baſilius quoque diſertiſsimis verbis comprobare videtur, cum ad Cæſaream Patritiam de Sacramentorum perceptione ſcribens, hæc ingerit: *Tempore perſecutionis cogi quempiam abſente Sacerdote, aut miniſtro, communionem ſua manu ſumere, minime abſurdum eſſe ſuperuacaneum eſt oſtendere, cum eius rei etiam longa conſuetudo rebus ipſis fidem faciat: nam omnes, qui per ſolitudines monaſticam vitam agunt, vbi non adeſt Sacerdos, cum domi communionem habeant, per ſe ipſos accipiunt.* Vt rem autem vel vno conficiamus exemplo, nobiliſsimi martyris Tarſicij, quem nuper recenſuimus, Romanum apud Martyrologiũ his verbis mentio incurrit: *Romæ via Appia S. Tarſicij acolythi, quem pagani cum inueniſſent corporis Chriſti ſacramenta portantem, cœperunt diſquirere quid gereret: at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab ipſis mactatus eſt fuſtibus, & lapidibus, donec exhalaret ſpiritum: & reuoluto eius corpore, ſacrilegi diſcuſſores nihil ſacramentorum Chriſti in manibus, aut in veſtibus inuenerunt. Chriſtiani autem corpus martyris collegerunt, & in Cœmeterio Calliſti honorifice ſepelierunt.* Vides igitur, amice lector, inolitam ab ipſis Eccleſiæ primordijs apud Chriſtianos conſuetudinem, ſacra videlicet myſteria in Cœmeterijs celebrandi, eademque ad abſentes ſubinde tranſmittendi. Quanta autem Chriſtiani inſuper frequentia ad Synaxim in cœmeterialia hæc loca conuenerit, ſancti Stephani Papæ & martyris acta fidem legentibus faciunt, dum copioſam Chriſtianorum multitudinem a gentilibus adinuentam fuiſſe ad portam iuxta viam Appiam referunt, poſtquam in Tarſicium manus ſacrilegas iniecerant: hæc enim ibi leguntur: *Venientes autem ijdem gentiles ad portam Appiam, inuenerunt Chriſtianorum multitudinem copioſam, & venientes ad Valerianum, omnia intimauerunt, & quidquid actum fuerat, per ordinem pandunt.* Confluebant quippe ſtudioſe paſſim Chriſtiani ad ſacra hæc loca, in quibus diuina myſteria & conuentus peragebantur.

Tarſicius e Cœmeterio cum SS Sacramento rediẽs ab ethnicis mactatur.

Baron. in Not. ad Mart. die 15. Aug.

Euchariſtiam domum ferẽdi facultas fidelibus olim conceſſa.

Tertull. lib. 1. ad vxorem. Cypr. lib. de Lapſ.

Clem. Alex. l. 1 ſtrom.

Baſil. ad Cæſ. Patritiam.

Rom. Martyr. 15. Aug.

Arcana fidei ſacramenta infidelibus haud prodẽda eſſe veteres Chriſtiani cenſebant.

Frequentiſſimi ſacram ſynaxim in Cœmeterijs adire Chriſtiani olim ſoliti.

4 Nec lectorem præterea, vt putamus, latet, quod in M. S. beati martyris Laurentij actis legitur, Chriſtianos nimirum, qui aderant, vbi ſacro-

ſan-

...tinus de ... Missæ ...icio fide. Corpus ...ini in ...neterio ...rtit. Cod. Vat. ...all.

sancta altaris mysteria in Cyriacæ cœmeterio a Beato Iustino presbytero peracta sunt, singulos protinus communicasse. Sed totum his verbis enarratur: *Beatus Iustinus presbyter obtulit sacrificium laudis, & participati sunt omnes corpus, & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo nostro.* Ara quippe ibidem extabat, in qua diuina rite Sacramenta a Christianis peragi consueuerant, ipso Prudentio teste, qui de Beati martyris Hippolyti sepulchro loquens, isthæc eleganter cecinit:

...in Perist ...de S. ...olyt.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter vbi apposita est Ara dicata Deo.
Illa Sacramenti donatrix mensa, eademq;
Custos fida sui martyris apposita.
Seruat ad æterni spem iudicis ossa sepulchro,
Pascit item sanctis Tybricolas dapibus.

...a sepul... martyrũ ad sacra ... facien... ...lim ex... ...antur.

Vbi antiquissimus item, vt vides, Christianis mos extitit, aras supra martyrum sepulchra ad sacrorum vsum mysteriorum extruendi. Quanto vero animi studio in id Christiani ambitiose contenderent, vel ex eo manifestum fit, quod & sacerdotes in suburbanis cœmeterijs de more instituerentur, qui in honorem Christi martyrum diebus singulis sacrificium offerrent, vt ex ipsis martyrum actis habetur. Cum enim Alexander Papa, Euentius ac Theodulus presbyteri martyrio consummati fuissent, Seuerina ad Nomentanam viam eorundem corpora sepeliuit: & mox B. Sixtus Papa pijs eiusdem precibus permotus, peculiari sacerdotem titulo instituit, qui sacra quotidie eo loco mysteria perageret. Hæc autem in actis: *A quo*, id est, a Sixto Pontifice, *Seuerina impetrauit, vt in eodem loco rei suæ ordinaretur Episcopus, qui omni die, quæ sunt sancta martyribus celebraret; ideoque locus ipse habet proprium Sacerdotem vsque in hodiernum diem.* Ex quo vides, qua ratione sacrosancto, incruentoque altaris mysterio, *ex quo* (vt Ecclesia in collectis habet) *martyrium omne sumpsit initium*, martyres iugiter ab Ecclesia Dei colerentur, & cruenta eorumdem certamina pro merito recolerentur.

...cerdotes quotidia... ...i sacra... ...genda in ...ebantur.

Codd. Lat. S. Petr. S. ...l. & Sur. 3. Maij ...es Vsuar

...ll. fer. 5. 3. Domin. ...adrag.

...icula ad ...am Syna... ...obeundã Cœmete... ...cõstructa ...eque vi... ...tur.

5 Porro cum illuc frequentes iugiter conuenirent, in Cœmeterijs cubicula, aptatis vtraque ex parte sedilibus, sacro item erecto altari, extruebátur, qua de causa Pontificiæ ad hanc vsque diem sedes extant, quæ in Cœmeterio præsertim B. Agnetis eadem via Nomentana conspiciuntur, vbi Pontifex, dum natalitijs beatorum martyrum, necnon sacris synaxibus de more interesset, eminentiori præ cæteris conspicuus loco, ac nobili locatus throno sedere consueuerat. Qui sane laudabilis mos ex actis martyrum Chrysanthi & Dariæ liquido conuincitur: cum enim ad natalitia eorumdem concelebranda ingens Christianorum multitudo in Priscillæ Cœmeterium, quod via Salaria situm erat, conuenisset, Numeriani Imperatoris iussu tunc potissimum temporis ijdem terra obruti sunt, cum diuina Christi sacramenta participarent. Sed huiuscemodi enarrationem ipsis ex actis, si libet, excipiamus: *Igitur cum multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret, euenit, vt die natalis eorum infinita populi multitudo conueniret, viri simul, & mulieres pariter, & infantes, & innuptæ puellæ, & iuuenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum, iussit, vt in introitu, quo introierant in crypta paries leuaretur, quod cum fuisset impletum, desuper à sabulone super eos montem deiecit. Omnes ergo pariter dum communiter sacramenta participarent, & martyrum gloriam celebrarent, ipsi quoque ad martyrij coronam pertigerunt. Inter quos erant Diodorus presbyter, & Marianus diaconus, & plurimi clericorum: populi autem multitudo, nec numerus, nec nomina collecta sunt.* Felicem prorsus, atque exoptandam beatorum hominum conditionem, qui dum intra ipsa martyrum sepulchra, eorumdem memoriam debito honore recolunt, martyribus associari meruerunt, & dum ad altare vitæ pabulum, & immortalitatis alimoniam accepturi perstant, mortalis vitæ terminum momentaneo certamine consecuti, ad martyrij palmam simul omnes in Cælum euolarunt.

Multi simul Christiani, qui ad Synaxim in Cœmeterio Priscillæ conuenerãt, ab ethnicis terra obruti.

Act. S. Diod.

6 Ex quibus perspicue lector intelligis, veneranda Altaris mysteria in abditis Cœmeteriorum cauernis apud Christianos, qui ob id præcipue illuc confluebant, in vsu frequenter extitisse. Nam, vt alibi legitur, in Nepotianam cryptam, quæ in Patritio vico ad Viminalis & Quirinalis collium radices sita erat, fideles ad sacros conuentus, quo

In Cœmeterijs fideles olim assiduo diuinis operabantur.

Z par

par erat, deuotionis cultu celebrandas conueniebant. Præmemorata autem crypta, iuxta ipsius Pudentis Senatoris domum extabat. Cum autem ab Imp. Antonino, ne Christiani publice sacrificia facerent, sancitum fuisset, Pius Pont. in ædibus Pudentianæ vna cum Christianis sacrificia celebrabat. In gestis item Pij Papæ hæc Bibliothecarius enarrat: *Hic ex rogatu beatæ Praxedis dedicauit Ecclesiã Thermas Nouati in Vico Patritij in honorem sororis suæ sanctæ Pudentianæ, vbi & multa dona obtulit, vbi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat.*

Breu. Rom. in S. Pudent.

Biblioth. gest. Pij PP.

7 Cœmeterium quoque in eadem regione constitutum, quod communi vocabulo ad Vrsum Pileatum dicebatur, Christiani frequenter adibant, & consuetas ibidem Synaxes peragebant, vt in S. Bibianæ actis his verbis exponitur: *Vbi cum frequenter Ioannes, & Pigmenius presbyteri venirent, nuntiatum est Iuliano, &c.* (ad sacra videlicet obeunda mysteria) *vbi postmodum ab Olympia matrona constructa est Ecclesia, vbi condita fuere SS. Dafrosæ, Demetriæ, & Bibianæ corpora.* Mysterium quippe omnium diuinissimum, quod arcana, magisque recondita Christianæ fidei sacramenta continet, in abditis quibusq; locis Christiani frequentare consueuerant, vt secretiore ipsius loci sinu abditissimorum arcana mysteriorum venerantes, illud iugiter accedentibus inculcarent: *Vere Deus noster absconditus est.*

Cœmeterium ad Vrsũ pileatum crebris Synaxib. peragendis clarum.

Acta S. Bibiã.

Isaia c. 45.

8 Sed illud hic a nobis vel obiter mente repetendum videtur, quod antiquum huius mysterij ritum inculcat; olim quippe Sacramentum altaris haud gentiles dumtaxat, sed ipsos etiam Catechumenos velut quid omnino absconditum latebat: nam in fine Missæ, quæ Catechumnorum dicebatur, Diaconus alta voce clamabat, *Ite Missa est*, vt aperte insinuat S. Augustinus ser. 237. Cyprian. Conc. Carthagin. c. 84. & cap. Episcopus de consecrat. decis. 1. Ambrosius lib. 5. epist. 33. Clemens lib. 8. Constit. Apostol. c. 12. Cassian. lib. 2. de instit. Monach. cap. 15. Greg. lib. 2. Dial. cap. 2. His autem verbis Catechumeni, Energumeni, pœnitentes ab Ecclesia excludebantur, quibus Dominici corporis ac sanguinis cõsecrationi interesse haud fas erat, ac proinde hoc enuntiato verbo, *Ite missa est*; singuli protinus dimittebantur, ac si Diaconus diceret: Vobis iam licet foras abire, iam vos ab Altari dimittimus, ac proinde abite, est enim vestri dimissio. Certe Dionys. Areopagita antiquorum Ecclesiæ rituum assertor fidelissimus, Catechumenos, vbi sacra recondita Altaris mysteria inciperent, dimitti consueuisse pronunciat: *propterea quod* (vt idem ait) *hic ordo nullum penitus sacrum mysterium didicit, neque ei fas est quidquam siue paucum, siue magnum eorum, quæ sancte perficiuntur, aspicere.* Quam caute vero sacrosancta altaris mysteria Christiani haud omnibus propalanda abscondi satagerent, Cyrillus Hierosolymitanus in suis Catechesibus, illis verbis eleganter insinuat: *Haud palam apud Catechumenos de mysterijs verba facimus, sed multa sæpe loquimur occulte, vt fideles, qui rem tenent, intelligant, & qui non tenent, non lætentur.* Idem plane sacro nuper baptismate initiatis Ambrosius illis verbis ingerit: *Nunc de mysterijs dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere: quam ante baptismum, si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potius, quam edidisse æstimaremur.* Extant alia id genus plurima apud veteres Patres tum Græcos, tum Latinos, quibus illud, vt Spondanus ait, frequentissimum in ore est, cum de diuinissimo Eucharistiæ Sacramento agunt: *Norunt fideles quid dicitur: sciunt initiati quid dicatur.*

Sacrosancta Altaris mysteria non gentiles modo, sed & catechumenos Christiani celabát.

Azor. Instit. Moral. lib. 10. c. 8.

Dionys. Areop. de Eccl. hierar. c. 7.

Cyrill. Ierosol. Catechesi 6.

Ambr. de init. c. 7.

Henr. Spond. de Cœmet. l. 1. c. 16. p. 3.

9 Sacrosanctum autem altaris mysterium gentilibus, qui res Christianorum penitus ignorabant, nouum adeo, atque arcanum extitit, vt vel ex hoc vno calumnias in eosdem instruendi occasionem nacti, & haud probe tantum mysterium assecuti, inde Christianos veluti infanticidij reos, & humanis vesci carnibus, dum vna simul ad sacras coirent Synaxes, palam iactarent: quibus postmodum Iustinus Martyr permotus, apologeticum pro Christiana religione librum conscribens, Antonino Pio Imperatori obtulit, in quo singulas Gentilium calumnias egregie confutauit, vt patet ex Baronio, qui in suis annalibus, vbi de Iustino Martyre pro Christianis de diuinissimo altaris Sacramen-

Ethnici ex ignorãtia SS Eucharistiæ Christianos, vt infanticidij reos traducũt.

Illos defendit ab ea calumnia Iustinus martyr.

Baro. t. 2. ann. 15 . . 4.

mento, ad quod participandum simul conueniebant, perorante isthæc habet: *Insuper & sacrorum mysteriorum ritus, nempe baptismi, & Eucharistiæ alioqui secretos, voluit illis esse perspicuos, ea nimirum ex causa, quod vehemens ore omnium dissipata esset in Christianos calumnia, eos in sacris necare solitos puerum, illiusque carnibus vesci, extinctisque luminibus promiscue, turpiterque misceri: quæ enim (vt dictum est superius) agerentur a Gnosticis, qui & Christiano nomine censebantur, ea omnia Catholicis, atque innocentissimæ vitæ Christianis crimini vertebantur potius, quam illis, quos instar Prothei ad lubitum mutare formas, idola colere, cæteraque quæ Gentilium essent, ritus agere, ac sic latitare sua ipsorum hæresis docuisset. Potuit & ea de humanarum carnium esu calumnia non tantum ex Gnosticorum facinoribus esse conflata, sed ex veritate mysterij male accepti perfacile comparata. Nimirum quod in confesso apud Catholicos omnes esset, se in sacris carnem Christi domini nostri Iesu, & sanguinem potu æque participare. Quomodocumque autem id acciderit, ad eluendam inolitam de Sacramento calumniam Iustinus, licet vetitum lege sit, Sanctum dare canibus, & ante porcos proijcere margaritas, sacra suis scriptis Christianorum mysteria perspicue intuenda, atque cognoscenda proponit*. Hæc Baronius noster de abscondito Altaris mysterio, ad quod participandum intra Cœmeteriorum abdita Christiani confluere consueuerant; quæ nos hic obiter pio & studioso lectori propinare voluimus.

ostici hæ- ici ea cri- ia, quæ ristia nis ngebātur, petrabant

10 Et quidem, vt cætera prosequamur, cum in Cœmeterio ad Cliuum Cucumeris, quod via Salaria extat, SS. Abundius, & Abundantius, vt in eorumdem actis exhibetur, & viginti tres numero martyres coronati, ibidemque sepulti fuissent, Ioannes presbyter, qui istos honorifice in eodem Cœmeterio tumulauerat, Missæ sacrificium obtulit. Hæc autem sunt verba: *Post sepulturam eis exhibitam cum gloria, illic celebrauit diuina mysteria, &c.*

Cœmete- ad cliuum ucumeris nes presb. & sepultu- m 23. mart. pensā diui operatur.

11 Cœmeterialia igitur cubicula sacris rite ministerijs destinata, aræ ipsæ supra martyrum sepulchra erectæ, frequentes ipsi Christianorum conuentus, atque Synaxes inuitant nos, vt de augustissimo Altaris mysterio hic vel obiter pauca lectori propinemus. Christiani quippe eo deuotionis studio ad sacra olim Cœmeteria, ac si ad religionis Christianæ asyla confugiebant, cum grauiora persecutionum tempora vrgerent, vt sacro Viatico opportune præmunirentur, & ad prælia, quæ illis instabant, alacriores redderentur: est enim Sacramentum hoc *Panis fortium*, & fideles in aciem proditurì, *tritico confirmabantur*, vt sacræ passim Paginæ testantur. Mos quippe olim fuit, vt sub hæc potissimum tempora, Episcopi fidelium animis cælesti pabulo confirmandis solicite intenderent. Hinc S. Cyprianus Carthaginensis Episcopus, cum dira Africanæ Ecclesiæ persecutionis procella ingrueret, spiritali diuinorum Sacramentorum pabulo suos roborandos curauit; quod & alij quoque Episcopi toto animi conatu præstitere, vt ex epistola ad Cornelium Papam scripta satis liquet, vbi lapsos quoq; intra ouilis Dominici septa reuocandos, & cælesti pane ad luctam præmuniendos esse caute decernitur: sed eiusdem hic epistolæ verba proferamus: *Nunc non morientibus, sed viuentibus Communicatio danda est à nobis, vt, quos excitamus, & exhortamur ad prælium, non inermes & nudos relinquamus, sed protectione sanguinis, & corporis Christi muniamus; & cum ad hoc fiat Eucharistia, vt possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra aduersarium volumus, munimento Dominicæ saturitatis armemus. Nam quomodo docemus, aut prouocamus in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eisdem militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quomodo ad martyrij poculum idoneos facimus, si non eos ad bibendum prius in Ecclesia poculum Domini iure communicationis admittimus? Idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab Ecclesia non armatur ad prælium, & mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit & accendit. Placuit nobis Spiritu sancto suggerente, & Domino per visiones multas & manifestas admonente colligere intra castra milites Christi, immo pugnaturis arma suggerere*. Hæc Cyprianus, antiquissimum Ecclesiæ morem legentibus insinuans, quo fidelibus in certamen proditurìs diuinorum pabulo Sacramentorum arma suppeditabantur. Id vero in sacris potissimum Cœmeterijs, ad quæ Christiani iugiter persecutionum tempore confluebant, in Vrbe

Ingrauescente gentilium ferocia Christiani ad Cœmeteria sacro viatico ac pane fortium corroborandi conuolabant.

S. Cyprianus in Africanæ Ecclesiæ persecutione suos munimento corporis Dominici armat

S. Cyprian. ad Cornel. PP. ep. 2.

Ineptus Christi miles, qui Eucharistia non armatur.

Roma ab his, qui Ecclesiæ regimini præerant, solicite præstabatur.

12 Quoniam vero tria præcipue Sacramenta sunt, vt diserte docet Suarez, quibus per se initiantur fideles ac sanctificantur, Baptismus videlicet, Confirmatio, & Eucharistia, quæ, vt ex antiqua Ecclesiæ consuetudine receptum, seruatumque est, eo prorsus, quo numerata sunt, ordine, a fidelibus olim suscipiebantur. Spiritualis enim regeneratio, quæ per Baptismum fit, absque vlla controuersia Sacramenta reliqua antecedere debet: huic Confirmatio succedit, quæ hominem quasi in statu virili, perfectoque constituit, vt tandem capax Eucharistiæ reddatur, quæ cibus perfectorum est, ac spiritualem subinde vitam nutrit, atque confirmat. Quapropter in Sacramentis enumerandis ordinem hunc Concilia seruarunt, Florentinum videlicet in Armenorum instructione, & Tridentinum sess. 7. vsque ad 13. eundemque in descriptis hac super re quæstionibus ratum, inuiolatumque habuere Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesibus, & præsertim in Mystagogicis: Ambrosius in libro, quem de Sacramentis inscripsit, vt ex libro 3. cap. 2. & libro de ijs, qui initiantur mysterijs cap. 7. & 8. colligitur, & alij insuper, quos prolixe in suis scholasticis disputationibus refert Suarez, Sacramentum Altaris, tanquam omnium nobilissimum, & cui primatus deferendus sit, vltimo quidem loco recensuere.

Suarez in 3. p. q. 73. in Procem. de Euchar.

Sacramenta tria fideles per se sanctificantia.

Baptismus.

Confirmatio.

Eucharistia, perfectorum vitam spiritualem nutriens.

Conc. Florent. Concil. Trid. sess. 7. & 13. Cyrill. Ierosol. in Catech. Amb. l. 3. de Sacr. c. 2. & cap. 7. 8.

13 Verum enimuero cum Eucharistiæ Sacramentum, vt Dionysius ait, *consummatio & perfectio Sacramentorum omnium sit:* quoniam, vt idem Suarez docet, *non solum signum est, & causa gratiæ hominibus conferendæ, sed ipsum etiam fontem, auctoremque gratiæ in se sub panis, & vini speciebus latentem continet, vt ineffabili quodam modo nobiscum vniatur.* Et vt in præsens Cypriani ore loquamur: *In hoc Christus Sacramento vsque ad societatem germanissimam nos sibi coniungit.* Nam *opus gratiæ*, vt eleganter Damascenus asserit, *quod per regenerationis lauacrum Deus in nobis inchoat, & per Confirmationis Sacramentum perficit, per seipsum conseruat, fouet, nutrit, & vsque ad vltimam perfectionem hoc admirabili cibo perducit.* Audis, quæ bona sumentibus diuinus iste Panis conferat, & quam necessarius sit ad nutriendam, fouendamque iugiter spiritualem animæ vitam?

Dion. Areop. c. 3. de Eccles. Hierarch. Eucharistia consummatio ac perfectio Sacramentorum omniū.

Cypr. de Cœna Dom.

Damasc. l. 4. c. 14.

14 Cum in sacris igitur Cœmeterijs salutare regenerantis aquę Sacramentū, vt iam vidimus, ipsorum Pontificum manu accedentibus impenderetur, ijsdem pariter ad certamina instruendis, ob firmandisque Confirmationis oleum, & diuinæ Sacramentum Eucharistiæ impartiri mos erat, vt ex iam recensitis martyrum actis luce clarius fit. Et quidem merito, cum Sacramentum altaris reliquorum omnium Sacramentorum perfectio, ac complementum sit, a Sacrosancto Tridentino Concilio eiusdem dignitas aptis, condignisque verbis apprime commendatur, *Diuinum* quippe, *ac mirabile, sacrosanctum, ac sanctissimum* illud appellando: qui plane loquendi modus solemnis est toti Ecclesię, & a singulis fere Patribus vsu receptus. Vt enim præ cæteris Alexander Pont. ait: *In Sacramentis seu sacrificijs nihil est maius Corpore & Sanguine Domini.* Quamobrem antiqui iure quidem merito Christiani ipsas inter persecutiones hoc frequentius Sacramento ab Ecclesia præmuniebantur. Si quis enim ex Tridentino Concilio huiusce diuinissimi pabuli instituendi rationem requirat, eam pręcipuam extitisse comperiet, quia nimirum. *Sacramentum hoc institutum est a Christo Domino tanquam spiritualis animæ cibus, quo alantur & confortentur viuentes vita illius, qui dixit: Qui manducat me, & ipse viuet propter me. Et antidotum quo liberemur a culpis quotidianis, & a peccatis mortalibus præseruemur.* Sacramentum hoc igitur nutrimentum vitæ ac munimentum pariter est. Arcet procul mortem, & confert propius immortalitatem. Quod & exemplo edocuit Christus dominus, qui cum discessurus esset e mundo, & durum passionis certamen subiturus, istius exhibitione Sacramenti prældium fecit, vt suos quodammodo saluberrimi panis pharmaco contra tentationum iacula, & aduersus acriora certamina opportune præmuniret, & vt Sacramento, quod omnem religionis cultum meretur, reuerentiam quam maximam conciliaret. *Sacra-*

Eucharistia præ ceteris Sacramentis in Cœmeterijs frequentabatur.

Conc. Trid. sess. 13.

Alexand. Papa ep. 1.

Conc. Trid. sess. 13.

Conc. Trid. sess. 13. can. & c. 2.

me.i-

mento quippe (vt Cyprianus loquitur) *diuina se infudit essentia, vt esset religioni circa Sacramenta deuotio*. Porrò vt huius vim Sacramenti perspicue quis, ac veluti manu deprehendat, multiplicia, quæso secum ipse recolat nomina, quibus hoc idem certatim a Patribus appellari meruit. Ignatius enim Antiochenus præ cæteris, qui coæuus Apostolorũ fuit, *Panem Dei* vocat, & alibi, *Panem cælestem* nuncupauit, optime vtique hac loquendi formula verbis Ioannis Euangelistæ consonans, dum ait: *Hic est Panis qui de cælo descendit*. A Tertulliano autem idem Sacramentũ, *Conuiuium Dominicum* appellatum est: quippe qui cohærenter admodum illis Matthæi verbis locutus fuisse videtur, quibus sub regalis conuiuij parabola ineffabile mysterium adumbratur. Et Apostolo ipsi mirifice consentit, illud *Cœnam Dominicam* appellanti.

15 Porro quoniam hic obiter de Dominicæ vocabulo Cœnæ sermo incurrit, vt optime Suarez, quem supra recensuimus, ait: *His temporibus hac super re quæstio orta est; nam hæretici hac dumtaxat voce vti volunt, imitantes, vt iactant, Paulum loco hactenus memorato: contra quos latè disputat Claudius, & tria quidem contendit. Primum cum Paulus nominat Cœnam Dominicam, non agere de hoc Sacramento, sed de quodam genere prandij seu conuiuij, quod in primitiua Ecclesia fieri inter fideles ad refectionem pauperum solebat* (de quo & infra a nobis suo loco mentio agetur) *Fiebat enim ex communibus bonis, vel ad mutuæ ostentationem charitatis, vnde Agape vocabatur, vt colligitur ex Tertulliano, & dicebatur cœna, vel quia hoc nomine omne conuiuium vocari potest, vel quia hora potissimum noctis fiebat, vt Tertullianus indicat: Dominica autem dicebatur, quia mutua ex charitate fiebat, vel ad imitationem Domini. Quam expositionem aliquantulum immutatam ibi Caietanus refert: dicit enim eo loco sermonem esse de prandio, vel cœna, quam singulis annis faciebant fideles in memoriam Cœnæ Dominicæ. Secundo asserit Claudius, antiquos Patres haud vsos fuisse hac voce ad significandum hoc Sacramentum: quapropter tertio concludit, neque a nobis eandem vsurpandam esse, quod noua sit, & ab hæreticis introducta*.

16 Verum disertis verbis Suarez fatetur ab antiquis quoque Patribus sæpe eiuscemodi nomine Sacramentum hoc nuncupatum fuisse, vt ex Basilio in breuior. regulis constat, & Nazianzeno item qui oratione 42. *Cœnam Euangelicam* vocat, & Nicetas super Nazianzenum oratione 42. §. *& illi quidem*, vocat *Cœnam mysticam*. Augustinus vero libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Sacramentale conuiuium, *Cœnam Dominicam* appellat, quod epistola 118. repetit, & habetur in cap. liquido de consecrat. d. 2. serm. autem 33. de verb. Domini, hac plane ratione Lucæ parabolam exponit de homine, qui fecit cœnam magnam. Potuit autem Sacramentum hoc, vt egregie Suarez argumẽtatur, hoc potissimum nomine vocari, vel ab institutione, quia sub ipsum Cœnæ tempus institutum est, vel certe, vt dicebatur, quia idem est cœna & conuiuium, vt patet ex ipsomet Lucæ textu, & Apoc. 19. *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*.

17 Quod igitur ad Pauli verba attinet, quamuis præcedens expositio probabilis sit, & Græcorum, & Chrysost. Oecumen. & Theophylacti ibi, & eiusdem Chrysostomi in homil. Oportet hæreses esse tom. 3. tamen citati hactenus Patres locum, quem protulimus, de Sacramento hoc intelligere vidẽtur: & est expositio satis quidem textui consona, quam sequuntur D. Tho. Theodoret. D. Hieron. Anselmus, & Lyranus in Paulum. Sed quod ad huius vocis vsum pertinet, quamuis in illa per se nullum periculum sit, tamẽ hoc tempore, vt Suarez affirmat, quo hæretici eadem ad suos passim insinuandos errores abutuntur, vt scilicet neque ieiuni, nec ritus Ecclesiasticos seruando, diuinissimum hoc Sacramentũ conficiant, ideo vel hac abstinendum omnino, vel parce admodum, & prudenter vtendum est, vt egregie ad instituti propositum, Conciliũ Coloniense adnotauit tract. de Eucharistia, Petrus Soto lect. 1. & alij recentiores.

18 Antiquis autem temporibus Christianorum consuetudo obtinuit, vt idem plane esset, ad sacram Synaxim, ac ad Dominicum conuenire. Quapropter multorum millium martyrum Nicomediensium passio celebratur, qui tum in Ec-

Marginalia (left column): Cypr. de Cœna Dom. — Ignat. ep. 14. & 15. — Tertull. l. 2. ad vxor. — 1. ad Corint. 11. — Suar. vbi sup. — Cœna Dominica, quæ sit? — Claud. disp. 6. c. 1. — Cœna Dominica eadem, quæ Agape. Tertull. Apol. c. 39. — Antiqui patres per Cœnã Dominicã Eucharistiæ sacramentũ significabant.

Marginalia (right column): Basil. in breu. reg. — Nazian. or. 42. — Aug. l. 2. de ser. Dom. c. 12. — c. Liquido de consec. dist. 2. ser. 33. de verb. Domin. Luc. c. 14. — Apoc. 19. — Per Cœnam Dominicam Paulum Eucharistiam intellexisse multi patres contendunt. — Suar. t. 3. disp. 73. art. 4. in 3. p. — Ab ea tamen voce nunc abstinẽdum, vel ea parce vtẽdũ, & quare? — Conc. Colon. tract. de Euchar. Petr. Soto lect. 1. — Ad Dominicũ conuenire idẽ est quod ad Synaxim.

Ecclesiam ipso natalitio Christi die ad sacrosancta Altaris mysteria de more conuenissent, flammis absumpti, nobili martyrio coronati sunt: quorum memoria Romano in Martyrologio his plane verbis recolitur: *Nicomediæ passio multorum millium martyrum, qui cum in Christi natali ad Dominicum conuenissent, Diocletianus ianuas Ecclesiæ claudi iussit.* In quæ verba satis erudite Baronius noster in suis ad Martyrologium notis hæc habet: *Alio sensu conuenire ad Dominicum, idem est, quod ad sacrificium mysticum, ad ipsas sacras Missas accedere, idemque celebrare Dominicum. Est de hoc eiusdem Cypriani exemplum eodem libro de opere, & eleemosyna. Locuples, inquit, & diues es, & Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis? Et epistola ad Cæcilium: Numquid ergo Dominicum post cœnam celebrare debemus?* Intelligens ipsum diuinum Missæ sacrificium.

Rom. Martyr. die 25 Dec. Baron. in not. ad Mart.

Item Dominicum idem quod Missæ sacrificium.

Cypr. ep. ad Cæcil.

19 *Veterem eiusmodi loquendi morem satis docent acta Proconsularia sanctorum martyrum Saturnini, & sociorum, quæ extant apud Surium, vbi beati martyres iudicio postulati, quod sacram synaxim contra Imperatorum præcepta egissent, sic eorum Proconsuli responderunt: Dominicum cum fratribus celebraui. Et iterum: Sine Dominico esse non possumus. Et inferius ex verbis Proconsulis sic interrogantis: Si in collecta fuisset? respondit: Quasi Christianus sine Dominico esse possit, aut Dominicum sine Christianis celebrari? An nescis Satana, in Dominico Christianum, & in Christiano Dominicum constitutum? Et post alias Ego deuota mente celebraui Dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Christianus sum.* Hæc ibi Felix martyr. Saturninus autem cum rogaretur ab eodem Proconsule his verbis: *Tu Saturnine interfuisti? respondit Suturninus: Christianus sum. Ait ille: Non à te quæro hoc, sed vtrum egeris Dominicum? Cui respondit Saturninus: Egi Dominicum, quia Saluator est Christus, &c. Hæc quidem cum ad prædictam vocem declarandam, tum etiam, vt innotesceret quo ardore fidei, etiam tempore persecutionis, Christiani ad diuinum sacrificium conuenirent, vt est egregium exemplum prædictorum martyrum, simulque horum, de quibus hac die agitur.* hæc Baronius. Ex quibus iuge, ac constans Christianorum studium ad Synaxes inter ipsas persecutionum procellas, intra Cœmeteriales cauernas conueniendi, diuinaque sacramentorum mysteria participandi probe lector vides, & imperterritos athletarum Christi animos deprehendis, qui vitæ pabulo refecti, vna cum hoste, ac morte ipsa palam congredi nullatenus detrectabant.

In actis Proconsularib. Dominicum pro sacra Synaxi sæpe legitur. *Sur. t. 1. die 11. Febr.*

Quo fidei ardore ad sacrificium Missæ fideles olim conuenirent?

20 Et certe hoc nostro seculo (vt antiquis noua inseramus) recentium Christianorum Iaponensium erga diuinissimum altaris Sacramentum feruor inter ipsa martyrij præludia mirifice enituit, vt enim epistolæ paginæ fidem faciunt, quibus excitata superioribus annis aduersus fideles persecutio narratur: *Dũ plures simul anno 1628. pro Christiana fide in Iaponia mortem oppeterent, fuit qui proferret sacrum numisma, cui insculpta erat Ven. Sacramenti figura, idque præberet singulis osculandum, iuberetque ter eos pronunciare: Laudetur sanctissimum Sacramentum:* quo præstito, ex recolendi Sacramenti memoria ingentem singuli spiritus alacritatem sumentes, cõstantes ac imperterriti in certamen prosiliunt libenterque pro Christo sanguinem profundunt, qui *diuitias sui erga nos amoris in Altaris Sacramento profudit*, vt Concilij Trident. verbis vtamur.

Martyrũ nonnullorum in Iaponia feruor erga SS. Sacramentũ. *Ex ep. ann. Iaponiorum Soc. Iesu an. 1628. 1629. 1630. & narratione eiusdẽ persecutionis. Ex libell. cuiusdam ex ead. Societ.*

21 Sed quispiam fortasse dicet, cum de altissimo altaris Sacramento, de antiquo item cultu, ac frequenti eiusdem vsu agatur, quibusnam argumentis diuinæ in Sacramento præsentiæ veritas comprobatur? Et quidem, vt a nobis quæsito fiat satis, amice lector, si candidus, si pius, si veritati addictus es, diuina Christi ipsius omnipotentia sufficiens tibi ad credendum pro argumentis omnibus argumentum est. Iustinus quippe in sua Apologia asserit: *Ea omnipotentia, qua Verbum factum est caro, fieri Eucharistiam carnem Verbi.* Hinc omnes orthodoxæ fidei Patres iugi constantique sermone, haud in hoc Sacramento corporeis sensibus, sed Christi verbis credendum, ac innitendum esse pronuntiant, & cũ hunc articulum fidei veluti præ cæteris creditu difficillimũ proponunt, Christi subinde auctoritatem, atque omnipotentiam, tanquam tutum fidei præambulum, exaggerant, & magnum fidei conatum ab accedentibus ad istud Sacramentum, dum credendum aiunt, non discutiendum esse, requirunt,

Omnipotentia Dei diuinam in Sacramento præsentiam adesse fidelibus persuadet.

Iustinus mart. in Apolog.

vt

vt diserte scriptores orthodoxi loquuntur, in primis autem Hilarius, dum ait: *De veritate corporis, & sanguinis Domini non est relictus ambigendi locus*. Cyrillus item: *Cum Christus dicat: Hoc est corpus meum, quis deinceps audeat dubitare?* Idem Damascenus, & Augustinus asserunt sermone 2. de verb. Apostoli; & lib. 3. de Trinit. cap. 10. Chrysostomus item in Matthæum, & Homil. ad pop. & S. Ephrem libro de non scrutanda Dei natura cap. 5. vbi hæc ait: *Noli scrutari inscrutabilia; nam si ista curiose rimaris, non tam fidelis vocaberis, sed curiosus. Esto fidelis, & innocens, & participa immaculato corpore Domini fide plenissima certus, quod Agnum ipsum integrum comedis*. Qui sane loquendi modus ijs potissimum verbis mirifice congruit, quibus Beatissimus Christi Apostolus Andreas respondit, vt in eius gestis ab Ecclesia receptis, cum a tyranno ad sacrificandum idolis instantius compelleretur: *Ego*, inquit, *quotidie sacrifico Deo agnum immaculatum; & cum carnes illius agni à populo vere fuerint manducatæ, agnus integer perseuerat*. Infra autē ijsdem in actis præmemoratus Apostolus mysterium hoc non nisi fide acquiri posse affirmauit. Nec interim hic silentio obuoluēda sunt Martialis Apostolorum discipuli verba, qui epistola, quam ad Burdegalenses scripsit, de viuifici panis Sacramento locutus, eamdem rem, quæ in cruce oblata est, in hoc sacrificio offerri demonstrat.

Hilar. lib 8 de Trinit. Cyril. Hieros. Catech. 4. mystagog.

Damascen. August. ser. 2. de verb. Apost. Chrysost. hom 51. 53. in Matth. & 60. ad pop. S. Ephr

S. Andreæ Apost tyranno de S. Missæ sacrificio responsum.

Martial ep. 2. ad Burdeg. c. 3

22 Ad comprobandam autem diuinissimi Sacramenti veritatem illud facit, quod licet sub ipsa nascentis Ecclesiæ primordia mysterium hoc infidelibus occultaretur, cum tamen frequentissimus inter Christianos esset eiusdem vsus, haud omnino potuit vel ipsos aduersarios, qui sanæ fidei dogmatibus iugiter insultabant, latere: quapropter illud gentiles perperam de nostris arbitrati sunt, quod nimirum ad humanas carnes deglutiendas, & ad infantem impie mactandum, deuorandumq; coirent. Hinc merito Tertullianus in suo Apologetico aduersus gentiles illis verbis expostulare non destitit: *Dicimur*, inquit, *sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo cruda*. Eiusdem insuper calumniæ, cuius Christiani passim homines insimulabantur, meminere præ cæteris Eusebius in historia; Iustinus Apol. 2. ad Antoninum in fine, vbi, vt Christianæ fidei sectatores ab hac nota vindicaret, nudis, apertisque verbis profundam altissimi huius mysterij veritatem gentilibus propalauit. Huc item spectare videtur, quod Auerroes ille Mahometanus, vt Prateolus refert, inde nos impios, ac sacrilegos appellabat, quod videlicet Christum Deum, ac Seruatorem nostrum ipsis atterere dentibus, ac manducare diceremur. Hæc quippe erat cōmunis totius Ecclesiæ vox, vt Suarez Theologorum doctissimus asserit, quin immo id antiquorum consuetudo Patrum pro lege obtinuerat, qui propter insanam infidelium temeritatem, haud palam, sed obscure admodum, ac ænigmatice de ineffabili hoc mysterio loqui consueuerant, ne sanctum videlicet (vt Scriptura monet) prodere canibus & ante porcos margaritas proijcere viderentur.

Eucharistiam infanticidiū gentiles esse credebant.

Tertull. Apol. c. 7.

Euseb. lib 4 c. 8. & lib. 5. c. 1

Prateol. verb. Mahum. n. 16

Antiqui Patres ænigmatice de SS. Sacramento loquuntur & quare?

23 Adde, quod cum Missæ incruentum sacrificium perageretur, catechumeni vsq; ad sacram oblationem adesse permittebantur, vbi vero ad salutaris hostiæ consecrationem deuentum erat, protinus exire diaconi voce compellebantur, eos quippe, veluti minus ad tantæ notitiam rei aptos, mysterium hoc latere omnino volebant, vt ex singulis Ecclesiasticis liturgijs compertum fit. Ecclesia quippe eos, qui Baptismo adhuc initiati non essent, ad mysterium hoc oculis prælibandum haud satis idoneos, ac dignos seueriore iudicio esse censebat, vt ad rem nostram egregie Angelicus doctor ex Dionysio Areopagita cap. 7. de Eccles. Hierarch. par. 3. adnotauit. Hinc Augustinus tract. 10. in Ioan. illis vsus est verbis: *Corpus Christi est manna absconditum à catechumenis, quia Iesus adhuc non se credit illis*. Et pari sententiarum pondere ipsemet venerabilis Beda patenti vtique miraculo Tarsicij, cuius iam supra meminimus, fidem a Deo comprobatam fuisse scribit: *Qui ne infidelibus Eucharistiam velut quid arcanum omnino reuelaret, mortem potius oppetijt: ita enim diuinum Sacramentum postea disparuit, vt nec inueniri, nec videri ab eisdem potuerit*. Quo autem venerationis cultu Sacramentum hoc rite pertractandum sit, cum ipsummet Domini corpus præ-

Ad Hostiæ consecrationem catechumeni olim dimittebantur.

D. Thom. in 3. p. q. 80. art. 4. ad 4. August. tract. 10 in Ioann.

S. Sacramenti dignitas quæ vocabulis à SS. Patribus expressa.

præsens in eodem myſterio exhibeatur, Patres omnes tam Græci, quam Latini vna voce teſtantur, qui congruis inſuper ac condignis ad id inculcandum verbis vtuntur. Et ſane antiquus præ cæteris Dionyſius Areopagita lib. de Eccleſiaſtica Hierarchia ait, *Per typicæ menſæ apparatum Chriſtum deifica myſteria tradere*. Chryſoſtomus quoque libro 3. de Sacerdotio, *Sacramentum Altaris horrendum vtique myſterium appellat*. His alij quoque conſonant; Cyprianus enim *Inconſumptibilem cibum*: Martialis *Panem viuum*: Origenes *Sanctum & incorruptum cibum nuncupat*: Concilium item Chalcedon. act. 3. in damnat. Dioſcori, grauia in hæreticum hominem verborum iacula intorquens, eũdem a ſacro Altari repellendum, & priuandum eſſe *Communione terribilis myſterij pronunciat*. En tibi, ò lector, quibus potiſſimum verbis auguſtiſſimi Sacramenti dignitas, etſi adæquate pro merito, vt par eſt, non exprimatur, leuiter ſaltem ex parte adumbratur & condigne a ſanctis Patribus recolitur.

S. Dion. Areop de Eccl. Hier. c. 3.

Chryſoſt. l. 3. de Sacerd.

Cyprianus, Origen. Conc. Chalcedon.

24 Quis vero neſciat, quoniam & cum perperam de Altaris myſterio ſentientibus ſermo nobis eſt, patentiſſimis vtique ſignis, quæ ipſa luce clariora ſunt, veram ac realem Chriſti Domini in Sacramento Euchariſtiæ præſentiam ſatis, ſuperque comprobatam fuiſſe, quæ ſi probe noſſe quis cupit, Guitmund. lib. 3. de hoc Sacramento prope finem, Paſchaſium item libro de corpore, & ſanguine Domini, iſthæc enarrantem conſulat. Certe Ambroſius & Nazianzenus mira ſupernorum munera beneficiorum ſuis inſerendo paginis deſcribunt, quæ ob peculiarem Sacramenti huius fidem deuotione imbutam a Deo fidelibus impertita ſunt. Proſper in dimid. temp. cap. 6. puellam quamdam a dæmonis tyrannide liberatam fuiſſe refert. Beatus Gregorius Papa ſanctum Benedictum defuncti cuiuſdam corpori Domini Corpus applicuiſſe narrat, & cum idem antea cadauer ſemel atque iterum è ſepulchro, in quo iacebat, reiectum profilijſset, id ſacrum poſt contactum haud vltra contigiſſe affirmat. Idem inſuper Gregorius a ſancto Agapito Euchariſtiæ Sacramento cuidam viro impertito, eidem protinus Sacramenti virtute loquendi facultatem reſtitutam fuiſſe teſtatur. Ioannes item Diaconus in Beati eiuſdem Gregorij geſtis, Euchariſtiam in cuiuſdam ore, qui de illius veritate, vel dum acciperet, ambigebat, repente in lapidem immutatam eſſe deſcribit. Quod & mulieri Macedoniana hæreſi labefactatæ obtigiſſe, cum ad Sacramentum hoc male ſibi conſcia, & debito tam fidei, quam reuerentiæ cultu minus affecta accederet, Nicephorus, & Sozomenus enarrant.

Innumeris ac manifeſtiſſimis ſignis Chriſti in Sacramento præſẽtia diuinitus cõfirmata eſt

Guitmund. l. 3. de Sacram.

Paſchaſ. lib. de de corp. & sãg Dom. c. 74.

Proſper in dimid. temp. c. 6.

Greg. 2. dial. cap. 28.

Idem Greg. l. 3. dialog. c. 3.

Io. Diacon. in geſtis S. Greg. Pap.

Niceph. lib. 13 hiſt. c. 7. Sozom. l. 8. c. 5

25 Huc item, vt ſingula breuiter perſtringamus, multiplicium viſionum, atque apparitionum hiſtoriæ ſpectare videntur, quæ de hoc diuiniſſimo Sacramento litteris conſignatæ probatos paſsim apud ſcriptores leguntur, in quibus Chriſtus Dominus ad Sacramenti veritatem obteſtãdam ſub aliqua viſibili ſpecie videndum ſe quandoque exhibuiſſe dicitur; alterutra nimirum, vt Algerus inquit, ex cauſa, vel ad confirmandos in fidei vigore ipſos infirmorum animos, & proteruorum ab Altaris acceſſu, & Sacramenti iniuria diuinitus abſterrendos; vt in vita ſancti Malachiæ Bernardus, & in geſtis beati Gregorij Papæ Ioannes Diaconus prolatis in medium exemplis affirmant: vel vt viuificum hoc Sacramentum impenſo animi ſtudio amantes, eodemque, dum Sacramenti virtutem recolunt, perfrui cupientes, mirifice interdum reficeret, vt Paſchaſius libro de corpore, & ſanguine Domini diſertis verbis aſſeuerat.

Idem frequẽtia è cælo viſa comprobarũt

Alger. l. 1. c. 3. de Sacram.

Io. Dia. in vit. S. Greg. lib. 2. c. 41.

Paſchaſ. l. de cap. & ſang. Dom. c. 14.

26 Nullus igitur relictus eſt, tot poſt ſigna, poſt viſiones, poſt argumenta, poſt ſacrorũ Conciliorum oracula, ac patrum orthodoxorum ſententias ambigendi locus. Firma igitur fide teneat quiſquis ille eſt, quæ hæc noſtra perlegit, neque vllatenus de veritate ambigat; litigent vtique, atque ambigant vna cum peruicacibus Iudæis male ac perperam de hoc Sacramento ſentientes; de his quippe in Euangelio dicitur: *Et litigabant Iudæi ad inuicem, dicentes, quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum? Hæc enim Capharnaitarum*, vt Cyrillus ait, *verba infidelium ſunt, diuinæ omnipotentiæ detrahentiũ.* At

Veritatẽ SS. Sacramenti neceſſitate plusquam lineali homo credere compellitur.

Cyrill. l. 4. in Io. c. 4.

At vbi fides aspirat, lis omnis extemplo dirimitur. Præmittat quis ipsius Christi hoc Sacramentum instituentis, perficientisq; omnipotentiam, & nullam credentium fides perplexitatem incurrit, vt egregie Vgo de S. Victore ad rem nostram edisserit: *Cogita facientem*, inquit, *quia omnipotens est, & non est mirabile.*

Vgo de S. Vi. l. 2 de Sacram. p. 8. c. 9.

27 Quid enim quæso est, ad quod Dei omnipotentia non pertingat, *dixit*, inquit Psalmista, *& facta sunt, mandauit, & creata sunt.* Ita plane, ipse dixit: *Hoc est corpus meũ*, & *factum est*, inquit Ambr. Si mirum igitur id tibi, ò Lector, & quod fidem humanam rei magnitudine excedat, si nouum, inquam, si inauditum videatur, claude oculos, quibus Sacramentum hoc dijudicare non licet, mentem erige, fidem exere, & diuinam contemplare Sacramentum hoc perficientis omnipotentiam, statim quippe aurea illa laudatissimi Doctoris verba proferes: *Demus Deum aliquid facere posse, quod nos inuestigare non posse fateamur.* Haud enim æquare potest mẽs hominis opus Dei. *Sacramenti huius tota ratio facta est, potentia facietis*, inquit Aug. Quod si Diabolus ipsius Dei Filij omnipotentiæ, eum ad mira, ad noua, ad stupenda signa prouocando, honorem detulit; eiusdemne Christi omnipotentiæ contumeliosus homo existet, de huius Sacramenti fide ambigendo? Absit.

...is fit caro Verbũm, quod omfacta sunt. ...l. 148. ...br l. 4. de ...ram. c. 4.

...g. de verb. ...in. in Io. ...9.

...bolus Dei ...i omnipo...tiæ hono...a detulit.

28 Quo plane argumento, vt quid ad rei propositum, & Lectori haud iniucundum hic in medium proferamus, ingeniose quidem vsus aliquando fuit Petrus Consolinus nostræ Congregationis Oratorij Presbyter, S. Philippi discipulus apprime charus, & vir eximiæ eruditionis pariter, ac probitatis, qui non multis abhinc annis, plenus meritis, & magnæ sanctitatis opinione, rerum omnium, & sui despicientia conspicuus decessit. Hic cum de Altaris Sacramento sermonem quondam instituisset cum Illustrissima fœmina Lauinia de Ruere, quæ præter generis splendorem, ingenij perspicacitate, ac singulari scientiarum eruditione præstabat, & quouis disciplinarum genere adeo exculta erat, vt ex Aristotelis fonte validiora comparans argumenta, vbi philosophicis quẽpiam virum in Vrbe disciplinis præstantem, fama nuntiante, adesse comperisset, eum protinus in disputationem euocaret, & cum eo palam argumentis agere cuperet, vt disputãdo, virum fœmina aut vinceret, aut vinceretur ab eo. Refugiebant autem doctiores viri, qui mulieris acumen probe nouerant, eiusq; in differendo vim experti, cum eadem in certamẽ venire. Cum hac igitur, ne videlicet de viris hæc vna mulier in litterario certamine palmam referret, Consolinus noster vel obiter sermonem inierat, & multæ interim in medium ab eadem quæstiones propositæ fuerant, plura insuper intentata argumenta, argumentandi nimirũ, vel potius interrogandi gratia; accidit autem vt nonnulla mulier de Sacramenti huius veritate tamquam de re omnium creditu difficillima subinferret. Cui Consolinus, vt qui præferuida in augustissimum istud, ac deificum Sacramentum pietate ferebatur, illibatæ Sacramenti eiusdem veritati, & mulieris instructioni probe consulens; & quid istud, inquit, tam difficile creditu, vbi Dei admirabile hoc Sacramentum perficientis omnipotentia aspirat? Ipsũmet ego hac super re Diabolum nunc testem appello, ipsum rei iudicem volo. Et quorsum tu (subdit mulier) Diabolum pro Sacramenti veritate obfirmanda testem asseris? Immo, inquit ille, cum testem appello, & veritati huic subscribentem profero. Sed quorsum? illa respondit. Cui Consolinus: Nonne Diabolus cum ad experimentum de Christi diuinitate captandum in deserto, ad eum accessisset, lapides in hæc verba eidem obtulit: *Si Filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant?* Ita plane, respondit mulier; sed quid inde? Nouerat plane Diabolus (Cõsolinus intulit) nouerat, inquam, quod si Christus, Dei Filius extitisset, vnico diuinitatis verbo in panem lapides ab eodem cõmutari, ac transubstantiari potuissent. Qui ergo vti Deus lapides in panis substantiã commutare potuit, non potuisse dicendus erit ipsius panis substantiã in suimet corporis substantiam diuinitus transformare? si hoc fatetur Diabolus, vt quid homo ambigat? nullo modo. Credamus igitur, & cũ Aug. totum facientis omnipotẽtię adscribatur. Vix hæc vir iste sapiẽs, ac diuinis virtutibus clarus protulerat, cũ mulier, cuius ingeniũ eruditissimis quibus-

...rus Con...lus S Phi...i Nerij di...ulus.

...inia de Ruere inge...ac erudi...e clara.

Consolini cũ Lauinia de SS Sacramẽto dissertatio.

Diabolus à Cõsolino pro veritate eiusdem Sacramẽti testis appellatur.

Matt. c. 4.

Aug. ep. ad Volus.

busque viris admirationi pariter erat, atque horrori, conticuit. Hæc nos in rem præsentem vel obiter afferre voluimus, vt fidei dumtaxat, haud rationibus haud argumentis, deferendum esse quisq; intelligat. Porro illustris hæc prosapiæ, clarique ingenij mulier sub S. Philippi Nerij parẽtis nostri disciplina, cui se totã regendam dederat, eo Christianæ humilitatis, deuotionis, innocentiæ, ac simplicitatis deuenit, vt omni prorsus mentis fastu deposito, puerorum instar se ab eodem regi pateretur, & demum bonis operibus, & virtutibus laudabiliter exculta, iam ætate grauis decessit.

Mulier S. Philippo se subijcit.

29 Vir autem hic, cuius nuper mentio incidit, præclaris virtutum meritis singulariter ornatus, & a viris tum doctrina, tum sanctitate conspicuis summopere dilectus, viris principibus, & ipsi Innocentio X. Pont. Opt. Max. apprime charus, Romæ anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio, bonis operibus, & Christiana præsertim humilitate clarus decessit, & in Ecclesia B. Mariæ, & S. Gregorij in Vallicella de Vrbe in nostræ Congregationis tumulo depositus, hoc nobili titulo auctus est, quem Lectori subijcimus.

Titulus sepulchralis tumulo Petri Consolini inscriptus.

PETRVS CONSOLINVS
A MONTE LEONE FIRMANÆ DIOECESIS
CONGR. ORATORII SACERDOS,
S. PHILIPPI DISCIPVLVS,
AB EODEM VLTRO LIBENTERQVE
IN CONGREGATIONEM ACCITVS, EIDEM
APPRIME CHARVS, COMES INDIVIDVVS,
OCVLATVS MIRACVLORVM TESTIS,
SVB EIVSDEM DISCIPLINA
QVINQVENNIVM EXEGIT.
HIC VITÆ INNOCENTIA,
MORVM SVAVITATE, PATIENTIA,
HVMILITATE, OBEDIENTIA,
ET CHARITATE PRÆFVLSIT.
MIRVS IN CONSOLANDO,
INSTITVTORVM CONGREGATIONIS
ÆMVLATOR OBSERVANTISSIMVS.
QVÆ DE SANCTI PARENTIS ORE,
AC PECTORE HAVSERAT,
AD VLTIMVM VSQVE VITÆ SPIRITVM
OPERE AC VERBO EXHIBVIT.
DEMVM ANNVM ÆTATIS AGENS
SEPTVAGESIMVM CIRCITER OCTAVVM,
CVM DVOS, ET QVINQVAGINTA,
OMNIVM VIRTVTVM EXEMPLO,
IN CONGREGATIONE VIXISSET,
AMOREM SVI ADMIRATIONEM PARITER,
ET DESIDERIVM CVNCTIS RELINQVENS.
ANNO SAL. M.D.C.XLIII.
PRIDIE KAL. FEBR.
OBDORMIVIT IN DOMINO.

Et hæc in viri huius laudem, vel obiter meminisse sufficiat, sed iam ad nostra redeamus.

30 Verum, si quis veritati adhuc temere obluctatur, nec diuinæ fidei sponte, absque vlla rationum trutina manus præbet, cogitet, quod doctrina hæc de vera & reali ipsius Christi in altaris Sacramento præsentia, perpetuo in Ecclesia viguit & mordicus retenta est, nec certum aliquod tempus designari potest, quo post Christi & Apostolorum tempora hæc primum incœperit: omnes enim antiquissimi Patres eam docent, fideles singuli eam amplectuntur, omnes Catholici scriptores hanc profitentur, atq; inculcant, & doctrinam huic orthodoxæ contrariam, statim atque in orbe pullulare cœpit, conscriptis vltro pro fide apologijs, vti Catholicæ veritati repugnantẽ adnotarunt pariter & oppugnarunt: quod signum vtique satis euidens est ad nouam probe discernendam insurgentem hæresim aduersus illibata Catholicæ veritatis dogmata: hæreticorum enim doctrina semper nouitatem ingerit ac præsefert, eiusdemq; initium facile subnotari, ac veluti digito demonstrari potest: quapropter statim atque exoritur, & caput exerit, nouitate sua Catholicorum aures offendit, & merito ab eisdem confutatur: Catholicorum vero dogmatum bene sibi constans doctrina, suam iugiter stabilem, illibatamque antiquitatem vna cum auctoritate retinens, absque vlla Catholicorum hominum contradictione suscipitur, vt tradunt Irenæus lib. 3. contr. hæres. cap. 3. Tertullian. de præscript. hæreticor. & lib. 1. contra Marchionem. Epiphan. in Anarepha, & Vinc. Lirin. in lib. quem scripsit contra profanas nouitates. Cum sana igitur fidei doctrina perpetuo incõcussa perstiterit, contrarius tamen error quicunq; irrepsit, vbi primum pullulare cœpit, a Patribus acriter impugnari non destitit. Vt autem præcipuos huius orthodoxæ veritatis impugnatores recenseamus.

Cõstãs de reali Christi in Sacramento præsẽtia fides in Ecclesia semper viguit.

Irenæus lib. 3. contr. hær. c. 3. Tertull. de præscrip. hær. l. contr. Marc.

31 De Nestorio in primis constat ex Cyrillo & Concilio Ephesino. De Iconomachis ex septima Synodo, & alijs Concilijs, & Damasceno, qui tempore Iconomachorum scripsit lib. 4. de fide cap. 14. & Theophylacto, & alijs. Et quidem vnanimis Ecclesiæ sensus sat ex

Omnes SS. Patres antiquã de vera Domini in Eucharistia præsentia doctrinam contra Nouatores tuentur.

ipsa

ipsa Conciliorum auctoritate comprobatur, a quibus Sacramentum hoc haud alio titulo, quam Corpus Christi libera passim voce appellatur: vt in Concilio Niceno Can. 14. alias 28. Et primo quidem id expresse in Concilio Alexandrino asseritur, & a Cyrillo in Epist. ad Nestorium, quæ recitatur, & in Conc. Ephes. approbatur tom. 1. cap. 14. secundo a septima Synodo tom. 3. in fin. impia Iconomachorum sententia reijcitur, ac tenebris damnatur, qui Eucharistiam nudam dumtaxat Christi imaginem, seu figuram esse dicebant: quam assertionem veluti summopere detestandam, extremam supinamque perfidorum horum vesaniam præmemorata Synodus Oecumenica pronuntians, Apostolicæ traditioni, Patrum omnium doctrinæ, veritati ac proprietati ipsorummet Christi verborum omnimodo dissonam, ac repugnantem valide refutat. Quinimmo Concilium Vercellense (quod Romanum alij appellant) Leone Papa Nono eidem præsidente, Berengarij & Ioannis Scoti sententiam, necnon eorumdem scripta pari animaduersionis sententia damnat. Idem fere a Turonensi Concilio sub Victore Secundo præstitum est. Idem a Rhemensi Concilio sub Nicolao Secundo aduersus eandem hæresim congregatum, in quo suam Berengarius hæresim conuictus, ac facti pœnitens detestari compulsus est, vt in 2. tom. Concil. habetur. Idem plane in Romano Concilio, quod sub Gregorio Septimo celebrari contigit aduersus eundem Berengarium definitum est, qui iterum ab errore, quem semel imbiberat, resipiscens, fidei suæ confessionem edidit, in qua deinde ad vitæ vsque exitum bene sibi constans perseuerauit. Concilium Constantiense eumdem in Ioanne Hus, & Ioanne Wiclef errorem sub Martino V. damnauit. Idem præterea præstitere Concilium Lateranense sub Innocentio Tertio: Concilium Viennense sub Clemente Quinto: Concilium Florentinum sub Eugenio: & demum expresse magis Concilium Tridentinum veritatem hanc peculiari edito canone obfirmauit: sanciens nimirum, in deifico altaris Sacramento *ipsummet Christum vere, realiter, ac personaliter*, quod hæretici mordicus impugnant, esse, atque existere. His demum Concilia prouincialia, necnon recolenda Pontificum decreta accedunt, quæ de Consecr. d. 2. & in decretal. tit. de custodienda Eucharist. & tit. de celebrat. Missar. recensentur, vbi insigne extat *can. Cum Marthæ*. Ad instituti insuper propositum facit generalis illa regula, quæ in cap. ad abolendam de hæreticis traditur, vbi explicitis, conceptisque verbis sub anathematis sententia damnantur, qui de augustissimo Dominici corporis, & sanguinis Sacramento, præter id quod Catholica docet Ecclesia, affirmant, aut sentiunt.

Conc. Nicen. c. 14. — *Cyrill. epist. ad Nestor.* — *Conc. Ephes. c. 14.* — Vniuersa Oecumenica Concilia eam veritaté definiuerunt. — *Conc. Later.* — *Conc. Vien.* — *Conc. Florent.* — *Conc. Trid. s. 13.* — *Suar. to. 3. q. 75. art. 5. disp. 46. sec. 1.* — *C. ad abolendam de hæret.*

32 Sed quorsum dicet quispiam fortasse, tam longe a Cœmeterialium rerum semitis, atque ab instituti nostri proposito aberrauimus? Verum candidus lector, ac sincerus veritatis amator, qui sacræ inhiat antiquitati, ignoscat quæso, & hic parumper substitisse haud pigeat: locus quippe valde ad rem opportunus se nobis obtulit, de Eucharistiæ videlicet Sacramento hic potissimũ enarrata hactenus inserendi, vbi Cœmeterialibus in cubiculis (vt paulo ante vidimus) ad sacram Synaxim antiquis fidelibus conueniendi solemnis mos extitit.

Opportunus hic de SS Eucharistia agédi locus sese obtulit.

33 Hic demum, quisquis es, paululum subsiste, & mente, si libet, altius contemplare nouissima, ne funestissima dicam illa tempora, quibus sub ipsius mundi senescentis occasum tenebrarum Princeps, & Antichristus validissime in prælio contra Dei Arcam, idest Ecclesiam, & aduersus Christianorum phaláges classicum canens insurgent; vt enim Ioannes ait: *Datum est illi bellum facere cum sanctis*. Et alibi: *Soluetur Satanas de carcere suo*. Quoniam vero maxima quæque ex diuino Eucharistiæ Sacramento fidelibus bona iugiter, ac opportuna munimentorum cælestium subsidia prouenire intelligit, saluberrimum eiusdem mysterij vsum de medio tollere apprime conabitur. Vt enim ipsemet palam Daniel prædixit: *Robur datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata*. Antichristus quippe illud præ cæteris acerrime impugnabit. Quapropter iure quidem merito, qui diuinissimo huic Sacramento, cui maximus honor debetur, impio, impudentique ore detrahunt, Anti-

Antichristus acerrimus SS. Sacraméti impugnator futurus. — *Apoc. 20.* — *Dan. c. 8.*

tichristi se precursores existere haud dubitet. *Aspiciebam* quippe, inquit Daniel, *& ecce cornu illud*, id est Antichristus, *faciebat bellum aduersus sanctos, &c. Et vsque ad principem fortitudinis magnificatum est, & ab eo tulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis.* Sacrosancta scilicet templa subintellige, in quibus iugiter ab ortu Solis vsq; ad occasum oblatio munda offertur, ritusque omnes, ac recolendas Christianæ Reipublicæ cæremonias; *iuge quoque*, (vt ad rem nostram locum hunc sacri scriptores dilucidant) *augustissimæ Eucharistiæ Sacramentum auferet*. Verumtamen is, ac tantus erit Christianorum, qui nouissimis temporibus in aciem prodituri sunt, feruor, vt haud vmquam ab immaculato altaris Sacrificio sub ipsummet mortis conspectum diuellantur, atque desistant: verum in Cœmeteria, abditosq; locorum subterraneorum recessus ad præmuniendum se alacri animo confugientes recipient, vbi clam Sacerdotes Deo altissimo de more sacrificium Altaris offerent, fideles pascent, & cælestis viatico pabuli pro fide viriliter præliaturos præmunient. Et ecce iam, ò Lector, sub extremam huius primi libri periodum ad sacra iterũ Cœmeteria, è quibus digressi ante fueramus, opportune, licet sero, propositi memores, cum Christianis, qui ipsismet nouissimis senescentis iam, & deficientis mundi temporibus adfuturi sunt, reuertimur: *ad locum* quippe, *vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluãt.* Et iam primum Subterraneæ huius Romæ librum, Deo fauente, absoluimus. Interim vero antequam ad exactam, plenamque eorumdem Cœmeteriorum descriptionem deueniamus, singula speciatim, quæ in itineris progressu occurrent, in studiosi Lectoris gratiam exponendo, nonnulla hic, quæ ad profanarum rerum notitiam pertinent, & quæ ad sacra Vrbis Romæ loca assequenda Lectorem quasi manuducunt, hic nobis præmittenda videntur.

Dan. c. 8.

Christiani nouissimis diebus ad sacra obeunda in Cœmeteria concessuri sunt.

Sebast. Barrad in Concord. Euang. t. 3. l. 9. c. 6.

Eccles. c. 1.

ROMA

ANTIQVAE ROMAE FACIES
ex antiquis aedificiorum Ruinis, ac multiplicium Numismatum Monimentis, Scriptorum studio fideliter excerpta, atque in hanc æneam tabulam redacta, prout eam Pyrrhus Ligorius Romanus per XIIII. Regiones, in quas Imperat. Caesar Augustus vrbem distinxerat, exacte descripsit.
SEPTENTRIO
Horti Ceonis
T.Bacchi
P.Nomentana
Castrum Pretorium
Viuarium
Horti Dioclet et Maximiani
AGGERES TARQVINI SVPERBI
Horti Blanciani
Via Salara
Horti Antonini Pij
REGIO VI. QVIRINALIS
ALTA SEMITA
VIMINALIS
Thermæ Diocletianæ
REGIO V. ESQVILINA
COLLIS HORTVLORVM
Hippodromus
REG. VII.
REG. VIII
CAPITOLINVS
PALATINVS
REG. IX.
P.Populi
Via Flaminia
Sepul.Augusti
Circus Flaminius
Horti Domitiæ
Hippodromus Neronis
Moles Hadriani
P.Aelio
A.Triumphalis
P.Castelli
P.Aurelia
Bel Vedere
S.Petri
MONS VATICANVS
P.Pertusa
P.Turrionis
Via Aurelia
P.Septimiana
REGIO XIV.
TRANSTIBERIM
M.IANICVLVM
Villa Tulli Marnalis
P.Ianicularis
Emporium
Sepulcrum Numae

Aquæ Ductus Aquæ Claudiæ
Anio Nouus
Via Labicana
Hippodromus
T. Veneris
Amphiteatrū Castrensis
Via Noua Valerij
Via Claudia
Limpheum Alexandri
Via Latina
Lucus Esquilinus
Forq. Ver Querulana
Domus Lateranorum
Aqu. Claudia et Martia
T. Fauni
Aqua Crabra
Via Latina
Armamentarium
Spolium Samarium
Arbor Sancta
Ludus Matutinus
MONTIVM
V Vigilum
Campus Martialis
CAMP. COELI MONTANI
P. Latina
Domus Philippi
Horti Asiniani
Priuata Hadriani
Vic Colapeti Pastoris
Fortuna Mammosæ
Vic For Mam
Area Radicaria
T. Honoris et Virtutis
Almo fluuius
MERIDIES
GIO XII. PISCINA PVBLICA
Isis An Tenodoria
Campus Lanatorius
Domus chilonis
Septizonium Seueri
Vic Dianæ
Domus Cornificiæ
Arcus Drusi
Vicus Hon et Virt
Vic Trium Ararum
Aed Tempestatis
Aed Mineruæ
Hippodromus
S C Cæcilij
Via Appia
Vic Aquipalien
Septe Domus Parthorum
REGIO PRIMA
Porta Capena
Vicus Fabric
Aed Martis
Vall Ægeriæ
Aedes bonæ Deæ sub Saxana
Signum Delphini
Vic Columnæ Ligneæ
Vicus Fortunæ Dubiæ
Thermæ Antonianæ
Via Ardeatina
REGIO XIII.
Vic Materiarius
Vic Nouus
Thermæ Varianæ
Vicus Mundiciei
T Lunæ
T Comunis Dianæ
Aedes Bonæ Deæ
Porticus Fabraria
Vic Frumentarius
Vic Loreti minoris
Via Ardeatina
Horrea Domitiani
P. Ostiensis
Doliolum vel Testacium
Larum Tutellini
Statuæ Valerianæ
Hort. C Cæsaris
Via Portuensis
Villa Arborini
Via Ostie
S. Pauli
DENS

ROMA SVBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

LIBER SECVNDVS.

VONIAM nobis ſingula Subterraneæ Romæ Cœmeteria inueſtigaturis, quam multa & præclara quidem Romanæ antiquitatis monimenta huc illuc vagantibus ſeſe offerunt, quæ & profanarum rerum peritiam exigunt, & ſacrarum quoque notitiam ſtudioſorum animis mirifice conciliant, operæ pretium duximus in ipſomet enarrationis veſtibulo aliquantiſper ſubſiſtere, dum antiquæ Vrbis faciem lectori ob oculos perſtrictim ponimus, & iſthęc pauca interim prælibamus. Et quidem tot vbique diſperſa Romanę antiquitatis monimenta, quę ſacras inter memorias conſpicienda paſſim ac contemplanda occurrunt, veteris Romæ gloriam, rem altius exploranti adumbrare videntur, quę ſilentio pręterire haud noſtri inſtituti ratio patitur, a quo ne alienum quis dixerit, ſi, vt omnimodam rerum notitiam lectori propinemus, ſacris interim profana miſceamus.

CAPVT I.

Ex antiquis Vrbis Romæ monimentis Sacra Cœmeteria, & martyriorum loca innoteſcunt.

1

T autem a præcipuis antiquæ Romę monimentis, quibus ea quondam illuſtrabatur, & quorum adhuc veſtigia ipſa inter rudera conſpiciuntur, initium dicendi auſpicemur: & deinde ad perſcrutandum Subterraneæ Romæ ambitum longe lateque patentem, & tot Cœmeterijs diſtinctum, circumſcriptumque deueniamus. Quis quæſo Vrbis Romanæ gloriam non miretur, quam totus quondam terrarum orbis admirabundus ſuſpexit, & ipſas inter ruinas mirari adhuc non deſinit. Recolat quæſo ſtudioſus antiquitatum explorator in ipſo ſermonis ingreſſu celeberrimis illis Vrbem concelebratam fuiſſe

Vrbs Roma ſemper, & vel ipſas inter ruinas adhuc ſuſpicienda.

Vrbis Romæ encomium.

fuisse titulis, mundi videlicet miraculum, mundi compendium, arcem nationum ac regum, & tot ac tantis, vt vno dicam verbo, redundasse miraculis, vt humanam tum spem, tum fidem hæc vna excedere videatur. Hinc compendio quidem, ac satis magnifice eamdem Martialis carminibus hisce laudauit;

Martial. in carm.

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

Sed cuius gloriam compendio perstrinxit Martialis, pulcherrimis vbertim laudum præconijs Claudianus extulit, quem audire hic præstat:

Claud. in Paneg.

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Cuius nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit, quæ luce metalli
Æmula vicinis fastigia conserit astris.

En tibi quam lepide, quam concinne mirum florentissimæ Vrbis splendorem Claudianus adumbrat. Sed sacer quoque scriptor tantæ Vrbis, cuius sacra nunc monimenta perlustraturi sumus, laudator accedat; Hieronymus, inquam, meritis eiuscemodi elogijs hanc veluti Orbis totius caput posteritati commendans: *Vrbs*, inquit, *potens*, *Vrbs Domina*, *Vrbs Apostoli voce laudata*, *interpretare vocabulum tuum*; *Roma aut fortitudinis nomen apud Græcos est, aut sublimitatis apud Hebræos*. hæc ille pauca ad laudum, & præconiorum cumulum, quæ longo vix sermone comprehendi, atque explicari queunt. Adeo quippe mira sunt, quæ certatim de hac vna Vrbe a scriptoribus enarrantur, vt iure merito poeta ille cecinerit:

Hier. l. II. aduers. Iouin.

Omnia Romanæ cedant miracula terræ,
Natura hic posuit, quidquid in orbe fuit.

Propert. in eleg.

2 Quis vero ac quantus huius olim Vrbis sinus ac magnitudo esset, vel ex eo conijci licet, quod omnes exciperet, & ipsos quantumuis hostes, vbi iam deuicti fuissent, ciuitate donaret. Vt enim Tacitus morem hunc Romanorum exprimens, ait: *Conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues haberet.* Ciuitatis enim beneficium non exteris dūtaxat huc confluentibus, sed victis etiā, ac ipsismet hostibus dedit: ex quo maxima quæq; Vrbi incrementa prouenere, quod item satis eleganter Claudianus de ipsius Romæ laudibus hæc concinens meminit:

Ex quo magnitudo Vrbis conijci possit.

Tac. II. Annal.

Vnde incrementū Vrbs potissimum ceperit?

Hæc est, in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit
Matris non dominæ ritu: ciuesque vocauit,
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

Claudian.

Claudiano Sidonius egregie consonat, qui apud Romanos, seruis ac barbaris exceptis, omnes ciues fuisse scribit, & insuper appellat, *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in qua vnica totius mundi ciuitate soli barbari ac serui peregrinantur*. Hinc alij passim eamdem, communem patriam appellarunt, vt Rutilius Numantianus hisce carminibus,

Sidon. Ap. l. I.

Rutilius in Itiner.

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij consortia iuris,
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

Ita plane ex tot aggregatorum numero ciuium, ac gentium, quæ vix numerari queant, totus terrarum orbis in vnam quodammodo Vrbem coaluisse visus est. Quis interim templa, basilicas, fora, porticus, thermas, theatra, circos, aquæductus, cloacas, portas, vias, quis tum publicas, tum priuatas substructiones recenseat, quibus Vrbs quondam Romana illustrabatur? Quippe dum quis sibi antiquæ Romæ imaginem animo effingit, omnium nimirum operum opus absolutissimum effingat necesse est: in hac vna enim fuit, quidquid vbique terrarum, vt alius ille poeta cecinit.

Roma omniū operum absolutissimum opus.

3 Romam igitur si curiosius rimari quis cupit, antiquam eius faciem è ruinis paulisper exploret: quanta enim ambitus olim fuerit amplitudo, ipsamet ruina, atq; ipsa, quæ adhuc supersunt, rudera satis docent. Et quidem Nero Cæsar opportunum rei testimonium affert, qui de mœnibus Romanæ Vrbis ad vsque Tyberina ostia protendendis consilium inijsse fertur, ipso Suetonio teste: *Ostiam*, inquit, *tenus mœnia promouere; atque inde fossa mare veteri Vrbi inducere*. Dionysius autem immanem Vrbis amplitudinem ex frequentissimo eorum, qui hanc incolebant, numero describit, cum ait: *Omnia loca circa Vrbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum fore, & hæsurum vbi desinat Vrbs, vbi inci-*

E ruinis amplitudo antiquæ Romæ innotescit.

Consiliū Neronis de Vrbe amplificanda.

Suet. in Ner.

Dionys.

incipiat. Adeo suburbana, inquit, *ipsi Vrbi adhærent, & innexa sunt, & speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti.* hæc ille, vbi immensam tum Vrbis magnitudinem, tum populi copiam calamo expressit. Athenæus quoque pari sententiarum vi Dionysio adstipulari videtur: eadem enim Vrbs ab ipso appellatur *Vrbs vrbium, quia,* inquit, *videre est in ea omnes vrbes collocatas.* Et infra: *Deficiat non vnus dies, sed quotquot habet annus, si quis adnumerare conetur omnes vrbes in cælesti ista Vrbe positas, idque ob nimiam copiam: nam & totæ nationes illic simul & confertim habitant.* hæc Græcus homo haud vlla inuidi animi nota sugillandus libera voce in Vrbis Romanæ laudem perorauit. Si quis autem Romanum quoque è scriptoribus, rerum Romanarum assertorem in medium proferri gestit, ipsummet Senecam hæc vltro enarrantem excipiat: *Aspice,* inquit ille, *hanc frequentiam, cui vix Vrbis immensæ tecta sufficiunt: maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipijs, ex colonijs suis, ex toto denique Orbe terrarum confluxerunt.* Vides, amice Lector, admirandam Vrbis vnius amplitudinem, quo totus vndique terrarum orbis confertim incolas transmittere consueuit? Sed ex eodem, cui indubitata fides adhibenda est, & isthæc pauca accipe: *Nullum non hominum genus concurrit in Vrbem, & vitijs, & virtutibus magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis venerit in maximam quidem, ac pulcherrimam Vrbem, non tamen suam.* Hactenus Vrbis faciem, ac sinum populis immane redundantem Seneca ob oculos delineasse visus est.

4 Et vt rei proposito insistamus, nonne laudatissimus ille inter poetas Lucanus Romam asserit,

——— populis, victisq; frequentem
Gentibus, & generis coeat si turba capacē
Humani.

Totum hic terrarum Orbem merito concludi potuisse ait, & vt vno verbo Romanæ magnitudinis præconia conficiat,

——— mundi fæce repletam

Vrbem Romam olim fuisse pronuntiat, tot illas scilicet nationes breui sermone perstringens, quæ, vt iam ex Athenæo præmisimus, totæ in certis quibusdam Vrbis eiusdem partibus, aut regionibus collocatæ Romam incolebant. Ita quippe Iudæi trans Tyberim, alij vero alibi, tanquam incolæ morabantur, qui suos etiam ibidem cœtus, & consilia, vt Suetonius in Iulij funere satis indicat, habuere: *In summo,* inquit, *publico luctu exterarum gentium multitudo suo quæque more lamentata est.*

5 Ad immanem autem Vrbis latitudinem perspicue adumbrandam, illa Senecæ verba sufficere videntur: *Cogitate,* inquit, *hanc ciuitatem, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur; in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur.* Hanc enim vnam Orbis terrarum suam veluti metropolim adire, atque alere cōsueuerat. Sed quid ad hæc Aristides proferat, audiamus: *Ex omni,* inquit, *terra marique quidquid vel anni tempora gignunt, vel regiones singulæ, fluuij, lacus; artesque item, & ingenia tum Græcorum, tum barbarorum proferunt, id omne ad vos defertur. Itaque si quis talia omnia videre desiderat, is vel per totum Orbem peregrinetur necesse est, vel in vestra ista Vrbe versetur: quidquid enim apud alios vel crescit, vel conficitur, hic affluit, & abundat. Tot autem, & tantæ onerariæ naues singulis anni temporibus appellunt, vt Vrbs communis quædam Orbis officina videatur.* hactenus Aristides. At si iocoso quodam argumento rem interim comprobare velimus, Lector secum repetat id, quod Lampridius fide quidem dignus refert: *Heliogabalum,* scilicet, *seruis imperasse, vt omnes araneas colligerent in Vrbe: atque eos collegisse ad decem millia pondo.* Quo subinde a seruis fideliter præstito, Heliogabalum subiecisse scribit: *Vel hinc quam magna Vrbs Roma esset intelligendum.* Cum vero tanti in Vrbem populorum concursus fierent, paulatim contigit, vt Italia ab incolis destituta, quodammodo deserta fieret, quod & Lucanus testatur:

——— videmus
Tot vacuas vrbes, generis quo turba redacta est
Humani? toto populi qui nascimur orbe?
Nec muros implere viris, nec possumus agros:
Vrbs nos vna capit.

6 Porro vbi iam florentissimæ quondam Vrbis prospectum lectori exposuimus,

[Margin notes, left: ...ures vrbes ... Vrbe col... ...catas videtur ...est. — Athenæus l... — ...puli in ...be frequ... — ...nec. de con... ...ad Heluiā ...trem. — ...can. de bel... — ...na mun... ...ce reple... ...eitur.]

[Margin notes, right: Suet. in Iul. — Vrbis magnitudo ac frequentia ex alimentorum vndique affluentium inibi consumptione conijci potest. Senec. de consol. ad Heluiā — Aristid. orat. — Lamprid. in Heliog. Heliogabali argumentum ad demonstrandam Vrbis magnitudine. — Lucan. de bel. ciuil. — Roma à trib. maxime admirandis laudata.]

mus,

mus, tria quidem vna in re maxime admiranda Claudianus descripsit, Vrbis videlicet altitudinem, spatium, eiusdemque decorem, sed ipsius verba hic excipiamus:

Claudian.

Qua nil in terris complectitur altius æther,
Cuius nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit.

Ab altitudine ædificiorum.

Plin. c. 36.

Adeo quippe immane olim Romanæ constructiones attollebantur, vt merito quidem Plinius de Vrbis magnitudine dicturus isthæc subiecerit: *Quo*, inquit, *si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æstimationem concipiat, fateaturque nullius vrbis magnitudinem in toto Orbe potuisse ei comparari*. Ædificiorum vero altitudinem Augustus ad septuaginta pedes, Strabone teste, coercuit, & ipsemet Nero, cum Romam deinde ab incendio instauraret, *ædificationum*, vt Tacitus ait, *altitudinem cohibuit*.

Fam Augustus & Nero coercuerunt.

Tacit. in vit. Neron.

Ab elegantia ac ornatu.

7 At quod ad Vrbis decorem, ornatumque spectat, Vrbs vna vrbes fere omnes longe superasse dignoscitur, vt diserte Scriptores asserunt, & immensæ item opes, ac Romanorum ambitio haud vmquam æquanda facile cuiq; suadent. Quique enim insigniorum artificũ quos tum Græcia, tum Asia possideret, Romam aut euocati, aut sua sponte veniebant, quibus hic præmia proponebantur, ijs maxime, *quibus*, vt Tacitus ait, *ingenium, & audacia erat, etiam, quæ natura denegauisset, per artem tentare*. Et quidem præ cæteris, quorum deinde opera tot insignia monimenta substitere, Augustus Vrbis decorem adeo excoluit, vt palam aliquando, Suetonio teste, gloriatus sit, *marmoream se relinquere Romam, quam lateritiam accepisset*. Alter omnino ab eo Nero Augustus extitit, qui insana nominis ambitione impulsus, patriam incendit, ac Vrbem perdidit, vt nouam, melioremque subinde, quod meditatus iam fuerat, repararet. *Videbatur enim*, inquit Tacitus, *condendæ Vrbis nouæ, & cognomento suo appellandæ gloriam quærere*. Sed scelestissimus ille omnium hominum, suo è nomine Neronianam potius Vrbem fecit inflammando, quam exædificando.

Tac. in Ner.

Augustus Vrbem insigniter exornauit

Suet. in Aug.

Nero Vrbem incendit, & nouam, ac ornatiorem restituit.

Tac. in Ner.

Orbis totus in Vrbe quodam cos/nisse visa.

8 Atqui, si libet, admirandum antiquæ Vrbis decorem studiosus apud Plinium lector exquirat, quem talia in Vrbis laudem proferentem comperiet; *Ad nostræ Vrbis miracula transire conuenit, & sic quoque terrarum Orbem victum ostendere, quod accidisse toties pene, quot referuntur miracula, apparebit. Vniuersitate vero aceruata, & in quemdam vnum cumulum collecta, non alia magnitudo exurget, quam si mundus alius quidam in vno loco narretur*. Audisne lector, totum terrarum orbem in vnam quodammodo Vrbem coaluisse, & mira quæque huc pariter se vna cum orbe recepisse, cum nil hic inter tanta conspiciendum occurreret, quod non ingens per se miraculum contemplantibus redoleret. Immo cum septem olim Orbis dumtaxat miracula numerarentur, hanc merito Vrbem miraculorum omnium miraculum fuisse fateri cogimur, si Cassiodoro præsertim hæc scribendi fides adhibenda est: *Ferunt*, inquit, *prisci seculi narratores, fabricarum septem tantum terris attributa miracula: Ephesi Dianæ Templum: Regis Mausoli pulcherrimum monumentum: Rhodi Solis æneum signum, quod Colossus vocatur: Iouis Olympici simulachrum, quod Phidias formauit: Cyri Medorum Regis domum, quam Memnon fabricauit: Babyloniæ muros, quos Semiramis construxit: Pyramides in Ægypto. Sed quis illa vlterius præcipua putabit, cum in vna Vrbe tot stupenda conspexerit? Habuerunt honores, quia præcesserunt tempore: & in rudi seculo, quidquid emersisset nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autem potest esse veridicum, si vniuersa Roma dicatur esse miraculum*. hæc ille satis magnificus, vt vides, Romanarum rerum præco, ac laudator.

Plin. c. 36.

Septem Orbis miraculis Roma ipsa maius miraculum est.

Cassiod. l. 7.

9 Si quis autem oculatis maxime testibus, ac laudatoribus fidem præstandam esse obijciat, Ammianum consulat, qui Constantij Imperatoris in Vrbem ingressum describens, ipsum intuẽtem, mirantemque præcipua Romanæ magnitudinis opera his verbis inducit: *Proinde Romam*, inquit, *ingressus, Imperij, virtutumque omnium larem, cum venisset ad rostra, perspectissimum priscæ potentiæ forum obstupuit; perque omne latus, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate perstrictus, allocutus nobilitatem in curia, populumque pro tribunali, in palatium receptus fauore multiplici, lætitia fruebatur optata. Deinde intra septem montium culmina, per accliuitates, planitiemque posita Vrbis membra*

Constantius Imp Romam ingressus decorem eius admiratur.

Ammian. in Constãtio l. 16

bra collustrans, & suburbana: quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat. Iouis Tarpeij delubra quantum terrenis diuina præcellunt: lauacra in modum prouinciarum extructa: Amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage: Pantheon veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum principum imitamenta portantes, & Vrbis Templum, forumque Pacis, & Pompeij theatrum, & odeum, & stadium, aliaque inter hæc decora Vrbis æternæ. Habes vtique, amice Lector, peritum viæ ducem, qui cupientibus recolenda Romanarum antiquitatum monimenta digito demonstret, vbi tria potissimum suppetunt, vt videre est, admiratione digna, templa videlicet, Iouis Tarpeij, Pantheon, Pacis. Sed hæc pauca ex multis: nam in Vrbe quidem, si Lipsio credimus, quadringenta, & vigintiquinque olim templa adnumerabantur: nemo tamen ambigat, quin ex his pleraque splendida, & magnifica, etsi aliter ab alijs templis, constructa, vel instructa fuerint.

[...ū quod- obuium ... alia emi sperabat]

[...pla 425. ...rbe olim ...erata.] [... de mag. l.3.c.4.]

10 Quis interim vero Vrbis ipsius fora, ac eorumdem splendorem breui oratione perstringat, Romanum videlicet, Iulium, Augustum, Vlpium, de quibus Martialis:

[... Vrbis, ...mdemq; ...dor ac ...etus.]

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Certe Strabo vbi Martium Campum admirabundus laudasset, hæc addit: *Quæ omnia si quis viderit, dicat, censeatque reliquam Vrbem non nisi additamentum Campi huius esse. At idem si in forum Vetus deinde progressus alia alijs hærentia & consequentia videat, basilicas, porticus, templa, tum Capitolium ipsum, & in eo templa, tum Palatinum & Liuiæ ambulacra: is facile priorum obliuiscatur, & omnium, quæ viderat extra Vrbem.* hæc Strabo. Quantæ autem magnificentiæ forum Traiani fuerit, si quis vult nosse, ab Ammiano exploret, qui singularem eiusdem sub omni cælo structuram appellare non dubitauit, *etiam*, vt inquit, *numinum assensione mirabilem*. Pari quoque laudum præconio idem forum a Cassiodoro celebratur, cum ait: *Traiani forum vel sub assiduitate videre miraculum est.*

[...mpus Mar..., eiusque ...litudo.]

[... Traiani ...gnificen-]

11 Et quidem cum primum in Vrbem Imperator Constantius Magni Cōstantini filius, quem iam supra citauimus, aduenisset, forum, de quo sermo est, nobilissimum præcipue illi admirationi extitisse ab ipso Ammiano didicimus. Quippe, vt cætera sileamus, ingentem ibi columnam Traianus erexerat, & inde Traianum forum omnium celeberrimum nuncupatum est: *Verum*, inquit Ammianus, *cum ad Traiani forum venisset, singularem sub omni cælo structuram, vt opinamur, etiam numinum assensione mirabilem, hærebat attonitus per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos, &c.* Hæc ipse, quibus nimirum verbis cochlidem in medio foro columnam sitam fuisse significare videtur, quam, vt Baronius ait, septennio elaboratam, perfectamque fuisse ex antiquis numismatibus Consulum nomine prænotatis comprobatur.

[...stantius ...illud pre... e admi... ...r.]

In eo Columna miræ atque elegantissimę structuræ.

Ammian. Marcell. l.16.

Ea septennio elaborata perfectaq; fuit.

12 Sed quorsum hic, dicet aliquis, de Vrbis Romæ theatris mentionem nullam facimus, quæ non Vrbi dumtaxat, sed toti olim orbi conspicua extitere, in quibus spectatissima martyrum certamina, & in perferendis pro Christo cruciatibus constantia illuxit? Hic quippe immanes insontium pœnæ, gentilium oculis pro ludis, ac ludicris spectaculis exhibebantur: hic iugiter aduersus Christianos funestæ illæ voces sanguinem innoxium exposcentes, Tertulliano teste, in cœlum attollebantur: *Si Tyberis ascendit, si Nilus non ascendit in arua, si cœlum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim Christianos ad leones.* Hic ad martyria, ad necem, ad carnificinam producebātur. Nonne Ignatius ille martyr Antiochenus in Romano Amphitheatro leonibus ac feris sæuissime discerpendus sub Traiano traditus est? Hic demum Religioni, ac sacris Christianorum ritibus illudebatur. Celebris enim in Mart. Rom. memoria recurrit Genesij martyris, qui cum gentilis Christianorum ritus in theatro derideret, mirabili Dei virtute ad fidem traductus, nobile pro Christo martyrium consummauit, de quo isthęc: *Romæ S. Genesij mart. qui primum sub gentilitate mimus, cum in theatro, spectante Diocletiano Imperatore, mysterijs Christianorum illuderet, a Deo inspiratus, repente conuersus ad fidem, baptizatus est: mox Imperatoris iussu fustibus crudelissime cæsus, deinde in equuleo suspensus, & vngularum diu-*

Theatra Romana olim erant martyrum pro fide decertantiū præcipua arena ac palæstra

Tertull. in apol.c.40.

In Amphitheatro Titi Ignatius a leonibus discerpitur.

Genesij ex mimo in Christianum, & martyrem repentina metamorphosis, Mart.Rom die *25.Aug.*

diutissima laceratione vexatus, lampadibus etiam inflammatus, cum in Christi fide persisteret, dicens: Non est Rex præter Christum, pro quo si millies occidar, ipsum mihi de ore, ipsum mihi de corde auferre non poteritis; martyrij palmam capitis obtruncatione promeruit. En, vt Romanæ Vrbis theatra martyrum sanguine, ac fidei confessione illustrata sunt!

Populi in Circis aduersus Christianos acclamatio.

13 Certe quod gentiles olim in Circis, vt iam diximus, aduersus Christianos acclamare consueuerint, ex ipsis martyrum actibus compertum fit, quod Romæ præsertim obtigisse, & inde sæuissimam Diocletiani persecutionem fuisse auspicatam, acta S. Sabini martyris Spoletini edocent, quæ a Baronio veluti sincera, ac fide dignissima in suis Annalibus recensentur, quorum hæc sunt verba: *Cum Maximianus Herculeus Romæ esset, & decimoquinto Kalend. Maias in Circo Maximo spectaret Circenses ludos; Sexto misso Veneto vincente, acclamatum est in Circo: Christiani tollantur, dictum est duodecies. Iteratumque: Auguste, Christiani non sint, clamatum decies. Ex quo factum est, vt Eugenius Hermogianus præfectus retulerit in Senatu de persecutione in Christianos decernenda.* Vbi isthæc ad rem nostram Baronius subdit: *Solitum quippe populum theatralibus acclamationibus ab Imperatoribus, quæ vellet, efflagitare, qui ipsorum vitas percurrit, satis intelligit. Rursum vero ijsdem in locis peti à gentilibus solere Christianorum necem, quæ dicta à nobis sunt superius, ex Tertulliano, & Cypriano, aperte declarant.* In theatris igitur persecutionum, ac martyriorum præludia agebantur.

Hinc Diocletiani persecutio auspicata.

Baron. t. 2. an. 301. n. 18.

Baron. t. 2. an. 301.

Gentiles theatralibus acclamationib⁹ necem Christianorum petebant.

Ignatius Amphitheatrum cũ bestijs pugnaturus ingreditur.

14 Sed quæso, amice lector, Ignatium ex Antiochia a Traiano Imp. qui tunc temporis in Oriente cum exercitu agebat, transmissum, Romam introeuntem, immo potius in theatrum cum bestijs concertandi gratia prodeuntem intueamur: *Venit Romam, & sistitur ante præfectum Vrbis,* ait Metaphrastes, *is cum Theophorum vidisset Ignatium, & litteras accepisset Imperatoris: dies autem aduenisset opportunus, quando erat dies festus, & celebris Romanorum, ducit eum in medium theatrum, sicut iubebat improbum edictum Imperatoris. Cum ergo vniuersa ciuitas sederet in theatro, cum ardenti spiritu, & oculis iam spectaculum amantibus; vtpote quod iam fama vbique annunciasset, Syriæ Episcopum cum feris esse pugnaturum.* Sed hic Ignatium, amice lector, quoniam ad spectaculum euocamur, in theatrali arena imperterrito animo consistentem, & iam iam cum bestijs congressurum, quæ pro Christianorum fide in omnium auribus alta voce insonuerit, audiamus: *Conuersus ille ad populum* (vt Metaphrastes ait) *quodam generoso, ac inflexibili animo, vt qui gloriaretur, & sibi placeret propter eam, quæ pro Christo suscipi cernebatur, ignominiam: Viri, inquit, Romani, & præsentes huius certationis spectatores, non hæc mihi fiunt, vt luam pœnas alicuius maleficij* (maleficos enim, quod sæpe diximus, gentiles dicebant esse Christianos, atque vt maleficos esse damnandos, aut sceleratæ alicuius actionis adiutores) *sed vt Deum assequar, cuius quidem teneor desiderio, & quem cupio insatiabiliter: Iam enim frumentum, & molar per dentes bestiarum, vt fiam eius purus panis. Hæc dixit, & immissi leones eum statim lacerauerunt, & deuorauerunt.* En spectaculum Deo dignum.

Metaph. apud Sur. 1. Febr. & apud Bar. t. 2. an. 110. n. 2.

Verba Ignatij ad Romanos sui martyrij spectatores.

15 Sed subsiste parumper hic Lector, & qui tanto viro certanti spectator adfuisti, rationem potissimam ex Chrysostomo addisce, ob quam Ignatius haud in angulo, sed in ipsiusmet Vrbis Romæ amphitheatro indictũ sibi pro Christo certamen subierit. Ea enim extitit, vt eiusdem nimirum constantia, immo singularis in martyrio subeundo voluptas non Vrbi dumtaxat, sed Orbi vniuerso innotesceret, & spectantium animis inconcussam Christianæ fidei veritatem, quæ eiusmodi gaudet portentis, suggereret; sed ipsum audiamus Chrysostomũ pro Ignatio aduersus gentiles isthæc in theatro perorantem: *Vt autem illi, qui Romam incolebant, hæc esse vera re ipsa cognoscerent, permisit Deus eum sanctum virum illic morte affici. Quod autem hæc sit causa, ex genere ipsius mortis conabor ostendere: neque, vt extra muros in barathro, aut in carcere, aut in angulo aliquo occideretur, damnatus est, sed in medio theatro, vniuersa ciuitate seorsum considente ac spectante, bestijs in ipsum immissis, & concitatis, martyrium pertulit: vt sub omnium oculis aduersus diabolum trophæum erigeret, cunctosque suorum certaminum imitatores efficeret: cum non modo fortiter, sed etiam* cum

Martyr adeo nobilis Romæ in publico Orbis theatro ad exemplum Numine annuente passus est.

Chrys. ser. de S. Ignat. c. 5. in fin.

cum lætitia mortem oppeteret, ferasque cum omni voluptate spectaret, non quasi raperetur è vita, sed tanquam ad vitam meliorem, ac præstantiorem vocaretur. Vnde hoc fit perspicuum? Ex verbis, quæ moriturus loquebatur. Cum enim id genus supplicij sibi esse subeundum intellexisset: Ego, inquit, feras illas adiuuarem. Hæc Chrysostomus, dum decertantem cum bestijs, immo de bestijs triumphantem iam in Romano Amphitheatro Ignatium toti terrarum orbi spectandum, omniumque gentium plausu, ac gratulatione post triumphi palmam excipiendum exhibuit.

ia Rom. erij thea. Christia m cædi nsignita.

16 Sed & beatorum martyrum cædibus aliarum quoque vrbium theatra passim insignita fuisse quis nesciat? De Polycarpo enim Episcopo præ cæteris in Rom. Martyrologio legitur, quod *Smyrnæ sub Marco Antonino, & Lucio Aurelio Commodo, sedente Proconsule, & vniuerso populo in Amphitheatro aduersus eum personante, igne traditus est, & cum ab eo minime læderetur, gladio confossus, martyrij coronam accepit.*

. Rom. ar. carpus rnæ in hithea. martyriū lit.

17 Quod insuper martyres in Amphitheatris pro Christo iugulandi, illic antea circumduci solerent, Christiani nominis titulo, ob quod potissimum plectebantur, notati, ex epist. Eccles. Lugdunen. constat, quam Eusebius recitat his plane verbis: *Cum vndique per Amphitheatrum circumduceretur Attalus martyr, tabula, in qua Latinis litteris hæc erat inscriptio, præcedente: Hic est Attalus Christianus, &c.* Cuius rei, vt ait Baronius, sunt alia in actis martyrum exempla. Præcedere autem consueuit eiusmodi titulus, vt Suetonius in Caio monstrat his verbis: *Manibus abscissis, atque ante pectus è collo pendentibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur, &c.*

ristiani tandi per tra cum o Christatis eir. ducebā.

.l.5.c.1.

in Caio

18 Quis autem, vt ad profana interim redeamus, antiquarum rerum notitia præditus, inter Vrbis monimenta, Romanorum theatrorum gloria non probe meminerit? quis inter præcipua Amphitheatrum illud non recolat, cuius structura, ac operis magnificentia vix adhuc inter ruinas sine admiratione suspicitur? de quo isthæc Martialis:

phithea. Titi Ve ani.

.l.1.ep.2

Hic vbi cõspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant,

A Tito autem Imperatore magnis illud impensis exædificatum est, vt Cassiodorus affirmat his verbis: *Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuso flumine excogitauit ædificium fieri.* Non id autem ita intelligendum est, vt primus hic Amphitheatrum construxerit: Cornelius enim Tacitus a Marliano citatus ait, *C. Cæsarem Amphitheatri molem in campo Martio extruxisse: quam ab illo destinatam Augustus, vt auctor est Suetonius, Mausoleum ædificaturus, mox destruxit. Quin etiam, vt idem Suetonius in eiusdem Cæsaris vita commemorat, Amphitheatrum, priusquam a Tito, ab eodem Statilio vnum excitatum esse: alterum deinde a Tiberio inchoatum, sed non perfectum. Extant vsque adhuc Statilij Tauri Amphitheatri reliquiæ, quod Statilius posuit Augusto ciues Romanos hortante, vt pro viribus quisque conaretur Vrbem exornare.* hæc Marlianus.

Ante Titum C. Cæsar, & alij amphitheatra extruxere.

Marlian. in Vrbis Typogr. l.4. c.1.

19 Quis præterea Marcelli Theatrum non suspicit? quod sub nomine nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit: eius pars vetustate, igneque corrupta, inter Tarpeiam rupem ac Tyberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca LXXX. millia, vt Marlianus affirmat. Quis Theatrum Pompeij non recolat? & quidem quod ad celebre hoc theatrum attinet, Corn. Tacitus hæc inquit: *Cn. quoque Pompeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri posuisset sedem: nam antea subitarijs gradibus scena in tempus structa, sed consultum parsimoniæ, quod perpetua theatri sedes locata sit potius, quam immenso sumptu per singulos annos consurgeret, ac strueretur.* In hunc sensum Ausonij sunt hæc carmina.

Theatrum Marcelli.

Marl. l.3. c.14

Theatrum Pompeij.

Subitaria ad tempus theatra prius struebantur: deinde perpetua ac permansura.

Ædilis olim scenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole saxea.
Murena sic & Gallius (nota loquor)
Postquam potentes, nec verentes sumptum
Nomen perenne crediderunt, si semel
Constructa moles saxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata creuit hæc theatri immanitas,
Pompeius hanc, & Balbus, & Cæsar dedit,
Octauianus concertantes sumptibus.

Porro Theatrum hoc Caligulam absoluisse, cum fortuito incendio consumptum se istud extructurū pollicitus esset Tiberius, scribit Suetonius. Nero autem in vnum diem hoc operuit auro,

Caligula Theatrum Pompeij absoluit.

Nero auro operuit.

quod Tyridati Regi Armeniæ ostenderet, vt Plinius est auctor. Capiebat autem, eodem Plinio teste, loca XL. millia. Ambo autem hæc theatra, quæ a nobis hactenus memorata sunt, præ cæteris inter antiqua monimenta caput in Vrbe erexere, ac, quæ adhuc supersunt, vestigia intuentibus eorumdem gloriam inculcant.

Theatra in Vrbe innumeris martyrum triumphis celebriora reddita.

20 Sed hic, amice Lector, theatrorum mentionem haud concito gradu pertranseamus, quippe quæ tot martyrum triumphis, tot martyriorum palmis apprime nobilitata sunt, vt frequens, Baronio teste, in martyrum actis horum locorum mentio recurrat, sed ipsum hic præstat audire Baronium: *Frequentissime est*, inquit, *inuenire in actis SS. Martyrum, eosdem in Theatro, spectante populo, esse cruciatos. Inter alias editiones ad spectantium voluptatem comparatas exhiberi consueuerunt exquisitæ miserorum damnatorum carnificinæ, quas illi (non dicam homines adeo ab humanitate remotos, sed feras bestias) auide spectare consueuerunt. Et, vt omittam, quæ in eo genere Suetonius, & alij testata reliquerunt, locum vnum Philonis in lib. in Flaccum hic recitare contentus ero, sic enim ait: Ante flagellabantur in medio theatro, igne, ferroque torquebantur, spectaculis distributis in hunc modum. Mane vsque ad horam tertiam, quartamque Iudæi flagellabantur, rotis alligabantur, damnabantur, per mediam orchestram ducebantur ad supplicium: deinde post tam præclara exempla edita inducebantur saltatores, tibicines, aliaque ludicra scenicorum certaminum, &c. Hæc Philo, qui de hisce spectaculis tunc Alexandriæ à Flacco Præfecto exhibitis, pluribus agit. Est & Epigramma Martialis lib. 1. de pœna Laureoli, quo monstrat Domitianum in theatro tragicos casus acerbos in miserorum corpora repræsentasse. Sed hæc quidem omnia contra antiqua iura Romanorum, quibus vetita erant damnatorum cruciamenta in theatris, cum ludi agerentur, exhiberi. Quanta autem totius Vrbis clade huiusmodi facinus semel præsumptum fuerit, ac vix tandem expiatum, consule quæ scribit Liuius lib. 2. decad. 1. cum agit de seruo sub furca in medio Circi cæso.* Hæc Baronius de funestis miserorum cladibus, ac spectaculis in Theatro exhiberi consuetis: quæ quidem acerbissima pœnarum genera Christianos præsertim expertos fuisse, haud vlli ambigendum est: tam male enim apud gentiles ipsummet Christianitatis nomen olebat, vt huiusmodi nomine prænotatos certatim impeterent: gentiles quippe, Tertulliano teste, cunctas totius orbis, & Vrbis calamitates Christianis perperam impingebant: *Quos*, inquit, *existimant omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi causam.* Quapropter vbi Christianum quempiam deprehendissent, dijudicantes ex nomine causam, scelerum omnium reum pronunciabant: *Christianum hominem*, inquit Tertullianus, *omnium scelerum reum, Deorum, morum, legum, naturæ totius inimicum existimas.* Sola enim nominis confessio expressa cunctorum criminum nota apud gentiles, vt Iustinus martyr testis est, habebatur: *Nomen Christianum*, inquit ille, *sufficiebat, vt reos constitueret.* Haud vllus vero discussioni criminum locus erat, vbi Christiani nominis confessio præuenisset: *Solum id expectatur*, Tertullianus inquit, *quod odio necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis; sufficiebat enim, vt quis se confiteretur Christianum ad hoc vt acerbissimo supplicio afficeretur.* Quam immensam igitur Christianorum cladem in ipsis Vrbis Romæ theatris, vbi gentilium crudelitas redundabat, contigisse putandum est.

Baron. in not. ad Mar. Rom. die 16. Sept.

Ferina populi olim in spectaculis crudelitas.

Tragœdiæ à Domitiano aliquando editæ, quæ essent?

Antiqua Roman. iura dā. natorum supplicia in spectaculis exhiberi vetabāt.

Sed hæc in Christianis præsertim cruciādis violabantur assiduo.

Tertull. in Apol c. 2.

Quam male nomen Christianum apud ethnicos oleret?

Solo nomine Christiani omnium criminū rei habebantur, dānabanturque.

In Theatris Christiani crebro ad bestias damnabantur.

21 Porro quod in theatris, vbi spectacula populo exhibebantur, Christiani frequenter ad bestias damnarentur, ipsa Beatorum Mart. acta legentibus fidem faciunt, & præcipue Ignatij Antiocheni mart. qui, ipso spectante Traiano, Romæ leonibus obiectus, ad martyrij palmam euolauit, vt in Martyrologio Romano nobile eiusdem martyrium his plane verbis recolitur: *Romæ sancti Ignatij Episcopi, & martyris, qui tertius post beatum Petrum Apostolum Antiochenam rexit Ecclesiam; atque in persecutione Traiani damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur, vbi, præsente Traiano, circumsedente Senatu immanissimis pœnarum supplicijs primo affectus, leonibus dehinc obijcitur, quorum dentibus præfocatus, hostia Christi efficitur.* Cur autem Christiani sæpissime huiusmodi supplicio addicerentur, si causam quis nosse cupit, Baronium consulat, qui isthæc in suis ad Martyrolog. notis edisserit: *Quod Christianos frequenter reperias damnatos ad bestias,* id

Mart. Rom. die 1. Febr.

Cur Christiani ad bestias potissimum damnarētur?

Baron. in not. die 1. Febr.

id ea de causa contigisse putamus, quod eiusmodi supplicium vilioribus in primis personis à legibus irrogabatur, vt l. 3. ff. ad leg. Corn. de Sicar. Cumque Christiani apud gentiles talis essent æstimationis (vt habes pluribus apud Tertullianum in Apolog.) idcirco frequens erat illa aduersus eos vulgi conclamatio: Christiani ad leonem. Id ipse in Apol. vel sic: Christiani ad bestias. Ita idem in exhortat. ad Castitat. Nec quis putet aduersus vulgares personas tantummodo sic à gentilibus conclamatum, sed & aduersus Episcopos. Vnde & Cyprianus in epist. 35. ad Cornelium Papam hæc de se ipso: Toties ad leonem petitus in Circo. Et paulopost idem: Clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo, &c. Eadem de eodem Cypriano Pontius Diac. in vita ipsius: vt scias ea verba Cypriani in dicta epist. non ad Cornelium, vel alium esse referenda, sed ad ipsum, ab eo de se ipso dicta: sunt de his alia innumera fere exempla. Hæc de funestis Christianorum cædibus, populo in theatris ad spectaculum exhibitis luculenter Baronius expressit.

, Cyprianus ebro clamo populi peti us ad bestias

22 Verum hic interim haud silentio prætereundum nobis visum est, quod etsi Christiani ad carnificinam in theatris frequenter damnarentur, tamen ad ludum in eisdem Theatris, & quidem non gentilium commiseratione, sed ipsorummet Christianorum erubescentia, damnati nullatenus leguntur: quippe malebant duriori seruitio, ac labori in effodiendis metallis addici, quam impuris scenicorum ludorum turpitudininibus destinatos pollui; de qua re isthæc ad rem Baronius: *Illa tantum pœna immunes Christiani fuisse videntur, quæ dicebatur ad ludum, de qua Vlpianus, l. aut damnum §. qui ad ludum, ff. de pœnis: & Paulus l. 5. sent. tit. 7. & l. 2. de abolit. Cod. Theodos. Id enim accidisse arbitror, non humanitate gentilium, sed potius verecundia Christianorum, vt qui mallent duriora quæque supplicia perpeti, quam inter gladiatores, ferarum venatores, comœdos, & tragœdos, pyrrhicharios, & saltatores in theatro connumerari, nec ea agere, quæ vel spectare tantum Christianis erant interdicta, vt Cyprianus de spectac. Cum alioqui sicut fœminas ad lenones, ita viros ad ludum esse damnatos appareat ex Clemente Const. lib. 5. c. 1. vbi hæc verba: Si quis Christianus propter nomen Christi, & charitatem erga Deum, ac fidem ab impijs ad ludos, aut ad bestias, aut ad metallum fuerit damnatus, &c. Vetuit postmodum Valentinianus Imp. vllum Christianorum ob quoduis facinorosum delictum ad ludum damnari, l. 8. de pœn. Cod. Theod.* Et hæc ex Baronio, vel obiter in studiosi lectoris gratiam hic, vbi de Theatris, ac theatralibus spectaculis mentio incidit, enarrasse sufficiat: sed iam ad nostra, vnde digressa est, oratio reuertatur. Vt hic autem de Circis, & de Circo præsertim Maximo, de Circo Agonali, de Obeliscis ibidem olim existentibus, de Thermis, ac palatijs taceamus, quæ si quis nosse cupit, Romanarum antiquitatum scriptores consulat.

æuis per. ... i tormen- quam in ... dis ad ob- na damna- Christiani m malebāc

...ron. in not. e 16. Febr.

Valentinian⁹ Imp Christianum cuiusuis criminis reū ad ludum dānari vetuit.

Marlian. de Romæ typogr. l. 3. c. 17.

23 Haud tamen silentio obuoluendum, vel obiter hic est, quod Circi, & ipsa Vrbis Theatra, quorum mentio recurrit, Christianarum quoque virginum præsentia frequenter illustrari meruerunt: ibi enim cum primum a gentilibus prostituendum earumdem pudorem verbis illis acclamatum esset: *Christiani ad leones, virgines ad lenones*, sub eorumdem fornicibus ad pudoris contumeliam publica inter scorta prostituebantur; quod & ipsemet Tertullianus in suo Apologetico gentilibus his verbis objicit: *Proxime ad lenonem damnari Christianam, potius quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiæ apud nos acriorem omni pœna, & omni morte reputari.* Sed & D. Ambrosius pro Antiochena virgine ad pudoris illibati decus huic pœnæ addicta eleganter in lib. de Virginibus hunc in modum perorauit: *Producitur puella duplex professura certamen, & castitatis, & religionis: sed vbi viderunt constantiam professionis, metu pudoris paratam ad cruciatus, erubescentem ad aspectus, excogitare cœperunt, quemadmodum specie castitatis, religionem tollerent; vt cum id abstulissent, quod erat amplius, id eriperent, quod reliquerant. Aut sacrificare virginem, aut lupanari prostitui iubent. Quomodo Deos suos colunt, qui sic vindicant: aut quomodo viuunt, qui ita iudicant?* Sed Deo Christi columbas custodiente, ac earumdem pudicitiam è Cælo vindicante, illibatæ prorsus eædem è cœno emerserunt. Ipsimet quippe leones, Angeli ipsi ad tuendum sponsarum Christi pudorem præsto fuere, vt pluribus quidem exemplis ex Baronio comprobatur.

In Circis, ac Theatris Romanis Virginum Christianarum pudorem prostitui gentiles iubēt

Tertullian.

Ambr. l. 2. de virg.

Sed illæ, vt plurimum diuinitus intactæ præseruantur.

Cer-

Baron. to. 3. an. 309. S. Agnes in circo Agonali prostituta.

Certe ex sacris martyrum actis B. Agnetem ob Christianæ fidei testimonium, & in ipsius Christi contumeliam in Agonali Vrbis Circo inter cætera turpissima scorta prostitutam fuisse constat. *Sed virgo*, vt Ambrosius ait, *prostitui potest, adulterari non potest*. Virgo ab impuritatis cœno, ex ipso turpitudinis loco, Angelo protegente, purior exijt, quam intrauit; vt enim canit Ecclesia: *Ingressa Agnes turpitudinis locum, Angelum Domini præparatum inuenit*.

Ambr. lib. 2. de virg.

Duplex spectaculorum ac certaminũ in Theatris genus.

24 Duplex igitur in Theatris spectaculorum genus, ac certamen exhibebatur, martyrum videlicet, & virginum, dum hi leonibus, lenonibus illæ passim exponerentur. Et locus quidem beatæ Agnetis præsentia illustratus in ipso Agonali Circo ad hanc vsque diem summa fidelium veneratione colitur, vt Baronius in suis ad Martyrol. notis luculenter his plane verbis edisserit: *Extat non tantum eius insignis Basilica via Nomentana, sed & ille locus, vbi est producta, vt eius virginitas violaretur, sacrosanctus habetur, fornices ipsi nimirum Circi Agonalis*. Et paulo infra de gentilium sacras virgines sub theatrorum fornicibus, vbi concursus habebantur, prostituentium more hæc subdit: *Sat constat*, inquit, *auctoritate S. Hieronymi in Isaiam cap. 2. (vt prætermittam gentilium poëtarum testimonia) in fornicibus spectaculorum manere consueuisse publica scorta, & alias publicæ libidinis illecebras, donec sub Constantino Imp. Christi Euangelio coruscante, & infidelitas vniuersarum gentium, & turpitudo deleta est. hæc Hieronymus. Loquens de his turpissimis locis Cyprianus, lib. de spectac. hæc ait: Si rursus perrogem, quo ad illud spectaculum itinere peruenerit, confitebitur per lupanarium, per prostitutarum nuda corpora, per publicam libidinem, per dedecus publicum, per vulgarem lasciuiam, per communem omnium contumeliam. Hæc Cyprianus, & alia plura de fornicibus Theatrorum. Et in eam sententiam Vibius apud Senecam in controuers. 2. lib. 2. Redoles, inquit, adhuc fuliginem fornicis. Ex eadem controuersia, quam infelix, & miseranda esset conditio virginis à lenone prostitutæ, pluribus demonstratur. Misera includebatur cellula, in cuius fronte titulus superpositus nomen virginis prostitutæ, & pretium constitutum indicabat: moxque fiebat concursus libidinosorum ad meretricem nouam. Hæc omnia habes apud Senecam in citato nuper loco lib. 2. contr. 2. Ex his omnibus disce virtutem Christi, qui in tali discrimine positas virgines nouit sæpissime liberare: testantur hæc ipsa acta Martyrum, adstipulaturque S. Basilius, dum ait: Dum ferueret persecutionis immanitas, electæ virgines propter Sponsi fidem ad illudendum impijs hominibus traditæ, corporibus inuiolatæ durarunt, eo scilicet, cuius gratia id perferebant, impiorum conatus in earum carne irritos arguente, & integra earum corpora non sine prodigio, & virtute custodiente, &c. hæc Basilius lib. de vera virginitate*. Quæ ex Baronio in studiosi lectoris gratiam, veluti perenne Christi virginum monimentum ipsis profanis theatrorum fornicibus insculpere voluimus. Sed ad cætera, quæ admirationem ingerunt, perscrutanda progrediamur.

Bar. in notis die 21. Ian.

Cypr. lib. de spectac.

Senec. lib. 2. controu.

Miserrima virginum à lenonibus prostitutarum conditio?

Mirifica Christi eas illibatas seruantis virtus.

Tres operum structuræ in Vrbe admiratione dignæ.

25 Fuere præterea admiratione dignissima, Viæ videlicet, Aquæductus, Cloacæ, de quibus Dionysius, qui sub Augusto Romæ fuit, & viginti circiter annos ibidem vixit, isthæc enarrat: *Ego sane*, inquit, *in tribus magnificentissimis operibus Romæ, & è quibus maxime apparent illius Imperij opes, pono aquæductus, viarum munitiones, cloacarum structuras; neque id solum ad vtilitatem eiusmodi operum respiciens, sed etiam ad impendij, sumptuumque modum*. Viarum celeberrimæ sunt Appia, Flaminia, Aurelia, Latina, Ostiẽsis, Prænestina, ac Labicana, & cæteræ, quarum passim in sanctorum actis mentio reperitur, & de quibus sermo a nobis frequenter habebitur. De his autem Strabo illud scribit: *Strauerunt & vias excisis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere possint, & suscipere nauium opera*. hæc Strabo de Romanorum vijs, ad quarum deinde ornatum monumenta & sepulchra ad latus vtrumque passim prætexebantur, vt in nostro hoc Opere lectori patebit.

Dion. l. 3.

Viæ Vrbis celebriores.

Strabo.

Cloacæ Vrbis inter admiranda merito recensentur.

26 Verum quantum Vrbi splendorem cloacæ ipsæ conferrent, quæ alioqui, cum sordibus scateant, fœtorem redolent, & ciuitates aspectu deturpant, ex Cassiodoro deprehendi potest, qui hæc habet: *Splendidæ Romanæ ciuitatis cloacæ tantum visentibus conferunt stuporem, vt aliarum ciuitatum possint miracula supe-*

Cassiod. variar. l. 3. ep. 30.

superare. Videas illic fluuios quasi montibus cõcauis clausos per ingentia stagna decurrere: videas structis nauibus per aquas rapidas, non minima solicitudine nauigari, nec præcipitato torrenti marina possint naufragia sustinere. Et infra: *Hinc ò Roma singularis, quanta in te sit, potest colligi magnitudo, quæ enim vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire.* hæc ille, quæ merito quidem hoc loco meminisse libuit, cum frequens in sanctorum martyrum actis cloacarum mentio occurrat, vt videre est in Mart. Rom. die 26. Aug. vbi Baronius in suis isthæc notis; *Quales fuerint Romæ cloacæ, consule in primis, quæ admiratione digna scribit Plinius lib. 36. cap. 15. consule & Cassiod. qui de his mira scribit ad Argolicum Vrbis Præfectum, dum ait; Videas illic, &c.* Et statim subiungit Baronius; *Reliquit exemplum de nauigatione cloacarũ M. Agrippa, qui cum eas expurgasset, per easdem subuectus est in Tyberim, vt auctor est Dio Cassius lib. 49. prope finem. Hæc de Vrbis cloacis, sepulchris SS. Martyrum, quorum sæpe corpora in eas proiecta reperiuntur; vt etiam factum constat de corpore S. Sebastiani clarissimi martyris, quod, vt eius acta testantur, in cloacam Maximam proiectum fuit.* Huc vsque de cloacarum splendore Baronius, quæ cum Vrbi & Orbi præ sui magnitudine, ac vastitate ab antiquis temporibus, vel lutum excipiendo, admirationi essent, sanctorum deinde martyrum corporibus passim illustratæ, tanquam auro, pretiosisque lapillis locupletatæ, venerationi insuper esse cœperunt.

[margin: . Mart. 6. Aug.] [margin: grippa cloacas gat in Ty m.] [margin: bastiani us in cam ma m pro m.]

27 Quis insuper præter subterraneos cloacarum riuos, quibus Vrbs irrigabatur, innumeras recensere valeat aquarum venas, quæ longo in Vrbem tractu, perfossis montibus, & vallibus complanatis, deductæ eandem irriguam reddidere. Et quidem diu Roma suo contenta Tyberi sine Aquæductibus perstitit, quousque Appius Claudius Censor, qui vias sternere instituit, aquarum quoque thesauris Vrbem locupletauit: *Populus quippe*, vt inquit Lipsius, *ingens numero aquis egebat, non solum ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos.* Porro quam vberes ac perennes aquarum venæ inductæ in Vrbem sint, Strabo memorat: *Flumina*, inquit, *per Vrbem, & cloacas videri fluere, atque vnamquamque domum propemodum habere fistulas, & canales, quibus aquam inducat.* Idem a Plinio probatur his verbis: *Si quis diligentius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque aduenientium extructos arcus, montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur nil magis mirandum fuisse toto orbe terrarum.* Admirandi operis portentum hoc merito quidem Cassiodorus aliquando vehementer obstupuit in aquarum ductibus: *Cum in his*, inquit, *& fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Quot enim illic flumina quasi constructis montibus perducuntur? naturales credas alueos, soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminum tot seculis potuit sustineri.* Huic Frontinus egregie consonat in hac re omni fide dignissimus, dum magnitudinis Romani Imperij id præcipuum esse indicium asserit.

[margin: æductuũ rbe amœ ertas.] [margin: æductib' Roma car] [margin: us de Rom.c.]

Admiranda in Vrbe aquæductuum deriuatio.

28 Porro qui altitudinem, latitudinemque eorumdem Aquæductuum suspicere, & contemplari cupit, Procopium mira de his referentem adeat. Si autem quæras quam longo interuallo hi aquæductus protenderentur, aliquos a quadragesimo milliari perductos fuisse comperies, per valles, per montes, per tot inæqualia supra ac infra terram, quod eleganter Rutilius suis carminibus describere conatus est,

Mira eorumdem altitudo ac latitudo.

Quid loquar aerio pendentes fornice riuos,
Quæ vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuisse in sidera montes,
Tale giganteum Græcia laudat opus.

Certe si quis Claudiani Aquæductus fornices suspiciat, profecto, vt ille olim, exclamabit, *haud maius quidquam excogitari posse humano ingenio, Ad quæ opera patranda nunc totus orbis infirmus futurus videatur.* Loquitur enim ille de Claudij Aquæductu, vt etiam Plinius, dum ait; *Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati a Caio, & peracti a Claudio.*

Aquæductus Claudij. Albert. Leand.

29 Quam vero ingens pecunia impensa in eorumdem constructione fuerit, si Plinio fides adhibenda est, fuerunt septem nostri milliones, & semis. Quot autem numero fuerint hi aquæductus, qui Vrbem irrigabant, ex Procopio XIV. fuisse accepimus, sed Publius Victor au-

Quam immanes in iisdem construendis sumptus facti

Quot in Vrbe aquæductus fuerint?

ꝺo numero ad XX. recenſet. Plinius quædam inſuper de lacubus adiunxit, quos ſeptingentos numero ab Agrippa factos, ſed mille trecentos quanquaginta duos in vniuerſum extitiſſe, ſatis compertum eſt. Porro quam multa circa has aquas impendia fiebant, quarum Curatores ab Auguſto primum inſtitutos cum cæteris miniſtris, ab Agrippa vero & alios multos operi adiunctos nouimus. Claudius itē innumeros plane ſuffecit. Vt igitur hæc mira aquæductuum opera Vrbi iugiter ſeruarentur, perpetuos homines ſexcentos ad aquarum tuitionem Roma habuit. Nec otioſe quidem, amice lector, hic aquęductuum meminiſſe voluimus; quippe in ſacris martyrum actis frequens eorumdem mentio recurrit.

Et quot lacus?

Aquarũ Curatores.

30 Sed ab aquæductibus, ac cloacis ad Vrbis carceres, qui ſuam habent inter cætera Vrbis miracula admirationem, interim digrediamur. Quotus enim quiſque merito antiquum carcerem Tullianum non ſuſpiciat, qui tantæ quondam Vrbi criminoſis ac perditis hominibus coercendis vnus dumtaxat ſufficiebat, vt Iuuenalis affirmat.

Carceres etiā Romæ admirandi.

Carcer Tullianus; eiuſque capacitas.

Felices proauorum atauos, felicia dicas
Sæcula, quæ quondā ſub regibus atq; tribunis
Viderunt vno contentam carcere Romam.

Iuu. ſat. 3.

Cuius autem formæ hic carcer eſſet, a Salluſtio manifeſte deſcribitur: *Eſt locus*, inquit, *in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paulatim deſcendens ad læuam circiter duodecim pedes humi depreſſus: eum muniunt vndique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus iuncta, & inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies*. Hæc Salluſtius de loco Tulliani carceris. De eodem & Varro his verbis: *Carcer à coercendo, quod exire prohibentur. In hoc pars, quæ ſub terra Tullianum appellatur, ideo quod ea addittaſit à Tullio Rege*.

Eiuſdem deſcriptio.

Lib. 4. de Ling. Lat.

31 Porro & Mamertinus quoque carcer recolendus videtur, qui a Tulliano, quem hactenus memorauimus, valde diſtare videtur, ſi Baronio in notis ad Martyr. Rom. adhæreamus: qui item rationem aſſignat, vnde hic carcer denominationem ſortitus ſit. Appellatur autem frequenter in ſacris martyrum actis hic carcer Cuſtodia Mamertini. *Sic*, inquit Baronius, *appellatus reperitur carcer ille, qui nobilitatus vinculis SS. Apoſtolorum Petri, & Pauli, aliorumque ſanctorum martyrum, ad radices Capitolij, ſupra locum, quem hodie forum dicunt, poſitus, ſubterraneos habens deſcenſus: à Chriſtianis ſtatutis diebus religionis ergo inuiſitur, atque in honore habetur*. hæc Baronius, quibus addit: *Ex his videmus Regum, ac Imperatorum temporibus Romæ auctum carcerem, ac nouiter extructum eſſe* (ſcilicet Mamertinum) *contra vero Chriſtianis imperantibus: nam Conſtantino, ac ſucceſſoribus Auguſtis vſque ad Phocam ſummæ laudi datum, quod cum plurima erexerint ædificia, carcerem tamen, vt olim erat, humilem reliquerint, ac debilem, vt auctor eſt Glycas Annal. lib. 4. Carcer itaque Mamertinus ſanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli, aliorumque ſanctorum Martyrum vinculis conſecratus, ex quo deſiere ſuperſtitioſæ gentilitatis Imperatores, deſijt etiam eſſe criminoſorum ergaſtulum, ac mutatus eſt in Eccleſiam. Nam ex quo Chriſtiani homines ſumpſerunt habenas Imperij, non amplius quempiam inuenies detruſum in carcerem Mamertinum, ſed atrocium criminum rei in Tiberinam inſulam conijciebantur*. Hæc de antiquis Romanorum carceribus Vrbis gloriam notis haud obſcuris proteſtantibus ex Baronio in medium proferre voluimus.

Carcer Mamertinus.

Bar. in not. ad mart. die 14. Mart.

Carcer Mamertinus vinculis Petri & Pauli Apoſt. conſecratus in Eccleſiam tranſijt.

32 Huius vero Mamertini Carceris ipſo Capitolino colle longe præſtantioris præconia, quippe qui B. Petri illuſtratus præſentia, toto paſſim orbe coruſcat, Martha Marchina, quam ſupra laudauimus, egregijs carminibus acute perſtrinxit, quæ eidem nunc carceri perpetui inſtar monimenti calamo inſculpimus:

Eiuſdem Carceris præconia à Martha Marchina decantantur.

Tarpeijs vbi tecta latent exciſa cauernis,
Et nigro ſqualent carceris antra ſitu.
Huc orbis rapitur Princeps, quem ferrea nectunt
Vincla, ſed his orbē vincere Petre potes.
Spernite victores Capitolia: clarior iſte
Sub Capitolina rupe triumphus erit.

Martha Marchina.

Nec contenta pia fœmina pijs Carcerem carminibus deuotionis ergo ſalutaſſe, eundem etſi perobſcurum, & ſqualidum, inſigni tamen portento clarum, ac nobilem deſcripſit, cum per beatos Apoſtolos Petrum & Paulum ibi in Mamertini Cuſtodia detentos aqua diuinitus ad Proceſſum, & Martinianum cum alijs quaterdenis militibus ſacro abluendos

Aqua in e[...] per Apoſtol[...] diuinitus [...] turijt hodie viſitur.

dos baptiſmate è rupe dimanauit. Hæc igitur cecinit:

Clauditur in tenebris hominum Piſcator, & inde
Bina quaterdenos retia miſſa trahunt.
Vnda deeſt, Petri virga Tarpeia rupes
Percuſſa, è petris larga fluenta dedit.
Clauigerum Cæli, armigeri de carcere mittunt,
Hic illis clauſas pandit ad aſtra fores.

Sed iam a carceribus, qui ſanctorum martyrum meritis, ac triumphis illuſtres redditi Subterraneæ Romæ faciem magis exornant, quam theatra, & ſuperba olim palatia, nec non tot paſſim conſpicua ſubſtructionum monimenta patentem Romam illuſtrarunt; a cerceribus, inquam, ad locum, vnde digreſſi ſumus, reuertamur.

[Roma marty]rum Carceri[b]us, quam [I]mperatorū [p]alatijs illu[st]rior.

33 Cætera autem, quæ ad Romanæ antiquitatis decorem ſpectare videntur, ne lectoris patientia abutamur, conſulto omittimus, hæc interim pauca in ſtudioſorum gratiam prælibaſſe cupientibus ſatis rati, vt dum varijs diſperſas locis antiquitatis eiuſdem reliquias perſcrutando luſtrabimus, ex ipſiſmet, quæ ſuperſunt, ruinis antiquam Vrbis faciem meminiſſe quis poſſit, & cum tot rerum mirabilium, ac memorandarum monimenta penitus deſijſſe conſpicit, haud mirari deſinat Vrbis Romanæ gloriam, quę, vbi Apoſtolica beatiſſimi Petri ſedes Dei conſilio conſtituta eſt, totius orbis iure merito ſibi principatum vindicat, quin imo ipſis gentium ruinis adaucta, longe maiora obtinuiſſe promeruit, dum colla Chriſti iugo ſubdidit, quam cum omnium gentium domina, omnium gentium ſeruiret erroribus. Quod ſane noſtræ potiſſimum Vrbi præcipui inter cæteros Apoſtoli Petrus & Paulus contulere, qui & ſacro eandem cruore purpuream reddiderunt, & innumerabilium martyrum, qui hic viriliter ad ſanguinem vſque decertarunt, in prælio duces extitere. Sed demum, ſi libet, iiſdem verbis Apoſtolicam compellemus Vrbem, quibus eam Leo ſanctiſſimus obteſtatur: *Iſti ſunt*, inquit, *patres tui, verique paſtores, qui te regnis cæleſtibus inſerendam, multo melius, multoque felicius condiderunt, quam illi, quorum ſtudio prima mœnium tuorum fundamenta locata ſunt, ex quibus qui tibi nomen dedit, fraterna te cæde fædauit. Iſti ſunt, qui te ad hanc gloriam prouexerunt, vt gens ſancta, populus electus, Ciuitas ſacerdotalis, & regia, per ſacram beati Petri ſedem caput Orbis effecta, latius præſideres religione diuina, quam dominatione terrena: quamuis enim multis aucta victorijs, ius Imperij tui terra marique protuleris, minus tamen eſt, quod tibi bellicus labor ſubdidit, quam quod pax Chriſtiana ſubiecit.*

[...]r de anti[...]is Romæ [m]onimentis [...]endum hic [...]eris ?

[A]poſtrophe [Le]onis Papæ [ad V]rbem Ro[m]am ſuper [A]poſtolis Pe[tr]o & Paulo [co]mpellantis.

[Leo] ſer. 1 de [N]at. SS. Ap. [Pe]t. & Paul.

34 Romanæ igitur Vrbi Apoſtoli, dum Chriſti Euangelio & ſignis coruſcant, dum minis cedere neſciunt, dum gladio ac neci viriliter ſuccumbunt, ipſo triumphali ſanguine purpurati gloriam immortalem peperere, ob quorum diuinos plane triumphos, procul abiectis, quæ gentilitiæ ſuperſtitionis erant, trophæis, totius terrarum orbis principatum, venerationemque ſortita, iugi populorum omnium admiratione ſuſpicitur, vt diſertis fatetur verbis Chryſoſtomus: *Admiror*, inquit, *Vrbem Romam, non propter copiam auri, neque propter rem aliam, ſed propter columnas illas Eccleſiæ, quibus veluti coronis duabus ornatur Vrbs illa, quibus veluti duobus oculis toto Orbe reſplendet.* Verum quo religionis cultu præcipua Cœmeteriorum Vrbis, & Eccleſiarum loca, in quibus pretioſa martyrum pignora condita ſeruantur, populis è toto terrarum orbe huc aduenientibus frequentarentur, expreſſe Hieronymus meminit: *Nec vſquam*, inquit, *alibi terrarum tanto ſtudio, & frequentia ad Eccleſias, & ad martyrum ſepulchra, vt in vna Roma concurritur.* Certe Prudentius olim populos, idololatriæ depoſitis iam ſuperſtitionibus, & cultum inanium deorum abiurato, cateruatim ad Vaticanum Petri tumulum confluere, & pari honore Saluatoris Baſilicam in Laterano colere ac frequentare conſueuiſſe affirmat, dum iſthæc in ſuis carminibus ad rem noſtram cecinit:

Roma binis Apoſtolorum Principibus admiranda, ac immortalis effecta.

Chryſ. hom. 32. in ep. ad Hebr.

Hier. præf. in lib. 3. ad Gal.

Poſthinc ad populum conuerte oculos, quota pars eſt
Quæ Iouis infectā ſanie non deſpicit arā?
Omnis qui celſa ſcandit cœnacula vulgus,
Quiſq; terit ſilicem varijs diſcurſibus atrā
Et quem panis alit gradibus diſperſus ab altis,
Aut Vaticanum tumulum ſub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obſes:

Prudent. lib. 1 cont. Symm.

Cæti-

Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes
Vnde sacrũ referat regali chrismate signũ.
Et de his hactenus, interim vero ad sacra perscrutanda Subterraneæ Romæ Cœmeteria, cuius, vt Psalmista ait, *omnis gloria filiæ regis ab intus est*, etsi lento, deuoto tamen pede accedamus.

Psal 44.

CAP. II.

De martyrum extra Vrbem Cœmeterijs, quæ præcipuis notantur ac innotescunt vijs.

Vrbs vrbium Roma & integræ in ea ciuitates collocatæ.

1 ACTENVS antiquam Vrbis faciem consulto quidem lectori ob oculos proposuimus, vt amplissimum Subterraneæ Romæ ambitum, cuius imaginem iam descripturi sumus, haud miretur, cum quis hæc nostra peruoluerit, verum illam Athenæi, quem supra citauimus, de Vrbe Romana differentis sententiam probe teneat: *Romam nimirum idcirco Vrbem vrbium dictam fuisse, quia videre est*, inquit ille, *integras in ea ciuitates collocatas*. Ita plane de Subterranea Roma nobis pronuntiandum est, integras videlicet ciuitates, ac immensa propemodum spatia, sub inferiori Vrbis vnius ambitu contineri: quot enim ibi Cœmeteria adnumerantur, tot idem fere vrbes iure merito recensere quis valeat. Vt enim ijsdem interim verbis vtamur, quibus Romæ laudes scriptorum alter perstrinxit: *Omnia loca citra Vrbem habitata, sine mœnibus fuere, in quæ si quis intuens magnitudinem Vrbis Romanæ exquirere velit, frustra hærebit, vbi desinat Vrbs, vbi incipiat*. Porro hæc ipsa de immani Cœmeteriorum latentium sinu, & circuitu subintelligi, ac explicari commode queunt, qui tam longe, lateque protenditur, vt ipsamet Vrbs (Baronio teste) obstupuerit, cum in suis aliquando suburbijs abditas se nouit habere ciuitates. Vt enim ex perantiquis Ecclesiasticis Vrbis eiusdem tabulis constat, in Romana potissimum Vrbe, Cœmeteria eiuscemodi varijs distincta, & prænotata nominibus, sexaginta quondam adnumerabantur, quæ tum a Romanis Pontificibus, tum ab alijs religiosissimis sexus vtriusque hominibus pro varia temporum ratione constructa, primæui adhuc nominis deriuationem retinent, vt Baronius, Panuinus, alijque peritissimi rerum Ecclesiasticarum Scriptores eadem recensentes affirmant. Sunt autem Cœmeteria hæc amplissima, multis ac varijs vijs, semitis, viculis, meatibus, cubiculis, angiportibus, ac foris distincta, in quibus olim Christiani, excauatis hinc inde, vt dictum est, loculis in ipsis cryptarum lateribus fornices sustinentibus, non modo beatorum martyrum, suorumque corpora religiose humare, sed & cum acrius persecutorum rabies recrudesceret, latebras quærere, sacrosque in eisdem, vt præmisimus, conuentus agere consueuerant.

Athen. l. 1.

Integræ item sub Roma ciuitates continentur.

Ipsamet Roma plures in suis visceribus abditas ciuitates se habere obstupuit.

Sexaginta Cœmeteria in Vrbe quondam extitere.

Baron. t. 2. an. 226. Pan. de Cœm. c. 12. Anast. in Fab. Pap. gestis.

Eaque ampla ac multiplicibus distincta vijs.

2 Et quidem, vt Iudæi quondam sub Hadriano Imp. cum iterum Hierosolymã inhabitare cœpissent, & crebro interim tumultuantes, dum armorum vi a militibus Romani exercitus impeterentur, sibi subterfugia disponerent, vt Dio refert, subterraneas cauernas construxere, in quas tuto recepti, cum instaret necessitas, colligerentur, & cum Romanorum armis resistere non valerent, fugæ sibi ac latebris consulerent, id pariter Christiani præstitere, vt infra videbimus. Sed isthæc ex Dione audiamus: *Postquam vero longius Hadrianus abfuit, palam in arma vertuntur, quamquam aperta acie cum Romanis congredi non, & sint: auxilia autem sumebant, muro & cauernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, vt quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus, inuicem quoque subter terram clanculum commeare: specus & subterraneas vias, superne quibusdam in locis hiantes ad ventos & lucem excipiendam, perforauerunt*. His verbis Dio subterraneam, vt vides, Hierosolymam elegãter describit, & quodammodo legentium ob oculos ponit. At ijsdem plane verbis Subterraneæ Romæ faciem calamo delineatam, & latum ac

Hebræi cauernas subterraneas sibi subterfugia Hierosolymis extruxere.

Dio in Had.

ac latentem sacrorum Cœmeteriorum ambitum apte circumscriptum fuisse Baronius his quidem verbis testatur: *Hæc quæ scribit Dio de Iudæorum subter terram vijs fabricatis, illam ipsam plane speciem repræsentant, quæ etiam Romæ fuerunt à Christianis in arenarijs cryptis constructa Cœmeteria; quorum vsus non modo inseruiebat humandis defunctorum corporibus, ex quo & nomen est inditum, sed & persecutionis tempore ad latebras Christianorum. Mirabile dictu, vidimus, sæpiusq; lustrauimus Priscillæ Cœmeterium haud pridem inuentum, atque refossum via Salaria, tertio ab vrbe lapide; quod nullo magis proprio vocabulo, dixerimus præ eius amplitudine, multisque atque diuersis eiusdem vijs, quam subterraneam ciuitatem: quippe quod ipsius ingressu primaria via cæteris amplior pateat, quæ hinc inde vias diuersas habeat, easdemque frequentes, quæ rursum in diuersos viculos diuidantur, & angiportus: rursus vt in ciuitatibus, statis locis velut fora quædam ampliora sint spatia ad conuentus sacros agendos, eademque sanctorum imaginibus exornata; nec desint, licet nunc obstructa, ad lumen recipiendum desuper excisa foramina. Obstupuit Vrbs cum in suis suburbijs abditas se nouit habere ciuitates, Christianorum tempore persecutionis olim colonias, modo autem sepulchris tantum refertas: & quod legebat in chartis, vel videbat ex alijs Cœmeterijs aliqua solum ex parte reclusis, tunc plenius intellexit: quæ enim de ijsdem apud S. Hieronymum, vel Prudentium legerat, suis ipsius oculis intuens, vehementer admirabunda spectauit. Sed de Cœmeterijs dicturi sumus alias locupletius: satis hæc modo occasione Iudaicarum latebrarum, quæ ad insultus & impetus Romanorum vitandos ab illis instituta fuerunt: quemadmodum & à Christianis Romæ, alijsque in regionibus, vbi loci natura cōcederet, ad furorem gentilium euitandum eiuscemodi sunt loca composita.* Hæc in suis Annalibus Baronius ad sacram Cœmeteriorum descriptionem adumbrandam legentibus inserere, & nos ad rem nostram hic referre voluimus.

> …hrist ani eo… …em modo …œmeteria… …omæ subter …rram sibi …ararunt.

> …riscillæ Cœ… …eterij de… …riptio.

> …ciem cuius …am ciuitatis …bterranea …æ se fert.

> …oma abdi… …s in sinu suo …itates ad …irabunda… …ctauit.

3 Quod autem de Hierosolymitana olim vrbe Strabo asserit, dum ob sepulchrorum numerum ibidem in petra excisorum, totam regionem illam intra sexaginta stadia inferne saxosam esse ait. Iudæi enim in cryptis, ac petris Abrahæ exemplo edocti sepulchra sibi aptabant, *& tumbas eadem appellabant, speluncas nimirum*, vt Epiphanius inquit, *in petris effossas, ac constructas.* Hoc idem plane, & iure merito de Romana Vrbe affirmare quis potest, subterraneam videlicet totam, & arenariam esse, atque ampliori ambitu eiusdem latitudinem, magnitudinemque circumscribi ac protendi, quam ipsiusmet superioris, ac conspicuæ Romæ circuitus protendatur. Ne quis vero immensa hæc locorum spatia, ac subterraneas, quas delineamus, ciuitates otiosas omnino, populisque incultas fuisse existimet, recolat, quæso, persecutionum, quæ Romæ obtigerunt, tum acerbitatem, tum numerum, quo tempore, cum in Christianos acriter gentiles desæuirent, fuga & latebris sibi consulendum fuit. His innumerabiles propemodum martyres addito, quibus sepultura a Christianis religioso cultu in dies impendebatur.

> …ralis circa …erosolymas …co ob sepul… …orum mul… …dinem in… …e saxosa. …ab. lib. 16.

> *Epiph. hær. 30. contr. Ebion.*

> Roma maior subtus quam supra terram amplitudine protenditur.

> Atque ea subterranea Vrbs populis ac habitatoribus frequentissima olim erat.

4 Si enim hic obiter ab externarum prouinciarum Christianis ad nostros stylum conuertendo argumentari liceat; quantum vbique eorumdem numerus adauctus esset, illud manifeste comprobare videtur, quod sub Arrio Antonino Asiæ Proconsule contigisse historiarum paginæ perhibent: *Hic enim*, vt Baronius ait, *dum prouinciam administraret, & de Christianis quæstiones haberet, in vna Asiæ prouinciæ ciuitate, quæ Christianam religionem fuerat amplexata, omnes, qui in ea erant fideles, pro tribunali sedentem adiere, palam se Christianos esse profitentes, eaque de causa omnes se libenter mortem oppetituros: cum is rei magnitudine, & nouitate perterritus, paucis ex illis damnatis, in reliquos, vt præcipitia, atque suspendia, si mori optarent, sibi sponte deligerent, exclamauit. Recitat hæc Tertullianus ad Scapulam, sic dicens: Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt. Cum ille paucis duci iussis, reliquis ait:* Ω δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. *Hoc est, O miseri, si cupitis perire, præcipitia & restes habetis. Hæc Arrius Antoninus, qui vt dictum est, postea succedens in Imperium, Pius est dictus:* Hæc Baronius, dum crebras, & quidem acerrimas intentatas in Christianos persecutiones cōmemorat;

> Quantum illico se Christiana fides diffuderit?

> *Bar. t. 2. ann. Christ. 123. n. 4.*

> Antonino integra Asiæ ciuitas pro fide mori parata se profitetur.

> Antonini ad illos responsio.

Cc 2 qui-

Quam immanis olim in Christianos persecutio.

quibus hoc addit: *Ex his certe palam fit, magnas olim in Christianos persecutiones excitatas fuisse. Nam, si qui omnium æquissimi habebantur Præsides prouinciarum, vt Antoninus, instanter, vt ait Tertullianus, Christianos persequebantur; quid alios fecisse credendum? Videas ex his pariter flagrantem in Christianis amorem pro Christi nomine martyrij subeundi*. Porro si vel vna Asiæ ciuitas tot Christianos martyrij auidissimos protulit, quot Vrbs Roma Christianos pari ardore conspicuos in medium edidit, quæ sola Orbis terrarum, & fidei caput, Apostolorum sanguine irrigata, subeundis martyrijs dedicata est?

Quam ingens Christianorũ pro Christo moriendi ardor.

Vrbs Roma martyrijs subeundis præcipue dedicata est.

Ingens Christianorũ sub Ethnicis Imperatoribus Romæ multitudo.

5 Quinimmo studiosus Lector cauernarũ Cœmeterialium amplitudinem haud mirabitur, si confertam Christianorum multitudinem, eorum præsertim qui Romæ degebant, vberrime redundantem ex Tertulliano antiquos inter scriptores probatissimo repetat, qui cum seculo eodem vixerit, quo rem narrat, admiranda prorsus Christianæ religionis incrementa, sectatorumque Christi numerum ipsis exprobrando gentilibus, in hæc verba describit: *Externi*, inquit, *sumus, & vestra omnia impleuimus, vrbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum*. Vides Christianorum multitudinem vllo absque numero, & mensura vbiq; diffusam, cum integras iam vrbes hi, Tertulliano teste, occuparent. Sed ipsum gentiles iterum hac de re alloquentem audiamus: *Sola*, inquit, *vobis relinquimus templa. Si tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus a vobis, suffudisset vtique dominationem vestram tot qualiumcumque amissio ciuium, immo etiam & ipsa destitutione puniisset, proculdubio expauissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quendam quasi mortuæ Vrbis, quæsissetis, quibus in ea imperassetis: plures vobis hostes quam ciues remansissent. Nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum, pene omnium ciuium, pene omnes ciues Christianos habendo, sed hostes maluissetis vocare generis humani, quam erroris humani*. hæc acute Tertullianus, vbi ipsammet Vrbem sub florentissima gentilium tempora Christianis refertam fuisse satis perspicue affirmare videtur. Quid mirum

Tertull. Apol. c. 37.

igitur, si tam numerosæ multitudini ad latendum, ad conueniendum, ad orandum, ad peragendum synaxes, ad tumulandum denique fidelium corpora quærerentur vastissima locorum spatia?

6 Nonne ex ipsis Ecclesiasticis historijs legenti palam fit, Christianos vbique, & in Vrbe præsertim, haud pacifice agere permissos fuisse, sed sub quibusuis Imperatoribus, & sub quælibet tempora exagitatos, latibula sibi quærere coactos? Si quis vero rationem assequi cupit, cur vel ab ipsis Imperatoribus, qui clementiæ titulo inter cæteros excelluere, fides Christi odia iugiter, & persecutiones perpessa sit, quod sub Traiano potissimũ mitis naturæ Principe contigit; illam vtique deprehẽdet, quod videlicet Christianorum numerus in immensum auctus, ipsis (vt Tertullianus dixit) timorem Imperatoribus incuteret, ne graue Respublica dispendium, contemptis Deorum ritibus, pateretur; sed hæc ex Baronio, si libet, excipiamus: *Potest fortasse alicui dubitationem facere, quid est quod laudatissimus Principum, idemque æquissimus (sic etenim gentilium omnium testimonio habetur) in Christianos tamen se iniquissimum, atque sæuissimum exhibuerit? Ad hoc primum dicimus (quod quidem Patres in Apologijs sunt prosecuti) complures hæreticos, ac præcipue Gnosticos nomine Christiano censitos, turpibus, execrandisque facinoribus impollutæ Christianæ religioni ignominiam irrogasse, fuisque impurissimis obscenitatibus effecisse, vt genus, fides, nomen ipsum denique Christianum blasphemaretur inter gentes; adeo vt secundum Domini futura prædicentis sententiam, obsequium se Deo præstare existimarent, si Christianos, vt nequissimum genus hominum, interneçioni traderent, inuidiosumque nomen prorsus abolerent. Erant & aliæ mentitæ, vel simulatæ causæ, quas in Annalibus singillatim recensuimus, quibus Principes persuasi, illi ipsi, qui apud gentiles habiti sunt æquiores, ijdem sæuiores in Christianos se exhiberent, illis in hoc non dissimiles, qui etiam gentilium iudicio pessimi fuerunt, vt Nero, Domitianus, & alij*.

7 His a Baronio enarratis, illud mox subditur, quod ad rem nostram facit, causam videlicet potissimam exerendi aduersus Christianos gladij extitisse, quod

Cur sub Traiano potissimum fides Christi persecutiones acriores perpessa sit?

Baron. not. ad Mart. die 23. Ian.

Hæretici Gnostici suis sceleribus Christianos exosos apud gentiles reddebant.

Christianos neci tradere, e republica, ac pium esse ducebant.

Nimijs fidei quotidie incrementis territi gentiles, eã acrius persequi censuerunt.

quod Christianorum fidem quotidie in Orbe inualescere, & religionem Christi maiora quotidie incrementa capessere, ac Christianorum numerum coalescere aduertebant: quapropter sibi, & Reipublicæ a tanta hominum multitudine, qui extraneis vterentur legibus, maxime cauendum existimabant: sed ad Baronium redeamus, & rei causam ab ipso exploremus: *Sed quod*, inquit, *in primis Traiani animum in eosdem vehementissime incendit, illud fuit, quod ex litteris Plinij secundi, quæ habentur lib. 10. ep. 103. accepit, nimirum Christianum genus adeo inualuisse, sicque illorum numerum auctum, vt idolorum templa deserta, desolataque remanerent; & nedum in ciuitatibus, sed & in vicis, & agris sacra deorum essent intermissa, & (vt ait) rarissimus victimarum emptor inueniretur. Quibus ille acceptis, vt collabenti Idolorum cultui consuleret, ac dijs, à quibus Imperium acceptum ferebat, rependeret gratias, & Christianos, vt impios, deorumque contemptores è medio tollendos edixit, & quo magis erga deos pius, & Reipublicæ studiosus: eo amplius in Christianos seuerus videri cupiebat. Sed explorata demum per eumdem Præsidem illorum innocentia, non vltra inquirendos, sed oblatos tantum puniendos esse rescripsit. De cuius adeo iniqua sententia inquit Tertullianus in Apologetico: O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos vt innocentes, mandat puniri vt nocentes: parcit, & sæuit; dissimulat, & animaduertit.* Hæc ex Baronio libenter in medium protulimus, vt lector vel manu deprehendat mira Christianæ fidei augumenta, non tantum in tot vrbibus, & Orbis terrarum locis, sed tum præcipue, vt conijcere fas est, in Vrbe Romana, Orbis totius capite, vbi gentium omnium vndique conuentus habebatur, vbi Pontifex Christi Vicarius præsto erat, & sanguis martyrum propagandę religioni seminis instar inseruiebat. Ex quo haud mirum, vt diximus, si tot in Vrbe passim Cœmeteria adnumerētur, quæ Christianis in vnum conuenientibus receptacula forent, & in sacris obeundis munijs templorum instar tutum præberent sinum, & tot denique fidelium inferendis cadaueribus sepulturæ locum suppeditarent.

Quid Traiani animum in Christianos præcipue mo[u]erit?

[T]raianus sua [in] Christianos [s]eueritas, erga [d]eos pietas [v]ideri voluit.

[Tra]ius de fili[s] [n]on inquiren[dis] sententia.

[Mul]ta Chri[sti]anorũ mul[tit]udini, tot, [pro]inde Cœ[m]eteria, qui[bus] recipere[ntur] existisse [non] mirum.

8 Adde, quod, vt in Martyrologijs obseruare licet, vna Roma mactandis Christi ouibus generale quasi macellum constitutum esset. In ea quippe, aut Imperatores, aut Præfecti Vrbis perpetuam Christianorum carnificinam exercebant; & vocante ad pugnam hoste, *non singuli militum*, vt Cyprianus ait, *sed tota simul castra prodibant*. Quippe, vt idem Cyprianus adstruit, *exuberante postmodum copia virtutis, & fidei, numerari non possunt martyres Christiani.* Certe si D. Gregorio fides adhibenda est, qui pro Christo sanguine laureati sunt, absque numero sunt: *Totum mundum*, inquit, *fratres aspicite, martyribus plenus est. Iam pene tot qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus.* Cum tot igitur vbique terrarum numero martyres extiterint, quot præcipue in Vrbe Roma extitisse putandum est? *Certe Vrbem hanc*, vt S. Leo exclamat, *beatorum nullia martyrum, Apostolicorum æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conserto vno diademate coronarunt.*

Roma olim generale Christi ouibus mactandis macellum erat.

Cypr. ep. 17. ad Cornel.

Infinitus in Ecclesia martyrum numerus.

Greg. hom. 27. in Euang.

S. Leo.

Millia martyrum Romam coronant.

9 Sed vt orationis stylum contrahentes, ad nostra redeamus; iam de sacris Vrbis Romanæ Cœmeterijs, tum de ijs, quæ ad hæc quomodolibet pertinere videbantur, prolixe egimus; & multa quidem, quod instituti ratio exigebat, generatim differendo, Cœmeterialium rerũ enarrationem adumbrauimus potius, quam exposuimus, vt nimirum ad perscrutãdos Romanam apud Ecclesiam, & qui inæstimabiles sunt, sacrarum antiquitatum thesauros, vel certe ad consepulta inter ipsa martyrum sepulchra Christianæ religionis trophæa curiosius inuestiganda, studiosi lectoris animum excitaremus. Nunc igitur exactam Cœmeteriorum descriptionem aggrediamur, eorum præsertim, quæ in amplo Vrbis circuitu sita, velut insignia militantis ac peregrinantis Ecclesiæ tabernacula, tutissimaque ouium Christi receptacula vsque nunc suspiciuntur, quæ item angelicorum hominũ in terris mansiones iure merito dici, ac fidei insuper *supra firmam petram ædificatæ, contra quam portæ inferi haud vnquam præualere* potuerunt, fundamenta, & demum, vt vno verbo complectar omnia, perennium monimenta certaminum præcipuo a cun-

Sermo hactenus prolixior animo lectoris cœmeteria perlustraturi præparando fuit.

Cœmeteriorum in Vrbis circuitu sitorum adornanda nunc descriptio.

Matt. 16.

cunctis nomine appellari meruerunt.

10 Et certe sacrorum Cœmeteriorum præconia prophetico olim spiritu Apostolus designasse visus est, dum perspicue primitiuos Christianæ fidei sectatores multiplicium pressurarum incommodis exagitatos aptissimis vtique verbis expressit: *Alij vero*, inquit, *ludibria, & verbera experti, insuper & vincula, & carceres: lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cauernis terræ.* En paucis ab Apostolo primorum Christianorum, qui Cœmeteria incoluere, faciem; ac eorumdem mores lector nosti.

Apost. ep. ad Heb. c. 11.

Vera veterũ Christianorũ ex D. Paulo descriptio.

11 Sed vt Cœmeterijs interim insistentes, de singulis peculiariter agamus, ac singillatim arcanos eorundem sinus, accepta ab historicis luce, perscrutantes, ipsis è tenebris rediuiua in medium proferamus, quæ ex ignotis, vt ita dixerim, antiquitatum reliquijs, vel certe e ruderibus, ingenti studio ac labore, haud absque multis difficultatum incommodis conquisita eruere tandem, ac manu deprehendere licuit. Vt plana autem ac facili methodo eiusmodi enarratio procedat, opportunum nobis visum est, Cœmeteria, quæ apud notiores, ac magis celebres vias sita sunt, a reliquis secernere, & inquirentibus ob oculos proponere. Quod vt a nobis exacte præstetur, & viam præmonstrando, lectorem ipsum quodammodo manuducamus, ab vna interim Romanorum mœnium parte iter aggredientes, huc illuc deinde discurrendo progrediemur; quousque totius Vrbis ac suburbiorum ambitu perlustrato, ad locum, vnde primum viam cœpimus, feliciter deueniamus.

De qui bus nã Cœmeterijs primum agere visum fuerit?

12 Verum cum sacri huius itineris haud incerta nobis ratio tenenda sit; ac proinde antequam enarrandi initium faciamus, certum aliquod viarum caput definiri, statuique oporteat, haud aliud profecto vel magis aptum, vel opportunum magis ad rem nostram seligi potest, quam celebris illa reliquias inter Triumphalis Via, nunc iure quidem potiori, quam antiquis temporibus nobili hoc titulo insignita, meritoque cunctis præferenda vijs tam præclarum præseferens nomen, quæ nimirum nobilissimum suos intra fines, limitesque Cœmeterium continet Vaticanum, & cæteris omnibus in Vrbe locis tum antiquitate, tum religione ob recolendã apostolici triumphi memoriam, rerumque sanctimoniam, longe præcellit. Ibi enim venerandum beati Petri Apostolorum principis corpus requiescit, illius nempe, qui Dominicæ vocis oraculo, totius Caput Ecclesiæ, & fidei Petra ac fundamentum extitit. Illius, inquam, qui non vnam, aut alteram prouinciam, sed totum terrarum orbem Christi Euangelio subegit, qui primus Romanæ Ecclesiæ Pontifex, sicut Iulius Cæsar primus Romanæ Vrbis, ac orbis Imperator appellari promeruit. Cæsari etenim illud singulare elogium a Plutarcho inscriptum est; *quod videlicet mille vrbes cepit, quod regiones trecentas subiecit, quod centena hostium millia in acie cæcidit, quod in Asiæ, Africæ, Hispaniæ bellis ciuilibus victor gloriosus extitit.* Piscator autem Petrus, vtpote amplioribus auctus triumphis, vt Chrysostomus ait, *Ciuitatem maxime regiam occupauit, etiam post mortem resplendet sole clarius*: & totius orbis principatum in Vrbe orbis capite sibi vindicat, & Vaticanum collem sepulcro suo, ac triumphalibus exuuijs illustrat. Ibidem tot Pontificum sanctitate præstantium, eius & fidei & Cathedræ successorum, ac innumerabilium denique martyrum corpora condita fuere: qui post immensos pro Christo libenter exanthlatos labores, Petræ, id est Petri fidei, eiusdemque confessioni constanter inhæserunt, & inter ipsa, quæ proponebantur, certamina iugiter imperterriti verbo & exemplo supremum Apostolicæ sedis Romana in Vrbe principatum stabilire conati sunt, & vsque ad effusionem sanguinis pro Christo viriliter decertantes, *Apostolorum*, vt sanctus inquit Leo, *æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis Romanã hanc Vrbem ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conferto vno diademate coronarunt.* Quin immo sudore, ac sanguine laureati, dum de idolorum cultu victoriæ palmam referunt; ob merita, quæ sibi dimicando pepererant, in

Via Triumphalis olim omnium celeberrima ac nobilissima.

Eadem nunc Cœmeterio Vaticano ac sepulchro præcipue Apostolorum veneranda.

Petri Apostoli præstantia, ac eius elogium.

Plutar. in Cæs. Cæsar.

Chrys. hom. in psal. 48.

S. Leo ser. 1. de natal. Apost. Petri & Paul.

in terris trophæa, solidos ac perennes apud cæleste Capitolium triumphos promeruere.

13 A celeberrima igitur hac Via, hoc est, ab augustissima Petri memoria, ab ipso, inquam, principis eiusdẽ Apostolorum sepulchro, quod præcipuis quondam regum Ægyptiorum Mausoleis longe excellentius vniuerso terrarum orbi admirationi pariter & venerationi est, secundi huius libri exordium desumatur. Nos interim haud concito, sed lento Viam hanc Triumphalem pede terentes, & cæteras subinde, quæ sunt trans Tyberim sitæ, Aureliam videlicet, Corneliam, ac Portuensem perambulantes, quo rem omnem historicam commode assequi valeamus, singula Cœmeteria ibidem existentia studiose perlustrabimus, quousque ad insignem Apostoli Pauli basilicam deueniamus. Rursus autem ab eadem basilica incœptæ peregrinationis iter resumentes, tertium exponere librum aggrediemur, qui plenam viarum, quæ citra eundem Tyberim occurrunt, ac Cœmeteriorum, quæ in eisdem latent, narrationem studioso lectori haud minus gratam exhibebit.

[...pulchrum ...postolorum ...nibus Re... ...m mauso... ...is præstan...]

14 Ambo enim isti Apostolorum duces, quippe qui veri Romanæ, aut potius Christianæ Vrbis fundatores extiterunt, & huc verbi prædicatione, & profusione sanguinis, Christi fidem, ac illibatæ cultum religionis inuexere, vt Leo disertis verbis proclamat: *Isti sunt*, inquit, *viri, per quos tibi Euangelium Christi Roma resplenduit*. Et infra: *Isti sunt Patres tui, verique Pastores, qui te Regnis cælestibus inserendam multo melius, multoque felicius condiderunt, quam illi, quorum studio prima mœnium tuorum fundamenta locata sunt*, &c. Haud vero absque diuini dispensatione consilij sacratissima Apostolorum eorumdem corpora ad vtramque Tyberis partem deponi, locarique contigit, sed ob eam potissimum causam, vt arbitramur, id præstitum est, vt videlicet contra ingruentes hostium impetus futuris perpetuo temporibus bina eiusdem Vrbis præsidio, ac validissima iugiter existerent propugnacula, quod Fortunatus carminibus hisce adnotauit:

[...etrus, & Pau... ...s melioribus ...spicijs Ro... ...e condito... ...quam Ro... ...ulus cum ...emo.]

[Leo in serm. ...Nat. Apost.]

[...epulchra Pe... ...i & Pauli bi... ...i Vrbis pro... ...ugnacula.]

[...tunatus.]

A facie hostili duo propugnacula præsunt,
Quos fidei turres Vrbs caput orbis habet.

Et Prudentius pariter in Peristeph. Hymno de SS. Apostolis: [Prud. in Perist. hym. 12.]

Diuidit ossa duum Tybris sacer ex vtraque ripa,
Inter sacrata dum fluit sepulchra.

15 Et iure quidem merito, vt altius rem consideranti patet, in suscepta Cœmeteriorum descriptione eiusmodi nobis ordo seruandus occurrit, vt ipsimet, qui tot ac tantorum martyrum in nostra hac Vrbe, quæ orbis tenet principatum, principes fuere, ipsi, inquam, Apostoli piæ huiusce subterraneæ peregrinationis edocendo iter, ac dirigẽdo, duces quodammodo nobis adsint, & ab vtroque eorumdem beatorum Apostolorum hi duo libri Subterraneæ Romæ, qui sequuntur, & in quibus specialis de singulis Cœmeterijs sermo habebitur, præclaris quidem auspicijs initia sortiantur.

[Ab ipsis Apostolorum, ac Vrbis Principibus, ijsque ducibus iter hoc auspicandum.]

16 Etsi autem præcipuum instituti nostri propositum est, Ecclesiasticas dũtaxat perquirere, ac diligenter inuestigando antiquitates prosequi; abditosque intra Romani soli viscera Christianæ religionis thesauros perscrutari, adinuentosque alijs subinde contemplandos in lucem proferre; id tamen nobis pij benignitas lectoris indulgeat, vt passim inter peragrandum vias, iuxta quas Cœmeteria delitescunt, profana item monumenta, quæ ijsdem in vijs sita olim erant, peculiari præmisso, vbi opus fuerit, enarrationis capite, breuiter attingamus. Quandoquidem rerum profanarum cognitio ad assequendam distinctam, plenamque eorumdem Cœmeteriorum notitiam haud parum lectorem iuuat; cum ex ijs breui ac facili manu deprehendere vnusquisque possit, quales sint viæ, quæ fora, quæ cloacæ, quæ demum theatra ac templa, aliaque vetustiora id genus inter collapsæ Vrbis reliquias monumenta, apud quæ in præcipuis beatorum Martyrum actis, sacrisque Martyrologijs, aut martyrij, aut certe sepulchri locum inscribi, ac prænotari a scriptoribus quandoque contingit, quod quidem tum sacræ, tum profanæ antiquitatis indagatoribus vtile ac periucundum fore arbitramur. Si quis vero ab huiusmodi gentilitia-

[Primũ sacræ antiquitatis monumenta persequ. consilium est.]

[Sed & de profanis breuiter hic agendũ.]

[Rerum profanarum notitiæ vtilitas.]

litiarum rerum superstitione, vt par est, corde atque oculis abhorret, is etiã haud parum, quod ad animi, morumq; institutionem spectat, emolumenti pariter ac solatij, beata hæc Christianorum tempora cum profanis illis conferendo, percipiet: siquidem iam omnino ad impletum illud Isaiæ vaticinium perpendens, *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur*, summopere gaudebit, & immortales Deo gratias aget, dum absumpta penitus contemplatur aurea inanium deorum templa, superba quondam Imperatorum Mausolea excisa, deiectaque videt, porticus, columnas, pyramides, obeliscos, ipsos denique marmoreos arcus solo æquatos, cæteraque innumera prorsus ædificia florentissimi quondam Romanorum Imperij indices, quod ipsi sponte dæmonum tyrannidi subdebatur, eorumdemque cultui deseruiebat, ab oculis euanuisse, & immanes illas substructionum moles, quæ olim ad cælum vsque, ipsi dicatæ quodammodo æternitati, attollebantur, nunc sacro Christi nomine ac religionis cultu sub vexillo crucis vigente, disiectas, ac humi prostratas deprehendit. Quis enim non admirabundus, non attonitus hæreat, dum quæ apud priscos gentilitij seculi habebantur miracula, & potissima erant Vrbis ornamenta, temporum deinde iniuria eum in modum labefactata, & sic obliuione deleta conspicit, vt vix vllum eorum hac nostra ætate vestigium extet, & inter crebras ruinas sola nominis vmbra supersit? At è contra quis animum non erigat, dum aduertit humilia, abiectaque sanctissimorum hominum sepulchra, quæ intra profundos locata cauernarũ sinus, intimis obruta latebris, atque ipsismet, vt videbatur, addicta tenebris, hæc, inquam, quæ inculta olim prorsus ac neglecta iacebant, clarificata nunc per Orbem Ecclesia, velut è tenebris rediuiua, ob sanctitatis titulum, quem præ se ferunt, ad cælum vsque caput extollere, & iugi confluentium populorum admiratione suspici? Quis enim non valde obstupescat, dum eisdem super tumulis constructa augustæ magnitudinis Templa, ac miri, vastique operis erigi moles intuetur? quod quidem (vt cætera sileamus) humili quondam, ac penitus inculto Piscatoris sepulchro (cuius nunc iugiter floret gloria) diuinitus obtigisse affirmandum est. Hoc vnum enim tanquam opus quoddam absolutissimum, ne perenne dixerim artis humanæ prodigiũ, constructiones omnes, si quæ sunt, aut vnquam fuere toto Orbe terrarum celeberrimæ, omnibusq; numeris absolutę, splendore suo lõge antecellit, ac ipsis quodammodo sideribus præ nimia altitudine se inserit.

Eædem cum Ecclesiasticis collatæ iucũditaté, ac vtilitatem adferunt.

Isa. 40.

Operum profanorum cum Templo ac sepulchro Apostolorum collatio.

Illa abiecta, ac humiliata iacent.

Hæc vero nũc ad cælum elata omnibus veneranda, ac suspicienda prostant.

Tumulo D. Petri basilica celeberrima ac admiranda superædificata.

17 Sed dicet aliquis, quorsum hoc præ cæteris Vrbis Romanæ templis, atque ædificijs, vel Capitolio Romano, vel Agrippino Pantheo, vel Templo Pacis, quod Vespasianus erexit, vel Vrbis deniq; Templo comparabile ostendi potest? Ita plane, vnum Vaticanum Templum & comparandum singulis, & omnibus anteferendum se offert, de quo merito Thomas Bossius noster de signis Ecclesiæ agens, hoc vnum admirandum inter signa recenset: *Quid*, inquit ille, *de Templo S. Petri, quod nunc perfectum conspicimus, & admiramur, dicemus? ac ne quis antiquitatum cupidus laudator temere nos loqui putet, afferamus, quæ de Pantheo scribit, quasi spectaculo tanti operis attonitus Ammianus Marcellinus: Pantheon, inquit, veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum Principum imitamenta portantes*. hæc Ammianus: at citatus auctor singulis diligenter pensatis, Vaticanum Agrippino Pantheo longe præcellere affirmat; *ita vt reuera*, inquit ille, *hoc Templum dignitate, & artificio superet omnia, in quibus iactat se cum suis fabulis ostentatrix antiquitas*. hæc ille, qui & Templum cum Dianæ Ephesinæ Fano, ad cuius structuram viginti septem Asiæ Reges coiere, & ducentos viginti quinque annos in opere consumpsere; cum Fano, inquam, Ephesino iuxta Plinij descriptionem comparans, Vaticano B. Petri Apostoli Templo palmam adscribit.

Templum Vaticanum omnibus veterũ ædificijs excellentius.

Thom. Boss. de sign. Eccl. l. 11. c. 3.

Idem Agrippino Pantheo anteferendũ.

Amm. Marcell. hist. l. 16.

Dianæ Ephesinæ Fano dignitate, & artificio antecellit.

18 At demum ipsam Apostolicorum sepulchrorũ gloriam aptis a Chrysostomo verbis descriptam hic coronidis loco subteximus: *Seruorum*, inquit, *Christi splendida sunt sepulchra, quæ Vrbem maxime regiam* (Romam intellige) *occupauerunt, & dies perspicui sunt, diem festum terrarum Orbi facientes: non ædificiorum*

Apostolicorũ sepulchrorum gloria ex Chrysostomo descripta.

Chrys. hom. 26 in 2. ad Corinth.

rum amplitudine, & splendore (hæc enim etiam parte excellunt) sed quod amplius est, conuenientium studio. Nam & ille ipse purpura indutus peregre proficiscitur, sepulchra illa complexurus, & fastu deposito contingit sanctos, rogans, vt sibi apud Deum patrocinentur: & tabernaculorum opificem (Paulum videlicet) *& piscatorem* (Petrum) *patronos etiam mortuos deprecatur ille diadema gestans.* Hæc ille de vno dumtaxat, & certo Imperatore loquens, sed de solemni ac pio quondam Christianorum Imperatorum more, de quibus alibi isthæc subtexit: *Relictis omnibus ad sepulchra Piscatoris, & Pellionis currunt & Reges, & præsides, & milites.* Quod item admirabūdus Augustinus expressit, dum ait: *Nunc ad memoriam Piscatoris flectuntur genua Imperatoris. Ibi radiant gemmæ diadematis, vbi fulgent beneficia Piscatoris.* Et alibi: *Videas & Imperij nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulchrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare.* Vides præclara sepulchrorum monimenta. Et quidem ad Apostolorum gloriam, quorum thesauris Vrbs nostra ditatur, exprimendam, optime conferunt Chrysostomi verba, quæ ab aureo eiusdem ore hic nobis excipienda sunt: *Quot Reges,* inquit, *Vrbes euerterunt, portus extruxerunt, & nominibus suis inscriptis decesserunt; nec tamen eis quidquam profuit, sed silentio, & obliuioni dati sunt. Piscator autem Petrus, qui nihil fecit eorum, quoniam virtutem est prosecutus, & ciuitatem maxime regiam occupauit, & iam post mortem resplendet sole clarius.* Sed ipsum quoque de Paulo differentem audire libet: *Nullus ex Romanis Regibus tanto in honore fuit, quanto vnus Paulus. Imperator quidem foris iacet abiectus: hic autem Vrbis medium velut viuens, & regnans tenet.* En, ex quo potissimum fonte Romanæ Vrbi gloria exorta est!

Reges & Principes mundi ad ea se prosternunt.

Chrys. hom. quod Christus est Deus.

Aug. ser. 28. de SS.

Idem ep. 42.

Chrys. hom. in Psal. 48.

Gloriæ D. Petri & Regum huius seculi mutuo collatio.

Et Paulo maior quam vllis Regibus Rō. honor habetur.

Chrys. hom. 4. in 2. ad Timot.

19 Verum, quod peculiari admiratione dignum est, Horti, Circus, Naumachiæ, aliaque præclara Gentium monumenta, quæ apud Vaticanum iampridem excultissima videbantur, & intuentium in sui contemplationem oculos rapiebant, è medio ruinis crebrescentibus sublata, ab hominum oculis & memoria penitus exciderunt; ita vt tempus edax rerum, & inuida anteactorum seculorum vetustas de ipsamet Triumphali Via, quæ Imperatorū triumphis dicata, palmis iugiter ditabatur, triumphum egisse videatur. Horum tamen omnium, quæ supra memorauimus, superstes adhuc in rerum historicarum paginis, aut in loquacibus, etsi mutis, marmoribus, &, quæ modo supersunt, demolitorum ædificiorum vestigijs memoria perseuerat. Sed nos instituti nostri proposito inhærentes, singula breuiter attingamus.

Præclara gentium monimenta in Vaticano ad gloriam Apost. obscurata penitus euanuere.

CAP. III.

De Triumphali Porta, Vaticano colle, & ijs, quæ antiquitus eisdem in locis suspiciebantur.

1 PORTAM, quæ Triumphalis dicitur, & multis iam abhinc seculis memoria excidit, in ea olim Vrbis parte sitam fuisse, quæ trans Tyberim ad occasum respicit, vbi nostris hisce temporibus Valetudinarium, quod vulgo sancti Spiritus in Saxia, cernitur, Romanarum antiquitatum scriptores affirmant, Blondus videlicet, Marlianus, Andreas Fuluius, Onuphrius, Pyrrhus Ligorius, ac cæteri, qui vnanimes in hoc asserendo consentiunt, eamdemque aiunt prope Tyberis ripam extructam, accedentibus vltro ingressum præbuisse in eiusdem nominis pontem, cuius in medio fluminis alueo adhuc vestigia apparent.

Porta Triumphalis in quanam Vrbis parte olim sita fuerit?

Blond. Marl. Andr. Fuln. Onuph. Pyrrh. Ligor.

2 Triumphalis autem nomen idcirco Porta hæc sortita est, quod triumphorum pompa, vt Iosephus scribit, per eam maxime duci consueuerat. Et quoniam lege sancitum erat, ne Imperator, cui ob promeritam victoriæ palmam triumphus decretus esset, priuatim, & absque publico ouantis populi plausu, atque obsequio Vrbem ingrederetur; dum interim ille extra ageret, triumphi

Vnde ea nomen hoc sua sortita sit?

Ioseph. de bel. Iud. lib. 7. c. 24.

Territorium Triumphale quodnam appellatum sit?

de more apparatus apud Vaticanum instruebatur; quamobrem illa Vaticani pars, vbi isthæc fieri contingebat, vulgo territorium Triumphale appellabatur. Hinc, inquiunt, solemni pompa Triumphator Vrbem versus progredi incipiebat, qui vbi Triumphalem ad Portam peruenisset, sumpto illic cibo, triumphalia mox ornamenta induens, Dijs, quorum ibi simulacra ponebantur, immolabat. Quæ omnia in descriptione triumphi, quem de Iudæa subacta Vespasianus Imperator a Senatu retulit, a Iosepho, qui oculatus fuerat testis, fideliter his verbis referuntur: *Vespasianus vero, inquit ille, ad Portam accedit, quæ abeo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi & cibum prius capiebant, & triumphalibus vestibus amicti, Dijs ad Portam collocatis, cæsa hostia, inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant, vt multitudini facilior præberetur aspectus.*

Apparatus Triumphi.

Simulacra Deorum in Porta Triumphali ponebantur.

Ioseph. lib. 7. c. 24.

3 Traiecto deinde per pontem Tyberi, Vrbem ingressus, inter lætas circũfusæ multitudinis acclamationes, per Porticum, quæ tunc protendebatur iuxta Ecclesiam SS. Celsi & Iuliani, in aciem Campi Floræ, vbi nunc templum sancti Angeli in Piscina cernitur, ad Velabrum deinde, atque ad Ianum victor festiuis exceptus gaudijs procedebat, ac denique per forum Romanum, cliuumque Capitolinum ad ipsius Iouis Capitolini ædem, grates Superis relaturus Triumphator ducebatur.

Pons Triumphalis.

Via Triumphalis.

4 Hæc Seueranus noster Bosium secutus in Subterraneæ Romæ descriptione, a se iampridem Italico sermone edita, fusius narrauit. At recentiores Triumphalem Portam prope Carmentalem, inter Capitolium ac Tyberim mediam statuunt; ac Triumphi, quem enarrauimus, apparatum in Vaticano nequaquam, sed in Campo Martio instrui consueuisse pronuntiant; indeque eiusdem triumphi pompam per frequentissimas porticus, & templa vsque in Flaminium Campum duci cõsueuisse asserunt: tunc enim iuxta Porticum Octauiam ad Circum Flaminium procedebant, indeque egressi, Portam Triumphalem subibant; hinc iuxta Marcelli Theatrum ad alias Octauiæ Porticus progrediebantur (quas scilicet Octauia soror Augusti fecit, vbi extat hodie ædes S. Mariæ in Porticu nuncupata; nam antiquiores porticus iuxta Circum Flaminium Cn. Pompeius extruxerat) inde per medium Velabrum, ac forum Boarium transeuntes ad Circum Maximum; hinc veteres ad Curias, vbi Constantini Magni Arcus situs est: ac demum per Sacræ semitam viæ in forum iuxta Saturni Templum, vbi patet Septimij Arcus, ascendere Capitolium apud antiquos in more positum erat. Id constanter vtique R. P. Alexand. Donatus Societatis Iesu, vir rei antiquariæ peritissimus, asseuerat in sua veteri, ac recenti nuper edita Roma, cuius sententiæ nos quoque libenti animo subscribimus; quamuis Pontis ac Triumphalis Viæ in Vaticano a triumphis vsurpata proculdubio denominatio, illac etiam ductos quondam fuisse triumphos, nos ad faciendum quodammodo cogere videatur. De via autem Triumphali nulla prorsus controuersia extat; omnes enim scriptores vnanimiter consentiunt, hanc olim extra Vrbem extitisse, quæ a Ponte eiusdem nominis incipiens ad Vaticani radices iuxta Apollinis Templum, vbi nunc Vaticana Basilica, extendebatur; quod ex perantiqua itineraria tabula Iuliani Imperatoris æuo confecta, & a M. Velsero edita perspicue deducitur. Quovsque illa autem Via protenderetur, non satis recte ab antiquarijs hactenus adnotatum puto, qui ad memoratas collis Vaticani radices, eiusdem terminum nõ absq; manifesto errore ponunt, cum alioqui exploratissimum sit, Triumphalem Viam per collem, qui vulgo mons Marius dicitur, iam olim duxisse, quem Cinnæ Cliuum appellatum quoque fuisse peruetusta ibidem reperta docet inscriptio, quam hic ex Gruthero adscribere operæ pretium erit. Sat enim indicat, Viam Triumphalem per memoratum collem versus Cassiam viam duxisse, cum qua pariter ad sextum ab Vrbe lapidem iungebatur. Inscriptio autem ista sic habet:

Alia recentiorum de Porta Triumphali sententia.

Item de apparatu triũphi, ac via triumphali.

Alex. Donat. in Rom. Vet.

Donati de Porta ac Via triumphali sententia cæteris verior.

Via Triumphalis vnde inciperet, & vsquequo extenderetur?

Cliuus Cinnæ.

Gruther. lib. de ant. inscrip.

Inscriptio antiqua de Via Triumphali.

Monumentum quot est via Triumphale
Inter miliarium secundum, & tertium
Euntibus ab Vrbe parte læua, in cliuo
Cinnæ, & est in agro Aurell Primiani
Fictoris Pontificum, &c.

Hæc lapis iste de Cliuo Cinnæ, & Trium-

Triumphalis viæ per eum ductu nos docet, hactenus tamen a nemine, quod nouerimus, adnotata.

Vestigia viæ Triumphalis inter Ædem S. Spiritus, & Vaticanum reperta.

5 Porro per semitam illam, quæ Triumphalem pontem ac montis Vaticani radices interiacet, hac nostra etiam ætate sæpius celeberrimæ eiusdem Viæ apparuere vestigia, detectis quandoque dum varijs in locis terram effodi contigit, inter Ædem sancti Spiritus, ac Vaticanum Templum silicibus, quibus olim eadem strata erat, nullo quidem glutini genere inter se cohærentibus. Eiusdem vero Triumphalis Viæ, ac Portæ mentio in antiquis inscriptionibus habetur, quæ a Smetio, Lipsio, alijsque auctoribus passim referuntur: sed præcipue apud Onuphrium in Vrbis Romæ descriptione sequentes leguntur:

Smetius. Lipsius. Onuphr. Pan.

Inscriptio in qua Portæ triumphalis mentio fit.

FORTVNÆ SANCTÆ
ATINIA TYRANNIS
SEMINARIA A. PORTA
TRIVMPHALE.
P. TERENTIVS FORTVNATVS
VIR CLARISSIMVS
CVI GRATIAS MAXIMAS
SEMPER EGI,
CVM
TERENTIA FAVSTINA FILIA
DONVM DEDIT
L. D. D. D.

Inscriptioni, quam modo amice Lector proposuimus, alteram ex eodem Onuphrio Panuino excerptam subijcimus, in qua Thriumphalis Viæ mentio inter preclara recolendæ antiquitatis monimenta incurrit.

Altera item de Via Triumphali vetus inscriptio.

C. SALLIO ARISTATENO. C. V.
SEPTEM VIRO EPVLONVM
SODALI. AVGVSTALI IVRIDI
CO. PER PICENVM, ET APVLIAM
CVRATORI VIARVM. AVRELI
Æ. CORNELIÆ. TRIVMPHALIS
PRÆTORI. K. TVTELLARIO. QVÆSTORI
DESIGNATO, ET EODEM ANNO, AD
ÆDILITATEM. PROMOTO. X. VIRO
STILITIBVS IVDICAND. ORATORI MAXIMO
DECVRIONES, ET PLEB. COLONIÆ
ASCVLANORVM ANCONITANORVM
PROPTER HVMANITATEM,
ABSTINENTIAM, EFFICACIAM.

Ex quibus plane colligitur, Triumphalem viam cæterarum instar suum ac peculiarem habuisse curatorem, quod nostram sententiam de longiori eiusdem tractu, quam modo exposuimus, manifeste confirmat.

6 Triumphalis vero Portæ, & quonam loco sita fuerit, Suetonius in Augusto meminit: de supremis enim eiusdem honoribus agens, sic ait: *Senatus & in funere ornando, & memoria honoranda eo studio certatim progressus est, vt inter alia complura censuerint quidem funus Triumphali porta ducendum, præcedente Victoria, quæ est in Curia, canentibus Næniam Principum liberis vtriusque sexus.* Hæc Suetonius. Tacitus quoque de eodem Augusti funere verba faciens: *Tunc*, inquit, *consultatum de honoribus, ex queis maxime insignes visi, vt Porta Triumphali duceretur funus; Gallus Antonius, vt legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere.* Hucusque Tacitus. Vides igitur Portam, de qua sermo nunc est, veluti apud antiquos optime notam, ac monimentis quampluribus apprime nobilitatam, illustrium quoque scriptorum testimonio frequenter celebratam fuisse.

De situ ac loco Portę Triũphalis Suetonij testimonium. Suet. in Aug. c. 100.

Tac. in Annal lib. I.

7 Hanc recentiores quidam Vaticanam dixere, inter quos præcipui sunt Andreas Fuluius, & Luc. Faun. sed nulla quidem veterum auctoritate suffulti, hac vna tantum ratione permoti, quia nimirum iter per eam ad collem, & campum Vaticanum deducebat, de quibus modo dicendum est.

Andr. Fulu. Luc. Faun.

Porta Triumphalis eadem quæ Vaticana

8 Vaticanus autem collis ita nuncupatus est, vt inquit Sex. Pomp. Fest. quod illo Romanus populus, responso Vatum accepto, pulsisque inde Hetruscis potitus sit. Scribit vero Aulus Gellius tam ipsum Campum, quam Campi eiusdem Præsidem, ac Tutelarem Deum, Vaticanum appellatum fuisse, a vaticinijs scilicet, quæ occulta eiusdem vi atque instinctu ibidem fieri consueuerant; sed etymon longe diuersum est, vt idem Aulus Gellius ait, quod a Varrone traditur; vult enim ita dictum, quia ab ipso pueri humanæ vocis initia auspicarentur: hi enim statim atque è matris vtero in lucem prodiere, primam quidem inter plorandum vocem edunt, quæ prima in Vaticani nominis nuncupatione syllaba computatur. Quocirca vagire quis dicitur, ipsomet verbo recentis sonum vocis, quod pueris accidit, exprimente: quod Augustinus pariter mirifice ad rem nostram innuere videtur, hæc dicens: *Aut Vaticano, qui infantium vagitibus præsidet, &c.*

Sex. Pomp. Fest. l. 19. Vaticanus collis vndenã de nominationẽ suam sumpserit?

Aul. Gell. l. 18 noct. c. 17.

D. Aug. de Ciuit Dei l. 4. c. 8. & 11.

Dd 2 Por-

Fanum Idoli Vaticani. *Blond. lib. 1. c. 44.*
Collis Vaticanus eiusque spatium.

9 Porro celebre Idoli huius Fanum in ipsomet colle dicatum fuisse Blondus quoque asserit in libro, quem sub instauratæ Romæ titulo edidit. Hic autem collis non eo dumtaxat spatio circumscribebatur, in quo ad præsens D. Petri Basilica, summorumq; Pontificum palatium suspicitur, sed omnes illi colles, qui è regione Miluij Pontis, inter se quodammodo iuncti, ad dexteram longo, curuatoque tractu protenduntur, vsque ad illam Ianiculi partem, quæ Auentino monti ex aduerso opponitur, Vaticani olim dicebātur. Quod vero illa potissimum prædictorum collium pars, quę in citerioris Vrbis nostræ sinu situm Pompeij Theatrum respiciebat, Vaticanus item appellaretur, ex Horatio conijci satis posse videtur, qui Mecœnati suo iocose blandiens, & lepide de more assentatus, ipsammet Echus repercussionem ex Vaticano, ac Tyberinis, quæ adiacent, ripis, ad populi in Pompeiano theatro plaudentis clamorem respondisse ait:

Hor. carm. l. 1 od. 20.

Datus in Theatro
Cum tibi plausus
Chare Mecœnas Eques, vt paterni
Fluminis ripa simul & iocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Pōpeij Theatrum.

10 In quem locum, vt Porphyrius antiquus ille interpres, alijque eruditissime adnotarunt, Theatrum videlicet Pompeij, Vaticano monti proximum erat: hæc autem propinquitas haud ad aliam potest referri partem, quam ad iugum illud, quod communi vocabulo ad hunc vsque diem, Ianiculus appellatur, ipsique Theatro ex opposito imminet. Nam si de illa Vaticani parte intelligere quis velit, in qua modo beati Petri Basilica attollitur, cum hæc longo interuallo à Theatro distet, quid haud facile creditu, atque ipsi omnino veritati dissonum ac repugnans Poëta dixisset, ex quo merito redargui posset, dum tanto interiectu distantiæ (quod impossibile est) Echo reddi affirmat. Interim cum Poëtis quidlibet audendi, fingendique semper potestas fuerit, profecto non negauerim, id commoda vtique interpretatione, ad eos vsque colles extendi posse, qui Vaticani adhuc nomen obtinent; ita vt mons Ianiculus a Vaticano, illa intermedia valle distinguatur, in qua tegulariæ fornaces modo extant. Quæ plane opinio vel illo Martialis Epigrāmmate cōfirmari videtur, vbi prædium, seu hortum longo Ianiculi iugo recumbentem describit. Nam quæ de Fidenarum, & Rubrarum, tum etiam de Flaminiæ, ac Salariæ prospectu ibidem scribit, nulli eiusdem Ianiculi parti conuenire potest, quam quæ a templo S. Onuphrij ad portam S. Pancratij iuxta Viam, quam nostri *Longaram* vulgo appellant, protenditur. Nobis interim vtramque sententiam hic breuiter indicasse sufficiat, quam tamen viris doctioribus vltro decidendam relinquimus.

Mart. epig. l. 4. epigr. 51.

11 Porro quod altera pars eorumdem collium, qui ad Miluium Pontem a D. Petri Basilica porriguntur, sub Vaticani nomine comprehendatur, Ciceronis ad Atticum verba satis perspicue docent: *Sed casu* (inquit) *sermo a Capitone de Vrbe augenda, a Ponte Miluio ad Tyberim duci secundum montes Vaticanos, &c.* Totus itaque campus, qui hisce montibus subiacet, Vaticanus quondam appellatus est, vt ibidem sequentia Ciceronis eiusdem verba manifeste demonstrant, nempe: *Campum Vaticanum fieri quasi Martium campum.* Atque ita etiam vna cum Vaticano luco, Areisque Vaticanis a Sext. Aurel. Vict. nominatur.

Cic. ad Att. l. 13. ep. 218.
Campus Vaticanus.
Cic. vbi sup.
Lucus Vaticanus.
Sex. Aurel. Vict.
Areæ Vaticanæ.

12 Fuere quidem ab antiquis temporibus, & in hanc vsque diem hisce in campis figlinæ perseuerant, in quibus ex argilla, & creta, quæ proximo e monte eruitur, vasa artificum manu fiebant. Has autem intellexisse Plinius videtur, cum dicit, *Vitellium ducentis sestertijs patinam condidisse, cui fornax in campis ædificata fuit.* Hinc quandoque fragiles montis eiusdem patellæ nuncupantur, de quibus Iuuenalis ait:

Figlinæ in campo Vaticano olim hodieque extant.
Plinius.

Et Vaticano fragiles de monte patellas.

Iuuen. sat. 6.

Vaticani quoque cadi apud scriptores notantur, de quibus Martialis:

Quid te Tucca iuuat vetulo miscere phalerno
In Vaticanis condita musta cadis.

Mart. epig. 49. lib. 1.

Et alibi:

Imputet ipse Deus, nectar mihi fiat acetum,
Et Vaticani perfida vappa cadi.

Idem epig. 49 lib. 12.

13 In campo itidem Vaticano, Iulio Paulo Poetæ illius æui celeberrimo A. Gel-

Prædiū Iulij Pauli Poetæ.

A. Gellius prædiolum fuisse scribit, in quo ambo simul ea, quæ philosophos decet, frugalitate sæpe conuiuari solebant: *In agro*, inquit, *Vaticano Iulius Poëta vir bonus, & rerum, literarumque veterum impensè doctus, prædiolum tenue possidebat, eo sæpe nos ad sese vocabat, & olusculis, pomisque satis comiter, copiosèque inuitabat*. Plinius item annosæ cuiusdam Ilicis Roma ipsa antiquioris (vt credebant) meminit, quæ confectum ex ære titulum Hetruscis characteribus præferebat, & summa quodam apud omnes in veneratione habebatur: *Vetustior Vrbe*, inquit ille, *in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Hetruscis, religione arborem iam tunc dignam fuisse significat*. Hæc ille.

Gell. noct. .19. c.7.

...x in Vati...no Vrbe ...oma anti...ior.

...n. lib. 16. ...43.

14 Apud Vaticanum insuper, quo tempore vana Gentilium superstitio vigebat, duo insignia ac nobilissima Templa numerabantur; Apollinis videlicet ac Martis, ipsomet sita loco, vbi nunc B. Apostoli Petri Basilica magnificentissimo ambitu exædificata consurgit. Quæ quidem superstitionis gentilitiæ Templa Romani subinde Pontifices ab impio, prosanoque Idolorum cultu expurgata, ac pio Religionis Christianæ ritu consecrata, in veri, æternique Dei honorem ac cultum sanctissime transtulerunt. At vero Apollinis Templum, cuius in gestis B. Petri Damasus meminit, vti veteres perhibēt, insigne quoddam fuit circulari forma Sacellum, & postmodum B. Petronillæ virgini dicatum, quod olim, priusquam antiquum eiusdem Apostoli templum instaurandi gratia demolitum esset, ad dexteram maioris aræ partem conspiciebatur. Martis autem delubrum huic proximum erat, neque è recentioribus desunt, qui eo loco extitisse afferant, vbi nunc eiusdem Basilicæ sacrarium intuentibus patet, quod titulo Sanctæ Mariæ de Febribus postea decoratum fuit, a quadam nimirum Beatissimæ Virginis Imagine huiuscemodi desumpto vocabulo, quæ iugi ibidem fidelium venerationi exposita erat, & hac quoque nostra ætate in postremo nouæ Basilicæ sacello, quod sanctissimo Crucifixo dicatum est, pari deuotione colitur. Horum vero Templorum graphides, in Alpharani Ichnographia, & in libro, quem Seueranus pariter de sacris septem præcipuarum Vrbis Ecclesiarum memorijs inscripsit, commode inspici possunt.

...a insignia ...lor&Tem- ...in Vatica- ...Apollinis ...rum, alte- ...Martis.

...e in Ec- ...ias postea ...secrata ...unt.

...ollinis Tē- ...n B. Pe- ...illæ dica-

Martis Tēp. ...Matri.

...arium S. ...iæ de Fe- ...us.

...de sept. ...

15 Nec interim desunt, qui antiquum Cybeles, quam Deorum omnium matrem insana olim antiquitas pronunciauit, Templum eodem in loco statuāt; hac vna ad id asserendū ratione permoti, quod quamplurima Crioboliorum, & Tauroboliorum simulacra, quæ in eiusdem Deæ honorem celebrabantur, cum noua Vaticanæ Basilicæ fundamenta hoc nostro seculo aperirentur, ibidem inter effodiendum reperiri contigerit: ex quo pariter alio deducto argumento æream illam, ingentemque Pineam, quæ iam in medio Vaticanæ Basilicæ atrio extabat, & modo in proximis Summorum Pontificum hortis reseruatur, vsui quondam & ornamento eiusdem Deæ Cybeles Templo extitisse conijciunt, cui arborem videlicet pinum gratam summopere, acceptamque Poetarum plerique, & Ouidius, ac Virgilius præ cæteris de more fabulantur. Verum assertionem hanc nulla, quod nouerimus, scriptorum veterum auctoritate suffultam, nobis interim satis sit indicasse. Porro de memoratis hactenus simulacris quæ inter explorandum ibidem adinuēta sunt, copiose vtique in præcitato libro de sacris septem Ecclesiarum memorijs Seueranus noster disseruit, quem, si libet, antiquitatum studiosus consulat.

Templum item Cybeles in Vaticano fuisse dicitur.

Pinea ærea in Vaticano reperta.

Pinus arbor Cybeli sacra.

Ouidius. Virgilius.

Seuer. de sept. Eccl.

16 Celeberrima item priscis temporibus Naumachia apud Vaticanum extabat, a qua tota deinde illa regio, quæ sancti Peregrini ædem respicit, suam denominationem acceperat. Hæc suo itidem Patrono gaudebat, vt liquido ex Ecclesiasticis monumentis apparet, de qua infra prolixiori sermone enarrabitur. Præterea in Vaticano nobilissimus quidam Circus olim extitit, cuius ad hæc nostra tempora præter obeliscum nil residui cernitur. Hunc autem inter tot vastitates, ac clades, quæ Vrbi acciderunt, & inter ipsas magnificentissimorum operum, & constructionum, quæ ibi suspiciebantur, ruinas integrum, omnino, atque illæsum, Deo disponente, seruatum fuisse, credere nobis par est, vt ad extollenda augustissimæ Crucis trophæa, nobiliori destinatus ministerio, in Vaticanæ Basilicæ titulum atque ornamen-

Naumachia in Vaticano.

Circus Vaticanus.

Obeliscus.

mentum pariter erigeretur; ante cuius vestibula hanc præcipue ob causam a Sixto V. Pont. Max. rebus feliciter, ac magnanimiter gestis domi, forisq; preclaro ex perantiqua sede translatus miro opere, ac labore in Vaticano erectus, ac sacris ritibus expurgatus, totius nunc Vrbis & orbis admiratione suspicitur. Huius autem Circi, & Obelisci pariter frequens apud Plinium mētio occurrit, qui eū a Caio in Circo collocatum fuisse disertis verbis asserit. Nauigij insuper, quo ex Ægypto primum in Vrbem aduectus fuerat, vastissimam magnitudinem describit, quod postmodum sub Principe Claudio, qui in Imperio successit, ad fundandam, firmiterque stabiliendam Ostiensis portus molem, in mare proiectum, demersumque est.

Plin. l. 16. c. 2. & 40 l. 37. c. 5. & l. 36. c. 2.

Nauis, qua obeliscus aduectus fuit.

17 Porro Vaticanæ, quod interiacebat, vallis spatium, a Nerone muro conclusum fuisse Tacitus in suis Annalibus docet; vt in amœno nimirum loco, dum regendis, exercendisque equis vacat, haud totius Romani Imperij habenis administrandis contentus, aurigæ fungeretur officio; quod clam primum, semotisque arbitris per seipsum præstitit; deinde vero populum huius rei spectatorē, ac si theatro esset quid dignum, habere voluit; ibidemque suis in hortis vt delitijs crudelitatem efferatus ac barbarus homo misceret, miseranda pereuntium Christianorum spectacula, ludosque Circenses aurigæ indutus habitu ac plebi turpiter intermixtus, alijs lacrymas, sibi risum huiusmodi spectaculo comparans, & ipsos sanguine iocos respergens perditissimus, inter scurras edidit: quos item ludos in eodem Vaticano frequenter Claudius Imperator ediderat, teste Suetonio in eius vita.

Ludi Circenses in Vaticano.

Tacitus Annal. in Heron.

18 Heliogabalus quoque, vt Lampridius refert, quadrigas quaternis nonnunquam apud Vaticanum elephantis agitauit. Quamobrem, ne quid celebrandis, peragendisque huiuscemodi ludis impedimento foret, ipsa Vaticana sepulchra, quietem mortuis inuidens, ac sepulchralia iura confringens, subuertit. Ex quo studiosus quisque Romanarum antiquitatum colligere potest, Triumphalem hanc viam, quæ ad Vaticanum ducebat, crebris vtrimque sepulchris, siue monumentis obsitam fuisse. Ad id autem confirmandum Æronis, qui inter veteres Horatij interpretes recensetur, fides & auctoritas accedit, qui Scipionis Africani tumulum in Vaticano extitisse ait, quamuis gentilitium eiusdem, ac familiæ sepulchrum, vt suo loco demonstrabimus, extra portā Capenam situm esset, quod vti præ cæteris magis conspicuum, pyramidalem formam præ se ferebat. Inde postea cum eiusdem ossa transuehi contigit, in porta quadam, quæ Carthaginem respiciebat, oraculi admonitu collocata fuere. Æronis autem verba hæc sunt: *Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romam denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est, vt sepulchrum* Scipioni *fieret, quod Carthaginem respiceret. Tunc leuati cineres eius sunt, Pyramide in Vaticano constituta; & humati in sepulchro eius in Porta Carthaginem respiciente.* Hanc vero Pyramidem nonnulli ipsammet fuisse asserunt, quæ non multis abhinc annis haud longe ab Hadriani Mole erecta conspiciebatur: quæ deinde ob munitionem, ac securitatem Æliæ Arcis, deiecta, solo æquata fuit.

Suet. in Claud. c. 21.

Lamprid. in Heliogabalo.

Vaticana sepulchra ab Heliogabalo subuersa.

Vaticanus veterum monimentis ac sepulchris frequens.

Tumulus Scipionis Africani in Vaticano.

Aeron. in Horat. Carm. od. 9. l. 3.

Pyramis Scipionis.

19 In Vaticano quoque a L. Vero Imperatore equo Prasino sepulchrum excitatum fuisse Iulius Capitolinus asserit: quem adeo impense dilexit, vt aureum eidem simulachrum faciendum curauerit, quod veluti quid acceptissimum perpetuo apud se amoris ergo gestare consueuerat. Hunc porro, dum adhuc, viueret, omni fouere studio haud destitit, & vt in eodem nutriendo exquisitum quoddam deliciarum genus adhiberet, pro hordeo, quod iumentis de more apponitur, eum etiam passis vuis, nucleisque pascebat. Hæc sunt verba Capitolini: *Nam & volucri equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas vuas, & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat. Cui mortuo sepulchrum in Vaticano fecit.* hactenus Capitolinus.

Sepulchrum equo Prasino excitatum a L. Vero Imp.

Iul. Capit. in Luc. Vero.

Iul. Capit. in Luc. Vero.

20 Complura insuper quibusuis temporibus, & nostra etiam, ac maiorum ætate, dum nouæ Apostolorum Basilicæ fundamenta ponerentur, Ethnicorum quondam monumenta reperta

sunt

fiunt, ac sepulchrales inscriptiones plane innumeræ. Subterraneæ pariter Ædiculæ vna cum ossuarijs ollis per excauata in parietibus foramina circumquaque dispositis inter effodiendum patuere. At præcipue, dum anno Domini 1574. turris campanariæ, quæ iuxta Basilicæ eiusdem gradus extabat, fundamenta denuo iacerentur, ab effodientibus, vt Tiberius Alpharanus Vaticanæ Basilicæ Clericus Benefic. adnotatum reliquit, inter cætera perelegans quoddam cubiculum sacelli instar repertum est, in quo portæ, fenestrellæ, ac parietes diuersi generis animalium effigie, coloribus affabre expressa exculti, ornatique apparebant. Visa insuper ibidem sunt ossa quamplurima sepulchris partim fictilibus recondita, quamuis inter hæc vnum quoddam ex Tiburtino confectum lapide, cæteris magnitudine atque operis elegantia valde præstans intuentibus se vltro offerret; partim excisis in ipsa parietum crassitudine loculis inclusa adhuc perstare dignoscebantur. Marmoreæ ibidem nonnullæ arcæ extabant, cadauerum vtique conditoria. Harum vna eximiæ pulchritudinis inter exculpti operis ornamenta, quæ in marmoris eiusdem facie cernebantur, simulacrum Bacchi vuæ racemum manu gestantis repræsentabat; quam Gregorius XIII. Summus Pontif. Romanæ Vrbis antiquitati consulens, in Vaticanum Palatium asportari fecit. Porro postremis quoque nostris hisce temporibus, dum Paulo V. Pont. Max. fundamentis memoratæ Basilicæ moliendis instaretur, permultæ id genus Arcæ apparuerunt, & ex his altera laboriosæ manus studio expressis, prominentibusque figuris eleganter incisa; quæ hodie in Burghesiana villa Collinam extra portam, siue Pincianam visitur.

21 Ex quibus omnibus argumentis, vt opinor, sat intelligi potest, consueuisse viros Romana olim nobilitate conspicuos in Agro Vaticano sepeliri, qui Tyberino intermedio amne discretus, longe ab Vrbe distabat, & ob insalubritatem aëris locus omnino incultus, atque desertus, habitatoribus vacabat. Quapropter sub ipso Claudij Principatu serpentem in Vaticano, cui nomen Boe, occisum fuisse Plinius scribit, tantæ videlicet magnitudinis, vt in eiusdem aluo totus integerq; infans, quem ille deglutierat, visus fuerit. Verum eiusdem deinde agri pars ab incolis, præsertim pauperibus, ac infimæ sortis hominibus frequentari cœpit, quod toti item Transtyberinæ, quæ mendicis redundabat, regioni contigit, vt pluribus quidem locis Martialis innuit, ac nominatim de Vaticano asserit; cui Ammianus quoque Marcellinus subscribit, De Lampridio enim Vrbis Præfecto loquens hæc habet: *Accitos*, inquit, *è Vaticano quosdam egentes, opibus ditauerat.* Quam etiam ob causam Tacitus de quodam Vitellij milite sermonem institués, infamem vtique Vaticanum appellat; hæc sunt autem verba: *Postremo ne salutis quidem cura infamibus Vaticani locis magna pars militum tetendit, inde crebræ in vulgus mortes*, hæc Tacitus.

22 Verum perantiquo adhuc retento nomine, omine tamen in melius commutato, felicissimus merito dicendus ac omnium gentium, linguarumq; præconio Vaticanus hic noster collis prædicandus est, qui non modo turpem sibi dedecoris notam ethnicorum monumentis inustam excussit, profanũ illud solũ in Apostolici obsequiũ sepulchri, & sacri decus Cœmeterij transferens, sed reliquorum septem Vrbis collium, quorum iam fama toto in orbe vigebat, nobili titulo & singularis gloriæ prærogatiua principatum obtinet. Vbi enim aër quondam insuauis & pestifer procul habitatores arcebat; ibi diuinitus successorum Petri sede firmata, eius qui Christi vices in terris gerit, præsentia dignatus, sacrisque iugiter religionis Christianæ, quæ ibi peraguntur, functionibus expiatus, mitis vtique ac salubris incolentibus euasit. Et vt singulas eiusdem laudes hic breui oratione perstringamus, id nobis trophæorum instar animaduertere licet, quod pro laureis, pro coronis, pro curribus ipsis, ac triumphalibus pompis, quæ per eius olim agrum ducebantur, inde potentissimi nunc Reges, ipsiquemet inuictissimi orbis terrarum Cæsares aurea Pontificum manu diademata, ac regia sceptra, augustissimi Principatus insignia accipiunt, & quod omnium admiratione dignum est, vbi huc e varijs mundi regionibus adue-

[Left margin notes, partly cut off:] ...culæ sub... ...neæ in... ...cano re... ...æ. | ...es item ...e marmo... ...cadaueri... ...conden... ...nibi re... ...æ. | ...eres Ro... ...ni in agro ...icano sua ...ulchra cõ... ...ant. | ...n is olim ...bitabilis ...incultus ...abatur. | ...l.8.c.14.

[Right margin notes:] Immanis in Vaticano serpens occisus. | Martial. lib. epigr. | Ammian. Marcell. | Vaticanus olim infamis dictus & quare? Tac. Annal. lib. 17. | Preclarus nũc idem ac nobilissimus est. | Vaticanus recens cum veteri collatus, Christianus cum gentili. | Cæsares insignia Imperij in Vaticano nunc accipiunt.

aduenere, suppliciter humo strati osculis sacrosancta Apostolorum limina lambentes, se, regna ipsa, suaque omnia venerabundi Vaticano offerunt, atque substernunt: &, vt locum hunc sanctitate conspicuum, quem fama loquente vel procul didicere, oculis etiam assequendo explorent, ac propius venerentur, è remotissimis terrarum finibus, nulli prorsus incommodo, ac labori parcentes fidelium quamplurimi supplices quotidie accedunt. Hic perantiquæ & superstitiosæ illius Ilicis vice, ampliori quidem tam nominis, quam gloriæ incremento, triumphale inuictæ, ac viuificæ Crucis vexillum emicat, & nobilis Arbor illa, cuius peroptatus fructus perdito quondam mundo salutem intulit. Hic modo pro veteri gentilitiæ superstitionis luco, vnde inanes Dij atque mendaces futilia & subobscura passim vaticinia proferebant, supremus Apostolicæ Cathedræ thronus defixus est, in quo æterni Verbi, ac veri, omnipotentis que Dei Vicarius perpetuo residet, e cuius ore certissima, ac prorsus infallibilia vniuerso terrarum orbi oracula panduntur. Quid plura? Pro ipso Martis, atque Apollinis, necnon Deorum Matris fano (si vnquam tamen ibi fuit) Pro ipsis insuper Circi, ludorumque Circensium, qui vndique constrepebant, insaniq; populi clamoribus augustissimum Beati Petri Apostoli Templum consurgit; ad quod certatim pio fidelium studio concurritur, ac suauissimis iugiter Sanctuarium illud canticis, hymnodicisque Deum laudantium vocibus ad æmulandam cælestis Hierusalem hymnodiam personat.

Vaticanum nunc omnes gentes venerabundæ inuisunt.

Ilicis annosæ locum viuificæ Crucis arbor inibi nūc obtinet.

Pro obsceno Martis, & Apollinis fano augustum ibi Petri templum exurrexit.

23 Locus demum (vt vno verbo complectar omnia) vbi tot impiorum hominum sepulchra numerabantur, quæ profanis quondam cadaueribus totum fere Vaticani ambitum polluebant; æternis quippe cruciatibus infelices eorumdem animæ addictæ, inter ipsas dæmonum cateruas consepultæ apud inferos sunt; locus, inquam, iste olim adeo profanus pretiosissimis nunc Martyrum pignoribus in eodem Cœmeterio quiescentibus, mirifice illustratur, qui suaui virtutum odore Ecclesiam perfuderunt, & quorum iam animæ cum Christo perenniter regnant, eorum exuuijs, quasi tot radiantibus stellis terrestre hoc Cœmeterij Vaticani cælum coruscat. Taceo splendorem ac gloriam, quam ex Principis Apostolorum sepulchro, & tot Martyrum, ac Confessorum reliquijs hic collis sublimis Capitolino longe præferendus, hausit, quibus tam copiose area hæc omnium nobilissima ditatur, decoraturque, vt omnium sacrorum locorum cultu, ac veneratione haud impar, illud ad se accedentibus iugiter oraculum, quod Moysi Iudæorum legislatori intimatum est, ingerat: *Solue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est*. Et quod Iacobo Israelitarum Patriarchæ quondam iter agenti, dulciq; somno interim correpto accidit; sibi quoque vnusquisque accidisse gratulari possit, & merito dicere: *Vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam, pauensque quam terribilis est, inquit, locus iste, non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli*. Quibus paucis Vaticani soli gloriam legentium animis exprimere voluimus: sed his interim præmissis ad Vaticanum Cœmeterium perlustrandum deueniamus.

Denique excisis impiorū sepulchris, innumeris modo Sāctorum pignoribus totus resplēdet.

Vaticanus nunc vere sacer, ac locus sanctus est.

Exod. 3.

Gen. 28.

CAP. IV.

De Cœmeterio Vaticano, eiusque origine.

1 DIFFICILE admodum est, ac prope dixerim impossibile, in tanta rerum antiquarum caligine, quę nostro huic seculo accidit, dum in ipsa pomeridiana luce cæcutientes palpamus, vniuscuiusque Cœmeterij, cum tot adnumerentur, originem assequi, ac pro certo statuere, a quo potissimum hæc sumpserint exordium, ac denominationem sortita sint. Quapropter in perquirenda reliquorum Cœmeteriorum origine, vbi quid certi deprehendi vix potest, haudquaquam nosmetipsos, lectoremque inani studio, ac labore grauabimus, ne oleum pariter & operam, vt prouerbium fert, perdi-

disse

disse videamur. Verum de hoc Vaticano (si coniecturæ locus concedendus est) haud temere affirmari a nobis posse arbitramur, Cœmeterij eiusdem sub Neronis Imperio initia extitisse, C. Lecanio Basso, & M. Licinio Crasso Coss. circa redempti orbis annum sexagesimum sextum. Hoc enim tempore Neronianus gladius in Christianos primum sæuire cœpit, commentitia nimirum in Christi fideles, qui Romæ morabantur, calumnia de Vrbis incendio dolose promulgata, cuius quidem ipsummet Neronem permulti auctorem fuisse dixerunt: id autem eo potissimum consilio ab eodem effictum in Christianos volunt, vt inauditam immanitatem dum hoc naturæ portentum euomit, ac sanguinis humani sitim auidius explet, suam contegendo impietatem, scelus sceleri adderet, & noua veterem crudelitatem impietas superaret.

Cœmeteriũ Vaticanũ sub Nerone suum habuit principium.

Neroniana sæuitia.

2 Occasionem igitur nactus exerendi gladij & exercendæ ad libitum carnificinæ, multiplicibus, ijsdemque atrocissimis adinuentis ad pascendos oculos tormentorum generibus in suis apud Vaticanum hortis, vel etiam in Circo dira insontes clade, veluti reipublicæ hostes, & ingenti Christianam religionem ignominia affecit. Quod totum Cornelius Tacitus his verbis describit: *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia inuisos, vulgus Christianos appellabat.* Et infra de varijs pœnis quibus, in eosdem Christianos primũ animaduertere Nero cœpit, hæc subdit: *Igitur primo correpti, qui fatebantur; deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, Et Circense ludicrum edebat habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens. Vnde, quamquam aduersus sontes, & nouissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non vtilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur.* hæc ille, quibus deplorandam tunc Christianorum sortem, quæ ad cõmiserationem intuentium animos flecteret, & barbaram hominis mentem, quæ nullum sæuiendi modum faceret, & insontium sanguine velut ioco pasceretur, ethnicus scriptor patentibus notis expressit.

Martyres in Neronianis Vaticanũ hortis.

Ann. Tac. l. 15.

3 Quo igitur tempore horribilem hanc Christianorum in Vaticano carnificinam Nero exercebat, vt nobis haud improbabilis coniectura suadet, sanctissimi illi Religionis nostræ Patres, ac reliquorum Christi fidelium Duces, quorum pietas maxime erga beatorum Martyrum sepulturas enituit, cum acerbissima instaret calamitas, & pios quosque impeteret, secretam quandam propinqui Vaticani montis partem sibi delegerunt, in qua sacrum hoc Cœmeterium inchoandum, aperiendumque curarunt, vt collecta fidelium, qui passim mactabantur, corpora, clam deferentes tuto recepti loco sepulturæ, quo par erat, honore demandarent. Corporibus interim eodem in loco tumulos aptabant, hæc nimirum aut intra excauatos suamet ipsorum manu terræ sinus, aut in veteri aliqua crypta, vacuaque arenaria, quæ forte ibidem lateret, recondendo: nam id genus latebris, ac semotis recessibus haud montem hunc caruisse omnino credibile fit, siquidem vt iam supra lectori demonstrauimus, inde argilla, atque arena ad circumiacentium figlinarum vsum eruebatur; quod nunc quoque prærupta ex omni parte, aut potius præcisa montis latera intuentibus fidem faciunt. Loci pariter eiusdem opportunitas, eo quod ex se quidem satis aptus ad id videbatur, nec non ipsa vicinitas Christianos ad religiosum hoc Cœmeterium construendum inuitabat.

Carnificina Neronis in Vaticano occasionem inchoando ibi Cœmeterio Christianis dedit.

Loci eius ad sepeliendos martyres ibi passos opportunitas inuitabat.

4 Illa vero potissimum rationibus, quas hactenus memorauimus, accedebat, quod inaudita grassantis tunc Neronianæ persecutionis rabies tam copiosam cadauerum multitudinem procul a cædis & carnificinæ loco asportari nullatenus permitteret. Cumque hi fortissimi martyres, Apostolorum discipuli essent, & primitiæ martyrum, quos ipsa Romana Ecclesia ad triumphum, immo ad cælum prouexit, prout in sacris Martyrologijs nuncupantur, haud cuiusquam menti dubium suboriri potest, quin venerabiles illi surgentis Ecclesiæ

Discipuli Apostolorum, & primitiæ martyrum ad Vaticanum coronati.

Mart. 8. Kal. Iul.

Patres deuotissimo animi affectu eosdem honorifice, vt par erat, sepelire satagerint, & sacrum, in quo nobilium Christi Athletarum exuuias deponi contigit, sepulturæ locum, totumque pariter Cœmeterij ambitum pretiosis refertum pignoribus summo pietatis studio prosequi non destiterint. Immò quod ad sacri eiusdem loci cultum spectare videtur, ipsosmet sanctissimos Christianæ Reipublicæ Principes, & maximè Petrum vna cum recenti illo, ac fidei candidato Christianorum cœtu huc sæpius ad sacras obeundas vigilias, ac diuina peragenda mysteria conuenisse credendum est. Satis quippe ex recolendis martyrum actis, & Ecclesiasticis eorumdem monimentis exploratum habetur, consueuisse Petrum, Romæ dum esset, Vaticanum collem frequenter adire; quod manifestè sancti Martialis acta ab Aurelio Lemouicensi Episcopo conscripta testantur: in quibus, vbi de præclarissimo Stephano duce, ab eodem Martiale ad Christi fidem traducto, agitur, qui in Vrbe vna cum suis ad impetrandam sibi Petri Apostoli benedictionem venerat, hæc leguntur: *Ingredientes verò Romam, inuenerunt Apostolum in loco, qui dicitur Vaticanus, docentes multas populorum turmas.* Vides igitur lector beatissimi Apostoli præsentia Vaticanum collem, ac Cœmeterium præ cæteris apprime nobilitatum fuisse.

Cœmeterium Vaticanum à B. Petro frequentatum.

Stephanus Dux D.Petrũ in Vaticano inuisit. *Aurel. Episc. Lemouic.*

5 Præterea certum apud omnes, atque omnino indubitatum est, Vaticanum hoc Cœmeterium quicquid splendoris, ac gloriæ obtinet, id profectò ex glorioso Beati Petri Apostoli corpore, ac sepulchro, quod possidet, & quo nobiliter decoratur, promeruisse. Anacletus enim ab eodem Apostolo presbyter ordinatus, cum ad Pontificatum deinde euectus fuisset, non modo Beati eiusdem Petri sepulchrum extruxit, atque exornauit, sed Vaticanum insuper Cœmeterium, & locum pariter, vbi Romani Pontifices, Petri successores, post mortem deponerentur, ampliauit; quod totum Damasus in eiusdem gestis testatur, dicens: *Hic memoriam B. Petri construxit, & composuit, dum presbyter factus fuisset à B. Petro, seu alia loca, vbi Episcopi reconderentur, sepulturæ; vbi autem & ipse sepultus est iuxta corpus B. Petri.*

Omnis splendor, ac gloria Cœmeterio Vaticano ex B. Petro profecta est.

Anacletus Papa sepulchrũ Petri extruit, ac ornat.

Idem Vaticanum amplificat.

Damas. in Annal.

Idipsum in suo Martyrologio confirmat Beda ijsdem fere verbis. Ac reipsa decem ibidem numero Pontifices, qui in ordine consequuntur, conditi fuere: Linus nempe, Cletus, Anacletus, Euaristus, Sixtus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Eleutherius, & Victor: quorum sepulturæ locum Damasus describens, & sacra pariter Martyrologia, dum de his mentionem faciunt, eosdem iuxta corpus Beati Petri tumulatos fuisse asserunt.

Pontifices in Cœmeterio Vaticano iuxta B. Petri corpus sepulti.

6 Porro in idem postea Cœmeterium pietatis, & obseruantiæ causa, quam Christiani erga eumdem beatissimũ Apostolum præseferebant, alij item innumeri Martyres frequenter officiosa eorumdem manu illati fuere. Qua super re, etsi scriptis consignata nulla alia prorsus, quæ hactenus innotuerit, memoria superstes sit, nos tamen dubitare haud sinit traditio ipsa, quam velut per manus ab antiquis accepimus, & quæ ad nostra hæc vsque tempora post longam interlapsorum seculorum seriem conualescens, loci eiusdem venerationi mirificè adstipulatur, dum pro certo habet, ac palam asserit, totum subterraneum veteris Basilicæ ambitum sanctorũ martyrum ossibus consertum olim fuisse, sed mediam præcipue nauem, transuersamque crucem (sic enim communiter appellant) thesauris hisce redundasse. Ab ipso videlicet Basilicæ capite ambitus eiusdem mensuram auspicando; vbi peculiaris quondam locus existebat, æreis circumseptus cancellis, qui vulgo Vaticanus dicebatur (peruantiqui fortasse nomen Cœmeterij retinens) quo venerationis gratia ingredi mulieribus vetitum erat. Interim verò fama apud omnes vigebat, vt Petrus Manlius testatur, illic innumerabiles propemodum martyres conditos, ac sepultos fuisse.

Basilica D. Petri plena martyrum sepulchris.

7 Ad quod comprobandum, in eadem Vaticana Basilica extat, & ad hæc vsque nostra tempora visitur Culcitra quædam satis ampla, quæ cooperiendis beatorum Martyrum cadaueribus, dum hæc post cædem recenti adhuc sanguine respersa, in Vaticanum Cœmeterium a fidelibus tumulanda deferrentur, inseruiebat. In quodam autem manuscripto qui in eiusdem Basilicæ Archiuo asseruatur, hæc leguntur: *In Basilica S. Petri*

Culcitra, qua mart. corpora cooperta ad Cœmeterium deferebantur in Basilica Vat. seruatur.

extat

Fran. Mar. To rig. in Crypt. Vat. l. 2.

extat pannus, quo tempore persecutionis viri pij, & timorati vtebantur ad sepeliendum SS. Martyrum corpora. Reliquia insignis, & maximæ deuotionis. Hæc vero Culcitra altero panno holoserico contecta est a Ludouico Blanchetto eiusdem Basilicæ Canonico, & Greg. XIII. cubiculi Præfecto: & summo venerationis cultu inter cæteras reliquias asseruatur, & conspicienda populo, ac venerãda proponitur certis quibusdam solemnioribus diebus, sed præcipue festo Dominicæ Ascensionis die ingenti pompa, ac musico concentu, & vsque ad primam mensis Augusti diem magna confluentium deuotione inuisitur ad consequendos sacrarum indulgentiarum thesauros, quos eam visitantibus Summi Pontifices elargiti sunt, vt Franc. Maria Torigius in suis Cryptis Vaticanis recenset.

Certis diebus festis populo veneranda exponitur.

Die præsertim Christo in cælum Ascendenti sacro.

Eam visitantibus Indulgentiæ concessæ.

8 Illud insuper hic addi potest, quod & in peruetusto eiusdem Basilicæ archiuio legitur, vbi de ingenti martyrum numero, quorum reliquijs sacer hic locus locupletatur, hæc subiunguntur: *Die 22. Iunij decem millia martyrum. Habemus de eorum reliquijs, & eo die multitudo mulierum confluit ad Basilicam flexis genibus, & faculas accensas in manu gestantium.* Ex quibus facile conijci potest, quam copiosa olim BB. Martyrum multitudo extiterit, quorum corpora in hanc sacrosanctam Basilicam persecutionis tempore deferri, ac ibidem tumulari contigit; cum vel sub vno die decem millium mentio recolatur; & Culcitram, quæ dignum est pietatis Christianæ monimentum, ac sacris athletarum Christi exuuijs nobilitatum, eorumdem obsequio inseruisse, & pretiosissimi sanguinis guttas hausisse, quæ a nobis hactenus recensita sunt, obtestentur.

Multorum millium martyrũ reliquias Basilica Vat. possidet.

Die 22. Iunij decem milliũ Mart. in Basil. Vat. memoria recolitur.

9 Apud eandem Basilicam in Vaticanis cryptis quædam Petra asseruatur, super qua innumeri fere martyres effuso sanguine martyrij agonem consummarunt. Hæc olim Petra Scelerata vulgo a gentilibus appellabatur. Cum hanc Christianorum sanguine iugiter madentem viderent, eam summopere detestantes, hoc nomine infamare conati sunt: verum summo eandem in honore Christiani semper habuerunt, & veluti rem sacram suspiciebant. Hæc autem inscriptio ibi legitur:

Petra Scelerata in Vaticano.

Cur ita nominata?

SVPER ISTO LAPIDE MVLTA CORPORA SANCTORVM MARTYRIO CÆSA SVNT.

Inscriptio petræ sceleratæ.

Erat in veteri Basilica ad læuam partem iuxta sacellum Sanctissimi Sudarij: nunc vero iuxta lustralis aquæ fontem ad dextram intrantibus sub Innocentio X. Pont. Max. omnibus veneranda exhibita est. In Patauina ciuitate alter similis extat lapis martyrum sanguine illustratus, & huiusmodi inscriptionis titulo exculptus:

Eam loco decenti Innoc. X. publicæ venerationi exponi iussit.

Quam lapis hic pretiosus, vbi tot colla piorum
Martyrij titulo deposuere caput.

10 Quam deinde ob causam Iulius II. summus Pontifex, qui primam veteris Basilicæ demolitionem aggressus est, locum adeo venerabilem, ac religiosum haud ruinis opprimi, eiusdemq; cultum obliterari sustinuit, sed nefas id esse ratus, vt sacræ, ac venerãdæ antiquitati vno eodemq; tempore prospiceret, eũdem intra noui a se designati Templi terminos cõplecti voluit. Quin & deinceps glo. mem. Pontifex Paulus V. dum immensum recentioris fabricæ opus vrgeret, & illud tandem absolui cupiens, propensius instaret, nullam prorsus pauimenti partem, quod veteri Basilicæ inseruierat, & tot (vt diximus) venerandis beatorum Martyrũ reliquijs ibidem reconditis refertum, excultumque erat, in profanæ vsum areæ excludi passus est, sed hac vna potissimum ratione sapientissimus ille Pontifex permotus, vltra præscriptam a Michaele Angelo Bonarota Ichnographiam, eiusdem noui Templi spatium protendi voluit: vt satis liquet ex inscriptione, quam idem Pontifex tamquam perenne Apostolorũ gloriæ, & loci omni deuotionis cultu dignissimi monimentum Basilicæ, cui erigendæ, exornandæque iugiter institit, hisce insculptis marmori notis appendit, videlicet:

Iulius II. Basilicã D. Petri à Constantino extructã primus demoliri aggreditur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
VATICANVM TEMPLVM
A IVLIO II. INCHOATVM,
ET VSQVE AD GREGORII,
ET CLEMENTIS SACELLA
ASSIDVO CENTVM ANNORVM
OPIFICIO PERDVCTVM
TANTÆ MOLIS OCCASIONE
VNIVERSVM CONSTANTINIANÆ
BASILICÆ AMBITVM INCLVDENS
CONFECIT

Inscriptio Basilicæ Vaticanæ a Paulo V. affixa.

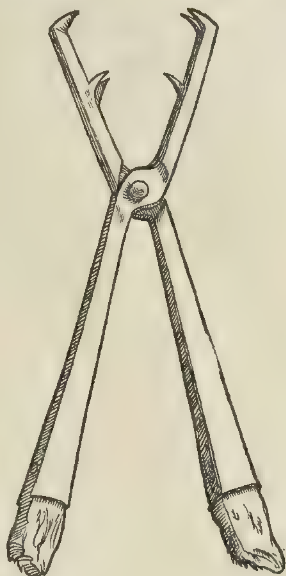
CONFESSIONEM B. PETRI EXORNAVIT FRONTEM ORIENTALEM, ET PORTICVM EXTRVXIT.

11 Cæterum quod sub demolitæ Basilicæ solo, ac inferiori ambitu sacrum olim Cœmeterium extiterit, ipsa oculorum experientia comprobatum est, Vbi enim humus ad noua iacienda fundamenta è profundo sinu egereretur, fere innumera defunctorum sepulchra, oratoria, necnon cubicula, vna cum loculis apte circumcirca dispositis, aliorum instar Cœmeteriorum, reperta fuere. Exornabantur autem cubicula hæc quibusdam sanctorum imaginibus, & nonnullis, quæ ad Christianæ rei historiam pertinent, picturis, vt Alpharanus Clericus Benef. S. Petri, partim habita à senioribus eiusdem Ecclesiæ notitia, partim vero ipsemet oculari fide posterorum memoriæ consignauit. Porro verisimile est huiuscemodi conditoria, atque sepulchra, maiori saltem ex numero, beatorum martyrum corporibus inseruisse. In eorum enim quibusdam, vt idem Alpharanus refert, spirans, ac viuus quodammodo sanguis repertus, eiusdem pro Christo effusi, ac perpessi pro fide martyrij manifestum intuentibus præseferebat indicium. Quinimmo Paulo Tertio regnante, dum eadem erigendæ fabricæ fundamenta instruerentur, nonnulla alia interim perfodientibus sepulchra apparuere, inter quæ, dum studiose cæmentarij peruestigant, ferreus forceps adinuentus est eiusmodi forma.

Cubicula, aliaque loca subterranea Cœmeterij Vaticani.

Alpharanus.

Ferreus forceps in Cœmeterio Vaticano repertus.

12 Instrumentum autem hoc, cui vngula olim nomen erat, excruciandis, excarnificandisque Christi martyribus adhibebatur, de quo nos alibi pauca attigimus, &, vt videre est in eorumdem Actis, passim scribitur. Cuius item apud Cyprianum libro de Lapsis, & sanctum Augustinum in epistola ad Marcellinum, tum etiam apud alios veteres scriptores frequens admodum mentio recurrit. Varijs autem in locis a Prudentio in eius figuræ similitudinem describitur, sub qua modo a nobis typis exculpta repræsentatur. Eandem ipse bisulcam denominat, eo quod ferreis vtrinque armata dentibus, duplicique instructa acie, binos pariter vno, eodemque tempore in sacris martyrum membris sulcos imprimeret, vt hymno primo in honorem sanctorum Martyrum Hemisterij, & Calidonij idem in hunc modum cecinit:

Ille virgas, & secures,
Et bisulcas vngulas
Vltro fortis expetebat, &c.

Et hymno quinto de B. Venantio martyre.

Ille vngularum duplices
Sulcos pererrat osculis.

Et hymno decimo in S. Romano martyre.

Instrumentum hoc pœnale, vngula alias vocatur.

Cyprian. de Laps. S. Aug. ep. ad Marcellin.

Prudentius.

Vngulæ descriptio.

Prud. Hym. 1.

Idem hymno de S. Venant.

Idem hymn. de S. Rom.

Costas

Costas b'sulcis execandas vngulis.
Eiusdem quoq; instrumenti, quod Martyrum cruciatui apud gentiles olim in vsu fuit, Ecclesia frequenter meminit hymno, quem in Martyrum natalitijs recitat, vbi hæc verba:

Armata sæuit vngulis
Tortoris insani manus.

Priscinus vngulis cæsus fidem impotéter abnegat. De Vngulis mentionem facit Tertullianus, dum de Prissino quodam catechumeno, qui in tormentis a fide Christi defecerat, locutus, eundem vix vngularum ictibus excruciatum fuisse ait, cum protinus fidem abnegauit: *Vt paucis*, inquit ille, *vngulis titillatus, quem dominum confiteretur, interroganti Præsidi respondere non potuerit amplius.* Tertull. lib. contr. Psych. c. 12.

13 Quoniam vero opportuna hic vngularum mentio incidit, perquirendum nunc obiter est, quodnam supplicij genus esset vngula, dilaniandis olim martyrum membris adinuentum, & tam frequenter adhibitum, & quidem Baronius noster in suis ad Mart. notis erudite disseruit, dum easdem bisulas quidem fuisse affirmat, vti Prudentius loco supra citato appellare consueuit: Quodnā genus supplicij vngula?

Vngula bisulca. *Et bisulcas vngulas.*

Quam autem ob causam dirum, & pœnale hoc instrumentum vngularum nomen sortitum sit, eam potissimum rationem reddit quod nimirum eiusmodi instrumenta ferarum vestigia imitarentur, sed quæso ipsius Baronij verba hic repetamus: *Dicta sunt vngulæ*, inquit ille, *quod ea instrumenta ferarum imitarentur vestigia, quorum cum referrent exemplum, eodem etiam dicta nomine inuenies, l. 1. C. de emendatione seruorum: Ferarum, inquit, vnguibus latera persecando. Sed in Cod. Theod. eo tit. sic: Ferarum vestigijs latera persecando.* Quo plane instrumento quamplures martyres dire affecti coronam promeruerunt, vt præcipue in Lycaonia S. ille Papa martyr insignis, de quo hæc leguntur in eodem Martyrologio: *In Lycaonia S. Papæ martyris, qui ob Christi fidem verberibus cæsus, vngulis ferreis laceratus, &c.* Vngulæ à ferarū vestigijs dictæ. Bar. in not. die 16. Mart. In Lycaonia S. Papa mart. vngulis enecatur.

14 Cur autem vngulæ, quarum mentio est, fidicularum quoque nomine interdum veniant, prout in Martyrum actis videre est, rationem eundem apud Baronium congrue, apteque ad rei propositum lector inuenies, qui in hac re dilucidanda Isidori sententiæ subscribens, hæc ait: *Fidiculas enim idem esse quod vngulas, testatur Isidorus, cum ait: Vngulæ dictæ, quod effodiant: hæ & fidiculæ, quia ijs rei in equuleo torquentur, vt fides inueniatur. hæc Isidorus. Cum itaque fidiculis æque ac vngulis finderentur latera hominis in equuleo distenti, easdem vngulas ea de causa dictas esse puto fidiculas, quod reorum latera finderent, si que à findendo dictas fidiculas esse, quasi fiidiculas: vel à fodicando, quod illis latera reorum fodicarentur, dictasque esse fidiculas quasi fodiculas. Fodicare latera fidiculis vsurpatum apparet ab Ammiano, vt dicemus paulo inferius. His in primis adstipulatur Prudentius hym. 10. Peristeph. in Romano, cum quas vocat fidiculas, easdem vngulas dicat. Sunt hæc verba Asclepiadis Iudicis:* Cur vngulæ vocentur etiā fidiculæ? Baron in not. die 16. Mart. Fidiculæ autem vnde dictæ sint?

Vertat ictum carnifex,
In os loquentis, inque maxillas manum,
Sulcosque acutos, & fidiculas transferat,
Verbositatis vt rumpatur locus.

Prudent. In Peristl. hym. 10.

15 *Et paulo post per fidiculas Asclepiadem intellexisse vngulas, quæ mox auctor subdit, declarant hi versus:* Fidiculæ & vngulæ idem tormenti genus est.

Implet iubentis dicta lictor improbus
Charaxat ambas vngulis scribentibus
Genas, cruentus & secat faciem rotis,
Hirsuta barbis soluitur carptim cutis
Ad mentum adusque vultus omnis scinditur.

Hæc Prudentius. Eodem sensu fidiculæ accipiuntur, l. Decuriones, C. de quæst. Nam fidiculis torqueri Imperator appellat cruentam conditionem. Sic apud Ammianum lib. 29. qui hæc genera cruciamentorum recensens, ait: Intercluduntur equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis, & verberibus. *Cumque paulo inferius reorum maiestatis latera dictis tormentis fodicata dicat, fidiculis id factum apparet. In hac eadem sententia accipere tam apud Senecam lib. 3. de ira, quam apud Valerium de patientia lib. 3 cap. 3. q. 5. & alios, nihil vetat.*
Et paulo post hæc ad rem nostram addit Baronius, de præmemorato supplicij genere loquens: *Inuenies*, inquit, *frequenter equuleo iunctas esse fidiculas, vel vngulas, ea nimirum ex causa, quod extento corpore in equuleo, fidiculis, vel vngulis à tortoribus membra sulcarentur, quibus aliquando succederet ignis tormentorum. Hæc cum habeas in nonnullis actis sanctorum Martyrum,* Baron. in not. 22. Ian. Equuleo sæpe iungebantur fidiculæ. Et fidiculis quādoq. ignis adiungebatur

rum, S. Cyprianus demonstrat, dum ait lib. de lapsis: Nunc equuleus extenderet, nunc vngula effoderet, nunc flamma torreret. Et Aug. ep. 59. ad Marcell. Non extendente equuleo, non sulcantibus vngulis, non vrentibus flāmis, &c. Eadem Hieronymus ep. 49. Prudentius sæpe, & alij. Ante hos omnes Seneca lib. 3. controuers. 14. pluribus. Hæc enarrasse sit satis de vngularum instrumento, cuius hic imaginem lectori ob oculos proposuimus; & de modo pariter, quo Christiani passim excruciabantur, dum quæstioni subijcerentur.

Vngula pœnalis martyrum in Basilica Vaticana religiose seruatur.

16 Porro vngula, quam supra descripsimus, in lucem ex Vaticano Cœmeterio educta, in sacrarum Sanctuario Reliquiarum præmemoratæ Basilicæ religioso cultu, tanquā res omni pretiosior auro dignissime asseruatur, & Christianorum populo videnda, ac veneranda proponitur, & his præcipue, qui ad detestandam tyrannorum sæuitiam, admirandamque sanctorum Martyrum constantiam, eamdem suspicere ac contemplari cupiunt. Eiusdem autem adinuentio in Ecclesiæ Archiuio his verbis adnotatur: *Forceps ferreus, seu instrumentum ad torquendum Martyres repertum in sepulchris Martyrum, cum tempore Pauli Tertij nouiter effoderentur fundamenta Basilicæ.* Hæc liber singularum continens eiusdē sacrarij reliquiarum catalogum, qui confectus est sub anno 1550. prout in Archiuio Basilicæ S. Petri, fol. 219.

Mos instrumenta pœnalia in sepulchris iuxta martyrū corpora ponendi hinc probatur.

17 Quoniam vero, quod iam superiori libro ostendimus, mos ille apud Christianos inoleuerit, vt in monumentis Martyrum, ipsa quoque interdum martyriorum instrumenta reconderentur, ex pœnali hoc vngulæ ferro, quod è sepulcro in lucem rediuiuum prodijt, manifestum profecto legenti redditur, hunc antiquitus locum quamplurimis Martyrum sepulchris redundasse, quorum huc corpora post cōsummatum fortiter martyrij agonem, inter ipsas persecutionum procellas, piorum manu inferebantur. Et hinc pariter perspicuum fit ab augustæ memoriæ, ac nominis Imperatore Constantino intra Templi a se magnificentissime exædificati ambitum, eam saltem Vaticani Cœmeterij partem, quæ cæteris dignitate præstabat, conclusam fuisse; hanc nimirum, quæ vna cum beatissimi Apostoli corpore cæteros quoque omnes Pontifices sanctitate conspicuos, ac Martyres nobilissimos, qui iuxta eum tumulati fuerant, tanquam inæstimabilis pretij thesauros suo excipiens sinu complectebatur. Quod plane & in Cœmeterijs beati Pauli, Via Ostiensi; sanctorum Marcellini, & Petri Via Lauicana, beatæ Cyriacæ in Agro Verano; supra inuicti Martyris Laurentij corpus Via Tiburtina: beatæ Agnetis Via Nomentana, & compluribus alijs nobilium Cœmeteriorum locis ab antiquis fidei cultoribus præstitum fuisse comperimus; vbi in superiori parte, quæ ijsdem Cœmeterialibus cauernis imminet, amplæ, vt infra dicemus, ac miri splendoris Basilicæ, ad perenne Christiani nominis monumentum, ædificatæ sunt.

Primaria m Cœmeterij partem intra Templi ambitum Constantinus Imp. cōplexus est.

Cœmeterijs aliorum martyrum Ecclesiæ superædificatæ.

Pace reddita Ecclesiæ Christiani sepulturā in Vaticano certatim sibi deligunt.

18 Postquam vero a diutinis persecutionum procellis, ac sæua Tyrannorum rabie Ecclesia respirare cœpit, optatæq; pacis tranquillitas Deo adspirante oborta est, Christiani haud destitere ob propensioris obseruantiæ cultum, quem beato Petro Apostolici senatus principi deferebant, apud Vaticanum Cœmeterium, in quo Petrus ipse recondebatur, sepulturæ sibi locum deligere. Quapropter post maiorem veteris Templi apsidem, quidam in idem Cœmeterium ingressus patebat, ipsi quodammodo monti incumbens, cui & oratorium superextructum erat, quod ex parte adhuc sub ipsa Maffæi Vegij tempora visebatur, eiusque ichnographiam, antequam penitus inter ruinas periret, Alpharanus diligenter extraxit, & Seueranus in suis septem Ecclesiarum monumentis delineatam studiosis vtique inspiciendam exhibuit. Præmemoratum autem oratorium dirutum omnino, ac funditus euersum fuit, vt nouæ Templi fabricæ loco cederet, cuius rei gratia partem quoque eiusdem montis artificum manu proscindi, & solo æquari opus fuit, quo tempore fere omnes Vaticani Cœmeterij aditus præclusi, & quæ supererant, subterranearum viarum, ac cubiculorum vestigia suppressa penitus ac deleta sunt.

Aditus in Cœmeterium Vaticanum.

Seuer. in septē Eccles. vrbis monument.

Quomodo ac quando aditus Cœmeterij Vaticani præclusi eiusdemque vestigia deleta sint.

19 Reperiri item eundem intra ambitum contigit, cum ad iacienda nouæ basilicæ fundamenta, è profundis visceribus humus extraheretur, arcas

Arcæ marmoreæ ex Cœmeterio Vaticano erutæ.

arcas complures lapideas eleganti quidem opere, ac miro artis ſtudio elaboratas, quarum pleraſque tum hic, tum alibi, quouſque pauimentum antiquæ Baſilicæ protendebatur, diuerſis quidem temporibus adinuentas, & illas præcipue, quæ ſacrarum exculptis hiſtoriarum imaginibus inſignitæ ſunt, Boſius noſter diligenti opera ac ſtudio in vnum collegit, earumdemque exemplar nullis parcendo impenſis incidi curauit. Et nos, vt ſtudioſi lectoris deſiderio plene ſatisfiat, ſelecto huius libri capite peculiarem de veterum ſepulchris Chriſtianorum tractatum inſtituentes, huiuſcemodi arcas cum ſuis imaginibus, atque ornamentis, prout ſuppetit facultas, deſcribemus.

Sacer Baptiſmatis fons in Cœmeterio Vaticano.

20 Porro Cœmeterium Vaticanum ſacro, ac ſalutari Baptiſmatis fonte decorabatur, quo ſanctiſſimi quondam Pontifices, ac ipſemet fortaſſe Apoſtolus Petrus, ad Chriſti fidem vltro venientes, dum acerbiora inſtarent Eccleſiæ tempora, de more abluebant; ex quo nonnulli idem Cœmeterium, fontis vtique S. Petri nomen ſortitum fuiſſe exiſtimarunt, inter quos præcipuus eſt Onuphrius Panuinus; neque aliud quidem Cencium Camerarium, & Petrum Manlium intellexiſſe affirmant, cum inter reliqua Vrbis Cœmeteria, hoc pariter ſub titulo fontis S. Petri Cœmeterium recenſent. Certe hic Baptiſmalem olim fontem extitiſſe nouimus, qui, Liberio Eccleſiam regente, cum pene dirutus eſſet, ac temporum iniuria corruptus: aquarum enim venæ, quæ vberrime ex proximo imminente colle illuc diſtillabant, riuulorum ductibus, fiſtuliſque perfractis, ſparſim per Cœmeterij ambitum delabebantur, atque in ipſamet ſanctorum Martyrum ſepulchra ſenſim defluebant; quibus ſacra deinde oſſa ingenti quidem detrimento labefactata iugiter irrigabantur. Quapropter Damaſus, qui tunc apud Romanam Eccleſiam Presbyterali munere fungebatur, defluentibus aquarum venis in vnum diligenter collectis, aptatiſque cuniculis nouum Baptiſmi fontem extruxit, vt eiuſdem Damaſi carmina indicant, quæ ipſe tunc temporis in marmore incidi iuſſit. Hæc autem ad hanc vſque diem apud ſacrum B. Petri Confeſſionis locum perleguntur, etſi poſtremæ nonnullorum carminum ſyllabæ præ nimia vetuſtate conſumptæ penitus, abolitæque ſint: ex antiquis nihilominus Bibliothecæ eiuſdem Eccleſiæ exemplaribus, in quibus eadem integra adhuc carmina perſeuerant, quod in marmorea inſcriptione deſiderabatur, a nobis hic de induſtria ſuppletum eſt. Hæc igitur ex Damaſo lector accipe:

Onuph. Pan. Cenc. Camer. Petr. Manl.

Damaſus fontem Baptiſmalem in Cœmeterio Vaticano inſtaurat.

Verſus ad fontem Baptiſmi à Damaſo inſcripti.

Cingebant latices montem, teneroque meatu
Corpora multorum, cineres, atque oſſa rigabant.
Non tulit hoc Damaſus, communi lege ſepultos
Poſt requiem triſtes iterum perſoluere pœnas.
Protinus aggreſſus magnum ſuperare laborem;
Aggeris immenſi deiecit culmina montis,
Intima ſollicitus ſcrutatus viſcera terræ,
Siccauit totũ quicquid madefecerat humor
Inuenit fontem, præbet qui dona ſalutis.
Hæc curauit Mercurius Leuita fidelis.

Quando, & qua occaſione fons hic Baptiſmalis à Damaſo extructus fuerit.

21 Id autem operis tunc potiſſimum à Damaſo præſtitum eſt, cum Liberius Summus Pontifex clam ab Vrbe profugus ageret, ac ſe ab omnium oculis ſubducens, ad Conſtantij Imperatoris, Arrianorumque furorem, qui ſacerdotalis præcipue animi viros impetebat, declinandum, via Salaria in Cœmeterio latitaret; in eius enim locum tunc Damaſus Romanæ Eccleſiæ vicarius inſtitutus fuerat. Ad hunc deinde fontem accedens ipſemet Liberius, die feſto Pentecoſtes innumerã hominum vtriuſque ſexus multitudinem ſalutari Baptiſmo expiauit, vt in Actis eiuſdem Damaſi apud M.S. Cod. Vatic. legitur, & nos infra ſuo loco, cum de prædicto Nouellæ Cœmeterio agetur, prolixius enarrabimus. In iiſdem vero, quod ad præmemorati fontis extructionem attinet, hæc habentur: *Tertio die venit Damaſus cum alijs diaconibus ad B. Petrum Apoſtolum, erant enim monumenta, & ſuper aqua denatabat. Fecit autem quaſi concilium cum ijs Damaſus, & dixit: Date mihi opera miniſterij, vt hæc aqua emundetur ſuper cadauera hominum. Fecit autem cuniculos duos, & exinaniuit locum illum, qui eſt ad dexteram introeuntibus in Baſilicam Beati Petri Apoſtoli: habebat enim ibidem fon-*

Act. Damaſ. M.S. Cod. Vat. & Vallic.

fontem, qui non sufficiebat, & cædit montem Damasus manibus suis, & introiuit, plusquam consuetum est, & construxit fontem, &c.

22 Hunc item fontem Prudentius in hymno, quem de Petri passione cecinit, copiosius atque elegantius carminibus illis describit:

Prud. perist. hymn. 12. de SS. Apost. Petr. & Paul.

Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
Canens oliua, & murmurans fluento.
Namque supercilio saxi liquor ortus, excitauit
Fontem perennem Chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatque cliuum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, vbi lapsibus sonoris
Stagnum niuali voluitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura superne tingit vndas,
Musci relucent, & virescit aurum.
Cyaneusq; latex vmbram trahit imminentis ostri:
Credas moueri fluctibus lacunar.
Pastor oues alit, ipse illic gelidi rigore fontis
Videt sitire quas fluenta Christi.

Quibus satis superque Prudentius ostendit ad sua vsque tempora hunc in Vaticano Cœmeterio fontem fidelium vsui perstitisse. Hac autem nostra ætate cum ipso Cœmeterio omnino dirutus ac subuersus est; ita vt nullæ eiusdem (quod valde dolendum est) alicubi reliquiæ supersint: nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis, & sub areæ Vaticanæ porticibus, etiam nunc aquarum scaturigines passim conspiciantur, quarum aliquot in limpidissimum fontem ac saluberrimum Vrbanus VIII. fel. recordat. corriuauit, versibusque, S. Damasum hac etiam ex parte æmulatus, exornauit.

Fons Liberij Papæ ac Damasi in areâ Vaticani palatij ab Innoc. X. deductus, ac restitutus est.

23 Verum postremis temporibus, dum isthæc describimus, vberrimæ istæ aquarum venæ, quibus Vaticanum Cœmeterium irrigabatur, & quas olim in fontem per cuniculos B. Damasus direxerat, ac quibus S. Liberius Papa innumeros solemni die Pentecostes, vt diximus, sacro baptismatis ritu abluerat, hæ nimirum vna cum antiquo aquæductu tandem sub Innocentio X. repertæ, ne tantæ vnquam rei memoria aboleretur, in Apostolici Vaticani Palatij aream ad publicam commoditatem deductæ, in pulcherrimum fontem multis scatentem fistulis aptatæ sunt: & historia insuper Liberij Pontificis sacro populum abluentis baptismate, marmori ibidem insculpta, & fidelium oculis contemplanda exhibetur, huiusmodi apposita ad perpetuum rei monimentum inscriptione.

Et eiusdem Liberij Baptismate populũ abluentis imago marmori insculpta exhibetur.

Eiusdẽ Fontis ab Innoc. X. restituti inscriptio.

AQVAM VATICANI COLLIS
INCERTO OLIM A CAPITE DEERRANTEM
A B. DAMASO INVENTA SCATVRIGINE
AD LAVACRVM NOVÆ GENERATIONIS
IN FONTEM CORRIVATAM,
RVRSVS AMISSAM
INNOCENTIVS X. PONT. MAX.
CONQVISITAM REPERTAMQVE,
AC MIRE PROBATAM
FONTI RECENS EXTRVCTO RESTITVIT,
VT IN VRBE AQVIS PEREGRINIS
AFFLVENTE,
ÆDES VATICANÆ SVAM HANC HABERENT
GEMINA SALVBRITATE GRATIVS
HAVRIENDAM
AN. DOM. M.D.C.XXXXIX.
PONTIFICATVS SVI V.

24 Id porro, quod ad ipsum Cœmeterium attinet, absque vlla controuersia affirmari potest, in eo, reliquorum instar, quædam pariter cubicula extitisse, quod non modo ex ijs, quæ supra huc vsque diximus, verum etiam aperte ex ipso Bibliothecario in Sixti III. Papæ gestis colligitur, cuius moderationem animi admirandam, charitatemq; mirum in modum suis etiam scriptis Bibliothecarius commendans, eundem ait proprijs manibus Bassi viri illustris corpus, a quo acerrimam perpessus quondam fuerat persecutionis molestiam, in parentum suorum cubiculo in Vaticano sepelisse; sic autem inquit: *Bassus nutu diuinitatis intra tres menses defunctus moritur: cuius corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus, & aromatibus manibus suis tractans, recondensque sepeliuit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum eius.*

Sixtus Papa Bassi persecutoris sui corpus in sepulchro maiorũ suorum ad Vaticanũ sepelit.

Bibliot. in vit. Sixt. 3.

25 Illud demum hic aduertendum est, Cœmeterium hoc, quamuis ab Eusebio, Cincio Camerario, Petro Manlio, alijsque scriptoribus, Vaticani appelletur nomine; a primis nihilominus Christianæ religionis primordijs, varijs quidem modis frequenter denominatum fuisse: quandoque enim nuncupatur *Memoria, Confessio, Martyrium, Petri Limina,*

Euseb. Cinc. Camerar. Petr. Manl.

Varia Cœmeterij Vaticani nomina.

na, Trophæum Apostolicum, & alijs consimilibus titulis prænotatur, quæ omnia procul dubio ad ipsummet beatissimum Petrum Apostolorum Principem spectare videntur. Et sane rationi congruum, & æquitati consentaneum erat, vt quemadmodum reliqua Romanæ Vrbis Cœmeteria insignium sanctorum nomine vt plurimum decorantur, quorum sacrata possident corpora: pari ratione Vaticanum, quod omnium est antiquitatis prærogatiua nobilissimum, multiplices itidem, præclarosque gloriosissimo vtique Apostolorum Principis ibidem quiescentis nomini, ac merito cohærentes titulos sortiretur. De cuius nunc martyrio, ac sepulturæ loco vt nonnulla hic subijciamus, tempus ipsum nos vltro admonere, & lector pariter a nobis exigere videtur.

CAP. V.

De martyrij, & sepulturæ loco Beati Petri Apostoli.

1 DE certo, ac peculiari loco, vbi Petrus Apostolus nobilissimum crucis patibulo martyrium consummauit, permultę quidem scriptorum, quantumuis inter se pugnantium, sententiæ recensentur, quas iampridem in sacris septem Ecclesiarum monumentis a Seuerano in lucem editis, & volumine hoc iam sæpe citatis collectas, easdemque a Bosio item relatas, singulas prudentis lectoris iudicio seorsim expendendas nunc repetere necessarium duximus.

[Variæ auctorum de loco martyrij D. Petri sententiæ.]

2 Sunt igitur, qui Petri martyrium in summo Ianiculo contigisse arbitrantur, vbi nunc eiusdem beati Petri, vulgo dicta in monte Aureo, Ecclesia extat, & in medio Cœnobij claustro, quod contiguum est, ædicula quædam formæ vtique rotundæ, ac miro artis studio in eius honorem a Philippo Secundo Hispaniarum Rege constructa suspicitur, quem ipsummet locum esse perhibent, in quo beatissimi Apostoli crux defixa fuit. Huius vero sententiæ patroni eo potissimum argumento nituntur; quoniam descriptum legitur, Petrum videlicet prope Naumachiam cruci suffixum fuisse. Romanarum autem antiquitatum scriptores Naumachiam in Transtyberina regione ad Ianiculi radices ponunt. Traditionem insuper ijdem pro se afferunt; qua nimirum totius Romani populi erga collem hunc pietatis, cultus, ac religionis obsequium adhuc viget. Præterea ad suam magis, magisque obfirmandam assertionem, Amadei, viri vtique suo æuo propter singularem vitæ innocentiam probatissimi, reuelationem recitant: hunc enim diuinitus accepisse aiunt, collem prædictum nobilissimo Petri Apostoli martyrio illustratum fuisse.

[Alij eum in Ianiculo martyrium subijsse aiunt.]

[Naumachia in regione Transtyberina.]

3 Alij contra constanter asserunt, ac mordicus defendunt, Apostolum beatissimum in eodem Vaticani loco crucis patibulum subijsse, in quo deinde pia fidelium manu sepultus est, ac toto terrarum orbe celeberrima constructa eiusdem Basilica cernitur. Et quamuis his super rebus, quæ disputationi subiacent, & controuersiam patiuntur, etsi probatos vtrimque scriptores habeant, quorum auctoritate fulciantur, haud consilij nostri propositum sit pro certo quidquam statuere ac definire: maximam tamen Vaticani montis, de quo modo agitur, dignitati & gloriæ iniuriam facere, & loci sanctitatem haud parum imminuere videremur, nisi rationes quamplurimas, quæ ab eis vltro afferuntur, ac nostro quidem iudicio ad id conuincendum solidiores, scriptoris muneri fideliter inseruientes, in medium adduceremus. Si igitur traditioni innitendum nobis est, longe quidem antiquior, & apud omnes fere ad nostrum vsque æuum, tot iugiter seculorum decursu grata magis, ac maiori recepta consensu traditio est, Petrum scilicet in Vaticano, vbi nunc eiusdem Templum attollitur, ligno quondam suffixum, ac sepultum fuisse. Ibi enim, vt a Iulio Herculano memoriæ proditum est, locus extabat, qui communi omnium voce ad posteros vsque transmissa, Crucifixionis B. Petri locus palam dicebatur; quo sub titulo maximæ apud fideles omnes venerationi erat. Quod vero

[Alij Vaticanū Petri martyrio illustratū affirmant.]

[Colli Vaticano hæc martyrij Petri gloria adiudicanda videtur.]

[Ex veterum traditione.]

[*Iul. Hercul. de mem. S. Petr.*]

[Locus Crucifixionis B. Petri iam olim in Vaticano passim dictus.]

vero ad argumentum illud attinet, a scriptoribus pro se allatum, de Naumachia sub Ianiculo posita; hæc quidem olim inibi fuit, quam Cæsar prope suos ad Tyberim hortos extruxerat; haud tamen inde sequitur, quod non alia sub Vaticano pariter esse potuerit, cum præsertim quinque, aut sex Naumachiæ, P. Victore teste, Romæ antiquitus extiterint, & quidem plures a diuersis constructas, atque in eis naualia frequenter prælia fuisse populo exhibita ex profanarum antiquitatum libris didicimus. Harum profecto vnam ijdem Antiquarij Naumachiam Vaticano adscribunt, Andr. Fuluius, Marlianus, L. Faunus, & alij; cuius Naumachiæ pluribus locis meminit Anastasius. De eadem quoque in Paschalis Papæ litteris mentio habetur, in quibus S. Peregrini Xenodochium in Naumachia vtique nuncupatur. Quod olim quidem sub ipsomet Vaticano colle, & Basilicæ Sancti Petri proximum fuisse, vbi hac nostra ætate perexigua cernitur eiusdem S. Peregrini Ecclesia, exploratissimum est. His adde, quod in ipsius Basilicæ Archiuio diplomata complura seruantur, ex quibus satis clare lector conijcere potest, omnem illam planitiem, quæ interiacet, ad Naumachiam quondam appellatam fuisse. Certe in ipsis martyris Sebastiani actis de Zoe conspicuæ sanctitatis fœmina legitur, facto in eam impetu, cum ad B. Petri sepulchrum intensius oraret, Paganos irruisse, & ad regionis Naumachiæ patronum eandem illico perduxisse.

P. Victor. Plures in Vrbe olim Naumachiæ erant

Andr. Fulu. l. 3. c. 29. Marlian. l. 7. c. 10. L. Faun. lib. 5. c. 9. Anastas.

Naumachia in Vaticano.

Acta S. Sebast. mart.

4 Perspicuum igitur est hæc nostra legentibus, iuxta B. Apostoli sepulchrum (vt opinari quidem licet) quādam antiquis temporibus Naumachiam extitisse, quam profecto eiusdem martyrij scriptores, non autem alteram in Transtyberina sitam regione intellexerunt: idque vel ex eo magis conuinci videtur, quod in B. Petri Apostoli gestis, quæ sub Lini nomine circumferuntur, non modo Petrum iuxta Naumachiam, sed etiam iuxta Neronianum obeliscum in crucem actum fuisse asseritur. Hæc autem ibi scripta habentur: *Peruenit denique vna cum Apostolo, & apparitoribus populus infinitus ad locum, qui appellatur Naumachia, iuxta obeliscum Neronis in monte.* Qua igitur ratione de Naumachia sub Ianiculo existente intelligi id potuit, quæ tam longe ab huiuscemodi obelisco distabat? Hoc ipsum vero perspicue patet ex libro Græcis notis conscripto de Passione B. Petri, qui apud Vaticanam Bibliothecam asseruatur, vbi de eiusdem crucifixione ex Græcis vtique Latine reddita isthæc recitantur: *Deducitur Petrus ad eam partem montis Vaticani, quæ arborem supra Terebinthum habet, & infra in subiecta planicie Naumachiam.* Ac statim de Apostolico sepulchro subiungitur: *Sustulerunt corpus S. Petri clam, & posuerunt illud sub Terebintho prope Naumachiam, in loco, qui dicitur Vaticanus.* En satis aperte his verbis (vt vides lector) idem sepulturæ, & crucifixionis locus describitur, ac designatur, dum primo quidem Petrum in monte, vbi Terebinthus erat, affixum patibulo fuisse dicitur, & deinde in eodem, sub Terebintho sepultum fuisse subditur. Hoc vero haud obscure Damasus indicat, qui Petrum iuxta locum, in quo crucifixus est, tumulatum fuisse ait, iuxta Neronianum scilicet palatium in Vaticano, & iuxta Territorium Triumphale.

Certum est Petrum passum ac sepultum iuxta Naumachiā.

Acta Lini Papa.

Lib. de pass. Petr. ex bibl. Vat.

Damasus de loco martyrij ac sepulchri B. Petri mentionem facit.

5 Illud autem argumentum, meo iudicio, magni quidem ponderis esse videtur, quod antiquus Romanorum mos fuit, vt in reos ac sontes homines extra Vrbis mœnia animaduerteretur: Ianiculus vero iam inde ab Anco Martio quarto Romanorum Rege intra pomœrium conclusus, Vrbi adiunctus fuerat, vt Plinius, Strabo, Eutropius, alijque permulti testantur: itaque iuxta memoratam hanc Romanorum consuetudinem haud verisimile est, Petrum crucis supplicio in Ianiculo addictum fuisse, qui ipsius olim Vrbis pars erat: immo potius apud Vaticanum, de quo nunc agimus, vtpote qui tunc temporis extra mœnia situs, longissimo ab Vrbe interuallo disiungebatur. Hanc vero ob causam Petrus Comestor in Scholastica, quam scripsit, historia, dum Apostolici locum martyrij certis quibusdam indiciis describere, ac digito quodāmodo demonstrare conatur, Petrum non modo cruci affixum in Vaticano fuisse, ac ipsam extra Vrbem diserte affirmat, sed in eo speciatim loco, vbi figlinæ antiquitus existebant, quæ inibi, vt supra demonstrauimus,

Veterum Roman. reos extra Vrbē puniendi mos.

Plin. Strabo. Eutropius.

Petr. Comest. Hist. Scol. Act. Ap. c. 71.

mus, ad hæc vſque tempora perſeuerant: *Petrus vero* (inquit Comeſtor) *crucifixus in Vaticano, in vico ſcilicet, qui extra Ciuitatem, vbi fiebant dolia*. His adde, quod cum impius Nero in votis maxime haberet, geſtiretque, vtpote hominum crudeliſſimus, ſuos Vaticanos hortos, & Circum populo noua exhibendo inuiſæ crudelitatis ſpectacula, innocentium Chriſtianorum ſanguine reſpergere, atque ob id apud poſteros quoque in teſtimonium noui, ac inauditi facinoris inſignem, ac memorabilem locum reddere, nobis quidem rem altius conſiderantibus credibile fit, barbarum hominem, Vaticanum hunc collem, ne quid ipſius immanitati, & Chriſtiani nominis gloriȩ deeſſet, Petri Summi itidẽ Sacerdotis ſanguine inſignire, atque illuſtrare voluiſſe; tum præſertim, quia nec Auguſtum forte, vt putamus, latebat, Chriſtianum populum, vt iam diximus, conſueuiſſe eodem in colle, in quem iugiter confluebat, illibata Chriſtianæ fidei ac legis dogmata ab ipſo Apoſtolorum Principe edoceri.

Horti, & Circus Neronianus.

Petrum Chriſtianorum Põtificem in Vaticano à Nerone ad Religionis dedecus cruci affixum fuiſſe veriſimile eſt.

6 Peruetuſta eidem ſententiæ traditio ſuffragatur, quorundam etiam ſuffulta ſcriptorum adminiculo, quæ crucem, cui Petrus beatiſſimus Neronis iuſſu affixus eſt, duas inter metas erectam fuiſſe aſſerit; cum neminem profecto lateat, in ipſiſmet olim Circis metas extitiſſe. At ſi metas hoc loco ſepulchrales vtique Pyramides intelligi volumus, maxime cum in perantiquis quibuſdam picturis, nec non ſculpturis, intermedia ibi Petri cruci affixio repræſentetur. Binas quidem Pyramides in hac Vaticani parte extitiſſe iam proculdubio nouimus; vnam, quæ Scipionis Africani dicebatur, de qua Aeron Horatij interpres ſupra a nobis allatus; & alteram haud longe ab ea, quam plebs Romana Romuli Memoriam appellabat; cuius mentionem facit Leo Papa Nonus in Diplomate, quo Baſilicæ Vaticanæ priuilegia Apoſtolica auctoritate confirmat: Cencius item Camerarius, qui eandẽ in Naumachia ſtatuit: Benedictus Canonicus, qui eam iuxta Templi eiuſdem porticum ponit: & Iacobus Caietanus Diac. Card. S. Georgij, in Opuſculo, quod de anno Iubilei edidit. Et ſane contigiſſe id potuit, vt beatus Chriſti Apoſtolus, vel has inter metas, quas nuper commemorauimus, vel potius inter alias huiuſcemodi, quarum memoria etſi ad præſens omnino nos latet, veteribus tamen innotuit, ipſa carnificum manu crucifigeretur, tum maxime, quia inter cætera, quibus Vaticanum illuſtrabatur, id genus inſignia haud defuere, vt ex iam ſupra recitatis ſtudioſo licet lectori conijcere.

Crucem Petri inter binas metas erectã fuiſſe vetuſta traditio eſt.

[Pyr]amis Scipionis Africani.

[R]omuli memoria.

[Le]o Non. [Ce]nc. Camer. [Bene]d. Canon.

[Iac.] Caiet. [Car]d.

7 Sed enim (vt quod verum eſt, fateamur) nil prorſus eorum videtur opinio ſubſiſtere, qui vt locum, quem ipſi proferunt, ac digito mõſtrant, Apoſtolorum principis martyrio conſecratum in Ianiculo mordicus tueantur, & binarum hunc intra ſpatium metarum cõcludant, vnam ex illis computando accipiunt, quam Adrianæ moli proximam extitiſſe diximus; alteram vero C. Ceſtij Pyramidem ſupputant, quæ ad Trigeminam portam, & nunc ſancti Pauli nomine nuncupatam, ſita eſt, cum tamen loca hęc duobus paſſuum millibus inter ſe vt minimum diſtent.

Ianiculum inter binas metas [concludentium] argumẽtum diluitur.

8 Minus vero probabilis eorum ſententia æſtimanda eſt, qui vel ipſammet Adriani molem, aut potius Vaticanum obeliſcum vnius loco metæ aſſignant, & alterius vice, vt rem apte conficiant, eandem Ceſtij Pyramidem conſtituunt. Nec Blondi hac ſuper re opinio arridet nobis, qui dũ Petri in cruce agonem duas inter metas ponere conatur, eo quidem in loco crucem defixam fuiſſe ait, vbi vetuſta iampridem erat ſanctæ Mariæ, vulgo Tranſpontinæ, Eccleſia: ea nimirum ad id aſſerendum ratione permotus, quod hic locus medius ſit inter Pyramidem, quam Africano Scipioni attributam diximus, & inter recenſitam hactenus Adrianæ molis arcem, quæ tamen nec vllam metæ formam intuentibus præ ſe fert, nec illo adhuc tempore ab eodem Imperatore conſtructa fuerat. Quamobrem, vt in ipſo initæ quæſtionis veſtibulo præmiſimus, ac lectorem obteſtati ſumus, nil hac ſuper re certi pro vtraque parte pronuntiare, ac definire volumus, ſed prudentis iudicio lectoris, quid apte magis ad rem, quidue probabilius videatur, relinquimus. Vnum interim nobis ſat fuerit, quod quidem inſtituti noſtri præcipuum eſt, apud omnes fere certum, exploratum

Aliorum molem Adrian., & Ceſtij ſepulchrũ pro dictis metis accipientium ſententia reprobatur.

Blondus.

tumque haberi, locum, vbi primum Petrus Apoſtolus beatiſſimus humatus eſt, collem Vaticanum eſſe, & ex nobili eius deinde ſepulchro Cœmeterium, quod in eodem colle ſitum eſt, decus ac toto in orbe terrarum ſplendorem nominis ac venerationis cultum accepiſſe; quod quidem quampluribus tum argumentis, tum rationibus cum ſupra a nobis valide comprobatum ſit, a nemine, vt arbitramur, in dubitationẽ reuocari poteſt. Haud interim tamẽ prætereunda hic eſt S. Iſidori Hiſpal. auctoritas, qui ſatis clare ac diſtincte beati eiuſdem Apoſtoli ſepulchrum deſignat, dum illum ſepultum fuiſſe ait ad orientalem plagam, tertio ab Vrbe milliario, quod ſane intelligendum videtur (ne vlla errandi ſuppetat occaſio) eadem milliaria a columna ſic dicta metiendo, quæ Romano olim in foro conſtituta erat. Iſidori autem verba hæc ſunt: *Sanctus Petrus ſepultus Romæ in Vaticano ſecus viam Triumphalem, tertio lapide ab Vrbe, ad orientalem plagam.*

In Vaticano pri[illegible] Petri ſepulchrũ fuiſſe, [illegible]ubitatum eſt.

S. Iſidor. Hiſp. de vit. & mor. ſanct. c. 69.

9 In Actis vero Apoſtolorum Petri & Pauli ex M. S. Cod. Lateranenſi iſthæc leguntur: *Et hoc dicens S. Petrus emiſit ſpiritum. Statim apparuerunt ibi Viri ſancti, quos nemo vnquam viderat antea, nec poſtea, videre potuit. Iſti enim dicebant ſe propter ipſum de Hieroſolymis aduenisse: & ipſi vna cum Marcello illuſtri viro, qui crediderat, & relinquens Simonem, Petrum ſecutus fuerat, abſtulerunt corpus eius occulte, & poſuerunt eum ad Terebinthum, iuxta Naumachiam, in locum, qui appellatur Vaticanus.* Porro Marcellus iſte, qui venerandum B. Petri corpus ſepulturæ tradidiſſe perhibetur, quandoquidem illuſtris viri nomine celebratur, is haud dubie fuiſſe a nobis exiſtimatur, quem S. Martialis Acta virum Conſularem nominant, qui domi ſuæ ipſum B. Petrum, eundemque Martialem hoſpitio, apprime ex hoc nobilitandus, receperat.

M. S. Cod. Lat.

Viri quidam ignoti cum Marcello corpus D. Petri auferunt, & in Vaticano ſepeliunt.

10 Sed validiſſimum, ac prorſus irrefragabile argumentum nobis ſuggerit Euſebius, dum hoc in Vaticano Cœmeterium ab Apoſtolorum principe cognomen atque appellationem tunc temporis, quo auctor ipſe viuebat, ſortitum & Petri inſuper Cœmeterium vocatum fuiſſe ſcribit: quemadmodum & aliud quod Oſtienſi via ſitum erat, S. Pauli denominatum eſt. Sed cum Rufinus Euſebij verba ſatis ample ſuo ex more reddiderit; Anglus autem interpres luxuriante verborum copia, hæc ipſa obumbrauerit potius quam expoſuerit, ſic eadem ad verbum plano, ac fideli ſtylo expreſſa habentur, quæ lector hic accipe: *Et Paulus quidem Romæ capite plexus, Petrus autem crucifixus eodem Nerone imperante traditur; & confirmat rem geſtam, quod Cœmeteria ibidem hucuſque Petri, & Pauli cognomen obtinent.* Quibus ſtatim bene conſtans Caij vetuſtiſſimi ſcriptoris teſtimonium de Vaticano hoc ſepulchro ſubtexitur his verbis: *Quin & Caius de locis, vbi eorumdem Apoſtolorum ſacra tabernacula depoſita ſunt, hoc aſſerit: Ego vero Apoſtolorum trophæa oſtendere poſſum. Si enim in Vaticanum, aut Oſtienſem viam ire velis, eorum, qui hanc Eccleſiam fundarunt, trophæa inuenies.*

S. Petri Cœmeteriũ idem cum Vaticano ab antiquis habitũ.

Euſ. hiſt. eccl. l. 2. c. 24.

Rufinus.

Caij vetuſtiſſimi ſcriptoris teſtimonium de ſepultura Petri in Vaticano.

Caius antiq. ſcript.

11 Horum igitur omnium, quæ a nobis hactenus dicta ſunt, præmiſſis rationibus, & ſcriptorum quoque auctoritate ſatis euidenter oſtenditur, beatiſsimum Apoſtolum Petrum in ipſomet loco poſt ſuſceptam martyrij coronam piorum manu humatum fuiſſe, vbi hodierna die ſacroſancta eius Baſilica ſubſiſtit, & totius orbis veneratione ſuſpicitur. Quod vero ad conditorium attinet, in quo ſacrum corpus depoſitum fuit, ſatis vtique conſtat ex vetuſtiſſimis quibuſdam picturis, quæ ad noſtra vſque tempora in ipſa porticus fronte antiquæ Baſilicæ permanſerant, totamq; intuentibus rem mirifice deſignabant: hæ quippe lapideam arcam affabre coloribus exprimebant, intra quam poſt adeptam martyrij coronam deuotorũ manu diſcipulorũ digniſſimus Chriſti Apoſtolus reponebatur: cuius quidem recolendæ hiſtoriæ, & arcæ pariter, antequã vna pariter cum porticu abolerentur, imagines quam diligẽter artificum pennicillo exceptæ, ac artis ſubinde ſtudio delineatæ, tanquam nobile venerandæ antiquitatis monumentum poſteritati traditæ ſunt, earumdemque exemplar in eiuſdem Baſilicæ Archiuio ſeruatur, quod tibi, amice lector, contemplandum proponimus.

Locus ſepulturę D. Petri.

Porro

HVMATIO CORPORIS PRINCIPIS APOSTOLOR. QVANDO S. SILVESTER RECODIDIT CORPVS EIVS
EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

12 Porro Arca hæc, quæ omni veneratione dignum Beatissimi Apostoli corpus continebat, in crypta quadam Vaticani montis perhonorifice fidelium manu tunc primum collocata fuit, quo loco, vt supra dictum est, Christiani, acerba illa Neronianæ carnificinæ procella exagitati, ad tuto conueniendum persecutionis tempore, haud multo ante sacro initium Cœmeterio auspicati fuerant. Verum paulo post idem principis Apostolorum sepulchrum nouis constructionibus a B. Anacleto Pontifice auctum, exornatumque est, dum ille adhuc presbyteri in Ecclesia munus obiret, vt ipsa Damasi verba, quæ præcedenti capite recensuimus, nimis clare significare videntur, videlicet: *Memoriam B. Petri construxit, cum Presbyter à B. Petro ordinatus fuisset.*

Sepulchrum B. Petri ab Anacleto Papa exornatū.

13 Ædificium autem illud, quod iuxta celeberrimū B. Petri sepulchrum ab Anacleto extructum est, paruam ac perexiguam fuisse Ecclesiam nonnulli arbitrati sunt, prout ferebat illa temporum opportunitas, quidam vero Oratorium; etsi alij affirmare non dubitauerint quandam eiusdem Cœmeterij partem tunc potissimum ædificatam, quæ veluti peculiare quoddam Apostolorum Principis conditorium pio iugiter a fidelibus studio coleretur, vsumque Oratorij pariter, & Ecclesiæ tunc temporis ob persecutorum metum ibidem delitescentibus exhiberet: quorum sententiæ, vtpote quæ rationi valde consonat, nos quoque vltro, libenterque subscribimus. Nam cū Vaticanus sub ea potissimum tempora, ob ludos, ac spectacula, quæ in Circo, seu Naumachia frequenter edi consueuerant, ipsomet Nerone illuc ventitante, ingenti hominum multitudine refertus esset; & cum nequissimus interim Princeps in omnē profusus libidinem, eodem loco promiscue in populū debaccharetur, & ad noua, exquisitaque spectanda tormentorum genera, quæ ingeniosus crudelitatis artifex aduersus Christianos insontes excogitauerat, nemo Gentilium non auidissime concurreret, locum certe metus ac periculi expertē haud alicubi circa eum Collem fideles sibi seligere poterant, in quo Ecclesiam construerent, & ad sacras peragendas synaxes de more conuenirent; quippe qui tanquā noxiæ, ac detestandæ superstitionis homines, facinorumque omnium rei, pœnis subijciendi, vndique perquirebantur, nisi ad secretiora quæque latibula confugiendo in ipsiusmet montis viscera, & terræ cauernas sese quātocyus abderent. Postmodum vero, Nerone extincto, cum iam acerba persecutionis vis sopita esset, nobis, quod creditu facile est, suademus, aliquod ibi ædificium, quod supra terram attolleretur, commode a fidelibus extrui potuisse. Neque enim studiosum ecclesiasticarum rerum indagatorem latet, gentilitia sub varijs quondam Imperatoribus superstitione regnante, permultis quidem locis Deo Opt. Max. in sanctorum honorem Ecclesias extructas fuisse; qui religionis & obsequij cultus, vt nobis credere par est, Petro quoque visibili totius Ecclesiæ Capiti, atque Apostolorum Principi, ampliori sane titulo, ac iure delatus a fidelibus fuit.

Ædificium Anacleti prope Petri sepulchri quale fuerit?

Nerone imperante subtus terram illud facile ab Anacleto constructum erat.

Nerone vero extincto supra terram Petro oratorium extrui potuisse credibile est.

14 Huius autem assertionis nostræ vis ex eo mirifice roborari videtur, quod in hunc sanctissimum locum antiqui illi, ac primæui Christianæ fidei cultores, dum adhuc acerba gentilitię persecutionis rabies in pios quosque grassaretur, Apostolici sepulchri inuisendi, ac venerandi gratia, remotissimis è regionibus, nulli incommodo, ac labori parcentes, se vltro conferebant. Ex quo pariter id verisimile dijudicari potest, tunc ibi terræ supereminens quoddam, & spectabile orthodoxæ religionis monumentum, quod venientibus innotesceret, extitisse. Hoc autem fortasse, cum in Christiani cuiuspiam viri fundo consisteret, omnibus eadem religione imbutis satis notum, perspectumque erat. Id certe, vt cætera sileamus, perspicue Caij antiquissimi inter Ecclesiæ scriptores theologi verba conuincunt, qui Zephyrino Dei Ecclesiam regente, sub Seuero, & Caracalla Imperatoribus floruit. Is enim luculentam pro fide aduersus Proculum hæreticum orationem scribens, digito, vt ita dixerim, gloriosa Apostolorum sepulchra, quæ nobiliori titulo Trophæa ab ipso nuncupantur, demonstrat; hæc autem inquit: *Ego Apostolorum Trophæa perspicue possum ostendere; nam si lubet in Vaticanum proficisci,* aut

Iam inde à principio sepulchrum Petri ab omnibꝰ gentibus in visitur ac colitur.

Euseb. loc. cit. Baron. Annal. ann. 215.

aut in viam, quæ Ostiensis dicitur, te conferre, Trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone, & virtute stabiliuerunt, inuenies. hactenus ille ad rem nostram.

[margin: ...b Heliogabalo sepulcrum Petri Vaticano subuersũ esse nonnulli, autumant. Lamprid. in Heliogab.]

15 Quidam vero Apostolici sepulchri locum, de quo nunc sermo est, successiuo temporum interlapsu ab Heliogabalo Imperatore subuersum fuisse opinantur, tunc nimirum, quando hic, vt Lampridius narrat, quadrigis elephãtorum spatia, quo commode absque vllo prorsus impedimento transirent, laxare cupiens, Vaticana sepulchra, quæ plura ibidem extabant, impie vastando disiecit. Addunt præterea, Christianos huius demolitionis tempore, vt sacrum beatissimi Petri corpus ipsas inter ruinas inuiolatum seruarent, illud vna cum B. Pauli corpore vsque ad Catacumbas transtulisse: verum prolixius hac de re suo infra loco disserendum erit, cum de ipsismet Catacumbis in Cœmeterij Callisti descriptione sermo instituetur.

[margin: Cornelius Papa corpus B. Petri Cœmeterio Vaticano restituit, vnde prius erat sublatum.]

16 Porro illud apud omnes indubitatum est, inde rursus beatissimi Petri corpus sublatum, & a Cornelio Papa in pristinam Cœmeterij Vaticani sedem restitutum fuisse; vbi & cæteri deinceps sanctissimi Pontifices, qui in Pontificatu successerunt, pari honore humati fuere; quod & Anastasius asserit in conscriptis eiusdem Cornelij gestis, hæc dicens: *Beatus vero Cornelius Episcopus accepit corpus B. Petri Apostoli, & posuit iuxta locum, vbi crucifixus est, inter corpora sanctorum Episcoporum, in Templo Apollinis, in monte Aureo, in Vaticano Palatij Neroniani.*

[margin: Anastas. in Cornel.]

[margin: ...bique quie... vsque ad tempora Constantini Imp.]

Nec vnquam in posterum loco idem venerandum corpus dimoueri contigit, quousq; Romana in Vrbe post insignem è Maxentio relatam victoriam, erecto victorioso Crucis vexillo, & Christi nomine toto terrarum orbe propagato, Vaticanum templum a Constantino Magno Imperatore magnificentissime excitatum est; ibique locato Principis Apostolorum sepulchro, illud religiosissimus princeps pro Constantiniana pietate ac munificentia exornandum, illustrandumque curauit, vt proximo Capite enarrabimus.

[margin: ...qui illud in templo Vaticano a se erecto deposuit.]

17 Quo autem deuotionis cultu Vaticanum Collem, eamque præcipue Collis eiusdem partem Christiani prosecuti fuerint, in qua sacrum Petri corpus depositum est, iugis populorum concursus, antiquus peregrinationum ritus, assidua, & numquam hactenus intermissa sacratissimum hunc locum inuisendi consuetudo, quæ a primis iam vsque temporibus inualuit, probe testantur: sed quæ in Romano Breuiario ad rem leguntur, hic potissimum nobis recensere fas sit: *Ex locis sacris, quæ olim apud Christianos venerationem habuerunt, illa celeberrima, & frequentissima fuerunt, in quibus condita sanctorum corpora, vel aliquod martyrum vestigium, aut monumentum esset. In quorum numero sanctorum locorum in primis semper fuit insignis ea Vaticani pars, quam S. Petri Confessionem appellabant. Nam eo Christiani ex omnibus terræ partibus, tanquam ad fidei Petram, & Ecclesiæ fundamentum conuenientes, locum Principis Apostolorum sepulchro consecratum summa religione, ac pietate venerabantur.* hæc ex Ecclesiasticis tabulis lectori repetenda proposuimus.

[margin: Collis Vaticanus omnium gentium cõcursu ob Petri corpus ibi positum celebratur.]

[margin: Lect. Rom. Breu. die 18. Nouemb.]

[margin: Quæ loca olim apud Christianos cultu ac cõcursu præcipue celebrarentur?]

[margin: Confessio S. Petri.]

18 Quoniam vero sacræ Apostolorum Confessionis hic opportune mentio incidit, si quis recolendæ vestigia antiquitatis assequi vult, secum ipse recolat, quæ de Confessionibus Apostolorum Cassiodorus scribit his plane verbis: *Tenemus aliquid Apostolorum proprium, si peccatis diuidentibus non reddatur alienum, quando Confessiones illas, quas videre vniuersitas appetit, Roma felicior in suis finibus habere promeruit*. hæc Cassiodorus. Verum quid potissimum hoc Confessionis nomen insonet auribus, quod passim vsurpari contingit, Baronius in suis ad Romanum Martyrologium notis erudite disseruit, vbi ista hæc: *Confessio apud nos idem est, quod apud Græcos Martyrium, quamuis non idem prorsus apud illos, qui apud nos earum vocum sensus sit: nam Græci Martyrij nomine nonnumquam totam basilicam martyribus dicatam appellant, vt videre est ex Chalcedonensi Concilio, vbi sæpe de Martyrio S. Euphemiæ fit mentio, & apud alios sæpissime. Martyrium enim appellandum esse locum, in quo martyr sepultus sit, habetur ex l. vlt. de sepulchro viol. C. Theod. Non tantum Ecclesiæ in honorem martyrum erectæ Martyrium dici consueuere, sed & aliæ*. Subdit autem idem Baronius: *Non igitur Latini basilicam Confessionis nomine aliquando intellexerunt,*

[margin: Confessio S. Petri est quid Apostolorum proprium.]

[margin: Cassiod. var. lib. 10. ep. 2.]

[margin: Cõfessio quid significet?]

[margin: Baron. in not. die 5. Iul.]

[margin: Martyrium apud Græcos quid aliquando significet?]

runt, vt falſo ex illo Canone nonnulli ſunt arbitrati, ſed magis ea ſignificatione ea vox dicta reperitur, vt locus ille intelligeretur ſub maiori altari poſitus, quo reliquiæ ſanctorum martyrum, ſeu integra ipſorum corpora conderentur: idque ex antiquo vſu Eccleſiæ, & Apoſtolica traditione, ſecundum illud Apocalyp. c. 6. Vide ſub altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant, &c. Sunt & alia de his innumera loca, quæ breuitatis cauſa referre omittimus. In hoc vtique ſenſu illa verba hic poſita accipienda ſunt, quibus dicitur: Cum oraret ad Confeſſionem B. Pauli, ad locum ipſum videlicet, vbi ſacrum corpus eius eſſet poſitum. Et Caius antiquus Theologus ipſas, quas dicimus Confeſſiones Petri & Pauli, Apoſtolorum trophæa appellat apud Euſeb. hiſt. lib. 3. c. 24. hæc, & alia de Confeſsionis vocabulo in ſacris Martyrum actis frequenter repetito ad rem noſtram Baronius. Sed iam ad vlteriora Vaticanæ Baſilicæ monimenta progrediamur.

Confeſſio eſt locus ſub ara primaria martyrũ reliquias continens.

Confeſſiones Petri & Pauli trophæa Apoſtolorum.

CAP. VI.

Vaticana Baſilica ſupra Cœmeterium à Conſtantino extruitur, ibidemq; B. Petri corpus reponitur.

1 VM Deus Opt. Max. *cuius natura bonitas, cuius voluntas potentia, cuius opus* (vt S. Leo ait) *miſericordia eſt*, Eccleſiam diris, acerbiſque perſecutionum procellis exagitatam reſpicere, ac ſuorum vota fidelium benignis excipere auribus decreuiſſet, vtpote, quæ aſſiduis ieiunijs, necnon vigilijs cumulata, toto terrarum Orbe, ſed præcipue ad ſacrum Beati Apoſtoli Petri Confeſſionem, ipſi in odorem ſuauitatis iugiter offerebantur; ad commiſerandum tandem permotus: *Numquid enim in æternum proijciet Deus: aut non apponet, vt complacitior ſit adhuc? Aut obliuiſcetur miſereri Deus, aut continebit in ira miſericordias ſuas?* extemplo de tenebris mirabiliter fecit lucem ſplendeſcere; oculos quippe, quos diu inſanæ idololatriæ, ac vani ſuperſtitionum errores miſerandum in modum reſperſerant, Conſtantino Auguſto, Conſtantij, & Helenæ filio diuinitus reſerauit, eumdemque Imperatorem ſalutari fonte Baptiſmatis ab omni labe expiatum, ac rerum ſupernarum luce perfuſum, Eccleſiæ tutorem, vindicem, propugnatorem, aſſertorem fidei, fundatorem pacis, ac illibatæ demum Religionis eximium toto terrarum Orbe propagatorem conſtituit. Vt igitur Chriſtiani nominis, ac Sacerdotij gloria longe lateque percurrens vbique diffunderetur, atque innoteſceret, inter cætera auguſtiſſimi Imperatoris animo ſuggeſſit, vt primus in ſui, ac ſanctorum honorem magnificentiſſima Templa publice exædificaret, & lege item promulgata, religionis cultu ac pietate conſpicuus, ab alijs ædificanda ſanciret, nec enim ille contentus plures immortali Deo Baſilicas inſignis munificentiæ ſtudio erexiſſe, vt in omnium manibus eſſet, quibuſuis nationibus ac gentibus omnibus, qui Romano parerent Imperio, Deo extruendi templa ac Eccleſias exædificandi facultatẽ liberam fecit, magis in hoc Deum honorans, omnes videlicet vbique terrarum ad Religionis cultum Deo exhibendum lege ſancita excitando, quam ſuis manibus templa ac Baſilicas ædificando.

S. Leo ſer. 2. de Nat. Domin.

Nauiculæ Petri diris diu agitatæ fluctibus oritur tranquillitas.

Pſal. 76.

Cõſtantinus Imp. fidem amplectitur, & Eccleſiæ defenſor efficitur.

Templa in honorẽ Chriſti, ſanctorum que toto orbe palam exædificari iubet.

2 Verum præcipua inter Templa, quæ pius Imperator condidit, Vaticanum in primis extitit, quod ſuper ipſummet Principis Apoſtolorum ſepulchrum, necnon reconditas ibidem Sanctorum in ordine Pontificum, ac Martyrum reliquias mira operis celeritate excitauit. Digniſſimus etenim Imperator die octaua poſt ſuſcepta Baptiſmalis aquæ Sacramenta ſupplex ad B. Petri Confeſſionem accedens, ibidem imperiali depoſito diademate, regiam exutus chlamydem, humi prouolutus vberrimis vndique perfuſus lacrymis Deum altiſſimum exorauit, perſolutiſque humiliter votis, fabricæ protinus inchoandæ omnium primus manus admouit; ſiquidem ſceptri vice, quod paulo

Templum Vaticanum S. Petri à Conſtantino Imp. ædificatum.

Inchoandæ fabricæ primus omnium manus ipſe admouet.

ante depoſuerat, ligone ad eruendam humum deſumpto, in ſanctorum duodecim Apoſtolorum honorem, duodenos terræ cophinos ſua manu a fundamentis egeſſit, quos deuotionis gratia, non iam Imperatorem, ſed vilem baiulum agens, ſuis inde humeris aſportare cæteris in hoc principibus glorioſior haud erubuit. Hæc quidem omnia in Actis S. Silueſtri Papæ M.S. Vatic. S. Cæciliæ, & Vallic. his verbis leguntur : *Conſtantinus Imperator proceſſit, albis depoſitis, totus mundus, & ſaluus, & veniens ad Confeſſionem Apoſtoli Petri, ablato diademate capitis, totum ſe planum proijciens in faciem, tantum illic lacrymarum effudit, vt omnia illa inſignia veſtis purpureæ infunderentur, dans voces inter amaras lacrymas, quibus ſe erraſſe, & peccaſſe, reumque ſe eſſe de perſecutione ſanctorum commemorans, non eſſe dignum eius limina contingere cum ingenti gemitu exclamabat. Et ſubinde exuens ſe chlamyde, & accipiens bidentem, ipſe primus terram aperuit ad fundamenta Baſilicæ S. Petri conſtruenda; deinde in numero duodecim Apoſtolorum, duodecim cophinos plenos ſuis humeris ſuperpoſitos baiulans, de eo loco, vbi fundamenta Baſilicæ Apoſtoli erant iacienda, &c.*

[margin: ...duodecim ...phinos terræ fundamẽ ſuomet ...lo extulit.]
[margin: Act. S. Silu. S. Cod. Vat. Cæc. & Vall.]
[margin: ...lacrymas piè ...is interea ...undit.]

3 Hac deinde magnificentiſſime conſtructa, vetus beatiſſimi Petri ſepulchrum ære Cyprio circumdari, & omni ex parte muniri, obſirmarique iuſſit, ne inde vllo vnquam tempore ſacratiſſima illa pignora dimoueri, aut a quoquam vlla in poſterum ratione contingi, attrectarique poſſent; ipſumque intra ſepulchrum crucem auream, corporis plane magnitudini coæqualem, repoſuit, deſuper autem Altare lapideum erexit, cui Ciborium quoddam argento & auro, gemmiſque fulgentibus ornatum ſuperaddidit, & donaria quam plurima, atque ampliſſimos redditus obtulit; quod & ipſimet Baſilicæ eadem magnificentia præſtitit; eamdem enim opulentiſſimis redditibus auxit, copioſaq; admodum pretioſiſsimarum rerum ſupellectili ditatam mirifice illuſtrauit. At impenſe profuſam de Eccleſia vtique optime meriti Principis liberalitatem, ornamentorumq; ingentem tam numerum, quam pondus, cum pleriq; alij prolixius enarrauerint, & Bibliothecarius præcipue in Silueſtro quam copioſe deſcripſerit, hic conſulto eadem repetere, ac recenſere omittimus; cum noſtri, vt iam diximus, inſtituti ſit de Cœmeterijs, ac de ijs dumtaxat agere, quæ ad ſacra Vrbis Cœmeteria quoquo modo pertinere videntur.

[margin: ...mplo iam ...ſtructo, ſe... ...chrum Pe... ...re Cyprio ...nit.]
[margin: ...ie pretioſa ...na ſupel... ...li, & reddi... ...s ampliſſ... ...s ditat.]
[margin: ...ithecar. ...ueſtr.]

4 Sed ne hic interim, quæ ad rei propoſitũ faciunt, ingrato ſilentio inuoluamus, ipſum, quæſo lector, Baroniũ rerum Eccleſiaſticarum ſcriptorem, ſepulchrorum, & Baſilicæ Apoſtolorum gloriam diſertis, conceptiſq; verbis perorantem, & ſacræ antiquitatis adſtipulatorẽ fideliſſimum audiamus : hic enim in ſuis ad Martyrol. Roman. notis, de Apoſtolorum ſepulchris, & ſubinde de baſilicis in eorum ibidem memoriam a Conſtantino Imperat. magnificentiſſime erectis, iſthæc habet : *Longe antequam Apoſtolorum Baſilicæ erigerentur, eo ipſo tempore quo beatiſſimi Apoſtoli Petrus & Paulus glorioſo martyrio coronati ſunt, loca ſepulchrorum ipſorum magna veneratione ſunt habita, &c.* Verum mox ad eorumdem Baſilicas ſermonem inflectens, iſthæc ſubdit : *Eadem loca frequenti Chriſtianorum concurſu celebrari ſolita docent acta martyrum, quorum meminimus : quæ poſtmodum à Conſtantino Imperatore ampliſſimis ſunt illuſtrata Baſilicis, eædemque ornamentis auctæ, atque ditatæ redditibus, vt docet libellus Damaſi de munificentia Conſtantini conſcriptus. Quod autem ſpectat ad Vaticanam Baſilicam, in maiori eius arcu hi verſus muſiuo opere exarati legebantur :*

[margin: Baron. in not. Mar Rom. die 18. Nouemb.]
[margin: Iam inde ab initio martyrij Petri, eius ſepulchrum in veneratione habitum.]
[margin: Idem poſtea ampliſſima ibi à Conſtantino erecta Baſilica illuſtratur.]

Quod duce te mundus ſurrexit in aſtra triumphans.
Hanc Conſtantinus Victor tibi condidit aulam.

Ex antiquis actis Silueſtri Papæ illud compertum habetur, Conſtantinum Imperatorem in erectione Baſilicæ S. Petri primum ante omnes ligone ad fundamenta iacienda terram fodiſſe, erutamque cophinis aſportaſſe. Quid ni hæc præſtiterit Chriſtianiſſimus Imperator? cum & Veſpaſianum Auguſtum in reſtitutione combuſti Capitolij hæc ipſa egiſſe auctor ſit Suetonius, cuius in vita ipſius c. 8. hæc ſunt verba : Ipſe reſtitutionem Capitolij aggreſſus, ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quædam extulit. Hæc Suetonius.

[margin: Ad eius fundamenta iacienda primus terram fodere cœpit.]
[margin: Imitatus Veſpaſianum ſimile quid in reſtitutione Capitolij facientis.]

5 *Quanta autem earumdem Baſilicarum ſanctitas, & religio extiterit, audacter cum Moyſe dicam, & inimici noſtri ſunt*

 iudi-

Ingens Vaticanæ Basilicæ sanctitas ac religio vel ipsis hostibus venerandæ, ac verenda semper extitit.

iudices: nam licet extra murorum Vrbis ambitum sitæ essent, eas tamen vt cæleste quoddam asylum diuinitus præscriptum hostes fidei, ac Romani Imperij perduelles, Gothi inquam, cum in Vrbem grassarentur, sunt reueriti, nullum illis, vel earum ministris negotium facientes: immo & ad illas confugientibus parcere inuiolabile fuit, vt scribit Orosius hist. lib. 7. cap. 39. S. August. de ciuit. Dei lib. 1. cap. 1. & Procopius de bello Gothico tempore Iustiniani lib. 2. Accipe quid furens hæretica Theodora Augusta dederit in mandatis Anthemio Scriboni, cum de capiendo Vigilio Papa ad ipsum scribens, hæc ait; Exceptis omnibus, in Basilica S. Petri parce, nam si in Lateranis, aut in palatio, aut in qualibet Ecclesia inueneris Vigilium, mox impositum naui perduc eum vsque ad nos, &c. Quod autem spectat ad limina Apostolorum, obtinuit antiquus vsus, vt præ reuerentia, aut religiosa quadam obseruantia, ipsæ Basilicæ limina Apostolorum vocarentur. Vnde Claudianus ad Iacobum magistrum equitum hoc versu:

Basilicæ ipsæ Apostolorum limina vocantur.

Per cineres Pauli per casti limina Petri.

Nec tantum postquam Basilicæ Apostolorum erectæ sunt, sed longe ante obtinuit huiusmodi loquendi vsus.

6 *Vnde in actis S. Alexandri Papæ hæc leguntur: Tu si ad limina S. Petri duxisses eum, &c. de eiusmodi nomenclatura exempla plura habes ex Fortunato, & in Carmin. de Partu Virginis his versibus:*

Quos recipit sacra porta Petri, quos ianua Pauli,
Postis ad Andreæ limen Achaia patet,
Matthæi Æthiopes, Ephesini valua Ioannis
Et quem quisque amat, hunc sua porta rogat.

Moris enim erat adeuntibus Basilicam, ante eius ingressum, ad limina procumbere, postes deosculari, preces fundere. Vnde idem Fortunatus hæc de Basilica Rauennate:

Rursus Apollinaris pretiosa limina lambe,
Fusus humi supplex, &c.

Hæc Baronius, qui plura interim subdit, quæ ad antiquam sacrorum liminum venerationem spectant, quibus postremo loco de Vaticana Basilica isthæc concinne ad rem nostram inserit: *At de ipsa Vaticana Basilica Sidonius Apollinaris lib. 1. ep. 5. ad Heronium hæc ait: Vbi priusquam vel pomœria contingerem, triumphalibus Apostolorum liminibus affusus, omnē protinus sensi mēbris male fortibus explosum esse languorē.*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 19. Nou.

7 *Romam venientibus primum omnium Limina Apostoli Petri adire vsu receptum erat, vt colligitur ex Ennodio in defensione Symmachi Papæ. Ingredi ipsa Limina Apostolorum, ibique sacra facere, idem erat quod communicare Catholicæ Ecclesiæ, vt pulchre expressum habes ab Optato Mileuitano lib. 2. contra Parmenianum, cum ait: Ad Petri memoriam non accedit, quasi Schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait: Memorijs sanctorum communicantes. Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite, si has ingredi potuit, ita vt obtulerit illic, vbi sanctorum memorias esse constat. Hæc Optatus. Addimus, quod Prudentius his versibus docet, Christianos sacra Apostolorum, ac martyrum limina exosculari solitos:*

Romam peregre venientes limina Apostolorum ante omnia inuisunt.

Prudent. in Perist. hymn. 2. de S. Laurentio.

Ipse & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines
Apostolorum, ac Martyrum
Exosculantur Limina.

Hæc vtique ex Baronio hic per extensum recensere voluimus, & veluti præclara quædam insculpta Vaticanæ Basilicæ trophæa, & perpetua sacri erga eandem cultus monimenta affigere, vt quisquis perlegerit, & venerandam religiosamque anteactorum seculorum antiquitatem pariter ac pietatem probe perspexerit, mirari desinat, si inter cætera orbis terrarum loca, quæ peculiarem sibi religionis cultum vindicant, Vaticana Basilica, de qua sermo est, Apostolorum meritis, & sepulchro nobilitata, merito principem locum obtineat.

Vaticana Basilica præ cæteris sacris in orbe locis apud homines religiosus sēper extitit.

8 Verum nequaquam a nobis hic silentio prætereundum est, eandem Vaticanam Basilicam a summo Pont. Siluestro in honorem Apostolorum Principis XIV. Kal. Decembris dicatam fuisse, vt celeberrimus huiusce Dedicationis dies fidem facit, qui sacris in Martyrologijs quotannis solemni ritu recolitur. Tunc autem idem B. Siluester Altare maius, sub quo B. Petri corpus collocatum fuerat, sacri vnctione Chrismatis delibutū, ad peragendum consecrationis ritum sacra olei infusione tunc primum adhibita institutaque, insigni ac celebri pompa consecrauit. Porro præmemoratæ consecrationis, quæ tum Ecclesiæ, tum Aræ Beatissimi Pontificis manu peracta est, in perantiquo sermone de Basilicæ Lateranensis Dedicatione, mentio habetur,

Basilicæ Vaticanæ dedicatio à B. Siluestro solemniter peracta est.

Et Ara princeps ab eod. consecratur.

Ex sermon. de dedic. Basil. Later.

tur, qui scilicet annuo eiusdem solemnitatis die recitari consueuit, & M.S. in eiusdem Basilicæ Archiuo seruatur, vbi isthæc: *Consecrauit autem et idem venerabilis Papa Siluester Ecclesiam Apostolorum Principis in 14. Kal. Dec. quam etiam pijssimus Imperator à fundamētis erexit, ex cuius apertura fundamēti ipsemet proprijs humeris duodecim cophinos ex tellure fundamenti confectos in honorem duodecim Apostolorum asportauit. In qua & super corpus Apostoli altare constituit lapideum, & Chrismate perunctum (secundum morem, quem posteris tradidit obseruandum) benedixit & consecrauit.*

...S. Cod. Lat.

Hæc iam pe... e collapsa à Callisto II. re... ituitur, ac ...nuo solem... i ritu con... cratur.

9 Hoc idem altare post longa reuoluta annorum curricula nimia iam vetustate consumptum, ac deformatum, Callistus Papa II. celebritate maxima, Cardinalibus, Episcopis, ac primarijs viris quampluribus Ecclesiastica dignitate fulgentibus ibidem adstantibus, quos ille ex diuersis regionibus Romam ad Concilium euocauerat, ingenti populorum lætitia, festiuoq; totius Vrbis plausu restitutum, iterum ex Ecclesiasticorum canonum præscripto, VIII. Kalend. Aprilis consecrauit ipsomet solemni Virginis Annuntiatæ die, impertita futuris quibusque temporibus ex thesaurorum Ecclesiæ promptuario trium annorum indulgentia ijs omnibus, qui eadem recurrente die sacrosanctum locum hunc pie, ac deuote inuiserent, quod his plane verbis a Petro Manlio memoriæ traditum fuit: *Beatæ recordat. Callistus Papa Secundus, quoniam decorem domus Domini sicut Propheta plurimum dilexit, Altare B. Petri, quod nimia vetustate, & lapidum percussionibus quodammodo violatum videbatur, optimis marmoribus vestiuit, & decorauit. Et in festo Annunciationis beatæ Mariæ cum toto Concilio lapidem Altaris satis honorifice, & deuote consecrauit. In qua videlicet consecratione, vt inuenimus in libris nostris scriptum, fecit remissionem trium annorum annualiter ad eam deuote venientibus.*

...tr. Manl.

10 Porro, vt nil prorsus lectorem lateat, istæ lapidum percussiones, quæ, vt Manlius scribit, in antiquo templi Apostolici Altari suspiciebantur, deuota peregrinorum manu illuc ex toto terrarum Orbe religionis causa frequenter accurrentium contigisse credibile est; hi quippe post delatum (vt par erat) Apostolorum Principis sepulchro obsequium, fragmenta hæc, reliquiarum loco, in longinquas regiones secum deferre gestiebant. Hæc eadem Callisti consecratio ijsdem fere verbis a Maffæo Regio refertur, atque in peruetusto M.S. Martyrologio legitur, quod ad hanc diem in S. Petri Archiuio asseruatur, in quo peculiaria quædam eiusdem Basilicæ festa adnotantur; & sacra insuper actio, quam memorauimus, peracta describitur, Pontificatus Callisti anno quinto, Indictione v. qui annus numeratur a Virginis Partu 1122.

...tus S.Petri ...are pere... ...ius eiusdē ...ticulas re... ...onis ergo ...rentibus, ...dem cor...

Maffæus regius Martyr. M.S. Eccl. S. Petri.

11 At nostra hac ætate, cum noui Templi pauimentum altius deduci, & adæquari, propterea que ipsummet Callisti Altare extolli opus esset, glo. mem. Clemens VIII. intactum, immotumque eodem loco relinqui, nouumque desuper Altare, & quidem magnificentius, amplioris vtique formæ, erigi voluit: quod triginta, & octo Cardinalibus adstantibus, totius Romanæ Curiæ interuentu, innumerabilisq; populi concursu, ipsemet Pontifex solemni ritu consecrauit, die Dominica 26. Iulij 1594. in quo deinde idem Pontifex omnium primus incruentum Missæ sacrificium obtulit. Nouissime demum sacrum idem Altare adhuc sublimiori situ dispositū, ac eleuatum, Vrbanus VIII. Pont. Max. solemni ritu vna cum tota noua Vaticana Basilica, quam cæteri Pontifices per partes, veteri demolita, construxerant, eadem recurrente Dedicationis a B. Siluestro peractæ die, nempe decimoquarto Kal. Dec. anno Natiuitatis Dominicæ millesimo sexcentesimo vigesimo sexto consecrauit: vt in Romano Breuiario his verbis legitur: *Eandem Basilicam vetustate iampridem collabentem, ac propterea multorum Pontificum pietate latius ac magnificentius à fundamentis erectam, Vrbanus VIII. eandem die recurrente millesimi sexcentesimi sexti solemni ritu consecrauit.*

Clem. VIII. super illud nouum altare exstruit, ac solemniter cōsecrat.

Lect. Breu. Rō. die 18. Nou.

12 Basilicæ Vaticanæ gloriam iam satis tibi, lector, in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis contemplandam delineauimus: pia item Christianorum ex toto illuc orbe iugiter confluentium studia descripsimus: restat nunc, vt hic vel obiter, etsi parum ab instituti proposito digredi videamur, religiosam Sum-

Summorum Pontificum, Cleri Romani, ac Vrbis in colendis Apoſtolorum Baſilicis pietas.

morum Pontificum, totius Cleri, & Vrbis ipſius pietatem, ac deuotionis cultum Apoſtolorum Baſilicis præſtitum breui orationis ſtylo complectamur. Porro in quo honore apud omnes Chriſti fideles, ac eos præcipue, qui in Vrbe degebant, non tantum Apoſtolorum Baſilicæ, ſed & feſtiua eorundem memoria haberetur, teſtis eſt Prudentius, qui natalitium eorundem diem Romæ ſolemnem iugiter extitiſſe, & a Summis Pontificibus ingenti ſtudio, ac miro pietatis ardore celebratum fuiſſe affirmat. Sed Baronium de feſtiuo Apoſtolorum natalitio die, & pariter de Vaticanæ Baſilicæ cultu iſthæc ſubtexentem gratis, ſi libet, auribus excipiamus: *Bis feſta*, inquit, *dies hæc dicitur a Prudentio, atque in ea duplicare ſacra vota conſueuiſſe Roman. Pontificem teſtatur, cum ait:*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 29. Iun.

Prud. hym. 12

Tranſtyberina prius ſoluit.
Sacra peruigil ſacerdos;
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Ipſum populum frequentiſſimo cœtu vtramque Baſilicam, tam Petri in Vaticano, quam Pauli via Oſtienſi ea die inuiſere ſolitum, idem auctor eodem hymno profitetur. S. Ambroſius in hymno huius diei, non duabus tantum, vt ait Prudentius, ſed tribus vijs huiuſmodi feſtum diem Romæ celebrari ſolitum, quaſi tria loca a populo ea die viſitarentur, teſtatur his verſibus:

Vtraque Apoſtolorum Baſilica maxima populi frequētia ſemper celebrari conſueuit.

Maxime die ipſorum feſto.

S. Ambr. hym. de Petr. & Paul.

Tantæ per Vrbis ambitum
Stipata tendunt agmina,
Trinis celebratur vijs
Feſtum ſanctorum Martyrum.

Exiſtimamus enim, non ſolum ipſas Baſilicas Apoſtolorum hac die populum frequentaſſe: ſed vel locum, vbi Petrus cruci affixus eſt, vel vbi Paulus capite truncatus, aut ipſum carcerem ſacroſanctum redditum, vbi vterque diu detentus eſt (vt hodie videmus) adijſſe, prædictæ enim omnes antiquæ memoriæ non ſolum in ipſo natali die Apoſtolorum, ſed & per octauas a cœtu fidelium in hanc diem ardenti pietatis ſtudio viſitantur.

13 *Conſtat etiam ad eandem ſolemnem diem ex diuerſis Orbis regionibus innumerabilem hominum multitudinem religionis ergo Romam confluere conſueuiſſe. Hinc Galla Placidia Auguſta ſcribens ad Pulcheriam Imperatricem, cum reddit cauſam ſui Romam aduentus, hæc ait: Vt Romam frequentibus concurſionibus adeoque deſideremus inſpicere, cauſa nobis eſt amplectendæ religionis, vt terminis ſanctorum noſtram exhiberemus præſentiam, quos certum eſt pro ſua virtute in cæleſtibus conſtitutos, neque inferiora deſpicere. Nos itaque ſacrilegum eſſe credimus, ſi ſolemnium ordinem denegemus, &c. Epiſcopos etiam hinc inde ad eandem ſolemnitatem olim confluere conſueuiſſe, ex epiſt. 14. Paulini ad Seuerum, & 16. ad Delphinum, vbi ſolemnem hanc appellat conſuetudinem, ſatis exploratum habetur. Vt autem ſemel in anno omnes Epiſcopi limina adirent Apoſtolorum, Anacleti, & Zachariæ Papæ decretis ſtatutum eſt, de quo diſt. 93. c. iuxta ſanctorum. Exegiſſe hoc ab Epiſcopis Siculis videtur S. Gregorius, ſcribens ad Petrum ſubdiaconum lib. 1. regiſt. ep. 70.* Hæc Baronius.

Ad diem feſtum Apoſt. ingens hominum multitudo Romam confluere ſolita.

Ex Anacleti, & Zachariæ PP. decreto Epiſcopi ſemel in anno limina Apoſt. adire tenebantur.

14 Porro antiquam, ac laudabilem conſuetudinem Chriſtianorum, & Epiſcoporum præcipue Romam adeundi ad natalitium Apoſtolorum diem honore debito concelebrandum, ex Sanctorum geſtis recolere vnuſquiſque poteſt. Præ cæteris enim Caſſius Narnienſis Epiſcopus id ſingulis annis in Apoſtolorum honorem iugiter præſtitiſſe Rom. Martyrologium ex lib. Dialog. S. Gregorij his verbis teſtatur: *Narniæ S. Caſſij eiuſdem Ciuitatis Epiſcopi, de quo S. Gregorius refert, quod nullus pene dies vitæ eius abſcedebat, quo omnipotenti Deo hoſtias placationis non offerret, &c. demum natalitio Apoſtolorum die, quo ſingulis annis Romam venire conſueuerat, &c. migrauit ad Dominum.* Vir quippe Apoſtolorum obſequio deditiſſimus, illud antea diuinitus oraculum acceperat de imminente ſibi mortis die: *Age, quod agis: operare, quod operaris, natalitio Apoſtolorum die venies ad me*: quod euentus poſtea comprobauit. Et quidem S. Paulinus ſæpius ad ſolemnem hunc recolendum diem in Vrbem aduenisse ipſemet ad Delphinum ſcribens, his verbis teſtatur: *Cum ſolemni conſuetudine ad Beatorum Apoſtolorum natalem veniſſemus, tam blande, quam honorifice excepit, &c.*

Quod à magnis viris diligenter olim obſeruatū eſt.

B. Caſſio Narnienſi Epiſc.

A B. Paulino.

Paul. ep. 16.

15 Quam vero exacte annuæ deuotionis tributum Apoſtolorum Baſilicæ ab Epiſcopis perſolui conſuetum Summi Pontifices exigerent; & ne vmquam intermitteretur, ſatagerent, epiſtolæ Gregorij Papæ Epiſcopum Rhotomagenſem acriter increpantis fidem faciunt, vbi mirus fidelium in hac re feruor

Annuam liminum viſitationem ab Epiſcopis Pontifices ſeuere olim exigebant.

uor simul exprimitur. Ait igitur: *Qui vero labor, aut quæ difficultas præ alijs dissuasit vobis per tantum spatij B. Petrum negligere, vbi & ab ipsius mundi finibus, etiam gentes nouiter ad fidem conuersæ student annue, tam mulieres, quam viri ad eum venire? &c.* Paribus item verbis Pontifex supra citatus Lanfrancum quendam Episcopum acriter per Epistolam increpauit, dum infirma licet valetudine Christianos ad limina venire consueuisse affirmat: *Non enim*, inquit, *labor, aut difficultas itineris te sufficienter excusat, cum satis notum sit, multos longe remotos, licet corpore inualidos, & infirmos, & à lectulis vix valentes surgere, tamen B. Petri amore flagrantes ad eius limina vehiculis properare.* Et hæc de cultu Vaticanæ Basilicæ, ac de natalitio Apostolorum die hic enarrasse sufficiat. Sed ad reconditos iam Vaticani Cœmeterij thesauros perscrutandos progrediamur.

Greg. regist. lib. 9. ep. 1.

Regist. lib. 9. ep. 20.

CAP. VII.

Plurimorum Sanctorum corporibus, ac reliquijs Basilica, & Cœmeterium Vaticanum decorantur.

1 EX eo potissimum Cœmeterij, & Vaticanæ Basilicæ, quæ iure merito toto terrarum Orbe celeberrima semper extitit, splendor, & gloria augetur, quod scilicet, præter sacratissimum Principis Apostolorum, quod possidet, corpus, venerandis quoque Sanctorum plurimorum ibidem in Domino quiescentium pignoribus, tãquam pretiosissimis gemmarum thesauris, ac totidem terrestre hoc cælum stellis coruscans ditatur: quæ quidem sacra corpora, aut hic primum condita, vel in eamdem Ecclesiam a fidelibus delata sunt, ac si ad tutum religionis asylum, ac fidei orthodoxæ petram, vt Petro nimirum, cum quo diuinæ rei symbolum, dum inter viuos degerent, communicauerant, vel ipsam post mortem quoque inseparabili amoris nexu coniungerentur, & sacris iugiter eiusdem cineribus adhærerent. De his nunc igitur a nobis, vt ipsius instituti ratio exigit, agendum est.

Sancti, quorũ corpora in Cœmeterio Vatic. quiescunt.

2 In hac igitur augustissima Vrbis, immo Orbis Basilica (vt orationi vela pandamus) Sanctorum præcipue Apostolorum Simonis, & Iudæ corpora conquiescunt, quæ quidem, dum veteri demoliendæ Basilicæ cæmentariorum manus admoueretur, ingenti ibidem omnium gaudio velut aurum in luto reperiri contigit; prima nimirum Octobris die, anno 1605. sub Altari eorumdem nomini dicato, in media naui, qua ad sinistram ingredientibus Ecclesiam aditus patet, inter quintam, ac sextam olim in ordine columnam, in loculo marmoreis tabulis circumsepto, ac ferreis hastis superimposito, qui aliquantisper a terra, ne loci humore sacra corpora labefactarentur, attollebatur, quæ itidem eiusmodi situ locata fuerant, vt orientem ipsum respicerent. Antiqua vero apud omnes traditio vigebat, quod beatissima hæc pignora illic asseruarentur, ibidemque fidelium quisquis accedebat, eadem pie venerari consueuerat. Quocirca Benedictus Canonicus in relatione, quam edidit super thurificatione sacris Altaribus ipsiusmet Pontificis manu impertiri olim consueta, hæc ait: *Deinde incensat duo Altaria in media naui ad Crucifixos, vbi ab antiquis patribus audiuimus requiescere Apostolos Simonem & Iudam.* Hæc demum sacra corpora translata fuere anno 1605. die 27. Decemb. ab Euangelista Pallotto S. R. E. Cardinali, tunc eiusdem Basilicæ Archipresbytero; decenterq; sub Altari reposita, quod meridiem versus, & ad læuam pariter introeuntibus, ad eiusdem nunc Basilicæ apsidem conspicitur; & quidem eum in modum ibidem locata sunt, vt orientem, velut antea, situ nullatenus immutato, respicerent, capita nimirum ad ipsum Epistolæ cornu constituta fuere, pedibus subinde ad cornu Euangelij conuersis. Porro eadem sacratissima pignora in plumbea quadam arca inclusa sunt, cum prius altera cypressina diligenter circumdata, obtectaque fuis-

Corpora SS. Simonis, & Iudæ.

Locus ac situs eorumdem SS. Simonis & Iudæ corporum.

fuissent ; ambæ tamen huiuseemodi arcæ marmoreo circumseptæ sarcophago incomparabiles binorum Apostolorum thesauros Vrbi custodiunt, recentis depositionis interim, quam modo descripsimus, memoria plumbi laminæ diligenter hisce verbis insculpta :

Inscriptio sacris SS. Simonis & Iudæ corporibus apposita.

CORPORA SANCTORVM SIMONIS,
ET IVDÆ APOSTOLORVM SVB ALTARI
ANTIQVISSIMO IN VATICANA BASILICA
EORVM NOMINI DICATO
AD MERIDIEM INTER V. ET VI.
COLVMNAM AB INGRESSV MEDIÆ
NAVIS I. OCTOBRIS ANNI
INFRASCRIPTI INTRA MARMOREAM
ARCAM IVXTA VETEREM
TRADITIONEM REPERTA CVM EA
PARS ECCLESIÆ RVERET
PAVLI V. PONT. MAX. IVSSV
EVANGELISTA PALLOTTA
TITVLI S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
EIVSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVVM TEMPLVM TRANSTVLIT
ET SOLEMNI RITV HAC SVB ARA
RECONDIDIT DIE XXVII. DECEMBRIS
FESTO S. IO. EVANGELISTÆ
ANNO MDCV. PONTIFICATVS
EIVSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

Corpus S. Ioannis Chrysostomi.

3 In hac item sacrosancta Basilica duorum insignium Ecclesiæ Doctorum corpora condita sunt ; Ioannis videlicet Chrysostomi, quod ex Altari eius nomini in veteri Basilica dicato, ac demum è sacrario ad locum, in quo Canonici psalmodiæ ad præsens operam dant, translatum, sub Altari, quod vulgo Pietatis nuncupatur, depositum, fidelium venerationi patet : & quidem incomparabili celebris sanctitate viri Gregorij Nazianzeni corpus, quod ex Monasterio monialium B. Mariæ in campo Martio fel. record. Gregorius XIII. in Gregorianum sacellum a se magnificentissime extructum, solemni ritu, ac pompa transtulerat, sub maiori sacelli eiusdem Altari, sacris ibidem prius mysterijs de more peractis, plumbea inclusum arca idem Pontifex sua manu reposuit, die 12. Iunij anno Dominicæ salutis 1580. pluribus eodem sub Altari reconditis sanctorum Martyrum reliquijs, quæ in argentea ibidem lamina (ne tantæ vnquam rei memoria intercideret) descriptæ singillatim fuerunt. Vaticana item Basilica Gregorij magni, præclarissimi Ecclesiæ Doctoris sacris, venerandisque pignoribus decoratur : sed lectorem interim (ne tædium inferamus) ad ea, quæ sequenti capite a nobis dicenda sunt, remittimus, vbi de singulis Martyribus, cæterisque sanctitate conspicuis, & de summis Pontificibus ex ordine sigillatim sermo instituetur.

Et S. Gregorij Nazianzeni.

Sacrum S. Petronillæ corpus.

4 Subticere tamen hic haud possumus, quandoquidē de recolendis tot reliquiarum thesauris, quibus apprime Vat. Ecclesia cumulatur, opportune loquendi se offert occasio, S. Petronillæ corpus è Cœmeterio suo, Ardeatinam iuxta viam sito, in Mausoleum ad eiusdem honorem olim erectum, quod in hac Basilica extabat, a Paulo Papa huius nominis primo translatum fuisse, & in nobilissimo marmoreo labro conditum, hac vtique inscriptione apposita: AVREÆ PETRONILLÆ DVLCISSIMÆ FILIÆ. quam inscriptionem Tiberius Alpharanus se vidisse testatur. Sed Mausoleo ob nouæ Basilicæ constructionem penitus diruto, sacrum corpus apud sacrarium aliquamdiu constitit, quousque Gregorio XIII. Pont. Max. iubente sub Altari sanctissimi Crucifixi veteris eiusdem Basilicæ religioso cultu asseruandum ibidem illatum est. Demum, cum & hoc quoque postmodum destrui contigisset, in aliud sacellum eius pariter nomini nouo in Templo dicatum, solemni ritu translatum, perpetuæ illic sepulturæ traditum fuit, die xv. Ianuarij anno salutis 1606. cū huiusmodi inscriptione: CORPVS S. PETRONILLÆ. Caput vero lectissimæ virginis argentea inclusum theca apud eiusdem Basilicæ sacrarium vna cum cæteris sanctorum reliquijs religiosissime asseruatur.

Tiber. Alphar. de Vat. Basil.

Locus in quo corpus S. Petronillę recōditum est.

5 Nobilitatur præterea Templum hoc, vt singula pietatis monimenta, quæ ibidem extant, pio, studiosoque lectori suggeramus, sanctorum Processi, & Martiniani reliquijs. Paschalis enim primus è Cœmeterio Beatæ Agathæ, via Aurelia, eorumdem corpora in oratorium a se, iuxta portam scilicet transuersæ nauis ad orientem, in eadem Basilica erectum transtulit ; quod quidem æneis circumseptum cancellis, & mulieribus omnino imperuium, maximæ apud omnes venerationi extitisse, idemque permultis aliorum sanctorum corporibus, illuc varijs è Cœmeterijs ab ipsomet translatis, auctum Alpharanus testatur. Oratorio autem diruto, sancto-

Sacris SS. Processi & Martiniani exuuijs hoc Vaticanū Cœmeterium auctum, ditatumque est.

Tiber. Alphar. de Bas. Vat.

ctorum eorumdem corpora in Altari ipsorum nomini dicato, sub veteris Basilicæ organo reposita fuere; & iuxta illud eadem beatissimi Petri imago, quæ pio iugiter fidelium obsequio colitur, constituta est. Demum cum hæc etiam veteris pars Templi, ob noui constructionem euertenda esset, porphyreticum illud labrum, in quo beata pignora seruabantur, reseratum est, & in cypressina arca, quæ intus continebatur, sacrosanctæ martyrũ eorumdem reliquiæ vna cum ligneis quibusdam vasculis coagulato sanguine refertis, reperta sunt. Quæ omnia ab eodem Euangelista Cardinali Pallotto Archipresbytero in eorum recens extructum Altare, in apside ad Aquilonarem partem, è regione Altaris SS. Simonis & Iudæ, solemni ritu condita fuere, ipsius translationis memoria laminæ cuidam plumbeæ in hæc verba consignata.

Locus ac situs corporum SS. Processi & Martiniani.

Inscriptio corporibus SS. Processi & Martiniani imposita.

CORPORA SANCTORVM
PROCESSI ET MARTINIANI MARTYRVM
A PASCHALE PAPA I.
EX COEMETERIO S. AGATHÆ
VIA AVRELIA AD VATICANAM BASILICAM
HONORIFICE DELATA
AC IN SACELLO VERSVS MERIDIEM
AB SE MAGNIFICE EXTRVCTO
INTRA PORPHYRETICAM
HANC CONCHAM RECONDITA
NOVI DEIN TEMPLI GRATIA
A IVLIO II. INCHOATI
SACELLO IPSO DISIECTO
IN SVPERSTITE BASILICÆ PARTE
REPOSITA QVA COLLABENTE
ITERVM LOCO MOTA
PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV EVANGELISTA PALLOTTVS
TITVLI S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
EIVSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVVM TEMPLVM TRANSTVLIT
ET HAC SVB ARA AD SEPTENTRIONEM
SOLEMNI RITV CONLOCAVIT
DIE XXVIII. DECEMBRIS
FESTO SS. INNOCENTIVM
ANNO MDCV. PONTIFICATVS
EIVSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

6 Vaticana insuper Basilica præclari inter cæteros martyris Gabini exuuijs nobilitatur. E Sardinia enim, vbi ille gloriosum pro Christo martyrium subierat, huc olim eiusdem corpus translatum, sub Altari in eius honorem dicato, & a Gregorio III. consecrato, iuxta Canonicorum Odeum, æneis pariter cancellis circumsepto repositum est. Cui iam ab antiquis temporibus celeberrimæ insularum Sardinia & Corsica annuum pendere tributum venerationis ergo consueuerant.

Corpus S. Gabini in Basilica Vaticana quiescit.

7 Huc item velut in tutum religionis asylum, vbi inconcussa iugiter fidei orthodoxæ anchora subsistit, inuictorum Tiburtij, & Gorgonij martyrum, ossa ex Cœmeterijs sublata a Gregorio IV. Pontifice inferri meruerunt, & ab eodem sub Altaribus Oratorij, quod ipse in S. Gregorij Magni honorem extruxerat, seiunctim prope nuncupatam Iudicij ianuam, ad læuam ingredientibus, collocata fuere.

Item SS Tiburtij & Gorgonij martyrum.

8 Et hæc quidem sunt pretiosissimæ sanctorum exuuiæ in sacrosanctæ huius Basilicæ sinu quiescentium: quorum *pretiosa in conspectu Domini* vita pariter & *mors fuit*; & quorum nomina nobis innotescunt; eorum autem, quorum nomina in libro vitæ descripta, quæ in quampluribus antiquæ Basilicæ oratorijs, sacellis, arisque recondebantur, nemo est, vt ita dicam, qui numerare sufficiat. Siquidem in peruetusto B. Mariæ Sacello, & vbi sacræ quondam vacabant hymnodiæ Canonici, vt Manlius testatur, & in conscriptis Gregorij III. gestis ipsemet Anastasius refert, quam multa deposita olim fuere sanctorum corpora; & innumera prorsus sunt, quæ in altero eiusdem B. Virginis sacello asseruabantur, quod de Cancellis, & Vaticanum itidem communi voce nuncupabatur; cuius idem Manlius his verbis meminit: *Quod sanctum Oraculum propter multa corpora sanctorum, quæ ibi sepulta sunt (nam Vaticanum locus dicitur) æneis cancellis clausit (Paulus nempe primus illius Oratorij conditor) vnde vsque ad tempora nostra locum illum mulieres non intrabant.*

Ps. 115.

Manlius.

Anastas. in Vit. Greg. 3.

Sacellum B. Mariæ de Cãcellis.

Manlius.

9 Neque hic interim a quoquam vlla ratione ambigendum putamus, a Paschali videlicet Pontifice huius nominis primo, quippe qui innumera sanctorum corpora suburbanis è Cœmeterijs transtulit, quamplura item in Oratorijs, Altaribusque in hac Basilica ab se extructis ob studiosum religionis obsequium honorifice ibidem fuisse recondita; quemadmodum etiam (quod & nobis credere par est) reliqui sanctissimi Pontifices sacella hic ab se constructa nobilissimis huiuscemodi thesauris incomparabili munificentia cumularunt. Et vt hæc nostra, quam prosequimur, assertio ma-

Complura sanctorũ corpora a Paschale I. in Basilicam Vaticanam translata sunt.

magis roboretur, quis nesciat, quod ex antiquis vtique monumentis accepimus, a Bonifacio IV. maximam, confertamque sacrarum reliquiarum copiam in sacello, quod inter veteris Basilicæ portas Rauenianam, & Iudicij appellatas extabat, repositam olim fuisse, vt ipsemet satis luculenter testatur in suis, quæ in Vaticano regesto asseruantur, literis. Hanc porro inæstimabilem sacrarum reliquiarum congeriem, ossium nimirum & cinerum vna cum lapide sanguine resperso, anno MDC.V. xx. Octobris in eiusdem sacelli, & altaris demolitione in lateritia quadam tumba reperiri contigit, ad quam descensus per gradus aliquot assiduis obsequentium fidelium genuflexionibus excauatos patebat. Translatæ demum eædem sanctorum reliquiæ in nouam Basilicam fuere, & sub Altari, in aspide, quæ ad meridiem respicit, in plumbea quadam arca asseruandæ decenter collocatæ, anno post Christum natum 1606. die 20. Ianuar. hoc merito ad perpetuum rei monumentum addito inscriptionis titulo:

Et à Bonifacio IV.

Tumba lateritia cum sanctorũ reliquijs in Vaticano reperta.

Eædem reliquiæ in nouã Vat. Basilicã demum trãslatæ sunt.

Titulus sacris reliquijs in Basilicã Vat. translatis à Paulo V. inscriptus.

CINERES MVLTORVM SANCTORVM,
AC SANCTARVM
IN VATICANA BASILICA,
INTER PORTAS IVDICII,
ET RAVENIANAM
SVB ALTARE S. BONIFACII PAPÆ IV.
AC SVB EIVS CORPORE
INTRA LATERITIAM TVMBAM REPERTOS,
ET IN NOVVM TEMPLVM
PAVLI PAPÆ V.
IVSSV ILLATOS
HIC IVXTA CORPVS EIVSDEM
S. PONTIFICIS LOCVLO PLVMBEO
RECONDENDOS CVRAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARD. CVSENTINVS,
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE XX. IAN.
PAVLI PAPÆ V. ANNO PRIMO.

10 Demum quoniam de sacris reliquijs sermo nobis opportunus incurrit, studiosus ac pius lector nouerit, totum veteris Basilicæ pauimentum, vt alibi diximus, vndequaque sanctorum refertum substratumque corporibus extitisse. Quam ob causam inter eiusdem Basilicæ ruinas, quo loci sanctitati consultum esset, & ne quid deuotioni fidelium deperiret, illudmet omni ex parte integrum, illibatumque opportuno quidem consilio, ac Dei prouidentia seruatum fuit, quod idem Alpharanus his verbis testatur: *Vnum inter reliqua mirabile, & maxima omnium exultatione dignum accepi, quod referre exulto, & omnibus patefacere conor; loca sacra, atque sepulchra sub antiquæ Basilicæ pauimento proprijs in locis integra, & intacta Iulij II. Pont. Max. iussu permanere; quin etiam ipsum pauimentum integrum, & nullibi defossum, præterquam vbi nouæ Basilicæ fundamenta iacta fuerunt. Et hoc non immerito, nam pius Pontifex audierat ipsius Basilicæ medianam nauem, atque transuersam, quam crucem vocant, sanctorum oratorijs, atque sepulchris refertas, à cunctis fidelibus magna veneratione coli. Idcirco illas præcipue partes illibatas reseruandas, & Basilicæ nouæ parietibus circumstruendas Bramanti Architecto districte mandauerat. Id sine cunctatione executum fuisse experimento comperimus. Præterea sepulchrorum cadauera in effossione reperta, omnia communi sepulchro; ad hoc specialiter elaborato, semper cum honore fuisse reposita, &c.* hæc ille, ex quibus constat quantam cunctis hoc verbum debeat deuotionem inferre, & venerationem accedentibus ingerere: sed iudex sit ipse, qui isthæc interim perlegit.

Pauimentum Basilicæ veteris Vat. sanctorum oratorijs ac sepulchris refertum est.

Tiber. Alphar.

11 Id ipsum hac quoque nostra ætate videre contigit. Etenim cum noui Templi construendi causa, vetus alicubi pauimentum aperire, ac submouere opus fuisset, haud pauca numero sub eo sepulchra, quæ etsi titulo ac inscriptione carerent, signis tamen quam certis sanctorum ibi martyrum extare ossa intuentibus dabatur intelligi. In quodam igitur tumulo, cunctis obstupescentibus, ossa recenti consperfa sanguine post longa reuoluta secula mirum in modum visa sunt. In altero item sepulcro adolescentuli cuiusdam corpus, vt ex ossibus conijci potuit, videndum se obtulit, super quo nigri coloris velum appositum erat, coagulatum adhuc, exsiccatumque in superficie cruorem exhibens, quem profecto fideles, qui eiusdem carnificinæ, ac martyrio interfuerant, de more, vt iam diximus, asseruandum pietatis studio collegerant. Erat autem tumulus hic lateritius in hanc formam constructus.

Plurima in demolitione pauimenti veteris sanctorum sepulchra apparuerunt.

Basil. Vat.

Sacra

12 Sacra vero huiuſcemodi corpora, & aliorum complurium, eodem ſub pauimento tunc temporis reperta, in amplum quoddam Polyandrum huius rei gratia extructum, haud longe ab auguſtiſſimo Principis Apoſtolorum ſepulchro, condita fuere, hoc nobiliſſimo inſcriptionis titulo prænotatum;

Polyandrum in Baſilica Vaticana.

POLYANDRVM
HVC CONGESTA SVNT OSSA OMNIA,
SANCTA OPINIONE DEFVNCTORVM,
NOVI GRATIA TEMPLI ERVTA
E LOCVLIS SVIS, VT COMMVNI
CONDITORIO REQVIESCANT. M.D.XLV.

Eodem fere tempore, anno videlicet redempti orbis 1607. die 6. Iulij, ſub columnæ cuiuſdam baſi, quæ minori veteris Baſilicæ naui ſuffulciendæ inſeruiebat, ſepulchrum ex parte marmoreum, & ex parte porphyreticum repertum eſt, in quo nonnulli, vt pie creditur, martyrum cineres continebantur. In baſi enim columnæ eiuſdem hæ inſculptæ notæ legebantur,

id eſt, LOCVS MARTYRVM CCLVIIII. IN CHRISTO. Et hæc ſatis de ſanctorum corporibus in ſacroſancta hac Baſilica reconditis.

13 Venerandas vero ſanctorum eorumdem reliquias, quę in eadem Baſil. aſſeruantur, hic exponere cōſulto omittimus; cum de ijs publicæ totius Vrbis, & orbis venerationi ſæpius expoſitis vnuſquiſque per ſe facile notitiam aſſequi valeat, ac plures ſint, qui tum de ijſdem, tum de cæteris ad religioſum ampliſſimi huiuſce Templi cultum ſpectantibus copioſe, ac pro rei dignitate laudabiliter egerint, & noſter quoque Seueranus hæc fuſius in volumine de ſacris ſeptem Eccleſiarum monumentis edito recoluerit.

14 Verum a B. Petri Sepulchro ad ſacram, recolendamque ipſius Cathedram oculos, ac pedem conuertamus. In Vaticana quippe Baſilica, in qua Beatiſſimi Apoſtoli corpus regio plane cultu, vt vidimus, tumulatum, cunctarum gentium veneratione colitur, Cathedra lignea, in qua idem Apoſtolorum Princeps Romæ primum ſedit, perhonorifice aſſeruatur, in cuius honorē feſtiua quotannis dies 18. Ianuarij ab Eccleſia dicata eſt, quando eius in Vrbem aduentus, & Pontificiæ huius Cathedræ inſtitutio recolitur, quæ ſub Claudio Imperatore Chriſti anno 45. contigit. Inſignibus autem a Deo miraculis eadem illuſtrari meruit, vt Romanorum Pontificum, qui ſucceſſiuo ibidem ordine, Dei prouidentia diſponente, ſedent, è cælo auctoritas comprobetur. Sed hic interim Eccleſiaſticus in ſuis Annalibus ſcriptor a nobis conſulendus eſt, qui de Petri Cathedra hæc ad rei propoſitum habet: *Cæterum ipſa prima Pontificia ſedes Petri, Cathedra, inquam, lignea, dignum plane tantæ rei, eximiumque monumentum quamplurimis ſemper miraculis illuſtrata, a maioribus aſſeruata, in eiuſdem Petri Baſilica Vaticana recondita hactenus cuſtoditur, & certis diebus populo viſenda exponitur. Conſueuerunt enim maiores tanti memores beneficij, quod Apoſtolica prædicatione è tenebris, quibus erant offuſi, ad lucem plane diuinam euecti eſſent, etiam ipſas ſedes ligneas, quibus Apoſtoli inſediſſent, ſumma omnium diligentia cuſtoditas veneratione proſequi. Sit ſatis ad eius exemplum Hieroſolymorum Eccleſia, quæ licet tot, tantiſque Iudæorum caſibus fuerit exagitata, ſedem tamen ipſam, cui ipſorum primus Epiſcopus Iacobus inſedit, vſque ad Conſtantini tempora integram eſſe ſeruatam auctor eſt Euſebius. Id ipſum de ſede Marci Alexandriæ factum eſſe ſuo loco dicemus.* Hæc Baronius.

Cathedra S. Petri in Vat. Baſilica perhonorifice aſſeruatur.

Eius dies feſtus quotannis ab Eccleſia agitur.

Bar. t. 1. ann. an. 44.

Cathedra Petri lignea miraculis ſæpius illuſtrata eſt.

Sedes Iacobi Apoſt. Hieroſolymitana vſque ad tempora Conſtantini integra ſeruata.

Et S. Marci Alexandrini.

15 Verum recenſita hactenus enarraſſe haud contentus, illud in notis ad Martyrol. ſubdit, non Cathedræ dumtaxat ſolemnem peragi hac die memoriam, verum etiam ipſiuſmet Pontificiæ Sedis, & ſupremi Pontificatus inſtitutionem

Sedis Pontificiæ Romanæ ac Summi Pōtificatus in Eccleſia inſtitutionis dies celebrari ſolitus.

nem recoli, quo Petrus Apostolus in Ecclesia eminet, ac diuino præfulget oraculo; sed ipsius hic verba in medium proferamus: *Quo etiam vsu & ratione Romana Ecclesia eam diem solemniter agere consueuit, quo Romanæ natalis est Cathedræ, quando, inquam, S. Petrus Romæ diuino consilio primum sedere cœpit, translata illuc sede, quam septem annos tenuit Antiochiæ. Porro tanto celebrior hæc est solemnitas illa, qua Antiochiæ sedit, quod mobilis illa, vel ad tempus tantum, & quasi per transitum sita est, Romæ vero stabiliuit, firmauitque Deus eandem in æternum in Petri successoribus permansuram; quam, vt tradit Irenæus lib. 3. c. 3. doctrina munitam, traditionibus locupletatam, meritis illustratam, dotibus auctam idem Apostolus vna cum Paulo eam sanguine consecrauit. Verum hac die non illa tantum solemnitas agi videtur, qua Petrus Romæ cœpit, sed etiam sacrosancta illa recolitur institutio, qua a Domino Petrus, petra fundamentalis Ecclesiæ constitutus, perpetuæ stabilitatis promissionem, & claues Regni cælestis accepit.* Et infra Apostolicæ Romanæ Cathedræ gloriam condignis præconijs celebrat:

Baron. in not. die 18. Ian.

Sedes Petri in æternum Romæ stabilita, ac firmata est.

16 *Aßeruatur hactenus in Basilica Vaticana ipsa Cathedra lignea, in qua olim Petrus sedisse perhibetur. Nec quis hoc miretur: si enim sedes ipsa lignea, cathedra Iacobi Apostoli Hierosolymitani Episcopi, post tot tantaque Iudaici populi naufragia, post illud pauendum Hierosolymorum excidium, seruata nihilominus est integra vsque ad tempora Constantini Magni Imperatoris (vt scribit Eusebius hist. lib. 7. c. 14.) quam & successores Episcopi decenti honore custoditam sunt venerati; quid tam mirum, Apostolorum verticis cathedram pari saltem fuisse diligentia conseruatam? ipsa enim qui supersederit, virtute miraculorum prædicat in ligno arido viridem gratiam curationum consecutam, cum per eam Deus diuinam opem implorantibus beneficia præstare non desinat.* Hæc Baronius de venerabili Apostolorum Principis Cathedra, in qua, vt Ioannes Pinadellus de Ioanne Papa Quinto sermonem instituens asserit, ipsimet summi Pontifices, cum ad supremi Apostolatus votorum suffragio proueherentur, & Pontificijs infulis decorandi essent, sedere consueuerant. Hæc autem sunt eius verba: *Cum antea nouus Pontifex solum ad Cathedram Petri deduceretur, cui insidens, possessionem acciperet.* Quinimmo annuo item recurrente Romanæ eiusdem Cathedræ institutionis die, ijdem Summi Pontifices deuotionis, ac mysterij gratia, dum Missarum solemnia peragerentur, in eadem Cathedra sub omnium oculis residebant, vt se veros, ac legitimos Petri successores, & in eiusdem Cathedræ throno, Deo annuente, locati, se eiusdem Petri vices, locum, ac omnimodam obtinere in terris potestatem protestarentur.

Cathedram Petri ligneam tot seculis integram conseruari nil mirum.

Nouorum Pontificum Cathedræ Petri ligneæ insidentium antiqua consuetudo.

Ioannes Pinadellus lib. de Quinario numero.

Die eius institutionis festo in eandem coram populo quotannis olim ascendebant.

17 Verum quid hæc sacrosancta Cathedra adhuc post longa secula superstes intuentium oculis iugiter, ac menti cunctorum prædicat, nisi Apostolicæ fidei veritatem, & perennem Romanæ Cathedræ stabilitatem? quod olim Ignatius Martyr edocuit: *Vna est*, inquit, *Ecclesia, quam suis sudoribus, & laboribus fundauerunt Apostoli a finibus terræ vsque ad fines in sanguine Christi.* Id quod & Tertullianus disertis verbis edisserit: *Itaque tot, ac tantæ Ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes.* Quibus omnes Ecclesias a Romana fidem accepisse, & eiusdem fidei vnitate eidem copulari affirmat.

Cathedra Petri lignea adhuc superstes quid doceat?

Ignat. Mart. ep. 3.

Tertull.

18 Sed quid de mira huius Apostolicæ Cathedræ prærogatiua, ex qua toti terrarum Orbi Euangelium Christi illuxit, Cyprianus doceat, audiamus: *Primatus Petro datur, vt vna Christi Ecclesia, & Cathedra vna monstretur, &c.* Et paulo post de fidei vnitate loquens, ait: *Hanc vnitatem qui non tenent, tenere se fidem credit? qui Ecclesiæ renititur, & resistit, qui Cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesia se esse confidit?* Audiant ex Cypriano, qui fidem, & Euangelium Christi se habere iactant, & fidei vnitatem nouorum dogmatum varietate scindunt, & aduersus Petri Cathedram insana temeritate recalcitrant, ac reluctantur. *Nemo*, inquit, *fraternitatem mendacio fallat; nemo fidei veritatem perfida præuaricatione corrumpat.* Quam veritatem Cyprianus pro Petri Cathedra decertans validissimis sententiarum argumentis præmunire, ac comprobare non desinit, dum eum debere dici Catholicum asserit, *qui eidem Romanæ Ecclesiæ*, vt Baronius ait, *ac Petri sedi communione coniungitur; illum vero esse habendum hæreticum, qui ab eiusdem* Cathe-

Cathedræ Petri veritas, & vnitas.

Cypr. de vnit. Eccl.

Catholicus quis, an hæreticus sit, Cathedra Petri manifestat.

Cathedræ est communione diuisus. Quod idẽ Cyprianus semel atque iterum aduersus Cathedram hanc obluctãtibus inculcat; scribens enim ad Magnum, multis id verbis confirmat, cum dicit: *Ecclesia vna est, quæ vna & intus esse, & foris non potest: Si enim apud Nouatianum est, apud Cornelium non erit, qui Fabiano Episcopo legitima ordinatione succedit, & quem præter Sacerdotij honorem martyrio quoque Dominus glorificauit. Nouatianus in Ecclesia non est; nec Episcopus computari potest*. Cypriano egregie illis plane verbis Tertullianus consonat: *Habes*, inquit, *Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est*. Apud Petri igitur Cathedram, haud extra hanc Cathol. Ecclesia subsistit, apud hanc fides viget, extra hanc multiplex hæresũ impietas oblatrando cõfunditur.

(Margin: ...clesiæ vni... Cyprian. ep. ... Tertull. lib. de præscrip. c. 36.)

19 Sed & ipse Optatus Mileuitanus egregie de Romana Petri Cathedra in hanc plane sententiam edisserit: *Igitur negare non potes, scire in Vrbe Roma Petro primo Cathedram Episcopalem esse locatam, in qua sederit omnium Apostolorum Caput Petrus, vnde & Cephas est appellatus; in qua vna Cathedræ vnitas ab omnibus seruaretur, ne cæteri Apostoli singulas sibi quisque defenderet: vt iam Schismaticus, peccator esset, qui contra singularem Cathedram, alteram collocaret. Ergo Cathedra vnica, quæ est prima de dotibus. Sedit prior Petrus, cui successit Linus*. Et post recensitam ex ordine, vt Baronius ait, Romanorum Pontificum successionem, schismaticos omnes Catholicam extra Ecclesiam esse conuincit; quod nullus ipsorum Episcopus eidem Romanæ Cathedræ communicet: *Vnde est ergo*, inquit ille, *quod claues regni vobis vsurpare contenditis, qui contra Cathedram Petri vestris præsumptionibus; & audacijs sacrilege militatis?* Et inferius: *Igitur de dotibus supra dictis Cathedra est, vt supra diximus, prima, quam probauimus per Petrum nostram esse*. Et paulo post in hæc verba concludit: *Et per Cathedram Petri, quæ nostra est, & cæteras dotes apud nos esse conuincitur*. Vides igitur, amice lector, quibusnam argumentorum signis legitimam Petri Cathedram scriptor isto eæcutientium oculis indicando, quasi digito præmonstrare videatur, & quibusnam verborum obsequijs hanc veluti Catholicæ fidei caput, veritatis asylum, & salutis anchoram prosequatur.

(Margin: ...t. Mileu. ...tr. Parm. ...1. & 2. ...thedræ ...tas. ...on. tõ 1. ...45. ...thedræ Pe... Romanæ commu... ...ns, hære... ...s, & schis... ...ticus est. ...a vna Ca... ...ra Petri ...uis dos ac ...s coniũ... ...st: extra ...n nulla.)

20 Verum, si quis Romanæ Apostolicæ Petri Cathedræ (cuius hic mentio incurrit) honorem deferre, & ceruicem adhuc inflectere detrectat, Hieronymum quæso ad Damasum isthæc scribentem, & pro supremo Petri Primatu diserte, ac solicite perorantem audiat: *Ego nullum primum, nisi Christum sequens Beatitudini tuæ, id est, Cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus est: si quis in arca Noë non fuerit, peribit regnante diluuio*. hæc ille aduersus reluctantes Petri Cathedræ, quot verba, tot iacula intorquet, quibus tandem infert: *Quicumq; tecum non colligit, spargit, hoc est, qui Christi non est, Antichristi est*. Et sequenti epistola hæc pariter addit: *Ego interim clamito, si quis Petri Cathedræ iungitur, meus est*. Alienus igitur a fide, a regno extorris, procul a salute, qui a Petri Cathedra, a Rom. Ecclesiæ sinu, ab ipsius fidei vnitate, ac veritate alienus est: idem enim plane purgatis credentium auribus sonat Romana, quod Catholica fides, & Petri Cathedra, quod sana fides, atque doctrina, quod vera Christi Ecclesia; cuius ille diuino oraculo caput in vniuerso terrarum Orbe constitutus est: quippe, vt Hieronymus valide Rufinum perstringens, ait: *Fidem suam quam vocat? eamne, qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus concinnatur? Si Romanam responderit: ergo Catholici sumus, qui nihil de Origenis errore transtulimus*. Ad Romanam igitur Cathedram recurrat necesse est, qui Apostolicam assequi fidem cupit.

(Margin: D. Hieronymus pro Petri Cathedra decertans. — Hier. ep. 57. — Id. ep. 58. — Extra Nauiculam Petri omnes naufragari necesse est. — Romana Ecclesia eadem quæ Catholica, vera, ac orthodoxa. — Hier. apol. aduers. Ruf.)

21 Nonne Ambrosius, vt Baronius asserit, vel vno hoc signo è Petri Sede petito, ex ipsius, inquam, Romanæ Ecclesiæ communicatione, quinam probi, ac veri Catholici habendi sint, constanter olim inuestigari consueuisse demonstrat, dum hæc de Satyro fratre scribit: *Aduocauit ad se Episcopum, nec vllam veram putauit, nisi veræ fidei gratiam, percontatusque ex eo, vtrum cum Episcopis Catholicis, hoc est cum Romana Ecclesia conueniret?* Augustinus item ex Petri Cathedra & per successionem subinde Rom. Pontificum demonstratam, Catholicos ab hæreticis discriminat: & id ipsum ad-

(Margin: Et per Cathedrẽ Petri Catholici discriminantur ab hæreticis. — Ambros. de Satyr. fr. — Aug. ep 165.)

uersus schismaticos Donatistas, Catholicos occinere docuit.

22 Vna igitur hac tessera, inquit Baronius, hoc vno symbolo, hoc vno denique rogato, & reddito nomine, qui Catholici essent, quique hæretici, semper innotescere consueuerunt: nempe vt ille absque alia controuersia Catholicus censendus esset, qui se Romanæ Ecclesiæ communicare profiteretur, ac ille contra esset conclamandus hæreticus, qui ab eadem Petri Cathedra probaretur esse diuisus, præter illa, quæ in eam sententiam ex antiquioribus Patribus recitata sunt, alia plane innumera de his exempla suppeterent: sed non patitur instituti ratio vt ea singillatim recensendo hic diutius immoremur.

Symbolū ac tessera Catholicorum quæ sit?

A Cathedra Petri diuisus omnino hæreticus est.

23 Et demum is, ac tantus vt enarratis vel hoc vnum coronidis loco inseramus Petri successoribus, qui Cathedræ eiusdē insidebant, certatim a Christianis honor deferebatur, vt vel gentilibus singularis Apostolicæ Cathedræ prærogatiua, eiusque pariter splendor admirationi esset. Quapropter Prætextatus ille Romanorum nobilissimus, quem Proconsulatum gessisse in Oriente Valentiniani, & Valentis Impp. exordio, & Viuentio in Vrbana præfectura suffectum, alijsque magistratibus auctum suisse constat. Hic, inquam, *Prætextatus* (vt ait Hieronymus) *qui & Consul designatus postea mortuus est, homo sacrilegus & Idolorum cultor solebat ludens B. Damaso dicere: Facite me Romanæ Vrbis Episcopum, & ero protinus Christianus*. Petri quippe successoribus, ac si Petro, immo ac ipsimet Christo, cuius illi vices gerebant, cuncti deferre, & veluti diuinos plane homines, qui in Petri Cathedra considebant, ipsimet gentiles suspicere consueuerunt.

Cathedræ Petri prærogatiua ac splēdor ipsis gentilib⁹ admirationi erat.

Prætextati Cōsulis designati ethnici de Pontificatu Rom. dictū.

Bar. t. 1. ann. 367. n. 10. Hier. ep. 61.

24 Sed hic interim ipsius Augustini verbis venerandam Petri Cathedram, veluti pretiosis gemmarum monilibus exornare, aureisque eiusdem ore prolatis in medium notis eandem prænotare, ac prænotatam subinde quibusvis gentibus demonstrare, triumphalisque instar tituli ad perpetui monimentum obsequij isthæc huic Cathedræ insculpere visum nobis est: *Tenet me*, inquit Augustinus, *in Ecclesiæ gremio ab ipsa sede Apostoli Petri, cui pascendas oues suas Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum, Sacerdotum successio*. Quibus quidem verbis quod maius ad Petri Cathedram, quæ diuinitus in Romana Ecclesia constituta est, dignoscendam argumentum, ac symbolum excogitari potuit? Quid ad orthodoxam Apostolicæ Cathedræ fidem, ac doctrinam toti terrarum orbi obtestandam validius? quid denique ad iugem eiusdem cultum fidelibus commendandum efficacius, quam Augustinum ipsum, virum nempe tanta ingenij perspicacitate pollentem, Cathedrę huic adeo obsequentem percepisse?

Verba Augustini de Petri Cathedra.

Aug. contr. Manich. c. 4.

Iam inde a Petro vsque ad præsentem Pontificem perpetua Rom. Ecclesia summorū sacerdotum successio.

25 Nos vero obiter his sanctorum Patrum obsequijs Petri Cathedram cōsalutasse voluimus, dum Vatic. Basilicam vna cum Cœmeterio perscrutātes inuisimus. Nunc igitur accedat quisquis ille est, & ipsū Petri sepulchrum, quod adeo auguste in Vrbe resplendet, veneratus, hanc quoq; Petri Cathedram, quantumuis ligneā, quantumuis rudem, recolat, suspiciat, veneretur: vt merito illud Psalmistæ oraculum adimpleatur: *Et in Cathedra seniorū laudent eum*. Iam enim ab ipso Petri sepulchro ad ipsius Cathedrā oculos reflectens, deuotæque mentis obtutum in hanc defigens, sibimet tacito dicat: Hic sedit, hic præfuit, hinc docuit, qui illic iacet, qui illic colitur, qui illinc miraculis iam toto in Orbe coruscat. Petrus quidem defunctus est, at Petri Cathedra adhuc superstes est, Primatus eiusdem perpetuo viget, ipse fundamētum, ipse fundamentalis Ecclesiæ petra est, ipsiusmet Christi oraculo constituta: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Aduersus hanc insani, ac impij sectatores bella mouere, iacula exercere, sed præualere haud vmquā potuerunt. Insurrexere tot hæreses, tot ab inferis dogmatum monstra prosiliere, tot subinde Ecclesia modis, ac machinis oppugnata, haud vmquam tamen sub valido huius Cathedræ propugnaculo expugnata est; *portæ* quippe *inferi*, vt Christus palam edixit, *haud vmquam aduersus eam præualebunt*. Et hæc interim de Petri Cathedra pio, ac studioso lectori vel obiter propinanda fuere, plura autem si quis cupit, a nobis suo infra loco de Cathedris Pontificijs lib. 6. exponentur.

Parænesis ac inuitatio ad recolendam, venerandāq; Petri Cathedram.

Psal. 106.

Matth. c. 16.

Petrus ac Cathedra eius Romana immobile & expugnabile Ecclesiæ fundamentum est.

Matth. c. 16.

26 Verum ab vniuerso fidelium coetu

Dogmata e Petri Cathedra emanãtia vt tuta, ac indubitata Catholici sẽper amplexati sũt.

cœtu is religionis cultus Apostolicę Petri Cathedræ, ac Apostolicis fidei dogmatibus delatus est, quæ nimirũ eiusdem magisterio Cathedræ in toto terrarum Orbe, veluti ab ipsomet fidei, & visibili Ecclesiæ Capite edocentur, vt idem plane apud omnes sit, Cathedram Petri colere, eiusq; fidei dogmata sectari, ac Religionem Catholicam profiteri. Quapropter Hippolytus ille Antiochenus pro tuendo Cathedræ huius honore, fidem, quam eadem edocet, sub vitæ finem profitendo, nobili martyrio coronatus est, vt ex Martyrologio Romano eiusdem memoria his plane verbis recolitur: *Antiochiæ passio S. Hippolyti presbyteri, qui Nouati schismate aliquantulum deceptus, sed operante gratia Christi correctus, ad vnitatem Ecclesiæ rediјt, pro qua, & in qua postea illustre martyrium consummauit. Hic rogatus à suis, quænam secta verior esset, execratus dogma Nouati, eam fidem dicens esse seruandam, quam Petri Cathedra custodiret, iugulum præbuit.* Fuit vero hic presbyter sub Fabio Antiochiæ Episcopo, qui vixit temporibus Decij Imperatoris, vt ex Eusebio Baronius in Notis ad Martyrologium asserit.

S. Hippolytus pro tuenda Petri Cathedra martyriũ subijt.

Mart. Rom. die 30. Ian.

27 Prætereo nunc inuictos, ac recolendos iugiter Anglicanæ Ecclesiæ pugiles, qui sub immani Henrici Octaui impietate, dum se commentitium eiusdem Ecclesiæ caput, capite male sanus & actis dæmonis impulsu, constituerat, sibique ipsummet Petri Primatum temerario ausu vindicans, se Petri eiusdem in suo Regno locum, ac vices obtinere delirando iactabat: sub eius, inquam, impietate trucidari potius, quam Regis temeritati conniuere, & portentoso huiuscemodi capiti caput inflectere, imo capite potius plecti, quam insani hominis, vertex eiusdẽ Ecclesiæ caput agnoscere, ac eidem primatus honorem deferre maluerunt. Quis enim nesciat, innumeros plane martyrũ greges pro tuendo Apost. Cathedræ primatu tunc ex omni genere crudelissime mactatos fuisse, quorum omnium antesignani viriliter in acie perstiterunt Cardinalis Roffensis, & Thomas Morus, dignissimus alterius Thomæ Cãtuariensis Episcopi fidei æmulator, qui Petri obsequio, & Cathedræ eius cultui addictissimi semper fuerant; primates, inquam, totius nobilissimi Anglicani Regni, atque accerrimi insuper Petri Cathedræ propugnatores, de quibus hæc Baronius in suis ad Mart. Rom. notis: *Videre meruit seculum nostrum, hac etiam ex parte felicissimum, quamplurimos Thomas sanctissimos sacerdotes, aliosque nobilissimos viros Anglicanos, ampliori, licet dicere, martyrio coronatos, duplicisque tituli coronis auctos, cum non solum, vt Thomas, pro Ecclesiastica libertate, sed pro fide Catholica tuenda, restituenda, ac conseruanda nobilissimo martyrio occubuerint.* Hæc Baronius de præclarissimis Angliæ martyribus.

Henrici VIII Angliæ Regis se caput Ecclesiæ in suo regno constituentis insania.

Multi portentosum illud caput respuẽtes martyrio occubuere.

Antesignani martyrum illorum Card. Roffensis, & Thomas Morus.

Baron in not. ad Mart. die 29. Decemb.

28 Porro Petri Cathedram vt suis Orthodoxi Patres scriptis, ita carminibus quoque certatim exornare præclari quique nominis Poetæ studuerunt. Inter quos Io. Baptista Mantuanus Carmelitani Ordinis hæc in eius obsequium, Romanos ipsos interpellans, aliquando cecinit:

Præclarissimi quique scriptores Cathedrã Petri præconijs celebrarunt.

Ite reuerentem solemni more Cathedram
Suspicite, antiquos ritus abolete deorum
Certantes olim quando regnabat Apollo.

Io. Bapt. Mantuanus.

Ambrosius item Nouidius in lib. Fastorum, quem Paulo III. inscripsit, condignis Cathedram hanc præconijs prosequi non destitit: sic enim Petrum in hac olim Cathedra sedentem, & supplici populorum obsequio exceptum in hæc plane verba describit:

Oscula dant pedibus, spectant, adeuntque sedentem,
Et sancta accipiunt prospera signa manu.
Itur ad hanc, coeunt sacro matresque virique
Oscula dant memores, suppliciterque colunt.

Ambr. Nouid. lib. 2. Fast.

Et plura idem prosequitur in Apostolicæ eiusdem Cathedræ laudem. Sed præ cæteris concinne magis Cathedram hanc Pierius Valerianus, qui sub Leone X. floruit, carminibus hisce illustrasse visus est, quæ nos in deuoti animi obsequium ex Torrigio excerpta, eidem Cathedræ venerabundi affigimus:

At surge tandem, surge, age; nam satis
Superque, natis Antiochi datum,
Hinc Christianum extare nomen
Sancte senex Galilae Simon.
Quid hic moraris? quid teris otia?
Te iam Seleuci regia non capit,
Non Laodicææ feraces,
Aut Asiæ, Syriæque campi.

Franc. Mar. Torrig. in Vat. Cryptis.

Maio-

Maiora iam te celebrem vocant
Momenta rerum; te Capitolium
Arcesque septem, te vniuersus
Orbis ad Imperium requirunt.
Cui nosse cæli numina Corpori
Inserta nostro est ante alios datum,
Arcana qui diuum expedita
Voce palam intrepide reueles.
Quæ nulli amando cedis, & impiger
Deuota morti pectora liberæ
Offerre, tortorem cruentum
Pro Domino impauidus subire.
Ergo hic docebis, quæ via, qui tenor
Vitæ supremos euehat ad Deos,
Mortale nil cognosse, amare
Quos superi docuere tantum.
Insanientem sic sapientiam
Demolieris, & scelera, & dolos,
Morumque, virtutisque veræ
Perpetuam hic statues Cathedram.
Nos hanc Sabæis vndique honoribus
Fusam quotannis deuenerabimur
Ad Templa Vaticanæ Romæ
Quæ pietas tibi dedicauit.
At tu tuis pro supplicibus Deum,
Cui semper astas assiduus comes,
Pacem, salubremque aërem ora
Auspicijs ineuntis anni.
Ne verberentur grandine vineæ,
Ne mentiatur fundus inaniter
Cultus, nec arua, agrosque iniqua
Sidera torruerint, faueto.

Hæc igitur sunt carmina, quæ hic vel obiter obsequentiũ pietati in Vaticanæ Cathedræ monimentũ delibare voluimus. Interim, studiose lector, dum hæc perlegis, remorantem in sacro itinere pedem excusato, & iam ad nostra reuertimur. At nunc reliquum est, vt ad Pontifices Maximos, qui in eadem Basilica sepulturæ traditi, eiusdem Petri in Pontificia Cathedra successores extitere, orationis stylum conuertamus.

CAP. VIII.

De summis Pontificibus sanctitate conspicuis ac cæteris in Vaticano apud B. Petrum quiescentibus.

1 Vm incomparandæ vir pietatis, ac sanctimoniæ Anacletus, vt opportunus Summorum Pontificum sepulturę locus pateret, Vaticanum, vt supra diximus, Cœmeterium ampliauerit, eorum pleriq; primæuis illis Ecclesiæ temporibus iuxta B. Petri Apost. Principis sepulchrum conditi fuere, quippe qui eiusdem & fidei, & Cathedræ consortium cælitus obtinuerant, vt scilicet *quos socios teneret Cælum* (quod alibi Gregorius Turonensis habet) *sepultorum hic corporum non separaret monumentum. Nihil enim* (Nazianzenus inquit) *eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina*; etsi demum hi, quorum cor vnum fuit, & anima vna, *sepulchro quoque vno, in eiusdem fidei testimonium*, vt Augustinus loquitur, *consocientur*. Hic tamen nonnullos excipere fas est, qui in varijs Cœmeteriorum cauernis peculiaria sepulchra sortiti sunt, vt suo infra loco demonstrabitur.

Pontifices Romani quorum corpora in Vaticano quiescunt.

Greg. Tur. 1. hist. Franc. 42. et de glor. cõf. c. 31.
Nazian. or. 12 quæ est 1. de pace.
Aug. de cura pro mortuis cap. vlt.

2 Quamplures item in porticu ante ipsam Basilicam, Christianæ humilitatis gratia, & alij demum in interiori eiusdem Basilicæ ambitu sua humari corpora voluere, ea nimirum parte, seu ala, quæ ad læuam est ingredientibus, idque ab eiusdem summitate vsque ad porticum, Pontificum propterea communi tunc vocabulo appellatam, vt Manlius quidem his verbis testatur: *Qui locus* (loquitur de Oratorio sanctorum Processi, & Martiniani in eadem naui sito) *tanta veneratione est habitus, vt vsque ad nostra tempora mulieres non intrarent locum illum. Nam in illo loco sunt sepul-*

Porticus Basilicæ Vatic.
Porticus Pontificum.
Manlius.

sepulturæ sanctorum Pontificum, & deinde per directum (scilicet per Porticum Pontificum) *& vsque ad Portam argenteam sunt aliæ sepulturę sanctorum Pontificum, &c.* hæc ille. Tiberius quoque Alpharanus scriptum suis in monimentis reliquit, multa Pontificum corpora Pontificalibus ornata indumentis, tum ibi, tum apud sacram B. Petri Confessionem reperta fuisse, eo potissimum tempore, quando anno dominicæ Salutis 1544. eodem in loco pauimentum instaurari contigit. At nunc Summos Pontifices in hac sacra Basilica tumulatos nobis ex ordine recensentibus ab ipsomet B. Petro Apostolorum Principe enarrationis exordium desumendum est: Epitaphia insuper, quæ singulorum sepulchris apposita sunt, & quotquot ex Archiuio Vaticanæ Basilicæ, ex Petro Manlio, & ex antiquis Grutheri præsertim Inscriptionibus in vnum colligere potuimus, suis quæque locis inseremus.

[Margin: Tiber. Alphar. de Eccl. Vat.]

[Margin: Multa Corpora Romanorũ Antistitum in Porticu Pontificũ reperta.]

[Margin: Petr. Manlius Gruth. de inscript. Vat. Basil.]

[Margin: S. Petrus Apostolorũ Princeps, & Romanorum Pontificum coryphæus.]

Petrus igitur Apostolorum Princeps, & primus in ordine Romanorum Pontificum, cum gloriosum crucis patibulo sub Nerone affixus martyrium consummasset, anno Christi 69. die vero 29. mensis Iunij, in Vaticano Cœmeterio, vt supra vidimus, perhonorifice sepultus est, & inde victor in Cælum ascendens, totam Romanam Capitolij gloriam, victricibus ibidem corporis exuuijs depositis, in Vaticanum transtulit, atque inuexit.

[Margin: S. Linus.]

S. Linus martyr, qui secundus post Petrum Dei Ecclesiam rexit, & sub Imperatore Vespasiano effuso sanguine viriliter pro Christo decertauit, anno 80. die 23. Sept. iuxta eiusdem B. Apostoli corpus in Vaticano sepelitur. Inde vero Ostiam eius translatum fuisse corpus Petrus in Catalogo his verbis testatur: *Et licet corpus eius primo in Vaticano sepultum, postea tamen à Gregorio Ostiensi Episcopo Ostiam translatum, & in Ecclesia maiori S. Laurentij reconditum.*

[Margin: Petr. in Catal. ... 6. 10.]

[Margin: S. Cletus.]

S. Cletus Pontifex, qui sub Domitiano martyrio coronatus fuit, anno Christi 93. die 26. April. iuxta B. Petri corpus, sepulchri pariter eiusdem consortio auctus, reponitur.

[Margin: S. Anacletus.]

S. Anacletus Pontificalibus item infulis, ac martyrij palma conspicuus, sub Traiano Principe anno a Virginis partu 112. die 13. Iulij pro Christi fide interemptus, honorifice ibidem tumulatur.

S. Euaristus, qui sub Hadriano Imperatore anno redempti orbis 127. die 26. Octob. martyrij palmam adeptus est, eodem excipiendus loco in Vaticanum infertur. [Margin: S. Euaristus.]

S. Sixtus huius nominis Primus, inuictus pro Christo martyr sub Antonino Pio, anno Christi 142. die 6. Aprilis Beato Petro, ac cæteris Pontificibus appositus est. Verum Paschalis Papa Primus eum inde in oratorium a se extructum transtulit, prope maius eiusdem Basilicæ Altare, vt Anastasius in Paschalis vita testatur; quamuis alij, haud Sixti Papæ Primi corpus, immo potius Secundi, illuc translatum fuisse asserant: Anastasij tamen sententia probabilior videtur, quæ Petri etiam Manlij auctoritate fulcitur; cum eiusdem beati martyris Sixti Secundi corpus in Ecclesia ipsius nomini dicata, vtpote è Cœmeterio Callisti translatum, pia nunc fidelium veneratione colatur. [Margin: S. Sixtus I.] [Margin: Anast. in Vit. Pasch. Papæ.] [Margin: Petr. Manlius de Bas. Vat.]

S. Telesphorus eodem sub Antonino martyr, anno salutis Dominicæ 154. die 5. Ianuarij apud S. Petrum pariter depositus in Christo quiescit; quemadmodum & quatuor reliqui Pontifices martyrio illustres, qui subsequuntur, nimirum, [Margin: S. Telesphorus.]

S. Hyginus sub eodem Antonino, anno 158. die 11. Ianuarij. [Margin: S. Hyginus.]

S. Pius sub Marco Aurelio, & L. Vero, anno 167. die 11. Iulij. [Margin: S. Pius.]

S. Eleutherius sub Commodo, anno 194. die 26. Maij. [Margin: S. Eleutherius]

S. Victor sub Seuero, anno 203. die 28. Iulij. [Margin: S. Victor.]

S. Fabianus sub Diocletiano Imperatore martyrij corona auctus anno Christi 253. die 20. Ianuarij, in Cœmeterio Callisti sepultus est, ex quo postmodum loco Paschalis Primus eundem transtulit, & in oratorio a se erecto, & supra a nobis descripto, vna cum beati Sixti Primi corpore recõdidit, quod Epitaphium sepulchro Sergij Secundi ibidem sepulti affixum testatur, de quo infra suo loco agemus. [Margin: S. Fabianus.]

S. Leo Primus ob meritorum laudem, quibus in Ecclesia præfulsit, cogno- [Margin: S. Leo I. cognomento Magnus.]

gnomento Magnus, qui primus item inter ſanctos Pontifices non Martyres adnumeratur, anno 461. die xj. April. haud tamen iuxta S. Petrum vna cum alijs de more ſepultus eſt, ſed in Baſilicæ eiuſdem veſtibulo, ante Secretarium, in poſtrema nimirum eiuſdem veſtibuli parte ad læuam ingredientibus, cuius tumulum ab Agnello Presbytero ſubinde exornatum fuiſſe Vegius arbitratus eſt, id opinandi argumentum ex tumulo quodam nactus, quem ipſius ætate fortuito poſt veteris Baſilicæ apſidem reperiri contigit; vbi Vaticani adhuc Cœmeterij reliquiæ extabant. Porro ipſius Vegij verba ſunt hæc: *Sed quod ad Cœmeterium Chriſtianorum pertinet, reperti ſunt in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos vnus dicatus Leoni Papæ: quod vbi comperit magiſter, qui operi illi diruendo præerat, ſtatim id renunciauit Pontifici; Pontifexque tunc me illo ire iuſſit, cupiens quid eſſet, certius ex me intelligere. Porro ibi reperi tumulum alio marmoreo lapide coopertum, inſcriptum quoque titulo vnicum verſum huiuſmodi:*

Vegius.

Tumulus marmoreus S.Leoni I. dicatus reperitur.

SALVO PAPA LEONE,
AGNELLVS PRESBYTER ORNAT.

Putarim autem hunc Agnellum fuiſſe aliquem chariorem eius, & ſecretiorem contubernalem, ac bonum virum, qui vltimum, quem debuit, talis ac tanti heri oſſibus honorem exhibuit; reconditumque ab illo prius ibi corpus ipſius diu iacuiſſe crediderim, propter epigramma, quod dixi tumulo eius inſcriptum. Nam certo conſtat à Sergio Papa diuina viſione quadam monito poſtea ipſum tranſlatum fuiſſe. Hæc Vegius.

4 Verumtamen tumulum iſtum, quem Vegius accurate deſcribit, alterius cuiuſdam viri ſanctitate conſpicui conditorium fuiſſe, quod deinde Agnellus Presbyter, Leone ipſo adhuc viuente, exornauerit, illa verba vtique innuere, ac ſuadere videntur: SALVO PAPA LEONE. hac quippe formula veteres in Inſcriptionibus plerumque vſi ſunt, dum ij, quorum ibidem nomina prænotantur, adhuc inter viuos degerent, vt videre eſt in ea, quæ in Eccleſia S. Petri ad Vincula de Ioanne Papa II. viuente ijſdem fere verbis legitur: SALVO PAPA IOANNE, &c. Niſi quis forte afferere velit, eumdem tumulum è loco dimotum, vbi primum conſtiterat, a Sergio Primo illuc tranſlatum fuiſſe, qui venerabile eiuſdem S. Leonis corpus in oratorio ad dexteram maioris apſidis, prope S. Petri Aram collocauit: de cuius tranſlatione hæc Anaſtaſius in Sergio Primo: *Hic corpus B. Leonis probatiſſimi Patris, atque Pontificis, quod in abditis interioribus Secretarij prædictæ Baſilicæ poſitum fuerat, ſacra diligentius tumba in denominata Baſilica publico loco, vt ſibi fuerat reuelatum, repoſuit, ac locum ipſum ornauit.*

Nomina vita adhuc ſuperſtitum quandoque tumulis olim inſcribebantur.

Anaſt. in Sergio I.

Tres item ſanctiſſimi Leones Summi Pontifices,

Secundus ſcilicet huius nominis,

Tertius, & Quartus eodem in oratorio conditi fuere, ibidemque anno Domini 1607. die 20. Maij, Paulo V. regnante feliciter adinuenti ſunt, cum, eodem iubente Pontifice, ſimul beata quatuor eorumdem corpora in nouam pariter inferenda eſſent Baſilicam. Tunc enim diſiecto Oratorij ipſius Altari, ſacra eorumdem trium corpora in arca tabulis marmoreis compacta intuentibus apparuere; alterum tamen ex his in lignea ibidem incluſa arcula repoſitum erat, quod beati Pontificis Leonis IV. extitiſſe, ab omnibus procul dubio exiſtimatum eſt: hoc enim præ cæteris integrum magis, minuſque labefactatum erat. Hanc ſubter vrnam lapidei interiectu pauimenti, & lignea altera arca reperta fuit ferreis quibuſdam haſtulis ab humo diſſita, in qua S. Leonis Primi corpus omni quidem ex parte illibatum, ac ornamẽtis pontificalibus inſignitum concludebatur; mitram nimirum, vt mos eſt, Beatiſs. Pontifex in capite geſtabat; ſatis ampla, quod antiqui cõſueuerãt, caſula cooperiebatur, ſub qua complicatæ item manus conſpiciebantur; pallio inſuper, quod Pontificiæ plenitudinem poteſtatis exhibet, in ſuperiori parte circumcingebatur, cuius quidem ſacri pallij reliquias cernere adhuc dabatur, ex duabus præſertim, quæ extabant, perexiguis rubri coloris crucibus, & ex acu item aurea eidem planetæ infixa, quæ eidem retinendo pallio inſeruierat. Corpus autem longitudinis erat palmorum ſeptem & trium palmi quadrantum. Quæ quidem ſacratiſſima pignora poſt impẽſum, vt par erat, veneratio-

S. Leo II. S. Leo III. S. Leo IV.

Eorum corpora vbinam & quando adinuenta fuerint?

Inuentio corporis S. Leonis I.

Quo habitu ac cultu ornatum apparet?

rationis cultum, simul eodem anno, die 27. Maij, velut quid haud vllo æquiparandum pretio in nouam Basilicam translata sunt, in superiori vtique extremo sacello, quod meridiem respicit, ibique in nobilissimo quodam affabre ex marmore elaborato, sacrisque historijs exsculpto sarcophago religiose condita fuere. Sancti Leonis I. nempe corpus in eadem arca lignea, quæ altera plumbea circumdabatur, aliorumque trium in arca cypressina, hastulis ferreis superposita, quo nimirum eorumdem ossa omni prorsus ex parte discreta, ac distincta a corpore S. Leonis Primi seruarentur. Ipsi autem sarcophago in plumbi lamina huiusmodi memoria apposita est.

...adem in Basilicam nouã ...a translata

CORPORA SS. LEONVM PRIMI, SECVNDI, TERTII, ET QVARTI SVMMORVM PONTIFICVM CONDITA IN PARTE DEXTERA BASILICÆ, AD LATVS MAIORIS ALTARIS PRINCIPIS APOSTOLORVM, SVB ARA VETERIS ORATORII, QVÆ SVPEREXTRVCTO PAVIMENTO TEGEBATVR. INDE PAVLI V. PONT. MAX. IVSSV EDVCTA EVANGELISTA PALLOTTVS TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA CARDINALIS CVSENTINVS, HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER SOLEMNI PROCESSIONE IN NOVVM TEMPLVM EXTVLIT, ET HAC SVB ARA, IN EADEM MERIDIONALI PARTE REPOSVIT XXVII. MAII DOMINICA INFRA OCTAVAM ASCENSIONIS MDCVII. PONTIFICATVS S.D.N. ANNO TERTIO.

...rporum ... Quatuor ...onum Pon...icum transl. ...ionis monu...entum.

At vero Leonis Primi præclarissimi Pontificis præconia retexere, cum sole sint clariora, superfluum est; certe a Martyrologio Romano condigne illis verbis concelebratur: *Romæ S. Leonis Papæ & Confessoris, qui virtutum excellens meritis dictus est Magnus.* Hic iure quidem optimo Pater Patriæ appellari potest: Vrbem enim Romam, & Romanam Ecclesiam ab interitu vindicasse tunc potissimum visus est, quando *Rex Hunnorum Attila* (vt Acta eius ferunt) *cognomento Flagellum Dei, in Italiam inuadens, Aquileiam triennij obsidione captam diripuit & incendit: vnde cum Romam ardenti furore raperetur, iamque copias vbi Mincius in Padum influit, trajcere pararet, occurrit ei Leo, malorum impendentium misericordia permotus: cuius diuina eloquentia persuasum est Attilæ, vt regrederetur. Qui interrogatus a suis, quid esset, quod præter consuetudinem tam humiliter Romani Pontificis imperata faceret; respondit, se astantem quendam alium illo loquente sacerdotalis habitu veritum esse, sibi stricto gladio minitantem, nisi Leoni obtemperaret. Quare in Pannoniam reuersus est. Leo autem Romæ singulari omnium lætitia exceptus, paulo post inuadenti Vrbem Genserico, eadem eloquentiæ vi, & sanctitatis opinione persuasit, vt ab incendio, infamijs, ac cædibus abstineret. Demum sanctissimus Pontifex in tribus Basilicis, Petri, Pauli, Constantini cameras extruxit, ædificauit monasterium vicinum Basilicæ S. Petri: sepulchris Apostolorum custodes adhibuit, quos Cubicularios appellauit.* Hæc ex lectionibus Breuiarij in laudem tanti Pontificis, qui Vaticanam Basilicam iugiter coluit, studioso lectori suggerere voluimus. Cui illud postremo loco adiungimus, Innocentij X. Pont. Max. iussu ad recolendam Apostolici viri memoriam in Vaticana Basilica Sacellum in eius honorem ad præsens aptari, vbi Equitis Alexandri Algardi Bononiensis manu, inter statuariæ artis sculptores primarij, in tabula marmorea idem Pontifex dum Attilæ occurrit ad liberandam Vrbẽ exculptus intuentium oculis exhibetur, & sacram Aram, sub qua eiusdem deinde corpus collocandum est, nobilissimæ instar picturæ splendide exornat.

Leonis I. ...conia. 11. April. ...dam Ita... ...uastationi ...minentem ...edi iubet

Et Gensericũ Vrbem inuadentem ab incendio & cædibus cohibet

Sacellum ei iussu Innocẽtij X. in Basil. Vaticana erigitur.

S. Simplicius Papa, qui anno 483. die 2. martij meritis plenus decessit, in Basilicæ Vaticanæ Porticu iuxta Secretarium tumulatus est. S. Simplicius.

S. Gelasius Secundus vir meritis ac sanctitate pollens anno Christi 496. die 21. Nouemb. eodem loco reponitur. S. Gelasius II

Anastasius quoque anno 498. die 21. Nouembris ibidem sepultus cæteris Romanis Pontificibus aggregatus est. Anastasius.

S. Symmachus ob vitæ probitatem, ac virtutum merita spectatissimus ibidem anno 514. die 17. Iulij in basilicæ vestibulo humatus est. S. Symmach.

S. Hormisda cæteros inter Pontifices ob singularem vitæ sanctimoniam celebrandus anno 523. die 6. Augusti & ipse in Vaticano sepulturæ locum obtinuit. S. Hormisda.

S. Ioannes Papa huius nominis Primus diro quidem carceri mancipatus, multisque ærumnis confectus Rauennæ sub Theodorico Rege decessit, anno 526. die 27. Maij. At eius corpus Romam S. Ioannes I.

postea translatum, ad Vaticanam basilicam sepultura donatum est die 26. Iunij. Memoria haud vlla tamen extat, in qua potissimum Basilicæ Vaticanæ parte conditum sit. Quapropter tam de ipso, quam de cæteris, quorum peculiaris sepulturæ locus ignoratur, firmissime tenendum est, inter sanctorum, quæ supra recensuimus, Pontificum corpora, a fidelibus tumulata fuisse.

Felix IV.

Felix Quartus anno 530. die 12. Octob. intra sacrum eiusdem Ecclesiæ ambitum repositus est: cuius deinde tumulus huiusmodi fuit inscriptione nobilitatus:

Epitaphium Felicis IV.

Certa fides iustis Cœlestia Regna patere,
Antistes Felix quæ modo lætus habet.
Prælatus multis, humili pietate superbus,
Promeruit celsum simplicitate locum.
Pauperibus largus, miseris solatia præstans,
Sedis Apostolicæ crescere fecit opes.

Bonifacius II.

Bonifacius Secundus anno 531. die 17. Octob. in eadem Pontificum Porticu sepultus est; cuius sepulchro insculptum epitaphium hoc legebatur:

Epitaphium Bonifacij II.

Atria magnifici sunt membris plena sepulti
Sedis Apostolicæ Bonifacij Præsulis almi.

Manlius in Bonif. Papa II.

Quod quidem epitaphium in corrupto Manlij codice perperam Bonifacio Primo inscribitur. Ille enim via Salaria, non autem in Vaticano, vt in eodem præfertur titulo, & a nobis suo loco dicetur, conditus fuit.

Ioannes II.

Ioannes Secundus, cognomento Mercurius, anno 535. die 24. Iunij, in Vaticano cæteris Pontificibus appositus est. Cuius tumulum ab Agapito, qui ei in Pontificatu successit, huiuscemodi inscriptione prænotatum fuisse in antiquarum inscriptionum Appendice legitur:

Epitaphium Ioannis II.

In appendice Antiq. Inscr.

Mente pia viuens, Christi nutritus in Aula,
Et sola gaudens simplicitate boni.
Blandus in obsequijs, & puro plenus amore,
Pacificam vitam iure quietis agens.
Qui gratus populis, & celso dignus honore,
Sumpsisti meritis Pontificale decus.
Commissumque tibi pascens bonitate magistra
Seruasti cunctum sub pietate gregem.
Pro quo rite tuum venerans Agapetus honorem
Præstitit hæc tumulo munera grata tuo.
Qui nunc Antistes Romanæ celsus in Vrbe
Sedis Apostolicæ culmina sacra tenet.

Manlius tamen a Baronio relatus, eiusdem sepulchro epitaphium, quod sequitur, inscriptum fuisse tradit:

Baron. Annal. to. 7. an. 533.

Aliud eiusdē Ioannis II. epitaphium.

Hic tumulus Vatis conseruat membra Ioannis
Ordine Pontificum, qui fertur iure secundus
Licet in extremis solers, fidusq; minister
Claruit, & primus iure Leuita fuit.
Missus ad Imperium vice Præsulis, extitit auctor,
Hunc memorant Synodus, Pontificisque thronus.
Cum titulus fidei vigilantia quanta regendi
Commissas animas, ne lupus hostis oues
Carperet admixtus, premeretue potentior, vnam
Iustitiam cunctos nixus habere pacem.
Prouidus, humanus, summus, verusque sacerdos
Nil temere, atque nimis pondere cuncta gerens.

S. Agapitus.

S. Agapitus, qui omni virtutum laude, ac sanctitatis gloria præcellens, Constantinopoli è vita decessit: haud aliorum sanctorum Pontificum in Vaticano quiescentium consortio priuari meruit. Eius etenim corpus Romam translatum, in plumbea quadam arca anno 536. die 20. Sept. in Vaticanam Basilicam perhonorifice illatum est.

Vigilius.

Vigilius Pontifex, qui dum Romam Constantinopoli rediret, anno 555. vita functus est, ibidem pariter sepulturæ locum obtinuit: nam venerandum eiusdem corpus Romam translatum, primum quidem in Cœmeterio Priscillæ via Salaria; inde vero in Vaticano conditum est, vt Manlius ex maiorum traditione se accepisse refert; qui ipsius insuper sepulchrum iuxta Altare S. Siluestri in transuersa naui, & maximam iuxta aram extitisse commemorat.

Manl. in Vita Vigilij Papæ.

Pelagius I.

Pelagius huius nominis Primus anno 559. die 2. Martij, eodem Manlio teste, prope Secretarium sepelitur, qui nobile hoc eius tumulo epitaphium inscribit:

Manlius in Pelagio.

Epitaphium Pelagij I.

Baron. Annal. to. 7.

Terrenum corpus claudant hæc forte sepulchra
Nil sancti meritis derogatura viri,
Viuit in arce poli cælesti luce beatus,
Viuit, & hic cunctis per pia facta locis.

Sur-

Surgere iudicio certus, dextramque tenentem
Angelica partem se rapiente manu.
Virtutum numeret titulos Ecclesia Dei,
Quos ventura vt † secula ferre queat.
Rector Apostolicæ fidei veneranda retexit
Dogmata, quæ clari constituere Patres.
Eloquio curans errorum schismate lapsos,
Vt veram teneant corda placata fidem.
Sacrauit multos diuina lege ministros,
Nil pretio faciens immaculata manus.
Captiuos redimens, miseris succurrere promptus,
Pauperibus numquam parta negare sibi.
Tristia participans, læti moderator opimus,
Alterius gemitus credidit esse suos.
Hic requiescit Pelagius Papa, qui sedit annos iij. Menses x. Dies xviij. Depositus iij. Nonas Martij.

[Io]annes III. Ioannes Tertius anno 572. die 13. Iulij, in Vaticano deponitur;

[B]enedictus I. Benedictus Primus anno 577. die 31. Iulij, &

[Pe]lagius II. Pelagius Secundus anno 590. die 5. Feb. sepulturæ pariter locum sortiuntur.

Gregorius [M]agnus. S. Gregorius Magnus admirandæ vir sanctitatis, cæterisque Pontificibus ob eximiam virtutum gloriam, ac meritorum prerogatiuam æquiparandus, dignissimum Romanæ Ecclesiæ lumen, ac singulare Romanorum decus, anno 604. die 12. Martij in Cœlum euolauit; cuius sacrum corpus assiduis studiorum, & solicitudinum laboribus, nec non varijs infirmæ valetudinis incommodis, & podragræ doloribus attritum, ac pene consumptum, *ante Secretarium conditum fuit, intra Porticus columnas,* inquit Manlius, inde tamen a Gregorio IV. in Ecclesiam prope dictum Secretarium translatum, sub Altari reconditum est, quod nostra adhuc ætate iuxta Portam, Iudicii nuncupatam, visebatur: ibique cum in arca lignea repertum fuisset, anno 1606. die 8. Ianuarij, solemni pompa, vt tanti Pontificis merito par erat, in nouam Basilicam delatum, in sarcophago marmoreo depositum est, sub Altari, quod è Gregoriani sacelli conspectu cernitur, vbi Gregorij Nazianzeni corpus requiescit, quod quidem Deo disponente, haud peculiari mysterio caruisse credimus, vt bina nimirum hæc, & præclarissima Christiani orbis lumina, atque ipsius Ecclesiæ Doctores, alter Latinus, & Græcus alter, se inuicem benigne intra eiusdem Basilicæ ambitum complecterentur, & mutua addictissimi animi significatione ex ipsismet tumulis, vbi iacent, sese amice respicerent. Porro dignissimum tanto viro epitaphium a Ioanne Diacono huiuscemodi notis inscriptum est:

[M]anlius in [vit.] S. Greg. [Ma]gni.

[Corpus] S. Gre[gori]j Magni [quib]us vbinā [dep]ositū sit.

Epitaphium S. Gregorij Magni.

Io: Diaconus in vit. S. Greg. Mag. l. 4. c. 69.

Suscipe terra tuo corpus de corpore sumptum,
Reddere quod valeas viuificante Deo.
Spiritus astra petit, lethi nil iura valebunt,
Cui vita alterius mors magis ipsa via est.
Pontificis summi hoc clauduntur membra sepulchro
Qui innumeris semper viuit vbique bonis.
Esuriem dapibus superauit, frigora veste,
Atque animas monitis texit ab hoste sacris.
Implebatque actu, quicquid sermone docebat,
Esset vt exemplum, mystica verba loquens.
Anglos ad Christum conuertit mente benigna,
Sic fidei acquirens agmina gente noua.
Hic labor, hoc studium, hæc tibi cura, hoc Pastor agebas,
Vt Domino offerres plurima lucra gregis.
Hisque Dei consul factus lætare triumphis,
Nam mercedem operum iam sine fine tenes.

Huc vsque Io: Diaconus, qui immensas tanti viri de Ecclesia optime meriti laudes paucis verbis perstringere conatus est, & eiusmodi in eiusdem honorem sepulchrali lapide inscripto, ibidem eius olim monumentum fuisse testatur.

Io. Diacon. loc. sup. citat.

Hic requiescit sanctus Gregorius Papa, qui sedit annos 13. mens. 6. dies 10. depositus IV. Idus mart.

In eodem vero marmoreo sarcophago postremæ depositionis memoria plumbi laminæ hunc in modum insculpta fuit:

Titulus tumulo S. Gregorij Magni appositus.

SANCTI GREGORII MAGNI PAPÆ
PRIMI CORPVS EX ALTARI
S. ANDREÆ SITO IN RELIQVA IAM
COLLABENTE VETERIS ECCLESIÆ
PARTE, PAVLI PAPÆ V.
IVSSV MOTVM, ET IN NOVVM
TEMPLVM SOLEMNI PROCESSIONE
ILLATVM, SVB HAC ARA,
CASSA CYPRESSINA INCLVSVM
PILO MARMOREO COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE VIII. IANVARII,
DOMINICA INFRA OCTAVAM
EPIPHANIÆ, PONTIFICATVS EIVSDEM
S. D. N. ANNO PRIMO.

At sanctissimo huic Pontifici, qui Pontificias Infulas sanctitatis haud vllatenus æquiparandæ laurea illustrauit, cui Vrbs Roma, eiusdem patria, & vniuersus pariter Orbis terrarum, paternis ab eo officijs, ac beneficijs iugiter deuinctus, plurimum debet: nos quoque vna cum cæteris, & ex nostris singuli nobiscum, singulari eiusdem patrocinio addicti multum debere fatemur: nostra quippe Vallicellana Ecclesia, in qua quotidie diuini verbi semen administratur, S. Philippo Nerio Parente Optimo in primis adnitente, sub Deiparæ Virginis, eiusdemque S. Gregorij Magni, qui verbi dux extitit, titulo ab Alexandro Cardinali Mediceo, qui postmodum Leonis XI. nomine auctus, ad Pontificatus apicem euectus fuit, solemni ritu dicata est. Nostra insuper Oratorij Congregatio cum tutelarem hunc patronum se obtinere congaudeat, solemnis eiusdem anniuersaria dies apud nos quotannis recurrit. Cuius sacris item reliquijs nobili argentea theca inclusis, pia Eminentiss. Cardinalis Spadæ Albanen. Episcopi munificentia locupletati sumus, quas ille solicite ad nos, dum adhuc Sedis Apostolicæ Nuncium apud Ludouicum XIII. Galliarum Regem ageret, publicis, vt par est, monumentis obsignatas in Vrbem transmittendas, & condigno subinde conditorio, ob impēsum erga Sanctissimum Pontificem pietatis, & erga Congregationem nostram beneuolentiæ studium, nullis parcens impensis, includendas curauit. Memoratæ autem reliquiæ conspicuam venerandi capitis partem exhibent; & iure quidem merito in Vrbe, quæ Orbis caput est, Beatissimi Gregorij caput, cui sub columbæ specie, vt Petrus Diaconus oculatus rei testis perhibet, Spiritus sanctus, ad suggerendā, quæ scriberet, sæpius insedisse visus est; iure, inquam, merito caput hoc venerandum cunctis, & nunc præcipue nobis recolendum exhibetur. Nos vero descriptis hactenus in Apostolici viri laudem elogijs nequaquā contenti, alterum hunc, haud sepulchralem, sed triumphalis instar tituli ad perenne Gregoriani nominis monimentum nostris hisce paganis, immo ipsiusmet Subterraneæ Romæ tabulis, quot notis, tot Beatissimi viri coronis, tot triumphis nobiliter excultum, ab ipsius nomine laudum præconia auspicantes, insculpimus.

Ecclesia Vallicellana S. Gregorio dicata est.

Patronus Tutelaris Congr. Oratorij de Vrbe.

Emin. Card. Spada de eiusdem reliquijs ad Patres Oratorij de Vrbe missis.

Spiritus S.[...] columbæ sp[...]cie Gregor[...] Magno scri[...]benda sugg[...]rit.

Elogiū S. G[...]gorij Magn[...] Pontificis.

O hospes! audis Gregorij nomen.
Ergo dum audis, dum legis nomen,
Omen augurare Pontificis.
Gregorius: ergo Vigilans, ergo Pastor.
Terra futuro dedit nomen Pontifici,
Cælum homini, nomini detulit Pontificatum.
Hic Vrbem patriam habuit,
Futurus Vrbis, Orbis pariter, ac Patriæ pater.
Senatum abhorrens, & claustrum ambiens,
Se natum
Non Vrbis, sed Orbis supremo Senatui,
Senatorum paci, bono Reipublicæ, saluti omniū
comprobauit
Constantinopolim Roma legatum misit,
Volens, libens, gaudens
Exceptura redeuntem de legatione Pontificē.
Quippe
Ne tanti viri gloriæ theatrum,
altera Roma deesset.
Haud patriam ille agnouit
Pontificias infulas offerentem, ouantē, plaudentē
Domesticos ratus hostes, ciues domesticos,
Ne exoratus dignitatem acciperet,
Dignam in exoratus fugam arripuit.
Ne toti lateret mundo humilitas,
Humiles excogitauit latebras,
Non iam ciuis inter honores, at hospes, at hostis
Solus patrio è solo exiliens,
A longe patriam fugiens salutauit.
Quæ Gregorio haud Pontificatum deferre,
Sed conferre iniuriam, inferre exilium visa est,
Fugiens, speluncam receptaculum habuit,
Dū Romæ requirentis, gratulantis, excipiētis
Blandas cauet, timet, horret insidias;
Nouum triumphandi genus,
Quod antiqua semel secula viderunt,
Dum Gregorius noua arte, haud de capta,
Sed

Sed de contempta Roma vel fugiendo triũphat,
Fuga sine exemplo, exemplum non sine fuga.
Cælum fugientem haud celat,
Immo latitantem prodit sub specu hominem,
Et igneæ columnæ indicio latentem
Suffulciendo orbi columnam indicat.
Tu columnam qui vides,
Herculeo Gregorianum maius opus,
Quod vides, arbitrare.
Quid dignum, quid magnum
Ibi inscriptum latet, si legis.
Audi, quid, Cælo teste, columna
vel obmutescens loquitur:
Huc vsq; Gregorius, non plus vltra mortales.
Maius est ipse miraculum, quam columna.
Hic vnus, dum meritas lue lueret
Roma scelerum pœnas,
Supplex abluere, diluere alienas
Proprijs lacrymis culpas non destitit,
Factus vere Dei, & hominum reconciliator.
Pauperes quotidie,
& Angelos item inter pauperes,
Commensales habuit pauperum Pater.
Et Pontificium thesaurum erogando,
Totum fecit pauperum esse patrimonium.
Anglos, quos Angelos appellabat,
Dũ pius, dũ lynceus trãsmisso Euãgelij lumine
Lustrat, illustrat, vere fecit Angelos,
Factus ipse Anglorum, Angelorum Apostolus.
Dum vnus præ omnibus, pro omnibus scribit,
Diuinæ columbæ oraculo, signo numinis
insignitus est.
Haud enim alio, quam Columbæ columba,
Et colũnæ colũna indicio cõmendari debuit.
Tam multa, tam magna, tam mira
Infirmus iugiter corpore, animo tamẽ vegetus
Fecit, scripsit, docuit, perfecit.
Vt nisi infirmus, haud constasse corpore
crederetur,
Qui totus fuisse spiritus credi potuit.
Lector, si plura vis nosse, quæ discas,
Si plura vis discere, quæ nescias,
Ex cognomento disce
Nil paruum
Sub Magno latere Gregorio.

His studioso lectori in Sanctissimi Pontificis laudem prælibatis, cætera prosequamur.

Sabinianus. Sabinianus spectatæ morum probitatis Pontifex in eadem Porticu iacet, anno 605. die 19. Februarij, hoc vtique epitaphio, teste Manlio, decoratus: *Manlius in Sabinian. PP.* *Epitaphium Sabiniani.*

Hic hominũ vitia blando sermone remouit,
Nec culpis iudex, sed medicina fuit.

Bonifacius Tertius, anno 606. die 12. Nouembris in Vaticano pariter tumulatur. Bonifac. III.

S. Bonifacius huius nominis Quartus, vitæ integritate, ac meritorum gloria conspicuus, hic sanctorum Martyrum obsequio deditissimus, innumeris eorũdem corporibus è varijs Romæ Cœmeterijs in Pantheon translatis, vt diximus, antiquum superstitionis gentilitiæ templum in Deiparæ Virginis, & sanctorum omnium honorem dedicauit; demum plenus meritis cum migrasset ad Dominum, intra B. Petri Ecclesiam prope Rauenianam Portam, anno 614. die 31. Maij depositus est, in cuius tumulo hoc olim elogium legebatur: S.Bonifac.IV. *Baron. to. 8.*

Epitaphium S.Bonif.IV.

Vita hominum breuis est, hanc certa terminat hora,
Sed vitæ æternæ deinde paratur iter.
Quo non indecora, aut rursum peritura videtur,
Sed pulchrum atque decens iam sine fine manet.
Dic igitur, quid Mors stimulis agitaris iniquis?
Quid feris incassum? quid furibunda geris?
Commoda nulla tibi poterunt tua fata referre,
Nec prodesse potest impetus iste tibi.
Gregorij semper monita, atque exempla magistri,
Vita, opera, ac dignis moribus iste sequẽs.
Quo hic terræ reputans, sunt huius maxima vota,
Mittere ad astra animam, reddere corpus humo.
Saucia multiplici si quidnã membra dolore,
Rursus in antiquo puluere versa manẽt.
Quæ coniuncta animæ stabilito in corpore surgant
Ad vitam æternam te pereunte magis.
Sancta fides merito, vitæ clementia Patris
Spem certam hanc famulos iussit habere suos.
Hic requiescit Bonifacius iunior, qui sedit annos iiij. Menses viij. dies xij. Depositus est viij. Idus Maij Imperante Domino Heraclio, anno eius v.

De eodem S. Bonifacio aliud huiusmodi epitaphium apud Manlium legebatur, quamuis ab eo perperam Tertio tribuatur: *Manlius de S. Bonif. PP.*

Gre-

Gregorio Quartus iacet hic Bonifacius almus,
Huius qui sedis fuit æquus Rector & ædis.
Tempore qui Phocæ cernens Templum fore Romæ,
Delubra cunctorum fuerant quæ Dæmoniorum,
Hoc expurgauit, Sanctis cunctisque dicauit,
Cuius natalis solemnia qui celebratis
Primis Septembris fert hoc lux quarta Kalendis.

Baron. to.8. ann.614. Hoc idem Baronius in suis Annalibus refert, qui velut bene oculatus historicarum rerum arbiter, ac lynceus veritatis perscrutator, caute admodum lectorem monet, ex eo quod mensis September sepulchrali titulo inscribitur, non ad eiusdem obitum, sed ad diem, qua Summus Pontifex renunciatus est; referendum esse, quæ natalis vtique dies antiquitus dici, ac celebrari consueuit. Hoc ipsum epitaphium in Altari Bonifacij Papæ VIII. exaratum inspeximus, qui, dum in eo corpus eiusdem sancti Bonifacij Quarti recondidit, duo eidem epitaphio, quæ sequuntur, carmina addidit, nempe:

Octauus titulo hoc Bonifacius ossa reperta,
Hac locat erecta Bonifacij nominis Ara.

Corpus S. Bonifac. IV. vbi nam depositũ sit? Reseratum autem fuit sanctissimi Pontificis Bonifacij sepulchrum anno 1603. die 21. Octob. vbi inuenta sunt eius ossa in duabus fictilibus ollis, & in vitreo quodam rotundo vase recondita. Quæ quidem omnia in nouum translata sunt Templum, ibidemque posita in arca cypressina, & sarcophago marmoreo sub Altari, quod est in apside, meridiem versus, eius memoria in plumbi lamina his notis inscripta:

Titulus tumulo S. Bonif. IV. inscriptus

CORPVS S. BONIFACII PAPÆ QVARTI
EX ALTARI SITO IN VATICANA BASILICA
INTER PORTAS IVDICII, ET RAVENIANAM,
A BONIFACIO PAPA OCTAVO
EIVS NOMINI DICATO, ORNATO,
ET DOTATO, IN NOVVM TEMPLVM
PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV HONORIFICE TRANSLATVM,
HAC SVB ARA RITV SOLEMNI
COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE XVII. IANVARII,
PRIMIS VESPERIS CATHEDRÆ S. PETRI,
SEDENTE PAVLO PAPA V. ANNO PRIMO,

Deusdedit anno 617. die 5. Nouembris ad sanctum Petrum in Vaticano appositus est. S. Deusdedit

Bonifacius Quintus anno 625. die 21. Octobris Vaticani item sepulchri vna cum cæteris Pontificibus consortium habere meruit, quorum virtutes studiose vir Apostolicus fuerat æmulatus; cui duo, quæ sequuntur epitaphia, tanquam nobilissima meritorum elogia, ab Honorio successore inscripta leguntur in antiquis Inscriptionibus nimirum: Bonifacius V.

Epitaphium Bonifacij V. Antiq. inscri. pag. 1165. Habetur apud Baron. t. 12. in Appen. to. 8.

Cur titulata diu torpuerunt iura sepulchri,
Et populi nullus perstrepuit gemitus?
Segnities, non culpa fuit, quicunque requiris,
Nam dolor inclausus plus lacerare solet.
Pande dolor gemitum, meritisque quiesce beatis,
Vt libeat summi gesta referre Patris.
Hic vir ab exortu Petri est nutritus ouili,
Sed meruit sancti Pastor adesse gregis.
Pura fides hominis votis mundata benignis
Exultat Christi cantibus hymnisonis.
Simplicitas sapiens, viuax solertia simplex,
Serpentina fuit simplicitate vigens.
Cumque quater denos compleret Presbyter annos,
Sera senectutis mens tamen alma fuit.
Culmen Apostolicum coluit tres ferme per annos,
Perfectum numerum terque quaterque gerens.
Hoc tibi pro meritis successor Honorius amplis
Marmore construxit munus epitaphij.

Item aliud.

Antiq. inscrip. apud Baron. vbi sup.

Da mecũ gemitum singulti Roma doloris
Plena Sacerdotis luctibus egregij.
Cur? quoniam deflere solet mens acta periclis,
Plebsque orbata pijs insuper officijs.
Hic vir inaccessis tenuit contraria factis
Hæc documenta bonis moribus apta suis.
Mitis in aduersis positus, rebusque secundis,
Omnia grata ferens, altera pressa tenens.

Præ-

Præuenit, ne nata forent delicta viritim,
Orta tamen secuit cum pietate graui.
In commune bonus, Bonifacius inde vocatus,
Propria lucra putans publica subsidia.
Munificus, sapiens, castus, sincerus, & æquus,
Ista beatorum sunt pia suffragia.
Nam vidualis apex, pupillorumque phalanges,
Cæcorumque chorus dux tibi lucis erit.
Infremuit post fata suis mors saucia telis,
Respiciens meritum viuere posse virum.
Culmen Apostolicum, quinque, & bis mensibus annis
Rexit, & ad magni culmen honoris abit.

Honorius I. Honorius huius nominis Primus anno 638. die 12. Octob. cum vitæ cursum dignis operibus consummasset, Vaticano item tumulo pro suis meritis honoratus est. In cuius laudem in iisdem antiq. Inscript. hi duo sepulchrales tituli inscripti recensentur:

Epitaphium Honorij I.

Antiq. inscrip in Append. pag. 1165. Habetur apud Baron. ibid.

Pastorem magnum laudis pia præmia lustrant,
Qui functus Petri hac vice sūma tenet.
Effulget tumulis nam Præsul Honorius istis,
Cuius magnanimum nomen, honorque manet.
Sedis Apostolicæ meritis nam iura gubernans,
Dispersos reuocat, optima lucra refert.
Vtque sagax animo diuino in carmine pollens,
Ad vitam Pastor ducere nouit oues.
Histria nam dudum sæuo sub schismate fessa
Ad statuta Patrum teq; monente redit.
Iudaicæ gentis sub te est perfidia victa,
Sic vnum Domini reddis ouile pium.
Attonitum patriæ solers sic cura mouebat,
Optata vt populis esset vbique quies.
Quem doctrina potens, quem sacræ regula vitæ,
Pontificum pariter sanxit habere decus.
Sanctiloqui semper in te cōmenta Magistri
Emicuere tui, tanquam fœcunda nimis.
Namque Gregorij tanti vestigia iusti,
Dum sequeris cupiens, & meritumque geris
Æternæ lucis Christo dignante perennem
Cum Patribus sanctis posside iamq; diem.
His ergo epitaphijs merito tibi carmina solui,
Quod Patris eximij sim bonus ipse memor.

Item aliud.

Antiq. inscrip. apud Baron. vbi sup.

Quis mihi tribuat, vt fletus cessent immensi,
Et luctus animæ det locum vera dicenti,
Licet in lacrymis singultus verba erūpant,
De te certissime tuus discipulus loquor.
Te generositas minister Christi parentum,
Te munda actio Thomas monstrabat honestum,
Tecum virginitas ab incunabulis vixit,
Tecumq; veritas ad vitæ metam permansit.
Tu casto labia pudica verba promebas,
Tu patiens iam parcendo pie docebas
Te semper sobrium, te recinebamus modestum
Tu tribulantum vera consolatio verax.
Errore veteri diu Aquilegia cæca
Diffusam cælitus rectam dum renueret fidem,
Aspera viarum ninguidosij montiū calles
Calcans indefessus glutinasti prudēs scissos.

Hi pariter, quos modo subteximus, inter alios summos Pontifices sepulturæ locum in Vaticana Basilica sortiti sunt: nempe,

Seuerinus anno 639. die 2. Augusti. Seuerinus.
Ioannes Quartus, anno 642. die 12. Octobris. Ioannes IV.
Theodorus, anno 649. die 14. Maij. Theodorus.
Eugenius Primus, anno 655. die 2. Iunij. S. Eugenius I.
Vitalianus, anno 669. die 27. Iunij. S. Vitalianus.
Adeodatus, anno 676. die 26. Iunij. Adeodatus.
Donus, anno 678. die 11. Aprilis. Donus.
Agatho, anno 682. die 10. Ianuarij. S. Agatho.

Cuius tumulo epitaphium huiusmodi in Antiquit. Inscription. insculptum legitur:

Inscriptio sepulchralis S. Agathonis Papæ. Antiq. inscrip pag. 1166. Habetur apud Bar. ibid.

Pontificalis Apex virtutis pondere fultus
Vt iubaris radiat, personat vt tonitrus.
Quæ modo hoc peragit doctrinæ fomes & actor,
Format enim gestis, quos docet eloquijs.
Dum simul æquiparat virtus, & culmen honoris,
Officium decorat moribus, arte gerit.
Præditus his meritis Antistes summus Agatho,
Sedis Apostolicæ fœdera firma tenet.

En

En pietas, en prisca fides, insignia Patrum
Intemerata manent nisibus alme tuis.
Quis vero numeret morum documenta tuorum
Formula virtutum dum tua vita foret.

S. Leo II. S. Leo Secundus miræ innocentiæ, ac sanctitatis exemplar, cum meritis cumulatus anno 684. die 28. Iulij migrasset ad Dominum, Vatic. Basilicæ gloriam apud S. Petrum depositus auxit. Eius autem corpus in Oratorio, de quo supra, cum tribus alijs sanctissimis eiusdem nominis Pontificibus humatum est.

S. Bened. II. S. Benedictus Secundus, in benedictionibus dulcedinis a Domino præuentus, & ad cælestia præmia euocatus anno 685. die 7. Maij, apud Vaticanum B. Petro consociari meruit. Cuius sepulchralis vrna hac inscriptione decoratur:

Epitaphium S. Bened. II. *Antiq. inscrip. in Append. pag. 1166. habetur apud Bar.*

Magna tuis Benedicte Pater monumenta relinquis
Virtutum titulos, ô decus atque dolor!
Fulguris in speciem mentis splendore coruscas,
Plura sed exiguo tempore cœpta fluunt.
Cuncta Sacerdotum præstantia munia comples,
Et quo quisq; bono claruit, vnus habes.
Quippe quod à paruo meritis radiantibus auctus
Iure Patrum solium Pontificale foues.
Non hoc ambitio rapti tibi præstat honoris,
Indolis est fructus, quam comitatur honos.
Et quia solerter Christi regis agmina Pastor,
Percipe saluati præmia celsa gregis.

Ioannes V. Ioannes Quintus, anno 686. die 2. Augusti.

Conon. Et Conon, anno 687. die 13. Octobris sepulchri locum ad Vaticanum obtinuere.

S. Sergius I. S. Sergius Primus iure quidem optimo primos inter Romanæ Ecclesiæ Pontifices ob singularis vitæ specimen, ac probitatis exemplar suspiciendus; cum in Domino obdormisset, inter Argenteam Portam, & Rauenianam, eandem intra Ecclesiam sepelitur anno 701. die 9. Sept. Huiusmodi autem, vt Manlius refert, sepulchrali elogio decoratus est:

Epitaphium S. Sergij I. *Petr. Manlius habetur apud Baron. to. 9. in Append. to. 8.*

Limina quisquis adis Petri metuenda beati,
Cerne pij Sergij, excubiasque Petri.
Culmen Apostolicæ sedis is iure paterno
Electus tenuit, vt Theodorus obit.
Pellitur Vrbe Pater, peruadit sacra Ioãnes,
Romuleosque greges dissipat ipse lupus.
Exul erat patria septem voluētibus annis,
Post populi multis Vrbe redit precibus.
Suscipitur Papa, sacratur, sede recepta
Gaudet, amat Pastor agmina cuncta simul.
Hic inuasores sanctorum falce subegit
Romanæ Ecclesiæ, iudicijsque Patrum.

Ioannes Sextus, anno 705. die 10. Ianuarij in Vaticano sepelitur. Ioannes VI.

Ioannes Septimus cum è viuis decessisset, eius corpus ante Altare oratorij, quod ipse ad honorem B. Virginis erexerat, prope Portam, Guidoneam nuncupatam, dextra intrantibus, anno 707. die 18. Octobris conditum est. Ioann. VII.

Sisinnius, anno 708. die 7. Februarij in Vaticano tumulatur. Sisinnius.

Constantinus Primus, anno 714. die 9. Aprilis ad sanctum Petrum sepulturæ traditur. Constantin. I.

S. Gregorius Secundus cum sanctissime Dei Ecclesiam administrasset, nulli prædecessorum Pontificum pietatis ac religionis studio secundus, post vitæ cursum feliciter peractum cæteris Romanis Pontificibus singulari laudum præconio, in Pontificum Porticu nuncupata, anno 731. die 11. Februarij appositus est. S. Gregor. II.

S. Gregorius Tertius prædecessoris sui vestigia æmulatus, eiusdemque virtutum dotes vna cum nomine ac Pontificatu consecutus, postquam extremum vitæ diem obijsset, anno 741. die 28. Nouemb. intra eandem S. Petri Basilicam monumento consignatur. Cui huiusmodi titulus inscriptus est: S. Greg. III.

TERTIVS HIC PAPA GREGORIVS EST TVMVLATVS.

S. Zacharias Pontifex, insigne Sacerdotis ac Prophetæ nomen, quod præferebat, suis quoque meritis dignissime cumulauit; vocatusque ad Dominum, in Pontificum Porticu anno 752. die 15. Martij reponitur. S. Zacharias.

Stephanus Tertius, qui Secundus pariter dictus est, ibidem anno 757. die 26. Aprilis hoc inscripto titulo sepelitur: Stephan. III.

SVBIACET HIC STEPHANVS ROMANVS PAPA SECVNDVS.

S. Pau-

Paulus I. S. Paulus Primus Apoſtolici nominis & zeli pariter apoſtolici vna cum nomine hæres, cum Pontificale munus digne ac laudabiliter obijſſet, laborum mercedem a Deo recepturus, euolauit in Cælum; & ob honorem, quem Apoſtolo Paulo iugiter ac impenſe detulerat, primus in Baſilica S. Pauli, apud quam pariter obierat, anno 767. die 29. Iunij ſepeliri ſe voluit: verum tribus poſtmodum menſibus elapſis in Vaticanum tranſlatus, in Oratorio, quod ipſe prope altare maius erexerat, honorifice conditus fuit.

Stephan. IV. Stephanus Quartus, qui etiam Tertius dictus eſt, anno 772. die prima Februarij ad S. Petrum deponitur.

Adrianus I. Adrianus Primus admirandæ vir integritatis, meritiſque refertus, poſt abſolutum huius vitæ curriculum anno 795. die 26. Decembris in Vaticanum infertur: eius autem corpus in Oratorio depoſitum eſt, quod ipſemet viuens in tranſuerſa naui, ad apſidis dexteram, prope Altare maius conſtruxerat, vbi a Carolo Magno ſepulchralis loco tituli huiuſmodi laudum præconio apud poſteros celebratus eſt:

Inſcriptio ſepulchro Adriani primi extat apud Baron. to. 9. an. 795.

Hic Pater Eccleſiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Hadrianus requiem Papa beatus habet.
Vir, cui vita Deus, pietas lex, gloria Christus,
Pater Apoſtolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus iam gente parentum,
Sed ſacris longe nobilior meritis.
Exornare ſtudens deuoto pectore Paſtor,
Semper vbique ſuo templa ſacrata Deo.
Eccleſias donis, populos & dogmate ſancto
Imbuit, & cunctis pandit ad aſtra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate ſecundus,
Et pro plebe ſacris peruigil in precibus.
Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Vrbs caput orbis honor inclyta Roma tuos.
Mors cui nil nocuit, Chriſti quæ morte perempta eſt,
Ianua ſed vitæ mox melioris erat.
Poſt patrem lacrymans Carolus hæc carmina ſcripſi,
Tu mihi dulcis amor: te modo plango Patrem.
Tu memor eſto mei; ſequitur te mens mea ſemper,
Cum Chriſto teneas Regna beata poli.
Te clerus, populus magno dilexit amore,
Omnibus vnus amor, optime Præſul, eras.
Nomina iungo ſimul titulis, clariſſime, noſtra;
Hadrianus, Carolus; Rex ego, tuque Pater.
Quiſque legas verſus, deuoto pectore ſupplex,
Amborum, mitis dic, miſerere Deus:
Hæc tua nunc teneat requies, chariſſime, membra,
Cum ſanctis anima gaudeat alma Dei.
Vltima quippe tuas donec tuba clamet in aures;
Principe cum Petro ſurge videre Deum.
Auditurus eris vocem, ſcio, Iudicis almam:
Intra nunc Domini gaudia magna tui.
Tum memor eſto tui nati, Pater optime, poſco,
Cum Patre, dic, natus pergat & iſte meus.
O pete regna Pater felix cæleſtia Chriſti,
Inde tuum precibus auxiliare gregem.
Dum ſol ignicomo rutilus ſplendeſcit ab axe.
Laus tua, ſancte Pater, ſemper in orbe manet.
Sedit beatæ memoriæ Hadrianus Papa An. xxiij. menſ. x. D. xvij. obijt vij. Kal. Ian.

S. Leo Tertius vigilantiſſimus vtique inuictique animi Pontifex, cum ſingulari prudentia ac pietate Romanæ Eccleſiæ Pontificatum adminiſtraſſet, & cultum Vaticanæ Baſilicæ ſummopere dilexiſſet, ac promouiſſet, vt etiã reliquarum Vrbis Eccleſiarum, clarus meritis, anno 816. die 12. Iunij obdormiuit in Domino. Cuius venerandum corpus apud Primum & Secundum eiuſdem nominis ſanctos Pontifices depoſitum eſt; & vna cum eiſdem deinde ampliorem in locum, vt iam diximus, cultu, quo tantorum virorum meritis par erat, tranſlatum eſt. Si quis res geſtas tanti Pontificis aſſequi cupit, Baronium in ſuis annalibus conſulat, eius laudes luculento ſermone perorantem. S. Leo III.

Stephanus Quintus, qui Quartus dictus eſt, anno 817. die 24. Ianuarij ad S. Petrum tumulatur. Stephanus V.

Paschalis I. Paschalis Primus, annô 824. die 14. Maij ibidem.

Eugenius II. Eugenius Secundus anno 827. die 11. Augusti eodem loco.

Valentinus. Valentinus eodem anno 827. in Vaticanum infertur.

Gregor. IV. Gregorius Quartus anno 843. ibi pariter deponitur.

Sergius II. Sergius Secundus Pontifex huius nominis laudatissimus ob virtutum, quæ præferebat, insignia, anno 847. die 12. Aprilis in Vaticanæ Basilicæ Oratorio ponitur, quod a Paschale Primo ædificatum fuerat, & vbi ipse vna cum sanctis Sixto, & Fabiano Summis Pontificibus, vt supra diximus, sepulturæ locum obtinuerat. Eius autem tumulo epitaphium huiusmodi insculptum legebatur, quod præcipuarum tanti Pontificis laudum seriem, ac præconium legentibus præfert:

Epitaphium Sergij II. Pontificis.

Sergius en iunior Præsul, & plebis amator
Hoc tegitur tumulo, qui bene pauit oues.
Spes patriæ, mundique decus, moderator opimus
Diuinis monitis non fuit ille piger.
Romanos Proceres non tantum famine verbi,
Rebus & humanis nocte dieque fouens.
Vtque Leo sanctus, Damasus quoque Papa benignus,
Hic ritū tenuit, instituitque gregem.
Egentum semper studuit recreare cateruam
Proque poli vt caperet cælica regna libens.
Iam iam pro tāto tundamus pectora pugnis,
Pastore amisso, viuat vt axe poli.
Nectitur ecce pijs Fabiano, & compare Xisto
Præsulibus, quorum spiritus astra tenet.

S. Leo IV. S. Leo Quartus dignissimus prædecessorum suorum huius in Pontificatu nominis successor, qui optime Apostolico munere perfunctus, & de vniuersa Ecclesia meritus, anno 855. die 17. Iulij in pace requiescens, in Oratorio Sergij Papæ Primi depositus; inde cum alijs eiusdem nominis Pontificibus translatus est.

Sed quoniam opportuna hic tanti Pontificis mentio incurrit, haud silentio obuoluendum est anno 848. ab eodem S. Leone Quarto Leoninam Vrbem conditam fuisse, & intra Vrbis ambitum, mœnijs extructis, ac propugnaculis aduersus barbarorum irruptiones ædificatis, sepulchrum S. Petri, ac Vaticanam Basilicam, cuius gloriæ addictissimus fuit, conclusam fuisse, vt Anastasius Bibliothecarius his verbis fidem facit: *Prædictam ciuitatem, quæ a proprio conditoris sui nomine Leoniana vocatur, iussit circuiri.* Et Cardinalis Bellarminus idem narrat: *Anno 848. Vrbem Leoninam condidit aduersus irruptiones Saracenorum; ita Basilica S. Petri, quæ extra Vrbem erat, intra Vrbem esse cœpit.* Extant vero vsque adhuc muri, ac mœnia haud obscura vigilantissimi eiusdem Pontificis monimēta, quibus totum spacium, quod ab Hadriani mole vsque ad Vaticanum Templum longe lateque protenditur, ad munimentum loci conclusum est, & vsque ad annum 1634. cum instaurari contigit, titulus a S. Leone inscriptus legebatur:

Vrbs Leoniana à Leone IV. condita.

Anast. Bibl. vit. Leonis

Muri Vrbis Leoninæ.

Titulus muris Vrbis Leoninæ insculptus.

CIVITAS LEONIANA TEMPORIBVS
DOM. LEONIS PP. HANC PAGINE
ET DVAS TVRRES
SINE MILITIA CONSTRVXIT.

Extabat autem præmemoratus hic lapis inter duas turres, nobilissimus recolendæ antiquitatis index: vbi lectori adnotare licet, quod vox *Pagine* in eodem inscripta lapide, propugnaculum designare videtur. Alius similis lapis in via, quam vulgo *Longaram* dicunt, iuxta Ecclesiam S. Iacobi in Septimoriano, siue sub Iano, vel sub Ianiculo, extabat, in quo hæ insculptæ notæ legebantur:

HANC TVRREM, ET PAGINE VNA
FACTA A MILITIÆ CAPRATORVM
TEMP. DOM. LEONIS QVAR.
EGO AGATHO CI...

Ne tantæ vero rei memoria deperiret, Vrbanus VIII. dum muros quosdam vetustate collabentes instauraret, geminas has inscriptiones in prospectu porticus a Pio IV. erectæ, in area S. Petri affigendas præcepit, hoc vtique titulo nobilitatas:

Inscriptio muris Ciuitatis Leoninæ ab Vrb. VIII. instauratis fixa.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
GEMINAS HASCE INSCRIPTIONES
QVÆ OLIM A S. LEONE IV.
IN LEONIANÆ VRBIS MONIMENTIS
POSITÆ FVERANT
EX OBSCVRIORIBVS LOCIS
HVC TRANSTVLIT
ANNO SAL. MDC.XXXIV.

Illud

Illud addimus, quod olim supra portam Leonianam, quæ alio interdum vocabulo porta S. Petri dicebatur, hæc carmina legebantur, quæ ex peruetusto quodam manuscripto in optimi Pontificis laudem hic nobis recensere visum est:

Inscriptio quę supra portam Leonianam olim legebatur.

Qui venis, ac vadis, decus hoc attende viator.
Quod quartus struxit nunc Leo Papa libens.
Marmore præciso radiant hæc culmina pulchra,
Quæ manibus hominum facta decore placent.
Cæsaris inuicti, quod isthic cernis honestum
Præsultatum, quod tempore gessit opus.
Credo malignorum sua numquam bella nocebunt,
Neue triumphus erit hostibus vltra suis.
Roma caput orbis, splendor, spes aurea Roma
Præsulis vt monstrat en labor alma tui.
Ciuitas hæc à Conditoris sui nomine
Leonina vocatur.

His plane verbis huiusmodi inscriptio concludebatur: cui & alteram studioso lectori contemplandam subtexere voluimus, quæ marmori olim supra portam Castri S. Angeli, quæ Porta Ænea dicebatur, & S. Petrum respiciebat, his notis exculpta suspiciebatur:

[In]scriptio Por[tæ] olim [Æ]neæ insculpta.

Romanus, Francus, Bardusque viator, & omnis
Hoc qui intendit opus, cantica digna canat.
Quod bonus Antistes quartus Leo rite nouauit
Pro patriæ, ac plebis ecce salute suæ.
Principe cum summo gaudens Lotharius heros
Perfecit, cuius emicat altus honor
Quod veneranda fides nimio deduxit amore
Hoc Deus omnipotēs præferat arte p..li.
Ciuitas Leoniana vocatur.

Porro quam bene instructa fuerint mœnia, & Vrbis propugnacula, quæ S. Leo exædificauit, Grimaldus his verbis expressit: *Habebat turres magnas, & validas 44. è quibus hodie quatuor tantum supersunt, cum propugnaculis, siue merlis 444. à Nicolao Signorile descriptis in Cod. antiquo Biblioth. Vat. n. 3851.* Multis præterea turribus Romanam Vrbem communiuit, sed duabus præcipue iuxta Portuensem portam ad ipsam Tyberis oram propter Saracenorum periculum, & salutem Romanæ Vrbis, vt Anastasius Biblioth. his verbis scribit: *Ipsas igitur duas turres non solum lapidibus, sed etiam ferreis muniri curauit catenis, quatenus, si necessitas fuerit, per eundem locum nulla nauis valeat transire.* Cuius rei memoria in pariete ad Tyberis ripam extabat, cum sub Gregorio XIII. propugnaculum vetustate collapsum instaurari contigit: tunc enim Siluius Antonianus postea S.R.E. Cardinalis hæc marmori inscripsit:

[M]unimenta [et] propugna[cu]la Vrbis [Le]onianæ. [Gri]mald. ... S. Vat. Bas.

[Du]æ turres [ad] portam [Po]rtuensem [Le]o IV. ex[struxi]t.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R. PROPVGNACVLVM HOC
CONTRA BARBARORVM IMPETVS
A D. LEONE IV. PONT. MAX.
IAM PRIDEM REFECTVM,
AC POSTEA VETVSTATE COLLAPSVM
FIRMIVS RESTITVIT.
CAMILL. RVSTICO, VINCENT. PARENTIO,
FABRITIO VRSINO
COSS.

Inscriptio Propugnaculi Leoniani à Greg. XIII. restituti.

Hæc in S. Leonis Papæ IV. memoriam vel obiter prælibasse sufficiat.

Benedictus Tertius anno 857. die 16. Februarij in Porticu prope Argenteam portam nobili hoc insignitus titulo sepelitur: Benedict. III.

Epitaphium Benedicti III. Petr. Maml.

Quisquis huc properas Christum pro crimine poscens,
Quam lacrymis dignus sit, rogo disce, locus!
Hac gelida Præsul Benedictus membra quiete
Tertius en claudit, quæ sibi reddat humus.
Quodque foret tectus seruat sub tegmine saxi
Indignum sanxit se sociare pijs.

Nicolaus Primus, anno 867. die 13. Nouemb. in eadem Porticu iuxta portam Iudicij conditus est: vbi huiusmodi titulus in quibusdam Manlij codicibus Nicolao Secundo perperam inscriptus legebatur: Nicolaus I.

Epitaphium Nicolai I.

Apud Baron. to. 11. an. 867

Conditur hoc antro sacræ substātia carnis
Præsulis egregij Nicolai, dogmate sancto,
Qui fulsit cunctis, mundumque repleuit, & Vrbem.
Intactis nituit membris, castoque pudore.
Quæ docuit verbis, actuque peregit opime.
Sidereæ plenus mansit doctusque sophiæ,
Cælorum claris, quæ seruat regna triūphis;
Vt regnet solijs proceram per secula natus.

Adrian. II. Adrianus Secundus anno 872. die prima Nouembris ibidem cæteros inter Pontifices ad diem nouissimum tumulo deponitur.

Ioannes VIII. Ioannes Octauus, anno 882. die 15. Decemb. prope Iudicij portam, in eadem Vaticanæ Basilicæ Porticu sepultus hoc nobili epitaphio decoratur:

Epitaphium Ioannis VIII. Petr. Manl. habetur apud Baron. to. 10. an. 882.

Præsulis Octaui requiescunt membra Ioannis
Tegmine sub gelido marmorei tumuli.
Moribus, vt paret, fulsit, qui mente beatus
Altisonis comptusq; actibus & meritis.
Iudicij custos mansit, pietatis amator,
Dogmatis & veri plurima verba docens.
De segete ac Christi pepulit zizania sæpe,
Multaque per mundum semina fudit ouans.
Prudens & doctus verbo, linguaq; peritus,
Solertem seseque omnibus exhibuit.
Et nunc cælicolas cernit super astra phalanges,
. . . .

Marinus I. Marinus Primus, anno 884. die 18. Ianuarij ad S. Petrum conditur.

Adrian. III. Adrianus Tertius anno 885. die 9. Martij ibidem.

Stephan. VI. Stephanus Sextus, dictus Quintus anno 891. die 21. Maij in eadem Vaticana Porticu cum huiusmodi epitaphio sepulturæ mandatur:

Epitaphium Stephani VI.

Accedis quisquis magni suffragia Petri
Cælestis Regni poscere clauigeri.
Intentis oculis, compuncto corde locellum
Conspice perspicuum, quo pia membra iacent.
Hic tumulus Sexti sacratos cõtinet artus
Præsulis eximij Pontificis Stephani.
Bis ternis annis populum qui rexit & Vrbem,
Et gessit Domino quæ fuerant placita.
Suscepit tellus consumptũ puluere corpus,
Æthera sed scandit spiritus almus ouãs.
Vnde peto, cuncti venientes dicite fratres:
Arbiter omnipotens da veniã Stephano.

Formosus. Romanus. Formosus, anno 898. die 14. Dec. Et Romanus, anno 901. eodem loco sepulturæ donantur.

Theodor. II. Theodorus Secundus eodem anno, ibidem.

Ioannes IX. Ioannes Nonus, anno 905. ante portam Guidoneam in Vaticano conditur, cui ad immortalem præclari viri memoriam, huiusmodi inscriptio apposita est:

Epitaphium Ioannis IX. Petr. Manl. apud Baron. to. 10. an. 905.

Ecclesiæ specimen, clarissima gemma bonorum,
Et mundi Dominus hic iacet eximius.
Ioannes meritis qui fulsit in ordine Nonus,
Inter Apostolicos quem vexit Altitonãs.
Concilijs docuit ternis qui dogma salutis
Obseruare, Deo munera sacra ferens.
Tẽporibus cuius nouitas abolita mali est,
Et firmata fides, quam statuere Patres.
Qui moriturus eris, lector, dic: Papa Ioannes
Cum sanctis capiat Regna beata Dei.

Bened. IV. Benedictus Quartus, anno 907. eadem in Porticu huiusmodi insignitus epitaphio deponitur:

Epitaphium Bened. IV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 907.

Membra Benedicti hic Quarti sacrata quiescunt
Pontificis magni, Præsulis eximij.
Qui merito dignus Benedictus nomine dictus,
Cum fuerit largus omnibus atque bonus.
Huic generis decus, & pietatis splendor opimus
Ornat opus cunctum, iussa Dei meditãs.
Prætulit hic generale bonum lucro speciali,
Mercatus cælum cuncta sua tribuit.
Despectas viduas, necnon inopesque pupillos
Vt natos proprios assidue refouens.
Inspector tumuli compuncto dicito corde:
Cum Christo regnes, ô Benedicte, Deo.

Christopho[rus] Christophorus Pontifex, qui ab Apostolicæ sedis throno, quem occupauerat, vi exturbatus, in claustrum, tanquam in securitatis sinum, ac felicioris vitæ portum, se recipere compulsus, Manlio, ac Baronio testibus, post mortem in hac Basilica conditus, hac plane inscriptione designatus est:

Manl. lib. ... antiq. Vat. ... Bar. an. Ch. 908.

Hic pia Christophori requiescunt membra sepulti.

Sergius III. Sergius Tertius, anno 910. ad sanctum Petrum defertur.

Anastas. III. Anastasius Tertius, anno 912. in Vaticana basilica de more humatur, in cuius laudem hoc nobile epitaphium exaratum legitur apud Manlium:

Epitaphium Anastas. III. Petr. Man. apud Bar. to. 10. an. 912.

Vatis Anastasij requiescunt membra sepulchro,
Sed nunquam meritum paruula claudit humus.
Rexit Apostolicam blando moderamine sedem,
Tertius existens ordine Pontificum.

Ad

Ad Christum pergens, peccati vincula sperat
Omnia clementer soluere posse sibi.
Vndiq; currentes huius ad limina Templi,
Vt præstet requiem poscite corde Deum.

Pontifices, qui hic ex ordine subsequuntur, apud Vaticanum pariter sepulchro donati, cæteris Pontificibus aggregati sunt:

Landus. Landus eodem anno 912.

Leo VI. Leo Sextus, anno 929.

Steph. VIII. Stephanus Octauus, anno 931.

Leo VII. Leo Septimus, anno 939.

Stephan. IX. Stephanus Nonus, anno 943.

Martinus II. Martinus Secundus anno 946.

Leo VIII. Leo Octauus, anno 965.

Benedict. V. Benedictus Quintus, dictus Sextus, anno 979.

Ioannes XIV. Ioannes Decimusquartus, anno 985. in Porticu Vaticana apud Ioannem VIII. huiusmodi sepulcrali titulo inscripto deponitur:

Epitaphium Ioannis XIV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 985.

Præsulis eximij hic requiescunt membra Ioannis,
Extiterat dictus qui antea quippe Petrus.
Sedem Papiæ blando moderamine rexit.
Imperatori Othoni dulcis fuit, atque præclarus,
Commissum populum Romanum moribus ornans
. . . .
Eloquio cunctis, præsertim dulcis amicis,
Subiectis placidus, pauperibusque pius.
Defunctus est Ioannes Papa, mense Augusti die 20.

Ioannes XV. Ioannes Decimusquintus spectatæ vitæ Pontifex, ac virtutum laude conspicuus, anno 996. in Oratorio B. Virginis Vaticanam intra Basilicam a Paulo Primo erecto, conditus, illustri hoc elogio post mortem laudari meruit:

Epigraphe sepulchralis Ioannis XV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 996.

Clauditur hoc tumulo venerabilis ille Ioannes,
Qui legis sacræ diffundere nouerat amnes.
Egregius Doctor verbo quæcunq; docebat,
Moribus & vita tribuens exempla gerebat.
Hunc à Canonici districto iure rigoris
Non timor, aut lucrum, non gratia flexit amoris.
Det Deus æternus cælesti lumine pasci,
Qui dat Romæ mori, dederat bene gaudia nasci.
Quando vir iste obijt, si vis cognoscere verũ,
Septima lux Martij fuit illi meta dierum.

Gregorius V. Gregorius Quintus morum probitate, ac vitæ exemplo, dignus vtique recensendus Petri successor, anno 999. ante Secretarium iuxta Pelagium conditus, hoc laudum insculpto titulo posteritati commendatus est:

Epitaphium Gregorij V. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 999.

Hic quem tegit humus, oculis, vultuque decorum,
Papa fuit Quintus nomine Gregorius.
Ante tamen Bruno Frãcorum regia proles,
Filius Othonis de genitrice Iudith.
Lingua Theutonicus, Wangia doctus in Vrbe
Sed iuuenis Cathedram sedit Apostolicã.
Ad binos annos, & menses circiter octo,
Ter senos Februo connumerante dies.
Pauperibus diues, per singula sabbata vestes
Diuisit, numero cautus Apostolico.
Vsus Francigena, vulgari, voce Latina
Instituit populos eloquio triplici.
Tertius Otho sibi Petri commisit ouile,
Cognatis manibus vnctus in Imperium.
Exuit & postquã terrenæ vincula carnis,
Æquiuoci dextro substituit lateri.
Decessit duodecimo Kalendas Martij.

Benedict. VII Benedictus Septimus, dictus Octauus anno 1024. ibidem in Vaticano requiescit.

Ioannes XX. Ioannes Vigesimus, anno 1033. in Porticu Templi Vaticani, inter Argenteam portam, & Romanam deponi voluit; vbi hoc epitaphium legitur:

Epitaphium Ioannis XX. Petr. Manl. Onuphr.

Qui solers Domino placuit, qui mente modesta
Præsul Apostolicus orbis & omne decus.
Hic statuit tumulo claudi sua membra sub isto,
Hac eadem sperans, vt sibi reddat humus.
Ardua qui fulsit cunctis vt sydera cæli,
Augustis charus gentibus, & tribubus.
Doctrinis comptus sacris, & dogmate claro
Per patrias sancta semina fudit ouans.
Nam Graios superans, Eois partibus vnam
Schismata pellendo reddidit Ecclesiam.
Principis hinc Petri sed quisquis tendis ad aulam,
Dic supplex, vt idem regnet in arce poli.

S. Leo IX. S. Leo Nonus sanctissimus quidem inter cæteros Romanæ Ecclesiæ Pontifex, omni virtute ac meritorum laude præfulsit, qui post varios exantlatos huius vitæ labores ad supernam requiem euocatus, anno 1034. in Vaticana Basilica inter Portam Rauenianã & Argenteam

tumu-

Sacrum S. Leonis IX. corpus vbinã quiescat?

tumulatus est. Sacrum deinde corpus in eiusdem Basilicæ demolitione, marmorea quadam inclusum arca sub Altari repertum est. Erat autem eiusdem cadauer miræ proceritatis, a capite nimirum ad pedes longitudine 9. palm. constans. Quod quidem in nouam Basilicam anno 1606. die 18. Ianuarij translatum est, & sub Altari apsidis, quæ meridiem respicit, in plumbea quadam arca, altera pariter cypressina circumdata, conditum fuit, hac ad perennem sanctissimi viri memoriam inscriptione prænotatum:

Epigraphe sepulchro S. Leonis IX. inscripta.

CORPVS S. LEONIS PAPÆ NONI,
VIRTVTVM ET MIRACVLORVM GLORIA
INSIGNIS, SVB ALTARI
MORTVORVM SITO IN VATICANA
BASILICA, INTER PORTAS ARGENTEAM,
ET RAVENIANAM, DIE XI. MENSIS,
ET ANNI INFRASCRIPTI
INTRA MARMOREAM ARCAM
REPERTVM, CVM EA PARS
ECCLESIÆ RVERET, PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV IN NOVVM TEMPLVM
PROCESSIONALI POMPA DELATVM,
HAC SVB ARA RITV SOLEMNI
COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS,
DICTÆ BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO DOMINI MDCVI. EIVSDEM
PAVLI PONTIFICATVS PRIMO,
DIE XVIII. IANVARII
FESTO ROMANÆ CATHEDRÆ
S. PETRI.

Vrbanus II.

Heroica eiusdem in expeditione transmarina contra Saracenos facinora.

Vrbanus Secundus vitæ sanctimonia, ac rerum gestarum gloria Romanos inter Pontifices præcipuus, in transmarina expeditione, quam contra Saracenos indixit, sacra ab impiorum manibus loca vindicauit: ipsius enim sanctissimi Pontificis opera, vt historiæ perhibent, Asia minor, Syria, Palæstina, Mesopotamiæ pars, vrbesque clarissimæ, Antiochia nimirum ac Hierosolyma vna cum sacratissimo Christi sepulchro, quæ ante a Mahometanis occupatæ fuerant, feliciter recuperatæ sunt. Demum Pontifex rebus præclare gestis, ac meritis cumulatus Romæ decessit anno 1099. & in oratorio, quod ab Adriano Primo erectum fuerat, in transuersa naui, ad dexteram apsidis depositus est, cuius tumulus nobili hoc olim titulo decoratus est:

VRBANVS II. AVCTOR EXPEDITIONIS
IN INFIDELES.

Lucius Secundus, anno 1144. ibidem tumulatur, quamuis nonnulli eundem in Lateranensi Basilica sepultum fuisse asserant: Maffæus tamen Vegius eius se vidisse in Vaticano sepulchrum apud Cælestinum III. testatur. Lucius II.

Eugenius Tertius Tybure quidem obijt anno 1153. sepultus autem est in Vaticano prope Altare maius. Eugenius III

Adrianus Quartus, qui Anagniæ anno 1159. diem obierat, in Vaticano tamen tumulatus quiescit. Corpus enim Romam translatum, in marmoreo sarcophago, prope Eugenium Tertium, repositum est: inde postea in Basilicæ nauim delatum est, quæ Veronicæ nuncupabatur, ad dexteram scilicet intrantibus, vbi hac nostra ætate, arca marmorea conspiciebatur; qua sub anno 1607. in demolitione veteris Basilicæ reserata, eiusdem Adriani corpus adhuc ex omni parte integrum repertum est, casula serica nigri coloris, alijsque Pontificalibus indumentis de more exornatum. Quod postea vna cum eadem arca subtus noui Templi pauimentum delatum fuit. Adrianus IV. Inuentio corporis Adriani IV.

Gregorius Nonus, anno 1241. ibidem positus est. Gregor. IX.

Clemens Quartus, anno eodem, ibidem. Clemens IV.

Nicolaus Tertius ex nobili Vrsinorum familia, & illustrium Heroum prosapia Suriani quidem Viterbiensis Diœcesis, anno 1280. decessit. Eius vero corpus Romam postea delatum, in Oratorio, quod ipsemet in honorem S. Nicolai erexerat, in marmoreo quodam tumulo conditum fuit: indeque nouo iterum monumento illatum fuisse in Martyrologio Basilicæ Vaticanæ legitur his quidem verbis: Nicol. III.

Martyr. Vat. Basil.

DECIMO SEPTIMO KAL. IVN.
EODEM DIE FACTA TRANSLATIO
CORPORIS SANCTÆ MEM.
D. NICOLAI PAPÆ TERTII
IN MONVMENTO NOVO.

Honorius Quartus, anno 1287. in Vaticanæ Basilicæ ambitu sepulturæ locum consecutus est. Honorius IV.

Bonifacius Octauus singularis prudentiæ, scientiarum pariter, ac magnanimitatis laude inter Pontifices suspiciendus; Sextum quippe Pontificij iuris Codi- Bonifac. VIII

Decretalium Codex Bonif. VIII. auctoritate editus.

Codicem (quem Decretalium dicunt) a viris doctissimis ingenti labore ac studio compilatum Pontificia auctoritate probauit, cunctorumque beneficio edidit. Primus solemne anni Centesimi recurrentis Iubileum in Vrbe, quod nunc viget, & cæteri Pōtifices prosecuti sunt, innumera, atque admiranda iugiter peregrinorū frequentia, indixit, & celebrauit, ac demum rebus præclare gestis è vita decessit, anno 1303. die xi. Octob. & in Vaticana basilica in Altari a se erecto in honorē S. Bonifacij Papæ Quarti, inter portas Argenteam, & Rauenianam depositus est; quo diruto, anno 1605. eiusdem corpus integrum repertum est; longitudinis vtique pal. 7. cum dimidio circiter, & aliquot post secula incorruptum, Pontificalibusque de more indumentis ornatum, in arca lignea pretiosum digito annulum præferens, quem Paulus Quintus in gentilitij decoris monimentum Caietanæ Familiæ dono dedit: quod magis mirandum est, ipsametrecurrente die in lucem venit, qua olim ibidem conditum fuerat: verum hoc in alia plumbea inclusum arca, & in marmoreo sarcophago depositum, in nouam Basilicam translatum fuit, & sub eiusdem pauimento hac inscriptione apposita reconditum:

Centesimi Iubileum in Vrbe primus celebrat.

Inuentio corporis Bonifac. VIII.

Epigraphe sepulchri Bonif. VIII.

CORPVS BONIFACII OCTAVI
CAIETANI PONT. MAX.
EX VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSLATVM, HIC REPOSITVM
IACET. DE QVO ILLVD MEMORABILE
ACCIDIT, QVOD EADEM DIE,
QVA OBIIT, QVINTO SCILICET
IDVS OCTOB. IAM INDE TERCENTVM
ET DVOBVS ELAPSIS ANNIS,
INTEGRVM ATQVE INCORRVPTVM
REPERTVM FVIT,
ANNO DOMINI MDCV.

Vrbanus VI.

Vrbanus Sextus, anno 1389. die x. Octob. inter altaria Annunciationis B. Virginis, & S. Blasij, ad læuam introeuntibus, marmorea vrna conditus in Vaticano sepultus fuit: inde vero anno 1606. die 12. Septemb. translatus sub eodem nouæ Basilicæ pauimento cæteris Pontificibus aggregatus est.

Bonif. IX.

Bonifacius Nonus, anno 1404. die prima Octob. post obitum in Vaticanum infertur.

Innoc. VII.

Innocentius Septimus ibidem anno 1406. die 6. Nouemb. cuius sepulchrum a Nicolao V. ætate nostra instauratum conspiciebatur, in pauimento videlicet sacelli S. Thomæ, quod ad sinistram partem situm est, eiusdem ibi exculpta imagine, & sepulchrali lapide his verbis prænotato:

Epigraphe sepulchro Innoc. VII. inscripta.

INNOCENTIO SEPTIMO PONT. MAX.
CVM NEGLECTI EIVS SEPVLCHRI
MEMORIA INTERIISSET,
NICOLAVS QVINTVS PONT. MAX.
RESTITVI CVRAVIT.

Qui quidem lapis vna cum Pontificis corpore sub idem nouæ Basilicæ pauimentum translatus fuit.

Eugenius IV.

Eugenius Quartus anno 1447. die 23. Feb. in Vaticana Basilica in arca quadam marmorea depositus est, inter altare B. Virginis a se erectum, & altare S. Marci in postrema naui, ad sinistram introeuntibus, vbi quondam perillustre hoc epitaphium tanto Pontifice dignum legentibus vltro exhibebatur:

Epitaphium Eugenij IV. Platina.

Eugenius iacet hic Quartus, cor nobile cuius
Testantur vitæ splendida facta suæ.
Istius ante sacros se præbuit alter ab ortu,
Alter ab occasu Cæsar vterque pedes.
Alter vt accipiat fidei documenta Latinæ,
Alter vt aurato cingat honore caput.
Quo duce & Armeni, Graiorum exempla secuti,
Romanam agnorunt, Æthiopesque fidem.
Inde Syri, ac Arabes, mundique è finibus Indi,
Magna, sed hæc animo cuncta minora suo.
Nam valida rursum Turcos iam classe petebat,
Dum petit, ast illum sustulit atra dies.
Qui semper vanos tumuli contempsit honores,
Atque hæc impressa, condite dixit humo.
Sed nō quem rubro decorauerat ille galero,
Non hoc Franciscus stirps sua clara tulit.
Susceptique memor meriti, tam nobile, quod nunc
Cernis, tam præstans surgere iussit opus.

Vegius.

Porro Epitaphium hoc etiam apud Vegium legitur, penes quem & sequens, quod hausimus, studiosus lector accipiat, ab ipsomet videlicet, vt ait, ibidem appositum:

Dum

Dum studet Ecclesiam placida componere pace,
Actaque pars voti, pars quoque agenda sui
Eugenius Quartus moriens hic ossa reliquit,
Sic nece praeruptum, quod bene coepit opus.
Debuerant durae tantisper ferre sorores,
Tardius & vitae soluere pensa breuis.
Tunc vbi pax terris, quam miro ardebat amore
Reddita; tunc caelo restituendus erat.
Sed Deus ac tutum sedes ornare beatas,
Consultumque suis maluit ire bonis.

Nicolaus V. — Nicolaus V. optimus Pontifex, ac singulari prudentia praeditus anno 1455. die 14. Martij, in veteri Basilica prope Eugenium Quartum, in marmoreo quodam sepulchro tumulatur. Superiori autem eiusdem Basilicae parte humi penitus deiecta, idem sepulchrum in partem inferiorem translatum est: vbi in postrema naui ad dexteram ingredientibus, vna cum simulacro pariter ex marmore ad viuum confecto nostris hisce temporibus visebatur. Hoc demum anno 1606. sub eodem nouae Basilicae pauimento inter alia Pontificum sepulchra repositum est. Porro in eiusdem olim sepulchro sequens inscriptio legebatur.

Epitaphium Nicolai V.

Hic sita sunt Quinti Nicolai Antistitis ossa,
Aurea qui dederat secula Roma tibi.
Consilio illustris, virtute illustrior omni,
Excoluit doctos doctior ipse viros.
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem,
Restituit mores, moenia, templa, domos.
Tum Bernardino statuit sua sacra Senensi,
Sancta Iubilei tempora dum celebrat.
Cinxit honore caput Federici coniugis aureo,
Res Italas, icto foedere, composuit.
Attica Romanae cōplura volumina linguae
Prodidit, en tumulo fundite thura sacro.

Vegius. — Extat aliud Vegij huiuscemodi notis expressum:

Pontificis summi Nicolai hic condita Quinti
Ossa cubant: liber spiritus astra colit.
Aemulus ille Numae pacem sibi praetulit armis,
Praetulit & diris cantica sancta tubis.
Miro idem studio ritus, cultusque sacrorū
Curauit, mira donaque sacra fide.
Alter & Augustus dictus, doctissimus ipse
Excoluit summa semper & auxit ope.
Extulit, atque altae renouauit moenia Romae
Extulit ingentes, & renouauit opes.
Secula qui magni Iubilei laeta sacrauit,
Caesareum rutilo cinxit & orbe caput.
Qui scissum Ecclesiae Pastor cōpegit ouile,
Ad suaq; errantes claustra reduxit oues.

Callistus III. — Callistus Tertius, anno 1458. die 6. Augusti, in sacello, quod ipsemet in honorem sanctorum Andreae & Iacobi erexerat, in subterranea aedicula, quae in media sacelli eiusdem parte extabat, conditus est: ex quo loco, dum postea sacellum ipsum destrui contigit, translatus est, & post musicale organum, & inde demum anno 1606. inter recensita aliorum Pontificum sepulchra in Vaticano depositus fuit.

Pius II. — Pius Secundus, qui Anconae, anno 1464. die 14. Aug. decesserat, Vaticano illatus est. Romam enim eius corpus delatum; post sacram SS. Andreae, & Gregorij Aram in veteri Basilica, marmoreo ibi monumento honorificentissime extructo, humatus est: quo tandem diruto, corpus pariter sub nouae pauimentum Basilicae translatum fuit. In eodem autem monumento huiusmodi olim inscriptio legebatur:

PIVS SECVNDVS PONT. MAX.
NATIONE TVSCVS, PATRIA SENENSIS,
GENTE PICCOLHOMINEA.

Hic S. Andreae Apostoli capite, nobilissimo thesauro, Vrbem ac Vaticanam Basilicam locupletauit.

Paulus II. — Paulus Secundus, anno 1471. die 25. Iulij in marmoreo pariter monumento conditus, ipse quoque demolitionis causa sub idem pauimentum alios inter Pontifices translatus est.

Sixtus IV. — Sixtus Quartus, anno 1484. die 12. Augusti in ipsius sacelli medio, vbi sacrum olim Canonicale Odeum extabat, ad laeuam introëuntibus, depositus est: ibidemque Iulianus tit. S. Petri in Vinc. S. R. E. Cardinalis, eiusdem Sixti ex fratre nepos, monumentum aeneum magnificentissimi operis extruxit: quod deinde vna cum eiusdem corpore in veteris pariter Basilicae Canonicorum Chorum:

rum: translatum & demũ Vrbano VIII. iubente amotum, quod sacris ibi functionibus impedimento esset, in sacello, quod è regione Chori eiusdem situm est, modo seruatur.

Innoc. VIII. Innocentius Octauus, anno 1492. die 25. Iulij prope Altare a se erectum, ad dexteram intrantibus, in monumento itidem æneo tumulatur, cui eiusdem ad viuum superpositum est simulacrum, dextera lanceam manu tenentis; quod quidem in sacratissimæ memoriam Lanceæ præstitum est, qua venerandum Christi Domini latus Longini manu reseratum fuit, a Baiazette Turcarum Imperatore, tanto Pontifici dono transmissæ. Quod quidem nobilissimum monumentum vna cum eodem simulacro ad hanc vsque diem in naui eiusdem Ecclesiæ nuper in amplissimam formam exædificatæ ad sinistram introeuntibus, apparet.

Alexand. VI. Alexander Sextus, anno 1503. 18. Aug. in sacello Callisti Tertij patrui sui, in eadem ædicula, de qua supra dictum est, conditus, cum eodem pariter sub idem pauimentum translatus est.

Pius III. Pius Tertius, eodem anno 1503. die 18. Octob. iuxta Pium Secundum patruum suum, marmoreo reclusus monumento, inde postmodum translatus alios inter Pontifices sub nouæ Basilicæ pauimento depositus est.

Iulius II. Iulius Secundus anno 1513. die 27. Feb. in Vaticana Basilica (cuius decorem apprime dilexerat, & cuius extructioni piam manum admouerat) in Canonicorum Choro, iuxta Sixtum Quartum patruum positus, inde quoque sub pauimentum eiusdem Basilicæ translatus est.

Leo X. Leo Decimus, anno 1521. die 2. Decembris primum in Vaticano sepultus, ac demum ad Ecclesiam S. Mariæ supra Mineruam translatus est.

Adrianus VI. Adrianus Sextus optime vtique meritus de Ecclesia Pontifex, anno 1523. die 14. Sept. in Vaticano prope Altare SS. Andreæ & Gregorij, inter Pij Secundi & Tertij monumenta depositus est: sed postea ad Ecclesiam S. Mariæ de Anima nuncupatam, nationis Germanorum, translatus, nobili pariter sepulchro, ac sepulchrali titulo decoratus est.

Clemens VII. Clemens Septimus, anno 1534. die 25. Septembris in Vaticano primum cæteris Pontificibus aggregatus, inde postea ad Ecclesiam S. Mariæ supra Mineruam translatus est.

Paulus Tertius sapientissimus inter Romanos Pontifices anno 1549. die 10. Nouemb. senio ac laboribus pene consumptus decessit, & in veteri Vaticano Templo primum positus, deinde anno 1574. in nouam basilicam, quæ tunc extrui cœperat, translatus est: cui magnificentissimum quidem ab Alexandro Cardinali Farnesio eius ex fratre nepote monumentum excitatum est, affabre eiusdem ex ære confectum intuentibus simulachrum exhibens, quod demum Vrbani VIII. Summi Pontificis iussu, ad dexterum maioris apsidis latus, è regione monumenti, quod ipsemet Vrbanus sibi viuens ponendum curauerat, collocatum est. Paulus III.

Iulius Tertius post celebratum quinquagesimi supra quingentesimum ac millesimum Iubilei annum, anno 1555. die 23. Aprilis in lateritio quodam tumulo, inter Pij Secundi & Tertij sepulchra deponitur; inde sub noui Templi pauimentum transfertur. Iulius III.

Marcellus Secundus anno 1555. die prima Maij sepulchro marmoreo reconditur, in eiusdem Basilicæ naui, quæ sanctissimi olim Sudarij nuncupabatur: quo ex loco recurrente anno 1606. die xv. Octob. sub nouæ Basilicæ pauimentum translatus, altera ibidem marmorea vrna exceptus est. Marcellus II.

Paulus Quartus anno 1559. die 18. Augusti in Basilica Vaticana cæteros inter Pontifices depositus, & paulo post ad Ecclesiam sanctæ Mariæ supra Mineruam, vbi Carafensium familiæ sacellum extat, in marmoreum sepulchrum Pij V. iussu paratum digne illatus est. Paulus IV.

Pius Quartus, anno 1565. die decima Decembris in Vaticano iuxta Sacellum Innocentij Octaui depositus, inde ad sanctæ Mariæ vulgo Angelorum in Thermis ecclesiam anno 1583. die 4. Ianuarij translatus est. Pius IV.

Pius V. sanctissimus Pontifex cæteros omnes prædecessores virtutum merito, pietatis ardore, ac vitæ innocentia æmulatus, de Ecclesia Dei optime meritus, dierum ac meritorum plenus obdormiuit in Domino, anno 1572. die prima Maij. & iuxta Altare SS. Andreæ & Gre- Pius V.

gorij, nec non Pontificum Pij Secundi, & Tertij sepulchra depositus est; inde ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ ad Præsepe translatus, in augustissimô Sixti Quinti Sacello, quod Christi Seruatoris nostri cunabulis dicatum est, splendido monumento, Sixti Quinti liberalitate eidem erecto, conditus fuit.

Gregor. XIII Gregorius Decimustertius, pijssimus inter Pontifices, ac singularis erga pauperes munificentiæ, anno 1585. die x. Aprilis in Sacello a se mira Pontificij animi celsitudine extructo, quo nouam Vaticanam Basilicam illustrauerat, sepultus est.

Sixtus V. Sixtus Quintus rerum gestarum gloria conspicuus, & magnanimi principis laude nemini secundus, anno 1590. die 27. Augusti, in lateritio quodam tumulo Vaticanam apud Basilicam deponitur; inde vero ad sanctæ Mariæ Maioris Ecclesiam translatus, in Sacello, quod regali plane sumptu, ac miro artis studio viuens construxerat, è regione sepulchri Pij V., honorifice reconditur.

Vrb. VII. Vrbanus VII. breuis Imperij Pōtifex, eodem anno 1590. die 27. Septemb. lateritio pariter tumulo, in naui sanctissimi Sudarij appellata, depositus, sub nouæ Basilicæ pauimentum alijs aggregatus Pontificibus quiescit. Inscriptio autem huiusmodi a Sodalitate sanctissimæ Virginis Annunciatæ, quæ ab eodem ex testamento hæres nuncupata fuerat, grati animi ergo apposita est:

Epigraphe sepulchro Vrb. VII inscripta.

HOC PLVMBEO LOCVLO CONDITVM EST
VENERABILE CORPVS
D. VRBANI PAPÆ SEPTIMI ROMANI
EX FAMILIA CASTANEA, PONT. MAX.
QVI SEDIT IN PONTIFICATV
DIES DVODECIM: MIGRAVIT AD
DOMINVM XXVII. SEPT. FERIA QVINTA,
HORA DVODECIMA, ANNO M.DXC.
NON SINE MAXIMO VRBIS DOLORE,
ANTE SVÆ CORONATIONIS
INSIGNIA. VIXIT ANNOS LXVIII.
MENS. I. DIES XXIII.
HIC IN PACE DEPOSITVS EST.
SODALITAS DEIPARÆ VIRGINIS
ANNVNTIATÆ SVPRA MINERVAM EX
TESTAMENTO HÆRES OPTIMO
BENEFACTORI POSVIT,
ET E VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSFERRI CVRAVIT,
ANNO MDCVI. DIE XXII. SEPTEMBRIS
PAVLI V. PONTIFICATVS SECVNDO.

Greg. XIV. Gregorius Decimusquartus, anno 1591. die xv. Octob. apud Vaticanum in Gregoriano Sacello, è regione sepulchri Gregorij Decimitertij depositus est.

Innoc. IX Innocentius Nonus eodē anno 1591. die 30. Decembris lateritio item tumulo, inter ossa Marcelli Secundi, & Vrbani Septimi conditus: inde postea translatus, plumbea inclusus arca, & sarcophago marmoreo munitus, sub pauimento vna cum alijs Pontificibus requiescit.

Clem. VIII Clemens VIII. Pont. optime de Ecclesia meritus, singulari prudentia ac sapientia præditus, ac vitæ innocentia & religionis propagandæ studio præstans anno 1605. die 3. Martij in noua Vaticana Basilica, sinistra ingredientibus, tumulo depositus est, & proximis abhinc annis, ad Liberianam Basilicam translatus, cui Paulus V. grati animi gratia nobilissimum in Burghesiano Sacello sepulchri locum præparauerat.

Leo XI. Leo Vndecimus magnæ pietatis ac prudentiæ vir, breui quidem tempore Romano Pontificatu administrato, præter spem, quam omnium animis ingentem sui excitauerat, non absque ciuium Romanorum lacrymis è medio tollitur, eodemque anno 1605. die 27. Aprilis in eadem Vaticanæ Basilicæ naui sepultus, è regione Clementis VIII. cui quidem meritissimo Pontifici par eius meritis sepulchrum nunc erigendum curauit Cardinalis Vbaldinus eius ex sorore nepos.

Paulus V. Paulus V. Romanus Pontifex, iusti, rectique amantissimus, mira vitæ ac morum innocentia præditus, sub quo aurea tam Vrbi, quam Orbi propemodum secula illuxere, post longum Pontificatus decursum decessit anno 1621. die 28. Ian. & in noua Vaticana Basilica, quam ille magna ex parte, vt diximus, magnificentissime extruxerat, sacra quoq; beatissimi Petri Confessione regio plane cultu exornata, depositus est, anno vero sequenti, solemni pompa, & publica totius cleri supplicatione, ad S. Mariæ Maioris Ecclesiam in sacellum a se splendide, munificeque extructum deportatus, ibidem conditus fuit.

Greg XV. Gregorius Decimusquintus meritorum gloria cæteros inter Pontifices merito & ipse recensendus anno 1623. die 7. Iulij in eadem Basilica primum depositus, postmodum vero translatus est ad Collegij Romani Societatis Iesu Ecclesiam,

siam; reponendus ibidem in augustissimo Templo, quod S. Ignatio Loyolæ eiusdem Societatis Fundatori Ludouicus Cardinalis Ludouisius nepos magnificentissimo quidem opere, ac regio plane sumptu extruendum testamento mandarat. Quod ad hæc nostra tempora maiori iam ex parte absolutum, completumque suspicitur, dignum plane sanctissimo Patriarchæ eiusq; meritis ac nomini, qui Dei gloriam, vel hac vna in re ambitiosissimus perpetuo quæsiuit, illatum corde, tum ore impressa iugiter verba præseferens: *Ad Maiorem Dei Gloriam*, dignum, inquam, in Vrbe & in Orbe theatrum.

[...]mplum S. [...]atio Loyo[...] in Vrbe [...]gitur.

[...]. VIII.

[...]licam Va[...]ná ornat.

Demum Vrbanus Octauus, qui postremis hisce temporibus Ecclesiæ præfuit, post longum Pontificatus decursum, quem nullus Pontificum tercentis abhinc annis æquauit, Vaticanam Basilicam summo iugiter studio excoluit: in primis enim sacram B. Petri Confessionem, cæteros sanctissimos prædecessores Pontifices æmulatus, nobilissimo Mausoleo ex ære Corinthio, auro super induto decorauit, statuisq; ac multiplici ornamentorum genere vniuersam tēpli faciem mirifice locupletauit. Et cum eãdem Basilicam, quam primum Constantino Principe B. Siluester dicauerat, a Pontificibus prædecessoribus iam multis abhinc annis penitus instauratã solemni ritu, in hoc etiam munere, vt in diuturni Pontificatus decursu eidem B. Silueſtro consors, consecrasset, tandem die 29. mensis Iulij anno 1644. è vita decedẽs, in Vat. Basilica, in tumulo, quem sibi viuens ad Ecclesiæ apsidẽ iuxta Pauli III. sepulchrum splendide extruxerat, appositus est. Sed sepulchralis loco tituli Vaticanæ Basilicæ cultum, splendoremque ab eodem Vrbano mirifice vario ornamentorum genere propagatum, ipse lector ex notis hisce, quæ in Vaticanis parietibus trophæorum instar marmori inscriptæ sunt, intelliget, videlicet:

[...]riptio or[...]enta Ba[...]æ Vat. ab [...]an. VIII. [...]ta indicãs

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
VATICANAM BASILICAM
A CONSTANTINO MAGNO EXTRVCTAM
A B. SILVESTRO DEDICATAM,
IN AMPLISSIMI TEMPLI FORNAM
RELIGIOSA MVLTORVM PONTIFICVM
MVNIFICENTIA REDACTAM
SOLEMNI RITV CONSECRAVIT
SEPVLCHRVM APOSTOLORVM
ÆNEA MOLE DECORAVIT.
ODEVM, ET SACELLA
STATVIS AC MVLTIPLICIBVS OPERIBVS
ORNAVIT.

Et hæc de Romanis Pontificibus, qui tumulati apud S. Petrum Vaticani splendorẽ Templi condigno honore cumularunt, lectori breuiter exposuisse sit satis.

Nec vero Innocentius Decimus Pontifex Max. qui nunc in Petri Sede feliciter regnat, prædecessorum in Vaticana exornanda Basilica studiosissimus æmulator, suam tanto operi magnificentiam, in cuius constructione secula desudarunt; & quod seculorum omnium miraculum est: haud suam, inquam, Basilicæ manum, liberalitatemque deesse passus est. Nam ipse quod cæteri Pontifices splendide incœperant, feliciterque tot annorum curriculis prosecuti fuerant, veluti perficiens, ne quid posthac desiderari contingat, suprema nouissimæ Templi eiusdem fabricæ ornamenta conquisiuit, dum Vaticanos hinc inde parietes, qui Sacella ambiunt, aptatis è vario colore marmoribus, miroque artis studio in vnum compactis obtexit: ibique trophæorum instar, venerandas beatorum Pontificum, qui martyrij palma præfulgent, imagines marmori insculpendas curauit: ac demum Basilicæ eiusdem pauimentum versicolorato marmore substrauit; vt recurrente hoc nimirum Iubilei anno quinquagesimo supra milesimum, sexcentesimum Vaticani Templi decus, & gloria omnibus fere numeris absoluta perennes Apostolorum in Vaticana triumphos nationibus ex toto terrarum orbe in Vrbẽ confluentibus inculcet, venerationem ingerat, & intuentium oculis incomparabilẽ Pontificum Romanorum munificentiam tot notis, quot monimentis, perpetuo loquatur, & obtestetur. Illud postremo loco vel obiter subtexere visum est, quod & studiosum lectorem Ecclesiasticarum rerum antiquitati inhiantem latere noluimus: Innocentius enim præmemoratus Pontifex, vt vno eodemque tempore, & exornandæ Basilicæ, & antiquitati simul prospiceret, eidem pauimento Rotam illam Porphyreticam, veluti nobile monimentum, restituendam curauit, cuius in cæremonialibus libris

Innocentius X Pont. Max. Vat. Basilicæ exornandæ vltimam veluti manum admouet.

Interiores parietes versicolori marmore vestit.

Vastissimum pauimenti æquor marmore item eleganter sub sternit.

Rotam Porphyreticam suo loco restituendam curauit.

ſæpe mentio recurrit, dum de Romanorum Imperatore coronando agitur: ſuper hanc quippe porphyreticam Rotam coronandus ſiſtebatur, vbi precibus ab Epiſcopo Cardinali ſolemniter repetitis, ad ſacrum Confeſſionis Apoſtolicæ locum ducebatur. Huius Rotæ in Paſchalis Papæ geſtis fit mentio: eundem enim Pontificem intra Vaticanam Baſilicam Henrici dolis interceptum, ſupra eundem orbicularem lapidem vinculis quondam alligatum fuiſſe narratur. In Caroli item Magni Imperatoris diplomate Rota porphyretica veluti res notiſſima celebratur, cum dicitur: *Ad quatuor rotas*. Sed de his hactenus.

CAP. IX.

De Imperatoribus ac Regibus, qui apud Vaticanum ſepulturæ traditi ſunt.

Splendor ac gloria Baſil. Vaticanæ.

1 VANTVS Vaticanæ Baſilicæ olim ſplendor extiterit, vel ex hoc palam, amice lector, comprobari videtur, quod præclariſſimi Reges, ac Orbis terrarum Imperatores, ſinguli certatim eiuſdem ambitu, hac vna quidem in re ambitioſiſſimi, illuſtrari præoptarent, & Apoſtolici Templi obſequio ſe totos eum in modum addicerent, vt ſuamet corpora, nobiliſſimas veluti Piſcatoris exuuias, & coronas, ac ſceptra, trophæorum inſtar Apoſtolorum Principis tumulo ſuſpendentes, aggregari voluerint. Quo quidem diuinum illud oraculum adimpleri videretur: *Et Reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam*. Ita plane, quod de Eccleſia Chriſti Sponſa loquendo prænunciatum eſt, id Vaticanæ Baſilicæ mirifice conſonat: in quam profecto ipſi terrarum Principes ſingularem honoris prærogatiuam refundere viſi ſunt, dum iuxta Piſcatoris tumulum tumulari cupientes, Vaticano Templo honorem non tam afferre, quam accipere, & a Piſcatoris conſortio illuſtrari ſe potius, quam eidem ſplendorem inferre teſtantes, ſe, regna, ac ſua pariter omnia vna cum corporibus ſuis, quæ inferebantur, ſe vltro illi accepta referre hoc patentiſſimo ſymbolo edocebant.

Principes mūdi in ea tumulari ambiunt.

Apoc. c. 21.

2 Ipſimet igitur auguſtiſſimi quondam monarchæ, ac potentiſsimi Reges, qui purpuram, coronas ac ſtemmata ad Petri pedes, dum viuerent, venerationis ergo humillime deponebant, ſua itidem corpora ad eiuſdem Principis Apoſtolorum ſepulchrum, ſiquando in Vrbe eis mori contigiſſet, tanquam victoriales populorū exuuias, & nobiliſsima trophæorum inſignia deponenda mandarunt. Magno etenim hi ſe honore affici exiſtimabant, ſi vel in ipſis Baſilicæ Vaticanæ veſtibulis ſepulturæ locum obtinerunt. Et certe *Conſtantius Auguſtus*, vt ait Chryſoſtomus, *Conſtantinum Magnum ingenti ſe honore affecturum exiſtimauit, ſi in veſtibulis collocaret Piſcatoris* (intellige de Tēplo Conſtantinopolitano) *quod enim in regijs ianitores ſunt Regibus, id in ſepulchro Reges ſunt Piſcatoribus*, inquit ipſe; *& præclare ſecum agi putant, ſi ianua ipſis aſſignetur veſtibularis*. Hæc ad rem noſtram in Apoſtolicarum gloriam baſilicarum Chryſoſtomus.

Conſtantius patrem Conſtantinum in veſtibulo Tēpli S. Petri poſſe humanæ gloriæ ſibi dixit.

Chryſoſt. hom. 26. in 2.

3 Imperatores igitur, Reges, ac Reginæ pariter, quibus extremum Romana in Vrbe diem claudere datum eſt, haud ſplendidiore loco, quā in Vaticano conditi fuere, vt exemplis quampluri mis comprobatum eſt, quorum hic quidem ex ordine ſeriem texere, ac ſingulorum nomina recenſere haud nobis graue, nec ipſimet lectori percurrere moleſtum videatur. Siquidem Honorius Auguſtus, Theodoſij ſenioris filius, & Arcadij germanus, qui Romæ, anno Chriſti circiter 423. obijt, in Mauſoleo quodam, in atrio Vaticanæ Baſilicæ ſepultus fuit, vt Paulus Diaconus his verbis docet: *Honorius annis quindecim cum imperaſſet, & iam cum fratre antea annis tredecim, ac ſub patre duobus regnaſſet, Rempublicam, vt cupierat, pacatam relinquens, apud Vrbem Romam vita exemptus eſt; corpuſque eius iuxta B. Petri Apoſtoli in Mauſoleo ſepultum eſt*. hæc ille

Imperatores quorum corpora in Baſ. Vaticana ſepulta ſunt.

Honorius Auguſtus.

Paul. Diac. hiſt. miſcell. lib. 4.

4 Valentinianus item Auguſtus, qui Romana in Vrbe apud Campum Martium inſidijs, ac Maximi Tyranni dolo interemptus fuerat, perhono-

Valētinianus Auguſtus.

r:fi-

rifice in Vaticano conditus fuit.

Otho II. Imperator.

5 Otho Secundus, qui Romæ pariter vita functus est, anno Christi 983. & ipse in Vaticanæ Basilicæ atrio, porphyretico quodam labro depositus est: de quo hæc Leo Ostiensis in Chron. Cassinensi: *Ipse ad colligendum militem, bellumque instaurandum Romam rediens, eodem tempore defunctus est, atque in labro porphyretico sepultus in atrio Ecclesiæ B. Petri Apostoli, introeuntibus in Ecclesiæ ipsius paradisum, ad læuam.* Quod quidem labrum nostra etiam ætate eodem permansit loco, quousque veteri atrio penitus disiecto, in nouam translatum Basilicam, sub pauimento collocatum est.

Leo Ostiens. in Chron. Cassin. lib. 2. c. 9.

In atrijs templorum Imperatores olim sepeliebantur

6 Quod vero Imperatores antiquitus in ipsis sacrarum ædium atrijs sepulturam sibi deligere consueuerint, vt ibidem quasi ianitores ac ostiarij ad templi custodiam perpetuo excubarent, satis vtique, vt opinor, in iam citato de septem Ecclesiarum sacris monumentis libello, quem Seueranus noster edidit, demonstratum est.

Ceadualla Saxonũ Rex in Vaticano sepelitur.

7 Ceadualla Saxonum occidentalium Rex, cum Romam deuotionis gratia ad Apostolorum limina venisset, ibi sacro initiatus Baptismate, & in honorem B. Petri, ipsummet beatissimi Apostoli nomen adeptus, dum adhuc, vt antiquis Christianis mos erat, in albis degeret vestibus, in sanguine Agni dealbatus feliciter ad Deum migrauit, ibique in atrio, vt Beda testatur, sepeliri voluit, hoc nobili sepulchrali titulo decoratus:

Beda hist. l. 5. c. 7.

Epitaphium Ceadualla. Apud Baron. Tom. 8. an. 689.

Culmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuuias, proceres, mœnia, castra, lares.
Quæque patrum virtus, & quæ congesserat ipse
Ceadual armipotens liquit amore Dei:
Vt Petrum, sedemque Petri Rex cerneret hospes,
Cuius fonte meras sumeret almus aquas.
Splendificumque iubar radianti carperet haustu,
Ex quo viuificus fulgor vbique fluit.
Percipiensque alacer rediuiua præmia vitæ,
Barbaricam rabiem, nomen & inde suũ
Conuersus conuertit ouans, Petrumque vocari
Sergius Antistes iussit vt ipse pater
Fonte renascẽtis, quẽ Christi gratia purgãs,
Protinus albatum vexit in arce poli.
Mira fides Regis, clemẽtia maxima Christi,
Cuius consilium nullus adire potest.
Sospes enim veniens supremo ex orbe Britanni,
Per varias gentes, per freta, perq; vias.
Vrbem Romuleam vidit, templumque verendum
Aspexi Petri, mystica dona gerens.
Candidus inter oues Christi sociabilis ibit:
Corpore nam tumulum, mente superna tenet.
Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnũ Christi promeruisse vides.
Hic depositus est Ceadualla, qui et Petrus, Rex Saxonum sub die duodecimo Kalendarum Maiarum, Indictione secunda, qui vixit annos plus minus triginta. Imperante Domino Iustiniano pijssimo Augusto, anno eius Consulatus Quarto. Pontificante Apostolico Viro Domino Sergio Papa anno secundo,

8 Conredus item Merciorum Rex, Christi amore succensus Regno se abdicans, cum ad limina Apostolorum deuotionis gratia accessisset, ibidem a Cõstantino Papa benigne, ac perhumaniter acceptus, haud in patriam regredi voluit, sed intra monasterij claustrum iuxta Basilicam Vaticanam humiliter se recipiens, ipse quoque post vitæ bonis, ac sanctis operibus excultæ cursum feliciter Romæ peractum, paupertate diues, ac meritis plenus, apud S. Petrum (quod semper in votis habuerat) sepulturæ locum obtinuit.

Conredus regno se abdicat

In monasterium iuxta Basilicã Vat. se abdit.

Et in Vaticano sepelitur.

9 Alij duo pariter dignissimi Saxonum Reges, quorum vnus Offa appellabatur, cum ad sacra itidem Principis Apostolorum limina suis è regionibus se transtulissent, Romæ paulo post religiosissime vita functi, in Vaticana Basilica conditi fuere.

Offa item Saxonum Rex.

10 Præmemoratis Regibus pari virtutum laude adhæsit Ina Anglorum Rex, qui Ceaduallæ, aliorumque vestigia æmulatus, ipse quoque se Regno abdicans, & Romam ad inuisenda Apostolorum Limina veniens, cum prius Regnum suum B. Petro tributarium fecisset, & annuum obolum per singula familiarum capita persolui demandasset, mundo abrenuntians, intra monasterij septa apud S. Petrum factus ex Rege monachus priuatim degere sustinuit; vbi post vitam

Ina Rex Angliæ Limina Apostol. visitat.

Regnum suũ B. Petro tributariũ reddit.

miris

Monachum induit.

miris virtutibus excultam, in Cœlum euolauit, & apud S. Petrum, apud quem vixerat, sepulchrum, quod concupierat, adeptus est. Sed interim pro sepulchrali lapide hæc ex Baronio subijciamus: *Rex Occidentalium Saxonum sanctorum Regum prædecessorum suorum insignis pietatis æmulus, nolens illis se degenerem demonstrare, perpetuo pietatis monimento erga Romanam Ecclesiam, fidem suam voluit reliquisse testatam &c. Iste vero antequam Regno se abdicaret, voluit illud Ecclesiæ Romanæ vectigal iure perpetuo constituere, vt domus singulæ singulos denarios annuatim S. Petro soluerent, sic deuincire populum suum studens, vt annui census pensitatione cognosceret se subditum S. Petro, cuius & fidem firmam, illibatamque iugiter cõseruaret, &c. Ina nomen fuit huic Regi maxime pio: cuius vxor Regina nomine Eldiburga, licet in sexu fragili, haud imparem fortitudine virosuo se exhibuit; dum & ipsa de contemptu mundi egregium specimen dedit: monasticam siquidem vitam amplexa perpetuo se ergastulo mancipauit.* hæc Baronius, quibus hæc addit: *Mirandum autem illud accidit, quod vbi cessauit pendi vectigal vtcumque male redemptum, hæresum alluuione Anglicana Ecclesia absorbetur.*

In Vaticano sepelitur.

Bar. an. to. 9. an. 746.

Et vxor eius Eldiburga perpetuo monasterij ergastulo se mancipauit.

Vt Anglia vectigal S. Petro pendere desijt vt fides illic perijt.

11 Maria Stiliconis filia, & Honorij Imperatoris sponsa, de qua fuse in suis annalibus Baronius agit, dignas eiusdem laudes recẽsens, præsertim Annal. Tom. V. cum satis laudabiliter extremum vitæ diem clausisset, in eadem pariter B. Petri Basilica sepulturæ locum, tanquam optatissimæ quietis portum, cõsecuta est: cuius sepulchrum anno 1544. die 4. Februarij, dum sacrum Beatæ Petronillæ Templum ob nouam Vaticani Templi constructionem demoliri contigit, ingenti omnium gaudio ibidem repertum fuit. Extabat arca marmorea, altero circumdata marmore, ac circumsepta pariete, in qua eius corpus aureis indutum vestibus inspicere dabatur: caput vero inuolucris pluribus, & aureo itidem velo obuolutum: consimili facies tegmine cooperta apparuit. Prolixior vtique nobis sermo adhibendus esset, si gemmæ, crepundia, aliaque id genus ornamenta quamplurima cum corpore ibi reperta, describenda essent: quæ quidem ipsamet fuisse munera eidem ab Honorio Augusto sponso transmissa facile sibi quisque suadere potuit: de quibus Claudianus, cum de faustissimis Honorij, & Mariæ nuptijs loquitur, hæc eleganter cecinit:

Maria Honorij Imp. sponsa in Vaticano sepelitur.

Eius corpus pretiose exornatum reperitur.

——————— *Iam munera Nuptæ*
Præparat, & pulchros Mariæ, sed luce minores
Eligit ornatus, quicquid venerabilis olim
Liuia, diuorumq; nurus gessere superbæ.

Claud. de Nupt. Honor. & Mar.

Eadem Lucius Faunus enumerat, & in M.S. Iulij Herculani Cod. descripta habentur. Id porro lectori exposuisse sit satis, ad magnificentissimam regij augustiq; cadaueris pompam dignoscendam: aurea autem ornamenta hæc igne conflata, ad 40. auri pondus redacta sunt.

Lucius Faunus de nupt. Hon. & Mar.

12 Termantia quoque Augusta, eiusdem Mariæ soror, & Stiliconis filia, eidem Honorio Imperatori post Mariæ obitũ nupta, sed virgo etiam, ipsa feliciori reseruata thalamo, paulo post decedens, vt Ammianus Marcellinus, Zozimus, & alij nonnulli asserunt, in Vaticano, condigna funerum pompa, condita fuit.

Termantia Augusta.

Ammianus Marcellinus Zozimus de Honorio.

13 Agnetem Henrici Secundi Imperatoris vxorem apud Vaticanum in celebri beatæ Petronillæ mausoleo sepultam, eiusdemmet sepulchrum, quod ibi huiusmodi inscriptum titulo, prænotatumque reperiri contigit, liquido testatur:

Agnes Imperatrix.

ANNO MLXXVII. AB INCARNAT.
DOM. NOSTRI IESV CHRISTI,
INDICTIONE PRIMA, ANNO V.
PONTIFICATVS D. GREGORII PAPÆ VII.
AGNES IMPERATRIX AVG.
POST MORTEM VIRI SVI
HENRICI IMP. II.
ANNO XXII. DIE XIV. MENS. DEC.
ANIMAM BONIS OPERIBVS FOECVNDAM
LATERANIS SALVATORI SVO,
ATQVE OMNIVM BONORVM
DEO AVCTORI REDDIDIT;
ET HIC VBI ANTEA MILITAVERAT
CLAVIGERO CÆLI PRO CVIVS
AMORE IBIDEM PEREGRINATA
FVERAT, QVINTA DIE MENSIS IANVAR.
EXPECTANS SPEM
BEATÆ RESVRRECTIONIS,
ET ADVENTVM MAGNI DEI
MEMBRA CARNIS COMMENDAVIT
IN PACE. AMEN.

Epigraphe sepulchro Agnetis Imperatricis inscripta.

14 Sed quoniam præclaræ fœminæ opportunus hic sermo incidit, repete quæso, lector, quæ Baronius in suis Annalibus Ecclesiasticis anno Christi 1062. enarrat his plane verbis: *Hoc eodem anno ad finem dilabente peruenit Agnes Augusta Romam*

Agnes Augusta Romam ad limina Apostolorum venit.

Baron. to. 11 an. 1062. n. 8

Romam ad Limina Apoſtolorum, illic perpetuo permanſura. Ita quidem caſuum varietate mirum in modum agitata ſapienter vitam instituit, vt ſeſe totam diuino obſequio manciparet; quod didiciſſet illud eſſe vere regnare, cum Dei ſeruituteſe, ipſi inhærendo, ſpontanee ſubiugaret, illud propheticum mente retinens, ac ore concinens: Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum, &c. De cauſa autem eius aduentus in Vrbem multa ad rem ſubdit, quæ nos infra, videlicet: *De ipſa enim hæc habet B. Presbyter Pœnitentiarius in S. Anſelmi Lucenſis Epiſcopi rebus geſtis: Huic nefariæ præſumptioni Cadaloi mater eius Agnes Imperatrix interfuit; quæ S. Spiritus illustratione compuncta, apud ipſum Papam Alexandrum confeſſionem poſtmodum fecit, pœnitentiam accepit. Huic præ cæteris iniunctum eſt, quatenus Romæ moraretur, ibique S. Petro vigilijs, orationibus, & ieiunijs ſatisfaceret, ac prodeſſet Eccleſiæ conſilijs, & auxilijs, prout valeret.* hæc ipſe. Quæ quidem ab ipſa abundantiſſime præſtita eſſe, quæ dicentur inferius, docent. De eiuſdem vero abrenuntiatione ſeculi extant S. Alphani Archiepiſcopi Salernitani huius temporis auctoris hi duo verſus in prece metrica:

Præstantius quam antea, ſeruiēdo Deo, regnare didicit.

Cauſa eius Romam profectionis.

Deprecor Agnetis Reginæ fac memor vt ſis,
Quæ regum Regi ſeque ſuumque dedit.

15 *Sic igitur*, inquit Baronius, *mentis firmato conſilio, ſtabilitoque de ſeculi huius abdicatione propoſito, feſtine in Vrbem aduolat, vt offerat Piſcatori, quod acceperat Imperium a Piſcatore, receptura cum fœnore à Christo cæleſtia Regna permanſura perpetuo. Sed quæ de ipſo Lambertus eiuſdem temporis ſcriptor habet, rem a principio repetens, accipe: Imperatrix nec filium ſequi, nec iniurias ſuas iure gentium expostulare voluit, ſed in propria recedens, priuate deinceps ætatem agere diſpoſuit. Nec multo poſt tædium paſſa ærumnarum ſeculi, domeſticis quoque erudita calamitatibus, quam cito, & velociter exſufflante Spiritu Dei exſiccetur fœnum temporalis gloriæ, cogitauit ſeculo renunciare, ſtatimque ad explendum quod cogitauerat præceps abyſſet, niſi in ea impetum ſpiritus, amici maturioribus conſilijs inhibuiſſent.* Hæc ipſe. At de profectione Romam ad Limina Apoſtolorum Sigebertus hæc habet: *Imperatrix neceſſitatem vertens in voluntatem, vt obstrueret os loquentium de ſe iniqua, non ſolum honore Regni, ſed etiam honore ſeculi reiecto, Romam ad Limina Apoſtolorum ſe contulit, ibique vſque ad finem vitæ omnibus bonis exemplo, & miraculo fuit.* His ex Sigeberto enarratis ſubdit Baronius, quod Romam pijſſima Regina veniens, ibi Petrum Damianum Oſtienſem Epiſcopum magni nominis, & ſanctitatis virum nacta, in loco, qui dicitur Confeſſio beati Petri Apoſtoli, confeſſionem ſuorum omnium peccatorum fecerit, vt teſtatur idem ipſe Petrus in Epiſtola ad ipſam poſtea ſcripta his plane verbis: *Sed vt hi*, inquit, *qui ad Limina Apoſtolorum confluunt, ſanctæ deuotionis tuæ ſalubriter imitentur exemplum, ſub arcana quoque B. Petri Confeſſione ante ſacrum altare me ſedere feciſti, ac per lugubres gemitus, & amara ſuſpiria ab ipſa quinquennij infantia tenera adhuc, & nuper ablactata cœpiſti, & tanquam illic ipſe B. Apoſtolus corporaliter præſideret, quidquid ſubtile, vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare viſceribus, quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea ſubrepere potuit in ſermone ſuperfluum, fidelibus eſt relationibus euolutum. Ad quod mihi viſum eſt, vt nullum aliud pœnitentiæ pondus iniungerem, vt illud diuinæ legationis oraculum iterarem: Age, quod agis, operare, quod operaris, &c.* Hæc Petrus Damianus in ſua a Baronio recenſita Epiſtola, in qua quot verbis, tot monimentis præclaræ fœminæ pia ſtudia poſteritati commendat.

Conſilium de hoc ſeculo abdicando init.

Romæ omnibus exemplo, & miraculo eſt.

Eius ſub B. Petri Confeſſione ab infantia admiſſorū generalis cōfeſſio.

16 Quam vero impenſe mulier hæc ſanctiſſima Vaticanam iugiter Baſilicam coluerit, ad quam venerat, & a qua vix vlla ratione diuelli poſſe videbatur, cum dies, noctesque in ea frequens fundendis Deo precibus inſiſteret; teſtis eſt præmemoratus Petrus Damianus, qui miram Auguſtæ fœminæ pietatem, religioſumque animi ſtudium conceptis verbis ſummopere commendans, ad eandem, dum Roma poſtmodum grauiſſimis de cauſis abſceſſiſſet, epiſtolam hanc ſcripſit, quam veluti digniſſimum meritorum incomparabilis huiuſce fœminæ monimentum hic lectori ob oculos ex Annalibus excerptam proponere voluimus.

Ingens Agnetis Auguſtæ in frequentāda Baſilica Vat. pietas ac religio.

Baron. to. 11. an. 1065. n. 58

DOMINÆ SVÆ AGNETI IMP.
Petrus Peccator monachus
ſeruitutem.

17 *Vix referre ſufficio, quanto cor*

meum

Doloris index Epistola ex Imperatricis ab Vrbe discessu.

meum mœrore confunditur, dum reditus vestri lætitiam suspensis quotidie visceribus præstolatur. Heu me! cur itineris vestri vecors & stolidum assensum præbui? immo cur regredienti me ipsum non violenter opposui? cur non equorum fræna corripui, & cursum vestrum vel obuijs manibus, in quantum licuerat, non tardaui? In vestri plane recessus absentia mœret Roma, Beati Petri luget Ecclesia, & tota per sanctos viros, ac mulieres lamentatur Italia. Tu siquidem velut aureum sidus terrena quærentium videbaris illustrare caliginem, atque ad Deum prouocans micantis exempli refundebas te sequentibus claritatem. Et, vt multa præteream, ego quoque te procul abesse suspiro, Romana conspicere mœnia perhorresco. Reuertere ergo, Domina mi, reuertere, teque lugentibus festinam redde lætitiam, qui rutilantem cæli gemmam de capite mundi Roma quodammodo ploramus auulsam. Ingerat tibi nauseam aula regalis Imperij, sola tuis manibus sagena redoleat Piscatoris, illic cum Petronilla simul habere te libeat sepulturam, vt insignis ille pater geminam iuxta se, carnis videlicet, & spiritus gaudeat requiescere filiam, &c. Hæc Petrus Damianus Agnetem Augustam super reditu ad Vrbem compellans, & erga S.Petri Basilicam religiosum eius studium commendans, necnon ad eligendum sibi apud B.Petrũ sepulturæ locum graui sermonis pôdere exhortans, quod & egregie præstitit, vt scriptores passim testantur, & præcipue Bertholdus Constantiensis huius temporis scriptor, qui hæc habet: *Agnes religiosissima Imperatrix iam viginti annis in viduitate Deo deuotissime seruiens, nec filio suo Henrico contra Apostolicam Sedem in aliquo consentiens, Romæ requieuit in pace, sepulta Romæ in Ecclesia S. Petronillæ.* hæc ipse. De eadem Vespergensis Abbas agens, hoc anno eam defunctam esse affirmat, sepultamque in Ecclesia S.Petronillæ apud S.Petrum: *Quod autem,* inquit Baronius, *ipsa apud Basilicam S.Petri commorari solita, vbi sedem, vt vidimus, fixerat, in Lateranis ædibus defuncta esse dicatur, existimare possumus Gregorij Papæ charitate ægrotantem ad curationem in easdem Pontificias ædes fuisse translatam: plurimum enim eandem Augustam à Gregorio Papa gratitudinis ergo religiose excultam, quæ iam narrata sunt, fidem faciunt.* hæc ex Baronio in laudem Augustissimæ fœminæ exposuisse sit satis.

Hortatio ad Imperatricem vt redeat.

Pie moritur Romæ, & in Ecclesia S.Petronillæ ad S.Petrum sepelitur.

Baron. t.11. an. 1065.

Carola Cypri Regina.

18 Carola quoque Cypri Regina, quæ & ipsa Romæ anno 1487. die 6. Iulij obijt, in Vaticana Basilica inter sacella sancti Thomæ, & B.Virginis, ad læuam intrantibus, tumulata est: ibique eiusdem sepulchrum, hac nobili inscriptione prænotatum apparuit.

CAROLA HIERVSALEM CYPRI,
ET ARMENIÆ REGINA.
OBIIT XVI. IVLII
ANNO DOM. MCCCCLXXXVII.

Carolæ Hierusalẽ & Cypri Reginæ casus.

19 Sed ne conspicua tantæ fœminæ merita ingrato silentio obuoluantur, pauca interim, quod ad eius res gestas pertinet, subtexere congruum visum est. Hæc igitur a fratre, qui ex illegitimo natus fuerat thoro, per summam iniuriam ex hæreditario regno exturbata, ad Sixtum IV. Pont. Max. supplex in Vrbem venit, a quo paterna vtique charitate excepta fuit. Vt autem in suo quodam manuscripto Iacobus Grimaldus testatur, magnam fortunæ, ac rerum humanarum inconstantiam experta est: nam dum solemni ritu post patris obitum Regni Cypri hæreditario iure coronam suscipit, ipso coronationis die funestum quid, ac tetrum lætitiæ admiscetur, corona quippe ab eiusdem capite in terram cadens, casurum quamcito regnum, ac principatum illi denunciauit. Sed audi Grimaldum: *Carola Lusignana Ierusalem, Cypri, & Armeniæ Regina post mortem Ioannis inclyti Regis patris sui anno 1458. ingenti hominum plausu regali throno sublimata, more maiorum solemni ritu coronatur. In eius porro coronatione infaustum fore illius Imperium, breuique casurum portentosum illud ostendit: nam dum solemniter post susceptum diadema equitaret, regalis corona capite suo in terram decidit: quod ab omnibus infelix portentum (sicut postea probauit euentus) iudicatum est, &c. Multis demum rebellionis machinis a Iacobo Ioannis præfati Regis filio naturali excitatis Soldani Ægypti auxilio, validoque Mamaluchorum exercitu derepente conflato, Aloysius, & Carola per summam tyrannidem spoliantur, vt latissime narrat Stephanus Lusignanus Ordinis Prædic. hist. Cypr. Atque post multas nauigationes, quas Carola suscepit, tandẽ Sixti IV. Pontificatus initio Romã venit, ab eodemq; Summo Pontifice*

Dum inauguratur, corona regalis infausto omine de capite illi decidit.

Iacob. Grimald. in M. S.

E suo Regno à fratre eijcitur.

Perfugit Romam ad Sixtum IV.

tifice tanta benignitate, ac munificentia suscipitur, vt præ incredibili admiratione, animique gratitudine in eiusdem Pontificis laudem prorumpens, non solum satis eloquentiæ haud suppeditari, verum etiam animi vires ad eas explicandas sibi defecisse videri fassa fuerit. Secuti sunt inclytam hanc Reginam in magna fortunæ iniquitate, summa fide, & constantia nobilissimi aliquot Cyprenses. Quibus enarratis, postea præ nimio animi angore subsecutum Reginæ interitum paucis describit.

A quo benigne ac munifice excipitur.

20 *Serenissima*, inquit, *& inclyta Carola in magno animi sui mærore illud Dauidicum experta: Nolite confidere in Principibus, neque in filijs hominum, post immensos labores Romæ apud Basilicam S. Petri vitæ suæ curriculum statuit explere, vt pro terreno cæleste regnum consequeretur. In huius itaque sacræ Basilicæ parochia habitare voluit: & quoniam spiritus tristis exsiccat ossa, Carola ex animi mærore in paralysim incidit, breuique se morituram sentiens, testamentum condidit, in quo ipsi Vaticano Templo munus pie legauit, & Vaticanæ Bibliothecæ codicem manuscriptum nobilissimum non parua impensa insigni pictura decoratum pariter reliquit. Obijt 16. Iulij 1487. hora 13. Corpus insigni pompa in Vaticana Basilica sepultum fuit humi prope sacellum Sixti IV. Vixit annos plus minus 47. Eius ad viuum expressa imago cernitur hodie inter alias picturas, quas Sixtus IV. Pont. Max. in Hospitali S. Spiritus pingi fecit.* hæc Grimaldus.

Prope Basilicam D. Petri habitationem ex pietate erga Apostolũ eligit.

Morti proxima Templo Vat. munus & Bibliothecæ librum miniatum legat.

In Basilica Vat. sepulturæ mandatur.

21 Verum anno 1610. cum Pauli V. Pont. Max. iussu antiqua Vaticana Basilica pro nouo & augustissimo Templo absoluendo ad terram deijceretur, Carolæ Reginæ sepulchrum apertum fuit, vt habetur in publico instrumento rogato per supradictum Grimaldum; corpus autem redactum erat in puluerem. Præclaræ huius Reginæ alij quoque passim scriptores meminere, Genebrardus in primis in suo Chronico, vbi isthæc: *Sixtus IV. Reginam Cypri aluit Carletam* (lege Carlottam) *& Catharinam Bosnæ Reginas, regnis fortunisque omnibus spoliatas, & ad se confugientes benigne suscepit, suaque munificentia subleuauit.* Onuphrius item Panuinus in rebus a Sixto IV. gestis hæc recitat: *Caroletam Cypri, & Catharinam Bosnæ Reginas regnis, fortunisque omnibus spoliatas, & ad se supplices confugientes benigne suscepit.* Idem quoque Volaterranus, qui eodem, quo hæc, vixit tempore, testatur. Hæc in huius Reginæ ad Petrũ, & Petri successorem confugientis, & apud S. Petrum hospitio, ac tumulo tandem exceptæ memoriam hisce nostris paginis inserere voluimus.

Genebrard. in Chron.

Panuinus in Sixto IV.

Volaterran.

22 Præclarissimis hisce fœminis postremo loco, iure quidem merito coronidis instar, Mathildam Comitissam subteximus, munificis erga Sedẽ Petri, Romanamque Ecclesiam clargitionibus inclytam fœminam, Imperatorum neptẽ: quæ cum in monasterio S. Benedicti prope Mantuam a se fundato sepulta quieuisset, tandem anno 1635. Mantuana ditione bellorum vi, armorumque procellis misere deuastata, corpus eius Romam asportatum, & in Vaticana Basilica conditum fuit, extructo ibidem marmoreo nobilissimi operis monumento ab Vrbano VIII. summo Pontifice, qui spectabili Heroinæ memoriam in celeberrimo orbis terrarum loco, condignoque Vrbis theatro, marmorea subinde erecta statua, additaque huiuscemodi inscriptione æternitati consecrauit.

Mathilda comitissa de Apost. Sede egregie merita.

Marmoream illi statuam in Vaticano Vrbanus VIII. posuit.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
COMITISSÆ MATHILDI
VIRILIS ANIMI FOEMINÆ
SEDIS APOSTOLICÆ PROPAGATRICI,
PIETATE INSIGNI,
LIBERALITATE CELEBERRIMÆ;
HVC EX MANTVANO S. BENEDICTI
COENOBIO TRANSLATIS OSSIBVS,
GRATVS ÆTERNÆ LAVDIS
PROMERITVM MONVMENTVM
POS. ANN. MDCXXXV.

Inscriptio monumẽto eius appensa.

23 Siquis autẽ immortalia præclaræ fœminæ merita Rom. erga Ecclesiam nosse cupit, Baronium adeat, qui vndecimo Annalium tomo liberalitatis eiusdem, pietatis pariter ac sanctæ deuotionis studia Romanos erga Pontifices disertis verbis inculcat. Hæc enim eum in modum Romanam Ecclesiam coluit, vt eius causa ipsummet consobrinum Regem longe posthabuerit, & Sedem Apostolicam patrimonij, quod amplissimum erat, donatione insuper cumulauerit. Sed de donatione ab eadem Mathilde Romanæ Ecclesiæ præstita Domnizo presbyter tunc viuens, & qui præsens esse potuit, hæc suis in carminibus, vt Baronius refert, cecinit:

Præclara Mathildis in Ecclesiam Romanam studia.

Bar. an. 1074. n. 10.

Patrimonio suo amplissimo Ecclesiam donat.

Domnizo in Carm.

Posthabuit Regẽ, per tres tenuit pia menses
Gregorium Papam; cui seruit vt altera Martha,
Auribus intentis capiebat sedula mentis
Cuncta Patris dicta, ceu Christi verba Maria.
Propria Clauigero sua subdidit omnia Petro,
Ianitor est cœli suus hæres, ipsaque Petri,
Accipiens scriptum de cunctis Papa benignus.

Sed de eadem donatione temporis eiusdem scriptor sinceræ fidei Leo Ostiensis Episcopus hæc habet: *Anno Dominicæ incarnationis MLXXIX. Mathilda Comitissa Henrici Imperatoris exercitum timens, Liguriam, & Tusciam prouincias Gregorio Papæ, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ donatione obtulit: vnde in primis causa seminandi inter Pontificem, & Imperatorem odij initium fuit.* Hæc in laudem munificentissimæ matronæ erga B. Petrum, & Apostolicam Sedem hic subtexere voluimus.

Leo Ostiensis.

24 Quo autem studio pia fœmina erga Principem Apostolorum, eiusque Successores teneretur, satis constat ex his, quæ in Epistola ad Gregorium Septimum eadem scribit: ad suæ enim fidei constantiam erga ipsum significandam illud Apostoli vsurpauit: *Quod non tribulatio,* inquit, *non angustia, non fames, non nuditas, non periculum, non persecutio, non gladius, neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque creatura alia poterit eam separare à charitate Petri in Christo Iesu Domino nostro.* hæc apud Baronium. At condignis pietatem eius præconijs idem Gregorius, rescriptis ad eam compluribus epistolis, commendauit, quibus eam frequenter charissimam B. Petri filiam appellat. Eiusdem curam sanctissimo viro Anselmo Lucensi Episcopo iniunxit, vt testis est Domnizo Presbyter iam supra citatus hisce carminibus:

Eius in B. Petrum & Rom. Ecclesiam firma fides, feruensque charitas.

Luculentis cõmendatur elogijs à Gregorio Papa. Greg. lib. 1. ep. 47. 50.

Domnizo.

Inter quos fuit reuerendus Episcopus Vrbis
Lucensis, lucens Anselmus maxime prudens,
Lege Dei doctus, monachus bene religiosus,
Gregorius Præsul Romanus, vt egit Iesus
In cruce, qui moriens dat discipulo genitricem,
Commisit dominam sic Anselmo Comitissã,
Quam docuit dictis, regit, exemplisque benignus, &c.

25 Quanta autem animi alacritate inuicta mulier pro tuenda Sede Apostolica contra ipsos Reges in acie perstiterit, auctor, qui supra, testatur:

Pro tuenda Ecclesia cõtra Reges stat in acie, pugnatq;

Domnizo.

Italiam rursum spatium post temporis vnũ
Ingreditur; terram totam maculabat, oberrans.
Sola resistit ei Mathildis filia Petri.
Rex exardescens contra quã concitat enses,
Prælia, terrores, & castri obsidiones.
Ad nihilum pugnat: nam hæc numquam superatur.
Insuperabilia sibi sunt loca plurima fixa,
Diligitur valde, villas defendit, & arces.

Et infra:

Corde pio flagrans Mathildis lucida lampas
Aduersus binos Domini Crucis hos inimicos
Arma, voluntatem, famulos, gazam propriamque
Excitat, expendit, instigat, prælia gestit.

Has vtique notas in Mathildis Comitissæ æternis præconijs omnium ore celebrandæ monimentum eius tumulo honoris ergo, haud ferro insculpere, sed calamo inscribere voluimus, vt qui perlegerit, merito apud B. Petrum in Vaticana Basilica post longa annorum curricula eandem grata Romanorum Pontificum manu sepulturæ locum obtinuisse gratuletur, quæ B. Petrum Apostolorum Principem viuens summopere coluit, Romanam Ecclesiam iugiter fouit, Romanosque Pontifices impense venerata, opera, & auctoritate in emergentibus quibusuis periculis præsto semper fuit.
Et hæc satis.

CAP.

CAP. X.

De viris illuſtribus in Vaticano conditis; & de ſepulchris, ſepulchralibuſque inſcriptionibus apud Vaticanum Cœmeterium exiſtentibus.

[margin: iri nobilita- ac fama ce- bres in Cœ- eterio Va- cano ſepulti]

1 HAVD cuiquam dubium eſt, præter tot Summos Pontifices, Imperatores, ac Reges, quorũ corpora apud Vaticanum, vt ſupra expoſuimus, conquieſcunt, quamplurimos item S. R. E. Cardinales in eadem ſacroſancta Baſilica ſepulturæ locum obtinuiſſe: vt enim Alpharanus refert, permulta eorumdem ſepulchra, apud ſacella præſertim S. Paſtoris & S. Martialis, & Innocentij quoque Tertij, ſub anno milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo quinto perſcrutantibus videre contigit. Quamplura item in nouiſſima veteris Baſilicæ demolitione ab his, qui tunc operi præerant, detecta, inſpectaque ſunt, quæ ſub noui deinde Templi pauimentum humanda delata fuere. Sed cum antiquorum nulla prorſus memoria extet, recentiorum vero perexigua, his omnibus, lectoris venia, hic quidem de induſtria prætermiſſis, ad conſpicuos tum nobilitate, tum pietate viros, qui in eodem Vaticanæ Baſilicæ ambitu conditi ſunt, orationis ſtylum conuertamus.

[margin: lpharan. de aſ. S. Petri]

[margin: Illuſtrium familiarum ſepulchra in Vaticano.]

2 In Vaticano igitur, vt rem ex ordine aggrediamur, illuſtrium olim ac præclariſſimarum quarumdam familiarum ſepulchra extabant, intra quædam nimirum cubicula, ac ædiculas ſubterraneas miro opere extructa; alia quoque in ſuperiori ipſius Templi parte locata, quæ è marmore confecta, pulcherrimiſque ſacrarum hiſtoriarum imaginibus inſculpta accedentibus contemplanda patebant. Quas inter familias præſtantiſſima illa fuit pari pietate pollens, quæ Baſſorum antiquitus nuncupabatur; de qua iſthæc Prudentius contra Symmachum cecinit:

[margin: Nobiliſſima Baſſorum familia.]

[margin: Prud. contr. Symm. lib. 1.]

Non Paulinorum, non Baſſorum dubitauit
Prompta fides dare ſe Chriſto, ſtirpemque ſuperbam
Gentis Patritiæ venturo attollere ſæclo.

3 Porro ex illuſtri huius familiæ ſtipite Iunius ille Baſſus neophytus, atque Vrbis Præfectus originem traxit; cuius celeberrimum ſepulchrum, apud ſacram B. Apoſtoli Petri Confeſſionem, anno milleſimo, quingenteſimo, nonageſimo quinto repertum fuit, dum fel. rec. Clemens Octauus eandem Confeſſionem eiuſdem ſub pauimento Baſilicæ inſtauraret, exornaretque. Huius autem ſepulchri imaginem hic lectori delineauimus.

[margin: Iunius Baſſus Vrbis Præfectus.]

Eximius iste Iunij Basſi Sarcophagus, cuius ſimulacrum hic vides, Pario quidem è marmore, opere autem Corinthio elaboratus, ſacras haſce quà veteris, quà noui Teſtamenti hiſtorias eleganter exculptas continet.

I. In prima ſuperioris ordinis ædicula ſeſe contemplantibus offert Patriarcha Abraham, qui vnigenitum ſuum Iſaac Deo in holocauſtum oblaturus, ſtricto gladio ceruicibus eius imminet; ſed ab Angelo inhibitus, arietem diuinitus ſibi obuium, loco eius deinde immolat. Sacramentum ſcilicet Dominicæ paſſionis, ne nude propoſitum gentibus tunc ſcandalo eſſet, hac Iſaaci a patre immolandi figura, qui Chriſtum iam tunc victimam a Patre conceſſum denotabat, obumbrabant. Aries autem, dimiſſo puero, in vepre cornibus hærens, mactatur: & Chriſtus, vt Tertullianus argutè diſſerit, *inhærens cornibus Crucis*, humano genere ſeruato, oblatus eſt.

Gen. 22.10.

Tertull. de ligno Crucis c. 13.

II. Petrus, qui in Palatio Pontificis a militibus detentus, & ex loquela Galilæus, atque illico vnus de diſcipulis Chriſti agnitus, Dominum ſuum ignaue nimis, ac abiecte ſe noſſe negat.

Io. 18.25.

III. Chriſtus Dominus medius inter principes Apoſtolorum Petrum, & Paulum docenti ſimilis in ſolio ſedere cernitur.

IV. Idem Dominus a ſatellitibus captiuus ſiſtitur Præſidi Romanorum in Iudæa Pontio Pilato, qui cum inconditis Iudæorum clamoribus obtuſus, ſtimuliſque ambitionis male actus ſententiam mortis in inſontem ſciens tuliſſet, haud ſibi iniquiſſimam eius damnationem imputandam eſſe pro tribunali palam conteſtando denuncians, manus ſibi vecors lauat, dicitque: *Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius.*

Matth. 27.26. Ioan. 19.16.

V. In ordine Sarcophagi eiuſdem inferiori exhibetur nobile illud patientiæ exemplar Iobus, in ſterquilinio ſedens, deformis, extenuatus, vlceribus plenus, & a Sathana male mulctatus, cui neſcio quis, panem in ſartagine cruce ſignatum ei porrigens, adſtare videtur: facta forſitan alluſione ad ſimilam illam oleo frixam, quam Dauid, Arca fœderis ab hoſtibus recuperata, populo partitus eſt. At vero admirabilem Iobi tolerantiam, & in Deum fiduciam, ijs, qui in dolore, ac luctu, duriſſimis illis perſecutionum temporibus, verſabantur, in conſolationem, atque exhortationem ob oculos ponebant, vt pro fide certantes, Iobum, qui veſtimenta ſua ſcidit, ſtetitque nudus & audax in ſpiritale prælium, imitarentur, & poſt tentationis diſpendium conſolationum ſuffragia a Domino, qui, vt ſacer textus ait, *addidit omnia quæcumque fuerant Iob duplicia*, ſucceſſura certo crederent.

Iob. c. 2.

Iob. c. 42.

VI. Protoparentes iuxta lignum vetitum, cui maleſuadus, ac verſipellis ſerpens tortuoſis amplexibus circumuolutus exprimitur, triſti, demiſſoque vultu, nuditatis ſuæ ſero conſcij, & iam laboribus, ærumniſque cum tota poſteritate addicti, irreuocabili illa a Deo lata ſententia: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo*: quod item ſculptor ſignificatum voluiſſe videtur manipulo illo ſpicarum, qui propter Adamum conſpicitur, & lanigera pecude Euæ adſtante: illi ſcilicet in terra, quò veſcatur, deſudandum: huic vero ad lanam & linum, quò amiciatur, manum admouendam eſſe innuens.

Gen. 3.24.

VII. Chriſtus Dominus iumento inſidens Hieroſolymas ouans ingreditur, cui omnis populus veſtimenta ſua humi ſubſternens, cum ramis palmarum, feſtiuiſq; acclamationibus lætabundus occurrit: ita vt vniuerſa ſancta Ciuitas vſquequaq; perſonaret illo Dauidico *Hoſanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Hoſanna in excelſis*.

Matth. 21.8.

VIII. Propheta Daniel in lacu leonum iuſſu Regis Nabuchodonoſoris incluſus, manibus crucis in ſpeciem expanſis, incolumis auxilio diuino ex faucibus beſtiarum euadit. Eodem modo Chriſtifideles in perſecutionibus diuinam ſibi opem affuturam, & a leone, ac catulo leonis, hoc eſt a Diabolo, & filijs eius gentilibus ac Iudæis ſeſe liberandos ſperabant.

Dan. 1.16.

IX. Petrus Apoſtolus, ni fallor, ligatus in carcerem conijcitur.

Act. 12.3.

Sarcophagus autem in longitudinem vndecim palmos, & quartam eius partem, in latitudinem ſex, in altitudinem vero quinque & ferè dimidium obtinet.

Notati

SARCOPHAGVS MARMOREVS IVNII BASSI
Ex Vaticano Cœmeterio Effossus.
IVN BASSVS V C QVI VIXIT ANNIS XLII MEN II IN IPSA PRAEFECTVRA VRBI NEOFITVS IIT AD DEVM · VIII KAL SEPT EVSEBIO ET YPATIO COSS

Notati insuper eodem in lapide extant Cõsules, sub quibus vir clarissimus obijt, Eusebius nimirum, & Hypatius, quorum Consulatus incidit in annum vigesimum Constantij Augusti, & Liberij Papæ VIII. salut. 359. Huius quoque Iunij Bassi Ammianus Marcellinus meminit, qui illum sub Præfecturæ initia decessisse asserit, quamuis satis errasse in describendo obitus tempore, vel ex hoc merito conuincatur, quod contigisse eundem velit sub Consulatu, qui recensitos Eusebium, & Hypatium præcessit.

Eusebius & Hypatius Coss. sub quibus Iunius Bassus obijt.

4 Antiqua pariter monumenta alium quendam Bassum Exconsulem cõditum in Vaticano fuisse testantur, qui videlicet vna cum Flauio Antiocho Consulatum gesserat. Hic quidem infestus quondam acriter Sixto Tertio summo Pontifici extiterat, quippe qui eundem apud Valentinianum Imperatorem grauissimis vltro calumnijs dolose perstrinxerat; verum haud paulo post, Deo Sacerdotis iniuriam vindicante, exilio damnatus miserrime obijt; quem idem sanctissimus Pontifex Sixtus, acceptarum ab eo iniuriarum prorsus immemor, suismet manibus in parentum suorum cubiculo miro Christianæ pietatis affectu pariter & exemplo tumulauit, vt in conscriptis eiusdem Sixti gestis Anastasius testatur his plane verbis: *Qui Bassus nutu diuino intra tres menses moritur, cuius corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus & aromatibus manibus suis tractans recondidit, & sepeliuit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum eius.*

Bassus Exconsul.

Persequitur Sixtum III.

Deo vindice exul moritur.

A Sixto iniuriarum immemori pie sepelitur. *Anast. in vit. Sixt. III.*

5 Verum hic nobis adnotare licet, quod Bassus iste ex illustri Aniciorum familia oriundus erat, vt consularibus è fastis conijcitur, in quibus de Anicio Basso laudatissima mentio incurrit. Quam quidem nobilissimam familiam ab Ethnicis sæpius, & ab Ecclesiasticis quoque scriptoribus mirificis laudibus commendatam inuenimus; meritoque inter Romanas nobilitate præstantes prima adnumeratur, quæ Christo nomen dederit, vt Prudentius asserit, hæc dicens:

Bassorum familiæ nobilissima, & prima inter Romanos Christum amplexa Aniciorum gente oriunda.

Fertur enim ante alias generosus Anicius, Vrbis
Illustrasse caput, sic se Roma inclyta iactat.

Prud. contr. Symm. l. 1.

Porro ex quo immortalem suo nomini laudem promeruit, inde ab impio scriptore Zosimo per summam iniuriam canino dente his quidem verbis carpitur: *Solum illorum familiam, qui Anicij dicuntur, mordebant ea, quæ publice vniuersis conducere videbantur, quod soli omnium prope dixerim, diuitias possidentes, felicitatem permoleste ferrent.*

Zosim. lib. 6.

6 Dignissima autem hæc Aniciorum familia summis a Theodato Gothorũ Rege laudibus extollitur in Epistola, quam ad Senatum, populumque Romanum scripsit, vt apud Cassiodorum Var. lib. 10. ep. 12. videre est, vbi familiam hanc *toto orbe prædicatam* appellat, eademque a D. Hieronymo insigni hoc encomio celebratur: *Illustris Aniciorum sanguis genus, in quo aut nullus, aut rarus non meruit Consulatum.* Perantiquus etiam eiusdem familiæ splendor ex Epistola Secundini ad Augustinum conijci potest, quæ inter eiusdem opera Tomo 8. habetur his verbis: *Ego namque fateor non tali diligentia, nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia.* Et eo magis Aniciorum prosapia scriptorum frequenter præconijs cumulata est, quia Consularem nimirum dignitatem, Præfecturam, ac omnem fere magistratum plerique viri clarissimi inde progeniti non semel, sed iterum atque iterum dignissime obierint. Pietas vero nobilissimæ eiusdem stirpis ex eo maxime commendatur, quod beatis martyribus, confessoribus, ac sacris virginibus, qui ex eadem originem traxere, Dei Ecclesiam mirifice illustrari contigerit.

Aniciorum familia à Theodato Gothorum Rege præ cæteris laudata. *Cassiod. ep. Var. l. 10. ep. 12.*

Hieron. ep. 3. ad Dem.

Secund. ep. ad D. Aug.

Aniciorum familia plures martyres, aliosque sanctos in Ecclesia peperit.

7 Et sibi quidem inclyta hæc familia, ad perpetuum vtique pietatis Christianæ monumentum, satis ampla in Vaticano Cœmeterio cubicula, ac sepulchra extruxerat, vt supra ex Anastasio vidimus. Et sane olim iuxta maiorem veteris Basilicæ apsidem, ingens quoddam ædificium adinstar Templi suspiciebatur, eleganti structuræ opere elaboratum, miræque amplitudinis, marmoreis aliquot columnis suffultum, quod in honorem Probi Anicij Præfecti Prætorij a clarissima fœmina Proba eius vxore erectum fuerat; vbi illa virum suum, quem vnice diligebat, non absque lacrymis deposuerat, ibique & ipsa pariter post mortem viri tumulo consociari voluit; vt insculpta in columnarum epi-

Eadem Aniciorum gens ampla ibi in Vaticano sepulchra extruxerat.

Probus Præfectus Prætorij

sty-

ſtylijs epitaphia legentem edocebant: quæ quidem a Maffæo Vegio, paulo ante quam idem Templum, ſeu ædificium demoliretur, diuino quodam inſtinctu deſcripta, hic interim libet lectori conſpicienda ſubijcere; ſunt autem huiuſcemodi carmina:

Maffæus Vegius in Baſil. Vatic.

Epitaphium Probi.

Eximij reſolutus in ætheris æquore tantum
Curris iter, cunctis integer a vitijs.
Nomine quod reſonas imitatus moribus æque
Iordane ablutus, nunc Probus es melior.
Diues opum, clarusq; genus, præclarus honore
Faſcibus illuſtris, Conſule dignus auo.
Bis gemina populos Præfectus ſede gubernãs,
Has mundi phaleras, hos Procerum titulos,
Tranſcendis ſenior donatus munere Chriſti,
Hic eſt verus honos, hæc tua nobilitas.
Lætabare prius menſæ regalis honore,
Principis alloquio, Regis amicitia.
Nunc propior Chriſto, ſanctorum ſede potitus
Luce noua frueris, lux tibi Chriſtus adeſt.
O nunquam deflende tuis, cum vita maneret
Corporis, atque artus ſpiritus hos regeret.
Primus eras, nullique patrũ virtute ſecundus,
Nunc renouatus habes perpetuam requiem.
Candida ſuſcatus nulla velamina culpa,
Et nouus inſuetis incola liminibus.
His ſolare tuos, quamquam ſolatia mœſta
Gratia non quærat, Gratia Chriſte tua.
Viuit in æterna Paradiſi ſede beatus
Qui noua decedens muneris ætherij
Veſtimenta tulit, quo demigrante Belial
Ceſſit, & ingemuit hic nihil eſſe ſuum.
Hunc tu Chriſte choris iungas cæleſtibus, oro,
Te canat, & placidum iugiter adſpiciat.
Quique tuo ſemper dilectus pendet ab ore,
Auxilium ſoboli, coniugioque ferat.

Iuxta recitatum Probi Epitaphium, aliud commune vtriſque, viro ſcilicet, ac Probæ coniugi hunc in modum inſcriptum legebatur:

Epitaphium Probi, & Probæ coniugum.

Sublimes quiſquis tumuli mirabêris arces,
Dices, quãtus erat, qui Probus hic ſitus eſt!
Conſulibus proauis, ſoceriſque & Cõſule maior
Quod geminas Conſul reddidit ipſe domos.
Præfectus quartum toto dilectus in Orbe,
Sed fama emenſus quidquid in orbe hominum eſt
Æternos, heu! Roma tibi qui poſceret annos,
Cur non vota tui vixit ad vſque boni.
Nam cum ſexdenos menſis ſuſpenderet annos
Dilectæ gremio raptus in æthra Probæ.
Sed perijſſe Probum meritis pro talibus, abſit
Credas Roma tuum, viuit, & aſtra tenet.
Virtutis, fidei, pietatis, honoris amicus
Parcus opum nulli, largus at ipſe fuit.
Solamen tanti coniux tamen optima luctus
Hoc Proba ſortita eſt, iungat vt vrna pares.
Felix, heu! nimium felix dum vita maneret,
Digno iuncta viro, digna ſimul tumulo.

Templum a Probi.

Tib. rius Alpharan. de Baſil. S. Petri.

7 Huiuſce autem templi ichnographiam ex ipſiſmet excerptam fundamentorum veſtigijs exactiſſime Alpharanus deſcripſit, vt in ſacris item Eccleſiarum monumentis iam ſupra citatis apud Seueranum videre eſt. Diſiecto deinde huiuſcemodi templo a Nicolao Quinto ad conſtructionem nouæ Baſilicæ inchoandam, Probi corpus repertum eſt, quod aureis indutum veſtimentis in Sarcophago quodam marmoreo, ſacris vndequaque imaginibus inſculpto, iacebat. Hic porro ſpectatiſſimus lapis ad ſancti Thomæ Oratorium tranſlatus, ſacro Baptiſmatis fonti inſeruit; quem vſum nunc quoque, vt videmus, in noua B. Petri Baſilica præſtat, poſtquam varijs dimotus è locis, demum in ſacello, quod primum ad læuam ingredientibus occurrit, locatus eſt. Huius autem iconem lectori diligenter inſpiciendam per ſingulas eiuſdem partes offerimus.

Sarcophagus Probi, & Probæ.

Sarco-

Sarcophagus marmoreus Anicij Probi Præfecti Prætorij, & Probæ lectissimorũ coniugum sacris ab omni parte figuris insignitus; cuius imaginem tribus seiunctim ærariȩ scalpturæ tabulis exceptam hic contemplandam proponimus: & figuras, rerumque, quas continet, mysteria paucis enarrare conabimur: non ea tamen asseueratione, vt cordatus, ac sacra eruditione præstans lector non liberum de ijs, quid melius, veriusque videatur, existimandi arbitrium habeat.

In primaria igitur huius Sarcophagi facie Christus Dominus medius inter Apostolos conspicitur, altera manu Crucem gemmis ornatam, altera vero Euangelij volumen prȩferens. Et certè Crucem, salutaris passionis insigne, quȩ omni regia corona prȩclarior, immo cunctis astris, vt canit Ecclesia, de membris Domini est facta splendidior, merito lapillis pretiosissimis exornare Christiani veteres voluere.

Insistere autem in quodam monte cernitur, è cuius pede Nilus, Euphrates, Tigris, & Phison quatuor Paradisi celeberrima flumina scaturire videntur. Enimuero quatuor flumina ab vno fonte de loco voluptatis egredientia, sacra quatuor Euangelia ab vno Domino Saluatore, qui est fons vitæ, per vniuersum mundum diffusa, ex S. Cypriano, alijsque Patribus, esse docemur. Et hȩc de proposita nobis hic Christi effigie in præsens dixisse sufficiat.

Genes. 2.
S. Cypr. ep. 73. ad Fabian. Theodoret. in Ps. 45.
S. Eucher. l. 1. in Gen. c. 3.

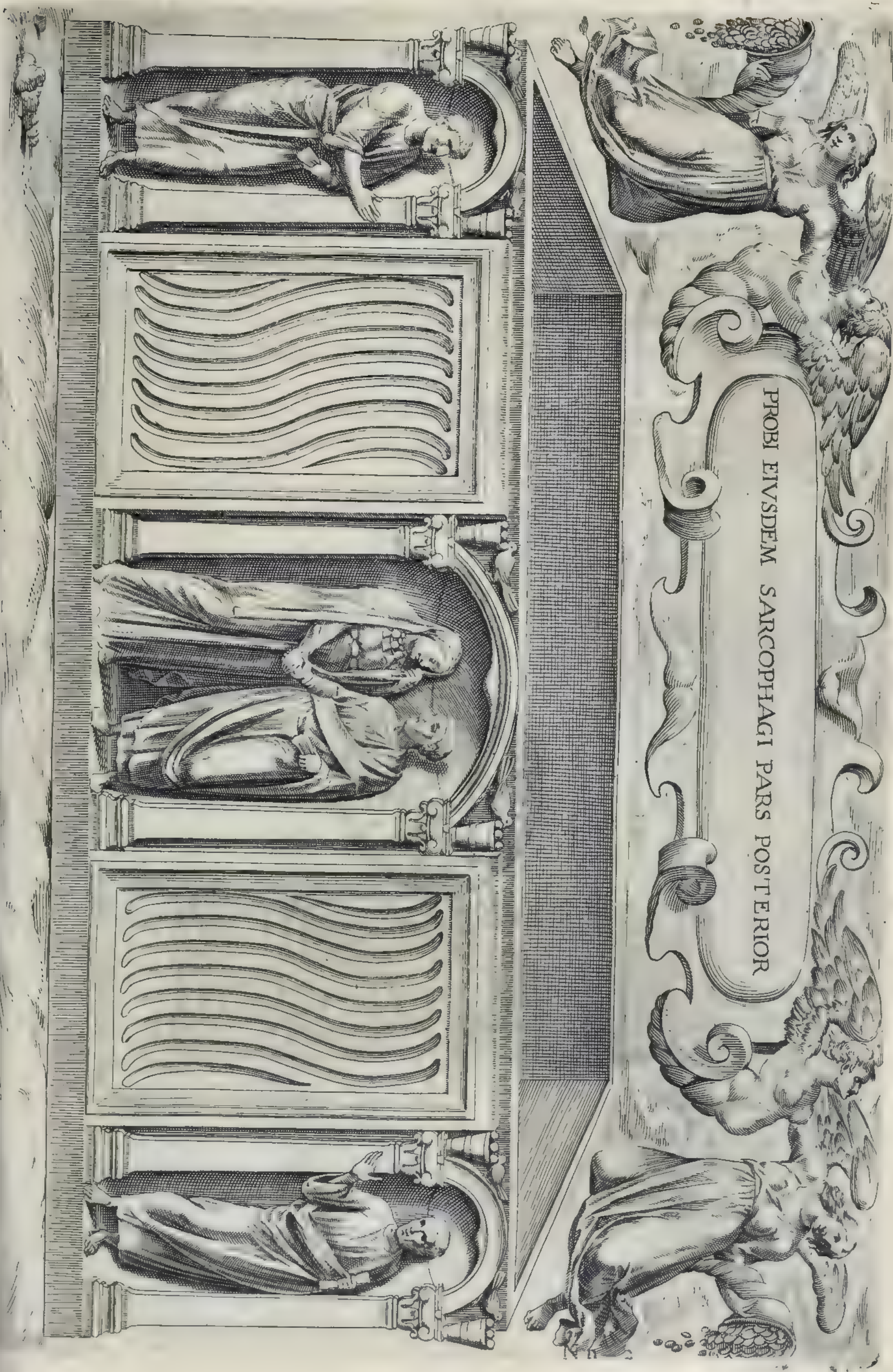
Pars

SARCOPHAGVS MARMOREVS
PROBI ET PROBÆ
Ex Vaticano Coemeterio effossus

Pars eiuſdem Probi Sarcophagi poſterior, in qua Probi, & Probæ inibi quondam reconditorum effigies conſpici dantur, complicatis amanter inter ſe dexteris, in argumentum fidei, ac concordiæ coniugalis, vt qui animo, affectuque, dum viuerent, coniuncti erant, vnum idemque ſepulchrum mortuis ſibi ex voto contigiſſe eo geſtu ac habitu teſtarentur. Quod item ſculptor deſignatum voluiſſe videtur appictis in ora eius ſuperiori quaquauerſus columbarum ſeu turturum figuris. Columba enim viduæ continentiſſimæ, atque integerrimæ, vt videre eſt in arcanis AEgyptiorum literis, imago eſt, & ſymbolum dilectionis: in illo ſiquidem alite ſingulare continentiæ exemplum deprehenditur, quod marito fidem ſeruet inuiolatam, nec ei notum ſit adulterium. Et turtur, extincta conſorte, perpetuum fertur colere cœlibatum. Quæ omnia in caſtiſſimo ac frugaliſsimo Probi, & Probę coniugio mirifice excelluiſſe iam dicta teſtantur.

Partes

PROBI EIVSDEM SARCOPHAGI PARS POSTERIOR

Partes demum eiusdem Probi Sarcophagi laterales, Apostolorum, aliorumque sanctorum imaginibus, vt vides, exornantur. Calceati autem conspiciuntur sandalijs, quibus viles, & tenuioris fortunæ homines (quales in primis Dominus suos Apostolos videri volebat) in Palæstina vtebantur. At vero huic calceamentorum generi quid mysticæ significationis inesse sancti Patres dixere. Sandalia enim soleas subtus habent, desuper autem aperta sunt & ligata corrigijs, ita vt pes neque tectus sit, neque nudus ad terram. Quorsum? Euangelium, quod per calceamentum, vt S. Anselmus asserit, in sacris literis allegorice intelligitur, debet præcones verbi diuini præmunire, & ab omni prorsus carneæ contagionis luto conseruare mundos, sed audientibus, ad quos eunt, apertum sit oportet.

Anselmus in Matth. Hom. 3.

Insignis autem hic lapis longus est palmorum decem cum dimidio, latus trium, totidemque palmi quadrantum, altus vero palmorum nouem.

Quis

PROBI EIVSD: SARGOPHAGI
PARTES LATERALES

Probus crebris SS. Patrũ encomijs celebratus.

8 Quis vero ac quantus vir Probus iste fuerit, certe ad id enarrandum prolixior a nobis subtexenda hic esset oratio: quod forte a propositi nostri instituto valde alienum lectori videri posset. Illud vnum dixisse satis sit, virum hunc laudatum frequenter a laudatissimis quibusque Ecclesiæ Patribus fuisse, a S. Ambrosio videlicet, & S. Paulino in eiusdem Ambrosij gestis: vt dignissima interim Imperatorum rescripta prætereamus, quæ ad eundem Probum in Theodosiano Cod. recitantur, & ea omnia laudum præconia, quæ Marcellinus pluribus in locis, idest, libro 27. 28. & 29. & Claudianus in suo Panegyrico de Probini & Olybrij Consulatu satis luculenter de eodem scripsere. Siquidem Marcellinus hæc de Probo: *Per hæc tempora Vulcatio Rufino absoluto vita, dum administrat ad regendam præfecturam Prætorianam, ab Vrbe Probus accitus claritudine generis, & potentia, & opum amplitudine cognitus orbi Romano, &c.* Claudianus autem carminibus illis eiusdem laudes egregie prosecutus est:

S. Ambros. S. Paulin. de Probi laudib.

Cod. Teodos.

Ammian. Marcell. hist. lib. 27. 28. 29.

Claud. in paneg. de Probini & Olybrij consulatu.

Viuit adhuc completque magis sermonibus aures
Gloria fusa Probi, quam nec ventura silebunt,
Lustra, nec ignota rapiet sub nube vetustas.

Et paulo infra eius virtutes adumbrans ait:

——— virtutibus ille
Fortunam domuit, nunquamque leuantibus alis
Intumuit rebus: sed mens circumflua luxu,
Nouerat intactum vitio seruare vigorem;
Hic non diuitias nigrantibus abdidit antris
Nec tenebris damnauit opes: sed largior imbre
Sueuerat innumeras hominum ditare cateruas.
Quippe velut denso currentia munera nimbo,
Cernere semper erat: populis vndare penates
Assiduos intrare inopes; remeare beatos:
Præceps illa manus fluuios superabat Iberos
Aurea dona vomens, &c.

Hæc insignis in Probi laudem poeta cecinit, quæ de illo huc afferre voluimus, idonea nobis oblata occasione ab eius in Vaticano sepulchro, quo Proba lectissima eius vxor condita etiam fuit, vt supra laudata sepulchralis inscriptio binis hisce versiculis manifeste demonstrat:

Hoc Proba sortita est, iungat vt vrna pares
Digna iuncta viro digna simul tumulo.

9 Proba hæc spectatissimæ vtique probitatis, ac nobilitatis fœmina, Poëticæ quoque artis laurea, studioque præclarissima erat: cuius Centones è Virgilio desumpti in vetus, nouumque Testamentum, ad hanc vsque diem, tanti digna ingenij monimenta, non sine admiratione leguntur: ipsa quoque viro suo haud impar meritis totidem sanctorum Patrum tum lingua, tum calamo illustratur encomijs: sed præcipue ab Augustino, a Chrysostomo, ab Hieron. epist. 8. ad Demetriadem, & a Cælestino Pontifice epistola ad Theodosium Iunioré. Vnum autem præ omnibus eius laudatorem Hieronymum excipiamus, qui loco supra citato hæc habet: *Proba illa omnium dignitatum & cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius, cuius sanctitas, & in vniuersos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit, quam trium liberorum Probini, Olybrij, & Probi non fatigarunt ordinarij consulatus.* Et vt meritam lectissimæ fœminæ laudibus coronam texamus, memoriam repetat lector, quibus præconijs ab ipsismet Ethnicis, a Claudiano scilicet loco supra citato, necnon ab alijs sit apud posteros iugiter commendata. Hic enim poëta his egregias fœminæ dotes carminibus laudauit:

Proba Poetices arte insignis.

A SS. Patribus laudatur.

Aug. ep. 121. & 235. Chrys. ep. 268. Hieron. ep. 8. ad Demetr. Cælest. Pont. ep. ad Theod. Iun.

Claudian.

Sic Proba præcipuo natos exornat amictu
Quæ decorat mundum: cuius Romana potestas,
Fœtibus augetur: credas ex æthere lapsam,
Stare pudicitiam, vel sacro thure vocatam,
Iunonem Inachijs oculos aduertere templis;
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiæ cecinere tubæ, nec Græca vetustas

Con-

Coniuge digna Probo? nam tantum cœtibus extat,
Fœmineis, quantum supereminet ille maritis.

Quamobrem silentio potius, quam verbis fœmina, cuius fama superstes adhuc viuit, a nobis hic recolatur, ne forte dicendo eiusdem laudibus demere potius, quam addere videamur.

ures in Vr- statuæ Pro erant ere-.

10 Lector tamen interim nouerit, quoniam opportunus sermo incurrit, eidem Probæ, quod Probo item coniugi ab antiquis præstitum fuerat, quã plures erectas statuas, dicatasque fuisse, vt ex multis inscriptionibus in Cœsiorum ædibus, Vaticano proximis videre quis potest: qui certe tituli statuas præmemoratas iuxta eorumdem sepulchra sitas olim fuisse studiose perlegentibus innuunt.

ybrius, Pro nus, & Pro- Consules obi, & Pro- filij.

11 Et sane probabilis quædam coniectura nobis inter recolendum sacras antiquitates menti suggerit, sepultos ibidem pariter fuisse Olybrium, Probinum, & Probum Consules, Probi & Probæ filios, Iulianam quoque Olybrij vxorem; cui D Augustinus librum inscripsit de Bono Viduitatis, & ex qua deinde Demetrias orta fuit, ab ijsdem Patribus, & Hieronymo præsertim summis laudibus celebrata: veroque simillimum arbitramur, eorum corpora in aliquibus ex iam descriptis Sarcophagis, vna cum ijsdem Probi & Probæ cadaueribus ibi repertis condita quondam fuisse. Baronius autem in suis passim Annalibus egregia Aniciorum familiæ monimenta describit: *Vt in omnibus*, inquit ille, *sit venerandæ antiquitati prospectum, & in quo passa visa est detrimentuum, ipsa restituatur antiquitas.*

Aug. lib. de bono Viduit. ad Iulian.

12 Studiosus interim lector nouerit, quod cum plures marmoreos apud Vaticanum Sarcophagos sacris historiarum imaginibus decoratos vario temporum decursu adinuenire, vt diximus, contigerit, singulorum icones a Bosio graphice exceptæ, in libro Subterraneæ Romæ, qui hactenus Italico idiomate editus, vulgatusque est, diligentissime repræsentantur, & in hoc quoque nostro Opere eædem ex ordine contemplandæ exhibentur.

Ambæ, quas expreſſas hic vides, Arcæ marmoreæ ſub pauimento Baſilicæ Vaticanæ hactenus aſſeruantur. In priori corpus Marcelli II. Pontificis collocatum eſt. Quinque autem in primaria ſua facie inſculptas continet figuras, quarum præcipua, quæ cœteris excelſior ſtare in quodam monte videtur, è cuius radicibus aquę veluti manant, Chriſtum Dominum repræſentat: reliquæ vero Apoſtolorum, aliorumue ſanctorum effigies eſſe haud abs re conijcere quis poteſt.

Altera, cuius iconem hic quoque ob oculos ponimus, inſignia quædam a Chriſto Domino patrata miracula intuentibus exhibet.

Ioan.2.7. I. Et primo quidem demonſtratur initium illud ſignorum, quę Chriſtus Dominus ad gloriam & poteſtatem ſuam orbi manifeſtandam patrauit, cum in nuptijs Canæ Galilææ aquam in vinum prodigioſe conuertit.

Ioan.9.6. II. Chriſtus Dominus, qui luto adhibito oculos aperit illi, qui luminibus orbatus in mundum prodierat.

Io.11.44. III. Idem Dominus ad monumentum Lazari, quem poſt diem quartum quam extinctus, ſepultuſque fuerat, è ſepulchro ad vitam euocat.

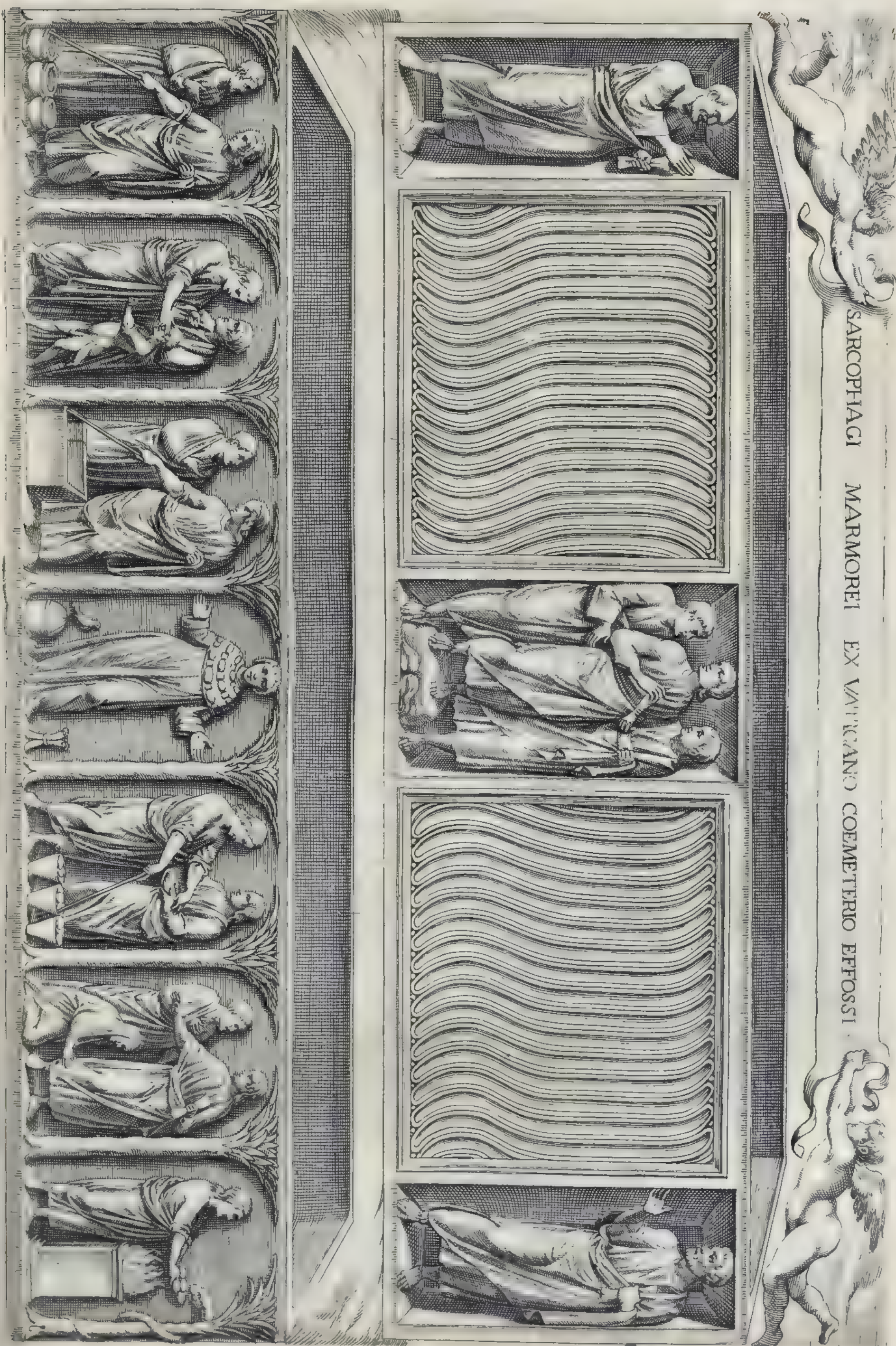
IV. Vnus aliquis brachijs in crucis ſpeciem expanſis, qui in hac forſitan Arca olim conditus quieuit.

Matth.14.19. V. Chriſtus Dominus manus imponens quinque panibus, & duobus piſcibus, eos ad ingentem hominum multitudinem in deſerto paſcendam diuinitus multiplicat.

Matth.9.20. VI. Mulier, quę fluxu ſanguinis per duodecim annos laborauerat, aduoluta ad pedes Domini opem valetudinis, ſi vel fimbriam veſtimenti eius ſibi tangere daretur, conſecuturam ſe certo credens, fit voti compos.

VII. Denique vir ille iuxta aram exiſtens, qui panes quinque ſerpenti veluti porrigit, cuiuſmodi, & quiſnam ſit, haud facile fuerit coniectare. Itaque ne fruſtra comminiſci quid velle videamur, myſterium hoc, atque alia quædam in cæteris deinceps Sarcophagis, & Cœmeteriorum tabulis obſcuriora, & quæ ne Apollo quidem ipſe nimis prompte diuinauerit, intacta prorſus, atque ijs, qui altam ac multiplicem ſcripturarum intelligentiam aſſecuti ſunt, diuinorumque ὑποφήταις indaganda, & pronuntianda relinquimus. Nobis interim, quibus per ingenij tenuitatem, temporiſque anguſtias, maiorem in pręſens diligentiam præſtare non licuit, ignoſcat velim lector, & hunc qualemcumque conatum boni conſulat.

Cæterum Arca prior longitudine pedes Romanos octo & trientem, ac latitudine duos & trientem exęquat. Altera vero in longitudinem pedes octo, in latitudinem quatuor & ſemis, in altitudinem denique duos obtinet.

SARCOPHAGI MARMOREI EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSI

Duæ hæ marmoreæ Arcæ anno nonagesimo supra sesquimillesimum ex Cœmeterio Vaticano erutæ fuerunt. Earum imagines opera Ciacconij & Vinghij primum delineatæ sunt; quas ab illis deinde acceptas hic contemplandas subijcimus.

Exod. 31. 18. I. In prima, cui anguli vtrimque bino figurarum ordine distincti sunt, in primis conspici datur diuinus Hebræorum legislator, qui in monte Sinai legem digito Dei marmori inscriptam è cælo veluti accipit.

Ioan. 27. II. Sub illo Christus Dominus existit, qui in Cana Galilææ, ni fallor, aquam in vinum vertit.

Matth. 20. 34. III. In anguli læui parte superiori Petrus Apostolus prostare videtur, de constantia ac fortitudine sua vane se iactans: cui Dominus trinam ante gallicinium negationem prædicit.

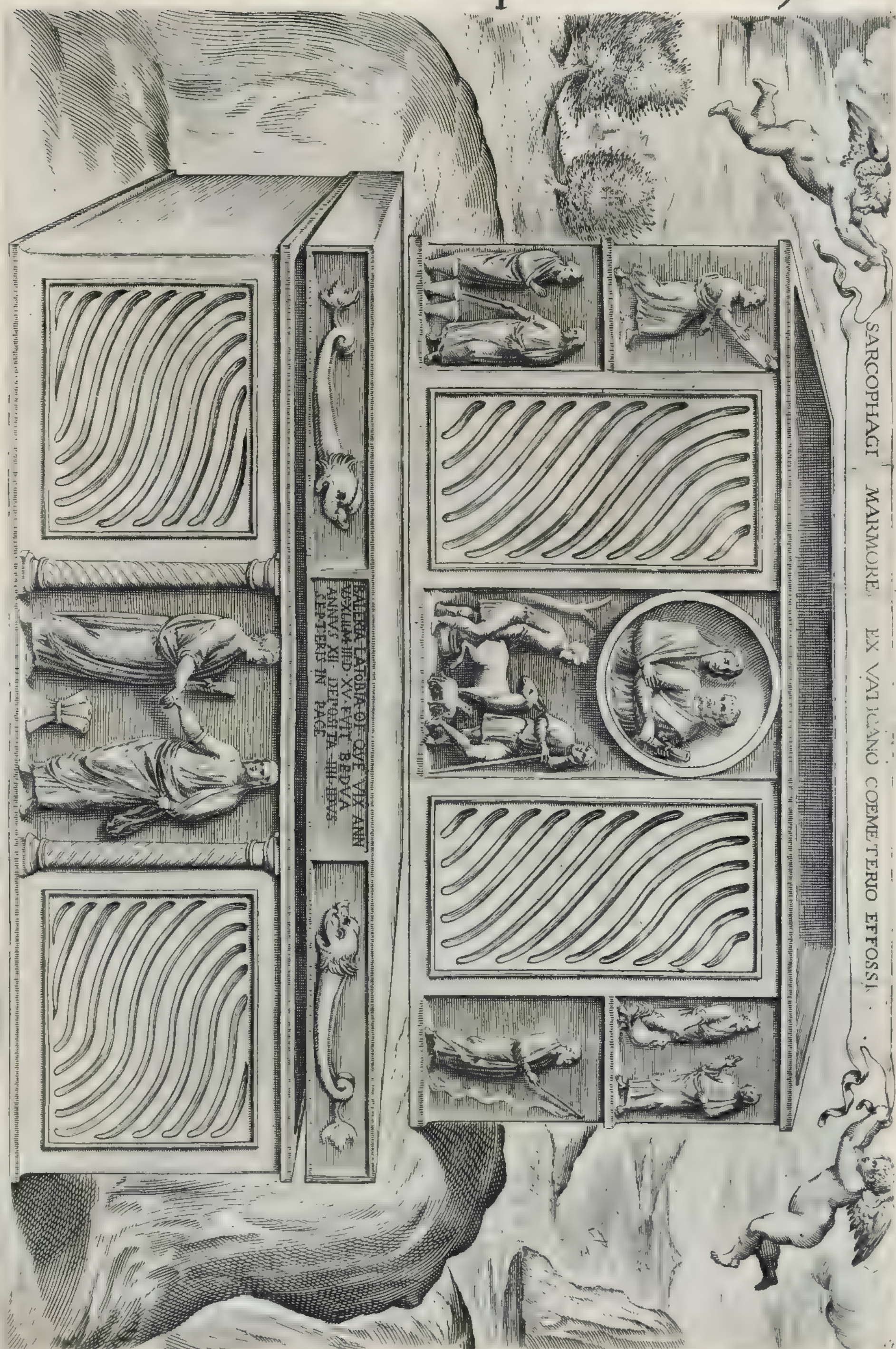
Exod. 17. 6 IV. In infimo atque vltimo angulo habetur Moyses, qui mirifica sua virga affluentes è Petra aquas sitienti populo producit.

V. In meditullio eiusdem Arcæ Pastor ille bonus, Christum Dominum mystice designans, pedo innixus, & gregi suo veluti inuiligans cernitur.

In altera hic apposita, nullæ figuræ, vt vides, habentur, nisi vnum aliquod è primitiua Ecclesia par coniugum; quorum corpora procul dubio inibi quondam recondita fuere. Hi dexteris peramanter inuicem iunctis, ad indicium fidei, concordiæque seruatæ, exculpti sunt: volumina autem illa in manipulum composita quid, nisi Euangelica scripta, quibus illi crediderant, denotare dicemus?

Cæterum in eiusdem operculo bini hinc atque hinc delphini visuntur, qui piscis in veterum Christianorum picturis ac tabulis est admodum frequens, adeoque mysterio illum carere haud nobis par est credere. De hoc, alijsque Christianorum hieroglyphicis sexto libro locupletior habebitur sermo.

SARCOPHAGI MARMORE EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSI
VALERIA LATOBIA QVE VIX ANN
ANNVS XII DEPOSITA IIII IDVS
SEPTERIS IN PACE

Arca marmorea, quæ anno huius ſeculi ſeptimo ſupra milleſimum ſexcenteſimum, XIX. Kalend. Septembr. in Cœmeterio Vaticano, dum ad iacienda eius Baſilicæ fundamenta humus effoderetur, reperta eſt, prope arcum ſcilicet, quà è veteri Templo in nouum patebat ingreſſus. Hic autem animaduertendum eſt, quod figuræ illic inſculptæ abſque ſandalijs, & excalceatæ conſpiciantur: nam, vt videre eſt, perfunctorie, atque oſcitanter incœptæ illæ potius, quam elaboratæ ſunt.

Intra hanc Arcam cadauer quoddam multiplici linteaminis circumplexu inuolutum erat; quod collocatum deinde fuit in Polyandro: Arca vero ſub pauimento eiuſdem Baſilicæ conſeruanda repoſita eſt. Sacrę autem, quas pręſefert, hiſtorię hę ſunt.

I. Chriſtus Dominus, qui paruulo manus imponit.

Matth. 9. 20. II. Mulier, quę ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, contacta Dominici veſtimenti fimbria, valetudinem conſequitur.

III. Chriſtus Dominus binos inter Apoſtolos, monti inſiſtens, è quo quatuor Paradiſi terreſtris flumina emanant. Illi adſtat agnus exculptus, eundem Dominum, qui eſt Agnus occiſus ab origine mundi, myſtice ſignificans. Volumen autem vni ex Apoſtolis iccirco apertum veluti porrigit: quia Chriſtus dicitur aperuiſſe illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. *Apoc. 13.* *Luc. 24.*

Matth. 20. 34. IV. Chriſtus, qui pręd icit Petro trinam eius negationem.

Matth. 16. 16. V. Idem Dominus, qui Principi Apoſtolorum ſummam in Eccleſia ligandi atque ſoluendi poteſtatem per binas claues confert.

In longitudinem pedes nouem & ſemis, in latitudinem duos, & beſſem, & in altitudinem tres habet.

In

SARGOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANA REPERTVS
BASILICA

In eodem pariter Cœmeterio Vaticano hęc Arca marmorea reperta est: in pręsens autem prope Ecclesiam S. Marthę visitur; sed absque operculo. Pluribus quà veteris, quà noui Testamenti historijs eleganter insculpta est.

I. In primis enim illic triumphalis Christi introitus in sanctam ciuitatem repręsentatur, cui Hebręorum pueri, vestimentis suis humi substratis, occurrunt, identidem acclamantes: Hosanna in excelsis.

Matth. 16. 8. II. Proximus illi Zachæus exprimitur, qui, vt Christum prętereuntem videret, in sycomorum ascenderat: a quo comiter appellatus, hospitem illum suis ędibus excipere meruit.

III. Christus Dominus medius inter Apostolorum Principes, stans in viso iam toties monticulo, è quo flumina quatuor egrediuntur. Ad pedes ipsius in eodem monte exculptus videtur agnus cum cruce, aliæque inferius ouiculæ circumstant. Agnus quidem ille verum nobis per legem Agnum, nempe Christum Deum, demonstrat: ouiculæ autem sunt discipuli eius, alijue fideles, sæpius a Domino ouium nomine nuncupati.

IV. Dominus inter lictores captiuus coram Præside Pilato, qui, dum iniquissimam in eum mortis sententiam fert, manus sibi tanquam innocens stolide lauat.

Dan. 3. 1. V. In operculo autem eiusdem Arcæ visitur Nabuchodonosor coram aurea statua, quam ab omni populo adorandam erexerat: sed eam tres pueri spernentes, in fornacem ardentem mittuntur.

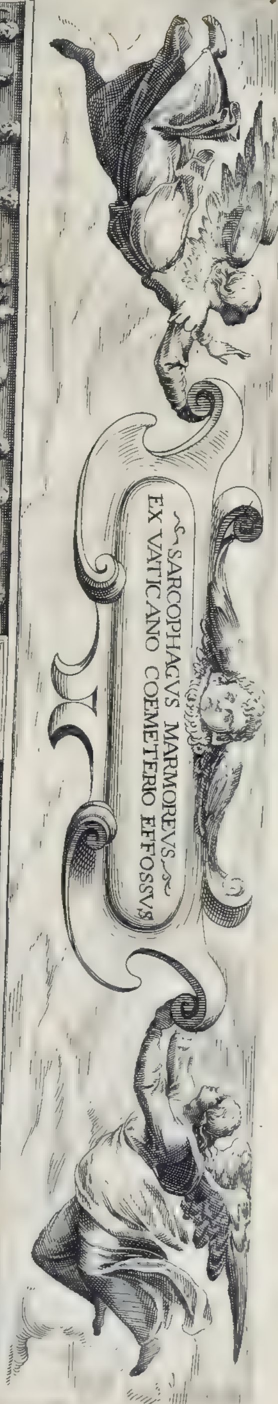
Matth. 3. 1 VI. Deus infans in pręsepio recubans, quem tres Magi adorant, & magnis muneribus oblatis Dominum veluti suum clientelarem profitentur.

In

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Hæc Arca marmorea, dum Basilicæ Vaticanæ fundamenta ponerentur, inter effodiendum reperta est anno MDXCII. & in præsens extat in ædibus quibusdam priuatis ad montem Iordanorum, quas Bononiensium Orator olim habitasse dicitur. Sacris item noui tantummodo Testamenti historijs, vt vides, eleganter ornata est.

Matth. 20. 34. I. Primo, Christus Dominus illic exprimitur, qui Petro se inaniter iactanti prædicit: Antequam gallus cantet, ter me negabis.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui de quinque panibus, & duobus piscibus satiat quinque millia hominum.

III. Christus Dominus iterum inter duos Apostolorum Principes, monticulo insistens, è quo quatuor paradisi flumina procedunt.

Luc. 14. 7. IV. Colloquium Christi Domini cum Samaritana ad puteum.

Marc. 7. 26. V. Denique idem Christus, cui quædam mulier osculatur manum, forte Syrophœnissa, rogans eum, vt dæmonium eijceret de filia eius.

Longitudo eius Arcæ nouem palmos, latitudo duos ac dodrantem, altitudo autem septem palmos æquat.

Inter

SARGOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO
·EFFOSSVS·

Inter effodienda Vaticanæ Basilicæ fundamenta anno M.DCVII. reperta fuit hæc Arca marmorea: quæ vbinam modo extet, ignoratur. Sacris item figuris, vt hic apparet, est scite insculpta.

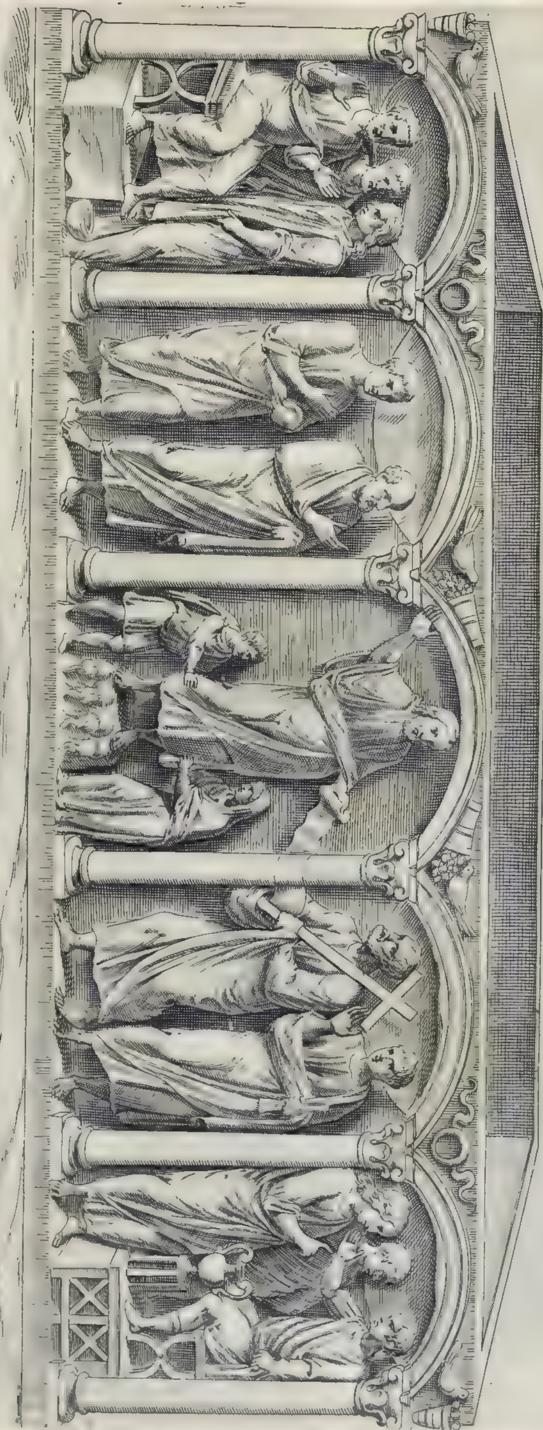
I. In medio siquidem Christus Dominus iterum in monte, vnde quatuor Paradisi flumina procedunt, exprimitur, cui adsunt quatuor Apostoli, quorum vni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum in manus tradit. Hic enim Apostolus, vt ipse de se testatur, in Euangelio plus cæteris laborauit, & nomen Christi prædicatione latius circumtulit. Inferius ad pedes Domini dextra, læuaque vir & mulier conspiciuntur, quorum corpora dubio procul in hac Arca olim condita quieuere.

Matth. 27. 26. Ioan. 19. 16.

II. Sed & in angularibus hinc atque hinc ædiculis Christum Cominum captiuum coram Iudice stare haud abs re quis dixerit. Et dextrorsum quidem coram Anna, vel Caipha, qui eo gestu, & habitu exculptus est, vt aliquo Christi sermone percelli, atque offendi videatur. Sinistrorsum vero Pilatus veluti dicta, factaque eius exquireret, expressus est.

Longa est palmorum nouem cum quadrante, alta vero trium.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Multis abhinc annis, dum noua Basilica Vaticana extrueretur, insignis iste marmoreus Sarcophagus in lucem prodijt; qui postmodum in quodam horto prope Ecclesiam S. Marthæ collocatus est. Sacris vndique figuris peregregie nobilitatus atque insignitus apparet: cuius iconem tribus proximis inferioribus tabulis lectori subijcimus: & figuras hic, quoad licet, enarramus.

In anteriori siquidem eius parte Imago illa in medio, quæ monticulo insistit, vnde quatuor illa sæpius iam dicta Paradisi terrestris flumina promanant, Christum Dominum repræsentat. Reliquæ vero sunt Apostolorum effigies. Dominus autem vna manu docentis in morem sublata, altera vero volumen apertum Paulo, vt creditur, porrigere videtur. Cur autem huic præcipue Apostolo? ea poterit esse ratio, quod iste ante alios portauerit nomen Christi coram gentibus, ac regibus: & in verbo Dei promulgando plus cæteris laborauerit (Ego enim, dicit Dominus, ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.) Atque hinc non temere neque frustra imaginem eius cum cruce humeris imposita veteres Christiani sæpius expressere. Inferius denique vir ille & mulier, qui prostrati videntur ad pedes Domini & illum veluti adorant, eos esse credibile est, qui hanc Arcam corporibus suis tumulandis olim extrui curarunt.

Act. 9. 15.

Longus est hic Sarcophagus palmorum vndecim, latus quinque, altus vero sex.

Præ-

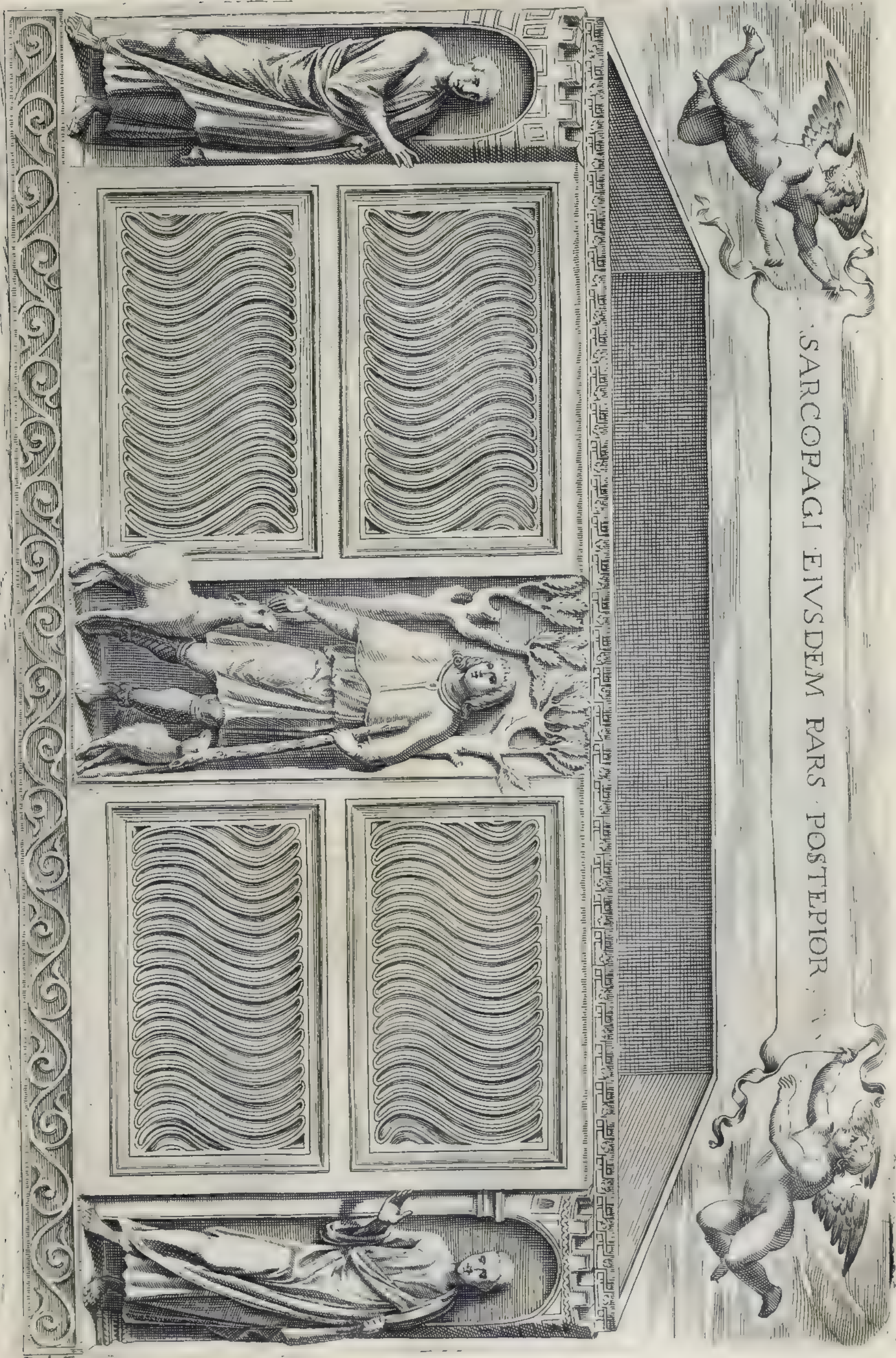
SARGOPHAGVS MARMOREVS: EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Præſens hęc tabula faciem Sarcophagi pręcedentis poſteriorem contemplandam hic exhibet. In eius meditullio bonus ille Paſtor, qui animam ſuam pro ouibus poſuit, conſpicitur, pedum paſtorale vna manu tenens, altera vero vni ex duabus ouiculis, quę illi adſtant, abblandiri, illaque contra capite exporrecto blanditias Paſtoris gratas ſibi, iucundaſque eſſe monſtrare videtur. Imagines autem illę, quæ in binis vtrimque angulis exculptę ſunt, duos Apoſtolos eſſe dicas licebit.

Par-

SARCOPAGI EIVSDEM PARS POSTERIOR.

Partes denique proximi eiusdem superioris Sarcophagi laterales, quas oculis hic subijcimus, sacris etiam, ijsque veteris dumtaxat Testamenti, historijs graphice sane elaboratæ sunt.

4. Reg. 2. 11. I. Et quidem in priori eius parte producitur Elias ignea quadriga impositus, qui ad superna iam transferendus, pallium, quo paulo prius aquas Iordanis, quem illic etiam expressum videas, diuiserat, super Eliseum ponit. In typo videlicet iam tunc designabat ille Christum Dominum, qui (vt Rupertus Abbas differit) ex mundo ad Patrem transiturus, officium simul, & spiritum suum Apostolis dedit. *Rupert. Abb. de Trin. & op. l. 5. c. 15*

Exod. 32. 19. II. Moyses accipit tabulas legis a manu Dei.

Gen. 22. 9. III. Admirabilis illa, & omnium seculorum fama decantata Abrahæ obedientia, qua Dei nutu vnicum suum in holocaustum immolaturus erat.

Partes autem hæ laterales in longitudinem palmos sex, & dimidium; quinque autem in altitudinem obtinent.

Hæc

SARCOPHAGI EIVSDEM PARTES LATERALES

Hæc Arca marmorea ſacris Chriſti & Apoſtolorum imaginibus inſignis, ex Cœmeterio Vaticano multis abhinc annis fuit eruta. Intrinſecus per ambitum habet prominentiam quandam, tabulæ imponendæ excitatam, quò corpora, ſi plura inibi locari contingeret, inuicem ſepararentur. Ea nunc ſub pauimento Vaticanæ Baſilicæ, venerandis ſanctorum quatuor Leonum Pontificum corporibus inibi reconditis, aſſeruatur. Illic exculpta quoque cernitur amœna viridantibus pampinis, vuarumque ſertis vndique pendentibus vitis, quam haud temere, nec abſque myſterio hic, & alibi ſæpius ab antiquis Chriſtianis exhibitam eſſe dicendum eſt. Primùm enim per illam Chriſtum Dominum, qui de ſe dixit: Ego ſum vitis, vos palmites, hieroglyphice deſignabant: tum etiam Eccleſiam, quæ in ſacris literis per vineam Dei electam ſæpius adumbratur. Sed & ſimilitudine vitis, quæ vuas maturas iam, ac coctas, dulcedine plenas, & aureo purpureove colore nitentes attulit, animam maturitate prudentiæ, ſplendore fidei, confeſſionis decore, iuſtitiæ pulchritudine, vbertate miſericordiæ, veluti quibuſdam monilibus, exornatam intelligi luculenter Ambroſius aſſerit. Et Bernardus fructum vitis, ſanguinem Chriſti, & Martyrum, tanquam rubentia muſta torcularibus calcata, poculis cæleſtibus per tormenta expreſſum peregregie dixit.

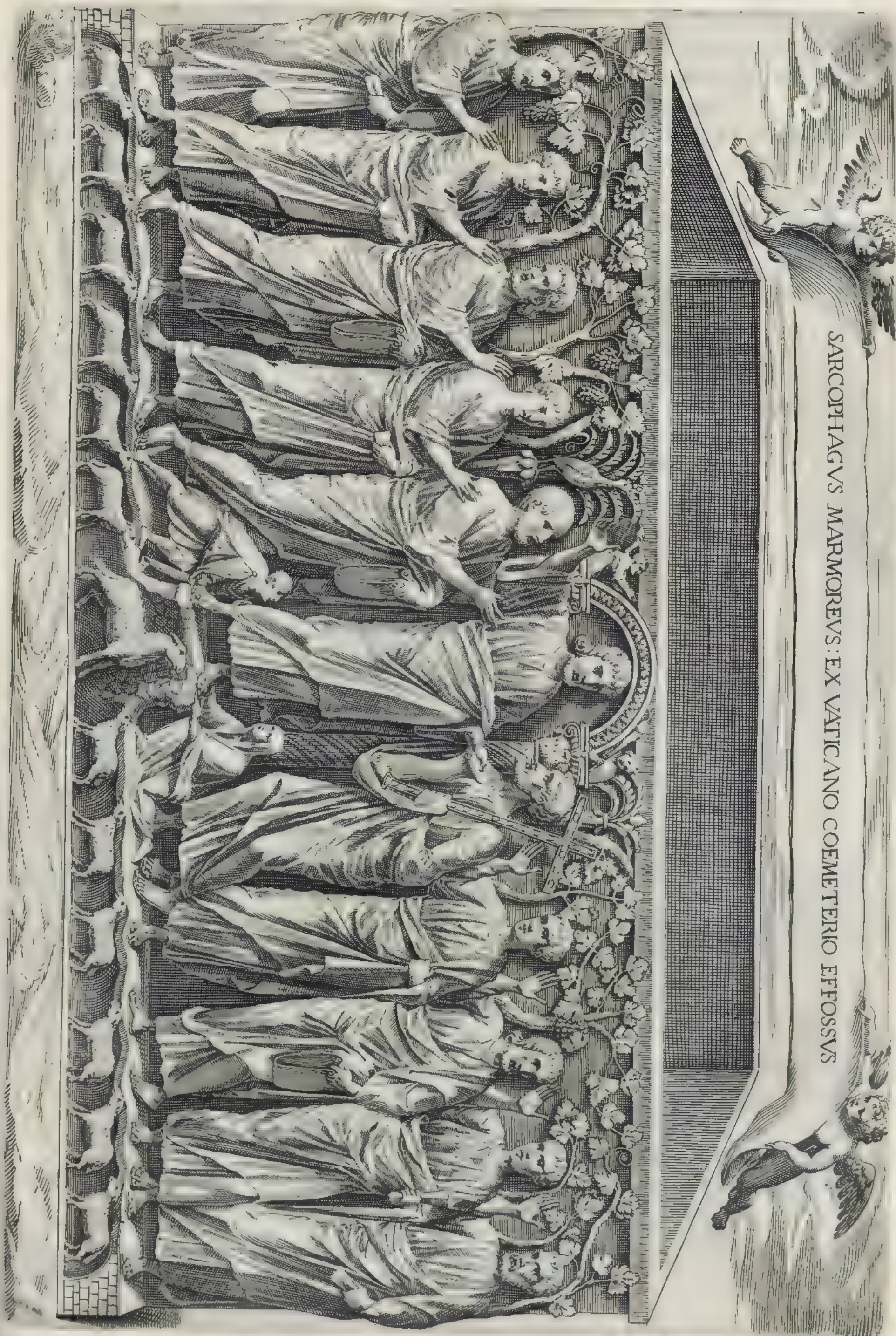
Pſal.79. Iſai.5.

Ambroſ. in Hexam. lib.3.c.12.

Bernar. in Cant. ſer.6

Longa eſt palmis decem, & dodrante, lata quinque cum dodrante, alta vero quatuor & ſemis.

SARCOPHAGVS MARMOREVS: EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Partes Arcæ marmoreæ proximæ ſuperioris laterales antiquæ tantummodo legis hiſtorijs inſculptas hac tabula ſpectandas ſubijcimus.

I. In ijs enim videre eſt Eliam, qui ignea quadriga in cæ-
4.Reg.2.11 lum rapitur, & quaſi in quodam triumpho victor aſcendit. Victor enim, vt inquit Ambroſius, extiterat non gentium barba-
S. Ambroſ. ſer. 2. de Eliſeo. rarum, ſed ſecularium voluptatum. Ad eundem verò modum Eccleſia, cuius typum etiam gerebat Elias, rapietur, ait idem Doctor, argumento deducto ex Apoſtolo Paulo, dicente: Ra-
Id. in cap.3 Luc. l.2. piemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra.

II. Moyſes, qui accipit a Domino in monte Sinai duas tabulas teſtimonij lapideas, ſcriptas digito Dei.

III. Abraham vnigenitum ſuum Iſaac in holocauſtum offerre Deo paratus eſt.

Reliquis illis tribus figuris, quæ poſt Abrahamum exculpæ viſuntur, diuinandis, Oedipo opus eſt coniectore.

SARCOPHAGI EIVSDEM
PARTES LATERALES

Sarcophagus iſte marmoreus ex Vaticano Cœmeterio erutus, olim in Baſilica D. Petri viſebatur; nunc autem in ædibus Cæſiorum in Vrbe Leonina poſitis reperitur. Duodecim Apoſtolorum imagines præ ſe fert: in quorum medio gemmatæ Crucis forma conſpicitur, cui ſacroſanctum Chriſti nomen, binis Græcorum characteribus expreſſum, impoſitum eſt. Familiariſſimum ſane ac ſolemniſſimum antiquis Chriſtianis ſignum; & ſine quo vix vllum opus aggredi ſolebant, vt ex illo toties, totque rebus, quæ ſubtus ſupraque terram in præſens adhuc extant, inſculpto, appictoue luculenter apparet. Didicerant enim ex Apoſtolo, dicente: Omne quodcumque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Ieſu Chriſti.

Ad Coloſſ. 3.

Hæc

SARCOPHAGVS MARMOREVS: EX VATICANO
COEMETERIO EFFOSSVS

Hæc Arca marmorea in eodem Cœmeterio Vaticano reperta eſt; atque inde tranſlata fuit in atrium monaſterij Patrum Caſſinenſium, quod ad montem Quirinalem e regione Palatij Pontificij tunc temporis habebatur. Nunc autem in ædibus Eminentiſs. Cardinalis Mazarini in eodem monte ſitis extat. Pluribus cum veteris, tum nouæ legis admirandis hiſtorijs inſculpta eſt.

I. In primis enim illic viſitur Moyſes percutiens petram, è qua largiſſimæ fluunt aquæ. *Exod.31. 18.*

II. Fecit Ieſus initium ſignorum in Cana Galilęæ, aquam in vinum vertens. *Io.2. 7.*

III. Mulier illa in medio cuiuſmodi, ac quęnam ſit, quis diuinauerit? niſi dicamus imaginem eſſe illius, quæ hanc Arcam corpori ſuo tumulando conſtrui curauit.

Io.9. 6. IV. Chriſtus, qui cęco nato largitur oculos.

V. Idem Dominus, qui fameſcentes in deſerto turbas quinque panibus diuinitus multiplicatis ſatiat. *Matth.14. 19.*

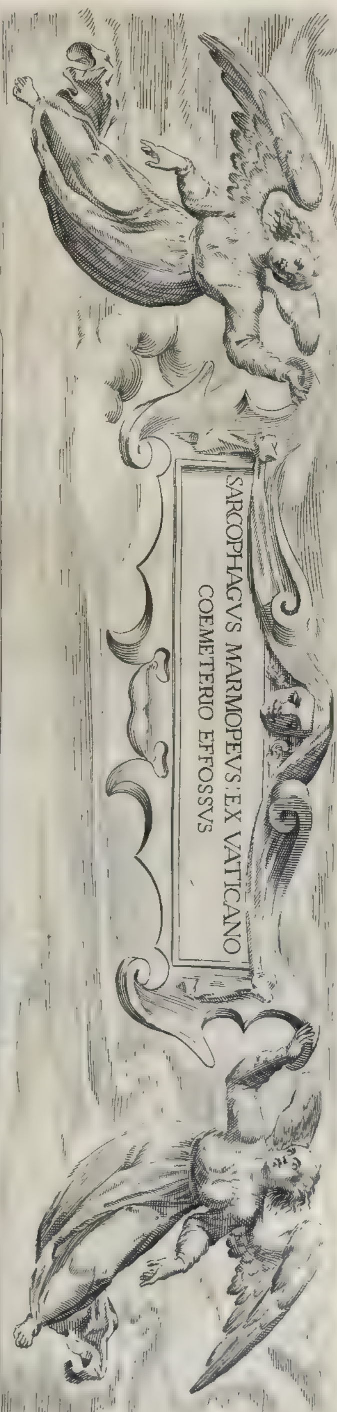
VI. Chriſtus Dominus, qui Lazarum quatriduanum a mortuis excitat, ad cuius pedes Martha prouoluta, & illum veluti adorans cernitur. *Ioan. 11. 44.*

Longa eſt palmis decem & dodrante, alta vero duobus, & dodrante.

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO
COEMETERIO EFFOSSVS

Quatuor hæc Sarcophagorum fragmenta è Vaticano Cœmeterio eruta, haud indigna quoque viſa fuere, quæ typis exprimerentur, atque adeo operæ pretium eſſe exiſtimauimus, vt ea in publicum huius operis theatrum contemplanda producantur: ſingula enim ſingulis diuinæ legis hiſtorijs adornata ſunt. Et in primo quidem, quod in atrio domus veteris Matthæiorum extat, bis Chriſtus Dominus repræſentatur, ſemel medius inter duos Apoſtolos, & iterum in habitu Paſtoris, qui ouem erroneam ſuis humeris ad gregem reportat.

Alterum fragmentum, quod in Tranſtyberina regione ad Ianiculi radices viſitur, hiſtoriam Ionæ prophetæ, quem immanis balena deglutit, præſefert. *Ionæ 3.2.1*

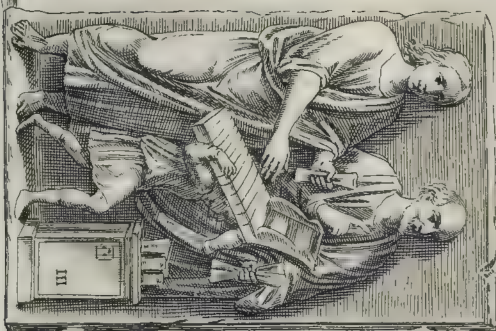
Reliqua duo habentur in ædibus olim Matthæi Laurelli, ſitis in vico Burgundionum vulgo dicto. In priori conſpicitur Chriſtus Dominus, qui paralytico ſanitatem reſtituit, eumque cum grabato ſuo domum remittit. In altero Adam, & Eua, quamuis ſola Eua, & lignum vetitum ſerpenti inuolutum illic extent, nam Adam cum illa parte, quæ deſideratur, vt apparet, decidit. Viſuntur item duæ aliæ illic figuræ, quę cuiuſmodi, ac quęnam ſint, haud facile deprehendere potuimus, adeoque illas alijs expendendas relinquimus. *Ioan. 5.8.* *Gen. 3.24.*

Inſi-

SARCOPHAGI MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Insignis hæc, atque elegans Arca marmorea, cuius simulacrum binis hic seorsum tabulis spectandum subijcimus, in Vaticano quoque reperiri contigit: & in Cœnobio Patrum Theatinorum S. Andreæ à Valle nuncupato diu postmodum extitit. Nuper autem in Villam Pamphiliam, eidem inter alia plura id genus antiqui operis monimenta decori, ac ornamento futura, deportata est. Anterior eius facies octastylos, per cuius intercolumnia sacrę vbique figuræ graphicè sculptæ prostare visuntur: & quod mireris, longa vetustate nulla ex parte diminutæ, aut deturpatæ, sed integrę prorsus, illæsęque conseruatę sunt.

I. In mediana igitur columnarum intercapedine, quæ cęteris ex proba, decentique eustylorum symmetria paululum patentior concinnata est, Christus Dominus inter Apostolos, quorum vni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum veluti tradit, differentis in morem pręsidere cernitur.

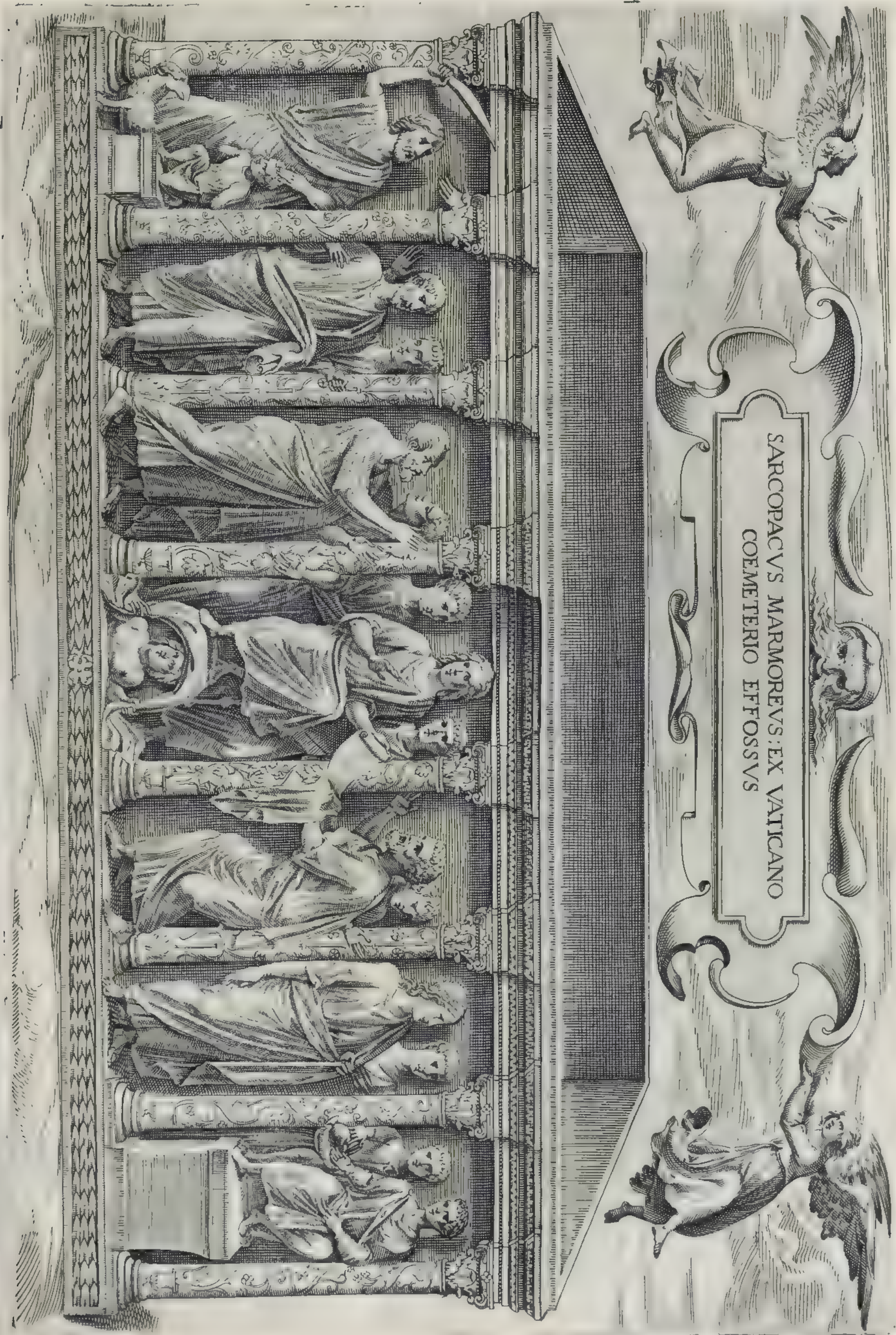
Gen.22. 9. II. In angularibus vero hinc atque hinc intercolumnijs, dextrorsum quidem Pater credentium admirabili obedientia vnicum suum immolaturus conspicitur, sed, Angelo interpellante, arietem diuinitus sibi obuium deinde offerens, sacrificium perfecit. Sinistrorsum verò Christus Dominus captiuus sistitur ad tribunal Pilati, qui inter ferendam mortis in eum sententiam manus sibi lauat. (Matth.27. 24.)

Longitudine est palmorum nouem, & dodrantis, latitudine quinque, altitudine vero trium, & semis.

Eadem hęc forsitan Arca est, cuius Alpharanus in suis notis meminit.

Vtra-

SARCOPACVS MARMOREVS: EX VATICANO
COEMETERIO EFFOSSVS

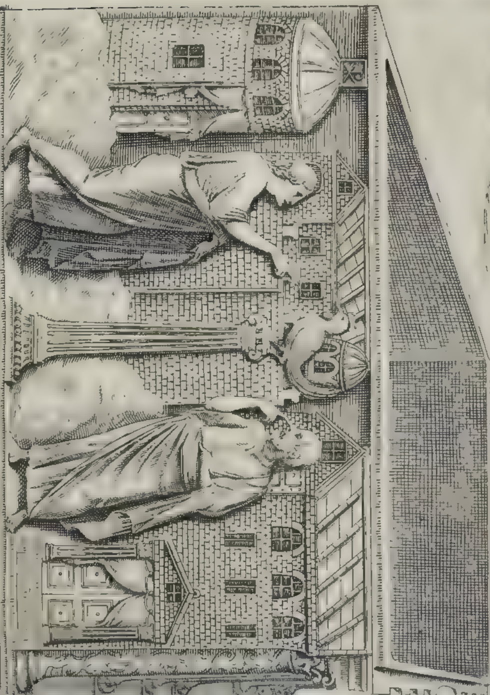
Vtraque Arcæ proximæ ſuperioris latera, quæ ædium quarundam ſimulacra graphicè elaborata præ ſe ferunt, oculis præſenti tabula ſubijcimus. In illis præterea ſacras aliquot veteris & noui Teſtamenti figuras videre eſt.

Matth. 20. 34. I. In primis enim Chriſtus Dominus in medium producitur, qui vanam Petri iactantiam caſtigans, futurum prædicit, vt, antequam gallus, quem ibi quoque in columna adſtantem videas, cantet, ab illo ter negetur. Verum Domino oculos in illum poſtmodùm conijciente, facti conſcientia commotus, fleuit amarè, vt apparet in exculpto illic Petro, qui indice oculis admoto, lacrymas pre animi angore ac dolore ſibi manare veluti innuit. Atque ita quidem prioris, vt vides, eius Arcæ lateris ſculptura diſpoſita eſt.

Exod. 31. 18. II. In altero verò latere Moyſes repræſentatur, qui ſitibundo in ſolitudine populo è petra aquas affatim educit.

III. Deinde Chriſtus Dominus exhibetur iterum, cuius pedibus mulier, ſiue illa ſit Martha, ſiue Syrophœniſſa, vel alia quæpiam, prouoluta conſpicitur.

SARCOPHAGI EIVSDEM
PARTES LATERALES

Binæ hæ marmoreæ Arcæ ſacro eodem Cœmeterij Vaticani loco effoſſæ ſunt. Prior conquaſſata, fractaque per medium viſebatur olim in ædibus quibuſdam priuatis è regione Palatij Magni Ducis Hetruriæ in Campo Martio poſitis. Figurarum autem, quas continet, enarrationem hanc ſubiungimus.

Act. 12. 3. I. In prima eius ædicula vir quidam captiuus ducitur, quem Petrum Apoſtolum eſſe aiunt.

II. Chriſtus Dominus inter Principes Apoſtolorum medius, qui Crucem gemmis vndique adornatam dextra præferre, & monticulo, è quo quatuor illa Paradiſi terreſtris celeberrima flumina ſcaturiunt, inſiſtere videtur.

Matth. 27. 24. III. Idem Dominus, qui à lictoribus captiuus ſiſtitur Iudęæ Præſidi Pilato, qui impię Hebręorum voluntati obſequens, illum condemnat: cuius tamen ſententiæ iniquitatem ad ſe neutiquam pertinere palam profeſſus, manus ſibi excors lauat.

Longa eſt palmos nouem, alta vero tres.

In altera hic appoſita Arca videas licet boni Paſtoris præclara ſymbola, illis, qui ſacris litteris eruditi ſunt, ſatis cognita. Piſcem inſuper ab vna parte, ab altera verò anchoram illic exculptam videre eſt. Et primùm quidem per piſcis imaginem ſepulchris affixam veteres Chriſtiani videbantur innuere, eum, qui inibi reconditus erat, ex illis eſſe piſcibus, qui iuxta parabolam Euangelicam, in vaſa eligentur ab Angelo. Per piſcem enim, ait Origenes, ſanctus quiſque intelligitur, qui intra retia fidei concluſus, bonus piſcis à Saluatore nuncupatur. Altera verò piſcis allegorica interpretatione fidem inuiſibilium intelligi docet Beda, vel propter aquam Baptiſmi, inquit ille, vel quia de inuiſibilibus locis capitur: & ſicut piſcis, vt Eucherij verbis vtar, crebris maris fluctibus tunditur, nec perimitur: ita fides firma quantislibet aduerſantis mundi preſſuris impugnatur, inconuulſa perſiſtit; nec ſeculi eam vnda demergit.

Matth. 13. *Orig. hom.* 7. *in Leuit. c.* 10. *Beda in Luc. c.* 11. *l.* 3. *Eucher. form. ſpir. c.* 4.

Sed quid Anchora? Sapienter equidem illam piſci appoſitam conſpicimus, quorum alterum fidei, ſpei alteram ſymbolum pr ę ſe ferre iam nouimus. Nam fides, inquit Ambroſius, quę ſpe, veluti ſacra anchora, roborata, nulla infidelitate mergi poterit, dum cæleſtia abſque vlla dubitatione credit, & ſperat, & amat. Candidę item ac timoratę conſcientiæ ſignificationem habere anchoram hiſce verbis ait Chryſoſtomus: Conſcientię increpatio, ſacra eſt anchora, quę nos nequaquam ſinit in peccatorum profundum abſorberi. Sed hęc pauca hic libaſſe ſufficiat, plura de hoc alijſque id genus ſymbolis libro ſexto dicentur.

S. Ambroſ. in Hebr. 6. *Chryſoſt. Conc.* 4. *in Lazar.*

Longa eſt hęc Arca poſterior palmos nouem; alta verò non amplius duos.

Prior

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

LIVIA NICARVS
LIVIAE PRIMITIVAE
SORORI FECIT
Q·V·AN·XXIIII·M·VIIII

Prior è duobus hiſce Sarcophagis in Villa olim Boſij, nunc vero ſacri, atque inclyti Ordinis Hieroſolymitani, ad montem S. Valentini ſita, via Flaminia, inter varias è Cœmeterijs acceptas inſcriptiones calce firmatus extat. Hiſtorias, quas continet, paucis hic exponere libuit.

Exod.17.6 I. Mirificus igitur Hebræorum legiſlator hic ſeſe primus contemplantibus offert, qui percuſſa petra in deſerto largiſſimas inde populo elicit aquas. Plurima autem ex hac a Moyſe percuſſa petra ſancti Patres myſteria haurire aſſolent. Et *1. Cor. 10.* primum quidem ad hæc Apoſtoli verba: Petra autem erat Chriſtus, fontem baptiſmi nobis, ac martyrij eadem petra oſtendi aſſerit Hieronymus: De latere enim Chriſti, inquit *S. Hieron. to. 7. in pſ. 77.* ille, cum percuſſus eſt, ſanguis & aqua proceſſit, quod baptiſma, & martyrium figurauit. In ſolitudine verò petra aquas effudit, in terra videlicet, ait Iuſtinus, gentium cognitio- *Iuſt.colloq cumTriph.* nis Dei expertium, fontem omnis gratiæ ac ſapientiæ ſcaturire fecit Chriſtus.

Act. 12. 3. II. Petrus Apoſtolus, vt alibi ſæpius iam vidimus, ni fallor, in carcerem conijci videtur.

Ioan. 5. 8. III. Chriſtus Dominus paralyticum ſanitati reſtitutum cum grabato in humeris domum remittit.

IV. Mulier brachijs expanſis orantis in ſpeciem.

Matth.14. 19. V. Chriſtus Dominus, qui quinque panibus, & duobus piſcibus ingentem hominum multitudinem in deſerto paſcit.

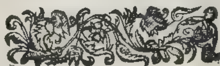
Io. 11. 44. VI. Iterum Chriſtus Dominus, qui Lazarum a morte ad vitam reuocat: Martha autem Domini pedibus aduoluta illum adorare videtur.

Longus eſt palmis decem: altus vero duobus, & quadrante.

Alter, cuius imaginem hic quoque ſubijcimus, extabat in ædibus quibuſdam priuatis propter Eccleſiam SS. duodecim Apoſtolorum.

I. In eius meditullio effigies quædam conſpicitur, eius fortaſſe, cuius corpus in hoc Sarcophago olim conditum quieuit. Deinde bonus ille Paſtor, qui baculo paſtorali incumbens, gregi ſuo veluti aduigilat, illic quoque eleganter effictus eſt.

Io.11.44. Exod. 17.6 II. Cœterum in binis hinc atque hinc ædiculis angularibus; hic quidem Chriſtus Dominus Lazarum exſuſcitat: illic vero Moyſes percutit in eremo petram, & populo producit aquas.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Minor illa Arca marmorea, quæ bino figurarum ordine constat, in præſens reperitur ante ædes Mutorum in platea ex aduerſo Eccleſiæ S. Ioannis à Pinu vulgò dictæ. Varijs quà veteris, quà noui Teſtamenti prodigioſis hiſtorijs adornata eſt.

Exod. 17. 6 I. In primis enim illic viſitur diuinus Hebræorum legislator Moyſes, qui nutu Dei mirifica ſua virga petram percutit, ex qua continuò ingens aquarum modus effluit.

Matth. 14. 19. II. Habetur etiam ibidem Chriſtus Dominus, qui fameſcentis in deſerto multitudinis miſericordia motus, quinque panes, & duos piſces ad illam ſatiandam diuinitus multiplicat.

Matth. 26. 57. III. Paulò vlterius idem Dominus repræſentatur, in quem Iudæi manus inijciunt, & captiuum veluti abducunt.

IV. In medio proſtat mulier quædam explicatis brachijs orantis in morem.

Gen. 3. 24. V. Sequuntur deinde Protoparentes iuxta lignum vetitum, qui Dei præcepto iam violato, mœſti, vultuque demiſſo ſerò ſe nudos eſſe agnoſcunt.

Gen. 22. 10 VI. Proximus illis, qui obedientiam temere abiecerant, nec Deo paruerant, obedientiſſimus Patriarcha Abraham expreſſus eſt, qui vnigenitum ſuum in holocauſtum offerre Deo paratus eſt.

Io. 11. 44. VII. Denique Chriſtus Dominus, qui Lazarum a mortuis excitat.

Matth. 2. 11. VIII. In ordine eius inferiori conſpici datur in ſinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant.

Gen. 9. 11. IX. Cernitur item illic Noë in Arca, qui, aquis diluuij iam ceſſantibus, columbam cum ſurculo oliuæ reuerſam, pacis iræ cæleſtis nunciam, excipit.

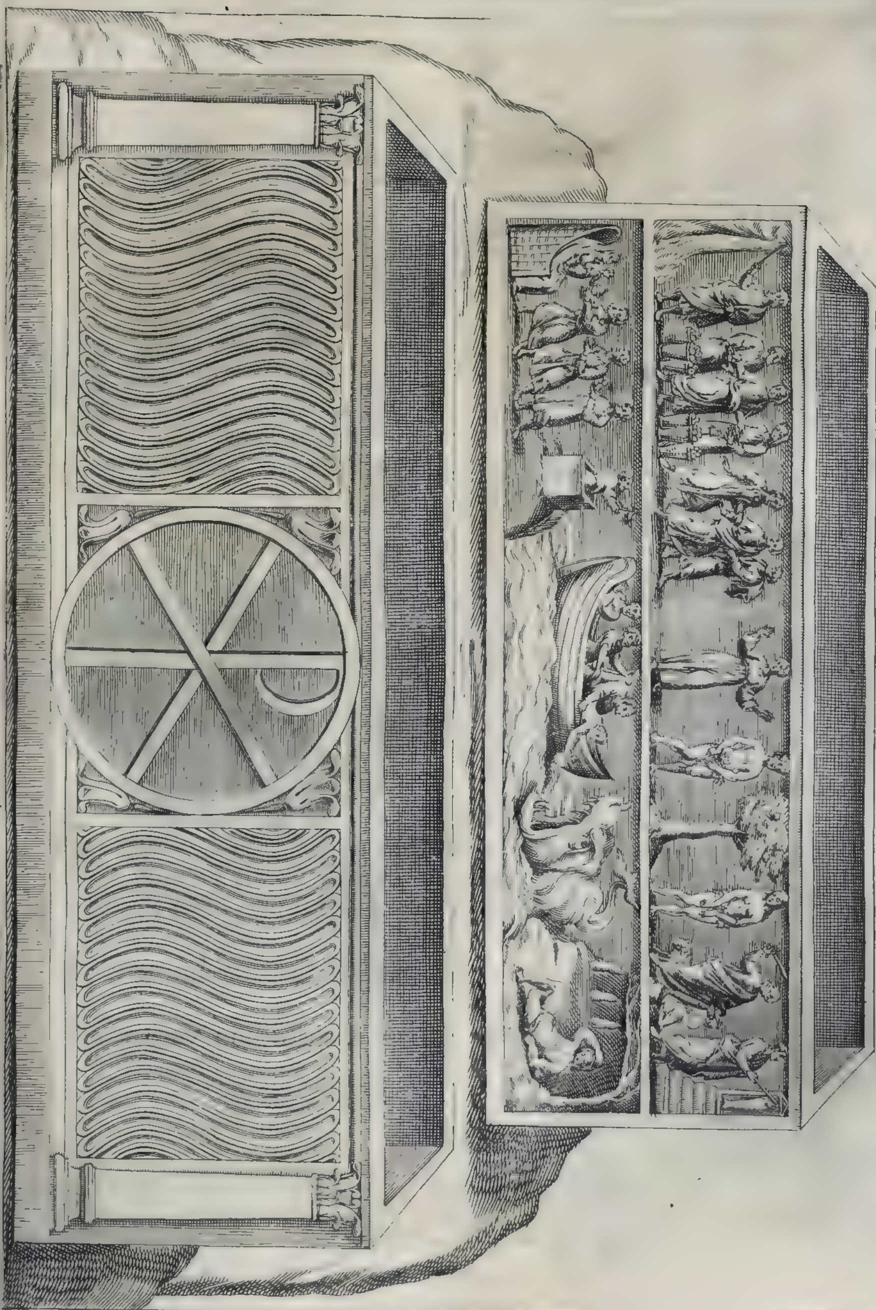
Io. 3. 2. 1. X. Propheta Ionas ex naui in mare proijcitur, & aluum ingentis Ceti ingreditur: ſed triduo poſt in terram redditus, ſub vmbraculo cucurbitæ recubare videtur.

In longitudinem hæc Arca obtinet palmos quinque cum dimidio, in latitudinem duos, in altitudinem item duos, & vnciam.

Altera vero maior, & quæ nil niſi ſacroſanctum Chriſti nomen binis Græcorum elementis expreſſum præſe fert, modo viſitur in atrio ædium D. Angeli Incoronati, è regione Eccleſiæ S. Marcelli.

Longa eſt palmis octo, & ſemis, lata tribus & quadrante, alta vero duobus.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Prior ex his Sarcophagis extabat in domo Presbyterorum S. Iuonis vulgò ad Scrofam. Sacræ, quas præ ſe fert, figuræ, earumque myſteria, vt quidem videtur, ſic ſe habent.

Ezech. c. 37. 7. I. Repræſentari in primis illic creditur admirabilis illa viſio, quæ in diuinis literis obiecta legitur Ezechieli Prophetæ, qua ſibi in ſpiritu viſus eſt euocari in campum oſsibus mortuorum vehementer aridis plenum: illo autem vaticinante viſa ſunt acceſsiſſe oſſa ad oſſa, vnumquodque ad iuncturam ſuam, carnibus indui, animari, ac demum reuixiſſe. Per iſtam quidem *D. Hieron. in Ezech. c. 37.* reſurrectionis parabolam, vt D. Hieronymus cum Gloſſa diſſerit, qua oſſa arida, & multa vetuſtate confecta videntur reſurgere, reſtitutionem populi Iſrael, in captiuitatem ducti, & toto Orbe diſperſi, Prophetæ Dominus indicabat. At vero Chriſtiani hoc ſibi ob oculos poſito diuinæ potentiæ myſterio, ad quæuis perferenda tormenta, atque ipſam mortem ſubeundam fortiores multo, & alacriores reddebantur, certiſsima ducti ſpe, fore vt a Domino, cuius amore ſanguinem profundebant, omni mœrore ac miſerijs liberentur, & in vitam meliorem, atque immortalem aſſerantur.

Matth. 2. 11. II. Tres Magi, qui verum Iudæorum Regem Chriſtum recens natum adorant, & magnis oblatis muneribus Dominum ſuum profitentur.

Longus eſt palmis quatuor, altus vero vno dumtaxat & ſemis.

III. In altero hic ſubiecto Sarcophago mulier quædam exculpta eſt, iuxta quam nonnullę columbarum ac turturum imagines effictæ viſuntur. Ad deſignandam, opinor, eius innocentiam, manſuetudinem, ac puritatem. Hæc etenim auis, quæ etiam naturaliter felle caret, innocens, ac manſueta, vitam ſine alterius grauamine peragit: & in nullum animal, vt cum Caſ*Caſſiod. in Pſ. 54.* ſiodoro loquar, fellica voluntate conſurgit; nec eſcis ſordidis vllatenus acquieſcit.

IV. Paſtor bonus, qui ouem erraticam ſuis humeris ad ouile reportat.

Longitudine eſt palmorum quatuor, altitudine vero non amplius vno cum dimidio.

Arca

SARCOPHAGI DVO MARMOREI: IN VATICANO REPERTI
SATVRNINVS
ETMVSA·FILIO
DVLCISSIMO
FECERVNT

Arca hæc marmorea è Cœmeterio Vaticano eruta, in ædibus Martij Mileſij inter alia antiqui operis pretioſa monimenta olim ſeruabatur. Complura, quæ Chriſtus Dominus mortalibus beneficia diuinitus pręſtitit, contemplantibus ſuſpicienda exhibet.

Matth.9.26. I. Viris duobus, qui luminibus orbati magna voce Chriſtum Dominum compellabant, tetigit pariter ac aperuit oculos.

Matth.9.20. II. Mulier, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, aduoluta Domini pedibus, valetudinem certam, ſi vel fimbriam veſtimenti eius ſibi tangere daretur, ſe conſecuturam confidit, nec luſa fiducia eſt.

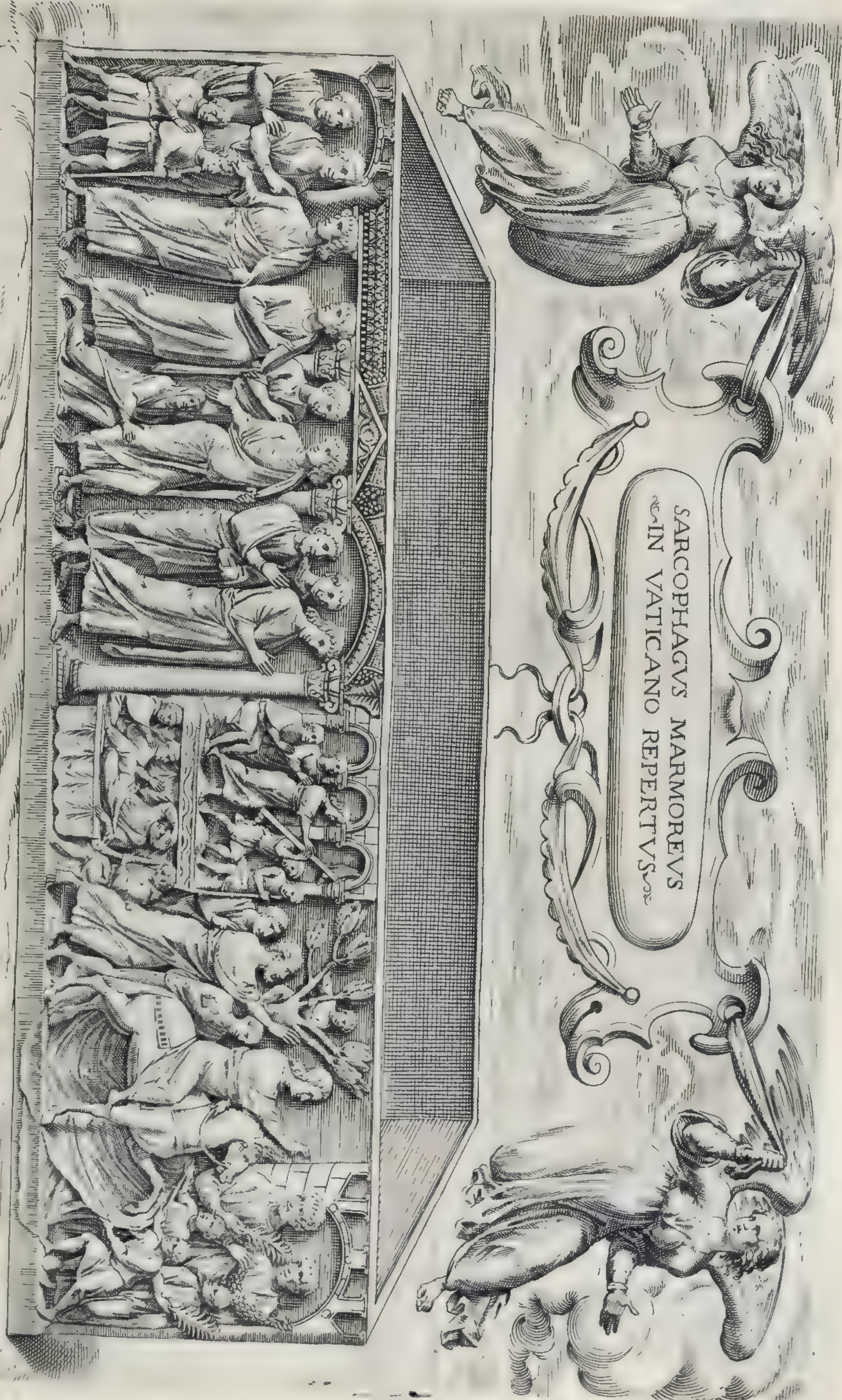
Io.5.8. III. Chriſtus, qui Paralytico ſanitatem reſtituit, & cum grabato in humeris dimittit.

Matth.21.8. IV. Triumphalis eiuſdem Chriſti Domini introitus in ſanctam Ciuitatem, cui obuiam Hebræorum pueri cum ramis palmarum occurrunt.

Longitudo eius palmos nouem, altitudo autem duos & dimidium æquat.

Hæc

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Hæc Arca marmorea, cuius iconem præſenti tabula ſubijcimus, aliquot abhinc annis, dum fundamenta Baſilicæ Vaticanæ ponerentur, effoſſa in lucem prodijt. Modò conſeruatur in ædibus quibuſdam priuatis in ciuitate Leonina ſitis. Figuræ autem ex ſacris vtriuſque Teſtamenti literis petitæ, quibus dublici ordine diſtincta, & ornata eſt, ſic ſe habent.

Matth. 21. 8. I. Chriſtus Dominus principiò illic viſitur, qui iumento inſidens ſanctam Ciuitatem ouans ingreditur, & ab omni populo, veſtimentis humi ſtratis, feſtiuiſque acclamationibus excipitur.

Ib. 14. 19. II. Iterum Chriſtus Dominus, qui populum in deſerto diuinitus multiplicatis panibus paſcit.

Exod. 14. 22. III. Moyſes, qui per mare Rubrum, aquis prodigioſe diuiſis, & inſtar muri cuiuſdam cryſtallini dextra, læuaque erectis populum ducit; quos cum Pharao idem iter ingreſſus perſequitur, aquis iterum coëuntibus, cum omni exercitu abſorptus perijt. Laudabilis ac certiſſima apud omnes SS. Patres, diuinorumque interpretes figura, & imago Baptiſimi eſt ille tranſitus per mare Rubrum. Ibi enim, vt diſſerunt, Iſraelitæ per aquas maris Rubri ducti, ſeruitute AEgyptiaca liberantur: hic autem per aquas Baptiſmi, Chriſti ſanguine rubicundas, ex ſeruitute peccati in libertatem filiorum Dei aſſerimur: ibi Pharao cum exercitu in profundum demerſus extinguitur: hic autem diabolus cum peccatis exſcinditur, ac deletur. Sed hæc eadem myſteria ipſiſmet, totidemque venerabilis Bedæ verbis, ſi placet, audiamus: Rubrum mare ſignificat, inquit ille, Baptiſmum, Chriſti ſanguine conſecratum. Virga autem, qua mare tangitur, Crux Chriſti eſt, quam per Baptiſmum accipimus. Inimici ſequentes cum Rege, qui a tergo moriuntur, præterita peccata ſunt, quæ diluuntur, & diabolus in ſpirituali lauacro, id eſt Baptiſmo, ſuffocatur. (Beda.)

Exod. 17. 6. IV. In ordine inferiori cernitur iterum Moyſes è petra aquas eliciens.

Matth. 20. 34. V. Negatio Petri illic exhibetur a Domino ipſi prædicta, & dolor, quem facti conſcientia commotus, continuò habuit.

Ib. 2. 11. VI. Tres Magi Chriſtum recens natum adorantes.

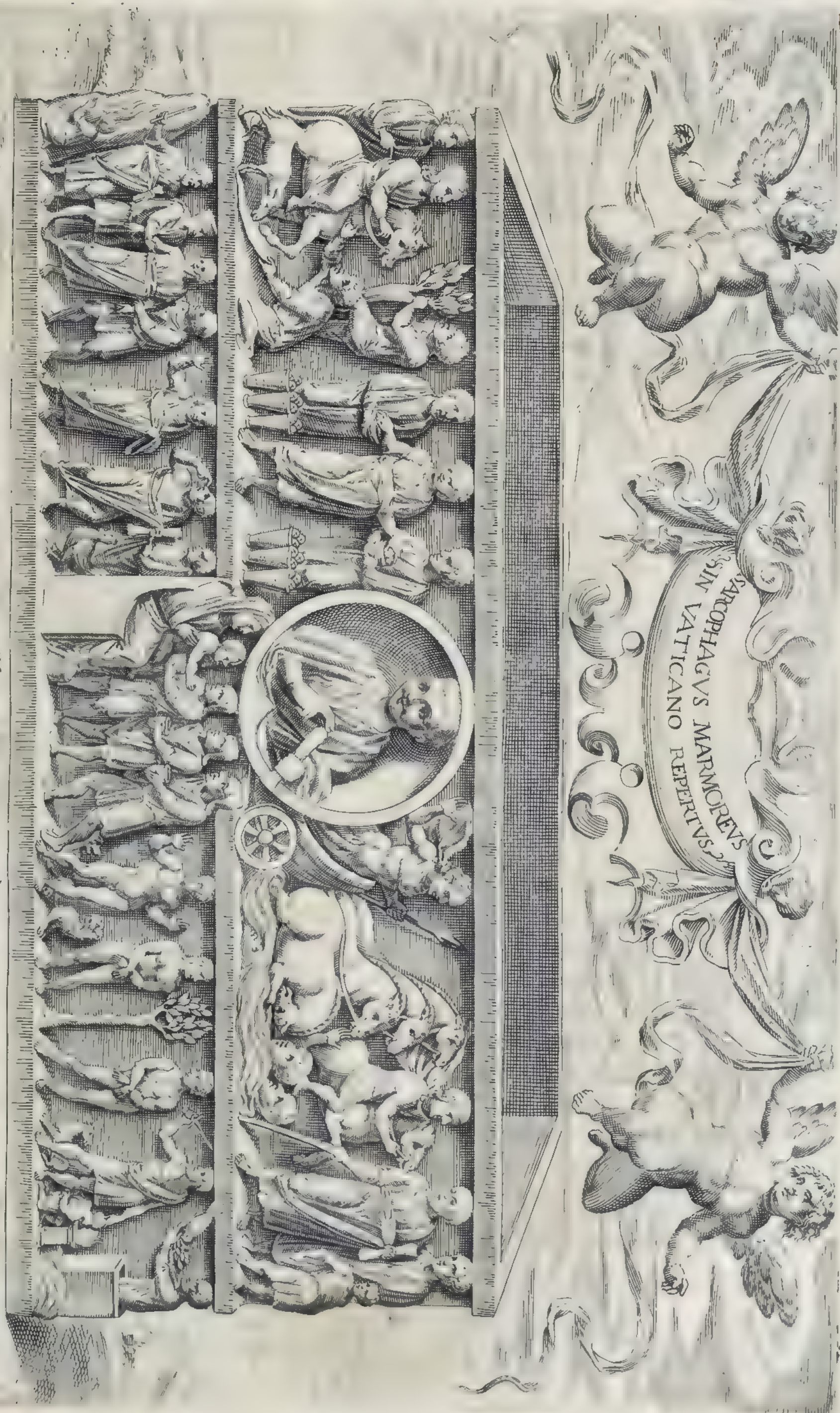
Dan. 6. 16. VII. Daniel in lacu leonum.

Gen. 3. 24. VIII. Protoparentes iuxta arborem vetitam.

Ib. 22. 10. IX. Sacrificium Abrahæ.

Ib. 8. 11. X. Noe, qui columbam cum oliua reuerſam pacis præconem excipit.

Longa eſt palmis quinque, lata duobus quinta parte minus, alta vero duobus.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Prior è duabus his Arcis marmoreis, quarum ſimulacra hic habes, fragmentum potius Arcæ, vel operculi eius videtur eſſe. Extat in anteriori pariete cuiuſdam domus in platea vulgari vocabulo della Regola nuncupata. In ea exculpti viſuntur tres Pueri in fornace Babylonica. Item Noë, qui columbam cum ramuſculo oliuæ reuerſam excipit.

Altera verò reperitur in atrio domus Comitum de Marſciano, prope Turrim Militiarum vulgo dictam. Sed accidit illi, quod nonnullis alijs eiuſmodi Arcis, quæ ſuperiorum temporum inertia in vſum profanum conuerſæ fuerunt. Verùm exculta hac noſtra ætate aliquas conſpicuo, decentique loco iam poſitas videmus; idque non Principum modò nutu, ſed & priuatorum quorumdam ſtudio, nominatim vnius è nobili, & antiqua Gualdorum Ariminenſium gente Franciſci Gualdi Equitis S. Stephani, qui nonnullas è tenebris, quibus inuolutæ, abiectæque diu iacuerant, in lucem aſſerere, & per porticus principum Baſilicarum diſponere gloriæ ſibi, ac honori meritò duxit. Indignum enim probi, ac ſagacis vir ingenij arbitrabatur, vt marmorea hæc monimenta, quæ veterum Chriſtianorum, id eſt ſanctorum (tales enim naſcentis Eccleſiæ fideles erant) corpora intra ſe quondam complexa ſunt, & quæ inſtar cuiuſdam autographi Chriſtianæ fidei myſteria exarata præ ſe ferunt, profanari, ac alieno vſu pollui, & non potius ad rerum maximarum contemplationem, venerationemque mortalium animos identidem, vt nata ſunt, excitandos in publico Orbis conſpectu collocari. Sed hæc hactenus. Figuræ autem, quas præſens Arca continet, vt vides, hæ ſunt.

Dan.1.16. I. Daniel in lacu Leonum.

Exod. c. 3. 5. II. Moyſes, qui ad colloquium Dei acceſſurus, primùm ſibi iuſſu diuino exuit calceamenta.

Io.9.6. III. Chriſtus Dominus, qui oculos largitur cæco nato.

IV. Effigies neſcio cuius brachijs expanſis orantis in morem.

Io.5.8. V. Chriſtus Dominus, qui paralyticum ſanitati reſtitutum cum grabato in humeris domum dimittit.

Marc. 7. 26. VI. Iterum Chriſtus Dominus, ad cuius pedes mulier quædam prouoluta cernitur, forte Syrophœniſſa, rogans eum, vt dæmonium eijceret de filia eius.

Longa eſt palmis ſex & ſemis, lata duobus totidemque vncijs, alta verò duobus, & triente.

Sarco-

SARCOPAGI
MARMOREI
IN VATICANO REPERTI

Sarcophagus iſte marmoreus, cuius iconem hic oculis ſubijcimus, ex Vaticano, vbi illum inter effodienda Baſilicæ Principis Apoſtolorum fundamenta reperiri contigit, ad Hortos Mediceos in monte Pincio tranſlatus eſt. Sacris tum veteris, tum noui Teſtamenti hiſtorijs exornatur.

Io. 11. 44. I. In primis enim illic viſitur Chriſtus Dominus, qui Lazarum quatriduanum è mortuis excitat. Martha verò ad eius pedes prouoluta, illum veluti adorat.

Exod. 17. 6 II. Moyſes, qui percuſſa in deſerto Petra, largiſſimas inde populo ſitibundo diuinitus producit aquas.

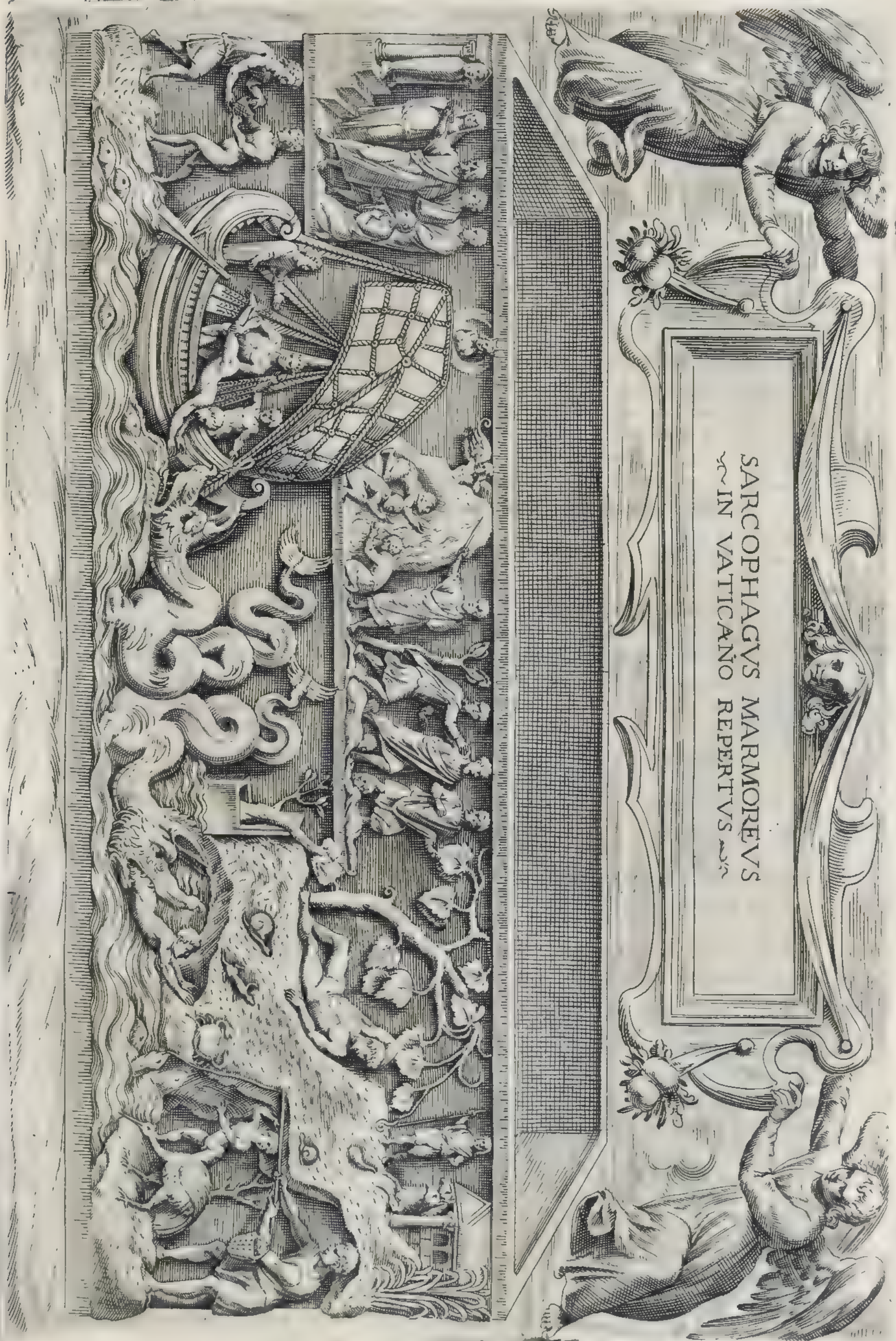
Ionæ 2. 15. III. Videas quoque licet Ionam Prophetam ter illic exculptum, ſemel, vbi è naui proijcitur in mare, & fauces balenæ ingreditur: iterum, dum illum immanis bellua triduo poſt in terram euomit: tertiò denique ſub vmbraculo recubare videtur.

Longitudo eius palmos quinque, & dodrantem, latitudo tres & vnciam, altitudo autem duos & dimidium æquat.

Per-

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Complures alij Sarcophagi hodieq; reperiuntur.

13 Permulti itidem hac noſtra ætate inter effodiendum Sarcophagi reperiuntur, qui etſi non omnes ſacris imaginibus inſculpti ſunt, ex eorumdem tamen ſatis ampla, præſtantique forma, & ex pretioſis item defunctorum indumentis, quæ ſæpiſſime in ijs haud penitus conſumpta videre eſt, inſignium quidem illa virorum ſepulchra extitiſſe conſtat. Ex quibus omnibus merito quis colligere poteſt, quam illuſtre quondam ac celebre Vaticanum Cœmeterium fuerit. Etenim ſi minima tantum ex parte, quam conſpici datum eſt, cum nouæ fundamenta Baſilicæ effoderentur, tot inſignia, ſuſpiciendaque monumenta apparuere, certe quidem his multo plura & nobiliora forte adhuc extare credendum eſt in ampliori parte eiuſdem Cœmeterij, quæ ſupereſt, & necdum a quopiam, præcluſis cuniculis, perſcrutando tentata eſt.

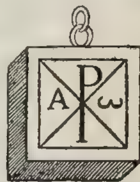
Christianæ religionis ſigna, eiuſque ſymbola in tumulis reperta.

14 At vero præter Sarcophagos, de quorum ſacris imaginibus, earum ſignificationem exploraturi, quarto huius operis libro pertractabimus, hactenus diligenter obſeruatum eſt, in eorum pleriſque ſignum ſanctiſſimæ Crucis, & ſacroſanctum Chriſti nomen varijs modis appoſitum, expreſſumque fuiſſe, hac ratione ac forma, quam lectori intuendam hic proponimus: ☧ ✝ Et vt ad rem noſtrã quid opportune hic enarremus: cum anno 1607. die vigeſima quinta Maij plurimos ſub veteris Baſilicæ pauimento Sarcophagos ab immo terræ ſinu extrahi contigiſſet, vbi ſcilicet ob noui Templi fundamenta, humum egeri opus erat, vnus præcipue effodientium manu detectus eſt, in quo defuncti corpus indumentis aureis egregie exornatum iacebat, quibus nimirum ſacroſancti Altaris olim miniſtri vti conſueuere, cruciculam autem auream intus vacuam habebat, quæ in ſummitate annulum quendam præferebat hac forma:

ad eã ſcilicet deuotionis gratia è collo ſuſpendendam, quã olim ſanctorum reliquijs refertam fuiſſe credere par eſt. Aureas item capſulas, quæ nil prorſus continebant, aptato in earumdem ſummitate annulo in Vaticanis ſepulchris, anno milleſimo, quingenteſimo ſeptuageſimo primo adinuentas fuiſſe non ignoramus: quas Alpharanus deinde exacte deſcribens, in eiſdem ſacrum Chriſti nomen ex vna parte, hoc plane modo fuiſſe inſcriptum ☧ ex altera vero aliquot columbarum pullos inſculptos pariter fuiſſe aſſerit.

Tiber Alphar. de Baſ. S. Petr.

Sarcophagi aqua pleni cũ oſſibus mortuorum in ſaxa duratis reperti.

15 Alij item Sarcophagi puriſſima aqua omni ex parte redundabant, ex qua defunctorum oſſa, quæ ibidem recondebantur, quouis ſolidiora marmore euaſerant. In pleriſque alijs lapideis vrnis cernere licebat corpora, quæ regium in morem opobalſamo vberrime condita, inſtitis ſiue faſcijs infantium inſtar obuoluta erant. Tunc vero pariter adnotatum eſt ab his, qui rem omnem oculis aſſecuti ſunt, eadem corpora eo loci ſitu compoſita, vt facie ad Orientem reſpicerent. Hinc vnum præ cæteris cadauer anno milleſimo ſexcenteſimo ſexto die quinta Iulij in marmorea quadam arca, inſtitis inuolutum, colligatumque, quod ad orientem reſpiciebat, repertum fuit, in cuius arcæ operculo exſculpta huiuſmodi inſcriptio legebatur:

CONSTANTI LO
CVS QVI ADHVC COS
TAT.

Quod quidem corpus ſub nouæ Baſilicæ pauimento iuxta altare olim ſanctorum Pontificum Leonum in altera pariter marmorea arca conditum eſt.

Quamplurimi lateritij Sarcophagi effoſſi.

Inſcriptiones ſepulchrales in Vaticano repertæ.

16 Porro innumeri fere lateritij Sarcophagi ibidem viſi fuere, in quibus defunctorum corpora faſcijs ſeu inſtitis modo, quo ſupra deſcripſimus, obuoluta ſeruabantur: ac permultæ quidem ſepulchrorum inſcriptiones legentium oculis obijciebantur; quarum inſigniores dumtaxat, Conſulibus prænotatas, deſcribendas hic duximus; hæ autem ſunt, quæ ſequuntur:

BENEMERENTI IN PACE PROCLO QVIBIXIT
ANNVS XVI DIPOSITVS VI IDVS OCTOBRIS
DD·N·N· HONORIO AVGVSTO VIII ET
THEODOSIO CC· SS·

Et certe octauus hic Honorij Consulatus in præmemorata inscriptione vna cum Theodosij tertio adnotatus contigit anno redempti orbis quadringentesimo nono, Innocentio Primo summo Pontifice; tunc temporis videlicet, cum Alaricus Vrbem obsedit. In quodam autem fragmento, anno 1610. inter effodiendam humum pro nouæ Basilicæ fundamentis reperto, huiusmodi titulus extabat.

entum famen- filicæ rtum.

TARRESES. REQVIESCIT. IN PACE ...... ANNOS XXX. DEPOSITVS. NONV. KA .... DIE SATVR' ORA' PRIMA DN FL.......... SIO AVG' IIII. CONS.

Porro Quartus iste Theodosij Consulatus anno 411. sub eodem Innocentio Primo contigit. In altero autem quodam fragmento ibidem eodem sub anno reperto, huiuscemodi verba erant exsculpta:

ragmẽ. idem m.

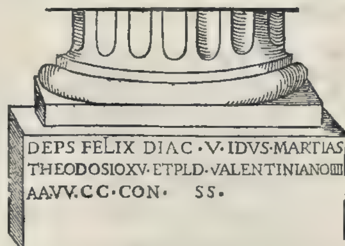
..... CE' V.C. CON. SD. III. ID, OCTB. DE IN PACE ALBINA. C. F.

Vltima vero illa, quæ superest syllaba C. F. commode hoc modo ad omnimodam verborum significationem hauriendam supplenda videtur: *Consulis Felicis nomine*, qui videlicet vna cum Tauro, anno 428. sub Cœlestino Papa, Theodosio ac Valentiniano Imperatoribus Consulatum gessit. Alius item sepulchralis titulus anno millesimo, sexcentesimo nono è fundamentis, huiusce tenoris in lucem prodijt:

HIC REQVIESCET IN SOMNO PACIS ☧ MALA QVI VIXIT ANNOS XXXVIIII. M. V. DV. ACCEPTA APVT DEVM Iv. IDVS IVNIAS AETIO CONL' E marmore tabula in ijsdem fundamentis inuenta.

Atqui Aetij Consulatus, cuius in eodem titulo mentio fit, quater in Consularibus Cassiodori Fastis adnotatus reperitur. Si hic vtique primus, qui appositus est, in annum 432. sub eodem Pontifice, ijsdemque Imperatoribus incidit.

17 In minori veteris Basilicæ naui, ad quam per portam Iudicij nuncupatam accedentibus ingressus patebat, in octauæ columnæ basi huiusmodi inscriptio legebatur:

Verum Theodosij Consulatus xv. & Valentiniani quartus anno Salutis 431. sub Sixto Tertio summo Pontifice recensendus est. Huius autem Felicis ossa longo iam temporis decursu pene absumpta, & fere in cinerem redacta, in marmoreo quodam Sarcophago condita sunt, & recurrente salutis anno 1607. die 6. Iunij sub nouæ Basilicæ pauimento deposita.

18 Subsequens itidem inscriptio inter cæmenta anno 1610. in eadem veteri Basilica reperta fuit;

Inscriptio ex eiusdem Basilicæ fundamentis effossa.

✠ LC. IOANNIS . ALIGENSIS
SE VIBO CONPARAVIT
PC. VIATORIS

Sed enim Viatoris Consulatus anno Christi 495. Gelasio Summo Pontifice, Anastasio Imperatore, & Theodorico Rege contigit. Quocirca hic annus cum post eius Consulatum adnotetur, necesse quidem est anni sequentis 496. initio contigisse: tunc enim Paulus, qui hoc anno Fastis adscribitur, nondum fortasse Consul renuntiatus fuerat.

19 Aliud hic subteximus sepulchralis tituli fragmentum anno 1610. effossum:

Fragmentum tituli sepulchralis.

HIC REQVIESCIT CATELLVS
NO........ QVI VIXIT ANN.
PLM. X. DEP. IN PA.......
AVIENO IVN. VC. CON....

At Consulatum Auieni Iunioris anno Christi 502. Symmacho summo Pontifice, Anastasio Imperatore & Theodorico Rege contigisse constat. Fragmentum aliud mense Octobri anno 1608. dum nouæ Basilicæ fundamenta ponerentur, erutum, lector accipe.

Aliud fragmentum.

FL MAXIMO VC CON....
CONCESSVM LOCVM
PE....... ROME EX TRB
VOLVP...... ET CONIVGI
EIVS IOHAN ..... PAPA
HORMISDA ET TRA.....
PRAPST. BASC BEATI
PETRI.......

Tribunus voluptatum in Magistratu Romano qui diceretur?

Ad cuius tituli intelligentiam, illud legentibus hic nosse opus est, quod videlicet Tribunus Voluptatum, cuius in hac inscriptione mentio fit, in Notitia Romani Imperij inter eos olim Magistratus recensebatur, qui Vrbis Præfecto suberant. Et quamuis ipsemet Tiberius Imperator nonnulla quædam instituerit munia, quæ a voluptatibus nuncupata sunt, quorum Suetonius in Tiberio his quidem verbis meminit: *Nouum denique officium instituit à voluptatibus. Præposito equite Romano Tito Cæsonio Prisco.* Cum tamen Tribunus ille, qui in inscriptione recitatur, sub Hormisdæ Pontificatu vixerit, iure quidē merito opinari quis posset aliud omnino eius fuisse munus ab ijs, quæ ethnici antiquitus instituerant; nisi formula, quæ memorato voluptatum Tribuno seruanda præfigebatur, vt apud Cassiodorum videre est, etiam tunc temporis scenicorum turbæ, ac ludicris eorumdem artibus moderatorem quendam ac iudicem pariter præfuisse satis superque ostenderet.

Suet. in Tib. c. 42.

Cassiod. lib. var. ep. 10

20 Ex eadem insuper inscriptione aperte colligitur, haud cuipiam in Vaticana Basilica sepeliri permissum, nisi ex speciali Romani Pontificis indulto. Quod quidem liquido comprobari videtur ex concessione quadam ab eiusdem Basilicæ Canonicis cuidam Ægidio Roffredi anno 1294. die 25. Octob. sub Cælestino V. impertita, quæ in eiusdem Basilicæ Archiuio adhuc asseruatur, capsula C. fasciculo 165. fol. 284. In ea etenim facultatis sibi a Cælestino Quinto factæ concedi ius dicitur, vt in sacello sanctæ Agathæ, in eadem Basilica a se erecto sepeliri queat.

Nemo in V Basilica se liri nisi ex culiari Re Pontificis dulto pote

21 Sed alia hic interim a nobis Inscriptio subijcienda est, quæ antiquitus in pariete alæ minoris extabat, vbi sacra Christi Saluatoris Imago Veronicæ manu excepta seruabatur, est autem eiusmodi:

Inscriptio a tiqua in p riete alæ m noris appe sa.

GABINIA CAVDENTIA H. F. IN
QVA FVIT INIMITABILIS
CASTITAS INPROBISSIMA
VERECVNDIA INCONPARABI
LIS INNOCENTIA PERPETVA
QVIESCIT IN PACE Q VIXIT
ANN. XVIII M. XI. D XXI.
VARIVS VICTOR COIVGI B. M.
D XII. KAL. AVG.

Huic alter sepulchralis lapis eodem loco anno 1610. repertus subnectendus est:

EVSTHASIVS SE VIBO FECIT.

Neque vero silentio a nobis obuoluendus est alius item lapis his notis consignatus, qui in Vaticanæ Basilicæ porticu eodem anno repertus est.

LOC.

is marmo- s in Porti- S.Petri re- cus.

LOC. DVLCITI ET EVTICHITIS.
NOT. ECCL. ROM. Q.C.P.R.B.R.
✠ LOCVS PETRI SVBDIACONI
SANCTE ECCLESIÆ ROMANE.
REG. PRIMÆ QVEM COMPARAVIT ☧ SE BIVVM

arij Re- narij.

Porro Subdiaconi, ac Notarij Regionarij munus, quorum hic mentio incurrit, ab ipsis Ecclesiæ primordijs institutum fuit. Siquidem sanctissimus Pontifex Clemens (vt iam enarrauimus) Notarijs septem Vrbis Regiones distribuit, singulas videlicet singulis assignans, qui martyrum acta, quorum tunc ob Imperatorum persecutiones frequens erat numerus, diligentissime conquisita, ne memoria exciderent, literis demandarent. S. Fabianus item septem subdiaconos creauit, qui res pariter martyrum gestas a Notarijs conscriptas in vnum colligerent: & hanc ob causam vtrique Regionarij appellati sunt. Quorum officium in ord. Rom. & antiquis Ecclesiæ Ritualibus late distribuitur, & diu in Ecclesia sub hoc eodem titulo eorum munus viguit, vt prolixius lib. 1. differuimus.

oni, & diaconi ionarij.

22 Sane prima Vrbis Regio, cuius in præmemorato sepulchrali titulo fit mentio, iuxta id quod Publius Victor, Sextus Rufus, & ex antiquis alij afferunt, ad portam Capenam, nunc vulgo sancti Sebastiani, erat. Negotium tamen aliquid facessere nobis septena hæc distributio videtur: certum quippe est a Publio Victore, Sexto Rufo, cæterisque probatissimis Romanorum antiquitatum scriptoribus in Regiones quatuordecim Vrbem diuisam fuisse. Sed probabile nobis fit a summis illis Pontificibus ex quatuordecim regionibus in septem dumtaxat redactas fuisse, vnaquæque scilicet earum propinquiori adscripta. Quod etiam vsque ad Gregorij Magni tempora in vsu extitisse septiformes ab eodem Litaniæ institutæ perspicue demonstrant. Ex quo illud commode affirmari posse videtur, primæ videlicet Regionis subdiacono secundam itidem Cælimontanam, quæ proxima erat, iniunctam, commendatamque fuisse.

Prima Vrbis regio. Publius Vict. Sextus Rufus

Vrbis regiones in 14. olim partitas Pontifices in septem redegerunt.

23 At de vrbanarum regionum diuisione his breuiter enarratis, proferenda in medium hic est Inscriptio, quæ olim in marmoreæ sedis Pontificiæ gradibus ad maiorem Basilicæ apsidem his quidem verbis legebatur:

AD SANCTVM PETRVM APOSTOLVM ANTE REGIA
IN PORTICV COLVMNA SECVNDA QVOMODO INTRAMVS
SINISTRA PARTE VIRORVM.
LVCILLVS ET IANVARIA HONESTA FEMINA.

d mulie- s in Ec- s loco secerne ur.

b. Hebr. sid.

At vero inscriptio hæc antiquissimum illum ac laudabilem ritum nobis innuit, quo viri a mulieribus loco secerni in Ecclesijs consueuerant, Templi adinstar Hierosolymitani, vti Iosephus Hebræus prolixe describit. Quem item ritum satis aperte insinuare videtur S. Clemens Romanus Pontifex, qui Ecclesiarum formam, earumque ambitum circumscribens, portas, per quas viris in easdem aditus patebat, ab his, qua mulieres ingrediebantur, diuersas vtique extitisse asserit. Præerant autem inter fœminas huic specialiter muneri Diaconissæ, vti apud viros Ostiarij: quinimmo inter ipsasmet fœminas gradus quidam constituti erant, virginum scilicet, nuptarum, viduarum, ac matronarum. Ex quo liquido interim hæc legentibus, ac recolentibus suppetit, quam rite, quam caute in seruandæ castimoniæ ac modestiæ cultu prisci illi Christiani insisterent, tunc maxime, cum in Ecclesijs cum Deo, sacris munijs intenti, versarentur. Atqui digna hæc ac laudabilis consuetudo assertores

Inter ipsas mulieres locorum erat distinctio.

Cyrill. in pref. ad Cat. Naz. de somn. Anast. Microl. de off. Eccl. Bibl. in Greg. III. S. Ambr. ad Virg. lapſ.

habet Cyrillum Hieroſolymitanum, Gregorium Nazianzenum, Micrologum, Anaſtaſium, Bibliothecarium, & nonnullos alios. Quibus ſanctiſſimi Patres Chryſoſtomus & Ambroſius inhærentes addunt, diuiſionem hanc inter viros ac fœminas intermedijs olim tabulatis fieri conſueuiſſe. Iuxta quem ritum cum Iuſtinianus Imp. celeberrimum S. Sophię Templum Conſtantinopoli reſtauraret, in eo locum mulieribus a viris diſcretum aptauit. Sed de his hactenus, cætera ad ſcriptores, qui hac de re ex profeſſo agunt, remittentes: alias interim inſcriptiones in Vaticano repertas referamus. In primis marmor, quod nunc quidem in atrio Eccleſiæ S. Angeli in Ciuitate Leonina viſitur, ſed propediem in priſtinum ſuum in Vaticano locum reſtituendum aiunt, hiſce notis inſcriptum:

Inſcriptio è Cœmeterio Vat. eruta.

† SEPVLCHRVM EVGENII NOT. CVM SVIS.
✠ IMPIA MORS RAPIENS TENERIS TE NATE SVB ANNIS
INVIDIT MERITIS ❧ CRISCERE MAGNA TVIS
TE EORALE DECVS PRIMO CVM CARMINE CEPTO
DOCTOREM DOCTOR VIDIT ET OBSTIPVIT
VICISTI PRISCOS LONGEVA ETATE PARENTES
ANNIS PARVE QVIDEM SED GRAVITATE SENEX
NON LVXVS TIBI CVRA FVIT NON GRATIA PONPAE
DOCTILOQVM CVPIDVS CARMINIS ARDOR ERAS
TV MERITIS ORNATE TVIS MONVMENTA RELINQVIS
QVAE RECOLENS SEMPER SIT SINE FINE DOLOR
MORTE TVA GENETRIX OPTAVIT SVMERE MORTE
SE QVOQVE FELICEM SI POTERITVR AIT
TER DENOS PRIMVM QVAM LVNA RESVMERET IGNES
CONIVNCXIT MEMBRIS MEMBRA SEPVLTA TVIS
NVNC COMMVNE NOBIS CVSTVS TV SERVA SEPVLCRVM
QVE NOS HEC TECVM MOX TEGET ORNA SIMVL
✠ DEP. EST BOETIVS. CL. P. OCT. KAL. NOBR. INDICT.
XI. IMP. DOM. N. IVSTINO. PP. AVG. ANN. XII. ET TIBERIO
CONST. CAER. ANN. III. ☧ DEP. EST IN PAC. ARGENTEA
MAT. SS. XIII. KAL. DECEMB. QVI SS. BOETIVS VIXIT ANN.
XI. M. VIIII. D. XXIII. ET MAT. EIVS VIXIT ANN. XXXVI.
M. II. D. XII.

† DEPVTAVIMVS IN ISTA SEPVLTVRA NOSTRA EX TM PAGINM · AD OBLATIONE VEL LVMINARIA NOSTRA · ORTI TRANSTIBERINI VNCIAS SEX FORIS MVROS IVXTA PORTA PORTVENSE QVOD FVIT EX IVRE QD MICINI CANCEL IN LVRBS PD PATRIS MEH

† SET · QVATTVOR VNCIAS FVNDI · EVCARPIANI QVOD · EST · CONSTITVM · IVXTA · SCM · CYPRIANVM VIA LABICANA INTER · AFFINES FVNDI CAPITINIANI IVRIS · SCE · ECCL · ROM. SED ET FVNDI FLAVIANI · IVRIS PVBLICI IVXTA SABINIANVM EXPLICIT ·

Pia olim bona Eccleſijs legandi conſuetudo ad oblationes & luminaria.

24 Hac perantiqua vtique Inſcriptione, pia pariter ac frequens conſuetudo illa comprobatur, qua agri, ac bona Eccleſiæ ex teſtamento addicebantur, ad perficiendas in Eccleſia ſolitas oblationes, & luminaria ibidem iugiter concinnanda. At vero cum ex recitatis verbis luminaria noſtra nuncupentur, illa vtique luminaria ſubintelligenda eſſe putamus, quæ in eorumdem defunctorum anniuerſarijs de more accendebantur. Conijcitur ex his præterea Eccleſiam via Lauicana S. Mart. Cypriano dicatam, extitiſſe, cuius antehac nullum prorſus veſtigium, aut memoria supereſt.

Petrus Diaconus in Vat. Baſilica ſepulturæ locum obtinet.

25 In eadem quoque Vaticana Baſilica præter alios celeberrimos viros, quos ibidem tumulari contigit, ſepultura donatus eſt inſignis ille & ſatis nunquam laudandus Petrus Diaconus, quem ſanctus Gregorius in ſuis Dialogis interlocutorem inducit: conditus autem fuit in ſacello, quod Gregorius Tertius in honorem B. Virginis erexerat, iuxta eiuſdem Gregorij Tertij ſepulchrum.

Vvingardus item Saxonũ Regis Orator.

26 Wingardus quoque Oswi Regis Saxonum ad Vitalianum orator cum muneribus miſſus, cum anno Chriſti 665. defunctus in Vrbe eſſet, in hac Baſilica depoſitus eſt, quod ipſemet Vitalianus ei-

eidem Oswi rescribens, testatur hæc dicens: *Itaque qui hæc obtulit munera, de hac subtractus est luce, situsque ad Limina Apostolorum, pro quo valde sumus contristati, quod hic esset defunctus.* Habentur hæ literæ apud Bedam & Baronium.

Bed. hist. l. 3. & l. 4. c. ... Baron. Annal an. 665.

27 Ambrosius quoque Notariorum ille Primicerius in hac eadem Basilica sepultus requiescit; qui sub Zacharia Pontifice semel atque iterum ad Luitprandum Longobardorum Regem legatione pro sede Apostolica functus; & denuo a Stephano Papa Tertio ad Astulphum eiusdem gentis Regem vna cum Paulo Diacono missus: & demum cum in Gallias ipsum Stephanum secutus fuisset proficiscentem, vt a Pipino Rege auxilium peteret, in monasterio sancti Mauritij anno 758. diem obijt. Eiusdem corpus Romam Paulo Primo summo Pont. translatum anno 760. vt ex eiusdem epitaphio colligitur, in SS. Processi & Martiniani sacello repertum postea fuit.

Ambrosius Notariorum Primicerius.

Epitaphium Ambrosij Primicerij.

Hunc tumulum conspicite cuncti Ambrosij Primicerij Notariorum
Ecclesiæ sanctæ, iam funus est hoc tumulatus solo
Benignus semper existens in moribus aptus
In creditam sibi rem fidelissimus dispensator
Ex hac Vrbe processit suum secutus Pastorem
Roma saluandam vtrisque petebant regno tendentes Francorum
Sancta perueniens loca B. Mauricij aulæ secus fluuij Rhodani
Litus vbi vita nouiliter doctus finiuit mens. decem Indict. vij.

TP D ST PP

id est, Tempore Domini Stephani Papæ.

Soboles audiunt intrinsecus gemunt de tali, tantoque doctore
Priuati, simulque sodales de tali funere lugent
Riuulos lacrymarum fundunt cum caterua sequipedum
Pietatem noscentes tanti magistri
Conspicientes tumulum domestici domus sæpius
Suspirant facta bona tanti viri noscentes
O beata mors disiunxit, qui nullum reseruat
Honore cui longa expectabat via detenuit in hora
Post sex curricula annis remotus de exilio
Ad propria corpus rediuit humandum.
Quem sui amatores filij cum magno reduxerunt honore
Pristinæque Patriæ reddiderunt.
En placuisti Deo Ambrosie alme, vt in gremio sanctæ
Ecclesiæ matris reuersus assauilis esses
Ianitori cœli commendo tua membra iam redacta fauillis
Quæ resurrectura in fine mūdi te credo.
Hic requiescit in pace Ambrosius Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Primicerius, qui vixit annos plus minus sexaginta.
Depositus est Mense Septembris Indictione tertiadecima tempore terbeatissimi Domini Pauli Papæ.

28 Verum de Primicerij nomine ac munere plura quidem a nobis dicenda hic essent, cum variæ præsertim sint hac super re scriptorum sententiæ: sed quod ad nostri spectare videtur instituti rationem, illud vnum cum Baronio dixisse satis sit, in Notis ad Martyrologium 19. Maij, vbi hac de re prolixe; eum videlicet Primicerij nomine appellari consueuisse, qui primarium quouis in munere locum teneret. Secundicerium autem dictum, qui in eodem munere secundus esset. Quapropter & ipse D. Stephanus Martyrum Primicerius ab Augustino, seu Fulgentio in sermone, quem habuit in eius laudem, nominatur. Cum igitur Ambrosius Notariorum Primicerius appelletur, illum inter eosdem principem certe sortitum fuisse locum dicendum est.

Primicerius qualis sit? Bar. in Mart. Rom 19. Maij. Secundicerius quis dicetur? Aug. in ser. de S. Stephano.

29 Id ipsum de Christophoro quoque Primicerio, ac Sergio eius filio Secundicerio in Ecclesia quondam Romana potentissimis, & de eadem optime meritis affirmandum est: qui pariter Adriani Primi iussu in hac Basilica sepulti sunt, ipso teste Anastasio in eiusdem Adriani vita, his plane verbis; *Post hæc iussit ante fatus beatissimus Papa abstolli corpora Christophori, & prænominati Sergij eius filij, eaque cum honore in Ecclesia beati Petri sepeliri.*

Christophorus Primicerius, & Sergius filius Secundicerius. Anast. in vit. Adr.

30 Eberardus Episcopus Constantiensis cum Romam vna cum Henrico secundo Imperatore venisset, ipsamet die, qua summa omnium lætitia Vrbem in-

Eberardus Episcopus.

ingressus est, inopinato quidem casu ex hac vita decessit, & in Vaticanæ Basilicę Porticu, anno 1046. tumulatus est.

Amauricus Comes Monfortis.

31 Amauricus vir nobilissimus Comes Monfortis, & in Regno Galliarum Comestabilis, strenuissimus vtique miles, qui pro tuenda Catholica fide sæpe aduersus Albigenses hæreticos egregie decertauerat; cumque a Saracenis demum in bello captus, postliminio inde reuersus, in patriam iter arripuisset, apud Hydruntum decessit, eiusque corpus cum delatum Romam fuisset, in eadem Basilica conditum est.

32 Tandem præclarissimus vir Fr. Petrus Raymūdus Zacosta magnus Rhodiensis Militiæ Magister in hac eadem Basilica iuxta sacellum S. Andreæ sepultus est, quod Platina testatur his verbis:

Platina.

Paulus vero compositis hoc modo Italiæ rebus, cum intelligeret Militiam Rhodiorum Militum ob inopiam ad nihilum redigi, eorum Magistrum, ac primates regionis, corrigendi erroris causa ad se vocat, qui post frequentes conuentus apud S. Petrum hac super re habitos, tædio animi, & senio confectus moritur, sepeliturque in Basilica S. Petri haud procul à sacello Sancti Andreæ Apostoli. Inde postea corpus eius in nouæ Basilicæ pauimentum, vna cum sepulchrali lapide delatum, honorifice ibidem conditum fuit.

33 Proposuimus en tibi, amice lector, ob oculos antiquorum sepulchrorum imagines, quibus olim Vaticanum Cœmeterium splendide exornabatur, vtinam & eiusdem Cœmeterij omnium nobilissimi hic tibi, vna cum sepulchralibus lapidibus, exemplar delineare potuissemus, sed valde dolendum est, quod ob nouæ Basilicæ constructionem, Cœmeterio penitus diruto, ac sacris pariter, quæ ibidem extabant, antiquæ Christianorum pietatis monimentis intra obliuionis tenebras consepultis, ingens religio detrimentum perpessa sit. Verum ne antiqui Cœmeterij memoria apud posteros penitus aboleretur, illud præstandum fuit, quod suos Christus Apostolos quondam præmonuisse legitur: *Colligite*, inquit, *fragmenta, ne pereant*. Ita plane fragmenta sepulchralium lapidum studiose perquirenda, colligenda, & thesaurorum instar seruanda fuere, ne inter rudera recolenda sacræ antiquitatis memoria periret. Illud interim lectorem monemus, a Paulo V. Pont. Max. solicite præstitum fuisse, vt Vaticani Cœmeterij loco, qui subter Ecclesiæ ambitum continebatur, subterraneas nunc specus, atque cauernas sacris pignoribus refertas, ac singulari iugiter deuotionis ardore excultas Vaticana Basilica possideret, quæ a subterraneo altari, quod iuxta Confessionem Beati Petri situm est, & sub quo veneranda BB. Apostolorum corpora tumulata sunt, suum initium desumunt. Quo autem in honore hæc sacra loca apud fideles sint, illud satis inculcat, quod mulieribus semel dumtaxat in anno sub anathematis sententia illuc intrare a summis Pontificibus vetitum sit, vt inscriptio, quæ sacrarum cauernarum ostio apposita est tenoris huiusmodi, fidem facit:

Antiqua Cœmeterij Vat. monimenta per extructionem nouę Basilicæ detrimētū passa sunt.

Subterraneæ Basilicæ Vat. loca Cœmeterij nunc vicem obtinēt.

Mulieribus nō nisi semel in anno illuc intrare licet.

HVC MVLIERIBVS INGREDI NON LICET,
NISI VNICO DIE LVNÆ
POST PENTECOSTEM,
QVO VICISSIM VIRI INGREDI
PROHIBENTVR, QVI SECVS FAXINT,
ANATHEMA SVNTO.

Si quis vero thesauros, qui apud Vaticanas specus religiose seruantur, & recolendæ antiquitatis monimenta, quæ ibidem extant, nosse cupit, Io. Franc. Torrigium in libello, quem de Cryptis hisce inscripsit, consulat. Et hactenus ea, quæ ad insigniora Vaticani Cœmeterij, & Basilicæ pariter monimenta spectant, lectori exposuisse sufficiat, iam ad inuestigandas præcipuarum viarum semitas progrediamur.

CAP.

CAP. XI.

De vijs Aurelia & Cornelia, & de profanarum antiquitatum monumentis ibidem existentibus.

1 VATICANO a nobis Cœmeterio vtcunque perlustrato, ad reliqua nunc perscrutanda antiquitatis vestigia properandum est, ac primo quidem iter iuxta Ianiculum montem peragentes, ad ipsius tandem summitatis partem deueniemus, vbi porta sita est, quæ modo S. Pancratij, a plerisque autem Romanarum antiquitatum scriptoribus Aurelia nominatur. Quamuis, vt in sacris Ecclesiarum monumentis a Seuerano editis probatum est, porta ipsa Aurelia olim prope Hadriani molem fuerit, quæ alio item nomine S. Petri dicebatur, eoquod nobilissimo eiusdem Templo proxima esset. Huic sententia inprimis adstipulatur Procopius de bello Gothico agens, qui funestam Vrbis obsidionem describens, sic ait: *Vnde peractum est, vt portæ aliæ duæ infestæ ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, vt ei Templo propinqua, nuncupatur, & altera, quæ trans flumen est sita.* Hæc ille. Quod autem his verbis alteram S. Prancratij subintelligere voluerit, aperte ex ijs patet, quæ ipsemet paulo ante dixerat, nempe: *Inter hæc Bessas, qui Prænestinam portam custodiendam acceperat, ad Belsarium misit, qui nunciauit teneri ab hostibus Vrbem per portam aliam ingressis, quæ supra Tyberim est, & S. Pancratij dicitur.* Et post pauca: *Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim est, cum hostium copiæ peruenissent, ob loci difficultatem nihil per eos gestum est memoria dignum: est namque locus accliuis & ea murus è regione ad inuadendum haud facilis &c.* Postea vero de Plebeis loquens, qui tunc temporis arma sumpserant, ait: *Hos tamen omnes vltra portam Pancratianam super Tyberim positam, phalange, facta locauit.*

[Left margin notes: Porta Aurelia. — Seueran. de ... Eccles. — Procop. de bell. Goth. l. 1 — Porta S. Petri — Idem loc. sup.]

2 Distinguit igitur Procopius Aureliam portam a Pancratiana, illamque sitam esse innuit iuxta Hadriani molem, non autem in ipsa Ianiculi summitate, vbi ista, de qua modo agimus, cernitur; quamuis nonnulli putarint, & inter hos ipsemet Bosius, librariorum errore in Procopij textu mendum irrepsisse, & pro Aelia, quæ altera est iuxta molem Hadriani porta, Aureliam, æquiuoco desumpto vocabulo, scriptam esse: verum in Græco M. S. Codice, qui inter Bibliothecæ Vaticanæ libros asseruatur, duobus quidem locis perspicue nomen Aureliæ exaratum apparet, hoc videlicet modo Αὐρηλίαν. Porro si portam hanc, quæ Procopij ætate Pancratiana dicebatur, Aureliam quoque olim dictam fuisse quis velit, illud quoque fateri necesse est, quemadmodum duæ quondam Aureliæ viæ recensebantur, ita duas pariter eiusdem nominis portas extitisse; & hanc, de qua agimus, priori vtique abolito, ab omnibus recentiori nomine vulgo appellari. Atque ad asserendum id eo magis inducimur, quod Martio intra pomærium campo incluso, mœnibusq; ad Tyberis ripam hac parte protensis, nouas quoque portas nouis nominibus indigitari opus fuerit: cumque facilior ac breuior ex noua illa Vrbis parte transitus in Aureliam Viam per pontem Triumphalem, vallemque figlinarum iuxta Vaticanum suppeteret, inde & portæ, & recenti Aureliæ Viæ inditum fuisse nomen existimamus: quod & nouæ Salariæ eandem ob causam contigisse infra studioso lectori demonstrabitur. Cum autem noua ista Aurelia ob opportunitatem situs frequentius a viatoribus tereretur, populari voce sola sibi Aureliæ nomen retinuit, veteris nimirum germanæque Aureliæ nomine vel desuetudine abolito, vel ex celeberrimo S. Pancratij Martyris templo, ad quod illac itur, immutato. Hoc enim templum extra eandem Aureliam portam, & ipsamet Aurelia Via situm esse exploratissimum est; vt ex enarrandis sequenti capite palam fiet.

[Right margin notes: Portæ Aureliæ a Pancratiana distinctio. — Porta Ælia. — Ex M. S. Cod. bibl. Vatic. — Via Aurelia.]

3 Præmemoratæ autem Portæ, & viæ pariter, quisnam primo nomen de- de-

[Right margin note: Porta & via Aurelia a quo nomen suum sumpserit.]

derit, incertum omnino eſt. Quidam enim ab Aurelio Imperatore nomen hoc deſumpſiſſe aſſerunt: alij ab Aurelio, viro illuſtri & Conſulari: nonnulli vero (quod & nobis probabilius videtur) ab Aurelio illo, a quo in Tranſtyberina Regione haud procul ab eadem porta forum & tribunal, quod Aurelium dicebatur, erectum fuiſſe profani antiquitatum Romanarum ſcriptores enarrant. Cuius quidem Tribunalis, eiuſdemque graduum quamſæpe Cicero meminit, in Oratione præſertim, quam pro Cluentio in eius Præfectura habuit, hæc dicens: *Ante annos octo eoſdem gradus nouos extitiſſe*. Ex quo conſequens fit, gradus eiuſdem a Caio Aurelio Cotta, vel certe a Marco Aurelio extructos fuiſſe, qui vnus poſt alium Conſules tunc temporis renunciati fuere, anno nimirũ ab Vrbe condita 678.& 679. Inde etiam longe ante M. Aurelij Imperatoris tempora, Aureliæ nomen inditum eidem fuiſſe compertum fieri videtur.

Forum & Tribunal Aurelium.

Cicero orat. pro Cluentio.

4 Præterea idem Cicero ipſiuſmet Aureliæ viæ rurſum meminit, dum Catilinæ iter deſcribens, hæc habet: *Vnum etiam nunc concedam, exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. Demonſtrabo iter, Aurelia Via profectus eſt, ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur.* Alibi etiam de eadem via loquens: *Tres Viæ*, inquit, *ſunt ad Mutinam; a ſupero mari Flaminia, ab infero Aurelia; media Caſſia, vſque ad Alpes maritimas, ingentes agri ſunt, hique fertiles & ſiluoſi.* Ex Suetonio autem eandem hanc Viam, Vitelliam aliquando nuncupatam fuiſſe deducitur, a Vitellia ſcilicet familia; vel ſaltem, quod ab ipſamet Aurelia Porta, alia item via dirigeretur, eidem Aureliæ coniuncta, cui Vitelliæ poſtea nomen inditum eſt. Sic enim inquit Suetonius: *Indicia Vitelliæ ſtirpis diu manſiſſe conſtat: Viam Vitellam ab Ianiculo vſque ad mare, itemque coloniam eiuſdem nominis &c.* hæc ille.

Cicer. in Catil.

Sueton. in Vitellio Imp.

Via Vitellia.

5 Hanc ipſam & Traianam inſuper nonnulli appellatam fuiſſe affirmant, a Traiano nimirum Imperatore, qui eam quondam inſtaurauerat. Et duas quidem Vias ſub hoc nomine recenſitas fuiſſe legimus; vt antiqua monimenta teſtantur: quod vero in hac Vrbis regione extiterint, nullus profecto eſt, qui id aſſerat. Sane in Beatorum Martyrum Actis frequens admodum mentio habetur Traianæ cuiuſdam Formæ, aquæductus videlicet, qui inibi extabant: quinimmo & in peruetuſto quodam lapide, & apud Publium Vict. de Aqua Traiana mentio incurrit. Quocirca veriſimile nobis fit, Traianum Imperatorem huiuſcemodi aquæductus, viamque cum eis pariter inſtauraſſe, ijſdemque reſtitutis ſuum vtrique nomen impoſuiſſe.

Via Traiana.

Forma Troiana ſeu Aquæductus Troiani.

Aqua Traiana

Publ. Vict. de Aqua Traian.

6 Verum ipſimet Traiani Aquæductus, alio vocabulo Forma Sabbatina appellati ſunt, ijſdemque in Atrium Vaticanum aqua deferebatur: quam etiam ad ſuæ Naumachiæ, hortorum, ac Tranſtyberinæ vſum regionis Auguſtus ab Alſietino lacu longo in Vrbem tractu deduxit; ex quo Alſietina pariter, & Auguſta aqua hæc appellata quondam fuit. Quam nuper fel. record. Paulus V. veteribus eiuſdem aquæductibus inſtauratis, nouiſque conſtructis in Vrbem iterum inuexit, vt inſcriptæ marmori notæ lectorem edocent.

Forma Sabbatina.

Naumachia in regione tranſtyberina

PAVLVS V. ROMANVS PONT. OPT. MAX.
AQVÆ DVCTVS AB AVGVSTO CÆSARE
EXTRVCTOS ÆVI LONGINQVA
VETVSTATE COLLAPSOS,
IN AMPLIOREM FORMAM RESTITVIT,
ANNO SALVTIS M.DC.IX. PONT. V.

Reſtitutis igitur aquæ Alſietinæ, ſeu Auguſtæ ductibus, & nobili ſtructura in ipſius Ianiculi ſummitate in Vrbis proſpectu excitata, deriuatis ſubinde in vnum vberrimis aquarum venis, ac fontibus miro artis ſtudio concinnatis Vrbi aquarum penuria laboranti proſpexit, vt inſcriptus lapis teſtatur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AQVAM IN AGRO BRACCIANENSI
SALVBERRIMIS FONTIBVS
COLLECTAM, VETERIBVS AQVÆ
ALSIETINÆ DVCTIBVS
RESTITVTIS, NOVISQVE ADDITIS XXXV.
AB MILLIARIO DVXIT.
ANNO DOM. M.DC.XII. PONT. X.

Ijſdem pariter aquis Vrbem, & Leoninam præſertim ciuitatem idem Pontifex locupletauit, vt videre eſt ex fontibus ibidem munifice, eleganterque diſpoſitis. Eadem vero Aurelia Via Galbæ Imperatoris quondam hortos extitiſſe, in quibus ipſe deinde ſepultus eſt, Suetonius

Horti Galbæ Imp.

tonius in eius vita his verbis testatur : *Sero tandem & hoc , & cæterum truncum in priuatis eius hortis Aureliæ viæ , sepulturæ dedit .*

7 Plurimorum item illustrium virorum sepulcra eandem iuxta Viam sita olim fuisse, sepulchrales eorumdem lapides ibidem reperti , ædiculæque complures cum ossuarijs ollis gentilium more extructæ , quas passim ab effossoribus,& his præsertim temporibus, dum celebris Pamphiliorum Villa construeretur , detegi contigit , satis aperte docent .

Hæc insuper Via, vt & celebriores reliquæ, suum olim Curatorem habuit , quod ex inscriptionibus in medium mox proferendis satis testatum habetur : in quarum prima de duabus pariter Vijs Aurelijs, noua videlicet ac veteri, iam supra indicatis expressa mentio fit . Et Tybure quidem in quodam Ecclesiæ sancti Pancratij pariete lapis characteribus hisce notatus suspicitur :

C. POPILIO C. F. QVIR. CARO PEDONI
COS. VII. VIRO EPVLON.
SODALI HADRIANALI LEGATO
IMP. CÆSARIS ANTONINI AVGVSTI PII
PROPR. GERMANIÆ SVPER.
ET EXERCITVS IN EA TENDENTIS
CVRATOR. OPER. PVBLICOR. PRÆT.
ÆRAR. SATVR. CVRATORI VIARVM
AVRELIÆ VETERIS ET NOVÆ, CORNELIÆ
ET TRIVMPHALIS , &c.

Altera autem inscriptio, quæ ab Onuphrio pariter inter cæteras in ipsa Vrbe Romana recensentur , huiusmodi tenoris est :

M. F. GAL. PRIMVS XVIR. STL. IVD.
TRIB. LEG. VII. GEM. FELICIS HISPAN.
CITERIORIS. Q. VRBANO.
ÆDILI CVRVLI PRÆTORI CVRAT.
VIÆ AVRELIÆ , &c.

8 Quinimmo , vbi supra de Triumphali Via egimus , de alio item Aureliæ eiusdem Viæ Curatore meminimus ; Caij nimirum Sallij Aristæneti, qui huiusce , & Corneliæ simul , ac Triumphalis Curator extiterat . Quæ quidem tres viæ, vt ex sanctorum Martyrum Actis colligitur, eum in modum inter se nexæ, ac dispositæ erant , vt Aurelia inter Triumphalem & Corneliam medium teneret locum ; Cornelia vero iuxta Portuensem viam consisteret , & sanctæ Rufinæ , ac Siluæ Candidæ Episcopatum versus protenderetur : quamuis nonnulli Corneliam Triumphali, atque Aureliæ intermediam fuisse putent .

CAP. XII.

De Calepodij Cœmeterio, & Ecclesia D. Pancratij, quæ Via Aurelia sita sunt .

1 ELEBRE Calepodij Cœmeterium , suum vtiq; nomen a beato Calepodio Presbytero , ac Martyre sortitum est, qui sub Alexandro Seuero, & Callisto Papa nobili Ecclesiam triumpho decorauit ; a quo eiusdem corpus è flumine , in quod ab impijs persecutoribus proiectum fuerat, ingenti pietatis studio leuatum, in isto, de quo nunc agimus , Cœmeterio religiose conditum est , vt in M.S. eiusdem Callisti Actis, Cod. S. Petri, S.Cæciliæ, & Vallicel. satis expressum habetur his verbis : *Tenuit autem & B. Calepodium , quem fecit occidi gladio , & corpus trahi per ciuitatem sub die Kalendarum Maias . Cuius corpus iactari præcepit in Tyberim , & ante insulam Lycaoniam. In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem clericis, & abscondit se in domum cuiusdam Pontiani , & noctu rogat piscatores, quos inuenit, qui inuenerunt corpus Calepodij, quem leuantes de flumine, nuntiauerunt Beato Callisto . Tunc gaudio repletus est, quod corpus sanctum acceptum recondidit cum aromatibus , & linteaminibus , cum hymnis , & sepeliuit in Cœmeterio eiusdem vj. Id. Maias .* Idipsum apud Adonem, & Bedam in eorumdem Martyrologijs legitur: in quibus tamen additur : *Sepeliuit in Cœmeterio eius, tertio ab Vrbe milliario vj. Idus Maij .* Hi autem dictionem *Eius* ad Calepodium , non ad Callistum referunt : non enim in Cœmeterio Callisti, vt Petrus de Natalibus huiusmodi interceptus æquiuoco scriptum reliquit , sed in hoc Calepodij , de quo agimus , sacrum Martyris corpus conditum fuit .

[Margin notes: ...et. in Galba | ...ulchra si... Via Aure... | ...ator Viæ ...liæ. | ...v. Pan. ...ript. | ...elia. | ...aen... | Cœmeterium S. Calepodij | Acta Callisti Cod. Vat. M.S. S.Cæcil. Vallic. | Martyr. Adonis , & Bedæ de S.Calep. | Petr. de Natal]

Cœmeteria variã fortiuntur denominationem.

2 Illud quidem incertum nobis eſt, an ipſemet beatus Calepodius primus Cœmeterium hoc extruxerit, vel certe inſtaurauerit, an potius eius dumtaxat nomine inſignitum fuerit; eo quod venerandum eiuſdem corpus ibi ſepultum fuerit, quod ſacris pleriſque Cœmeterijs contigit, vt iam ſupra a nobis dictum eſt: quæ nimirum a Martyribus ibidem conditis, vel certe ab eorum inſtauratoribus denominationem plerumque ſortita ſunt, vt infra videbimus, cum de Calliſti Cœmeterio ſermo a nobis inſtituetur. Porro illud certiſſimum eſt ante conſummatum Calepodij martyrium, alios quoque Martyres eodem in Cœmeterio tumulatos fuiſſe; inter quos præcipuus eſt S. Iulius Senator, & Martyr ſub Commodo Imperatore, qui Alexandrum in principatu præceſſit; de quo hæc in Martyrologio Romano xiv. Kal. Sept. habetur: *Romæ S. Iulij Senatoris, & Martyris, qui Vitellio iudici traditus, &c. iubente Commodo Imperatore tamdiu fuſtibus cæſus eſt, donec emitteret ſpiritum. Cuius corpus in Cœmeterio Calepodij Via Aurelia ſepultum fuit.* Idipſum apud Bedam, & Adonem, & in Actis SS. Euſebij, & ſociorum Martyrum apud Surium, his quidem verbis: *Hæc audiens Vitellius, iuſſit fuſtibus cædi, qui dum cæderetur, emiſit ſpiritum. Cuius corpus præcepit ante Amphitheatrum iactari. Noctu verò collegerunt corpus eius Euſebius, Pontianus, Peregrinus, & Vincentius, & ſepelierunt in Cœmeterio Calepodij ſub die xiv. Kal. Sept.* Antoninus pariter, qui ſub eodem Imp. Commodo cum truculentiſſimus eſſet Martyrum carnifex, & Angelum nimio fulgore diuinitus coruſcantem, eorumdemque beatorum Martyrum ſanguinem ſpongia extergentem vidiſſet, ſe quoque Chriſtianum eſſe libera voce protinus exclamauit: quapropter comprehenſus ipſe quoque Martyrio coronatus occubuit; cuius deinde corpus in eodem Calepodij Cœmeterio conditum fuiſſe, eorumdem Acta M. S. Cod. S. Petri his quidem verbis teſtantur: *Eadem hora iuſſit Vitellius Antoninum capitis ſubire ſententiam, qui ductus Via Aurelia iuxta Formam Traiani decollatus eſt vndecimo Kal. Septembris.*

Martyres tumulati in Cœmeterio Calepodij.

S. Iulius Senator.

Martyr. Rom. 14. Kal. Sept.

Sur. to. 4. 25. Sept.

S. Antoninus Martyr. Videt Angelum ſanguinẽ martyrũ colligentem.

M.S. acta S. Petr. de S. Antonino.

3 Poſt beatum vero Calepodium, quem hactenus memorauimus, ſanctiſſimum quoque Pontificem & Martyrem Calliſtum conditum ibidem fuiſſe in ipſius Calliſti Actis M.S. Cod. S. Petri, Vallicell. & S. Cæciliæ hunc in modum legimus: *Hoc audiens iterum Alexander iracundia plenus, eo quod audiſſet militem baptizatum, miſit & fecit militem Priuatum plumbatis deficere: Calliſtum vero Epiſcopum per feneſtram domus præcipitari, & ligato ad collum eius ſaxo, in puteum mergi, & in eo rudera cumulari. Poſt dies vero decem & ſeptem veniens Presbyter eius, nomine Aſterius, cum clericis noctu, & veniens ad puteum, leuauit corpus B. Calliſti Epiſcopi, & ſepeliuit in Cœmeterio Calepodij, via Aurelia, ſub die pridie Id. Octob.*

S. Calliſtus Papa.

Act. S. Calliſt. & M S. Cod. S. Petr. Vallic. & S. Cæc.

4 Id ipſum in Calliſti Papæ geſtis Anaſtaſius teſtatur, dicens: *Qui etiam ſepultus eſt in Cœmeterio Calepodij, Via Aurelia, milliario tertio, prid. Id. Oct.* Verum Petrus de Natalibus hoc addit; iuxta illum videlicet ſepultum quoque fuiſſe Priuatum Martyrem: qui cum vidiſſet beatum Calepodium mira vndique luce circumfuſum, Calliſto in carcere detento apparuiſſe, protinus in Deum crediderat; & ab eodem Calliſto baptizatus, ac ſanatus, plumbatis cæſus, martyrio inſuper coronatus fuerat. *Cuius corpus*, inquit Petrus, *Aſterius Presbyter iuxta corpus B. Calliſti ſepeliuit, decimo quinto Kal. Nouembris.*

Anaſt. in vit. Calliſt.

Petr. de Nat. de S. Calliſt.

5 In eodem Calepodij Cœmeterio conditos item fuiſſe ex antiqua traditione fertur Palmatium Conſulem vna cum vxore ac filijs, ac duobus & quadraginta ex familia: Simplicium quoque vna cum vxore, & ex familia ſeptuaginta & octo: Felicem item cum vxore ſua Blanda; qui omnes primum manu Calliſti ſacro baptiſmate abluti, deinde ſub eodem Alexandro martyrio coronati fuerant. Mos etenim antiquis Chriſtianis extitit, vt vno eodemque ſepulchri loco coniungerent, qui pari agone cõſummati martyrij palmam adepti fuiſſent. Condita ibi pariter fuere corpora ſanctorum Victoris, & Coronæ Martyrum ſub Antonino; & Pancratij inuictiſſimi Martyris, qui anno ætatis ſuæ xiv. ſub Diocletiano martyrium conſummauit, de cuius glorioſo certamine, ac ſepultura in M. S. Codd. S. Petri,

S. Palmatius & ſocij mar[...]

S. Simplici[...] cum ſocijs.

S. Felix.

S. Blanda.

SS. Victor, [...] Corona.

S. Pancratiu[...]

tri, Later. Vatic. & S. Cæciliæ isthæc habentur: *Tunc superatum se videns a puero Diocletianus, indignatus iussit eum capitalem subire sententiam. Ductus itaque est beatissimus Athleta Christi Pancratius in Viam Aureliam, atque, vt iussum fuerat, decollatus; martyrium constanter excepit. Tunc corpus eius ab Octauilla sublatum est occulte noctu, & conditum aromatibus, & dignissimis linteaminibus inuolutum, sepultum est in sepulchro nouo, quarto Id. Maij.* Et iuxta ipsum deinde, vt verisimile est, Dionysius quoq; eius patruus conditus fuit: *Cuius studio*, inquit Beda, *idem Pancratius & baptizatus, & in timore Dei confortatus, ad martyrium animatus est.* Et quamuis in citatis Pancratij Actis eidem exhibitæ in hoc Cœmeterio sepulturæ expressa mentio non habeatur, Ecclesia tamen in eiusdem honorem supra Cœmeterium constructa, vbi sacrum eius corpus requiescit, omnem prorsus ambigendi rationem è medio tollit. Quamobrem apud Cencium Camerarium, & Petrum Manlium in Cœmeteriorum Catalogo hoc de eo annotatur: *Cœmeterium Calepodij apud sanctum Pancratium.*

...S. Codd. S. ...tr. Lat. Vat. ...S. Cæc.

...da in ...artyr.

...c. Camer. ...rus Manl. ...atal. Cœm.

6 Ipsi demum Ecclesiæ tranquillitatis pace suborta, sedatisque barbaris persecutionum procellis, S. Iulius Papa anno Christi 352. in hoc eodem Cœmeterio conditus est: quod Anastasius in eius Vita his verbis testatur: *Qui etiam sepultus est Via Aurelia in Cœmeterio Calepodij, milliario ab Vrbe tertio, pridie Idus Aprilis.* In Martyrologijs quoque Adonis & Bedæ sanctissimi eiusdem Pontificis depositio in eodem Cœmeterio describitur: quod item tertio ab Vrbe milliario distare perhibent: etsi in quibusdam S. Callisti Actis secundo duntaxat distare milliario enarretur, idem fere in quibusdam Martyrologijs, vbi de sancto Pancratio agitur: sed vtraque hæc lectio facile conciliatur, si milliario quidem secundo distare, pertingere autem vastum loci ambitum ad tertium vsque fateamur. Maior interim consideranti difficultatis nodus, ex ipsius nimirum loci distantia, suppetere videtur, quæ nunc duobus passuum millibus longe minor ab Vrbis mœnibus, seu a porta S. Pancratij ad vsque Calepodij Cœmeterium intercedit. At non ab ipso mœnium Vrbis circuitu, neque a porta, quam memorauimus, sed ab ipso foro Romano iter a nobis dimetiendum est: a columna etenim, quæ milliaria dicebatur ibidem constituta, antiqui viarum spatia, & ipsa milliaria metiebantur. Si inde igitur descripti initium itineris desumatur, ipsamet procul dubio lectorem experientia docebit, duorum, eoque amplius milliariorum iter confici, maxime ad veterem Romanorum dimensionem respiciendo, quæ profecto hac recentiori nostrorum temporum longe minor supputatur.

...lius Papa.

...st. in Vit. ...ul. PP.

...tyr. Ado. & Bedæ.

...tas ac ...ultas de ...arijs.

Columna milliaria nuncupata.

Milliaria nūc maiora sunt quam olim erant.

7 Præter Martyres autem, quos supra recensuimus, haud alios subinde in hoc Cœmeterio sepultos legimus. Nemini tamen dubium sit, innumeros plane pia fidelium manu conditos illic fuisse, maxime ob celebritatem loci, amplitudinemque admirandam, quam Bosius, illuc sæpesæpius per varios aditus introgressus, se comperisse testatur: cuius quidem ambitum, ac formam alijs Cœmeterijs superiori libro delineatis consimilem, ille quam exacte hoc modo describit. *Est* nimirum Cœmeterium hoc profunda satis humo excauatum, vijs frequentibus, iteratisque distinctum vicis, altitudinem humanæ staturæ respondentem alicubi exhibentibus, qui tamen alibi superiori è parte paulo altius protenduntur; alibi vero (quod & passim contingit) eum in modum sunt humo depressi, vt eos, qui illuc pia curiositate attracti penetrare voluerint, incuruato corpore, & non raro humi quoquo modo prostratos, repere magis quam ambulare opus sit. Præterea ibidem in parietibus hinc inde sepulchra cadauerum excauata sunt, vnum videlicet supra aliud. Extant itidem parua quædam cubicula, omnino inculta, & absque vllo prorsus ornamentorum genere, aliquibus duntaxat exceptis, quæ calce illita, ac dealbata sunt: verum hoc nil quispiam admiretur: idem enim Cœmeterio huic, quod & plerisque, infortunium, longo præsertim temporum decursu, atque impia Longobardorum manu per summam iniuriam magna ex parte deuastatis,

Descriptio Cœmeterij Calepodij.

Cœmeteriū Calepodij dirutum ac deturpatū ex parte.

obtigiſſe compertum eſt. Quapropter vt ipſemet Boſius enarrat, nullas inter perſcrutandum in eo picturas repe- ririt, ornamenta nulla; ſepulchra vero (vt videre interdum contigit) haud recluſa, ſed omnino patentia, paucis admodum exceptis, quæ in effodienda humo, ac vijs ad vlteriora ſubterranea loca aperiendis caſu reperta fuere, fictilibus nimirum tegulis calce obfirmatis adhuc obſtructa. Sepulcrales tamen inſcriptiones, vti mos eſt, nullibi apparebant, præterquam quod in marmoreis quibuſdam lapidibus, humi iacentibus, qui Conſulum, recentioris æui, nominibus prænotabantur: ex quo, vt conijcere vnuſquiſque poteſt, etiam poſt ſedatas perſecutionum procellas, adeptamque a fidei ſectatoribus ſecuritatem, deuotionis ſtudio permoti Chriſti fideles, in hoc ſacro Cœmeterio tumulari conſueuerant. Hi porro ſepulchrales lapides, eorumdemque fragmenta, ſternendo pauimento poſtea Eccleſiæ deſuper erectæ inſeruierunt, & noſtra etiam ætate, antequam eadem Eccleſia ſplendide inſtauraretur, ingredientium pedibus ſubſtrata conſpiciebantur. Quod autem in præmemorato hoc Cœmeterio ſingulare eſt, iugis inde cryſtallinæ aquæ vena emanat, quæ ſub acerba perſecutionum tempora ſanctos apud Martyres non ad potandum duntaxat, verum etiam ad ſalutare impertiendum Baptiſmatis lauacrum his, qui ad fidem traducebantur, vſui quondam extitiſſe, credere par eſt.

Nullæ in eo nunc picturæ ac ornamenta

Aqua ſalutifera in Cœmeterio Calepodij.

8 Cæterum beatiſſimorum Martyrum Calliſti ac Iulij Pontificum, nec non Calepodij Presbyteri corpora, quæ olim hic, vt diximus, condita fuerant, in eiuſdem poſtmodum Calliſti titulum tranſlata honorifice ſunt, in Eccleſiam videlicet Sanctæ Mariæ trans Tyberim, vbi in hanc vſque diem eorumdem imagines muſiuo opere expreſſæ in maiori Eccleſiæ apſide ſuſpiciuntur.

Translatio corporũ SS. Calliſti, Iulij, & Calepodij.

9 Porro Sigebertus in Chron. B. Calliſti corpus in Gallias tranſlatum fuiſſe tradit, ſub anno Chriſti 884. hæc autem inquit: *Hoc tempore Rodulphus quidam corpus S. Calliſti Papæ & Martyris a Romana Vrbe in Franciam transfert.* Frodoardus vero a Baronio citatus illud ab Apoſtolica Sede Euerardo Comiti dono impertitum aſſerit: a quo ſubinde in monaſterio, quod ſuo ipſe in agro conſtruxerat, condigno honoris cultu conditum eſt; ac demum ſub vitæ finem illud ab ipſo vna cum eodem monaſterio Eccleſiæ ſanctæ Mariæ Rhemenſi, eodem qui ſupra atteſtante, traditum fuit. Qua ſuper re Molanus Meyerium in Annal. Franc. ſecutus, hæc de huiuſmodi tranſlatione recitat: *Sancti Calliſti Papæ reliquiæ Ciſonium ad Abbatialem Eccleſiam Sancti Calliſti ſunt allatæ per ſanctum Euerardum loci fundatorem. Quod factum, ſcribit Meyerius anno octingenteſimo quinquageſimo quarto; ſed nunc Romæ habentur ad Sanctam Mariam.* Id autem non de toto corpore, ſed de eiuſdem reliquijs ſubintelligendum eſt; quod & beati Martyris Pancratij reliquijs contigiſſe nouimus, quæ ditarunt complures ac pariter nobilitarunt Chriſtiani orbis Eccleſias; ſiquidem ſanctiſſimum Pontificem Gregorium Magnum eaſdem Palladio Epiſcopo Santonenſi tradidiſſe legimus, vt ex Regiſtr. habetur Indict. 14. ep. 1. l. 5. Conſtantio item Epiſcopo Mediolanenſi lib. 7. Indict. 2. ep. 87. & Decio Epiſcopo Lilibetano lib. 8. Indict. 3. ep. 63. Exploratum inſuper eſt, Vitalianum quoque Romanum Pontificem Oſwino Saxonum Regi, teſte Beda, & S. Wandregeſilo Abbati, vt in recenſitis apud Surium Actis, venerandas eiuſdem beatiſſimi Martyris Pancratij reliquias dono tranſmiſiſſe. Gregorius item Turonenſis de eiſdem meminit a Pelagio Pontifice in Gallias miſſis, quarum virtute Diaconus, qui eaſdem deferebat, vna cum cæteris eo nauigio mare transfretantibus, a ſæua, quæ ventorum vi oborta fuerat, tempeſtate diuinitus liber euaſit.

Sigeb. in Chr.

Baron. Annal to. 10. an. 893

Sententia quorundam de translatione corporis S. Calliſti Papæ in Gallias.

Molan. in Indicul.

Greg. in regiſt. indict. 14 ep. 1. 5.

Idem Greg. l. 7. Ind. 3. ep.

Bed. hiſt. l. [illegible] c. 29. Sur to. 4. 22. Iul.

Greg. Turon. de S. Pancrat.

10 Venerandæ igitur Pancratij Martyris reliquiæ pluribus quidem, vt iam vidimus, dono conceſſæ ſunt. Corpus vero, ijs demptis, & ſacro capite, quod modo apud Baſilicam Lateranenſem extat, in peruetuſta eiuſdem ſanctiſſimi Martyris Eccleſia, ſumma veneratione aſſeruatur; ſub maxima nimirum Ara, ob crebra miracula, quæ in periuros præſertim diuina ibi virtute patrare inuictus Chriſti Martyr conſueuerat, toto terrarum orbe celeberrima, eodem Gregorio Turonenſi his verbis id atteſtante:

S. Pancratij mart. Altar.

S. Pancratij miraculis clarus.

Et maxime in periuris caſtigandis.

Greg. Turon. Miracul. l. 1. c. 39.

te: *Est etiam haud procul ab huius Vrbis muro & Pancratius Martyr, valde in periuris vltor. Ad cuius sepulchrum si cuiusquam mens insana iuramentum inane proferre voluerit, priusquam Sepulchrum eius adeat, hoc est, antequam vsque ad cancellos, qui sub arcu habentur, vbi clericorum psallentium stare mos est, accedat, statim aut arripitur a Dæmone, aut cadens in pauimento emittit spiritum. Ex hoc enim quisque fidem cuiuscunque rei ab alio voluerit elicere, vt verum cognoscat, non aliter, nisi ad huius Basilicam destinat. Nam ferunt plerosque iuxta Basilicas Apostolorum, siue aliorum Martyrum commanentes, non alibi pro hac necessitate, nisi templum expetere B. Pancratij, vt eius seueritatis censura publice discernente, aut veritatem audientes credant, aut pro fallacia iudicium Martyris beati experiantur.* Hæc Turonensis in beatissimi Martyris laudem testatur.

Gregorius Magnus Arã & Ecclesiam S. Pancratij veneratur. Greg. hom. 27. in c. 15. Io.

11 Merito igitur Gregorius Magnus sanctissimus Pontifex Aram hanc, & ipsammet Ecclesiam impense veneratus est, vbi pariter ipso natalitio B. Pancratij die Homiliam 27. in cap. 15. Ioannis habuit; & cum illius cultum a Clericis ibidem residentibus negligi omnino aduerteret, eam Monachis custodiendam tradidit, eorumdemque Abbati Mauro quamplurimum commendauit; hæc præcipue verba in quadam epistola illi rescribens: *Sed & hoc præ omnibus curæ tuæ sit, vt ibi ad sacratissimum corpus B. Pancratij quotidie opus Dei peragatur.* Hæc Gregorius.

Greg. Magn. l. 18. l. 3. Ind. 8.

12 Sed si quis insuper, quæ a nobis hucusq; enarrata sunt & martyris huiusce merita recolens, quantis hæc olim in Ecclesia prodigijs (vt diximus) præfulserint, nosse cupiat, adstipulantem Baronium in suis ad Martyr. Rom. notis habet, vbi isthęc de signis, vt pręmisimus, ad eius sepulchrum diuinitus fieri consuetis: *De miraculis eius*, inquit, *aduersus periuros fieri solitis agit Greg. Turon. de glo. Mart. c. 30. extat vetus memoria eiusdem Via Aurelia, vbi S. Gregorius Papa habuit hom. 27. in euang. Ibidem & venerandum corpus eius sepultum est, vnde hæc ibi in fine: Ad martyris tumbam consistimus, cui ad cæleste regnum ex qua morte peruenerit, scimus, &c. Abstulit olim eam Ecclesiam idem S. Gregorius presbyteris negligenter curantibus, deditque monachis, qui, vt ait, ad sanctissimum martyris corpus quotidie opus Dei peragerent. Extat de his epistola 18. lib. 3. registr. De eiusdem reliquijs idem lib. 7. ep. 86. & lib. 8. epist. 63. Porta Ianiculensis, seu Aurelia antiquitus dicta ex eiusdem sancti nomine appellata est Porta S. Pancratij: nec id nouiter, sed antiquitus, vt constat ex Procopio lib. 1. de bello Gothico. De reliquijs eiusdem sancti in Gallias translatis agit Gregorius Turon. lib. de gloria Mart. c. 83. Scripsit de S. Pancratio epigramma Bonad. in Menod. 63. lib. 2.* hæc ad rem nostram in præmemorati martyris laudem Baronius. Illud addimus, quod paucis ab hinc annis prædictam Ecclesiam Innocentius X. Pont. Max. cum eius curam negligi animaduerteret, in Abbatialem, vt olim erat, titulum redegit, & vni ex sacro Cardinalium collegio commendauit, qui religiosum eiusdem Ecclesiæ cultum solicite curet, ac promoueat, remotis inde monachis S. Ambrosij, quibus eadem Ecclesia commissa fuerat.

Baron. in Mart. Rom. ad 12. Maij.

Porta Aurelia eadem quæ S. Pancratij.

13 Quod vero nunc ad Ecclesiam super Calepodij Cœmeterio extructam attinet, incertum quidem est, quo potissimum tempore, vel a quonam exædificata fuerit. Sane id Anastasius Symmacho tribuere videtur, dicens: *Eodem tempore fecit Basilicam S. Pancratij, vbi & fecit arcum argenteum, qui pensat libras quindecim. Fecit autem in eodem loco balneum.* Sed præterquam quod vox illa *Fecit* apud Anastasium frequenter pro *instaurauit* vsurpata inuenitur, apud eundem vtique legimus in gestis Felicis Papæ Primi, & Secundi, qui longe Symmachum præcessere, ambos eadem hac Aurelia via, & secundo pariter ab Vrbe milliario Ecclesias erexisse: & quidem si tunc temporis nulla hic sacra ædes extabat, haud alio eas loco, quam supra celeberrimum hoc Cœmeterium Pontifices illos ædificasse, vel vnam certè earumdem, quam alter iam ædificauerat, instaurasse, credendum est. Quapropter Symmachus non auctor, sed potius instaurator, vt pariter Honorius, dicendus est, qui & eandem ipsemet meliorem in formam redegit, vt idem Anastasius in eius gestis testatur, vbi etiam verbum illud *fecit*, haud pro alio ponitur quam pro *instaurauit*.

Ecclesia S. Pãcratij.

Anast. in Symm.

14 Plura interim de hac Ecclesia a no-

nobis dicenda hic essent, quæ consulto omittimus, ne lectorem Cœmeteria, non autem Ecclesias perlustrare cupientem, in ipsamet via ab incœpto itineris tramite remorari contingat. Satis autem prolixe de eadem Vgonius disseruit in libro de Stat. Vrbis, ad quem studiosos Ecclesiasticæ antiquitatis indagatores remittimus.

Vgon. lib. de Stat. Vrb.

CAP. XIII.

De Cœmeterio S. Iulij Papæ Via Aurelia.

Cœmeteria a Iulio Papa instaurata nō facta dicendum est.

1 NASTASIVS ille a nobis iam sæpe laudatus in conscriptis B. Iulij Papæ gestis, tria ab eo Cœmeteria constructa fuisse affirmat; hæc autem inquit: *Fecit autem & Cœmeteria tria; vnum Via Flaminia; & aliud Via Aurelia, atque aliud Via Portuensi.* Verum cum de Cœmeterio, quod Via Aurelia exædificasse dicitur: nullibi præterquam apud ipsum Anastasium mentio habeatur, ex consueta eiusdem Anastasij phrasi, dicendum potius videtur, illum non quidem fecisse, sed antiquum Calepodij Cœmeterium tantummodo instaurasse, in quo ipsemet postea tumulatus est. Si enim ipse aliud, vt præfertur, eadem Via aperuisset, & veteri præmemorato veluti primus auctor nouum insuper addidisset, profecto cæteros imitatus, in illo a se constructo, non autem in hoc, quod ipse deuotionis ergo duntaxat instaurauerat, depositus de more fuisset; nisi forte ab ipsomet Iulio Pontifice aliam nouam veteri ac priori Cœmeterio partem pro Christianorum sepultura superadditam fuisse, eamdemque Iulij auctoris iure merito obtinuisse nomen, asserere quispiam velit. Et hæc interim de Cœmeterio S. Iulij satis sint.

Anast. in vit. S. Iulij Papæ.

CAP. XIV.

De Cœmeterio SS. Processi & Martiniani, vel S. Agathæ in agro Lucinæ, Via Aurelia.

Cœmeteriū a Lucina Apostolorum discipula extructum.

1 OEMETERIVM istud anno redēpti orbis sexagesimo nono suum desumsit exordium, quo potissimum tempore Petrus Apostolorum Princeps, & Paulus Doctor gentium nobile pro Christo martyrium subiere. Extructum autem idem fuit a conspicuæ nobilitatis, ac sāctitatis matrona Lucina eorumdem Apostolorum discipula, Christianæ religioni apprime dedita, ac martyrum sepulturæ studiosissima, quæ iure merito in Romano Martyrologio insigni hoc, quod a nobis supra recensitum est, elogio celebratur: *Romæ Sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inseruiebat, iuxta quos & ipsa in Crypta a se constructa sepulta est.* Quippe ob impensum beatis Martyribus deuoti ministerij ac sepulturæ obsequium, eorumdem Martyrum meruit obtinere consortium.

Martyr. Rom. prid. Kal. Iul.

2 Hanc porro Cryptam, seu Cœmeterium Via Aurelia in suo agro tunc temporis pia fæmina extruxit, cum Processus, & Martinianus pro Christo viriliter decertantes, ipsa potissimum exhortatrice, post agonem martyrio coronati sunt: quos etiam festiuo gaudio perfusos, hilari facie, ac constanti animo ad subeundum martyrium properantes ipsamet consequi voluit; & demum sacra eorum corpora pretiosis vnguentis delibuta, in agro suo eundem iuxta locum, in quo eos perpeti contigerat, honorifice sepeliuit. Quod quidem in M.S. eorumdem Actis, & in quodam Cod. qui apud S. Cæciliam seruatur, his præsertim verbis enarratur: *Erat autem ibi quædam matrona nobilissima fœmi-*

Cœmeteriū Processo & Martiniano mart. primo consecratum est.

M.S. Cod. S. Cæcil.

fœmina, nomine Lucina, quæ stabat ante eos (dum scilicet torquerentur) *quæ etiā confirmabat eos, & dicebat eis: Milites Christi constantes estote, & nolite metuere pœnas, quæ ad tempus sunt.* Et infra de pio eisdem exhibito ministerio, dum in Mamertini carceris custodia detinerentur, isthæc: *Matrona vero venerabilis fœmina Lucina incessanter ministrabat sanctis Martyribus in custodia.* Et demum de eodem inuictorum Christi militum martyrio, ac sepultura hæc habentur: *Tunc Præfectus data in eos sententia, iussu eius educuntur de custodia, & ducti foras muros Romæ in viam, quæ Aurelia nuncupatur, ibi gladio capita eorum sunt amputata. Beatissima autem Lucina cum hoc videret, sequebatur eos cum familia sua, vsque dum peruenirent iuxta Formam Aquæductus* (Traianam scilicet, de qua supra) *vbi etiam decollati sunt.*

Sur. to.4. 2. Iulij. Ecclesia SS. Processi, & Martiniani.

3 Apud Surium quoque & Adonem Acta eorumdem, etsi paulo breuiora, recitantur. Postmodum vero in præmemoratorum Christi Martyrum honorem erecta ibidem fuit Ecclesia, in qua D. Gregorius Homiliam habuit 32. in Matth. cap. 16. vbi sanctissimus Pontifex quamplura miracula enarrat, quæ deuote eandem visitantibus Dei munere obtigere, & quædam insuper ab eisdem sanctis pijssimæ cuidam matronæ grati animi indicia exhibita commemorat: sed ipsummet his quidem verbis hæc referentem audiamus Gregorium: *Ad sanctorum Martyrum corpora consistimus fratres mei. Nunquid isti carnem suam in mortem darent, nisi eis certissime constitisset esse vitam, pro qua mori debuissent? Ecce qui ita crediderunt, miraculis coruscant. Ad extincta namque eorum corpora viuentes ægri veniunt, & sanantur; periuri veniunt, & à dæmonio vexantur; dæmoniaci veniunt, & liberantur. Quomodo ergo viuunt illic, vbi viuunt, si in tot miraculis viuunt hic, vbi mortui sunt? Rem fratres dico breuem verbo, sed non paruam merito, quam religiosis quibusdam senioribus narrantibus agnoui: Gothorum tempore matrona quædam fuit valde religiosa, quæ ad horum Martyrum Ecclesiam crebro veniebat. Quadam die, dum ex more ad orandum venisset, egrediens duos stantes sub peregrino habitu monachos inuenit, peregrinos credidit, dari eis aliquid eleemosynæ præcepit: sed prius quam eius erogator eis ad largiendum eleemosynam propinquasset, astiterunt illi vicinius, & dixerunt: Tu nos modo visitas, nos te in die Iudicij requiremus, & quidquid possumus, præstabimus tibi. Quo dicto ab oculis eius ablati sunt. Territa illa ad orandum redijt, seseque in lacrymis prolixius effudit, & facta est post hoc tanto præstantior in prece, quanto certior de promissione. Si autem, iuxta Pauli vocem, est fides sperandarum substantia rerum argumentum non apparentium, nequaquam iam dicimus, vt venturam vitam credatis, quia ecce ipsi, qui in illa viuunt, humanis obtutibus visibiliter præsentantur.* hęc ille.

In ea Homiliam habet Greg. Magnus

Greg. hom. 32 in cap. 16. Matth.

Miracula à SS Processo, & Martiniano patrata.

Matronæ cuidam apparēt, & in die Iudicij se illi affuturos spondent.

4 Gregorius Papa Tertius hanc eandem Ecclesiam instaurauit, dum adhuc sacra eorumdem ibi corpora requiescerēt, Anastasio teste in ipsius Gregorij gestis, vbi sic ait: *Item tectum Basilicæ sanctorum Processi, & Martiniani à nouo construxit, supposita pila fabricis fortissimis post eorumdem sanctorum veneranda corpora ad firmamentum murorum Basilicæ.* Sacra postmodum eorumdem beatorum Martyrum corpora a Paschali Primo translata fuere in oratorium, quod ipse in Vaticana Basilica, vt iam diximus, erexerat: quam deinde translationem Petrus Manlius referens, educta illa fuisse ait è Cœmeterio S. Agathæ; verba autem ipsius sunt hæc: *Hic beatissimus Præsul Paschalis Primus detulit corpora sanctorum Processi & Martiniani martyrum de Cœmeterio S. Agathæ in Ecclesiam Beati Petri, in quorum honorem construxit oratorium summæ pulchritudinis, in quo satis honorifice corpora eorum recondidit concha porphyretica.*

Gregor. III. eorundem Ecclesiam instaurat.

Anast. in vit. Greg. 3.

Petr. Manl.

5 Hac vero de causa nomen sanctæ Agathæ Cœmeterium hoc sortitum fuisse creditur, vel quia SS. Processi, & Martiniani Ecclesia supra idem Cœmeterium, vt diximus, erecta, sub titulo quoque S. Agathæ diceretur, quod compluribus item Romanæ Vrbis Ecclesijs contigit, vel certe quia iuxta eandem alia pariter in honorem B. Agathæ constructa fuerit. Huius itidem Ecclesiæ Anastasius in Symmacho meminit, dicens: *Hic fecit Basilicam Beatæ martyris Agathæ in fundo Lardario, & à fundamento cum fonte construxit, vbi posuit arcus argenteos* duos

Cœmeteriū S. Agathæ.

Anast. in Symm.

duos, *&c.* Eiusdem quoque meminit in Leonis Papæ Quarti gestis, quippe qui amplissimis eamdem muneribus cumulauit, atque exornauit.

6 Ab hac igitur Ecclesia Cœmeterium hoc sanctæ Agathæ nomine nuncupatur: iuxta quod erat locus ille, qui vulgo appellabatur *Girolus*. In Cœmeteriorum enim apud Cencium Camerarium Catalogo, & a Petro Manlio hoc ipsum Cœmeterium his fere verbis prænotatur: *Cœmeterium B. Agathæ ad Girolum*. Et ipse, qui supra Camerarius, quædam circa Vrbem loca commemorans, de eodem mentionem facit, dicens: *Via Aurelia, iuxta Girolum*. Sic pariter Manlius: *Via* (inquit) *Aurelia est illa, quæ vadit iuxta Girolum.* Cuius nominis etymon, ne nostra longius aberret oratio, lectori vtique diuinandum relinquimus.

Girolus. Camerarius Manl. Manlius.

7 De Lardario pariter fundo, in quo B. Agathæ sita olim erat Ecclesia, difficile admodum est apte locum ipsum circumscribere ac designare, aut certam eiusdem nominis rationem afferre. At ex Archiui S. Petri monimentis domum quandam, quæ Lardaria nuncupabatur, ibidem antiquitus extitisse colligitur, a qua & fundum ipsum eiusmodi præditum fuisse denominatione credendum est: vt dicitur in Bulla quadam Innocentij Tertij expedita anno Salutis 1198. sed præ omnibus idem clarius patet ex Bulla Leonis Quarti, qua Monasterio B. Martini apud Basilicam S. Petri, eadem S. Agathæ Ecclesia cum fundis, Cœmeterio, ac pertinentijs suis in hæc verba conceditur: *Immo etiam & fundum vnum in integrum, qui Cleandris cum Ecclesia Sanctæ Martyris Christi Agathæ. Insuper casam, quæ dicitur Lardaria, nec non & fundum Adtalianum cum casis, vineis, seu terris, campis, pascuis, cultum vel incultum si........gnato esse videtur cum thermis, cryptis & monumentis positis foras portam S. Petri Apostoli via Aurelia.* Et in alia item Leonis Papæ Noni Bulla sub anno Pontificatus eiusdem quinto, in qua cæteræ omnes donationes eidem hactenus monasterio, a Leone Quarto præsertim concessæ, Ecclesiæ videlicet S. Agathæ his verbis confirmantur: *Concedimus etiam fundum vnum in integro, quod vocatur Cleandris, cum Ecclesia S. Martyris Agathæ posita in colle Pino. Insuper casam Lardariam milliario ab Vrbe secundo, & fundum Adtalianum cum casis, vineis, terris, sicut designatum esse videtur, cum thermis, cryptis, monumentis, positum foris portam B. Petri Apostoli Via Aurelia.* Quæ quidem Bullæ in Archiuo pariter Ecclesiæ S. Petri seruantur: & ex eisdem certus ipsius Cœmeterij locus designatur; vbi scilicet nonnulla adhuc Ecclesiæ S. Agathæ vestigia apparent; ibique eodem sub nomine idem fundus, seu ruralis possessio, & casale, vt vulgo aiunt, Basilicæ S. Petri ad hanc vsque diem extat; cuius termini consuetis eiusdem Basilicæ signis, clauibus nimirum in lapide incisis, ad prænotandam ipsius loci ditionē, intuentibus apparēt; quamuis Cœmeterium hoc ipsemet Bosius diligentissimus abditarum rerum indagator, nullo prorsus adinuento aditu, quo sibi via ad inferiorem loci ambitum perscrutandum pateret, omni deposita spe, perquirendum alijs reliquerit: quapropter & nos Cœmeterium hoc cum adhuc in tenebris delitescat, haud in lucem illius descriptionem, sicuti reliquorum, proferre possumus, sed deuoto duntaxat silentio illud honorare atque a longe salutare compellimur.

Fundus Lardarius. Domus Lardaria. Bulla Innoc. Papæ 3. Bulla Leonis Papæ 4. Fundus Cleādris, & Adtalianus. Bulla Leonis Papæ IV.

CAP. XV.

De quamplurimis Martyribus, qui Via Aurelia pœnis affecti, vel sepulturæ traditi fuere.

1 T hic interim, quod proposuimus, beatos illos Martyres recenseamus, quorum sanguine ac triumphis, vel certe sacris, venerandisque eorumdem post martyrium exuuijs Via hæc nobilitata fuit. Certum quidem illud est, in Arenario quodam, quod inter Vias Triumphalem & Aureliam extat, insignes alioqui Martyres Eusebium,

Arenarium inter vias Triumphalē & Aureliam.

SS Eusebius Vincentius, Peregrinus,& Pontianus.

sebium, Vincentium, Peregrinum ac Pontianum conditos fuisse, qui cum inauditam hactenus impietatem, insanamque Commodi Imperatoris mentem, qui se ab omnibus Herculem Deum appellari præceperat, æquo animo ferre haud possent, publicasque terentes Vrbis vias, ludicra ista Commodi deliramenta subsannantes, summopere detestarentur, illis martyrij pro Christo subeũdi, quod summopere peroptabant, occasio suppeditata est, vt in M. S. eorumdem Actis Cod. S. Petri his verbis habetur:

M.S. Cod. S. Petri.

Eodem tempore erant viri Christiani in quodam loco, in vico, qui appellatur Lanarius (Sic plane legendum, quamuis in aliquibus codicibus, & apud Surium legatur Carnarius, nullus enim Romæ erat nominis huiusce vicus, at vici Lanarij apud Victor. & Sext. Ruf. duo leguntur, quorum alter tertia in regione erat, quæ Isidis & Monetæ dicta est, alter vero in regione septima, Via Lata, qui dictus est Lanarius vicus vlterior) *Inter quos erant viri religiosi, Eusebius, Vincentius, Peregrinus, & Pontianus serui Dei, & Domini nostri Iesu Christi, qui facultatem suam pauperibus erogauerant, & Domino seruire consuluerant. Hi cum audissent, quod Commodus fecisset, deridebant, & per omnem ciuitatem prædicabant populo, dicentes: Date honorem Domino Iesu Christo, & recedite a fallacia diabolica, & credite in Deum Cœli, Patrem omnipotentem, & Iesum Christum Filium eius vnicum, Dominum nostrum, & agite pœnitentiam, & baptizamini in nomine eius, vt deleantur vestra peccata, ne simul pereatis cum Commodo Domino vestro.* Hæc ibi.

Surius.

Pub. Vict. & Sextus Ruf.

2 In præmemoratis deinde actibus lectio subtexitur, qua videlicet Iulium quendam Senatorem ijsdem beatissimis viris Christum populo annunciantibus, ac pœnitentiam suadentibus, ad Deum ex corde conuersum, fidei vltro amplexandæ manus dedisse, ac pro eiusdem confessione martyrium inuicto animo consummasse enarratur: quo peracto ijdẽ Eusebius ac socij in Calepodij Cœmeterio eundem, vt supra a nobis dictum est, perhonorifice sepeliendum curarunt. In ijsdem item Actis Antonij carnificis conuersio, ac martyrium describitur, quod eadem Via Aurelia obtigisse perhibetur. Simplicij quoque, qui carcerum custodiæ præerat, recolenda confessio; hic cum Lupulum Iouis Capitolini sacerdotem, qui oculis tenebatur, a S. Rufino Presbytero diuinitus luce perfusum vidisset, protinus in Christum credidit, & vbi corpus Antonij Martyris proiectum subsisteret, vltro indicauit, quod sextum post diem, integrum, illæsumque repertum, ab eodem Rufino quadam in crypta iuxta Calepodij Cœmeterium religiose conditum fuit.

Iulius Senator.

Antonij carnificis conuersio & martyrium.

3 Demum de martyrio, ac sepultura Eusebij ac Sociorum ibidem hæc, quæ sequuntur, lector habes: *Qui ducti ad Petram Sceleratam, cum plumbatis sub voce præconis necati sunt. Quorum beatorum Martyrum corpora, Eusebij videlicet, Vincentij, Peregrini, & Pontiani, collegit B. Rufinus, & sepeliuit non longe ab Vrbe Roma, milliario sexto, in Arenario, inter Viam Aureliam & Triumphalem, 8. Kal. Sept. Quos perduxit quędam matrona impositos in birotis vehiculo, &c.*

Martyrium, ac sepultura Eusebij ac sociorum.

4 Iam supra (si bene lector meminit) sanctissimum Pontificem Felicem huius nominis Primum hac eadem Via Ecclesiam erexisse narrauimus, quam supra Calepodij Cœmeterium extructam fuisse, ex eo potissimum nobis coniectari licet; quoniam Ado in suo Martyrologio eiusdem locũ sepulturæ describens, isthæc habet: *Romæ Via Aurelia in Cœmeterio Natalis sancti Felicis.* Illud vtique perspicuis verbis aperte indicans, quod subobscure tamen in Anastasio legitur, nimirum: *Hic fecit Basilicam Via Aurelia, vbi & sepultus est milliario secundo ab Vrbe Roma 3. Kal. Iunij.* Incertum omnino lectori relinquens, nũ de Via loquatur, an de Basilica, in qua eiusdem corpus conditum fuit. Vtcumque tamen sit, ex hoc loquendi modo vel Cœmeterium, vel ipsamet Via, aut certe Ecclesia, quæ ibidem sita est, eiusdemque sancti decorata ac consecrata corpore subintelligitur.

S Felix I. Papa.

Ado in Mart.

Basilica Via Aurelia extructa a S.Felice.

5 Hac eadem Via Aurelia viriliter item in agone pro Christo decertarunt nobilissimi Martyres Basilides, Tripodes, Mandales, & alij viginti sub Imperatore Aureliano, quorum in Martyrologio Romano 4. Id. Iunij, atque etiam apud Bedam, & Adonem mentio habetur, qui duo scriptores satis in hoc inter

SS.Basilides, & alij viginti martyres.

Mart.Rom.4. id. Iunij.

Beda, Ado.

ter se cohærentes martyrij insuper locum his verbis describunt: *Romæ Via Aurelia milliario tertiodecimo natalis sanctorum Basilidis, Tripodis, & Mandalis sub Aureliano Imperatore, Platone Præside, & aliorum viginti Martyrum.*

Basilides alter, & socij martyres.

Martyr. Rom.

6 Basilides quoque alter huius nominis, Cyrinus, Nabor, atque Nazarius milites ipsamet Via Aurelia in Diocletiani ac Maximiani persecutione martyrio coronati sunt; de quibus isthæc Rom. Martyrol. exponit: *Pridie Id. Iunij Romæ Via Aurelia natalis SS. Martyrum Basilidis, Cyrini, Naboris, & Nazarij militum, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani sub Aurelio Præfecto ob Christiani nominis confessionem detrusi in carcerem, & scorpionibus lacerati, capite truncati sunt.* Beda itidem martyrij locum designans, eorumque sanctorum corporum translationem describens, hæc inquit: *Romæ Via Aurelia, milliario quinto passio SS. Mart. Basilidis, Cyrini, Naboris, Nazarij: quorum Naborem & Nazarium simul cum Gorgonio Martyre transtulit a Roma in Galliam Grodegandus Metensis Episcopus, permittente Paulo Papa Romano, anno Dominicæ Incarnat. 765. & collocauit prædictus Episcopus sanctum Gorgonium in monasterio, quod dicitur Gorzia: sanctum vero Naborem in monasterio, quod dicitur Nouacella; sanctum quoque Nazarium in monasterio, quod dicitur Lorethain, vbi signa & miracula in sanitate infirmorum, & debilium sæpius fiunt.* Hæc Beda ibi.

Beda.

Rhebanus & Nother. in Martyr.

Marian. Scot. Conradus Sigebert. in Cronico.

7 Idem prorsus Rhebanus & Notherus in Martyrol. asserunt, ac præstitæ eorumdem in Galliam translationis an. Salutis nostræ 765. Marianus Scotus, Conradus, Abbas Huspergensis & Sigebertus in Chronico legentibus vltro fidem astruunt. Porro sub eadem immanissima Diocletiani persecutione gladio item Via Aurelia consummati sunt Artemius carceris custos, Candida vxor, & Paulina eorum filia, qui a S. Petro Exorcista ad fidem traducti, & a S. Marcellino presbytero baptizati, Sereni vicarij iussu crudeliter interempti, martyrij palma donari meruerunt: dignissimum autem eorum certamen, & sepultura in Martyrol. Rom. 8. Id. Iunij his quidem verbis exponitur: *Romæ S. Artemij cum vxore sua Candida & filia Paulina; qui Artemius ad prædicationem & miracula S. Petri Exorcistæ in Christum credens, & cum omni domo sua a S. Marcellino presbytero baptizatus, iussu Sereni Iudicis plumbatis cæsus, gladio percussus est: vxor vero eius, & filia in cryptam impulsæ, lapidibus, ruderibusque sunt obrutæ.* Prolixius autem hæc in SS. Marcellini & Petri Actis recitantur; vbi præcipue lectu digna sunt huiusmodi verba: *Tunc Iudex iussit mitti ad Artemium carcerarium, & vxorem eius Candidam, & filiam eorum, nomine Paulinam Virginem. Quos cum vidisset, iussit eos coarctari, vt sacrificarent Dijs: Artemius vero & vxor eius Candida vna cum filia Paulina sic dixerunt: Nos D. Iesum Christum confitemur Filium Dei viui, & ideo nulla ratione sacrificiorũ possumus pollui ritu. Quibus auditis Vicarius Serenus totos insimul iussit immẽso pondere ruderum obrui in Via Aurelia. Factum est autem hora, qua ad passionem pergerent, in eodem loco cum omnes Christiani occurrerent S. Marcellino presbytero, & Petro Exorcistæ, videntes officiales tantum populum, fugerunt. Sed currentes post eos iuniores de populo Dei tenuerunt eos, & blandis sermonibus cœperunt hortari ad fidem. Illi autem dum nollent credere, tamdiu a populo custoditi sunt, quousque Missam faceret S. Marcellinus in Crypta, in qua puniendi venerant sancti. At vbi completa sunt, quæ sunt Dei, abscessit iussu Presbyteri omnis populus; cumque silentium factum fuisset, Marcellinus cum Petro steterunt dicentes ad eos, qui credere nolebant: Ecce in potestate nostra fuit, vt cæderemus vos, sed non fecimus: in potestate nostra fuit, vt tolleremus vobis Artemium, & Candidam, atque Virginem eorum, sed nec hoc fecimus: nunc autem in nostra potestate est, fauente Dei gratia, vt abscederemus, nec hoc fecimus: quid vobis? Ad hæc illi frementes in Dei hominibus, Artemium gladio percusserunt, S. vero Candidam atque Virginem Paulinam per præcipitium, id est, per liminare cryptæ iactantes, lapidibus obruerunt.*

SS. Artemius, Candida, & Paulina.

Martyr. Rom 8. Id. Iun.

Act. SS. Marcell. & Petr.

Eorum constantia, & martyrium.

8 Quod autem hic, *per liminare Cryptæ* Candidam & Paulinam præcipitatas fuisse dicitur in M.S. Codd. S. Pet. & S. Cæc. *per luminare Cryptæ* legitur: quæ quidem lectio rei significandæ magis accommodata videtur: optime enim id consuetæ Cœmeteriorum structuræ quadrat, in quibus alicubi per quædam foramina introrsum lumen admittitur: & hæc quidem foramina, vt iam supra dixi-

Luminaria Cryptæ, foramina ad lumen captandum.

diximus, D. Hieronymus eorumdem Cœmeteriorum tenebras describens, ad viuum his verbis repræsentasse videtur, quæ nunc repetere lectoris instruendi gratia haud pigebit: *Et raro*, inquit ille, *desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, vt non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes*. Et Prudentius, item in suis Carminibus eleganter cecinit:

D. Hieron.

Prudent.

Inde vbi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt cæsis immensa foramina tectis,
Quæ iaciunt claros antra super radios.

9 Hanc vero Cryptam verisimile est, ampliorem aliquam Cœmeteriorum, quæ hac Via Aurelia computabantur, partem extitisse, cum ijsdem in Actis Marcellinus Presbyter sacra ibi altaris mysteria peregisse coram populi multitudine legatur: cuius quidem numerosæ gentis crypta nullatenus capax fuisset: vtcumque vero se res habeat, id vtique exploratum est, locum illum a Christi fidelibus maximæ iugiter venerationi habitum fuisse, quousque eorumdem SS. Corpora a Paschale I. in Ecclesiam B. Praxedis translata fuere, vti marmorea ibidem tabula affixa legentibus vltro testatur: quamuis postea sacra SS. Artemij & Paulinæ corpora a Sergio II. Summo Pontifice in Equitij titulum a se exornatum, deportata fuerint, vt pariter in quodam lapide parieti affixo prope maiorem eiusdem Ecclesiæ Aram videre est. In Martyrologio item Romano SS. Fortunati & Restituti iv. Kal. Iunij mentio habetur; qui ambo hac eadem Via Aurelia martyrij palmam, datis pro Christo ceruicibus, consecuti sunt.

[M]art. Rom. 4. [K]al Iunij.

10 Demum Felix Papa Secundus, hac eadem Via in ciuitate Ceri xvij. ab Vrbe lapide gloriosum passionis certamen feliciter compleuit: cuius corpus, vt in eiusdem legitur actis, primum in Vrbem relatum, permultis clericis, ac fidelibus summa illud veneratione comitantibus, clam iuxta muros Vrbis ad Formæ Traianæ latus, iij. id. Oct. conditum est: & exinde noctu a Presbyteris, & clericis raptum vna cum Damaso presbytero in Basilica, quam ipsemet Felix Via Aurelia construxerat, sepultum fuit, xij. Kal. Decem. milliario ij. quamuis in Martyrologio Romano eius dies natalis iv. Kal. Aug. recenseatur.

Felix II. [P]pa.

Mart. Rom. 4. Kal. Aug.

11 Porro Ecclesiam, seu Basilicam, in qua sacrum corpus conditum est, eam putamus, quam supra ab eorum altero vel constructam, vel certe instauratam fuisse iam lectori exposuimus. Eiusdem Basilicæ mentio in quodam sepulchrali lapide habetur, qui in pauimento Ecclesiæ S. Cæciliæ trans Tyberim ad hunc vsque diem cernitur, & his quidem verbis;

Basilica S. Felicis Papæ.

GAVDIOSA DEPOSITA
IN BASILIGA
DOMNI FELICIS....

Vocabulum etenim illud, *Domni*, Papam innuere nemo est, qui ignoret; & id vel frequens Ecclesię vsus in sacris Deo precibus pro ipso Papa offerendis satis aperte conuincit.

12 Ipsum autem Felicis Papæ Corpus in SS. Cosmæ & Damiani Ecclesiam in foro Romano tandem translatum fuit, quamuis huiuscemodi translationis tempus omnino lateat. Ibidemque hac nostra ætate, anno scilicet Christi 1582. diuinitus plane adinuentum est: cuius recolendæ inuentionis seriem lectu dignissimam Baronius his verbis enarrat: *Cum ingressus Felicis absque controuersia a maioribus fuerit existimatus iniquus; & de exitu ipsius eadem inter se pugnantia scripta nutent: inde & accidit, vt temporibus Pontificatus Gregorij XIII. dum de emendatione Rom. Martyrologij a viris eruditis, ad hoc delectis, frequenter haberentur conuentus, & de Felice non leuis controuersia incidisset: expungendusne esset ob vitiosum ingressum eius, velabsque martyrij titulo relinquendus; deque his diu multumque altercatum esset, & ego in eam sententiam pedibus irem, vt Felicis nomen expungendum esset; eoque argumento volumen haud breue scripsissem, cui fauerent, adstipularenturque complures viri eruditi in Vrbe tunc existentes, accidit plane, veluti diuino miraculo, vt cum in Diaconia SS. Martyrum Cosmæ & Damiani in foro, ad Templum Pacis posita, quidam male consulti, sed non sine diuina prouidentia, clam altare vnum a dexteris positum suffoderent, vt thesaurum inuenirent (quem acceperant, nescio quo reuelante, ibi esse repositum) in marmoream arcam inciderent, in cuius altero latere Tabulæ lapideæ, interstitio ab altero di-*

Corpus S. Felicis II. in Ædem SS. Cosmæ & Damiani translatum.

Baron. Ann. to. 3. ann. 457 n. 50.

Controuersia de nomine S. Felicis Papæ è Martyrologio expungendo & quare?

Sed corpore eius mire inuento ipse quasi ad suam causam agendâ rediuiuus prodijt.

ſtincto, repoſitæ inuenirentur Reliquiæ SS. Martt. Marci, atque Marcelliani, & Tranquillini: in altero vero arcæ latere, corpus S. Felicis, de quo agimus, vna cum lapideo laterculo, ibidem intus poſito hiſce literis exarato:

CORPVS S.FELICIS PAPÆ
ET MARTYRIS QVI DAMNAVIT
CONSTANTIVM.

Quod accidit pridie eius diei, quo eiuſdem S. Felicis in Eccleſia natalis dies agi conſueuit 4. Kalend. Auguſti, anno Domini 1582. cum de eius meritis diſceptatio magna eſſet; iamque pene ob innumeras contrariaſque aſſertiones, cauſa cadere videretur: quando opportune ipſemet Felix viſus eſt admiratione omnium rediuiuus comparuiſſe pro ſe, ſuam ipſe cauſam acturus, cum iam valde ſtylo contradicentium eſſet oppreſſus. Hæc Baronius, qui hæc inſuper addit: *Tantæ rei nonnihil tunc ipſe vna cum alijs admiratione perculſus &c. ſtylum modeſtia Christiana repreſſi, quem zelo veritatis acueram, vincique a Felice feliciſſime accidiſſe putaui, cedereque Illuſtriſſimo ac Reuerendiſſimo Domino Iulio Antonio Sanctorio S. R. E. ampliſſimo Cardinali, ſimulque diſertiſſimo viro, qui egregie pro Felice ſuſceperat patrocinium, me cum ipſo triumphum magna gloria agere exiſtimaui, ipſa veritate in vtroque vincente.* Huc vſque de Felicis Papæ hiſtoria ad rem noſtram Baronius, ex quibus videre eſt, qua ratione mira Dei prouidentia totius Eccleſiæ Regimini iugiter præſit, & vbi opus eſt, miraculis editis fideles ſuos a quouis aberrandi periculo præſeruet: portentoſum quippe cenſendum eſt, quod de inuento Felicis Papæ corpore hactenus enarrauimus, dum de eiuſdem tollendo è ſacris dipticis nomine ſerio ageretur; ſed hæc ſatis.

Baron. loc. ſup. cit.

Et cauſam ipſe ſuam vicit S Felix II.

CAP. XVI.

De præcipuis Martyribus, qui pro Chriſto corona, vel ſepultura donati, Corneliam Viam illuſtrarunt.

1 ORNELIAM reliquas inter vias antiquitate præſtátem, multorum quoque Chriſti Martyrum triumphis cumulari, eiuſque gloriam digniſſimis eorumdem trophæis plurimum augeri contigit. Inprimis autem via hæc celeberrimo SS. Rufinæ & Secundæ ſororum certamine inſignita eſt. Ambæ etenim hæ ſacræ Virgines cum Chriſti amore ſuccenſæ repudium ſponſis dediſſent, poſt multa tormentorum genera, quæ viriliter pro fidei confeſſione perpeſſæ ſunt, altera gladio percuſſa, altera cæſis vltro ceruicibus, (vt in Martyrol. Rom. 6. Id. Iul. legitur) eadem via feliciter tandem vitæ ac certaminis curſu peracto pari in Cælum conſortio ad Sponſum migrauere. Ambæ autem coronatæ ſunt in loco, vulgo Buxo nuncupato, in Silua, quæ Nigra quondam communi voce appellabatur: at ex illuſtri deinde ipſarum martyrio ſplendorem accipiens, & duplici virginitatis candore decorata, iure optimo Silua Candida denominata eſt; ſepulta quippe ibidem earumdem corpora fuere a Plautilla primariæ nobilitatis matrona, ipſiſmet beatis virginibus noctu illi per viſum apparentibus, & vt ſepulturę ſibi obſequiú impenderet, ſuadentibus, iuxta id quod in M.S. earumdem Actis, Cod. S. Petri, & S. Cæcil. & apud Surium his verbis legitur: *Tunc Archeſilaus iuſſit eas duci in ſilua in Via Cornelia ab Vrbe Roma milliario decimo, in fundo, qui vocatur Buxo, vel Buxeto, & vnam illic cædi capite, aliam percuti, & ſic*

Via Cornelia

Mart. Rom. 6 Id. Iul.

Fundus Buxus.

Silua Nigra

Silua Candida.

Plautilla matrona.

M. S. *Cod S. Petr. S. Cæc.* & *Sur. to 4. 10 Iul.*

Martyrium & ſepultura SS. Rufinæ & Secundæ.

sic earum corpora inhumata derelinqui luporum morsibus comedenda, sed Domini gratia non defuit in Christo credentibus nec defunctis. Denique Plautilla matrona, in cuius prædio hoc factum est, vidit eas in visu sedentes gemmatas in thalamo, & dicentes sibi: Plautilla desine à flagitijs Idolorum & ab incredulitate impia cessa, & credens Christo veni in rem tuam, & corpora nostra inuenies ibi: eadem corpora, vbi inuenire potueris, sepelies. Exurgens autem Plautilla peruenit ad locum, & inueniens SS. Virginum corpora sine fœtore, & sine aliqua læsione, adorauit & credidit, & fabricauit sepulchrum Virginum Christi. In quo loco beneficia orationum earum fructum magnum virtutum ostendunt.

2 In eandem hanc siluam, sæuiente in Christi cultores impio Imperatore Diocletiano, SS. Marcellinus Presbyter, & Petrus Exorcista deducti, ibique obtruncato capite martyrij palmam assecuti sunt, vt eorum acta proloquuntur, nempe: *Cumque Vicarius omnia, quæ gesta fuerant, cognouisset, iussit eos duci in Siluam Nigram, quæ hodie in honorem Sanctorum, Candida appellatur, & in eadem ambos pariter decollari. Cumque ventum fuisset in media silua, ipsi sibi manibus suis mundauerunt locum à spinis, orantes simul, & dantes sibi pacis osculum, genu posito decollati sunt.*

[S. Marcellinus & Petrus Exorcista.] [Acta SS. MM. Marcellini & Petri exor.]

3 Præclarissimis igitur beatorum istorum Martyrum (quorum nuper meminimus) trophæis loco isto insignito, ac atra funestaque siluæ (cuius quondam nomen præferebat) nigredine inpuræ, ac sinceræ fidei candorem commutato, eo quod scaturientem ibi è venis innoxium tot Martyrum sanguinem suo sinu exceperat, S. Iulius Papa diuino afflatus spiritu, in honorem SS. Rufinæ, & Secundæ ibidem Ecclesiam extruere cœpit: quam eius postea successor Damasus perfecit, vt M.S. eiusdem Damasi acta Cod. Vat. S. Petri, S. Mariæ ad Mart. & Vallic. his verbis testantur: *Perfecit quoque Basilicam SS. Rufinæ, & Secundæ, quam Iulius Marci successor incœperat in territorio Siluæ Candidæ, vbi sepulta fuerunt corpora sanctorum Marcellini, & Petri.*

[Ecclesia SS. Rufinæ, & Secundæ.] [Cod. Vat. & ...]

4 Hæc postmodum Ecclesia sede quoque Episcopali aucta, ac illustrata fuit, quæ & sub titulo Siluæ Candidæ, & SS. Rufinæ, & Secundæ in veterum Conciliorum actis sæpissime recensetur. Quinimmo sedes ipsa, ex his præcipue vna fuit, cui Episcopi quondam Cardinales præficiebantur: huic enim Episcopo Basilicæ sancti Petri, & Leonianæ item vrbis moderandæ regimen, ac iurisdictio demandata olim fuit, vt legenti quamplurima Summorum Pontificum diplomata fidem faciunt, & illud Ioannis præsertim deciminoni, datum anno tertio sui Pontificatus, & Petro Episcopo Siluæ Candidæ inscriptum, vbi isthæc leguntur: *Item concedimus, & confirmamus vobis fundum in integrum, qui vocatur Buxus, in quo Basilica SS. Rufinæ, & Secundæ constituta esse videtur.* Idem plane testatur Diploma Victoris Secundi, datum anno pariter sui Pontificatus tertio, indictione decima, vbi sic inquit: *Concedimus, & confirmamus tibi, & pro te, atque propter te in perpetuum reuerendæ Ecclesiæ sanctarum Virginum, & Martyrum Rufinæ, ac Secundæ, quæ nominatur Silua Candida in fundo, qui vocatur Buxus, quicquid auri, argenti, pallij, seu ceræ, vel quarumcumque rerum omnino iactatum, vel positum fuerit, vel oblatum in toto altari maiori S. Petri, siue in eius venerabili Confessione.*

[Sedem decorauit sede Episcopali.] [Io: Pap. 19.] [Diploma Vict. 2.]

5 Celeberrimam hanc postmodum Siluæ Candidæ Ecclesiam Callistus secundus Portuensi sedi iunctam, annexamque esse voluit: quocirca qui eidem præest, Portuensis nunc & Siluæ pariter Candidæ Episcopus appellatur. Venerabilis autem Ecclesiæ memoria in quodam Hospitalis S. Spiritus prædio ad hanc vsque diem perseuerat, quod hactenus S. Rufinæ titulo nuncupatur. Sacra vero Beatarum Rufinæ & Secundæ corpora inde ad Lateranensem Basilicam translata in Sacello iuxta Constantinianum Baptismalem fontem, earumdem imaginibus ornato condita fuere; vbi hodie sub Altari ab Anastasio Quarto in ipsarum honorem erecto pia fidelium veneratione coluntur: quod in M. S. Cod. Later. sic Ioannes Diaconus enarrat: *Retro Basilicam Saluatoris quatuor sunt oratoria, vnum quod habet apsides duas: sub vna est Altare sanctarum Virginum Rufinæ, & Secundæ, sub quo recondita sunt pretiosa earumdem virginum corpora, quæ inuenta sunt ab Anastasio Papa IV.*

[Ecclesia SS. Rufinæ & Secundæ vnita sedi Portuensi postmodum fuit.] [Io. Diac. Cod. M. S. Later.]

fel.

fel. mem. antequam Apostolica dignitate sublimaretur, & post ipsarum inuentionem fabricato Altari ad honorem earumdem, proprijs manibus consecrauit ipsum Altare, astantibus nobis omnibus, & præsentibus Canonicis Basilicæ Saluatoris, & quamplurimis tam de Vrbe, quam extra Vrbem. Hoc vero Sacellum, seu Oratorium SS. Rufinæ & Secundæ Episcopo Portuensi & Siluæ Candidæ à Gregorio Nono concessum fuisse reperimus, vt in eius Bulla edita anno salutis 1236. in hæc verba legitur: *Item concedimus Ecclesiam SS. Rufinæ & Secundæ sitam Romæ iuxta Palatium nostrum cum omnibus pertinentijs suis.*

Bulla Greg. 9.

Sancta Afra.

6 Porro in Actis SS. Martyrum Dignæ & Emeritæ in M. S. Cod. Vat. & S. Cæciliæ hac eadem Via Cornelia sepulturæ traditum fuisse legitur venerandum B. Afræ earundem Virginum collactaneæ corpus: sed quia huiuscemodi Acta cum B. Afræ Augustanæ Actis confunduntur, de hac Romana, vbinam sepulta olim fuerit, haud quid certi definire, ac pronunciare audemus: suo tamen loco de eisdem Virginibus Digna, & Emerita (vbi opportunus, inquam, sermo occurret) ex professo agemus, quarum beatissima corporum pignora Romæ adhuc religioso fidelium cultu asseruantur.

Nymphæ Catabassi.

SS. Marius, Martha, & filij.

Martyrol. Rom. 14. Kal. Feb.

7 Eademmet Via Aurelia 13. ab Vrbe lapide, in loco, qui dicitur ad Nymphas Catabassi, quod ibi forte Catabassi alicuius fontes quondam existerent, pro Christo in agone feliciter ad sanguinem vsque decertarunt nobilissimi Martyres Marius & Martha coniuges, Audifax & Abacum filij: quorum insigne martyrium in Romano Martyrologio hunc in modum describitur: *Romæ Via Cornelia SS. Martyrum Marij & Marthæ coniugum, & filiorum Audifacis & Abacum nobilium Persarum; qui Romam temporibus Claudij Principis adorationem venerant: e quibus post toleratos fustes, equuleum, ignes, vngues ferreos, manuumque præcisionem, Martha in Nympha necata est, cæteri vero sunt decollati, & corpora eorum incensa.* In eorumdem verò Actis M. S. Cod. Later. Vatic. & S. Cæc. hæc præterea adduntur: *Eadem die dedit sententiam, vt decollarentur, qui dum ducti fuissent via Cornelia, milliario 13. ad Nymphas Catabassi, ibi in eodem loco decollati sunt sub Arenario Marius, Audifax, & Abacum; Martha vero in Nympha, necata est. Quorum corpora iussit incendi ne sepulturam haberent. Matrona vero nomine Felicitas rapuit corpora eorum, & in prædio suo sepeliuit.Ættham vero leuauit de puteo, & iunxit corporibus sanctis sub die 14. Kal. Feb.*

Acta M. S. SS. Marij & Marthæ.

Vbinam sacra corundẽ Martyrum corpora recõdita sint.

8 Ipsorum demum SS. corpora in Vrbem translata, & in Ecclesia S. Praxedis reposita fuisse vetus Inscriptio docet, quæ vsque nunc in eadem Ecclesia legitur: verum sanctorum Marij & Marthæ corpora in Diaconia S. Adriani à Greg. IX. anno Christi 1228. vnà cum alijs SS. Martyrum corporibus inter explorandum reperta fuisse publica & omni fide digna marmoreæ insculpta tabulæ inscriptio in eiusdem Diaconiæ apside constituta legentibus vltro fidem exhibet, in qua pariter disertis verbis enarratur, eorumdem videlicet BB. Marij & Marthæ corporum maiori quidem ex parte reliquias, ibidem (in Confessione scilicet) pio fidelium obsequio depositas; reliquam eorumdem partem ab ipsomet Gregorio in eadem Ecclesia, quam paulo post Deo dicauerat primario sub Altari per honorifice fuisse reconditam. Quæ quidem venerandę reliquiæ nuperrime, anno videlicet Christi 1600. cum Augustinus Cardinalis Cusanus eiusdem Ecclesiæ Diaconus Confessionis exornandæ opus aggrederetur, iterum repertæ ad manus, & in lucem venerunt, simulque cum eis aliorum sanctorum Martyrum corpora, quorum omnium plumbeæ, lapideæque tabulæ illic inscriptæ, locupletissimi sacræ antiquitatis indices erant. Dum igitur in Ecclesia S. Praxedis, vel in Ecclesia S. Io. Calybitæ, vel certe alibi horum extare corpora frequenter legatur, de eorumdem profecto reliquijs subintelligendum est. Idque satis perspicue apparuit, dum in eadem S. Adriani Ecclesia eadem sanctorum Corpora reperta prorsus integra erant, ipso Cæsare Cardinali Baronio oculato tunc rei, & deinceps locupletissimo in suis Annalibus teste. Sed iam ab Aurelia ad Portuensem Viam pariter, & Portam pedem conuertamus.

Baron. tom. 2. an. Ch. 270.

CAP.

CAP. XVII.

De Portuensi Via, ac Porta, de Romano Portu, & de profanæ antiquitatis monumentis ibidem existentibus.

1 VNC quæso Lector, postquam extra Vrbis ambitũ, venerandæ antiquitatis monimenta perlustrãdo aliquantisper vagati sumus, ad Aureliam Portam, vnde iam exiuimus, concito gradu, si libet, redeamus, à qua nouum subinde iter aggredientes, cætera, quæ extant rerum antiquarum vestigia, perscrutaturi iuxta ipsius Vrbis mœnia atq; Pomœrium descendendo, ad Ianiculi radices prope Tyberis alueum deueniemus, vbi inspicienda & contemplanda nobis occurret Porta vna cum Via, qua inde iter agentibus patet egressus, Portuensis nimirum, quæ sic vulgo nuncupata est, eo quod ad celeberrimum Portum, qui quondam ibi ab Imp. Claudio extructus fuerat, recta euntem ducit, vt Suetonius his verbis testatur: *Portum Ostiæ extruxit circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo iam solo, mole obiecta: quam quo stabilius fundaret, nauem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat aduectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrini Phari, vt ad nocturnos ignes cursum nauigia dirigerent.* Hæc Suetonius.

Porta Portuensis.

Portus Romanus.

Sueton. in Claudio Imp.

2 Verum antiquis temporibus Naualis Porta hæc ob Tyberis proximitatem appellabatur, vt Sex. Pompeius asserit, hæc dicens: *Naualis Porta à vicinia naualium dicta.* Christiani vero feliciori sane omine ac titulo à celebri Beati mart. Felicis Cœmeterio hac Via sito (de quo infra agemus) *S. Felicis Portam,* appellare eandem non dubitarunt; quam postea Arcadius & Honorius Imperatores vnà cũ cæteris Portis, ac Romanæ Vrbis mœnibus instaurarunt, vt posita in portæ eiusdẽ prospectu inscriptio satis edocet.

Porta naualis.

Sext. Pomp.

3 Portuensis autem Via merito inter alias celebriores à Publio Victore numeratur, in qua præcipue amœnissimi Cæsaris Dictatoris, iuxta ripam Tyberis, extabant horti: per quam onerariæ quoque naues, à iugalibus illas bobus trahẽtibus, in Vrbem, Procopio teste, inuehi consueuerant; hæc autem sunt eius verba: *Hoc in portu* (fluminis scilicet, qui olim Nauale, modo Italice Ripa nuncupatur) *naues ex composito onerariæ adstant, & boum vis ingens parata quamproxime: nam mercatores, cum ex alio Orbis tractu in portum hunc se nauibus conferunt, oneribus in actuarias naues, & ad fluminis naturam constructas depositis, per Tyberim Romam adnauigant, non velis vsi, vel remis, quandoquidem nullo vento impelli hæc possunt nauigia, circumflectente, & crebrò quidem, flumine, & ad multum spatij tortuosis sinibus dilabente; & remorum in eo nullus est vsus aduersis vndis nauigantibus, sed laqueis ad onerarias illigatis, & boum deinde ad colla suspensis, veluti plaustra, Romani via Portuensi has pertrahunt.*

Horti Cæsaris Dictatoris.

Procopius de Bell. Goth. lib. 1. in fin.

4 In Portu demum Romano nonnulli Templum Portumnij extitisse arbitrantur, quem portuum custodem ac præsidem Gentiles suo more delirantes effinxerant: in cuius etiam honorem Portumnia festa celebrata olim fuisse ijdem asserunt. At vero Portuensem ciuitatem Saracenis ereptam, atque iterum in liberam Christianorum potestatem redactam, S. Leo Papa Quartus Corsicæ insulæ populis, à se prius instauratam, præmunitamque, vltrò incolendam tradidit, Anastasio in eius gestis id attestante. Verũ nunc ciuitas illa penitus deserta ac desolata iacet, cathedrali ibidem Ecclesia S. Luciæ, ac domo dumtaxat Episcopali superstite. Iugiter tamen celebris apud posteros fama eiusdem erit tot nobilissimorum Martyrum sanguine illustrata, qui in ea, vel eidem adiacenti circuitus ambitu, aut certe eadem via aut Martyrium subierunt, aut saltem ibidem sepulturæ locum obtinuere; de quibus mox opportune hic nobis sermo erit. Interim vero paucis verbis gloriam Por-

Templum Portumnij.

Ciuitas Portuensis.

Ea populis insulæ Corsicæ ad habitandum tributa.

Anastas. in S. Leone Papa 4.

Portuensis Viæ, ac Portæ præconia perstrinxisse sufficiat.

CAP. XVIII.

De Cœmeterio Sancti Felicis Via Portuensi.

Ecclesia & Cœmeteriũ S. Felicis.

1 PORTVENSI hac Via, vt diximus, Ecclesia olim sita erat, in B. Felicis Martyris honorem Deo dicata, à quo Cœmeteriũ eiusdem Viæ merito nomen accepit; quinimmo ipsamet Via sic plane ab Æthico peruetusto scriptore appellatur, qui in sua Cosmographia Romani olim cursum Tyberis exacte describens, post enarratam eiusdem diuisionem iuxta Tyberinam Insulam, hæc ait: *Post iterum vbi vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusiue à plebe Lapideus dicitur, iuxta forum Boarium, quem lacum dicunt, transiens, adunatur gratissimo sono depictis vorticibus suorum turbinum, & maritimas naues suscipiens, & mediterraneas adducens de Etruria, vel Sabinis, ingressus per Diui Apostoli Petri portam, iuxta Ostiensem portam, quæ est D. Pauli, & viam Portuensem, quæ est S. Felicis Martyris, Vrbem egreditur.* Hæc ille. Albertus quoque Magnus in libro, quem de natura locorum scripsit, vbi de amne Tyberino agit, viam hanc S. Felicis nomine nuncupat.

Via S. Felicis.

Aethicus in Cosmographia.

Albertus magnus de nat. locorum dist. 3. cap. 2.

Plures eodẽ Felicis nomine sancti appellantur.

A quonam S. Felice via, Cœmeteriũ & Ecclesia nomen sumpserint.

Mart. Rom. xj Kal. Sep.

2 Verumtamen à quo potissimum S. Felice, cum plures eiusdem nominis in Martyrologio Romano recenseantur, eam denominari contigerit, incertum prorsus est. At si ad rem hanc definiendam coniecturis agere velimus, verisimile quidem satis videtur ab illo nedum Viam, sed & ipsam Ecclesiam, ac Cœmeterium appellationem accepisse, qui vnà cum S. Hippolyto Portuensi Episcopo martyrio coronatus est: cuius in Romano Martyrologio mentio fit XI. Kal. Sept. vel quod nobis fortasse probabilius arridet, a Felice Papa Secundo, qui è Sede a Constantio expulsus, in suo prædiolo, quod hac Via possidebat, aliquandiu latitauit, prout in M. S. iam supra citatis eiusdem Actis his quidem verbis legimus: *Et depositus est sanctus & beatissimus Papa Felix de Episcopatu suo, & habitauit in prædiolo suo, quod est via Portuensi.* Et quamuis Anastasius, vt supra diximus, eiusdem corpus Via Aurelia conditum fuisse asserat; in Actis tamen Liberij illud Via Portuensi in suo prędio depositum esse perhibetur. Idem quoque constantissime asserunt Ado & Beda in suis Martyrologijs die 22. Dec. hæc conscribentes: *Romæ via Portuensi depositio S. Felicis Episcopi.* Porro haud absurdum est dicere Via quidem Aurelia sanctissimum Pontificem hunc primo conditum, & ad Portuensem deinde translatum fuisse, in eum videlicet locum, vbi ipsiusmet prædium constitutum erat, ibidemque postea in eiusdem memoriam Ecclesiam erectam fuisse, vt vbi quondam ob Christi fidem profugus delituerat viuus, in Christo quiesceret pariter defunctus, innotesceret, ac coleretur. Sed vtcunque se res habeat, nullius menti dubium subest, hac scilicet Portuensi via Cœmeterium simul, & Ecclesiam sub inuocatione sancti Felicis antiquitus extitisse, a quo tum Porta, tum ipsamet Via nomen sibi desumpsere. Idque ex Anastasio comprobatur, qui ab Adriano Pontifice instauratam fuisse Ecclesiam, & a Nicolao itidem Pontifice Via Portuensi Cœmeterium S. Felicis martyris pristino decori redditum in conscriptis eorum gestis affirmat.

Acta S. Felic. Papæ.

Anast. in Felice.

Ado & Beda

Anastasius in Adriano Pontifice & in Nicolao.

3 Nobilissimi eiusdem Cœmeterij apud Petrum Manlium, & Cencium Camerarium frequens admodum mentio incurrit, a quibus vnà cum cæteris sacris locis, quæ extra Vrbem sita sunt, recensetur. Franciscus quoque Herculanus in libro de mirabilibus Vrbis, quem Iulio Secundo Pontifici inscripsit, eiusdem expresse his verbis meminit: *Cœmeterium ad Insalatas* (sic illud appellat) *Via Portuensi apud Ecclesiam sancti Felicis.* Huius tamen Ecclesiæ, ac Cœmeterij merito quidem Bosius vehementer dolet, & queritur nullibi se vestigia adinuenisse. Quod & alijs pariter Cœmeterijs hac eadem Via existentibus contigisse refert: quorum nonnulla, quæ ab effossoribus reperta fuere, eum in modum excisa, subuersa, ac desolata, & monumentis hinc, & inde orbata eum in mo-

Petr. Manlius Cencius Camer.

Cœmeteriũ ad Insulatas.

Franc. Hercul. l. 6. de mirab. Vrb.

in modum apparuere, vt mutata omnino loci facie, non modo, a quonam è sanctissimis viris nomen, & initium habuerint, certo quis nosse, sed nec diuinari quidem id vlla ratione potuerit, vno dumtaxat excepto, de quo a nobis infra suo loco agendum est. Ex quibus compertum fit, quam ingentem sacra Cœmeteriorũ loca cladem acceperint, cum in auaras, ne dicam impias effossorum manus, loci sanctitatẽ penitus ignorantium, & lucrum dumtaxat, nõ lutum, non lapides, non demortuorum ossa respicientium, miserabiliter inciderunt: illud dixisse postremo loco sufficiat, eos lapideo prorsus corde homines imbutos fuisse, & merito lapidibus è Cælo tamquam sacrilegos plectendos, qui nec lapidi, nec mortuis parcere didicerunt, vt, captando ex lapidibus lucrum aduersus posteritatem contumeliosi, solam dumtaxat expleant auaritiam: contra quos, etsi homines taceant, ipsi lapides eruti, vt Christus in Euangelio ait, clamabunt.

CAP. XIX.

De Cœmeterio Pontiani, vel Sanctorum Martyrum Abdon & Sennen ad Vrsum Pileatum Via Portuensi.

1 OEMETERIVM, de quo nunc sermo à nobis instituitur, Pontiani olim nuncupatum, cuiusnam Pontiani opera extructum, vel qua potissimum de causa sic appellatum fuerit, incertum omnino adhuc remanet. Onuphrius quidem in suo Cœmeteriorũ Indiculo, huiuscemodi denominationem à Pontiano Pontif. sortitum fuisse arbitratur: sed nullum prorsus ab eodem, vt in ipsius gestis legitur, Cœmeterium exædificatum est: neque is Romæ, sed in Sardinia martyriũ consummauit; inde enim eius postea corpus translatum à Fabiano Pontifice in Cœmeterio Callisti conditum fuit. Sunt nonnulli, qui probabilibus fortasse rationibus adducti, hoc extructum fuisse asserant à Pontiano illo Romanorum nobilissimo, qui Alexandri Seueri tempore in Vrbe floruit, suasque ædes in eadem Transtyberina regione possidebat; de quo in actis S. Callisti Papæ, his verbis mentio fit: *In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem clericis suis, & abscondit se in domum cuiusdam Pontiani.* Et infra locus, in quo eiusdem domus sita erat, describitur: *Ab eodem die cœpit Alexander curiose quærere B. Callistum Episcopum; & diuulgatum est ei, quod esset trans Tyberim in domo Pontiani iuxta Vrbem Rauennatum.* Verisimile autem satis est, Portuensem extra Portam prædium aliquod possedisse, in quo præmemoratum deinde Cœmeterium Christianorum obsequio extruxerit. Christianus quippe erat vir iste, & curandæ SS. Martyrum sepulturæ studiosissimus: cuius opera atque auxilio Callistus Pont. qui in eiusdem domo latebat, piscatoribus postmodum adhibitis, sacrum B. Calepodij corpus ex aquis extractum, honorifice sepeliendum curauit.

Onuphrius in Ind. Cœmet.

Pontianus Romanus.

Aedes eiusdẽ trans Tyberim.

Cod. S. Petr. S. Cecil. Valli. l. 9.

2 Præterea Cœmeterium hoc Vrsi itidem nomen sortitum est, qua præsertim ratione a Cencio Camerario, & Petro Manlio denominatum legimus: *Cœmeterium*, videlicet, *Vrsi ad Portesam*, idest, *Portam Portuensem*, quam *Portesam* pariter appellatam nouimus. Alio quoque nomine Cœmeterium ad Vrsum Pileatum dici consueuit: quo potissimum titulo in quibusdam Martyrologijs, & B. præcipue Notherij, nuncupatum fuisse legitur, nempe: *Romæ in Cœmeterio Pontiani ad Vrsum Pileatum, natiuitas sanctorum Abdon & Sennen.* Huiusmodi nimirum denominatione ab aliquo, quod ibidem existeret, signo desumpta, quod & de alio eiusdem plane nominis Cœmeterio in Exquilijs sito adnotatur, de quo à nobis erit suo loco dicendum. Ab ipsismet etiam Sanctis Martyribus Abdon & Sennen, qui illic tumulati sunt, Cœmeterium hoc non raro apud antiquos appellatũ inuenimus.

Cœmeteriũ ad Vrsum Pileatum via Portuensi

Cencius Camer. Petr. Manlius

Cœmeterium ad Vrsum Pileatum in Exquilijs.

Mart. Beati Notherij.

Cœmeteriũ Sanctorum Abdon & Sennen.

3 Porro vetustissimum hoc interre-

liqua Cœmeterium fuit, quod ipsiusmet Claudij Imperatoris tempore extabat, sub quo nobilissima martyrij palma donatus fuit Quirinus ille, qui sepultus ibi conquiescit: de quo isthæc in Martyrologio Rom. VIII. Kal. Aprilis: *Romæ sancti Quirini Martyris, qui sub Claudio Imperatore post facultatum amissionem, post carceris squalorem, post multorum verberum afflictionem gladio interfectus est, & in Tyberim proiectus, quem Christiani in insula Lycaonia inuenientes, in Cœmeterio Pontiani condiderunt.* Idem prorsus tum apud Bedam, tum in eiusdem Actis, seu potius sanctorum Marij, Marthæ & sociorum, quorum potissimum opera sepulturæ traditus fuit, his quidem verbis legitur: *Inuenerunt quendam Presbyterum nomine Pastorem, qui narrauit eis omnia, quæ facta fuerant, quomodo noctu interfectus fuisset sanctus Quirinus gladio, & in Tyberis alueo corpus eius iactatum, & inuentum esset in insula Lycaonia; & pergentes noctu vnà cum familia, & B. Pastore presbytero collegerunt corpus eius: & sepelierunt eum in Cœmeterio Pontiani in crypta viij. Kal. Aprilis.*

Sanctus Quirinus.

Martyr. Rom. VIII. Kal. Apr.

Beda in Mart.

Act. SS. Marij, Marthæ, &c.

4 Hæc eadem Acta apud Canisium habentur antiq. lect. lib. I. & Quirinalia sunt nuncupata; quę insignis ille Poetarū Metel. Tegers. qui circa Christi an. 1060. floruit, eleganti carmine cecinit: ex quibus nonnulla, quæ ad nostræ institutum historiæ spectant, hic referre haud alienum a proposito erit. Sic igitur Metell.

Acta Quirinalia apud Canisium.

Meteli. Tegers. in Quirin. apud Canis. Antiq. lect. lib. I.

Regressus Vrbem cum socijs fidelis
Vir ille Persarum Marius supremus
Quæsiuit in castris relictum
Carcerem trans Tyberim Quirinum.
Gemebat, ac tristis doluit nimis,
Quod vt prius non huic valet obsequi,
Cui Presbyter Pastor vocatus,
Omnia gesta refert patenter.
Videlicet noctu iugulata membra
Rapi fluentis in Lycaoniam,
Festinus illo Persa tendit
Presbyter it simul ipse Pastor.
Amabilem prædam rapiunt citi,
Carina gratum fert onus ad locum
Qui Pontiani tunc Cymitron
Dicitur, exequias vocabat.
Sepultus illic Martyr honestius
Apud Deum se viuere prodidit
Cunctis opem præbens salutis
Qualibet improbitate captis.
Ibi peregre tempora plurima
Iubar medelæ mirificum procul
Genti togatæ dans coruscæ
Ausoniæ venerandus omni.

Hæc in præclarissimi Martyris memoriam Christianus Poëta nobilis ingenij monimenta reliquit. Subtexit autem idem Metellus memorati eiusdem sacri corporis sub Zacharia Summo Pontifice translationem in Bauariam, quæ alio nomine Noricum ab antiquioribus nuncupata est, & plurima item miracula, quæ in ipsamet translatione, ac depositione diuinitus edita sunt, prosequitur; quæ consulto hic quidem exponere omittimus, sed lectorem eadem nosse cupientem ad eundem Canisium amandamus.

Metellus Tegers. in quirin.

Apud Canis. antiq. lect. lib. I.

5 Hoc igitur Pontiani Cœmeterium via Portuensi iuxta Tyberim situ erat, & illuc eorumdem SS. Martyrum Abdon & Sennen corpora translata fuere, quę post eorumdem martyrium domi abscondita quendam apud virum Quirinum nomine substiterant, qui iuxta amphitheatrum & locum, vbi ijdem gladio interempti fuerant, morabatur. Sacra igitur pignora tamdiu ibi delituere, quousque sub Constantino Magno diuinitus patefacta fidelibus innotuerunt, vt videre est in eorumdem & S. Sebastiani Actis his plane verbis: *Tunc Valerianus furore plenus iussit gladiatores introduci cum tribus dentibus* (vel tridentibus, vt in Cod. Vat. legitur) *gladiorum, vt ipsi eos interficerent, qui cum percussi fuissent, ligauerunt pedes eorum ex iussu Valeriani, & traxerunt, & iactauerunt eos ante simulacrum Solis iuxta amphitheatrum, & iacuerunt corpora eorum ad exemplum Christianorum tribus diebus. Post triduum venit quidam Quirinus Christianus subdiaconus, qui manebat iuxta amphitheatrum, & collegit noctu corpora, & recondidit in arca plumbea in domo sua III. Kalend. Aug. Postea vero latuerūt corpora sanctorum Abdon & Sennen Martyrum per multos annos vsque ad tempora Constantini Imperatoris; de qua re factum est, vt Christo reuelante beatos Martyres* (in alijs autem codicibus sic scribitur: Vt ipsi beati Martyres reuelarint se) *temporibus Constantini à Christianis leuata sunt corpora, & translata in Cœmeterium Pontiani.* Hæc ibi. In peruetusto autem Bibliothecæ nostræ Vallicell. Codice

Sancti Abdon & Sennen.

Cod. Val. 3. 4. 5. Petr. B. C. Vallic. 8. S. Cecil.

M. S. Codex Bibliot. Vallicel. 8.

dice post enarratam sacrorum corporum in Cœmeterio Pontiani depositionem subditur: *Postea vero Gregorius Papa transtulit ea inde intra Vrbem in Basilicam S. Marci Papæ, & ibi honorificè collocauit, in quo loco multa beneficia exuberant vsque in hodiernum diem.*

Gregorius IV. Ecclesiam S. Marci instaurat, & corporibus SS. Abdon, & Sennen ditat.

6 Porro Gregorius iste, Quartus videlicet huius nominis fuit, qui eandem S. Marci Ecclesiam instaurauit, atque exornauit; cuius imago musiuo opere expressa in maiori eiusdem Ecclesiæ apside vsque adhuc visitur, vnà cum aliorum sanctorum imaginibus, qui illic sub Ara maxima tumulati quiescunt. Verum in Actis S. Zenobij sacra eadem corpora à Pontifice Damaso dono illi data fuisse his verbis legitur: *Sed redeamus ad Zenobium nostrum, cui Papa Damasus præclarum munus, duo corpora sanctorum videlicet Abdon & Sennen dono dedit, quasi mutuæ inter se amicitiæ futurum posteris monumentum. Quæ in maiori Ecclesia, videlicet Saluatoris sub altari Zenobius cassa plumbea collocauit.* Quod quidem de sacris eorumdem reliquijs dubio procul intelligendum est. Nam vel longe post Damasi Pontificatum ipsamet beatorum Martyrum corpora ex eodem Cœmeterio in Ecclesiam S. Marci translata, reconditaque fuisse, quæ à nobis supra recitata sunt, acta testantur.

Act. S. Zenob. apud Sur. to. 3 15. Maij

[P]igmenius [P]resbyter & [M]artyr.

7 In eodem quoque Cœmeterio B. Pigmenij Presbyteri ac Martyris corpus sub Iuliano Apostata illatum est; de quo isthæc Ado & Beda in eorum Martyrologijs: *Cuius corpus* (nempe Pigmenij) *inuentum, & collectum, sepultum est in Cœmeterio Pontiani non longe à sanctis Abdon & Sennen.*

[A]do & Beda [in] Martyrol. [2]4. Martij.

8 In M. SS. vero eiusdem Actis Cod. S. Mariæ ad Martyres prolixiori sermone martyrij ac sepulturæ locus his verbis indicatur: *Tunc iratus Iulianus iussit Pigmenium apprehendi, & duci ad eum pontem lapideum, quem omnes Pontem maiorem appellant, & per medium pontem iussit eum in fluuium præcipitari cum ipso puerculo, qui eum per manum trahebat. Quorum corpora collecta sunt de fluuio à quadam matrona, nomine Candida, iuxta littus fluuij Porta Portuense, & sepeliuit eum in Crypta in Cœmeterio Pontiani, in prædio suo ad vrsum Pileatum, iuxta corpora sanctorum Abdon & Sennen, duodecimo Kal. Martij.* Quamuis eadem Acta in nonnullis, quæ ibidem recensentur, alicuius notæ censura indigeant, vt ipsemet Baronius docet, eo præsertim loco, vbi de Iuliano sermo incurrit, quem quidem perfidum Imperatorem haud vnquam Romam aduenisse satis constat, etsi vsus deinde obtinuerit, vt quæ Imperatorum ministri quandoque agerent, hæc eadem ipsimet Imperatores præstitisse dicerentur, vt in Alexandro, Diocletiano, alijsque Romanis Imperatoribus obtigisse compertum est. Quod autem ijsdem in Actis habetur, à Candida nimirum venerandum Pigmenij corpus sepulturæ demandatum in suo ad Vrsum Pileatum prædio; certe in ipso codice mendum irrepsisse suspicamur, quamobrem consulto quidem asserimus, paucis mutatis ibidem reponendum esse: *In prædio sito ad Vrsum &c.* cum ibidem Cœmeterium longe ante hæc tempora, quibus Candida vixit, vt vidimus, extructum fuerit, nisi forte dicamus, quod ipsi veritati repugnat, prædium aliquod postea iuxta ipsummet Cœmeterium, vel certe in loco eidem adiacente fœminam hanc possedisse.

[M]. S. Cod. S. [M]ar. ad [M]art.

[C]andida matrona.

[L]ocus ad Vrsum Pileatũ [ext]ra Portuen[se].

9 Porro in honorem sanctorum Abdon, & Sennen, ac Candidæ Ecclesiam in hoc Cœmeterio erectã fuisse Willelmus Malmesburiensis egregius rerum Anglicarum scriptor affirmat, qui & perantiqua Romanæ item Vrbis monumenta, quæ sua adhuc ætate extabant, exacte descripsit, de quo à nobis infra.

Ecclesia SS. Candidæ, Abdon, & Sennen. *Vuillelmus de rebus Anglorum.*

10 At quænam fuerit mulier hæc nomine Candida in hoc Cœmeterio condita, quæ vnà cum sanctis Abdon & Sennen præmemoratæ Ecclesiæ nomen dedit, hactenus apud nos incompertum omnino habetur. Tres etenim præclaræ eiusdem nominis fœminæ in sacris fastis recensentur; nempe Candida vxor sancti Artemij, & mater Sanctæ Paulinæ martyrum, de qua in Martyrologio 8. Id. Iunij: item Candida virgo 4. Kal. Sept. & denique Candida Martyr Kalendis Decembris. Verum si rem coniecturis definire quis velit, hanc, de qua nobis modo quæstio est, illam profecto putamus, & in hoc vtique Cœmeterio, conditam fuisse asserimus, quæ vxor quondam Artemij, & mater Paulinæ vna cum ijsdem longe ante Pigmenium

Tres eodem Candidæ nomine in Actis recensentur.

Candida vxor S. Artemij. Candida virgo. *Mart. Rom. 8. Id. Iunij. Mart. 4. Kal. Sep.*

Et Candida martyr.

martyrio coronata fuit: hic enim anno Christi 362. sub Iuliano; illa verò anno 302. sub Diocletiano gladio consummata est. Quorum omnium venerandæ imagines, sanctorum quoq; Marcellini Presbyteri, ac Petri Exorcistæ, à quibus ad Christi fidem traducti, & salutari Baptismo initiati fuerant, in eodem Cœmeterio, vt infra suo loco dicemus, expressæ ad viuum exhibentur. Neque vero à veritate dissonum, vt nobis ratio suadet, atque absurdum est dicere, matronam eandem nomine Candidam, quæ Iuliani æuo floruit, ob insigne pietatis studium, quo præclarissimam nominis eiusdem Martyrem prosequebatur, ipsius ac sociorum pariter corpora solicite illuc transferenda curasse, & in eorundum honorem Ecclesiam insuper nobili futuram monimento extruxisse. Coniectari item iure merito quis potest, huiuscemodi locum sub ditione quondam familiæ Candidæ extitisse, ex qua nobilissima hæc matrona, cuius nunc mentio incurrit, ortum duceret. Quidquid tamen illud sit, Ecclesiam, de qua agimus, sitam hic olim fuisse apud omnes exploratissimum est: ac de ea præter Malmesburiensem Bibliothecarius quoque in Adriano Primo diserte meminit: vbi post enarratam Cœmeterij instaurationem Via Portuensi, eius potissimum studio præstitam, hæc leguntur: *Simulque & Basilicam sanctorum Abdon & Sennen, atque Beatæ Candidæ vnà cum cæteris sanctorum Cœmeterijs in idipsum pariter renouauit.*

Malmesburiensis de Rebus Anglorũ Anastasius Bibliot. in Hadriano I.

10 Eiusdem quoque Cœmeterij instauratio apud eundem in Nicolai Papæ Primi gestis his verbis legitur: *Nec non eadem Via* (Portuensi videlicet) *ad Vrsum Pileatum, vbi corpora Sanctorum Christi Martyrum Abdon & Sennen requieuerunt, iam in ruinis positum, pulchro ac miro restaurauit honore.* Hæc ibi Bibliothecarius. *Quieuerunt autem*, inquit Anastasius, *quia tunc temporis eorumdem corpora in Ecclesiam Sancti Marci à Gregorio IV. translata fuerant.*

Nicolaus I. Papa Cœmeterium ad Vrsum Pil. instaurat. *Biblioth. in Nicolao Papa*

11 Ex quibus omnibus manifeste quidem apparet, Cœmeterium Via quondam Portuensi ad Vrsum Pileatum extitisse, longe tamen diuersum ab altero eiusdem nominis, quod in Exquilijs ad S. Bibianæ Ecclesiam extabat. Hic interim verò lector admonendus est, quod vbi apud Bibliothecarium de Anastasio Primo legitur: *Qui vero sepultus est in Cœmeterio suo ab Vrsum Pileatum.* Et de Innocentio Primo: *Qui etiam sepultus est ad Vrsum Pileatum.* Id neutiquam de Cœmeterio in Exquilijs, sed Portuensi Via sito proculdubio intelligendum est. In peruetusto enim quodam M.S. codice Bibliothecæ Vatic. olim monasterij Cauensis, Indiculus locorum habetur, vbi summi quondam Pontifices conditi sunt, atque hi duo quidem in memorato Viæ Portuensis Cœmeterio ad Vrsum Pileatum vna simul depositi leguntur. Hæc autem expressæ sunt ibidem notæ.

Cœmeterii ad Vrsum Pileatum Via Portuensi.

Biblioth. in Anastas. I. & In Innocen. I.

M. S. Codex Vaticanus.

AD VRSV PILEATV PORTV
ANASTASIVS
INNOCENTIVS.

12 Id autem, quod modo asseruimus, satis vtique ex inscriptione quadam comprobatur, quæ in peruetusta S. Praxedis Ecclesia legentibus patet, vbi Paschalem Primum illuc beati Anastasij corpus vna cũ alijs sanctis ex Cœmeterijs, quæ iam diruta fuerant, transtulisse perhibetur. Bibliothecarius autem in Paschalis eiusdẽ gestis satis aperte huiuscemodi translationem præstitam è Cœmeterijs fuisse asserit, quæ tunc extra Vrbem sita erant. Sic autem inquit ille: *Hic sanctissimus Præsul multa corpora sanctorum requirens inuenit, quæ etiam diligentius intra ciuitatem recondidit.* Et paulo infra de eorumdem translatione in præmemoratam S. Praxedis Ecclesiam verba faciens, subdit: *Hic beatissimus, & præclarus Pontifex multa corpora sanctorum in Cœmeterijs iacentia, pia solicitudine, ne remanerent neglectui, quærens, atque inuenta recolligens, magno venerationis affectu in S. Martyris Praxedis Ecclesiam, &c.* Quamobrem si Anastasij Papæ corpus in Exquilias translatum fuisset, quem certe locum intra Vrbis ambitum contineri nouimus, quorsum hactenus asserta corporis eiusdem translatio? Idipsum plane de S. Innocentij Papæ corpore affirmandum nobis est, quod a Sergio Secundo (vt idem Bibliothecarius testatur) in Equitij titulum translatum fuit, & vna cum ipso postmodum (vt in inscripto ibidem lapide legi-

Paschalis I. Papa.

Biblioth. in Paschal. I.

Anastas. Vbi supra.

Biblioth. in Sergio. 2.

legitur) eiuſdem S. Anaſtaſij corpus repoſitum eſt, vt quæ in eodem ſimul Cœmeterio Via Portuenſi iacuerant, hic pariter ambo contumulata quieſcerent.

naſtaſij, & nnocentij ont. corpora n Cœmeteo Portuenſi.

13 Demum, vt aſſertæ propoſitum ſententiæ magis, magiſque comprobetur, ſacra beatorum eorumdem Pontificum corpora in iam deſcripto Portuenſi Cœmeterio depoſita ſimul fuiſſe apertis verbis præcitatus Willelmus Malmesburienſis edocere videtur, qui ſanctorum corpora, quæ extra Vrbem ætate ſua permultis locis, & hac præſertim Via Portuenſi, quieſcebant, commemorans, inter alia beatorum Anaſtaſij, & Innocentij meminit. Hæc autem inquit: *Tertiadecima Porta Portuenſis dicitur, & Via, ibi prope in Eccleſia ſunt Martyres Felix, Alexander, Abdon & Sennen, Simeon, Anaſtaſius, Pollion, Vincentius, Milex, Candida, & Innocentius*. hæc ille.

Vvillelmus lmesbur. geſt. Angl. c. 2.

ollio, Vintius, & ex.

4 Pollionis autem, Vincentij & Milis hic recenſitorum corpora, eodem repoſita fuiſſe Cœmeterio ex eorumdem ſacris imaginibus ibidem inter perſcrutandum, vt infra dicemus, repertis ſatis perſpicue conſtat; & ex eorumdem etiam corporum in Eccleſiam S. Praxedis tranſlatione, quā è Cœmeterijs iam pene dirutis a Paſchale Primo inſtitutā fuiſſe inſcriptus ibidem lapis euidenter legentibus teſtatur. Quod vero a Malmesburienſi S. Felix primo quidem loco recenſeatur, inde a ſtudioſo lectore conijci facile poteſt, Cœmeterium hoc illud ipſum eſſe, quod S. Felicis nomine nuncupatum iam ſupra vidimus. Et ſane, vt ipſo ex Bibliothecario deprehenditur, ſacra eadem Cœmeteria contigua vnum alteri fuere, quæ poſtmodum ſucceſſu temporum, vt pluribus contigit, facili negotio inter ſe copulari, atque protendi potuere. Sed ad alia Cœmeterialia loca perſcrutanda properemus.

CAP. XX.

De Cœmeterio Generoſæ ad Sextum Philippi Via Portuenſi.

1 Cœmeterivm, quod Generoſæ titulo ad Sextum Philippi nuncupatur, ignotum prorſus de nomine ac facie Cencio Camerario, Petro Manlio, Onuphrio, atque alijs fuiſſe videtur, qui de Cœmeteriorum Vrbis numero ſatis luculenter in ſuis Commentarijs ſcripſere; cætera enim ex ordine adnumerantes, ac circumſcribentes, iſtud omnino prætererunt; quamuis, vt in præcipuis ſanctorum Martyrum actis videre eſt, frequens de eo legenti mentio occurrat. Cum præſertim quamplures hic beatorū Martyrum pia fidelium manu conditi recenſeantur: inter quos præcipui ſunt Simplicius & Fauſtinus, quorum marmoream arcam, in qua depoſiti primum fuerant, in ſacrario Baſilicæ S. Mariæ Maioris, inſcriptione hac prænotatam, diligenter olim ſuſpeximus, videlicet:

Locus ad Sextum Philippi.

Gencius Camer. Petr. Manlius Onuphrius Pan.

SS. Simplicius & Fauſtinus.

MARTVRES SIMPLICIVS ET FAVSTINVS
QVI PASSI SVNT IN FLVMEN TIBERE, ET
POSITI SVNT IN CIMITERIVM
GENEROSES
SVPER PHILIPPI.

Inſcriptio Sepulchro SS. Simplicij, & Fauſtini affixa.

2 Antiquiſſimæ autem huic inſcriptioni mirifice adſtipulantur, quæ de eiſdem inſuper Ado refert, & in eorumdem actis M.S. Cod. Vat. S. Petri, & Vallic. prolixius recitantur, in quibus & de nobiliſſimo eorumdem martyrio, quod ſub Diocletiano contigit, necnon de ſepulturæ itidem loco hæc perleguntur: *Sancti Simplicius & Fauſtinus pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti poſt multa, ac diuerſa ſupplicia, quæ illata ſunt ijs à carnificibus, iuſſi ſunt capitalem ſubire ſen-*

Ado de SS. Simplicio & Fauſtino.

Cod. Biblioth. Vat. & Vall.

sententiam, & corpora eorum ligato saxo in colla eorum sic mitterentur per pontem, qui vocatur Lapideus in Tyberinis rheumatibus. Quorum corpora Dei nutu inuenta sunt iuxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, Via Portuensi. Tunc beata Beatrix vnà cum Crispo & Ioanne Presbyteris, & cum alijs Christianis leuauerunt corpora sanctorum Martyrum Simplicij & Faustini de fluuio, & sepelierunt ea ibi in Sexto Philippi iv. Kal. Aug. & paulo infra, vbi de martyrio, ac sepultura Beatricis matronæ agitur, quæ eorum corpora in supra memorato Cœmeterio decenti honore condiderat, hæc apponuntur: *Tunc iussit eam Lucretius carceris custodiæ mancipari, quousque de ea cogitaret. Cumque in Dei nomine perstitisset, fecit eam ambitiosus Lucretius præfocari noctu à seruis suis: & sic tradidit Spiritum Domino. Quam etiam sancta, ac venerabilis Lucina vnà cum suis sanctissimis fratribus ibi in Sexto Philippi sepeliuit iv. Kal. Aug.*

Sancta Beatrix.

3 In hoc eodem Cœmeterio corpora SS. Crispi, & Ioannis Presbyterorum tumulata sunt, qui vnà cum pijssima fœmina Beatrice beatos Simplicium & Faustinum sepulturæ tradiderant; de quibus hæc Ado in suo Martyrologio die 18. Augusti: *Romæ in Sexto Philippi natalis beatorum Presbyterorum Ioannis & Crispi, qui in persecutione Diocletiani & Maximiani multa sanctorum corpora sepeliuerunt. Quorum meritis & ipsi postmodum sociati gaudia vitæ meruerunt.* Neque vero improbabile etiam est, si quispiam asserat, pia sanctorũ eorumdem Presbyterorum manu (quippe qui in immani illa Diocletiani Imperatoris persecutione Martyrum sepulturæ toto animi studio vacabant) alia quoque plura beatorum Martyrum corpora in hoc eodem Cœmeterio recondita fuisse.

SS. Crispus, & Ioannes.

Ado in Martyr. die 18. Aug.

4 Quod vero ad Generosæ nomen Cœmeterio huic inditum attinet, probabile quidem & rationi consonum arbitramur, hanc ab insigni quadam huius nominis matrona denominationem sumpsisse: & pari item ratione hunc Sexti Philippi titulum, nuncupatum fuisse existimamus, ab agri videlicet domino, vbi Cœmeterium situm erat, qui hoc fortasse nomine appellabatur; vel certe quod Cœmeterium ibidem extructum sexto ab Vrbe lapide distaret; quamuis haud longe ab Vrbis Romanæ portu, atque Ostiensi ciuitate illud extitisse, ex Æthici a nobis hactenus citata Tyberis descriptione conijciatur, prope insulam videlicet, quam ipsemet Tyberis placido inter fluendum murmure in duos aquarum ramos partitus designat atque constituit. Rem autem sic Æthicus exponit: *Hic*, nempe Tyberis, *iterum circa Sextum Philippi, quod prædiũ Missale appellatur, geminatur, & in duobus ex vno effectus insulam facit inter Portum Vrbis, & Ostiam ciuitatem, vbi populus Romanus cum Vrbis Præfecto, vel Consule castrorum celebrandorum causa egreditur solemnitate iucunda &c.* Hac vtique explanatione omnis difficultas elucidari potest, nisi quis, vt controuersiæ huiusce nodum eludat, vltro affirmare velit, tantæ olim Cœmeteriũ hoc amplitudinis extitisse, vt a sexto Vrbis lapide ad loca, quæ hactenus descripta sunt, protenderetur, quod mihi non parum duntaxat veritati constans, sed nec verisimile quidem esse videtur.

A Generosa Matrona Cœmeterium eius nominis denominatum.

Locus ad Sextum Philippi vnde nomen sumpserit?

Aethicus.

5 Porro Sanctorum Simplicij, Faustini, & Beatricis corpora, quæ S. Leo Secundus in Ecclesiam a se in honorem S. Pauli erectam, iuxta S. Bibianæ templum transtulerat, hac subinde temporum iniuria diruta, in S. Mariæ Maioris Basilicam, vna cum ipsa marmorea arca, vbi asseruabantur, delata, pio ac religioso fidelium cultu deinceps custodienda deposita ibidem fuere.

SS. Simplicij & Faustini corpora in Basilica S. Mariæ Maioris asseruantur.

CAP.

CAP. XXI.

De Cœmeterio ſancti Iulij Papæ Via Portuenſi. De ſacris eiuſdem Viæ ac Portus Romani monumentis: necnon de Martyribus, qui ibidem coronati, vel ſepulti ſunt.

Cœmeteriũ Iulij Papę.

1 IAM ſupra ex Anaſtaſio a ſanctiſſimo Iulio Papa tria numero extructa fuiſſe Cœmeteria comperimus; quorum vnum potiſſimum hac Portuenſi Via extitit. Cum autem nulla prorſus eiuſdem Cœmeterij alicubi mentio ſubeat, nec vllum veſtigium extet, credendum vtique eſt, ſanctiſſimum eumdem Põtificem, quoddam ex ſupra recenſitis potius inſtauraſſe, vel certè in ampliorem formam redegiſſe, quam nouum veteribus iam deſcriptis addidiſſe. Eo igitur prætermiſſo, ſacra eiuſdem Viæ monumenta, quæ ſuperſunt, hic inter percurrendum ſtudioſo Lectori ſuggerere aggrediamur.

[...] Portuen[...] multis [...]rtyrum re[...]ijs inſigni.

2 Celebris hæc Via non tantum nobiliſſimis ſanctorum Romanorum Martyrum exuuijs, quæ iam recenſuimus, inſignita eſt, ſed pretioſiſſimis item exterorum Martyrum reliquijs locupletatur, quas in eamdem transferri contigit; & ſanctorum præſertim Cyri, & Ioannis, qui cum Alexandriæ quondam ſub Diocletiano martyrium ſubijſſent, inde poſtmodum eorum corpora ſub Honorio, & Arcadio Imperatoribus, anno Chriſti 414. in Vrbem tranſlata, in Eccleſia S. Praxedis, Innocentio Primo Summo Pontifice, reconditæ fuere. Cuius recolendæ tranſlationis hiſtoriam a Sophronio Hieroſolymitano Epiſcopo conſcriptam ex M.S. Cod. præſertim S. Mariæ in Via Lata, hic in ſtudioſi Lectoris gratiam recitandam vltro, exponendamque duximus. Eſt autem eiuſmodi verborum tenor.

[...]S. Cyri & [...]anis cor[...]ibus illu[...]tur.

[...]rorumdem [...]slationis [...]am hiſto[ria].

Incipit Tranſlatio Sanctorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis, qualiter Romam applicuerunt corpora.

Sophr. Hieroſol. M.S. codex S. Mariæ in Via Lata.

3 *Temporibus Honorij & Arcadij, qui religioſiſſimi Imperatores fuerunt, Sancto Innocentio Papa exiſtente, beatiſſimorum Martyrum corpora Abba Cyri & Ioannis à Catholicis duobus monachis, Grimaldo & Arnulpho tranſlata ſunt, videlicet ab Alexandriæ ciuitate vſque ad Vrbem Romam. Erat autem illo tempore inter Saracenos, & ciuitatis Alexandriæ incolas diſſenſio maxima, vſque adeo, quod ipſi barbari cum perfidia magna ſuper Alexandriam ciuitatem equitauerint. Poſtea vero vndique tam maximum ingerentes bellum, quod ad vltimum proculdubio ſuperata eſt. Res enim geſta teſtatur, vti verum eſt, quod Prælatus illius ciuitatis, ſcilicet Patriarcha, cum pluribus terræ habitatoribus in captiuitatem ducti ſunt.*

Alexandria Romam corpora SS. Cyri & Ioannis delata ſunt.

4 *Fuit igitur omnipotentis Dei voluntas, vt præfatis monachis, Grimaldo vtpote & Arnulpho, viſio quædam apparuit. Enimuero ſupraſcripti Martyres illis in nocte apparentes, talia eis verba intulerunt: Tollite quippe corpora noſtra hinc, & deferte ad Vrbem Romam, illic vbi diuina Dei clementia vobis inſinuauerit, ibidem nos collocate. Ipſi autem hoc in dubium habentes, obliuioni tradiderunt. In ſecunda vero nocte eadem illa viſio eis apparuit. Poſtmodum autem mane venientibus illis in capitulo, & exiſtentes, viſionem, quam viderant, ad inuicem enucleauerunt. Vnus autem illorum, nomine Grimaldus, confratri ſuo talia inquit: Oremus ad Dominum Deum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt ſi hæc viſio vera eſt, vice tertia nobis oſtendat: ſuperueniente namque nocte tertia huius rei ſancti Martyres verba ſantes talia apparuerunt: Viſionem quam vidiſtis nempe veram credatis, & ne in dubium habeatis, quemadmodum his qui bellatores, atque victores erga vrbem hanc extiterunt, computati ſunt corpora noſtra igne cremare.*

A Grimaldo, & Arnulpho eorumdem monitu per trinam in ſomnis viſionem.

Illi

Illi quidem his mandatis obedientes, porphyreticum vas aperientes, SS. Martyrum corpora acceperunt, ac deinceps humili oratione suis mulis intromiserunt.

Grimaldus & Arnulphus cum sacris reliquijs Constantinopolim appellunt

5 Itaque Alexandrinam nauem introeuntes, nauigio deducti Constantinopolim applicuerunt, ibi verò apud quandam mulierem viduam nomine Iulianam hospitati sunt. Illic equidem quidam infirmus filius mulieris præfatæ paralyticus iacebat. Extemplo illi monachi misericordia commoti, orationem ad Dominum fuderunt: Domine Iesu Christe tuam exoramus clementiam, quatenus ob amorem horum sanctorum Abba Cyri & Ioannis ægrotus iste sanetur. Finita verò illorum oratione, ab infirmitate illico curatus est; & non solum dilectione illorum miraculum istud operatus est Deus ibi, verum etiam multa alia, quæ longum est enarrare. Postea vero de Constantinopolitana ciuitate exeuntes, diuina Dei adminiculante industria hac vtique applicuerunt. In ciuitate autem illa duorum hominum corpora à dæmonibus possessa sanauerunt, & cuiusdam membra claudi erexerunt.

Et mulieris hospitis eorũ filius infirmus virtute Martyrum curatur.

Romam perueniunt.

6 His taliter miraculis peractis prosperum iter suum iussu Dei versus Romam direxerunt, atque in ciuitate Transtyberina apud quandam senatricem religiosissimam viduam, nomine Theodoram, hospitati sunt. In ipsa vero nocte illi beatæ mulieri sancti Martyres Abba Cyrus & Ioannes apparuerunt, atque talia verba intulerunt: Corpora nostra omnipotentis Dei voluntate accipe, atque cum his fidelibus Christi famulis, quos hospitata es, monachis defer in templum, quod ad honorem Domini & Sanctæ Praxedis Virginis ædificasti, ibi fidelissime quodam in conclaui repone. Vidua nempe brachium S. Praxedis à Rom. Vrb. Papa acquisierat, ac prope Viam Portuensem, domum ad honorem Dei & S. Virginis dedicauerat. Post hæc eadem vidua ante Grimaldi & Arnulphi præsentiam aduenit, eisque visionem, quam viderat, recitauit. Ipsi autem tale quid audientes, prorsus denegarunt, dicentes: Nos omnia, quæ de ore tuo audiuimus, ex toto ignoramus. Illa equidem eos inuestigando quidnam de tali re ambo sentirent, firmissima ratione sæpe recitans illud quod dixerat, vti ratum erat, in veritate probabat. Videntes autẽ sanctimonachi eam in tanta manere constantia, cernentes, quia Deus vult suis fidelibus sua aperire secreta: cœperunt illi insinuare huiusmodi verba proferentes: Audi mulier bona sancto Flamine completa, quod tua mens gliscit videre, oportet ei nos competenter aperire. Adsunt hic duorum Martyrum Christi corpora Abba Cyri & Ioannis videlicet, ab Alexãdrina ciuitate iussione Dei transmissa, qui multa pro Christi nomine pericula sustinuerunt. Nam fidem Christi ab adolescentia firmiter credentes, ac magno conamine intrepidi multos alios ad viam Veritatis egregie cohortantes, vsque adeo quod pro Christi nomine martyrio coronari meruerunt. Enimuero apud Alexandriæ ciuitatem capita sanctorum Abba Cyri & Ioannis pro fide Christi cuiusdam præcepto tyranni amputata fuerunt. Atque ibi corpora sanctorum à Catholicis viris cum maxima reuerentia vsque modo collocata manserunt. Postea vero ciuitas à barbarorum gentibus obsessa, & crudeliter ab eis superata, denudata, dissipata permansit.

Excepti hospitio à Theodora.

Cui se ijdem Martyres in somnis videndos obijciũt.

Visionem Theodora Grimaldo & Arnulpho indicat.

Qui primo ignorare se rem fingunt.

At illi diuinitus rem innotuisse videntes.

Eidem om. nem euentũ patefaciunt

7 Fuit igitur omnipotentis Dei visio, & sanctorum admonitio Martyrum vtique, ne infideles sanctorum patrocinia in potestatem haberent, vt ab Alexandria horum corpora Martyrũ Abba Cyri & Ioannis per nos in hanc Transtyberinam ciuitatem translata fuissent. Angelica namque elocutione nobis visum est in vera visione illis nobis apparentibus; & quemadmodum duo primates in Ecclesia Dei, videlicet Simon Petrus vtique, & B. Paulus ciuitatem Romanam ex vtroque latere custodierunt; ita & isti sancti Martyres Cyrus & Ioannes à dæmonum incursionibus, atque alijs quampluribus aduersitatibus ciuitatem Transtyberinam obseruant. Audiens autem talia illos eloquentes Theodora, Deo gratias referebat, ac flexis genibus coram Martyrum sanctorum corporibus deuotissime in oratione manebat.

Regio Transtyberina SS. Cyri & Ioannis reliquijs ornata iuxtà & munita dicitur.

8 Tantus adeo aduentus Martyrum per totam Romanam ciuitatem diuulgatus fuit, quod Papa Innocentius cum plerisque Cardinalibus, & maximo Romanorum cœtu illuc citissime conuenerunt, ac deinceps corpora sanctorum Abba Cyri & Ioãnis deuotis precibus venerauerunt. Insuper vero redolentia Martyrum corpora multo thure & myrrha dignissime adornauerunt. Post hæc Innocentius Papa cum supradictis monachis Grimaldo & Arnulpho, seu cum famula Dei Theodora & cum multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis corpora Martyrum acceperunt.

Innocentius Papa vt audiuit earũ aduentum, accedit & veneratur eas.

9 Itaque viam inchoantes corpora sanctorum deferendo in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus Deo iubilauerunt, membra beatorum Martyrũ Abba Cyri & Ioannis

Et eas in Aedem S. Praxedis defert.

nis in templum detulerunt, quod ad honorem S. Praxedis Virginis consecratum fuerat. Ibi enim cum omni reuerentia corpora sanctorum quodam in conclaui secretissime à Papa & monachis, excepto capite sancti Abba Cyri recondita, & taliter consolidata sunt, quod impossibile est ab aliquo ea vsque ad finem mundi nullatenus dimoueri posse. Postea vero Apostolicus Innocentius cum suis Cardinalibus, & multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis talem fecit absolutionem, vt omnes ad beatorum Martyrum Abba Cyri, & Ioannis, ac S. Virginis Praxedis festum humili prece venientes, à quarta suorum scelerum parte dissolui mereantur. Caput enim S. Abba Cyri argenteo vase collocatum super altare digne posuerunt, vt omnes varijs infirmitatibus oppressi deuota mente quamcitius intuerentur, illico ab omni infirmitate liberati fuissent. Tanta quippe miracula sancti Martyres ibi operati sunt, quod cæcos illuminabant, leprosos mundabant, dæmones effugabant, surdis auditum, claudis gressum reddebant.

Inuisentibus [...]as munera cælestia largi[...]ur Pontifex.

Innumeris [m]iraculis ijdē S. Martyres [c]lari.

10 *Vidua vero illa Theodora, de qua superius fuit mentio, cui sanctorum corpora Martyrum vera visione reuelata fuerunt, omnia sua bona ob amorem Dei ac beatorum Martyrum Ecclesiæ, quam ædificauerat iuxta Portuensem Viam, dedit, terras scilicet circumstantes Ecclesiæ, & multa alia beneficia ibi fideliter ordinauit, & vsque ad exitum vitæ suæ ibidem Christo tantum famulata est, quo vsque animam suam commendauit. Illi vero beati monachi Grimaldus & Arnulphus, à quibus sanctorum Martyrum corpora translata fuerunt, post multum temporis ibi Domino famulantes manserunt. Tanta vtique reuerentia fuit, quod sine aliqua intermissione Dominum Iesum Christum pro sanctæ Matris Ecclesiæ filijs semper interpellabant. Nimirum viri religiosi, sobrij, pudici, bonis moribus ornati, in omnibus patientes, quod sibimet ipsis, hoc & alijs cupientes, in seruitio Dei assidue constantes erant. Dum itaque illis monachis mundana vita superstes fuit, humili famulatu Christo, & sanctis Martyribus ibi seruierunt, vsque quo à Domino vocati regnum cæleste scandere meruerunt, vbi cum Domino sine fine manebunt. Hactenus de beatorum aduentu Martyrum ea, quæ vera sciuimus, retaxatisumus. Sed quam longum est omnia illorum miracula in hoc scripto dinumerare, cum in multis alijs codicibus descripta nitescant, ea quæ de illorum aduentu diximus, nobis sufficiant. Collaudemus igitur inuisibilem Dominum omnipotentem, qui suis in sanctis est mirabilis, vt eorum meritis, atque omnium sanctorum auxilijs vitam mereamur obtinere contemplatiuam. Collocata sunt corpora sanctorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis iuxta Viam Portuensem à Papa Innocentio secretissime in templo S. Praxedis Virginis vij. Kal. Aug. ad omnium gaudium, quod ipse præstare dignetur, cuius regnum & imperium permanet in sæcula sæculorum. Amen.* Hactenus recolenda horum sanctorum Martyrum depositionis historia, quam prolixiori sermone enarratam in studiosi Lectoris gratiam referre nobis visum est.

Theodora [o]mnia sua bona Ecclesię [M]artyrum at[tribuit]ibus.

[Gr]imaldi, & [Ar]nulphi vir[tu]s ac pietas.

Locus in quo corpora SS. Cyri & Ioannis locata sunt.

Alibi est 12 Kal.

11 Extat adhuc præmemorata hæc S. Praxedis Ecclesia prope Tyberim, è regione videlicet Basilicæ S. Pauli, secundo circiter ab Vrbe lapide, quæ nunc corrupto vocabulo vulgo *sancta Passera* appellatur: vbi adhuc beatorum eorumdem Martyrum imagines conspiciuntur, & ipsemet Confessionis locus apparet, vbi sacra quondam corpora condita fuerant: quæ hoc nimirum loco deposita fuisse vetus in marmore incisa inscriptio attestatur, quæ supra eiusdem Ecclesiæ ianuam in hunc modum legenda exhibetur:

Ecclesia S. Praxedis prope Tyberim extra Vrbē.

CORPORA SANCTA CYRI RENITENT
HIC ATQVE IOANNIS,
QVÆ QVONDAM ROMÆ DEDIT
ALEXANDRIA MAGNA.

12 Huius Ecclesiæ Io: Diaconus meminisse videtur in gestis S. Gregorij, sic inquiens: *Cumque Presbyter Monachus Lucido Episcopo tam dirum nuncium reuelare timeret, tacere autem penitus non auderet, monasterio se tandem proripuit, & ad domum Episcopi non longe à flumine Tyberi, regione videlicet iuxta Basilicam sanctorum Cyri & Ioannis positam, somnium nunciaturus, accessit &c.* Si vero Ioannis verba attentius expendantur, Ecclesiam nimirū, de qua ipse loquitur, domui Lucidi Episc. proximam fuisse, apud quem è Lateranensi Patriarchio, vbi Papæ adstare consueuerat, abscedens, se recipiebat, & S. Gregorij pariter monasterio, cui ipse præerat; certe nimis durum, atque improbabile apparebit illius domum Episcopi tam longo a Lateranis ædibus internallo distare; deserto quodammodo eodem ab habi-

Io: Diaconus in Vit. S. Greg. lib. 4. cap. 91.

tantibus loco, cæterisque domibus vacuo, ac consuetis functionibus penitus incongruo, atque incommodo. Quare vt sincerum ipsiusmet historiæ sensum attingere valeamus, vero similius nobis fit, non de hac quidem Ecclesia Ioannem locutum fuisse, sed de alia sub eorundem SS. inuocatione, quæ olim haud procul ab Ecclesia S. Mariæ in Porticu extabat, cuius adhuc vestigia iuxta Pontem S. Mariæ nuncupatum contemplanda supersunt; eorumdemque sacras ibi se vidisse imagines vnà cum Vgonio Bosius testatur.

Alia eorundē Ecclesia prope Aedem S. Mariæ in Porticu.

13 Porro magnus olim erat singulis quibusq; annis ad S. Praxedis Ecclesiam Via Portuensi, ipsomet festiuo eiusdem recurrente Virginis die, vigesima prima scilicet Iulij, Romani populi concursus. Itemq; in anniuersario eorumdem beatorum Martyrum translationis, quæ die 31. Ianuarij contingit. Quapropter in perantiquis quibusdam Martyrologijs, & in Romano præsertim hac ipsamet die Natalis eorumdem inscribitur his quidem verbis: *Romæ Via Portuensi sanctorum Martyrum Cyri & Ioannis, qui post multa tormenta pro confessione Christi capite truncati sunt*. Ex quo nonnulli hos quidem Romæ Via Portuensi martyrium subisse opinati sunt.

Memoria eorum quotānis in Ecclesia S. Praxedis olim agebatur.

14 Hac eadem Via vetustissimam quoque in honorem B. Petri Apostolorum Principis Ecclesiam fuisse erectam Bibliothecarius in Adeodato Papa his verbis testatur: *Hic Ecclesiam B. Petri, quæ est Via Portuensi, iuxta Campum Meruli, vt decuit, restaurauit, atque dedicauit*. Eiusdem quoque Blondus in libro, cui titulus est, *Roma Instaurata* meminit; cuius adhuc ætate, licet ruinis patens, & iam semidiruta, extabat. Verba autem eius hæc sunt: *Ecclesia S. Petri, quæ Via Portuensi ad Pontem Meruli dirupta cernitur, Adeodati Primi Pontificis opus fuit*. Campus autem, siue Meruli Pons, de quo hic sermo incurrit, duodecimo ab Vrbe lapide distabat, vt videre est in quadam Ioannis XIX. bulla, ad Benedictum Episcopum Portuensem transmissa, in qua post enarratas prædiorum donationes, atque earumdem Ecclesiæ Portuensi confirmationes, hæc habentur: *Simulque pratum in integrum cultum, & ad solatum situm in campo, qui dicitur Meruli, in Via Portuensi, milliario ab Vrbe plus minus duodecimo*.

Ecclesia S. Petri Via Portuensi.

Biblioth. in Adeodato Papa 1.

Blondus. In Roma instaurata.

Bulla Io. 19. ad Benedictū Episcopum Port.

15 Celebris igitur antiquis temporibus inter reliquas Vrbis, Via hæc Portuensis fuit, quæ tot tantisque rerum sacrarum monumentis illustris reddita, tot Ecclesijs, ac Cœmeterijs pariter aucta, Martyrum insuper exuuijs, triumphis, ac sanguine apprime nobilitata est. Haud minori tamen veneratione Romanus itidem Portus suspiciendus videtur. Quippe qui compluribus Martyribus, eorumque sepulchris vberrime ditatur; etsi non pauca eorumdem Martyrum corpora a Christianis post martyrium viriliter peractum ad Cœmeteria Vrbi proximiora, quæ eadem Portuensi Via continebantur, delata fuisse, ipsamet nobis ratio persuadet.

Portus Romanus.

16 Inter cæteros enim Christi martyres, profecto nouimus sanctum Hyacinthum, qui iam sub Traiano Principe apud Portum Romanum martyrio coronatus fuerat, Romam a Iulia matrona translatum fuisse, vt in Romano Martyrologio, & apud Adonem fusius his verbis describitur: *Romæ in Portu natale sancti Hyacinthi sub Consulari Leontio Luxurio Primo ciuitatis Terracinæ tradente: qui missus in ignem, nullo modo lædi potuit: inde præcipitatus in validissimum torrentem incolumis ereptus est ad littus. Nunciatur hoc Consulari Leontio, & misit spiculatorem cum militibus, vt eum comprehensum gladio ferirent. Tunc quædam matrona religiosa, nomine Iulia, veniens nocte cum seruis suis, collegit corpus eius, & cum honore sepeliuit in prædio suo, iuxta Vrbem Romam*. In Actis autem eiusdem Martyris apud Surium hæc subduntur: *Porro matrona quædam religiosa, Iulia nomine, veniens nocte cum seruis suis, collegit corpus eius, & in primis honorifice sepeliuit in prædio suo, quod erat iuxta Vrbem Romam, vbi etiam cubiculum sibi construxit, iuxta sepulchrum beati Martyris, vbi consequuntur beneficia omnes credentes in Christo*. Hæc Surius.

Hyacinthus Martyr.

Iulia Matrona.

Martyrol. Rom. 7. Kal. Aug.
Ado de S. Hyacintho Mart.

Sur. 7. Kal. Aug.

Cubiculum Iuliæ Matronæ.

17 Vt vno denique verbo, quæ ad antiquissimum Portus Romani splendorem spectant, breuiter perstringamus, illustris profecto toto terrarum Orbe locus hic redditur martyrio potissimum, ac sepulchro beati Hippolyti Por-

Hippolytus Episcopus Portuensis.

Portuensis Episcopi, ac Martyris præclarissimi, necnon Scriptoris inter cæteros Ecclesiasticos celeberrimi, cuius dignissima laudum præconia Romano in Martyrologio his notis exponuntur: *In Portu Romano sancti Hippolyti Episcopi eruditione clarissimi, qui sub Alexandro Imperatore ob præclaram fidei confessionem, manibus pedibusque ligatis in altam foueam aquis plenam præcipitatus, martyrij palmam accepit. Cuius corpus à Christianis apud eumdem locum sepultum fuit.* Sepulturæ autem locus in Martyris eiusdem Actis his verbis describitur: *Christiani vero nocte leuauerunt pretiosum illud corpus de puteo occulte, & cum hymnis, & laudibus, omnique veneratione sepelierunt in eodem loco, non longe ab ipsa fouea, quasi pedes plus minus sexaginta in insula, quæ vno latere, littore maris, & à duobus, diuisione aluei Tyberis cingitur prope eiusdem fluminis ripam habens passus quasi quinquaginta, vigesima secunda die mensis Augusti, vbi quotidie præstantur Christi beneficia, & fructus orationum sancti Martyris exuberant vsque in præsentem diem.* Huc vsque recolendi martyris acta.

Martyrol. XI. Kal. Sep.

Acta S. Hippolyti.

18 Ibi postmodum in eius honorem Ecclesia erecta fuit, cuius Bibliothecarius meminit in conscriptis a se Pontificum gestis, qui eamdem dignissime sub vario temporum interlapsu exornarunt, ac multiplicibus muneribus impertitis munifice cumularunt, quod præsertim a S. Leone Tertio præstitum fuisse enarrat; cuius ætate hactenus descripta martyris Ecclesia extabat. Porro isthæc de illo Biblioth. ait: *Fecit autem idem almificus Pontifex in Basilica beati Hippolyti martyris in Ciuitate Portuensi vestes de stauraci duas, vnam super corpus eius, & aliam in altari maiori.* Præterea & duos alios martyres, qui sub Alexandro Imperatore Tyberina apud Ostia martyrium pro Christi fide consummauerant, vt suo infra loco dicemus, hoc eodem loco pia fidelium manu sepulturæ demandatos fuisse.

Ecclesia S. Hippolyti Episcopi.

Biblioth. in Leon. 3.

Martyres Portuensi sepulti.

19 In Portu item Romano cum acrius instaret persecutionis procella, impiorum gladio percussi ad optatum beatæ quietis portum feliciter appulere Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius & Felix vnà cum socijs, quos Ado & Beda peregrinos vocant: quippe qui peregrinationem ad veneranda Apostolorum Limina eodem sub Alexandro deuotionis ergò susceperant. Hi omnes pro Christo in Portu Romano cæsi & coronati sunt, & post consumptum optati cursum itineris per aquam & ignem transeuntes in locum refrigerij, viæ pariter ac vitæ terminum, datis pro Christo ceruicibus, feliciter inuenire meruerunt. Quorum in Martyrologio mentio fit his verbis: *Item in Portu Romano sanctorum Martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilij, & Felicis cum socijs eorum.*

Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius, & Felix.

Ado, Beda, Martyrol. Epicteto, Maprilio, & socijs M. M.

Martyrol. XI. Kal. Sept.

20 Quinquaginta item milites ad Christi fidem Bonosa exhortante traducti, & deinde a S. Felice primo, salutari baptismate expiati, post varia laborum tolerata certamina cum vltro, cōstanterque fidei testimonium effuso cruore dedissent, vtpote inuicti Christi milites, in Portu tandem Romano omni prorsus naufragandi metu soluti, à Domino palmam adepti sunt: de quibus isthæc in eodem Martyrologio: *In Portu Romano sanctorum quinquaginta militum Martyrum, qui in confessione S. Bonosæ ad fidem adducti, & à B. Felice Papa baptizati, in persecutione Aureliani occisi sunt.*

Milites quinquaginta Martyres.

Martyrol. 8. Id. Iul.

21 Hos vero ad certandum pro Christo viriliter veluti strenuissimos in acie ductores paulo post secuti fuere, eadem Bonosa, Eutropius eiusdem frater & soror Zozima, quorum pariter gloriosa memoria in Martyrologio recolitur Idibus Iulij his verbis: *In Portu Romano natalis SS. Martyrum Eutropij, Zozimæ & Bonosæ sororum.* De ijsdem hæc in M. S. eorum Actis ex Cod. Vaticano excerptis recensentur: *Et crediderunt in illa die quinquaginta milites in Dominum Iesum Christum, & baptizati sunt à B. Felice Vrbis Romæ Præsule. Quos omnes B. Bonosa de sacro fonte suscepit.*

SS. Bonosa, Eutropius, & Zozima.

Martyrol. Idib. Iulij.

22 Alij insuper in Martyrologio adnumerantur apud præmemoratum Portum Romanum inuictæ fidei, & constantiæ Martyres. Inter quos præcipui sunt Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria, sexto nonas Martij. His adscribitur Vincentius, qui nono Kal. Iulij ad martyrij coronam feliciter peruenit.

SS. Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria.

Martyrol. Rom. sexto nonas Martij.

23 In Romano item Portu inter tot recolendorum Martyrum trophæa, floret iugiter & adhuc perseuerat dignissi-

S. Nympha.

mæ Christi martyris Nymphæ memoria; in cuius honorem erectam quondam fuisse Ecclesiam Bibliothecarius testatur, isthæc in gestis S. Leonis Quarti referens: *Obtulit verò & in Ecclesia B. Nymphæ Martyris, quæ esse videtur in Ciuitate Portuensi, vestem de fundato vnam.* Eiusdem porro Ecclesiæ, quæ celebris vtique olim fuit, nunc solo æquatæ nonnulla adhuc, quãuis exigua, ad contemplandum vestigia subsistunt. Acta autem Nymphæ Martyris in Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres recitantur; in quibus hæc præcipue: *Et nauigantes* (Mamilianus nempe & Nympha cum socijs) *peruenerunt ad Pharum Romani Portus, & permanserunt ibi nocte illa; & ecce Angelus Domini apparuit S. Mamiliano in somnis, dicens: Exite de naui diluculo, & pergite ad locum situm iuxta Bucinam, quem multitudo paganorum inhabitat: ibi videbitis altam pinum, & sub ea cryptam pulchre constructam, in qua Proculus & Eusthatius commorantur. Sanctus autem Mamilianus audiens de discipulis suis, qui persecutionem metuentes secesserunt, glorificauit Dominum. Mane igitur facto valedicentes nautis, arripuerunt iter eis à Domino præmonstratum, & cum peruenissent ad cryptam, ingressi sunt, & reperetunt sanctos, quos in pacis osculo salutantes, pariter permanserunt.* Prolixa vero ibidem narratio subtexitur de eodem Mamiliano vna cum B. Nympha Apostolorũ Limina adeunte, ac inde postea in eandem cryptam regresso; de ipsius item obitu tunc subsecuto, ac sex post mẽses Proculi pariter, Eusthatij & Goboldei in Domino obdormitione; quorum ibidem corpora a sancta Nympha sepulturæ commendata fuere. Demum felicissimus ipsius Nymphæ transitus hunc in modum describitur: *In magna iucunditate migrauit ad Dominum mensis Nouembris die 12. Christiani vero plorantes, & valde tristes sepeliere corpus eius iuxta corpora aliorum sanctorum, vbi & Ecclesiam construxerunt ad honorem Domini Iesu Christi viuentis in sæcula sæculorum.* Hæc in M. S. eiusdem Actis S. Mariæ ad Martyres, & Vaticanæ ac Vallicel. Biblioth. in alijs vero, Baronio teste in suis ad Martyrol. notis 4. Idus Nouemb. eandem diem obijsse quadã in crypta iuxta Suanã enarratur, vbi S. Mamiliani Panormitani Episcopi reliquiæ depositæ sunt, quem eodem loco defunctum, sepultumque fuisse eius acta testantur. Quænam vero acta ex descriptis hactenus sinceriora à nobis habenda sint, prudentis id iudicio Lectoris deferimus: vt interim tamen quid hac de re sentiamus, libere fateamur; nobis quidem magis arrident, quæ supra enarrata sunt, cum præsertim veneranda in hoc antiquitas suffragetur, & coniecturæ ipsismet templi eidem B. Nymphæ in Portu Romano dicati vestigijs valide obfirmentur.

[Margin notes: Bibliothecar. — Ecclesia S. Nymphæ. — SS. Nympha, & Mamilianus. Codex Vatic. & S. Maria ad Mart. — SS. Proculus, Eusthatius, & Goboldeus. — Baron. in not. ad Mart. 3. Idus Nouembris.]

24 Sed præstat nunc totidem hic verbis coronidis instar, vt studioso cumulatius Lectori satisfiat, recensere, quæ de eadem, & recolendis Portuensis Ecclesiæ monumentis luculento sermone Baronius recitat: qui se ad illa inuisenda, lynceisque oculis contemplanda auidissimus Ecclesiasticarum rerum explorator contulerat. Sic igitur eadem sacra loca temporum iniuria iam fere abolita, ac memorias eorumdem deperditas vehementer deplorat: *Locus*, inquit ille, *ad Nymphas dictus, inter Viam Corneliam, & Portuensem situs est, qui corrupto nomine vulgo hodie dicitur sancta Nympha: vbi adhuc antiquæ Ecclesiæ visuntur vestigia: insunt & nobilissimi subterranei aquæductus, vt conjci possit ex aquarum abundantia consecutum esse nomen locum illum, vt diceretur, ad Nymphas, quem nos vidimus: nam opportune his contigit ferme diebus, vt Ecclesiasticarum antiquitatum cupidissimus Illustriss. & Reuerendiss. D. Gabriel Paleottus S. R. E. Card. Episcopus Albanen. optimi Præsulis dignum exemplar, ad celebrata illa scriptorum monumentis in Portu Romano loca, & sacras præsertim sanctorum memorias inuisendas vnà me secum adiungeret. Sed planè accidit desertum videre locum, littusque relictum: quo sane factum est, vt ingemisceremus recordatione florentissimæ olim Portuensis Ecclesiæ, iam penitus solo æquatæ: nec non amplissimarum sacrarum ædium S. Hippolyti Portuensis Episcopi, cuius gloria tum ex martyrio, tum etiam ex præclarissimis lucubrationibus comparata toto illuxit orbe terrarum. Vix esse reliquam altissimam sacram turrim, antiquæ gloriæ tristem indicem, ac iuxta eam celebrem illũ Puteum, olim eius martyrio illustratum, iam modo vsque ad summum terra repletum. Sed & frustra sunt perquisita aliorum Portuensium Martyrum monumenta: nul-*

[Margin notes: Descriptio loci ad Nymphas, & Ecclesiæ ibidem existentis. — Baron. Annal. To. 2. an. 27. n. 14. & seq. — Portuensis olim florentissima Ecclesia.]

Martyrum Portuensium monumenta nulla hactenus super sunt.

nulla enim ibi penitus vestigia Eutropij, Zosimæ atque Bonosæ, nec illorum gloriosorum quinquaginta militum, qui in S. Bonosæ certamine ad fidem conuersi, martyrium subiere: quos omnes S. Felix Papa sacro baptismate abluit, & ad pugnam pro Christo reddidit fortiores, ecclesiasticis chartis tantum notos. Sed nec SS. Martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilis, Felicis & sociorum, quorum in Actis eiusdem Hippolyti est clara mentio, memoriæ aliquid residui erat: sicut nec Pauli, Heraclij, Secundinæ & Ianuariæ, neque Vincentij, quos in eodem Portu Romano esse passos tabulæ ecclesiasticæ docent. Sed & frustra quæsita sunt vestigia nobilissimi Xenodochij, quod S. Pammachius, cuius immensæ charitati angustior visa Vrbs, & & tardior aduentus pauperum, extendens vsque ad mare propagines misericordiæ suæ, in eodem Portu Romano constituit; vt è naui pauperibus descendentibus, ipse eos parato suscepturus hospitio, primus occurreret. Verum vna hæc erat communis consolatio, quod egregij operis structura apud S. Hieronymum viueret eiusmodi immortalitatis elogio: Audio te Xenodochium in Portu fecisse Romano, & virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore. Quasi Æneas noua castra metaris, & super vndam Tyberis, vbi ille, cogente quondam penuria, crustis fatalibus, & quadris patulis non perpercit, tu viculum nostrum, id est, domum panis ædificas, & diuturnam famem repentina saturitate compensas. Horum, inquam, saltem meminisse iuuabat, & præteritorum læta memoria calamitatem nostrorum temporum solabamur.

Xenodochiũ S. Pammachij.

S. Hieronymus ep. ad Pammachiũ.

Hæc Baron. de sacris, recolendisq; iugiter apud posteros Portuensibus monumentis iã fere obliteratis perorauit, quibus venerandæ antiquitati iam inter obliuionis cæmenta consepultæ lacrymabundus parentasse visus est, & quæ nostris hisce scriptis veluti corollarium subtexere operæ pretium duximus, & repetita eorumdem memoria enarratis iam toto hoc capite supremam manum imponere. Reliquum nunc est, vt sacra Cœmeteria, quæ Bosius hac eadem Portuensi Via diligenter perquirendo assecutus tandem perlustrauit, & quæ in eisdem notatu potissimum digna reperit, hic studioso lectori exhibeamus.

CAP. XXII.

De Cœmeterijs à Bosio Portuensi Via repertis, ac perlustratis.

1 Iv quidem nulli vel impensæ, vel labori parcẽs sedulam se nauasse operam Bosius fatetur, ab anno videlicet redempti Orbis millesimo sexcentesimo vsq; ad M. DC. XVIII. in sacris Cœmeterijs, ac subterraneis cryptis Via Portueñ inquirendis, perscrutandisque: verum post assiduos labores, desiderio ac spe haud omnino frustratus, toto interlapsu temporis duos duntaxat ad Cœmeteria aditus adinuenire valuit. Alterum quidem in villa, quam Antonius Rabbius quondam possidebat, iuxta locum, qui vulgo dicitur, Pozzo Pantaleo: per quem prima quidem facie satis angustum, arctumque nimis aditum vna cum socijs introgresso conspiciendum sese primo quoddam cubiculum obtulit; in cuius hinc inde parietibus, ferro vtique excauata defunctorum sepulchra apparebant. Cubiculi autem eiusdem tholum picturis olim de more exornatum fuisse ex quibusdam indicijs contemplanti intelligi dabatur: quod præsertim ex quadam euangelici Pastoris imagine, ouem super humeros deferentis, quæ ibi ad viuum expressis coloribus repræsentabatur, conijci satis potuit.

Locus Pozzo Pantaleo vulgo dictus.

2 Alterum vero aditum, quo subterranea, abditaque, loca perscrutaturus penetraret, in vinea Antonij Bassani reperit, quæ haud longe ab ipsa Portuensi porta distat. Recta igitur aliquantulum procedens, ac primo dextrorsum occurrente diuerticulo publica è Via deflectens, ad eminentiorem quendam eiusdem vineæ situm peruenit. Hic primò illi Cœmeteriales aliquot semitæ se obtulere, quæ exoptantem vltro ad ingrediendum allicerent, iterque ad secretiores loci sinus perscrutandos panderent.

rent. Apparuerunt haud multo poſt intra ipſum loci ambitū cubicula quædam, etſi dealbatis hinc inde parietibus, penitus tamen inculta, ac omni ornamentorum genere deſtituta. Viſæ hic interim ſunt nonnullæ dumtaxat ſepulchrales marmoreæ inſcriptiones, ſeu potius dixerim inſcriptionum fragmenta: hæ etenim fere omnes confractæ, humique proiectæ iacebant, nec vllus ex ijſdem litterarum elici ſenſus poterat; quamuis Chriſtianorum olim ſepulchris eiuſmodi lapides inſeruiſſe, ex varijs, conſuetiſque Chriſtianæ Religionis ſignis, quæ ibi adnotabantur, ſatis innoteſceret; & præſertim ex communi illa, vſuque recepta formula his verbis expreſſa:

Forma ac facies quorundam Cœmeteriorum Via Portuenſi.

DEPOSITVS IN PACE.

Porro in ſuperiori eiuſdem Cœmeterij parte foramen adhuc extabat quadratam præ ſe ferens formam, ex quo lumen introrſum ſubterranea loca reciperent, & quà ibi ob metum inſectantium demorantibus, vbi opus eſſet, ad fouendam vitam neceſſaria ſuppeditarentur. Sed ipſum quæſo Boſium hic audiamus:

Luminare, qua lumen in Cœmeterium admittebatur.

3 *Deſponderam*, inquit ille, *animum, cum nullum aliud antiquitatis veſtigium Via Portuenſi mihi exploranti ſuppeteret, nec latentis, ac penitus inter ipſas ruinas obliuione ſepulti Cœmeterij vmbram dumtaxat oculis deprehendere valerem: iamque ab vlterius inquirendo, explorandoque defatigatus pene deſtiteram, cum ecce recurrente anno MDCXVIII. nuncius ad me repente de crypta quadam in villa Collegij Anglicani reperta mittitur, quæ certum proculdubio ad ſubterranea Cœmeteria aditum indicabat. Nulla igitur interpoſita mora die* 22. *Iulij, ipſomet feſto die beatæ Mariæ Magdalenæ quamcitiſſime iter illuc arripui; etſi tempus maxime æſtiuum ad huiuſcemodi perluſtranda loca prohiberet, abſterreretque. Extra Vrbem igitur Portuenſi egreſſus porta, rectaque via ad illud vſque ſacellum, quod media ſitum eſt via; progrediens, inde vero dextrorſum pedem ad ſecundum diuerticulum deflectens, dum per arctam ſatis anguſtamque viam iter pergerem, tandem ad collis ſummitatem aſcendi, qui vulgo Roſatus nuncupatur, & quidem, vt verum fatear, non abſque ingenti labore ad eamdem Collegij Anglicani villam perueni, vbi iuxta domum è regione Baſilicæ ipſius beati Pauli Apoſtoli cryptam quandam conſpexi, quam cum continuo ingreſſus fuiſſem, aliam pariter, loco inferiori ſitam reperi, atque in ea cuniculum quendam peranguſtum Tyburtinis circumſeptum lapidibus, & aquæductus formam exhibentem facie contemplari licuit, per quem haud exiguo quidem incommodo ac tædio pariter arreptum aliquantiſper proſequens iter, inuicto tandem animo peroptatum diu Cœmeterium, illudmet ipſum, quod hactenus tam anxie perquirebam, offendi*. Cuius formam ab eodem perſcrutatore quam exacte deſcriptam nos hic enarrabimus. Excauatum igitur hoc erat aliorum inſtar in ſubterraneis Arenæ fodinis: arena autem, vtpote flaui coloris, haud facile ſubſiſtit: quapropter pluribus quidem in locis ruinarum moles, ac ruderum ſigna apparebant, eiuſdemque ſemitas ipſamet collapſa deſuper arena obſtruxerat. Alicubi interim ſuſtentacula quædam validis compacta, conſtructaq; lateribus extabant, arcus præterea nonnulli ad parietes, tholoſque ſuffulciendos affabre elaborati; ſepulchra inſuper vtraque ex parte in parietibus exciſa conſpiciebantur; in quibus defunctorum corpora, vti mos eſt, paſſim locata iacebant. Arcuata vero monumenta ibidem nulla; in quodam tamen ſepulchro ex recenſitis hactenus inſculptum viuificæ crucis ſignum cernebatur: in altero quędam vitri fragmenta deprehenſa ſunt, in quibus venerandæ adhuc beatorum Apoſtolorum Petri, & Pauli imagines coloribus vtique expreſſæ apparebant. Porro hoc vnum tantummodo Epitaphium ex omnibus integrum, Græco vtique idiomate exaratum, ac perexiguo marmori inſculptum ſupererat, nempe:

Boſij Cœmeteria Via Portuenſi perquirentis narratio.

Collis Roſatus.

Cœmeterij à Boſio reperti deſcriptio.

Epitaphium in Cœmeterio Via Portuenſi repertum.

ϹΟΦΡΟΝΙΟϹ.

4 Cum vero ſepulchralium inſcriptionum fragmentis quamplurimis omnino perfractis, comminutiſque nullus inde legendo verborum ſenſus percipi poſſet, vlterius incœptum Boſius iter proſecutus, locum quendam inuenit, vbi tholus muris validiſſimis ſuffulciebatur, in quorum ſummitate iuxta eumdem tholum perexigui quidam arcus extabant, & per alterum ex his, qui ad læuam patet, adſcendendo,

do, en tibi aliæ item Cœmeteriales semitæ concurrunt, per quas tamen, obstructo hinc parietibus aditu, haud libera incedere volentibus facultas suppetit. In ipsa vero parietis facie nonnullæ extant Sanctorum imagines coloribus ad viuum expressæ; sancti nimirum Pollionis, qui medium locum tenet, hinc ad ipsius dexteram S. Marcellini Presbyteri; ad læuam autem B. Petri Exorcistæ martyrum. Porro sub sacra beati Pollionis imagine parua quædam fenestrella existit, mensuram palmorum duorum longitudinis, totidemque latitudinis obtinens, qua obuius quandam ad cryptam aditus exhibetur, quæ cubiculi formam præ se fert, vbi quondã, vt credere nobis par est, Beati eiusdem Pollionis sepulchrum extitit. Porro in sinistro cubiculi pariete gemmata crux picta conspicitur, ad cuius dexteram veneranda B. Pigmenij, ad sinistram S. Milis ad viuum pariter expressa imago extat; sub qua alia itidem fenestrella in figuram arcus extructa visitur, latitudinis palmorum duorum, altitudinis vero trium, per quam ad alteram eiusdem formæ cryptã aditus præbetur. In quem locum beati Pigmenij translatum olim fuisse corpus, præterquam quod coniecturæ docent, ipsamet ratio suadere videtur.

[Margin: ...agines san...orum Pol...nis, Mar...llini, & Pe...i.] [Margin: ...ago sancti ...lis.] [Margin: S. Pigme...s.]

5 Porro ex his quinque martyribus, quos supra memorauimus, tres dumtaxat Romæ martyrium consummasse, atque in Romano Martyrologio recensitos nouimus; Marcellinum videlicet, & Petrum iv. Non. Iunij, Pigmenium autem ix. Kal. Aprilis. Pollionem vero, cuius iv. Kal. Maij memoria celebratur, neutiquam Romæ, sed in Pannonia, & Milem Episcopum in Perside x. Kal. Maij martyrio coronatos fuisse legimus. Quapropter imagines, quas supra memorauimus, horum nullatenus fuisse credere nobis par est, sed potius militum Romanorum ibidem reconditorum, vt ex infra dicendis satis probabiliter conijcere vnusquisque potest. Siquidem sacra eorumdem corpora a Paschale Primo è Cœmeterijs, quæ iam deuastari contigerat, in S Praxedis Ecclesiam translata fuisse, perantiqua, quæ hactenus ibi extat, inscriptio edocet, in qua ipsorum nomina simul insculpta recitantur; nimirum Militis, Pollionis: & recolendum Pollionis eiusdem nomen in peruetusta insuper marmorea tabula, quæ apud Ecclesiam S. Martini in Montibus conspicitur, notatum apparet, quò demum ex Ecclesia S. Praxedis a Sergio Secundo Summo Pont. deportatum fuit.

[Margin: ...art. Rom. ...non. Iunij ...S. Marcel. ...& Petro. ...S. Pigmenio ...Kal. Maij. ...S. Mil episc. ...rt. Rom. ...Kal. Maij.] [Margin: ...ollio Mar...]

6 At sub venerandis sanctorum Marcellini, & Petri imaginibus, huiuscemodi inscriptio in ipso pariete exarata legitur; [Margin: Inscriptio Imaginibus SS. Marcellini & Petri apposita.]

EVSTATHIVS HVMILIS PECCATOR
SERVITOR
B. MARCELLINI MARTYRIS:

Reliqua vero præ nimia vetustate deleta omnino, & consumpta sunt. In alio vero latere hæc adnotata legentibus exhibentur:

DIE IIII. T SCI MILIX N̄. MAII.

Ex cuius quidem varia natalitij diei supputatione, hunc alium profecto ab eo esse arguitur, qui nobile iam in Perside pro Christo martyrium subierat. Illius etenim memoria, vt diximus, mẽse Aprilis, istius vero iv. Non. Maij in Romano Martyrologio recolitur. Sed citra omnem ambigendi, ac tergiuersandi scrupulum ipsa rei veritas palmam obtinuit, & hunc haud eumdem cum illo esse satis perspicue comprobatum est, cum in sepulchro sanctorum Abdon, & Sennen, vt mox enarrabitur, sacram eiusdem imaginem non Pontificali, sed laico depictam habitu contemplari intuentibus contigit.

7 Interim vero ex his Sanctorum imaginibus, quas hactenus memorauimus, & hic Bosius contemplatus fuerat, serio secum ipse cogitare cœpit, hoc ipsummet Cœmeterium esse, quod Pontiani dicitur, vbi sanctos eosdem Abdon & Sennen fuisse olim recõditos ex Malmesburiensi supracitato didicerat; negocium tamen isthæc cogitanti facessere videbantur pictæ ibidem sanctorum Marcellini, & Petri imagines, quos Via Aurelia pro Christi fide coronatos martyrio fuisse indubitatum est. Verum enimuero cum beati Pontiani Cœmeterium in summitate iam descripti collis, non procul ab eadem Aurelia Via situm sit, probabilis cõiecturæ argumento deduci potest, hoc ipsum Cœmeterium ad [Margin: Cœmeteriũ Pontiani.]

ipsam-

ipsammet Viam protendi, eamdemque cryptam suo insuper amplo, ac spatioso ambitu continere, in qua sancti Artemius, Candida, & Paulina martyrium pro fide subierunt, ijdemq; beati Marcellinus, ac Petrus sacrosancta altaris mysteria celebrarunt, populumque frequenter diuini eloquia verbi edocuere, qui illuc cœlestis vitæ pabula ab eorum ore, salutisque monita excerpturus iugiter confluebat; vt in eorumdem actis legitur: eoque magis id confirmari videtur, cum idem Malmesburiensis sacra beatorum Artemij, & sociorum corpora in Pontiani Cœmeterio condita fuisse diserte afferat.

8 Hac igitur Bosius, quam conceperat, spe haud mediocriter fretus, certiora tamen explorandi indicia consecuturus, quibus veluti manu ductus, Cœmeteriū, quod summopere peroptabat, tandem assequeretur, se ad eundem locum iterum contulit; vbi primum sacras illas imagines, & præsertim B. Mart. Pigmenij expressam suspexerat, quem haud longe a sepulcro sanctorum Abdon & Sennen tumulatum fuisse eiusdem Acta loquuntur. Illuc igitur festinanter ingressus, cuniculos, ac singula pariter diuerticula, quæ loco proxima erāt, diligenter perlustrans, atque obstructos, latentesque hinc inde aditus adaperiens, diu non absque graui labore per angustiores semitas prostrato corpore incedens, vel vt melius dicam, humi serpens, tandem Deo fauente ad locum satis amplum deuenit, vbi præcipuus olim cryptæ aditus extiterat; sed tunc temporis lapidibus, cæmentisque vsquequaque obstructus manebat. Patet hinc in Cœmeterium, quod in inferiori parte situm est, descensus; & hic quidem tholo contectus ac insuper dealbatus, nec non alicubi picturis quoque apte exornatus cernitur: verum imagines ibidem in parietibus affabre pictas maiori ex parte tempus edax rerum, omnino absumpserat. In media tamen parte ipsius tholi sacra adhuc Christi Domini Seruatoris effigies mira venustate pictoris manu expressa, coloribusque adumbrata visitur; quæ splendorem quendam diuinitatis ipso aspectu præsefert, & condignum venerationis obsequium infert, suadetque animis intuentium. In eodem item descensu à sinistro latere beatorum trium Puerorum in fornace psallentium imagines adumbrantur. Ad extremam vero præmemorati descensus partem, illic e contra perexiguum reperitur sacellū arcuato desuper fornice, altitudinis palmorum sex, totidemque latitudinis, profunditatis vero palmorum circiter trium: vbi sacrum altare extat, & super ipsum in parietinis gemmata crux coloribus expressa exhibetur, ex qua pictæ pariter hinc inde pulcherrimæ germinant rosæ: in externa autem parte supra sacelli arcum, quod protenditur, picta itidem in pariete sanctissimi Ioannis Baptistæ Præcursoris Christum baptismalibus aquis in Iordanis alueo abluentis historia exprimitur. Ad dexteram vero eiusdem loci partem, vbi recolenda eiusmodi historia, vt diximus, repræsentatur, in pariete, qui ad læuam descendentibus occurrit, mira & inenarrabili tandē animi exultatione, quod diu à Bosio perquisitum, peroptatumque fuerat, sanctorum Martyrum Abdon & Sennen sepulchrum vltro sese contemplandum obtulit. Lateritius ibi Sarcophagus extabat, longitudinis palmorum septē cum dimidio, altitudinis quatuor, profunditatis totidem, in cuius anteriori prospectu pictura quędam Christum Redemptorē nube circumfusum præseferebat, qui ambabus manibus inuictos Martyres Abdon & Sennen ibidem pari arte pictos, suisque nominibus prænotatos coronat: hi autem præclarissimi martyres stantes ibidem repræsentantur, & præter diadema, quod nobile sanctitatis insigne est, pileolum quendam Persarum more capiti impositum gestant.

9 Porro in eodem Sarcophago iuxta sanctum Abdon beati quoque Milis imago apposita cernitur, laicali, vt iam diximus, veste induti, & iuxta sanctum Sennen adest imago B. Vincentij Leuitæ, qui Ecclesiasticis de more indumentis decoratur. In eiusdem vero Sarcophagi labro inscriptionem appositam fuisse, eiusdem vestigia præ nimia iam vetustate penitus consumpta designabant: in eiusdem autē inscriptionis initio hæc verba dūtaxat perlegi potuere, nempe : *ONIS DIE*. quæ diuinando potius quā explanando, hic interim nobis describere, ac recensere fas erit, vt iste

Explorat, perquiritque subterranea loca Bosius.

Domini Saluatoris Imago.

Trium puerorum in fornace imagines.

Crux gemmata.

Baptismus Christi Domini.

Sepulchrum SS. Abdon, & Sennen.

Imagines SS. Abdon, & Sennen.

Imago S. Milis.

Imago S. Vincentij.

vt iste nimirum sit verborum sensus: *Depositionis, seu Translationis die*; isthæc nimirum ad tempus referendo, quando sacra beatorum Martyrum corpora ibidem deposita, vel certe translata fuere.

10 Nullus igitur ambigendi posthac locus cuiquam relictus est, quin Pontiani hoc ipsummet Cœmeterium fuerit, quod olim quidem in Vrbe tam celebre apud Christianos extitit. In eo enim, vt scriptæ historiarum paginæ perhibent, beatorum Abdon & Sennen corpora tumulata quieuerunt: & iuxta eosdem corpus insuper sancti Pigmenij, quæ singula in præmemorato Pontiani Cœmeterio cōdita esse exploratissimum est. Hoc insuper Cœmeterium (vt singula, quæ rem conuincunt, inseramus) Tyberino fluuio proxime adiacet, prout Metellus Tegersensis in suis Quirinalibus supra citatis de eodem loquens, apte, ac luculenter describit.

Cœmeteriū ...ntiani.

...ellus Te... in quiri...ibus.

11 Vnum dumtaxat a nobis discutiendum est, an videlicet vnus, & idem sit Milex, qui iuxta Abdon, & Miles, qui prope S. Pigmenium depictus cernitur, cum eorumdem nomina haud vno eodemque modo inscribantur, & ambigendi vis ex eo præsertim augeatur, quod ille, qui sancto Pigmenio adstare cernitur, diaconali quidem (vt in Ecclesia mos est) veste, hic autem militari indutus chlamyde exhibeatur. Verum si quæ interim re super ambigua coniecturis fides præstanda est, haud duos profecto, sed vnum, eumdemque vtrobique coloribus exprimi, ac repræsentari consueuisse probabiles nobis rationes persuadere videntur. Vt enim rem argumentorum vi expendamus, ambo eamdem plane ætatem, iuuenilem scilicet præseferunt; & quamuis illic diaconus, istic miles exhibeatur: si ad tempora ipsa respiciamus, haud quid absurdi erit asserere, eumdem primo quidem militem, subinde vero Leuitam egisse, & vnà cum beato Vincentio è Perside simul cum sanctis Abdon, & Sennen Romam aduenisse, & ambos tum mortis, tum sepulchri consortio sociatos eidem fuisse.

...modo B. ...ex binis ta... varioq; ...tus habi... ...præsen... ...r.

12 In subobscura nihilominus re, & quæ problematice se habere videtur, prudentis Lectoris iudicio relinquitur, quid potissimum asserendum, definiendumque sit. Hoc vnum interim nobis dixisse, ac demonstrasse satis fuerit, Cœmeterium videlicet, de quo nunc agimus, illud idem esse, quod Pontiani, necnon sanctorum Abdon & Sennen, ad Vrsum Pileatum Via Portuensi, & item sancti Felicis eadem Via multiplici nominum inscriptione prænotatur. Quod quidem loci ambitu satis amplum esse, nec a se totum ob multiplicia viarum, in quæ subdiuiditur, diuerticula perlustratum, & ob viarum semitas omnino præclusas, quæ iter prohibent, Bosius ipse fatetur. Eius autem post obitum cum per Gasparem Bertum, qui cæterarum facultatum studio, sed matheseos præcipue scientia apprime eruditus, nonnullis abhinc annis decessit, & Franciscum Continum Architectum laudatissimū, Cœmeterij eiusdem, aliorumque iconographiam delineandam Seueranus noster curaret, cubiculum quoddam ipsimet Bosio hactenus ignotum, a prædictis viris, locum diligentius perscrutantibus, reperiri contigit, cuius hic formam, post quatuor Imaginum, quas eodem in Cœmeterio reperiri contigit, Tabulas, studioso Lectori, vel oculis has inter paginas explorandam, describendamque subijcimus.

Cœmeteriū Pontiani: SS. Abdon, & Sennen: ad Vrsum Pileatum. & S Felicis vnum & idem est.

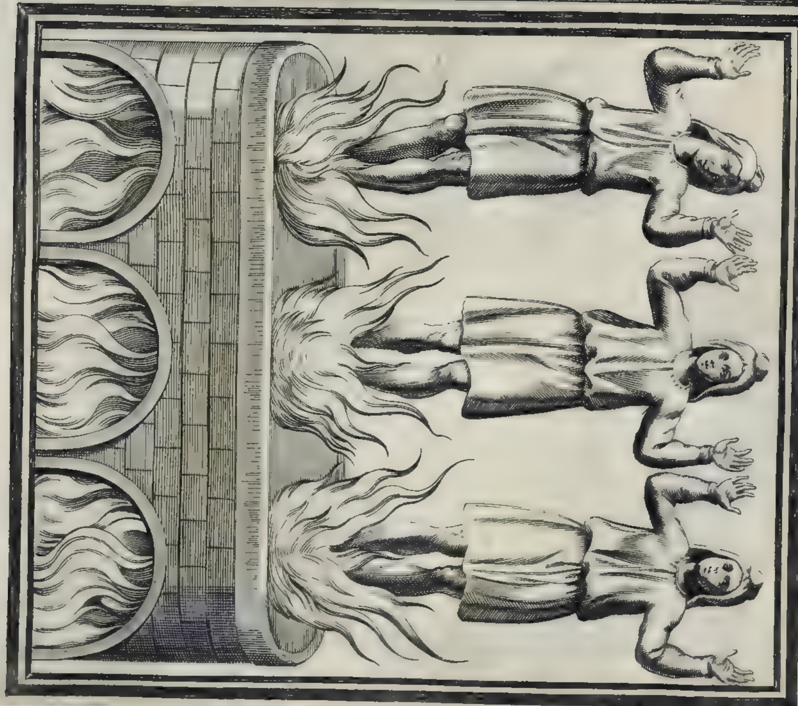

Tabula prima, quæ in Cœmeterio Pontiani Via Portuenſi venuſto excellentis artificis pennicillo expreſſa conſpicitur, hæc continet. In medio quidem Tholi ſacra Chriſti Domini effigies diuinam quandam ac ſupra mortales maieſtatem ſpirans exhibetur. A ſiniſtro autem latere trium Puerorum in Fornace Babylonica pſallentium imagines adumbratæ ſunt.

Simu-

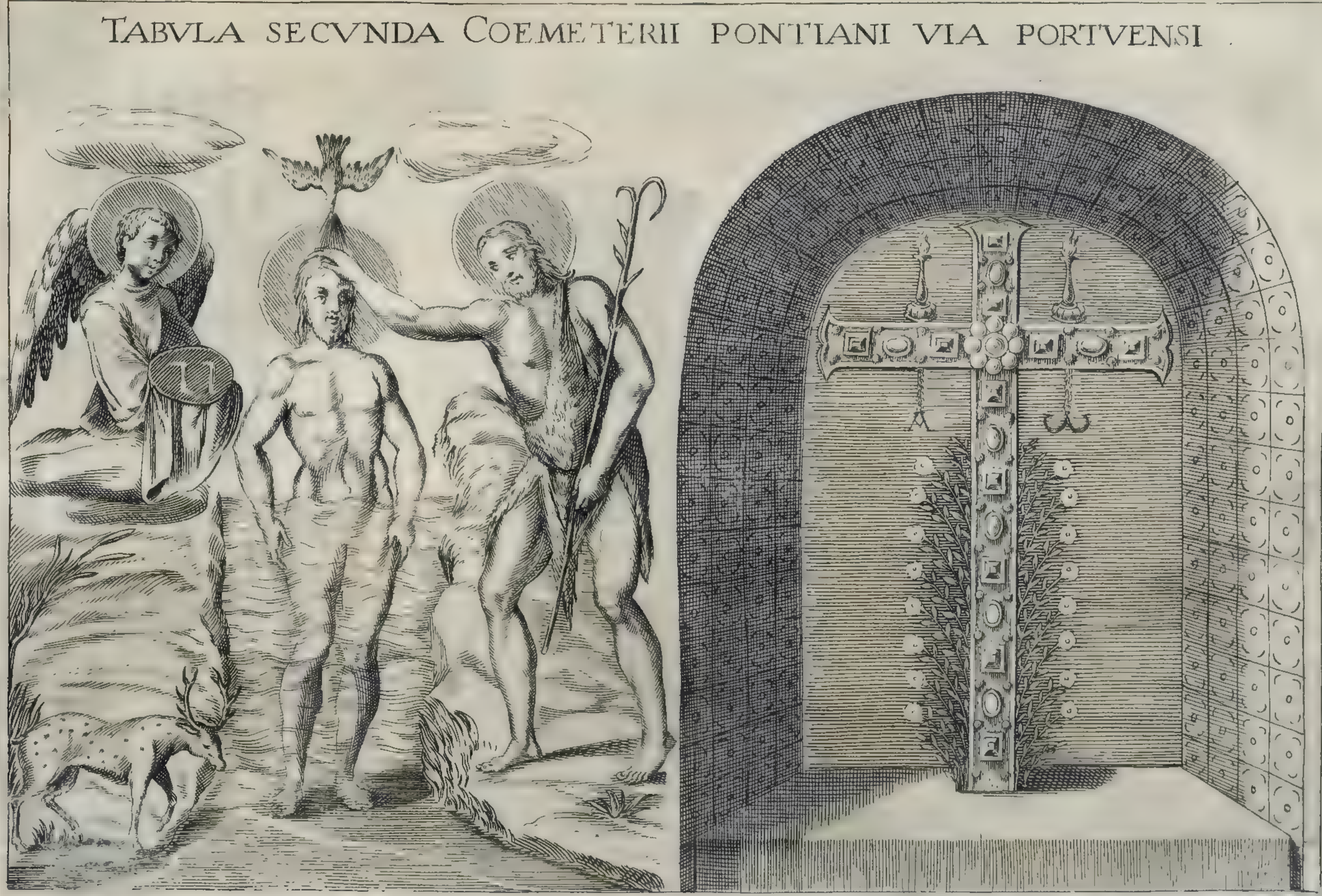

TABVLA PRIMA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Simulacrum Tabulæ ſecundæ, quæ eodem in Cœmeterio Pontiani Via Portuenſi extat, oculis ſubijciendum hic quoque duximus. Et quidem Crux illic gemmis inſignita, ex qua pulcherrimæ hinc inde roſæ veluti germinant, ſuper altare inibi ædificatum, coloribus eleganter effiɛta cernitur. In externa autem Sacelli parte ſupra eius arcum depiɛta itidem in pariete ſanɛtiſſimi Præcurſoris Saluatorem in Iordanis alueo baptiſmo inaugurantis imago exhibetur.

TABVLA SECVNDA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Tabula tertia in præmemorato Pontiani Cœmeterio reperta, Chriſtum Dominum nube circumfuſum præſefert, qui præclaros martyres Abdon, & Sennen illic adſtantes, ſuiſque nominibus prænotatos, floreis corollis adauget: hi autem præter diadema, ſanctitatis ſcilicet inſigne, pileolos Perſarum in morem geſtare videntur. Porrò Beatorum Milis, & Vincentij Leuitæ imagines ibidem quoque conſpiciuntur; hic quidem Eccleſiaſticis exornatus indumentis iuxta ſanctum Sennen; ille vero laicali indutus veſte ſancto Abdon appictus eſt.

Tabula

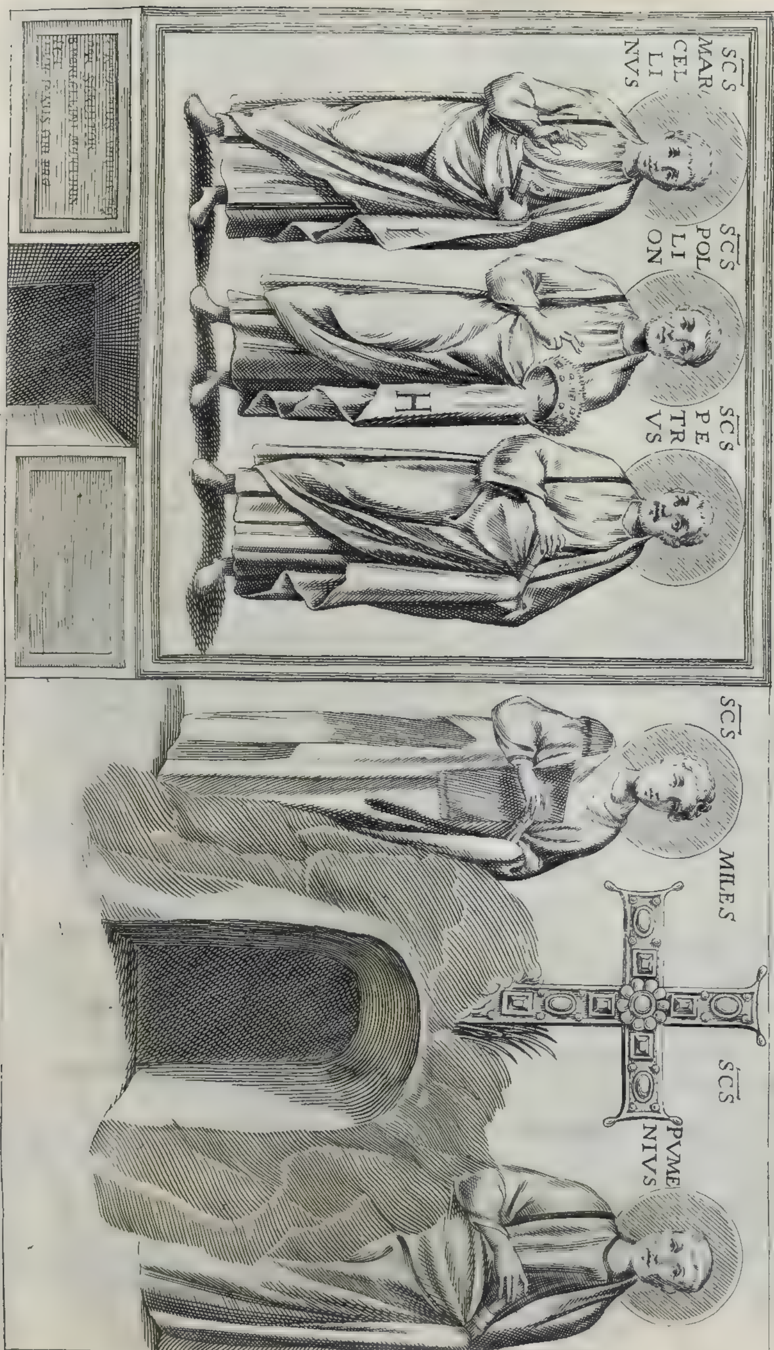
TABVLA TERTIA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Tabula quarta, & vltima Imaginum, quas in eodem Pontiani, & SS. Abdon, & Sennen Cœmeterio reperiri contigit, ſanctorum aliquot effigies contemplandas exhibet. Et quidem in ipſa parietis facie S. Pollio medius inter SS. Marcellinum Presbyterum, & Petrum Exorciſtam coloribus ad viuum exprimitur. Ad læuam verò parietis partem Crux magnifica, ac gemmis pretioſè ornata conſpicitur, ad cuius dexteram B. Milis; ad ſiniſtram verò B. Pigmenij imago, vt vides, proſtat.

Cubi-

TABVLA QVARTA ET VLTIMA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Cubiculum vnicum, quod in Cœmeterio Pontiani post Bosij obitum repertum est, describitur.

Descriptio Cubiculi in Cœmeterio Pontiani reperti.

13 Cubiculum hoc, cuius descriptionem aggredimur, haud longe ab ostio, quo aditus nunc in Cœmeterium patet; in quod, postquam alterum quis cubiculum præterierit, peruenitur, & omni quidem ornamento ac picturis caret, attamen Polyandro satis amplo, defunctorum ossibus referto, cumulatur. Porrò in arena flaui coloris excauatum est, quæ ad leuissimum quemque contactum facile soluitur: quapropter eiusdem cubiculi Ostium arena vndique illapsa eum in modum depressum, deprauatumque cernitur, vt cuius olim formæ extiterit, ex prospectu conijci nullatenus possit; quod & primario parieti contigit, qui supra ostium attollitur, & cæterorum more ad tholum vsque pertingit: tres reliquę parietũ partes contectæ calce ad superficiem, atque, vti mos est, dealbatæ supersunt. Porro memorati cubiculi longitudo palmorum quindecim, altitudo totidem, latitudo decem cum dimidio supputatur. Vnicum arcuatum Monumentum ibidem è regione ostij cernitur, quod mensuram longitudinis palmorum septem, latitudinis & altitudinis pariter trium & semis, profunditatis quatuor exhibet, atque ab humo & sursum palmis duobus & dimidio prominet. Sub ipsius Monumenti arcu picta olim nauis aspiciebatur, quæ forte recolendam Prophetæ Ionæ historiam repræsentabat: verum deinde exigui cuiusdam tumuli causa, qui ibidem in superiori parietis parte aptatus est, eandem picturam ferro aboleri cõtigit, cum tamen nauis eiusdem prora ac puppis duntaxat contemplanda supersit.

Polyandrum.

Ostium Cubiculi.

Monumentũ Arcuatum.

Pictura eiusdem Cubiculi.

14 In eodem cubiculo alia decem numero monumenta extant, haud tamen, vt nobiliora hæc, arcus formam præseferunt: tria nimirum hinc inde in quolibet ex duobus integris parietibus; vnum autem supra monumentum arcuatum patet; & tria insuper lateritia in eiusdem cubiculi planicie excisa, ac lapidibus contecta sunt: quorum vnum, quod è conspectu arcuati cernitur, longitudinis est palmorum circiter septem, latitudinis trium; reliqua longitudinis eiusdem ac latitudinis, hinc inde ab ipsiusmet arcuati monumenti lateribus, portam respicientia existunt.

Monumenta decem vulgaria.

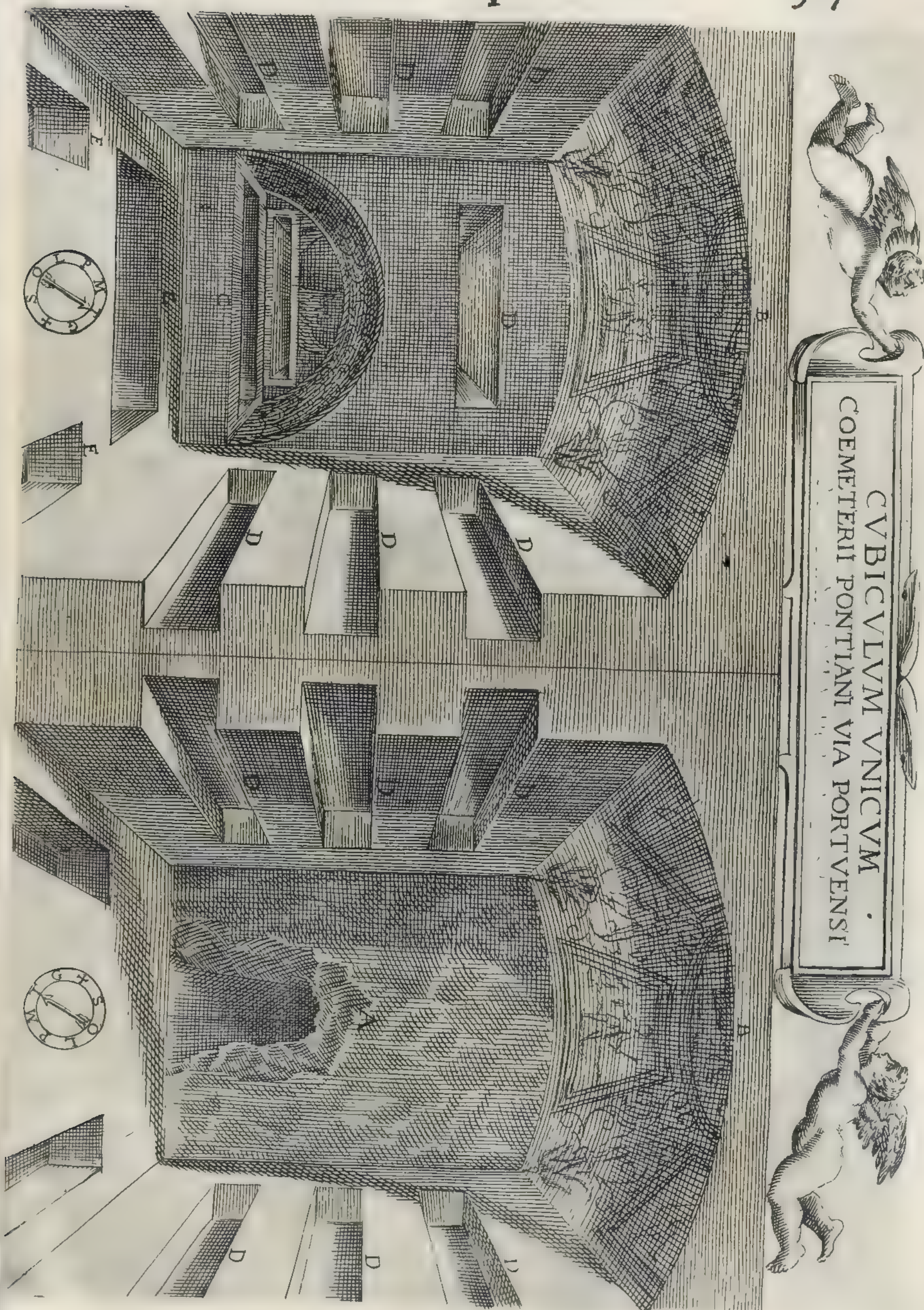
15 Porro cubiculi eiusdem Tholus multiplicibus picturis exornatur: in media enim parte veneranda euangelici Pastoris imago dilectam ouiculam super humeros gestantis coloribus expressa cõspicitur. In quatuor eiusdem tholi partibus quatuor itidem anni tempora imaginibus quibusdam pictorum manu ingeniose illic adumbrata intuentium oculis exhibentur. In singulis vero ipsius tholi angulis angelorum quædam imagunculæ suspiciuntur, quæ altera manu frondes ibi passim existentes contingunt, altera vero quidpiam continent. Quas quidem imagines in vnum collectas vnica hæc, quæ tibi, lector, proponitur, tabula repræsentabit.

Tholus, eiusq; pictura.

A. Ostium Cubiculi.
B. Tholus Cubiculi picturis exornatus.
C. Monumentum arcuatum.
D. Monumenta vulgaria.
E. Monumenta lateritia in pauimento.

Præ-

CVBICVLVM VNICVM
COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

Præſenti hac Tabula figuræ, quæ in iam dicti Cubiculi tholo depictæ ſunt, contemplandæ ſubijciuntur. Sunt autem huiuſmodi.

I. Euangelicus Paſtor, qui ouem erraticam ſuis humeris ad ouile reportat.

II. Puer in medio cuiuſdam horti, qui altera manu lilium, agnum altera, ni fallor, præfert, primam anni tempeſtatem hieroglyphicè deſignans.

III. Vnus aliquis, qui falce ſegetem veluti demetit, ſymbolum ſcilicet æſtatis præſeferens.

IV. Ille autem, qui ſcalas arbori applicuit, ac fructibus iam maturis colligendis immunere videtur, autumnum ſignificat.

V. Denique quidam iuuenis medius inter arborem frondibus orbatam, & ignem luculentum, dextra manu neſcio quid veluti calfaciens, ſiniſtra verò facem geſtans accenſam, pro ſimulachro hyemis dubio procul eſt illic effictus.

VI. Figuræ puerulorum aligeræ, vel certè Angeli, brachijs expanſis, frondibuſque, quæ illos circumeunt, innixis.

VII. Puerulus item alatus, qui læua virgam continet, dextræ verò indice porrecto Cœlum oſtendit.

VIII. Quartus denique puer, ſeu Angelus dextera quidem folijs inniti, à ſiniſtra autem virgas, ſeu ſagittas in manipulum coactas complecti videtur.

Sed haſce, atque alias Tabularum figuras, earumque myſteria, ac ſymbolica ſignificata ſexto & vltimo huius Operis libro fuſius, ſi Deo placet, enarrabimus.

CAP.

TABVLA VNICA CVBICVLI VNICI COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

CAP. XXIII.

De Iudæorum Cœmeterio Via Portuensi.

De Iudæorũ Cœmeterio, hic cur agatur?

1 Pvd cuiusuis conditionis homines notissimum vulgo est, ac pietati valde consonum Axioma illud, quod in omnium ore percrebuit: *Haud* vllatenus *sacra* (videlicet) *miscenda profanis*; quod vltro fateri iubetur, quisquis illibatam Christi fidem, ac sanæ cultum religionis tenet: & nos pariter, qui venerandæ antiquitatis historiam teximus, inuiolabili iure id inter enarrandum omnimodo ratum, ac fixum volumus. Quorsum igitur (inquies amice lector) sacrorum Cœmeteriorum præ manu narratione suscepta, profana vtique Iudæorum loca, ac monumenta ijsdem intermisces? Et quænam communicatio, adijcies, lucis ad tenebras? Quæ conuentio sepulchrorum Christi, Christianorumque ad Iudaicæ perfidiæ tumulos, & ad ipsius Belial monumenta? nulla prorsus. Sed hac vna potissimum ratione (vt quod res est, fateamur) permoti, ne sacra videlicet profanis misceantur, operæ pretium duximus, omni adhibito studio, impiorum, perfidorumque hominum Cœmeteria à sacris, religiosisque seiungere. Exploratum quippe est, Iudæos olim Romanam Vrbem diutius incoluisse, & tunc temporis patriæ religionis ac sectę cultores, iam defunctos extra Vrbis mœnia extulisse, suoq; ex more sepulturæ demandasse. Verum enimuero si peculiari eosdem conditorio caruisse diximus (quod est absurdum credere, & affirmare omnino execrandum videtur) nobis vltro fateri necesse est, nostra quoque eiuscemodi hominibus Cœmeteria vsui fuisse, quæ tamen, vt infra à nobis ipsa luce clarius, Deo adiuuante, demonstrabitur, illibata iugiter à tam profani commercij labe, atque dedecoris nota substitere, nec vnquam ab infidelium cadaueribus, loci, tumulique consortio polluta ac constuprata sunt.

Peculiare ac diuersum à Christianis Cœmeteriũ Iudæis olim erat.

2 Miro igitur diuinæ prouidentiæ nutu contigit, vt cum Bosius Cœmeteriorum enarrationem hanc subtexeret, adornaretque, & Subterraneæ interim Romæ loca studioso labore perquireret, ipsummet Iudæorum Cœmeterium ostenderet, quo à sacris videlicet hoc vnum, quod profanum est, seiungeretur; ac vno eodemque temporis momento os iniqua, ignotaque pariter loquentium obstrueretur, temere, inquam, asserentium in Cœmeterijs olim Christianorum corpora vnà cum ethnicorum, atque infidelium corporibus promiscuè eodem sepulturæ ambitu recepta, depositaque fuisse. Et sane Iudæos, quibus defunctorum cadauera profano gentium more igni comburere, eaque intra Vrbem recondere ex legum præscripto vetitum erat, pro eisdem iuxta consuetum religionis patriæ ritum tumulo inferendis sanctissimos patres suos, ac nostros pariter æmulatos, qui in speluncis, ac sepulchris inibi in petra excisis sepeliri consueuerant, peculiare aliquod Romana in Vrbe Cœmeterium nactos fuisse, quo patrijs tum legibus, tum ritibus satisfieret, nobis procul dubio fatendum esse videtur. Et quidē, vt huius nostræ assertionis magis magisque vis eluceat, longe ante quam sacra venerandaque Christianorum Cœmeteria instituerentur, quinimmo ante ipsiusmet Christi Domini aduentum, id apud eos præsertim vsu receptum fuisse, qui in Vrbe morabantur, quisquis ille est, qui historicam probe rem calleat, negare nullatenus audebit. Iudæos enim iam olim Romam incoluisse, Iudæa ipsa a C. Pompeio Magno debellata, & sub potentissima Romanorum ditione, onere iniuncto vectigali, redacta, anno scilicet ante Christi ortum 96. in suis Annal. Baronius, Plutarchus in Pompeio; Tacitus, Ammianus Marcellinus, Ioseph. Hebræus apertissimis vtique verbis testantur. Idemque è nostris affirmant Hegesippus; Orosius, & Hieronymus præcipue ac Augustinus, quos, vt eorumdem auctoritas assertioni nostræ magis suffragetur, afferre nunc in medium præstat. Hieronymus igitur Comment in Danielem satis locuples veritatis huiusce testis accedit:

Iudæorum Cœmeteriũ.

Iudæa à Pōpeio Magno debellata.

Baron. Ann. To. 1. an. 36. Tacit. Annal. lib 2. Ammian. lib. 14. Ioseph. Heb. antiq lib. 14. c. 3. Hegesipp. l. 1. c. 16. & 17. Oros. l. 6. c. 6.

Hieronym. Comm. Dan. 1. c. 9.

dit: *Superuenit Cneus Pompeius* (inquit ille) *dux Romani exercitus, captaque Hierusalem, vsque ad adyta Templi, quæ vocabantur Sancta sanctorum, vinctumque Aristobulum Romam misit seruandum triumpho suo, & Pontificatum Hyrcano fratri eius tradidit. Tunc primumgens Iudæorum Romanis facta est tributaria.* Augustinus vero hæc insuper habet: *Pompeius ergo Iudæam cum exercitu ingressus, ciuitatem cepit, confirmatoque Hyrcani Pontificatu, & subiugatæ genti imposito custode Antipatro, vinctum secum Aristobulum duxit, in triumpho nempe, quem prius Romam miserat: & ex illo Iudæi etiam Romanis tributarij esse cœperunt.*

Aug. de Ciuit. 18. c. 45.

3 In sua igitur triumphi pompa Pompeius ille triumphis æque ac spolijs captiuorum onustus, innumeros fere Iudæos captiuos Romam perduxit, quibus postea libertate donatis, vt Romæ, & terrarum vbique iuxta patrias leges, ac religionis antiquæ ritum vitam agerent, vltro permissum est. Quod idem Hieronymus in suis Comment. hisce pariter verbis testatur: *Caius Cæsar, & Octauianus Augustus & Tyberius successor Augusti leges promulgarunt, vt Iudæi, qui erant in toto Romani Imperij orbe dispersi, proprio ritu viuerent, & patrijs ceremonijs deseruirent. &c.* Hæc diserte ad rem nostram Hieronymus.

Iudæis passim iuxta leges viuere Romæ permittitur.

Hieronym. Comm. Epist. Gal. l. 3. c. 6.

4 Ergo iam tum illo ex tempore Synagogam Romana in Vrbe Iudæi patrio more possidebant, in quam ex Legis præscripto, quod illis solemne erat, omnes pariter conuenirent; & collectas quandoque ibidem peragere consueuerant, quas ad victimas deinde Hierosolymitano in Templo immolandas, instaurandasque mitterent. Quinimmo augustissimo religionis Mosaicæ Templo, priusquam cultu destitueretur, honorem quammaximum ipse in primis Augustus detulit: nam victimas singulis illic diebus pro se immortali Deo proprijs expensis munificentissimus Imperator offerri voluit: eidemque Templo ab eiusdem militibus nobilissima frequenter donaria ad animi pietatem vltro obtestandam transmittebantur. Quæ quidem singula luculenta satis oratione Philo Iudæus enarrat: vbi enim de sua ad Caium legatione agit, hæc habet: *Ipsum Augustum nunquam inflatum talibus obsequijs, nec dissimulans probari sibi Iudæos, alioquin non passus fuisset trans Tyberim bonam Vrbis partem teneri à Iudæis, quorum plerique erant libertini, quippe qui belli iure in potestatem redacti, ab heris suis manumissi, fuerant permissi iure maiorum viuere. Has sciebat habere suas proseuchas ac Synagogas, in quibus cœtus facerent, præsertim sabbatis, iuxta religionem patriam. Sciebat eos collectas primitiarum mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrent victimas; eos tamen nec Vrbe iussit excedere, nec mulctauit iure ciuium, quandoquidem nec in Palæstina quidem extinctam volebat eorum religionem, & rempublicam, nec circa proseuchas quicquam nouauit, nec cœtus, in quibus leges discerentur, fieri vetuit, nec solennem modum primitiarum offerendarum vllo edicto sustulit, sed tam sancta nostra sacra habuit, vt pene omnium eius domesticorum dona extant in Templo nostro, in quo mandauit quotidianas mactari victimas suis sumptibus Deo votas altissimo. Domi quoque quoties menstruas pecunias, frumentiue distributiones populus acciperet, Iudæorum rationem haberi voluit; quæ liberalitas si in sabbatum incidisset, quando nostris nec dare licet, nec accipere, nec operis quicquam facere, præsertim quæstus gratia, iubebantur distributores Iudæis in posterum reponere publicum beneficium.* Hæc Philo.

Hebræorum Synagoga Romæ.

Iudæi collectas Romæ in Templum Hierosol. mittunt.

Augustus in Templo Hierosol. victimas pro se offerri iubet.

Philo Iudæus orat. de legatione ad Caium.

5 Hac igitur benigna Augustorum clementia, Iudæorum populus vbique exceptus, in Vrbe potissimum ad eum vsq; numerum multitudo excreuit, vt è Hierosolymis Romam deinde Legatis ad eundem Augustum aduenientibus, Iudæorum tunc Vrbem incolentium plus quam octo millia occurrerent. Quod totum his plane verbis Iosephus in suarum libris antiquit. edocet: *Erantque legati* (inquit) *quinquaginta, quibus aderant Iudæorum Vrbem incolentium plusquam octo millia.* Nec vero mirum cuipiam videatur, tam benigne, inquam, ac perhumaniter apud Augustum Iudæos acceptos fuisse; quippe qui iam probe nouerat, eosdem apud C. Cæsarem quoque acceptissimos quondam extitisse, ac vnice ab eo dilectos. Quamobrem ipsi quoque præ cæteris, vtpote singulari beneficiorum nexu deuincti, principis de Iudaica republica optime meriti obitum vberrimis lacrymis prosecuti sunt, dum palam concepti animo doloris haud obscu-

Ingens Iudæorum in Vrbe olim multitudo per clementiam Augusti.

Ioseph. Iudæus lib. 17. antiquit. cap. 11.

Iudæi cædem Iulij Cæsaris deflent.

ſcura in eius funere ſigna exhibuerunt; vt Suetonius in Iulij Cæſaris vita hunc in modum ſcribit: *In ſummo publico luctu exterarum gentium multitudo circulatim ſuo quoque more lamentata eſt; præcipueque Iudæi, qui etiam noctibus buſtum frequentarunt.*

Suet. in Iul. Cæſare.

6 Verum Tiberius Cæſar poſt plura eidem genti vltro impertita beneficiorum munera, ex his, qui in Vrbe degebant, quatuor numero millia in Sardiniam ablegauit; quod ab eodem Ioſepho hunc in modum deſcribitur: *Erat quidam Iudæus, qui ne legibus pœnas daret, metu ſolum verterat, vir modis omnibus peſſimus. Is Romæ agens gerebat ſe pro Moſaicæ legis interprete, adſcitis in ſocietatem tribus alijs per omnia ſui ſimilibus. His cum ſe in diſciplinam dediſſet Fuluia nobilis mulier, amplexa legem Moſaicam, perſuaſerunt ei, vt purpuram & aurum in Hieroſolymitanum Templum mitteret, quæ accepta in proprios vſus verterunt, quod ante deſtinauerant. Id poſtquam Tiberius ex amico ſuo Saturnino ipſius Fuluiæ marito, de iniuria coniugi facta cognouit, iuſſit vniuerſos Iudæos ex Vrbe pelli; ex quibus Conſules, delectu habito, quatuor millia militum miſerunt in Sardiniam; plurimos etiam, qui ob patriam religionem detrectabant militiam, affecerunt pœnis grauiſſimis. Ita propter quatuor ſceleratos omnes Iudæi coacti ſunt Vrbe cedere.* Ipſe quoque Tacitus in ſuis Annal. id ipſum confirmat, qui inſuper eoſdem libertinos genere fuiſſe addit. Sic autem inquit: *Actum & de ſacris Aegyptijs, Iudaicíſque pellendis, factumque Patrum conſultum, vt quatuor millia libertini generis, ea ſuperſtitione infecta, queis idonea ætas, in inſulam Sardiniam veherentur, coërcendis illis latrocinijs, & ſi ob grauitatem cœli interijſſent, vile damnum, cæteri cederent Italia, niſi certam ante diem prophanos ritus exuiſſent.*

Iudæi à Tiberio ablegati in Sardiniam.

Ioſeph. antiq. l. 18. c. 8.

Pulſi Roma ob dona Templo deſtinata in proprium vſū conuerſa.

Tac. Annal. l. 2.

7 Porro hoc idem Suetonius referens in Tiberij Cæſaris vita, hæc ad rem ſubijcit: *Externas cæremonias, Aegyptios, Iudaicoſque ritus compeſcuit, coactis, qui ſuperſtitione ea tenebantur, religioſas veſtes cum omni inſtrumento comburere. Iudæorum iuuentutem per ſpeciem ſacramenti in prouincias grauioris cœli diſtribuit: reliquos gentis eiuſdem, vel ſimilia ſectantes, Vrbe ſubmouit ſub pœna perpetuæ ſeruitutis, niſi obtemperaſſent.* Extorres igitur Iudæi ac profugi fuere, cum primò ab Vrbe expulſi, aliò diuertere vſque ad Seiani necem, Philone teſte, coacti ſunt, *Calumnijs,* vt Philo ait, *eiuſdem Seiani a Tiberio hunc in modum exagitati; qui demum, comperta Iudæorum innocentia, res illorum in feliciorem ſtatum reſtituit, atque multa in eoſdem contulit beneficia.*

Iudæi ab exilio in Vrbem reſtituuntur

8 Verum cum Romam deinde Iudæi immutata rerum facie reuocati fuiſſent, en Claudij Imperatoris iuſſu, Chriſti videlicet anno quinquageſimo primo, iterum exulare coguntur, eoquod crebris rempublicam altercationibus perturbantes, tumultus iugiter contra illibatos Chriſti cultores cierent, quos infenſo ſemper animo proſequi, ac quibuſvis modis impetere vix vnquam deſtitere; vt idemmet Suetonius in Claudio his plane verbis teſtatur: *Iudæos, impulſore Chriſto* (nimirum Chriſti fidei occaſione) *aſſidue tumultuantes Roma expulit.* Quod etiam refert Oroſius, & in ipſis Apoſtolorum Actibus ſatis expreſſe deſcribitur. Cæterum haud Iudæos duntaxat a Claudio Vrbe excedere iuſſos fuiſſe, ſcriptorum auctoritate, vt iam diximus, exploratum eſt, ſed & ipſius quoque Lucæ Euangeliſtæ teſtimonio perſpicue comprobatur, ac certum omnino fit, Chriſtianos pariter, qui ex Iudæorum ſemine progeniti, Chriſti fidem ſectati erant, Romana procul ab Vrbe pari ſententia amandatos fuiſſe. Lucas enim de ipſo Pauli Corinthum aduentu agens, de quodam Aquila Pontico meminit, Iudæo quidem, quod ad genus attinet, Chriſtianæ autem religionis viro; de quo iſthæc ad rem noſtram in Apoſtolicis actibus: *Venit Corinthum, & inueniens quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius, eo quod præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma, acceſſit ad eos &c.*

Sed iterū Roma expelluntur à Claudio

Suet. in Claud. Aug.

Oroſius lib. 7 c. 6.

Paulus Apoſt. Corinthi reperit Aquilā & Priſcillam ex Vrbe pulſos.

Act. Apoſt. c. 19.

9 Quod nuper vero aſſeruimus, eos potiſſimum Chriſtianos Imperatoris edicto Vrbe exire compulſos, qui ex Iudæis, patria, ac Moſaicæ legis religione contempta, Chriſto nomen dederant, Hieronymi præſertim auctoritate conuinci videtur: *Quicunque enim,* inquit ille, *circumciſus erat, licet in Chriſtum crederet, quaſi Iudæus habebatur a gentibus: qui vero abſque circumciſione ſe non eſſe Iudæum præputio*

Hieronym. ad Galat. l. c. 6.

putio præferebat, persecutionibus tam Gentilium, quam Iudæorum fiebat obnoxius. Hæc ad rem nostram Hieronymus.

10 Claudio autem Cæsare subinde extincto, cum Nero eidem in Imperio suffectus fuisset: hic quidem sui principatus initio se vltro Iudæis mitem, ac fautorem exhibuit: eorumdem etenim gentem tam facili, promptoque animo complexus est, ac beneficijs iugiter eum in modum sibi promeruit, vt Agrippæ ipsorum Regi, Galilææ partem, ac nonnullas insuper vrbes dono concesserit. Quapropter ipso rem publicam Romanorum administrante, ijdem Vrbem iterum tuto ac pacifice incoluere, quod item in actibus à se conscriptis Lucas testatur, cum de Paulo Romæ carceri mancipato, his verbis loquitur: *Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum; cumque conuenissent, dicebat eis &c.* Et hac quidem ratione, postquam hi in Vrbem recepti fuerant, alijs subinde Imperium administrantibus, degere ibidem permissi, sunt. Nam sub Domitiano principe Iudæos Romæ agentes nouo grauissimarum exactionum iugo diuexatos fuisse Suetonius in eiusdem Domitiani gestis perspicue docet: *Præter cæteros*, inquit, *Iudaicus fiscus acerbissime actus est, ad quem deferebantur, qui velut professi Iudaicam intra Vrbem viuerent vitam, vel dissimulata origine tributa non pependissent.* Qua de re studiosus antiquitatum lector Baronium ad annum Christi xciv. prolixe satis, & erudite disserentem consulat. Lampridius vero ipsum asserit Alexandrum sua Iudæis priuilegia confirmasse, hæc vero habet: *Mechanica opera Romæ plurima instituit, Iudæis priuilegia reseruauit, Christianos esse passus est.*

11 Et quidem Iudæorum nationem vbique terrarum profugam, vbique patriam sibi adsciuisse, & veluti hominum fæcem omnibus odiosam in singulis coaluisse regionibus, ac sedem fixisse Rutilius ille Clementianus poeta satis expressit in suis caminibus, Hierosolymorum cladem toti terrarum orbi iniuriosam harum gentium dispersione vastitatem intulisse deplorat, sed ipsius carmina excipiamus:

Atque vtinam nunquam Iudæa subacta
fuisset.
Pompeij bellis, imperioque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod item Seneca, vt Augustinus affirmat, vehementer indoluit: *Cum interim*, inquit, *vsque eo sceleratissima gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt.* Martialis l. 6. 1. epig. 35. in Cæcil. Aug. lib. 6. de Ciuit. Dei c. 11.

12 Hæc autem de Iudæis esse intelligenda, non de Christianis, qui a gentilibus sæpe sæpius Iudæi dicti reperiuntur, fidem faciunt ea, quæ ab eodem Augustino de Seneca dicta sunt & inprimis de Christianis his verbis: *Christianos tamen iam tunc Iudæis inimicissimos in neutram partem commemorare Seneca ausus est: vel ne laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra forsitan suam voluntatem: de illis enim Iudæis cum loquitur, ait: Cum interim, &c.* vbi verba, quæ a nobis supra recitata sunt, affert. Sed & Prudentius Iudæos, postquam patrio solo eliminati sunt, dispersos vbique terrarum fuisse satis apte carminibus suis cecinit.

Cur Seneca Christianos non memorauerit? Ammian. Marcell. in Marc. lib. 2.

——— Extirpata per omnes
Terrarum, pelagique plagas sua membra
feruntur,
Exilijs vagus huc illuc fluitantibus errat
Iudæus, postquam patria de sede reuulsus,
Supplicium pro cæde luit, Christique ne-
gati,
Sanguine conspersus commissa piacula sol-
uit.
En quo priscorum virtus defluxit Auo-
rum.

Prudentius.

Profecto diuinum illud prophetæ vaticinium adimpletum videtur: *Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei: sed disperge illos in virtute tua, & depone eos.* Diuino autem nutu in vindictam perpetrati Iudæorum facinoris id obtigit, vt sparsim vbiq; Iudæi, haudtamen cæteris adiuncta gentilium nationibus degerent: quippe, vt Augustinus adnotauit, cum cæteræ nationes vbi a Romanis deuictæ, in eorum ditionem venerant, ita eisdem adhæsere, vt & Romanis vterentur legibus, Romanorum more viuerent, ac Romanum pariter nomen obtinerent, Iudæis duntaxat exceptis, qui Iudæi semper extitere, leges ac ritus patrios

Iudæi Romano iure ac nomine donati nunquam.

mordicus retinentes haud vnquam Romanorum nomine donati sunt.

13 Prętereo, quod cum vbique terrarum eorundem nomen male oleret, ab omnibus publicis muneribus interdicti sunt, & eis priuilegijs expertes facti, quibus etiam barbari quique in seruitutem redacti potiebantur. Verum quid mirum, si male oleret Iudæorum nomen apud gentes, cum & ipsi intolerabilem iugiter fœtorem è corporibus efflantes male olerent, vt Marcellinus testis est, cum de Marco Antonino Imperatore loquitur: *Ille enim*, inquit, *cum Palæstinam transiret Aegyptum petens, fœtentium Iudæorum, & tumultuantium sæpe tædio percitus, dolenter dicitur exclamasse: O Marcomanni, o Synadi, o Sarmatæ, tandem alios vobis deteriores inueni*. Hæc Ammianus, quibus isthæc ex Annalibus subijcienda videntur: *Sic igitur Iudæos, inquit, non dicam Christianorum sententia (quorum est omnium misereri, & nemini insultare) sed ethnicorum omnium per singula secula de Iudæorum infelicitate elogia esse decantata, natura ipsa in eos inclamante, vnaque omnium sententia confirmatum, eos cunctorum mortalium esse miserrimos* Plura prosequitur de misera Iudęorum cōditione, qui toto terrarū orbe velut Cain vagi & profugi diuino impellente numine acti iugiter sunt.

Iudæi publicis muneribus, & priuilegijs interdicti.

Iudæi male olent.

Baron. to. 1. an. Chr. 72.

14 Et iustissimo quidem Dei consilio, & mira pariter eiusdem prouidentia, vt hæc vel obiter subtexamus, Iudæorum gens ab Ierosolymis exturbata per totum terrarum orbem dispersa est, vt nimirum fides Christi diuinarum, quas ijdem deferunt, testimonio scripturarum valide, constanterque vbique comprobetur. Egregie D. Bernardus in rem præsentem adnotauit in epistola, quam ad Henricum Moguntinum Archiep. aduersus Radulphum Eremitam inscripsit, qui cum in Germanorum prouincia sub Christi an. 1146. sacri belli pro Hierosolymorum ditione de manu Saracenorū vindicanda a Christianis arma expedirentur, temerario vir iste ausu Germanorum præsertim gladios aduersus eosdem vibrandos esse monuerat: cui S. Bernardus totis animi viribus incunctanter se opponens, contra exerentem impiæ vltionis gladium, apologeticum satis acute pro Iudæis calamum exacuit, quippe Iudæos haud vllatenus è medio tollendos, sed potius dispersos vbique tolerandos esse, Deo sic volente, pronunciat; sed ipsius hic verba, si libet, gratis auribus excipiamus: *Non ne copiosius*, inquit ille, *triumphat Ecclesia de Iudæis per singulos dies vel conuincens, vel conuertens eos, quam si semel & simul consumeret eos in ore gladij? Nunquid incassum constituta est illa vniuersalis oratio Ecclesiæ, quæ offertur pro perfidis Iudæis a solis ortu vsque ad occasum, vt Deus & dominus auferat velamen de cordibus eorū, vt ad lumen veritatis a suis tenebris eruantur? Nisi enim eos, qui increduli sunt, credituros speraret, superfluum videretur & vanum orare pro eis. Sed considerat oculo pietatis, quod dominus habet respectum gratiæ apud eum, qui reddit mala pro bonis, & dilectionem pro odio. Vbi est ergo illud, quod dictum est: Videas ne occidas eos? Vbi est: Cum plenitudo gentium intrauerit tunc omnis Israel saluus fiet? Vbi est: Aedificans Hierusalem dominus, dispersiones Israelis congregabit? Tune es ille, qui mendaces facies prophetas, & euacuabis omnes thesauros pietatis, & misericordiæ Iesu Christi? &c. O monstruosa scientia, ò sapientia infernalis, & contraria prophetis, & Apostolis inimica submersio pietatis, & gratiæ*. Hæc Bernardus in Radulphum verborum iacula pro salute Iudæorum intorquet.

Cur Iudæorū gens per Orbem dispersa?

D. Bernardi pro Iudæis Apologia.

Psal.58 / 11.psa…

15 Quod disertis plane verbis idem sanctissimus Doctor in epist ad Episcopum, clerum & populum Spirensem inculcare non desinit; vbi districtos iam, dæmone prorsus instigante, & prædicato Radulpho suadēte, gladios intra vaginam deponendos esse his plane verbis hortatur: *Non sunt persequendi Iudæi, non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem. Interrogate eos diuinas paginas. Nosti, in psalmo legitur prophetatum de Iudæis: Deus ostendit mihi (inquit Ecclesia) super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Viui quidem apices nobis sunt, repræsentantes dominicam passionem. Propter hoc dispersi sunt in omnes regiones, vt dum iustas tanti facinoris pœnas luunt, testes sint nostræ redemptionis. Vnde & addit in eodem psalmo loquens Ecclesia: Disperge illos in virtute tua & depone eos protector meus domine. Ita factum est, dispersi sunt, depositi sunt, duram sustinent captiuitatem sub principibus Christianis. Conuertentur tamen ad vesperam & in tempore erit respectus illorum. Denique cum introierit gentium mul-*

Iudæos n… persequen… sed nec ef… gandos e… Christian…

Ber. ep. 32… ad episcopu… Spir.

Psal. 58.

Iudæi viui apices Dom… nicæ passioni… & testes nostræ redemptionis

Psal. 58.

multitudo tunc omnis Israel saluus erit, ait Apostolus, &c. Plura interim in hanc fere sententiam Bernardus prosequitur.

16 Ex quibus palam vides amice lector Iudæorum nationem vbique terrarum profugam iusto Dei consilio innumera calamitatum genera in antiquorum scelerum vindictam perpeti iugiter consueuisse, crebrasque eisdem clades in patrati criminis, quod omnium acerbissimum extitit, pœnam obtigisse. Sed hic interim res ipsa, prout gesta est in Annalibus Ecclesiasticis à Baronio descriptam videre est, cui Otho Frigensis huius temporis scriptor de Iudæorum clade, quam hactenus enarrauimus, his plane verbis suffragatur: *Inter hæc*, inquit ille, *Radulphus monachus, vir quidem Religionis habitum habens, Religionisque seueritatem solerter imitans sed litterarum notitia solerter imbutus, eas partes Galliæ, quæ Rhenum attingunt, ingreditur, multaque populorum millia ex Agrippina, Moguntia, Vvormatia, Spira, Argentina, alijsque vicinis ciuitatibus oppidis, seu villis ad accipiendam crucem accendit. Hoc autem doctrinæ suæ non vigilanter interserens, quod Iudæi in ciuitatibus, oppidisque manentes tamquam Christianæ Religionis hostes trucidarentur. Quod doctrinæ semen in multis Galliæ, Germaniæque ciuitatibus, vel oppidis tam firmiter radicem figens germinauit, vt plurimis ex Iudæis hac tumultuosa seditione necatis, multi sub Principis Romanorum alas tuitionis causa confugerent, &c. At præfatus Claræuallensis Abbas huiusmodi doctrinam præcauendam docens, ad Galliæ, Germaniæque populos nuncios, seu litteras destinauit, quibus ex authoritate sacræ paginæ luculenter ostendit, Iudæos ob scelerum suorum excessus, non occidendos, sed dispergendos fore &c.* Isthæc Otho in Iudæorum strage enarranda expressit. Petrus item Cluniacensis Abbas, vt Baronius affirmat, dum ad Ludouicum Francorum Regem, pro sacri belli expeditione promouenda conscriberet, de Iudæis pariter agens eosdem, haudquaquam occidendos esse pronunciat. Verum vt his potissimum temporibus, vel antiquioribus etiam sæpe sæpius contigit, Iudæi apud omnes cunctis exacrabiliores hominibus haberentur, præter antiquam contempti Numinis maledictionem, cui omne eorum genus æquo iudicio addictum est, recentia multiplicium culparum probra, ac vincula accessere, quæ cum Orbi innotuissent, fideles omnes acriter aduersus eosdem incensi insiliere. Quæ si quis nosse cupit, Baronium in Annalibus suis hæc describentem consulat. Sed hæc interim vel obiter enarrasse sufficiat.

[Margin: ...m. 11. / ...2. Ann. ...46. / ...o Frig. de ...is Tr.d. ...1. c. 37. / ...dulpho mo...cho exci...te Iudæi ...quam Re...nis hostes ...cidantur. / ...n. to. 12. ...1146.]

17 Porrò (vt ad nostra redeamus) quam potissimum Vrbis regionem Iudæi olim sub ethnicis Imperatoribus incoluerint, iam satis aperte Philonis testimonio suffulti, Transtyberinam videlicet, & ipsius Augusti permissu ab eis inhabitatam fuisse demonstrauimus, quam insalubrioris vtpote aëris, & à nobiliori reliquæ Vrbis ambitu dissitam quique infimæ sortis homines vtplurimum tenere consueuerant. Quocirca ad rem nostram canit Martial. Epig. in Cæcil.

[Margin: Regio Transtyberina Iudæis inhabitanda attributa.]

Vrbanus tibi Cæcili videris.
Non es; crede mihi: quid ergo? verna es.
Hoc quod Transtyberinus ambulator,
Qui pallentia sulphurata fractis
Permutat vitreis.

Ibidem autem Poeta noster de Iudæis proculdubio loquitur, sulphurariâ huiuscemodi artem iam tum tamquam hominum vilissimis exercentibus, quod alio item loco idem Martialis docet Epig. 46. ad Spartum hæc dicens.

A matre doctus, nec rogare Iudæus,
Nec sulphuratæ lippus institor mercis.

Quod & alio item loco, Epig. nimirum 3. ad Priscum innuere videtur.

[Margin: Martial. lib. 10. ep. 3. ad Prisc. Iudæi artem Sulphurariam vt hodie, sic olim etiam exercebant.]

Quæ sulphurato nolit empta ramento
Vatiniorum proxineta fractorum.

Statius quoque in suis Siluarum libris, Kal. Decemb. Saturnal. satis consone Martiali loquitur.

[Margin: Statius Silu lib. 1.]

Illic agmina confremunt Syrorum,
His plebs scenica, quique comminutis
Permutant vitreis gregale sulphur.

18 Quod vero Iudæi, qui in Vrbe morabantur, Transtyberinam regionem habitauerint, ex M. T. Cicerone colligitur, qui in oratione pro Flacco Lælio id exprobrat, quod ad conciliandam sibi Iudæorum gratiam forum, seu gradus Aurelios (in hac vtique regione, vt supra diximus, constitutos) elegerit. Sic autem ait: *Sequitur auri illa inuidia Iudaici. Hoc nimirum est, quod non longe à gradibus Aurelijs hæc causa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te Læli,*

[Margin: Iudæi trans Tyberim. / Gradus Aurelij. / Cic. pro Flac.]

atque illa turba quæsita est. Scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Huc vſque Tullius. Quinimo eoſdem illuc incolas diutiſſime perſtitiſſe, & propiora hæc noſtra ſecula attigiſſe Iudæorum quidam, qui prouectioris iam ætatis ſunt, vltrò diſerteque fatentur; ſe nimirum ex antiqua traditione à maioribus ſuis accepiſſe de peculiari loco, vbi eorundem Synagoga ſita quondam erat, hoc eſt, prope Eccleſiam, quæ hodie S. Saluatoris in Curte ſeu in Curtis dicitur; quam idcirco eiuſmodi nomine nuncupatam fuiſſe aiunt; vel quod regionis illius Curia ibidem exiſteret; vel certe, vt quæ probabiliora ſunt, loquamur, ab eiſdem Iudæis in eo loco demorantibus hoc nomen deriuatum eſt, quipe qui à gentibus vulgò Curti, hoc eſt, circumciſi appellabantur; quamobrem Horatius præſertim in ſuis carminibus iſthæc cecinit:

Synagoga Hebræorum trãs Tyberim.

Iudæi appellati olim Curti.

Horatius Ser. lib. 1. ſat. 9.

Aiebas mecum memini bene; ſed meliori
Tempore dicam, hodie triceſima ſabbata vin tu
Curtis Iudæis oppedere.

Iudæos autem in Vrbe potiſſimum Synagogam de more poſſediſſe, velut quid certi apud neminem in controuerſiam vertitur: haud enim in Iudæa tantum, verum & in cæteris orbis terrarum prouincijs Synagogas obtinuiſſe Apoſtolorum Acta pluribus in locis conteſtantur, nimirum cap. 9. 13. 14. 17. 19. ſed præcipue cap. 15. vbi ſanctiſſimum Iacobum Apoſtolum hæc dixiſſe legitur: *Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus, qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne ſabbatum legitur, &c.*

Act. Apoſt. c. 9. 13. 14. 17. 19.

Act. Apoſtol. c. 15.

19 Cum igitur ex iam dictis euidentiſſime conſtet, Iudæorum quamplurimos Romæ antiquitus exiſtentes regionem Tranſtyberinam incoluiſſe, moreſque inſuper, ac patrios ritus quantum illis fas erat, illibatos ſeruaſſe; hoc item fateri vltro opus eſt, ſelectum videlicet eoſdem Cœmeterium extra vnam regionis illius portam, vt patrijs in hac quoque re ritibus ſatiſfacerent, ſortitos fuiſſe. Cumque via, quæ Portuenſis dicitur, planitiem præferens ad manus exeuntium, Vrbi proximior ſit, quam Aurelia via, quæ quidem arcta, ipſoque aſcenſu difficilis exiſtit, Cœmeterium à Boſio repertum, illud idem Iudæorum eſſe, de quo in præſens agimus, ratio ipſa, ac ſitus eiuſdem opportunitas facile ſuadere videntur. Nec vero leuis aut contemnenda ad id confirmandum coniectura accedit: quippe ad hanc vſque diem in Tranſtyberina eadem regione, etſi intra Vrbis mœnia, haud procul tamen ab ipſa porta, ſelectum quendam locum Iudæi obtinuere, quò humãda ſuorũ cadauera ex more deferrent. Sed ne longius ab inſtituti propoſito oratio aberret, ad ipſiuſmet Iudaici Cœmeterij inuentionẽ ac deſcriptionẽ pariter deueniamus.

Iudæi Romæ peculiare habent Cœmeterium.

Quod via Portuenſi ſitum eſt.

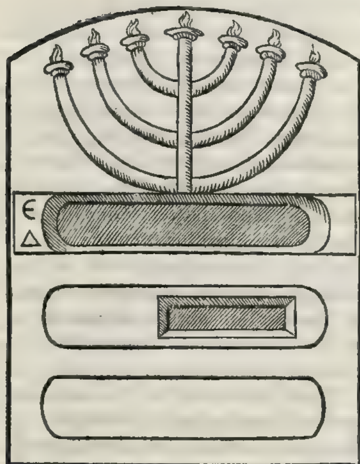
20 Anno igitur redempti orbis milleſimo ſexcenteſimo ſecundo, quartadecima menſis Decembris die Boſius, vtpote reconditos terræ meatus, qui Cœmeteriali quondam vſui deſeruiſſent, indagandi, perſcrutandique auidiſſimus, iterum vna cum ſocijs Collem, qui Roſatus dicitur, aſcendit, & Villam ingreſſus eſt, quam tunc heredes Mutij quondam Victotij poſſidebant, in cuius extremo ſinu, qui Tyberim fluuium reſpicit, cryptam quandam peranguſtam ſatis offendit, in quam cum nulla interpoſita mora deſcendiſſet, ob incommodum loci ambitum demiſſo humi corpore incedens, ad Cœmeterium tandem in topho, etſi alicubi parum ſolido, ſubſidentique, inciſum peruenit. Porrò eiuſdem forma, vt ſingula perſcrutanti innotuit, aliorum inſtar erat: ſepulchra enim hinc inde in parietibus exiſtebant, nonnullis exceptis, quæ in pauimento ipſo effoſſa, ſubſtrataque conſpiciebantur. Structura interim eiuſdem Cœmeterij admodum rudis, ac bina tantum in eo cubicula, parua tamen & ſatis rudia, ne dicam ruſtica, reperiri contigit. Cœmeterium verò omni quidem ex parte incultum; in eo quippe haud vlla, vt in reliquis, Chriſtianæ religionis indicia, ac ſigna apparebant; Moſaici tamen Candelabri, quod lucernis ſeptem compactũ, ac diſtinctum erat, figura coloribus expreſſa, & in ipſomet viæ cuiuſdam termino miræ vtique magnitudinis eadem pariter depicta hunc in modum intuentibus ſe offerebat.

Iudaici Cœmeterij inuentio.

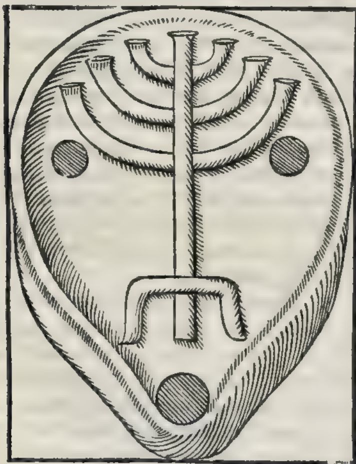
Eiuſdem Cœmeterij Iudaici deſcriptio.

Moſaici Candelabri in eo figura.

Lucer-

Lucernæ quoque fictiles ibidem numero haud paucæ, hæ tamen fere omnes confractæ, vna dumtaxat excepta, quæ Candelabri eiusdem imaginem, quam hic subijcimus, satis affabre figuli manu effictam exhibebat.

Sepulchralium pariter inscriptionum fragmenta ibi quamplurima in lateribus rubeo colore, Græco tamen idiomate prænotata extabant. Ex lateribus autem calce tantummodo oblitis clausa olim sepulchra eadem fuisse quiuis facile intelligere poterat: ex ijsdem vero epitaphijs tam enormiter perfractis, ac humi iacentibus nullus vnquam, etsi maximo adhibito studio, verborum sensus deprehendi, atque elici potuit, hoc excepto, quod in singulorum fere initijs legebatur.

Epitaphia Hebræorum idiomate Græco.

ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ.

Et in monumento quodam hoc nomen.

ΑϹΑΠΡΙΚΙΙ.

Porro vox illa ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ, hoc est *In pace*, in quampluribus ibidem existentium epitaphiorum fragmentis legitur: quæ loquendi formula quamuis Christianorum peculiaris sit, vtpote manifesta in Christo quiescentium nota; hi tamen ab Hebræis eandem mutuati fuere, apud quos phrasis hæc iam erat frequenter vsu recepta, vt quampluribus sacræ Scripturæ locis id satis euidenter comprobari videtur.

Phrasis hæc sepulchrorũ, In Pace, Christianis, & Hebræis communis.

21 Tandem Cœmeterium hoc Hebræorum olim fuisse, præter ea, quæ supra ad id conuincendum recensita a nobis sunt, indicia, aliud profecto ad rem validiori argumento confirmandam patens magis, ac manifestum in cuiusdam Inscriptionis fragmento, quod Græco charactere prænotatum erat, apparuit signum hunc quidem in modum.

ϹΥΝΑΓΩΓ.

Hoc est, *Synagoga*; quæ quidem vox cum peculiaris Hebræorum sit, nullatenus vero Christianorum, locum pariter quorumnam fuerit, & quibus nationibus ad Cœmeterialem vsum inseruierit, satis superque designat, ac veluti digito indicat.

22 Nec mirum lectori videatur, quod Hebræi Græcis quandoque literis sepulchrorũ suorum epitaphia inscripserint; cum ijdem non in Palæstina duntaxat, verum & in varijs orbis terrarum regionibus degerent, ac varia proinde linguarum genera probe nossent; de quibus longe lateque per vniuersum fere orbem dissitis hæc Philo & ipse Iudæus in lib. quem scripsit de Legat. ad Caium: *Hierosolymam*, ait, *esse metropolim non vnius regionis Iudææ, sed & multarum propter colonias inde olim deductas, vel propius in finitimam Aegyptum, Phœniciam, Syriam, tum citeriorem, tum eam quæ Cœle cognominatur, vel longius in Pamphiliam, Ciliciam, plerasque Asiæ*

Quomodo, & quare Hebræi Epitaphia sua Græce scripserit.

Philo in lib. de leg. ad Cai.

Hebræi in omnibus Orbis regionibus inueniebantur.

Asiæ partes vsque ad Bithyniam, & Ponti sinus intimos; pari modo Europæ Thessaliam, Bœotiam, Macedoniam, Aetoliam, Argos, Corinthumque, Peloponnesi partes præcipuas: nec tantum continentes prouinciæ plenæ sunt colonijs Iudaicis, sed & insularum celeberrimæ, Eubœa, Cyprus, Creta, ne quid dicam de Euphratensibus: excepta enim parua parte Babylonis, & aliarum præfecturarum, omnes vrbes, quæ bonum agrum habent, à Iudæis incoluntur. Itaque si exorat mea patria tuam clementiam, præter ipsam alias ciuitates demereberis plurimas, sitas in diuersis orbis tractibus, Asia, Europa, Africa, insulares, maritimas, mediterraneas. Hæc Philo.

Hebræos per orbem sparsos ex Actib. Apost. probatur.

23 His, quæ hactenus ex Philone in medium prolata sunt, certior vtique, ac firmior D. Lucæ scriptoris Euangelici authoritas accedit, in Apostolicis nimirum Actibus, vbi de Apostolis post diuini Spiritus illapsum, multiplici linguarum idiomate loquentibus disserens, ait: *Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est.* Et infra isthæc: *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt, & quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus, Parthi & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam, & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyæ, quæ est circa Cirenem, & aduenæ Romani, Iudæi quoq; & Proselyti, Cretes & Arabes, &c.* Ad id pariter magis valide comprobandum, opportune quidem prima B. Apostoli Petri epistola facere videtur, quæ huiuscemodi titulo prænotatur: *Petrus Apostolus Iesu Christi electis aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ & Bithyniæ &c.* Et certe quod ad Iudæos Galatiam incolentes attinet, eos tunc temporis Hierosolymis adfuisse, cum Christus Dominus cruci suffixus pro communi salute mortem subijt, satis aperte innuisse Apostolus videtur, dum in Epist. ad Galat. eosdem conceptis verbis acrius perstingens, ait: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus?*

Act. Apost. Cap. 2.

Epistola 1. B. Petr. ad Hebr.

Paul. epist. ad Galat. 3.

24 Idem quoque perspicue ex Iacobi epistola hoc plane titulo inscripta comprobatur: *Iacobus Dei, & Domini nostri Iesu Christi seruus duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione salutem.* Quamuis Baronius noster in suis Annal. Apostolos, quos modo recensuimus, Petrum videlicet & Iacobum haud aliam dispersionem subintellexisse existimet, quam illā, quæ post obrutum lapidibus, ac interemptum protomartyrem Stephanum subsecuta est, quandoquidem cum Iudæi ab antiquis temporibus nemine prorsus impellente, sed sua sponte in varias Asiæ, Africæ, & Europæ prouincias habitaturi transmigrauerint, nunquam ab ijs, qui res probe Iudaicas sermone historico prosecuti sunt, eosdem dispersos, vel ex dispersione collectos, sed colonos, atque indigenas appellari contigit. Nihilominus illud hic nobis demonstrasse satis fuerit, ante ipsummet videlicet Christi in orbem aduentum, varias orbis prouincias Iudæos cæterarum gentium more incoluisse. Et quidem Philo diserte, ac prolixe subortam Græcos inter atque Hebræos, qui tunc Alexandriæ commorabantur, seditionem exponens, ob quam ipse ad Caium legatione perfunctus est, eorumdem ad decies centena millia habitasse Alexandriam asserit; Antiochiam pariter quamplurimos incoluisse, eosque vnà cum Græcis ciuitate donatos Iosephus de bello Iudaico scribens testatur. Sed ex ijsdem Apostolorum Actibus à Luca conscriptis cap. 17. iam perspicue Athenis Hebræos Synagogam obtinuisse nouimus, in qua frequenter cum ipsis agens Paulus Apostolus disputabat.

Iac. Epist. canon.

Dispersio Israel apud Petrum, & Iacobum Apost quomodo intelligenda.

Ioseph de bello Iudaico lib. 7. c. 21.

25 Inter Græcos igitur Iudæi pariter demorantes, Græcè vtique, haud Hebraicè, loco sermonem aptantes, loquebantur. Quapropter hi, qui Palæstinam potissimum incolebant, cæteros huiuscemodi Iudæorum Hellenistas, siue Græcissantes, nuncupabant, quod Græco nimirum idiomate vterentur. Nec quid vero absurdum videatur, si forte quispiam dixerit Titulum, quo Crux Domini prænotata est, non Hebraicè duntaxat, & Latine, verum etiam Græce inscriptum fuisse, vt ab Hellenistis videlicet Iudæis, qui Hebræorum linguam ignorabant, commode legi, atque intelligi posset. Quamuis subliminiora diuinorum arcanorum mysteria in hac eadem inscriptione à sanctis Patribus & Theo-

Iudæi Hellenistæ, siue Græcissantes

Theologis passim adnotari contigerit. Quod autem Græcum Iudæi sermonem inter loquendum communiter vsurparent, satis aperte ex eorumdem scriptis conijcere quis valet. Quamplures enim & præcipuos quidem Iudæorum scriptores Græcis literis sua scriptorum monimenta exarasse compertum est: Flauius quippe Iosephus, Iudaici historiam belli à se Romæ Græco sermone conscriptam, non Romanorum duntaxat Imperatoribus Tito, & Vespasiano, sed & quamplurimis item Iudæorum Romæ tunc degentibus legendam obtulisse pronunciat: *Qui Græca*, inquit ille, *eruditione videbantur imbuti*. His adde Philonem, Iustum Tiberiensem, Aristobulum, & cæteros, quorum nomina ex Eusebio de Præparat. Euangelica, & ex eodem Fl. Iosepho contra Appionem huc commode referri queunt.

Hebræi libros lingua Græca conscribunt.

Iosephus Heb. de bello Iudaico

Philo Iustus Tiberiensis Aristobulus. Euseb. lib. de præparat. Euang.

26 Nullum porro propositæ nuper assertioni negotium facessit, quod, etsi Iudæi, qui inter Græcos olim vitam ducebant, Græco vterentur idiomate, hi tamen, qui incolæ Romanæ Vrbis erant, si hæc ratio subsisteret, Latino potius, vel saltem Hebraico vti sermone debuissent. Quippe, vt nuper diximus, Romæ innumeri huius farinæ homines adnumerabantur, inter quos nulli prorsus dubium est, Hellenistas itidem extitisse, quorum sepulchris Græca item inscribi, atque apponi epitaphia congruum erat. Vt autem magis magisque veritatis ratio subsistat, hoc vnum postremo loco adijcimus, Græcum videlicet idioma eum in modum aliquãdo in orbe terrarum viguisse, vt nullus inter viros eloquentia præditos recenseretur, qui Græcam pariter literaturam non optime calleret. Quare ipsimet Romani, vt eandem probe addiscerent, Athenas plerumque contendebant, vel Græcos sibi magistros domi, vt omnẽ eloquẽtiã excolerent, adsciscere satagebant. Augusto enim, vt ipse testis est Suetonius, Apollodorus Græcus vir magni nominis præceptor adfuit. Et quamplurium item Oratorum Cicero meminit, qui Græci præsertim sermonis peritia præstantissimi inter cæteros fuere; ita vt eorum non pauci libros quosque omni eruditione redundantes Græcè a se conscriptos ediderint: inter quos

[L]ingua Græ[ca] in pretio [ta]m habita, [et] apud Ro[m]anos maxi[m]e in vsu [er]at.

[Su]etonius in [A]ugusto

[Cice]ro.

iure quidem merito Albinus ille Conf. celebratur, qui suam Græco idiomate historiam promulgauit: Claudius quoque, eodem Suetonio teste, haud minori cura ac labore Græcorum studia sectatus, eiusdem linguæ nitorem, atque præstantiam, vbicunque se illi præbuit occasio, professus est. Tertullianus item, lib. de Pallio, Græcum sermonem in Latio vsitatissimum fuisse scribit. Cuius rei rationem reddit Hieronymus in suo Proœm. Comment. ad Galat. his verbis: *Ipsa Italia à Græcis populis occupata, maior quondam Grecia vocabatur. Certe quod negari non potest, Romani de Æneæ Asiani hominis stirpe generati sunt; ex quo euenit, vt & in occidente Græci sæpe acuminis experiantur ingenia; & in oriente stoliditatem barbaram redoleant &c.* Hæc Hieronymus.

Suetonius in Claudio

Tertul. apud lib. de pallio c. 3.

Hieronym. in Comm. lib. 2. ad Galat.

27 His autem nos quoque vltro, libenterque assentimur, de Hebræorum scilicet epitaphiis Græco idiomate inscriptis, ac de Cœmeterio eorumdem, quod à Bosio in Vrbe repertum est, de quo nil certi hactenus affirmare ausi, alijs probabiliora sentientibus, totam rem hanc maturiori consilio definiendam relinquere statueramus; sed vir plane eruditus Lucas Holstenius, Vaticanæ basilicæ Canonicus, qui a nobis honoris ac gratitudinis causa hic nominatim recensetur; scripta enim hæc nostra consueta animi benignitate recognoscere dignatus est: ille, inquam, sua auctoritate omnem penitus, qui animo inerat, hæsitanti scrupulum exemit, & tum nostram, tum ipsius quoque Bosij de Iudaici Cœmeterij assertione sententiam satis aperto ac luculento Beniamini Tudelensis Iudæi scriptoris testimonio in medium prolato confirmauit. Perantiquus enim hic auctor in Itinerario, quod sane quingentos ante annos conscripsit, cum nonnulla rerum Iudaicarum vestigia à se, dum Romæ erat, diligenter prænotata commemorasset, postquam de Titi Imperatoris Arcu sermonem fecit, quem amarulento animo Cryptam appellat, hæc de Iudaico Portuensi Cœmeterio subiungit: *Est & alia Crypta in monte ad fluminis Tyberis ripam, vbi sepulti decem Iusti laudatæ memoriæ, qui sub regno tyrannico occisi fuere.* Quibus sane verbis Cœmeterium, de quo agimus, eiusdemque

Beniamini Tudelensis de Iudæorum Cœmeterio testimonium.

Beniamin Tudel Iudæus in suo Itinerario.

que

que ſitum exacte ad rem noſtram, & quidem adeo graphice deſcribit, vt ad illud quaſi digito præmonſtrandum, vix quidquam vltra à ſtudioſo lectore deſiderari queat. Nam & cryptam proprio, vſitatoque nomine appellat, eandemque in colle, ſeu monte, qui Tyberi imminet, extare affirmat. Quod vero ibidem de decem Iuſtis ſub regno quondam tyrannico mactatis enarrat, id profecto Cœmeterij eiuſdem antiquitatem inculcat, commendatque, & tum Iudæos, tum etiam Chriſtianos ſepeliendis, condendiſque defunctorum corporibus ijſdem fere cæremonijs vſos fuiſſe coarguit. Conſtat enim & ſuos Hebræos Imperatoris licet iuſſu mucronis gladio æquiſſime addictos, à ſuperſtitionis Iudaicæ cultoribus Martyres vtique, etſi commentitios ipſius Satanæ, habitos fuiſſe, eorundemque memoriam apud perfidos haud cultu, & veneratione quondam caruiſſe. Verum quia nunc apud Iudæos omnia ſubobſcura, & obcæcati illius populi caligine reſperſa, ignorantiæ tenebris addicta ſunt, idem Holſtenius, cui opportunum hiſtoricæ veritati aſſequendæ, Beniamini ſcilicet indicium acceptum merito ſtudioſe lector referre debes, ille, inquam, poſt longam accuratamque impenſam rei indagandæ operam, ſe nil certi de decem iſtis pſeudomartyribus apud modernos Moſaicæ religionis ſectatores aſſequi potuiſſe conqueritur.

De decem iuſtis à Beniamino Iudæo memoratis quid ſentiendum?

Iudæorum pſeudomartyres.

28 Porrò quæ ab ijſdem diligenter inueſtigando haurire tandem potuimus, his paucis accipe, & primo quidem conſtans omnium ſententia eſt, decem iſtos Iuſtos, ſiuè vt illi vulgo, ſed perperam, Martyres appellant, Imperatorum iuſſu vltimo ſupplicio animaduerſos mulctatoſq; fuiſſe, ſed de ſingulorum nomine, de tempore, ac de ſupplicij genere, quo perfidi iſti merito affecti ſunt, haud vna eſt apud omnes ſententia. In libro enim Iudaicarum precum inſcripto, quem Iudæi communi vocabulo Manzor vocant, hi quidem ſub Hadriano Imperatore grauiſſimis pœnis exagitati dicuntur, quorum nomina hic exhibentur, videlicet: R. Iſmael filius Eliſſar; R. Simeon F. Gamalielis. R. Hacchina F. Ioſephi. R. Hanina. F. Zeradionis. R. Hozpid Interpres. R. Eleazar F. Samuha. R. Zeuda F. Dama. R. Isbau Scriba. R. Iuda F. Hachinai: & varia ibidem ſuppliciorum genera, quæ tunc ſingulis, inflicta ſunt, recenſentur.

Decem Hebræorū pſeudomartyres ſub Adriano necati.

Lib. Iudaicarum precum inſcriptus, ſeu Mãzor apud Iudæos.

29 Chronologicus vero Hebræorum Seder Ecalud, eoſdem ſub Lupino Imperatore mulctatos fuiſſe docet, quod quidem inolitam apud Iudæos, & apud illos maxime, qui poſterioribus ſeculis vixere, externarum rerum ignorantiam vltro indicare videtur. Liber autem Becais dictus in tractatu Michez, decem iſtos pſeudomartyres vno eodemque tempore addictos patibulo, ſed ſub diuerſis Imperatoribus affirmat. Rabbi Abraham Ben Dauid in libro traditionum, R. Simeonem, & R. Iſmaelem ſub Tito Veſpaſiano: R. autem Hacchina cum reliquis ſub Hadriano Imperatore gladio intremptos fuiſſe ſcribit.

Chron. lib. Hebraor. Seder Ecalud. Scriptorum Hebræorum de decem illis ſuis Iuſtis ſententia.

Lib. Heb. Becais dictus.

30 Horum tamen omnium frequens in Thalmudico opere apud Hebræos celeberrimo incurrit mentio, ſed hic interim loca ſingillatim in medium afferre haud operæ pretium eſt: id vnum dumtaxat poſtremo loco addimus, iſtorum videlicet pſeudomartyrium in Meghilad Zaanid, ſeu libro ieiuniorum Iudaicorum partim ſub die 25. & partim 27. Iunij recenſeri. Hæc ad explanandum, quem ſupra recitauimus Beniamini locum, & ad Portuenſe Hebræorum Cœmeterium, de quo modo agimus, validis argumentis communiendum, ac lùce ab antiquis accepta illuſtrandum attuliſſe ſufficiat.

Thalmud crebro illorum meminit.

Et Meghilad Zaanid.

31 Cum idem vero Beniaminus in ſuo iam recenſito Itinerario, aliquot à ſe Hebræorum ſepulchra viſa fuiſſe deſcribat, quibus iſthæc noſtra ad amuſſim Cœmeteria circumſcribi ac delineari videntur, opportunum quidem duximus, nonnulla huiuſce argumenti ex eodem deſumpta, lectori prælibanda offerre; valde, inquam, ijs, quæ iam ſupra diſſerendo expoſuimus, conſonantia; Chriſtianos nimirum ab ipſiſmet Iudæis funeralium ritus erga defunctorum corpora mutuatos fuiſſe. Præcitatus igitur auctor quampluribus omiſſis recolenda antiquorum Patriarcharum ſepulchra, quæ in valle Hebron ſita erant, hunc plane in modum deſcribit: *Aperitur ibi,* inquit ille, *porta ferrea, quæ iam inde à beato-*

Chriſtiani ritus funeraliū ab antiquis Hebræorum patribus accepere.

Beniam. Iud. in ſuo Itiner.

beatorum Patriarcharum temporibus confecta fuit. Huc qui deſcendit facem ardentem manu tenens, nihil in prima ſpelunca deprehendit, nec in ſecunda, donec in tertiam perueniat; vbi ſex ſunt ſepulchra, Abrahami, Iſaaci, Iacobi, Saræ, Rebeccæ, & Leæ, quæ ſibi inuicem oppoſita, ſingula literis inciſis obſignata ſunt, vt ſepulchro Abrahami hæc inciſa leguntur: Hoc eſt Abrahami beati patris noſtri ſepulchrum. Similiter ſuper Iſaaci ſepulchro, immo ſingulis ſepulchris huiuſmodi inſcripta erant. In ſpelunca lampadam accendunt, quæ die nocteque ad ſepulchra ardeat. Hæc ille de antiquis Patriarcharum monumentis poſteritati expreſſit. Alibi vero miram eiuſdem Cœmeterij amplitudinem his plane verbis deſcribit: *In Rama ciuitate olim permagna tres ſunt Iudæi. Hic magnum quoddam Iſraelitarum Cœmeterium ad duo vſque milliaria extenditur.* Alio item loco hæc ſubdit: *In Monte Tſion* (ſic eum appellat) *in conſpectu Ieroſolymorum tria veluti Cœmeteria Iſraelitarum ſunt, vbi diebus priſcis mortuos ſuos ſepeliebant.* Et infra: *In Tſionis autem monte familiæ Dauidicæ extant ſepulchra; Regumque, qui poſt eum regnarunt. Sed locus ignotus eſt.* Ibidem autem enarrat cuiuſdam muri delapſi eodem in monte ruinam, cuius quidem deinde inſtaurandi cauſa prægrandi quodam erecto, amotoque ſaxo abditiſſimæ oſtium ſpeluncæ repertum eſt. Quapropter eiuſdem ſpeluncæ os, quod ante omnino latebat, ingreſſi, per ſubterraneos illos, reconditoſque ambitus deambulando tandem ad magnum quoddam palatium deuenere, columnis marmoreis exædificatum, argento auroque obductum: in cuius conſpectu menſa erat, ſceptrumque aureum vnà cum aurea pariter corona, quod nimirum ſepulchrum quondam fuit glorioſiſſimi Dauidis Iſraelitarum Regis. Ad ſiniſtram aliud pariter ſapientiſſimi Regis Salomonis extabat, ac omnium itidem aliorum ſelecta ibi Regum ſepulchra cernebantur, qui è nobiliſſima ſtirpe Iudæorum progeniti honorifice iſthic humati iacebant. Aderant ibidem & nonnullæ arcæ diligenter clauſæ, in quibus quid ſeruandum contineretur, nemo nouit. Hæc omnia citatus refert Beniamin ex relatione Abrahami cuiuſdam Phariſæi, qui Conſtantinopolitani potiſſimum Patriarchæ iuſſu, duos illos viros, ad ſingula hæc diligenter exploranda, allocutus fuerat.

[Margin: Deſcriptio ſe-pulchrorum Patriarcharũ in Valle Hebron.]

[Margin: Cœmeterij Patriarcharũ in valle Hebron amplitu-]

[Margin: Sepulchrum Dauidis Re-]

[Margin: Sepulchrum Salomonis, & aliorum Regum Iſrael.]

32 Porrò hanc a nobis prolixioribus verbis recitatam de auguſtiſſimis Regum ſepulchris narrationẽ Conſtantinus L'empereur in ſuis ibidem notis veluti commentitiam, ac prorſus fabuloſam reijcit. Ait enim theſauros in Tẽplo recõditos olim fuiſſe. Idcirco enim Machab. 2. c. 3. legitur, Simeonem ad Apollonium theſauros eidem indicaturum abijſſe, Heliodorumque tunc euocaſſe, qui omnia ſacrilega manu inde quantocyus abriperet, & ad Seleucum regem ſacris inhiantem pecunijs deferret, licet vir ille ſacrilegus manifeſta diuini numinis vi ab incœpti propoſito reſilire poſtmodum coactus fuerit.

[Margin: Theſauri in Templo Hieroſol. reconditi. Machab. 2. & 3.]

33 Illud item, quod ibi legitur, Hircanum è Dauidis potiſſimum ſepulchro, cum aliunde non ſuppeteret, ingentem pecuniam congeſſiſſe, quam in proprios deinde vſus verteret, vt Ioſephus lib. 1. c. 2. enarrat: *Nec dubium*, inquit, *quin ſi alicubi in ſpelunca ſceptrum, menſaque aurea, & corona aurea, aurum & argentum fuiſſet, Dauidis ſepulchrum ingreſſus non fuiſſet.* Inſuper de vrnis, vel certe ſpeluncæ arcis, quas deſcripſimus, & de pretioſis ibidem aſſeruatis, aurea videlicet menſa, & corona, auro inſuper & argento, quibus ſepulchrale palatium, vt ipſe ait, eandem intra ſpeluncam contegebatur, nihil prorſus ex his omnibus, quod fide dignum ſit, pronunciat.

[Margin: Hircanus theſaurum e ſepulchro Dauidis accepit. Ioſeph. lib. 1. c. 2.]

34 Verum Conſtantinus hac in re quam maxime hallucinatur, & hiſtoricæ auctoritati detrahendo, grauiſſimam ipſimet Beniamino iniuriam facit, dum relationẽ ab eodem excerptã vt futilem, mendacemque perſtringit, & mordicus aculeatis verbis exagitare non dubitat. Haud hic tamen ſilentio prætereundum eſt, vt veritas magis ex iam aſſertis lectori pateat, ſepulchralem hanc cryptam a Zuallardo in fine libri 4. deſcriptam fuiſſe; ſed & ad rem noſtrã Fr. Bernardinus Amicus eandem a ſe omni adhibito ſtudio inſpectam lib. de ædificijs Terræ ſanctæ cap. 46. delineauit. Qui præſtantiſſimum, admirandumque hoc opus inter cætera terrarum Orbis miracula iure optimo referendum cenſet: idemque prorſus iudicium proferet æquiſſimus

[Margin: Zuallardus lib. 4. hiſt.]

Eee quiſ-

quisque rerum arbiter, qui exactam eiusdem descriptionem, & ichnographiam literis expressam, oculis perlustrare voluerit. Quod vero ad thesauros immensos proculdubio ibidem reconditos, & ad illud pariter aurum intra terræ viscera, vna cum Regum tumulis consepultum attinet; id notissimum vtiq; est ex antiquissimo gentium more, vt supra diximus, ipsosmet barbaros vna cum Regum cadaueribus opes munifica interdum manu còdidisse. Et Epiphanius, ac Dorotheus scriptores probatissimi alioqui, ac omni fide digni, Æthiopicum ibidem à Salomone aurum reconditum fuisse scribunt. Quo deinde ex loco ingentes istos thesauros Hircanus proculdubio depredandi auidissimus abstulit, cum fama de auro atque argento illic abscondito veluti constans apud omnes iam satis inualuisse videretur. Demum quæ hactenus enarrauimus, probatissima quoque Epiphanij, Chronici Alexandrini, aliorumque auctoritate comprobari queunt. Sed hæc studioso lectori satis sint, dum nos interim secundo huic libro finem imponimus, vt ad reliqua subinde perlustranda Vrbis Cœmeteria progrediamur.

Thesauros vna cum Regum corporibus sepeliendi mos antiquus.

S. Epiphanius Dorotheus.

RO-

ROMA SVBTERRANEA SIVE DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS LIBER TERTIVS.

VT cœptum iam ſacræ peregrinationis iter, Deo votis feliciter annuente, proſequamur, ad reliqua nunc religioſæ antiquitatis monimenta properantibus, & Cœmeteria, quæ citra Tyberim ſita ſunt, perluſtraturis, à Trigemina porta cæterarum omnium antiquiſſima initium deſumendum eſt. Et congrue quidem hinc tertius Subterraneæ Romæ Liber exordium auſpicatur; pari quippe Porta hæc triumpho ab Apoſtolo Paulo, ac Triumphalis à Petro nobilitatur. Inde enim inuictus Chriſti pugil Apoſtolus beatiſſimus, martyrij laurea coronandus in arenam proceſſit, & ſepulcri locum, quod totius nunc Orbis veneratione ſuſpicitur, non longe ab eadem Porta conſecutus eſt. Quapropter iure merito Porta hæc, & Via toto terrarum Orbe celeberrima extitit, ob martyrium videlicet, ac ſepulcrum Apoſtoli, & adeo innotuit, vt Caius ille antiquus Theologus, dum Romæ olim cum Proclo hæretico pro fide altercaretur, Oſtienſis Portæ huius, ac Viæ gloriam adumbraſſe, & velut digito demonſtraſſe viſus ſit: *Apoſtolorum trophæa*, inquit, *perſpicue poſſum oſtendere; nam ſi lubet in Vaticanum proficiſci, aut in viam, quæ Oſtienſis dicitur, te conferre, trophæa eorum, qui iſtam Eccleſiam ſuo ſermone & virtute ſtabiliuerunt, inuenies*. Ab hac igitur Porta, vnde Paulo properanti ad martyrium via ad cælum patuit, aditus nobis ad ſacra Cœmeteria, quæ eadem Via ſita ſunt, perſcrutanda aperitur.

CAPVT I.

De Porta, & Via Ostiensi, ac de his, quæ olim memoratu digna ibidem conspiciebantur.

Porta Trigemina.

RIGEMINA quidem Porta, quæ inter cæteras Vrbis antiquitate celebris extitit à Tergeminis Horatijs fratribus, qui inde cum Tergeminis quondam Albanis Curiatijs pro publicæ rei, ac patriæ libertate dimicaturi in aciem prodiere, hoc merito vocabulum sortita est. Hæc autem inter Auentinum collem, ac Tyberim fluuiū sita olim erat, eo prorsus loco, vbi nunc Salinarum officinæ extant, temporis vero interlapsu, Auentino intra Vrbis pomœrium recluso sub Imperatore Claudio, ad eiusdem itidem radices, vbi interiacens Testacei collis planities panditur, eandem quoque transferri portam contigit: quæ demum à Belisario nouis extructis mœnibus, ibi cōstituta est, vbi in præsens cernitur. Eadem & Ostiensis, quod ad Ostia Tyberina duceret, ab Ammiano Marcellino, Procopio, & alijs nuncupatur. Nostris vero temporibus vulgo Porta S. Pauli ab eius proxima Basilica appellatur: quod item nomen multis abhinc seculis obtinuisse Bibliothecarius testatur, qui in Vigilij Papæ gestis de Totila Vrbem ingrediente sermonem instituens, hæc ait: *Die autem tertiadecima introiuit ciuitatem Romanam Indict. xv. per Portam S. Pauli.*

Porta Ostiensis. — Ammianus Marcellinus. — Porta S. Pauli. — Bibliot. in Vigilio Papa.

2 Ex antiquis vero scriptoribus quamplures Romanæ huius portæ meminerūt, & præ alijs Iul. Frontinus libro de vrbanis Aquæductibus; vbi de aqua, quæ Appia dicitur, verba faciens; *Ductus eius*, inquit, *habet longitudinem à capite vsque ad salinas, qui locus est ad Portam Trigeminam, passuum vndecim millium.* Liuius quoque de Porticu ab Ædilibus ibidem extructa loquens, *Ædiles extra Portam Trigeminam & Auentinum, Porticum strauisse* affirmat. Et infra: *Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilij Lepidi, & L. Æmilij Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Porticum vnam extra Portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto.* Et de alia item Porticu à M. Tuccio, & P. Iunio Ædilibus Curulibus erecta: *Iudicia*, inquit, *in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos Ædilibus Curulibus M. Tuccio & P. Iunio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in Cella Iouis, supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata & ijsdem Porticum extra Portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.* Hæc Liuius.

Iul. Front. l. I. de Vrbanis aquaeductibus. — Liu. Dec. 4. lib. 5. — Porticus à Porta Trigemina ad Auētinum.

3 Porro Via, quam ab hac potissimum Porta quis egrediens iter facturus obit, Ostiensis dicitur, nec quidem illa ad longum nimis spatium protenditur, cum ad Tyberina duntaxat Ostia se extendat. In hac ex iam citatis Liuij auctoritatibus, celebrem quondam Porticum, & Emporium pariter iuxta Tyberim fuisse colligimus. Lignarios item Fabros ibidem extitisse comperimus; ob Ilerni fortasse Luci propinquitatem: Ilernus enim lucus eandem prope Viam ab antiquarum rerum scriptoribus recensetur. De quo sic Ouidius:

Porticus, Emporium. — Lucus Ilernus.

Adiacet antiquus Tyberinæ lucus Ilerni,
Pontifices illuc nunc quoq; sacra ferunt.

Ouid. Fast.

4 Eandem quoque iuxta Portam spelunca quondam Caci suspiciebatur, eodem Frontino teste loco supra citato: *Cacus*, inquit, *habitauit locum, vbi saline nomen, & Trigemina Porta, &c.* Eandem Virgilius 8. Æneid. his plane carminibus describit.

Spelunca Caci. — Front. lib. I. Vrbanis aquaeduct.

Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex præcisis vndique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarū nidis domus opportuna volucrum.
Hanc vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter inaduersum nitens concussit, & imis

Virgil. 8. Aeneid.

Auul-

Auulsam soluit radicibus; inde repente
Impulit impulsu, quo maximus insonat æther.
Dissultant ripæ, refluitq; exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & vmbrosæ penitus patuere cauernæ.

Porro extra eandem a nobis hactenus memoratam Vrbis Portam, à Romano populo statuam Minutio Augurino erectam fuisse Plinius scribit, eo quod ille ad assem panis pretium redegerit.

5 Figlinæ pariter iuxta Tyberim extabant; quod rem probe consideranti Testaceus ipse mons in ipsamet loci planicie ex vastissima vasorum fictilium massa congestus, apertissime oculis intuentium contestatur. Figuli enim circa loci eiusdem ambitum demorantes, quæuis testarum fragmenta in eum proijcere locum consueuerant. Ibi itidem antiquitus religiose Veneris Murciæ, vel Myrtheæ Fanum colebatur, quod Varro inter figulos fuisse ait. Sextus quoque Pompeius verb. Murcia Deorum, & Publ. Victor reg. XI. idem asserunt, Fanum videlicet sub Auentino monte, & in reg. XI. extitisse. Aliud quoddam insuper gentilitiæ superstitionis Fanum ibidem adnumerabatur 2. ab Vrbe milliario cum præcelsa pariter arbore, quam vnà cum Fano ipso atque ara S. Felix, qui illuc pro Christo capite plectendus ab impijs ductus fuerat, solo vocis imperio, diuina virtute radicitus diruit, ac euertit, vt nos infra narrabimus. Prope Trigeminam Portam Herculis quoque Victoris, seu Oliuarij Templum, eodem Publio teste, patebat.

6 Celebris insuper illa & quidem integra ad hæc vsque tempora non absque admiratione ad Ostiensem portam, Cestij Septemuiri Epulonum Pyramis, saxis vtique ingentibus quadratis ac candidis extructa subsistit, quæ demum ipsa intra Vrbis mœnia, vt videre est, a Belisario inclusa fuit. Quam quidem trecentum & triginta dierum spatio extructam fuisse legimus, vt ex eiusdem inscriptione conijcitur, his quidem verbis concepta:

OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO
DIEBVS CCCXXX.
ARBITRATV POMPEII P. F.
CLOMELÆ HÆREDIT.
ET P. OST. LO.

Hæc autem quamuis C. Cestij in prænotato inscriptionis lapide nomen præseferat; ita enim ibi legitur:

C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO
PV. IV. PL. VII. EPVLONVM.

Commune tamen reliquorum omnium Epulonum sepulchrum fuisse creditur. Qui quidem Epulones sacerdotes quondam epulis, ludis, ac sacrificijs epularibus præfecti erant: *Nam epulas*, inquit Sex. Ver. *Epulones indicendi Ioui, cæterisque Dijs potestatem habebant*. Eorumdem insuper ex Blondo peculiare munus illud erat, curare videlicet, vt eiuscemodi epulæ ab aliquo ipsis testamenti tabulis decretæ, operi demandarentur. Si forte enim quandoque legatarij id præstare diu neglexissent, eorundem bona, ac iura pariter collegio Epulonum ex legum præscripto cedebant. Hi sub ipsis Romanæ reipublicæ primordijs, anno scilicet ab Vrbe condita 558. cum tres tantum deligerentur, & Tullio teste de Orat. ac Liuio Decad. 4. Epulones Triumuiri dicebantur. Hi pariter prætextæ togæ deferendæ, vt & cæteri Pontifices, priuilegio gaudebant. Quare quosdam ex his eundem apud Liuium nonnunquam Triumuiros appellatos legimus, & præsertim P. Manlium eadem Decad. lib. 10. hi autem postmodum ad septenarium aucti numerum, Septemuiri Epulones nuncupati sunt. De quibus Gellius lib. 1. c. x. isthæc: *Item cuius pater Flamen aut Augur, aut Quindecimuir sacris faciundis, aut qui septemuir Epulonum, aut Saliui est*. Et Lucanus lib. 1.

Septemuirque epulis festis, Titijq; sodales.

7 In hanc vero, quam modo descripsimus, Pyramidem ad singula acute perscrutanda ingressus Bosius, satis amplum in ea cubiculum contemplatus est: in cuius tholo, qui gypso egregie delinitus erat, eiusdem olim Cestij effigiem extitisse ex ipso loci adspectu probe coniecit: in singulis autem ipsius tholi angulis famas (vt dicunt) mira arte, studiosaque pictorum manu, vt peritorum sane iudicium ferebat, elaboratas, haud satis mirari non potuit. At quidam aurum forte eodem loco vna cum Cestij corpore sepultum latere arbitrati, inuiso inhiantes thesauro pulcherrimum

Epulones qui ac quales olim dicerentur?
Sextus Ver.
Blondus l. 2. Romanorum triumphorū
Tullius l.3.de orat.
Liuius decad. 4. lib. 3.
Gellius lib.1. cap. x.
Lucanus l. 1
Descriptio Pyramidis seu sepulchri Cestij

mum eundem tholum violenta manu perfringere conati sunt, sed frustra ob materiei soliditatem, ex qua compactus erat, quod proposuerant, perficere valuerunt: cum igitur antiquissimam ibi imaginem deuastassent, re omnino infecta, suaque spe omnino frustrati abiere.

8 In hac item Via, & extra eandem Trigeminam Portam pauperes olim stipem a prætereuntibus petere ethnicorum tempore consueuerant, ipso auctore Plinio lib. 34. c. 5. vbi hæc ait: *Item P. Minutio Præfecto annonæ extra portam Trigeminam, vnciaria stipe collata &c.* Et Plautus *Capitiu.* inquit:

Pauperes Via Ostiensi stipē olim postulabant.

Plinius l. 34. cap. 5.

Plautus Captiuis.

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eueniat, nonnullum periculum est.

Verum cum beata postea Christianorum tempora orbi illuxere, & Vrbs sanæ, illibatæque fidei, ac Christi iugo colla subiecit, potiori titulo, & maiori quidem numero, Via hæc mendicantium ac pauperum cateruis teri frequentius cœpit; eo maxime, quod cum apud eandem sacrum beatissimi Apostoli Pauli corpus deponi contigit, stipem a frequentissimo Christianorum cœtu, qui iugiter idem sepulchrum deuote adibant, suppliciter efflagitare consueuerant.

9 Extra hanc Portam Apostoli beatissimi educti sunt ad martyrium, vt traditio ipsa, Baronio in suis Annalibus teste, comprobare videtur, cuius hic verba repetenda nobis sunt: *Habet insuper,* inquit ille, *traditio potius quam certa assertione antiquorum scriptorum veritas confirmata, (nam quæ de his legitur, à quibusdam Dionysij Areopagitæ nomine edita scriptio non probatur) ipsos Apostolos supplicium mortis subituros è carcere simul eductos, extra portā Trigeminam perductos esse. More siquidem maiorum id actum fuisse videtur: nam reos extra Vrbem percuti solitos in Martyrologio Romano notauimus. Cur autem extra illam potius portam, ad subeundum supplicium ducti sint, quid certi affirmare possimus, nihil est, nisi quod coniectura tenuibus quibusdam rimulis monstrat. Certum est enim extra portam Trigeminam, quæ & Ostiensis dicitur, agere consueuisse mendicos, vilesque personas, illicque eosdem accipere stipem, quod quidem, &c.* Et paulo infra de mendicis loquens: *In Vaticanum postea horum sedem fuisse translatam Ammianus annuere videtur, dum ait, Accitos à Vaticano quosdam egentes opibus ditauerat magnis. Sic dicens de Lampadio Vrbis Præfecto, qui pecuniam, quam alij expendere consueuerant in publicorum munerum editionem, ipse in pauperes erogasset.* Hæc in Ostiensis viæ commendationem Baronius.

Extra portam Trigeminam Apostoli ducti ad martirium.

Baron. t. 1. An. 69. n. 9.

10 In ea itidem Solonio in agro Pomonal extitisse Cicero ad Atticum scribens testatur: & Sex. Pompeius Ver. Pomonal, dicens: *Pomonal est in agro Solonio, Via Ostiensi ad duodecimum lapidem, diuerticulo milliario octauo.* Duodecimo item ab Vrbe lapide Ostiensis ciuitas, ab Anco Martio Romanorum Rege quondam exædificata fuit; ibidemque Ioui Feretrio Templum extructum fuisse testatur Liuius Decad. 1. sic inquiens: *In ore Tyberis Ostia Vrbs condita, salinæ circa factæ; egregieque rebus bello gestis, ædes Ioui Feretrio amplificata.* Hic Tyberini pariter Idoli domum scriptores extitisse asserunt, de quo hæc Virgil Æneid. lib. 8.

Pomonal.

Cicero ad Atticum

Sextus Pompeius verb. Pomonal.

Ostia ciuitas

Templum Iouis Feretrij.

Liuius dec. 1. l. 1.

Idolum Tyberinum.

Virg. Æneid. lib. 6.

Cæruleus Tyberis cælo gratissimus amnis,
Hæc mihi magna domus, celsis caput vrbibus exit.

Quod item describit Ouidius Fastorum lib. 4.

Ouid. Fast. l. 4.

Fluminis ad flexum veniunt Tyberina priores
Atria dixerunt, vnde sinister abit.

Huc quoque post diutinam nauigationem Æneam appulisse Rutilius Itiner. l. 1. affirmat, his quidem carminibus.

Appulsus Æneæ in Italiam.

Iulius Itiner. lib. 1.

Tum demum ad naues gradior, qua fronte bicorni
Diuiduus Tyberis dexteriora secat.
Læuus inaccessis fluuius vitatur arenis
Hospitis Æneæ gloria sola manet.

11 Apud Ostiensem insuper ciuitatem illud quondam prodigium accidit, vt historiæ perhibent, Turritæ videlicet Cybelis simulachri, quod occulta dæmonum opera e naui, qua tunc è Phrygia Romam aduehebatur, nullo prorsus conatu, aut arte a quoquam extrahi potuit, nisi a Claudia Vestali Virgine, quod totum egregie quidem Ouidius Fastorum l. 4. hunc in modum enarrat:

Simulacrum Cybelis.

Ouid. l. 6. Fast. 4.

Ostia contigerat, qua se Tyberinus in altum
Diuidit, & campo liberiore natat.

Omnis

Omnis eques, mixtaque grauis cum plebe senatus
Obuius ad Thusci fluminis ora venit.
Procedunt pariter matres, natique virique
Quæque colunt sanctos virginitate focos;
Sedula fune viri contento brachia laxant;
Vix subit aduersus hospita nauis aquas.
Sicca diu fuerat tellus: sitis vsserat herbas,
Sedit limoso pressa carina vado.
Quisquis adest operi, plusquam pro parte laborat;
Adiuuat & fortes voce sonante manus:
Illa velut medio stabilis sedet insula ponto;
Attoniti monstro stantque pauentque viri:
Claudia Quinta genus clausa referebat ab alto,
Nec facies impar nobilitate fuit.

Et infra:

Dixit, & exiguo funem conamine traxit,
Mira (sed in scena testificata loquor)
Mota Dea est, sequiturque ducem, laudatque sequendo
Index lætitiæ fertur ad astra sonus.

Liuius autem in suis historiarum paginis id Publio Cornelio adscribit: *Publius Cornelius*, inquit ille, *cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire iussus; isque cum de naue acciperet, & in terram elatam, traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores, inter quas vnius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia, vt traditur, ante fama, clariorem ad posteros iam religioso ministerio pudicitiam fecit.*

12 Hanc demum Ostiensem ciuitatem frequenti historiarum præconio satis celebrem Gregorius Quartus iam pene collapsam, ac dirutam restituit, murisque aduersus barbarorum impetus atque incursiones validissimis, Bibliothecario teste, communiuit, qui & Nicolaum Primum Romanum item Pontificem, eandem turribus ac nouis extructionibus, munitionibusque instaurasse pronunciat. Ecclesia vero haud impari honorum cumulo, ac dignitatis titulo, quam Portuensis, aucta gaudere promeruit; quippe quæ primaria Cardinalium Episcoporum Sedes Romanorum Pontificum decreto constituta est: cuius potissimum Episcopo, à quo Summus deinde Pontifex consecratur, sanctus Marcus Papa, vt pallio quoque vteretur, singulari priuilegio indulsit, sed sane ipsamet Portuensi via illustrior hæc Ostiensis redditur, triumphali videlicet Apostoli Pauli martyrio consecrata, sacrisque tot Cœmeterijs ibidem existentibus mirum in modum aucta pariter ac nobilitata; de quibus hic modo à nobis ex ordine singillatim enarrandum est.

Priuilegium ac prærogatiua Episcopi Ostiensis.

CAP. II.

De loco martyrij, ac sepulchro Beatissimi Pauli Apostoli, & de antiquo Lucinæ Cœmeterio.

CVm apud Romanos in more olim positũ esset, quod iam supra exposuimus, vt in reos, sontesque viros gladio extra Vrbis mœnia ex legum præscripto animaduerteretur: hanc certe ob causam beatissimos Apostolos Petrum, & Paulum mortis sententiam subituros, Trigeminam extra Portam, vt nonnulli asserunt, deductos pariter fuisse traditio est: haud tamen ambo vno, eodemque loco, supplicio affecti sunt: ab his enim, qui eosdem ad patibulum ducebant, mutato subinde animi consilio, seiuncti ab inuicem fuere: locus autem in quo id præstitum est, ad hanc vsque diem Ostiensi via, haud longe ab eiusdem beatissimi Apostoli basilicã visitur. Mutua igitur ibidem prius salutatione, in osculo sancto Christianorum more, impartita, vterque ad martyrij coronam festiuus atque exultans, ad locum neci destinatum deducitur. Petrus quidem Apostolus in Ianiculum, vt aliqui affirmant, vel quod probabilius arridet, vt iam præmisimus, in Vaticanum. Paulus vero ad Aquas Saluias à Satel-

Mos Romanorum sontes extra Vrbem plectendi.

Locus vbi Apostoli ad martyriũ pergentes seiuncti sunt.

Petrus in Ianiculum ductus.

Paulus ad Aquas Saluias

Satellitibus rapitur. Quæ vero inter eundum contigerint, in eiusdem actis, quæ Lini nomine inscribuntur, magna quidem ex parte ad viuum expressa recitantur: & hæc eadem ad Ostiensem, de qua modo agimus, illustrandam viam, hic recensere nobis haud pigebit.

Plautilla matrona Paulo ad martyriū eunti obuia.

Ab ea velum obuelandi oculos petit.

2 Paulus itaque, cum ad martyrij locum pergeret, innumeris populorum turmis comitantibus, vbi ad portam Vrbis ventum est, præcipuæ nobilitatis matronam, Plautillam nomine, obuiam habuit, quam cum flentem, ac eiulantem sui causa vidisset Apostolus, ab ea velum, quo feriendus gladio, oculos, vti mos erat, obduceret, instanter petijt; Iudæos autem fascia eorum, qui capite plectendi essent, velare consueuisse Iosephus testatur lib. de Bello Iud. quod illa vltro postulanti liberaliter præstitit, ipsummet, vt erat pollicitus, sacro insignitum, nobilitatumque contactu postmodum receptura, quod præclarissimæ fæminæ ab eodem Apostolo diuinitus apparente præstitum est. Hoc autem velum, cuius mentio incurrit, illud merito esse creditur, quod Constantia Augusta tota animi contentione a S. Gregorio Pontifice efflagitauit: qui quidem sanctissimus Pontifex haud petenti id concedi posse, eo quod vnà cum ipsiusmet Apostoli corpore clausum sepulchro asseruaretur; illudque reserare proculdubio temeritati adscribendum foret, redditis ad eam epistolis, se excusando respondit.

Iosephus de bello Iudaic. l. 6. 7. c. 14.

Et accipit.

Eidem illud Apostolus post mortem restituit.

Locus de collationis S. Pauli.

3 Ille autem locus iuxta Ostiensem portam, vbi isthæc peracta sunt, huius rei gratia nobili ab antiquis erecto monumento consecratus est. Cum igitur beatissimus Christi Apostolus ceruicem mox daturus ad locum properaret, tres numero milites ex his, qui ex Imperatoris vulgo apparitoribus dicebantur, eodem adhortante, fidem Christi suscepere, Longinus scilicet, Acestus, & Megistus, qui & constanter postmodum sub eodem Nerone martyrium die 2. Iulij subiere. Ad locum tandem Apostolus supplicio destinatum, tertio ab Vrbe lapide, qui dicitur ad Aquas Saluias, & alio nomine ad Guttam iugiter manantem adductus, de quibus infra, ibi primum humillimis omnipotenti Deo oblatis precibus, alacri, libentique animo inuictus Christi athleta haud iugulādus, sed consecrandus & laureandus iugulum præbuit: verum cum interim impia carnificis manu sacrum caput obtruncaretur, non tam fluenta sanguinis sectis è venis, quam candidissimi lactis riuuli vberrime defluxerunt.

Lac ex abscissa Pauli ceruice flu[xit].

Ambrosius ser. 68.

4 Portentum autem adeo mirum, non ex memoratis duntaxat Apostolici martyrij Actis, verum & complurium scriptorum auctoritate comprobatur. Ambrosius enim in suis sermonibus de re tam celebri locutus, isthæc habet: *De Pauli vero ceruice cum eam persecutor gladio percussisset, dicitur fluxisse lactis magis vnda quam sanguinis:* Et idem infra: *Quid enim mirum, si abundat lacte nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad Cor. 1. 2. ait; Lac vobis potum dedi, non escam.* Et infra denuo: *De ceruice ergo Apostoli pro sanguine lac manauit.* Et Chrysostomus orat. in Apostolorum laudem: *Qualis locus tuum Paule sanguinem excepit, qui lacteus apparuit in eius veste, qui te percussit; qui quidem sanguis barbaricum illius animum reddens melle dulciorem, vt ipse vnà cum socijs ad fidem traduceretur, ita effecit.*

Item Ambro[sius].

Chrysost. ora[t]. de Apostol. Petro & Pa[ulo].

Tres Fontes.

5 In ipso autem martyrij loco tres adhuc perexigui iugiter fontes melliflui saporis emanant, qui tunc primum erupisse dicuntur, cum sacrum Apostoli caput iam præcisum ter saltu prosilijt. Horum primus cæteris dulcior, saporem lactis aliqua ex parte haurientibus præsefert: reliqui fontes, etsi haud longe a primo distent, non tamen eundem omnino haurientium palato saporem exhibent; ob eam nimirum, vt omnes inquiunt, rationem, quod abscisso è capite lac venę purissimum primo fluxu, subinde sanguinem effuderint. Qui quidem locus Trium Fontium vulgo nuncupatus, frequenti Christianorum concursu ac veneratione colitur: & demum eundem præ vetustate collabentem Petrus Cardinalis Aldobrandinus, Clementis VIII. nepos, nostra hac ætate instaurauit, ac decenter, & munifice, vt par erat, exornauit. Verum vt loco, qui apud Christianos præcipua veneratione colitur, & perenni aquæ manantis iugiter miraculo, hoc est, trium exuberantium fontium monimento illustratur, hic titulum deuotionis ergo inscribamus, carmina hæc Marthæ Parthenothe-

Locus tri[um] Fontium.

theno-

thenopensis Virginis manu, quam supra laudauimus, exarata postremo loco sacris hisce fontibus insculpimus:

Aurea dum sæuus præcidit guttura lictor,
Mortua vox Iesum ter geminata sonat.
Extincto manant viui de corpore fontes,
Lucrum cui mors, cui viuere Christus erat.
Dum Christo fudit lactis pro sanguine riuos,
Ad superos Paulo lactea facta via est.

6 Adhuc marmorea quædam columna ferro vndique circumsepta ibidem asseruatur, supra quam beatissimum eundem Christi Apostolum capite obtruncatum fuisse pia apud fideles traditio viget. Quod vero hic martyrij locus extiterit, aperte satis ex S. Gregorij Papæ Registro comprobatur, vbi ipsummet prædium ad Aquas Saluias nuncupatum, ab eodem Pontifice Basilicæ S. Pauli dono attributum his quidem verbis legitur: *Valde incongruum, ac esse durissimum videretur, vt illa ei specialiter possessio non seruiret, in qua palmam sumens martyrij, capite est truncatus, vt viueret; vtile iudicauimus eandem massam, quæ Aquas Saluias nuncupatur &c. cum Christi gratia luminaribus deputare.*

lumna... morea S. i.

Registr. ...c.9.

7 Demum Beati Apostoli corpus à Lucina clarissima fœmina, quæ senatorij erat generis, & Apostolorum discipula, inde sublatum, in ipsiusmet prædio Via Ostiensi dignissimo, vt decebat, tumulo depositum fuit. Quod sacrum quidem sepulchrum haud minori veneratione a Christi fidelibus habitum iugiter fuisse nouimus, quam ipsummet beatissimi Apostoli Petri in Vaticano; vtrũque enim Christiani e remotissimis terræ finibus in Vrbem peregrinationis gratia confluentes, pari deuotionis obsequio adire consueuerunt. Inde vsitata frequenter illa loquendi formula Apostolorũ Limina iam olim appellata sunt, quod & nostris quoq; hisce temporibus ab Episcopis, Apostolorum Limina certo, statutoque tempore adeuntibus omnino seruari compertum est. Quinimmo & dum ipsa persecutorum rabies acrius desæuiret, nullo vnquam terrore ac metu præpediti, Apostolicum hoc sepulchrum inuicti Christianæ fidei sectatores pie, deuoteque adibant. Quapropter Tranquillinus ille sanctorum Marci, & Marcelliani parens, dum ad idem sepulchrum oraret, sub impio Imperatore Diocletiano martyrio coronatus legitur. Quod hunc in modum in Romano Martyrologio pridie Non. Iulij describitur: *Romæ S. Tranquillini Martyris &c. Is cum ad Confessionem B. Pauli die octaua Apostolorum oraret, sub Diocletiano Imperatore a paganis tentus, & lapidatus martyrium consummauit.* Iam verò eorundem sanctorum Apostolorum trophæa conspicua fuisse longe ante hæc tempora, ac fidelium venerationi patentia iam alibi satis comprobatum est, cum de Caij vetustissimi Theologi disputatione contra Proclum habita meminimus, quæ profecto sub Zephyrino Pontifice, & Seuero Imperatore contigit.

cina... a.

hrum... r.

Apo-...

Martyrolog. Rom. prid. Non. Iul.

Trophæa Apostolorũ.

8 Haud semper tamen sacrum beatissimi eiusdem Apostoli corpus eodem loco perstitit; nam aliquandiu, vt ipsæ historiæ perhibent, vnà cum Petri Apostolorum Principis corpore Via Appia ad Catacumbas delituit, vt nos quoque suo loco narrabimus, quousque Lucinæ, alterius videlicet huius nominis matronæ, precibus sanctissimus Pontifex Cornelius illud inde sublatum, in suum pristinum locum honorifice transtulit, Anastasio teste in ipsius Cornelij gestis, his plane verbis: *Hic temporibus suis rogatus à quadam matrona Lucina, corpora Apostolorum Petri & Pauli de Catacumbis leuauit noctu. Primum quidem corpus beatissimi Pauli beata Lucina posuit in prædio suo Via Ostiensi, ad latus, vbi decollatus est, &c.*

Corpora Apostolorum in Catacumbis.

Lucina Matrona.

Anastas. in Corn. Papæ

9 Alteram hanc insignem eiusdem nominis Lucinam diximus, neque enim vna ac eadem esse potuit cum illa, quæ primo sacrum illud corpus sepulturæ commendauit, cum ab Apostolorum martyrio vsque ad Cornelij Pontificatum ducentos circiter annos interlapsos fuisse, ex diligenti numerorum supputatione exploratum reddatur. Hanc tamen præclarissimę prosapię fæminã ex prima illa oriundam, eique iure prædiũ illud hæreditario obuenisse credimus. Quapropter cum illa tam nobili thesauro, suo olim in agro defosso, diutius carere nollet, pristinum in locum sacrum corporis pignus reducendum summo studio curauit, & Cœmeterium insuper ibidem ab ea extructum ad alio-

Plures eodem nomine Lucinæ.

Cœmeteriũ Lucinæ vbinam situm sit?

rum Martyrum ſepulturam, munifica matronæ ſanctiſſimæ pietas, atque ipſa pariter ratio ſuadet: niſi quis forte aſſerat, Lucinam videlicet, quæ tot præceſſit annis, eidem Cœmeterio initium dediſſe, eidemque nouiſſimam ab hac poſtea manum fuiſſe impoſitam. Verum vtcumque ſe res habeat, certe celeberrimum ſub Lucinæ nomine Cœmeterium ibidem exiſtere haud ab vllo in dubium reuocari poteſt: præcipua autem eiuſdem pars, quæ beati Apoſtoli corpus continet, magnificentiſſimæ Eccleſiæ ambitu à Conſtantino poſtmodum Imperatore in Apoſtoli honorem erectæ concluſa eſt, & ad ſiniſtram adhuc apſidis partem haud longe ab ipſo odeo in eiuſdem Eccleſiæ pauimento pars quædam teſſellato quidem opere, ac vermiculato exornata conſpicitur, vbi quoddam olim in honorem B. Lucinæ erectum altare, huiuſmodi inſcriptione appoſita, extabat.

SVB HOC PAVIMENTO TESSELLATO
EST COEMETERIVM S. LVCINÆ
MATRONÆ,
IN QVO PLVRIMA SANCTORVM
MARTYRVM CORPORA
REQVIESCVNT.

Cuius exemplar hac noſtra quoque ætate veluti nobile, ac recolendum ſacræ antiquitatis monumentum ibidem legitur.

Aditus ad Cœmeterium Lucinæ. 10 Ad Cœmeterium autem, de quo modo agimus, non multis abhinc annis ab oratorio S. Iuliani aditus patebat; quod in media tranſuerſæ alæ parte, è conſpectu apſidis, immò in ipſomet Confeſſionis loco ſitum erat, ad quod per aliquot gradus deſcendebatur; ſed ipſo oratorio iam penitus diruto; & dum cella media Sixti Quinti deinde iuſſu inſtauraretur, obſerato aditu adire volentibus imperuium omninò redditum eſt.

Inſcriptiones ſepulcrales in pauimento Baſilicæ Pauli. 11 Nobiliſſimi huius Cœmeterij gloriam inſcriptiones quamplurimæ, quæ in Eccleſiæ pauimento viſuntur, ex eodem proculdubio Cœmeterio erutæ tacite loquuntur. Vna autem ex his, lapide duas in partes diuiſo, atque ex parte quidem mutilo, in cella adhuc media, haud longe ab aræ maximæ gradibus conſpicitur. Eſt autem huiuſmodi:

NOMINE DEI PATRIS OMNIPOT S ET DOMINI NOSTRI IESV ☧ F
ANCTI PARACLETI EVSEBIVS INFA OVAVIT CYMITERIV TOTV
OLVMNAS IN PORTICOS PICTVR VAS IN RVINIS ERAT TOTAS
TV CVM TEGVLAS ET TABL N ET ACVTOS ET MATERI
TOTA BALINEV MARMO QVE MINVS ABVIT ET SCAM
TRAS SPECLARA ITEM INS ERIORA MARMORAVIT PAL
LOSTRA INCINOS ET CLABES O SVIT VT POTVIT VSQVE D
SET IN SECVLO FECIT RELIQV ABRICA QVANDO EXIVIT D
CVLOR EMISIT ALVMNIS SVI CVNIA ET IPSI FABRICAVE
RVNT INTROITV AT MARTYRES ODEST IN PVBLICV FVND
BRICABIT MESAS AT MARTYRES OTAS FECIT AQVAM IN VALIN
PER MAGNANA FECIT AT CON A CVBICVLV ET CANCELLV FE
CAVSA FVRES FECIT CIAMVL A LA FACENT ITEM SART
A SVSCEPIT SIGILLA INQVE IN PO O SVIT COMPODIOLA

12 At vero incompertum nobis eſt, quiſnam Euſebius hic fuerit, qui Cœmeterium, & ſancti Pauli Baſilicam inſtaurauit, cuius in digniſſima hac inſcriptione mentio peragitur verbis illis:

De Euſebio Baſilicæ D. Pauli inſtauratore.

EVSEBIVS IN FA ....

quæ ſane verba hunc in modum interpretanda ducimus:

EVSEBIVS INDIGNVS FAMVLVS.

Porro ſi verba ad Euſebium Pontificem referamus, profecto recitata a nobis hactenus inſcriptio vetuſtiſſima eſſe comprobabitur: ſedit enim Euſebius anno Domini 309. Conſtantino Imperatore regnante, antequam optata Eccleſiæ pacis tranquillitas illuxiſſet. Nec verò

vero absurdum fuerit asserere, ante Constantinianæ Basilicæ constructionem eodem in loco ædificium aliquod extitisse, supra ipsum videlicet Apostoli sepulchrum, adinstar Oratorij seu Ecclesiæ, exędificatum, quod idem præmemoratus Pontifex pro temporis opportunitate exornauerit; cum ibidem, & in Vaticano pariter conspicua quondam, vt iam diximus, amborum Christi Apostolorum sepulchra fuerint, Trophæa nimirum Apostolorum inter acerbiora persecutionum tempora celebri, vulgatoque titulo nuncupata.

Trophæa Apostolorú.

13 Quis tamen Eusebius hic fuerit, haud vllum lectori negotium facessat: satis enim nobis interim est, ex eadem inscriptione legentibus palam fieri, Cœmeterium illic celebre, atque insigne antiquis temporibus extitisse, in quo cubicula picturis affabre, veluti in cæteris, exornata conspiciuntur. Ex marmorea insuper inscriptione, quam recitauimus, & ex illis præsertim verbis:

Celebre Via Ostiensi olim Cœmeteriú.

INTROITV AD MARTYRES,

constare vltro videtur, quondam ibidem aditum ad Cœmeterium, vel saltem ad certum aliquem eiusdem Cœmeterij locum, qui ob Martyrum sepulchra insigniori cultu haberetur, patuisse. Cæteræ hic a nobis afferendæ in medium essent Cœmeteriales, quas nouimus, inscriptiones: verum sequenti capite easdem in vnum collectas lectori singillatim ob oculos proponendas duximus, vbi tum de Ecclesia, tum de inscriptionibus eiusdem pauimento insertis prolixius agemus.

CAP. III.

De Basilica S. Pauli supra Lucinæ Cœmeterium extructa. De martyribus ibidem conditis. De Cœmeterialibus sepulchrorum titulis, ac de marmoreis sarcophagis in eadem olim Basilica existentibus.

1 DE celeberrima Apostoli Pauli Basilica ab ipsomet Constantino Magno ad perenne Christianæ fidei ac religionis monimentum magnificentissime quondam extructa, atque vnà cum eiusdem Apostoli sepulchro ab eodem Augusto, condigno, vt par erat, cultu exornata, plura quidem a nobis, pro eiusdem Basilicæ dignitate, enarranda hic essent. Verum cum haud pauci luculenter hac de re scripserint, & noster præcipue Seueranus in sacris septem Ecclesiarum monumentis, quæ iam sæpe citauimus, prolixo sermone de singulis disseruerit, & modo nostri argumenti sit propositum, non ipsas Ecclesias exacte, sed Cœmeteria duntaxat describere, satis vtique referre hic erit, quæ de eadem Anastasius Bibliothecarius in gestis B. Siluestri Papæ his quidem verbis enarrat: *Eodem tempore*, inquit ille, *Constantinus Augustus fecit Basilicam beato Paulo Apostolo ex suggestione Siluestri Episcopi: cuius corpus sanctum ita recondidit in ære, & conclusit, sicut beati Petri, & dona obtulit. Nam omnia vasa sacra aurea, vel argentea, vel ærea ita posuit, sicut in Basilica beati Petri Apostoli, & ita beati Pauli Apostoli Basilicam ornauit, sicut illam; sed & crucem auream super loculum B. Pauli Apostoli posuit pensantem libras centum quinquaginta.*

Basilica D. Pauli a Constantino excitata.

Biblioth. in gest. Silu.

2 Præ cæteris vero scriptoribus Procopius de Constantiniana B. Pauli Apo-

ſtoli Baſilica ſatis aperte in hæc verba meminit: *Extat autem Pauli Apoſtoli templum Romanis rocul à mœnibus ſtadijs decem, & quatuor, iuxta quod Tyberis fluit; vbi nullum patet munitum eſſe præſidium*. Porro quod ad huius gloriam Baſilicæ paucis adumbrãdam, ac ſummatim perſtringendam ſpectat, Baronius in ſuis ad Mart. Notis conſulendus eſt, qui iſthæc ad rei propoſitum de Baſilica a Conſtantino erecta inculcat: *Erexit idem Imperator Baſilicam S. Pauli via Oſtienſi: quæ cum ob loci anguſtiam inter Tyberim amnem & ipſam viam poſiti non in eam amplitudinem, vt par erat, excitata videretur: Valentinianus Iunior Imperator de alia ibidem cum viæ Oſtienſis detrimento amplioribus ſpatijs excitanda Baſilica ſcripſit ad Salluſtium Vrbis præfectum. Geſſit is præfecturam vrbanam Honorio, & Euodio Coſſ. vt conſtat ex lege 18. de pictoribus Cod. Theodoſ. Eſt is annus à Chriſto 386. Eam tunc cœptam poſtea Honorius Imperator abſoluit. Extant de his litteræ Valentiniani Imp. in Biblioth. Vatic. decerptæ ab ijs, qui egerunt de ſeptem Vrbis Eccleſijs. Poſtea autem Leo magnus Pontifex eandem Baſilicam maiori arcu ingentibus columnis ſubnixo ſuffulſit, exornauitque ſacris picturis opere muſiuo compactis, quæ hactenus perſeuerant. De his etiam Hadrianus Papa in epiſt. ad Carolum magnum Imperatorem de imaginibus ſic ſcribit: In Baſilica B. Pauli Apoſtoli arcum ibidem maiorem faciens, & in muſiuo depingens Saluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & ſecum viginti quatuor ſeniores nomine verſibus decorauit, & à tunc vſque hactenus fideliter à nobis venerantur. Hæc Hadrianus Papa. Eiuſdem Leonis Pontificis eſſe videtur conteſtatio illa dexteræ columnæ maioris arcus inciſa, & non Leonis Tertij, vt alij exiſtimarunt, ad quos confutandos hæc pluribus ſcribimus. Nam Leonis I. qui vixit temporibus quartæ Synodi œcumenicæ, illud opus eſſe idem Hadrianus aperte teſtatur. Hactenus inſigne monumentum tanti Pontificis integrum perſeuerat: muſiuum autem opus nonnihil ſenſit detrimenti in aliquibus imaginibus viginti quatuor ſeniorum*. Hæc Baronius in perpetuum Baſilicæ S. Pauli monimentum in ſuis ad Mart. Notis exculpſit.

Procop. lib. 2. de Bell. Got.

Valentiniani Imp. de Baſilica D. Pauli amplificanda conſilium.

Baronius in Mart. Rom. die 28. Nou.

Cœptam à Valentiniano Honorius abſoluit.

Leo Pontifex eandem auxit & ornauit.

3 Et quidem iſtæ duæ, quę Apoſtolorũ corporibus illuſtrãtur, Baſilicæ, ornameti inſtar, ac munimenti Romanę Vrbi iugiter extitere, nam vt Fortunatus appellat: *A facie hoſtili duo propugnacula*; imo veluti binæ, vt idem ait, *fidei turres in Vrbe orbis capite a Deo conſtitutæ ſunt*. Hæ quippe Vrbem validiſſima veluti propugnacula ambiunt, & Tyberinis vndis ita ab inuicem ſeiunguntur, vt Vaticana Baſilica ex vna Tyberis ripa, ex altera vero Oſtienſis Eccleſia Vrbem reſpiciat, iuxta id, quod iam in ſuis carminibus Prudentius cecinit.

Munimento pariter ac ornamento Vrbi Baſilicę Apoſtolorũ.

Diuidit oſſa duum Tyberis ſacer ex vtraque ripa,
Inter ſacrata dum fluit ſepulchra.

Prudentius in Periſt. hymn. 12. de SS. Apoſtol.

Quantum igitur ſplẽdoris Romanis mœnibus, ac tutelaris præſidij Apoſtolorum ſepulchra conferant, & quem ſibi honoris cultum vindicet beatiſſimi Apoſtoli Pauli corpus ipſe Chryſoſtomus illis verbis inſinuaſſe viſus eſt: *Nullus ex Romanis Regibus tanto in honore fuit, quanto vnus Paulus; Imperator quidem foris alicubi iacet abiectus: hic autem Vrbis medium velut viuens, & regnans tenet*. Vrbem igitur Romam Apoſtolus beatiſſimus ſuo obſequio addictam beneficijs deuinxit, & cum binos quondam Roma fratres, etſi alterius ſanguine polluta, fundatores murorum habuerit, geminos item Apoſtolos, Petrum videlicet, & Paulum, patronos atque expugnatores diuino munere ſortita, tranquillitatem pacis, ſecuritatemque eorumdem auſpicijs ſtabilitam poſſidet, vt ipſamet Vrbs hoc inſcriptionis inſculpto titulo ſibi iure merito gratulari poſſit:

Baron. to. 3. ann. 324. Grut. Inſcrip. pag. 1170.

Ianitor ante fores fixit ſacraria Petrus,
Quis neget has arces inſtar & eſſe poli.
Parte alia Pauli circumdant atria muros,
Hos inter Roma eſt, hic ſedet ergo Deus.

Enarratis hactenus & illud Lectoris venia addere nobis liceat, ſub maxima huius Baſilicæ Ara glorioſiſſimi eiuſdem Apoſtoli corpus conditum eſſe, vel ſi vulgatæ apud omnes traditioni innitamur, dimidiata vtrorumque Apoſtolorum corpora, Petri ſcilicet, & Pauli, depoſita ibidem fuiſſe affirmandum eſt.

Vbinam corpus D. Pauli reconditum ſit?

4 Porrò quod corpora ſanctorum Apoſtolorum pro medietate, tam in hac Baſilica, quam in ipſamet D. Petri tumula-

Corpora SS. Apoſt. partim in D. Pauli, partim in D. Petri Baſilica aſſeruantur.

mulata extent, ipsimet inscriptionum tituli, qui adhuc leguntur, intuentibus fidem exhibent, nam vt videre est in D. Pauli Basilica, cuius mentio agitur, ad altare maius sequens inscriptio extat:

SVB HOC ALTARI
REQVIESCVNT GLORIOSA CORPORA
APOSTOLORVM PETRI ET PAVLI
PRO MEDIETATE,
RELIQVA AVTEM MEDIETAS
REPOSITA EST IN ECCLESIA S. PETRI:
CAPITA VERO IN LATERANO

Ad quod magis perspicue comprobandum, in Vaticana nunc Basilica lapis quidam, qui olim in Vaticanis cryptis asseruabatur, recurrente An. Iub. 1650. sub Innocentio X. Pont. Opt. Max. publicæ confluentium venerationi expositus est, in quo, vt antiqua traditio fert, ipsamet Apostolorum corpora sub Siluestro Papa diuisa fuere, in præmemoratis vtique Basilicis tumulanda: extat autem ad læuam intrantibus iuxta fontem lustralis aquæ his Longobardorũ characteribus exculptis nobilitatus:

[Lapis in quo corpora Apostolorum divisa fuerunt.]

SVPER ISTO LAPIDE
PORPHYRETICO FVERVNT DIVISA
OSSA SANCTORVM APOSTOLORVM
PETRI ET PAVLI
ET PONDERATA PER B. SILVESTRVM
PAPAM
SVB ANNO DÑI. C.C.C. XIX.
QVANDO FACTA FVIT IN
ECCLESIA.

De quo lapide, vt Franciscus Maria Torrigius in cryptis Vaticanis refert, quã multi scriptores meminere: in cuius item tituli dilucidationem, vt scribit Ioannes Beleth, cum sacra Apostolorum ossa ab inuicem dignosci & secerni haud possent, adhibitis precibus, ac ieiunijs re a Deo explorata, diuinitus reuelatũ est, grandiora videlicet ossa B. Pauli Apostoli, minora vero B. Petri Apostoli esse: quapropter vtrisq; ex æqua portione pensatis à B. Siluestro Pontifice, tam sub altari Basilicæ Vaticanæ, quam sub ara Ecclesiæ D. Pauli solemni ritu recondita fuere, ibique ad hanc vsque diem pio populorum concursu, ex quo phrasis illa emanasse postea noscitur, vt Vaticana Basilica, *Ad limina Apostolorum* appelletur. Verum quoniam hic sacrorum pignorum, quæ in hac B. Pauli Apostoli Ecclesia seruantur, mentio incurrit, haud silentio prætereundum à

[Francisc. M. Torrigius lib. crypt. Vat.]

[... de dic. ... 138.]

nobis est, quod sub altari quidem Sanctæ Brigittæ, quod ipsi aræ maximæ proximum est, corpora sanctorum Timothei, Iuliani, Basilissæ, Celsi pueri, & Martianillæ martyrum requiescunt; quæ in subterranea olim Apostoli Confessione, & S. Iuliani Oratorio condita fuerant; vbi & hæc inscriptio legebatur:

[Corpora SS. Timothei, Iuliani, Basilissæ Celsi & Martianillæ.]

HIC REQVIESCVNT OSSA
BEATA SANCTORVM CELSI IVLIANI
CVM BEATA
BASILISSA ET MARTIANILLA
SVPERIVS VERO
CORPVS S. TIMOTHEI MARTYRIS
SVB TARQVINIO.

Horum autem sanctorum Martyrum in diplomate Nicolai Papæ Quarti de indulgentijs eidem Basilicæ ab eodem impertitis mentio habetur.

5 In hac item sacrosancta Basilica S. Felicis Papæ Tertij corpus conditum olim fuisse Bibliothecarius ipse testatur, isthæc de eo referens: *Hic sepultus est in Basilica S. Pauli Apostoli*. Cæterum innumera prorsus in augustissima hac Basilica sanctorum Martyrum corpora requiescunt; quæ olim, dum immanis gentilium in Christianos furor grassaretur, & Christi Ecclesiam vehementius impeteret, in proximo Cœmeterio deposita fuere.

[S. Felix Papa III.]

6 Quod vero ad sepulchralium titulorum lapides ex eodem Cœmeterio erutos attinet, ijsdem licet confractis, nec non fragmentis quoque loco dissitis, totum fere Basilicæ pauimentum satis ruditer substratum, resperſumque conspicitur. Quos tamen titulos ingenti labore ac studio, vt ipse fatetur Bosius, hinc inde perscrutatus, magna ex parte ita simul composuit, vt legi, intelligique valeant. Horum hic nonnullos, insigniores præsertim, describemus, & vt optime temporum rationi, & historicæ veritati consulatur, ne quid interim errare contingat, eos in medium proferemus, qui Consulibus sunt prænotati. In media igitur Ecclesiæ naui ad læuam ingredientibus, haud longe a maiori porta sequens inscriptio adhuc integra legitur:

[Tituli sepulchrales è Cœmeterio Via Ostiensi.]

MAN-

MANDROSA HIC NOMINE OMNIVM GRATIA PLENA & FIDELIS IN XPO EIVS MANDATA RESERVANS MARTYRVM OBSEQVIIS DEVOTA TRANSEGI FALSI SECVLI VITAM VNIVS VIRI CONSORTIO TER QVINVS CONIVNCTA PER ANNOS & REDDIDI NVNC DNO RERVM DEBITVM COMMVNEM OMNIBVS OLIM & QVÆ VICXIT ANN. PL. M. XXXIII. DP VIIII. KAL. FEBRVARIAS CONS. AGINANTI FAVSTI VC.

Quatuor Fausti nomine Consules in fastis.

Quatuor autem sub ipso Fausti nomine descripti in fastis Consules recitantur. Primus vnà cum Gallo collega sub Diocletiano, redempti orbis anno ducentesimo nonagesimo octauo. Theodosij alter Imperatoris in Consulatu XVI. collega, anno Christi quadringentesimo trigesimo octauo. Tertius vnicus fuit sub Zenone anno 488. Postremus, qui Festus Auienus Iunior dictus est, vnicus secundum Cassiodorum; at vero, si Marcellino fidem præstare velimus, hic vnà cum Longino anno 490. Consulatum inijt.

Fausti consulatu sub Diocletiano acris Christianorum persecutio.

7 Si illa igitur recitata hactenus verba: MARTYRVM OBSEQVIIS DEVOTA, de his potissimũ Martyribus intelligere atque interpretari quis velit, qui tunc temporis coronati fuere, & de persecutorũ impetu tunc pariter contra Ecclesiam acrius desæuiente, hic quidem procul dubio Consulatus Fausto, quem primo loco recensuimus, adscribendus erit: verum si ibidem mentionem fieri quis asserat de sacris Martyrum corporibus in hoc eodem Cœmeterio conditis, quibus deinde, suborta Ecclesiæ pace, deuoti animi obsequia, religiosumque cultum Mandrosa præstitit; postremus vtique Consul, qui absque collega a Cassiodoro recensetur, in eadem inscriptione adnotatus, fuisse subintelligendus est. Quæ quidem sepulchralis inscriptio vetustissima merito comprobatur: Pontificatus enim Felicis Papæ Tertij ibidem, nec non annus salutis nostræ 490. recitatur. Eadem in naui hæc item inscriptio insculpta marmori legitur:

ANASTASIO BENEMERENTI
IN PACE·VIRO HONESTO
QVI VIXIT ANNIS PMLX REQIEVIT
DIE NONAS OCTOBRES CONS DN
THEODOSI AVG XVI ET FAVSTI VC.

Theodosij autem Consulatus tantum legitur, perfracto nimirum lapide, ea parte, vbi numerus forte adnotatus fuerat; ex Fausti tamen nomine, qui eiusdem collega fuit, cum decimumsextum Cõsulatum Theodosius gereret, Anastasij eiusdem obitum anno humanæ Salutis 438. septimo autem Sixti Papæ III. ipsiusque Theodosij 31. & Valentiniani 13. contigisse palam fit. Alia eadem in naui sepulchralis inscriptio:

✠ HIC REQVIESCIT IN PACE SABINVS VS PREF. & ANN. & QVI BISSIT ANNVS LIIII. ET DIES XXIIII. DP XVI. KAL. AVGVSTAS CONS. SYMM. ET BOETIO VC CONSS.

8 Porro verba illa: VS PREF. ANN. hac plane ratione a nobis interpretanda esse ipsemet verborum contextus suadere videtur: *Vir Spectabilis*

Præ-

ꝛfectus annonæ, & eius ficium.

Præfectus Annonæ. Quod quidem vrbanū munus in Romani Imperij notitia primo loco inter reliquos reipublicæ administratores, ac magistratus Præfecti Vrbis imperio subiectos recēsetur. Cuius quidem muneris formula apud Cassiod. habetur lib. 6. Var. ep. 18. quemadmodum de Spectabilis titulo & dignitate Iacobus Grutherius agit lib. de offic. Dom. Aug. 9. quamuis Præfecti Annonæ dignitas parum admodum in pretio esset; quippe quæ circa ea tempora iam viluisset: vnde Boëthius lib. 3. de Cons. Plut: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc ea Præfectura quid abiectius?* Symmachi vero & Boëthij Consulatus anno Domini 522. Hormisdæ 9. Iustiniani Imperatoris 5. contigit. In eadem media ala alter hic sepulchralis titulus legendus exhibetur:

assiodorus l. 6. var. epist. 18.

rutherius l. de off. Dom. Aug. c. 9.

oeth. l. 3. de Consol. Plut.

HIC REQVIESCIT IN PACE
DVLCIS ROMVLVS
QVI VIXIT ANN. IX. MENS. IX. . . .
DEPOSITVS SVB DIE PRIDIE
ID. SEPTEMBR.
LAMPADIO ET ORESTE
CONSVLIBVS.

Lampadij & Orestis Consulatus anno Christi Seruatoris nostri 530. Felicis Papæ IV. 5. Iustiniani 4. adnotatur. In eadem alter sepulchralis titulus tenoris eiusmodi præfertur:

LOCVS TIMOTHEI ARCHIATRI
ET PAVLINÆ.

9 Verum quinam fuerint hi Archiatri, quorum mentio incurrit, ipsa vox è Græco sermone latinitati reddita edocet principes nimirum medicorum. Quapropter D. Augustin. in lib. de Ciuit. Dei, Archiatrum vocat ipsum quondam Æsculapium, a gentibus Deum medicinæ, moderatorem atque arbitrum insanis delirantium hominum, fabularumque commentis vulgari existimatione creditum, ac nuncupatum. Porro in suprema Imperatoris aula, sacri Palatij Archiatri adnumerabātur; quorum Alciat. meminit in tit. C de Comitibus & Archiatris lib. 2. qui quidem haud medicorum principes, sed ipsorummet Principum medici habebantur. Quod optime ad rem nostram Cassiodorus, Comitis Archiatrorum formulam describens, apertis verbis comprobare videtur, dum isthæc habet: *Indulgeto quoque Palatio nostro, habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis solent pretijs comparari. Nam licet alij subiecto iure seruiant, tu rerum domino studio præstantis obserua: fas est tibi nos fatigare ieiunijs: fas est contra nostrum sentire desiderium, & in locum beneficij dictare, quod nos ad gaudia salutis excruciet. Talem tibi denique licentiam nostri esse cognoscis, qualem nos habere non probamus in cæteros*. Denique in Codicibus Iustin. & Theodosian. de Comitibus & Archiatris sacri Palatij, nec non alibi describuntur. In eadem ala hic quoque sepulchralis titulus extat:

Archiatri.

Augustinus l. 3. de ciuit. Dei cap. 17.

Archiatri sacri Palatij. *Alciatus l. 2. tit. c. de comitibus & Archiatris.*

Cassiod. l. 6. form. 19.

Codices Iustin. Imp. tit. 14. l. 12. Theod. tit. 16. l. 16. tit. de comit. & Archiatris Palatij.

HIC PAX QVIESCET EVCARI DVF· SCVT.
SCOL SECVNDQVIM AVETANPMXCIIIBIARCVS
VIXIT AN PMXXXV ITVS DIAE PRIDIAE IDVS
IV AS

10 Porro verba illa: SCVT. SCOL. SECVND. hunc in modum interpretanda videntur: *Scutarius Scholæ secundæ*. Scutarius autem dicebatur scutorum, seu clypeorum fabricator. Vnde Plautus: *Id videtur vt materies suppetat scutarijs*. Erant autem in Romana militia multiplicium armorum artifices, inter quos scutarij quoque adnumerabantur a Vegetio de re mil. vbi isthæc: *Habebant enim fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides, omniaque armorum genera tornabantur*. Variæ autem erant huiusmodi armorum scholæ, quæ a vario ac multiformi armorum genere varia item nomina sortiebantur, eædemque scholæ vnum deinde contubernium conflabant, quod Falicense appellabatur. Falicensium autem in Nouellis Iustiniani mentio habetur; & in Codice Theodosiano tituli quamplures extant, in quo Theodosiano Codice lege nona de ciuicis armis, & præcipue de hactenus memora-

Scutarij.

Plautus:

Vegetius de re mil. tit. 12. c. 11.

Falicense contubernium.

Nouella Iust. Imp. 85. Cod. Theodos. tit. 12. l. x.

morata ſcutariorum ſchola agitur.

Biarchi quinam olim eſſent, & vnde dicti?

11 Illud interim lectori ſciendum eſt, quod Biarchi olim dicebantur, administri quidam ex ſchola agentium in reb. qui victui in Vrbe Præfecti erant vt ipſummet nomen indicare videtur; Βίος enim vitam, ſeu victum ſignificat. Horum mentio fit l. 3. C. de agent. in reb. & l. vlt. Cod. de off. P. P. Afric. Eorundem meminit S. Hieronymus ad Pammachium ſcribens. Ipſum quoque illorum munus Biarchia vocatur l. 1. C. de offic. mag. offic. inde Alciat. ad d. l. 3. de agent. in reb. Alter ſepulchralis titulus in eadem Eccleſiæ ala:

L. 3. c. de agen. in reb. & l. vlt. Cod. de off. PP. Afric.

l. 1. c. de offic. mag. off.

HIC IACET NOMINE MATRONA C.F IN PACE VXOR CORNELI PRIMICERI CENARIORVM FILIA PORFORI PRIMICERI MONETARIO RVM QVE VIXIT P.M AN XXIII QVE RECESSIT DIE MERCVRIS ORA VIII ET DEPOSITA DIE IOVIS IDVVM MAIARVM IN CONTRA COLOMNA VII CONS FL HERCVLANI V.C.

Primicerius Scenariorũ.

Ars Scenofactoria D. Pauli quæ, ac qualis eſſet?

Sinnichium quid ſit?

12 Verum inſcriptionem hanc haud in Cœmeterio, ſed in ipſamet Apoſtoli Baſilica olim extitiſſe, ſatis liquet, cum eiuſdem ibi ſignatim locus deſcribatur, è regione nimirum columnæ ſeptimæ. Haud tamen prætermittendum duximus quod legitur, *Primicerius Cenariorum*, id eſt, *Scenariorum*. Sic enim, ſi nobis interpretari fas eſt, ſupplendum, legendumque exiſtimamus. Norit interim lector, Cornelium illum, aut principem extitiſſe, vel certe primarium in præmemorato Scenariorum Collegio, & inter Scenarum fabricatores locum obtinuiſſe. Quæ quidem ſcenæ vox apud Græci ſermonis profeſſores non theatrales duntaxat, quas dicimus, ſcenas, ſed pelles, & caſtrenſia tabernacula æque ſignificat, quæ olim è pellibus conficiebantur. Quare Paulus Apoſtolus, qui Scenofactoriam artem exercebat, pellio appellabatur. Hinc nobis veriſimile fit, *Sinnichium* idem eſſe, quod modo vulgari ſermone appellant *Confalone*; & quod in ſacris, ſolemnibuſq; ſupplicationibus à nobiliorum Baſilicarum clero de more erectum defertur, quaſi *Scenicu-lum*, corrupto deinde vocabulo ſonet; eſt enim caſtrenſis adinſtar tabernaculi. Vt autem coniectari fas eſt, Cornelius, de quo mentio eſt, ea potiſſimũ de cauſa ſepulturæ ſibi locum pietatis, deuotique animi gratia apud D. Paulum delegit; quia idem beatiſſimus Apoſtolus ſcenarum item artifex extiterat, quorum ipſe modo veluti Primicerius digniorem præ cæteris locum obtinebat. Nonnulli vero imperitia, ſeu ſculptorum incuria lapidi inſculptum fuiſſe Cenariorum pro Cellariorum nomen, & hac plane ratione legendum arbitrati ſunt. Horum quidem mentio agitur l. 24. ff. de manumiſſ. teſt. & lib. 12. c. de di. off. ac cellæ penuariæ præpoſiti erant: vnde & cellaria pro annonis vſurpata interdum legimus, vt l. vlt. Cod. Theod. de off. om. Iud. & apud Sulp. Seuer. l. 2. hiſt. ſacræ. Cornelius autem iſte haud dubie in palatio, ſiue domo Cæſarum eo potiſſimum munere tunc temporis fungebatur, cum è vita deceſſit. At hic Flauij Herculani Conſulatus, qui a Caſſiodoro vnà cum Aſporatio ſeu Sporatio iungitur, ſi temporis ratio habenda eſt, certe anno Chriſti 452. S. Leonis Papæ 13. Valentiniani 28. & Marciani 3. contigit. Porro lapis, qui in ala minori ad læuam ingredientibus patet his notis exculpus eſt:

Leg. 24. ff. de manumiſſ. teſt. l. 12. c. de dir. off.

l. vlt. Cod. Theod. de off. om. iud. Sulpit. Seuerus l. 2. hiſt. ſacr.

HIC

HIC REQVIESCIT IN PACE DEVS DET QI·VIXET ANNVS PM XX
DEPOSITVS EST XV KAL MAIAS ITERVM POS CON PAVLINI
LC· APAT· LAVRENTI QEM SI VIVO COMPARAVIT SOL· TRIS ET TRIMISSE

13 Super quo si Fastos Consulares nobis, vt par est, consulere licet, plures vtique Consules, Paulini nomine nuncupati fuere: qui vero in inscriptione nuper recitata prænotatus est, eum fuisse conijcimus ex aliarum inscriptionum temporibus, quas alibi lectori exhibuimus, qui scilicet vnà cum Ioanne Scita anno redempti orbis 398. Consulatum gessit. Quapropter cum huiusmodi inscriptio hæc sonet verba: ITERVM POST CONSVLATVM PAVLINI, altero nimirum post eiusdem Consulatum anno id proculdubio contigisse asserendum est, anno Christi 500. Symmachi Papæ 2. & Anastasij Imperatoris decimo. Præterea in inscriptione hac, amice lector, adnotandum est, ipsummet pretium exprimi, quo sepulturæ locus coemptus fuisse dicitur. Alia in eadem minori Constantinianæ Basilicæ ala Inscriptio eiusmodi se offert:

SIMPLICIVS
EX RATIONABILIBVS VITA,
INNOCENTIAQVE OMNIBVS COGNITVS:
QVI VIXIT ANNIS XLI. MENS. VIII.
D. XXVIIII.
DEPOSITVS IN PACE DIE PRIDIE
IDVVM SEPTEMB.

14 At Rationales, de quibus hic mentio incurrit, administri erant Imperatoris; & alio item nomine, vt Alciatus de magistratibus loquens edocet, procuratores Cæsaris, procuratores fisci, & patrimonij procuratores appellabantur: qui pluribus quidem in locis Romanorum ditioni, imperioque subiectis, & in Vrbe præsertim constituti erant. Quare in Cod. Theodos. tit. de Appellat. lib. 14. quoddam refertur Constantini Imperatoris rescriptum: *A. Victori Rationali Vrbis Romæ*. Eorumque mentio apud Lampridium repetitur in Alex. Iul. Capitol. in Cod. Albino, & in Gordianis, Ammian. l. 18. & alios. In trāsuersa autem ala prope Altare maius sepulchralis hic titulus extabat:

Rationales, eorumque officium.

Alciatus de magistr.

Cod. Theodos. tit de appell l. 14.

Samprid. in Alex. Iul. Capitol. in Cod. Alb. in Gordian. Amm. lib. 18.

HIC POSITVS EST BENEMERITVS EL
VESTITOR IMPERATORIS QVI VIX
DEPOSITVS D VIIII KAL. SEPTEMBR
DOMINI HONORI AVG VI CCSS.

Porro sextus Imperatoris Honorij Consulatus, de quo in præcitato lapide incidit mentio, anno salutis dominicæ 404. Innocentij Papæ 3. & eiusdem Honorij & Arcadij decimo contigit. In eadem transuersa ala, vbi isthæc lapidi insculpta leguntur:

HIC REQVIESCIT IN PACE
CELERINVS V.D. SCRINIARIVS INL.
PATRICIÆ SEDIS
DEP. IIII. ID. NOVEMB.
QVI VIXIT ANN. XXXIII. P.L.M. DN.
PL. VALENTINIANO VII.
ET ANIENO V.CS.

15 At verba illa, quæ concisa & breuiata leguntur: V. D. &c. hoc prorsus modo intelligenda arbitramur, vt plena ac consona eorundem significatio a studioso lectore hauriatur: VIR DOCTVS SCRINIARIVS INLVSTRIS PATRICIÆ SEDIS. Quod quidem Scriniarij nomen in perantiquis legalibus Imperatorum rescriptis diuulgatum sæpissime reperitur, & in Iustiniani præsertim Cod. & eiusdem Nouellis; atque etiam in Codice Theodos. ex quibus profecto conijci potest, complu-

Scriniarij, & eorum munus.

L. Scriniarios c. de test. mil. l. vlt. c. de castren. are lib. 12. l. scriniarios c. de numer. actu. & c. eod. lib. 12. c. Theod l. 15. & 16. de num act. l. 14. de diu off. l. 3. de indict. tit. 3. l. 11. c. Iustin. & tit. 1. l. 8. c. Theod. l. 3. de indict. c. Iustin. & tit. 11. l. 6. c. Theod.

Scriniarij vnde dicti?

res olim diuersorum quidem Magistratuum Scriniarios fuisse, non fori duntaxat ciuilis, sed & militaris: & de ijs speciales in eisdem Iustiniani, ac Theodosij Codicibus tituli inscribuntur; vbi præsertim de sedis excelsæ Scriniarijs agitur; de quibus pariter in Imperatorum Theodosij, & Valentiniani rescripto ad Isidorum Præfectum Prætorij sermo est, quod in eodem Cod. Theodos. tit. 11. l. 6. recitatur. Scriniarij autem dicti sunt, a sacris videlicet scrinijs, vbi præcipue leges, rescripta, & sacratæ Imperatorum sanctiones asseruabantur: erantque ex eorum numero nonnulli Magistri scriniorum, quidam vero Principes scriniorum; de quibus pariter tituli inscripti leguntur, eorumdemque Lamprid. in Alex. meminit. Eiusmodi autem munus viri tantum doctrina insignes, & legum peritia præstantes obibant; qui assessores quodammodo, consultoresque Imperatoribus aderant, in causis potissimum, quæ ad sacram eorumdem audientiam de more discutiebantur. Quocirca, vt idem Lampridius refert, Alexander Imperator ad id munus viros apprime doctos, ac litteris optime excultos, & inter hos Vlpianum legum peritia ac fama notissimum, sibi delegit. At vero Consulatus, qui ad eiusdem inscriptionis calcem subnotatur, Placidi Valentiniani septimus, & Anieni anno a partu Virginis 450. Leonis Papæ 15. Theodosij Imperatoris 43. & Valentiniani 26. contigit. Insuper in eadem ala prope Sacrarium iste olim titulus legendus exhibebatur:

Lampridius in Alexand.

Scriniarij munus viris doctis tantum tribuebatur.

PRESBYTER HIC . . . . LIX IN
P . . . . CVIVS PVRA FIDES, PROBITAS,
VIGILANTIA PONTIFICVM CLARO
PLACVIT SIC N . . . . POST LAPSVM
VT REPARANS VENERANDI CVLMINA
TEMPLI.
HVIC ONERIS TANTI RENOVA . . .
DEPOSITVS VII. IDVS MAIAS,
LEONE AVG. III. MARTIVS DVLCIS
VIXIT ANN. III. M. VI.

Felix presbyter instaurat tectum Basilicæ D. Pauli.

16 Verum cum hic de tecti huius Basilicæ instauratione mentio occurat; hoc nimirum epitaphium illius Felicis presbyteri extitisse crediderim, cui vnà cum Adeodato leuita a S. Leone Papa huiusce instaurationis cura iniuncta fuit, vt vetus inscriptio testatur, quæ olim quidem in Basilicæ porticu, nunc vero intra eandem Basilicam his verbis legitur, nempe:

Exultate pij lacrimis in gaudia versis,
Et protectori reddite vota Deo.
Cuius sic tenuit resolutum dextera tectum,
In vacuū vt caderet tanta ruina solū.
Solū vt inuidiæ princeps tormenta subiret.
Qui nullū ex ampla strage tulit spoliū.
Nā potiora nitent reparati culmina Tēpli,
Et sumpsit vires firmior aula nouas,
Dum Christi Antistes cunctis Leo partibus ædes
Consulit, & celeri tecta reformat ope.
Doctorē vt mundi Paulū plebs sancta beatū
Intrepide solitis excolat officijs.
Laus ista Felix respicit te presbyter,
Nec te leuita Adeodate præterit.
Quorum fidelis atque peruigil labor,
Decus omne tectis vt redderet, institit.

Verba autem quæ in primo eiusdem epitaphij versu desiderantur, ne mutila remaneant, hunc in modum supplenda putamus:

PRESBYTER HIC PLACIDA FELIX IN PACE QVIESCIT.

Quemadmodum & ea quæ tertius exhibet versus;

PONTIFICVM CLARO PLACVIT SIC NOTA LEONI.

Leo I. Papa.

Leo vero hic præmemoratus inter Pontifices huius nominis primus merito recensendus est. Consulatum enim Leonis Augusti eodem titulo prænotatum, anno Christi 466. Hilarij Papæ 6. eiusdemque Leonis Imperatoris 10. contigisse constat, quinto propemodum a sancti Leonis Magni obitu recurrente anno. Quod autem sic se res habeat, vt præmisimus, accedit & characterum similitudo epitaphij huius cum recitata hactenus inscriptione, & epitaphij alterius, quod hic pariter subtexitur, Adeodati nimirum leuitæ, qui eiusdem Felicis in Basilicæ instauratione socius extiterat; quod confractum pariter in eadem ala legebatur:

GRA-

GRATA MARIA
CORDA TVORVM
QVE RELINQVENS
RANDA FIDELIS
MQVE MARITVS
MORS TIBI SVSTVLIT VLLVM
DEPOS. VIII. KAL. OCTOBR ADELFIO. VC. CONSVLE

SEDIS APOSTOLICAE LEVITES SVMMVS IN ISTA
MENTE PETENS XPM MEMBRA RECONDIT HVMO
IN SIGNIS MERITIS CLARVSQVE PER OMNIA MILES
ENITVIT TANTI DIGNVS HONORE LOCI
ADEO SIC DATVS ALTARIS FVIT ILLE MINISTER
NOMEN VT AEQVARET VITA DECORA VIRI
DEPOS. VII. IDVS MAIAS LEONE IVNIORE AVG PRIMVM CONSS.

Hoc quidem lapide bina olim epitaphia continebantur, duorum ſcilicet, qui vno eodemq; loco tumulati fuerant. Illud autem ex his, quod primo loco recenſetur; alterum annorum aliquot interuallo antecedit. Adelphius etenim in Conſulatu Marciani Auguſti Collega fuit, anno redempti orbis 451. Leonis Magni 12. Marciani eiuſdem 2. & Valentiniani Collegæ 27. Conſulatus vero Leonis Auguſti iunioris, ſecundo Adeodati epitaphio inſcriptus, contigit anno Chriſti 474. Simplicij Papæ 7. Leonis Auguſti ſenioris 18. & vltimo, ab obitu dicti Leonis Magni annis 23. Ex quibus lector perſpicue conijcere poteſt, præmemoratam tecti inſtaurationem a S. Leone huius nominis primo, non autem a Tertio, qui ſedit anno 496. vt aliqui opinantur, præſtitam fuiſſe. In eadem tranſuerſa olim Eccleſiæ ala, eodemque lapide titulus hic legebatur:

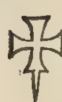
LEVITAE CONIVNX PETRONIA FORMA PVDORIS
HIS MEA DEPONENS SEDIBVS OSSA LOCO
PARCITE VOS LACRIMIS DVLCES CVM CONIVGE NATAE.
VIVENTEMQVE DEO CREDITE FLERE NEFAS
DP IN PACE III NON OCTOB. FESTO VC CONSS.
HIC REQVIESCIT IN PACE
PAVLA CLF DVLCIS BENIGNA GRATIOSA FILIA SS
DP . . . KAL. SEPT. VENANTIO VC CONSS.
HIC REQVIESCIT DVLCIS MVSTELLA GORDIANVS FILIVS SS
DP V IDVS SEPT. SYMMACHO VC CONSS
HIC REQVIESCIT AEMILIA SAC. VG DP V ID DEC.
PROBINO VC CONSS

17 Quatuor vnus, idemque lapis legentibus inſcriptiones ad varios ſpectantes exhibet, quos nimirum diuerſis temporibus eodem inferi ſepulchro contigit, vt ex prænotatis ibidem Conſulibus videre eſt. Feſti namque Conſulatus, qui primo loco inſcribitur, in annum incidit redempti orbis 472. Simplicij Papæ 5. Leonis Imperatoris 16. Artemij 6. Venantij autem in annum Chriſti 484. Felicis Quarti 2. Zenonis Imperatoris 11. & Odoacri Regis 9. Conſulatus porro Symmachi abſque Collega, in ſubſequentem annum 485. referendus eſt. In inſcriptione vero Æmilianæ virginis

Deo dicatæ, quæ quarto loco exponitur, ſic enim interpretanda ducimus verba illa : SAC. V. id eſt SACRA VIRGO. Conſulatus Probini cum Euſebio adnotatur, qui anno Chriſti 487. ſub eiſdem Felice Quarto, Zenone & Odoacre Conſul renunciatus eſt. Idem vero Probinus in ſequentis epitaphij fragmento recenſetur, quod in eadem olim Baſilica extabat, nempe:

PETRONIVS IN PACE XVII. KAL. MS.
QVI VIXIT LXVI. CONSVLA . . . .
PROBINO V.V. CC.
HIC REQVIESCIT IN P. . . E BIBA
FECIT BISOMVS \ACAT . . .

Memoria hic interim lectori repetendum eſt, quod Biſomus, de quo hic mentio fit, genus quoddam tumuli apud Chriſtianos erat, bina ſimul continens defunctorum corpora; quemadmodum Triſomus tria; Quadriſomus vero quatuor cadauera excipiebat, vt ſupra lib. 1. diximus. In eadem:

POST MORTEM SI VIVIT AMOR SI GRATIA PRISCA
DVRAT IN ARCANVM MENTIS ADACTA BONVM
QVAMVIS LVCTIFICVM FRATRIS TAMEN ACCIPE CARMEN
NE MALA SIT TVMVLIS EXTERA LINGVA TVIS
TE NATVRA PARENS OMNI DEPINXERAT ARTE
MORIBVS INGENIO CORPORE MENTE FIDE
PVRVS AMICITIÆ CVLTOR SERVATOR HONESTI
ELOQVIO MISEROS ❦ VEL PIETATE FOVENS
HINC EST QVOD TOTO SEMPER TE FLEBIMVS ÆVO
QVOD FVERIT IVVENI VIS TIBI MVLTA SENIS
TE GENETRIX FRATRESQVE SIMVL TE COMPARE LVCTV
PERPETVIS LACRIMIS PLANGIT AMATA DOMVS.
HIC REQVIESCIT IN PACE B M ❦ PETILIVS PROCESSIVS VS
TOGATVS IN LL PP QVI VIXIT PLM ANN XXXVIII DEPOSIT ❦ E ❦
SVB DIE VIII KAL IVN ❦ PROBO IVN. VC CONS.

18 De Togatorum cœtu, ſeu Collegio in Arcadij & Honorij reſcripto ad AA. Africanum Cod. Theodoſ. His verbis mentio habetur. *Nequis ex corpore Togatorum prouinciales ſuſcipiat functiones; ſcilicet vt ambientibus claudatur ingreſſus, & inuitis neceſſitas auferatur*. De eodem quoque in Theodoſij reſcripto l. deuotum Cod. de metatis lib. 12. & 41. relat. in Cod. Iuſtiniani iuxta Cuiacij interpretationem d. l. deuotum: qui Cuiacius idem eſſe ait Togatum ac Patronum cauſarum. Probi autem Conſulatus in præmemorato ſepulchrali titulo inſcriptus, in annum Redemptoris 513. Symmachi Papæ 15. & Anaſtaſij Imperatoris 3. incidit. In monaſterij atrio ex eodem Cœmeterio erutus lapis, hac inſcriptione inſculptus, ad hanc vſque diem cernitur.

Collegium Togatorum.

l. 152. de Decuri. C. Theodoſ.

l. deuotum c. de metatis l. 12. & 41.

SVSANNA COMPARA
VIT MEMORIAM QVIE
VIT DIE VII KAL AVGVSTAR
CONSS. CÆSARIO ET ATTICO

Porro hic Cæſarij & Attici Conſulatus anno Chriſti 397. Siricij Papæ 13. Arcadij & Honorij Imperatorum 3. adſcribendus eſt. In media eiuſdem Baſilicæ cella duo fragmenta, quæ hic quoque ſubijcimus, extant.

LOCVS SALLIS PONTII OVINI ET FLAVIE CVSTATIE IN CRISTO
HIC REQVIESIT IN PACE INNOCENS PETRVS QVI VIXIT ANNOS
DVOS DEPOSITVS ❦ VIII. IDVS SEPTENB

IC QISCET CVTINVS IN PACE QVI VIXIT ANVS PM XX ÇMÇ DEPOSIT
ONORIO AÇVSTO C·LAVRENTIVS AMICVS DOLISI SCRIBET

In eadem cella media, hi qui sequuntur, tituli quoque existunt.

LOCVS BASILI PRÆSB. ET FELICITATI EIVS
SIBI FECERVNT

LOCVS PVPE

XORTACI

LOCVS FILICITATES

LEVPARDVS
SE BIBV FECIT

SABBATIVS DEP NONIS DECB
DOR IN PACE

DP STERCORES
III KAL OCT IN P.

19 Complura interim ex eodem Cœmeterio hic in medium afferenda, ac recitanda essent sepulchralium titulorum fragmenta, quæ modo in eiusdem Basilicæ pauimento sparsim leguntur: sed cum in eisdem Consulum nomina desiderentur, & tempus inuestigando deprehendi haud facile possit, libenter omittimus, ne frustra isthæc perlegendo studiosum lectorem tædio potius, quam curiosa voluptate afficiamus. Porro ex ijs, quæ hactenus recensuimus, satis liquet in hoc Cœmeterio viros pariter ac fœminas generis nobilitate, & virtutum merito prętantes humari consueuisse: cuius rei Sarcophagi nonnulli marmorei, miro artis opere ac studio elaborati, fidem faciunt, quos ibidem reperiri, alioque deinde transferri contigit; quorum exemplaria in hoc eodem Opere, nuper Italico idiomate edito, descripta atque expressa habentur, & nos hic vtcunque describere haud pigebit.

Cœmeteriũ S Pauli illustrium virorũ sepultura clarum.

Sub

Sub Ara maxima, quæ in Oſtienſis Baſilicæ apſide ſuſpiciebatur, marmoreus iſte Sarcophagus olim extabat, ex Cœmeterio erutus, in quo aliquot SS. Innocentium corpuſcula condita fuerant, quæ vnà cum eodem Sarcophago, Sixto V. Pont. Max. iubente, in S. Mariæ Maioris Baſilicam poſtmodum translata anno Domini 1586. & ſub altari eiſdem beatis Martyribus Innocentibus dicato, in ſacello ibi ab eodem Sixto V. magnificentiſſimè erecto, ſumma veneratione recondita ſunt. Sarcophagus iſte altitudinis palm. 5. latitudinis 9. profunditatis quatuor, ſacras hiſtorias affabre exſculptas, ac duobus ordinibus diſtinctas exhibet.

I. In ſuperiori quidem parte exprimuntur imagines Chriſti Domini Lazarum a mortuis excitantis: & Marthæ eiuſdem Chriſti manus deoſculantis.

II. Petri, cui Dominus abnegationis culpam, quam erat ſubinde perpetraturus, exprobrando prædicere videtur: & eiuſdem Petri de admiſſo erroris piaculo intimum animi dolorem, triſtitiamque præſeferentis.

III. Moyſis è manu Dei ſacras Legis tabulas accipientis.

IV. Inſculpta inſuper ſanctiſſimi Abrahæ Iſaac immolare volentis imago repręſentatur, qui deinde ab Angelo vocis, ac manus miniſterio prohibetur.

V. Pilati demum in Iudæa Romanorum Præſidis, manus de more abluentis, dum Chriſtum Dominum per ſummam iniuriam morti addicit.

VI. In inferiori autem ordine cernere eſt eiuſdem Moyſis ſilicem virga percutientis imaginem.

VII. Chriſti Domini à Iudæis crudeliter vincti.

VIII. Danielis in lacu leonum illæſis omnino corporis artubus demorantis.

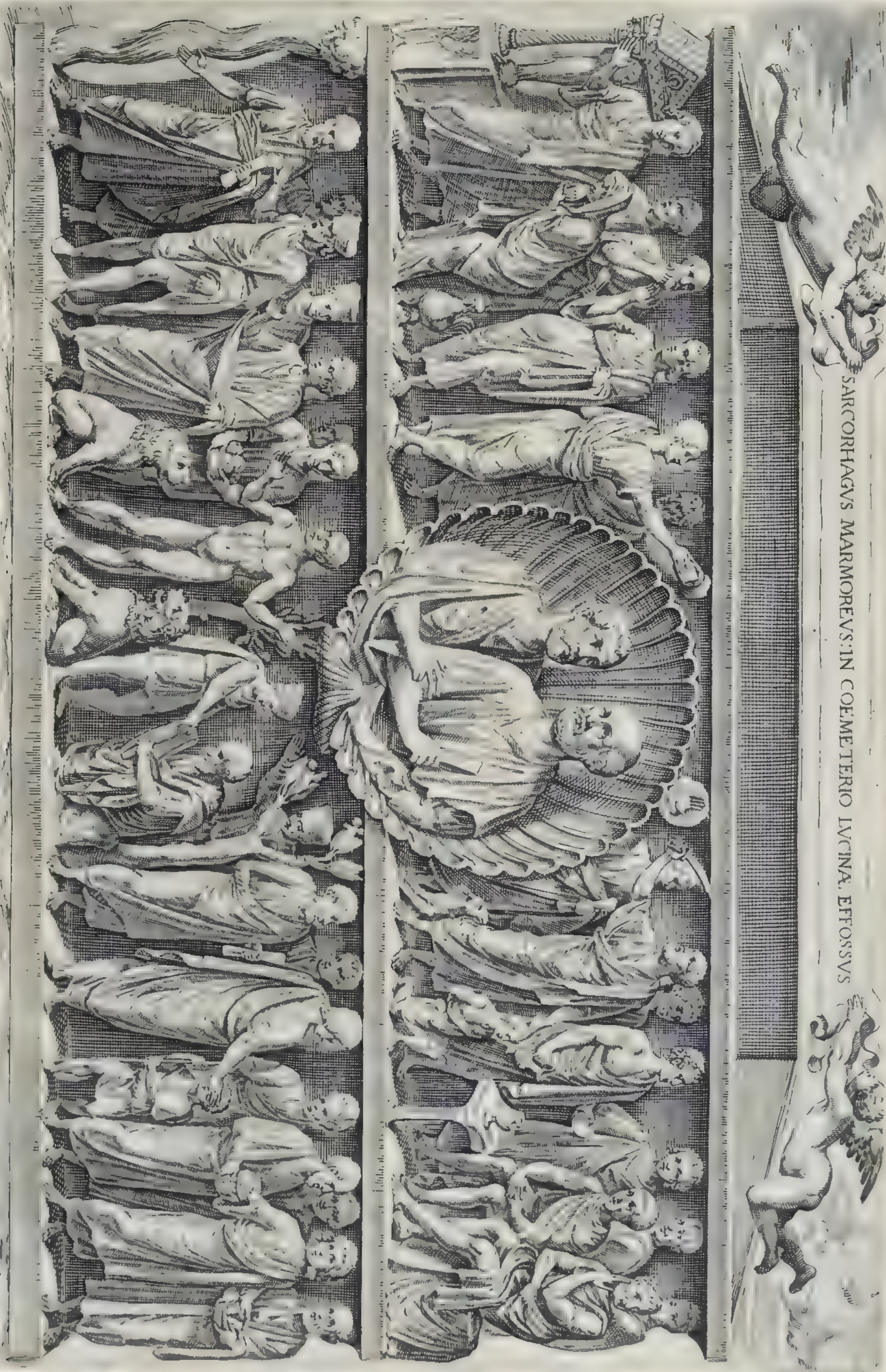
IX. Moyſis iterum ſacra legum volumina populo exhibentis.

X. Zacchæi ſupra ſicomorum exiſtentis.

XI. Chriſti Domini, cæco a natiuitate oculorum lumen mirabiliter impertientis: & panem vnà cum piſcibus ad exſaturandam famelicorum turbam diuinitus multiplicantis.

Duo

SARCORHAGVS MARMOREVS: IN COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSVS

Duo Sarcophagi, seu eorumdem potius fragmenta. Quorum primum quis merito dixerit alterius Sarcophagi operculum extitisse, quod nunc in mediana Basilicæ ala, haud longe ab eiusdem porta conspicitur. Est autem longitudinis palm. 9. altitudinis vnius. Ionæ Prophetæ ex immani aluo ceti in lucem prodeuntis, & sub cucurbitæ vmbra suauiter quiescentis historiam repræsentat. Illic vero huiusmodi inscriptio legitur:

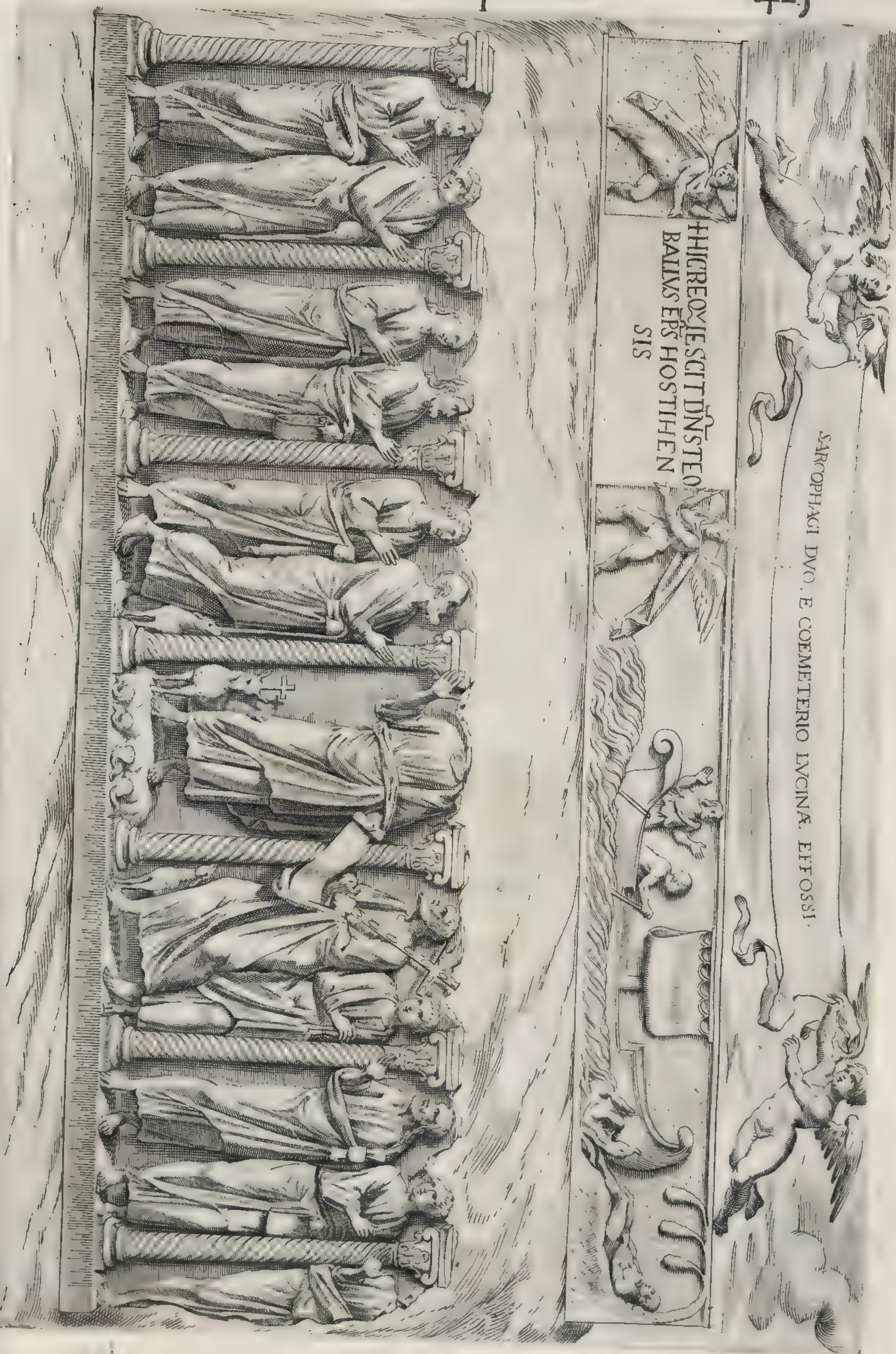
Hic requiescit Dominus Theobaldus Episcopus Hostihensis.

Quæ tamen inscriptio vetustioris Cœmeterialis loco, quæ abrasa omnino est, superinsculpta fuisse videtur. Porro Theobaldus hic Gallus, Cluniacensis quondam monachus, in sacrum Cardinalium collegium cooptatus, & Episcopus Ostiensis à Lucio Tertio creatus, obijt die 4. Nou. an. 1188.

Alterum Sarcophagi fragmentum, eiusdem videlicet pars anterior, latitudinis palm. 9. altitudinis circiter duorum, Christum Dominum præsefert, quendam supra montem stantem, ex quo subinde quatuor paradisi flumina emanant; ad Redemptoris autem pedes agnus, crucem in capite gestans, subsistere cernitur: vtrimque vero exculptæ sacræ BB. Apostolorum imagines adsunt, & præcipue Petri cæterorum omnium Principis, volumen quoddam explicitum è Christi manu accipientis.

Præ-

+HIC REQVIESCIT DNS TEO
BALIVS EPS HOSTIHEN
SIS
SARCOPHAGI DVO. E COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSI.

Præſens Sarcophagus ex eodem Lucinæ Cœmeterio in lucem prodijt, qui apud eccleſiam S. Mariæ in monte Auentino translatus nunc viſitur. Eſt autem hic longitudinis palm. circiter nouem, profunditatis vndequaque palm. 3.

I. Inſculptos autem exhibet duos illos primæuos fratres, Abel, & Cain ſacrificium Altiſſimo offerentes.

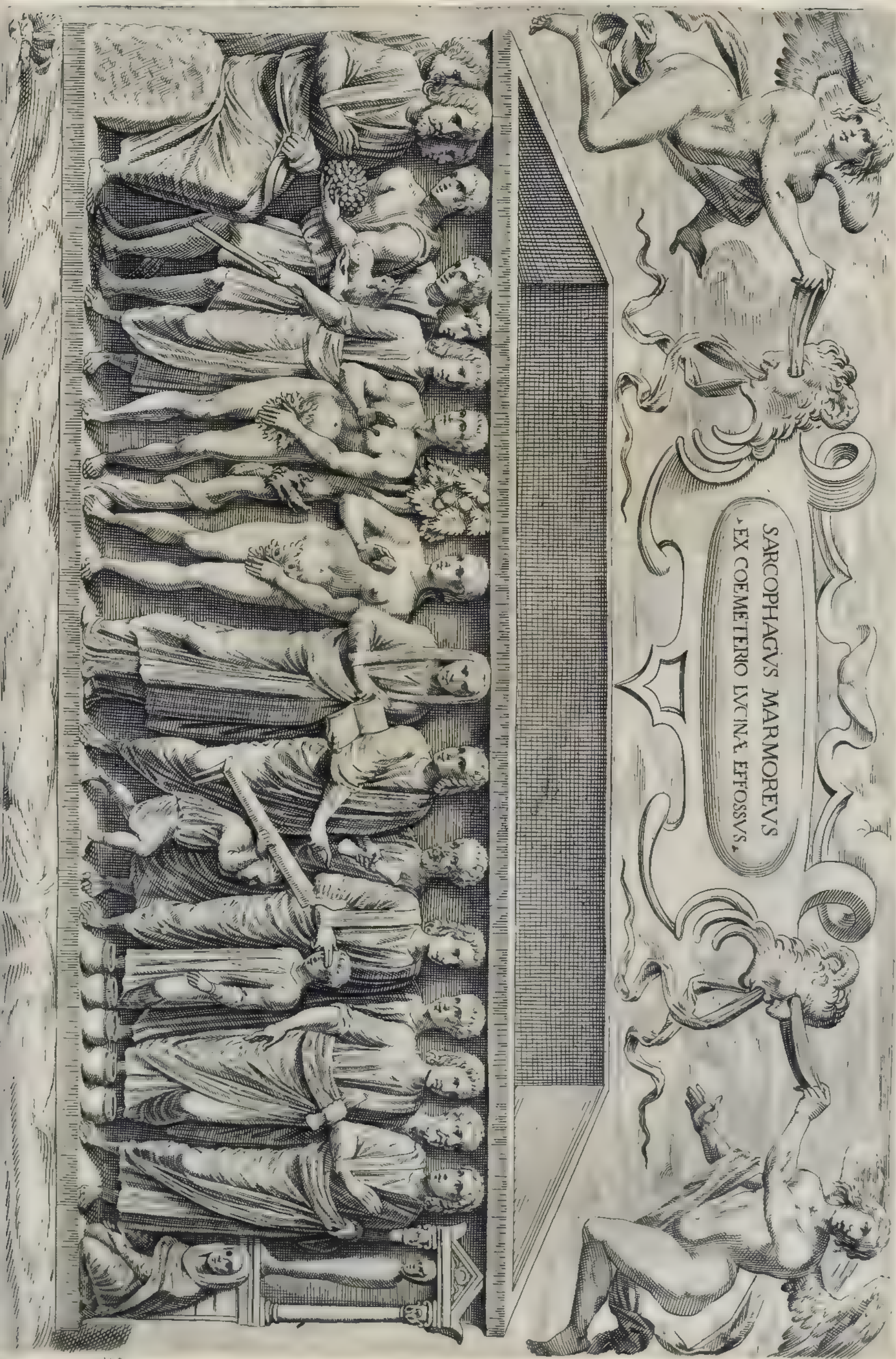
II. Adam item & Euam humani ſeminis progenitores: nec non inter ſacras haſce rerum hiſtoricarum figuras Chriſtum Dominum.

III. In medio autem cuiuſdam itidem mulieris effigiem apertum manu librum tenentis præſefert, quæ vtique beatiſſimæ Virginis imago creditur, in qua ſingula adimpleta ſunt de altiſsimo Incarnationis myſterio ſacrarum Paginarum, Prophetarumque oracula.

IV. Præterea quædam hinc inde a Chriſto Domino edita miracula repræſentantur, vti eſt Paralytici lectulum ſuper humeros deferentis; cæci lumine diuinitus perfuſi: Lazari priſtinæ vitæ reſtituti.

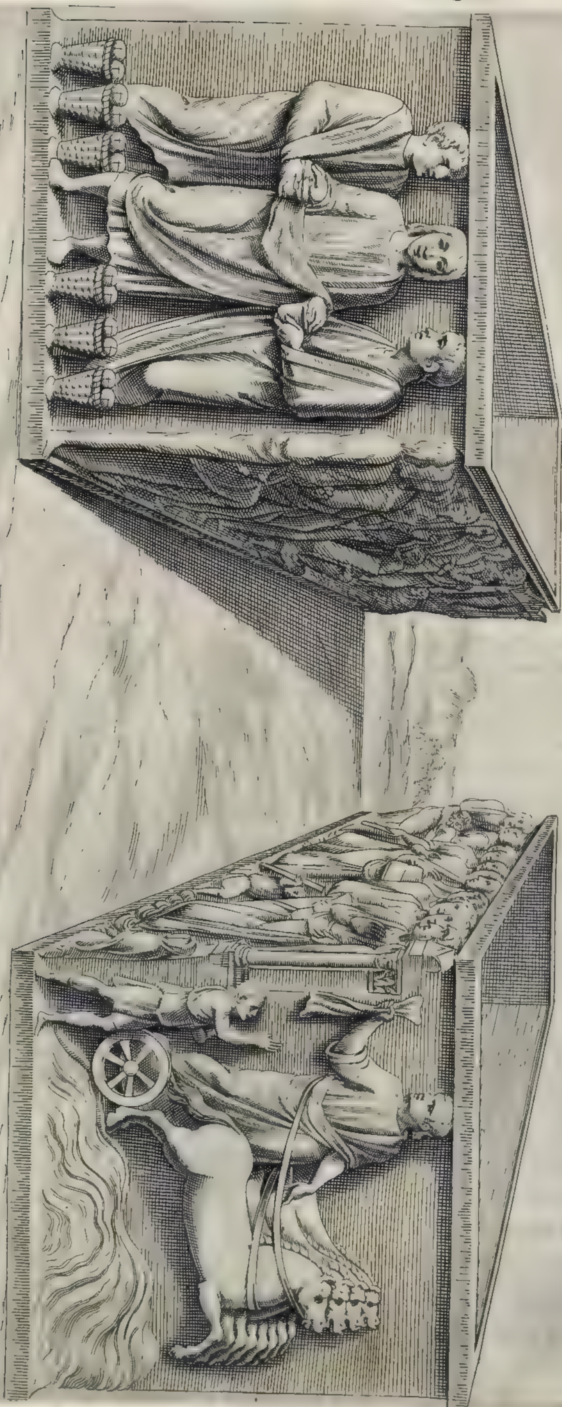
In pri-

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSVS.

In prima præcedentis Sarcophagi laterali parte ſignum illud admirandum exprimitur, quo Chriſtus, vt famelicam hominum turbam reficeret, panes diuinitus multiplicauit: cophini autem vnà cum panibus cruce ſignatis inſculpti apparent. In altera vero eiuſdem parte Eliæ in cælum raptus igni currus miniſterio adumbratur.

His

PARS LATERALIS PRIMA
EIVSDEM SARCOPHAGI
PARS LATERALIS ALTERA
EIVSDEM SARCOPHAGI

20 His interim ad pia antiquitatis veſtigia, quæ deliteſcebant, ſtudioſo perſcrutanda lectori, præmiſſis; reliquum nunc eſt, vt Summorum Pontificum, & aliquot virorum illuſtrium monumenta, eorum videlicet, qui in hac Baſilica conditi ſunt, hic breui ſermone recenſeamus.

Monumenta Pontificum, & illuſtrium virorum in Baſilica D. Pauli conditorum.

21 Vt igitur a Summis Pontificibus enarrationem aggrediamur; Paulus Papa huius nominis Primus, æſtiuos Vrbis calores deuitare cupiens, in proximum huius Baſilicæ monaſterium, quod illi ſatis commodum, atque opportunum videbatur, ſeceſſerat; vbi lethali morbo correptus, breui dierum ſpatio viuendi finem fecit, anno Chriſti 767 ibique conditus eſt: tribus vero poſtmodum menſibus interlapſis in Vaticanum, cæteris aggregandus Romanis Pōtificibus, translatus fuit, quod Bibliothecarius in conſcriptis ipſius geſtis, his quidem verbis enarrat: *Hic dum in Eccleſia B. Pauli Apoſtoli, æſtiuo tempore, pro valido caloris feruore, demoraretur, corporali præoccupatus ægritudine, illic vitam finiuit, vbi & ſepultus eſt. Illicque fere trium menſium ſpatio humatum permanſit funus. Poſtmodum vero congregati omnes Romani ciues & aliæ nationes, eius corpus per flumen Tyberis nauicula transfretantes, ad beatiſſimum Petrum cum pſalmodiæ honore deportauerūt.*

Paulus I. Pontifex.

Bibliot h. in Paulo I.

22 Ioannes Decimuſtertius, qui anno humanæ ſalutis 972. deceſſit, in hac eadem Baſilica deuotionis gratia condi voluit, in media ſcilicet naui, vbi adhuc, quod ſequitur, epitaphium parieti exculptum legitur:

Ioānes XIII.

Pontificis Summi hic clauduntur membra Ioannis,
Qui prudens Paſtor perſoluens debita mortis.
Iſtic præmonuit moriens ſua membra locari,
Quo pietate Dei reſolutus nexibus atris
Egregij Pauli meritis conſcendat in æthra
Inter Apoſtolicos cælorum gaudia metat,
Gaudeat, exultet ſociatus cœtibus almis.
Dicite corde pio relegentes carmina cuncti:
Chriſte tui famuli miſertus ſcelera purga,
Sanguine qui ſancto redemiſti crimina mundum.

Epitaphium Ioannis XIII.

Hic vero ſummus Pontifex Ioannes
in Apoſtolica ſede ſedit
Annos vij. Depoſitionis eius dies viij.
Idus Septembris, ab Incarnatione Domini
Ann. DCCCCLXXII.

23 Petrus Leo primariæ vir nobilitatis, Romanoſque inter proceres ſatis vel ipſo ex nomine conſpicuus, Anacleti II. Antipapæ genitor, cum circa annum redempti orbis 1144. diem extremum clauſiſſet, in Baſilicæ Atrio, marmoreo quodam ſarcophago depoſitus eſt, eiuſcemodi ſepulchrali titulo adiecto, quod acroſticis carminibus conſtat; ipſiuſque nomen primo cuiuſque verſus elemento, perlegentibus vltro indicatur:

Petrus Leo.

Baron. Annal. to. 1 an. 1144.

Epitaphium Petri Leonis.

PRÆTERIT VT VENTVS PRINCEPS SEV REX OPVLENTVS
ET NOS VT FVMVS PVLVIS ET VMBRA SVMVS
TOT TANTISQVE BONIS POLLENS PETRVS ECCE LEONIS
RESPICE QVAM MODICO NVNC TEGITVR TVMVLO
VIR FVIT IMMENSVS QVEM PROLES GLORIA CENSVS
SVSTVLIT IN VITA NON SIT VT ALTER ITA.
LEGVM SERVATOR PATRIÆ DECVS VRBIS AMATOR
EXTRVXIT CELSIS TVRRIBVS ASTRA POLI
OMNIA PRÆCLARA MORS OBTENEBRAVIT AMARA
NOMINIS ERGO DEI GRATIA PARCAT EI
IVNIVS IN MVNDO FVLGEBAT SOLE SECVNDO
SEPARAT HVNC NOBIS CVM POLVS ATQVE LAPIS.

In la-

In labro autem ipsiusmet lapidis, quo Sarcophagus obserabatur, hi quoque legebantur versus:

TE PETRVS ET PAVLVS CONSERVENT PETRE LEONIS
DENT ANIMAM CÆLO QVOS TAM DEVOTVS AMASTI
ET QVIBVS EST IDEM TVMVLVS SIT GLORIA TECVM.

24 Plurimos vero præstantissimos viros in agro iuxta eandem Ecclesiã humatos fuisse haud dubium est, quod tunc præsertim temporis contigit, cum intra Ecclesiæ ambitum tumulari quemquam legum præscripto vetitum erat, quod iam supra de B. Petri Apostolorum Principis Basilica diximus: quamuis in præsens non absque ingenti rerum antiquarum iniuria, ac detrimento pariter eorundem nomina desiderari merito quis conqueri, ac dolere possit. Attamen ex D. Gregorio, Regest. lib. 3. epist. aperte conijcitur in eodem potissimum agro sepulturæ demandatos fuisse viros vtique pietate, ac religione conspicuos: quorum corpora nocturno tempore Græcos, qui in Vrbem aduenerant, effodisse, & secum in Orientales plagas deferre veluti sacra Martyrum pignora tentasse idem Gregorius his verbis asserit: *Nam quidam monachi huc ante biennium venientes, nocturno silentio iuxta Ecclesiam sancti Pauli corpora mortuorum in campo iacentia effodiebant, atque eorum ossa recondebant, seruantes sibi dum recederent. Qui cum deprehensi, & cur hoc facerent, diligenter fuissent discussi, confessi sunt, quod illa ossa ad Græciam essent tamquam reliquias sanctorum portaturi, &c.* Ex quibus plane verbis Cœmeterium subter proximum agrum, qui extra ambitum Ecclesiæ patet, latiori spatio protensum extitisse agnoscimus. Et hæc interim de celebri B. Lucinę Cœmeterio enarrasse sufficiat.

…ci noctu …ora san…um e Cœ…erijs secũ …enda ef…unt.

…regorius …. lib. 3. …

CAP. IV.

De Cœmeterio sanctorum Felicis, & Adaucti, vel Commodillæ.

1 OEMETERIVM, quod S. Felicis titulo nuncupatur, ab ipsomet Beato Felice, qui ibidem tumulatus est, nomen desumpsit, quamuis longe ante consummatum eiusdem martyrium, vt mox a nobis palam fiet, eodem loco Cœmeterium Commodillæ prænotatum, celebratumque nomine extiterit: quod quidem infra a nobis clarius exponendum erit. Iam igitur alibi diximus, si bene lector meminit, cum de rebus antiqui seculi Via Ostiensi studiose recolendis ageremus; eadem Via, secundo ab Vrbe lapide, Fanum quoddam vnà cum simulacro & ara, atque excelsa insuper arbore quondam recensitum fuisse, ad quam sanctus vir Felix presbyter, post varia eidem inflicta tormentorum genera, capite mulctandus a satellitibus deductus fuerat, vt in eiusdem Actis apud Mombritium legitur To. primo; & apud Surium To. 4. 30. Aug. & prolixius in Codd. M.S. S. Petri, & S. Cæcil. & Vallic. his plane verbis: *Tunc furore repletus Præfectus, iussit eum duci iuxta murum Vrbis Via Ostiensi ad locum, qui in secundum milliarium ab Vrbe erat, & ibi eum sacrificare in eodem loco, quia illic arbor excelsa stabat, compelli fecit. At vbi S. Felix adductus fuisset in memorato loco, & nefandissimis sacrificijs in arborem vota reddere compelleretur, figens genua sua orauit. Exsurgens vero de oratione, insufflauit in Arborem ingentissimam, & ait: Præcipio tibi in nomine mei Iesu Christi, vt a radicibus tuis corruas, & Templum & simulachrum*

Fanum Via Ostiensi.

Martyrium SS. Felicis & Adaucti.

Sur. & Codd. M.S. S. Petr. & Vallic.

S. Felice orãte arbor mire corruit, & aram cum idolo cõminuit.

lachrum, vel Aram eius funditus comminuas, vt amplius per te animæ nullatenus decipiantur. Quæ statim ad verbum serui Dei a radicibus euersa est, & templum vel simulachrum, atque Aram eius ita comminuit, vt nihil ex ipsis penitus remaneret, &c. Subtexitur vero ibidem eius martyrij narratio, & socij pariter Adaucti certamen deinde adiungitur: *Corpora autem eorum inhumata relicta sunt; sed Christiani nocte venientes, ibi in eodem loco, in quo Arbor steterat, quia nimirum terræ altitudinem aperuerat euersio eius, ibi eos sepelierunt. Alia vero die volentes pagani ex nimia rabie corpora eorum effodere, quicunque tentauere manus ibidem mittere, a diabolo arrepti sunt; sicque factum est, vt pœna in ædificationem S. Confessionis proficeret. Vbi postea pacis tempore Basilica fabricata est, &c.*

Ecclesia SS. Felicis & Adaucti.

2 Hoc igitur loco à Christianis in beati Felicis Martyris honorem nobilis Ecclesia erecta fuit. Sepulchrum autem a Vero presbytero Damasi Pontificis iussu extructum, atque ab ipsomet sanctissimo Pontifice aureis hisce carminibus exornatum est:

Epitaphium SS. Felicis, & Adaucti.

Antiq. inscript. in append. pag. 1171. n. 18.

O semel atque iterum vero de nomine Felix
Qui intemerata fide, contempto Principe mundi,
Confessus Christum cælestia regna petisti,
O vere pretiosa fides! cognoscite fratres,
Qui ad cælum victor pariter properauit Adauctus.
Presbyter his Verus, Damaso rectore iubente,
Composuit tumulum, sanctorum limina adorans.

S. Leo III. instaurat Ecclesiam SS Fel. & Adaucti. *Anast. in S. Leon. Papa.*

3 Porro hanc eandem Ecclesiam deinde a S. Leone Papa Tertio instauratam fuisse Anastasius in eius vita testatur, dicens: *Itemque renouauit sarta tecta beati Felicis & Adaucti Martyrum, iuxta sanctum Paulum Apostolum.* Eius autem vestigia, vt multi haud improbabiliter existimant, parietinæ quædam sunt, quæ in monachorum S. Pauli vinea ibi e regione monasterij ad hanc vsque diem conspiciuntur.

Anastas. in Ioan. I.

4 Cœmeterium vero, quamuis ab eodem Anastasio in Ioannis Papæ Primi gestis, qui sedit anno salutis 523. sanctorum Felicis & Adaucti titulo appelletur his verbis: *Hic Papa Ioannes renouauit Cœmeterium Felicis & Adaucti.* Reuera tamen longe ante ipsorum martyrium, vt diximus, ibidem extabat; quod apertissime ex Actis M. S. Codd. Vat. S. Cæcil. & Vall. sanctarum Dignæ & Emeritæ comprobatur, quæ sub Imperatoribus Valeriano & Gallieno martyriũ consummarunt, longe antequam Felix & Adauctus sub Diocletiano Imperatore martyrio coronati fuissent. In ijs igitur sic legitur: *Quas (Dignam nempe & Emeritam) deponi iussit, &c. sepelierunt in Cœmeterio Commodillæ ad S. Felicem & Adauctum Via Ostiensi.* Ex quibus satis perspicue patet, ante hæc tempora ibidem Cœmeterium Commodillæ titulo nuncupatum perstitisse, eius forte opera ac studio ædificatum, in quo venerandæ virgines efferuescentium quondam persecutionum metu exagitatæ latitarunt, vt ijsdem in Actis his plane verbis legitur: *Similiter & duæ sorores nobilissimæ Digna & Emerita, in antro Via Ostiensi secundo milliario iuxta B. Paulum latuerunt.* In ijsdem autem Actis Commodillæ Cœmeterium ad sanctos Felicem & Adauctum appellatur, quia sub ea potissimum tempora, quibus scriptor hic floruit, ob eorum corpora ibi condita, hoc vulgo apud omnes nomen sortitum fuerat.

SS. Dignæ & Emeritæ

Cod. Vat. S. Cæcil. Vall. 10.

Translatio Corporum SS. Dignæ, & Emeritæ.

5 Porro recolenda beatarum virginum Dignæ atque Emeritæ pignora inde in Vrbem translata, in titulum videlicet B. Marcelli, Paulo Primo Pontifice iubente, honorifice reposita fuisse fertur in earumdem Actis M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ, a Benedicto quodam presbytero eiusdem tituli digestis, vt ex præfatione liquet his verbis: *Charissimis omnibus consacerdotibus de titulo S. Marcelli Martyris atque Pontificis, qui ponitur in Via lata, & cunctis seruitoribus eiusdem Ecclesiæ, seu religiosis laicis, & deuotis Deo fæminis, Benedictus exiguus Presbyter in Domino salutem, &c.* Qui & celeberrimam earumdem virginum translationem lectu quidem dignissimam prolixo sermone describit; & nos hic ex parte saltem historiam hanc recensere, velut instituti proposito satis congruam, haud abs re duximus.

M. S. Cod. S. Cæcil.

Idem ibid.

Hæc autem sunt verba: *Stephanus Papa in afflictione positus propter sanctorum Cœmeteria, quæ absque Dei cultu erant, cœpit intra hanc Vrbem construere in domo patris sui*

sui monasterium in honorem sanctorum Dionysij, Rustici & Eleutherij, vbi sanctorum corpora reconderet. Sed dum fundamenta ipsius Ecclesiæ poneret, ab hac luce subtractus est. Tunc populi Romani communi consensu elegerunt, & ordinauerunt fratrem eius virum venerabilem Paulum. At vbi ordinatus est, perfecit atque compleuit monasterium, quod frater suus Stephanus inchoauit. In quo monasterio multa sanctorum corpora recondens, & perquirens diligenter sanctorum corpora per diuersa Cœmeteria, & multa inuenta sunt. Tunc cœpit per diuersos Titulos, & Diaconias ea distribuere. Factum est autem, dum requireret corpora sanctarum virginum & Martyrum Dignæ & Meritæ in Cœmeterio Commodillæ Via Ostiensi ad sanctos Felicem, & Adauctum, inuenit ea; & dum deferrentur Romam cum maxima veneratione & honore adducens cum hymnis, & laudibus, cereis atque lampadibus, venientibus ante fores Ecclesiæ, quæ est in porticu Tituli sancti Marcelli Martyris atque Pontificis, ibi se defixerunt, & ex loco illo penitus mouere non potuerunt. Mirabilis quippe Deus, vt ait Propheta, mirabilis Deus in sanctis suis. Ecce & hic operatus est Deus aliud nouum miraculum, quod de sancta Lucia legitur, dum vellent eam trahere ad lupanar. Tanto pondere eam fixit Spiritus sanctus, vt virgo Domini immobilis permaneret. Sed istud dissimile, quia hoc ad honorem. Tunc in ipso loco prædictus Papa construens altare, & recondens in eo corpora sanctarum Virginum Dignæ & Meritæ, missaque celebrata, vnusquisque cum gaudio ad propria rediit. Quod non absque Dei prouidentia actum est, qui præuidet, & scit omnia, antequam fiant. In quo loco multa beneficia operatur Deus quotidie vsque in finem seculi. Denique infirmi, & varijs infirmitatibus oppressi, & qui ex maleficio ligati sunt, & quicunque ibidem venerint, salui recedunt ab omni infirmitate. Hæc de recolenda SS. Virginum Dignæ & Emeritæ translatione in M.S. earumdem actis recensentur.

[Monasterium Dionysij à Stephano Papa inchoatũ.] [à Paulo fratre perfectum.] [corpora Dignæ & Meritæ colligere tentat.] [ab Ecclesia Marcelli moueri se non sinunt.]

6 Contigit autem hæc die 12. mensis Maij, vt in Rubrica eorumdem Actorum initio apposita prænotatur, & vt verisimile nobis fit, anno Christi 757. primo videlicet Pontificatus eiusdem Pauli Primi, quo Bibliothecarius in eius gestis à se conscriptis eundem Pontificem sanctorum corpora è Cœmeterijs iam dirutis transtulisse affirmat, eodemque fere anno monasterium, de quo in eiusdem relationis textu agitur, perfecisse pronunciat, quod primùm Stephanus Papa germanus eiusdem frater in paterna domo inchoauerat; vbi nimirum Ecclesia extat, quæ S. Siluestri in Capite vulgo nuncupatur.

7 Porrò eadem beatarum virginum corpora ad hanc vsque diem perhonorifice apud memoratam sancti Marcelli Ecclesiam, in porphyretica quadam arca sub altari in earundem honorem erecto asseruantur. Vbi insigne quoddam portentum, æternaque concelebrandum memoria, & diuina prorsus virtute præstitum Christiano orbi innotuit; anno videlicet Dominicæ salutis 1598. cum Tyberis immaniter inundans, Ecclesiam, totamque ferme Vrbem immensa confluentium aquarum copia miserandum in modũ obducens, beatis Virginibus honorem deferens, earum tumulum ab aquis illæsum, atque omnino illibatum reliquit: cuius portenti, vt ipsa luce clarius innotesceret, locupletes testes puluis, & aranearum telæ, quæ ibidem, posteaquam Tyberis aquæ inundantes desierant, intuentibus suspiciendæ circa sacrum tumulum apparuere.

[In Ecclesia D. Marcelli earundem Virginum corpora nunc asseruantur.] [Earum tumulus ab inundatione mire præseruatur]

8 Reliquum nunc esset, vt studioso lectori ipsummet Cœmeterij locum digito prœmonstraremus, sed cũ de eodem quid certi vix assequi, & asseri queat, illud dũtaxat nobis conijcere licebit, hoc nimirũ haud longe ab Ecclesia S. Pauli situm fuisse, vbi quædam Ecclesiæ S. Felicis, vt iam diximus, vestigia adhuc extant, cum in recensitis hactenus sanctarum Dignæ, & Emeritæ Actis secundo ab Vrbe milliario sita fuisse describatur; quo item ab Vrbe interuallo sacra B. Pauli Apostoli Basilica distat.

CAP. V.

De Cœmeterio S. Cyriaci Via Oſtienſi.

Cencius Camer. lib. de cenſibus.

1 ACRVM Cyriaci Cœmeterium inter alia inſignia Vrbis Romanæ Cœmeteria à Cencio Camerario adnumeratur lib. de Cenſibus, his profectò verbis: *Cœmeterium ſancti Cyriaci Via Oſtienſi.* Et à Petro Manlio, dum de Vaticanæ Baſilicæ excellentia agit, idem plane aſſeritur, qui inſuper eiuſdem nominis Eccleſiam ibi extitiſſe affirmat: *Cœmeterium*, inquit, *S. Cyriaci eſt Via Oſtienſi, vbi eſt Eccleſia S. Cyriaci.* Verum apud alios ſcriptores, quod nouerimus, nulla prorſus huius Cœmeterij mentio præfertur: eiuſdem vero Eccleſiæ, ſub qua olim Cœmeterium extabat, ſæpius Bibliothecarius ipſe meminit, in geſtis nimirum Honorij Papæ Primi, vbi ait: *Fecit & Eccleſiam B. Cyriaco martyri à ſolo, Via Oſtienſi, milliario ſeptimo, vbi & donum obtulit.* In Leonis item Papæ Tertij geſtis iſthæc repetit: *Immo & in Eccleſia S. Cyriaci poſita Via Oſtienſi fecit vela, & quadrapulo numero quinque habentia hiſtoriam Saluatoris vocantis diſcipulos de naui: & ſuper ſanctum altare ipſius martyris poſuit veſtem defundato.* Et in vita Benedicti pariter Tertij: *Item venerabilis & præclarus Pontifex fecit in Eccleſia B. Cyriaci martyris, quæ ponitur Via Oſtienſi, veſtem defundato vnam.*

Petrus Manlius de Vat. Baſil.

Eccleſia S. Cyriaci Via Oſtienſi.

Biblioth. in Honor. Papa Primo in Leone Tertio & Bened. Tert.

2 Quæ quidem Eccleſia vnà cum Cœmeterio ſolemni ritu Deo dicata fuit in honorem beatiſſimi illius martyris Cyriaci, qui cum Largo, & Smaragdo, & alijs viginti ſub Maximiano pro fidei confeſſione datis ceruicibus martyrio coronatus eſt: quorum recolenda iugiter memoria in Martyrologio Romano iterato laudum præconio celebratur, natalis nempe 17. Kalend. Aprilis, & translationis VI. Idus Auguſti; cum S. Marcellus Papa è Via Salaria eorumdem corpora in Lucinę matronæ prædium, Via Oſtienſi, ſeptimo ab Vrbe lapide, tranſtulit, vt eorundem teſtantur Acta M. S. Cod. Later. Vat. S. Petri, & Vallic. his quidem verba: *Veniens autem ſanctus Marcellus Epiſcopus cum Lucina matrona Chriſtianiſſima, condiuit corpora ſanctorum cum aromatibus & linteaminibus, & impoſuit nocte in pauone cum eunuchis ſuis, & ſuſtulit, vnde commendata fuerant. Translata ſunt cum ſancto Cyriaco in prædio ſuo Via Oſtienſi milliario ab Vrbe ſeptimo, vbi requieſcunt in Sarcophagis lapideis, quos ſua manu recondidit B. Lucina in pace ſexto Idus Aug.*

SS. Cyriacus, Largus, & Smaragdus.

Mart. Rom. 17. Kal. Apr. 6. idus Aug.

M.S. Cod. L[...] Vat. &c.

3 Lucina autem, cuius hic mentio incurrit, ipſamet eſſe creditur, quæ ſacra beatorum Apoſtolorum corpora è Catacumbis, vt iam diximus, transferēda curauit: à Cornelij enim Pontificatu vſq; ad Marcellum quinquaginta duntaxat anni interfluxere. Hæc igitur matrona pari pietate, ac nobilitate conſpicua in ipſo ſuo prædio Cœmeterium extruxit, quod deinde B. Cyriaci titulo nuncupatum eſt, ibique eiuſdem Cyriaci & ſociorum corpora humata perſtitere, donec Paſchalis Papa Primus in S. Praxedis Eccleſiam eadem ſacra pignora tranſtulit: ex quo poſtea loco à Sergio Secundo Pontifice Maximo in Equitij titulum, qui hodie Eccleſia S. Martini in montibus nuncupatur, translata fuiſſe vetuſta ibidem poſita inſcriptio teſtatur. Caput tamen beati Martyris Cyriaci in diaconia S. Mariæ in Via Lata vnà cum alijs eorumdem ſanctorum reliquijs fidelium nunc venerationi patet: quibus Martyrologium Romanum ſexto Idus Auguſti his quidem verbis adſtipulatur: *Romæ ſanctorum martyrum Cyriaci diaconi, Largi, & Smaragdi cum alijs viginti, qui in perſecutione Diocletiani, & Maximiani paſſi ſunt decimo ſeptimo Kal. Aprilis. Eorum corpora à Ioanne presbytero Via Salaria ſepulta ſanctus Marcellus Papa in prædium Lucinæ Via Oſtienſi hac die tranſtulit, quæ poſtea in Vrbem delata, in diaconia S. Mariæ in Via Lata recondita fuerunt.*

Lucina M[...] trona.

Trāslatio c[...] porū SS. C[...] riaci Larg[...] Smaragdi.

Mart. Rom[...] idus Aug.

4 Et quidem veriſimile admodum eſt, eaſdem venerandas martyrum beatorum reliquias in præmemoratam diaconiam è vetuſtiſſimo ſancti Cyriaci Titulo translatas fuiſſe, qui vnà cum monaſterio eidem proximus atque contiguus erat; cuius apud D. Gregorium in Reg. l. 9. ep. 22. fit mentio. Hac autem

tem nostra ætate perantiquæ, ac celebris Ecclesiæ sancti Cyriaci, necnon Cœmeterij nonnulla eadem Via Ostiensi iuxta Tyberim vestigia septimo propemodum ab Vrbe lapide ipsas inter ruinas perscrutantibus contemplanda exhibentur.

CAP. VI.

De Cœmeterio S. Timothei Via Ostiensi.

1 Cœmeterium, de quo nunc sermo instituitur, à Beato Timotheo Antiocheno nomen desumpsit, qui Romæ sub Constantino Magno, antequam idem Imperator Christi fidem amplecteretur, & sacris baptismi aquis de more ablueretur, martyrio coronatus fuit. Eius autem corpus à matrona quadam, Theona nomine, vel, vt quidam asserunt, Theodora, in horto quodam Via Ostiensi, prope sepulchrum B. Pauli Apostoli conditum fuit; vt conscripta eiusdem acta, M.S. Cod. Vat. & Vall. hisce verbis testantur: *Quædam autem nomine Theon* (in Codice Vatic. Theona; in alijs, Theodora) *Christianissima fœmina non longe à sepultura beati Pauli Apostoli, eius corpus in horto suo suscepit: quod factum omnibus Christianis valde placuit, vt huius nominis Martyrem vicinum exciperet, qui Paulo Apostolo, vt quondam Timotheus, adhæreret.*

[Timotheus Antiochenus] [Theona Matrona.] [Cod. Vat. Vall.]

2 Ibi postmodum pia fidelium opera Cœmeterium extructum fuit, quod etsi beatæ Lucinæ Cœmeterio ita contiguum est, vt ambo simul iuncta haud loco disiungi, ac secerni valeant: pars tamen illa, quæ sacrum martyris Timothei corpus continet, primæuo titulo numquam abolito, Timothei Cœmeterium appellatur; quod peramplo ipsiusmet Apostoli Pauli Basilicæ ambitu circumscribi credimus. Quocirca Honuphrius in Indiculo Cœmeteriorum Vrbis, quem ipse edidit, illud enumerans, hæc ait: *Cœmeterium S. Timothei presbyteri, Via Ostiensi, intra Basilicam S. Pauli Apostoli, in quo ipse iacet.* Et quidem indubitatum apud omnes est, eiusdem corpus in eadem requiescere basilica. Et hæc interim de B. Timothei Cœmeterio enarrasse sufficiat.

[Cœmeteriũ Timothei.] [Onuph. in Ind. Cœmet.]

CAP. VII.

De Cœmeterio S. Zenonis Martyris ad S. Anastasium, ad Aquas Saluias.

1 Locus hic, qui ad Aquas Saluias communi vocabulo dicitur, vbi Apostolum Paulum Neronis iussu nobili coronatum martyrio vidimus, & vbi celebre Cœmeterium extat, de quo agimus, à Saluia illustri Romanorum familia nomen istud accepisse fertur: ex qua deinde Otho, & Iulianus Imperatores oriundi fuere, & Saluius ille Iulianus laudatissimus Iureconsultus, ipsius Iuliani Imperatoris nepos, si Eutropio credimus. Ad eandem quoque olim familiam spectasse quidam opinantur Massam illam, quam D. Gregorius ad luminaria Basilicæ eiusdem Apostoli alenda, ac concinnanda iugiter attribuit, vt iam supra dictum est. Quo pariter loco Villam quandam extitisse traditio est, ad quam vili, abiectoque rusticorum seruitio relegatam fuisse sanctissimam fœminam Marinam Gordiani Martyris vxorem legimus in eiusdem Actis M.S. Codd. Later. Vat. S. Petri, & S. Cæciliæ his fere verbis: *Vxorem autem S. Gordiani Marinam in quadam villa, quæ vocatur ad Aquas Saluias in seruitio rusticorum opprimi iussit.* Apud Surium etiam; sed ibi deprauatè *ad Aquas Siluias* pro *Aquas Saluias* excusum legitur. Locus enim quidam ibidem erat è iugi interlabentis aquæ stillicidio, *Gutta iugiter manans*, nuncupatus: vbi gloriosissimi quondam Zenonis, ac sociorum militum haud satis vnquam celebrandum martyrij certamen obtigit, quorum in Romano Martyrologio perennis est memoria his plane verbis: *Romæ ad Guttam iugiter manantem*

[Aquæ Saluiæ.] [Familia Saluia.] [S. Marina.] [M.S. Codd. Lat. Vat. 4 8. 9. & S. Cæc.] [Surius to. 3. 10. maij.] [Gutta iugiter manans.] [Martyrium SS. Zenonis & sociorum.] [Mart. Rom. 9. Apr.]

nantem natalis sanctorum Martyrum Zenonis, & aliorum decem millium ducentorum trium. Horum beatissimorum Christi militum ossa tanquam pretiosa latētium thesaurorum pignora, & nobilissima Christiani nominis trophæa in subterraneo oratorij cubiculo, vulgo ab omnibus *Scala Cœli* nuncupato, simul coaceruata religiose asseruantur, & fidelium illuc accedentium oculis conspicienda patent: quo potissimum tunc temporis translata fuisse quidam autumant, cum vetus proximum Cœmeterium temporum iniuria obliteratum excidit.

Oratorium vulgo dictum Scala Cœli.

2 Quod quidem a fidelibus hoc potissimum loco sub deploranda debacchantium persecutionum tempora extructum fuisse, ob recolendam iugiter Apostolici Martyrij memoriam, & ad recondendas tot triumphales beatorum millium Martyrum militum exuuias, qui ibidem quondam trucidati fuerant, haud ab aliquo in dubium reuocari potest. Etsi autem in vetustioribus Martyrum Actis nulla prorsus eiusdem Cœmeterij mentio occurrat, nec quidquam apud Anastasium legatur; immo vero nec inter alia Vrbis Cœmeteria à Cencio Camerario, & Petro Manlio vllatenus recenseatur. In quodam tamen Lateranensi Codice, vbi solemnis supplicatio describitur, quæ à clero Lateranensis Basilicæ fieri consueuerat quarta feria, post quartam videlicet Quadragesimæ dominicam, eiusdem Cœmeterij expressa mentio his propemodum verbis fit: *Feria quarta in hebdomada, quando clerici vadunt cum cruce, stationali scilicet, per Cœmeterium ad sanctum Paulum, & S. Anastasium.* Quæ verba duplici quidem sensu accipi possunt, vt nimirum Clerus basilicæ Lateranensis ad S. Pauli, seu Lucinæ Cœmeterium ordinatim procederet, deinde vero ad Cœmeterium S. Anastasij se conferret; vel certe vt ad præmemoratum hoc inuisendum deuotionis ergo de more pergeret, ita tamen vt S. Pauli Cœmeterium singuli pertransirent, & sic vno eodemq; itineris contextu vtraque simul, vtpote quæ iuncta sunt, quod credibilius videtur, ab accedentibus deuotissime perlustrarentur.

Solénis cleri Lateranensis supplicatio per Cœmeterium.

Cod. Later.

3 Sacrum autem hoc Anastasij Cœmeterium ab eo nomen accepit, qui in Perside glorioso pro fide martyrio coronatus fuit; cuius beata reliquiarum pignora Romam primum translata, in celebri monasterio ad Aquas Saluias nuncupato honorifice collocata sunt. Huiusce translationis Ado ipse in suo Martyrologio die 22. Ianuarij his verbis meminit: *Ad Aquas Saluias natalis S. Anastasij Martyris, & monachi de Perside, qui post plurima tormenta carceris, verberum & vinculorum, quæ in Cæsarea Palæstinæ perpessus fuerat, a Persis postremo in Perside multa pœna affectus, atque ad vltimum decollatus est a Rege eorum Chosroe cum alijs septuaginta. Reliquiæ corporis eius primo Hierosolymis ad monasterium suum, deinde Romam delatæ, venerantur in monasterio ad Aquas Saluias.* Et in Chronico isthæc: *Reliquiæ quoque beati Martyris Anastasij primo ad monasterium suum, deinde Romam aduectæ venerantur in monasterio sancti Pauli Apostoli, quod dicitur ad Aquas Saluias.* Quæ singula apud Bedam ijsdem fere verbis expressa recitantur.

Translatio corporis S. Anastasij.

Ado in Martyrol. 22 Ian.

Idem in Chron. ... an. Christi 604.

CAP. VIII.

De Martyribus Ostiensi Via coronatis, vel sepultis. De Tyberinis Ostijs, ac recolendis sacris ibidem monumentis.

1 ANE inter loca, quæ pio fidelium cultu celebranda sunt, præcipuo quodam iure Ostiensis Via, ac Ostia Tyberina, pretioso beatorum Martyrum cruore, qui ibidem vberrime effusus est, omni veneratione dignissima, & sacris eorundem pignoribus satis superque nobilitata recensentur. Vt enim de eorum gloria quid pro dignitate loquamur, sanctorum quamplurimi magno fidei ardore succensi hac eadem Via martyrium vltro subeuntes, tam sub Alexandro, seu potius Vlpiano Vrbis Præfecto acer-

Martyres qui Via Ostiensi coronati sūt.

acerrimoque Christianorum hoste, quam sub alijs, vt infra exponetur, breui atque expedito itineris cursu ad perennes cælestis Capitolij triumphos, cum Christo laureati peruenere.

2 Inter quos palmam merito sibi vindicat inuicti illa animi, ac Romanæ nobilitatis laude præstantissima virgo Martina, quæ eodem sub Alexandro Imperatore, Ostiensi Via, decimo ab Vrbe lapide, capite pro Christo obtruncata, nobile martyrium consummauit, vt in M. S. eiusdem Actis Cod. Vatic. sancti Petri, & sanctæ Mariæ ad Martyres his verbis legitur: *Ducta est igitur beatissima Martyr foris Romam Ostiensi Via in milliarium ab Vrbe plus minus decimum, & ibi sanctum eius amputatum est caput, primo mensis Ianuarij die; quo ipsius quotannis celebratur martyrium, sicque corpus eius relictum est insepultum; Christianus autem quidam ad Rhetorium Episcopum, qui in conceptaculis latebat* (siue, vt alibi legitur, inter Cryptas latitantem) *venit; & ei qualiter virgo Martina suum agonem compleuerat, secreto nuntiauerat. Rhetorius igitur Pontifex sumptis quibusdam fidelibus occulte clericis & laicis, eum, qui hoc sibi nuntiauerat, secutus est. Postquam vero ad locum, vbi sacrum corpus iacebat, ventum est, duas aquilas, alteram caput, alteram vero corpus custodientem, inuenerunt. Sanctus vero Rhetorius Episcopus, & qui cum eo venerant, fodientes pretiosissimæ Martyris sepulchrum flentes pariter & gementes, Domino Iesu Christo gratias agentes cum laudibus, quibus poterant, & aromatibus eam sepelierunt.*

Martina.

Cod. M. S. [...]7. S. Pet. S. Mar. ad [...]rt.

3 Depositum vero beatissimæ eiusdem virginis corpus aliquandiu in ipsomet martyrij loco delituit, vbi postmodum Christi cultores pio deuotionis studio permoti, in eiusdem honorem Ecclesiam exædificarunt; cuius tamen sub hæc nostra tempora nullum penitus vestigium extat. At subinde sacrum, venerandumq; pignus Romam translatum, in Ecclesia, quæ sub B. Martinæ titulo dicata est, iuxta triumphalem Septimij arcum ad cliui Capitolini radices, vnà cum sanctorum Martyrum Epiphanij & Concordij corporibus, tanquam dignissimum Christianæ religionis, ac fidei monumentum, ac tutissimum Romanæ Vrbis propugnaculum, reconditum est.

Ecclesia S. [Ma]rtinæ Via [Os]tiensi.

Ecclesia S. [Ma]rtinæ in [...]Vrbem.

4 Quam quidem Ecclesiam Alexander Quartus summus Pontifex, qui in Petri cathedra anno redempti orbis 1200. sedit, solemni ritu consecrauit, eorundemque Epiphanij & Concordij reliquias ibidem reposuit, vt in quadam lapidea tabula ad perennem ibi memoriam notis insculptis legitur: in qua tamen de B. Martinæ corpore nullum prorsus verbum exprimitur: ex quo haud temere aliquando quorundam menti suspicio obreperat, aliò nimirum idem esse translatum; tum maxime, quia illud se Placentini possidere palam prædicant, ac gloriantur.

SS. Epiphanius & Concordius.

5 Verum singulari diuinæ prouidentiæ nutu contigit, vt hac nostra ætate, Vrbano VIII. Pont. Max. Dei Ecclesiam regente, nono scilicet Kalend. Nouembris, anno humanæ salutis 1634. sacra corpora, etsi frustra summo olim studio perquisita, tandem sub altari Confessionis eiusdem Ecclesiæ adinuenta, longa post annorum curricula iterum rediuiua in lucem prodierint, & sub eodem altari, loco deinde decentius ornato, & in meliorem formam redacto, reposita sint, septimo Idus Ianuarij anno 1635.

Inuentio corporis S. Martinæ sub Vrbano VIII.

6 Sub eodem Imperatore Alexandro, & Vlpiano pariter Vrbis Præfecto, apud Ostia Tyberina Cyriacus Episcopus Ostiensis, Maximus presbyter, & Archelaus diaconus vnà cum socijs strenue in agone pro Christo vsque ad sanguinem desudarunt: de quibus in M. S. eorum Actis Codd. Later. & S. Petri isthæc leguntur: *Romulus tunc iratus iussit eos expoliari, & fustibus cædi. Illi autem cum cæderentur, dicebant: Gratias tibi agimus Domine Iesu Christe, quia meruimus fieri socij sanctorum tuorum. Eadem hora præcepit eos adduci ad Arcum ante Theatrum* (ciuitatis scilicet Ostiæ) *& ibi decollari. Tunc omnes quasi ex vno ore dixerunt: Domine Deus omnipotens in pace suscipe spiritum nostrum: & decollati sunt in eodem loco. Sanctus vero Cyriacus Episcopus decollatus est in carcere, vbi iussu Romuli vicarij missus fuerat. Eusebius presbyter in specula positus, noctu collegit corpora sanctorum, & digno honore sepeliuit.*

SS. Cyriacus Maximus, Archelaus, & socij.

M. S. Codd. Lat. & Vat. S. Petr.

7 Hæc quidem omnia explicite magis in Cod. Vallic. enarrantur, vbi & de Theo-

SS. Theodorus & Herculanus. Cod. Vall.

Theodoro Tribuno & Herculano Martyribus sermo subtexitur, his propemodum verbis: *Et decollati sunt in eodem loco, gratias agentes Deo: beatum vero Cyriacum iussit in custodia capite truncari. Tunc beatus Eusebius presbyter collegit noctu corpora sanctorum Cyriaci Episcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia sepeliuit. Corpora vero sanctorum militum, qui in mare præcipitati fuerant, beatus Eusebius solicite colligens à litore maris, in campo Ostiæ abscondit; quos & sepeliuit iuxta Vrbem in crypta Via Ostiensi, VI. Idus Augusti. Taurinum vero & Herculanum in Portu Romano abscondit. Beatum vero Theodorum Tribunum posuit mysoleo suo, & omnes alios collegit, & posuit iuxta corpora sanctorum Cyriaci & Maximi sub die 10. Kal. Sept.*

S. Aurea.

8 Cum vero ibidem B. Aurea gloriosum pro fide martyrium postridie cōsummasset, à S. Nonno Portuensi Episcopo, qui Hippolytus item nuncupatur, obsequentis ministerio manus sepulturæ tradita est. De qua isthæc in Martyrologio aureis litteris consignata sunt: *Apud Ostia Tyberina sanctæ Aureæ virginis & martyris, quæ saxo ad collum ligato in mare demersa est, cuius corpus ad litus eiectum B. Nonnus sepeliuit.*

Martyr. 9. Kal. Sept.

Martyrium & locus sepulturæ S. Aureæ M. S. Cod. Lat. & Vall.

9 In M.S. autem Actis Codd. Lat. & Vall. nobilissimum eius martyrium, & sepulturæ locus prolixius his verbis describitur: *Lapis magnus ligetur ad collum eius, & demergatur in mare. Cuius corpus sanctum peruenit ad maris litus, quod B. Nonnus collegit, qui etiam Hippolytus nuncupatur, & cum omni diligentia sepeliuit in prædio suo, vbi habitauerat, nono Kal. Sept.* Quod quidem prædium tantæ virginis præsentia nobilitatum, prope ciuitatis mœnia extitisse, & in eodem, cum ab Vrbe Romana extorris ageret, lectissimam Christi virginem vixisse iisdem ex Actis colligitur, vbi id legitur: *Iratus itaque iussit eam leuari à terra Claudius, vinctam catenis in Ostiam deportari cum viris religiosis, & sacris virginibus, & cum omni familia sua. Postquam autem illuc peruenit, cœpit habitare foras muros Ostiæ ciuitatis in loco, qui vocatur Euaristi, in prædio suo, & ibidem die, & nocte ieiuniis & orationibus epulabatur.*

10 Eodem plane loco haud longo temporis interlapsu Sabinianus quoque martyr conditus fuit; de quo in eiusdem sanctæ Aureæ Actis hæc habentur: *Tunc iratus Romulus iussit teneri quendam Sabinianum, & cœpit quærere ab eo facultates B. Aureæ, dicens: Declara nobis facultates sacrilegæ Aureæ, & adora Deos, quos adoramus. Respondit Sabinianus, & dixit: Facultates quas requiris, B. Aurea per manus pauperum in cœlum transmisit, vbi modo cum electis virginibus lætatur. Me vero scias non blandimento, non terroribus, atque tormentis idolis vestris humiliari. Habeo enim Dominum Iesum Christum, cui sacrificium meipsum offero. Tunc Romulus iussit eum in equuleo leuari & torqueri; dehinc flammas ad latera eius dari, & exuri. Quem sic Deus Martyrem fecit. Cuius corpus presbyter Concordius noctu colligens, iuxta corpus B. Aureæ sepeliuit.* In aliis tamen conscriptis de eiusdem martyrio codicibus, eundem Sabinianum in puteum proiectum fuisse narratur; & inde à S. Concordio presbytero extractum, & apud sacrum B. virginis Aureæ corpus conditum, vt in iam recitatis sanctorum Cyriaci, Maximi, & Archelai Actis M. S. Cod. Later. videre est, in quibus & natalitius eiusdem dies his plane verbis exprimitur: *Cuius corpus iussit in puteum iactari, quem B. Concordius noctu leuauit de puteo, & sociauit B. Aureæ martyri v. Kal. Sept.*

S. Sabinianus.

Act. S. Aureæ

11 Celebris adhuc horum Martyrum memoria viget Tyberina apud Ostia, vbi & cathedralis extat Ecclesia dignissimo B. Aureæ dicata nomini, eiusdemque vel ipso auro pretiosioribus ditata reliquiis: quam à sancto Leone Papa III. instauratam fuisse in eiusdem Leonis Papæ gestis narrat Bibliothecarius: *Sarta vero tecta*, inquit ille, *Ecclesiæ B. Aureæ sitæ in Ostia omnia nouiter reparauit.*

Ecclesia S. Aureæ ad Ostia Tyberina.

12 Eandem porro Ecclesiam nobili supplicantium cœtu solemniter comitatus S. Leo Papa Quartus adiuit, atque in ea sacro altaris mysterio deuote peracto, diuinissimo Eucharistiæ Sacramento refecit duces Christianorum exercitus, ac milites, qui contra Saracenos præliaturi mare transfretabant, vt ipsemet Bibliothecarius in eiusdem Leonis Papæ gestis affirmat, vbi prolixo sermone victoriæ palmam non tam armis,

S. Leo Quartus.

Biblioth. in vit. Leon. VI.

armis, quam precibus, è cælo diuina opitulante virtute, à Christianis militibus reuectā, ac profiigatum eorumdem Saracenorum exercitum, & vsque ad internecionem mirabiliter deletum enarrat.

13 Sub eodem Imperatore Alexandro, cum sanctissimus presbyter Asterius in Tyberim, vt supra diximus, impiorum hominum manu proiectus fuisset, eam scilicet ob causam, quod B. Callisti corpus sepulturæ, vt pareret, perhonorifice demandasset, ipsius postea corpus apud Ostia Tyberina inuentum, quò defluentium aquarum impetu asportatum peruenerat, tumulo ibidem pio fidelium obsequio de more exceptum fuisse, eiusdem Callisti Acta M.S. Codd. S. Petri, S. Cæcil. & Vall. his verbis enarrant: *Post dies autem aliquot tenuit Alexander Asterium presbyterum, quem præcepit per pontem præcipitari. Cuius corpus inuentum est in Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem ciuitate sub die duodecima Kal. Nouemb. in pace.* Reliquiæ vero beati eiusdem martyris Romam deinde à Sergio Secundo Pont. Max. translatæ in Equitij Titulo ab eodem condigno honore conditæ sunt, Bibliothecario teste in Sergij Papæ gestis; vt vetusta quoque inscriptio marmoreæ cuidam tabulæ insculpta edocet, quæ in eodem adhuc Titulo legitur.

[margin: Asterius. — ...S. Cod. S. ...er. S. Cæc. ...all. — Translatio ...rporis S. ...sterij. — ...ibliot. in Ser... ...o Papa.]

14 Sub Claudio Principe priscæ nobilitatis, ac sanctitatis eximiæ virgo Romana, Prisca nomine, eadem Via Ostiensi, decimo ab Vrbe milliario capite obtruncata est, eodemque primum loco venerandum eius corpus depositū fuit, extructa ibidem à deuotis Christi fidelibus in honorem recolendæ virginis Ecclesia, quæ perenne nobilissimi apud posteros martyrij monimentum existeret. Sacrum vero pignus Romam deinde translatum, & in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscæ, seu Priscillæ in monte Auentino, qui hodie communi, frequentique vocabulo *Sancta Prisca* nuncupatur, religioso conditum obsequio fuisse, M.S. ipsius Acta Cod. Lat. legenti fidem faciunt his plane verbis: *Perducta est B. Prisca virgo & martyr Via Ostiensi milliario ab Vrbe Roma plus minus decimo, & ibi eā carnifices decollauerunt, & sic inhumatam dimiserunt. Tunc quidam Christianus nuntiauit hoc factum Episcopo Vrbis Eutychiano, qui manebat absconsus ob nimiam Claudij persecutionem. Accedens ad locum cum ipso, qui ei nuntiauerat, inuenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aues, quæ vulgo aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur. Episcopus vero, & qui cum eo venerant, coaptantes sepulchrum eius, ibi eam sepelierunt.* Et paulo infra hæc de eiusdem translatione recitantur: *Passa est B. Prisca virgo, & martyr sub Claudio Cæsare, mense Ianuario, die octaua decima. Pauco vero transacto tempore fabricata est illic Ecclesia à fidelibus populis, & seruientes Domino ibi demorati sunt per plurima annorum curricula. Postquam autem placuit omnipotenti Deo suæ Ecclesiæ pacem tribuere, Romanus Pontifex fecit conuentum clericorum, & laicorum fidelium, & sicut ei reuelatum fuit, perrexit cum ipsis ad locum, vbi B. Prisca sepulta fuerat: & illic inuenientes eius venerabile corpus, summa deuotione & veneratione leuauerunt illud cum hymnis & canticis spiritualibus deducentes peruenerunt vsque ad Arcum Romanum, & ibi in Ecclesia sanctorum martyrum Aquilæ, & Priscæ in sarcophago miræ pulchritudinis, digno honore sanctum corpus eiusdem virginis deposuerunt.* hæc ex actis.

[margin: Prisca. — Ecclesia S. Priscæ Via Ostiensi. — Ecclesia S. Priscæ in mō Auentino. — ...S. Cod. Lat. — Translatio corporis S. Priscæ.]

15 Illud vero de B. Priscæ sepulchro adnotandum est, quo nimirum tempore Acta isthæc, quæ hactenus recitata à nobis sunt, Priscam Martyrem sepulturæ traditam fuisse perhibent, tunc illum adhuc presbyterum, seu alicuius Ecclesiæ Episcopum, non autem Pontificem Maximum extitisse. Eutychianus enim in Pontificij regiminis culmine quadriennio post Claudij obitum sedit, sub quo (vt scribitur) martyrio affecta B. Prisca, & tumulata est. Quapropter Petrus in Catalogo hanc euadere scrobem inoffenso pede cupiens, nomen Pontificis de industria subticuit, qui eandem post martyrium sepultura donauit, & ab Eutychiano Pontifice in Vrbem postea translatam asserit; hæc autem inquit: *Tempore autem Eutychiani Papæ corpus B. Priscæ eidem diuinitus reuelatur, & locus per visionem ostenditur, vbi ipse cum clero & populo effodiens, & corpus inueniens, ipsum*

[margin: De tempore translationis corporis S. Priscæ quid dicē-dum sit. — Petrus in Catal. l. 2. c. 96.]

ipsum inde leuauit, & ad Vrbem deducens in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscillæ venerabiliter tumulauit. Quod ijs, quæ in conscriptis de translatione eiusdem Actis exhibentur, prorsus repugnare videtur: ibi enim dicitur, pacis tranquillitate Ecclesiæ reddita, reliquias eiusdem translatas fuisse: sub Eutychiani vero tempora, magnis Ecclesia Dei persecutionum fluctibus nullo tuta loco iactabatur, sub Aureliano nimirum Imperatore Christianorum nomini infensissimo: ob quam certe rationem ab alio tunc temporis Romano Pontifice, cuius nomen eisdem in Actis desideratur, sacrum B. Priscæ corpus Romam translatum fuisse probabilius quidem asserendum videtur.

16 At quoniam eorum potissimum Martyrum hic memoriam recolimus, quorum triumphis locus iste illustratus est, haud silentio a nobis inuoluendum est, immani illa Diocletiani persecutione, quarum nulla acrior extitit, apud Ostia Tyberina sanctorum martyrum Maximi, & Claudij fratrum, Præpedignæ vxoris eiusdem Claudij, & Alexandri, & Cutiæ filiorum reliquias in mare proiectas fuisse, quæ mirabiliter incendio superfuerant; quorum his verbis Ado in suo Martyrologio meminit: *Sanctorum martyrum Claudij, & vxoris eius Præpedignæ, & filiorum Alexandri, & & Cutiæ, & fratris Claudij B. Maximi, qui cum essent præclarissimi generis, agente fratre eorum Gabino presbytero, baptizati sunt à B. Caio Pontifice Romano, & postmodum tenti sunt, iubente Diocletiano, à Iudice impio Iulio. Et Claudius quidem cum vxore sua, & filijs deportatus est in exilium: deinde incendio comcremati, odoriferum sacrificium martyrij Deo reddiderunt, ac sic postmodum apud Ostiam in Rheuma iactati, quorum reliquias Christiani perquisitas, iuxta ciuitatem sepelierunt.* Verum in Martyrologio Romano 12. kalend. Martij eorundem beatorum martyrum reliquias in flumen, non autem in mare demersas fuisse his verbis exponitur: *Apud Ostia Tyberina sanctorum Martyrum Maximi, & Claudij fratrum, & Præpedignæ vxoris Claudij cum duobus filijs Alexandro & Cutia, qui cum essent præclarissimi generis, iubente Diocletiano tenti sunt, atque in exilium deportati: deinde incendio concremati odoriferum martyrij sacrificium Deo ipsi obtulerunt; quorum reliquiæ in flumen proiectæ, & à Christianis perquisitæ iuxta eamdem ciuitatem sepultæ sunt.* Eorumdem pariter mentio fit in præclaræ virginis ac martyris Susannæ Actis.

SS. Maximus, Claudius, Præpedigna, Alexander, & Cutia.

Ado in Mart. 18. Febr.

Martyr. Rom. 18. Kal. Mart.

17 Pro Christo item strenue Tyberina apud Ostia tanquam in nobilissimo orbis theatro fortissimi athletæ Demetrius & Honorius decertarunt, de quibus in Martyrologio XI. Kal. Decemb. & alter pariter eiusdem nominis Demetrius, vnà cum Honorato & Floro XI. Kalend. Ian. sub quibus tamen tyrannis eosdem gladio confici contigerit, haud exploratum est.

SS. Demetrius & Honorius.

Mart. Rom. 11 Kal. Decemb.

Id. Mart. 11. Kal. Ianuar.

SS. Honoratus, & Florus.

18 Hic denique locus toto Christiano orbe iure quidem merito suspiciendus, ac iugi laudum præconio celebrandus est ob præclarissimi martyris, qui eandem regionem quondam incoluit, haud satis vnquam pro dignitate prædicanda meritorum exempla. Vt enim in beatorum Ioannis & Pauli Actis legitur, Gallicanus ille præcipuus Romanæ militiæ dux, & postmodum laudatissimus Christi martyr, contemptis nouo prorsus exemplo Consularibus infulis, ac diuitijs, quibus affluebat, seculique oblectamentis constanti animo reiectis, apud Ostia Tyberina Ecclesiam erexit, ac domum pariter religiosæ pietatis vir extruxit; vbi cum S. Hilarino degens, peregrinos omnes ac pauperes, qui illuc Vrbem adeundi gratia appellebant, hospitio benigne excipiebat, & miro Christianæ charitatis affectu fouebat; quod apud Surium prolixo vtique encomio his plane verbis enarratur: *Cum vellet autem priuatus abscedere, rogatus ab Augustis Consul processit, & in fascibus positus, quinque millia seruorum libertate donauit, & ciues Romanos fecit: prædia quoque & domos eis largitus est, omnesque facultates suas, ijs exceptis, quæ filiarum erant, distrahi, & pauperibus erogari iussit, manensq; in Vrbe Ostiensi S. viro Hilarino se adiunxit, eiusque ædes auxit ad suscipiendos peregrinos, quos permultos recipiebat. Adhæserunt autem ei multi ex seruis suis, quos manumiserat, & diuulgata est fama eius per totum orbem; ita vt ab Oriente & Occidente venientes viderent virum ex Patricio & Consule, qui erat Augustis amicissimus, lauantem pedes, ponentem men-*

S. Gallicanus. *Acta beatorum Mart. Io. & Pauli.*

S. Hilarinus.

Sur. to. 3. 26. Iun. in SS. Paul. & Ioan.

menſas, aquam manibus effundentem, languentibus ſolicite miniſtrantem, & cætera ſanctæ ſeruitutis officia exhibentem. Ipſe primus in Oſtienſi Vrbe extruxit Eccleſiam, & ditauit officia clericorum. Et paulo infra de eiuſdem prædijs iſthæc memorat: *Cum autem decedenti Conſtantino Iulianus ſucceſſiſſet, legem is tulit, ne Chriſtiani quicquam in hoc mundo poſſiderent. Porro Gallicanus in pago Oſtienſi quatuor caſas habebat, quarum penſiones in eos, quos diximus, conferebat vſus, adeoque Dominum meruit habere defenſorem, vt quicunque in eas ingrederetur ad fiſci titulos conſtituendos, aut penſiones exigendas, ſtatim à diabolo obſideretur, & quiſquis actorum eius eſſet exactor, leproſus fieret, &c.* Sed præſtat nunc viri de Chriſtiana religione optime meriti laudibus coronam imponere, ipſomet, præconio, quo idem a Romano Martyrologio his plane verbis celebratur: *Alexandriæ S. Gallicani martyris viri Conſularis, qui triumphalibus infulis ſublimatus, & Conſtantino Auguſto charus, à ſanctis Ioanne & Paulo ad fidem Chriſti conuerſus eſt: qua ſuſcepta cum S. Hilarino ad Oſtia Tyberina ſecedens, hoſpitalitati & infirmorum ſeruitio totum ſe dedit. Cuius rei fama in toto orbe diuulgata, multi vndique illuc venientes videbant virum ex Patricio & Conſule lauantem pauperum pedes, ponentem menſam, aquam manibus effundentem, languentibus ſolicite miniſtrantem, & cætera pietatis officia exhibentem; qui poſtea ſub Iuliano Apoſtata inde expulſus, Alexandriam perrexit; vbi cum à Rauciano iudice ſacrificare cogeretur, & contemneret, percuſſus gladio Martyr effectus eſt.*

[...dium S. ...licani.] [...Martyr. ...unij.]

19 In eiſdem autem Actis Hilarinum Aretij martyrio coronatum; & ſacrum eius corpus ad Oſtia Tyberina tranſlatum fuiſſe ſubtexitur, quod pariter Romanum Martyrologium his verbis docet: *Aretij in Tuſcia natalis S. Donati Epiſcopi & Martyris, qui inter cætera virtutis opera, vt ſcribit B. Gregorius Papa, fractum à paganis calicem ſanctum orando inſtaurauit. In perſecutione Iuliani Apoſtatæ à Quadratiano Auguſtali comprehenſus, cum idolis ſacrificare renuiſſet, gladio percuſſus martyrium conſummauit. Paſſus eſt etiam cum eo B. Hilarinus monachus, cuius feſtiuitas 17. Kalend. Auguſti celebratur, quando eius corpus ad Oſtia Tyberina tranſlatum fuit.*

[...nslatio ...ris S.Hi...] [...rr.Rom. ...al. Aug.]

20 Tyberina item apud Oſtia, ſanctiſſima illa fœmina ſancti Auguſtini dupliciter mater, Monica videlicet, cui tota Chriſti Eccleſia plurimum debet, dum in patriam iter parat, lethali ibidem morbo correpta, feliciter in Cælum euolauit, anno dominicæ ſalutis 389. quo ſubinde loco venerandum ipſius corpus depoſitum eſt. Cuius in Martyrologio Romano incurrit mentio 4. Non. Maij, his quidem verbis: *Apud Oſtia Tyberina natalis S. Monicæ matris B. Auguſtini: cuius ille præclaram vitam in libro nono Confeſſionum teſtatam reliquit.* Clariſſimæ autem fœminæ corpus a Martino Quinto Pont. Max. redempti orbis anno 1430. Romam ſolemni ritu tranſlatum, in eiuſdem beati Auguſtini Eccleſia perhonorifice conditum fuit: cuius item memoria in eodem Martyrologio v. Idus Aprilis hoc plane modo recolitur: *Romæ tranſlatio corporis S. Monicæ, matris B. Auguſtini Epiſcopi, quod in Oſtijs Tyberinis Martino Quinto Summo Pontifice in Vrbem delatum, in Eccleſia eiuſdem B. Auguſtini honorifice reconditum fuit.*

[S. Monica.] [Mart. Rom. 4. non. Maij.] [Translatio corporis S. Monicæ.] [Idem 5. id. Apr.]

21 Tandem Anaſtaſius in conſcriptis Siluestri Papæ geſtis, Conſtantinum Magnum Imperatorem eiuſdem Siluestri monitu, ampliſſimam ad Oſtia Tyberina Eccleſiam in honorem Apoſtorum extruxiſſe refert; eius autem hæc ſunt verba: *Eodem tempore fecit Baſilicam Conſtantinus ex ſuggeſtione Silueſtri in ciuitate Oſtienſi, iuxta portum Vrbis Romæ beatorum Petri & Pauli, & S. Ioannis Baptiſtæ, vbi & donum obtulit.* Alterius item Eccleſiæ ibidem in honorem beatiſſimorum pariter Apoſtolorum erectæ, & a Dono Papa inſtauratæ idem Anaſtaſius his verbis meminit: *Sed & Eccleſiam Apoſtolorum ſitam Via Oſtienſi, vt decuit, reſtaurauit atque dedicauit.* Et hæc de Oſtienſis Viæ monimentis, ac de Tyberinis pariter Oſtijs, quæ tot recolendæ antiquitatis veſtigia exhibent, & ad perſcrutandam totidem inſignium martyrum memoriam manu ducunt, ac viam pariter & oſtium pandunt, lectori prælibaſſe ſufficiat.

[Anaſtaſius in Conſtantino Magno.] [Eccleſia Apoſtolorum ad Oſtia Tyberina.] [Anaſt. in Silu. Papa.] [Idem.]

CAP. IX.

De Cœmeterijs à Bosio Via Ostiensi repertis.

1 NGENTI Bosius noster desiderio tenebatur, quippequi, tanquam effodientes thesaurũ, totus iugiter fuit in sacris antiquæ religionis, ac Martyrum memorijs perquirendis, & peculiari, vt ita dixerim, pietatis Christianæ stimulo eumdem intensius perurgente ad assequendum, perscrutandumque celeberrimum illud B. Lucinæ Cœmeterium, quod sub augustissima Apostoli Pauli Basilica, vti iam diximus, è sacro rerum historicarum promptuario extare didicerat. Quamobrem, vt præconcepti voti compos tandem euaderet, qua potissimum ratione sibi ad inferiores loci latebras aditum patefaceret, anxius secum ipse meditabatur; & cum è vastis rupium crepidinibus, quæ ipsius è conspectu Basilicæ conspiciuntur, aliquod ibidem latere Cœmeterium haud temere coniiceret, dum manum operi admouet, vtpote cupidum, anhelantemque sacrarum antiquitatum indagatorem nullatenus opinio fefellit. Cum enim haud vlla interposita mora die 24. Februarij, anno Domin. Salutis 1595. villam adijsset, quæ è regione Basilicam eandem respicit, perlustrato loci ambitu, breui interlapsu temporis, sua spe neutiquam frustratus; sub ea, quæ intuentium oculis se offert, vt iam diximus, rupe Cœmeterium excisum reperit, cuius ad ima descensus satis amplus, ac profundus prima quidem facie apparuit, tectorio desuper fornicatus, qui tamen fumo vsquequaque obductus, ac denigratus fuerat. In ipso ostij limine excauata hinc inde sepulchra reperit, necnon consueto Cœmeteriorum more arculas, in quibus insculptæ quædam palmarum grandiores formæ extabant: à læua autem ipsius descensus, cubiculum seu sacellum quoddam gẽtilitium, quod ethnicorum forte conditorium extiterat, perscrutanti sese obtulit: haud vllum enim ibi Christianæ religionis vestigium, aut signum apparuit; in quod olim forte (vt conijcere nobis licet) Christiani Cœmeterium effodientes, inciderunt. Vlterius vero, etsi auidissimus, ipso penitus obstructo aditu, haud progredi Bosius valuit. Re tamen eiusdem Basilicæ monachis collata, cum studiosissimus vir vehementius doleret, aditum sibi ad tam insigne, quod pro sacra tunc antiquitate agebatur, negotium præcludi, hoc vnum ab eisdem monachis pro responso magno sibi futurum solatio accepit; viros videlicet nonnullos per ipsummet aditum alias omnino peruium, reseratumque ad vsque sanctissimi Apostoli Confessionis locum pertigisse; dum olim Sixto Quinto Pont. Max. transuersæ eiusdem Basilicæ alæ instaurandæ, exornandæque sedula artificum manu opera daretur.

Cœmeterij à Bosio detecti descriptio.

2 Haud tamen huiuscemodi accepto responso animum Bosius despondit; verum inter ipsas, quæ se offerebant, difficultatum ambages indefessus, acriores præseferens spiritus, eandem rursus Ostiensem Viam vsquequaque peruestigaturus adiuit, si quem alicubi aditum ad Cœmeteria peruium offenderet, sed cum mentis propositum assequi nullatenus potuisset, mutato consilio Viam illam excurrere ac perlustrare cœpit, quæ ab eiusdem B. Apostoli Basilica ad S. Sebastiani protenditur, & dum singula lynceis oculis, ac toto animi studio explorat; en tibi ad Viæ eiusdem læuam, excauatum locum quendam iuxta vineæ cuiusdam sepem visu assequitur; vbi cryptam latere suspicatus, eò se quantocyus intromittit. At cum ad inferiorem loci partem descendisset, suscepti mercedem laboris, Deo adspirante, sortitus, ingentique gaudio perfusus sepulchralia hinc inde loculorum indicia, & quamplures arctas quidem, depressasque viarum semitas conspexit. Vlterius autem iter incœptum prosequenti locus amplior sese obtulit, vbi cryptæ sepulchralibus loculis refertæ, & ex his altiores quædam, nonnullæ autem depressiores. Recondita ibidem extabant plerisque in locis defunctorum ossa, quæ tamen labefactata

Nouum à B… sio detectu… Cœmeterij

iam

iam fere emarcuerant. Singulas autem viarum ſemitas deinde perluſtrauit, quæ haud longo protendebatur ſpatio, & quidem non eam ob cauſam, quod cæmentis, vel ruinis obſtructæ forent, ſed quoniam topho integro, quod ſemitæ adhuc interiacet, iter præcludente, vltra volentibus neutiquam progredi daretur. Hoc igitur Cœmeterium anguſtum eſt, quod breuibus viarum ſemitis viginti circiter definitur, ac circumſcribitur. Aliorum item Cœmeteriorum inſtar exciſis hinc inde ſepulchris inſtructum eſt; quæ fere ſingula patentia ac diſiecta, abſque vllo prorſus inſcriptionis titulo ſubſiſtunt, quamuis literulæ quædam in calce alicubi inciſæ appareant, ſed quarum ſignificationis ſenſum nemo legendo aſſequi valeat. Conſueta tamen Chriſtiani nominis ſigna ibi conſpiciebantur, huiuſmodi

ſdem Cœterij deptio.

At vero cum loculum quendam clauſum ac terra penitus obrutum Boſius ſingula perſcrutando offendiſſet, vbi eum aperuit, nil aliud in eo præter exiles ac tenues conſumptorum oſſium reliquias, quæ vix quidem apparebant, admirabundus inuenit. Porro Cœmeterij aditus, de quo ſermo eſt, & per quem ingrediendi via, vt ſupra, Boſio adeunti patuit, iuxta nonnullorum deſcriptionem, Via Laurentina ponitur: Cœmerium autem ad Oſtienſem Viam protendi videtur. An vero hoc celebris Lucinæ Cœmeterij, vel certe Felicis & Adaucti, aut quædam alterius pars recenſenda ſit, incompertum nobis omnino eſt. Id tamen vnum perſpicue conſtat, quod idem diſcretum, ac ſeiunctum ab alijs, ſuiſque contentum, ac circumſcriptum finibus apparet.

meteriũ ...iaci.

3 Verum his omnibus, quæ manu oculiſque aſſecutus iam fuerat, nullatenus Boſius acquieſcens, eandem rurſus Oſtienſem Viam perluſtrare excogitat, vt perantiquum ſaltem B. Cyriaci Cœmeterium, quod ipſamet Via, ſeptimo ab Vrbe lapide extare didicerat, curioſius inueſtigaret. Anno igitur a partu Virginis ſexcenteſimo ſeptimo ſupra milleſimum, menſe Maio, conſtanti animo iter aggrediens, ad locum tandem peruenit, qui, vt a loci eiuſdem incolis accepit, S. Cyriaci prædium nuncupabatur. Porro hoc iuxta Tyberim ſitum erat, in cuius ſiniſtro Prædij latere exiguus mons quidam, ſeu collis attollitur, vbi in iugi medio, perueтuſtæ S. Cyriaci Eccleſiæ veſtigia conſpiciuntur, & in ipſiuſmet collis ſummitate collapſorum ruinæ inſignium ac prægrandium ædificiorum conſpiciendæ exhibentur: locus vero adhuc beati Cyriaci nomen obtinet. Nullus autem, etſi omni inter perſcrutandum ſtudio adhibito, Cœmeterij aditus adinueniri potuit; adnotare tamen iuxta præmemoratæ Eccleſiæ ruinas licuit, Cryptam quandam calce oblinitam ſubſterni, quæ duabus columnis ſeu pilis ſuffulcitur, quadriforme in tholi medio foramen præſeferentem. Quæ quidem crypta an alicuius quondam Cœmeterij pars fuerit, aut potius cubiculum quoddam colligendis in vnum, conſeruandiſque aquis veterum Romanorum opera atque induſtria deſtinatum, penitus latet. Quamuis, etſi aquis illam excipiendis, ſeruandiſque vſui olim extitiſſe aſſeratur, nil minus obſtet, quin & eadem pariter Cœmeteriali Chriſtianorum vſui poſtmodum inſeruire, eidemque adiungi potuerit. Id certum interim eſt, Cœmeterium ibidem exiſtere; vt ipſemet Boſius ſe ab eiuſdem loci incolis accepiſſe fatetur, detectos nimirum ibidem fuiſſe aliquando ſecretos quoſdam, ac abditos terræ hiatus, per quos nonnulli inferiorem terræ ſinum penetrantes, ſe quamplura defunctorum oſſibus referta ſepulchra vidiſſe teſtati ſunt, vt in alijs, quæ tot adnumerantur, Cœmeterijs quiuis vnus videre ac contemplari conſueuit.

S. Cyriaci Prædium.

Eccleſia S. Cyriaci.

Et hæc de Oſtienſi Via, quæ
ſanctorum martyrum
triumphis atque
exuuijs ap-
primè
nobilitatur, enarraſſe
lectori ſatis
ſit.

CAP. X.

De Via Appia, atque Ardeatina, & de perantiquis earumdem monimentis.

Porta Capena.

1 Am cœptum, vt vides, amice lector, iter prosequimur, & Vrbis Romæ mœnia nobis circumeũtibus à Trigemina porta ad Capenam, quæ proxime occurrit, deueniendum est. Hanc vero hoc potissimum nomine appellatam fuisse auctore Solino didicimus, ab antiqua nimirum eiusdem nominis ciuitate, prope Albam sita, ad quam obuium eandem extra portam, expeditumque iter olim patebat. Quamuis Seruius in illa Virgiliana carmina Æneidos lib. VII. *Lucosque Capenos*, portam hanc à Capenis siluis hausisse nomen affirmet. Camœnam nonnulli eandem, à Camœnarum videlicet Templo vocant, quod extra ipsam situm fuerat. Nunc vero communi omnium voce D. Sebastiani porta, a proxima eiusdem Ecclesia nuncupatur.

Ciuitas Capena. *Solin. de via Ap.* *Seruius in l. 7. Æneid.* Luci Capeni. Porta Camœna, & Camœnarum Templum. Porta S. Sebastiani.

2 Ab hac igitur porta duæ olim Viæ, eædemque celeberrimæ protendebantur, Appia nimirum, & Ardeatina, quamuis Appia apud omnes cæteris longe celebrior habita sit. Quapropter Stat. Silu. lib. ad Pallium, eandem merito Viarum Reginam appellat hiscemet verbis:

Via Appia. Via Ardeatina. *Stat. Silu. lib. ad Pal.*

——— *qua limite noto*
Appia longarum teritur Regina Viarum.

3 Porro Via hæc, Appia dicta est ab Appio Claudio Censore, cognomento Cæco, qui eamdem strauit, atque muniuit, vt Liuius refert Decad. 1. lib. 9. his verbis: *Et Censura*, inquit, *clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in Vrbem duxit*. Et Cicero Orat. pro Milone: *Hæc enim sæpè ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus Viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur*. Pomponius item Iureconsultus lib. 2. ff. de orig. Iur. huius Viæ meminit: *Post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximam scientiam habuit, hic Cæcus appellatus est. Appiam viam strauit, & Aquam Claudiam induxit*. Sed præ cæteris omnibus magis perspicue S. Hieronymus de loc. Hebraic. asserit Appij forum, ac Romani huius fori nomen ab Appio quondam Consule deriuasse, a quo & Via Appia cognominata est. Quamuis non absque alicuius erroris nota ex celebri quondam oppido in Pomtinis paludibus sito, Romanum forum deriuando effingat.

Via Appia dicta ab Appio Claudio. *Liuius decad. 1. lib. 9.* *Cic. pro Mil.* *Pompon. Iurecons. l. 2. de orig. Iur.* *Hier. de loc. Hebr. de a. Apost.*

4 At quidam memoratæ hactenus Viæ a Septimij Septizonio initium statuunt, assertionem suam Spartiani auctoritate obfirmantes, qui de Getæ Imperatoris funere loquens: *Illustratusq;* inquit, *maiorum sepulchro, hoc est, Seueri, quod est in Appia Via, euntibus ad portam dexterum, specie Septizonij extructum, quod sibi ille viuus ornauerat*. Verumtamen Sextus Pompeius a Camœena porta viam hanc extendi cœpisse, his quidem verbis pronunciat: *Appia Via, & Aqua ab Appio Claudio est appellata, cuius initium est à Porta Capena*. Idipsum Iulius Frontinus de Aquæd. lib. 1. asserit: *Appia*, inquit ille, *Aqua M. Valerio Maximo & P. D. Murena Coss. anno vigesimo post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Censore, cui postea Cæco fuit cognomen, qui & viam à porta Capena vsque ad Vrbem Capuam muniendam curauit*.

Septizonium Septimij. *Spart. in Get.* *Sext. Pomp.* *Iul. Front. l. 1. de aquaduct.*

5 Id pariter Procopius de bello Got. lib. 1. vbi ad rem nostram prolixius eandem Viam his plane verbis describit: *Tum ille via Latina exercitum deduxit, Appia ad læuam dimissa, quam Appius Romanorum tunc Censor nongentis prius iam annis construxerat, ex seque illi indiderat nomen. Appiæ viæ longitudinem quinque dierum spatio emetiri expeditus vir aliquis poterit. Ab Vrbe Roma hæc Capuam pertinet: sed ea longitudine patet, vt plaustra duo ex aduerso inuicem occurrentia libere hac queant peruadere: & sane hæc est præter cæteras omnes Via quidem spectatu dignissima. Appius siquidem ex alia & longinqua tunc regione vt reor, excisos lapides, & hos quidem sili-*

Procop. de Bell. Got. Appiæ viæ longitudo.

ſiliceos, ac ſuapte natura duriſſimos, in hanc viam vehendos curauit: quos complanatos, & leues poſtea redditos, quadratoſque circumcidendo factos, inuicem collocauit, metalli nihil, vel rei alterius interſerendo. Sunt autem ita connexi, & inter ſe tam valide condenſati, vt ſpeciem præſeferant viſentibus non compactos eſſe, ſed natura ſic editos. Et quamuis diuturno hi tempore atterantur, plauſtriſque frequentibus, & quibuſuis animantibus continenter peruij ſint, ſuo tamen ex nexu ne parumper quidem diſcedunt, vel comminuti franguntur, nec ſui quicquam amittunt nitoris. Quæ quidem ſtudioſa artificum manu elaborata lapidum connexio, & quam hactenus a Procopio deſcriptam excepimus, noſtra hac etiam ætate pluribus eiuſdem Viæ locis intuentium oculis exploranda, ac admiranda pariter exhibetur. Nec vero Capuam dumtaxat, vt idem ait Procopius, ſed Brunduſium vſque poſt Appij Claudij tempora, Via hæc protendebatur, Strabone teſte lib. 5. vbi iſthæc habet: *Hoc in loco mari adiungitur Via Appia, ſtrata à Roma vſque Brunduſium*. Et Horatius epiſt. 19. ad Soll. lib. 1.

Quam accurate Via Appia olim ſtrata?

Strabo lib. 5.

Horat. ep. 19.

Brunduſium Numici melius Via ducat, an Appi.

Tacitus quoque lib. 2. & Sex. Aur. de Vir. Illuſtr. c. 34. Horatianis carminibus adſtipulatur.

Tacit. lib. 2. Sextus Aurel. de vir. illuſt.

6 Cæſar quoque Viam eandem ſtrauit, atque muniuit, dum Curatoris eiuſdem Viæ officio fungeretur, in qua ingentes illum pecunias prodegiſſe Plutarchus in eodem aſſerit, & hic proculdubio Viam, de qua ſermo eſt, Capua Brunduſium vſque produxit. At ſubinde Viam Appiam, ac miliarios eius lapides Imperatores Veſpaſianus, Nerua, & Traianus præcipue, vt ex inſcriptionibus, cæteriſque monumentis conſtat, inſtaurarunt. A Domitiano quoque Imperatore Viam hanc priſtino decori reſtitutam fuiſſe, & Domitianam ab eodem pariter nuncupatam nonnulli exiſtimarunt; ſed, vt veritati locus ſit, omnimode ab Appia, Domitiana Via ſeiuncta eſt, quæ Sinueſſa Puteolos vſque per Linternum ducebat, & tota ferme integra adhuc extat. Plurimum quidem vrgere videtur, quod de Herculis Templo, Via olim Appia octauo ab Vrbe lapide ſito commemorant, vbi ſtatua Imperatori Domitiano erecta fuerat, qui altius delirando, Herculis eiuſdem nomine vſurpato ſibi, inſano olim gentilium ritu colebatur, ac ſi Appiam Viam, de qua modo agitur, Domitianus ſtrauerit, quemadmodum olim Hercules, ac pari ratione, ſicut iam illa Herculea dicebatur, ſic iſta Domitiana nuncupanda eſſet. Porro de memorato Herculis Templo Martialis agit lib. 9. Epigr. 48.

Cæſar Viam ſtrauit & muniuit.

Plutarc. in Cæſ.

Via Domitiana.

Templum Herculis.

Statua Domitiani Via Appia.

Via Herculea.

Martial lib. 9. epig. 48.

Herculis in magni vultus deſcendere Cæſar
Dignatus Latiæ dat noua Templa Viæ.
Qua triuiæ numeroſa petit dum regna viator,
Octauum Domina marmor ab Vrbe legit.

Et eodem lib. Epigr. 50. iſthæc inſerit:

Martial. lib. 9 epig. 50.

Alcide Latio nunc agnoſcende Tonanti
Poſtquam pulchra Dei Cæſaris ora geris, &c.

Epigrammate etiam 80. hæc canit:

Appia quam ſimili venerandus in Hercule Cæſar,
Conſecrat Auſoniæ maxima fama Viæ.

Verum enimuero præterquam quod nullam hic Martialis de Domitiano Imperatore mentionem facit, ac cæteris Auguſtis Viæ huius inſtauratoribus aptari cuncta valeant; ob ſtatuæ illius dedicationem, quæ in Herculis Templo peracta eſt Domitiano Imperatori, irrepſiſſe exiſtimauerim immane illud, quo in præceps ferebatur, diuinos videlicet honores inſano mentis ambitu æmulandi deſiderium.

7 De eodem quoque Herculis Templo idem Martialis meminit, dum Sacerdotum Deæ Cybelis ritus in Horatiorum Campo, Capenam extra portam peragi conſuetos recenſet, lib. 3. Epigr. 36. ex quibus hæc accipe:

Horatiorum Campus.

Sacerdotes Cybelis.

Martial. lib. 3 epigr. 36.

Capena grandi porta, qua pluit gutta,
Phrygiumq; matris almo, qua lauat ferrum
Horatiorum qua viret ſacer campus,
Et qua puſilli feruet Herculis fanum.

Conſueuerant inſuper, qui ſacerdotio initiati fuiſſent, quotannis die 27. Martij, eiuſdem Cybelis ſimulachrum in riuulo quodam abluendum ſolemni pompa deferre. Haud procul ab eadem porta Capena, qui hodie vulgo *Acqua d'Accio* nuncupatur, ab Atti forſitan

Simulacrum Cybelis.

Acqua d'Accio.

ſitan eius amaſio. In eiſdem enim aquis luſtratum fuiſſe, cum olim primum è Phrygia idem ſimulachrum Romam adueheretur, antequam intra Vrbis portam loco conſiſteret; quod totum ſuis eleganter carminibus Ouidius Faſt. lib. 4. deſcribit:

Ouid. Faſt. l. 4.

Eſt locus in Tyberim, qua lubricus influit Almo
Et magno nomen perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veſte ſacerdos
Almonis dominam ſacraq; lauat aquis.

Et hæc infra:

Ipſa ſedens plauſtro porta eſt inuecta Capena,
Sparguntur iunctæ flore recente boues.

Lucianus item Pharſal. lib. 1. iſthæc habet:

Lucan. Pharſ. lib. 1.

Et lotam paruo reuocant Almone Cybellem.

Claudianus quoque de bello Gildonico hæc recitat:

Claudian. de bello Gildon.

Prælatoſque lauas Phrygios Almone Leones,
Maternis precibus natum iam flecte Cybelle.

Et Valerius Flaccus 8. Argon.

Val. Flac. 8. Argon.

Sic vbi Mygdonios planctus ſacer abluit Almo
Lætaque iam Cybele, &c.

8 De eodem ſolemni feſto, & de celebri ſimulachri eiuſdem ablutione plura apud Ammianum Marcellinum habentur lib. 23. Herodian. in Commodo lib. 1. Vib. Sequeſtr. de numinibus, & præcipue apud S. Auguſtinum de Ciuit. lib. 2. cap. 4. vbi vanæ ſuperſtitionis deliramenta, profanamque huiuſcemodi gentilium veſaniam deridens, hæc ait: *Cæleſti virgini & Berecynthiæ matri Deorum omnium, ante cuius lecticam, die ſolemni lauationis eius, talia per publicum cantitabantur à nequiſſimis ſcenicis, qualia non dico matrem Deorum, ſed matrem qualiumcumque Senatorum, vel quorumlibet honeſtorum virorum, immo vero qualium nec matrem ipſorum ſcenicorum deceret audire.* Videas ex hoc vno, amice lector, qua ratione Deos olim ſuos gentilitas coleret, quorum ſacra execrandis turpitudinibus, atque obſcenitatibus referta præter ipſum nomen haud quidquam ſacri redolerent, quinimmo, *cum nullum ſit ſacrum, quod ſuum non habeat ſacrilegium*, vt Seneca aliquando pronuntiauit, gentilium ſacra cum tot obſcenarum rerum portentis redundarent, ſacrilegia potius, quam ſacrificia iure merito appellanda a nobis, & deteſtanda inſuper eſſe videntur.

Solemnitas, & ablutio ſimulacri Cybelis.
Ammian. Marcell. lib 23.
Herod. in Cōmodo lib. 1.
S. Aug. de Ciuit. l. 2. c. 4.
Senec. lib. de benef.

9 Complura item templa inanibus Dijs, eaque magnificentiſſimo inſtructa opere Via olim Appia a gentilitiæ ſuperſtitionis hominibus erecta ſuſpiciebantur, inter quæ illud celeberrimum fuit, quod Deo Marti a Sylla, dum Ædilis adhuc officio fungeretur, ſupra centum columnas miro artis opere exædificatum fuerat; cuius ſæpe ſæpius in ſacris Martyrum Actis, & præcipue ſanctorum Cornelij & Stephani Pontificum mentio occurrit. Stephanus enim Papa Imperatoris iuſſu illuc, vt immolaret, perductus, exporrectis Deo precibus, illico ædificium illud (vt acta exhibent) magna ex parte euertit: quod ſanctiſſimus item Pontifex Sixtus Secundus, cum ad illud ipſum Templum immolandi gratia raptus fuiſſet, diuinitus præſtitiſſe legitur.

Templum Martis.
SS. Cornelius & Stephanus PP.

10 Cicero quoque epiſt. 23. lib. 4. ad Quinctum fratrem eiuſdem Templi meminit, hæc dicens: *Romæ & maxime Appia ad Martis mira proluuies.* Seruius item Virgiliana illa carmina Æneid. lib. 1. exponens:

Tullius ep. 23 lib. 4. ad Quinctum fratrem.
Seruius in illud Æneid. lib. 1.

Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus.

Duo Romæ Martis Templa olim extitiſſe affirmat, alterum intra Vrbis mœnia, quod Martis Quirini nuncupabatur; alterum vero extra mœnia, hoc ſcilicet, de quo nunc ſermo incurrit, & quod Martis Bellatoris, ſeu Gradiui titulo vulgo appellatum eſt. Eiuſdem quoque meminit Liuius Decad. 1. lib. 7. qui & hoc inſuper portentum refert, Martis videlicet ſimulachrum, quod ipſamet Via Appia colebatur, madidum quondam ſudore Cn. Seruilio & C. Flaminio Coſſ. viſum fuiſſe. Ipſius item Templi prope Capenam portam, & Tempeſtatis quoque Templi eadem Via Appia a M. Marcello extructi, eo quod tempeſtatis cbortæ, ac certum imminentis naufragij diſcrimen, dum in Corſicam adnauigaret, euaſiſſet, Ouid. meminit Faſt. lib. 6. cuius hæc ſunt carmina:

Templum Martis Quirini.
Templum Martis Gradiui.
Liuius decad. 1. lib. 7.
Simulacrum Martis ſudare viſum.
Templum Tempeſtatis.
Ouid Faſt. l. 6

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena Viæ.
Te quoque Tempestas meritam delubra fatemur,
Cum pene est Corsis obruta classis aquis.

11 Idem autem M. Marcellus alia duo Templa Via eadem Appia exædificauit, vnum videlicet Honori, Virtuti alterum: quorum apud Liuium mentio fit Decad. 3. l. 7. Plutarch. in Marcello, Valerium Max. lib. 1. cap. de Religione, Lact. Firm. de falsis relig. lib. 1. cap. 20. & præcipue apud Augustinum de Ciuitate Dei, vbi sapidum eorundemmet gentilium vana ipsa inter commenta mysterium, quod præseferre volebant, acute ad rem nostram adnotauit; nimirum haud cuiquam in Templum Honoris patere ingressum, nisi prius rerum præclare gestarum meritis suffultus per Virtutis ædem conscendat. En quomodo Romani, etsi adhuc gentilium moribus detenti, dum publicæ rei, ac ciuium bono consulunt, honoris ambitu calcarium instar suorum animos ad virtutem incitare satagebant.

empla Honoris, & Virtutis excitata.
uius decad. lib. 7. utarc. in Marcello. l. Max. l. 1. de relig. A. Firm. l. 1 fals. relig. c. g. de Ciuit. l. 5. c. 12.

12 Porro quod Templa hæc, quorum meminimus, ad Capenam portam extiterint, idem Liuius affirmat Decad. 3. lib. 9. dicens: *Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit septimodecimo anno postquam à patre eius primo Consulatu vota in Gallia ad Clastidium fecerat*. Publ. etiam Vict. & Sext. Ruf. eadem Templa in regione Capenæ portæ describunt: & magis perspicue idem confirmat Ascon. Pedianus ab Honuphrio in Rom. & Mart. lib. 5. c. 27. relat. qui insuper addit, eadem Via Lucum, seu Fanum Camœnarum à M. Fuluio Nobiliori ædificatum extitisse; vbi ille, vt Plinius ait in Histor. natural. L. Attij Poëtæ statuam prægrandem collocauit; quamuis Attius statura quidem pusillus fuisset. Eiusdemque Camœnarum Fani Publ. etiam Victor meminit Reg. 1. Porrò Camœnarum cultum eadem Via Appia ab antiquis temporibus solemnem, ac lucum seu siluam à Numa Pompilio Romanorum Rege eisdem dicatam fuisse; vbi quoque fons erat, Ægeriæ nuncupatus, Liuius Decad. 1. lib. 1. apertis verbis testatur, hæc dicens: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum Dei, inferebat, Camœnis eum lucum sacrauit, quod earum sibi consilia cum coniuge sua Ægeria essent*. Hunc vero Fontem nunc Caffarellam vulgo appellant, qui secundo ab Vrbe lapide distat.

ius decad. ib. 9.
bl. Vict. & t. Ruf. v. l. 5. c. 27
us, & Fa- n Camœ- um.
. Hist. nat. c. 5.
l. Vict. 1.
Ægeriæ
Dec. 1. l. 1

13 Sed Ouidius hanc eandem siluam in Aricina valle, vt & ipsum fontem describit Fast. lib. 3. Vallis Aricina. Ouid. Fast. l. 3

Nympha mone memori, stagnoque adoperta Dianæ,
Nympha Numæ coniux ad tua festa veni.
Vallis Aricinæ silua præcinctus opaca
Est locus antiqua relligione sacer.

Et infra:

Defluit incerto lapidosus murmure riuo
Sæpe, sed exiguis haustibus inde bibit.
Ægeria est, quæ præbet aquas Dea grata Camœnis,
Illa Numæ coniux, consiliumque fuit.

Sed haud longe ab Vrbe Iuuenalis quoque eumdem statuit, dum Sat. 3. Iudæis illum locatum fuisse dolet: Lucus, & Fõ. Camœnarum Iudæis locatur. Iuuen. satyr. 3

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam,
Hic vbi nocturnæ Numa constituebat amicæ,
Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Iudæis, quorum cophinus, fœnumque supellex, Ars & exercitium Iudæorum.
Omnis enim populo mercedem pendere iussa est
Arbor, & eiectis mendicat silua Camœnis,
In vallem Ægeriæ descendimus &c.

Eadem pariter Via Appia insigne illud Bonæ Deæ Sacrarium situm fuit, apud quod à Milone olim Publium Clodium interfectum fuisse Cic. orat. pro Milone testatur. At ædificium illud ab Vrbe longius dissitum erat, inter Bouillas scilicet & Albanum. Eandem extra portam Capenam Rediculi Fanum extitisse Sextus Pompeius his plane verbis scribit: *Rediculi Fanum extra portam Capenam fuit, quia accedens ad Vrbem Annibal, ex eo loco redierit, quibusdam perterritus visis*.

Sacrarium Bonæ Deæ.
Cic. orat. pro Milone.
Fanum Rediculi.
Sext. Pomp. ver. Rediculi.

14 Præter tot insignia Idolorum Templa, quæ gentilium cultui patebant, & hucusque a nobis recensita sunt, alia quoque recolendæ antiquitatis monu-

numenta Via eadem Appia suspiciebantur. Nam in primis prope Martis Templum Petra quædam Manalis vulgo dicta extabat; de qua isthæc Sextus Pomp. habet: *Manalem etiam lapidem vocabant Petram quandam, quæ erat extra portam Capenam, iuxta Ædem Martis; quam cum propter nimiam siccitatem in Vrbem protraherent, insequebatur pluuia statim, eumque, quod aquas manaret, Manalem lapidem dixere.* Hæc ille. Vides qua ratione efflictis, ementitisque interdum rerum prodigijs, ipsis dęmon gentilibus, dum causam prompta manu assequi non valent, illuderet.

Petra Manalis.

Sext. Pomp. ver. Manalē lapidem.

15 Iuxta portam item Capenam aqua olim decurrebat, quæ Mercurij dicebatur; qua nimirum aspergi mercatores consueuerant ad eluenda (risum quæso teneas ò Lector) si quæ forte periuria inter ipsa negotiorum commercia admisissent. Huius autem aquæ Ouid. meminit Fast. lib. 5. dicens:

Aqua Mercurij.

Ouid. Fast. l. 5

Est aqua Mercurij portæ vicina Capenæ,
Si iuuat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunica mercator, & vrna
Purus suffusam, quam ferat, haurit aquam.
Vda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab vda
Omnia, quæ dominos sunt habitura nouos:
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue præteriti periuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die, &c.

16 Quoniam vero singula Romanæ antiquitatis vestigia in studiosi lectoris gratiā recensemus, haud silentio hic obuolendum est, non longe a D. Sebastiani Ecclesia hac nostra adhuc etiam ætate Circi cuiusdam ruinas inspici, quæ solidis vsquequaque muris ambiuntur, vbi portæ, ac metarum vestigia apparent: perfractus item Obeliscus, notisque insculptus Ægyptiacis ibidem cernitur, Quem quidem Castrensem olim Circum ab Antonino Caracalla constructum fuisse, antiquitatum Vrbis scriptores affirmant: & Raphael Volaterr. hunc ipsum Prætorianis militibus ad exercenda militiæ studia vsui fuisse arbitratur: ibi enim & Prætoria quondam castra, teste Blondo & Marl. extitere, quorum reliquiæ sunt, vt nobis quidem credere par est, quæ adhuc supersunt eūdem prope Circum ruinarum moles: vbi & subterraneum quoddam ædificium fornicibus obductum adhuc extat, visu quidem dignissimum.

Circus Antonini Caracallæ.

Raphael Vol.

Castra Prætoria.

Blond. lib. ... num. 87. Marl. l. 7. c.

17 Porro ne recolendum hoc tum Ægyptiacæ, tum Romanæ antiquitatis monumentum, quod longa temporum iniuria disiectum, ipsa inter rudera cernebatur, posthac neglectum inculto, vt videre est, loco iaceret, subsideretque, Innocentius Decimus Pont. Max. rei antiquariæ, patriæ ipsius, ac rerum publicarum princeps amantissimus, haud vllis parcēs sumptibus, Obeliscum hunc Ægyptiacum inde in Vrbem hac nostra ætate transferri voluit, ibidemque ex Antonini Caracallæ Circo in ipsiusmet Circi Agonalis vmbilico, nobili, basis instar, substructa mole, statuis multipliciter, ac fontibus conspicua, vt vno, eodemque tempore opus, quod inuida temporum vetustas disiecerat, cumulatius restitueret, & recurrente Iubilæi anno MDCL. & Vrbis, & ipsius antiquitatis decori prospiceret, magnificentius aliorum obeliscorum more erigendum, statuendumque curauit.

Obeliscum Ægyptiū e Circo Caracallæ in Agonalem Innocentius X. transfert.

18 Plurima interim Via Appia virorum illustrium, ac familiarum sepulchra adnumerantur, quorum Cicero in suis potissimum Tusculanis quæstionibus meminit: *An tu*, inquit, *egressus porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?* Et in Orat. pro Archia, Ennium Poëtam in Scipionum sepulchro conditum fuisse his quidem verbis asserit: *Charus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore.* In eodem quoque Scipionum sepulchro tres numero statuas erectas fuisse, nempe eiusdem Ennij, Publij, & Lucij, Liuius tradit Decad. 4. lib. 8. hæc dicens: *Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia Poëtæ Q. Ennij.* Idipsum in suo Chron. Eusebius affirmat, qui insuper idem sepulchrum primo ab Vrbe lapide extitisse subiungit.

Plurima veterum sepulchra Via Appia.

Cic. in quæst. Tuscul. 1.

Sepulchra Calatini, Scipionum, Seruiliorum, & Metellorum.

14. orat. pro Archia.

Statuæ in sepulchro Scipionum.

Liuius decad. 4. lib. 8.

Eusebius Chronico.

19 Prope iam recensita Honoris & Virtutis Templa, Marcelli olim monumentum conspiciebatur, vt Asconius in not. ad Orat. in Pisonem his verbis testatur: *M. Marcellus cum statuas sibi ac patri, itemque auo poneret, monumentis aui sui ad Honoris & Virtutis Ædem subscripsit* III. *Marcelli nouies Coss. fuerat autem auus quinquies, pater semel, ipse ter: itaque neque mentitus est, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit*. Præterea, vt idem Asconius refert, iuxta Vrbis mœnia sepulchrum Basilij situm erat: *Via*, inquit, *Appia est prope Vrbem monumentum Basilij, qui locus latrocinij fuit perquam infamis*. Et Cornelius Nepos in Pomponij Attici gestis, ipsum Pomponium sepultum fuisse ait in sepulchro Q. Cæcilij auunculi sui eadem Via Appia. Hæc autem sunt verba: *Elatus est in lecticula, vt ipse præscripserat, sine vlla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta Viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Cæcilij auunculi sui*.

[left margin: ...nimẽtum ...celli. / ...n. in Not. Orat. in ... / ...umentũ ...ij. / ...lchrum ...æcilij. / ...Nep. in ...omp. Att.]

20 Via item Appia sepulchrum Horatiæ, vnius e Curiatijs sponsæ, extitit, quæ ab Horatio fratre suo ibi interfecta est, vt Liuius Dec. I. lib. I. his verbis affirmat: *Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato*. Eadem pariter Via nono ab Vrbe lapide Gallienus Imperator, & Seuerus Cæsar commune sepulchrum sortiti sunt: de quibus hæc Sext. Aurel. Victor Augustæ Hist. cap. 55. *Seuerus ab Herculio Maximiano Romæ ad tres Tabernas extinguitur, funusque eius Gallieni sepulchro infertur, quod ab Vrbe abest per Appiam millibus nouem*. M. Tullij quoque, & aliorum eiusdem nominis sepulchra iuxta Viam Appiam sita olim fuisse Marl. ex compluribus eorumdem sepulchralibus titulis ætate sua ibidem repertis testatur.

[left margin: ...chrum ...tiæ. / ...decad. ... / ...chrum ...ni Imp. ...ri Cæs. / ...Aurel. / ...hra ...um. / ...7. c. 17.]

21 Tandem Via hæc a porta, quæ Capena dicitur, Albanum versus progrediendo, nobilissimis passim sepulchris referta conspicitur; quorum pleraque in ædicularum ac turrium formam affabre quondam extructa fuisse apparet: verumtamen ornamentis nunc penitus destituta sunt. Ex his autem omnibus vnum dumtaxat adhuc integrum superest, haud procul ab Ecclesia D. Sebastiani, sphærica quidem forma exædificatum, quod vulgo *Caput bouis*, a bouum videlicet craneis eidem sepulchro insculptis, appellatur, vbi eiuscemodi inscriptio grandioribus notis exculpta legitur: Caput Bouis.

CÆCILIÆ. Q. CÆCILII. F.
METELLÆ CRASSI.

Porro Cæcilia, cuius hic mentio agitur, filia Q. Metelli fuit, qui ob deuictam Cretam, Cretici cognomentum ingenti laude promeruit: eademque Crassi illius omnium ditissimi vxor extitit.

Sed vt a sepulchris ad vias orationis stylum conuertamus; Appiæ, quam hucusque celebrauimus, Ardeatina adiacet Via, a dextris nimirum per Capenam portam hactenus memoratam exeuntibus. Hoc autem potissimum nomine ab Ardea veteri Romanorum colonia in Latio posita, ad quam hæc via ducebat, nuncupata est. Ardeatina olim Via inter secundum ac tertium ab Vrbe lapidem aquæ riuus decurrebat, quæ Retricis appellabatur: cuius ipse Cato meminit in oratione, quam habuit de censura Fuluij Nobilioris apud Sext. Pompeium, verbo Retricibus: *Retricibus cum ait Cato in ea, quam scripsit, cum edissertauit Fuluij Nobilioris censuram, significat aquam eo nomine, quæ est supra Viam Ardeatinam, inter lapidem secundum & tertium, qua irrigantur horti infra Viam Ardeatinam, & Asinariam vsque ad Latinam*.

[right margin: Via Ardeatina. / Ardea Romanorum colonia. / Aquæ Retricis riuus. / Cato orat. de censur. Fuln. / Sext. Pomp. de Retricib.]

22 At vero Ardeatinæ huius Viæ ethnicos apud Scriptores nullam prorsus memoriam superesse hucusque comperimus. In sanctorum vero Martyrum Actis de ea fit sæpesæpius mentio, & ex ijsdem hanc Appiæ contiguam fuisse liquido probatur. Celeberrimum enim Callisti Cœmeterium, quod Via Appia extare apud omnes notissimum est, in ijsdem aliquando Actis Via Ardeatina reponitur, vt suo infra loco enarrabimus. Hoc ipsum plane ex peruetusto quodam sepulchrali lapide comprobatur, qui secus viam in eo prorsus loco repertus est, ex quo ab Ecclesia S. Sebastiani ad S. Pauli Basilicam itur, vbi ab intermedia via, quam nonnulli

[right margin: Cœmeteriũ Callisti.]

Ardeatinam esse opinantur, intersecatur, vel potius diuiditur. Est autem huiuscemodi sepulchralis inscriptio:

D. M.
M. AVRELIVS DOMITIANVS SE VIVVS
EMIT, ET COMPARAVIT LOCVM
VIRGINEM A SOLO FECIT SIBI,
ET LIBERTIS, LIBERTABVSQVE
POSTERISQVE EORVM
ITEM BEBIÆ PARTHENOPE
CONIVGI SANCTISSIMÆ IN FRONTE
PEDES P.M.XVI. IN LATVS PEDES XVI.
ITEM IN LATVS IN VIA ARHEATINA
RESPICIENTE LONGV PEDES
P. M. XXIIII. ET LATV PEDES X.
V.H. M. EX H. N.S.
M. AVRELIVS STASIMVS LIB. COEPTVM
A PATRONO SVO CONSVMMAVIT
SIBI ET SVIS. QVOD SI QVIS POST
OBITVM MEVM VENDERE,
AVT DONARE VOLVERIT. INF.
AN. PONT. FF. L. N.

Et hactenus de peruetustis ethnicorum monumentis, quæ apud præmemoratas Vias olim suspiciebantur. Nunc de sacris beatorum martyrum a nobis sermo subtexendus est; quibus eædem Viæ veluti margaritis auro intextis, magis conspicuæ ac illustriores redduntur, ac de Cœmeterijs præsertim, vt cætera omittamus, quæ in earumdem Viarum ambitu passim continentur, studioso religiosæ antiquitatis indagatori nonnulla prælibanda sunt.

CAP. XI.

De celebri Callisti Cœmeterio.

1 ERANTIQVVM sane, ac præ cæteris celeberrimum Callisti Cœmeterium, secundo ab Vrbe lapide, Via Appia situm est. Quod à B. Callisto Pontifice olim extructum ac pariter denominatum fuisse, ipsemet Anastasius in conscriptis eiusdem gestis innuere videtur, vbi isthæc ait: *Et fecit aliud Cœmeterium Via Appia, vbi multi Sacerdotes & Martyres requiescunt, quod appellatur vsque in hodiernum diem Cœmeterium Callisti.* Sed ex eodem Anastasio hoc ipsum longe ante Callisti tempora extitisse, eodemque nomine appellatum fuisse, satis aperte conuincitur. Ille enim gloriosa ac recolenda sanctorum Pontificum Aniceti, & Soteris gesta enarrans, qui longo quidem temporum interuallo Callistum præcessere, eosdem in Cœmeterio Callisti conditos fuisse describit; & de Zephyrino item eius prædecessore agens, de Cœmeterio eodem his verbis mentionem facit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo, iuxta Cœmeterium Callisti.* Ne autem minus sibi constans Anastasius videatur, hic nobis repetendum est, quod diligenter alibi adnotauimus; ab eodem nimirum peculiari quadam loquendi formula verbum *fecit*, pro verbo *instaurauit*, satis frequenter vsurpari, quod apud eumdem sæpissime inter legendum videre est. Callistus igitur Pontifex non quidem, vt nonnulli perperam arbitrantur, Cœmeterium hoc extruxit, sed potius instaurauit, quod ab ipso postmodum Anastasio, cæterisque scriptoribus ob instaurationem videlicet, quam ipse omnium nouissimus aggressus fuerat, vulgo Callisti Cœmeterium nuncupatum est.

Anast in Callisto.

Cœmeterij Callisti vetustas.

2 Quisnam vero primus illud extruxerit, incompertum adhuc remanet. Veruntamen ex actis B. Sthephani Papæ, à Lucina matrona omnium nobilissima initium habuisse conijcitur. In ijs enim sanctissimum eundem Pontificem Stephanum, post disiectum diuinitus Martis templum, in Lucinæ protinus Cœmeterium secessisse legitur; vbi sermone ad populum, qui conuenerat, habito, ac incruento altaris sacrificio peracto, ab Imperatoris satellitibus, qui missi illuc fuerant, capite obtruncatus, in ipsamet Crypta, quæ Cœmeterium Callisti nuncupatur, pia obsequentium manu sepultus fuit. Sed ipsamet Actorum verba in medium afferre præstat, quæ ab Adone quoque in suo Martyrologio die 2. Augusti recitantur: *Tunc B. Stephanus*, inquit, *ductus à militibus foras muros Appiæ portæ ad Templum Martis, leuatis in cælum oculis, coram omnibus dixit: Domine Deus Pater Domini nostri, qui turrem confusionis in Babylone destruxisti, destrue nunc & hunc locum, vbi diabolica superstitione per Idolorum culturam animæ pereunt populorum. Et statim factus est fragor tonitrui cum terroribus coruscationum, & corruit maxima pars Templi sacrilegi. Quod* cer-

Lucina Matrona Cœmeterio Callisti prima initium dedit.

Act. S. Steph. Pap. Mart. Ado. C. d V. 4 S Petr. C. Val.

Martyrium Stephani P.

cernentes milites, pauefacti fugerunt, dimiseruntque B. Stephanum cum omnibus Christianis, qui simul perrexerant. Eadem vero hora B. Stephanus Episcopus pergit cum omnibus Christianis ad Cœmeterium S. Lucinæ, & multis consalutationibus omnes secum profectos alloquitur, vt nullis terroribus pertimescerent, vel ne forsitan aliquibus promissionibus Tyrannorum desererent coronam martyrij præparatam, dicens: Memores esse debemus Dominum nostrum Iesum Christum dixisse: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui potestatem habet corpus & animam mittere in gehennam. His atque huiusmodi exhortationibus bonus pastor suis ouibus Christi sanguine acquisitis pascua ministrabat. Post hæc obtulit sacrificium Deo omnipotenti. Audiens igitur Valerianus quæ gesta fuerant, ac de Templi euersione; & quia esset maxima cum Stephano multitudo Christianorum, missi sunt plurimi prioribus militibus; qui venientes inuenerunt B. Stephanum sacrificium Domino offerentem: quique intrepidus & constans ante altare solemnia & iugiter cœpta perficiens, in eodem loco sic in sua decollatus est sede, sub die quarta Nonarum Augustarum: factusque est ibidem maximus Christianorum planctus, tali Pastore cum gloria martyrij præmisso ad cælestia regna. Cuius corpus sepeliuerunt in eadem crypta cum ipsa sede, vbi adstans sanguis eius effusus est, in locum, qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti, vbi requiescit in pace. En peculiaris Romanorum Pontificum gloria, qui apostolicam sedem sacro purpuream cruore reddiderunt, dum intra Vrbis Romæ Cœmeteria, sacrum inter altaris sacrificium, ac sedem, veluti in suo throno constituti, triumphantium instar, coronam martyrij glorioso mentis ambitu accepere.

3 Ex enarratis igitur satis dilucide, vt opinor, constat, idem prorsus Lucinæ, & Callisti Cœmeterium esse, cum hoc ipsum, quod prius Lucinæ, postea vero Callisti titulo nuncupetur. Verba autem illa: *Qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti*, plane innuunt, quæ supra iam diximus, ipsum videlicet Cœmeterium Lucinæ olim, postmodum vero Callisti nomine insignitum fuisse: quapropter recitata à nobis hactenus Anastasij verba haud absolute, sed per prochronismum accipienda sunt. Lucina autem, quæ huic potissimum Cœmeterio nomen indidit, matrona illa nobilissima creditur, vt & probabiles nobis coniecturæ suadent, quæ sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, eorundemque in Vrbe Roma sectatrix, antiquum sanguinis splendorem cum fidei nobilitate coniunxit. Hæc, inquam, pijssima fœmina nobile Via Aurelia Cœmeterium extruxit, & Via pariter Ostiensi in suo prædio Beatissimi Apostoli Pauli corpus honorifice condidit, ibidemq; celebri in Christianæ religionis & Christi Martyrum obsequium Cœmeterio extructo, suum eidem insuper nomen indidit. De qua isthæc Romano in Martyrologo prid. Kalend. Iulij recensentur: *Romæ S. Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inseruiebat, iuxta quos & ipsa in crypta à se constructa sepulta est.* Id ipsum de eadem fæmina apud Adonem, & Petrum in catal. nobili inscripto elogio enarratur. Cum vero Lucinæ eiusdem, quæ de Ecclesia optime merita est, reliquiæ Callisti Cœmeterio illatæ describantur, vt veritati nil penitus obstet, per cryptam, quam ipsamet splendide primum extruxit, & vbi itidem tumulata quiescere dicitur, Callisti dumtaxat Cœmeterium subintelligi haud quid absurdum, & à veritatis tramite alienum computandum est.

4 Negotium tamen Lucina altera facessere videtur, cuius a nobis supra mentio repetita est, quæ beati Cornelij Papæ tempore floruit, & Apostolorum corpora ad loca, è quibus sublata fuerat, eiusdem Pontificis opera religioso cultu transferenda curauit. A qua nimirum ipsiusmet B. Cornelij corpus suo in prædio, iuxta Callisti Cœmeterium conditum fuisse, idem Anastasius in Cornelij gestis affirmat, dum ait: *Cuius corpus noctu collegit B. Lucina cum clericis, & sepeliuit in crypta iuxta Cœmeterium Callisti, Via Appia, in prædio suo:* Et in conscriptis pariter eiusdem Pontificis actis milites viginti & vnum conditos ibidem fuisse subtexitur: necnon beatum martyrem Cerealem vnà cum Sallustia eius vxore, qui omnes

Lucina Matrona.

Cœmeterium Lucinæ.

Mart. Rom.

Ado & Petr. de natal. catal. l. 6. c. 27.

Prædium Lucinæ matronæ.

Anast. in Corn. Pap.

SS. Cerealis, Sallustia, & XXI. milites.

[...], & idē [...], ac [...] Cœ[...]um.

cum ipso Cornelio Pontifice eadem Via Appia ante Martis Templum pro Christi nomine datis ceruicibus gladio consummati fuerant. Hæc autē eisdem in Actis hunc in modum recitantur: *Hoc audientes ministri, qui missi fuerant, decollauerunt B. Cornelium, & milites viginti vnum, & Cerealem cum vxore sua 18. Kalend. Octobr. Eadem nocte venientes clerici cum B. Lucina & familia eius, rapuerunt corpora sanctorum, & sepelierunt ea in agro eiusdem Lucinæ, in trypta iuxta Cæmeterium Callisti; vbi hodie eorum orationibus petentes beneficia consequuntur.* Vbi vero dicitur, *in crypta iuxta Cœmeterium Callisti*, vt etiam apud Bedam & Adonem die 14. Sept. videre est; Petrus in Catal. lib. 8. cap. 77. absolute legit, videlicet, *in Cœmeterio Callisti*: ex quibus profecto studiosus sacrarum antiquitatum lector conijcere vltro potest, Cœmeterium, de quo nunc sermo incurrit, ad hac iuniore Lucina ipsum, quod præ se fert, nomen ac titulum traxisse: quæ quidem pijssima fœmina longe post Apostolorum tempora vixit. Verum, cum idem Cœmeterium, vt iam probauimus, Aniceti quoque, & Soteris Pontificum æuo (vt historiales perhibent paginæ) extiterit, qui centum & amplius annos Cornelium præcessere, nulla, inquam, ratione a iuniore hac matrona initium, ac nomen pariter desumpsisse afferi a quoquam potest.

Acta S. Corn. Pap.

Beda & Ado die 14. Sept. Petr. de Nat in Catal. l. 8. c. 77.

5 Porro huiusce difficultatis nodus facili negotio soluitur, si, quod alibi exposuimus, in mentem reuocetur; Cœmeteria nimirum Ostiensis Viæ, itemque Appiæ a Lucina illa seniore Apostolorum discipula, sub ipsismet Apostolorum temporibus extrui primum suis in prædijs cœpta fuisse: quæ subinde, si a iuniore eiusdem forte familiæ, & paris proculdubio pietatis, ac nobilitatis fœmina in ampliorem formam redacta fuisse quis dixerit, haud improbanda in re tantæ ambiguitatis probabilis huius assertionis coniectura videbitur. Saniori tamen aliorum iudicio id explorandum ac definiendum relinquitur: id vnum nobis interim comprobasse satis est, Cœmeterium videlicet, de quo agimus, longe ante ipsius Callisti tempora, cuius nomen obtinet, extitisse.

Plures eodem nomine Lucinę matronę

6 In sacro hoc igitur & perantiquo Cœmeterio sanctissimi quique Pontifices, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, impiorum hominum sæuitiam, atque improbitatem declinantes, delituere: vbi, Christianis vna simul conuenientibus, immaculatam Deo hostiam offerre, diuinas laudes persoluere, sacra exercere munia, cœtus cogere, Episcopos quoque solemni ritu consecrare, & id genus alia frequenter obire consueuerant. Quapropter beatos Faustinum, & Iouitam ipsa inter Martyrum sepulchra in Catacumbis commorantem, latitantemque Romanum Pontificem Telesphorum adijsse, ibidemque Calimerum Mediolanensem Episcopum ab eodem sacris de more infulis insignitum fuisse in M.S. eorumdem Actis Cod. Later. his quidem verbis legitur: *His peractis omnibus, iuxta sermonem Domini, ad locum, qui ad Catacumbas dicitur, vsque peruenerunt; ibique B. repererunt Episcopum Telesphorum inter sepulchra sanctorum Martyrum propter metum paganorum latitantem, qui dixerunt ad eum: Benedictio Domini cum spiritu tuo beatissime Pontifex, &c.* Et infra isthæc enarratis subtexuntur: *Denique beati Martyres clara voce locuti sunt ei: Nos quoque Dominus ac Redemptor noster ad te vsque direxit, vt fratrem nostrum Calimerum ordines Episcopum, eumque ad vrbem Mediolanensem dirigas. Audiens hæc B. Telesphorus, magno repletus gaudio, beatorum Martyrum sancta adimpleuit monita, consecrauit eum, & ad vrbem Mediolanensem iuxta præcepta Martyrum direxit, vt ibidem Christiani populi Pastor existeret.* Hucusque recensita a nobis Acta, in quibus tamen aliquis circa Pontificis nomen error irrepsit. Telesphorus enim Pontifex ante annum centesimum quadragesimum secundum nullatenus in Petri cathedra sedit, vt aperte ex Baronio Ann. tom. 2. anno supra citato constat. Faustinus vero & Iouita Martyres, quorum mentio hic est, anno Christi 122. iuxta Baronij sententiam martyrio iam coronati fuerant. Idcirco in actis, quæ a Surio fideliter describuntur, ipsius nomen Pontificis haud exprimitur.

Pontifices Cœmeterij delitescunt

Et sacra in eis munia obeunt.

S. Telesphorus Papa. S. Calimerus

M.S. Cod. L...

Baron. A... to. 2. ann. 142.

Sur. to. 1. ... Febr.

7 In easdem item Cœmeteriales cryptas, dum acrius persecutorum aduersus Dei Ecclesiam rabies desæuiret, san-

Vrbanus Papa in Cœmeterio delituit. ſanctiſſimum quoque Vrbanum Pontificem ad latitandum ſe recepiſſe, & illuc a B. Virgine Cæcilia ſponſum, quem Chriſto lucrifecerat, Valerianum ſalutari abluendum baptiſmate directum fuiſſe in eiuſdem S. Cæciliæ Actis his verbis legitur: *Vade in tertium milliarium ab Vrbe via, quæ Appia nuncupatur: illic inuenies pauperes à tranſeuntibus alimoniæ petentes auxilium, de his enim mihi ſemper cura fuit, & optimè huius mei ſecreti ſunt conſcij: hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens: Cæcilia me miſit ad vos, vt oſtendatis mihi ſanctum ſenem Vrbanum, quoniam ad ipſum habeo eius ſecreta mandata, quæ perferam.* Et iſthæc infra: *Tunc Valerianus perrexit, & ſecundum ea ſigna, quæ acceperat, inuenit ſanctum Vrbanum Epiſcopum, qui iam bis confeſſor factus, intra ſepulchra Martyrum latitabat.* In his demum Actis Valerianum, & deinde Tiburtium, ab eodem beatiſſimo Pontifice ſacro ibidem fonte baptiſmatis expiatos fuiſſe enarratur. Extat ad noſtram hanc vſque diem intra eiuſdem Cœmeterij ambitum fons quidam, ex quo limpidiſſimæ iugiter emanāt aquæ, & varijs languoribus detentos dum refouent, ſalubritatem, quam ex ſacrorum vſu miniſteriorum hauſere, vt experimento ſæpius comprobatū eſt, eis mirabiliter impertiuntur, cuius rei plerique, & nos ipſi dum ſacrum hoc aliquando Cœmeterium perluſtraremus, oculati aliquando teſtes fuimus; fons autem iſte, qui inter veneranda beatorum martyrum ſepulchra placide fluit, & vſui quondam antiquorum Chriſtianorum inſeruiuit, tantum inde ſalubritatis hauſit, vt qui olim animis, nunc corporibus Dei virtute curandis ſuppetere valeat.

Acta S. Cæcil.

Pauperes Via Appia.

SS. Valerianus, & Tiburtius baptizati in Cœmeterio.

8 Sed his obiter recenſitis, vt ad noſtra redeamus, in Actis B. Stephani Papæ, quæ ſupra a nobis recitata ſunt, eundem notæ ſanctitatis, atque inuictæ conſtantiæ Pontificem in hoc Cœmeterio Miſſas celebraſſe, Chriſtianorum cœtus peregiſſe, & viuificam inſuper Euchariſtiam tranſmittere abſentibus conſueuiſſe narratur: quod Tarſicio acolytho eam deferenti, martyrij pro Chriſto ſubeundi occaſionem præbuit; hæc enim ibi leguntur: *Alia enim die, nimirum poſt martyrium S. Stephani Papæ, inuenerunt milites paganorum acoluthum nomine Tarſicium, Chriſti corporis ſacramenta portantem, quem tenentes pagani, atque diſcutientes quid gereret, indicaret. At ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, nequaquam voluit detegere ſacroſancta myſteria, quem fuſtibus & lapidibus tamdiu mactauerunt, quouſque exhalaret ſpiritum: reuolutoque eius exanime corpore, nihil potuerunt in eius manibus veſtimentiſque reperire ſacrilegi diſcuſſores, relictoque eius corpore, cum terrore fugerunt. Venientes autem ad portam Appiam, inuenerunt Chriſtianorum multitudinem copioſam, & venientes ad Valerianum, omnia intimauerunt, & quicquid actum fuerat, per ordinem pandunt.*

S. Stephanus Papa.

Euchariſtia abſentibus è Cœmeterijs tranſmitti ſolita.

Acta S. Steph. Pap.

S. Tarſicius.

9 Porro hæc Chriſtianorum multitudo, quam ad Vrbis portam milites inuenere, eorum procul dubio extitit, qui ad celebrandas ſanctiſſimi Stephani Pontificis exequias, pridie illius diei martyrio coronati, & forte ad noui inaugurationem Pontificis precibus à Deo impetrandam toto animi ſtudio, nullaque habita imminentis vitæ diſcriminis ratione conuenerant. Horum autem frequenti hominum cœtu, qui ad ſacra iugiter Martyrum Cœmeteria confluebat, permotus acriter, & furore excandeſcens Valerianus, immane illud ac deteſtandum edictum promulgauit, ne Chriſtiani videlicet poſthac Cœmeteria adirent: quod tamen inuictiſſimi Martyres, ne tantis fraudarentur bonorum ſubſidijs, morte ipſa terribilius rati: quippe qui vel ipſa inter tormenta pro Chriſto vltro, libenterque mori appetebant, alacri conſtantique animo contempſere. Quare Stephanus ſanctiſſimus Pontifex, vt ſupra dictum eſt, cum poſt promulgata Imperatoris edicta Cœmeterium adire nullatenus intermitteret, in eodem à ſatellitibus deprehenſus, capitis ſententia pro Chriſto mulctari promeruit. Sixtus item Secundus ibidem vnà cum S. Quarto in ſuorum mercedem laborum martyrij coronam accepit. Quod S. Cyprianus ep. 9. ad Succeſſum lib. 4. his verbis enarrat: *Sixtum autem in Cœmeterio animaduerſum eſſe ſciatis 8. Id. Auguſt. die, & cum eodem Quartum.* Vbi Pamelius hæc addit: *In Cœmeterio Calliſti iſtud contigiſſe tradit Beda in Martyrol. Via Appia.* Et

Cœmeteria Chriſtianis interdicuntur.

S. Sixtus II. Papa. S. Quartus.

S. Cypr. ep. 9. ad Succ.

Pamel. in ep. Cypr.

Ado

Ado, Vsuard. Beda, Martyr Rom. Anast. Acta Cypr. mart.

Ado istud sic explicat: *Qui cum Vsuardo & Damaso constanter tradunt capite illum fuisse obtruncatum*: Et quidem Beda, Ado, Martyrolog. Romanum, Anastasius, & M. S. ipsius Cypriani Acta in Callisti Cœmeterio eumdem conditum fuisse: at vero martyrium extra Cœmeterium ante Martis Templum consummasse constanter perhibent.

S. Caius PP.

9. Caium item Romanum Pontificem in eodem Callisti Cœmeterio nobili martyrio coronatum fuisse Anastasius his verbis innuere videtur: *Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando, martyrio coronatur*. Idipsum in eiusdem Actis legitur, nullibi tamen expressis verbis, vbinam extiterit huiusmodi crypta, describitur, quamuis conijci satis perspicue possit, rem diligenter expendendo, sub cryptæ nomine Callisti Cœmeterium intelligendum esse. In eo enim loco sanctissimum virum sepultura donatum eadem Acta legenti manifeste hoc plane modo inculcant: *Sepultus est in Cœmeterio Callisti Via Appia*. Porro in eodem Cœmeterio sacrum eius corpus recurrente anno Christi 1622. die 21. Aprilis repertum est, vt Cæsar noster Becillus Congreg. Oratorij presbyter in S. Caij actis a se exacte descriptis enarrat. Et superioribus quidem annis ab Vrbano VIII. perantiqua eiusdem S. Caij Ecclesia, eodem plane loco restituta, vbi domum eiusdem olim Diocletiani temporibus extitisse traditur, haud longe ab Ecclesia B. Susannæ Virginis, ibidemque Sanctissimi Pontificis ac mart. corpus, quod è Cœmeterialibus tenebris in lucem rediuiuum longa post sæcula pia fidelium manu perquirente cælitus emerserat, religioso asseruandum cultu repositum est. At inscriptum ab Vrbano VIII. restitutæ nuper Ecclesiæ S. Caij titulum his nostris paginis inserendum voluimus.

Anast. in Caio.

Act. S. Caij Pont.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
DOMVM IN VRBE S. CAII PAPÆ ET MART.
IN ECCLESIAM OLIM CONSECRATAM,
AC ERECTAM
SACRAQVE STATIONE CELEBREM,
VETVSTATE COLLAPSAM
A FVNDAMENTIS EXCITAVIT
ILLATISQVE EIVSDEM S. CAII
RELIQVIIS TITVLVM,
AC STATIONEM RESTITVIT
AN. SAL. M. DC. XXXI.
PONT. IX.

Pontifices sepulti in Cœmeterio Callisti.

10. At vero Cœmeterium hoc omni quidem veneratione dignum vti Pontificibus Maximis, dum inter viuos degerent, optatissimum aliquando domicilium præbuit, ita eisdem pariter post obitum Deo disponente conditorium exhibuit. Complures enim ibidem pio fidelium obsequio tumulati quiescunt: inter quos præcipui adnumerantur Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus Secundus, Dionysius, Eutychianus, Eusebius, & Melchiades, quibus & alij quatuor, Zephyrinus nimirum, Vrbanus, Marcus, & Damasus adscribi possunt: quos etsi in varijs tumulatos fuisse Cœmeterijs eorumdem acta referunt, Cœmeteria tamen, quæ ibidem memorari cōtingit, huiusce Cœmeterij, quod Callisti dicitur, partes ac membra existere nos infra suo loco demonstrabimus. Quapropter de nobilissima virgine, & martyre Cæcilia eodem loco condita isthæc in eiusdem actis recitantur: *Tunc sanctus Vrbanus Papa corpus eius auferens cum diaconibus, noctu sepeliuit eam inter collegas suos Episcopos & Martyres, vbi omnes sancti confessores sunt collocati.*

SS. Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus II. Dionysius, Eutychianus, Melchiades, Zephyrinus, Vrbanus, Marcus, & Damasus.

Act. S. Cæcil.

S. Sebastianus.

11. In hoc idem Cœmeterium veluti in locum omni religionis cultu iugiter prosequendum, quippe qui cæteris sanctitate præstat, inuictus ille Ecclesiæ pugil Sebastianus suum à Lucina matrona corpus transferri præcepit, vt eiusdem Acta hisce plane verbis testantur: *Tunc S. Sebastianus apparuit nocte in somno S. Lucinæ cuidam matronæ religiosissimæ, dicens: In cloaca illa, quæ est iuxta Circum, inuenies corpus meum pendens in vnco: sordes illud non tetigerunt. Hoc tu cum leuaueris, perduces ad catacumbas, inter ora cryptæ iuxta vestigia Apostolorum. Tunc B. Lucina ipsa per se cum suis seruis, medio noctis abijt, eleuans eum de cloaca, posuit in pauone suo, & perduxit eum ad locum, & ibi, vbi ipse S. Sebastianus imperauerat, cum omni diligentia sepeliuit 13. Kal. Feb.* Verba autem illa, quæ hactenus recensita sunt: *Iuxta vestigia Apostolorum*, haud intelligenda videntur, vti ipsummet vocabulū sonat, de pedum videlicet vestigijs lapidi impressis, qui quidem lapis cæteras inter reliquias in eiusdem D. Sebastiani Ec-

Reuelario Corporis S. Sebastiani. *Cod. Lat. Vat. 8. 9. 10. S. Petr. P. Vall. 1. 3. 6. 10.*

cle-

clesia ad hanc vsque diem religiose asseruatur. At vestigia, de quibus sermo est, beatissimorum Petri aut Pauli Apostolorum extitisse, quidam asserere non dubitarunt, erroris tamen, quiuis ille sit, manifeste conuincitur: si enim hoc vtique scriptor subintelligere voluisset, vt congrue quidem loqueretur, haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset. Porro apud omnes indubitatum est, sacratissima Christi pedum vestigia præmemorato lapidi tunc temporis impressa fuisse, cum idem Dominus Apostolo Petro, qui Mamertino è carcere se proripuerat, custodibus ipsis fugam patefacto ostio suadentibus, Via Appia videndum sese obtulit. Præmemorata igitur verba illa ita accipienda sunt, vt locum ipsum designēt, vbi aliquandiu veneranda beatorū Apostolorum corpora iacuere: de catacumbis videlicet intelligendo, vbi eorumdem adhuc vestigia extant, & eiuscemodi prorsus nomine appellantur.

12 Mansit autem hoc loco Beatissimi Mart. Sebastiani corpus vsque ad Gregorij Quarti tempora, à quo in oratorium à se in Vaticano erectum, in honorem S. Gregorij Magni, vnà cum sanctorum Tiburtij & Gorgonij corporibus transferri contigit: quod Anastasius in Gregorij Papæ Quarti gestis hunc in modum enarrat: *In quo, scilicet oratorio, sanctorum corpora Martyrum Sebastiani, Gorgonij ac Tiburtij ex Cœmeterijs, in quibus ante iacebant, perduxit, & vnumquodque eorum separatis altaribus collocauit.* Porro in Francorum Annalibus, & in rebus gestis Ludouici Imperatoris, quæ ab eiusdem domestico conscriptæ sunt, haud corporis, sed ossium dumtaxat translationem illuc peractam fuisse his verbis asseritur: *Hilduuinus Abbas S. Dionysij Martyris Romam veniens, ossa beatissimi Martyris Sebastiani accepit, & ea apud Suessionem &c.* Ado item Viennensis, qui sub hæc tempora vixit, scriptaque sua edidit, partem tantummodo reliquiarum beatissimi Martyris translatam fuisse his verbis asseruit: *Huius Imperatoris tempore, nempe Ludouici, pars corporis B. Sebastiani Martyris ad Suessionicam vrbem delata, vbi multa mira in laudem Dei omnipotentis, varia genera sanitatum infirmis collata.* Nullum autem verbum

[Margin: ...ranslatio ...rporis S. ...ebastiani.]
[Margin: ...nast in Greg ...ap. IV.]
[Margin: ...eb. in Chro. ... 825.]
[Margin: ...o Viennen. ...Chron. ar. 6. ...an. 815. ad ...]

ab Adone fit de anno, quo recolenda hæc translatio contigit. Marianus vero Scotus in suo Chronico celebratam eamdem fuisse asserit anno Dominicæ salutis 828. Gregorio Quarto summo Pontifice, & eodem Ludouico Imperatore. Quapropter haud ab Eugenio, sed à Gregorio Pontifice easdem Hildwino reliquias dono impertitas asserere opus esset. Vtcunque tamen res se habeat, certe hoc vnum constat, partem aliquam reliquiarum inuicti Martyris Sebastiani, non integrum autem corpus in Gallias translatum fuisse: & ipsummet corpus in Vaticanum à Gregorio Pontifice delatum, ex Anastasio præsertim fateri cogimur, *de cuius fide*, Vt Baronius inquit Annal. to. 9. anno 827. *isthæc oculis spectantis nefas est dubitare.* Quod quidem venerabile pignus postquam apud memoratum S. Gregorij oratorium diu in Vaticano perstitit, ad pristinum, quem ipse sibi longe ante delegerat, locum perhonorifice delatum est: cuius quidem iteratæ translationis tempus etsi ignoratur; Honorio tamen Tertio summo Pontifice contigisse apud omnes exploratissimum est: eundem enim Honorium anno Domini 1218. præmemorati Martyris Ecclesiam consecrasse, & Beati eiusdem Sebastiani corpus vnà cum alijs sanctorum reliquijs in ea condidisse, vetusta quædam insculpta marmori inscriptio docet, quæ ibi olim affixa cunctorum oculis patebat, eamdemque a se visam Seueranus noster testatur, & Onuphrius in hæc plane verba recenset:

[Margin: Marian Scot. in Chron.]
[Margin: Baron. Annal to 9. an. 827.]
[Margin: Ecclesia S. Sebastiani.]
[Margin: Honuph. 1. Eccles.]

† ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
M. CC. XVIII.
DEDICATVM EST HOC ALTARE
A PAPA HONORIO TERTIO,
ASSISTENTIBVS SIBI QVAMPLVRIMIS
SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ PRÆLATIS,
IN HONOREM
S. SEBASTIANI MARTYRIS:
IN QVO RECONDITÆ SVNT
INFRASCRIPTÆ RELIQVIÆ.
PRIMO CORPVS S. SEBASTIANI MARTYRIS,
SOCIORVMQVE EIVS:
RELIQVIÆ APOSTOLORVM
PETRI ET PAVLI,
IACOBI FRATRIS DOMINI:
PHILIPPI, ET MATHIÆ APOSTOLORVM:
SANCTORVM FABIANI,
STEPHANI, MARCI
ET DAMASI PONTIFICVM,
VALENTINI ET DEMETRII MARTYRVM:
LVCINÆ ET BARBARÆ VIRGINVM.

In

S.Eutychius.

Martyr.Rom. prid.non.Feb.

13 In hoc item Cœmeterio dignissimus Christi Mart. Eutychius conditus fuit; de quo isthæc in Mart.Rom. prid. Non.Feb. *Romæ S.Eutychij Martyris, qui illustre martyrium consummauit, sepultusque est in Cœmeterio Callisti, cuius sepulchrum S. Damasus Papa versibus exornauit.* Hoc vero S.Damasi epitaphiũ nunc in Ecclesia D. Sebastiani ad læuam intrantibus legendum occurrit; idemque ex Callisti Cœmeterio tunc temporis extractum fuisse credere par est, cum inde eiusdem S. Eutychij corpus ad S. Laurentij in Damaso Ecclesiam, vbi modo requiescit, transferri contigit. Lapis autem hic, qui a B. Damaso inuicto martyri inscriptus est, omnibus quidem pretiosis lapillis longe præstantior, vtpote pœnarum, quas ille pro Christo pertulit, notis veluti monilibus intextus potius quam exculptus nobile constantis animi, ac inuictæ inter repetita carnificum tormenta, patientiæ monimentum exhibet. Est autem tenoris huiuscemodi:

Epitaphium S.Eutychij.

Antiq. Inscr. in Append.pag 1172.n.13. Bar.in Appen to.4.an.384.

EVTYCHIVS MARTYR CRVDELIA
IVSSA TYRANNI
CARNIFICVMQVE VIAS PARITER
TVNC MILLE NOCENDI,
VINCERE QVOD POTVIT,
MONSTRAVIT GLORIA CHRISTI:
CARCERIS INLVVIEM SEQVITVR
NOVA POENA PER ARTVS
TESTARVM FRAGMENTA PARANT,
NE SOMNVS ADIRET,
BISSENI TRANSIERE DIES,
ALIMENTA NEGANTVR,
MITTITVR IN BARATRVM, SANCTVS
LAVAT OMNIA SANGVIS
VVLNERA, QVÆ TVLERAT
MORTIS METVENDA POTESTAS.
NOCTE SOPORIFERA TVRBANT
INSOMNIA MENTEM:
OSTENDIT LATEBRA INSONTIS
QVÆ MEMBRA TENERET,
QVÆRITVR, INVENTVS COLITVR,
FOVET OMNIA, PRÆSTAT.
EXPRESSIT DAMASVS MERITVM
VENERARE SEPVLCHRVM.

S. Maximus.

M.S. Cod.S. Mar.ad Mart

14 Eodem pariter loco Maximi Commentariensis corpus conditum est; de quo hæc in M.S. eiusdem Actis Cod. S. Mariæ ad Martyres: *Hoc dicto iussit Valerianus per pontem eum præcipitari. Cuius corpus collegit B. Eusebius Presbyter, & sepeliuit in Cœmeterio Callisti Via Appia sub die tertiodecimo Kalend. Decembris.*

S.Tarsicius.

Venerandæ quoque beati Tarsicij Acolythi exuuię, qui Christo onustus Dominici corporis Sacramenta ferebat, eodem Cœmeterio illatæ sunt; de quo in supra citatis S. Stephani Papæ actis hæc leguntur: *Eadem namque die collegerunt Christiani sanctum corpus Tarsicij, & sepelierunt in Cœmeterio Callisti, Via Appia.* Huius etiam beati viri sepulchrum Damasus Pontifex carminibus hisce, tanquam nobilis triumphi insignibus, exornauit:

Act. Steph. Pap.

Epitaphium S.Tarsicij.

Antiq. Inscr. in Append. pag.1174.n. 20. Baron. t. Append. to.4 an.348.

PAR MERITVM QVICVNQVE LEGIS,
COGNOSCE DVORVM,
QVIS DAMASVS RECTOR TITVLOS
POST PRÆMIA REDDIT
IVDAICVS POPVLVS STEPHANVM
MELIORA MONENTEM
PERCVLERAT SAXIS, TVLERAT
QVI EX HOSTE TROPHÆVM
MARTYRIVM PRIMVS RAPVIT
LEVITA FIDELIS.
TARSICIVM SANCTVM CHRISTI
SACRAMENTA GERENTEM
CVM MALE SANA MANVS PETERET
VVLGARE PROFANIS,
IPSE ANIMAM POTIVS VOLVIT
DIMITTERE CÆSVS,
PRODERE QVAM CANIBVS RABIDIS
CÆLESTIA MEMBRA.

Innumeri demum Martyres eodem Cœmeterio conditi fuere; de quibus suo infra loco, cum nonnullæ Cœmeterij eiusdem partes describentur: quæ quidem etsi huic proxime adiaceant; cum easdem tamen multiplicibus nuncupari nominibus contingat, sanctorum videlicet titulo, quorum sacra illic corpora requiescunt, peculiaribus quoque, ac distinctis capitibus hæ describendæ a nobis erunt. Sed prius alia quædam monumenta ad præmemoratum Cœmeterium spectantia, quæ ibidem in Ecclesia desuper erecta adhuc conspiciuntur; vel certe olim extabant, ad instituti nostri propositum recenseamus: consulto autem ea omnia præterimus, quæ de religioso eiusdem Ecclesiæ cultu in medium afferri possent; vtpote a Seuerano in sacris iam sæpe citatis septem Ecclesiarum monumentis congesta, ac prolixiori sermone enarrata.

Seueran. in sept.Eccles.monum.

Templum S. Sebastiani.

15 Hoc igitur dignissimi Martyris Sebastiani templum, antequam à Scipione Cardinale Burghesio Pauli V. Pont. Max. nepote in ampliorem, quam modo conspicimus, formam redigeretur, & eximia Principis eiusdem liberalitate, vt loci ipsius merito par est, magnificentissime exornaretur, peruetustum alta-

altare, conſpiciebatur, quod olim ab Honorio, vti diximus, conſecratum, & ſub quo ſacrum eiuſdem Martyris corpus officioſa ipſius manu repoſitum fuerat. Hoc porro in ipſomet aditu, ſeu Cœmeterij veſtibulo ad læuam ingredientibus; & in eiuſdem Cœmeterij area ſitum erat, ad quam lateritia quædam ſcala, pluribus conſtans gradibus, deducebat; qui ſane locus idemmet eſſe creditur, vbi ſacrum quondam pignus Lucina matrona pijſſima condiderat, in oſtio nimirum, vel ipſo potius Cœmeterialis cryptæ veſtibulo, vt in eiuſdem Actis legitur. Veriſimile autem valde eſt, deinde Eccleſiam ibidem in honorem præclariſſimi eiuſdem Martyris ſuperædificatam fuiſſe: cuius pretioſæ illic exuuiæ cæleſti monitu illatæ aſſeruabantur.

16 Cæterum, vt venerandum martyris Sebaſtiani corpus ſub altari eidem dicato nunc quoque extare, pio ac ſtudioſo lectori luce clarius pateat, operæ quidem pretium erit, hoc loco repetere, quæ in recolendis Eccleſiarum monumentis a Seuerano ex perantiquo eiuſdem Eccleſiæ M. S. adnotata ſunt, in hæc plane verba: *Sicut ſcriptum eſt, corpus S. Sebaſtiani Martyris iacet ſub altari, quod eſt inferius, vbi S. Gregorius Papa Miſſam celebrans, Angelum Dei vidit; qui in Miſſarum ſolemnijs ſibi deſeruiens, dixit: Hic eſt locus ſacratiſſimus, in quo eſt diuina promiſſio, & omnium peccatorum remiſſio, ſplendor & lux perpetua, ſine fine lætitia, quam Chriſti Martyr Sebaſtianus habere promeruit.* Vides, quo venerationis cultu ſanctorum Martyrum reliquiæ in Eccleſia iugiter habendæ ſint, & ipſomet Angelorũ famulante obſequio, inſignibus cumulatæ prçconijs, peculiarẽ à fidelibus deuotionẽ exigant. Idem ſacratiſſimũ corpus, vel certe eiuſdem reliquiæ in altare recens translatæ deinde fuerunt, quod eidem Martyri erectum, dicatumque eſt a præmemorato Card. Burgheſio: in cuius translatione illud quidem portentum, omni admiratione dignum obtigit, quod Pancirolus quoque in eiuſdem Eccleſiæ deſcriptione diſerte aſſerit, & ſe à monachis apud ſacrum hunc locum demorantibus accepiſſe Seueranus noſter affirmat. Accipe igitur benignis auribus, ſtudioſe, ac pie lector, quod in præſens tibi enarraturi ſumus, & vel ex hoc vno cultum, qui ſacris Martyrum pignoribus debetur, ediſce. Cum enim arca illa marmorea, intra quam auguſtiſsimi athletæ reliquiæ conditæ fuerant, cæmentariorum manu ac ſtudio, è loco, vbi incluſæ aſſeruabantur, dimoueri atque eleuari cœpiſſet, vt in ſuperiori parte aptius locaretur, omnibus quidem ingenti metu perculſis, ac terrore attonitis, ipſamet Eccleſia concuti viſa eſt, ac ſi terræmotu quateretur; quapropter cuncti, qui eiuſcemodi operi inſtabant, quantocyus fugã arripuere: ſed Laurentius de Paulis Societatis Ieſu ſacerdos, qui, vt ſingula rite peragerentur, tunc operi diligenter præerat, bono eoſdem animo eſſe iuſsit: quippe, qui honoris gratia erga Martyrem, ſtudium omne, ac laborem impenderent, nec ſiniſtri quidquam, quod ad exitium vergeret, illis pertimeſcendum fore edixit, vbi ſana religio, nullatenus vero temeritas, aut præſumptio obſequentiũ manus in opus cõpelleret: hæc ille; cum vnanimiter omnes, qui aderant, humillimis ante auguſtiſsimũ Euchariſtiæ Sacramentum porrectis Deo precibus, pio ſacerdotis ſermone alacres redditi, conſtanti imperterritoque animo ad intermiſſum opus rediere. Sed protinus eorundem conatibus propitius è cælo Chriſti Martyr adfuit; vbi enim manus iterum operi admouerunt, nullo labore, ſed facili potius impulſu quantocyus rem totam, vt in votis erat, feliciter perfecere. Ad recolendam autem (vti par eſt) ſacræ antiquitatis memoriam, ipſummet peruetuſtum altare ad hanc vſque diem, ſacris licet pignoribus, atque ornamentis orbatum, haud tamen pio venerationis cultu, qui ab inuiſentibus Martyri defertur, deſtitutum, eodem loco ſubſiſtit.

Mirum in translatione corporis S. Sebaſtiani portentum.

17 At vero iuxta præmemoratum altare, ſepulchrum quoddam in pauimento, crate ferrea vallatum, videre eſt, in quo inſculptus eiuſcemodi titulus, antiquitatem redolens legitur:

S. Lucina Virgo.

HOC EST
SEPVLCHRVM SANCTÆ
LVCINÆ VIRGINIS.

Et infra:

GVILS ARCHS BITVRICEN.
F. FIERI.

Quænam vero Lucina hæc fuerit, cui titulus iste inſcriptus eſt, hactenus ignoratur. Præclari enim nominis fœminas, quę hoc idem olim nomen præſeferebant, vt ſupra meminimus, in mulierum nuptarum, aut certe matronarum numero ſcriptas fuiſſe ambigere nemo poteſt, & eam præſertim, quæ Beati Martyris Sebaſtiani corpus diuinitus admonita hoc loco recondidit: quippe quæ Fulconis, ſeu Flatonis Piniani viri Conſularis vxor digniſſima celebratur, vt ſancti Anthymi Acta apud Sur. to. 3. 2. Maij teſtantur. Porro de duabus dumtaxat nominis eiuſdem virginibus, in ſacris Martyrologijs, & Martyrum Actis mentio inſtituitur; Lucinæ ſcilicet virginis ex illuſtri Prætextatorum familia, a beato Anacleto Papa ſalutaribus baptiſmi aquis expiata: de qua in M.S. S. Sophiæ actis Cod. S. Cæcil. hæc legimus: *Credentium vero fides creſcebat in Domino, & memoriæ venerandæ virginis Lucinæ excubias exercebat ſpeciales, quas omni tempore pſallendi ita aſpiciebant, choro pſallentium adhærentem, ac ſi in corpore degeret.* Alterius item Lucinæ virginis, S. Marmeniæ filiæ, mentio recolitur, quæ ſub Alexandro Imperatore, glorioſo conſummata certamine, pro Chriſto Martyr occubuit, & vnà cum matre, cæteriſque Martyribus apud ſanctum Vrbanum Papam honorifice tumulata fuit, vt perantiqua M.S. eiuſdem Acta Cod. Vaticani amplam legenti fidem exhibent.

Lucina vxor Fulconis S. Sebaſtiani corpus ſepelit

Sur. to. 3. 2. Maij.

M.S. Cod. S. Cæc.

Lucina virgo filia S. Marmeniæ.

M.S. Act. Cod. Vat.

18 De hac igitur nobiliſſima Marmeniæ filia ſepulchralem, quem ſupra recitauimus, titulum loqui iure merito exiſtimare quis poſſet, niſi, & probabilius quidem, vt nobis videtur, de Lucilla S. Nemeſij filia ſubintelligendum fore titulum aſſeramus; quæ in quibuſdam Codicibus, Lucinæ itidem nomine appellatur; quamuis tum in alijs, tum in ipſiſmet Martyrologijs Lucilla communi, ac frequenti omnium voce nuncupetur. Hæc enim in celeberrimo Calliſti Cœmeterio, de quo nunc agimus, a Sixto Papa, vt infra exponetur, tumulata eſt. Huic ſententiæ ſua quoque auctoritate Baronius ſubſcribit, qui in editis ad Martyrologium notis prid. Kal. Nouemb. iſthæc habet: *Adhuc perſeuerat locus Lucillæ virginis in Cœmeterio Calliſti, vbi in ſepulchri lapide inſcriptio vetus poſita legitur.* Onuphrius quidem in ſeptem Vrbis Eccleſiarum deſcriptione, ſepulchrum hoc haud Lucillæ matronæ poſitum eſſe conſtanter affirmat, quod vtique ex inſcriptionis titulo conijcit, qui nuper a Guillelmo Bituricenſi Archiepiſcopo ibi deſcripto inſtauratus apparet: ſed cum in eadem inſcriptione expreſſis verbis Lucina virgo nuncupetur, haud congrue huic matronæ aptari poſſe videtur: cuius tamen corpus hoc eodem Cœmeterio conditum fuiſſe, & venerandum eius caput inter ſacras eiuſdem Eccleſiæ reliquias adhuc aſſeruari indubitatum omnino eſt: niſi forte ob ſuperiorum temporum inſcitiam id plane obtigiſſe quis dixerit, vt pro matrona, Virgo in epitaphij eiuſdem notis inſcripta fuerit. Olim inſuper in ipſo Cœmeteriorum deſcenſu, marmoreus quidam lapis parieti affixus hanc legentibus inſcriptionem præferens extabat:

Lucilla S. Nemeſij filia.

Baron. in Mart. Rom. prid. id. No[v.]

Onuph. Pan. in deſcrip. 7 Eccleſ.

Lucina matrona.

TEMPORIBVS SANCTI INNOCENTII
EPISCOPI PROCLINVS
ET VRSVS PRESBB.
TITVLI BIZANTIS
SANCTO MARTYRI
SEBASTIANO EX VOTO FECERVNT.

Inſcriptio Proclini, & Vrſi.

19 Porro Bizantis titulum, veteri abolito, in D. Sabinæ Eccleſiam translatum fuiſſe Onuphrius aſſeruit; quidam vero titulum hunc Eccleſiæ Beatorum Ioannis & Pauli ſuffectum fuiſſe aiunt; eo quod in eorundem Martyrum Actis de Bizantio quodã ſenatore, digniſſimo S. Pammachij genitore mentio incurrat: ſed vt veritati, quod conſonum eſt, aſſeratur, Proclinus è presbyterorum numero extitit, qui quondam Romano Concilio ſub Symmacho, vti presbyter Tit. S. Suſannæ, vnà cum Agathone & Aſello ſubſcripſit, & in M.S. præmemorati Cornelij actis Cod. Columnen. eiuſdem ſubſcriptio vna cum cæteris, quos nuper recenſuimus, ſub hac videlicet verborum formula recitatur: *Presbyter Tituli Bizantij.* Quidquid tamen illud ſit, certe ex eadem inſcriptione, quæ nunc in Eccleſia ad dexteram intrantibus patet, ſatis ſuperque, vt nobis opinari licet, recolenda eiuſdem antiquitas Eccleſiæ comprobatur: cum presby-

Titulus Bizantis.

Onuph. Pan. in deſcrip. Eccl.

Act. Ss. Io. Paul. MM.

sbyteri; quos supra nominauimus, sub ipsamet Innocentij Primi tempora vixerint, præmemoratus autem Pontifex anno redempti orbis quadringentesimo primo ad Summi Pontificatus apicem euectus sit. Et hæc quidem de peruetustis eiusdem Ecclesiæ monimentis studioso lectori paucis enarrasse sufficiat.

20 Verum de celeberrimo, quod latet ibidem, Cœmeterio verba facturis, illud in primis præmittendum videtur, duas Cœmeterium hoc in partes diuidi: vtpote quod præ cæteris amplissimum est, cui & alia pariter, vt iam diximus, sub varijs quidem nominibus Cœmeteria iunguntur, atque cohærent: quorum vnum, quod vulgo Publicum dicitur, eo quod quibusuis adeuntibus pateat, ab interiori Ecclesiæ ambitu, aditum pariter atque exitum obuium, expeditumque præbet: singulis interim ostijs diligenter præclusis, quæ ad perscrutandum subterranei loci sinum accedentibus, tot intersusis latentium semitarum diuerticulis, negotium facessere, nec non in apertum vitæ discrimen aberrantes adducere queunt; valido enim muro viarum anfractibus obstructis ad Cœmeterium, quod Secretum dicitur, vastissimumque est, transitus omnino inhibetur. In ipsius autem Cœmeterij, de quo nunc agitur, limine, qua quis ad dexteram templi partem ingreditur, istiusmodi inscriptionis titulus insculptus marmori legitur:

HOC EST COEMETERIVM CALLISTI
PAPÆ ET MARTYRIS
INCLYTI, QVICVMQVE ILLVD
CONTRITVS ET CONFESSVS
INGRESSVS FVERIT, PLENAM
REMISSIONEM OMNIVM PECCATORVM
SVORVM OBTINEBIT,
PER MERITA GLORIOSA CENTVM
SEPTVAGINTA QVATVOR MILLIVM
SANCTORVM MARTYRVM
VNA CVM QVADRAGINTA SEX
SVMMIS PONTIFICIBVS,
QVORVM IBI CORPORA IN PACE
SEPVLTA SVNT,
QVI OMNES EX MAGNA TRIBVLATIONE
VENERVNT, ET VT HÆREDES
FIERENT IN DOMO DOMINI,
MORTIS SVPPLICIVM PRO CHRISTI
NOMINE PERTVLERVNT.

Audisti, pie lector, paucis notis immensam huius Cœmeterij gloriam legentium animis adumbratam, quod tot sacris millenorum martyrum exuuijs adauctum, ac tot pariter sanctorum Pontificum martyrij laurea præcellentium pignoribus apprime nobilitatum, singularem fidelium animis deuotionis affectum ingerere, & timorem pariter sanctissima isthæc loca adeuntibus incutere iure merito valet. Quapropter quisquis ille est, qui perlustraturus accedit, vbi pedem admouerit, illud, quod Moysi prænuntiatum est, probe meminerit: *Ne appropies huc, solue calceamenta de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, Terra sancta est*. His enim verbis salubriter admonitus, quamprimum vnà cum Iacobo Patriarcha è torporis somno euigilans, in illa admirabundus verba, erecto in signum lapide, prosiliet: *Vere locus iste sanctus est*.

Gen. c. 28.

Exod. c. 3.

21 In hac igitur Publici Cœmeterij parte pauca quidem cubicula, sepulchrorumque vestigia in parietibus hinc inde de more excisa inuenire est. Ibi quoque locus adhuc conspicitur, vbi quondam præclarissima virgo ac martyr Cæcilia condita fuerat: cuius memoria ne vlla vnquam temporum iniuria aboleretur, præmemoratus Guillelmus Bituricensis Archiepiscopus hunc inscriptionis titulum marmori insculpendum curauit:

Sepulchrum S. Cæciliæ.

HIC QVONDAM RECONDITVM FVIT
CORPVS BEATÆ CÆCILIÆ
VIRGINIS ET MARTYRIS.
HOC OPVS FECIT
FIERI REVERENDISSIMVS PATER
DOMINVS GVILLELMVS
ARCHIEPISCOPVS BITVRICENSIS,
ANNO DOMINI M. CCCC. IX.

Inscriptio sepulchri S. Cæciliæ.

In altero itidem marmoreo fragmento titulus eiuscemodi legitur:

S A N C T O
M A R T Y R I
M A X I M O.

Titulus sepulchri S. Maximi.

Duos quidem insignes, recolendosque nominis huiusce Martyres in hoc Cœmeterio quondam tumulatos fuisse constat, qui ambo pariter Commentariensium munere fungebantur: alterum scilicet, cuius in B. Cæciliæ Actis mentio fit: alterum vero, cuius in sanctorum Eusebij, Marcelli, sociorumque Actis memoria recolitur: verum cuinam è duobus, quos hactenus memorauimus,

Bini sancti Maximi Commentarienses

Acta S. Cæcil. Virg. & Mart.

Acta SS. Eusebij, Marcelli, & Soc.

iſte potiſsimum titulus inſcriptus ſit, ignoratur.

22 At vero ad alteram Cœmeterij, quod Secretum nuncupatur, partem haud vllus patebat aditus, niſi quoddam per oſtium quamdiligenter obſeratum, ac apprime munitum, quod iuxta ipſummet locum ſitum erat, vbi Beatiſsimi Martyris Sebaſtiani conditorium quondam extitiſſe iam diximus. Hinc cum ad ingrediendum aditus Boſio patuiſſet, illic ſemitas plane innumeras, multipliceſq; ac plurima item cubicula, nec non monumenta, quæ tamen picturis, ornamentiſque omnibus deſtituta eſſent, ſe viſu cõperiſſe affirmat. Complures inſuper, dum ſingula lynceis oculis inueſtigat, obuij, contemplandique aditus ſe obtulere, per quos ad Cœmeteria huic adhærentia ingreſſus vltro procul dubio dabatur. Rurſus vero dum eãdem Cœmeterij partem vnà cum alijs Seueranus noſter nouiſsime perluſtraret, non abſque intimo animi cruciatu, ac horrore pariter, omnia prorſus, vt ipſe teſtatur, perſcrutantium oculis diſiecta ac diruta apparuere. Secretum interim hoc Cœmeterium penetrandi haud aliunde facultas ſuppetijt, quam per latentes quoſdam terræ hiatus in vineis ac locis adiacentibus fortuito adinuentos, per quos Boſius deinde introgreſſus, cum ſingula tum viſu, tum manu inter perſcrutandũ deprehendiſſet, idem Cœmeterium ampliori quidem ambitu protenſum exacte deſcripſit, vt à nobis ſuo infra loco exponetur: vtriuſque autem Cœmeterij tam Publici, quam Secreti ichnographicas tabulas Philippus Vinghius diligenter delineauit; quas cum nuſquam Seueranus deinde aſſequi, omni adhibito ſtudio, valuiſſet, eaſdem iterum a Gaſpare & Franciſco viris rei ichnographicę peritiſſimis, deſignandas curauit, quæ cum alijs id genus tabulis, artificum manu ſtudioſe inſculptæ, ſuo loco ſingulæ curioſis legentium oculis contemplandæ proponentur.

Cœmeteriũ Calliſti Secretum appellatum.

Ingreſſus Cœmeterij Secreti.

23 Quod vero ad præmemorati Cœmeterij omnium plane nobiliſſimi inſtaurationem attinet, haud à nobis ſilentio obuoluendum eſt, quod Bibliothecarius in Sixti Papæ III. geſtis affirmat, à ſanctiſſimo nimirum Pontifice Cœmeterium hoc in meliorem formam redactum, ac marmoreas inſuper tabulas ſingulis fere ſepulchris, quieſcentium ibi Martyrum exhibentes nomina, appoſitas fuiſſe. Hæc autem ſunt eius verba: *Hic fecit Platoniam in Cœmeterio Calliſti Via Appia, vbi nomina Epiſcoporum & Martyrum ſcripſit commemorans.* At quod per Platonias nil aliud, quàm marmoreæ quædam tabulæ intelligendæ ſint, ipſemet Bibliothecarius ſatis perſpicue inſinuare videtur, qui in deſcribendis beati Leonis Papæ Tertij geſtis hæc ait: *Hic Jacer Antiſtes ſuper ipſas columnas lilios poni fecit, & ſuper ipſos lilios ex metallis marmoreas Platonias poſuit.* Et in geſtis item Sixti Papæ Tertij ab eodem iſthæc recenſentur: *Qui Eccleſiam S. Laurentij ornauit, fecit &c. ſupra Platonias porphyreticas &c.* Et in Liberij geſtis hæc addit: *Ornauit de Platonijs marmoreis ſepulchrum S. Agnetis.* Cuius quidem Eccleſiam ſectis marmoribus, ac affabre artificum manu compactis incruſtatam olim fuiſſe, ad noſtra hæc vſque tempora ex antiquis, quæ ſuperſunt, veſtigijs videre eſt.

Sixtus III. Cœmeteriũ Calliſti inſtaurauit, & ornauit.

Biblioth. in Sixto Pap. 3.

Platonia quid ſit?

Idem in vita Leonis Pap. 3

Idem in Liberio Papa.

24 Nicolaus Primus peruetuſtum hoc Cœmeterium inſtaurauit, ac monaſterium ibidem prope Eccleſiam, teſte Bibliothecario, extruxit, qui iſthæc in rem præſentem enarrat: *Via autem Appia de Cœmeterio ſancti Calliſti Martyris Sebaſtiani in Catacumba, vbi Apoſtolorum corpora iacuerunt, quod multis ab annis ruerat, meliori illud fabrica renouans, monaſterium fecit, & Monachos ſub Abbatis regimine vndecumque potuit, aggregauit, victuique neceſſaria dari, cæteraque ſtipendia miniſtrari præcepit.* Cuius ſane Monaſterij frequens in quampluribus Summorum Pontificum, & Gregorij præſertim Papæ Noni epiſtolis mentio incurrit, quæ Abbati, & ſacro Monaſterij eiuſdem cœtui Sanctorum Martyrum Fabiani & Sebaſtiani de Vrbe Ciſtercienſis Ordinis inſcriptæ recitantur. Nunc vero idem Monaſterium, etſi Commendatitium in titulum a Summis Pontificibus redactum, iidem Ciſtercienſes Monachi, qui S. Bernardi Fulienſes nuncupantur, arctiorique obſeruantiæ addicti ſunt, religioſe admodum, & merito digni laudum præconio incolunt. Illud poſtremo loco enarratis hactenus de Calliſti Cœ-

Monaſterium S. Sebaſtiani

Biblioth. in Nicol. Pap.

Cœmeterio, coronidis loco subtexere visum est, quod in Breuiario Romano præcipue celebratur; de Callisto enim Pontifice hæc ibi: *In Via Appia vetus Cœmeterium ampliauit, in quo multi sancti Sacerdotes, & Martyres sepulti sunt, quod ab eo Callisti Cœmeterium appellatur*. Et hæc de Callisti Cœmeterio enarrasse satis sit.

CAP. XII.

De Catacumbis, ac SS. Martyrum Marci, Marcelliani, & Damasi Cœmeterijs.

1 IVxta celebrem, quam hactenus memorauimus, inuicti Martyris Sebastiani Ecclesiam, ea nimirum parte, quæ Viæ Ardeatinæ veteri adiacet, ad hæc vsque tempora veluti nobile quoddam sacræ antiquitatis monimentum, locus ille conspicitur, & a fidelibus, vti par est, iugi obsequio colitur, qui vulgo Catacumbæ nuncupatur: cuius sane vocabuli etymologiam sub huiusce initium operis, genuinam vocis significationem assecuti, edocuimus.

[Margin: ...atacumbæ ...uid signifi... ...nt?]

2 Et vt pauca hoc loco interim inquirendo subtexamus, cur locus hic, qui ad Callisti Cœmeterium extat, *ad Catacumbas* appelletur, Baronius ipse in Notis ad Rom. Martyrologium consulendus est, qui idem vocem hanc ex duabus dictionibus, Græca nimirum, & Latina, conflatam sonare ait, ac locum iuxta tumbas. Sed eius hic quæso verba excipiamus: *Loquendi obtinuit vsus*, inquit ille, *vt Catacumbæ pro Catatumbis dicerentur: ex Græca enim, & Latina dictione compositum est nomen, κατὰ iuxta, & tumbas, vt sic locus ille, qui ad fores est Cœmeterij Callisti, diceretur Catacumbæ, hoc est, iuxta tumbas eiusdem Cœmeterij, vbi est vetus ac nobilis memoria S. Sebastiani martyris, quæ numeratur inter septem Vrbis Ecclesias, Innocentij Papæ, & Honorij Imper. temporibus illustrata, vt docet illic posita vetus inscriptio marmori incisa. In actis S. Cornelij Papæ Catatumbæ, non Catacumbæ dictus reperitur ille locus: sic & in rebus gestis S. Sebastiani, sicut in compluribus veteribus Martyrologijs: at vero apud S. Greg. in regest. lib. 3. ep. 30. ad Catacumbas scriptum reperitur. Non tamen errasse dixerim, qui Catacumbas legunt; nam κατακύμβης est locus cauus, atque profundus, qualia Romæ præsertim Cœmeteria esse solebant, in arenarijs profundis cryptis excauata.* Hæc ad rem nostram Baronius.

[Margin: Baron. in not. ... Mar. die ... Ianuar.]

[Margin: ...cus ad Ca...umbas cur ...dictus?]

3 Subterraneus quidẽ locus est fornice desuper obductus, ac semicirculari constructus forma, & vt ex ipso aspectu credibile nobis fit, quoddam olim ethnicorum ædificium extitit, quod a vetustissimis illis Pontificibus in sacros subinde rei ecclesiasticæ vsus redactum est; quo Christi cultores, quibus illibatos religionis Christianæ ritus peragendi haud libera adhuc facultas suppetebat, pro ipsa temporis opportunitate ad sacram, vt mos erat, Synaxim conuenirent. Hinc quoque ad proximum Cœmeterium patuisse aditum conijcitur, cum illud in eiusdem loci planitie subsistat. Porro ad Catacumbas, quarum mentio est, per binas scalas, quę plurimis quidem gradibus constant, descenditur, harum altera Ecclesiam, Ardeatinam viam altera respicit. Fenestræ ibi, vel certe foramina quædam in oblongam ac satis angustam deducta formam suspiciebantur, quæ lumen ad inferiora loca demittebant.

[Margin: Descriptio loci ad Catacũbas.]

4 Decem & quatuor locus olim iste suo continebat ambitu monumenta, quorum tamen ad pręsens duodecim dumtaxat visuntur: & hæc quidem haud in topho Cœmeterialiũ more excauata, quamuis eandem intuentibus formam præseferant, sed lateritij operis, calce circum oblinita sunt, paucis admodum exceptis, quæ artificum olim manu eleganter exornata fuisse ex quibusdam adhuc vestigijs manifeste dignoscitur. Porro in eorumdem monumentorum ambitu marmorea quædam hinc inde sedilia porriguntur, in quorum media parte Pontificalis ac marmorea sedes vetustissima extat; in qua summi, ac sanctissimi olim Pontifices (vti veneranda piorum hominum traditio fert) considebant, dum

[Margin: Monumenta in Catacũbis.]

[Margin: Sedilia in Catacumbis.]

dum funesta illa persecutionum tempora ingruerent; in reliquo autem sedilium ambitu sacerdotes, qui Pontifici adstabant, ac Romanum insuper clerum, tunc potissimum temporis, cum sacræ ibidem Synaxes peragerentur, sedisse pie vtique ex ipsius loci prospectu existimandum est.

Altare in Catacumbis.

4 Marmoreum è regione ipsius Pontificiæ sedis altare quoddam, & quidem vetustatem redolens adhuc cernitur, super quo haud ab vllo, præter Romanum Pontificem, Missæ sacrificium celebrari consueuisse, ex accepta item inolitaque apud posteros traditione accepimus. Verum super eodem sacro altari, hac nostra ætate ex Pauli V. Pont. Max. indultu, cuilibet ex approbatis sacerdotibus sacra peragendi mysteria facultas impertita est.

Puteus, vbi corpora Apostolorũ olim iacuere.

Greg.ep.30. ad Constantinam Aug. Idem reg. l. 3.

5 Hic præterea ipso sub altari putei adinstar foramen conspicitur, vbi quondam veneranda beatorum Apostolorum corpora a Græcis proiecta aliquandiu delituere, cum suis eadem è sepulchris furtim sublata sacrilegi homines in patrias secum regiones per summam iniuriam deferre aggressi sunt; ipso D. Gregorio huius rei teste, qui totam hanc historiam in Epist. 30. ad Constantinam Aug. Registr. lib. 3. prolixiori sermone describit, vbi postquam constanti animo eidem, quod vltro, enixeque postulauerat, denegasset, sacratissimum videlicet Apostoli Pauli caput, eandemque Augustam de perantiqua Romanæ Ecclesiæ consuetudine sapientissimus vir edocuisset, *Apud quam* (vt ait) *pro lege vtique mos ille inoleuit, vt nunquam sanctorum Martyrum è loco, vbi depositæ sunt, reliquiæ extrahantur*; ob mira scilicet ac horrenda prodigia, quæ idipsum quandoque attentantibus obtigere; hæc ad rem subdit: *De corporibus vero beatorum Apostolorum quid ego dicturus sum? dum constet, quia eo tempore, quo passi sunt, ex oriente fideles venerunt, qui eorum corpora, sicut ciuium suorum repeterent, quæ ducta vsque ad secundum Vrbis milliarium, in loco qui dicitur ad Catacumbas, collocata sunt; sed dum ea exinde leuare omnis eorum multitudo conueniens niteretur, ita eos vis tonitrui, atque fulguris nimio metu terruit, atque dispersit, vt talia denuo nullatenus attentare præsumerent. Tunc autem exeuntes Romani, eorum corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt, leuauerunt, & in locis, quibus nunc sunt condita, posuerunt. Quis ergo nunc, serenissima domina, tam temerarius possit existere, vt hæc sciens, eorum corpora, non dico tangere, sed aliquatenus præsumat inspicere?* Hæc Gregorius, qui fideles cunctos ex Petri cathedra salutariter cõmonet, vt sanctorum reliquias eo, quo par est, honore prosequãtur, nec sibi quid nimis, etsi tẽporali potestate polleant, erga sanctorum reliquias præsumant, haud impune, si quam admittunt, temeritatis notam laturi.

D.Greg.ep.30 ad Const.Aug

6 Quo verò potissimum tempore id, quod supra narratum est, acciderit, an scilicet tunc primum, cum beatissimi Apostoli martyrio coronati sunt, an vero (quod sane probabilius esse videtur) cum natalitius eorundem dies anniuersaria memoria celebris recurreret: quamdiu insuper sacratissima pignora deposita ibidem perstiterint, cum multiplices, & varijs difficultatum nodis obuolutæ hinc inde scriptorum sententiæ adsint, quæ in conscriptis a Seuerano septem Ecclesiarum monumentis lectori exponuntur, easdem hic repetere ac discutere consulto prætermittimus.

Cœmeterij Callisti dignitas.

7 Porro nobilissimum hoc Cœmeterium, quod cæteris tum amplitudine, tum antiquitate longe præstat, & locus in eo præcipue, qui ad Catacumbas dicitur, tot gemmis ac monilibus, quot sacris beatorum martyrum exuuijs apprime nobilitatus, peculiarem sibi apud omnes Christi fideles religionis cultum iure merito vindicauit; nam sicut frequentes illuc antiqui temporibus Christiani ad sacra obeunda mysteria, atq; in recolendis martyrum natalitijs ad vigilias de more peragendas certatim confluebant, pari quoque pietatis ardore nostris hisce superioribus sæculis feruentiores vtique Christiani locum hunc crebro adire, impensius colere, osculis, ac lacrymis prosequi, ibidemque diutius venerationis gratia subsistere consueuerunt. Quis enim non probe meminerit, Hieronymum vnà cum eiusdem propositi socijs huc sæpe ventitasse? Quis nesciat, vt cæteros taceamus, S. Carolum Card. Borromæum, cum

Sancti omni æuo pie illud frequentarunt.

S.Carolus Borromæus.

cum Romæ ageret, & sacras septem celebriores Vrbis Ecclesias deuote inuiseret, Callisti Cœmeterium frequenter adire, illud pie colere, atque in D. Sebastiani peruigilio ibidem pernoctare, in more habuisse, assiduis quippe precibus, crebris item suspirijs, iugibus lacrymis sacrum hunc Subterraneæ regionis ambitum irrigasse, vel vt melius dicam, velut sideribus terrestre hoc Cælum illustrasse.

8 Quoniam vero opportuna hic mentio incidit, & nobis hæc scribentibus natalitius dies annua hodie recordatione solemnis recurrit, haud silentio obuoluendum est, sanctum Philippum Nerium Congregat. Oratorij Fundatorem, parentem nostrum, vt eius exhibent acta, cum florida adhuc ætate vigeret, septem Vrbis Ecclesias, singulis diebus adire, & apud Callisti Cœmeterium cælestibus rebus intentum pernoctare consueuisse; ibi enim cælestis vir terrena luce se penitus abdicans, & oculis ac manibus in Cælum intentus, ipsas inter tenebras, supernæ lucis radios vberrime hauriebat, ibi strenuus Christi athleta, ac pugil inuictus contra tartareas hostium legiones in arenam prodituras exercebatur, vt inde totus plane formidabilis in medium de hoste palam triumphaturus emergeret. Quod quidem Breuiarij Romani paginæ hunc in modum legendum exhibent: *Septem Vrbis Ecclesias frequenter visitans apud Cœmeterium Callisti, in cælestium rerum contemplatione pernoctare consueuit.* Quod cum religiosus quidam ex Dominicana familia serio aduertisset, qui Franciscus Cardonius Camerinensis vocabatur, id vnum præcipue suis Dominicani instituti tyronibus inculcare solitus erat, dum Philippum videlicet adhuc viuentem, velut altissimarum virtutum exemplar imitandum proponeret, atque his plane verbis excellentem viri sanctimoniam commendaret: Philippum, inquam (aiebat ille) eximiæ sanctitatis virum, Deo disponente, Christiano orbi illuxisse, qui totos decem annos pœnitentiæ causa, atque arctioris obseruantiæ studio illectus, abditos Cœmeteriales Callisti sinus incoluerit; sanctissimus quippe vir, cum ibi moram traheret, supernorũ gaudiorum dulcedine

[Margin: ...Philippus ...erius. | ...tr. Iacob. ...ccius in ... S.Philip. ...r. lib. 1. ... n.4. & 6. | ...eu. Rom. ... 26. Maij. | Philippus ...rius decẽ ...os annos ...emeteriũ ...listi inco...t.]

persruebatur, & dum sacra inter martyrum sepulchra, mundo ignotus, Cælo propior innotesceret, ea interdum amoris copia inter orandũ persundebatur, vt cælestium vim charismatum ferre haud sustinens humi præuolutus, alter veluti Ephrem exclamare protinus cogeretur: *Sat est Domine, sat est: contine quæso supernæ vndas dulcedinis.* Hic demum Philippus cum sacra loca noctu obiret, cum tartareo hoste frequenter luctabatur; dæmones quippe, vt metum deprecanti incuterent, sese illi videndos offerebant, & vt ab incœpto interim orandi studio absterrerent, omnem mouebant lapidem, quorum acriores ille impetus diuino munitus præsidio mirum in modum constans, ac imperterritus iugiter eludebat: quapropter tres aliquando dæmones, qui prope sacrum hoc Cœmeterium Dei famulum iter agentẽ sub horribili specie absterrere conabantur, vbi ille ad consueta precum subsidia confugit, extemplo ab eius se oculis proripuere.

[Margin: Ille diuinæ gratiæ donis perfunditur. | Et cum malis genijs certamen habet.]

9 Verum enimuero sanctissimum virum diuinis delicijs intra has Cœmeteriales cauernas redundantem, & præ nimia cælestium, qua perfundebatur, immissionum vbertate, ad Deum totis viribus exclamantem eleganter conceptis quondam carminibus Martha Marchina hunc in modum ad Nerij nomen alludens, expressit:

[Margin: Martha Marchina.]

Delicias Nerius diuini vt sentit amoris
In se de Cæli fontibus influere,
Iam satis est, inquit, vestros rogo claudite fontes
O Superi, angustos obruit vnda sinus.
Ipse ego mutato fiam si nomine Nereus,
Non capit Oceanum hunc pectoris vrna mei.
Risit diuus Amor, fractis dum pectora costis
Laxat; & in tales explicat ora sonos:
Parua satis, nimiumque licet sit pectoris vrna,
Hac tamen ex vrna flumina mille fluent.

Sacris autem speluncis, triumphalis instar tituli, carmina hæc, tum ingenij, tum erga virum sanctum pietatis monimentum Natalis Rondaninus præclarus adolescens insculpsit, quæ nos honoris gratia hic lectori delibanda afferimus:

Pro-

Profunda noctis vmbra, & horrendum specus;
Vbi astra fugiens, solis exosus iubar
Latens Philippus inter has tenebras diu,
Inter cauernas, inter hæc silentia,
Quem deperibat, quem flagrabat, repperit,
Qui dormit, & quiescit in meridie.
O noctis vmbra fulgida! ò fulgens specus!

Monimentū S. Philippo Nerio in Æde S. Sebastiani ponitur.

10 Illud autem postremo loco addimus, perenne videlicet sanctissimo viro, qui Callisti Cœmeterium adeo impense coluit, & præsentia toties illustrauit, in celeberrima Sebastiani martyris Ecclesia monimentum, piorum virorum studio, Cisterciensis Familiæ Patribus, quibus eiusdem Ecclesiæ cura demandata est, adnitentibus erigendum nunc disponi, cuius quidem iconem (quæ sanctum virum intra Cœmeteriales cauernas demorantem ad viuum exhibet) ex prototypo Equitis Alexandri Algardi Bononiensis, sculpturæ artis hac ætate præcipui, artificum manu diligenter excerptam, Illustrissima Felix Rondanina conspicuæ pietatis, nobilitatis, ac eruditionis insuper Matrona; cæteris, quarum in sactis Martyr. Actis pietas elucet, & frequens mentio recurrit, cæteris, inquam, in eorumdem SS. Martyrum, & Cœmeteriorum cultu haud impar, nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis delineandam, piorumque oculis subijciendam voluit, cui nos deuoti animi ergo titulum hunc ab eodem Natale Rondanino digno eiusdem filio, ingenio pariter ac sanguine claro, in Nerij laudem elucubratum, coronæ instar affigimus.

Felix Rondanina eiusdem iconem hic exhibendam curauit.

Epigraphe illi affixa a Natale Rondanino.

COECVS HIC LOCI SQVALOR
ET ILLVSTRI MARTYRVM SANGVINE ADHVC STILLANS,
AT S. PHILIPPI NERII
LONGO DECEM ANNORVM DOMICILIO ILLVSTRIOR.
QVEM DVM IPSE INHABITARET,
ADEO AFFLVENTE DE CÆLO DIVINÆ DVLCEDINIS COPIA
RECREATVS EST,
VT VNDIQVE EXVBERANTE AMORIS VI
VELVT IMPOTENS SVPERFVNDENTIS SE GAVDII
CLAMARET SVBINDE,
PETERETQVE
VT CESSARET TANTVS LÆTITIÆ ÆSTVS,
QVEM MORTALIS ANGVSTIÆ PECTORIS NON CAPERENT;
NE IGITVR INTER HÆC ILLVSTRIA
MARTYRVM MONIMENTA
TANTI VIRI VETVSTAS ABOLERET NOMEN,
TESTATISSIMVM HOC ERGA IPSVM PIETATIS
MONVMENTVM POSITVM EST
ANNO IVBILÆI M. DC. L.

Et

CVSTODIT DOMINVS
OMNIA OSSA EORV: VNV EX
NON CONTE
Ps. 33.
Baronius F. Romæ
Nnn

Et hæc nobis ex multis pauca prælibasse obiter haud ab instituti proposito alienum omnino visum est, ne viri sanctitate conspicui, ac de sacris, recolendisque his locis optime meriti recolenda iugiter memoria lectorem sacræ antiquitati inhiantem prætereat. Sed restat nunc, vt de Catacumbis, de quibus mentio facta est, sermonē prosequamur.

Platonia facta à S. Damaso Papa.

11 At vero cum toto animi studio sacra Martyrum loca, ac veneranda eorundem vestigia B. Damasus Papa prosequeretur, peculiari quodam deuotionis cultu locum, qui ad Catacumbas dicitur, excolere nullatenus destitit; ibi enim Platoniam fecit; marmoreis quippe tabulis totum eiusdem loci sinum vsquequaque honorificentius exornauit, vt Bibliothecarius his verbis enarrat: *Hic fecit & aliam Basilicam Via Ardeatina, vbi requiescit in Catacumbis, & ædificauit platoniam, vbi corpora Apostolorum iacuerunt.*

Bibl. in Dam.

M S. Cod. S. Petr.

Græci Apostolorum corpora rapere contendunt, sed diuinitus prohibentur.

12 Id plane ex M.S. eiusdem Cod. S. Petri Actis combrobatur, vbi isthæc recitantur: *Construxit & Basilicam aliam iuxta muros Vrbis in Catacumbis, vbi recondita fuerunt corpora Apostolorum, cum & Græci, vt ad Orientem deferrent, de locis, in quibus sepulta fuerant, tollere tentauerunt. Tunc ingens terræmotus in Vrbe factus est, quod Romani diuino nutu comperientes, insecuti sunt eos, & confusis sacrilegis, sanctissima corpora receperunt, & honorifice locauerunt in Platonia, quam ob eorum reuerentiam B. Damasus versibus decorauit. Qui etiam in eodem loco multa corpora SS. Martyrum requisiuit, & inuenit, quorum nomina, velut hactenus cernitur, versibus decorauit.* Verum Ecclesia, cuius hic mentio fit, ex quorundam sententia, ipsamet D. Sebastiani fuisse creditur; quæ sæpe sæpius sub Apostolorum titulo ab ipsomet Bibliothecario appellatur. Eodemque plane titulo in M.S. B.Quirini Episc. Scisciani & Mart. item Actis, Cod. Vat. & apud Surium to. 3. 4. Iunij, speciatim recensetur: *Facta autē incursione*, inquit, *barbarorū, in partes Pannoniæ, populus Christianus de Scarabatensi vrbe Romam fugiens, sanctum corpus Quirini Episcopi & Martyris afferentes secum deduxerunt. Quem Via Appia milliario tertio sepelierunt in Basilica Apostolorum Petri & Pauli, vbi aliquando iacuerunt; & vbi S. Sebastianus requiescit, in loco, qui dicitur ad Catacumbas, ædificantes nomini eius dignam Ecclesiam, &c.* Quæ sane verba de ipsismet Catacumbis, & de peculiari quadam Cœmeterij parte eisdem adhærente, quæ à Pontifice Damaso in Ecclesiæ formam, vsumque redacta est, probabilius quidem intelligi posse videntur. Quamuis enim B.Sebastiani Ecclesia ob loci, qui proximus est, cohærentiam, & in quo sacra diutius corpora perstitere, Apostolorum quoque titulo interdum nuncupetur, hic tamen, & quidem expressis verbis, vt patet, Catacumbæ ipsæ iure merito designantur: in quibus platonias, vt asseritur, primum Damasus fecit, & vbi, hoc est, vel in ipsis videlicet Catacumbis, vel certe eumdem prope locum, Apostolorum & Martyrum sepulchra insculptis marmori versibus exornauit, à Baronio in Append. relatis Annal. to. 4. anno 367. ex antiquar. inscript. Appendice, quorum thema erat: In beatorum nimirum Apostolorum corpora à Græcis clam, vt in orientem deportarent, sublata, & à Romanis superuenientibus alio deferri prohibita. Inscripta autem à Damaso carmina, pietatis eiusdem Pontificis eximię monimenta digna plane, quæ obsequentium animis insculpantur, hæc sunt:

Bibliot. in Adrian. Pap. I.

Acta S. Quirini Ep. & Mar. Cod Vat. & Sur. to. 3. 4. Iun.

Translatio corporis S. Quirini.

Baron. an. to. 4. an. 367.

HIC HABITASSE PRIVS SANCTOS COGNOSCERE DEBES,
NOMINE QVISQVE PETRI, PARITER PAVLIQVE REQVIRIS
DISCIPVLOS ORIENS MISIT, QVOD SPONTE FATEMVR,
SANGVINIS OB MERITVM CHRISTVM SVPER ASTRA SECVTI,
ÆTHERIOS PETIERE SINVS, ET REGNA PIORVM,
ROMA SVOS POTIVS MERVIT DEFENDERE CIVES,
HÆC DAMASVS VESTRAS REFERAT NOVA SIDERA LAVDES.

Antiq. inscrip. in Appen. pag. 1172. Baron. in Appen. to. 4 an. 384.

Historia Græcorum corpora Apostolorum è Cœmeterijs rapientium.

13 Historiam verò de sacris Apostolorum corporibus in puteum proiectis, indeque extractis, quæ in peruetusta quondam Vaticanæ Basilicæ porticu ad dexteram intrantibus, coloribus expressa conspiciebatur, è Vaticano desumptam archiuo: Ecclesiæ insuper S. Martyris Sebastiani: Publici item Cœmeterij; & eiusdem Catacumbæ ichnographiam Gasparis Berti, & Francisci Continij opera exactè delineatam, studiosi lectoris oblectationi hic exhibemus.

Hac

PROIECTIO CORPORVM SS.TOR. APOSTOLOR. IN CATACVMBAS : EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ.

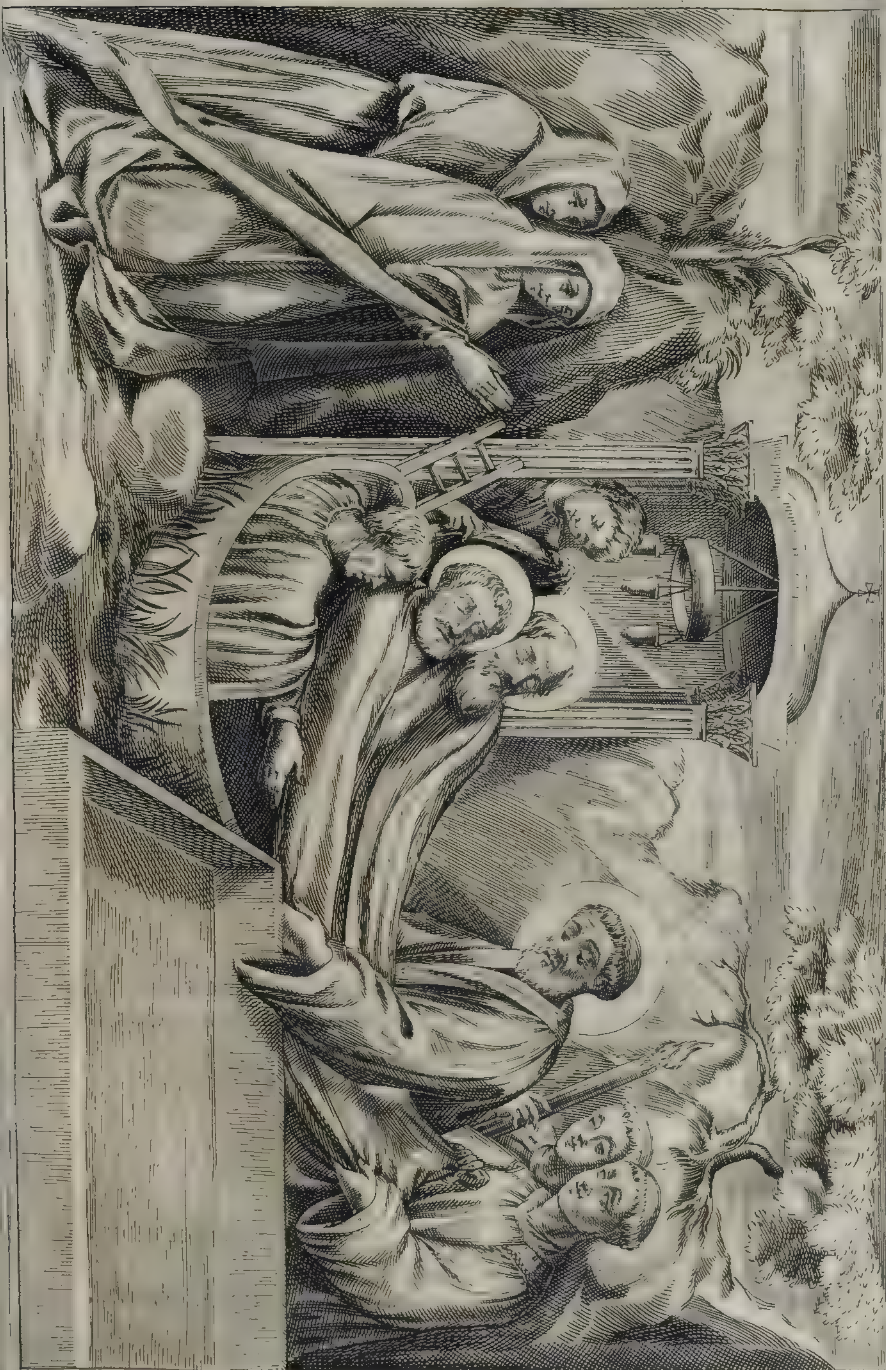
Hac Tabula, cuius ſimulacrum hic vides, eadem exhibetur hiſtoria corporum SS. Petri & Pauli Apoſtolorum, cum è Catacumbis, vbi Græci illa reliquerant, ad eorum ſepulchra relata fuere, vt S. Gregorius Magnus quoque narrat.

Hæ autem Imagines, deſumptæ è Porticu veteris Baſilicæ Vaticanæ, antiquiſsimæ eſſe dicuntur: nam, licet nonnulli tradiderint, Porticum illam à Martino V. ædificatam fuiſſe, argumento deducto à gentilitijs eius inſignibus, quæ ibidem extabant; tamen, dum eadem Porticus deponeretur, aduerti plane potuit, inſignia Martini eſſe anaglypha, & impoſita vetuſtis ijſdem figuris, quarum lineamenta, ſublatis iam dictis inſignibus, perpetua, ac continentia cernebantur, atque adeo cognoſci dabatur, Martinum Pontificem tectum dumtaxat illius Porticus reſtituiſſe, picturas autem non attigiſſe, quas viri periti mille annis vetuſtiores eſſe iudicarunt.

Ichno-

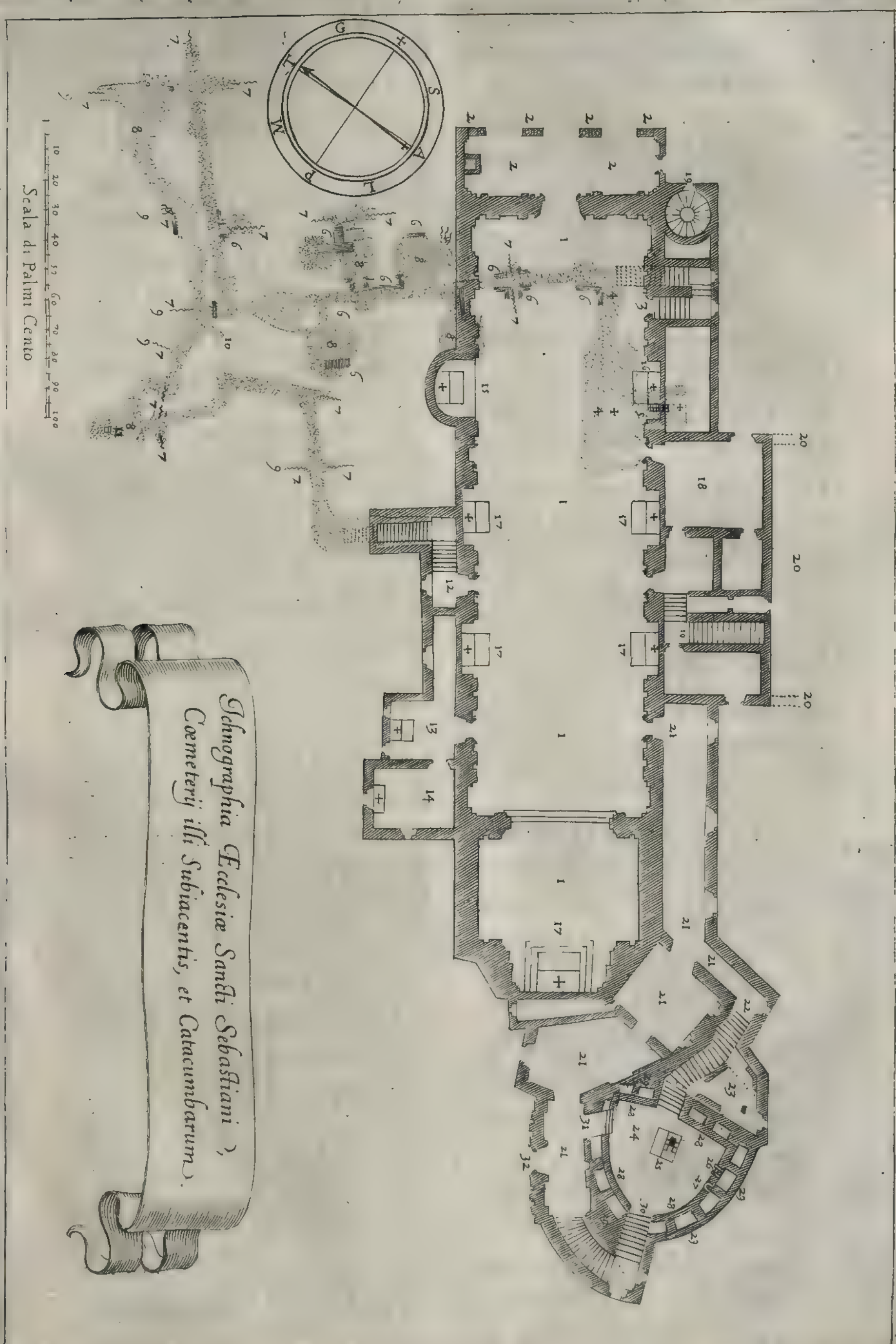
ELEVATIO CORPORVM SS. APOSTOLORVM E CATACVMBIS.
EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

Expoſitio Ichnographiæ Eccleſiæ S. Sebaſtiani, Cœmeterij illi ſubiacentis, & Catacumbarum.

1 Pars Eccleſiæ S. Sebaſtiani interior.
2 Frons, & Porticus Eccleſiæ.
3 Oſtium, & Scalæ, quibus in Cœmeterium deſcenditur.
4 Aditus Cœmeterij, vbi vetus S. Sebaſtiani Altare viſebatur.
5 Sepulchrum S. Lucinæ.
6 Parietes Cœmeterio inſtaurando conſtructi.
7 Semitæ Cœmeteriales obſtructæ.
8 Cubicula abſque picturis.
9 Semitæ oppletæ, & occluſæ, quæ, ſicut credibile eſt, in aream Cœmeterij Calliſti maiorem coëunt.
10 Locus, vbi corpus S. Cęciliæ extitit.
11 Inſcriptio ſepulchri S. Maximi.
12 Scalę, & oſtium, quà in Eccleſiam regreſſus patet.
13 Sacellum S. Fabiani.
14 Sacrarium vetus.
15 Altare Reliquiarum.
16 Nouum S. Sebaſtiani Altare.
17 Alia Eccleſię Altaria, & Sacella.
18 Sacrarium nouum.
19 Scalæ Monaſterij.
20 Pars Monaſterij.
21 Oſtium, & ambulacra, quę ducunt ad Catacumbas.
22 Scalę, quibus in Catacumbas deſcenditur.
23 Locus, ſeu cubiculum, quod deſcendentibus in Catacumbas primum occurrit.
24 Area Catacumbarum.
25 Altare, ſub quo viſitur puteus, ſeu locus, vbi corpora Apoſtolorum extitere: puncta vero, quę illum circumeunt, vacuam eiuſdem loci aream deſignant.
26 Sedes Pontificalis è marmore.
27 Vaſculum lateritium calce firmatum.
28 Sedilia per circuitum diſpoſita in Catacumbis.
29 Monumenta arcuata.
30 Alię ſcalę nouę Catacumbarum.
31 Locus in planis ambulacrorum, qui reſpicit Catacumbas.
32 Oſtium, vnde itur verſus Baſilicam S. Pauli.

Omnes ſemitę, & loca punctis notata ſunt ſubterranea.

Mar-

Ichnographia Ecclesiæ Sancti Sebastiani, Cœmeterij illi Subiacentis, et Catacumbarum.
Scala di Palmi Cento

14 Martyrum vero ſepulchra, quæ ab eodem beatiſſimo Pontifice condigno quidem honoris cultu exornata ſunt, iſthæc lector habes :

Antiq. inſcrip. in Append. pag. 1171. Bar. in appen. to. 4. an 367.

SANCTORTM QVICVNQVE LEGIS VENERARE SEPVLCHRVM,
NOMINA NEC NVMERVM POTVIT RETINERE VETVSTAS.
ORNAVIT DAMASVS TVMVLVM COGNOSCITE RECTOR
PRO REDITV CLERI CHRISTO PRÆSTANTE TRIVMPHANS,
MARTYRIBVS SANCTIS REDDIT SVA VOTA SACERDOS.

Quibus certe carminibus ſanctiſſimus Pontifex id innuere videtur, hæc à ſe in Martyrum obſequium ornamenta, ex voto forſitan nuncupato, tunc potiſſimum præſtita fuiſſe, cum Vrſicini acrior ſchiſmatis inſtaret procella; eo enim tempore Romanus Clerus haud in tanta rerum ambiguitate fluctuans, in ipſummet Damaſum veluti legitimum Pontificem excipiendum, venerandumque conſenſit: ad quod pariter alludere voluiſſe in ſupra recenſito Tarſicij Epitaphio creditur, illis præſertim verbis: *Titulos poſt præmia reddit*.

15 Sepulchralem item hunc titulum Damaſus Irenæ germanæ ibidem ſorori conditæ inſcripſit: qui apud Baronium To. x. ex Append. Antiq. Inſcript. recitatur, nimirum:

Epitaphium Irenæ.

Antiq. Inſcr. in Append. pag. 1172. Baron. in Append. to. 4. an. 384.

HOC TVMVLO SACRATA DEO NVNC MEMBRA QVIESCVNT,
HIC SOROR EST DAMASI, NOMEN SI QVÆRIS, IRENÆ.
VOVERAT HÆC SESE CHRISTO CVM VITA MANERET,
VIRGINIS VT MERITVM SANCTVS PVDOR IPSE PROBARET,
BIS DENAS HYEMES NECDVM COMPLEVERAT ÆTAS,
EGREGIOS MORES VITÆ PRÆCESSERAT ÆTAS,
PROPOSITVM MENTIS PIETAS VENERANDA PVELLÆ,
MAGNIFICOS FRVCTVS DEDERAT MELIORIBVS ANNIS.
TE GERMANA SOROR NOSTRI NVNC TESTIS AMORIS
CVM FVGERET MVNDVM, DEDERAT MIHI PIGNVS HONESTVM,
QVEM SIBI CVM RAPERET MELIOR NVNC REGIA CÆLI,
NON TIMVI MORTEM, CÆLOS QVOD LIBERA ADIRET;
SED DOLVI FATEOR, CONSORTIA PERDERE VITÆ,
NVNC VENIENTE DEO NOSTRI REMINISCERE VIRGO,
VT TVA PER DOMINVM PRÆSTET MIHI FACVLA LVMEN.

Verum amantiſſimus frater, ne vllo vnquam tempore à ſorore, quam vnice ſemper dilexerat, & nec mortuus quidem loco disiungeretur, peculiarem ſibi apud eandem tumulum delegit, carminibus hiſce prænotatum:

Damaſus prope ſororem ſibi tumulum elegit.

Bar. in appen. to. 4. an. 384. Habetur in append. to. 8. edit. Rom.

QVIS GRADIENS PELAGI FLVCTVS COMPRESSIT AMAROS,
VIVERE QVI PRÆSTAT MORIENTIA SEMINA TERRÆ,
SOLVERE QVI POTVIT LAZARO SVA VINCVLA MORTIS,
POST TENEBRAS FRATREM, POST TERTIA LVMINA SOLIS,
AD SVPEROS ITERVM MARIÆ DONARE SORORI,
POST CINERES DAMASVM FACIET QVI SVRGERE CREDO.

16 Hæc igitur potiſſima Cœmeterij, quod Calliſti dicitur, pars, Catacumbis, vt iam expoſuimus, adhærens, à B. Damaſo inſtaurata, & ab eodem fortaſſe Eccleſia deſuper aucta, cum ipſemet ibi vnà cum matre ac ſorore ſepulcri locum obtinuerit, iure quidem merito Cœmeterium Damaſi appellari promeruit: quinimo & SS. Marci & Marcelliani nomine idem Cœmeterium nuncupari contigit, eam videlicet ob cauſam, quod iuxta illud beatorum eorundem Martyrum ſepulchra extarent. Quapropter Biblioth. in Ioannis Papæ VII. geſtis, de iiſdem expreſſam pariter mentionem facit, in hæc verba: *Laborauit autem & in Cœmeterijs beatorum Martyrum Marcelliani & Marci, Damaſique ſancti Pontificis*. Quæ quidem BB. Marci & Marcelliani corpora inde in Vrbem translata, cum diu ignoto recondita loco delituiſſent, demum ſuperioribus annis, Deo diſponente, vnà cum S. Tranquillini presbyteri corpore apud Eccleſiam SS. Coſmæ & Damiani tunc temporis innotuere, cum S. Felicis Papæ corpus ibidem vno eodemque ſepulchro conditum præter omnium expectationem adinueniri contigit: verum ſacra horum corpora, marmoreæ interiectu tabulæ, à beati Pontificis corpore ſecernebantur, quæ huiuſmodi legentibus titulum præſeferebat:

Cœmeterium Damaſi.

Cœmeteriũ SS. Marci, & Marcelliani.

Biblioth. in vit. Ioan. VII.

HIC REQVIESCVNT CORPORA SS. MARCI ET
MARCELLIANI, ET TRANQVILLINI PRESBYTERI.

Quæ

Quæ duo quidem nobilissima pignora decentiori illata tumulo in eadem adhuc Ecclesia honorifice asseruantur.

17 At vero sanctissimi Pontificis Damasi corpus in Ecclesiam olim ab ipso iuxta Pompeij Theatrum in honorem S. Laurentij Mart. erectam, translatum est; vbi hodie summa fidelium veneratione colitur. Huius autem recolendæ translationis certum omnino tempus ignoratur: si tamen fides vlla Bibliothecario præstanda est, certe ex his, quæ ipse in Hadriani Papæ gestis asserit, satis euidenter conuincitur, longe ante Hadriani Pont. tempora id contigisse, dum ait ab eodem Pontifice sacram B. Martyris Ecclesiam vnà cum altari, sub quo S. Damasi corpus requiescit, instauratam, ac splendide insuper exornatam fuisse: *Renouauit*, inquit, *etiam tectum Basilicæ S. Laurentij, quam Damasi vocant, vbi vestem super eius altare de stauracin fecit, simulq; aliam vestem de post altare fecit, vbi requiescit corpus S. Damasi*. Et in M.S. eiusdem Actis Cod. Vat. Basilicæ quàplura recensentur miracula, quæ ad sacri ipsius corporis in eadem Ecclesia existentis obsequium contigere.

Translatio corporis S. Damasi.

Bibl. in Adria. Papa.

18 Illud postremo loco enarratis subtexere visum est. Beati videlicet Damasi corpus, qui indefesso iugiter labore sepulchris martyrum exornandis studuit, in obsequij martyribus impensi præmium multiplicibus a Deo triumphis decoratum, & toties rediuiuum è sepulchro in lucem emersisse, quoties idem ex vno loco in alium transferri contigit. Quippe post memoratam hactenus translationem, quæ sub Hadriano Pontifice contigit, nouissime hoc nostro seculo, anno videlicet 1639. sub Vrbano VIII. dum Franciscus Card. Barberinus S.R.E. Vicecancellarius, & eiusdem Ecclesię titulo insignitus, Templi Absidem in splendidiorem formam restituendam curaret, veteri inde amoto altari, sub quo sancti Pontificis corpus asseruabatur, en tibi preciosum pignus sub ipsius Romæ oculis, condignis fidelium votis excipiendum, ac iugi honoris cultu celebrandum, cunctis lętantibus, ac plaudentibus iterum in lucem venit, quod ibi olim vnà cum inuicti martyris Eutychij corpore depositum fuerat, eiuscemodi insculpto titulo:

Damasi corpus pluries transfertur.

SVB HOC ALTARE CONDITA SVNT
CORPORA S. DAMASI PAPÆ,
ET CONF. ET S. CHRISTI
MARTYRIS EVTYCHII.

Verum nobili postmodum theca inclusum sanctiss. Pōtificis corpus anno 1645. Kal. Sept. qua potissimum die solemnis dedicationis eiusdem Basilicæ memoria recurrit, pridie eius diei iuxta sanctorum canonum præscripta vigilijs de more peractis, & nouo iuxta S. R. E. ritus altari consecrato a Reuerendissimo D. Io: Baptista Scannarolo Archiepiscopo Sydoniensi, sub eodem altari varijs è marmorum crustis affabre elaborato, pia Cardinalis eiusdem manu, vnà cum sacris Eutychij pignoribus, pretiosi instar thesauri, intra æneam arcam, hac inscriptione addita, conditum fuit:

Corpora SS. Damasi, & Eutychij honorificentius recondita.

DIVIS DAMASO PONTIFICI,
ET EVTYCHIO MARTYRI
FRANCISCVS CARD. BARBERINVS
S.R.E. VICECANC.
ÆNEVM HOC SEPVLCHRVM CONDIDIT
POST EXTRVCTAM
A FVNDAMENTIS IN HONOREM
D. LAVRENTII,
ET HORVM SS. MARMOREAM
TEMPLI ABSIDEM,
VT IPSI DE EIVS SALVTE SOLICITI SINT,
ANNO M. DC. XXXXV.

Inscriptio sepulchri SS. Damasi, & Eutychij.

Et hæc obiter de Damasi corpore enarrasse voluimus.

CAP. XIII.

De B. Zephyrini Cœmeterio.

1 QVONIAM de B. Zephyrino Romano Pontifice, qui Callistum præcessit, vt singula antiquitatum vestigia perscrutemur, hic à nobis ex ordine sermo instituẽdus est, ea vtique lectori in mentem reuocanda sunt, quæ Biblioth. in hunc plane modum describit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo iuxta Cœmeterium Callisti*. Quibus sane verbis, Cœmeterium aliquod ab eodem Pontifice ad Martyrum sepulturam excitatum fuisse, innuere videtur, cuius tamen haud vlla alibi memoria extat: ex quo facile sibi lector

S. Zephyrinus Pontifex.

Biblioth. in Zephirino PP.

ſuadere poteſt, hoc, cuius mẽtio incurrit, Calliſti Cœmeterio cohæſiſſe; cui deinde ab eodem Calliſto in ampliorem formam redacto additum alterum, vnitumque fuerit. Et hæc de Cœmeterio, cuius nulla quidem veſtigia, nomen autem duntaxat ſupereſt, hic breuiter enarraſſe ſufficiat.

CAP. XIV.

De Cœmeterio ad ſanctam Cæciliam.

1 ILLA Cœmeterij eiuſdem, quod Calliſti dicitur, pars, in qua ſacrum nobiliſſimæ virginis ac Martyris Cæciliæ corpus conditum eſt, eiuſdemque memoria adhuc viget, haud alio titulo, quam Cœmeterij ad S. Cæciliam, nuncupata fuit vt Ado, Beda, Vſuardus, nec non cuncta pariter Martyrologia his plane verbis teſtantur: *Romæ Via Appia ſanctorum Martyrum nongentorum, qui poſiti ſunt in Cœmeterio ad S. Cæciliam.* Acta quoque S. Vrbani M. S. Cod. Later. in quibus de quadraginta Martyribus ibidem conditis iſthæc recitantur: *Corpora vero eorum collegit Polemius presbyter; & vbi Chriſti Martyr erat Cæcilia, illic eos ſepeliuit, &c.* Et paucis quidem verbis nobiliſſimi Cœmeterij gloriam tibi ob oculos, amice lector, adumbrauimus: ſed ad vlteriora, ſi libet, progrediamur.

Nongenti Martyres in Cœmeterio S. Cæciliæ.

Ado, Beda, Vſuardus. Mart. 4. Non. Mart.

Quadraginta Martyres in Cœmeterio S. Cæciliæ.

CAP. XV.

De Cœmeterio ad S. Xyſtum.

1 PARI item ratione, vt ſupra iam diximus, præcipua Cœmeterij pars, in qua ſanctiſſimi Pontificis ac Martyris Xyſti II. corpus ſepulturæ olim demandatum fuerat, eius poſtmodum nomine inſignitum, Xyſti Cœmeterium vulgo nuncupata eſt. Apud probatos enim ſacrarum hiſtoriarum ſcriptores, Adonem videlicet, & Bedam in Martyrolog. 4. Non. Martij hæc de S. Lucio Papa leguntur: *Natalis S. Lucij Papæ & Martyris, qui in perſecutione Valeriani, & Gallieni ob fidem Chriſti exilio relegatus, & poſtmodum ad Eccleſiam ſuam redire permiſſus, martyrium capitis obtruncatione compleuit. Poſitus Via Appia ad S. Xyſtum.* In eo Nimirum Cœmeterij loco, qui Calliſti dicitur; hic enim poſtea, deſumpta a præclaro martyre, ac Pontifice denominatione, ad S. Xyſtum, vti iam diximus, appellatus eſt. Lucius quippe in pontificali munere Xyſtum anteceſſerat; ſed eo potiſſimum nomine a Beda, atque Adone locus prænotatur, quo tunc temporis, quando hæc ſcribebat, omnium voce nuncupabatur. Eadem fere loquendi formula in deſcribendo B. Maximi ſepulturæ loco vſi ſunt, quem pariter ad S. Xyſtum tumulo illatum fuiſſe affirmant; quamuis, vt ijdem, & Vſuardus pariter, ac Petrus in Catalogo edocent, ſanctiſſimus hic Pontifex longe ante Xyſti tempora, ſub Maximino videlicet, vel iuxta Martyr. Rom. ſub Valeriano, nobili pro fide martyrio coronatus fuerit.

S. Lucius Papa.

Ado, & Beda in Martyr.

S. Maximus Presbyter.

Vſuard. & Petr. de Natal. in Catal.

2 In hac item Cœmeterij parte pio Beatæ Anatoliæ miniſterio ſacra Martyrum Caloceri, & Parthemij corpora condita fuere, vt eorum Acta his verbis legenti fidem faciunt: *Tunc S. Anatolia, cuius ſerui rapuerunt ſanctos Calocerum & Parthemium, ipſa per ſe condiuit aromatibus, & in vicina crypta, in qua erat poſitum corpus Papæ Xyſti Epiſcopi, quem Decius Rex occiderat, cum omni diligentia ſepeliuit, ita vt etiam porphyreticis columnis ornaret ſepulchrum eorum. In quo loco beneficia Martyrum exuberant vſque in hodiernum diem.*

SS. Calocerus & Parthemius.

Act. SS. Mart. Caloc. & Parth.

Sepulchra Martyrum in Cœmeterijs ornata columnis porphyreticis.

3 Denique, vt arcanos omnes, quibus Cœmeterium hoc mirifice locupletatur, theſauros legenti pandamus, eodem pariter loco à S. Gregorio presbytero Euſebius presbyter poſt illuſtre martyrium illatus eſt, qui quondam ſub Conſtantio impio Arriano decertans pro fidei defenſione coronatus fuerat: ob delatum autem Martyri obſequium, ipſemet Gregorius eadem in crypta,

S. Euſebius Presbyter.

Con-

Constantij iussu inclusus, & paulo post vita functus, iuxta eundem Eusebium, cui honorem sepulchri detulerat, ab Orosio presbytero pari honore tumulatur, vt in M.S. eorundem Actis Codd. Later. Vat. & S. Petri legendum his verbis exhibetur: *Tamen post menses septem dormitionem accepit S. Eusebius, nono decimo Kal. Sept. Eius corpus collegerunt Gregorius & Orosius presbyteri, & parentes eius: & sepelierunt in crypta iuxta corpus B. Xysti Martyris & Episcopi, Via Appia in Cœmeterio Callisti; vbi & titulum ipsius ij scribentes posuerunt pro commemoratione eius:*

Orosius Presbyter.

M.S. Cod. Lat. Vat. &c.

EVSEBIO HOMINI DEI.

En paucis verbis immensum Martyris ac meritorum elogium. Hominem Dei appellasse satis est; huic laudi quidquam addere, demere est: *Nonne Homo secŭdum cor Dei*, appellatus est Dauid, cum ipsius Dei voce laudari promeruit? vno verbo omnia dixit. Sed interim quæ in præmemoratis exhibentur actis, excipiamus: *Eodem tempore nuntiatum est Constantio Imperatori, quod Gregorius & Orosius presbyteri collegissent corpus Eusebij presbyteri; & iratus Constantius Imperator, præcepit, vt in eadem crypta viuus includeretur Gregorius. Tunc Orosius presbyter collegit semiuiuum B. Gregorium noctu occultè propter Constantium Augustum, & emisso spiritu sepeliuit eum iuxta corpus S. Eusebij presbyteri: qui etiam Orosius hæc gesta conscripsit.*

4 Totidem hoc ipsum verbis, ijsdemque excerptum ex Actis apud Adonem videre est; ex quibus satis aperte lector conijcere valet, locum hunc ad Xystum, vt præmisimus, olim nuncupatum, in celeberrimo Callisti Cœmeterio, aut certe iuxta eiusdem ambitum extitisse. Argumentis autem hucusque ad id comprobandum in medium prolatis illud lector, si lubet, adijcias, quod ab ipso Bibliothecario in B. Leonis Papæ Tertij gestis enarratur; eundem videlicet locum haud procul a S. Cornelij Papæ sepulchro recensitum fuisse: dum enim Cœmeterij S. Xysti instaurationem eiusdem Leonis opera præstitam exacte describit, hæc ait: *Necnon & Cœmeterium B. Xysti, atque Cornelij Via Appia renouauit*. At beatum Cornelium Pontificem in Callisti Cœmeterio, vel prope illud dumtaxat depositum fuisse nouimus: vbi a S. Leone Magno in eiusdem honorem Ecclesia postmodum erecta fuit, ipso Bibliothecario teste, in gestis eiusdem Leonis Papæ his verbis: *Fecit autem & Basil.cam B. Cornelio Episcopo & Martyri iuxta Cœmeterium Callisti Via Appia.*

[...]lo de Eusebio [...]

[...]cus ad Xy[...] [...]m commu[...] [...]er dictus.

[...]l. in gestis [...]eonis Pap.

Biblioth.

5 Quinimmo ex his, quæ Paschalis Pontifex huius nominis primus refert, cum de recolenda corporis B. Cæciliæ inuentione agit, vt præsertim videre est in M. S. Cod. Vallic. perspicue quidem, & veluti digito demonstratur præmemoratum Xysti Cœmeterium in eadem Cœmeterij Callisti parte extitisse, quæ ad S. Cæciliam alio nomine nuncupatur, isthæc autem ibi recitantur: *Qui etiam annuente Domino, eiusque solito iuuamine proponentes, in Cœmeterio S. Xysti Episcopi foris portam Appiam; sicut in sacratissima illius passione manifeste narratur, inter Collegas Episcopos in aureis indumentis cum venerabili sponso reperimus. Vbi etiam linteamina, cum quibus sacratissimus sanguis eius abstersus est; de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in vnum reuoluta, plenaque cruore inuenimus.* Hucusque Paschalis. Ex quibus item apertissime constat, Cœmeterium hoc eo loco, vt quidam perperam opinati sunt, nullatenus extitisse, vbi nunc intra Vrbis mœnia, eadem Via Appia prope Fasciolæ Titulum, seu sanctorum Nerei, & Achillei sub titulo Xysti Martyris perantiqua & celebris Ecclesia conspicitur. Attamen apud omnes indubitatum est, venerandum beatissimi eiusdem Martyris corpus vnà cum alijs, ex eodem postea Cœmeterio in Ecclesiam hanc translatum fuisse, vti pariter & pretiosa beati Lucij Papæ pignora in Ecclesiam S. Cæciliæ trans Tyberim deferri contigit, & hæc satis.

Xysti Cœmeterium vbi nã extiterit?

M.S. Cod. Vall.

CAP. XVI.

De Prætextati Cœmeterio.

Gens Prætextata.

1 PRÆTEXTATÆ gentis cognomẽtum, ex quo Cœmeterium hoc, vt putamus, denominationem sortitum est, illustre quõdam apud Romanos extitit; de quo Macrobius sæpissime Saturnal. lib. 1. cap. 1. & 2. & in ipsis Gentilium fastis quamplures eiusdem cognomenti gentilitiæ familiæ, & viri quidem merito ac dignitate præstantes recensentur.

Macr. Satur. l.1. c. 1. & 2.

2 Nam vt nonnullos ex his, quorum adhuc antiquos apud scriptores mentio viget, repetamus. Certe de Asinij Prætextati Consulatu, qui vnà cum collega Attico sub Gordiano III. Imperatore contigit, Iulius Capitolin. & Cassiod. agunt. Eiusdem quoque Gordianus lib. 1. de rei vendic. in Cod. Theodos. & alibi meminit. De Vertio item Prætextato, qui sub Iuliano Achaiæ Proconsul, sub Imperatoribus vero Valente, & Valentiniano Vrbis præfecturam gessit, frequens admodum mentio incurrit apud Ammian. Marcellinum lib. 27. Zosim. hist. lib. 4. & D. Hieronymum ad Pammach. cui quamplures a Symmacho scriptæ leguntur epistolæ, eidemque plura ab Imperatoribus rescripta transmissa adnumerantur. Huic sua pariter Macrobius ob splendorem nominis Saturnalia dicauit: cui demum in Romana olim Vrbe statua erecta fuerat, cuius hodie basis in amœnissimo Matthæiorum Viridario ad Cœlium collem inter recolenda antiquorum temporum monimenta suspicitur.

Asinius Prætextatus.

Iul. Capitol. Cassi. l. Gord. l.1. de rei vin. in Cod. Theod.

Vettius Prætextatus.

Ammian. Marcell. l.27. Zosim. hist. l.4. Hieron ep. ad Pammach.

Macrob. in Saturnal.

3 Post hunc præclari nominis Vettium Rufus alter Prætextatus Posthumianus floruit, illius Mariniani filius, qui, Onuphrio teste, vnà cum Flauio Asclepiade sub ipsa Imperatoris Honorij tempora Consulatum gessit. In sacris autem Fastis haud pauci pietatis ac sanctitatis titulo illustres recoluntur. Quamobrem in B. Sophiæ actis Prætextati cuiusdam B. Lucinæ, virginis sanctissimæ, germani fratris, regia e stirpe oriundi memoria agitur, qui sub Anacleto Papa pari sanguinis ac meritorum nobilitate conspicuus vixit. In Romano item Martyrologio 3. Idus Decemb. Prætextati alterius condignis notis præconia celebrantur, qui Romæ viriliter sub Maximiano pro fide decertans, vnà cum Thrasone, & Pontiano martyrij palmam adeptus est. Cæteris demum prætermissis, circa redempti orbis annum 580. Prætextatus Episcopus Rothomagensis ac martyr, miræ vir sanctitatis, ac præclaris decorus meritis in Ecclesia fulsit; de quo in Romano Martyrologio VI. Kalend. Martij sermo agitur; eundemque summis laudibus Gregorius Turonensis concelebrat hist. lib. 5. cap. 18. lib. 7. cap. 16. & lib. 8. cap. 20. & 32.

Rufus Prætextatus Posthumianus. *Onuphr. Pan.*

Prætextatus B. Lucinæ virginis frater.

Mart. Rom. 3. Idus Sept.

Prætextatus Episc. Rothomagensis.

Martyr. Rom. 6. Kal. Martij. Greg. Turon. hist l. 5. c. 18. l. 7. & l. 8. c. 20. & 30.

4 Quoniam igitur Cœmeterium, de quo mentio est, a præclaro eiusdem nominis viro extructum est, vel certe eam ob causam, quod Martyr quispiam, qui hoc potissimum nomine nuncuparetur, eodem loco conditus fuerit, inde Prætextati titulum, vt nobis conijcere fas est, obtinuit; sub quo item nomine a scriptoribus inter alia Vrbis Cœmeteria recensetur. Quare Cencius Camerarius ea veluti omni religionis cultu dignissima loca enumerans: *Cœmeterium*, inquit, *Prætextati iuxta portam Appiam ad S. Apollinarem*. Petrus Manlius idem plane his verbis: *Cœmeterium Prætextati inter portam Appiam & S. Apollinarem*.

Cœmeteriũ Prætextati vnde nomen sumpserit?

Cencius Cā. de Cœm. Prat.

Petr. Manl. de eod. Cœmet.

5 Porro de B. Apollinaris Ecclesia, iuxta quam Prætextati Cœmeterium situm fuisse asseritur, haud vllum ad hæc nostra tempora vestigium extat. Onuphrius tamen eiusdem meminisse videtur, dum paginam quandam solemni donationis ritu obsignatam refert ab Hieronymo S.R.E. Cardinali Diacono Tit. S. Mariæ nouæ, quam is deuotionis ergo Ecclesiæ S. Sebastiani anno Virginei partus 1467. præstitit; vbi possidendas quasdam sibi vineas extra portam Appiam reseruat in loco, qui vulgo dicitur *S. Apollinaris*. Idem vero Onuphrius in eo, quem de Cœmeterijs inscripsit, Indiculo, Prætextati locum hunc describens, ait: *Cœmeterium Prætextati S. Presby-*

Ecclesia S. Apollinaris.

Onuph. Pan.

Onuph. in indiculo de Cœmet.

sbyteri Via Appia, lapide primo euntibus per diuerticulum sinistrorsum. Sed reuera locus iste, qui ab Onuphrio descriptus est, Callisti Cœmeterio adhæret, eiusdemque pars quædam esse dignoscitur; immo potius sub ipsomet tamquam membrum sub capite coalescens comprehenditur, vti pariter partes illæ Cœmeteriales, quæ ad sanctum Xystum & ad S. Cæciliam nuncupantur. In M. S. enim quibusdam Codd. vbi S. Cæciliæ corpus in Cœmeterio Xysti repertum fuisse legitur, id Bibliothecarius in Prætextati Cœmeterio contigisse pronuntiat. Ita plane in M. S. Cod. Basilicæ S. Petri de eiusdem inuentione, & idipsum Io. Columna, Richardus, Guido, & S. Antoninus testantur. Sed quod ipsamet Cœmeteria fuerint, multiplici tamen nomine inscripta, aperte videre quiuis potest ex M. S. Cod. Vatic. vbi isthæc: *In Cœmeterio S. Xysti, seu Prætextati sito foris portam Appiam*. Verisimile tamen nobis fit, eiusdem Cœmeterij aditum haud longe ab ipsismet Vrbis mœnibus extitisse, ac latentes loci hactenus memorati cryptas ad Callisti vsque Cœmeterium pertigisse, ita vt vtrumque simul iunctum, vtramque pariter Viam, Appiam scilicet atque Ardeatinam complecteretur; cum in vtroque earundem viarum ambitu situm olim fuisse frequenti scriptorum testimonio comperiamus.

[...] in M.S. [...] Bas. Vat.

[...] Columna. [...] Richard. [...] S. Ant.

6 Eiusdem quoque Cœmeterij in antiquis Martyrologijs, ac beatorum Martyrum Actis frequens legentibus mentio incurrit; sed in Actis præcipue B. Alexandri Papæ, M. S. Codd. Vatic. S. Cæcil. & Vall. vbi S. Quirini Tribuni, & dignissimi S. Balbinæ parentis, quem Martyrologium tum Adonis, tum Romanum 3. Kal. Aprilis Via Appia tumulatum fuisse describunt; cuius item sepulchri locus his verbis prænotatur: *Quirinus Tribunus tortus equuleo cum ab Aureliani non cessaret iniurijs, iussit ei manus ac pedes abscindi, & sic eum decollari, & proijci canibus. Corpusque eius à Christianis in Via Appia sepultum est in Cœmeterio Prætextati*. Et paulo post, Balbinam eius filiam conditam ibidem fuisse asseritur; de cuius nobili certamine, ac sepulchro eadem Martyrologia 3. Kal. April. & M. S. pariter eiusdem Acta Cod. Vat. isthæc enunciant: *Ipsa vero Balbina post deuictum seculi huius cursum sepelitur iuxta patrem suum Martyrem Quirinum, Via Appia in Cœmeterio Prætextati pridie Kalend. Aprilis*.

[...] Quirinus [...]inus. [...] M.S. Vat. [...] Alex. Pap. [...] S. Cæcil. [...] Vallic.

[...] Martyr. Rom. [...] Apr.

[...] Balbina. [...] 3. Kal. [...] de S. [...]

M.S. Cod. Vall.

7 Eodem quoque Cœmeterio inuictos Christi Martyres Tiburtium, Valerianum, & Maximum illatos fuisse in Bedæ & Adonis Mart. hunc in modum describitur: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Prætextati, natalis sanctorum Tiburtij, Valeriani & Maximi*.

SS. Tiburtius, Valerianus, & Maximus. Mart. Bedæ, & Adon. 18. Kal. Maij.

8 Ipsomet loco, qui recolendis tot Martyrum palmis ac monimentis apprime nobilitatus est, postmodum Vrbanus Papa vnà cum suis clericis post consummatum pro Christo certamen, martyrij palma adauctus, vt M. S. eiusdem Acta, Cod. Later. & Vat. testantur, honorifice depositus est; in ijsdem autē actis sociorum quoque nomina his verbis describuntur: *At vbi cognouerunt quidam ex Christianis, quod sancti fortiter agonizantes occubuissent, venerunt & cum eis noctu Tribuni, id est, Fauianus, Callistus & Ammonius, & tulerunt corpora sanctorum Ioannis, Chromatij, Dionysij, Martialis eunuchi, & Luciani, humantes ea in Cœmeterio Prætextati: corpus vero S. Vrbani Papæ ibi in superiori cœnaculo condiderunt, cantantes & funeris exequias psallentes Domino persoluebant*. Ex quibus satis per se nosse studiosus venerandæ antiquitatis indagator potest id, quod iam pridem a nobis enarratum fuerat, Cœmeteria nimirum alicubi duplicato, ac triplicato ordine constructa quandoque ac distincta extitisse, ita vt vnum alteri subesset, cuius quidem rei si lubet quisquis ille est, oculatus vtiq; testis explorando euadet. At quod ad rem præsentem attinet, & locus, de quo nunc agitur, exigere à nobis videtur, quorsum hic beatissimos Martyres Felicissimum & Agapitum Diaconos, Ianuarium, Magnum, Innocentium & Stephanum S. Pontificis Xysti secundi subdiaconos, silentio præterimus, quos hoc pariter Cœmeteriali loco vnà cum eodem sanctissimo Pontifice tumulatos fuisse antiqua Martyrologia constanter asseuerant, 8. Id. Aug. his quidem verbis: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Callisti natalis B. Sixti Secundi Papæ & Martyris, qui in persecutione Valeriani gladio ani-*

S. Vrbanus Papa.

M.S. Cod. Lat. & Vat.

Cœmeteria multiplici ordine constructa.

SS. Felicissimus, Agapitus, Ianuarius, Magnus, Innocentius, & Stephanus.

Mart. 8. Idus Aug.

animaduerſus martyrij coronam accepit. Item SS. Martyrum Feliciſſimi & Agapiti, eiuſdem B. Sixti diaconorum, Ianuarij, Magni, Vincentij & Stephani ſubdiaconorum, qui omnes cum eo pariter decollati ſunt, atque in Cœmeterio Prætextati ſepulti.

9 De hoc ſacro interim Cœmeterio, ac de ijſdem ſimul Martyribus Damaſus locutus fuiſſe videtur in Inſcriptione doctiſſimis ab eodem carminibus exarata, quæ à Baronio Annal. to. 12. recitatur ex Antiq. Inſcript. appendice, quam ipſiuſmet Cœmeterij veſtibulo inſculptam olim fuiſſe exiſtimamus. Inſcriptionis autem titulus, qui velut pretioſis intexta lapillis corona, locum omni veneratione digniſſimum deſignat atque exornat, ob innumera videlicet ac glorioſa Martyrum pignora, quibus abunde cumulatur, hic eſt. Lege interim, tu quiſquis es, & dum legis, venerare:

Baron. Annal to. 12. ex app. Antiq. inſcrip

Inſcriptio in veſtibulo Cœmeterij Prætextati à S. Damaſo poſita.

HIC CONGESTA IACET QVÆRIS SI TVRBA PIORVM
CORPORA SANCTORVM RETINENT VENERANDA SEPVLCHRA.
SVBLIMES ANIMAS RAPVIT SIBI REGIA CÆLI,
HIC COMITES XYSTI PORTANT QVI EX HOSTE TROPHÆA,
HIC NVMERVS PROCERVM SERVAT QVI ALTARIA CHRISTI,
HIC POSITVS LONGA VIXIT QVI IN PACE SACERDOS,
HIC CONFESSORES SANCTI, QVOS GRÆCIA MISIT,
HIC IVVENES, PVERIQVE, SENES, CASTIQVE NEPOTES,
QVIS MAGE VIRGINEVM PLACVIT RETINERE PVDOREM.
HIC FATEOR DAMASVS VOLVI MEA CONDERE MEMBRA,
SED CINERES TIMVI SANCTOS VEXARE PIORVM.

Audiſti paucis quidem verbis haud æquandam ex congeſtis ſanctorum corporibus huius Cœmeterij gloriam, quæ quot notis, totidem præconijs, Ægyptiarum inſtar Pyramidum monimentis, Sanctiſſimi Pontificis Damaſi ore fidelium auribus perſonat, ſed nos interim ſinamus (quod olim Doctor Angelicus Thomas Aquinas de Seraphico viro Bonauentura edixit) *Sinamus*, inquam, *Sanctum laborare pro Sanctis*.

10 Porro ſinguli fere ex præmemoratis a Damaſo Martyribus huic celebri Cœmeterio nomen dedere, peculiari videlicet ſubterranei eiuſdem loci parti, in qua ex his quempiam pia fidelium manu tumulari contigit. Quapropter de Ioanne Papa huius nominis III. qui in Cœmeterio hoc diu profugus vitam egit, dum Bibliothecarius verba facit, ipſummet ſanctorum Tiburtij, & Valeriani Cœmeterium appellat: *Tunc*, inquit ille, *ſanctiſſimus Papa retinuit ſe in Cœmeterio ſanctorum Tiburtij, & Valeriani, & habitauit ibi multum temporis, vt etiam Epiſcopos conſecraret ibidem.* Et in conſcriptis Gregorij Papæ Tertij geſtis ab eo S. Ianuarij Cœmeterium inſtauratum fuiſſe refert, qui inter recenſitos Xyſti Secundi ſubdiaconos adnumerabatur. Sanctorum item Vrbani Papæ, Tiburtij, Valeriani & Maximi titulo idem Cœmeterium inſcribit, cuius hæc ſunt verba: *Cœmeterium beatorum Martyrum Ianuarij, Vrbani, Tiburtij, Valeriani & Maximi, & eorum tectum in ruinis poſitum à nouo perfecit.* Iſthæc ad rem noſtram Bibliothecarius. Qui Adriani item Papæ Primi geſta luculenter enarrans, apertis, id quod nuper a nobis aſſertum eſt, verbis demonſtrat. Ipſum ergo, ſi libet, loquentem excipiamus: *Necnon & Ecclesiam beati Tiburtij & Valeriani, atque Maximi, ſeu Baſilicam S. Zenonis, vnà cum Cœmeterio ſanctorum Vrbani Pontificis, Feliciſſimi, & Agapiti, atque Ianuarij & Quirini Martyrum foris portam Appiam, vno cohærentes loco, quæ à priſcis marcuerant temporibus, à nouo reſtaurauit.*

Ioannes Papa III.

Bibl. in Ioan Pap. III.

Cœmeteriū SS. Tiburtij & Valeriani

Idem in Greg Pap. III.

Cœmeteriū S. Ianuarij.

Eccleſia SS Tiburtij, Valeriani.

11 Onuphrius vero, qui & perſcrutandis rerum ſacrarum antiquitatibus indefeſſo iugiter labore intendit, Marcellinum & Petrum in hoc eodem Cœmeterio ſepulturæ demandatos fuiſſe affirmat, in huius autem rei aſſertione vir talis ac tantus forte hallucinatus eſt, ob æquiuocam videlicet nominis deriuationem a Tiburtio Martyre deſumptam, qui vnà cum ijſdem in memorato hactenus Cœmeterio depoſitus fuiſſe dicitur, & in hoc ipſo, de quo nunc ſermo eſt, tumulo pariter exceptus legitur, ſed vt, quod veritati conſonum eſt, fateamur, Marcellinum & Petrum in peculiari ipſorummet Cœmeterio ad S. Helenam duas inter lauros Via Lauicana humatos fuiſſe nemo, qui probe ſacram hiſtoricæ rei periodum calleat, aſſertis hactenus refragari, vel quoquo modo in dubium reuocare poterit. Interim

Onuphr. in ind. Cœm

terim vero lector præmonendus est, Tiburtium illum, qui in recolendum Viæ Lauicanæ Cœmeterium illatus fuisse describitur, haud beatæ Cæciliæ sponsum, sed alterum quidem præclarum eiusdem nominis sub Diocletiano Martyrem extitisse, vt suo infra loco demonstrabitur. Demum, vt vno omnia verbo complectamur, hoc Prætextati Cœmeterium B. item Balbinæ nomine, vt perantiqua Martyrum acta legenti fidem faciunt, ab eius corpore ibidem deposito insignitum est: nec non & beati quoque Marci Papæ titulo nuncupatum quandoque fuisse reperitur; qui scilicet idipsum, condigno Martyrum ibi quiescentium cultui prospiciens, instaurauit, ampliauitque. Verum de eodem Cœmeterio insequenti Capite prolixius a nobis differendum erit.

[...meteriū ...lbinæ.]

CAP. XVII.

De beatæ Balbinæ ac sancti Marci Papæ Cœmeterio.

[...esia S. ...inæ Via ...atina.]

1

A Sanctissimo Pontifice Marco, qui felicissimis Constantini Magni tẽporibus Ecclesiæ præfuit, & cuius mira iugiter, ac omnium linguis celebranda pietas enituit, Ardeatina Via Ecclesiam exædificatam fuisse, constructo ibi pariter Cœmeterio, Anastasius Bibliothecarius in conscriptis eiusdem gestis enarrat, cuius hæc sunt verba: *Hic fecit duas Basilicas, vnam Via Ardeatina, vbi requiescit; & aliam in Vrbe Roma iuxta Pallacinas. Huius suggestione obtulit Constantinus Augustus Basilicæ, quam Cœmeterium constituit Via Ardeatina, fundum rosarum cum omni agro campestri, præstantem solidos quadraginta.* Et prope eorumdem gestorum finem isthæc addit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina.* Ex quibus profecto patet, ab eodem Pontifice Ecclesiam Ardeatina Via, in ea nimirum Cœmeterij, quæ Prætextati dicitur, parte extructam fuisse, in qua iam tum S. Balbinæ corpus sepulturæ commendatum fuerat, & quam celebri virginis eiusdem nomine nuncupatam diximus. Quod autem modo ad rei propositum lectori exposuimus, satis perspicue ab Adone in suo Martyrologio Nonis Octobr. his plane verbis exponitur: *Sepultus in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina, vbi viuens Ecclesiam extruxit.* Et in M.S. eiusdem Actis Cod. Vallic. isthæc habentur: *Sepultus est in Cœmeterio Balbinæ, quod ipse insistens fecit.* Nam pijssimus idem ac munificentissimus Pontifex non Ecclesiam dumtaxat exædificauit, sed & instaurato insuper Cœmeterio, ampliorem illud in formam redegit: quam ob rem ipsummet S. Balbinæ Cœmeterium, Marci quoque vsurpato passim vocabulo appellari contigit, vt in Actis potissimum Nicolai Papæ Primi to. 3. Conc. edit. Colon. in hæc verba videre est: *Inter hæc ad Cœmeterium B. Marci confessoris atque Pontificis, quod inter Appiam, Ardeatinamque Viam positum esse cognoscitur, sancto deductus est Spiritu, & hoc quoque multis ruinis conquassatum reperiens, atque contritum, conatu summo releuans, mirifice construxit ac decorauit, diuinique cultus mysterium, quod multos per temporum ab eo cursus discesserat, restituit & restaurauit.*

[...Bibl. in ...arco Pap.]

[Ado in Mart. nonis Octob.]

[M.S. Acta S. Marci Papæ Cod Vallic.]

[Acta Nicol. I. to. 3. Conc.]

2 Qui plane loquendi modus apud Bibliothecarium in Benedicti Papæ Tertij gestis reperitur, vbi isthæc recitantur: *Cœmeterium vero B. Marci confessoris atque Pontificis, quod ponitur foris portam Appiam in ruinis iam positum, omnia restaurauit.* Ex his igitur (vt vides lector) aperte conuincitur, B. Balbinæ Cœmeterium, cuius mentionem fecimus, nec non Ecclesiam, quæ à S. Marco Papa desuper erecta est, haud illam esse, quæ Auentinum apud montem hac nostra ætate suspicitur, vt nonnulli perperam arbitrati sunt; sed hanc videlicet, de qua nunc sermo à nobis texitur, eamdemque haud intra, sed extra Vrbis mœnia sitam olim fuisse. Quod quidem ipsamet luce clarius ex nuper allato Bibliothecarij eiusdem testimonio comprobatur. Vbi enim ille de munificentissima Constantini Imperatoris liberalitate loquitur, duas istas, quas memorauimus B. Balbinæ Ecclesias inter se apertis verbis distinguit; quas idem Constantinus amplissimis, vt eius pietati

[Bibl. in Bened Pap. III.]

[Ecclesia S. Balbinæ ad Auentinum.]

par

par erat, muneribus exornauit. Et dum præclara item Gregorij Papæ Tertij gesta Bibliothecarius recenset, ac luculenter celebrat, hæc ait: *Is*, nempe Gregorius, *Basilicam B. Marci sitam foris muros huius ciuitatis Romanæ, Via Appia, eius tectum dirutum, à nouo refecit*. Porro nil mirum legenti videatur, si hoc idem B. Marci, vel S. Balbinæ Cœmeterium Via interdum Appia, aliquando vero Ardeatina situm fuisse frequenter apud scriptores legatur; eam nimirum ob causam, quia Cœmeterium hoc vtramque inter viam positum, ad vtramque pariter viam protendebatur. Huius autem Ecclesiæ nullum modo, quod nouerimus, vestigium extat, nisi quispiam forte asserere velit, parietinas illas, quæ viam inter Appiam, atque Ardeatinam a D. Sebastiani Ecclesia ad S. Pauli Basilicam euntibus patent, eiusdem iam dirutæ vestigia superesse, quod quidem ab his, qui congrue, sapienterque antiquis de rebus iudicium ferre consueuerunt, coniectari, haud omnino absurdum pronunciandum est.

Bibl. in Greg. III.

3 Porro Marci laudatissimi Pontificis de Ecclesia Dei optime meriti memoria, ac eiusdem pariter sepulchri gloria, quam beatus Damasus quot carminibus, tot laudum præconijs, totidemque virtutum trophæis insignem decorauit, haud hic ingrato a nobis silentio ea potissimum carmina obuolui patitur, quæ Baronius in suis Annalibus to. 12. ex antiq. Inscript. Appendice diligenter excerpta, ob scriptoris sanctitate conspicui meritum, & ob singularem viri satis nunquam laudandi prærogatiuam æternitati consecrauit; hæc autem eiusmodi sunt:

S. Marcus Pontifex.

VITA FVIT MARCI QVAM NOVIMVS OMNES
ORE DEI POSSET QVI TEMNERE MVNDVM,
ORAVIT POPVLVS QVOD DISCERET OMNIS
HONOR VITÆ GRANDIS CONTEMPTVS HABENDI
VIRTVS TENVIT PENETRALIA CORDIS.
TE CVSTOS CHRISTI PERFECTVS AMICVS,
ET DAMASVS TVMVLVM CVM REDDIT HONOREM.
HIC MARCVS MARCI VITA, FIDE, NOMINE CONSORS.
ET MERITIS.

Epitaphium S. Marci Papæ Antiq. inscrip in Append. pag. 1173. n. 12. Bar. Annal in Append. to. 3. ep. 336.

En Pontificis vere admirandi præconia deuoto Damasi plectro, immo potius calamo concelebrata, & nostris hisce paginis exculpta.

4 Præclarum autem hunc sepulchralem titulum nobile antiquitatis recolendæ monimentum Damasus Marco inscripsit. Cæterum venerandum Marci corpus in hoc B. Balbinæ Cœmeterio vsque ad Gregorij VII. tempora seruatum est: tunc enim a fossoribus ibidem casu repertum, alio transferri contigit, quod demum in Ecclesia, quæ sub eiusdem B. Marci titulo, intra Vrbis mœnia ab eodem ædificata est, haud procul a Capitolino colle depositum, ad hanc vsque diem iugi fidelium veneratione colitur. Recolendæ autem huius inuentionis ac translationis historia in M.S. Cod. Vat. n. 1196. prolixis vtique verbis recitatur, quam, ne lectori tædium inferamus, hic recensere consulto omittimus.

Corpus S. Marci Papæ transfertur.

M.S. Cod. Vat.

CAP. XVIII.

De B. Petronillæ, sanctorumque Martyrum Nerei, Achillei, ac Flauiæ Domitillæ Cœmeterio Via Ardeatina.

1 OEMETERIVM hoc, quod satis quidem per se notum, ac fama celebre est, inter cætera, quæ in Vrbe vetustate præcellunt, adnumerari merito potest: suum quippe initium sub ipsamet Apostolorum tempora accepit. Nam, vt de reliquis Christi Martyribus, quorum reliquijs apprime nobilitatur, sileamus, B. Petronilla in eodem deposita est, quæ Apostoli Petri filia, communi omnium voce nuncupatur, vel quia ab eo progenita fuit, cum olim Petrus vxorem duxerit, vt inter cæteros asserunt Clemens Alexandrinus, Ioannes Chrysostom. S. Ignat. Niceph. vel certe iuxta probabiliorem aliorum sententiam, idcirco filiæ

S. Petronilla.

Clem. Alex. strom. l. 7. Io. Chrysost. 4. in Isaiam. S. Ignat. ep. 9. Nic. l. 2. c. 44.

filiæ nomen obtinuit, quod virgo hæc a S. Petro sacro Baptismate initiata, & Christianæ fidei mysterijs imbuta, eius in spiritu filia peculiari amoris titulo appellari meruerit, ea prorsus ratione, qua iuxta Bedæ scriptoris probatissimi sententiam, idem B. Apostolus suum discipulum Marcum, filium nuncupauit; & vt in M. S. S. Thomæ Apostoli Actis Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres exponitur, Pelagia virgo eiusdem beati Thomæ filia his quidem verbis inscribitur: *In hoc loco quiescit sponsa Dionysij Episcopi, quæ est filia Thomæ Apostoli.*

2 Cum igitur Petronilla virgo corporis soluta vinculis hinc ad Sponsum feliciter migrasset, sepulturæ eidem præstandæ causa, in arenaria quadam crypta, quæ in Flauiæ Domitillæ prædio iuxta Viam Ardeatinam latebat; Cœmeterium extrui, aptarique cœpit; vbi postmodum beati Nereus, & Achilleus eiusdem Flauiæ Domitillæ eunuchi, qui Tarracinæ martyrium pro Christo subierant, conditi fuere. Hæc autem omnia in M. S. eorundem Actis Codd. Later. Vatic. S. Petri & Vallic. his verbis recitantur: *Nereus & Achilleus Memmio Rufo sunt traditi Consulari; a quo cum in equuleo suspensi, & flammis adusti compellerentur ad immolandum idolis, & dicerent se a B. Petro Apostolo baptizatos, nulla ratione posse idolis immolare, capite cæsi sunt. Quorum corpora rapuit Auspicius discipulus eorum, nutritor S. Virginis Domitillæ, quæ etiam nauiculæ imponens adduxit; & in prædio Domitillæ, in crypta arenaria sepeliuit, Via Ardeatina, a muro Vrbis milliario vno & semis, iuxta sepulchrum, in quo sepulta fuerat Petronilla Apostoli Petri filia. Hæc nos ipso Auspicio referente cognouimus, qui eorum corpora rapuit, & sepeliuit.* Huc vsque eorundem Acta. Veruntamen cum sapiens ac venerabilis rerum Ecclesiasticarum scriptor Beda in suo Martyrologio eosdem in Prætextati Cœmeterio conditos pronunciet, affirmare vltro cogimur, hoc idem beatæ Petronillæ Cœmeterium in crypta quidem dispositum ab initio fuisse, sed eo vsque nouis deinceps Christianorum sepulchris superadditis, longo ac spatioso ambitu dilatatum, vt eidem Prætextati Cœmeterio cohæreret.

3 Extructa subinde fuit supra hoc Cœmeteriũ in virginis eiusdem honorem Ecclesia, cuius nullum ad hęc nostra tempora vestigium extat. Eiusdem tamen Ecclesiæ Franciscus Albertinus vir eruditione conspicuus, qui sub Iulij Secundi Pontificatu floruit, in libro potissimum, quem de rebus Vrbis Romæ mirabilibus scripsit, meminit. Cuius hæc sunt verba: *Cœmeterium Domitillæ* (sic illud appellat) *Via Ardeatina apud Ecclesiam S. Petronillæ.* Bibliothecarius quoque pari auctoritate subscribit, dum Gregorium huius nominis Tertium publicas, annuasque preces, ad quas populus conuenire consueuerat, & quas Stationem vulgo dicunt, ad Petronillæ Cœmeterium instituisse tradit, natalitio, vt credere par est, recurrente Virginis eiusdem die; cuius item Ecclesiam compluribus sacris muneribus exornatam his verbis enarrat: *Item in Cœmeterio S. Petronillæ stationem annuam dare instituit, vbi obtulit coronam auream, calicem & patenam argenteam, seu alia diuersa ad ornamentum Ecclesiæ pertinentia.*

4 Cœmeterium præterea, de quo sermo nunc est, sanctorum quoque Martyrum Nerei & Achillei nomen, ab eorum videlicet corporibus ibidem reconditis, vt iam diximus, sortitum est; quo plane titulo inscribitur a Bibliothecario in Ioannis Papæ Primi gestis, vbi isthæc recitat: *Hic Papa Ioannes fecit Cœmeterium beatorum Martyrum Nerei & Achillei Via Ardeatina.* Eiusdem quoque Cœmeterij Baronius in suis ad Rom. Mart. notis meminit, hæc scribens: *Horum sanctorum nomine appellatum est Cœmeterium Via Ardeatina, quod restituit Ioannes Papa, vt legitur apud Anastasium in lib. de Rom. Pontif. in Ioanne Papa I.* hæc ibi. Porro locus hic omni quidem veneratione dignus a S. Gregorio Magno mirifice nobilitatus est; ibi enim quondam sermonem ad populum habuit, & vt magis assertionis nostræ veritas elucescat, in M. S. Cod. S. Petr. beatissimi eiusdem Pontificis homilia vigesima octaua in Euang. refertur, quæ huiuscemodi rubricæ titulo prenotatur: *Homilia lectionis eiusdem habita in Cœmeterio sanctorum Nerei, & Achillei in die natalis eorum.* Ex quibus sane verbis in controuersiam reuocari posse videtur,

Ecclesia S. Petronillæ.

Franc. Albert.

Bibl. in Greg. Pap. III.

Statio ad S. Petronillæ Cœmeteriũ instituta.

Biblioth.

Cœmeteriũ SS. Nerei, & Achillei.

Idem in Io. Pap. I.

M. S. Cod. S. Petr.
S. Gregorius Magnus in Cœmeterio homiliam habuit.

Ppp an

an istam Pastor sanctissimus Homiliam in præmemorato Cœmeterio exposuerit, an vero potius in Basilica, quæ eorundem Martyrum nomini in Vrbe ad Antonini Caracallæ Thermas dicata est, vt ipsemet Baronius affirmare videtur: verum controuersia dirimitur, ac omnis ambigendi scrupulus euanescit, si quis præmemoratæ vetustatem basilicæ secum mente repetat: quippe quæ translatis illuc sanctorum istorum corporibus, non modo sub Gregorij, verum etiam sub ipsius Symmachi Papæ tempora, qui eumdem longe præcessit, erecta iam fuerat; cuius quidem sententiæ veritas ex eo magis corroboratur, quod sacræ illi Synodo, quæ sub Symmacho Romæ anno redempti orbis 498. celebrata est, Iustus sanctorum Nerei & Achillei presbyter subscripsisse reperiatur. Neque vero obstat verbum illud, quod in memorato titulo inscriptũ legitur, videlicet *In Cœmeterio*: haud enim præter Ecclesiæ consuetudinẽ est, quę sępius Cœmeterij nomẽ pro ipsamet Ecclesia vsurpare consueuit, vt in alijs sacris codicibus patet; quin & in impressis Romæ paginis Cœmeterij loco, Basilica, vel certe Ecclesia legitur. Sed ne hic (quod æterna dignum memoria est) præterire videamur, horum beatorum martyrum illustris extat mentio in Martyrologio Romano, vbi nobile eorumdem martyrium his verbis describitur: *Romæ via Ardeatina sanctorum Martyrum Nerei & Achillei fratrum, qui primo cum Flauia Domitilla, cuius erant Eunuchi, in insula Pontia longum pro Christo duxere exilium, postremum grauissimis verberibus attrectati sunt: deinde cum à Memmio Rufo Consulari equuleo & flammis ad immolandum compellerentur, dicerentque se à B. Petro Apostolo baptizatos, nulla ratione posse idolis immolare, capite cæsi sunt. Horum sacræ reliquiæ Romæ ex diaconia S. Hadriani in restauratum antiquum eorum titulum, vbi olim reconditæ asseruabantur, solemniter iussu Clementis Papæ Octaui translatæ sunt pridie huius diei*. hæc ibi. Porro Ecclesiam hanc iam penitus dirutam Cæsar noster Baronius, qui ad Purpuram euectus hoc plane martyrum titulo insignitus fuerat, suis magnifice sũptibus in eam formam instaurauit, qua modo conspicitur venerandaq; martyrũ pignora, ac præclaræ Virginis Flauiæ Domitillæ corpus illuc solemni ritu trãstulit. Triumphali plane pompa elatum est inuictæ Heroinæ corpus vna cum recolendis sociorum Martyrum exuuijs, & quæ Vrbis quondam Romæ fastum pro Christo contẽpserat, & sæuitiam tyrannorũ vicerat, & insulam apud Pontiam longum exilium perpessa fuerat, condignos multa post sæcula in Vrbe triumphos, Deo disponente, promeruit: triumphales quippe Titi Imperatoris, cuius erat neptis, Septimij Seueri, & Constantini arcus nouo adaucta triumphi genere, miro Vrbis, atque Orbis prodigio, subijt, & ad antiquum Fasciolę titulum sibi erectum iam & restitutum nuper deducta, ibi demum mansura, velut in patrios recepta lares, diutinum post exilium, deposita est. Sed ipsum hic præstat audire Baronium totam exacte rem in suis ad Martyrologium notis describentem: *Fuit vetus*, inquit, *Romæ titulus nomine horum Martyrum* (videlicet Nerei, & Achillei) *cuius habetur mentio in registro S. Gregorij Papæ lib. 4. epist. 44. vbi idem Gregorius habuit homiliam 28. in euangelia. Erant ibi sepulta eorumdem martyrum corpora, simulque Flauiæ Domitillæ, quibus alludit, cum ait: Sancti isti, ad quorum tumbam consistimus florentem mundum mentis despectu calcauerunt, &c. Quæ tria sacra corpora hoc ipso anno, quo hæc denuo cudimus 1597. quinto Idus Maij ex Diaconia S. Hadriani, quo sub Gregorio Nono translata fuerant, ac demum sub Sixto V. ab Augustino Card. Cusano eiusdem Ecclesiæ tunc diacono Cardinali, altari maiore à se magnificentius extructo, decentius collocata, nos restituto titulo, S. D. N. Clemente Octauo concedente, in suum pristinum locum celebri pompa reduximus, vnà cum eorum capitibus thecis auratis inclusis*. hæc Baronius. Porro dignissima eximiæ Virginis, ac sociorum martyrum capita, quæ tot coronis, quot pœnis decorata sunt, Cardinalis eiusdem liberalitate argento inclusa, quod eorumdem imaginem exhibet, in nostra Beatæ Mariæ & Gregorij in Vallicella Ecclesia trophæorum instar, perhonorifice asseruantur. Si quis vero præclarissimæ fœminæ haudvnquam satis pro merito laudandæ præconia laudum assequi cupit, Baronium consulat, qui

Baron. de S.Greg.Magn.

Rom Martyr. die 12. Maij.

Martyrium sanctorum Nerei, & Achillei.

Pompa translationis corporum SS Domitillæ, Nerei, & Achillei.

Baron. in Not. ad Mart. die 12. Maij.

Grania SS. Domitillæ, Nerei, & Achillei.

qui in suis ad Martyrologiũ Notis easdem vberrime prosequitur, vbi isthæc præcipue ad rem nostram inserit: *Tantæ virginis constantia non tantum sunt illustratæ ethnicorum historiæ, sed ipsa quoque loca exilij eius præsentia sunt reddita clariora, de quibus S. Hieronymus epist. 17. cum nauigationem S. Paulæ Hierosolymam describit, hæc ait: Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimæ quondam fœminarum sub Domitiano principe pro confessione nominis Christiani nobilitauit exilium; vidensque cellulas, in quibus illa longum martyrium duxerat, sumptis fidei alis (Fuit Flauia Domitilla, de qua agimus, filia sororis Flauij Clementis Consulis, vt scribit Eusebius hist. lib. 3. c. 14. &c.)* Hæc Baronius longum vtiq; ibidem subtexens sermonem de nobilissima Virgine domi, forisque nota, & longo pro Christi fide exilio pariter, ac martyrio coronata. At festiuam singulis recurrentem annis lectissimæ Virginis memoriam, eoque potissimum anni tempore, quo eidem tot pro virginitatis, & martyrij triumpho in Cælis coronas promerenti, terra vltro ac sponte congestis è floribus serta protendit, egregijs carminibus Maphæus olim S.R.E. Card. Barberinus, qui deinde Vrbanus VIII. dictus est, pio in Virginem studio celebrauit, quę quidem sacra carmina è floribus suauiter apum ministerio compacta, florum instar coronæ virgineo capiti hic imponimus:

Quam bene floriferum cum ridet germine tellus,
Te celebrat verno tempore læta dies.
Thura tibi defert, aras & floribus ornat
Roma, quibus supplex te Domitilla colit.
Sic animi promens gratos è pectore sensus,
Te nil his terræ noscit egere bonis.
Nam vitæ integritas suauem diffundit odorem,
Qui styrace, ac thure est gratior ante Deum.
Lilia dat manibus, capiti dat serta rosarum
Virginitatis amor, martyrijque decus.
Hinc tibi perpetui spirat clementia veris,
Quod non æstus atrox, nec fera lædit hyems.

Et hæc in augustissimæ Virginis laudem, quæ florentem mundum calcauit, metro decantata in medium lectori delibanda protulisse sufficiat. Et de his hactenus.

CAP. XIX.

De Cœmeterio beatæ Soteris Virginis, Via Appia.

1 OEMETERIVM, cuius nunc mẽtio incurrit, a beato Sotere Papa denominationem traxisse nonnulli existimarunt, præsertim Onuphrius, inde fortasse ad id asserendum permoti, quod idem Pontifex in Callisti Cœmeterio, vt communis fert vox, depositus fuerit, cui Cœmeterium illud cohærere, vel saltem è proximo illud attingere, & ad ipsum veluti eius partem quodammodo pertinere, apud omnes fere indubitatum est. Verum vt, quod veritati consonum est, loquamur, hanc nominis appellationem a beata Sotere Virgine, & Martyre Romanarum nobilissima accepisse fatendum est, quæ illud Via Appia in suo olim prædio construxerat, vbi sepulchrum pariter sortita est. Si enim historicæ rerum sacrarum enarrationi inhærere velimus, vbinam a præmemorati nominis Pontifice Cœmeterium extructum legitur? vt de præclaræ prosapiæ virgine Sotere scriptis vltro demandatum est; de qua hæc Beda in suo Martyrologio 8. Idus Februarij recitat: *Romæ in Cœmeterio eiusdem passio S. Soteris virginis.* Quibus fere verbis Anastasij auctoritate in ipsis Stephani Papæ Secundi gestis assertio nostra cõprobatur: *Restaurauit & tegumen Cœmeterij Sanctæ Soteris, quod ciciderat.* Ibi autem (quod omnem controuersiam dirimit) illa dictionis particula, *Sanctæ*, singulis peculiariter, distinctisque characteribus descripta hoc plane modo legenda exhibetur, *SANCTÆ*, quod in M. S. Cod. Vat. & Cauensi cæteris vetustiore etiam asseritur. Nemo igitur iure in dubitationem reuocare potest, Cœmeterium, de quo loquimur, eiusdem beatæ Soteris

Marginal notes: [Baro]n. in not. Mart. Rom. [..] Maij. — [...] festus S. [Domi]tillæ. — [Maph]æus Bar. [...]us post [Urba]nus VIII [...]emat. — S. Soter Papa. — S. Soter virgo & martyr. — Beda in Mart. de S. Sotere virg. — Anast. in Stephano PP. II. — M.S. Cod. Vat. & Cauens.

virginis extitisse, quæ nobili sub Imperatoribus Diocletiano, & Maximiano Via Appia martyrio coronata est, anno Christi 304. de qua isthæc in Martyrol. Romano: *Romæ Via Appia S. Soteris virginis & Martyris, quæ, vt scribit S. Ambros. lib. 3. de virginib. nobili genere nata, parentum Consulatus; & Præfecturas ob Christum contempsit.* Venerabile autem eiusdem corpus a Sergio Papa II. in Equitij titulum translatum fuisse, perantiqua eodem loco insculpta ad perennem rei memoriam inscriptio docet, sed ad reliqua perscrutanda Viæ potissimum Appiæ Cœmeteria lectorem recolendæ beatorum Martyrum, & primitiuorum Christianorum antiquitati inhiantem manu ducamus.

Rom Martyr. 4. Id. Feb.

Translatio corporis S. Soteris.

CAP. XX.

De Cœmeterio, seu Arenario sanctorum Eusebij Presbyteri, Marcelli diaconi & sociorum Via Appia.

1 Celebris quondam apud primæuos Christi cultores, qui Romanam Vrbem incoluere, arenaria quædam Crypta Appiam iuxta Viam primo ab Vrbe lapide extitit, in quam clanculum ad Synaxim Christiani confluebant. Etenim, vt in sacris Martyrum Actis videre est, eam præ cæteris adire frequenter consueuerant Hippolytus monachus, Marcellus diaconus, & Eusebius presbyter; a quo Pontianus puer baptismalibus aquis ablutus, & a paralysi, qua tenebatur, repente solutus, diuino protinus numine afflatus, illustre pro fidei confessione martyrium subijt. Eodem pariter loco S. Stephanus Papa duos eiusdem Hippolyti nepotes, Neonem scilicet & Mariam vnà cum eorum parentibus Hadria, & Paulina salutari baptismate expiauit, & compluribus alijs, qui ad Synaxim illuc ex more conuenerant, diuina viuifici Panis mysteria contulit; & demum ijdem, glorioso pro fide consummato certamine, sepulturæ ibidem locum obtinuere. Quod totum in M. S. eorundem Actis vetustissimi Cod. S. Mariæ ad Martyres, & partim apud Baronium Annal. To. 3. an. 250. in hæc verba exponitur: *Tunc B. Stephanus vocauit ad se virum doctissimum Eusebium presbyterum & Marcellum diaconum, quos direxit ad Hadriam & Paulinam. Et dum venissent vna cum Hippolyto monacho, intrauerunt in quoddam Arenarium, & mittentes vocauerunt Mariam & Neonem cum parentibus suis. Introeuntes vero in Arenarium, inuenerunt Eusebium presbyterum, & Marcellum diaconum & Hippolytum monachum: & dum vidissent, amplexati sunt inuicem cum gaudio magno, & osculo sancto, &c.*

SS. Hippolytus monachus, Marcellus, & Eusebius.

Pontianus puer martyr.

SS. Neo, Maria, Adria, & Paulina.

Baron. to. 3. an. 250.

2 Postea vero de sacro Baptismate, ac Missæ sacrificio ibidem peractis hæc subtexuntur: *Cœpere Hadrias & Paulina vna cum filijs suis Neone & Maria, & presbytero Eusebio, atque Marcello diacono & Hippolyto monacho simul in eadem crypta habitare, & omnibus diebus ac noctibus in oratione & ieiunijs, & voce psallentium permanere.* Porrò vt eadem Martyrum Acta infra enarrant, Marcellus, Hippolytus, Hadrias, & Paulina Valeriani iussu fustibus cæsi sunt; quo quidem pœnarum genere cum diutissime impia tortorum manu Paulina diuexaretur, immaculatum Deo spiritum reddidit: Eusebius vero ac Marcellus ad Petram Sceleratam iuxta Amphitheatrum, in locum, qui ad Pastoris Lacum dicebatur, deducti, datis ibidem ceruicibus ad martyrij palmam in cælum euolarunt. Sepulturæ autem locus ac honor pio eisdem fidelium cultu impensus, vt infra in hæc verba describitur: *Corpora vero ipsorum derelicta sunt canibus: corpus vero B. Paulinæ iactatum est, & veniens quidam Hippolytus noctu, collegit corpora eorum, & sepeliuit Via Appia ex præcepto S. Stephani Episcopi milliario ab Vrbe primo in Arenario, vbi frequenter conueniebant.* Hæc interim veluti pretiosa quædam sacrarum antiquitatum fragmenta, ne quid penitus intercideret, ipsis ex actibus studioso labore excerpta huc ad verbum transferenda curauimus. Accipe igitur isthæc lector de Neonis & Mariæ marty-

Sacræ in Cœmeterijs functiones peraguntur.

Petra Scelerata.

Lacus Pastoris.

ta SS. Mar ...on. & Mar.

tyrio: *Et ducti ad Petram Sceleratam in conspectu Hadriæ & Hippolyti gladio sunt consummati Neon, & Maria, & iactati sunt in eodem loco, sexto Kal. Nouembr. Quorum corpora collegit noctu sanctus Stephanus Episcopus & sepeliuit in Via Appia, milliario ab Vrbe Roma primo in Arenario ipso, vbi consueuerant conuenire.* Postremo tandem in Actis, quæ hactenus recensita sunt, de Hadria atque Hippolyto ad Antonini pontem perductis, ac plumbatis ibidem cæsis subtexitur: *Et præcepit eos adduci ad pontem Antonini, & plumbatis cædi diutissime vsque ad consummationem eorum, & dum diu cæderentur, emiserunt spiritum, & relicta sunt corpora in eodem loco iuxta insulam Lycaoniam. Et venit quidam Hippolytus diaconus noctu, & collegit corpora eorum, & sepeliuit Via Appia ex præcepto S. Stephani Episcopi, milliario ab Vrbe Roma primo iuxta corpora sanctorum in Arenario, vbi frequenter conueniebant, sub die quinto Idus Nouembris.* En tibi, lector, illustre Martyrum certamen, ac nobilem subinde eorumdem palmam, quam adepti sunt, ob oculos proposuimus.

...d. ...ns Antonini.

3 In hac eadem Crypta, seu Arenario duæ postmodum Martyrum eorundem propinquæ, ac præ cæteris miro Christianæ religionis zelo conspicuæ mulieres aliquandiu absconditæ perstitere, quæ cum primum pietatis causa in Vrbem aduenissent, ibi post septennium assiduis precum, ac vigiliarum exercitationibus sanctissime peractum, insigni meritorum cumulo, vita functæ, vt in recensitis Actis perhibetur, pia fidelium manu honorifice tumulatæ sunt. Sed de his hactenus.

...ines ac cõ...guinei Mar...um in Vr...n veniunt ...visendaque ...um sepul...ra.

CAP. XXI.

De Martyribus iuxta Appiam Viam, atque Ardeatinam coronatis, vel certe sepultis: nec non de præcipuis sacrarum ibi rerum monumentis.

1 HACTENVS nobis præclaros tot Martyres, ac satis nunquam pro merito laudandos, recesere licuit, quos veluti nobilissima Christianæ religionis trophæa, in Vijs præsertim Appia atque Ardeatina intuentium oculis suspicienda proposuimus, nunc vero haud complures alij desunt, qui loca hæc, quorum vestigia auide insectamur, sanguine aut tumulo, vt in Martyrum Actis videre est, illustrarunt; etsi peculiaris sepulturæ eorundem locus, obducta passim rerum caligine, ignoretur. Quis vero nesciat Via potissimum Appia (vt a præcipuis diriuetur oratio) glorioso quondam martyrio, sub Hadriano Imperatore, quatuor Christianorum millia, & inter hos Marcellum presbyterum & Decoratum diaconum, igne absumptos illustrem de persecutore triumphum reuexisse, vt M. S. SS. Sophiæ & filiarum acta Cod. S. Cæcil. his quidem verbis legendum exhibent: *Cæteramque multitudinem vtriusque sexus circiter quatuor millia secundum Imperatoris decretum igni cremauerunt: inter quos erat B. Marcellus presbyter, & Decoratus diaconus. Hi passi sunt foras Ciuitatem Via Appia sub die 7. Kal. Octobr.* Vides, quousque Romanorum Martyrum numerus excreuerit, & quot pro Christo purpuratorum agmina sub vno temporis momento in Cœlum Romana Ecclesia transmiserit, vt profecto vberrimo Martyrum cruore, qui hic passim profusus est, cunctarum iugiter gentium auribus ingeratur, martyres, qui

Quatuor Martyrum millia sub Hadriano cremantur.

S. Marcellus Presbyter, & Decoratus diaconus.

M. S. Cod. S. Cæcil.

apud

apud alias orbis regiones adnumerantur, in vna Vrbe Orbis capite innumerabiles propemodum extitisse: sed iam ad vlteriora progrediamur.

S. Lucilla virgo. S. Nemesius diaconus.

2 Eadem plane via sub Valeriano principe Lucilla virgo, beati Nemesij diaconi filia, ante Martis Templum, in gutture gladio percussa, martyrium consummauit. Cuius item pater inter Vias Appiam & Latinam pro Christo coronari meruit. Sacra horum corpora cum a B. Stephano Papa eadem Latina via humata fuissent, postmodum B. Xysti Papæ opera in Callisti Cœmeterium translata, in ipsummet, vt credere par est, locum, qui nomen ab eodem Xysto acceperat, honorifice condita fuere. Ex Romano item Martyrologio hic nobis illi triginta milites inuictissimi Christianorum athletæ suppetunt, qui sub acerbissima Diocletiani persecutione martyrium hac eadem Via, vt Romani Martyrologij lectio fidem facit Kalend. Ianuarij, subiere.

Translatio corporũ SS. Lucillæ, & Nemesij.

Triginta milites Martyres.

S. Felicula.

3 Porro Ardeatina via, cuius sacras memorias nunc recolere nostri propositi est, lectissimam virginem Feliculam nomine, S. Petronillæ collactaneam, post consummatum gloriosi certaminis cursum conditam fuisse SS. Nerei & Achillei acta in hæc plane verba testantur: *Post hæc deposita est & præcipitata in cloacam. Sanctus autem Nicomedes presbyter in speculis positus occulte liberauit & posuit in biroto & perduxit ad Casellulam suam septimo milliario ab Vrbe Roma, Via Ardeatina, & ibi eam sepeliuit, in quo loco fructificant orationes eius vsque ad hodiernum diem.* Onuphius vero in suo Cœmeteriorum Indiculo loco huic Cœmeterij nomen sub S. Nicomedis titulo inscribere videtur; cuius pariter Bibliothecarius in Bonifacij Papæ Quinti gestis meminit: sed quoniam ad eiusdem potius sepulchrum, quod Nomentana olim Via extitisse constat, loco supra citato alludere voluisse ipsamet verba suadent, de eodem nos suo infra loco agemus.

Acta SS. Mar. Ver. & Achil.

Onuph. Pan. in Indic. Cœm.

Cœmeteriũ S. Nicomedis.

Bibl. in Bonif. Pap. V.

SS. Sempronius, Aurelianus, & socij.

4 Hac ipsa Via ad Catacumbas sub Iuliano Apostata infensissimo Christiani nominis hoste, gloriosi Martyres Sempronius & Aurelianus in agone viriliter decertarunt, & ibi complures eorundem milites capite obtruncati sunt, qui a sancto Pelino Episcopo ad Christi fidem traducti fuerant, vt M. S. ipsorum acta exhibent Cod. Vat. his verbis: *Hæc denique gesta sunt in Via Ardeatina in loco, qui Catacumba nuncupatur. Corpora vero sanctorum Sempronij & Aureliani, & cæterorum Martyrum in eadem nocte per Domini reuelationem a sacerdotibus Casto, Romano, Nicostrato & Tiberio, qui propter rabiem persecutionis exulabat, in crypta, quæ Quadrata dicitur, cum psalmis & hymnis honorifice sepulta fuerunt.*

M. S. Cod. Vat.

Crypta Quadrata.

5 Porro Quadratam istam Cryptam, vnum quoddam ex adiacentibus prope Catacumbas Cœmeterijs extitisse verosimillimum sit. Cum enim tot illi numero milites martyrij coronam accepissent, eosdem quidem pia fidelium manu in Cœmeterium, quod loco, vbi eos perpeti contigerat, proximum erat, delatos fuisse credere par est, quod & alijs item martyribus obtigisse credimus, qui in ijsdem ac cæteris Vrbis Romæ vijs pro fidei testimonio interempti sunt. Quod Crypta autem illa Quadratæ potissimum titulo nuncupata fuerit, meminisse oportet, quæ in B. Vrbani Papæ Actis leguntur, nimirum a S. Marmenia Carpasij Vicarij vxore venerandum eiusdem S. Vrbani corpus splendidiori sepulchro intra domus suæ ambitum, vnà cum beati Mamiliani presbyteri corpore conditum, ac extructum desuper quadratum quoddam antrum fuisse, in quo deinde SS. Ioannis, Chromatij, Dionysij, Martialis, Eunuchij, & Luciani Martyrum corpora humata sunt. Quæ quidem Marmeniæ domus extra Vespasiani palatium sita olim erat, quod ipsemet Imperator, vt Cencius Camerarius, Nicolaus Signorilis, alijque asserunt, haud procul a Catacumbis obtinebat. Hæc igitur ijsdem in actis recitantur: *Denique leuauerunt inde cum magno honore glebas almas, & adduxerunt eas in domum Marmeniæ: quæ domus erat extra palatium Vespasiani Augusti, sita ante columnas: in qua sepulchrum B. Marmenia miro aptauit modo, quod etiam ex margaritis tabulis omni cõglutinauit ex parte. In quo recondiderunt cum aromatibus corpus beatissimi Papæ Vrbani, & Mamiliani presbyteri, & desuper marmoreis lapidibus allidere curauere. Super quos ingens antrum cæmentauerunt quadratum firmissimæ*

Act. S. Vrbani Pap. mart. S. Marmenia. S. Vrbanus Papa.

S. Mamilianus.

Antrum quadratum. SS. Ioannes, Chromatius, Dionysius, Martialis, Eunuchius, & Lucianus. Domus S. Marmeniæ. Palatium Vespasiani.

Cencius Cam.

M. S. Cod. Vat.

Translatio corporis S. Vrbani.

mæ fabricæ, & in eo corpora sanctorum Ioannis, Chromatij, & Dionysij, & trium diaconorum Martialis, Eunuchij & Luciani innectere destinauerunt: ad quorum venerabiles sepulturas multa patrantur miracula.

6 Marmenia vero sanctissima fœmina deposita ibidem fuit vnà cum Lucina eius filia, alijsque viginti duobus, qui paulo post B. Vrbani martyrium, pro Christi fide gladio animaduersi sunt. Quod in ijsdem infra Actis hunc in modum enarratur: *Mox Tarquinius duxit iam acriter verberatos ad Idolum Martis, vt sacrificarent, cuius libamina dum contempsissent accipere, meruerunt palmam testimonij. Fuerunt itaque, qui decollati sunt pro nomine Domini Iesu Christi, absque Marmenia & filia eius iam fata Lucina, fere viginti & duo, Quorum sancta passio tertia celebratur die ante Kalend. Iunij. Cognouerunt itaque Christiani, quomodo sancti imperterriti pro Christi amore pugnauerunt, & venerunt nocte cum beatissimo Fortunato, & tulerunt corpora eorum in hymnis & laudibus & sepelierunt ea in loco, in quo sanctus erat sepultus Vrbanus.* Hinc igitur, amice lector, vt vides, conijcere nobis fas est, Quadratæ nomen Cryptæ huic loco inditum fuisse, vbi constantissimi Martyres isti vnà cum alijs, qui eadem Via sub Iuliano Principe martyrium viriliter subierant, fidelium manu honorifice depositi sunt.

Marmenia [Lu]cina [vigi]nti duo [Mar]tyres.

Cod. Vat.

7 Sed ne sanctissimi Pontificis (cuius hic mentio est) de Christi Ecclesia, & sanctis Martyribus optime meriti memoria intercideret, diuino plane nutu contigit, vt non multis abhinc annis perantiqua eiusdem Ecclesia, quæ omni penitus cultu destituta, profanoque addicta vsui deseruiebat, inter vepres ac rudera fere sepulta, innotesceret. Quod pio, ac studioso lectori suggerere, haud ab instituti nostri proposito alienum rati: vt autem paucis rem perstringamus, illud nobis præmittendum videtur, quod cum S. Pontifex Vrbanus in Callisti Cœmeterio sub acerbiora persecutionum tempora delitesceret, ad eum sacras intra specus Christiani iugiter confluere, diuina vtique sacramentorum munera de eius manu suscepturi consueuerant. Quamobrem in M. S. S. Cæciliæ Actis de Valeriano Mart. legitur: *Quare hortatu virginis ad Vrbanum Papam, qui propter persecutionem in martyrum sepulchris Via Appia latebat, veniens, ab eo baptizatur.* Christianis quippe in natalitijs præsertim B. Martyrum ad sacras illuc Synaxes conueniendi, & ad Pontificem ibi demorantem, eos potissimum, qui fidei mysterijs initiandi essent, frequenter transmittendi antiquus mos extitit. Quapropter, vt in iam recensitis B. Cæciliæ actis perhibetur, Valerianus ad fidem traductus & ad Vrbanum transmissus, a pauperibus, qui eadem frequētes demorabantur via (quod infra enarrabimus) de præmonstrando sibi ad B. Pontificem aditu verbis illis caute præmonitus est: *Cæcilia me misit ad vos, vt ostendatis mihi sanctum Antistitem, quia ad ipsum habeo secreta, quæ perferam. Tunc Valerianus perrexit, & signo, quod acceperat, inuenit sanctum Vrbanum.*

[S.] Vrbanus [...]a.

[...]us Ecclesia [...]e nuper [inn]otuit.

[S. V]rbanus in [C]œmeterijs [del]itescit.

[S.] Cæcilia ad [Vrba]n[um] mittit [Va]lerianum [bap]tizãdum.

Lect. Breu. Rom. die 22. Nouemb.

Breu. Rom. loc. sup. cit.

8 Cum beatus igitur Pontifex Christianorum beneficio longas intra Cœmeterium hoc moras trahens delitesceret, & sacra interim munia, vt de S. Stephano, alijsque Pontificibus legitur, indefessus obiret, sub Alexandro Seuero inde ad idola, vt ijsdem immolaret, raptus, nobili consūmato martyrio, in Prętextati Cœmeterio, vt eiusdem exhibent acta, depositus est. Subinde vero in eius honorem a Christianis Ecclesia, haud longe ab eo loco (vt arbitrari nobis licet) cuius supra mentio incidit, Marmeniæ conspicuæ mulieris studio dicata est, vbi nimirum ille quondam, persecutionis tempore delitescens morabatur; vt enim asserunt, qui Cœmeteriales sinus probe callent, ad quamplures illinc Cœmeterij, quod Callisti dicitur, partes excurrendas opportunus aditus panditur. Et quidem congrue ibi martyr Christi a fidelibus honorem promeruit, vbi fidei causa labores, latebras, agones, & innumera fere incommoda eumdem perpeti contigit; vbi enim viuens fidei causa ab Vrbe profugus sedem elegerat, ibi dicato in eius honorem templo sepulturæ locum obtinuit. Assertionis autem nostræ vis, ex ipsimet SS. Martyr. actibus comprobari videtur; Marmenia quippe, vt supra enarratum est, B. Vrbani corpus splendidiori sepulcro in suamet domo, vnà cum

S. Vrbanus è Cœmeterio rapitur ad martyrium.

Sepelitur in Prætextati Cœmeterio.

Et ei Ecclesia à Christianis nuncupatur.

S. Marmenia.

cum B. Mamiliani presbyteri corpore sepeliuit, & quadratam supra sepulchrum speluncam extruendam curauit, in qua deinde quamplura, vt vidimus, SS. Martyr. corpora honorifice tumulari contigit. Præmemorata autem domus extra Vespasiani Augusti palatium, iuxta Catacumbas sita olim erat, vt Cencius Camerarius disertis verbis affirmat. Antrum autem hoc ipsummet esse, quod ad præsens sub Ecclesiæ eiusdem ambitu cernitur, asseri haud incongrue potest.

Crypta Quadrata.

Vespasiani Augusti Palatium. M.S.Cod.Vat.

9 Verum vt de perantiqua, cuius mentio recurrit, sermonem paucis inferamus. Hæc in perexiguo quodam colle iuxta celebrem fontem sita est, haud procul autem a D. Sebastiani Ecclesia distat, & loco potissimum proxima est, qui nunc vulgo *Casarella* dicitur. Anterior quidem templi facies, quæ orientem respicit, marmoreis quatuor columnis affabre exornatur. Veneranda eiusdem antiquitas picturis, quæ ibi adhuc visuntur, satis perspicue comprobatur, plures quippe ibidem imagines conspiciuntur, quibus & sacra olim Cœteria illustrabantur: præ cæteris enim venerandam Christi Domini quatuor quidem clauis è cruce pendentis imaginem videre est, cui adstantes vno quidem ex latere Longinus, qui lancea dominicum latus aperuit, ex altero miles Calphurnius nomine, qui spongiam aceto perfusam sitienti Domino exporrexit, coloribus adumbrantur. Exhibetur item B. Petri imago, qui Malcho auriculam gladio obtruncat, Zachæi insuper, qui transeuntem Dominum inspecturus, supra arborem conscendit. Decorantur præterea vetusti Ecclesiæ parietes multiplicibus SS. martyrijs, at præ cæteris lectissimæ Virg. & Mart. Cæciliæ, Vrbani, Tiburtij, & Valeriani, aliorumque martt. certaminibus ac funeralibus ad viuum expressis.

Descriptio Ecclesiæ S. Vrbani, situs, & forma.

Imagines in Ecclesia S. Vrbani.

10 Sed vt reliquum Ecclesiæ ambitum curiose perlustremus; subterranea quædam specus ibidem in confessionis formam aptata cernitur, vbi Ædicula, quæ ante sacram Deiparæ Virginis imaginem subsistit, maximam introeũtibus veneratioñe ingerit. Et mira quidem haud defuere portentã, cum primum veneranda hæc imago adeuntibus ac inferiorem loci sinum perscrutantibus innotuit, vt nobis a viris fide dignis, oculatisque rei testibus fideliter relatum est. Accidit enim, vt, dum quis è cæmentariorum numero pauimentum Ecclesiæ ruderibus expurgaret, humus sub pedibus extemplo dehisceret, quapropter ruinam ille repentino è lapsu pertimescens, cæteros, qui aderant, vt sibi periclitanti opem ferrent, inclamauit: sed dicto citius ab accurrentibus socijs è fouea, in quam labi cœperat, erutus, liber omnino euasit; at cum permultas marmoreas, quæ pauimento substernuntur, laminas aduertissent, eas continuo extrahere cœperunt, quarum nouissima dum suo è loco amouetur, quippe quæ obtegendæ subterraneæ cuidam perexiguæ speluncæ artificum olim manu aptata fuerat, en tibi res mira, suauissimus inde odor efflare cœpit, ac si fragrantissimorum aromatum officina odoribus vndique instructa patuisset: cum foramen autem illud faber cæmentarius splendore perfusum introspexisset, solaribus secretiore aliqua ex parte radijs se illuc immittentibus obtigisse arbitratus est, sed res a socijs cum risu accepta, foramine in ampliorem formam patefacto, foueam protinus rem perscrutaturus ingrediens, nulloque adhibito lumine, radijs dumtaxat, quos primo intus adspexerat, locum refundentibus, Deiparæ Virginis Christum in vlnis gestantis imaginem parieti, vel certe topho satis ruditer expressam admirabundis oculis deprehendit, quam singuli subinde locum adeuntes pie venerati sunt.

Ædicula sub Ecclesia D. Vrbani cum imagine Deiparæ.

Eadem perscrutantibus innotescente portenta visa.

Magnam ex ea fragrantiã exhalasse.

Et Virginis imaginem mirum emisisse splendorem.

11 At quod ad præmemoratam nunc Ecclesiam pertinet, certe templum olim ab ipsismet gentilibus Baccho dicatum fuisse, & in S. Vrbani postea honorem, insanis abolitis superstitionibus, cessisse, ipsemet loci aspectus, & coniecturæ, quæ adsunt, vltro intuentes edocent, totum enim ædificium ex opere lateritio iuxta antiquam Romanorum formam tam artificiose compactum est, totaque ædificij structura tam affabre elaborata cernitur, ipsaque insuper concameratio eum in modum subsistit, effictisque auium figuris, aliarumque rerum formis ex perfectissimo gypso expressis adeo splendide instrui-

Templum olim Bacchi, nunc S. Vrbani.

tur

tur, quemadmodum ex vestigijs apparet, vt ipsis Christianorum templis longe antiquiorem, & vetustis quibusuis Romanorum ædificijs simillimam esse a nemine in dubium reuocari possit. Quod & ipsamet Ecclesiæ porticus indicare videtur: hæc enim prægrandibus quatuor columnis pario è lapide mira arte cælatis, & adinstar columnarum Templi Solis, Pacis, aliorumque inanium Deorum, quos insana olim gentilitas colebat, elaboratis suffulcitur. Quæ quidem singula ornamentorum genera, exquisitam Romanorum operam, architecturam insuper non tritam, vulgaremque, diuitias, ac magnificentiam, haud tenues vero Christianorum expensas, aureamque illam satis rudem mediocritatem, qua illis præsertim seculis in eiuscemodi ædificijs excitandis vtebantur, satis aperte testantur. Et quidem quod Baccho olim, vt supra asseruimus, templum hoc a gentilibus dicatum fuerit, vel ex eo facile ad id asserendum adducimur, quod in eadem Ecclesia haud obscura gentilitiæ superstitionis vestigia adinueniri contigit: quoddam enim marmor haud paruum sphæricæ formæ, columellæ instar, repertum est, in quo Græci idiomatis notæ in hunc plane modum exculptæ sunt:

Porticus Templi eiusdem.

[T]itulus Templi Bacchi repertus in Ecclesia S. Vrbani.

ΕϹΤΙΑ ΙΔΙΟΝΥϹΟΥ
ΑΠΡΩΝΙΑΝΟϹ ΙΕΡΟΦΑΝΤΗϹ.

Quæ quidem verba, si nostræ latinitati reddantur, isthæc auribus insonant:

DOMVS, LAR, SEV FOCVS DIONYSI
SEV BACCHI. APRONIANVS
SACRORVM ANTISTES,
SEV SACERDOS.

12 Porro marmor istud lustralis nūc aquæ fonti basis adinstar in eadem Ecclesia inseruit. Ad quod item valide cōprobandum, lapis alter accedit, qui intra eamdem Ecclesiam cernitur, in cuius nimirum fronte duo vtrinque infantes vnà cum vuarum racemis insculpti conspiciuntur; qui lapis pro parua fortasse ara supra sphæricum aliud marmor, vt diximus, olim impositus extitit. Variæ item adhuc intra templum figuræ coloribus adumbratæ extant, quæ vuarum racemos, vtpote Bacchi ipsius insignia, præferunt. Quod item in D. Constantiæ templo iuxta D. Agnetis Ecclesiam extra muros Nomentana via (quod Bacchi olim templum extitit) in porphyretico lapide eidem Baccho dicato cernitur: qui certe lapis pueris, atque auibus, insertis vtrinque vuarum racemis, exornatur. Merito igitur iure hinc argui potest, quod Ædes illa Baccho olim dicata fuerit, cum vuas falso illi numini amicas in ipsius aræ marmore cælatas, vt inscriptio basis præsefert, conspiciamus; tum præsertim quod Titus Liuius nostræ huic assertioni haud obscuris verbis adstipulari videatur, cum Bacchanales quondam ludos Via Appia fieri consueuisse asserat: cuius item rei hac nostra ætate vestigium aliquod superesse dicendum est: mense enim Maio Romanam plebem ad isthæc loca festiuum in morem confluere, nonnulla adhuc vigente gentilitiæ superstitionis vmbra, videmus. Quod sane templum, ad profanos abolendos deinde gentilium ritus, a Christianis S. Vrbano dicatum est: vt enim a viro fide digno accepimus, in M.S. Vat. bibliothecæ Statio ad S. Vrbanum Via Appia recensetur.

[S]ura Bacchi [in]signia in ea[d]em Ecclesia [vi]dere est.

Templū Bacchi Via Nomentana.

Vuæ Baccho amicæ.

Tit. Liu. 2. dec.

Bacchanalia olim ad Templum Bacchi.

Eorum vmbra nunc eodem loco ad Ecclesiam S. Vrbani.

13 Haud casu igitur, sed Deo plane disponente, D. Vrbani Ecclesia, Vrbano VIII. Pont. Max. Ecclesiam regente Vrbi innotuit: nam cum Sebastianus Belliardus vir pius, & sacræ antiquitati apprime deditus locum incultum quidem, at sacris picturis conspicuum, recolendumque contemplatus aliquando fuisset, re cum alijs studiosis viris mature discussa, D. Vrbani Ecclesiam olim extitisse deprehendit, quod cum Summo Pontifici renuntiatum esset, Eminentissimo Francisco Card. Barberino S. R. E. Vicecancell. in primis adnitente, instaurandam Ecclesiam, & debitum illi religionis cultum restituendum edixit: quamobrem haud vlla interposita mora antiqui nouis fulcimentis parietes resarciti sunt, redditæ protinus suo nitori imagines, locus ruderibus, ac sordibus, quibus scatebat, expurgatus est, solemnique ritu a Reuerendiss. Io. Baptista Scannarolo Sidoniorum Archiepiscopo benedictione impertita, erecto altari, festiuo recurrente die 25. Maij an. redempti Orbis 1635. incruenti Sacrificij ob-

Ecclesia S. Vrbani.

Expurgatur & restauratur ab Vrb. VIII.

Qqq la-

Adeuntibus illam indulgẽtię ab eodem Pontifice cõcessæ.

latione peracta, impertitis quoque ab Vrbano VIII. sacris indulgentiarum thesauris, sacris de more ritibus coli cœpit: quò item deuotionis gratia Romanus certatim populus ad tribuendum promeritum B. Pontifici, ac Mart. Vrbano honorem quotannis confluit. Et hæc sunt, quæ de S. Vrbani corpore, ac de perantiqua eius Ecclesia in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis vel obiter meminisse voluimus.

Ecclesia S. Edistij. *Bibl.in Hadr. Pap.*

Fouea S. Nicandri.

14 Ardeatina item Via, de qua agimus, S. Edistij Ecclesiam sextodecimo ab Vrbe milliario extitisse Bibliothecarius in Hadriani Papæ gestis testatur, hæc dicens: *Magnæ constructionis fabricis decorauit, & domum cultam B. Petro statuit S. Edistij nuncupatam*. In Epistola quoque nona Innocentij Papæ Tertij de quadam fouea S. Nicandri mentio agitur, cuius Ecclesia eadem fortasse Via olim extabat.

S. Petrus Christo sibi occurrenti dicit: Domine quo vadis?

Lapis vestigijs pedum Christi insignis.

15 Demum, vt huic illustrium descriptioni Viarum supremam tandem manum, ac meritam præconiorum coronidem imponamus, præclarissimo quidem titulo Appia præ cæteris celebranda est; in qua Christus Dominus apparens Petro, qui iam è Mamertini carceris custodia prosilierat, primum se illi videndum obtulit; cui etiam illis se verbis interroganti: *Domine quo vadis?* respondisse fertur: *Venio Romam iterum crucifigi*: quibus dictis statim se ab ipsius conspectu proripuit; relictis interim eo in lapide, in quo sacratissimi steterant pedes, impressis eorundem vestigijs: qui olim lapis apud Ecclesiam B. Mariæ in Palmis religiose asseruabatur; verum cum eadem subinde Ecclesia præ nimia vetustate ruinis subiaceret, illud sub sphærica quidem forma sacellum a Reginaldo Cardinali Polo, haud procul ab eadem Ecclesia, exædificatum est; & ne tantæ rei, ac recolendæ insuper antiquitatis vllo vnquam tempore memoria intercideret, præmemoratum Sacellum eodem, qui ad hanc nostram vsque diem viget, titulo appellari voluit, nimirum: *Domine quo vadis?* Lapis vero ille dignissimus, & omni pretioso lapide præferendus, qui tanquam Lydius alter lapis sacra pedum Christi explorando vestigia stigmatibus rutilat, insculptaq; eorundem signa præsefert, in D. Sebastiani Martyris Ecclesiam translatus, ibidem, quo par est, religionis cultu, in perenne religionis Christianæ monimentum, asseruatur. Beatissimus interim Apostolus, Christi adspectu pariter ac voce admonitus, suam intime culpam agnoscens, ac dedecori, nec non timori pariter obnoxiam ex animo detestatus fugam, illico in Vrbem regressus, paulo post pro Christi nomine vltro, libenterque crucis patibulum in Ianiculo colle ascendit, Hegesippo teste, & S. Ambros. de Basilic. non traden. Rupert. Abb. Luitprando, & alijs.

Hegesip. lib. [...] de excid. c. 2. S. Ambr. de *Basil. non tr.* *Rupert. Abb.* 8. c. 1. *de pro[...] S. Spir.* *Luitpr. de re[...] per Europ. g[...]stis l. 4, c. 3.*

Pauperes V[...] Appia stipe[...] petunt.

Act. S. Cæcil[...]

16 Porro viam hanc tot sacris insignitam, decoratamque monumentis frequenter Christiani vel tunc temporis, cum acriores persecutionum procellæ vrgerent, deuotionis feruore succensi, terere consueuerant. Qua de causa complures ibi pauperes stipem vltro a prætereuntibus Christi fidelibus efflagitantes perpetuo consistebant; vt satis superque B. Cæciliæ Acta contestantur, in quibus legitur, Valerianum sacri suscipiendi baptismatis desiderio incensum, ab eadem pijssima Virgine edoctum fuisse, quonam potissimum loco extra Vrbem S. Pontifex Vrbanus delitesceret, cuius deinde manu salutaribus ille aquis expiaretur. His igitur eundem verbis ad quærendum incitauit: *Vade in tertium milliarium ab Vrbe, Via quæ Appia nuncupatur, illic inuenies pauperes a transeuntibus alimoniæ petentes auxilium; de his enim mihi semper cura fuit, & optime huius mei secreti sunt conscij, hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens: Cæcilia me misit ad vos, vt ostendatis mihi sanctum senem Vrbanum, quoniam ad ipsum habeo eius secreta mandata, quæ perferam*. Interim vero notatu digna sunt verba illa, quæ obiter hic recitantur, scilicet: *De his enim* (pauperibus nimirum) *mihi semper cura fuit*. Quam quidem eximiam, & haud satis vnquam pro merito laudandam beatæ huius virginis pietatem, & incomparabilem prosus erga Christi pauperes munificentiam cæteri quoque Christianorum, quorum tunc ingens suppetebat numerus, eiusdẽ exemplo permoti, vt nobis credere par est, toto animi studio æmulati sunt: quapropter frequentis-

tissimos eodem iugiter loco confluentium pauperum greges constitisse, res ipsa suadet.

17 Viæ insuper Appiæ nobilissimum præ cæteris elogium ex eo mirifice cumulatur, quod sanctissimus Apostolus Paulus pro Christo vinctus & Martyr iam tum designatus, meritoque euehendus triumpho hac potissimum Via Vrbem Romam ingressus est, stipatus vndique circumfusis obuiantium Christianorum agminibus, qui ad illum vltro excipiendum, insignem quempiam veluti hominem, vel dilapsum potius dixerim è Cælo Angelum, & iam ad tres Tabernas aduenientem, & ad vsque Appij forum gregatim processerant, vt S. Lucas prolixiori sermone enarrat Act. c.28. quorum alter locus vnius & viginti, alter vero quadraginta trium passuum millibus ab Vrbe Roma distabat. Hæc interim de Appia via, quæ tot antiquitatis venerandæ thesauris referta est, pio, ac studioso lectori prælibasse sufficiat, & in præclaræ huius Viæ semitis tamdiu demoratos esse, nobismet ipsis merito gratulari possumus, quo vsque Paulum e tertio iam cœlo redeuntem, Vrbemque triumphali more ingredientem, ac tot ibidem coronis ac post ingressum triumphis cumulandum, quot passibus, quot verbis, quot laboribus diuitem contemplati sumus. Age iam ad vlteriora progrediamur.

Paulus Apostolus Via Appia Vrbem intrat.

Act. Apost. c. 28.

CAP. XXII.

De Cœmeterijs Via Appia, atque Ardeatina à Bosio adinuentis.

Cœmeterii Callisti plura varijs notata nominibus Cœmeteria complectitur.

1 VLTA quidem Vrbis Cœmeteria, quæ venerandam Christiani nominis antiquitatem redolent, multiplicibus prænotata nominibus in vijs, quæ hactenus memoratæ sunt, Appia videlicet, atque Ardeatina, adnumerantur. Hæc tamen, vt iam supra diximus, simul pariter iuncta vnum integrum Cœmeterium conflant, quod singula subinde complectitur, & Callisti potissimum titulo omnium voce nuncupatur. Celeberrimum igitur Cœmeterium hoc, vt ex Martyrum Actis palam fit, in plura subdiuisum membra, diligenter perquirere, studiosus latentium Romanæ Vrbis & Ecclesiæ thesaurorum perscrutator Bosius exoptabat, cum anno redempti orbis quingentesimo nonagesimo tertio supra millesimum, Capena egressus è porta festinus ad supra descriptam S. Mariæ in Palmis Ecclesiam peruenit, vbi interim ab eadem Ecclesia, ac Via item Appia sinistrorsum declinando iter aggreditur, eam scilicet terens viam, quæ primum a dextris eunti occurrit, & Ardeatina creditur, ad illam, qua a B. Martyris Sebastiani templo ad Apostoli Pauli Basilicam itur. Huc vbi deuentum est, paululum ille ad dexteram partem incœptum prosequens iter, singula circumquaque regionis loca collustrat, si quem forte depressum, latentemque ibi terræ hiatum adinueniat, vnde ad subterraneos Cœmeteriorum sinus percurrenti aditus pateret: sed en tibi, haud vana spe delusus, Deo votis aspirante, quosdam repente arcus prospicit, cæmentariorum manu compactos in prædio, quod Hospitalis S. Ioannis Basilicæ Lateranensis ditioni subest, & haud longe ab ipsamet beati Sebastiani Martyris Ecclesia distat, qui certe arcus perscrutantibus indicio erant, arenarias ibidem Cryptas extare. Festinus igitur illuc se infudit; pedibus quippe desiderium vehemens, quo ille æstuabat, protinus ad excurrendum addidit alas. Verum vbi ignotarum cryptarum sinum penetrauit, monumenta fere innumera in topho, Cœmeteriorum more excauata, contemplari cœpit, & recta vlterius indefesso pede, nulloque absterritus incommodo progrediens, susceptæ terminum semitæ, quam tunc terebat, attingens, alias duas hinc inde semitas offendit; verum interim ea, quæ ad dexteram tendebat, dimissa; breui enim itineris spatio concludebatur, & iam accedentibus omnino imperuia, ruinis perfusa, ac cæmentis ad summum vsque obsita erat.

Illud Bosius perscrutatur.

Ecclesia S. Mariæ in Palmis.

Reperta à Bosio Cœmeterium Callisti perscrutante.

Primum crypta Arenaria.

Monumenta.

Quapropter, consilio secum maturius inito, ad læuam pergere decreuit, vbi mox in ipsiusmet pauimenti planitie foramen quoddam oculis assecutus est, per quod haud nisi demisso corpore, humique anguium more repens ingredi, ac penetrare valuit; qua ille ratione dum anxius incedere conatur, repere sibi potius, quam ambulando progredi, ac loco tam venerabili, etsi nesciens, condignum obsequij cultum exhibere quodammodo, religionem loci præueniens, videbatur; nec absque graui quidem laboris molestia aliquantisper processerat, cum cryptas quasdam ad dexteram altiores, alicubi in topho, alicubi vero molliori excisas humo inuenit; in quarum lateribus loculi omni ex parte circum extabant, defunctorum corporibus excipiendis aptati, & iuxta eorundem corporum mensurā probe dispositi, paucis admodum ex eorumdem numero exceptis, qui vtpote cæteris insigniores, supra quosdam parietinos arcus compacti suas propemodum apsides singuli sortiebantur. Illic quoque effossa quædam humi sepulchra cōspicere dabatur, & eam forte ob causam, vt nobis coniectari licet, quod aptandis parietes loculis haudquaquam satis essent. Hæc autem sepulchra lateritijs, vel certe marmoreis tabulis obserata deforis apparebant; quamuis iam pleraque eorum pia, vel curiosa potius, ne dixerim inofficiosa adeūtium manu omni sublato repagulo intuentium oculis perscrutanda exhiberentur. Ex innumeris interim ex ordine dispositis ibidem sepulchris, nonnulla quidem sub forma breui admodum, ac perangusta videbantur, in quibus infantes, vel certe pueri, aut puellæ iacebant; quædam vero ex his adhuc ampliora extabant, in quibus corpora, quæ altiori prædita essent statura, continebantur. Inter ossa quoque idem fere discrimen adnotari poterat; quædam enim ex his maiora, minora alia, nonnulla autem haud consuetæ magnitudinis conspiciebantur: hæc interim alicubi intra tumulum, vt mos est, neutiquam collecta, sed passim diffusa, alibi dimidiata, integra alibi sub ipsis explorantium oculis reperta sunt. Horum item aliqua adeo solide, fortiterque lapidis instar compacta, vt vi quoque ac ferro adhibito disrumpi nullatenus valerent; alia subinde tam leui glutino constabant, vt vel tactu ipso dumtaxat minutissimas protinus in partes, ne dicam in puluerem, soluerentur.

Aliæ cryptæ.

Loculi defunctorum.

Sepulchra lateritia, & marmorea.

Sepulchra puerorum.

2 Dum lynceis autem oculis singula cupidissimus inuestigator explorat, ipsamet prima die, qua sibi patefacto illuc aditu penetrare contigit, tria, vel quatuor, abditos inter recessus, cubicula dealbata offendit, picturas tamen nullas prorsus ibidem adinuenire datum est; inscriptiones illic integras haud vllas assequi potuit, fragmenta tantum quamplurima exhibita sunt, quæ tum Christianorum vsui, tum vero Ethnicorum quondam extitere: ab immanibus enim, ac peruetustis superstitiosæ Vrbis constructionibus, atque sepulchris, ad suos obtegendos tumulos, Christiani lapides non raro auferre consueuerant: è quibus certe lapidibus quendam integrum in eiusdem Cœmeterij cubiculo reperere, cuius profana, quæ inerat iam ferro exculpta, inscriptio, ab eisdem Christianis studiose admodum calce desuper obducta fuerat, ita vt nulla quidem ratione perlegi posset; verum re probe comperta, cum sepulchralis iste lapis diligenter a Bosio expolitus fuisset, has vltro notas legendas exhibuit:

Lapides gentilium sepulchrales in vsum suum Christiani conuertunt.

D M
M. LVCCEIVS ABASCANTVS ET AMME
AEVTYCHIS FECERVNT VIVI SIBI
ET LVCCEIO AMMAEO ABASCAN
ET LVCCEIO SECVNDO FILIS
LIBERTIS, LIBERTABVSQVE POS
TERISQVE EORVM
H. M. E. H. N. S.

Quæ quidem postrema inscripti lapidis elementa, punctis ab inuicem interpolata, hunc in modum ex Valerio Probo interpretanda videntur, videlicet:

HOC MONVMENTVM EXTEROS HÆREDES NON SEQVITVR.

3 Sed ad Bosium redeamus, qui inceptum interim maxima animi oblectatione iter prosequens, nullo aut incommodo, aut labore ab inuestigando perterritus, subterraneum loci ambitum excurrebat; cum en tibi, cryptas, quæ primarium præ cæteris locum obtinebant, & satis quidem amplas, in sphæricæ

Cryptæ à Bosio repertæ.

cæ modum formæ constructas inuenit: ex quibus subinde multiplices, ac si deductæ è centro ad superficiem linearum instar semitæ procedebant, quæ cum ad vlteriora vllo absque termino protenderetur, plane labyrinthi cuiusdam formam præseferebant. Tunc demum tædio aliquantisper affectus, in lucem, & ad domum satis iam defatigatus remeare decreuit, easdem posthac iterum instauratis viribus perlustraturus, quod & egregie vir strenuus præstitit. Cœmeterium enim hoc (cuius enarrationi insistimus) cum sæpesæpius deinde introgressus fuisset, illud iterum atque iterum terere, circuire, perlustrare non destitit, & oculis ac manu singula palpans, minima quæque, & maxima eodem in loco seposita curiosius perquisiuit. Verum ex longo interim circuitu ac loci prospectu satis ille velut experimenti magisterio edoctus est, Cœmeterium illud, vt reliquis omnibus magnitudine, ita pariter pulchritudine ac splendore longe præcellere. Adeo quippe amplum ac vastum est, vt, quamuis in eodem perscrutando totos fere integros dies, noctesque sæpesæpius insumeret, ad vltimos tamen eius fines vir alioqui laboris patientissimus, rerumque antiquarum auiditate illectus, excurrendo pertingere neutiquam potuerit. Nam nouæ perquirenti semitæ adhuc imperuiæ ad inuestigandum indices suppetebant; ex quibus sane haud futili argumento coniectari fas erat, vastissimum illud Cœmeterium, non cum Cœmeterio dumtaxat, quod sub ipsa D. Sebastiani Ecclesia situm est, cohærere, verum vlterioribus dilatatum terminis protendi, sacras nimirum versus ædes beati Pauli Apostoli, sanctissimæ Annunciatæ, & S. Anastasij, qui locus vulgo *ad Aquas Saluias*, seu *Trium Fontium* nuncupatur, quin & ad ipsiusmet Vrbis mœnia pertingere facili negotio quisque sapiens explorator suadere sibi poterat. In proximis enim agris, ac singulis fere vineis Viam Appiam adiacentibus, complures ad idem Cœmeterium aditus patere contemplatus est. Hac enim vsus perscrutandi ratione vastissimos illos antrorum subterraneorum sinus, quantum illi excurrendo perlustrare datum est, ipse rerum testis oculatissimus descripsit, ac delineando paginis consignauit.

Cœmeteriū Callisti amplitudine, & pulchritudine cæteris præstat.

4 Vt autem loci ipsius descriptioni insistamus, duplices illic cryptarum ordines existunt, superior videlicet atque inferior; bina item ibi Cœmeteria adnumerantur: ad illud autem, quod in inferiori parte situm est, per gradus quosdam in ipso topho excisos descenditur, nec vero longe à superioris Cœmeterij aditu descensus hic distat; qui satis quidem amplus, ac patens est, lateritio obfirmatus muro, consuetaque hinc inde in parietibus excauata defunctorum sepulchra conspicientibus exhibet. Muri itidem illic in compluribus inferioris Cœmeterij partibus prægrandes, ac validissimi extant, lateribus, & calce ad loca, quibus subiacent, suffulcienda extructi, dum antiquum subinde Cœmeterium summorum olim Pontificum opera instauraretur; etsi ijs præsertim in locis, in quibus huiuscemodi fulcimenta desunt, quam maxima eiusdem tophi rudera conspiciantur, quæ ruinarum desuper interlapsu monumenta haud pauca penitus operiendo deuastarunt, ac semitas ingenti proculdubio piorum illuc adeuntium detrimento inaccessibiles omnino posthac reddidere.

Descriptio Cœmeterij à Bosio Via Appia reperti.

5 Sub sacris itidem vtrisque Cœmeterijs alia extant loca, ad quæ pariter per breues quosdam atque exiguos gradus descenditur, & satis quidem perangusto hæc ambitu circumscribuntur; tres insuper, aut quatuor ad summum viarum semitas continent; ex quo a nobis probe conijcitur, peculiaribus eadem familijs sepulchri olim vsum præstitisse. Hic præterea nonnullæ perscrutando semitæ repertæ sunt, in quibus vtroque e latere fossorum manu sepulchra excidi cœptū olim, etsi deinde quibusdam in topho duntaxat delineatis, opus haud perfici contigerit: si quæ tamen ibi monumenta adsunt, ad summum de more excauata, nondum humandis corporibus vsui fuisse conspiciendo nosse quis poterat. Ex quo antiqua illa, ac primæua Christianorum tempora sapienter recolentibus haud temere conijcere licuit, semitas hasce successiuo opere, ac labore a Christianis singulos in dies, cum necessitas instaret

Loca in imis Cœmeteriorum.

staret

ſtaret, parari, inferendiſque defunctis aptari conſueuiſſe, vt noua videlicet ſepulchra, quæ vniuiuſque cadaueri congruerent, prout ipſamet dictaret neceſſitas, apte conſtruerent.

6 Porro in quampluribus abditis huius Cœmeterij receſſibus limpidiſſimæ iugiter aquæ emanant, & in quodam præcipue loco, ad quem exciſi quidam in topho gradus deducunt, vberes defluunt melliflui ſaporis aquarum riuuli, quæ, vt ipſo experimento comprobatum eſt, ſalubri; vt alibi diximus, impertita è Cælo virtute, ad priſtinam ægris corporibus ſoſpitatem refundendam mirifice iuuant. Semitæ vero, ſeu viæ Cœmeterij eiuſdem adeo quidem latæ, & altius alicubi porrectæ ſunt, vt erecto quis corpore commode per eaſdem incedere queat: in ſuperiori autem Cœmeterio altiores longe extant, ita vt in ſingulis fere parietibus octo vtrinque ex ordine ſepulchra, vno ſuperpoſito alteri, diſpoſita exhibeantur: alicubi vero viæ eum in modum depreſſæ occurrunt, vt accedentes non pronos dumtaxat, verum toto procliues corpore humi repere, ne dicam rependo procedere opus ſit: quapropter iure quidem merito loca hæc quis penitus inuia diceret, niſi adhibita effodientium manu ac opera aditus ad incedendum pateſiat.

Aquæ ſalutiferæ in Cœmeterijs ſcaturiunt.

7 Porro monumenta ibidem, vt moris eſt, in topho ad humani corporis menſuram exciſa cernuntur, quorum in nonnullis duo, vel tria etiam corpora continentur, quemadmodum a binis, ac ternis, quæ adhuc ibidem extant, caluarijs dignoſcitur, inter quæ, vt mirum quid deſcribamus, tantæ quidem magnitudinis capita, brachia, & crura viſa ſunt, vt maximæ cuiuſque, ac proceræ ſtaturæ hominis ex his, qui noſtra ætate inter viuos degunt, menſuram longe excederent. Arcuata illic quoque monumenta è marmoribus affabre compacta, & ſacelli adinſtar, ſeu altaris expolita videre eſt, quæ ad ſacra peragenda myſteria, ſupra ipſamet BB. Martyrum corpora, quæ ibidem aſſeruabantur, extructa olim fuiſſe, antiquiſſima, ac laudabilis Eccleſiæ conſuetudo, quæ illis potiſſimum temporibus viguit, facile intuentibus ſuadere videtur. At quibuſdam in monumentis ad manifeſtum perpeſſi pro fide martyrij teſtimonium coagulatus ſanguis, terreo quidem colore perfuſus, ab explorantibus deprehenſus eſt, qui deinde aquæ immixtus, viuacem ac priſtinum, acſi tunc primum ſcaturientibus è venis proſilijſſet, rubeſcendo colorem præferebat. Qui quidem ſacratiſſimus cruor ſupra ipſamet non raro corpora, fictilibus aut certe vitreis receptus vaſis, eiſdemque iuxta ſepulchra intus quandoque, foris autem vtplurimum calce obfirmatis incluſus, a perſcrutantibus adinuentus fuit. Illud ſane admiratione digniſſimum extitit, quod in peculiari quodam ſepulchro ſacrum Martyris caput media diſſectum parte, ipſaquemet infixa adhuc cranio ſecuri viſum eſt. Pleraque vero Martyrum Chriſti capita, flagellorum plumbo inſtructorum, quibus olim dira carnificum manu contuſa fuerant (hæc enim plumbatæ dicebantur) expreſſa adhuc veſtigia exhibebant.

Oſſa mortuorum in Cœmeterijs miræ proceritatis reperta.

Sacella, & altaria in Cœmeterijs.

Sanguis in ſepulchris.

Vaſcula cum ſanguine.

Sacrum Mar tyris capu cum ſecuri li infixa repe tum.

Capita mar tyrum plum batis contuſ

8 Vt reliqua interim, quæ ad Cœmeteria a Boſio perluſtrata pertinent; proſequamur; quædam ibi corpora leuiſſimis obuoluta linteis cernebantur: inter cætera autem in quodam inferioris Cœmeterij tumulo cadauer ex toto integrum, huiuſcemodi, vt ſupra dictum eſt, ac fere recenti circumtectum linteo apparuit, quod tamen linteum dum manus vltro explorat, leui quidem contactu mox in puluerem abiens, inter manus ab oculis euanuit. Inſuper nonnulla ibi ex auro fragmenta videre erat, quæ an huiuſcemodi, vel certe veſtium quid reliquum eſſent, definiri nullatenus poterat. Nam talibus interdum indumentis, ex auro contextis, defunctorum corpora contegi, atque humari conſueuiſſe, prolatis in medium Cæciliæ virginis, SS. Marini, & Vari ac repetitis compluribus è ſacra antiquitate exemplis, iam ſatis ſuperque oſtendimus.

Corpora lin teis obuolu

Lintei auro contexti.

9 Sepulchra item ibi quamplurima, integumentis, quibus operiebantur, ablatis, nuda nunc & aperta conſpiciuntur; è quibus non corpora dumtaxat, quæ intus olim recludebantur, extracta, ſed & ipſummet puluerem deuotionis gratia inde diligenter abraſum fuiſſe ap-

Corpora e ipſomet lo puluere è C meterijs tra ſlata.

apparet, & hæc quidem Martyrum beatorum, vt nobis credere par eſt, corpora, vel in Vrbem a Summis Pontificibus, vel alio eorumdem auctoritate translata fuere. Nonnulla quoq; ex conſiſtentibus ibi cadaueribus adhuc intacta, vt videre eſt, perſeuerant, quamuis hæc numero ſint admodum pauca, & vt plurimum (ignota prorſus rei cauſa) titulis ac nominibus omnino carent. In quibuſdam tamen ex his tumulis palmæ artificum manu inſculptæ ſunt, ignei inſuper globi, flammæ, pectines, vt hic videre eſt:

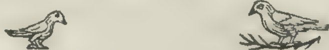
Varia Chriſtianorum ſigna in Cœmeterijs.

Cruces itidem viſuntur, atque ipſummet ſacroſanctum Chriſti Domini nomen multiplicibus quidem characteribus, ac figuris exprimitur, hunc in modum:

Columbæ inſuper oliuarum ramos ore præferentes repræſentantur, & id genus alia ſuſcepti pro Chriſto martyrij indicia, vel pia admodum ac recolenda orthodoxæ fidei, ac religionis Chriſtianæ hieroglyphica ſtudioſo opere delineata intuentium oculis hic adumbrantur.

Animalium item imagines ex ære, vel ebore confectas: vitreos quoque orbiculos, & quoſdam inſuper affabre deauratos, contemplari fas eſt, in quibus ſacræ pictæ imagines exhibebantur: quorum permulta item veſtigia in calce adhuc impreſſa remanſiſſe, curioſis oculis rem exploranti conſtat. Innotuere inſuper inter perſcrutandum Cœmeteriales tumulos, antiqua ipſorum Imperatorum numiſmata, quæ in exteriori interdum ſepulchrorum eorumdem ambitu, interiecto calcis glutino, affigi conſueuerant. Circuli quoque, necnon eburnei annuli, conchylia itidem haud numero pauca multiplicis quidem generis ſepulchrorum ornamento antiquos apud Chriſtianos adhibita fuere. Signa itidem & multiplicium rerũ ſymbola eiſdem ſepulchris apponebantur: in quibuſdam vero ex his ad plenam quandoque, diſtinctamque eorumdem notitiam aſſequendam numeri quoque inſerebantur, ſub hac videlicet forma digeſti I. X. XX. &c.

Orbiculi vitrei.

Numiſmata Imperatorũ in ſepulchris.

Circuli, annulique eburnei in ſepulchris.

Numeri in ſepulchris.

10 Nec vero deerant inter tot præclara beatorum Martyrum illic quieſcentium inſignia, vel dixerim potius trophæa, ad nobile, ac perenne martyrij monumentum quamplura vaſcula vitrea, vel figlina cruorem pretioſiſſimum, vt iam diximus, continentia; quæ quidem calce ſepulchris eiſdem valide conglutinata, ac infixa propemodum fuerant. Horum quidem vaſculorum formam typis exculptam in Subterraneæ Romæ deſcriptione, quam Italico hactenus idiomate Seueranus edidit, ſtudioſis vltro lectoribus contemplandam obtulit: eorum nimirum, quæ vel poſtquam ipſe Boſius vita functus eſt, Illuſtriſſimi, ac pijſſimi viri Iacobi Abbatis Creſcentij opera ac ſtudio, cuius memoria in benedictione eſt, ipſius Gregorij XV. felic. record. iuſſu inde ad piorum hominum ſolatium extracta in lucem prodiere. Eorumdem ectypa hic nos quoque ſubijcimus.

Vaſcula vitrea, & figlina in ſepulchris.

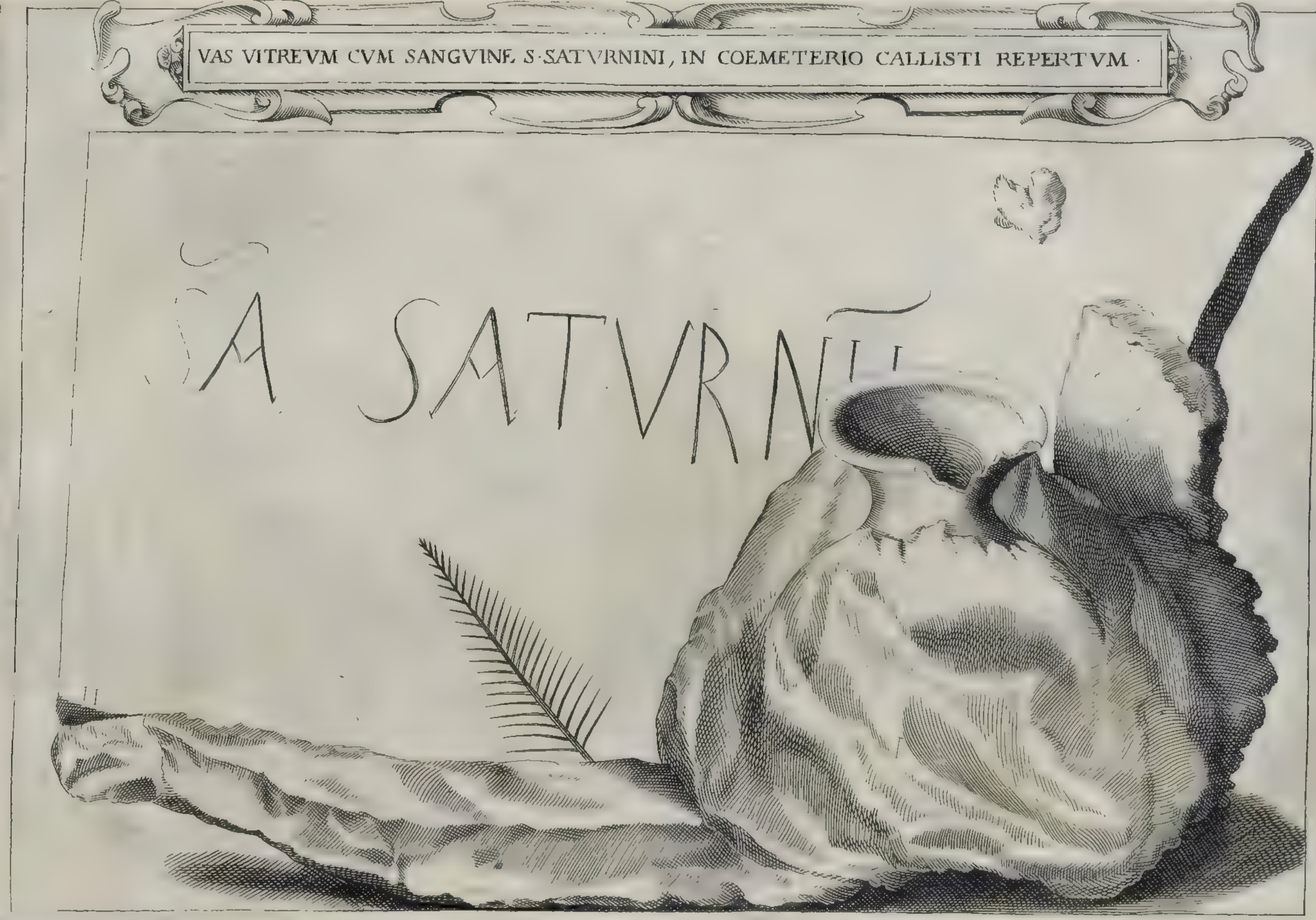
Inter

Inter vaſcula vitrea Martyrum ſanguine illuſtria vnum præcipue,cuius ſimulacrum hic ſubijcimus, recenſendum nobis eſt, quod in marmoreo ſepulchri ipſius operculo calce obſito adinueniri contigit, vbi palma huiuſcemodi addito inſcriptionis titulo: *Sã Saturnini*, præferebatur, vt hic videre eſt. Quod quidem vas hodie apud Illuſtriſsimam Chriſtianam Marchioniſſam de Angelellis, veluti perenne pietatis Chriſtianæ, ac feruoris haud æquiparandi monimentum, inter cæteras recolendæ antiquitatis exuuias cuſtoditur.

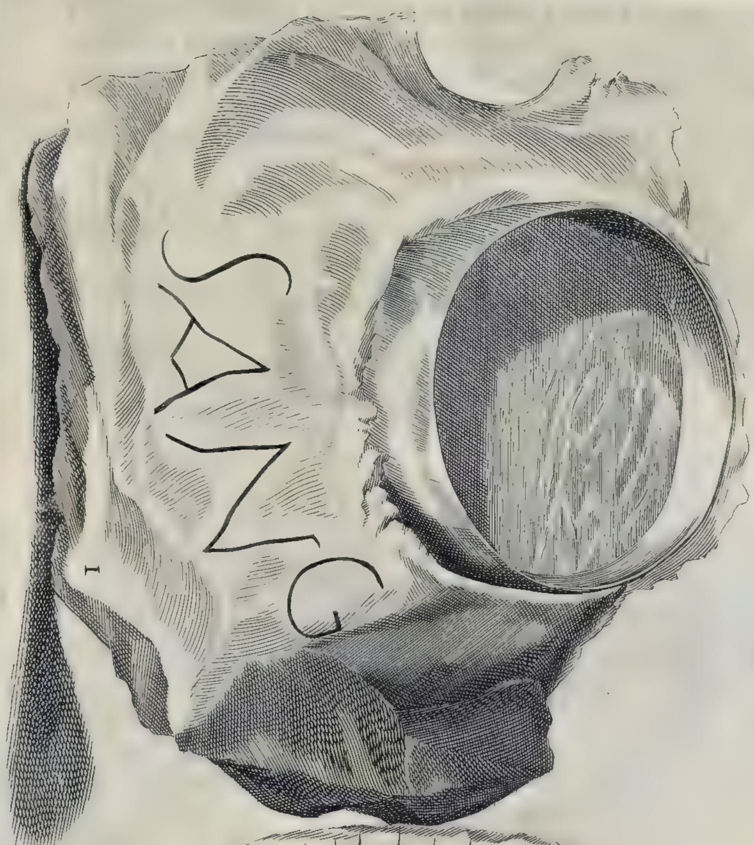
Alia

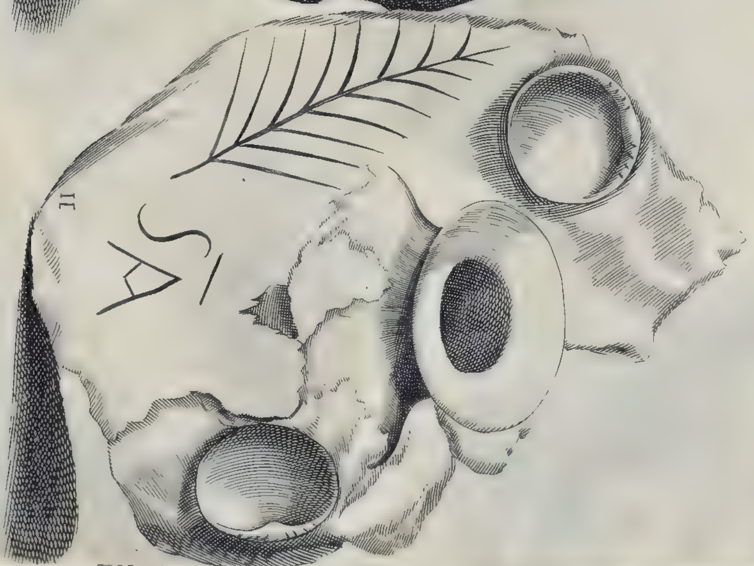

VAS VITREVM CVM SANGVINE S·SATVRNINI, IN COEMETERIO CALLISTI REPERTVM·

Alia duo Vaſa è SS. Victoris & Nicaſij ſepulchris eruta fuere, quorum ſacra corpora ſummus Pontifex Gregorius XV. ad ſe deferri voluit; in quorum altero, quod S. Victoris ſanguinem continebat, hæ legebantur notæ: SANG: in altero autem S. Nicaſij, in quo & palmæ ſignum exculptum exhibebatur, characteribus hiſce ſuperadditis: SA. Porro Vas iſtud, quod Nicaſij Mart. inuicti ſanguine illuſtratur, nunc apud Illuſtriſs. Portiam Lancellottam de Gabriellijs pretioſiſſimi inſtar theſauri, ſumma veneratione aſſeruatur, quæ Lucinas, Cyriacas, Lucillas, & cæteras Romanas matronas pietate conſpicuas æmulando, ſacra obire Cœmeteria, ſanctorum Martyrum memorias, ac pignora excolere, eorumdem obſequio ſtudium atque operam impendere, totiſque animi viribus eorum cultui deſeruire gaudet.

Alia

VASCVLA VITREA CVM SANGVINE ET CAPILLIS SS. MARTIRVM
IN COEMETERIO CALLISTI REPERTA

Alia quinque vaſcula vitrea in eodem S. Calliſti Cœmeterio inter explorandum in lucem prolata ſunt, quæ omni quidem titulo carebant, ſed palmis, & ſacro crucis ſigno præmunita erant.

I Primum S. Gerardi ſanguinem terræ immixtum continuiſſe dicitur.

II Alterum vero S. Almachij ſanguinem, & cineres.

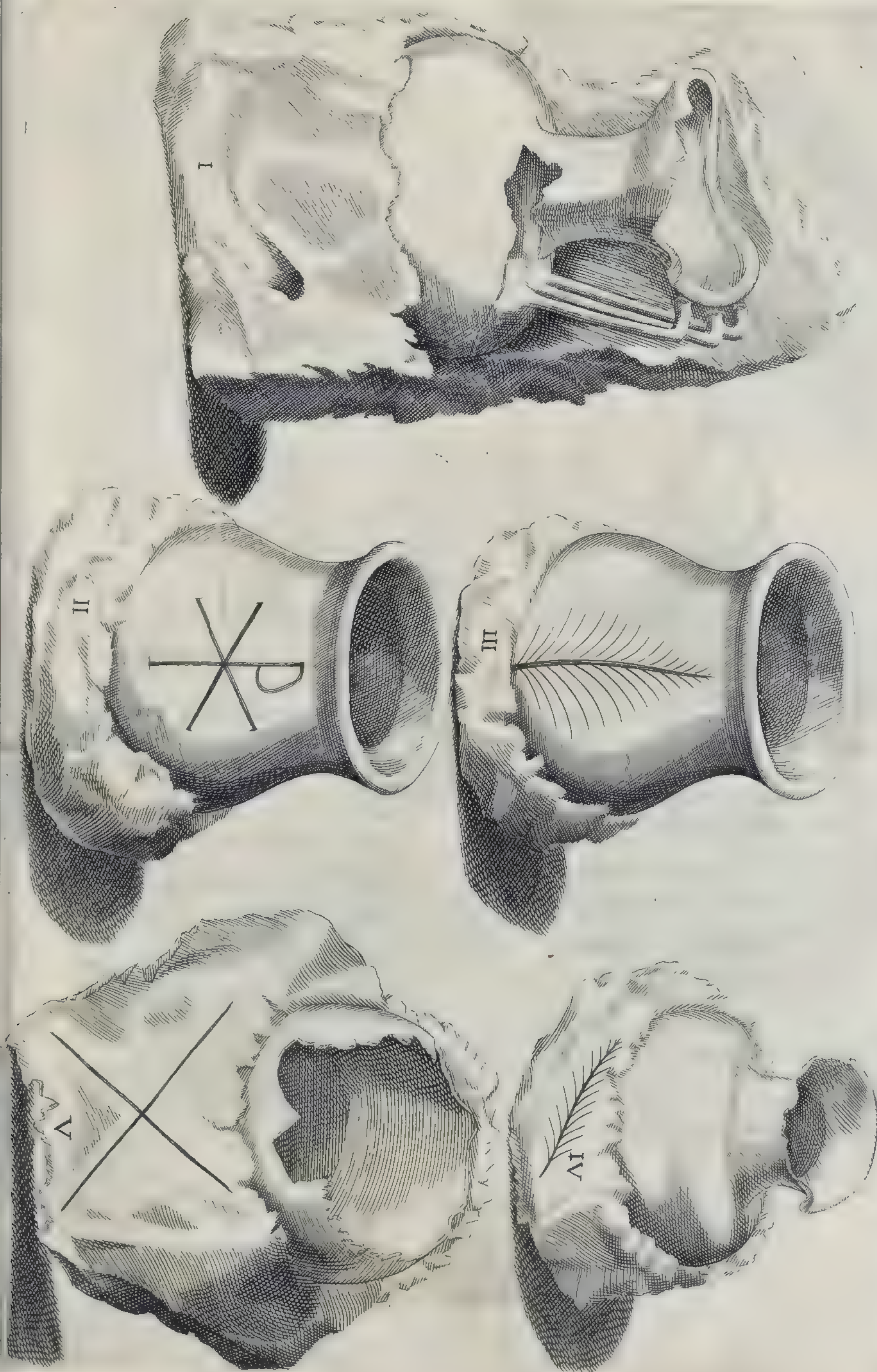
III Tertium eiuſdem Almachij, vel potius poſterior eiuſdem vaſculi pars, cui palma inſculpta viſitur.

IV Quartum anonymi cuiuſdam ſanguinem cineribus admixtum habuit.

V In poſtremo cuiuſdam item anonymi ſanguis extitiſſe fertur.

Cæte-

VASCVLA VITREA ET TESTACEA CVM SANGVINE ET CINERIBVS SS. MARTIR. IN COEMETERIO CALLISTI REPERTA.

Vascula vitrea,& figlina in Cœmeterijs reperta cui vsui essét.

11 Cæterum, vt singula studioso lectori exponamus, quamplura item figlina pariter, necnon vitrea vascula sepulchris eundem in modum consignata, ac varijs distincta formis adnotare licuit: quæ antiqua ipsorummet Gentilium, vt vulgo dicebantur, *Lacrymatoria* intuentibus præ se ferre videntur, haud tamen primæuos apud Christianos, qui mori lucrum computabant, lacrymis reponendis, sed pio aquæ lustralis vsui, vt mos erat, & ex iam supra recensitis constat, expiandis vtique leuiorū culparum maculis olim inseruiebant apud homines videlicet, quibus animi candor, & vitæ innocentia apprime cordi erat. Ea autem erant huiusmodi.

Ægri è vasculis Cœmeteriorum bibentes sanitati diuinitus restituuntur.

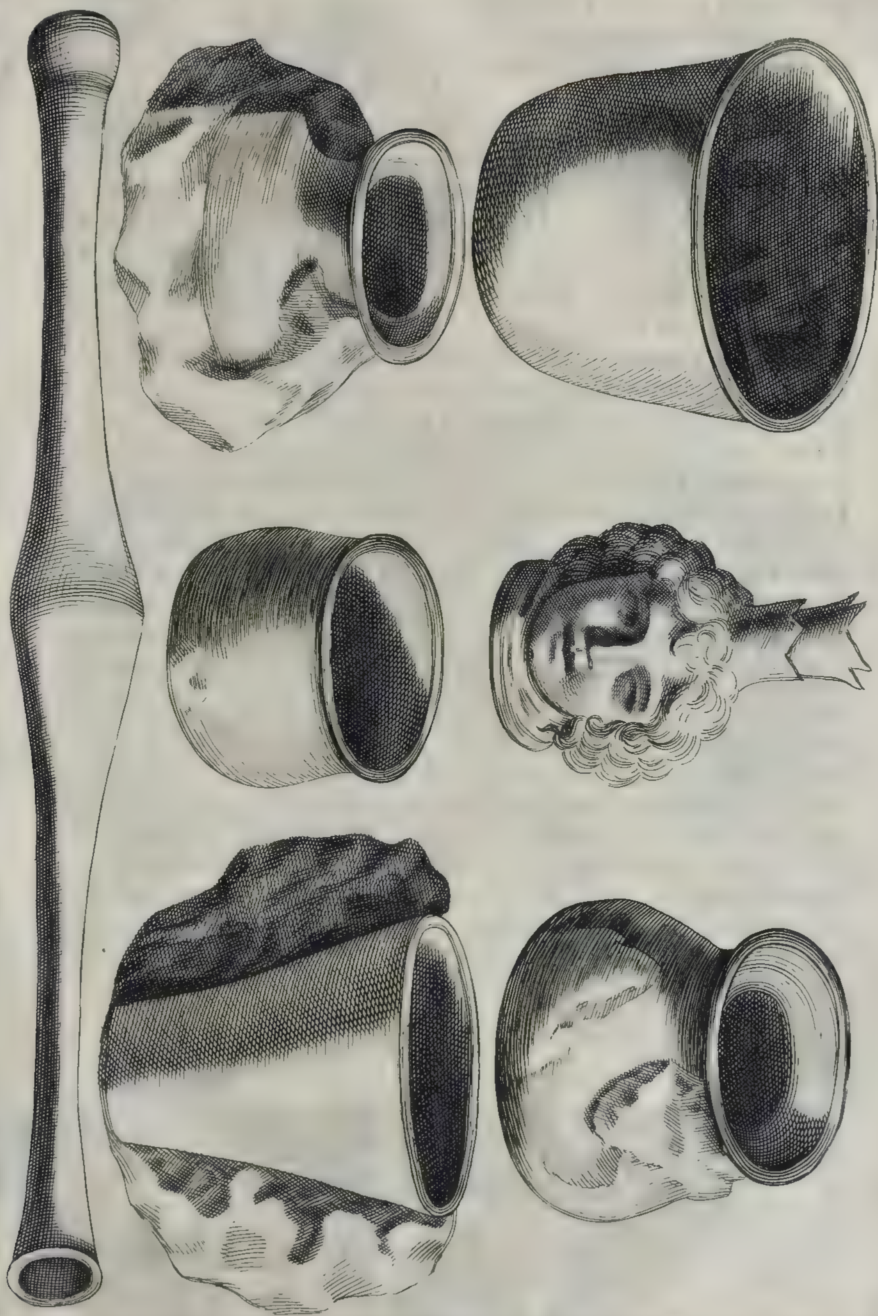
Porro quædam istis ex vasculis in Sacramentorum quoque ministerium adhibita fuisse,& in Martyrum,vel piorum Christianorum sepulchris recondita, ex eorum altero conijci datum est, quod ipse Bosius deinde tanquam pretiosissimum quid nobili cuidam Hispano Petro Amoragæ dono dedit. Hoc vero vir ille præcipuo religionis studio intensus, auro eleganter circumdatum,& maxima apud se veneratione perpetuo asseruandum, nobilissimi instar cimelij se iure quidem merito a viro sacræ antiquitati addicto accepisse gloriatur: nec vero ad tantam comprobandam rem signorum portenta defuere: quamplures enim, qui multiplicibus morborum languoribus detinebantur, statim atque ex eodem vasculo aquam inter bibendum hausere, pristinæ confestim incolumitati redditi sunt.

Marchionissa Angelella vascula Martyrum sanguine illustria hic suscipienda præbuit.

12 Alia item quamplura pretioso Martyrum imbuta cruore vascula, multiplici quidem forma ac artis opere cōspicua, in sacris passim Cœmeterijs ad martyrum sepulcra, non multis abhinc annis, sub diuersis quidem temporibus adinueniri contigit, quæ in edito iam Romæ Subterraneæ opere Italico idiomate desiderantur: quorumdam vero præcipuorum icones Christiana Marchionissa Angelella ad augendam eorum gloriam, qui proprio quondam sanguine purpurati Ecclesiam illustrarunt, deuoti animi ergò hic tibi, pie lector, conspiciendas, venerandasque tribus proxime sequentibus Tabulis proponi curauit.

Alia

Alia præterea vaſcula, quæ his excerpta tabulis tibi contemplanda à nobis exhibentur, & multiplici quidem forma elaborata conſpiciuntur, tum vitrea, tum figlina ſunt, quæ quidem Chriſtianorum vſui, & religionis, ac pietatis obſequio addicta colligendo beatorum Martyrum cruori, quorum tunc ingens ſuppetebat numerus, inſeruiebant: qui quidem pretioſiſſimus ſanguis ab his in fidei teſtimonium alacri, libentique animo effuſus, auide pariter, & curioſe à fidei eiuſdem ſectatoribus collectus hiſce vaſculis in eorumdem Martyrum tumulos inferebatur, vel certe topho, ac parieti, qui adiacebat, calcis glutino valide infodiebatur. Quid mirum autem, ſi tot paſſim vaſcula colligendo martyrum cruori pia Chriſtianorum manu adhiberentur, ſi tantus Martyrum numerus extitit, & tam immane eorumdem ſanguis redundauit, vt haud vaſcula huic recondendo ſufficerent, ſed putei quoque aptarentur, qui ſacro liquore referti in Vrbe extant, vt præſertim videre eſt in Eccleſia SS. Praxedis, & Pudentianæ Virginum, quæ ſanguinem martyrum collectum intra ampliſſimum in ſua domo puteum infundebant.

Et ſane quo cultu, & qua ambitione Chriſtiani ſanguinem Martyrum colligerent, Acta BB. eorumdem Martyrum ſatis teſtantur, vt iam diximus lib. 1. c. 26. Certe B. Agricolæ mart. & beatorum Geruaſij, & Protaſij Martt. ſanguinem, S. Ambroſio enarrante, didicimus, longa poſt ſecula, ac ſi recentem, adinuentum ad eorum ſepulchrum fuiſſe: Condant alij (inquit ille) aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis: legant pretioſa monilium ſerta, temporalis ille theſaurus eſt, &c. Collegimus ſanguinem triumphalem. Legebatur igitur omni adhibito ſtudio pretioſus cruor, & intra ſepulchra diligentiſſime Chriſtianorum poſteritati reſeruandus includebatur, vt ipſemet ſanguis pro Chriſto effuſus martyrij teſtimonium extaret, & martyrum conſtantiam orbi palam faceret: Habet enim ſanguis, vt Ambroſius ait, ſuam vocem.

Amb. exor. ad Virg.

Vaſcula

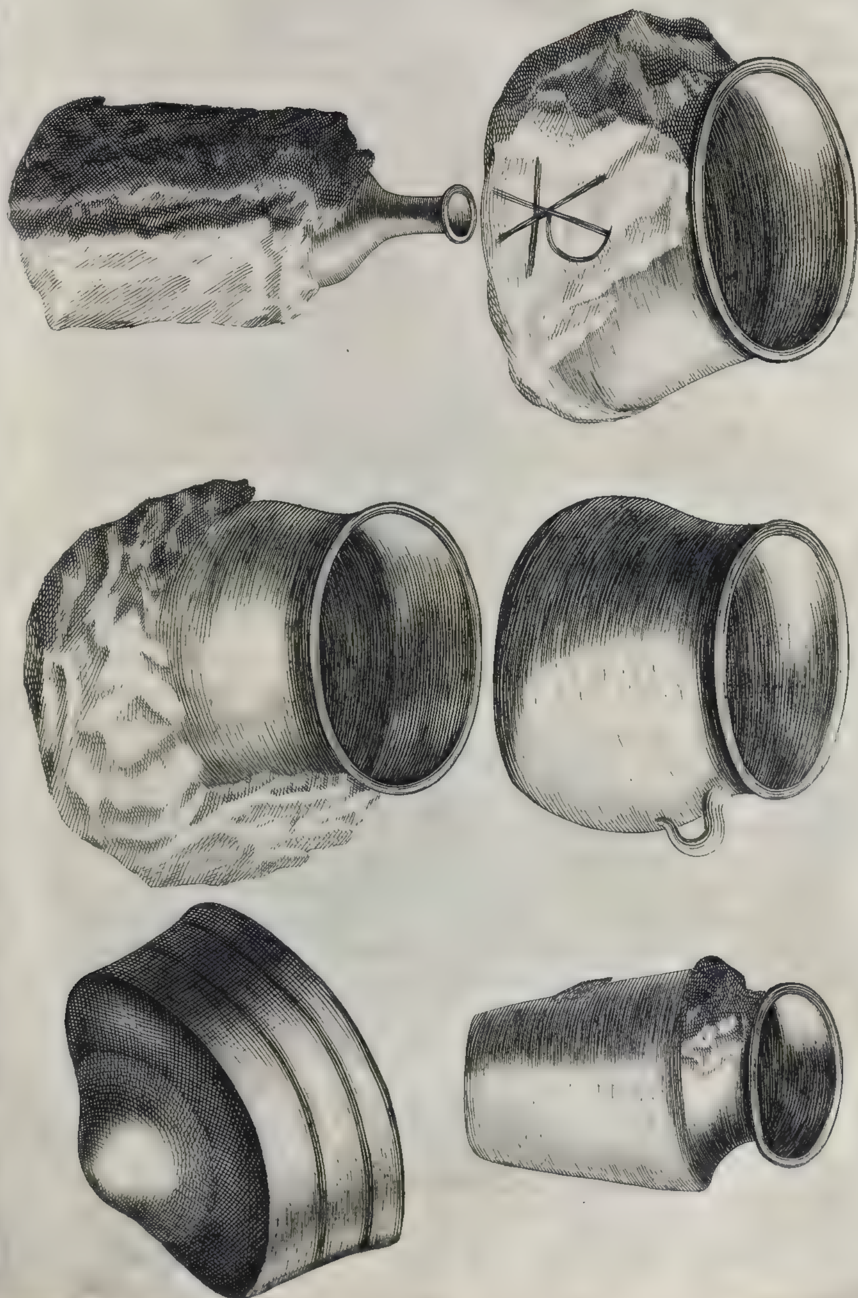
Vaſcula autem iſthæc, haud vnam, eandemque formam præſeferunt; quædam enim vaſis cuiuſdam, nonnulla pateræ, aut cyathi figuram, alia demum vrcei, aut vrceoli typum intuentibus exhibent, vt in deſcriptis modo tabulis aperte cernitur. Quod quidem inde potiſsimum accidiſſe credimus, quod Chriſtiani videlicet, vbi colligendi Martyrum ſanguinis occaſio vel inopinata ſuppeteret, tunc tempori deſeruientes, ne pretioſiſsimus liquor vel inter carnificum manus deperiret, quæcumque illis ad manus vaſa proueniebant, pio huic miniſterio aptabant; quod quidem multiplicium vaſorum numerus ac forma, quæ in ſacris, recolendiſque Cœmeterijs paſsim eruta ſunt, edocent, & ipſæmet temporis anguſtiæ, quæ ad id interdum eoſdem perurgebant, prudentis arbitrio lectoris expendendæ palam ſuadere videntur.

Vaſcula item, quę ſpectanda hic exhibentur, ſacroſancto Chriſti nomine duabus Gręcis litteris exarato, & calci impreſſo interdum pręnotabantur, vt inſculptus martyrij titulus, triumphalem martyrum ſanguinem pręmonſtraret; qui longa poſt ſecula haud illibatus dumtaxat, ſed adeo viuidus ac liqueſcens quandoque in tumulis adinuentus eſt, vt qui millenos & eo amplius annos profuſus quondam fuiſſe comprobatur, recens tamen, & colore prorſus viuido fluidus appareat: quamobrem ſępe ſæpius contigit, vt in ſacris hiſce theſauris minus caute perſcrutandis, eruendiſque è loco, in quo includebantur, dum ferro tophus ad extrahendum, quod intus latebat, aperitur, vitrea iſthæc, aut figlina vaſcula caſu inciſa, liquentem protinus cruorem vberrime emiſerint; cuius rei quamplures oculati teſtes adſunt. Dum autem luto, ac calcis glutino vaſcula iſta figlina, quæ aureo liquore referta ſunt, ſtudioſe inſerta, ac recondita intuemur, illud paucis immutatis Bernardi ore prolatum probe meminimus: In luto quid facit aurum? Intuere interim pie lector, ac venerare pretioſum intra iſthæc lutea ac vitrea vaſcula liquorem, & admirabundis oculis, & pijs pariter oſculis illa ſane verba tecum mente repete: Tanti vitrum, quanti margaritum.

Bern. in epist. ad Gal.

At

At quoniam de vaſculis hic ſermo hactenus extitit, quibus Martyrum cruor pia Chriſtianorum manu collectus, diligenterque ſeruatus, ad noſtras tandem manus feliciter deuenit, opportuna quidem nunc mentio incurrit alterius vitrei cuiuſdam Vaſculi, vel potius pateræ grandiorem præſeferentis formam, quæ vna cum alabaſtrina patina miro artis ſtudio elaborata, in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana, intra Conſtantij Mart. ſepulchrum a perſcrutantibus reperta, venerandam Chriſtiani nominis antiquitatem, inuictamque Martyrum beatorum ſub acerbiora proſecutionum tempora conſtantiam intuentibus palam facit. Vt quanti autem vaſculum, ſeu patera præmemotata ſit pretij, innoteſcat, meminiſſe oportet, hanc videlicet nobilis vltro ſubeundi martyrij inſtrumentum extitiſſe: in ea quippe inuictiſsimo Chriſti Martyri Conſtantio (cuius ſacrum corpus Ariminum transferri contigit) in odium Chriſtianæ fidei ad certam inferendam necem, iubente tyranno, ipſamet carnificum manu venenum propinatum eſt, vt ex notis hiſce alabaſtrinæ, quæ ſubſtat, patinæ inſculptis compertum ſit, videlicet:

Patera, in qua venenum Conſtātio Martyri propinatum eſt.

NON VNDA LETHALIS
EST AVSA CONSTANTI FERRE
QVAM LICVIT FERRO CORONAM.

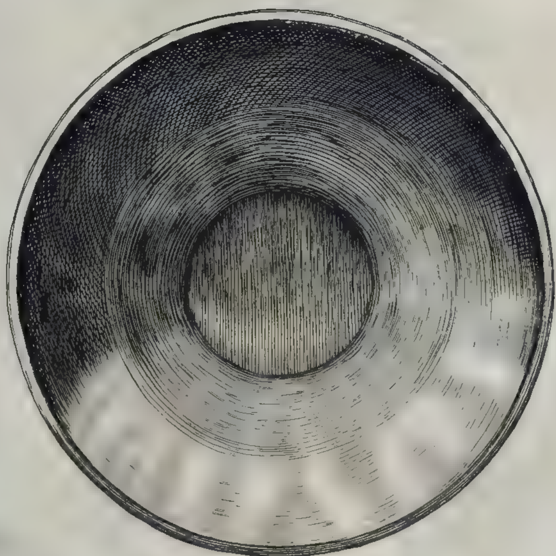
Etſi poſtmodum euacuata veneni ipſius vi martyr coronis auctus Deo protegente omnino liber euaſerit, vt illud Chriſti oraculum adimpleretur: Et ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Porro Patina iſta vitrea auro quidem pretioſior, & gemmarum lapillis longe anteferenda: in ea quippe, quod vulgo fertur, prouerbium viget: Tanti vitrum, quanti margaritum; immo potius plus vitrum iſtud pateræ, quam quæuis margaritarum copia. Hanc nos vltro inſpeximus, ac venerati ſumus, qua tanquam lydio lapide martyris charitas, inuictique animi conſtantia comprobari meruit. Ea nunc apud Illuſtriſsimam fœminam Felicem Rondaninam inter recolenda ſacræ antiquitatis monimenta, quæ poſsidet, pie, ac ſtudioſe aſſeruatur, & nouiſsime typis exſculptam tibi contemplandam offert.

In

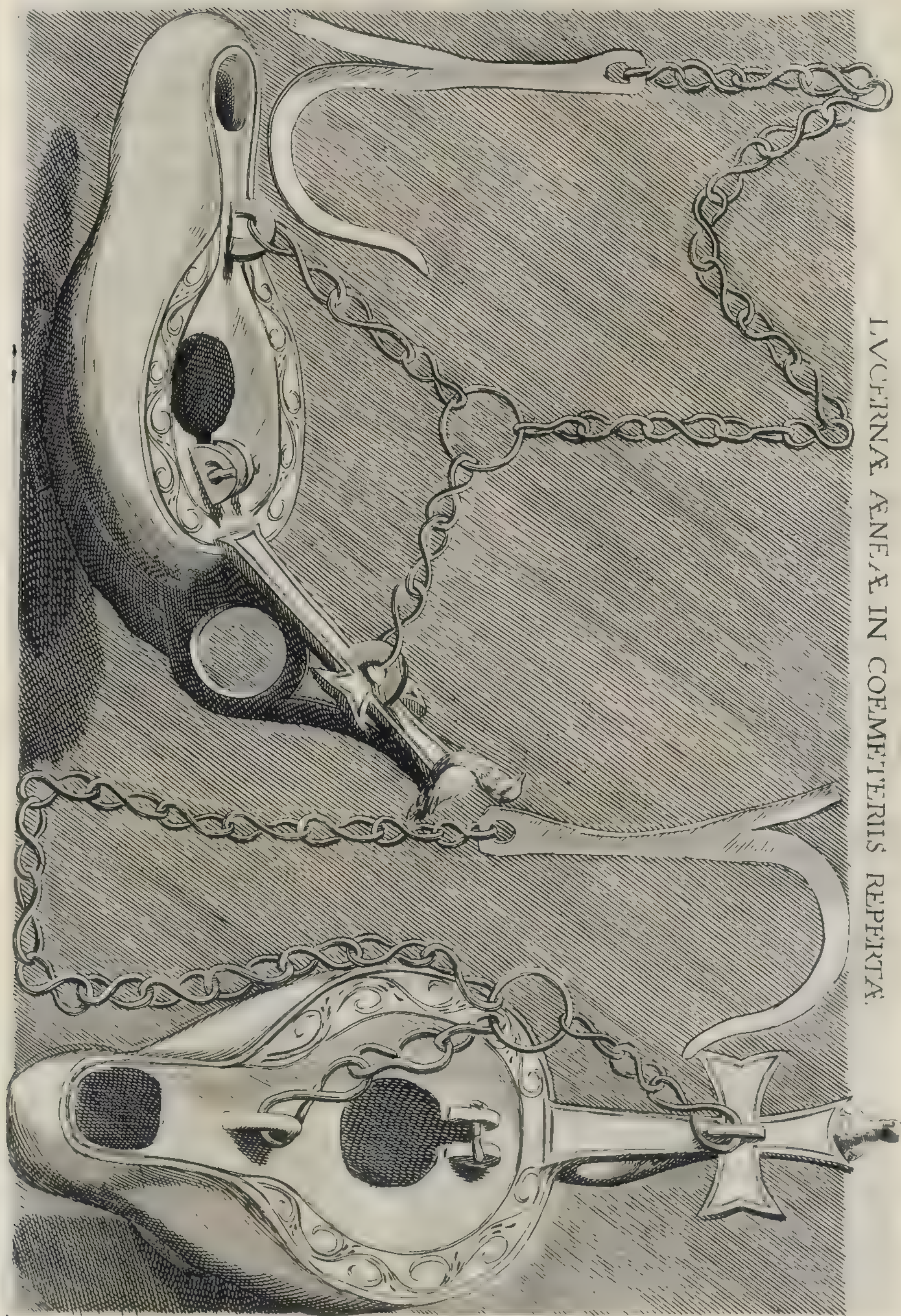
Patera vitrea, in qua venenum Constantio Mart. propinatum est unà cum Patina alabastrina. ex Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana.

In præmemorati item Cœmeterij ſepulchris lucernæ fictiles innumeræ calce pariter obductæ extant, necnon pleriſque in parietibus parua quædam arcuata foramina calce ſimiliter, ſiue ſignino opere oblita, quæ cum tetris fumi vaporibus denigrata appareant, certum inde indicium deſumptum eſt, ardentes ibi olim lucernas, vt antiquis mos erat, extitiſſe, ad ſubobſcuras videlicet, inflexaſque viarum ſemitas illuſtrandas, ac Cimmerias illas tenebras effugandas. Aeneas inſuper lucernas in Chriſtianorum Cœmeterijs, dum ſuas illic vigilias peragerent, vſui fuiſſe, quæ in cubiculis ſcilicet ſuperiori è loco ad refundendum lumen appendebantur, nos infra occaſionem nacti demonſtrabimus. Harum interim, ac fictilium pariter icones, ſeu ectypa hic à nobis rerum antiquarum ſtudioſis contemplanda exhibentur.

Alias

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ.

Alias lucernarum insuper icones contemplandas hic tibi exhibemus, quas apud Christianos, qui in sacris passim Cœmeterijs delitescebant, satis frequenter vsui fuisse, & tum præsertim cum ad sacras Synaxes peragendas, vel ad concelebranda Martyrum natilitia conuenirent: tunc enim easdem haud effugandarum dumtaxat tenebrarum, verum etiam lætitiæ causa incendere consueuerant. Qui plane mos, vt ad sua principia reducatur, ab ipsismet Iudæis ortum habuisse comperitur; apud quos aureum illud in Templo Hierosolymitano Candelabrum septem habens infusoria septeno lucernarum lumine coruscabat: & in Turri insuper, quæ Antonia dicebatur, cum stola Pontificia seruaretur, lucerna ibidem honoris gratia quotidie ardebat: quin & permultis accensis lucernis solemne Iudæis olim lætitiæ symbolum extitit: quapropter Persius de Natalitio Herodis die solemni loquens apud Iudæos, isthæc de lucernis cecinit:

Ioseph. antiq. lib. 18. cap. 6.

Per. sat. 5.

——— At cum
Herodis venere dies, vnctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Christiani autem in sacris Cœmeterijs haud id superstitione aliqua adducti factitabant, neque ad martyres illuminandos, vt Vigilantius calumniabatur, sed lætitiæ, atque obsequij impendendi gratia, vt alibi diximus, id Martyribus, quorum lucerna est Agnus, impertiendum putabant, & vt meminissent illa iugiter Apostoli verba: Nox præcessit, dies autem appropinquauit: abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamini arma lucis, sic vt in die honeste ambulemus. Profecto vt vigilarent ad lumen (inquit Hieronymus) non vt cæci dormirent in tenebris.

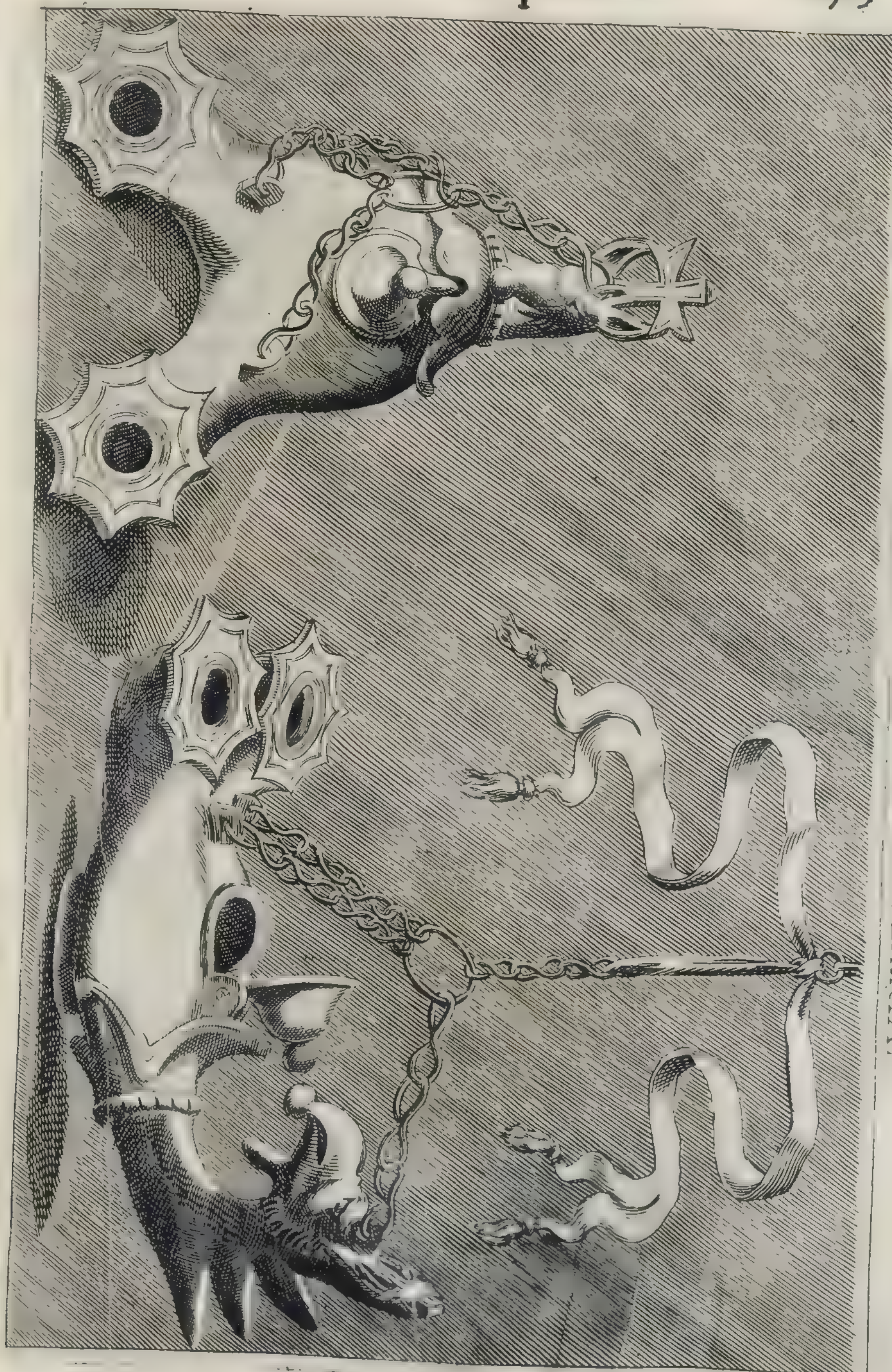
Hier. in Vigil. *Apo. 21.* *Epist. ad Rom.* *Hieron. in Vigil.*

Et quidem quod ad luminaria, & lucernas pertinet, frequentissimum earumdem vsum in Ecclesia extitisse Paulinus carminibus illis satis edocet:

Paulinus in natal. 3. S. Felicis.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte dieque micant; sic nox, splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Audis, quam copiosus lucernarum numerus, ac fulgor Christianis olim suppeteret? quod si in Ecclesijs, multo magis in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis id iugiter præstitum esse, immensa lucernarum multitudo, quę ad nostras manus deuenit, intuentes admonet, quę multiplici quidam forma ex ære elaboratę, ex ipsis fornicibus ante martyrum sepulchra suspendebantur, quę deinde sub Christianorum Imperatorum temporibus religio adeo excreuit, vt haud ęreę dumtaxat lucernę, sed & argenteę, & aureę affabre elaboratæ ad luminaria incendenda adhibe-

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ.

adhiberentur, in quibus haud oleum commune dumtaxat, vel cera, ſed interdum opobalſamum, vel nardinum oleum in Dei ac Sanctorum honorem, vt Baronius ait, incenderetur, de quo nos ſupra lib. 1. cap. 27. prolixius egimus.

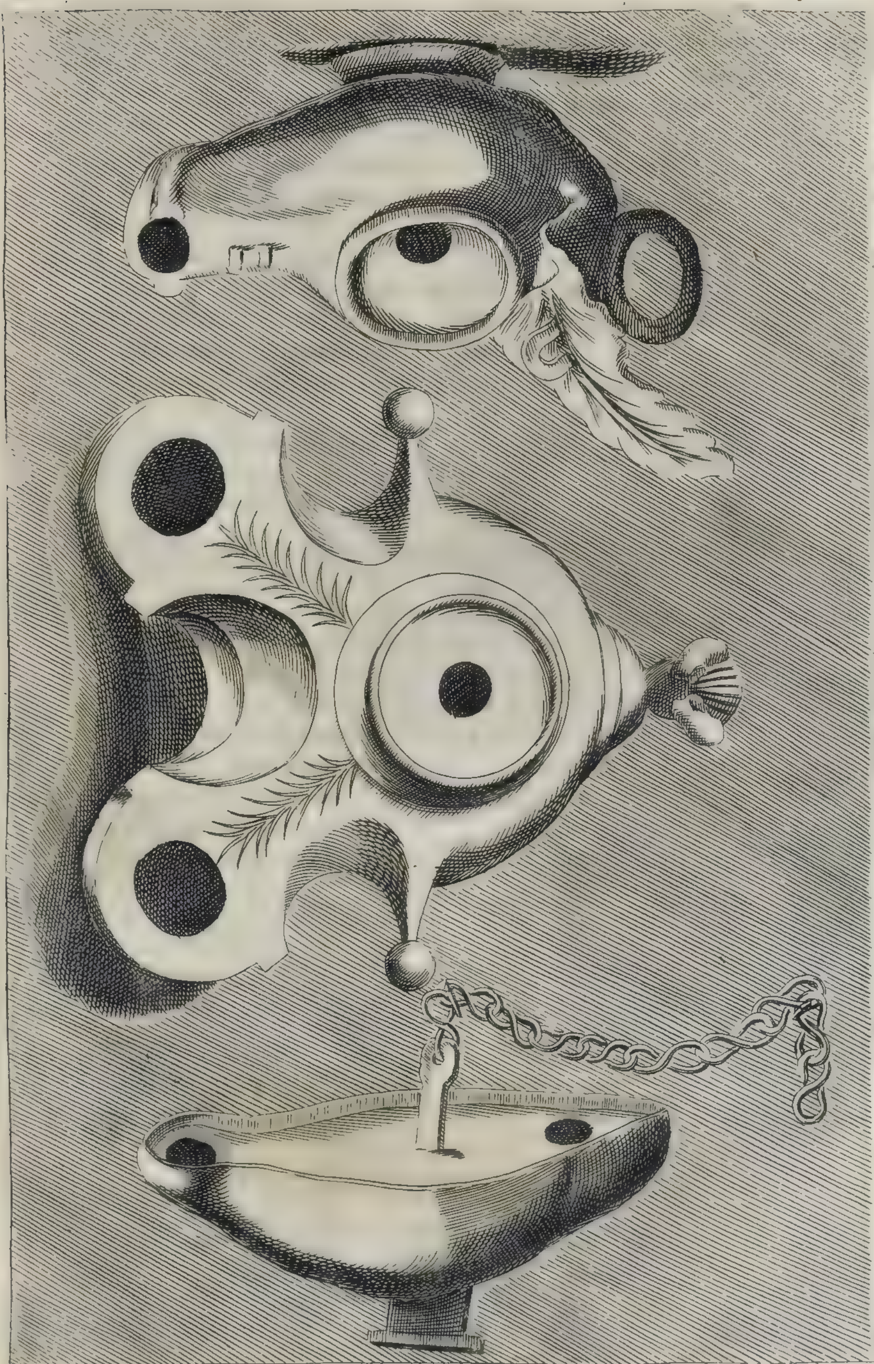
Baron. t. 1. an. 58.

Cuius rei gratia illud hic meminiſſe volumus, quod Petro præſertim Damiano enarrante didicimus, in Babyloniorum videlicet regionibus Romanam quondam Eccleſiam ditiones quaſdam obtinuiſſe, ex quibus ſtata quædam opobalſami menſura quotannis pro incendendis Vaticanæ Baſilicæ lucernis in Apoſtolorum honorem impendebatur. Sed cum quidam ex Romanis Pontificibus ditionem illam, & tributum pariter annuum pro concinnandis lampadibus diſtraxiſſet, admiſsi facinoris pœnam dedit: dum enim ſacro Apoſtolorum altari quodam die adſtaret, en tibi, ſenex quidam proceræ ſtaturæ, ac terribili aſpectu ſeſe illi videndum obtulit, & erecta manu alapam verbis hiſce prolatis impinxit: Tu extinxiſti lucernam meam ante me, & ego extinguam lucernam tuam ante Dominum; quibus dictis ſe protinus ab oculis proripiens, Pontifex extemplo concidit, & paulo poſt exanimatus miſerabiliter deceſsit. Et hæc de lucernis, ac lampadibus vel obiter enarraſſe viſum eſt.

Petr. Dam.
Baron. t. 10 an. 1061.

Qum-

LVCERNÆ ÆNEÆ IN C[…]ÆTERIIS REPERTÆ.

Quamplures ex his lucernis, quæ hic inſpectandæ proponuntur, etſi ex rudi materia, affabre tamen elaboratæ, multiplicibus imbutæ myſterijs, lumen oculis, ac mentibus pariter refundunt. Nonnullæ enim ex his æneis præcipue ſuperioribus crucem, & columbam in ſummitate effictam habent, quæ ſancti Spiritus ſymbolum eſt, qui tenebras mentium ſuo illapſu propulſare conſueuit: ipſe enim eſt lumen cordium, vt canit Eccleſia, qui crucem ipſam illuſtrem, ſpecioſamque ſectantibus, quinimmo glorioſam reddidit; de qua item canitur: Arbor decora & fulgida, ornata Regis purpura.

Hymn. de Spir. Sancti

Hymn. de Cruce.

Aliæ item lucernæ crucem animantis cuiuſdam capiti infixam media inter cornua contemplandam exhibent, ea plane ratione, qua Chriſtus Dominus B. Martyri Euſtachio inter ferę conſiſtentis cornua videndum ſe prębuit.

Frons quippe ferrea caſſide pręmunita fortitudinem præſefert, & Crux ſymbolum impertiendæ fortitudinis contra aduerſariorum legiones conſtituitur: iuxta id, quod B. Martinus Iuliano edixit: Ego ſigno crucis, non clypeo protectus, aut haſta, hoſtium cuneos penetrabo ſecurus. Ni forte dicamus, ad Crucis potentiam Chriſtianos alludere voluiſſe, de qua illa protulit Auguſtinus: Attende gloriam Crucis ipſius, iam in fronte regum crux illa fixa eſt, cui inimici inſultauerunt.

Breu. Rom die 11. Nouemb.

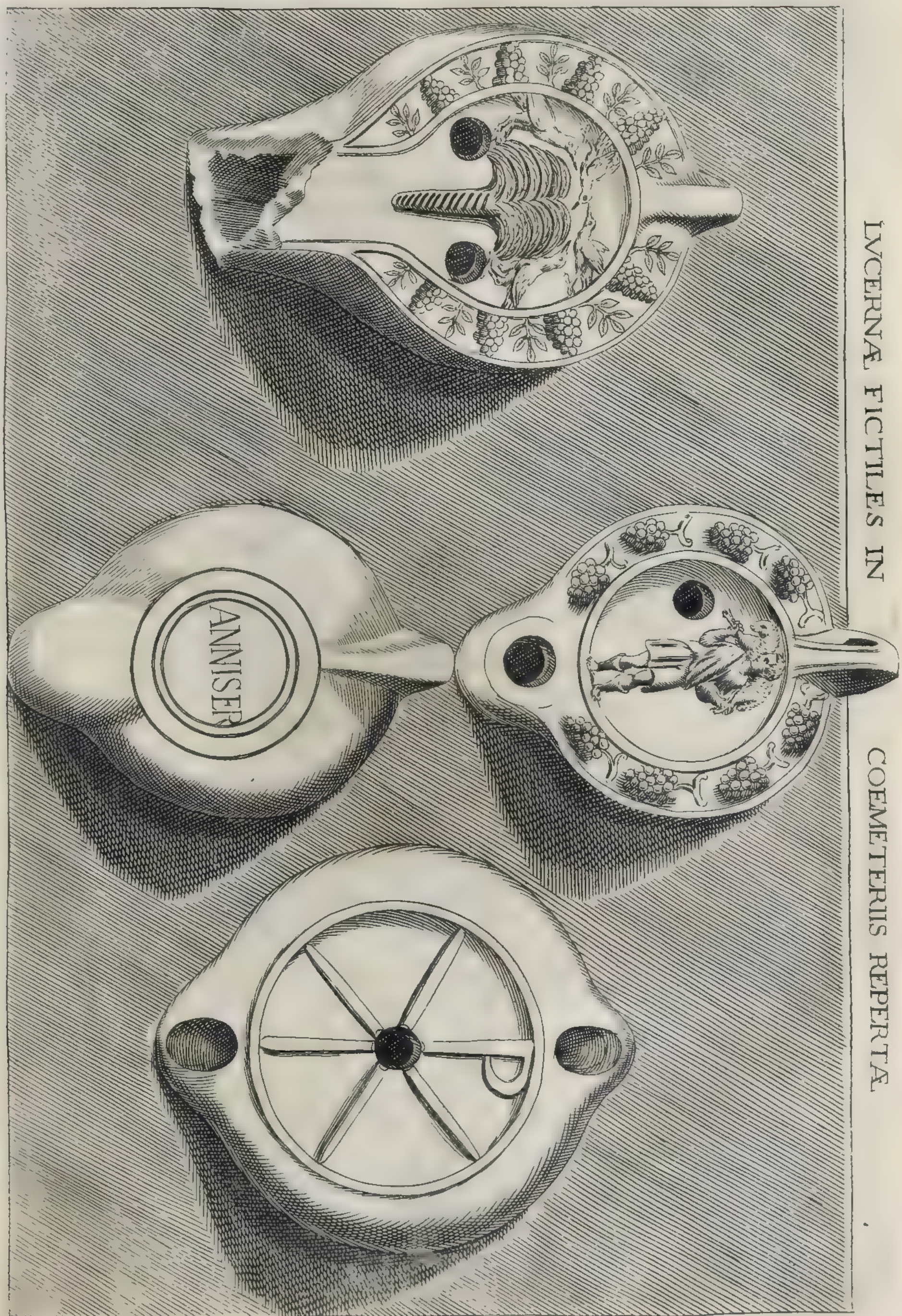
Aug. tract. in pſ. 54.

In alijs item lucernis triumphales palmarum rami conſpiciuntur, quibus Martyres illuſtres redditi, Euangelici luminis ſplendorem contra Tartari tenebras toto orbe terrarum diffuderunt.

Aliæ denique lucernæ fictiles boni Paſtoris effigiem, crucem, columbas, palmas, & ſacroſanctum Chriſti nomen binis Græcorum characteribus expreſſum præferunt, & vnicuique peculiaris myſteriorum nitor ineſt.

At

LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ

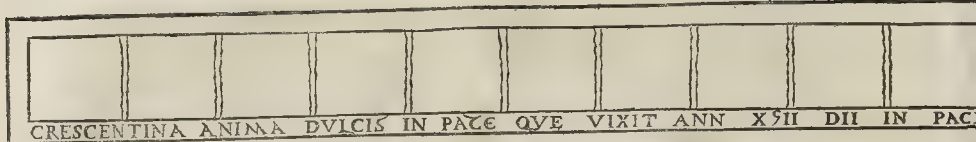
At duarum ex his præcipue forma, quę è tenebris nunc in lucem prodeunt è nobilissimo Francisci Cardinalis Barberini Musęo, studiosis viris contemplanda proponitur. Hę autem lucernę medium quoddam vasculum sepulchri adinstar pręseferunt, in quo sancti cuiuspiam viri depositus olim fuisse reliquias, aspectus ipse suadet, & quod velut quid pietati consonum credere par est. Interim tu ipsemet lector oculatus antiquitatis huius recolendę testis, ac assertę nuper sententię explorator factus, iudex quoque eris.

Vt

LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ

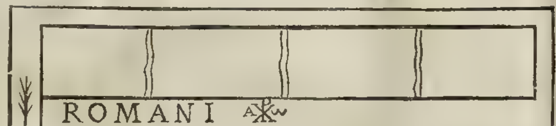
13 Vt demum ad Bosium recensita hactenus loca percurrentem redeuntes, potissima perlustrati a se Cœmeterij monumenta enarrantem audiamus; complures ibi aditus se oculis deprehendisse ait, per quos in aliud quoddam Cœmeterium, vel potius in aliquam vastissimi huius Cœmeterij partem descensum olim patuisse arbitratus est. Nonnulla insuper a se adinuenta ibidem fuisse monumenta testatur, Græcis insignita characteribus: sepulchrales autem huiuscemodi lapides eum in modum confracti, ac ipsi literarum apices tam enormiter labefactati erant, vt dignosci ac perlegi vix vlla ratione possent. Proinde haud pauca earumdem fragmenta inscriptionum, quibus totum fere Cœmeterij solum scatebat, hinc illinc disiecta passim iacebant: quarum plurima, quippe quæ sepulchrorum operculis vsui iam fuerant, & ipsamet calce exaratum quandoque, aut marmori incisum beatorum Martyrum nomen, & martyrij, vel Christianæ saltem fidei nominis signa præferebant, studiose Bosius collegit. Has porro inscriptiones numero sexaginta nouem exculptas in Italico Cœmeteriorum subterraneorum opere hactenus edito inspicere, ac legere cuique licet. Nos interim, etsi lectori sepulchrales hosce titulos repetendo tædium videamur inferre, haud inutili prorsus labore, quamuis ad vlteriora contendentem, in ipso itineris cursu, vel inuitum consistere cogentes, haud illos ex animi proposito prætermisisse voluimus. Et illæ quidem inscriptiones, quas lignarij typi tabellis expressas hic vides, ipsamet calce in Cœmeterijs exaratæ visuntur: cæteræ vero marmori incisæ sunt.

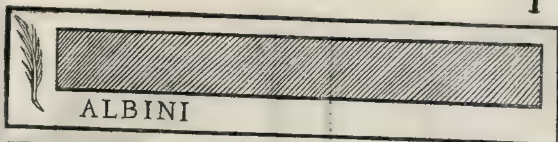

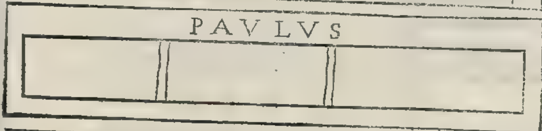

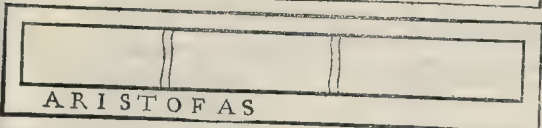

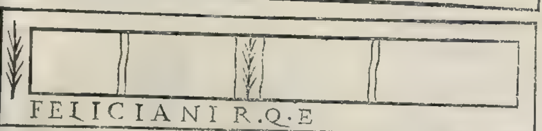

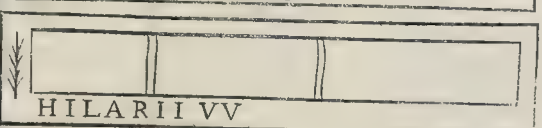

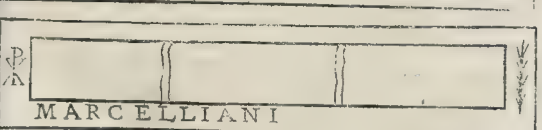

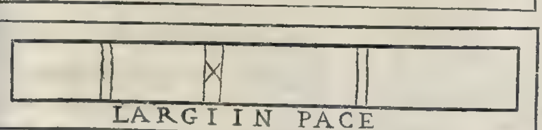

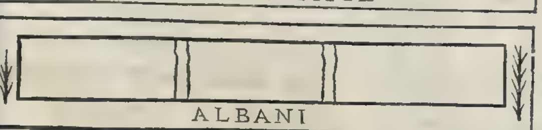

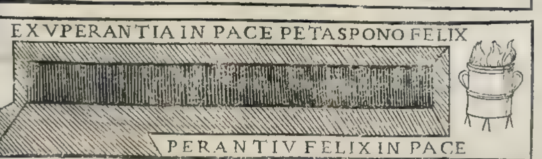

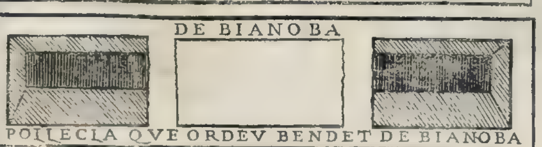

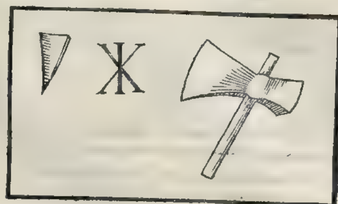

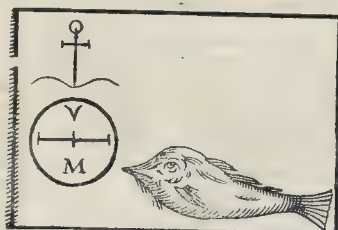

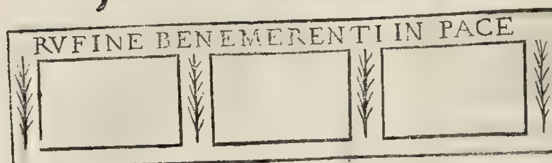
VENEROSA QVAE VIXIT
ANNOS XXX ET MENS. II.
CVM MARITO FECIT
ANNOS XLIII. M. V. ET
D XXVIII

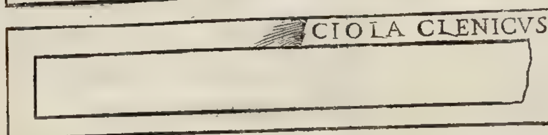
IN HOC VINCES

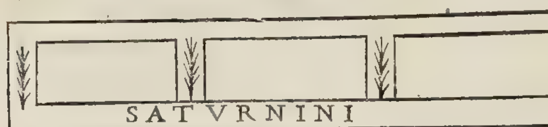
SINFONIA ET FILIIS
V. AN. XLVIII. M. V. D. IIII.

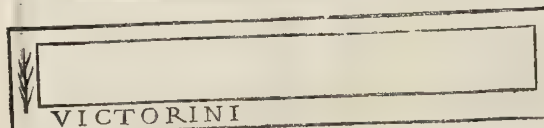
CORNELIVS
IN PACE
X KAL APRIL
MORITVR

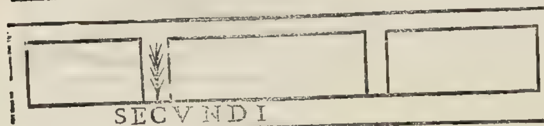

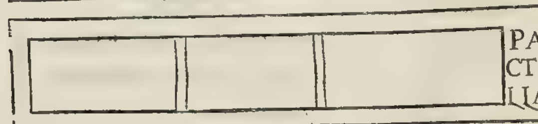

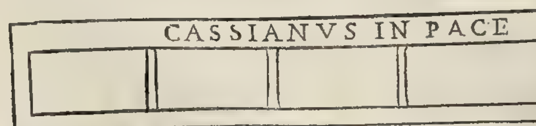

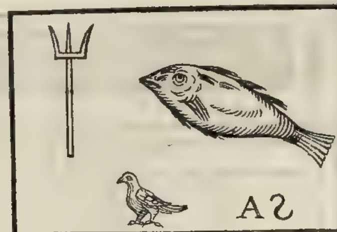

IENVARIO . B
M. QVI VIXIT
ANN. XXϚII
DI. ϚI' KAL
NOB IMP'.

☧

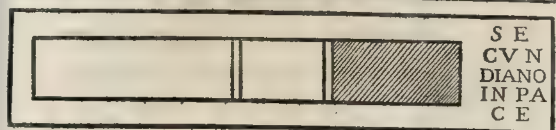
VENERANE IN PACE DEPO
SITVS . III. KAL. IVNIAS

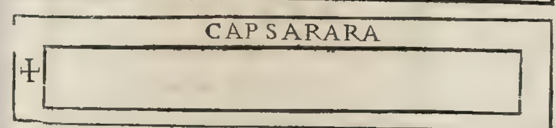
SE BIBA EMET DOMNINA
LOCVM A SVCESSVM
TRISOMVM VBI POSITI

ΔΕΥΤΕΡΙω
Υω
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΙ

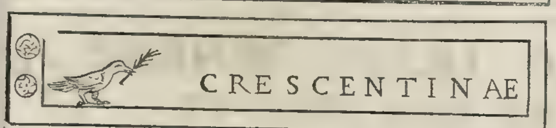
SAB-

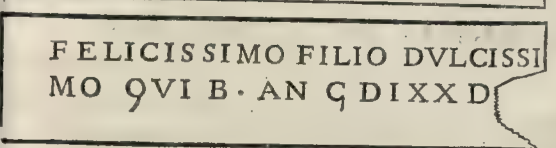

SABBATO IN PACE
KK DECEMBRIS

SE
CVN
DIANO
IN PA
CE

CAPSARARA

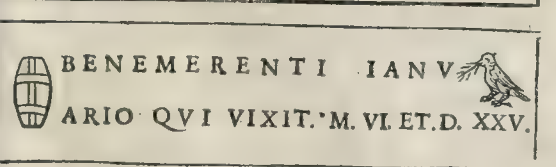

CHRISTINE
IN PACE

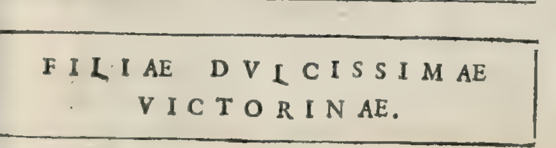

CRESCENTINAE

FELICISSIMO FILIO DVLCISSI
MO QVI B · AN Ç DIXXD

LVCRETI IN PACE

AVSANON QVI VIXII MEN
SES III NON OCT.

BENEMERENTI IANV
ARIO QVI VIXIT·M. VI. ET.D. XXV.

FILIAE DVLCISSIMAE
VICTORINAE.

INNOCENTIE ET DVLCITVDINI
FILIO QVI VIXIT ANNV VNV
MENS.... DIES VIIII PARENTES
FECERVNT

BONIFATIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII ET IIES POSITVS IN BISO
MVM IN PACE SIBI ET PATR
I SVO

V. INCOMA
LVS QVI VI
XIT AN VII

TEODOTO BENEMERENTI Q.
VIXIT ANNIS. XXXVII MES X
D. X.X.

VICTO
RIA QVE
SCET AN
NORO XXV

FELICITAS SIBI ET VIRO
SVO IN PACE.

ILARA IIII IDVS OCTOBRES
DEFVCTA ES IN PACE

MARCELLINA
IM. P.

MARTI
NE ET AN
GELVS A
BIBATES

EVTYCEI
BENEM
MERENTE

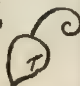
ISPETI
MARITVS
ET MATER
FECERVNT

VRANI IN PACE

In quadam eiusdem Cœmeterij ſemita, vbi plurima, eaque fere puerorum monumenta cernuntur cum lucernis, palmis, vaſculis vitreis, ac fictilibus, roſis inſuper, & quibuſdam globulis eburneis, quorum vnum, longitudine duorum palmorum, & dimidij, hanc præfert inſcriptionem:

SEVERINE FILIAE BENEME
RENTI FECI QVE ISTETIT
IN SECVLO ANNIS N̄I E DIES NX

Ex hactenus interim enarratis duas inſcriptiones poſtremo loco lectori vltro exponendas ſelegimus, quas a Ioanne Seuerano, poſtquam Boſius è vita deceſſerat, idem Calliſti Cœmeterium vnà cum eruditiſſimo ac pijſſimo viro Iacobo Abbate Creſcentio curioſius perluſtrante reperiri contigit. Sunt autem tenoris huiuſmodi:

ALEXANDER MORTVS NON EST SED VIVIT SVPER AS
TRA ET CORPVS IN HOC TVMVLO QVIESCIT VITAM
EXPLEVIT CVM ANTONINO IMP. QVI VBI MVLTVM BENE
FITII ANTEVENIRE PREVIDERET PRO GRATIA ODIVM
REDDIT GENVA ENIM FLETENS VERO DEO SACRIFICA
TVRVS AD SVPPLICIA DVCITVR O TEMPORA INFAVSTA
QVIBVS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS QVIDEM
SALVARI POSSIMVS QVID MISERIVS VITA SED QVID MISERIVS IN
MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI
NEQVEANT TANDEM IN CAELO CORVSCAT PARVM
VIXIT QVI VIXIT IV. X. TEM. .

Ex

Ex quo ſepulchrali lapide, qui legis, intelligis haud obſcuris deſcriptam notis acerbiſſimorum temporum calamitatem, quæ Chriſtianos a Cœmeterijs, a cœtu, ab altari, a ſepulchro procul arcebat, quin ex ipſo terrarum orbe extorres fecerat, cum nec inter viuos agere, nec inter mortuos inferri ijſdem facultas ſuppeteret. Percipis inſuper obduratam aduerſus inſontes Chriſtianæ fidei ſectatores Romanorum principum ſæuitiam, qui in eoſdem ſæuire, & odium pro gratia reddere, vt Deorum cultui proſpicerent, pietatem arbitrabantur; rati ſe in ipſa impietate pios, vt illud Chriſti oraculum merito olim id præmonentis adimpleretur, eo vſque videlicet perſecutorum immanitatem prouenturam, vt perſequendo, excruciando, mactando, *obſequium ſe præſtare Deo arbitrarentur*; & ſacrilegium profuſi ſanguinis contempti numinis ſacrificium dicerent.

Altera autem inſcriptio, quæ Cœmeterialibus è tenebris in lucem venit, ſic ſe habet:

TEMPORE ADRIANI
IMPERATORIS.
MARIVS ADOLESCENS DVX
MILITVM QVI SATIS VIXIT
DVM VITAM PRO CHO CVM SAN
GVINE CONSVNSIT IN PACE
TANDEM QVIEVIT BENEMERENTES
CVM LACRIMIS ET METV POSVERVNT.
ID. VI

Ex quo item ſepulchrali lapide legentibus inuicta Chriſtianorum cuiuſuis ætatis, & conditionis pro tuenda fide conſtantia innoteſcit, ipſimet quippe, vt præfertur, adoleſcentes vitam, *quam*, vt ait Ambroſius, *nondum hauſerant, ac ſi iam vita perfuncti, libenti animo profundebant, lucrum mori pro Chriſto arbitrantes. Nulla quippe ætas eſt* (vt idem alibi aſſerit) *quæ non ſit apta regno Dei*. Quantus enim quæſo fidei ardor in credentibus olim extitit, dum ipſimet, qui militiæ vexillum in gentilium caſtris præferebant, fidei quoq; vexillum haud alieni, ſed proprij effuſione ſanguinis conſtanter pro Chriſti nomine erigerent: quibus iam metu ſolutis, & ad Cæli gaudia, ſecuritatemq; receptis, amici tamen, ac parentes iuſta ijſdem perſoluere, & ſepulchrum donare, vti memoratus præſefert titulus, etſi cum lacrymis haud ſine metu permittebantur.

Ambr. ſer. de Virg.

14 At vero ijſdem in Cœmeterijs, inferiori videlicet, & ſuperiori innumera fere cubicula adnumerantur, & nonnulla ex his in formam ſatis amplam, quædam vero in peranguſtam admodum concinnata; ſingula autem, vt plurimum dealbata, ac fornicibus deſuper inſtructa ſubſiſtunt. In aliquibus ferrum adhuc videre eſt, ex quo lucernæ ad lumen accedentibus refundendum ſuſpendebantur. In pleriſque ex memoratis hactenus cubiculis vnicum arcuatum monumentum, apſidis inſtar, in ſingulis parietibus aptatum ſuſpicitur, & alia quamplura hinc inde de more exciſa ijſdem in parietibus ſepulchra patent, quorum vnum alabaſtrite ſtriato exornatum contemplari licuit. Complura item cubicula multipliciter picturis exculta conſpiciuntur; quædam item arcuata monumenta ibidem, quæ ſingula formis impreſſa, hic diligenter a nobis in lectoris gratiam, ne quid omnino prætereat, deſcribentur.

Cubi-

Cubiculum primum apud Callisti aliorumq; Martyrum Cœmeterium Via Appia, atque Ardeatina describitur.

VBICVLVM, cuius mentio incurrit, binas simul fere iunctas apsides continet, quæ ab inuicem exiguo dumtaxat tholo, latitudinis palm. circiter quatuor secernuntur. In qualibet vero apside bina in arcæ similitudinem lateritia monumenta existunt, quæ ad arcuata in superiori eorumdem parte monumenta pertingunt, ac marmore, vt ex fragmentis ibi derelictis apparet, obducta erant. Bina autem hæc monumenta eum in modum disposita sunt, vt sub ipsamet apside altare quoddam effingere, ac intuentibus exhibere videantur; ex quo conijcimus, veneranda insignium ibidem Martyrum corpora condita olim fuisse, supra quæ eodem in altari sacrosancta a priscis illis Christianis mysteria de more peragerentur.

Præter arcuata hæc quatuor monumenta, ac bina, quæ extant, lateritia, tredecim ibidem monumenta hinc inde in topho excisa, forma quidem satis oblonga, adnumerantur. Porro cubiculi huius latitudo ab vna ad alteram apsidem palm. 25. constat, & ab ingressu, vtraq; inter latera, palm. 20. a pauimento vero ad tholum altitudo palm. circiter decem & octo præsefert. Ipsius ostij altitudo, cubiculi mensuræ respondet. Latitudo vero pal. 4. protēditur profunditas, vt conijci fas est, pal. circiter octo concluditur. Cubiculum vero, quod in topho ipso excauatum est, calce in præsens obductum, alboque colore delinitum, & quamplurimis exultum picturis suspicitur: quæ quidem typis vnà cum ipsius Cubiculi ichnographia diligenter impressæ, quatuor tabulis continentur. Sunt autem, quæ hic studioso lectori ob oculos proponuntur.

A Ostium, per quod ingressus in Cubiculum olim patebat, per quosdam gradus meridiem versus, qui terra, saxisque in præsens obstructi sunt.

B Apsis primaria, quæ dextrorsum intrantibus occurrit, cum picturis, quæ proxima sequenti Tabula exhibentur.

C Apsis altera è conspectu superioris, qua ad læuam ingressus in cubiculum patet, cum figuris, quæ II. Tabula exprimuntur.

D E F G Quatuor Monumenta arcuata, quæ sub vtraque apside existunt, bina sub qualibet, videlicet D E, sub apside C, & F G, sub apside B. quæ Tabula tertia repræsentat.

H Imagines, & figuræ, quæ in apside C conspiciuntur, easque quarta Tabula ob oculos ponit.

I Imagines, ac figuræ, quæ in apside B existunt, atque illas eadem quarta Tabula contemplandas exhibet.

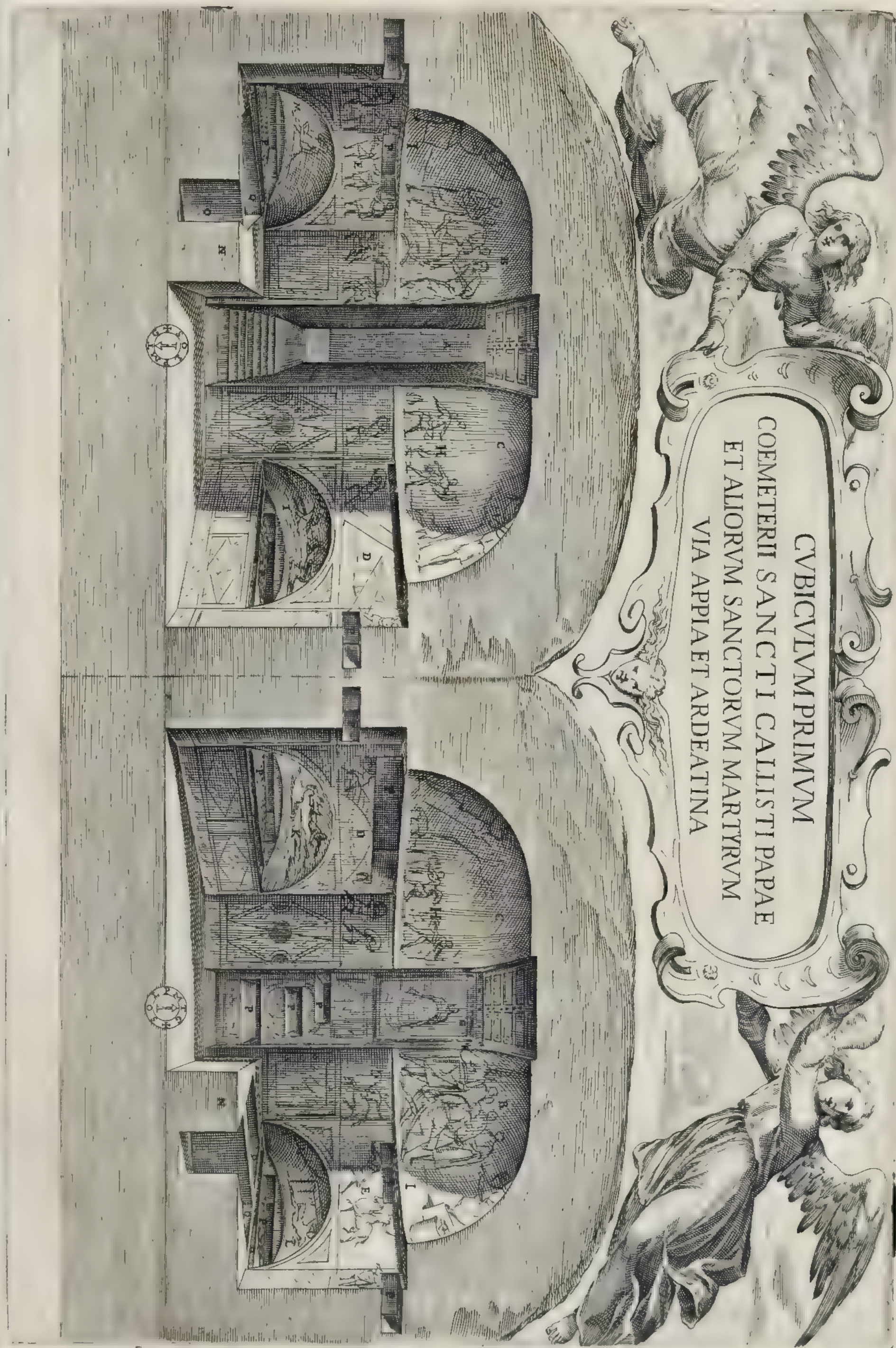
K L M Imagines, ac figuræ, quas eadem Tabula quarta continet.

N Murus ab vno ad alterum Cubiculi latus protensus sub apside B, qui Altari pro lorica, seu peribolo fuisse videtur.

O Bina monumenta lateritia in arcæ similitudinem cum operculis è marmore, sub apside B.

P Tredecim Monumenta vulgaria oblonga hinc inde in topho excisa.

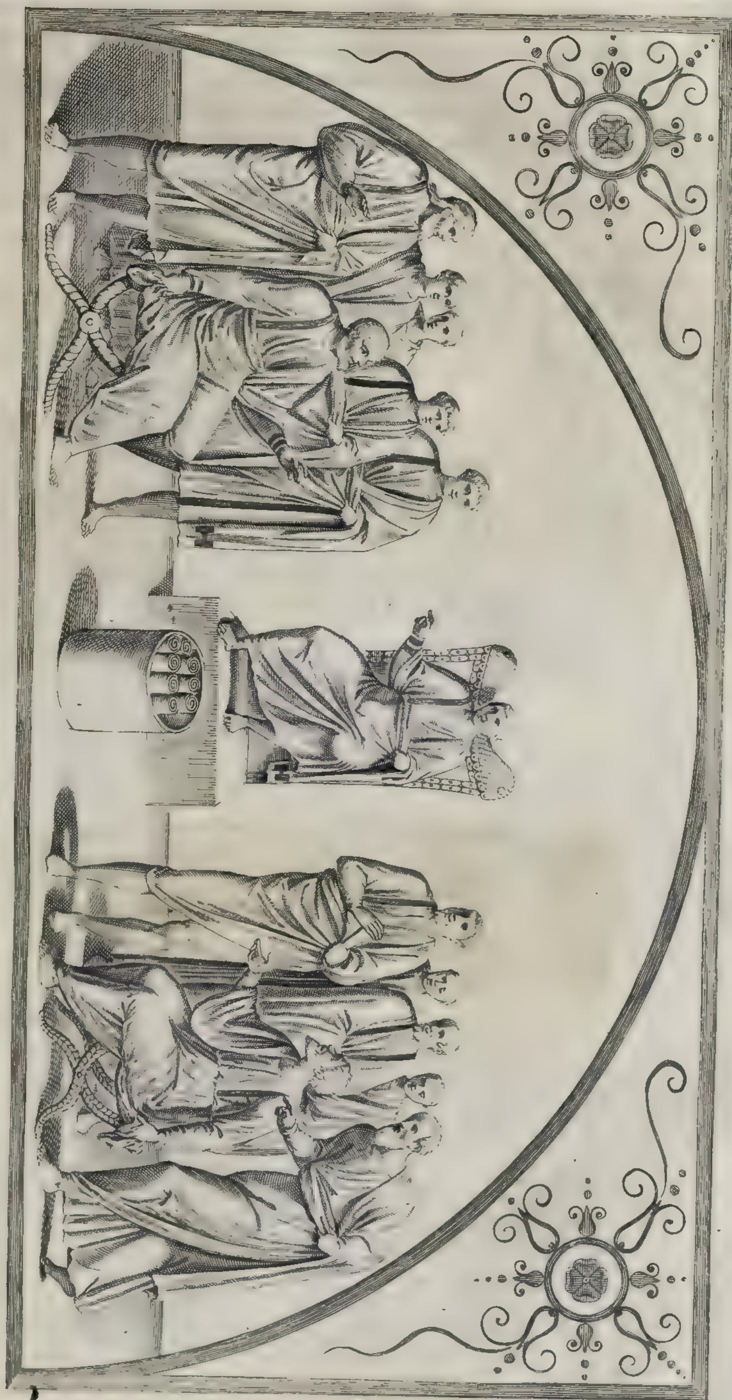
TA-

CVBICVLVM PRIMVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

In apſide, qua quis dextrorſum ingreditur, ſacra Chriſti Domini Doctorum in medio conſidentis imago conſpicitur, quæ quidem, vt nonnulli arbitrati ſunt, eundem Dominum ſuos edocentem Apoſtolos repræſentat, cum præſertim aliæ ibi ad numerum duodenum intuentibus imagines exhibeantur: at cum binæ earum viros quoſdam ſedentes, reliquæ vero ſtantes nonnullos præſeferant, eiuſdemque Chriſti Domini facies pubeſcentem adhuc ætatem redoleat, credendum potius eſt, eundem in Templo inter Doctores medium ſacris de rebus diſſerentem eiuſmodi habitu præmonſtrari.

TABVLA PRIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA.

I In altera e conſpectu ſuperioris apſide, qua ad læuam ingreſſus patet, Euangelici Paſtoris dilectam humeris ouiculam, geſtantis effigies coloribus exprimitur, quæ varijs hinc inde imaginibus, quatuor anni tempeſtates præſeferentibus, circumdatur.

II A dextris enim agricola quidam pennicillo affabre effictus, appoſito igne, atque arbore folijs omnino denudata hyemem ſymbolice deſignat.

III Ibidem alterius quoque agricolæ protenſa hinc manu cornu quoddam pomis refertum, vuarum inde racemum geſtantis, quæ tempus autumnale indicat, ſpectanda oculis imago exhibetur

IV A ſiniſtris vero duorum pariter agricolarum effigiem, videre eſt, quorum alter frumentum falce reſecat.

V Alter roſas è ceſpite manu carpit, quæ quidem æſtiui, ac verni inſuper temporis opportuna prænotare ſymbola videntur.

TA-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRV
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

In monumentis quatuor, quæ ſub vtrarumque apſidum ambitu exiſtunt, recolenda Ionæ hiſtoria exprimitur .

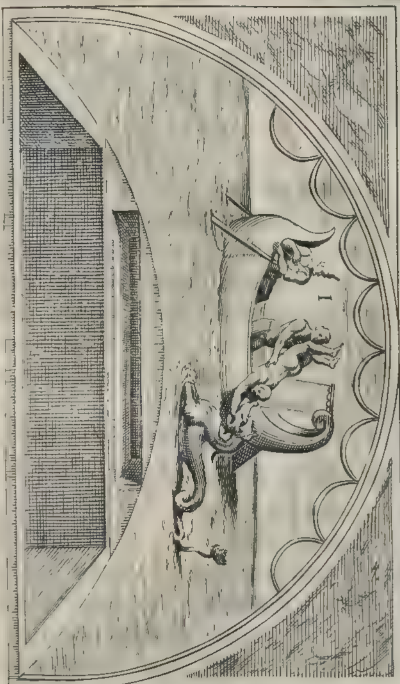
I Sub primo nimirum monumento, ipſiuſmet Ionæ in maris fluctus proiectio, quem cetus apertis vltro faucibus deglutit .

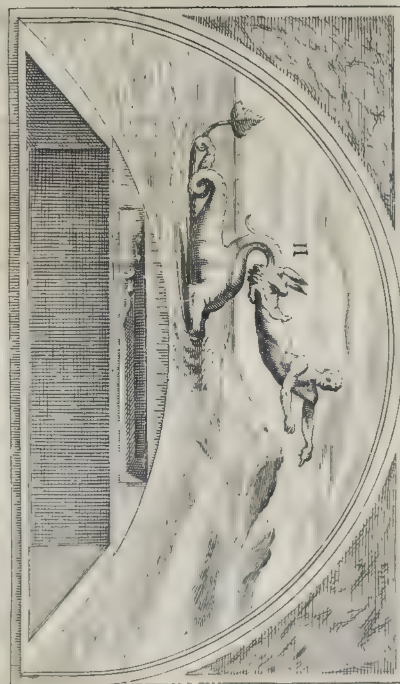
II Eiuſdem ſubinde Ionę vegeti atque incolumis ex marini ceti aluo in litus emerſio .

III At ſub apſide altera, quæ Chriſtum Dominum ſedentem exhibet, Ionas item Propheta ſub vmbraculo recubans .

IV Ipſemet iterum Ionas vultu admodum triſti amœnum ſubtractæ ſibi vmbræ ſolatium amare deflens repræſentatur.

TABVLA TERTIA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA.

In priori quidem ordine imagines recenſentur, quæ in prima eadem apſide ſub Paſtoris figura hactenus a nobis deſcriptæ pictę ſunt: quarum profecto elucidatio ambigua omnino redditur. His enim ij potiſſimum Martyres repręſentari videntur, qui ad effodiendas in ſubterraneis locis arenas, & ad fodinarum labores vltro ſubeundos iuſſu quondam Imperatorum damnati fuere; nam, vt pictura exhibet, complures ibi homines ſaccis arenarijs onuſti conſpiciuntur: alij itidem iter agentium more, quandam deferentes humeris arcam exprimuntur: quo plane ſymbolo vel oſſium Iacobi Patriarchę præmortui ex Aegypti regionibus delatio, vel ipſius Arcę fœderis tranſuectio innui aperte videtur.

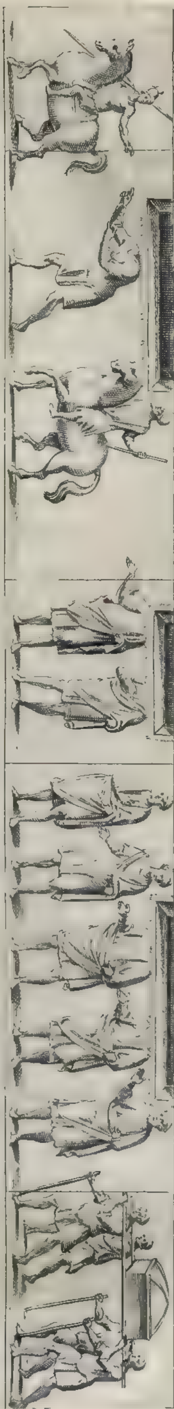
Sub his alię tres pictę imagines extant. In medio videlicet mulieris cuiuſdam veſtibus eleganter amictę, & ſtola inſuper pręcinctę: cui hinc inde adſtant, a dextris videlicet Moyſes, qui ſilicem virga percutit; a ſiniſtris vero idem Hebræorum legifer panes, hoc eſt, manna, quod de cęlo pluit, manu oſtendens. Porro pictam mulieris, quam ſupra memorauimus, imaginem, alicuius ibidem conditę effigiem exhibere id, quod narrabimus, ſuadet; nam humo, interim effoſſa loco qui ſubeſt, quoddam marmoreę huiuſcemodi inſcriptionis fragmentum, quo forte monumentum olim operiebatur, adinueniri contigit.

D E P X V	ÇAVIN.VAL SCOLASTICE INNOCENTISSIMAE QVANN VAL SCOLASTICVS ET ÇAVINIA PARENTES FILIAE DVLCISSIMAE II

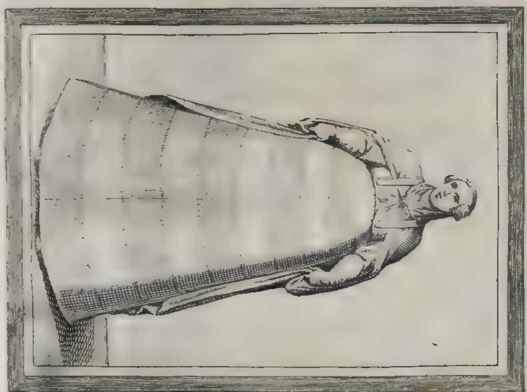
Cubi-

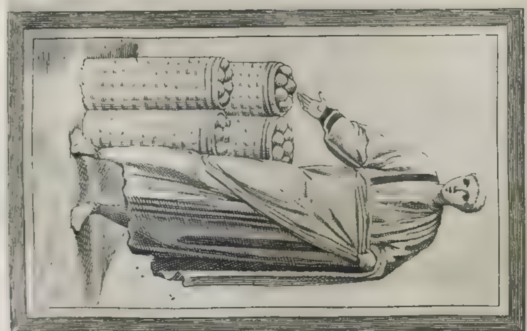
TABVLA QVARTA ET VLTIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

Cubiculum II. Cœmeterij S. Callisti Papæ, & aliorum SS. Martyrum Via Appia, & Ardeatina describitur.

Avd longe ab hoc primo cubiculo alterum in eodem Cœmeterio extat sexquilateris formæ, altitudinis palm. 13. longitudinis palm. circiter 14., latitudinis vero totidem. Circuitus palmis quadraginta sex circumscribitur: ostium quod in orientali ipsius latere situm est, altitudinis mensura constat palm. xi. latitudinis palm. 3. profunditatis palm. 8. Ipsius cubiculi fornix figuram sphæricam exhibet, quippe qui in summitate aliquantulum altius, ad laternæ similitudinem protenditur. In huius autem loci vmbilico ferrum quoddam ad lampades pensiles sustinendas adhuc suspicitur. In ipsius pauimenti area sepulchra quatuor existunt in topho ad arcæ formam excisa, & in lateribus vtrinque per gyrum monumenta vndecim connumerantur: quatuor itidem arcuata, ex quibus bina dumtaxat, quæ ad dexteram ingredientibus patent, sacris imaginibus vnà cum fornice concinnata sunt. Recolendæ autem eiuscemodi antiquæ imagines, eiusdemque cubiculi ichnographia typis consignatæ, tribus tabulis, hac nimirum ratione distinguuntur.

A Ostium Cubiculi.

B Ostium alterius Cubiculi, quod istud circumdat, estque eiusdem formę, sed picturis, atque omni prorsus ornamento caret.

C Fornix Cubiculi, vbi depictæ cernuntur imagines, quas proxima Tabula contemplandas exhibet.

D Monumentum arcuatum ad dexteram ingredientis, cum figuris, quæ in secunda Tabula ob oculos ponuntur.

E Monumentum arcuatum, quod ad læuam intrantibus occurrit, cum figuris, quæ in tertia, atque vltima Tabula conspiciuntur.

F G Alia duo Monumenta Arcuata absque vllis sacris picturis.

H Quatuor Monumenta in Cubiculi pauimento effossa.

I Monumentum, in quo repertum est corpus aurea (vt ex fragmentis conijci poterat) veste indutum: atque ibi adhuc in calce exaratum extabat hoc Epitaphium: MARTINI IN PACE.

K Vulgaria vndecim Monumenta oblonga, quæ per ambitum Cubiculi parieti incisa visuntur.

CVBICVLVM SECVNDVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

Hæc quidem Tabula imagines potiſſimum lectori ob oculos ponit, quæ in tholo, ſeu fornice pictæ conſpiciuntur. In cuius media parte vir veneranda admodum facie, quodam locatus throno, inter duos hinc inde ſibi adſtantes, coloribus adumbratur, ad cuius pedes tres alij genibus innixi, ſtantes reliqui exprimuntur; at ſinguli ambabus protenſis, iunctiſque manibus ſupplicum more quidpiam enixe poſtulare videntur. Ciſta pariter ibidem picta proponitur, quæ paneſne, an potius volumina contineat, coloribus nimio humore ac vetuſtate labefactatis, dijudicari vix poteſt.

I In ipſius vero tholi ambitu pictura Moyſen exhibet petram virga percutientem.

II Item Noe, qui columbam virentis oliuæ ramum ſibi deferentem defixis vltro oculis lætabundus reſpicit.

III Tres inſuper pueri inter fornacis incendia Deum collaudantes illic conſpiciuntur.

IV Abraham, qui ad filium Iſaac, quem vnice diligebat, diuina admonitus voce immolandum contendit.

V Idem Moyſes, qui ſex numero ciſtas manna ſuauiſſimo onuſtas manu deſignat.

Quæ quidem ſacræ rerum antiquarum hiſtoriæ hac, vt diximus, ratione repræſentantur, nonnullis interiectis ramorum folijs, quibus auiculæ inſident, quæ ſingula haud peculiaribus myſterijs deſtituuntur, vt ſuo infra loco explanabimus.

TABVLA PRIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

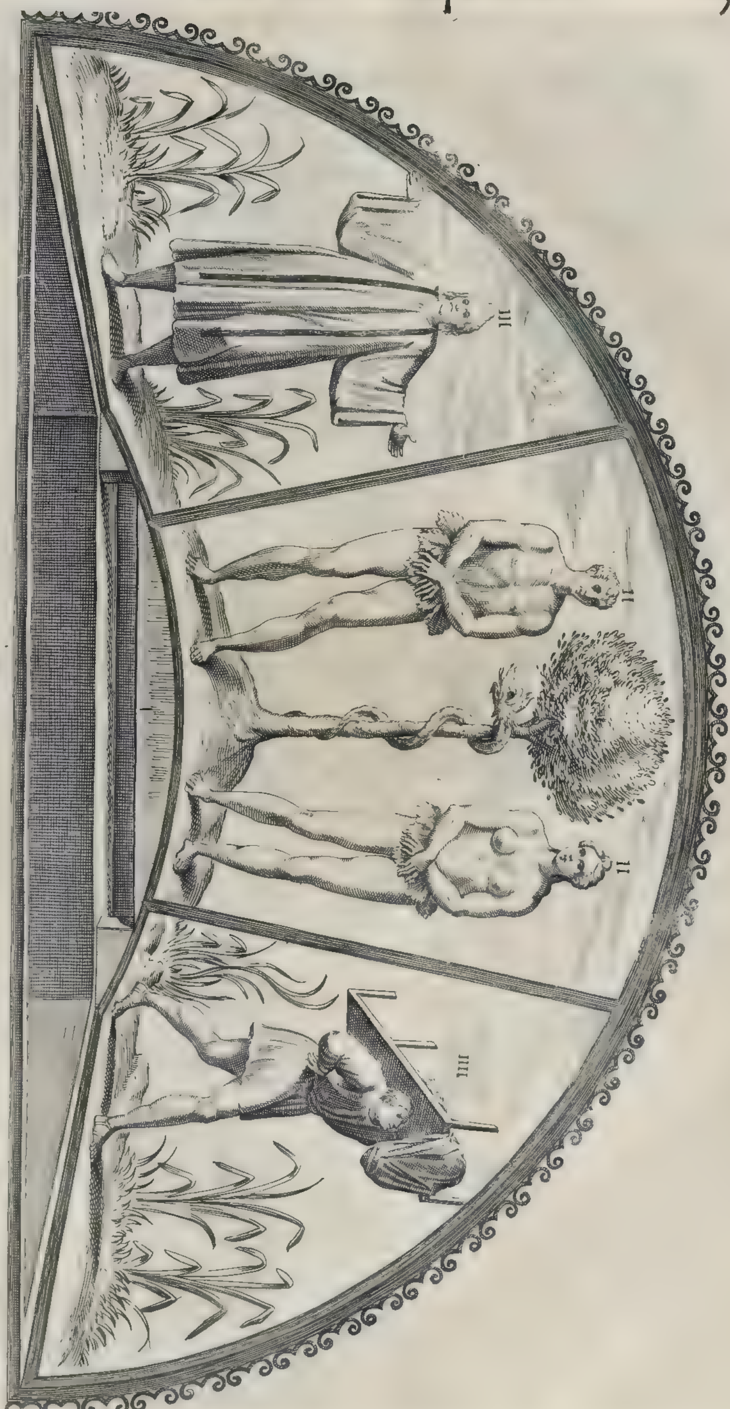
TABVLA SECVNDA.

I. II. In monumento arcuato, qua quis ad dexteram cubiculum ingreditur, Adami, & Euæ imagines contemplari licet, qui ad vetitæ arboris truncum vnà cum ſtygio angue consiſtunt.

III. Iuxta Euam mulieris cuiuſdam orantis imago cernitur, manibus vtique protenſis atque eleuatis, quæ, vt credere par eſt, pijſſimæ cuiuſdam fęminę tumulo ibidem quieſcentis effigiem prę ſefert.

IV. Sed iuxta Adamum Paralytici impertita ſibi diuinitus membrorum incolumitate lectulum ſuper humeros deferentis imago cernitur: quo quidem ſymbolo ab ipſomet Chriſto Domino antiquum Protoplaſti, quod cunctos obnoxios fecerat, Adę peccatum ſublatum iam fuiſſe veteres illi Chriſtiani indicare procul dubio ſatagebant.

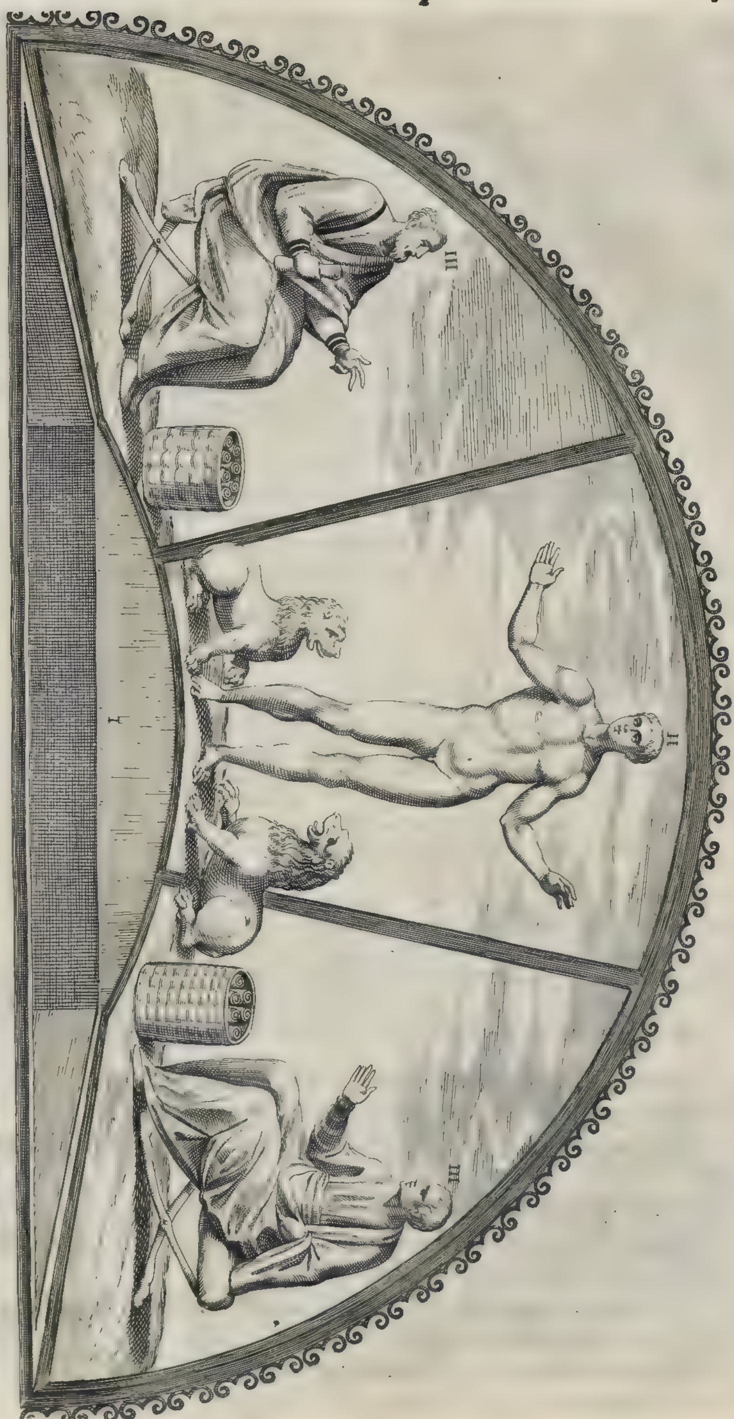
TABVLA SECVNDA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

I. II. In altero autem monumento, quod ad lęuam ſitum eſt, Danielis in medio leonum, illęſo corpore, imperterritoque animo ſubſidentis imago deſcribitur.

III. Binos hinc inde viros ſedibus locatos, ac ſingulas ad vtriuſque pedes ciſtas voluminibus, vel certe panibus onuſtas pictus intuentibus paries exhibet.

TABVLA TERTIA ET VLTIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

Cubiculum III. Cœmeterij S. Callisti Papæ, & aliorum Martyrum describitur.

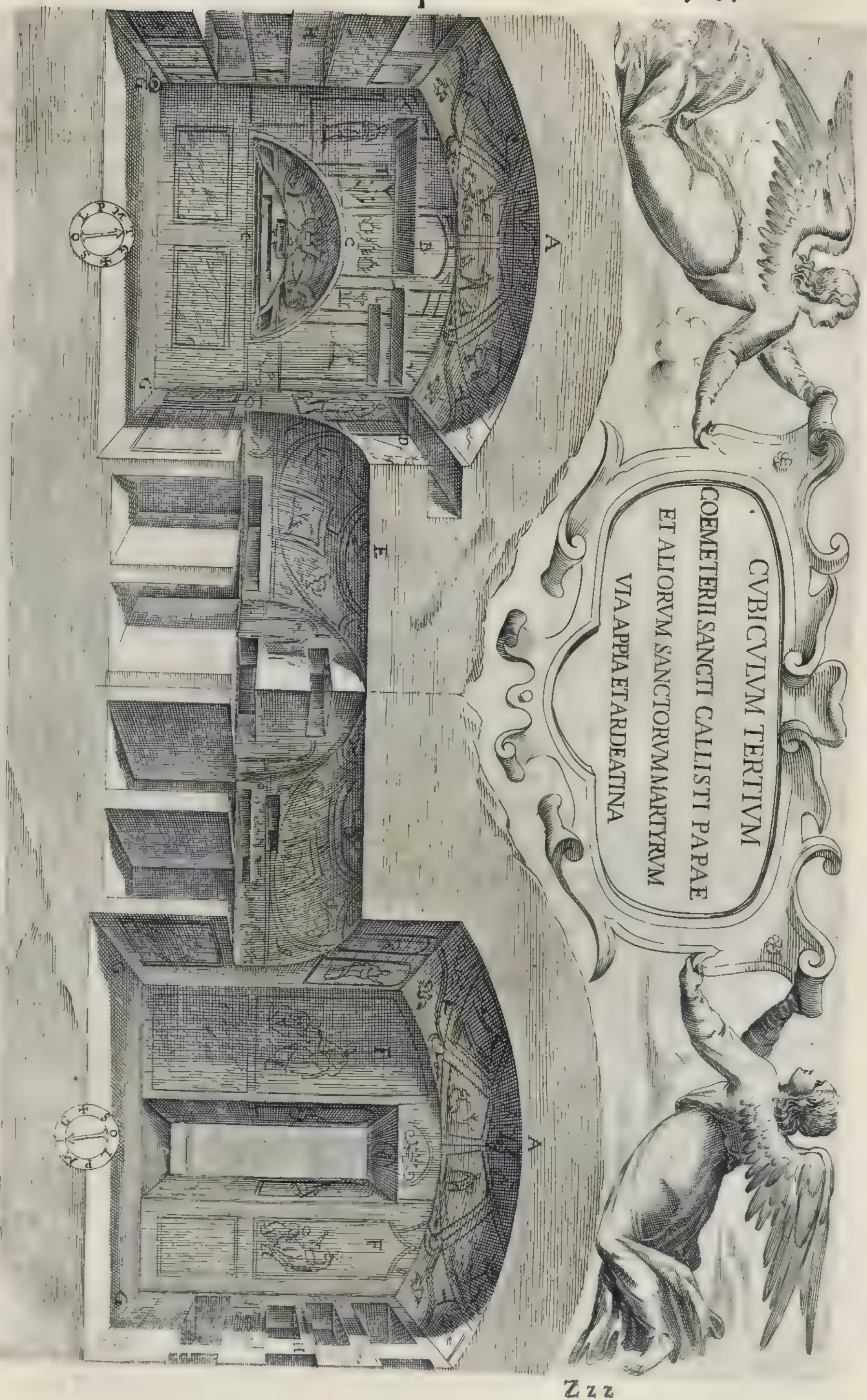

VBICVLVM, de quo nunc agitur, in Cœmeterio inferiori existit. Nam vbi quis per gradus satis amplos ac patentes descenderit, & si semitæ insistat, quæ primo ad dexteram eunti in ipsiusmet descensus termino occurrit, ac alteram pariter semitam eidem contiguam teneat, statim ad læuam tertium hoc cubiculum, de quo instituitur sermo, inueniet. Hoc autem quadratæ formæ est, palm. 14. altitudinis, eiusdemque mensuræ, quod ad altitudinem, & longitudinem spectat. Ostium cubiculi palmis 12. in sublime attollitur: latum vero palmis quinque, totidemque profundum est. Nulla in pauimento monumenta, sed in singulis quatuor angulis tot numero lateritia vasa circularis formæ conspiciuntur, quæ ducto circum muro obsignata, materie quadam in interiori parte referta sunt, quæ coagulatum præseferre sanguinem videntur. Totum porro cubiculum gypso, & calce affabre delinitum, ac vetustissimis olim picturis studioso opere exornatum erat; quarum nonnullas postmodum, sepulchris eodem loco excisis, partim omnino expungi, partim vero labefactari contigit.

Duæ ibidem sepulchrorum series adnumerantur, & in singulis sepulchra quatuor, vnum scilicet alteri superpositum. Primario in pariete, ipsius è regione ostij arcuatum, & satis quidem amplum monumentum extat, & picturis pariter omni ex parte conspicuum redditur. Hoc porro duplex est, & media parte ita subdiuisum, vt binas quodammodo vrnas, vel arculas formare videatur. Quinque alia haud parum protensa, ibidemque excauata in topho sepulchra existunt; tria scilicet in inferiori pariete, cui arcus superstat: angusta tamen hæc & perexigua sunt, continendisque infantium corpusculis apta. Duo hinc inde sepulchra in arcus eiusdem basibus videre est. In superiori vero pariete alia tria, his quidem ampliora conspiciuntur. Aliud huic persimile monumentum dextero in pariete situm est, ea tamen ratione bipartitum, vt binas hinc inde arculas sibi cohærentes habeat. Porro in pariete, qui sub fornice ab humo attollitur, bina eiusdem formæ monumenta constructa sunt, vnico dumtaxat oblongo monumento, exteriori, cui arcus supereminet, parti apposito. Cubiculum igitur, vt hic totum exacte describamus, binis quidem monumentis decoratur, quæ parietino arcu ambiuntur, & vnumquodque ex his monumentis in receptaculum duplex subdiuiditur; quorum singula binas sub se lateritias arculas habent, vnum vero supra viginti oblonga quidem, sed consuetæ formæ sepulchra. Quæ singula vna cum ipsiusmet cubiculi ichnographia, atque imaginibus in eodem existentibus, sex infra appositis Tabulis lectori exhibentur.

A Fornix Cubiculi totus venustis exornatus picturis.
B Paries primarius, qui è regione Ostij attollitur.
C Monumenta Arcuata, quæ eodem in pariete conspiciuntur.
D Paries, qui ad dexteram ingredientis existit.
E Monumentum Arcuatum, quod eodem in pariete situm est.
F Paries, cui ostium Cubiculi inhæret.
G Vascula per quatuor huius Cubiculi angulos disposita, sanguine coagulato referta.
H Monumenta oblonga in topho excisa.

TA-

CVBICVLVM TERTIVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

In ipsius fornicis vmbilico, Orphei imago lyram dextera manu pulsantis, ac feras dulcisono sonitu demulcentis expressa est. Quam Christi Domini Seruatoris typum symbolice præ se ferre suo prolixius loco exponemus. In ipso vero fornicis gyro sacræ quatuor historiæ contemplandæ exhibentur.

I. Danielis videlicet inter ipsa leonum ora consistentis.

II. Christi Domini à mortuis Lazarum excitantis.

III. Dauidis item cum funda, & lapide in certamen aduersus gigantem Goliat prosilientis.

IV. Et demum Moysis virgæ ictibus vberes aquarum riuos è petra educentis.

Porro hæ sacræ historiæ effictis multiplicium animalium formis intersecantur, quæ ad ipsiusmet Orphei, vt credere par est, imaginem referuntur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE

ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

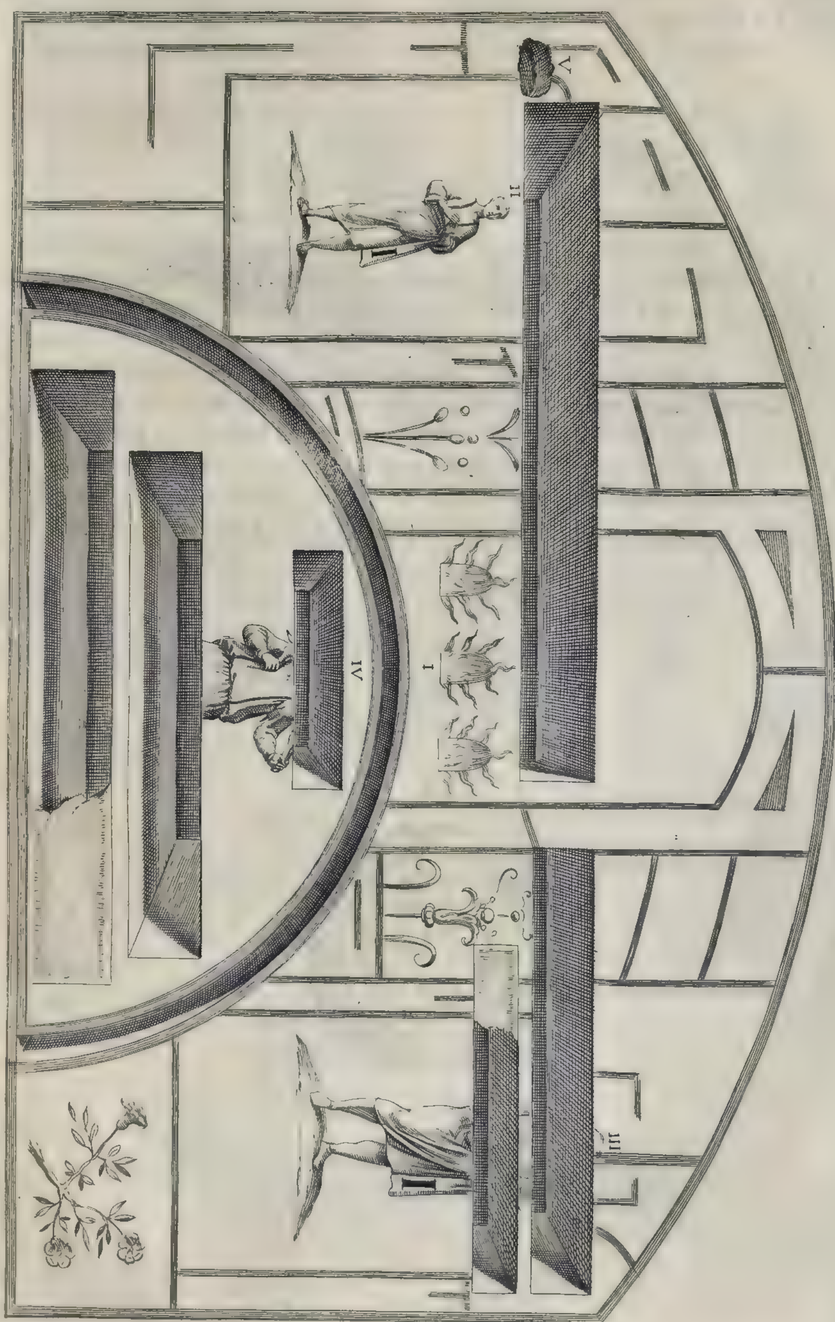
TABVLA SECVNDA.

I Primario in pariete, qui è regione oſtij cernitur, & in eo, qui arcuato ſub monumento exiſtit, flammarum globi tribus è locis emergentes coloribus effičti apparent, qui quidem immodicis exæſtuantem incendijs trium Puerorum, vt putamus, fornacem intuentibus exhibent, vel certe potius ipſummet martyrij genus, quod Martyres ibidem conditi pro fidei confeſſione viriliter ſubierunt, quorum forte imagines illæ ſunt, quæ hinc inde pictæ, & ſignatæ in Tabula præſenti numeris. II. III. conſpiciuntur; quamuis earum alteram è ſuperiori parte, dimidiam poſtmodum monumenti aptandi cauſa, quod ibidem exciſum eſt, labefactari contigerit: quam item ob cauſam altera quoque inferior imago, quam numerus IV. hic indicat, ferro pariter obliterata conſpicitur: quæ, ſi coniecturæ locus eſt, Euangelici Paſtoris effigiem tam frequenter apud priſci illius æui Chriſtianos vſu receptam contemplandam præſeferebat.

V Locus in pariete exciſus, vbi alias (vt coniectura fert) patina, vel vaſculum aliquod rotundum calce firmatum extitit.

TA-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S·S· MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA.

TABVLA TERTIA.

In hac quidem Tabula, quæ tertio loco adnumeratur, eædem deſcribuntur imagines, quæ in arcu & arcuati fornice monumenti, quod eſt è regione oſtij, conſpiciuntur; videlicet,

I. Noe intra arcam incluſus, columba virentis ramum oliuæ ſibi deferente.

II. Iunior ille Tobias piſcem manu geſtans.

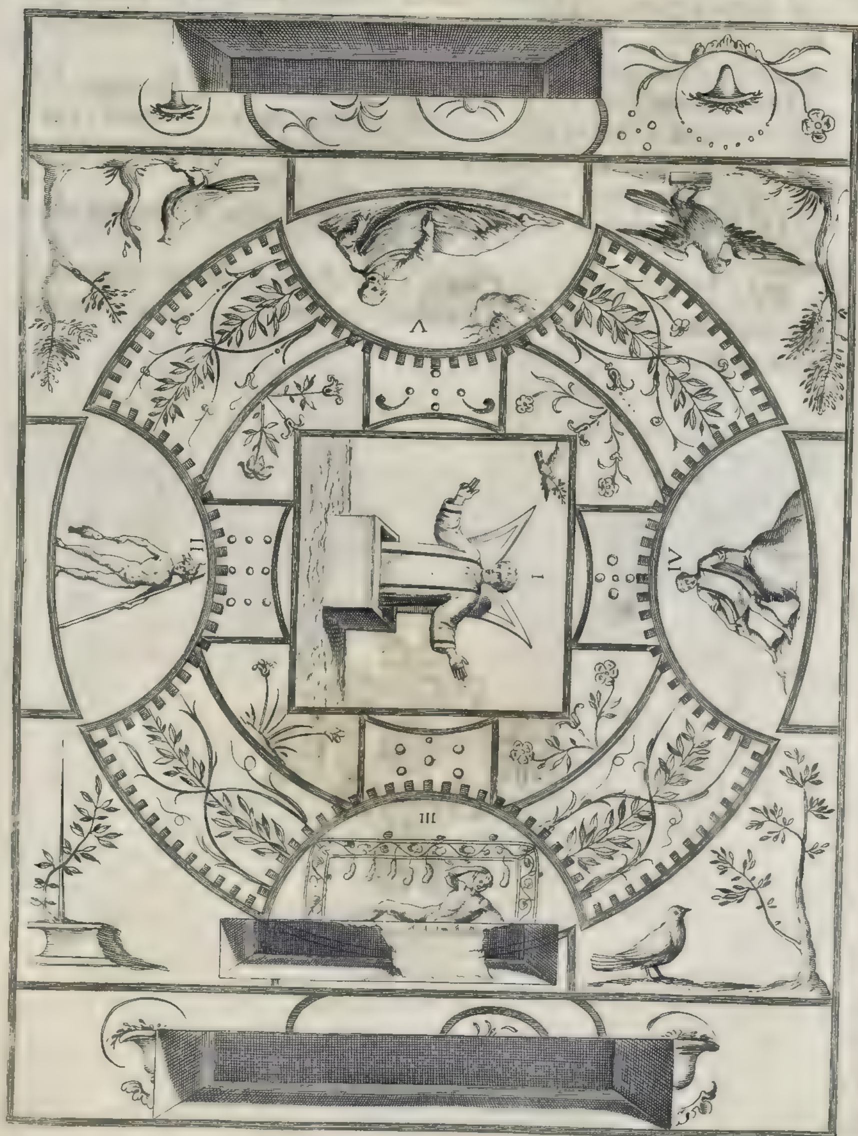
III. Ionas ſuauiter ſub vmbraculo recubans.

IV. Iob miſerandum in modum in ſterquilinio vlceribus plenus iacens, vt ex huiuſcemodi picturis conijci datur, quibus alios quoque Cœmeteriales Sarcophagos excultos, atque exornatos olim fuiſſe videre eſt.

V. Vir item quidam humi procumbens exprimitur, ſuper quem lucida è nube radij quamplures emittuntur: hic autem quiſnam ſit, re admodum oſcura, prorſus neſcitur; niſi forte diuinando potius, quam quid certi aſſerendo, Ionas dicendus ſit, ſuper cuius caput igniuomos ſol radios vibrauit, poſtquam vmbraculum, quo ille ab æſtu obtegebatur, penitus exaruerat.

TA-

TABVLA TERTIA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA.

I. Imagines hic exhibentur dextero in pariete, & in arcuato pariter monumento pictæ; nempe Moysis Hebræorum ducis, qui virga septem cophinos manna refertos tangere ac præmonstrare videtur. Cui quidem figuræ, monumenti ibidem extruendi causa, caput ademptum est.

II. Veneranda ibi pariter Christi Domini imago panes sacro viuificæ crucis typo obsignatos pleno sinu deferentis, existit, quo mysterium mannæ designatur ab ipso explicatum, dum ait: Ego sum panis viuus, qui de Cælo descendi.

III. Samaritana mulier, quæ aquam è puteo exhaurire cernitur.

IV. Vir insuper bina inter sepulchra orantis in morem, in quorum forte altero is conditus fuerat, quem picta imago præsefert.

TA-

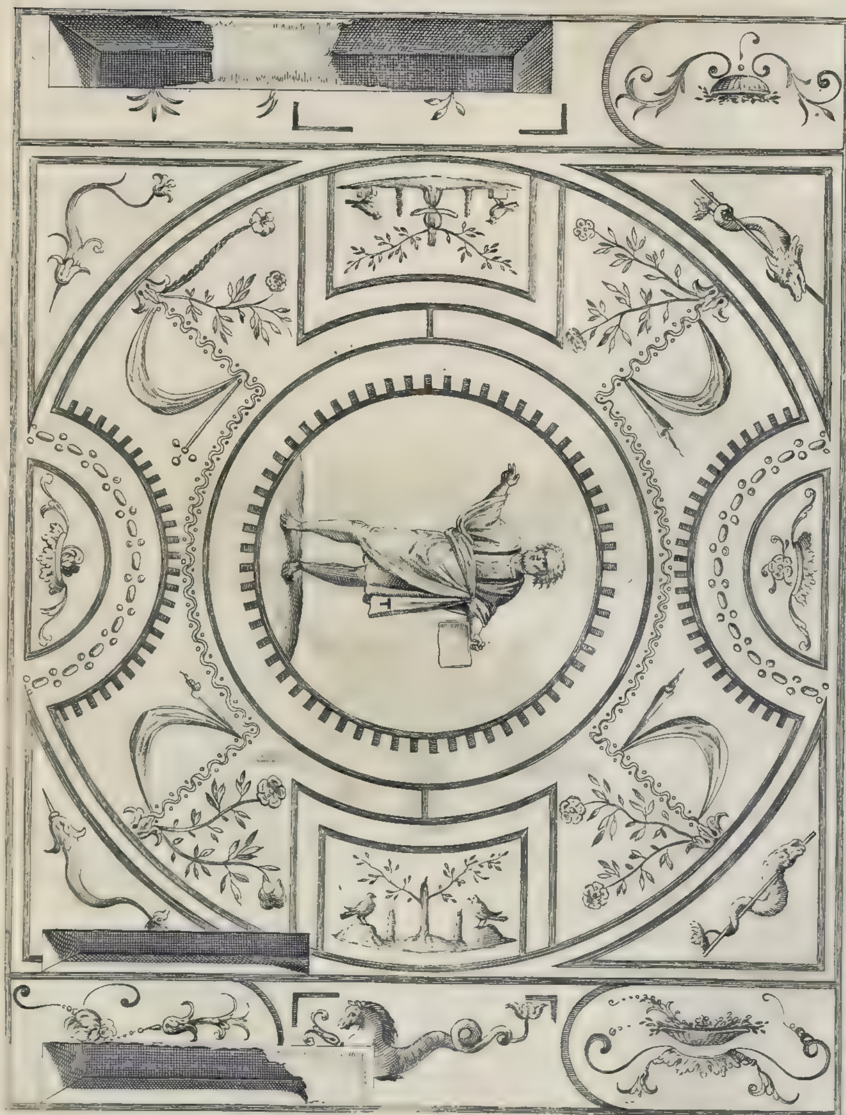
TABVLA QVARTA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVINTA.

Hic ob oculos lectori imago proponitur, quę in arcus fornice primi ipsius arcuati monumenti ad dexteram patet; viri nimirum dexteram protendentis; sinistra vero volumen quoddam explicitum gestantis; qui certe sanctissimum Moysen acceptas è manu ipsius Dei sacrarum legum tabulas, vt nobis conijcere licet, promulgantem demonstrat.

TA-

TABVLA QVINTA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S·S· MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SEXTA.

I. Paries, cui ipſius Cubiculi oſtium ineſt, ſacra Chriſti Seruatoris oculos cęci ad aperientis imagine decoratur.

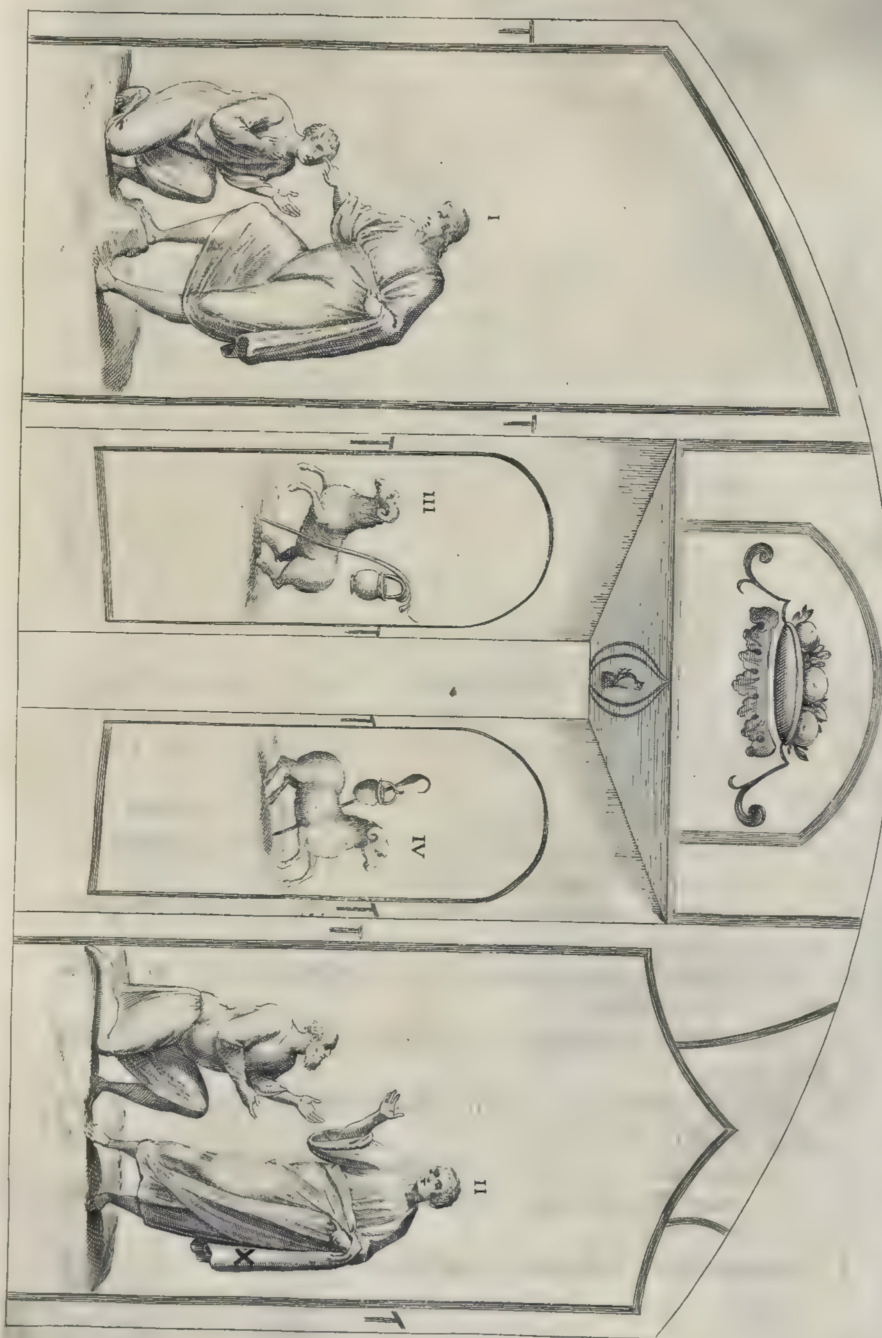
II. Alia eiuſdem Chriſti imago paralytico ſanitatem impertientis.

III. IV. Duo item ibi agni coloribus affabre exprimuntur, qui baculum vnà cum paſtorali vaſculo deferunt.

TA-

TABVLA SEXTA ET VLTIMA CVBICVLI TERTII CŒMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA.

Cubiculum Quartum, & vltimum Cœmeterij S. Callisti Via Appia, & Ardeatina describitur.

HOC Cubiculum, quod in superiori Cœmeterio suspicitur, a descriptis hic hactenus cubiculis longe dissitum est. Vbi enim quis ad eum locum deuenerit, ex quo complures, vt diximus, quasi è centro semitæ deriuantur, earum alteram, quæ a sinistris patet, terendo, quousque ad gradus quosdam perueniat, per quos ad inferius Cœmeterium descenditur; si hac interim semita dimissa vlterius progrediatur, relictis pariter aliquot hinc inde diuerticulis, cubiculum, de quo nunc agimus, inuestiganti vltro occurrit; quod quadratæ quidem formæ est; altitudinis palm. 13. cum dimidio; latitudinis vero duodecim pariter cum dimidio, longitudo palmis quatuordecim protenditur. Porta vero, per quam accedentibus ingressus patet, si altitudinem respicias, palmis nouem cum dimidio constat, si latitudinem, tribus; si profunditatem vero metiri quis velit, palmis octo cum dimidio. Cubiculum aliorum adinstar in topho excisum, gypsoque & calce dealbatum, picturis itidem conspicuum redditur. Tria dumtaxat monumenta arcuata continet; quæ in tribus eiusdem cubiculi lateribus sita sunt. Quatuor item monumenta in pauimento ibidem ad arcæ similitudinem fossorum manu aptata videre est, quorum vnum in ipsiusmet aditus area existit. Alia item monumēta in ipsius cubiculi parietibus, atque in arcuatis ijsdem monumentis, vndecim quidem numero, ferro itidem de more excisa visuntur. Huius porro ichnographia, & imagines, quatuor insculptæ tabulis intuentium oculis subijciuntur.

A Ostium Cubiculi, è cuius fornice, qui sphæricæ est figuræ, depictę binę dextera, ac sinistra lucernę veluti pendent.

B Fornix Cubiculi, in cuius meditullio Imago Christi Domini visitur.

C Paries primarius e conspectu ostij, picturis exornatus.

D Monumentum Arcuatum picturis conspicuum, quod in prędicto pariete e regione ostij situm est.

E Paries ad dexteram ingredientis, depictis quoque imaginibus adornatus.

F Monumentum arcuatum picturis ornatum, quod in prędicto pariete existit.

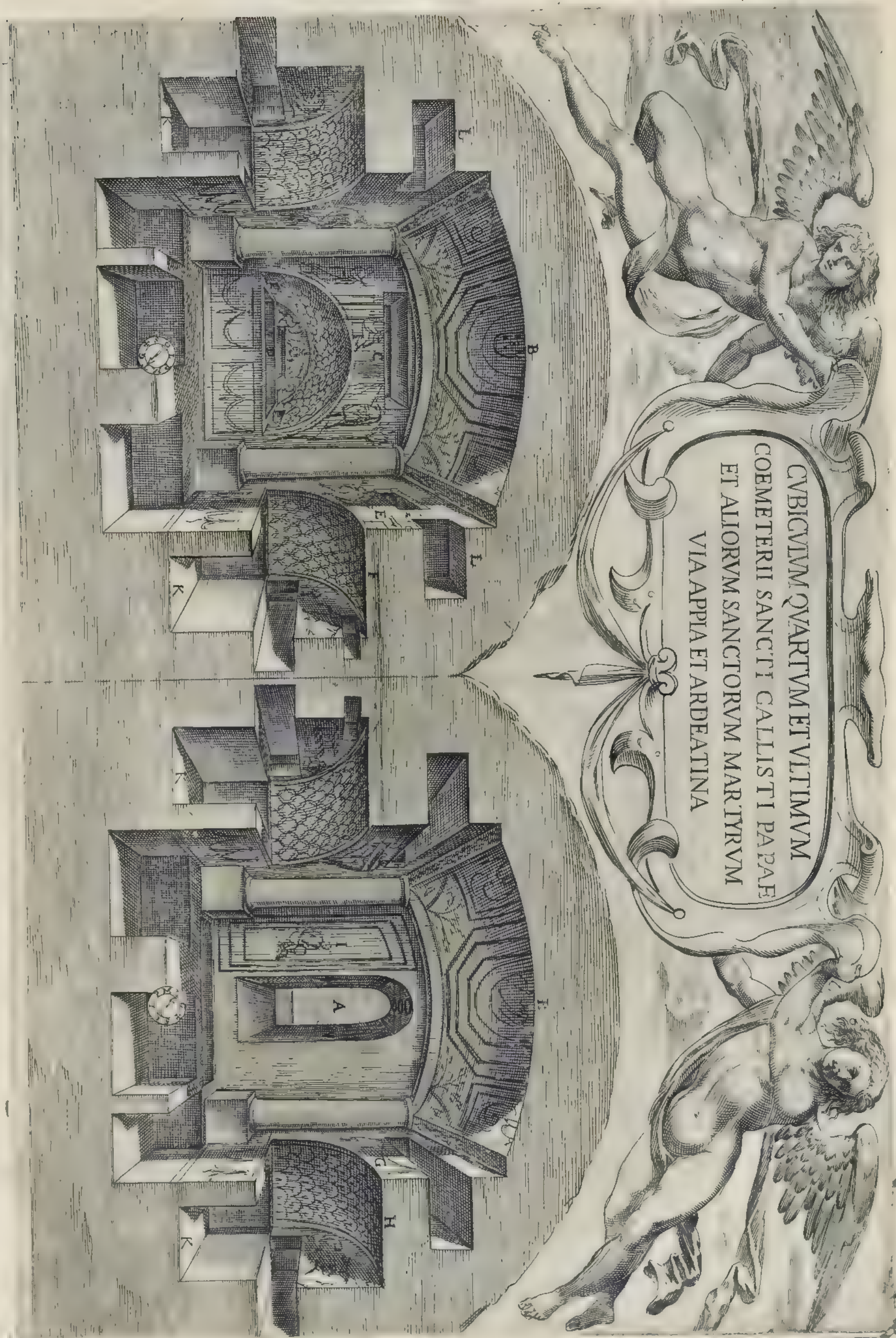
G Paries ex aduerso alterius iam dicti, qui ad lęuam intrantibus occurrit.

H Monumentum Arcuatum picturis excultum, quod in pariete sinistro conspicitur.

I Imago, quæ in pariete, cui ostium inest, cernitur.

K Quatuor Monumenta arcarum in speciem in pauimento effossa.

L Monumenta vulgaria in topho excisa.

CVBICVLVM QVARTVM ET VLTIMVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

In medio ipſius tholi, quo Cubiculum quartum ambitur; vnica apparet veneranda Chriſti Domini imago, quam prima hæc Tabula lectori videndam exhibet.

TA-

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA.

In ſecunda hac Tabula imagines appoſitæ ſunt, quæ in primario è conſpectu oſtij pariete, & in alio, qui arcuato ſubſtat monumento, conſpiciuntur.

I. In primo videlicet viri cuiuſdam ſtantis, & oculorum aciem in ædificia quædam dirigentis effigies contemplanda proponitur, qui manum minitantis, vel benedicentis more protendit.

II. Deiparæ Virginis Chriſtum Dominum infantem ſinu geſtantis imago exhibetur. Aliæ quoque ibidem pictæ quondam imagines exiſtebant, quæ collabente deinde pariete ipſa ruinarum mole obrutæ ſunt; & hæ quidem Magos Infantem Deum adorantes præſeferunt, eiuſdem prorſus formæ, qua idem alibi recolendum adorationis myſterium adumbratur: beata autem Virgo (vt Tabula refert) impenſum paruulo latriæ cultum excipit.

III. Recolenda item Moyſis virga ſilicem percutientis imago ibidem ſuſpicitur.

IV. In altero autem pariete ſub arcuati ipſius monumenti gyro Orpheus lyram manu pulſans, quem cuiuſuis generis belluæ, vt ſupra, dulciſonis plectri chordis illectæ ambiunt.

TA-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM. VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

Expreſſas hic vides lector imagines, quas dexter Cubiculi paries ſupra arcuatum ibidem monumentum contemplandas tibi exhibet.

I. Mulieris nempe, quæ brachijs vtrinque extenſis, formam vtique orantis edocet. Effigies autem hæc ad eam potiſſimum ſpectare videtur, quæ in proximo ibidem tumulo condita fuerat; in quo huiuſmodi adhuc titulus inſcriptus legitur:

DEPOSITA III. ID. IVN. IN PACE.

reliquis interim tituli characteribus præ nimia vetuſtate omnino abſumptis.

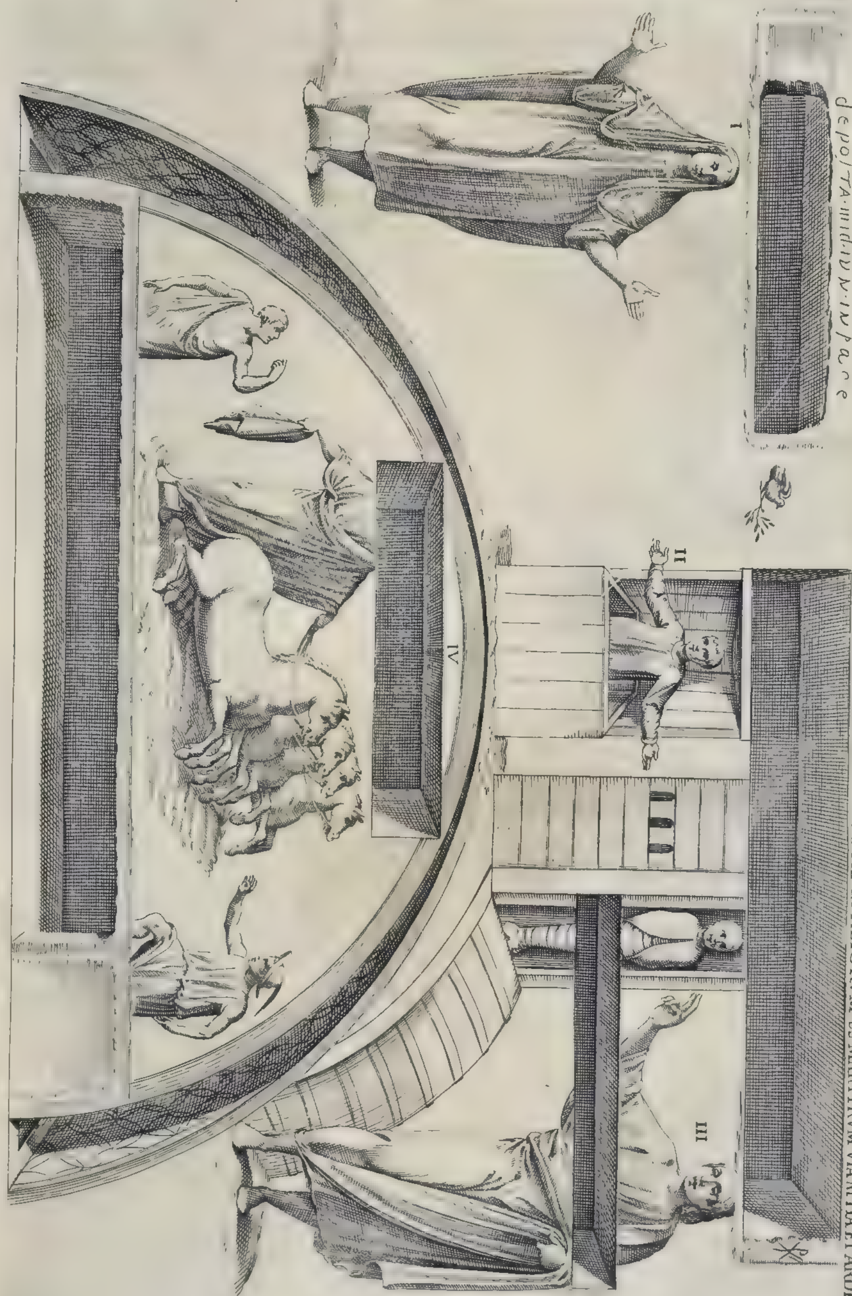
I. Incomparabilis item viri Noë in arca recluſi imago cernitur, dum vniuerſus terrarum orbis diluuio inundaret, manibus ſupplicum more protenſis diuinam è Cælo opem implorantis, & columbæ ad ipſum cum oliuę ramuſculo in optatæ pacis ſymbolum redeuntis forma exprimitur.

II. Ibi item picta Chriſti Domini Lazarum è tumulo excitantis effigies habetur.

III. Et Elię, qui igneo in Cęlum curru rapitur, ac dolenti Eliſęo pallium in diſceſſu protendit, imago recenſetur.

TA-

TABVLA TERTIA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA, ET NOVISSIMA.

I. In pariete, in quo Cubiculi aditus patens eſt, ordine tres adnumerantur imagines cuiuſdam nimirum viri ſedentis.

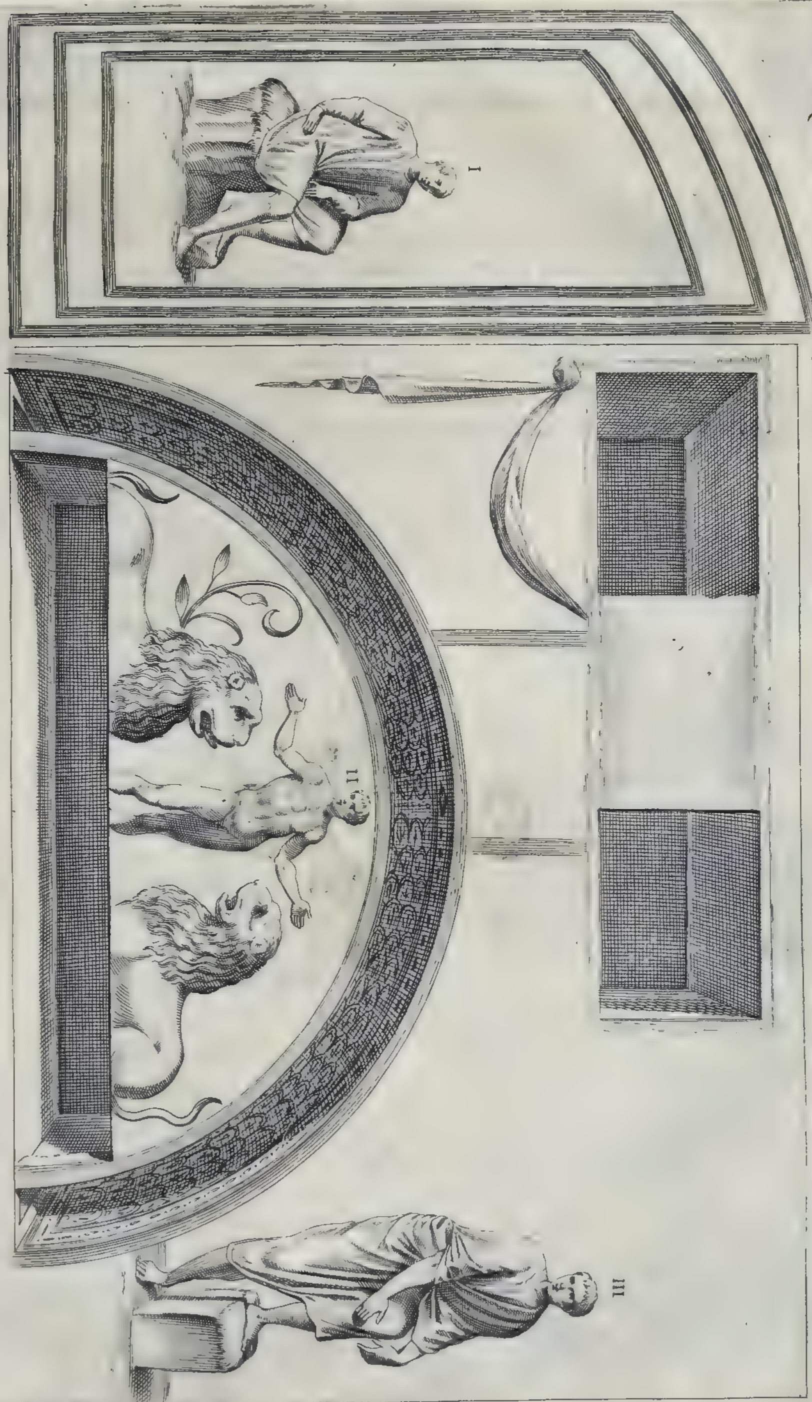
II. Danielis item vtroque eleuato brachio leones inter tute admodum demorantis.

III. Moyſis inſuper, qui Dei magiſterio edoctus calceamenta ſoluit, vt condignum ſanctiori loco obſequium impendat.

Præter cubicula autem in hoc eodem Cœmeterio reperta, quæ ſingula hactenus exacte deſcripſimus, in primarijs eiuſdem vijs monumenta haud numero pauca, quædam ſcilicet arcuata, alia verò in conſuetæ morem formæ diſpoſita conſpiciuntur, quę typis in lectoris gratiam impreſſa, decem hic tabulis exprimuntur.

Pri-

TABVLA QVARTA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI CEMET: S CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS·MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

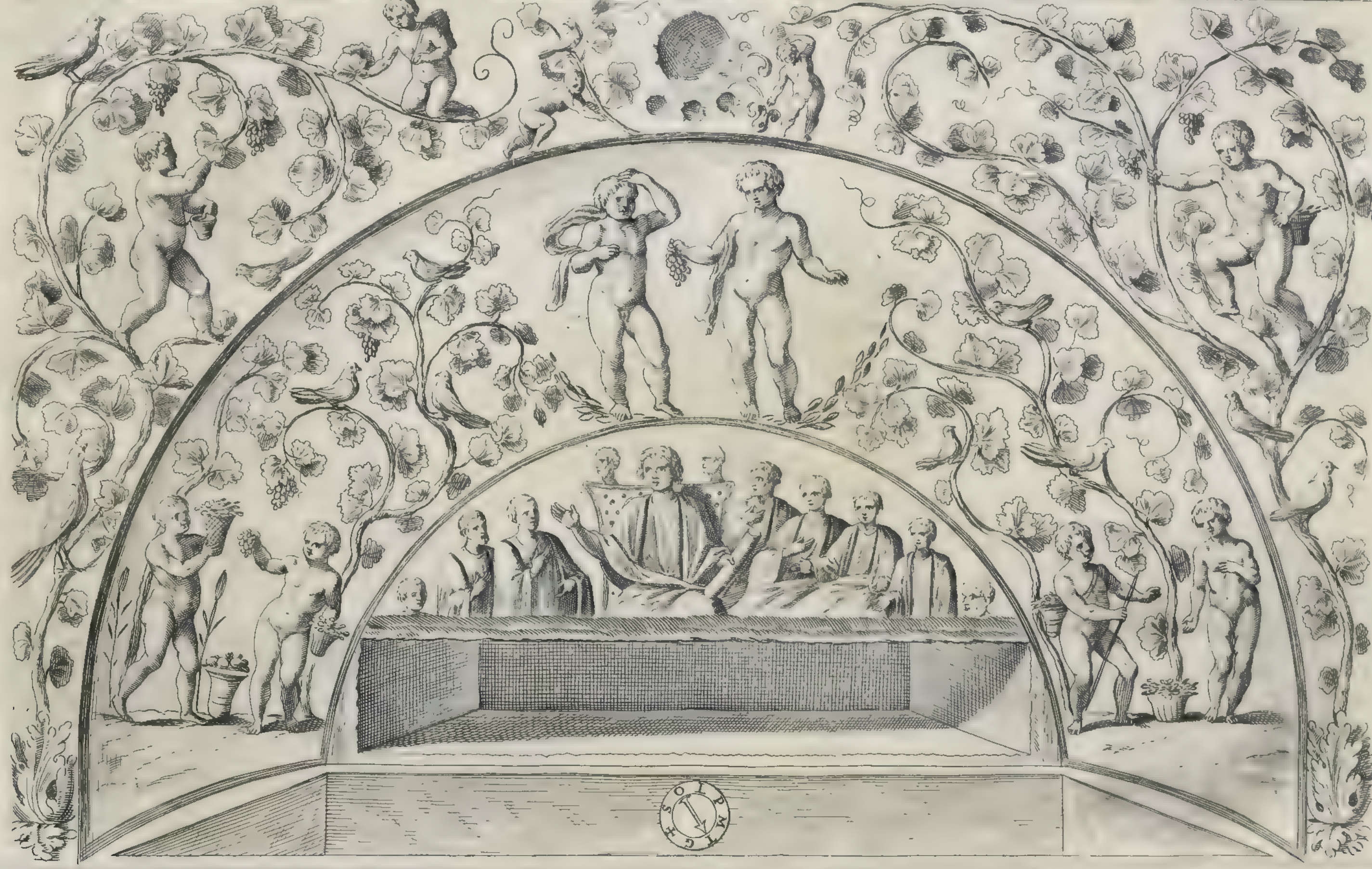
Prima vnici arcuati Monumenti Tabula apud Callisti Cœmeterium.

Sub huius arcu Monumenti Christus Dominus in medio Doctorum, vel potius discipulorum cœtu residens exhibetur. Ipsum porro Monumentum effictis ramorum vsquequaque folijs instructum, atque exornatum est, inter quę pueri racemos vuarum colligentes, aliaque ludicra consertis manibus agentes coloribus exprimuntur. Supra Monumenti ipsius arcu magnum, quoddam foramen conspicitur, cui tria minora adiacent, totidem scilicet numero aptatis eodem loco sepulchris, in quibus tria quondam numismata calcis glutino valide obfirmata extitisse ex eiusdem calcis, quę adhuc extant, vestigijs oculatus quiuis ac prudens inuestigator conijcere potest.

Secun-

TABVLA PRIMA SEPVLCHRORVM DEPICTORVM COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

Secunda alterius Monumenti arcuati Tabula.

I. In Monumento hoc viri cuiufdam imago, rubeo birro, quali nunc S.R.E. Cardinales vtuntur, exornati fufpicitur.

II. Cui à dextris adftant, Daniel nimirum, qui dilacerandus leonibus obijcitur.

III. A finiftris vero Moyfes, qui filicem ad vberrimos eliciendos aquarum fontes virga portentorum indice percutit.

TABVLA SECVNDA SEPVLCHRORVM COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ ET ALIOR. SANCTOR. MARTIR. VIA APPIA ET ARDEATINA

Tertia Monumenti tertij Tabula.

Monumentum iſtud apſidis adinſtar extructum eſt, in cuius media parte recolendi ex Euangelico textu Paſtoris imago duas inter arbores dilectiſſimam ouiculam humero geſtantis exhibetur, iuxta quem alias item oues affabre pennicillo effictas videre eſt, quę Paſtoris veſtigia viam pręmonſtrantis ſequuntur, tutoque receptę ſinu ſub illius vmbra conſiſtunt.

TABVLA TERTIA SEPVLCHROR. S. CALLISTI
PAPÆ ET ALIOR. SS. MARTIR. VIA APPIA ET
ARDEATINA

Quarta Monumentorum Tabula.

Bina hic arcuata monumenta oculis contemplanda ſubijciuntur; necnon imagines, quæ ſub eorundem monumentorum arcubus vtroque è latere extabant; figuris, quæ in primarijs olim duobus parietibus expreſſæ erant, præ vetuſtate penitus obliteratis.

I. Imago Chriſtum Dominum Seruatorem noſtrum adorandum præſeferens.

II. Moyſes virgam manu tenens.

III. Idem Dominus, qui Lazarum quatriduanum rediuiuum prodire in lucem diuinitatis imperio iubet.

IV. Paſtor Euangelicus, qui duas inter arbores conſtitutus, ouiculas hinc inde, quæ ſubſtant, ſolicite cuſtodire videtur.

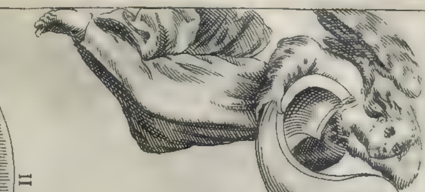
V. Chriſtus iterum, qui panes ad reficiendos populos fame enectos multiplicat; quorum ſeptem ibi apparent ſportæ.

VI. Sacra pariter ibidem eiuſdem Domini manum ſuper puerum imponentis exhibetur imago.

Quin-

TABVLA QVARTA SEPVLCHROR. COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIOR. SS. MARTIR. VIA APPIA ET ARDEATINA

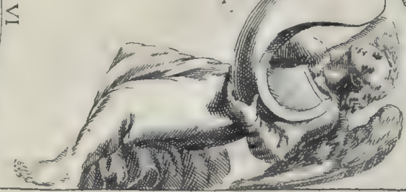

I

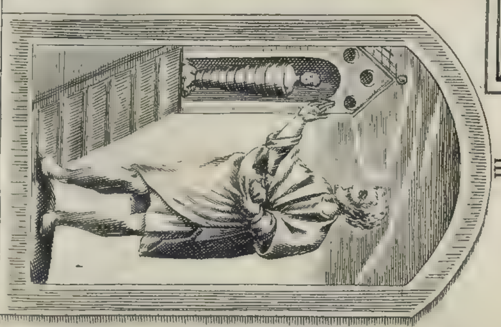

IV

II

III

V

VI

Quinta Monumentorum Tabula.

Duo hic pariter Monumenta oblonga quidem, at minime arcuata adinſtar arcæ in topho exciſa præſens Tabula exprimit: in qua recolendas, vt infra, imagines contemplari fas eſt. Duas nimirum mulieres ſtola circumamictas inter virides palmarum ramos conſiſtentes, eleuatiſque in Cælum manibus de more precantes. Paſtoris item Euangelici denſas inter arbores demorantis, paſtoralemque manu fiſtulam tenentis ſymbolum ibi videre eſt; cui ouiculæ, vnà cum hœdis quamplurimis eius cuſtodiæ commendatis ſubſtant.

Sex-

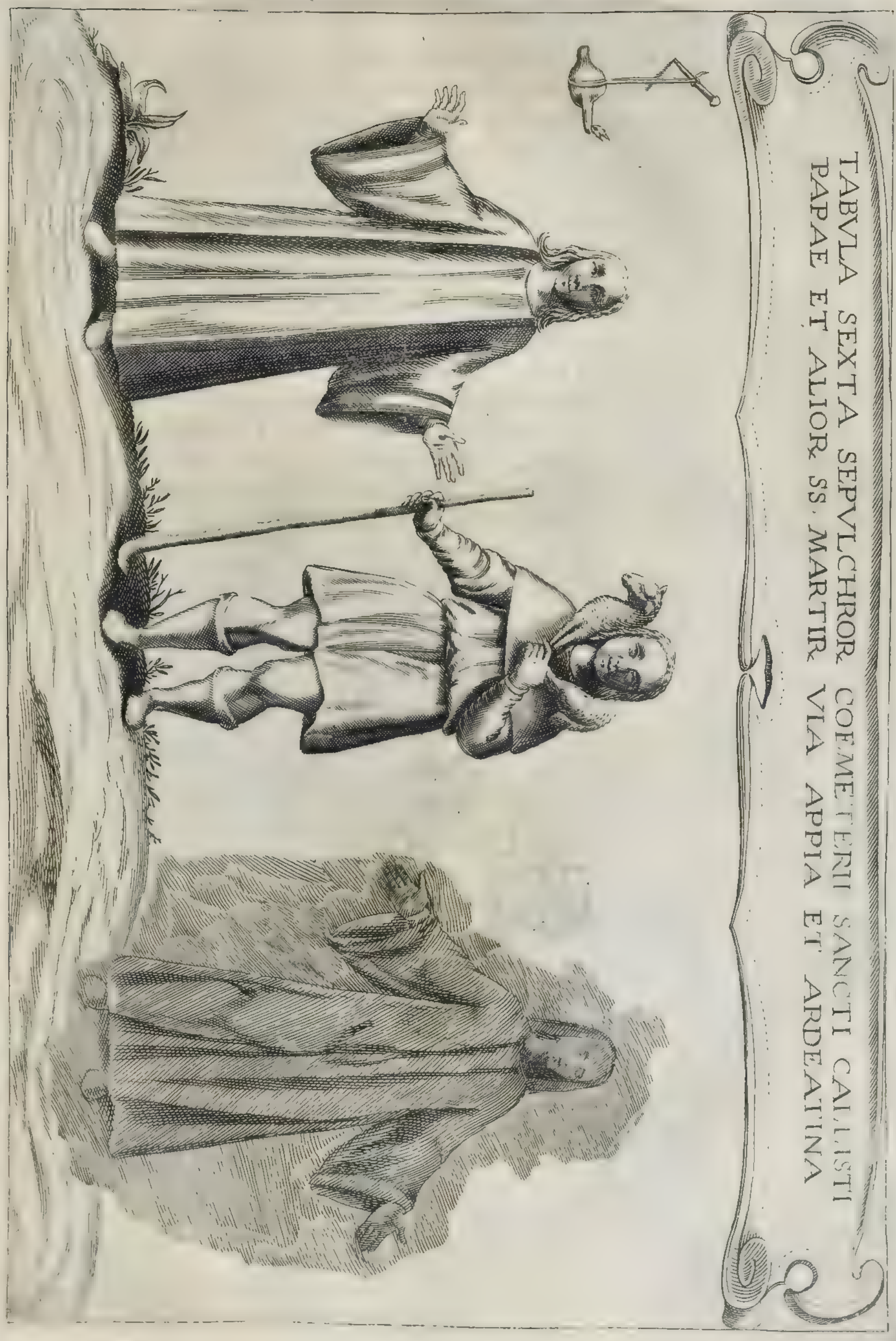

TABVLA QVINTA SEPVLCHROR. COEMETERII SANCTI
CALLISTI PAPAE ET ALIOR. SS. MARTIR. VIA
APPIA ET ARDEATINA

Sexta Monumentorum Tabula.

Monumentum iſtud oblongæ quidem formæ eſt, & myſticam pariter laudatiſſimi Paſtoris, ouem humeris, manu baculum geſtantis imaginem præſefert, eamque duas inter ſtolatas mulieres ſtantes, atque orantes mediam exprimit.

Septi-

TABVLA SEXTA SEPVLCHROR. COEMETERII SANCTI CALLISTI
PAPAE ET ALIOR. SS. MARTIR. VIA APPIA ET ARDEATINA

Septima Monumentorum Tabula.

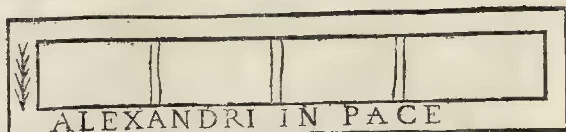
Hæc ſane Tabula reliquas omnes picturas complectitur, quibus varia in huius Cœmeterij ſemitis, ac primarijs vijs monumenta mirifice locupletantur. En tibi igitur quodam in monumento conſpiciendæ Adami, & Euæ ad arborem conſiſtentium imagines proponuntur; è cuius trunco callidus anguis proſilit, qui vetitum ore pomum tenens, atque illud Euæ primum, & deinde Adamo porrigens, miſerandum vtique humano generi propinat interitum. Harum vero è regione imaginum ſtolatæ mulieris itidem ſtantis, manibuſque de more extenſis preces effundentis imago proponitur: ex quo ſane conijcitur figura hac Deiparam Virginem Euæ culpam auguſtiſſimis virtutum meritis inſtaurantem repræſentari. Aliȩ quoque ibidem mulierum orantium imagines adumbrantur, vt & boni Paſtoris inter arbores conſidentis, paſtoralemque baculum manu geſtantis. Et hȩc quidem in reliquis etiam monumentis, quȩ in eiſdem viarum latentium ſemitis ſita ſunt, paſſim conſpiciuntur.

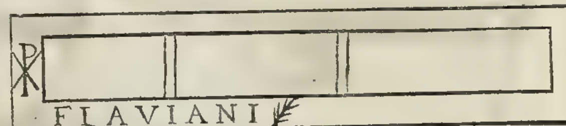
Cum

TABVLA SEPTIMA SEPVLCHROR COEMETERII S. CALLISTI
PAPÆ ET ALIOR SS. MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

Cum isthæc igitur toto animi studio, ac mira pariter oblectatione Bosius contemplatus fuisset, deuotione permotus, alios, qui in eadem regione delitescebant ad idem Cœmeterium aditus perquisiuit; quos tandem & ipsi feliciter adinuenire contigit, è regione videlicet aditus hactenus à nobis descripti, intermedia, quæ ad D. Sebastiani Ecclesiam deducit, via, vbi ad læuam progrediens, haud procul à præmemorata Ecclesia scrobem conspexit, eamque nulla interposita mora ingressus, alteram ibi eiusdem Cœmeterij partem oculis assecutus est, quæ itidem ad Viam Appiam, & Vrbis mœnia protenditur, & ambitu quidem non minus amplo, quam descriptum supra Cœmeterium, constat, eandemque prorsus faciem intuentibus præseferre videtur. In hoc autem præcipue complura quadratæ formæ foramina, ad lumen desuper excipiendum, refundendumque disposita videre est. Pluribus vero in locis, nouis, solidisque muris, arcubus insuperqui fulcimento deseruiunt, instauratum est. Multiplices ibi semitæ, altæ quidem atque oblongæ, vt reliquis in Cœmeterijs conspiciuntur. Plures item cryptarum ordines continentur, quibus bina subinde Cœmeteria, vnum scilicet alteri, substernuntur. In his sepulchra in topho de more aptata humanis ossibus scatent: operculis interim omnino ablatis, atque confractis: sepulchrales tituli, qui quondam ibi legebantur, maximo recolendæ antiquitatis detrimento periere. Verum dum quodam loco terra ad viam aperiendam suffoderetur, alia semita, exitu tamen carens, adinuenta est, in qua integra sexdecim sepulchra præter explorantis spem latebant, in ijs vero tituli, seu defunctorum ibidem quiescentium singillatim nomina, calci impressa, legebantur. Sunt autem eiuscemodi.

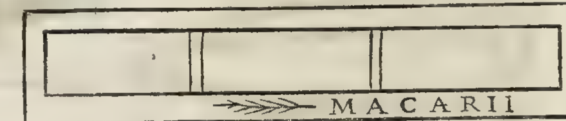

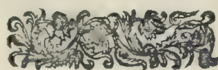

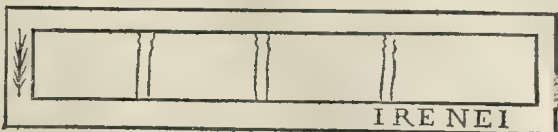
In

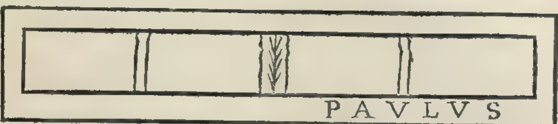
In altera vero ſemita eidem proxima, quam pari ratione inter perquirendum adinueniri contigit, bina dumtaxat ſepulchra ſuis adnotata titulis extabant: quorum ectypa poſtremum hic locum obtinent.

In ſingulis autem tumulis, qui a nobis hactenus memorati ſunt, palmarum ramos calce effictos, itidemque impreſſos videre erat. Quamobrem cum iſthæc certiſſima vtique martyrij ſymbola extiterint, vt ſuo infra loco perſpicue patebit, reſeratis ſubinde ſepulchris corpora, quæ intus recondebantur, decenter, vt par erat, extracta, Rom. Pontifex, qui tūc temporis Eccleſiæ præerat, tanquam nobiliſſima Chriſti Martyrum pignora, ad principes viros ac magnates, hæc eadem velut quid omni pretioſius auro ab Apoſtolica Sede vltro, enixeque poſtulantes tranſmiſit, & in primis auguſtiſſimæ Hiſpaniarum Reginæ, ac in Neapolitano Regno Proregi, alijſque præclari nominis Chriſtiano in Orbe proceribus ſacrorum pignorum munera pari munificentia elargitus eſt: ad quorum ſubinde beatorum Martyrum gloriam late propagandam, religioſo pietatis cultu permultæ vbique terrarum Eccleſiæ venerandis pignoribus auctæ ac cumulatæ fuerunt. Sed his interim enarratis illud ſilentio prætereundum non eſt, quod ſtudioſo lectori in rerum Cœmeterialium gratiam ſubijciemus. Dum enim humus aliquando effoderetur, qua deſuper ingeſta quoddam penitus cubiculum opperiebatur, marmoreum, ac ſepulchralem lapidem adinueniri contigit, quem apud ſe Boſius ſtudioſe reſeruandum curauit, atque eius iconem hic infra contemplandam exhibemus.

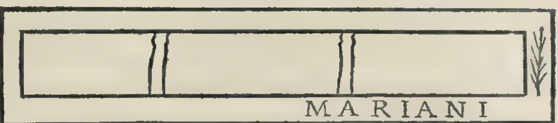

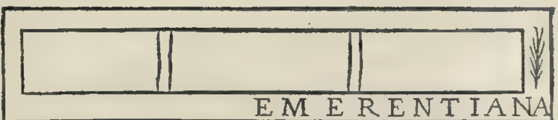

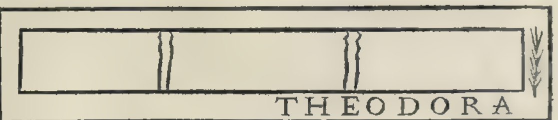

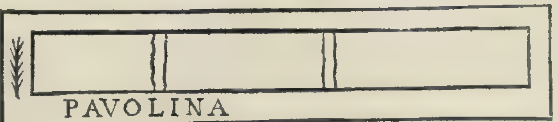

Illud

Illud præterea a nobis ſubnotandum hic eſt, quod piam antiquorum, & haud vnquam ſatis laudandam Chriſtianorum conſuetudinem edocet; in ſingulis fere huius Cœmeterij monumentis, paucis admodum exceptis, conſueta orthodoxæ religionis ſigna, atque indicia certis characteribus expreſſa conſpici: ſacroſanctum videlicet, ac venerandum Chriſti nomen binis dumtaxat Græcis literis exaratum: cruces præterea, atque palmarum ramos effictos, annulos eburneos, lucernas fictiles: vitrea itidem vaſcula, necnon fictilia. Quæ omnia eiſdem calcis glutino ſepulchris impreſſa videre eſt. Signa autem, quæ hactenus enarrando memorauimus, ſunt eiuſcemodi formæ:

Nonnullæ præterea extant viarum ſemitæ, in quarum parietibus vtroq; ex latere ſepulchra haud ferro exciſa sũt, vt in cæteris antiqui Chriſtianorum cõſueuere.

Complura vero Cœmeterium, de quo agimus, cubicula continet, quorum quædam ſatis ampla ſunt, nonnulla columnas quoque in ipſo topho exciſas vnà cum epiſtylijs affabre elaboratis, dealbatiſque intuentium oculis exhibent. In his apſides dumtaxat, & arcuata monumenta miro artis ſtudio, ingenioque confecta contemplari fas eſt: picturarum tamen in eiſdem ornatus, vt in reliqua huiuſce Cœmeterij parte, deſideratur: quippe qui haud ſemel totum loci ambitũ diligentiſſime perluſtrando figuras coloribus de more effictas haud vllas, inquit Boſius, inuenire potuimus. Vnicũ porro in toto Cœmeterij circuitu cubiculum extat, quod olim picturis ornatum erat, quæ poſtmodum, ſepulchris ibidem exciſis, magna quidem ex parte deletæ ſunt: ſi quæ vero longa poſt ſecula adhuc permanent, etſi non modicum labefactatæ, contemplandas huiuſcemodi ſacrarum rerum hiſtorias exhibent.

TABVLA OCTAVA.

Hic Monumentum quoddam arcuatum, eiuſque imagines oſtenduntur.

I. Orthographia totius Monumenti ſuperioris.

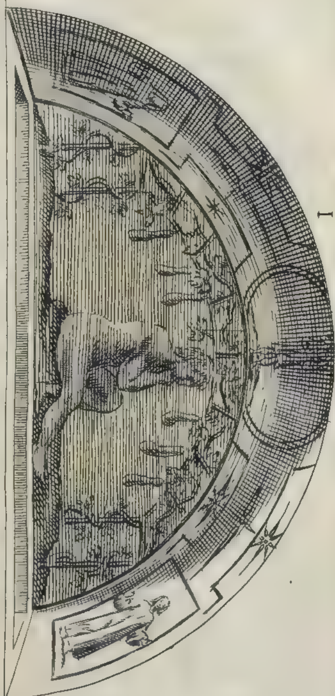
II. Facies eius primaria, in qua veneranda Prophetæ Ionæ imago exprimitur ſub vmbraculo quieſcentis.

III. In fornice Euangelici Paſtoris ouem humeris aptatam deferentis ſymbolum ſuſpicitur.

IV. Binæ hinc inde mulierum protenſis manibus orantium effigies.

TA-

TABVLA · OCTAVA · SEPVLCHROR COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ, ET ALIORVM SS· MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA NONA.

Aliud eiuſdem formæ Monumentum nobilibus hiſce hiſtoriarum monimentis decoratum ſpectandum ſubijcitur.

I. Orthographia totius Monumenti.

II. Paries primarius, in quo imagines tres intueri licet; quę quidem, vt credere nobis par eſt, parentum vnà cum filio eo loco depoſitorum memoriam ſuggerere videntur.

III. Ipſe monumenti fornix toties repetitum probatiſſimi Euangelicis è tabulis illius Paſtoris, qui ouiculam humero defert, & binas inter oues, totidemque arbores medius conſiſtit, exemplar ſuſpiciendum exhibet; in quatuor vero fornicis ipſius angulis Ionam è puppi in mare deiectum, immaniſque ceti ore ac ventre exceptum: eundem ſubinde incolumem ac vegetum ex aluo marinæ belluæ ad littus emergentem, & ipſummet ſub arefacto vmbraculo, vultu ſatis triſti recubantem contemplari fas eſt.

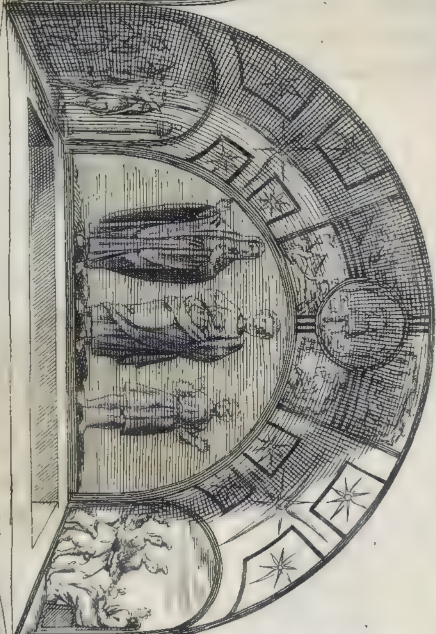
IV. A dextero monumenti eiuſdem latere tres Pueros penicillo affabre effictos videas licet, ad latriæ cultum ſimulacro Regis ſuper columnam exiſtenti exhibendum impio Regis eiuſdem iuſſu perductos.

V. A ſiniſtro vero latere præſtitum Deo infanti à Magis adorationis obſequium, quaſdam ijſdem capſulas Redemptori offerentibus exprimitur.

TABVLA NONA SEPVLCHROR. COEMETERII S. CALLISTI [illegible] ALIOR. SS^{TOR} MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA DECIMA.

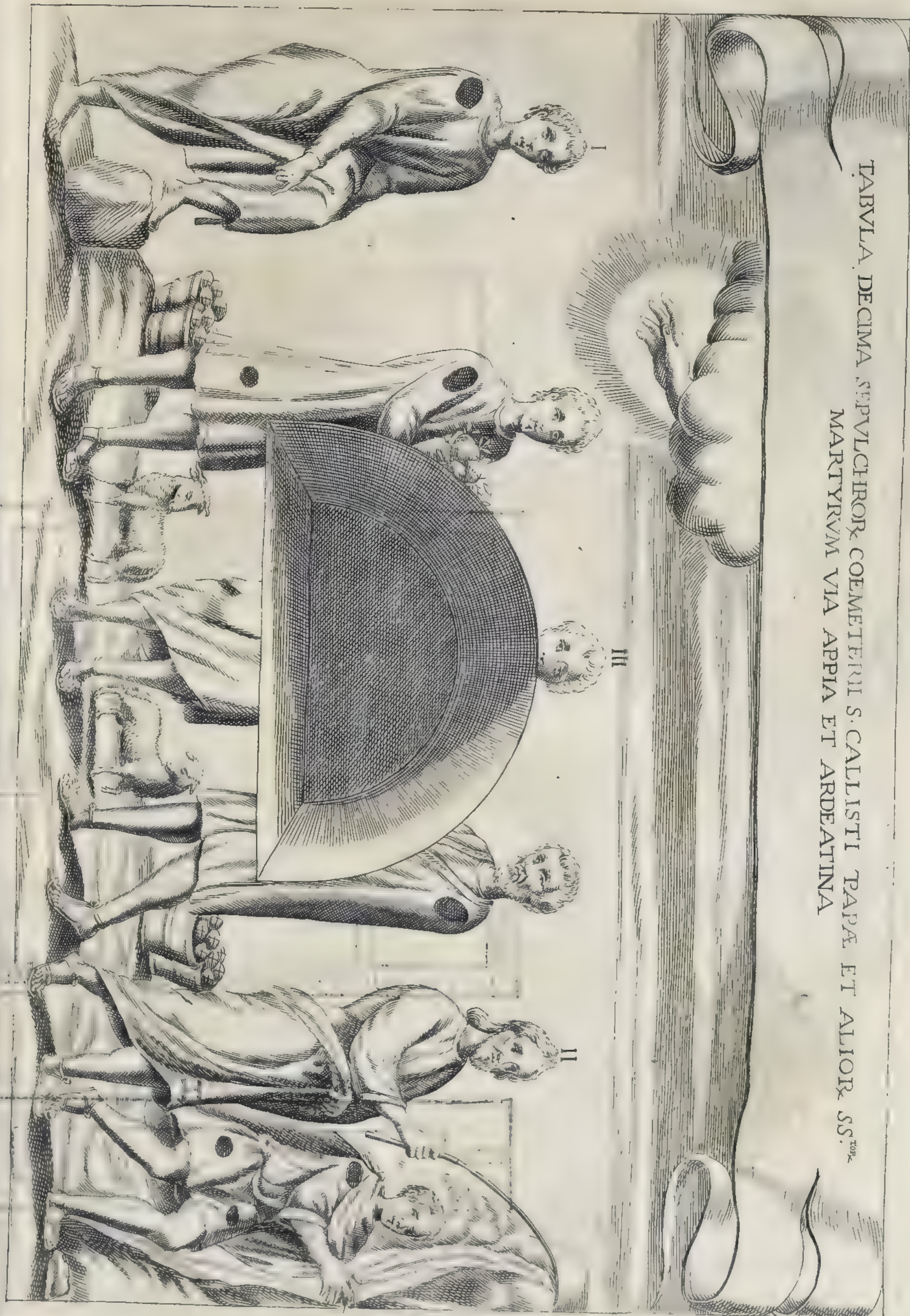
I. In Tabula hac Moyſis effigiem calceamenta ſoluentis contemplari licet.

II. Eiuſdem quoque Moyſis figura ad confouendum deſertas inter regiones laborantem ſiti populum virga ſilicem percutientis.

III. Euangelici Paſtoris duas inter ouiculas commorantis ſymbolum ; necnon duorum virorum imago, quorum alter ciſtam obſignatis cruce panibus refertam ſuſtinet: aliæ item ciſtæ panibus eiuſdem generis onuſtæ, & quædam inſuper imagines haud temporis iniuria ac ruinarum mole penitus abolitę, ibidem coloribus adumbrantur , quæ admirandum à Chriſto portentum in ijſdem panibus diuina virtute multiplicandis patratum, pictoris olim manu ibidem expreſſum innuunt.

Alte-

TABVLA DECIMA SEPVLCHROR. COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIOR. SS.TOR.
MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA
I
II
III

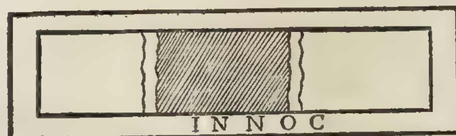
Alteram porro Callistiani Cœmeterij partem, cum indefesso pede, ac iugi labore constanter perquirere Bosius non destitisset, sua tandem haud spe frustratus peroptatum eiusdem aditum quandam apud vineam reperit, quæ tertium in ordine locum tenet inter eas, quæ Via Appia adnumerantur, ad dexteram scilicet partem, versus D. Sebastiani ædem progrediendo, quæ Marganæ olim familiæ ditioni adscripta erat. Hunc igitur Cœmeterij sinum haud satis amplum festinanter, vt quod noui explorando deprehenderet, ingressus, nonnulla in eo cubicula, picturis tamen destituta conspexit; monumenta vero quamplurima, quæ titulis Græco alicubi, Latino alibi idiomate ipsius calcis glutino impressis prænotata sunt: qui cum nil admiratione, ac lectoris studio, atque oculis dignum præseferant, hic consulto Cœmeterialibus tenebris ac silentio remittimus. E sepulchralibus autem Titulis Latino idiomate inscriptis, qui commode perlegi potuere, hi potissimum sunt, quos singillatim nunc recensebimus.

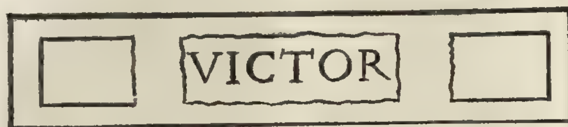
Pueri cuiusdam Monumentum.

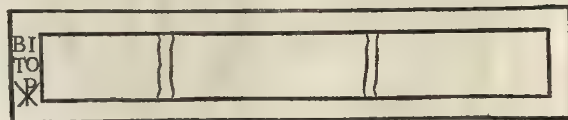

Aliud Pueri Monumentum.

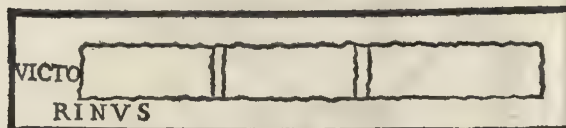

In Laterculo.

Porro

Porro monumenta iſta conſuetis Chriſtianæ religionis, ac fidei ſymbolis conſignata ſunt, videlicet;

Alicubi inſuper oſſei quidam annuli; aliæ item figuræ miro artis ſtudio elaboratæ extant. Verum interim nullatenus hic prætereundum eſt, nempe quod cum in recenſita hactenus vinea humus effoderetur, inſcriptiones quamplurimæ ipſis effodentium oculis patuere, quas vili deinde pretio ab hominibus, res quanti valoris ac pretij eſſent, ignorantibus, vt lucrum caperent, cæmentarijs venditæ ſunt. Extat tamen cætera inter fragmenta tabula quædam lapidea, quæ integrum adhuc titulum his quidem literis prænotatum præſefert,

QVI BIXSIT AN. XXVIIII
MENS VIII. DIES XII.
TALASSOBE IN PA.

Quoniam vero opportuna hic martyrum mentio incurrit, quorum corpora è Calliſti Cœmeterio vnà cum ſepulchrali titulo, eorumdem nominibus prænotato eruta ſunt, certe pium, ac ſtudioſum lectorem latere nequaquam volumus, alia videlicet quamplura beatorum martyrum pignora ex præmemorato Calliſti Cœmeterio, & ex varijs item Romæ Cœmeterijs non multis abhinc annis, perſcrutantium ſtudio in lucem veniſſe, quæ condigno, vt par eſt, honoris cultu excepta, præcipuas Vrbis ac Orbis terrarum Eccleſias illuſtrarunt, quorum nomina, quæ nobis innotuere, haud ſilentio obuoluenda, ſed nouis interim Subterraneæ Romæ paginis conſignanda videntur. Vt igitur lectoris pietas præcipuos nonnullos ſepulchrales titulos, quos paſſim adinueniri contigit, oculis per ſe recognoſcere valeat, omnes ſimul vnà cum ipſiſmet inſcriptis lapidibus pretioſi inſtar theſauri in vnum a Io: Baptiſta Maro Eccleſiæ S. Angeli in foro piſcium Canonico, ac viro ſacræ antiquitatis ſtudioſo collectos hic tibi contemplandos offerimus;

Ex Calliſti Cœmeterio erutus eſt die 6. Nouemb. 1638.

 Ε ΚΑΛΑΝ ΝΟΕΝΒ. ΕΚΟΙΜΗΘΗ
ΓΟΡΓΟΝΙϹ ΠΑϹΙΦΙΛΟϹ ΚΤ
ΟΥΔΕΝΙ ΕΧΘΡΟϹ.

Quod latine redditum ſic ſonat;

 QVINTO KAL. NOVEMB.
HIC POSITVS EST
AD DORMIENDVM GORGONIVS
OMNIBVS AMICVS ET NEMINI
INIMICVS.

VICTOR ERIT IN PACE
ANNORVM XIII. KAL.
AVGVSTAS

DIGNÆ BENEMERENTI
COMPARI MERCVRIÆ QVÆ
VIXIT ANNIS P. M. XL. SINE
ALIQVA QVERELA DEP. XVII.
KAL. NOV. HEROS FECIT SIBI
ET COMPARI SVÆ

Die 24. Iunij 1639. cum Vaſculo ſanguinis.

ACATHYM FILIO REST.

   MERCVRIVS

CVM

CVM DVOBVS

EVLTERA E PACE

Vasculum cum sanguine illi adstabat.

P. C. NVNDINATI FILIO
INNOCENTISSIMO

Die 1. Iulij 1639. cum vasculo sanguinis.

GEMINÆ CONIVGI SEVERVS
QVÆ VIXIT ANNOS XX,
MENSES DVO QVÆ FECIT
CVM MARITO ANN. II.

Vasculum quoque cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum fuit.

NIMIVM CITO DECIDISTI
CONSTANTIA MIRVM
PVLCHRITVDINIS ATQVE
IDONITATI QVÆ VIXIT ANNIS
XVIIII. MEN. VI. DIE XVI.
CONSTANTIA IN PACE.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria cum vasculo sanguinis.

LEONTIA DEPOSITA X. KAL.
SEPTEMB.

Cum vasculo sanguinis.

MIRÆ INNOCENTIÆ ANIMA
DVLCIS EMILIANVS QVI
VIXIT ANNO VNO MENS. VII.
D. XVIIII. DORMIT IN PACE.

Cum vasculo item sanguinis.

ΙΡ. ΟΚΣΤΑΚΙΟΣ.....

Latine autem:

SACERDOS EVSTACHIVS.

Ex Cœmeterio Ostriano 1643. Vasculum etiam cum sanguine illi appositum erat.

PRIMITIVS IN PACE QVI POST
MVLTAS ANGVSTIAS
FORTISSIMVS MARTYR

ET VIXIT ANNIS P. M.
XXXVIII. CONIVG. SVO
PERDVLCISSIMO BENEMERENTI
FECIT.

BERNACLATE IN PACE
QVÆ VIXIT ANNIS LXXXV.
MENS. DVO IVSTISSIMVS
CVM ACAPENT VXORE SVA
ET SORORE PRIMA MATRI
MERENTI FECERVNT
DEP. XIII. KAL. AVG.

Ex

Ex Callisti Cœmeterio.

Vasculo cum sanguine apposito, & columba lapidi insculpta.

EPIPODIVS ET AMONIA PARENTES DOMITIO FILIO BENEMERENTI QVI VIXIT ANN. VIIII. MENSES XI. DIES IIII. DECESSIT VII. IDVS OCTOBRIS IN PACE.

Ex Cœmeterio Calepodij cum Vasculo sanguinis.

IVLIVS VERNIS VENVSTVS QVI VIXIT ANNOS XXI. ET MENSES X. DEPOSITVS BIRGO SVPER SE IIII. KALENDAS SEPTEMBRES.

Vasculum cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum.

LEGVRA RESTITVTA VIXIT ANNOS XV. BIRGO DECESSIT IN PACE.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria. Huic inscriptioni bina vascula cum sanguine apposita reperta fuere: sacrum vero corpus in sepulchro frondibus (lauri, vt creditur) coopertum erat.

PROSPERO INNOCENTI ANIMÆ IN PACE.

Sub hac inscriptione Pastor Euangelicus cum ouicula in humeris sculptus extat.

 MELITI IN PACE.

Ad hunc quoque lapidem vasculum cum sanguine erat: illi autem cultrum cum pectine, atque alio instrumento ferreo insculptum visitur.

VITALIANVS QVI VIXIT ANN. XIII. ET MEN. IV. PARENTES FILIO BENEMERENTI SEPVLTVS EST IV. KALENDAS NOVEMBR.

Inscriptio cum Vasculo sanguinis, & Columba.

ANASTASIVS QVI BIXIT ANNOS TRES.

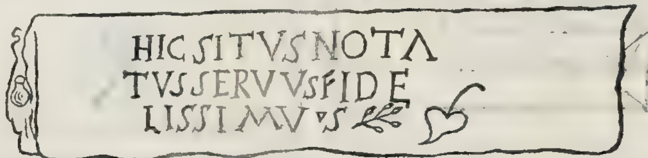
ABVCCIA POLLO ET ABVCCIA ADAVCTA.

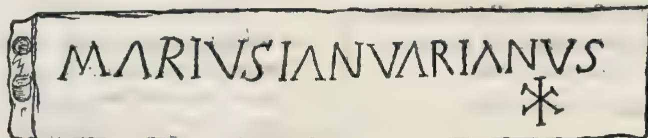
Ex Cœmeterio Callisti cum vasculo sanguinis.

IN PACE AMMONIVS VICTOR QVI VIXIT ANNIS XVIII. MEN. V. DEFVNCTVS EST XIII. KAL. OCTOB.

Verum post sepulcrales titulos, quos è varijs Cœmeterijs erutos, hactenus perlegendos obtulimus, en alios ad huius primi voluminis calcem ab Illustrissima Marchionissa Angelella olim acceptos, hic tibi, pie ac studiose lector, contemplandos vltro subijcimus, in quibus consueta sacræ, ac recolendæ antiquitatis signa videre est, sacrum videlicet Christi nomen consuetis litteris expressum, palmarum ramos, & columbarum item imagines de more exculptas. Plerique vero ex his sepulchralibus titulis martyrum tumulis affixi, nullo alio ibidé expresso signo, vasculis dumtaxat sacro cruore perfusis calcis glutino obfirmatis, & prope sepulcra reconditis clara martyrij signa intuentibus denotant.

Sepulchralis iste titulus Notatum nomine tumulo reconditum præfefert, quem seruum fidelissimum insuper appellat. Quo plane vocabulo virum meritis vtique apud Deum præclarum prænotari opus est: de cæteris enim iustis in Euangelio iugiter ipsius Domini oratione personat: *Euge serue bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui, &c.* cum vero iste fidelissimus nuncupetur, profecto quanti apud Deum meriti extiterit, palam fit, vel ex eo, quod pro Christo sanguinem effuderit: nisi forte asserere quis velit, a domino, cuius vir iste seruitio addictus vixerat, tanquã benemerenti famulo tumulum ac titulum pariter his verbis positum fuisse. Martyrij autem insignia sunt ramus oliuæ, & vas sacro cruore repletum, sepulchro, vt vides, affixum.

Hic quoque titulus martyrem Christi tumulatum prænotat, sacrum enim ibi Christi nomen, etsi haud perfecte, exculptum legitur, & vas cruore plenũ ad sepulchri latus reconditum adinuenisi contigit. Æneum item sepulchro affixũ numisma inuentum est quod Iuliæ Augustæ effigiem ex vno latere, ex alio Deæ Vestæ sacrificium exhibens ab antiquarijs singulariter suspicitur, & apud Illustrissimam Marchionissam de Angelellis extat, cuius tibi iconem suo loco infra contemplandam offert.

Sepulchralis hic titulus, qui è Callisti Cœmeterio erutus est, plures ibidem tumulatos fuisse edocet. Trium enim nomina, si nobis interpretari fas est, modicus iste lapis exhibet: *Septimina, Aurelius, Galymedes*. Porro Septimina, vtpote istorum matrem, vno eodemque vna cum filijs sepulchro reconditam fuisse asse-

asseri potest, nisi quispiam dicat duos hosce ibidem recensitos, maritum eiusdem, & filium extitisse, sed hæc lectori dijiudicanda remittimus. Vnum & speciosum quidem tumulus hic Euangelici Pastoris symbolum præsefert, quod tam frequens olim, vt supra diximus, apud Christianos habitum est, & vas sanguinis, quod martyrij index est.

MIRO·IVVENTVTIS CASVLIO ANIMA·DVLCI QVI·VIXIT·ANNIS XXXVIII MESES·IIII·DIE·VNO·CESQVENT·IN PACEM

Casulius iste nobili titulo apud Callisti Cœmeterium insignitus præclara iuuentute conspicuus, & amicis vnice amabilis describitur, qui martyrij insuper laurea illustratus cunctis æmulandis pariter proponitur, vt vas cruore refertum, palma, & consuetum Christi nomen exculptum edocent.

LIGVRIO SVCESO IN PACE

Ligurius iste Succesus, licet in pace positus ex titulo describatur, martyrij tamen corona ob effusum pro Christo sanguinem conspicuus redditur, ad lateralem quippe tumuli faciem cruoris vas reconditum adinuentum est, verba autem illa in pace, martyrum quoque sepulchris, vt supra diximus, inscribi quandoque a Christianis consueuerant.

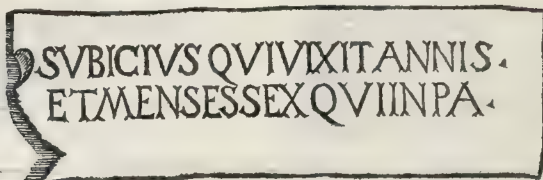
SABATIVS BENEMERENII QVI VIXII
ANNOS XL

Hic præter cruoris vas nullum aliud martyrij signum, vt in cæteris, exhibetur: quapropter licet palma insculpta non sit, haud tamen caret martyrij palma, sed in martyrum numero quoque recensendus est.

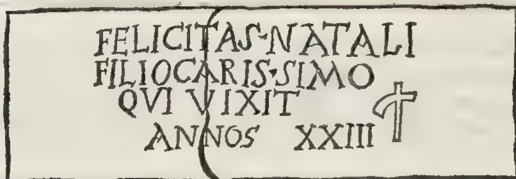
LOCVS PRIMI

Sepulchralis iste lapis è Lucinæ Cœmeterio erutus, sub quo Primus iste reconditus latebat, consueto Christi nomine Græcis characteribus exculpto, & columbæ ramum oliuæ præferentis symbolo innotescit, quo, vt infra lib. 6. enarrabitur, martyrij quoq; signum exhibetur, sed apposito insuper cruoris vasculo, martyrij laurea, sanguine purpuratus, decorari promeruit.

Nihil in sepulchrali hoc titulo speciosum & animaduersione dignum præter sanguinis vas, patentissimum martyrij signum, præferebatur.

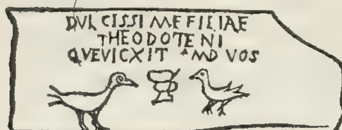
Sepulchralis iste Natalis titulus; qui apud Callisti Cœmeterium inuentus est, tumulum a matre filio exhibitum, mallei apposito signo, demonstrat, quod quidem mallei symbolum, vel istum cæmentariorum arti addictum, vel certe ferreo malleo martyrij agonem consummasse insinuare videtur. Martyr tamen ex adinuento ad sepulchrum sanguinis vasculo renunciatur.

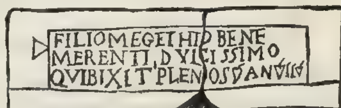
Titulus, qui Ianuario inscriptus est, eundem martyrem fuisse etsi haud verbis, signis tamen aperte designat: coronam quippe & palmam, quæ nobiliora martyrum insignia sunt, & columbam item Christianæ simplicitatis symbolum: pretiosi insuper cruoris vas sepulchro affixum exhibet.

Crescentionis titulus eundem breui tempore vixisse, & quarto ætatis anno decessisse edocet. At vas cruore refertum martyrij palma nobilem reddit: verba autem illa Inn. ita supplenda videntur; *Innocenti*.

Alter iste titulus Theodoteni filiæ a parente inscriptus, binas hinc inde columbas exculptas exhibet, vel certe intelligi potest, quod suppresso filiæ nomine, patris dumtaxat velut viri tunc notissimi nomen expressum sit. In huius autem tumulo vas cruoris adinuentum est.

Titulus iste nomine imminutus patris tantum, & matris, si coniectari fas est, nomen syllabis intercisis legendum exhibet, in hunc fere modum: *Filio Megesij, & Hippolytæ, &c.* decoratur & iste tu-

tumulus, cum vas ſanguinis præferat, martyrij corona.

Titulus hic Græcis notis, qui apud Calliſti Cœmeterium extabat, exculptus *Kyrinis* nomen præſefert, qui duabus columbis, & quatuor palmis illuſtris redditur, ad prænotandum forte, quod quater pro Chriſto tormentis ſubiectus, atque excruciatus, totidem item palmis a Deo cumulari meruerit. Vas item ſacro cruore plenum, martyrem hunc deceſſiſſe comprobat.

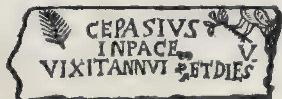
Feliciſſimæ titulus columbam tantum marmori exculptam præſefert, & vaſculum ſacro cruore refertum, claras martyrij notas, præferebat: nouiſſimæ autem litteræ P K, nomen Chriſti, pro quo obijt, legend_m exhibet.

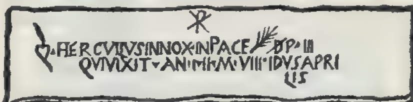
Florentius, qui in pace poſitus deſcribitur, at cum vas ſanguine plenum ſepulchro affixum reperiri contigerit, inter martyres proculdubio recenſendus eſt.

Poſtremo tandem loco titulus è Calliſti Cœmeterio erutus nobis contemplandus offertur, qui virum tunc temporis apud Chriſtianos conſpicuum extitiſſe demonſtrat: haud enim ex more lapidi eiuſdem nomen inſculptum, ſed teſſellato opere diuerſicoloratis ſimul intextis lapillis elaboratum eſt, numiſmate eiuſdem operis ſuperaddito, quod raro, & niſi clarioribus viris olim præſtitum fuiſſe conſtat. In iſtius autem tituli initio ſacroſanctum Chriſti nomen conſueto more delineatum eſt. Porro etſi in pace depoſitum eundem fuiſſe aſſeratur, tamen vas ſanguinis reconditum patentiſſimum veluti ſignum eundem glorioſum Chriſti martyrem denunciat. Totus autem titulus ita legendus meo quidem iudicio videtur: *Vpi coniuci Diniain in pace*.

Cepaſij titulus conſueto columbæ ramum palmæ deferentis ſigno, quod martyrij ſymbolum eſt, decoratur, vaſculum inſuper pretioſi cruoris tumulo affixum eundem pro Chriſto purpuratum fuiſſe præmonſtrabat.

Sepulchralis Herculij pueri titulus, ſacro Chriſti nomine, & palmis item conſpicuus redditur, ſed vaſculo ſanguinis, quem ille pro Chriſto effudit, apprime nobilitatur.

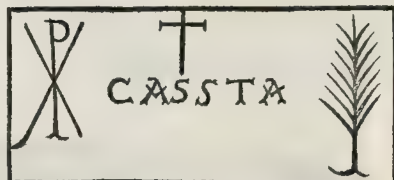
Duo

Duo isti lapides, qui inter sacra perscrutandum Cœmeteria, in lucem venere, consuetis martyrum signis, palmis videlicet, & columba prænotati, anonymi recensentur: cum enim copiosus, vt iam diximus, aliquando interfectorũ pro Christo numerus esset, & frequens, ac confusa interdum Christianorum strages contingeret, haud singulorum nomina, sed præcipuorum dumtaxat, marmori insculpendi opportunitas suppetebat: quamobrem quorum nomina pia Christianorum manus assequi non poterat, eorundem sepulchra martyrij signis prænotabat, & veneranda eorundem pignora intra Cœmeteriales speluncas, ne merito cultu destituerentur, condita diligenti studio posteris commendabat, vt his duobus lapidibus comprobatum est, qui sacris item cruoris vasculis nobilitati illud Psalmistæ iugiter fidelium auribus intonant: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.*

Verum sepulchralibus titulis hactenus recensitis alios insuper ad huius primi tomi Subterraneæ Romæ calcem, quos inter perscrutandum Cœmeteria passim in lucem non multis abhinc annis prodire contigit, & ab Illustrissima Felice Rondanina, nulli prorsus impensæ, aut labori parcendo, collectos, & pretiosorum instar lapillorum studiose inter sacra recolendæ antiquitatis monimenta, ne ipsas inter rudium hominum manus obliuione intercepti perirent, seruatos, hic in studiosi gratiam lectoris subtexendos duximus. Ex quibus profecto, si quando fides mutis lapidibus in venerandæ obsequium antiquitatis adhibenda est, & ipsa rerum Christianarum facies elucet, & nonnulla curiosis oculis, atque auribus digna palam suppetunt, quæ etsi coniecturis, vti mos est, inhærendo, haud cuncta lapidibus rudi artificum manu insculpta sine ambiguitate afferi, ac sine formidine defendi queant, animi tamen sensum innuendo potius, quam definiendo quid potissimum in rebus dubijs tenendum sit, prudentis iudicio lectoris remittitur. Interim, amice lector, adinuentis, & alieno labore coaceruatis lapidibus fruere, & matronæ pietate inter cæteras conspicuæ, ac de sacra antiquitate optime meritæ, quæ hos tibi suspiciendos, ac contemplandos offert, totum quod est, acceptum singulariter habeto.

Tituli sepulchrales è Cœmeterijs nuper eruti.

Speciosus iste titulus, qui Castæ nomine inscriptus legitur, e Callisti Cœmeterio vnà cum eiusdem corpore a perscrutantibus erutus, consueta Christianæ religionis signa, sacrosanctum videlicet Christi nomen Græcis litteris de more expressum, palmam itidem a latere, velut nobilis martyrij indicem præsefert. Vnum tamen, quod in cæteris Christianorum sepulchris, præterquam in splendidioribus raro videre est, sacrosanctum viuificæ Crucis signum supra nomen exculptum cernitur, ac si hoc nobili mulier signo prænotata ijsdem cum Apostolo vocibus ex ipso tumulo, vbi iacet, exclamet: *Absit mihi gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et illud: *Nos autem gloriari oportet in Cruce Domini nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita & resurrectio nostra, per quem saluati & liberati sumus.* Crux igitur Christianorum tumulis affixa futuræ resurrectionis, ac felicitatis symbolum est, vt Christus illis apud Ioannem verbis testatus est: *Exaltari oportet filium hominis, vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Crucis enim signum olim, vel tũ apud Ægyptios inter Hieroglyphica signa extitisse, &

Crux marmoreo huic titulo insculpta expenditur.

Gal. 6.

Io. 3.

Vi-

Vitam venturam præſignaſſe aiunt. Diuino autem conſilio eiuſcemodi ſignificatio huic præ cæteris litteræ indita eſt, quoniam Crux perennem perdito Orbi vitam peperit. De hoc autem crucis ſi-

Ruff. l. 2. hiſt. c. 29.

gno Ruffinus hæc ait: *Signum Dominicæ Crucis* inter illas, quas dicunt ἱερατικάς, id

Crucis ſignũ littera Sacerdotalis apud Ægyptios.

eſt Sacerdotales litteras, habere Ægyptij dicuntur velut vnum ex cæteris litterarum, quæ apud illos, elementis. Cuius litteræ, ſeu vocabuli hanc afferunt eſſe interpretationem: *Vita ventura*. Hæc

Socrat. l. 5. hiſt. c. 17.

ille. Socrates inſuper: *In templo*, inquit, *Serapidis diruto & fundamentis conuulſo, litteræ repertæ fuerunt lapidibus inciſæ, quas Hieroglyphicas appellant. Erant formæ inſculptæ, quæ Crucis habebant effigiem. Gentiles autem quidem ad fidem Chriſtianam conuerſi, qui litteras Hieroglyphicas accurate nouerant, formam Crucis, quid ſibi vellet, interpretantur: Vitam venturam ſignificare docent*. Certe Crucis ſignum, vitæ ſym-

Ezech. c. 9.

bolum extitiſſe apertis apud Ezechielem prophetam verbis Deo præmonſtrãte didicimus: *Omnem*, inquit, *ſuper quem videritis Tau, ne occidatis*. Crux igitur fidelium frontibus inſculpta gladium procul arcet, tumulis affixa mortem effugat, & animabus ſalutem, ac perennem vitam comparat, iuxta id quod Cypria-

Cypr. l. 2. cont. Iud.

nus edifferit: *Quod in ſigno Crucis*, inquit, *ſalus ſit omnibus, qui in frontibus notentur, apud Ezechielem dicit Dominus: Notabis ſignum ſuper frontes. Item in Exodo Deus ad Moyſem: Et erit ſanguis in ſigno vobis ſuper domos, &c.* Iure igitur Crucis ſignum Chriſtianorum interdum ſepulchris ad reſurrectionem conteſtandam affixum eſt. Vt enim Auguſtinus ait: *Si*

Aug. ſer. 90. de temp.

ſancta Crux eleuata non eſſet, Chriſtianus populus in æternum periſſet. Hinc tam familiare Chriſtianis Crucis ſignum iugiter extitit, vt vel vigilantes, vel dormientes hoc ſigno præmuniri viderentur, iuxta id quod olim Prudentius cecinit:

Prud. hym. 6.

Fac cum vocante ſomno,
Caſtum petis cubile,
Frontem, locumque cordis,
Crucis figura ſignet,
Crux pellit omne noxium.

Chriſtiani igitur ſignum, quo tam familiariter, dum viuerent, vtebantur, vel in Cœmeterijs dormientium inſtar locati ſua præmuniri ſepulchra voluere. Plura vero de Cruce, & ſalutari eius ſigno nos to. 2. lib. 6. Subterraneæ Romæ, cum de Chriſti nomine agendum erit, ad quę lectorem remittimus.

ΘΗϚ ѴѠΡϬΗΑΡѴϚ ѴΑΛΛΗΕ ΡѴΡϚΗѴϚΗѴѴѴ
ΛΑΤѴϚΤΤΡѠΦΗϬΕ ϹѴΜΦΑΜΗΛΗΑ ΤѠΤΑ
ϘѴΗΕ ϚϹѴΡΤ ΗΡ ΤΤΑΚΕ
ϚѴΘΦΗΛΑΑΡϹΗΛΛΑΦΕϹΗΤ

Primo quidem titulus hic characteribus iſtis barbaris inſcriptus hunc in modum legendus eſt, videlicet: *Hic Gordianus Galliæ nuncius iugulatus pro fide cum familia tota, quieſcunt in pace Theophila Ancilla fecit*.

Sepulchralis hic lapis, qui palmã præfert, è Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana erutus, & Gordiani titulo prænotatus eundem inſigniorem quempiam virum fuiſſe docet, qui totius Galliæ Romanum apud Imperatorẽ nuncij munus obiret. Verum quid nuncij nomen, & quid munus itidem præſeferat, incompertum nobis eſt, cum apud ſcriptores eius mentio parum vſu venerit. Verum ex eo, quod vnà ſimul cum tota familia eum pro fide iugulatum fuiſſe deſcribatur, aſſerendum nobis profecto videtur, publicum vtique, atque conſpicuum munus Romanos apud Imperatores illum exhibuiſſe, cui pro fide vnà cum cæteris interempto ancilla, quæ ſuperfuit, ſepulchrum pariter, ac titulum hunc ad perpetuum monimentum poſuit. Marmoreæ autem huius tabulæ pars altera, quæ barbaras has litterarum notas præferebat, ipſo cum Gordiani corpore in Galliam auecta eſt. Relicta eſt hæc, quæ proxima corpus hærebat, vt nuncius cum titulo rei bene geſtæ rediret in patriam, Romæ facti memoria duraret.

Nuncij quidem munus, nec publicum nec vnquam inter maiores, vel minores di-

dignitates numeratum apud auctores probæ Latinitatis reperiri norunt ij,qui Ciceronem,& optimos quosque norunt. Qui enim ad rem seu publicam, seu domesticam denunciandam præmittebantur, nuncij dicebantur. Varro nomen
Nuncij nomẽ vnde deriuet? nuncij a verbo νέος, quod est nouus,vnde nouissimum deflectit, quod postremum a priscis illis, qui censoria seueritate incorruptum linguæ candorem retinebant,vitatum est, tanquam peregrinum, & nouum. Hinc apud Plautum
Mercurius Deorum nuncius. in Amph. Seruus munus nuncij fungitur,Mercuriumque olim Deorum nuncium nuncijs, & lucro præesse commenti sunt. Porro legati nomen nuncio finitimum fuisse, & inde nuncium pro legato positum esse, pro corrupta temporis loquendi consuetudine, quam hæc inscriptio demonstrat, non obscuris argumentis conijcere licet. Sic a Cic. in Vatinium legati appellati sunt *nuncij*
Nuncij pacis, & belli. pacis, ac belli, & a Varrone legati dicti sunt, qui publice lecti, quorum opera peregre vterentur magistratus, quiue *nuncij* senatus ac populi essent. Liuius lib.28. Lucius Scipio cum multis nobilibus captiuis *nuncius* receptæ Hispaniæ missus est. Similiter & oratores pro legatis accipi non semel a Virg. lib.7. & lib.11. notat Nonnius Marcellus,& Seruius ad ea loca:

Virg. Aeneid. lib.7.
Tum satus Anchisa delectos ordinee ab
omni
Centum oratores augusta ad mænia regis
Ire iubet ramis velatos Palladis omnes.

Ad ea Seruius, ex omni qualitate dignitatum, quod & apud Rom. in legatione mittenda hodieque seruatur, & infra lib.11.

Id. l.10.
Iamque oratores aderant ex Vrbe Latina
Velati ramis oleæ,veniamque rogantes.

Idem Seruius:oratores legati a perorando pro repub. nominati,imitatus nempe Homerum in princ. Iliadis.

Homer. Iliad.
Ουνεκα τὸν Χρύσην ὐτίμησ' ἀρητῆρα
Ατρείδης ὁ γὰρ ἦλθε θοὰς ἐπὶ νῆας Αχαιῶν
Λυσόμενος τὲ θυγάτερα φερῶντ' ἀπερείσι ἄποινα.
Στέμματα ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Απόλλονος
Χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ.

Hoc est:

Quoniam Chrysen contempsit sacerdotem
Atrides, hic enim venit ad celeres naues
Græcorum
Vt redimeret filiam, ferens magnum
pretium
Coronas in manibus habens longe iaculantis
Apollinis
Aureo cum sceptro.

Vbi & verbum ἀρητῆρα æquiuocum adhibuit; deprecatorem enim significat præter sacerdotem, a quo oratoris originem deduxit Festus,orare enim est per preces agere, quod officium legati pluribus in locis expressit Cicero, sed præcipue V. Philip. *legatos decernitis, si vt deprecentur,contemnet, si vt impetretis,non audiet.* Quos oratores ad pacem, seu inducias componendas missos caduceatores etiam vocatos fuisse, præter Isidori auctoritatem plura suppetunt exẽpla. Quare & illos similitudine Mercurij, cuius peculiare insigne fuit Caduceum, nuncios vocari potuisse, facile inclinauerim. Oratoris nomen vnde originem traxerit?

Hæc igitur sunt, quæ fidem faciunt S.martyrem hũc Gordianum Romæ pro Gallijs cum legati seu oratoris munere fuisse, cum in more iam positum esset, è prouincijs, colonijs & municipijs ad Cæsares legatos mittere, quod ne ab alijs actum agam, satis sit adnotasse ex lib.50. Digestorum titulo de legationibus,& lib.10. Codicis eodem titulo, ex quibus multa Pancirolus in libello de magistratibus municipalibus cap. vlt.

Porro si rẽ coniecturis definire liceat, Gordianum hunc, vel pro aliquo publico negotio è Gallijs ad Imperatorem Gordianus Galliæ nuncius. transmissum quidam arbitrantur, quod quidem negotium tunc maxime perurgeret, vel certe quod agentis vicem pro Galliarum Regno obiret: vel sane quod cum tunc temporis bellis Gallia perturbaretur, vel præses nouam aliquam Christianis persecutionem molíretur, Gordianus iste ad agendum pro Regno, vel pro sedandis bellorum tumultibus, vel pro reprimenda persecutione acturus in Vrbem aduenisset, re autem infecta pro labore in præmium martyrij palmam accepit. Quod publicæ autem necessitatis causa e prouincijs nuncij passim ad Imperatorem coram eum eo acturi mitterentur, locuples testis est Philo Iudæus, qui vnà cum collegis ann. Christi 42. a Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem missus est, de quibus isthæc

Baron. to. 1. an. 42. n. 2. hæc Baron. tom. 1. Annal. *Hoc igitur anno, non antea, vt alij putant, Philo Iudæus vnà cum collegis a Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem missus est: ab Alexandrinis vero alij aduersus eos missi sunt legati, inter quos Apion Grammaticus Iudæorum infensissimus hostis.* Cuius item Ioseph. l. 18. antiq. c. 10. legationis meminit Iosephus: & quidem Philo egregium de sua ad Caium legatione commentarium conscripsit, vbi isthæc habet: *Placuit offerre Caio libellum continentem summam calamitatum, & earum deprecationem: id erat ferme compendium supplicationis prolixioris, quam per Agrippam Regem paulo ante miseramus.* hæc Philo. Et quidem quod huiuscemodi legationes mitti frequenter è prouincijs consueuissent, ipse Philo testatur his plane verbis, cum de sua ad Caium legatione agens, & se ab Imperatore expedien- Philo lib. de legat. ad Caiū dum fore asserit: *Missoque ad nos*, inquit, *Romulo, qui legationibus admittendis præerat, pollicitus est*, Caius videlicet, *se cogniturum nostram causam per otium.* Et postea subdit: *Quid sibi vult, quod cum adsint legationes propemodum ex omnibus Orbis regionibus, ait se nos solos auditurum: nec enim nescit nos esse Iudæos, contentos si æquaremur cæteris.* hæc Philo. Summa autem legationis erat, vt Caium ab inferēda in templum Hierosolymitanū eiusdem statua, quod Petronio Syriæ præsidi in mandatis dederat, auerterent, & pacatum haberent. Potuit igitur hic, dum legatione apud Imperatorem fungeretur, pro legato nuncius haud improbabiliter, vt aiunt, describi. Quod autem vel hi, qui legationes apud Imperatores obibant, nulla habita ratione passim pro Christi fide interficerentur, exemplo sanctorum martyrum Manuelis, Sabelis, & Ismaelis palam fit, qui cum pro Rege Persarum legatione fungerentur, a Iuliano occisi sunt, de quibus hæc in Martyrologio Rom. die 17. Iunij: Mar. Rom. die 17. Iun. *Chalcedone sanctorum martt. Manuelis, Sabelis, & Ismaelis, qui pacis causa apud Iulianum Apostatam pro Rege Persarum legatione fungentes, cum Imperatoris iussu idola venerari compellerentur, idque constanti animo recusarent, gladio feriuntur.* Potest insuper asseri, Gordianum a Gallicanæ Ecclesiæ Christianis, vt olim mos erat, ad Rom. Ecclesiam ad exhibenda mutuæ charitatis officia transmissum fuisse: haud enim nouum est, quod huiuscemodi legationes a Christianis mitterentur: nam vt res ad antiquiora tempora reuocetur, Ignatius martyr epist. ad Philadelphenses petit, vt Ecclesia, & Episcopus Philadelphiæ designent aliquem, qui Antiochiam Syriæ proficiscatur, & pacem eidem Ecclesiæ restitutam gratuletur, & vt ipse ait εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ πρεσβείαν, qui isthic sacra legatione fungatur. Pacis ac caritatis conseruandæ nuncij in primitiua Ecclesia. Idem quoque a S. Polycarpo petit talem nuntium, siue legatum mitti, ὡς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι, qui poterit Dei cursor vocari. Idem fieri petit ab Ecclesia Ephesiorum. Hinc apparet Ecclesiam primitiuam pacis, atque vnionis vinculum non solum epistolis mutuis conseruasse, sed etiam nuntijs peculiariter eam ad rem missis mutua caritatis officia inuicem præstitisse. Hæc sunt, quę in huius tituli elucidationē diuinantes potius vt in re dubia, quam certum quid definientes, proferimus, saniori lectoris iudicio rem totam sapienter definiendam remittentes.

PVER PANCHARIVS QVI NATVS EST III
IDVS IANVARIAE ET VIXIT ANNOS XX
ET MENSES OCTO ET DIES XLI

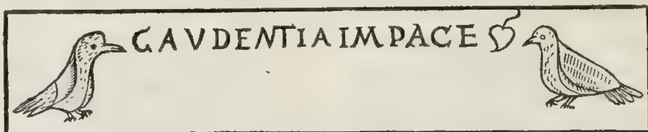
Hic quoque sepulchralis lapis ex Cœmeterio Callisti inter perscrutandū, luci redditus est, & Pancharium præsefert. Mirari autem non possumus, cur iste, qui bis denos vixisse annos, & eo amplius describitur, puer tamen nuncupetur,

Pueri nomen quo modo intelligendum sit.

tur, verum propter bonam indolem, ac miram innocentiam merito pueri nomen retinere potuit. Haud enim in scripturis nouum est, quod maioris ætatis viri, puerorum nomine appellentur. Certe Dauid puer a Saule vocatur, ait enim illi: *Non vales resistere Philistheo, quia puer es, hic autem vir bellator ab adolescentia sua.* Et tamen Dauid tunc temporis erat grādæuus, vir bellicosus, & tam proceræ staturę, vt arma Saulis illi pugnaturo aptari potuerint: quis enim nesciat, quod Dauid, priusquam cū Goliath dimicaret, vir appellatus fuerit, quapropter quidā Sauli isthæc retulit: *Ego vidi filium Isai Bethlehemitem scientem psallere, & fortissimum robore, & virum bellicosum.* Et sane haud ille puer erat, qui Saulis armiger factus fuerat, c. 21. & paulo post præpositus viris belli dicitur, quod munus prudentiam desiderat iam maturam & ingenium plusquam iuuenile, vt Sancius explicat. Potuit hic igitur pueri nomine etiamsi grandioris ætatis appellari. Nisi asserere quis velit titulum hunc vel a parentibus filio, vel certe a domino famulo suo inscriptum fuisse: tunc enim pueri vocabulo magis congrue demortuo aptari videbitur. Sed in re ista prudentis (cui plurimum deferimus) lectoris sententia desideratur.

1. Reg. c. 17. n. 33.

1. Reg. c. 16. n. 18.

Columba symbolum virginitatis.

Titulus iste sepulchralis ex Cœmeterio Prætextati in lucem venit, in quo Gaudentiæ nomen vnà cum binis hinc inde columbis insculptum cernitur. Porro columbam marmori designatam virginitatis symbolum præseferre arbitramur. Nulla autem palma, vt in cæteris sepulchris, sed cordis dumtaxat effigies ferro incisa contemplanda proponitur. Porro phrasis illa *in Pace* sepulchralibus quandoque martyrum titulis aptari consueuit, iuxta quod Ecclesia in Antiphonis Martyrū canit: *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt.* Et vt exemplo res comprobetur, Exuperantiæ videlicet, & Valerij martt. tumulis verba isthæc *in Pace* inscripta leguntur, quos tamen martyres extitisse insculpta eidem marmori vasa prunis referta, vel vasa sanguinis topho inclusa velut perspicuæ martyrij notæ designant, vt nos prolixius lib. 6. Romæ Subterraneæ cap. 42. enarrabimus. Verum cum Gaudentiæ tumulus nullo alio martyrij signo prænotatus appareat, haud martyrem ex titulo dumtaxat pronunciandam esse credimus. Sed cum nil præterea animaduersione dignum titulus præferat, haud diutius huic edisserendo immorandum nobis est.

Antiph. ad laud. de com. Mart.

SIC PREMIA SERVAS VEPASIANE DIRE
CIVITAS VBI GLORIE TVE AVTORI
PREMIATVS ES MORTE GAVDENTI LETARE
PROMISITISTE DAT KRISTVS OMNIA TIBI
QVI ALIVM PARAVIT THEATRV̄ IN CELO

Sepulchralis iste lapis, qui speciosum vtique titulum præsefert, ex Cœmeterio D. Agnetis Nomentana Via erutus longam, ac maturam in perscrutando indaginem prærequirit: vt enim totius tituli summa lectori innotescat, Gaudentius hic theatri alicuius exædificandi auctor extitisse perhibetur, quod sub Vespasiano Augusto excitatum est, cui tanquam illustris fabricæ architecto, ciuitatem aliquam dono se daturum ille pollicitus fuerat, verum re perfecta, velut Christianus apud Imperatorem delatus, martyrium pro mercede fortitus

tus est, ad quod conclusio sepulchralis istius tituli alludere videtur.

Verum quoniam multiplices sub vno eodemque titulo difficultatum ambages emergunt, vt singulis quoquo modo fiat satis, hæc præmittere voluimus, & primo quidem lapidem hunc haud ab impostore aliquo vllā ementiti recens tituli suspicionem præseferre ex aspectu ipso ostenditur. Potest autem primo id de ipsomet Vespasiano intelligi, sub quo etsi persecutio palam aduersus Christianos non extiterit, clam tamen extitit, & martyres sub eodem Imperatore in Martyrolog. Romano recensentur, & præcipuus inter cæteros S. Apollinaris, de quo isthæc: *Tandem Rauennam reuersus sub Vespasiano Imper. gloriosum martyrium consummauit*. Hæc autem in notis ibidem Baronius: *Non sic quidem, vt aliqua illius temporis fuerit in Christianos excitata persecutio, sed quod ait Suetonius cap. 15. his verbis: Non temere quis punitus insons reperitur, nisi absente eo, & ignaro, aut certe inuito, atque decepto*. Hæc de eo Suetonius, quibus verbis aliquos sub eius principatu excruciatos fuisse haud temere asseri potest. Verum si res melius expendatur, haud quidem de Amphitheatro, quod a Vespasiano erectum est, loqui titulum arbitramur, quia sub Vespasiano, & Tito eius filio Impp. tanquam miris ingenij principibus nulla, vt iam diximus, contra Christianos persecutio excitata fuit, sed potius de Domitiano Vespasiani filio, & Titi fratre loqui forte putamus, qui Vespasiani quoque nomine, vt ex numismatibus patet, nōnunquam appellatus est. Potuit igitur Domitianus theatrum aliquod aut in Vrbe instaurasse, aut alibi erexisse, cui operi eius iussu Gaudētius iste præfectus fuerit, magnis illi pro mercede propositis exhibitisque præmiorum elargitionibus, vt ciuitatis dono cumulandus foret: at odium pro gratia tandem recepit, delatus enim velut Christianus, martyrio affectus, nobiliori in Cælis theatro auctus est, quod innuere videntur posteriora tituli verba:

Mar. Rom. die 23. Iulij.

Vespasianus, & Titus optimi Principes.

Præmiatus es morte Gaudenti lætare
Promisit iste, dat Christus omnia tibi,
Qui alium parauit theatrum in Cælo.

Valde autem dolemus nullam annorum rationem ex titulo deprehendi posse, & fortasse numisma aliquod intra sepulchri vrnam a Christianis illatum temporum indicium præferebat, sed effossorum incuria, aut certe auaritia, aurum furto sublatum, lutum dumtaxat ac lapidem perscrutantium manibus offerri contigit. Et quidem numismata in martyrum sepulchris apponi cōsueuere, & hoc nostro seculo in Caij Papæ, ac mart. sepulchro tria Diocletiani, sub quo martyrio coronatus fuerat, numismata adinuenta sunt. Titulus autem necem, quam Gaudentius pro Christo pertulit, premij instar amplam eidem lætitiæ causam exhibuisse testatur verbis illis:

Numismata in Martyrum sepulchris.

Præmiatus es morte, Gaudenti lætare. Verum allusisse ad illa Petri Apostoli verba visus est: *Si quid patimini propter iustitiam, beati*. Et ad illud Matthæi: *Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in Cælis*. Congrue igitur, Augustino teste, tanto, qui martyrium pro Christo patiuntur, feliciores, quāto miseriores, qui illud fidei causa inferunt, pronuntiandi sunt: *Tanto igitur*, inquit, *miseriores, qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen ista patiuntur*. Vt nobis autem ex notis conijcere fas est, quibus interior lapidis pars insculpta est, vxorem coniugi tumulum posuit, & intra eundem sibi quoque sepulchri locum elegit, vt ipsæmet notæ innuunt, de quibus infra. Verum quæ diximus & quę dici possent, prudentis arbitrio lectoris expendenda & aut reijcienda, aut approbanda relinquuntur, cum haud temere quid certi de titulo, qui multiplici rerum ambiguitate constat, & scatebris redundat, nos pronuntiare velimus.

1. Petr. mart. c. 5.

Aug. in Io. tract. 88.

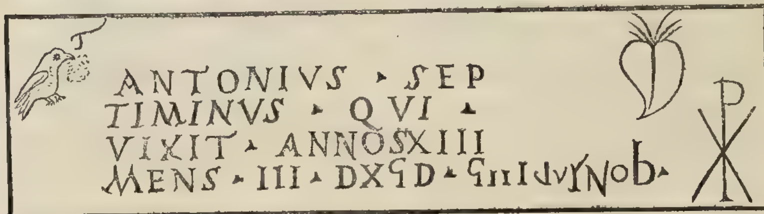
AVRELIA ❦ AVGVRINA ❦ HIC
EST

In interiore parte lapidis, quo sepulchrum concluditur, titulus iste Aureliæ Augurinæ nomine prænotatus legitur, in quo cum nullum palmæ, aut

Christiani nominis signum exhibeatur, vt nobis in re admodum subobscura cōijcere fas est, Aurelia Augurina, quæ isthic describitur, Gaudentij vxor marito tumulum vnà cum titulo posuit: quoniam vero se a mariti cōsortio seiungi ægre ferebat, cum consuetudo viros vnà cum vxoribus suis eodem tumulo locandos suaderet, se post morem vna cum viro, quem vnice dilexerat, locari voluit; quamobrem in interiori lapidis facie, mulieris nomen ex ipsius præscripto insculptum est. Et certe vxores olim vna cum viris eodem sepulchro illatas fuisse nouimus, quia quibus cōmunicamus viuis, communicamus & mortuis, & ipsiusmet coniugij lex dictare videtur, vt quorum animi coniuncti in vita fuere, eorundem corpora haud ab vnius, eiusdemque sepulchri consortio seiungantur: & vt res interim ad antiquiora tempora reuocetur, certe Tobias cum filium præceptis imbueret, de matris sepulchro illud iniunxit: *Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius. Cum autem & ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me, siue (vt est in textu Græco) iuxta me in vno sepulchro.* Si autem ipsamet exurgentis Ecclesiæ tempora repetamus, viris, & vxoribus idem sepulchrum commune fuisse compertum est. Saphira enim Ananiæ vxor cum vir pretium ex possessionibus diuenditis, parte sibi per fraudem retenta, celasset, Petro eum grauiter redarguente, & perstringēte illico expirans sepulchro illatus esset, vxor autem criminis conscia, & pœnæ pariter consors effecta, Petro vindicante, protinus corruit: *Confestim*, inquit, *cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes, inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.* En quam antiquus vxores vna cum viris tumulandi mos, qui ab ipsis Ecclesiæ incunabulis inoleuit. Haud igitur incongrue mulier ista se a viri, vel tum martyris consortio excludi voluit: sed tuum, studiose lector, in hac re iudicium sit.

Vxores eodē cum viris sepulchro condendi mos.

Act. c. 5. n. 10.

Antonij Septimini titulus è Cœmeterio Prætextati erutus breuem vitæ periodum, sed amplam martyrij coronam meritis eiusdem præsefert: vixit enim annos 13. illustratur lapis columbæ palmam deferentis imagine, & sacrosanctum Christi nomen consueto more expressum exhibet, cordis insuper interiectu lineæ subdiuisi imaginem, ex quo flammarum globi prodeunt, intuentibus contemplandam præfert, quod quidem vel ad amoris præcipui, quo is a parentibus diligebatur, significationem appositum est. Quos enim vere diligimus, eosdem nos ex corde diligere protestamur. Certe S. Augustinus sublatum quondam sibi morte amicum vehementer indoluit, vt ipsemet his verbis enarrat: *Quo dolore*, inquit, *obtenebratum est cor meum, & quidquid aspiciebam, mors erat, & erat mihi patria supplicium, & paterna domus mera infelicitas, &c. solus fletus erat dulcis mihi, et successerat amico in delicijs animi mei.* Et de illo rursum flebiliter loquens, cor sibi eiusdem obitu dimidiatum fuisse proclamat: *Ecce cor meum Deus meus, ecce intus vide, quia memini spes mea, &c. mirabar cæteros mortales viuere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* Cum singula-

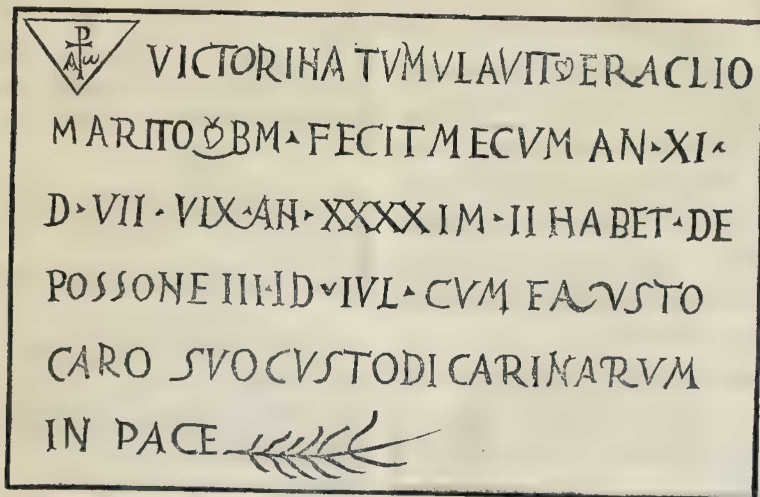
Cordis imago sepulchris insculpta quid innuat?

S. Aug. conf. l. 4. c. 4.

cap. 6. conf.

Cor dilectionis symbolū.

rem igitur amoris vim, qua Septiminum hunc defunctum diligebant parentes, aut amici, designare vellent, exculpta marmori cordis imagine, quod amoris symbolum est, prænotarunt. Nisi forte quis asserat, ab eisdem amoris vim, quo iste in Deum suum ferebatur, flammis adumbratam fuisse, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, &c.* De quo August. *Amor meus pondus meum, eo feror, quocumque feror.* Notas autem, quæ ad tituli calcem exculptæ sunt, nullatenus hic exponimus, ne diuinare potius ignota, quam explanare videamur: sed sapienti lectoris iudicio interpretandas relinquimus.

Sepulchralis iste lapis è Cœmeterio Priscillæ erutus, qui martyrij palmam marmori insculptam præfert, Subterraneæ Romæ splendorē adauget, & veterum Christianorum pietatem palam edocet: sub triangulari enim forma sacrosanctum Christi nomen prenotatum conspicitur. Quæ quidem forma sanctissimæ Trinitatis symbolum est ob tres angulos, quos vna eademque figura continet. Hoc autem mysterium adumbrari a Christianis consueuit, de quo Prudentius cecinit: *Claro coruscat Trinitas mysterio.* Christi autem nomen duabus Græcis litteris A & Ω intermedium exhibet, de quo plane symbolo, quod solemne Christianis extiterit, plura alibi edisserenda a nobis erunt. Interim vero Eraclij martyris hic mentio recurrit, cui Victorina vxor tumulum, ac titulum hunc posuit.

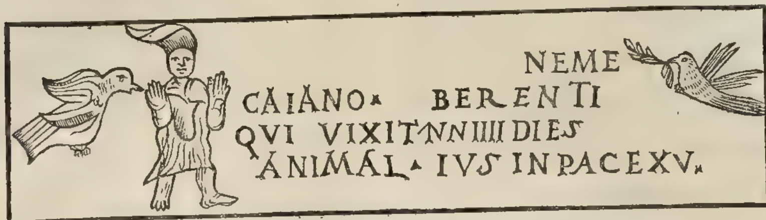
Figura triangularis SS. Trinitatis hieroglyphicum.

Verum quoniam de Carinarum custode hic mentio agitur, indagandum nobis est, quodnam hoc apud Romanos munus olim fuerit. Et quidem Carinæ, vici olim Romani nomē ad pedem cliui Capitolini erat, in quo domus Pompeij quondam fuit. Varro autem carinas dici putat, ab eo, quod hinc viæ sacræ caput κάρα, Latine caput, oriretur, & Cic. in Para. hæc habet: *Manlius habuit ædiculas in carinis.* Vt plane autem rem assequamur, hæc apud Bartholomæum Manlium de Carinis leguntur: *Ea autem pars exquiliarum, quæ inter busta Gallica, Tabernolam, arcum Gallieni, ac Suburram comprehensa est, Carinarum nomen obtinuit: quod innuit Liuius, cum sexto belli Punici inquit, Flaccus Cos. media vrbe per Carinas exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit. Erant autem Carinæ, auctore Seruio, ædificia facta in modum Carinarum.* In eam igitur partem magis propendimus, vt regio ista, quæ Carinarum nomine appellabatur, peculiarem aliquem custodem habuerit, quod munus Heraclius iste, cuius mentio recurrit, tunc temporis obierit, nisi quis asserere velit, nauium, quæ carinarum etiam titulo veniunt, sub custodis titulo curam demandatam fuisse

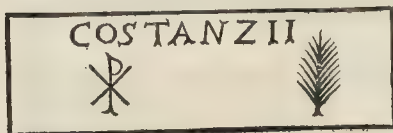
Carinæ quid sint?

Manl. l. 4. c. 14

ſe. Sed prudens quiſque lector, ne veritati ac antiquitati iniuria irrogetur, rem ſibi pro arbitrio, nobis vltro optantibus, definiendum nouerit.

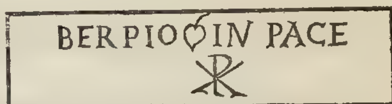

Alter hic lapis è Calliſti Cœmeterio erutus imaginem pueri & binas columbas quarum altera oliuæ ramum tenet præſefert, in quo Caiani infantis nomen inſculptum eſt, cuius item effigiem exhibet, cui breuis vita, ſanguine pro Chriſti fide profuſo, amplam martyrij mercedem in Cælis peperit. Vixit enim, vt nobis interpretari fas eſt litteras duas N N. annos quatuor dies xv. & martyrio coronatus deceſſit.

Conſtantij titulus in Calliſti Cœmeterio inter perſcrutandum vnà cum eiuſdem corpore adinuentus martyrij ſymbolo, id eſt victoriali palmarum ramo, & ſacroſancto Chriſti nomine, cuius gratia ille martyrio coronatus eſt, conſuetis Græcis characteribus exculpto decoratur. Iure autem merito antiqui Chriſtiani martyrum ſepulchris palmam inſculpere conſueuerunt, victoriam enim poſt hoſtes deuictos palma aſpectu præfefert: quapropter iuſti, qui ante thronum Agni, in ſanguine agni laureati conſiſtunt, manu palmas in victoriæ, vtique ſymbolum præferebant: *Poſthæc*, inquit Ioannes, *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis & linguis ſtantes ante thronum: & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum*. Victoribus quippe palma poſt ſuperata laborum certamina debetur, & martyribus ipſis, qui de tyrannis, ac tartareis hoſtibus Chriſtum palam confitendo, victoriam retulere, nobilis triumphi palma aptatur: de ſingulis enim hac communi phraſi Eccleſia vtitur: *Martyrij palmam adeptus eſt*. Sed de his hactenus.

Cur martyrũ ſepulchris palmæ inſculperentur? | Apoc. c. 7.

Alter Berpij titulus, qui è Calliſti Cœmeterio erutus fuit, paucis quidem verbis conceptus, ac marmori inſcriptus, haud prolixiorem a nobis ſermonem requirit. Cordis enim dumtaxat imaginem, & Chriſti nomen conſuetis characteribus prænotatum intuentibus exhibet; illis additis verbis: *in Pace*, & congrue quidem, nam qui in Chriſto requieſcit, in pace obdormire dicitur: *Chriſtus enim eſt pax noſtra*, vt Apoſtolus ait, & iuſti in eodem dulciter obdormire in Cœmeterijs ad diem nouiſſimum ſurrecturi dicuntur, id quod regius Pſalmiſta cecinit: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam, quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me*. Et de iuſtis Eccleſia peculiare illud vocabulum vſurpare conſueuit, dormientium titulo eoſdem appellans, qui nimirum dormiunt in ſomno pacis. Iſta autem loquendi formula & martyribus aptari conſueuit. Sed lectorem remittimus ad ea, quæ nos Tom. I. Romæ Subterraneæ Cap. I. prolixius enarrauimus.

Chriſtianorũ tumulus in Pace ſolemnis & cur? | Pſal. 4.

Hæc ſunt, quæ in recenſitis ſepulchralibus iſtis titulis ſuggerere nobis viſum eſt, prudentis tamen iudicio lectoris rem totam diſcutiendam relinquimus. Ex Cœmeterialibus igitur lapidibus, quos hactenus deſcripſimus, probe vides amice lector, quot vbique ſanctorum martyrum exuuijs, quot ſepulchralibus immo trium-

triumphalibus titulis Subterranea Roma illustris reddatur, & quidem magis quam antiqua olim heroum suorum statuis, debellatarum prouinciarum triumphis, ac hostium denique trophæis, ac spolijs pariter cumularetur. Tu interim dum hæc oculis obstupescentibus deprehendis, illa Gregorij verba, quibus immensam beatorum martyr. multitudinem deuotus expendit, tecum ipse animo repete:

Greg.hom.27. in Euang.

Totum mundum, inquit, *fratres aspicite: martyribus plenus est. Iam pene tot, qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus. Deo ergo numerabiles, nobis super arenam multiplicati sunt, quia quanti sint, a nobis comprehendi non possunt*. Et id iure quidem, vel ex eo conuinci potest, quod cum tot martyrum corpora, & tot sepulchrales eorundem tituli è Cœmerijs Vrbis Romæ huc vsque in lucem prodierint, nouo tamen ac mirando prodigio sacros hosce thesauros haud vnquam effodiendo ac eruendo exhauriri, ac deficere contingat, sed quotidie quod recens inde effodiatur, quod eruatur, Vrbi, ac Orbi, nullo prorsus interueniente decremento, suppetat.

Tituli veterũ Christianorũ sepulchrales.

Verum quoniam colligendis, coaceruandisque sepulchralium titulorum fragmentis, quibus Subterranea Roma pretiosis veluti gemmarum lapillis olim exornabatur potius, quam sternebatur, in præsens intendimus, & pij quique, ac eruditi viri operam, ac studium ijsdem certatim impendere satagerunt, inde factum est, vt Romana passim Musæa lydijs istis (vt ita dicam) lapidibus referta venerandam recolendæ antiquitatis faciem, & haud vllo vnquam obliterandam tempore memoriam, cunctis vel digito demonstrent. Nam, vt assidue aurum, quod in imis terræ visceribus latet, auara hominum manus requirere, ac ferro perscrutari non desinit, certe haud minus curiose deuota Christianorum pietas intra Subterraneæ Romæ viscera, antiquæ Christianitatis vestigia rimari iugiter destitit. Quocirca lapides, quibus primæua, beataque Christianorum secula explorari contingit, thesaurorum instar colligere, collectosque pari studio intra nobiles ad seruandum arcas, posteris transmittendi gratia recondere consueuit. Hi quippe lapides (vt quod verum est, fateamur) fundamẽtales prorsus Vrbis nostræ lapides sunt, quibus Roma, vel dum spiritali in subterraneis speluncis constructione exædificari cœpit, è tenebris in lucem emersit. Et quidem si ad lydios istos lapides, quibus aurea Christianorum gesta, ac lutea item sepulchra prænotabantur, mentis oculos conuertamus, lutei profecto videbimur, qui Christianam nunc fidem sectamur, si his, qui nos iam tempore præcesserunt, conferamur; vere etenim aurei, vere stabiles, ac marmorei quodammodo extitisse comprobantur, qui insectantium furori, constanti animo resistentes, inuicti pro Christo in acie perstitere.

Huius temporis Christianorum cum antiquis collatio.

Quotus enim quisque præsentibus priora temporibus tempora obijciens, deplorandum illud Ieremiæ vaticinium adimpletum non probe intelligat?

Ierem. c.4.

Quomodo obscuratum est, inquit, *aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij?* Ita plane ipsa nunc immutata rerum, ac temporum facie, obscuratoque primæuo morum Christianorum nitore, sepulchrales isti lapides, quibus antiqua Cœmeteria sanctuariorum instar decorabantur, dispersi passim vbique conspiciuntur, ita tamen, vt veluti quid antiqua religione sacrum, condigno a fidelibus cultu habeantur, & supra reliqua profanorum temporum, quæ supersunt, monumenta caput attollant. Iure enim merito istis potissimum marmorum fragmentis curiose asseruatis consonat, quod Zacharias prophetico olim spiritu edixit:

Zach.c.9.v.17

Quia lapides, inquit, *sancti eleuabuntur super terram*. Ita plane sepulchrales Cœmeteriorum lapides, qui beatorum temporum sanctitatem intuentibus ingerunt, pretiosis lapidibus longe anteferendi ex imo in lucem prouecti curiose ab omnibus suspiciuntur, & quot notis exculpti sunt, tot laudum præconijs in orbe terrarum extolluntur. Quapropter Subterranea Roma lapidibus hisce, quibus primum pia Christianorum manu exculta, ac dedicata est, apprime nobilitatur, quos enim suis iam sepulchris affixit, inscripsitque titulos, eosdem plane antiquæ probitatis, ac primæui Christiani feruoris testatissimos indices erexit, præsignauitque: muti quippe lapides, quos hactenus memorauimus, diserte ac fideliter antiquam fidelium, qui præcessere, pietatem, vel ma-

Tituli sepulchrales antiquæ probitatis testes.

mutis, quos præferunt, characteribus posteritati indicant, & loquuntur. Vt probe autem studiose lector meministi, Iosue vir inter Israelitas rerum præclare gestarum gloria celeberrimus, bis senos, quos è medio Iordanis alueo lapides tulerat, ad perpetuum monumentum in Galgalis statuendos in hæc plane verba præcepit: *Quando*, inquit, *interrogauerint vos filij vestri cras patres suos, & dixerint eis, quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alueum transiuit Israel Iordanem istum*. Haud dissimili item ratione, cum innumeros istos sepulchrorum lapides, cœmeterialibus è cauernis erutos, qui nunc oculis obijciuntur, Christianorum quiuis has paginas percurrendo deprehenderit, semetipsum subinde interrogans, quid lapides isti tam studiose collecti portendant? tacito sibi in auribus personante responso, rubris eosdem exaratos notis conspiciens, patentes vtique martyriorum indices nactus, Christianorum innumeros sanguine pro Christo purpuratos, huius vitæ callem feliciter pertransisse comperiet. Coaceruamus igitur non martyrum dumtaxat, sed & antiquorum subinde Christianorum, vt vides, hic tibi lapides, quoniam piorum, ac studiosorum hominum manus istis curiose legendis, colligendisque hactenus elaborauit. Aurum quippe prompte libenterque impendit, vt vel perexiguum ab effossorum, perfossorumque manu lapidem referret, & recolendam Christianorum pariter tum pietatem, tum antiquitatem ab interitu vindicaret. Hos inter viros iure merito Lucas Holstenius Basilicæ Vaticanæ Canonicus, & sacræ cultor antiquitatis eximius recensendus videtur, qui sepulchrales istos titulos, quos infra subijcimus, è suo secretiore Musæo, vbi diligenter asseruabantur, vtpote in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana inter perscrutandum adinuentos, quod Cœmeterium præ cæteris olim, vt infra suo loco enarrabitur, amplissimum, ac celeberrimum extitit, hic tibi vltro descriptos legendos, contemplandosque offert.

Iosue c. 4. n. 21.

Tituli veterũ Christianorũ quid doceãt?

IANVARIVS LEONTIDI
COIVGE
IN PACE.

AVR. CLEMENTINA.
L. PONTIO. EVGENIO
FILIO IN PACE.

SEPTIMVS.
SIRICAE. COIVGI.
IN PACE.

AQVILIAE PRISCE.
IN PACE.

ΝΥΜΦΙC ΕΝΘΑΔΕ
ΚΕΙΤΑΙ.

FELICISSIMA FILOMELO
CONIVGI
DVLCISSIMO. QVI VIXIT
MECVM. ANNOS. TRES
M. OCTO

ΑΕΙΒΕΡΕ ΜΑΞΙΜΙΑΑΕ ΚΟΙΟΥΤΕ
ΑΜΑΝΤΙC CΙΜΕ ΦΙΚΙΤ ΕΝ ΠΑΚΕ

DONATA NVNO SVO
TERTVLLO
CVM FILIA IN PACE.

EVTYCHES SORORE PATRICIAE
BENEMERENTI Q. B. ANN. XXX.

VR-

VRBICO. CESAVENTI
PATER FECIT

BINKENTIω BITAΛIC
EIC IPHNHN

AVSTERNIGROSE COIVGI
IN PACE

AELIVS ERMOGENES
BENEMERENTI

XPYCOΓONIT EYTYXIANω
EN EIPHNH

GRANIA BONA

AVR. DALMATIVS PATER
BENEMERENTI FECIT.

XPYCOΓONIAN EN EIPHNH

SPIRITO SANCTO
INNOCENTI. QVI
VIXIT. AN. PL. M. III.

VINCENTIA. IN PACE

HERCVLANVS. FECIT.
SIBI. IN. PACE

PAVLINVS. ROMANO
IN. PACE. QVI. VIXT. ANN. III
ET MENSIS. SEPTE

PENTADIVS. IN PACE
DEPOSITVS. XIIII. KAL. MAR

B. M
AVRELIVS. FELIX. FECIT. AVRELIE
SABBATIE. QVE. VIXIT.
ANN. II. M. VIIII.
DD. XVI. DP. NONIS.
NOBENBRES

DINDARVS. IN PACE

FLORENTIAE (vertical, left)

AVRELIA. FLORENTIA.
QVAE. VIXIT
ANNIS. XXXVIII. DIES XXV.
FECIT
CVM. DIONISIO. ANNOS.
XVIIII
MENSES. VII. DIES. XIII.
D. IDIB. AVG.

IN PACE (vertical, right)

ANTΩNI. CYNBIΩ. ΓΛΥΚΥ
ΤΑΤΗ. ΚΕ. ΤΕΚΝΩ. ΜΗΤΗΡ
ΕΖΗCΕΝΜΕΤΑ. ΑΛΥΠΙΟΥ
ΑΝΔΡΟC, ΕΑΥΤΗC, ΕΤΗ. ΕΙ
ΚΟC ΕΙΚΕ ΕΠΤΑ. ΒΙΟΝ. ΑΛΛΑΤΤΙ
ΦΙΛΙΑ. ΒΑΡΗ. ΒΑΛΕΡΙ. ΕΠΙCΚΟ
ΠΟΥ

DVLCISSIMO. FILIO. FAVSTINO
PATER. SIBI. ET FILIO.
SVO FECIT QVI VIXIT. ANN.
XVII. M. II. D. XVI
DP. XV. K. MAIAS. BENEMERENTI
IN PACE

CAECINE. ALEXANDRO.
CONIVGI
QVI. VIXIT ANNIS. VIII.
MEN. VII
DIES. XX. BENEMERENTI.
DVLCISSIMO FECIT

LVXVRI. IN PACE

HIC. QVIESCIT. ZOEIAO PVER
QVI VIXSIT. ANNOS. XX.
ET. DIES. VI. DEPOSITVS
IN PACE
VI. KAL. FEBRARIAS.
DOMINIS NOSTRIS
FL. BALENTINIANO.
CONSVLIBVS

CNISMI. SVTORIS. ET
PELORINIS. CANTRICIS
VIX. ANN. XXX

AEMILIVS. ET. TIMOLEA. FECERVNT
FILIO. DVLCISSIMO. QVI. VIXIT. AN. IIII.
MENSIBVS. X. DIEBVS XXIII. REDDE
DIT XII. KALE. NOBENBRIS. IN PACE

OLIMPIVS. BIXIT. AN
NOS. TRES. MENSES. VN
DECI. DIES. DODECI
IN. PACE

VLVM COGI
MRAPTVM. A
ENERISLACT
DONVS SERMONIS
ERETRO MANISM
EPROBITVS IPSO INC
E PERIT QVOD NON SP
T TERRIS VT REDD
TIS. HIC FVIT SPES
VIIS COMPLEVITT
ER LACRIMIS COMPES
TVSQVEM TELLVS I
AVG MEDIOL PERDVCT
ET FL. EVODIO

Fragmentum murulis hisce ac truncatis verbis informe.

MERCV
RIALI
CONIVX
BENE
FECIT

KARITO. QVI. BIXIT. ANNOS. QVARACIN
TA. BONO. MARITO. BONE. MEMORIE.
QVI. FECIT. MECV. ANNOS.
VIGINTI. OSSA. TVA. BENE.
REQVIESCANT

CLAVDIANE. BENE
MERENTI. QVE VIXIT
ANNIS. VIIII. QVE
DEFVNCTA. EST
IDVS. IANVARIS. PARENTES. FECERVNT
IN PACE

Mul-

Signa Christianorum in sepulchris.

Multa item religionis Christianæ signa iam inde apud recolendæ antiquitatis homines vsu recepta, globuli quoque, necnon annuli, & symbola id genus alia eisdem inserta monumentis a perscrutantibus inter hos abditos Cœmeterialium locorum sinus inspiciuntur. Emanat ibi iugiter limpidissimus aquæ fons, qui accedentes, imo inter excurrendum iam defessos, anhelantesque mirifice refouet.

Reliquas tandem Cœmeterij eiusdem partes haud semel oculatissimus antiquitatum explorator Bosius perlustrauit, per multiformes aditus, quos in adiacentibus passim vineis reperiri contigit, ad vtramque videlicet Appiæ Viæ partem iter sibi obuium patefaciens. Verum nullibi prorsus sepulchralium inscriptionum titulos, aut picturas, vel aliud quid animaduersione dignum, aut posterorum memoria recolendum sese illi obtulit. Veruntamen de vna hac re certior vltro redditus est, totam scilicet regionem illam subterraneis vbique cryptis scatere, viarumque semitis, ac diuerticulis redundare, quas etiam longo interuallo vsque ad templum, quod in patentibus circum agris beatæ Virgini Annunciatæ pia fidelium veneratione dicatum est, protendi aduertit: quo potissimum loco perantiqui cuiusdam cubiculi vestigium, consuetamque in eo Pastoris in Euangelio descripti extantem adhuc imaginem contemplari licebat. Tandem vt de hoc celeberrimo Callisti Cœmeterio dicendi finem faciamus, opportune hic lector a nobis commonendus est, haud obscuris locum (de quo sermo recurrit) antiquitus monimentis illustratum fuisse: ibi enim haud pauci marmorei Sarcophagi, sacris vtriusque Testamenti historijs studiosa artificum manu exculpti recondebantur; quales & Vaticano in Cœmeterio quamplures olim extitisse recoluimus. Ex his tamen quos è tenebris in lucem emergentes nostra hæc ætas curiosis admodum oculis aspexit, sex dumtaxat in vineis iuxta D. Sebastiani Ecclesiam repertos, typis Bosius exprimendos, ac ipsi posteritati ad perennem antiquariæ rei memoriam commendandos omni adhibito studio curauit: ex quorum numero vnus dumtaxat demendus est, qui vtpote cum Tiburtinam apud Viam inter effodiendum innotuerit, inter perantiqua Cœmeterij S. Cyriacæ (vt nobis credere par est) monimenta, iure merito recensendus videtur. Horum autem omnium icones intuentium oculis vltro, libenterque subijcimus.

Templum Virgini Annunciatæ sacrum.

Sarcophagi marmorei.

Sarcophagus iſte duplici figurarum ordine diſtinctus, cuius iconem oculis ſubiectam hic habes, in Calliſti Cœmeterio extabat, atque olim in Eccleſia S. Sebaſtiani viſebatur. Figuræ, quas in conchylio locatas conſpicis, capite temporis iniuria diminutæ ſunt, nihilominus alteram viri, mulieris alteram retuliſſe effigiem prompta eſt coniectura, & forte par quoddam coniugum naſcentis Eccleſiæ haud abs re eſſe quis dixerit. Sacræ, quas lapis hic inſignis continet, hiſtoriæ, licet omnibus obuiæ, paucis tamen hic enarrandæ ſunt.

Io. 11. 44. I. In ordine igitur ſuperiori Chriſti Domini Lazarum a mortuis excitantis imago contemplanda proponitur.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui, vt famelicam in deſerto turbam reficeret, panes diuinitus multiplicat: cophinos autem vnà cum panibus cruce ſignatis exſculptos illic quoque videre eſt.

Gen. 22. 10. III. Inſculpta inſuper obedientiſſimi Abrahæ vnicum ſuum immolare volentis imago repræſentatur.

Io. 9. 6. IV. Chriſtus Dominus, qui cæco a natiuitate lumen oculorum prodigioſe largitur.

Matth. 20. 34. V. Idem Dominus, qui Petro abnegationis culpam, quam patraturus erat, exprobrando prædicere videtur.

Gen. 3. 24. VI. Adam, & Eua humani generis progenitores, quos Deus irreuocabili illa ſententia condemnat: In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.

Exod. 3. 5. VII. In ordine Sarcophagi eiuſdem inferiori Moyſis calceamenta ſibi iuſſu Dei ſoluentis effigies in primis conſpicitur.

Matth. 9. 20. VIII. Mulier deinde ſequitur, quæ fluxu ſanguinis diu laborauerat, & tacta veſtimentorum Domini fimbria, incolumis euadit.

Io. 2. 7. IX. Initium ſignorum, quæ Chriſtus Dominus ad gloriam, & poteſtatem ſuam orbi manifeſtandam patrauit, cum in nuptijs Canæ Galilææ aquam in vinum conuertit.

Io. 3. 2. 1. X. Propheta Ionas e naui in mare proijcitur, & aluum marinæ belluæ viuus ingreditur; tertio autem die in terram redditus, ſub cucurbita recubare videtur.

Dan. 14. 30 XI. Daniel in lacu leonum, cui Habacuc cum panibus adſtare cernitur.

Exod. 17. 6 XII. Moyſes denique, qui percuſſa in deſerto petra, largiſſimas inde populo producit aquas.

Sarcophagus autem in longitudinem palmos decem, in altitudinem quatuor, & dimidium, in profunditatem vero palmos quinque dumtaxat obtinet.

SARCOPHAGVS EFFOSSVS PROPE ECCLESIAM S SEBASTIANI

Bini hi Sarcophagi marmorei (nisi forte vnum, & priorem alterius operculum esse dicamus) in Callisti Cœmeterio reperiebantur, in præsens vero in Villa Burghesia extra Portam Pincianam visuntur. Figuræ, quas continent, hæ sunt.

Matth.2. 11. I. Conspici in primis illic datur in sinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant. Et paulo vlterius idem Christus in præsepio recubat, quem bos, & asinus, vt Propheta in spiritu longe ante præuiderat, Dominum suum agnoscentes, halitu suo veluti fouent.

Ionæ 2.15. II. Bis illic quoque propheta Ionas exsculptus cernitur, semel vbi fauces balenæ ingreditur, atque iterum, dum triduo post in terram restitutus sub cucurbitæ vmbraculo requiescit.

Matth.14. 19. III. Inferius deinde Christus Dominus Lazarum quatriduanum à mortuis excitare videtur: Martha vero ad eius pedes prouoluta, illum veluti adorat.

Io.3.7. IV. Idem Dominus, qui quinque panes, & duos pisces ad famescentem in deserto multitudinem satiandam diuinitus multiplicat.

V. Fecit Iesus initium signorum in Cana Galilææ, aquam in vinum vertens.

VI. Mulier quædam brachijs expansis orantis in morem.

Matth.9. 20. VII. Mulier illa, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, aduoluta Domini pedibus, & tangens fimbriam vestimentorum eius, valetudinem impetrat.

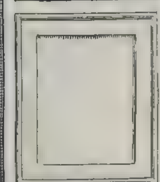
Exod.31. 18. VIII. Diuinus denique Hebræorum legislator Moyses, qui sitibundo in solitudine populo è silice largissimas educit aquas.

Prior

SARCOPHAGI DVO MARMOREI
EX COEMETERIO S. CALLISTI EFFOSSI

Prior è duabus his Arcis marmoreis in quadam vinea prope Aedem D. Sebaſtiani Via Appia iam pridem eruta in lucem prodijt.

Matth. 2. 18. Exſculptus in ea viſitur Chriſtus Dominus recens natus, cui bos & aſinus, halitu illum ſuo calfaciendo, obſequuntur. Tres item illic Magi conſpiciuntur, qui ſtella duce Hieroſolymas ad verum, æternumque Iudæorum Regem adorandum contendunt.

Longa eſt palmis quatuor, alta vero duobus & ſemis.

Altera reperta fuit Via Tiburtina, atque ideo è S. Cyriacæ Cœmeterio illam prodijſſe exiſtimant. Eas autem hic ſimul iunctas exhibemus propterea quod ambæ in ædibus Matthæi Maurelij in vico Burgundionum vulgo dicto ſitis extent.

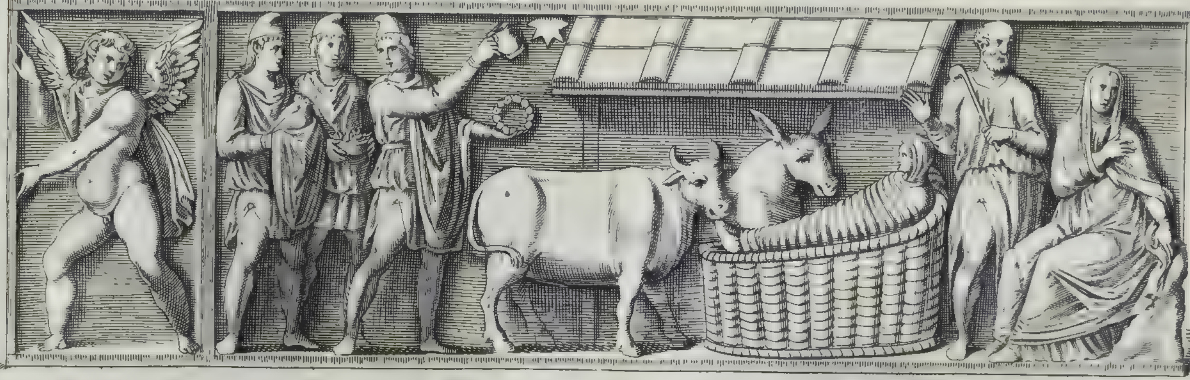
Ionæ 3. 2. 1 Ionæ Prophetæ hiſtoria illic contemplanda proponitur: modo enim illum ingentis Ceti aluum ingredi, modo in terram reſtitutum ſub vmbraculo cucurbitæ recubare videas.

Longitudo huius Arcæ poſterioris palmos quatuor, altitudo vero duos dumtaxat æquat.

Binæ

SARCOPHAGI DVO MARMOREI EFFOSSI PROPE ECLESIAM S. SEBASTIANI

I. Binæ hæ marmoreæ Arcæ prope Aedem D. Sebaſtiani Via Appia repertæ fuere. In priori Noe conſpici datur, qui columbam pacis cæleſtis nunciam extenſis manibus lętabundus veluti excipit.

II. Babylonicam trium Puerorum fornacem luculenter accenſam illic quoque videre eſt.

III. Ionas item Propheta, quem immanis balena deglutit, in illa eiuſdem lapidis parte, quę temporis iniuriam nonnihil paſſa eſt, exſculptus apparet.

Gręca autem, quę ibidem legitur, inſcriptio Latine ſic reddita eſt:

DEPOSITIO PRINCIPII ANTE VII. KALENDAS OCTOBRIS
THEODORA ANTE IV. IDVS SEPTEMBRIS.

In altera vero hic appoſita conſpicitur quædam mulier media (vt quidem videtur) inter Petrum & Paulum Apoſtolos, ideo fortaſſis, quod prędicantibus illis fidem Chriſti amplexata ea fuerat. In binis pręterea angulis viſitur celeberrimus ille Euangelicus Paſtor, qui erraticam ouem ſuis humeris ad ouile reportat.

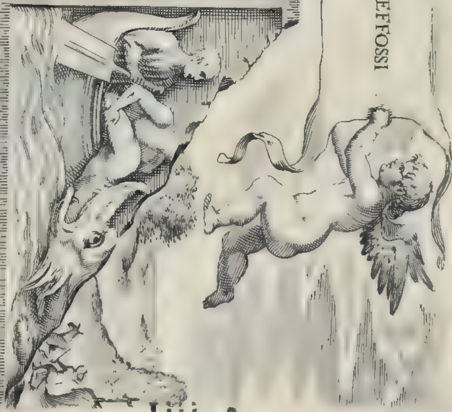

Sarco-

ΚΑΤΑΘ·
ΠΡΙΝΚΙΠΙΟΥ
ΠΡΟ·Ζ·ΚΑΛ·
ΟΚΤΩΒΡ·
ΘΕΟΔΩΡΑC×
ΠΡΟ·ΔΕ·Δ·CΕΠΤΕ

SARCOPHAGI MARMOREI PROPE ECCLESIAM S. SEBASTIANI EFFOSSI

Sarcophagus iste marmoreus anno sexcentesimo septimo supra millesimum in Basilica S. Marię Maioris, dum elegantissimum illud Paulini Sacelli ędificium extrueretur, repertus est, quem ad corpus cuiusdam Cardinalis inibi recondendum eò delatum fuisse aiunt. Sacras in eo insculptas historias hisce paucis enarrare conamur.

I. Protoparentes, qui commissa inobedientię culpa, è loco voluptatis eijci, & irreuocabili à Deo lata sententia ęrumnis, ac laboribus cum omni posteritate addici videntur.

II. Paralyticus sanitati redditus grabatum suum baiulans domum lętus contendit.

III. Christus Dominus, qui in nuptijs Canę Galilęę rogatu Virginis Matris aquam in vinum mirè conuertit.

IV. Triumphalis Christi Domini introitus in sanctam Ciuitatem.

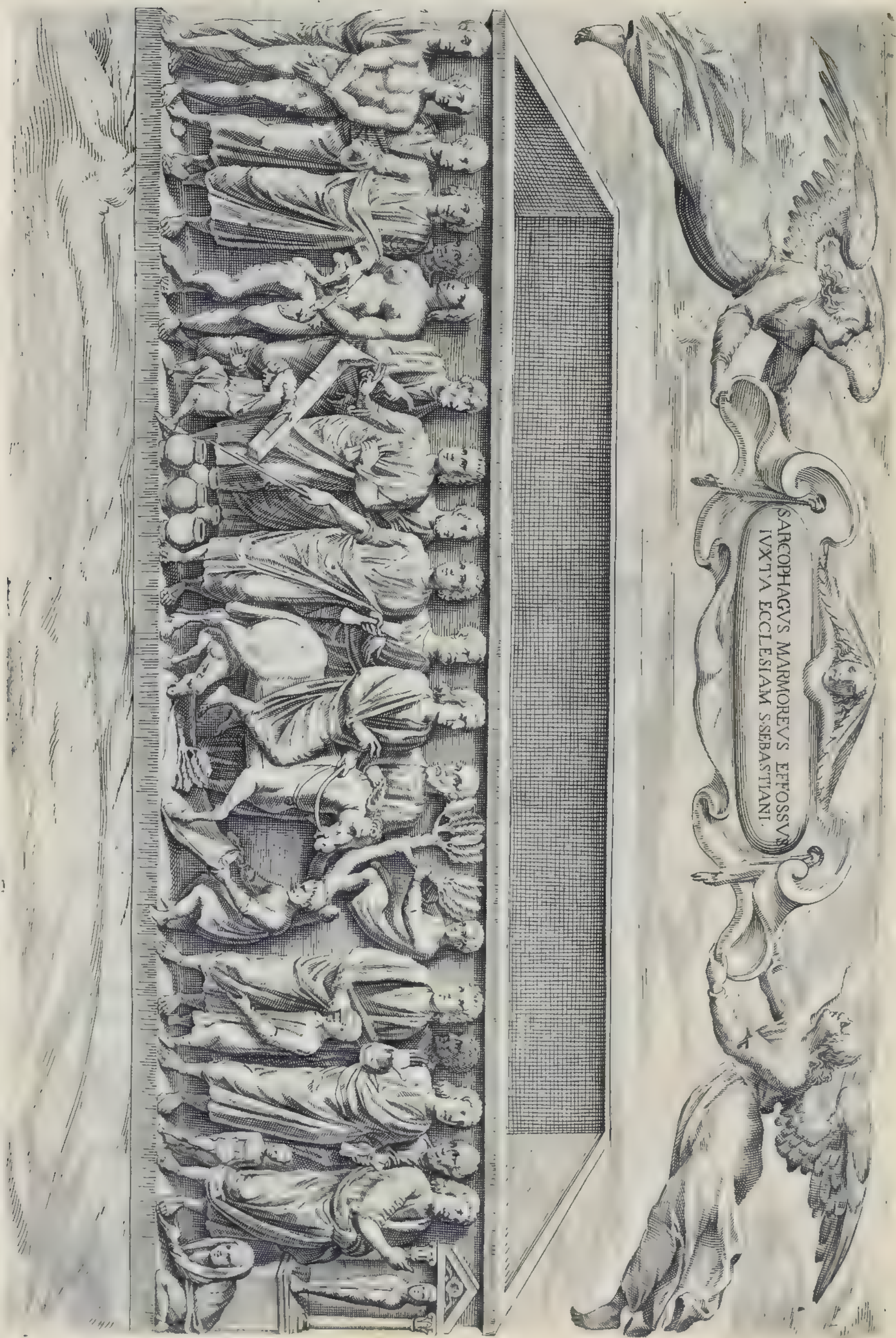
V. Idem Dominus, qui modico adhibito luto oculos cęco nato largitur.

VI. Christus Dominus iterum illic cernitur, cui pusilla nescio cuius imago inferius exsculpta adstat, fortassis vnici illius, qui efferebatur, & quem misericordia motus matri viduę restituit. Cordatus tamen lector, quid de hoc dicendum sit, iudicet licebit.

VII. Denique prodigiosa Lazari quatriduani à mortuis excitatio: figura autem mulieris, quę ad pedes Domini prouoluta cernitur, Martham profectò refert.

Cęterum pręsens hic Sarcophagus longitudine palmos nouem cum dimidio, altitudine vero duos, & trientem dumtaxat exęquat.

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS
IVXTA ECCLESIAM S.SEBASTIANI.

Insignis hæc Arca marmorea bino figurarum ordine distincta in vinea Guidascorum prope Ædem D. Sebastiani eruta iampridem in lucem prodijt. Nunc in porticu celeberrimi Templi Pantheon visitur, ibi a præclaro, rerumque antiquarum amantissimo viro Francisco Gualdo Arimin. Equite S. Stephani posita, hac addita marmoreæ tabulæ incisa inscriptione:

AVSPICIIS EMINENTISS. PRINCIPIS
IVLII MAZARINI ROMANI S.R.E. CARDINALIS
HANC ARCAM MARMOREAM VETERIS
ET NOVI TESTAMENTI
FIGVRIS SCVLPTAM TANQVAM NASCENTIS ECCLESIÆ
ADVERSVS ICONOMACHOS TESTIMONIVM
FRANCISCVS GVALDVS ARIMIN. EQVES S. STEPHANI
E TENEBRIS IN LVCEM
HVC TRANSFERRI, ET VELVTI TROPHÆVM
ERIGI CVRAVIT
ANNO MDCXLVI.

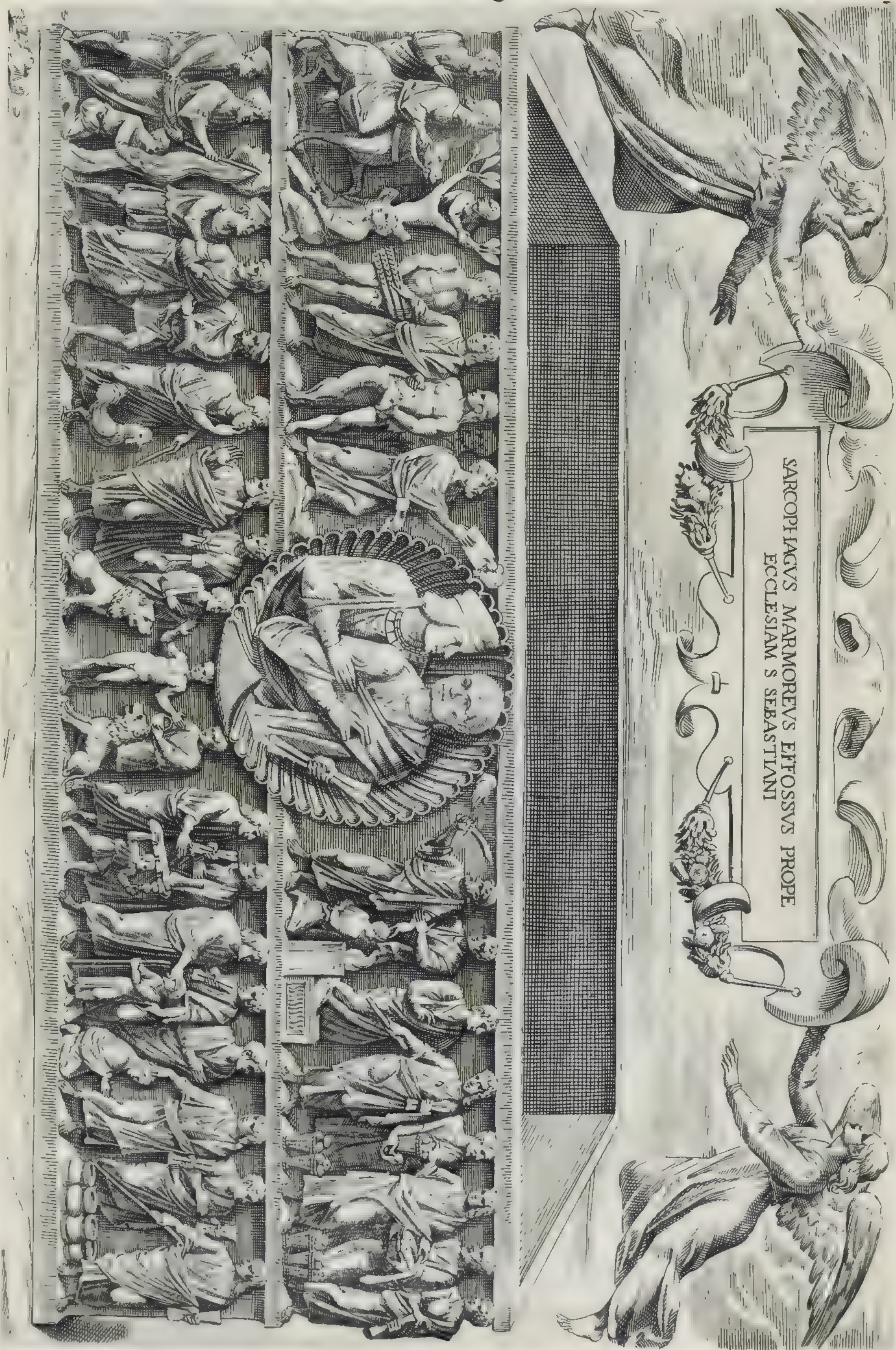
Historiarum, quas continet, enarratio verbis è sacro textu desumptis edita, atque æri eiusdem Arcæ simulacrum referenti, eodem Gualdo adnitente, hunc in modum insculpta fuit.

Matth.21.8. I. Ascendit Iesus Ierosolymam sedens super pullum asinæ.
Gen. 3.24. II. Factus est Adam reus mortis, eiecitque eum Deus de Paradiso.
Exod. 31.18. III. Deditque Dominus Moysi in monte Sinai duas Tabulas Testimonij lapideas scriptas digito Dei.
IV. Nascentis Ecclesiæ generosa soboles, quæ in hac Arca olim condita quieuit.
Gen.22.10 V. Abraham vnigenitum suum Isaac in holocaustum offerre Deo paratus est.
Io. 11.44. VI. Lazare veni foras.
Matth.14.19. VII. De quinque panibus, & duobus piscibus satiauit Dominus quinque millia hominum.
Exod.17.6 & ps.77. VIII. Percussit petram, & fluxerunt aquæ.
Io. 18.25. IX. Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum.
Matth.20.34. X. Antequam Gallus cantet, ter me negabis.
Dan.6.16. XI. Missus est Daniel in lacum leonum, & Deus conclusit ora eorum, & non nocuerunt illi.
Io.5.8. XII. Tolle grabatum tuum, & ambula.
Io. 9.6. XIII. Fecit lutum ex sputo, & vnxit oculos eius.
Matth. 9.20. XIV. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis.
Io.2.7. XV. Fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ aquam in vinum vertens.

Hæc autem Arca in longitudinem palmos nouem cum dimidio, in altitudinem vero tres, & dimidium obtinet.

Et

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS PROPE
ECCLESIAM S SEBASTIANI

Et hęc demum ſunt, amice lector, quę in lucem, & ad notitiam noſtram perſcrutantium ſtudio, ac labore ex Cœmeterialibus Calliſti locis ſtudioſe hactenus perluſtratis delata fuere, hæc, inquam, quæ ipſis è tenebris eruta, atque ab obliuionis iniuria vindicata ſtudioſis viris, vt alienis diteſcant, & perfruantur laboribus, hic inſpicienda, & contemplanda propoſuimus. Accipe igitur tu quis es, & loca omni venerationis cultu condigna, etſi pede excurrere, ac oſculis, vt par eſt, proſequi non vales, oculis ſaltem obſequentibus a longe vel has intra paginas rimari, conceptiſque animo votis beatiſſimos martyres, eorundem inquilinos, ſalutare ne dedigneris: dum nos interim exhibiti quondam obſequij a Iacobo ſanctiſſimo patriarcha loco diuinis reuelationibus ac beneficijs exculto memores, qui ſacrę vt aiunt paginæ, *cum de ſomno euigilaſſet, erexit lapidem in titulum, & fundens deſuper oleum, dixit: Vere locus iſte ſanctus eſt*. Gen. cap. 28. Memores, inquam, recolendi huius obſequij, quod merito loci ſanctitas exigit, ſacris Subterraneæ Romæ Cœmeterijs, quæ hactenus perluſtrauimus, poſt primum feliciter abſolutum Deo aſpirante volumen, titulum hunc perpetuæ futurum venerationis monimentum erigimus, & conſecramus.

SISTE GRADVM TV QVIS ES O VIATOR:
Sacra hæc Vrbis, immo Orbis Cœmeteria ſunt, quæ inſpicis,
Horum nomina olim mortuorum inter oſſa tenebris conſepulta,
Rediuiua in lucem nunc ſub æternitatis omine prodeunt.
Perſcrutare, venerare.
Hæc videntibus vt vides inter latebras, mortuorum Monumenta tegunt,
Inuidentibus Monimenta detegunt immortalitatis.
Tot ibi trophæa, quot oſſa.
Quot Martyres, tot triumphi.
Immo tot palmæ, tot coronæ, quot tituli, quot tumuli.
Lege, haud luge: in ſanguine, in vulneribus funera, inuictorumq; militum victorias.
Antra quæ ſubis, muta quæ cernis marmora, vel dum ſilent, palam Romæ gloriam loquuntur.
Audi quid Echo reſonet,
Subterraneæ Romæ.
Hoſpes: ſepulta hic Roma eſt, inter tumulos iacet, ſed vel mortua viget,
Sed vel tumulata ſuos inter triumphos viuit.
Vrbs Orbem tunc maxime vicit, cum ſanguine victa, cum ferro vincta,
Cum lumine orbata eſt,
E tenebris clarior, ſecurior è latebris emerſit.
Marmorea, immo aurea (vt cernis) facta nunc, quę quondam lutea, lateritia,
Obſcura ſcilicet Vrbis Cœmeteria, totius patens orbis Theatrum,
Subterraneæ crebra inter rudera cauernæ, Tarpeia rupe excelſiores
Conſpicuæ, quam tenes, quam teris, Romæ fundamenta ſunt.
Pretioſa Martyrum pignora, terræ dum celant, Martyriorum titulos Cælo oſtentant.
Antra quę ſubſtant, Romanis altiora mœnibus, Capitolio illuſtriora,
Orthodoxæ fidei propugnacula, diuinorum promptuaria Sacramentorum,
Pro Chriſto militantium caſtra, palæſtræ.
Horrent hic adeuntibus ſaxa, pallent cineres, rigent ſepulchra,
Vbi fides tripudiat, purpura cruore rubet, charitas rutilat, feruet.
Ingredere Hoſpes, quid cunctaris?
Ad Subterraneum Romæ Cęlum tot ſydera, quot cadauera, quibus præſulget, inuenies.
Quid loci incultam facibus rimando faciem ſtupes?
Nobilium cultorum, incolarum corpora, exuuiæ hic iacent, quorum animi virtute exculti, Cælum iam tenent,
Orbe, Cęlo ſublimiores.
Si legis ex titulis, ex Monimentis legendo diſces,
Quanto cruore, quanta conſtantia antiquis pro fide temporibus dimicatum,
Quibus nil antiquius fide, nil charitate recentius;
Iſthic inter mortuos Chriſtiani olim degebant, viuebant, ne inter viuos degendo, viuendo,
Heu! Chriſto mori compellerentur.
Hinc ab altari vitam quotidie hauriebant, mox pro fide vitam cum sãguine profuſur.
Auguſta anguſta inter hæc locorum ſpatia ſpatiando,
Charitas, quæ cor dilatat, anguſtari, latere, premi haud potuit,

Ex antris vegetior in aream, in arenam prosiliens:
Subi amice Hospes,
Ne dedignere cauernas, dum luce orbatas vides, orbi tamen claras,
Tenebras Sole lucidiores hic solus videas.
Deuoto igitur pede, corde, oculis, osculis petito.
Fodinæ protinus (inquies) hæ sunt, quas cerno, haud cauernæ ferro (vt mos est) perscrutandæ.
Estō: attamen si terrę intra viscera aurum effodiendo requiris,
Aurea prorsus Subterraneæ Romæ viscera comperies.
Vna enim hęc pro luto aurum, gemmas pro lapidibus effodienti, perscrutanti offert,
Aureos quippe homines, ferro inhumaniter hominum rimante viscera,
Sua humaniter intra viscera excepit, abscondit, tutata est.
At aureos, quos accepit, ferreos, adamantinos ex antris ad certamen prouexit,
Vinci se rata, cum non haberet quos vinceret,
In suis iugiter cædi, cedere vix vnquam nescia, consueuit.
Audis, vides, quanti, vel in obscuro, splendidiores Sole triumphi clarent.
Subterranea ergo Roma, quam perlustras, illustri palmis Roma haud inferior
Inde enim merito palmam fert, quia conspicuę, cui subest, pręest,
dum ab imo caput attollit,
Mortuorumque exuuijs apprime onusta, adhuc inter tumulos, inter cineres viuit Deo.
Vis lector nosse, quantum speluncę Vrbis, septenis collibus præcellant?
Vel paucis dicito,
Monumenta hic quot video, vagientis incunabula fidei, religionis monimenta,
Munimenta Christi, Christianorum sunt,
Verè Martyrum sepulchris se pulchram Roma fatetur,
Cruore magis, quàm purpura rubens,
Fornices non Cęsarum, sed Cęsorum exuuijs nobiles,
Notas, ac titulos ferro, ac sanguine claros, insculptos ostentat.
Tument adhuc lutei viuentium pignoribus, vulneribus prędiuites tumuli,
Titulorumque apices vltro cruore madidi, cultroque incisi
Recisa Martyrum membra palmis coronant,
Et menti vel crebra inter mortis funera, fœnera immortalitatis propinant.
Hospes ergo si pius
Dum lætus latentes in letho thesauros lynceus introspicis,
Supplex loci sanctitatem, quæ Vrbi latens, Orbi iam patens est, venerare,
Et posthac sub luto aurum, Cælum sub cœno
Sub Roma Romam quęrito.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM,
QVAE PRIMO ROMAE SVBTERRANEAE
VOLVMINE CONTINENTVR.

In quo prior numerus paginam, alter vero columnæ numerum ſignat.

A

INDEX RERVM

INDEX RERVM

Eadem

Cur

INDEX RERVM

Duodecim

INDEX RERUM

D

INDEX RERVM

Feræ

G

Gelasius

Amphi-

Eius

L

MARIAE

INDEX RERVM

Cœme-

S. Phi-

MEMORABILIVM.

psalmis,

S.

MEMORABILIVM.

INDEX RERVM

Eius

V

Præ-

FINIS.

38

